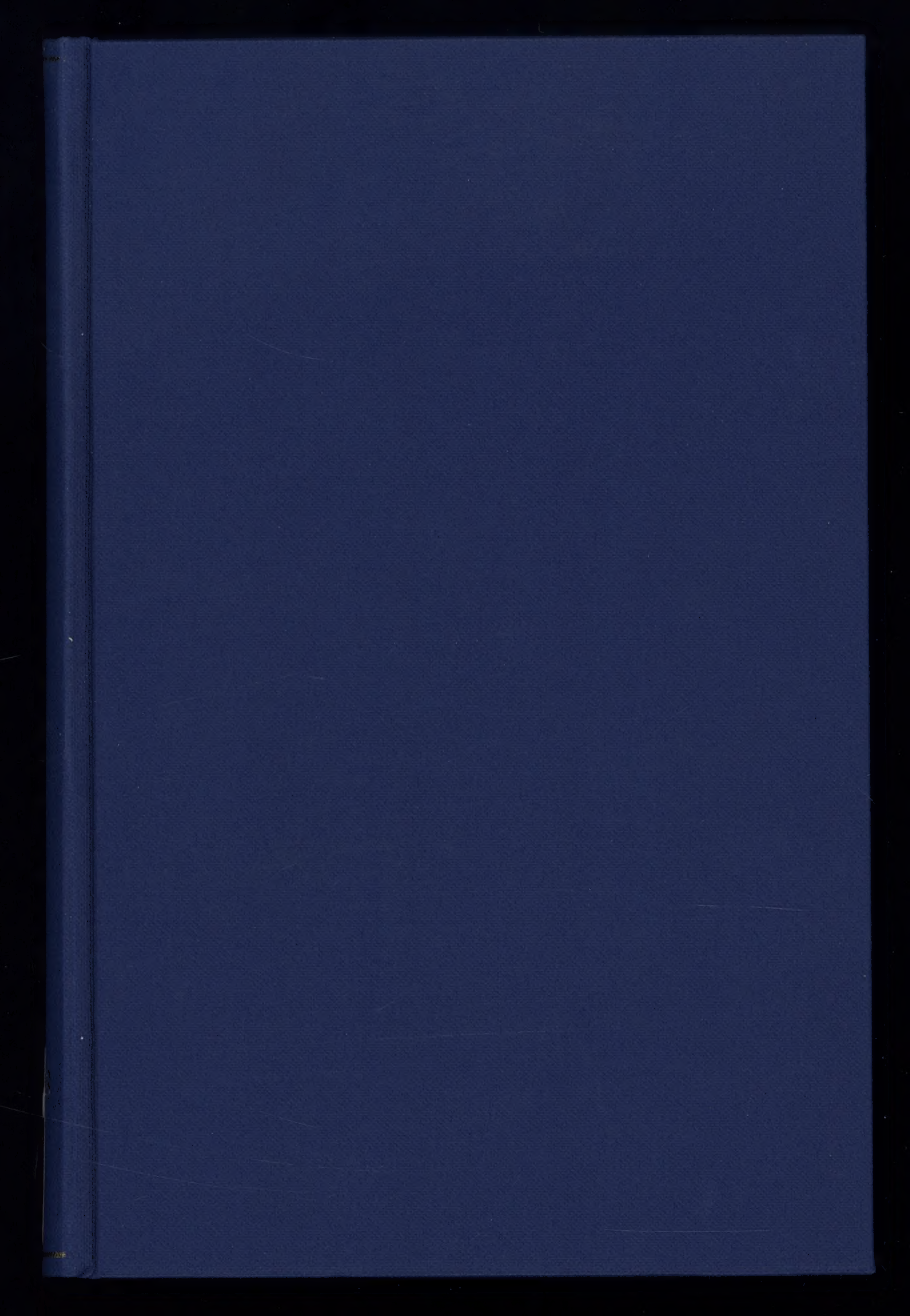
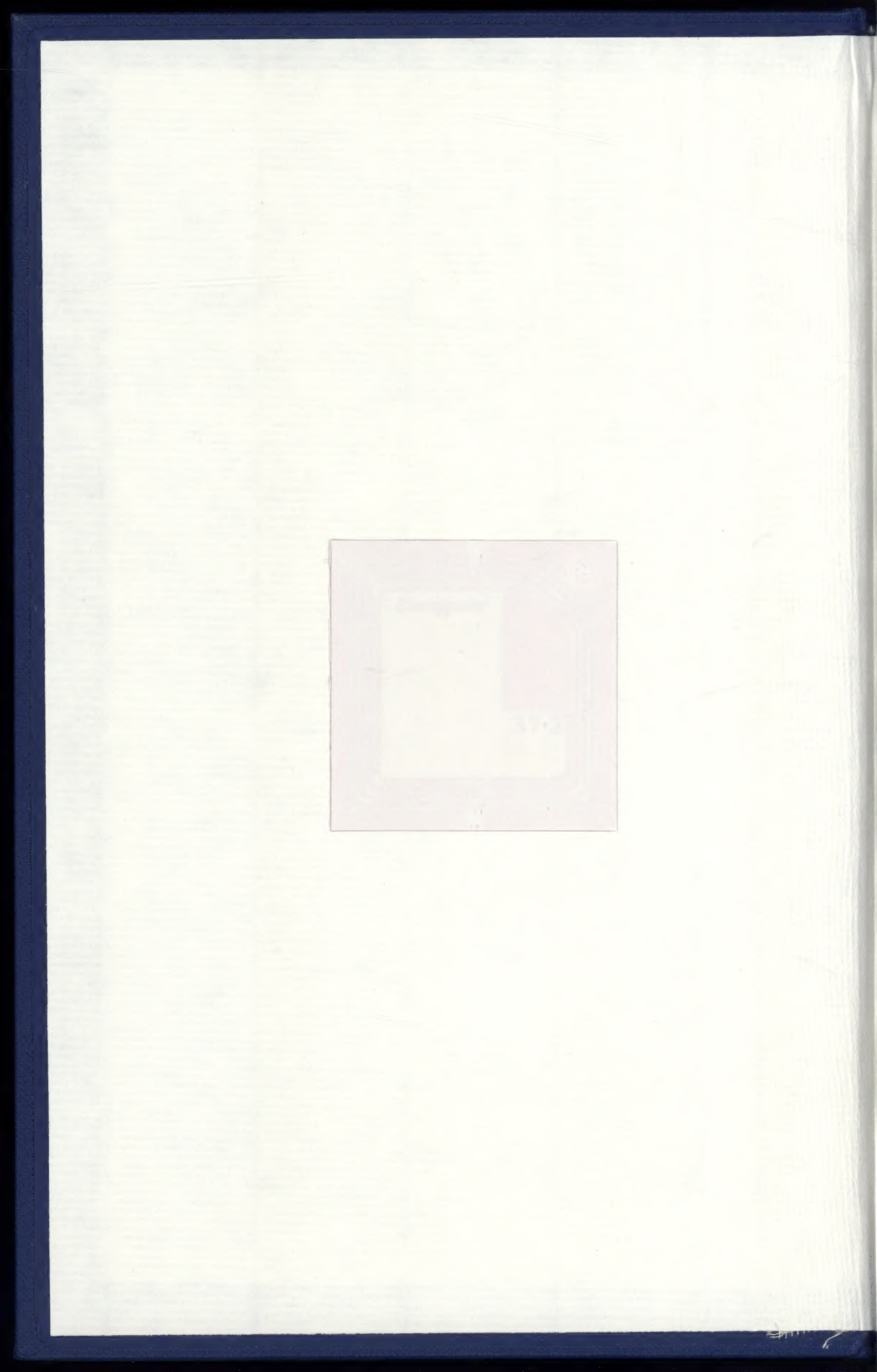

ČASOPIS MATICE MORAVSKÉ.

REDAKTOŘI:

VINCENC BRANDL. — FRANT. BARTOŠ.

HLAVNÍ SPOLUPRACOVNÍCI:

F. A. SLAVÍK. — DR. FRANT. KAMENÍČEK.

ROČNÍK ŠESTNÁCTÝ.

ROČNÍK TENTO VĚNOVÁN JEST PAMÁTCE

VĚHLASNÉHO MORAVANA

JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

V BRNĚ, 1892.

TISKEM AKC. MOR. KNIHTISKÁRNY. — NÁKLADEM MATICE MOR.

Obsah XVI. ročníku.

A. Články.

B. Umělecké a vědecké zprávy.

doby. Str. 156—157. — III. Kostel v Měníně a Přibicích u Židlochovic r. 1633. Str. 244—245. — Německý ostrov u Litovle a Brodku. Str. 245—247. — Kniha p. Smila Osovského z Doubravice. Str. 248—249. IV. Kostel v Adamově. Str. 319. — O spravení plavby na řece Moravě. Str. 324—325. — Kolik daní platila Morava r. 1792? Str. 325 až 326. — Která města na Moravě změnila národnost v posledních 200 letech nejvíce? Str. 326.

C. Literatura.

Janoušek Jar.: I. Moravské ornamenty III. str. 76—77.

Kameníček Fr., Dr.: I. Prasek V.: Vlastivěda Slezská. — Dějiny Opavska. Str. 69—71. — Srb. J.: Dějiny hudby v Čechách a na Moravě. Str. 75—76. — II. Brandl Vinc.: Kniha pro každého Moravana. Str. 159 až 160. — Strnad Jos.: Listář král. města Plzně a druhdy poddaných osad. Str. 162—163. — Zíbrt Č. Dr.: Kulturní historie. Str. 164—166. III. Tadra Ferd.: Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemb. Jana, Karla IV. a Václava IV. 1310—1420. Str. 249—253. — Gajsler J. F.: Rys dziejów czeskich. Str. 256—258. — Šílený T.: Český těsnopis na Moravě a ve Slezsku. Str. 259. — IV. Brdlík Fr. Dr.: Průvodce po dějinách věku starého, středního a nového. Str. 334—338. — Nová díla: I. str. 77—78. — II. str. 169. — III. str. 263.

Korec J. Dr.: I. Bílý Fr.: Patery knihy plodů básnických. Str. 71—73.

Kořínek J.: I. Bartoš Fr.: Rukověť správné češtiny. Str. 73—75. — III. Šmaha J.: Jan Amos Komenský. Str. 253—256. — IV. Bartoš Fr.: Moravská svatba. Str. 332—334.

Peka Jar. Dr.: II. Nečas J.: Sekvestrace. Str. 163—164.

Rypáček Fr. J.: II. Skalla Ferd.: Der erste Přemyslide. — Die heidnischen Přemysliden. Str. 166—167. — III. Český lid. Roč. I. Str. 259—263. — IV. Časopis Musea král. Českého 1891. — Časopis musejního spolku Olomouckého 1891. Str. 338—343.

Slavík Fr. A.: II. Čepička Fr. a Houdek V.: Loštice, rodiště J. Havelky. Str. 160—161. — Beringer J. a Janoušek Jar.: Telč, město a panství. Str. 167—169. — IV. Pastrnek Fr. Dr.: Bibliogr. Übersicht über die slav. Philologie 1876—1891. — Str. 343—344.

Šujan Fr. Dr.: IV. Rezek Ant. Dr.: Dějiny Čech a Moravy nové doby. Str. 328—332.

D. Spolkové zprávy.

Zpráva o činnosti Mat. Mor. za rok 1891. II. str. 169—173.

Účty Matice Moravské za rok 1891. II. str. 174.

Seznam důvěrníků Matice Mor. z učitelstva. II. str. 175.

Seznam spolkových členů. I. str. 80. — II. str. 175—176. — III. str. 263 až 264. — IV. str. 344.

E

Povšechný program národop. výstavy československé v Praze 1893. I. str. 78

F. Příloha k III. sešitu.

Jana Amosa Komenského mapa Moravy dle vydání z r. 1633.

G Opravy.

II. str. 176. — III. str. 264. — IV. str. 344.

Komenského rodná krajina.

Od F. A. Slavíka.

Dne 28. března 1892 slaví vzdělaní národové 300letou památku narození našeho Jana Amosa Komenského blahé paměti, vzpomínajíce vděčně velikých jeho zásluh o vzdělání člověčenstva.

Činí-li tak cizí národové, tím více sluší vlastnímu jeho národu a rodné zemi, aby uctila památku slavného syna svého.

Zakládají se ke cti jeho jména spolky za účelem vědeckým a vychovatelským, staví se mu pomníky, vydávají se veliká díla jeho nebo šíří se myšlenky z nich v nesčíslných pracích badatelů všech národů vzdělaných. Úcta k památce našeho Komenského vede sem do rodné krajiny každého léta mnoho lidí domácích a cizích. Ale jako u mnohých slavných mužů staré doby, není rodiště jeho na jisto dokázáno.

Jmenují se tři obce: Komna, Nivnice a Uherský Brod; avšak posud*) nemáme přesvědčujícího, nezvratného dokladu historického, ve kterém z těchto míst se narodil. Jisto jen, že rod jeho pochází

*) Viz mimo jiné Fr. Palackého „Život J. A. K.“ v Časopise Českého musea 1829, (udává za rodiště jeho Nivnici), Dr. Ant. Gindelyho v témže časopise 1860 (Uherský Brod), Fr. Zoubka „Život J. A. K.“ (Uherský Brod) a potom v časopise „Komenském“ 1874 a Čas. vlasteneckého musej. spolku v Olomouci 1885 (Nivnici), v tomto Časopise r. 1884 P. Fr. Koželuhy „O rodišti J. A. K.“ (Komnu, jako všichni staří spisovatelé až do začátku našeho století) a r. 1885 J. Kachníka (Nivnici), a z posledních let: F. A. Mikulce v časopise „Moravská Slovač“ 1889 (Nivnici), pojednání L. A. Hrazděry v „Učiteli“ 1890, jež také ve zvláštním otisku vyšlo v Brně 1890 (Uherský Brod) a J. Kučery „Nové zprávy životopisné o J. A. Komenském“ v Časopise vlast. mus. spolku v Olomouci 1891 („pravděpodobně“ též Uherský Brod). Srovn. i vědecké zprávy v tomto sešitě.

z Komny, vystěhoval se odtud a žil v obvodu městečka Nivnice a sousedního města Brodu. O svých rodičích poznamenal sám Komenský před svou smrtí, že pochováni jsou na bratrském hřbitově v Uherském Brodě, otec jeho Martin Komenský r. 1602., matka Anna a sestry Lidmila a Zuzana, načež prý chodil do školy ve Strážnici, kde žil u své tety půl druha roku v l. 1604 a 1605.

Pověsti lidu označují několik míst, jmenovitě některé mlýny mezi Brodem a Nivnicí, v tomto městečku a za ním, též louku na svahu Králova vrchu u cesty z Bánova do Nivnice a jedno místo v Komně. Různost těchto pověstí místních znesnadňuje sice posud konečné zjištění rodiště, ale patrným jest úkazem, že lid zachoval v paměti slavného krajana svého na všech místech, k nimž se jméno Komenského pojí. Sám Komenský rozličně se podle týchže míst psával: na universitě Herbornské a Heidelberské r. 1611—1614 Joannes Amos Nivnicensis n. Nivanus (Jan Amos Nivnický), na českých spisech pravidelně J. A. Komenský, na latinských jednou J. A. Hunnobrodensis, ostatně J. A Comenius*).

Nemajíce tedy pevné jistoty, kde vlastně se narodil, navštívíme ona všechna místa, která v mládí Komenského jsou důležitá, podíváme se na celou krajinu a sdělíme ze starých pamětí současných, jak to zde vyhlíželo za posledních let Komenského. —

Pěknou krajinou tam jedete, ať úrodnými rovinami od Brna k Břeclavi, Hodonínu, mimo Strážnici, kde Komenský r. 1604—5 studoval, nebo z Olomoucka podél řeky Moravy, ať hornatou krajinou od Slavkova na Kyjov a za Uherským Hradištěm od Kunovic údolím Olšaviným.

Na cestě potěšeni jsme nejvíce pohledem na velebný Velehrad a Hradiště, slavné z minulosti velkomoravské a svatých bratří Cyrilla a Methoda, výše na zachovaný hrad Buchlov a okolní malebné hory, jež se tu sklánějí k svatyni Velehradské a k rovině Moravské. Mysl zaujata jest krásou přírody a velkým významem té krajiny pro milý národ náš a celou Evropu křesťanskou, památné v dějinách za dob šťastných i nešťastných.

Co vše blahodárného a velikého vzešlo odtud slavnými duchy, jimž úctu vzdávají i cizí národové vzdělaní!

Nyní jest obrácena sem pozornost 300letou památkou narození Jana Amosa Komenského.

*) O jméně J. A. K. dále ve zprávách vědeckých.

Vzpomínajíce zvláště na život a veliké působení Komenského, blížíme se za Hradištěm od Kunovic k jeho otčině údolím Olšaviným po bývalé hranici moravsko-uherské. S počátku jest obzor vrchy podél Olšavy obmezen.

Za Drslavici zabočí dráha směrem jihovýchodním k Uherskému Brodu, v pozadí objevují se nám modravé hory, a když údolí blízko Brodu šíří se v úval, jímž Olšava sem plyne, a snižují se pobřežní vrchy, rozšiřuje se ponenáhlu vyhlídka na jihovýchodní stranu, a to tím více, když staneme u Brodu a vidíme úval, jímž Nivnický potok do Olšavy spěje.

Již od nádraží hezký jest pohled na město Uherský Brod, na blízké městečko Nivnici a jejich okolí.

Uherský Brod, starobylými zdmi podnes ohrazen, rozkládá se 251 *m* na svahu táhlého vrchu. S nádraží vede cesta bývalou branou Nivnickou nejprve do židovské ulice, mimo kostel sv. Jana, nyní velmi spustlý, na Dolní náměstí, kde jsou uprostřed děkanský kostel, naproti radnice a v ní c. k. úřadové, a na Horní náměstí, na jehož východní straně stojí dominikánský klášter a kostel, čistě upravený. S obou náměstí jdou rovné uličky na vše strany. Na konci města stojí zámek, věž maje s cimbuřím, a v obou rozích hradební zdi zachovány jsou dvě kulaté bašty starodávné, u města západně kaple na křesťanském hřbitově novém; starý býval původně u hlavního kostela, bratrský sbor a hřbitov pod Dolním náměstím u hradební zdi. Židovský hřbitov starý jest u nádraží pod hradební zdí, nový za městem na východní straně. Silnice od zámku vede severně k poplužnímu dvoru Brodskému, dále mimo kapli sv. Václava do Prakšic, Pašovic, Velkého Ořechova a jiných obcí, jež patřívaly někdy ke zdejšímu panství.

S vrchu za městem přehledneme celou krajinu: západně údolí, kudy dráha jede, v pozadí malebný hrad Buchlov nad Velehradem, jihovýchodně městečko Bánov a vrcholy hor Karpatských, jižně velký úval, v něm Nivnici a za ním modravé hory, jež tvoří předěl mezi přítoky řek Moravy na jedné a Váhu na druhé straně. Vyhlídka na východ obmezena jest blízkými vrchy. Uvidíme ji s protějšího vrchu Králova. Na Brod zvláště hezký pohled je s cesty Nivnické, krásnější než v městě samém. S téže cesty dále viděti jest v údolí Olšavině dědiny Těšov a Újezd s bělavým kostelem sv. Jana Křtitele, od něhož jedním údolím podél potoka Polichenského vede silnice do lázeňského místa Luhačovic a dále na severo-

východ, a druhým jede dráha východně k Bojkovicům a dále oklikou k uherským hranicím.

Za hodinu jsme v Nivnici. U cesty vidíme na Mlýnském potoce, rameni to Nivnického potoka, četné mlýny, Bajovec, Trdlov, Kozák a Papírnu vedle Nivnického dvora, a v Nivnici na začátku i na konci městečka 2 mlýny; některé z nich blíže města Brodu a v Nivnici označuje pověst lidu jakožto rodiště Komenského.

Nivnice leží 241 *m* podél potoka, jenž plyna sem z hor od Bystřice směrem západním, a přijav přes 10 jiných potokův a bystřin, obrací se tady k Uherskému Brodu a spěje do Olšavy. Domy stojí tu v dlouhých řadách u cesty; před nimi z velké části leží malé zahrádky, ale ne pod okny, nýbrž před nimi o několik kroků dále, jsouce plotem ohrazeny; uprostřed městečka kostel sv. Anděla Strážného, a blízko něho škola, za ní dále na konci městečka mlýn, jejž má Nivnická pověst hlavně za rodný dům Komenského. Mlynář pan Vařecha praví nám totéž a sděluje také jinou pověst od starých lidí, „že biskup Komenský narodil se na lukách u cesty z Bánova, když se rodiče jeho z Komny sem do Nivnice stěhovali“.

Zde též mívali Bratří čeští svůj sbor.

Pohled na Nivnici nejlepší máme za městečkem s cesty do Bánova a Komny od kaple nejsv. Trojice, a na celé okolí s vrchu Králova. Dole v úvalu jest Nivnice, kolem ní vlnité pahorky, za nimi vystupují vrchy přes 100 *m* nad úval, nejvyšší z nich na západě Černá hora 364 *m*, jihozápadně Baba 347, Nádavky 363, Kobylí hlava 361, hora Jasenová 408, Stráž 399, Kolo vrch 484, za nimi Šumárník 479, Lipinka 503 a pásmo horské od jihozápadu k severovýchodu, jež dělí přítoky naší řeky Moravy a Váhu na Slovensku: Leštná 696 *m*, Hrabina 604, Dubina 543, Studený 647, Vysoký vrch 695, Hrabovská nad Komnou 573 *m* a j. v.

Kromě jmenovaných již obcí leží v té krajině za Černou horou dědina Vlčnov, jihozápadně u potoka Oklik vesnice Slavkov, Němčí Dolní a Horní, městečko Hluk, Lhota Ostrožská; za hájem Slavkovským Boršice, Suchov, městečko Lipov, Louka, Blatnice Velká a Malá, jižně Korytná, Strání; jihovýchodně za vrchem Studeným Březová, dole pod Královem Suchá Loza, vedle v pravo dvůr Valenov a mlýn Podšupský, jejž také jedna pověst označuje za rodiště Komenského, v levo mlýn Polánský a dvůr Ordějov u Bystřice, východně městečko Bánov s poplužním dvorem; severně nad Olšavou od Uherského Brodu a Těšova za Újezdem Šumice a za lesnatými

vrchy v údolí Nezděnice, Záhorovice a městečko Bojkovice, mezi těmito na lesnatém ostrohu, 334 *m* při ústí potoka Komenského do Olšavy krásný zámek Světlov, a od něho jižně v údolí Komna, nebo dle výslovnosti lidu Komňa, od Bystřice za příční horou Hrabovčinou 519—556 *m*. Hustěji obydlena jest hornatá severní krajina k Luhačovicům a k Hradišti.

Skoro všecky osady rozkládají se podél potoka nebo cesty, mají kromě malé obce Těšova vedle Újezdu své vlastní školy a vyjma Slavkov, Suchov, Louku, Malou Blatnici, Suchou Lozu, Těšov a Záhorovice staré kostely; ale mezi jednotlivými obcemi vidíme rozlehlé prostory pusté a prázdné, jen slabou travou porostlé.

Je to podnes truchlivá stopa krutých válek a vpádů z Uher od zkázy říše velkomoravské až do věku Komenského.

Ještě v XV. století bylo zde více osad, než teď vidíme; ale tehdy nejvíce válkou mezi králem Jiřím z Poděbrad a králem Matiášem Uherským a potom častými vpády Tatarův a Turků, když tito opanovali Uhersko, pustošena byla zdejší krajina pohraniční tak hrozně, že mnoho osad zaniklo. Na celém hejtmanství Brodském čítá se takových pustin 35*), na př. v nejbližší rodné krajině Komenského u Bojkovic Ústsko i Městkovsko; u Nezděnic Mrzena blíž Újezda Uhřicko, Zákrovy a Náklady, zde pod vrchem Královem Valenov a Lhotky, u Březové Stará Březová a j. v. Málo která spustlá dědina opět z rumu a popele se pozvedla, jako Řetelov a Starý Hrozenkov. Některá místní jména a poloha ukazují, že bývalo tu za dávných věků ještě více osad, než se posud mohlo zjistiti. — Půjdeme však dále.

S Králova vrchu vede trávná cesta přes louky, kudy prý stěhovali se rodiče Komenského z Komny sem. Na lukách u druhého kříže blíže hranic obcí Nivnice a Bánova narodil se prý dle oné pověsti náš Komenský; pod nimi dole jihozápadně u Nivnice blízko Volenovského dvora leží onen mlýn Podšupský, o němž jiná pověst totéž praví. Kolem cesty je sama černá země, ale neúrodná; lehkou prsť bóra často odvěje i s obilím zasetým.

V Bánově na severním konci městečka vystoupíme za kostelem na bývalé hradiště, nyní lom se zajímavými nerosty**), na něm tři

*) Ř. Volného Die Markgrafschaft Mähren IV. díl a J. Kučery Zaniklé osady na bývalém panství Světlovském, Brodském a Brumovském v Čas. vlast. mus. spolku v Olomouci č. 20, 22 a 25, s mapkou jich v tomto čísle na str. 40.

**) Viz Josefa Klvaně „Nerosty Moravy a Slezska", str. 35.

kříže, Kristus a dva lotrové ukřižovaní, a na svahu jižním u kostela nový hřbitov. Blížíme se pak dále k Bystřici a za ní přes vrch Hrabovčinu dubovým lesem do Komny. Jdeme neúrodnou krajinou. Připomíná velice na podobnou chudou půdu, jíž dostalo se našim vystěhovalcům v cizině, když za doby Komenského a později v XVIII. století pro víru vlasť opustili. Od lesa Hrabovčiny daleká jest vyhlídka zde na krajinu, kudy jsme přišli, přes Bánov, Uherský Brod, údolí Olšavino až k Velehradu, na hrad Buchlov, modravé hory za nimi a po jich stranách, pravý opak holých vrchů kolem Nivnice, a jiná vyhlídka za lesem nad Komnou.

Tato památná osada leží 355 *m* v hlubokém údolí pod lesnatou horou „Hrádkem", na němž i z daleka viděti jest hluboký příkop a hradní cestu. Domy řadí se, jako v předešlých dědinách, podél cesty u potoka; ale více stromoví kolem nich dodává celé obci lepšího vzhledu, zvláště když i blízké hory jsou zalesněny. Kolem vystupují hory na jihu přes 500 *m*, na severu přes 400 *m* zvýší.

Sejdeme kamenitou cestou dolů s vrchu. Ctihodný stařec ukáže nám naproti hostinci u vozové cesty nahoře místo, kde někdy stával dům rodu Komenského. Býval prý dřevěný a před mnoha lety úplně vyhořel. Teď je tam jen zahrada a pole. Patřívalo k němu 34 měr polí (r. 1749 25 měr polí orných a 9 měr pustých), půl míry zahrady a luk pod 3 vozy sena (na Rovině, Ořechově, Brodsku a Kopanka. *)

Sbor Bratří českých a hřbitov, na němž odpočívají praotcové Komenského, býval na jihovýchodní straně obce, kde stojí nyní mlýn a podnes říká se „na sbořisku". Nový hřbitov je severně na druhé straně u cesty do Bojkovic. Vedle ní stojí též obnovený kostel, maje na věži jen obyčejnou střechu krytou a cyrillský dvojitý kříž, a škola. Zda-li se tu Komenský narodil? Odpovídá vážný stařec: „Možná, ale to je těžko říci, když nejsou staré matriky".

Památku Komenského chovají zde v uctivosti. —

Za hřbitovem u rozcestí díváme se ještě jednou na pěknou čistou dědinu, na stráně ovocným stromovím porostlé a výše na lesnaté vrchy, z nichž nejvíce poutá nás „Hrádek" hledě v hezké údolí, na své dědice Světlov Starý a Nový, k chrámu Bojkovskému a daleko přes údolí a nižší vrchy na modravé Karpaty v pozadí. Býval svědkem mnohých rekovných činů pánů svých a strážců

*) Popis panství Světlovského r. 1749 č. 353. a Terezianský katastr 1750 č. 383 v zem. registratuře.

pohraničného kraje, ale také viděl, jak se tudy hrnuli nepřátelé a škůdcové země naší, plenili, pálili, vraždili a klidné dědiny ničili, až i sám časem klesl v sutiny, a příroda jej pokryla zelení, jako jiná místa v okolí, kde někdy stály také hrady, tvrze a lidnaté obce.

Zbořen byl i sousední hrad u Komny, Starý Světlov, tvrze v Bojkovicích, Nezděnicích, v Bystřici, Bánově, Valenově a jiné v dalším okolí, sídla někdy statků samostatných, potom ale k větším panstvím sousedním připojeny, jako Bánov, Bystřice a Valenov k Uherskému Brodu, Bojkovice ke Světlovu.

V rodné krajině Komenského potom utvořila se panství: Brodské, jež od samých hranic moravsko-uherských táhlo se na sever, majíc 30 obcí od Březové, Korytné, Ordějova, Bystřice, nad Olšavou od Šumic až k Hradčovicům a výše v horách celou severozápadní část nynějšího okresu Brodského; sousedilo jihozápadně s panstvím Ostrožským, k němuž mimo jiné patřila Nivnice, oboje Němčí, Horní a Dolní, městečko Hluk, Slavkov, Boršice, Blatnice s okolními obcemi; dále panství města Uherského Hradiště, severně panství Zlínské, severovýchodně Luhačovské, východně statek Nezděnický, jihovýchodně panství Světlovské, k němuž patřily: Starý Hrozenkov na hranicích, Komna, Šanov, Rudimov, Bojkovice, Záhorovice a jiné osady mezi těmito ležící.

Na Uherském Brodě vládl tehdy do r. 1611 mocný a bohatý rod pánů z Kunovic, od t. r. páni z Kounic; na Bánově rozliční rodové se vystřídali, než r. 1689 přikoupen byl k Brodu; na Světlově také několik rodů za sebou: Žampach z Potenšteina, Petrsvaldský z Petrsvaldu a j.; na Ostrohu též onen rod z Kunovic až do r. 1620, kdy súčastniv se odporu proti Ferdinandovi II. ztratil veliké statky své, a Ostroh, Nivnice a j. dostaly se král. komoře a r. 1625 knížatům z Lichtenšteina*).

Obyvatelstvo bylo dílem katolické, dílem českobratrské. K Jednotě bratrské patřili také rodiče Komenského. Sbory čili kostely a školy měla zde Jednota právě v oněch místech, kde se pověsti o Komenském zachovaly: v Komně, v Nivnici a Uherském Brodě, v dalším kraji: ve Strážnici, Velké, v Javorníku, Veselí, Bzenci, Březolupech, Napajedlích, Malenovicích, Zlíně, Kvasicích a j.

Když po bitvě na Bílé Hoře r. 1620 byli vypověděni všichni nekatoličtí kněží r. 1624 a po 3 letech ostatní lidé, kteří nechtěli

*) Blíže o nich v topografii Ř. Volného, díl IV.

se obrátiti na víru katolickou, opustili mnozí vlasť, s nimi také náš Komenský, t. č. kazatel a správce školy ve Fulneku. Šli do vyhnanství doufajíce, že po válce bude jim dovoleno navrátiti se opět do rodné země. Sám Komenský tak doufal; ale marná byla jejich naděje, marné doufání. Museli zůstati v cizině, v bídném vyhnanství, kde podle jedné písně českých exulantů „jsme za divadlo, za smích. Těžko nám to trpěti, když staří i ty děti hlav nad námi ukřivují, lají, divně vykřikují“ ... Nesměli se navrátiti do milé vlasti.

V okolních zemích, i ve Slezsku a v Dolních Rakousích, mohli evangelíci žíti, ale v Čechách a na Moravě nikoliv*). Jsouce vzdělaní a pracovití, velice přispívali tam ku vzdělání a zvelebení oněch míst, kde útočiště nalezli v Německu, Polsku a z východní Moravy také na Slovensku. Doma rodné dědiny stály dlouho opuštěny a novými pohromami ničeny.

Komenský ve vyhnanství učil jiné národy vzdělávati se lepším, přirozenějším spůsobem, než potud se dělo, a přál si, aby se mohl do milé vlasti navrátiti a v ní působiti. Toužil v cizině po ní, udělal mapu Moravy, vzpomínal na rodnou krajinu, kde odpočívali jeho rodičové a sestry a před smrtí svou poznamenal r. 1670 v opise privilegií sborů bratrských vděčnou paměť o nich v Uherském Brodě. Přál si na konci života zajisté, aby mohl ještě jednou, než umře, u jejich hrobu se pomodliti a rodnou krajinu viděti. Nespatřil jich více.

Však co býval by zde náš Komenský uviděl? Splakal by nad opuštěným hrobem svých rodičů a sester, nad ukrutnou spoustou rodné krajiny a celé vlasti, smutné zprávy býval by uslyšel od svých rodáků a krajanů zubožených.

* * *

Jak to vyhlíželo v rodné krajině Komenského téhož roku 1670?

Věrnou, stručnou odpověď dávají nám současné úřední seznamy obyvatel a jich domů, polí orných, živností starých, od počátku války 30leté pustých a nových pustých, jež učinila visitační kommisse a stvrdila v Uherském Brodě dne 30. června 1670, v Nezděnicích 11. července, na Světlově 14. srpna 1670, na Ostroze 31. července 1671 atd.**) Hrozně mluví tu pouhé číslice.

*) Viz „Pruské usilování o země České“ v Osvětě 888, str. 833 a j.
*) Zemská registratura, poddanské oddělení č. 261, 302, 315, 353.

Obyvatelstva ubylo tak mnoho, že ještě deset let po ukončení 30leté války čítalo se tady na oněch panstvích celá třetina pustých usedlostí, totiž 2553 osedlých a 1130 pustých, a rolí pustých přes 17.000 měr a vinic 879 měr.

A když J. A. Komenský v Amsterodamě blahodějný život svůj dokonával, čítalo se v jeho rodné krajině úhrnem domů 2553 starých osedlých a 368 bývalých pustých a tehdy nově osedlých; pustých domů: 762 starých „od nepaměti“ (od počátku války 30leté) a 402 nové pusté; z oněch pustých rolí: 7903 nově vzdělaných, ale 9160 stále pustých a většinou porostlých, totiž:

Panství	Domy				Role			Vinice
	osedlé	nově osedlé	nové pusté	staré pusté	úhrnem měr	z nich nově vzdělané měr	staré pusté měr	staré pusté měr
Uherský Brod . .	991	95	111	311	30839	896 1/2	3385 1/2	453
Uherský Ostroh .	1066	247	224	424	45563	6405	5170	403 1/2
Nezděnice	50	10	3	3	1785 3/8	189 1/2	71 1/2	—
Světlov	446	16	64	24	10174 3/8	412	533	—

Těch 402 nových pustých většinou spáchali Tataři a Turci r. 1663. Vpadli t. r. v říjnu na jihovýchodní Moravu, krutě ji spustošili, dědiny vypálili, mnoho lidí zabili, majetek jim pobrali a někde i celé rodiny sebou do zajetí odvlekli. Některé usedlosti byly časem novým hospodářem osazeny, ale ještě při smrti Komenského r. 1670 mnohé zůstávaly pusté. Ostatní i větší usedlosti tak sešly, že hospodářové, nemohouce zastati platův a robotní povinnosti, opouštěli i velké statky a do malých s povolením vrchnosti se uchýlili nebo někde též pryč utekli, zvláště když i roboty přibývalo. Z úředních zpráv r. 1667—71 dovídáme se na př. o jednotlivých místech této krajiny:

Po válce 30leté bylo v městě Uherském Brodě 117 osedlých křesťanských domů a 40 židovských, pustých 152 křesť. a 47 žid.; na předměstí přes 70 os. a 10 pus., — po vpádu Tatarův a požáru r. 1667 v městě osedlých 43 křesťanských, hostinských 47, řemeslníků a domkářů 27, židovských domů 40; nově osedlých, před tím pustých, bylo jen 8 křesť., řemeslníků a domkářů 10, ale židů 33;

nových pustých po válce 18 domkářů a 3 žid.; — starých pustých od války zůstávalo ještě 134 křesť. a 14 žid.; — vinic pustých na hoře Lysé a Chrastce bylo 130 kusů = $48^3/_4$ míry. Pohořelých ale obydlených domů r. 1667 bylo 78 a 42 lhotních*); „klášter Dominikánský stojí na místě 9 domů měšťanských"; — na předměstí 65 osedlých, 15 nově pustých a 16 starých pustých; — mlýny 3 městské**): Trdlovský s 1 složením, Bajovecký a Trávnický s trojím složením. Kromě domů měšťanských jmenují se v městě: radnice, špitál měšťanský, dům měšť. varhaníka, městská škola, bratrský sbor, obecní sladovna, dům kostelníkův a strážné domy u brány Nivnické, Těšovské a Hradišťské, dům katův a drábův.

V městečku Nivnici bylo 79 domů stále osazených, ale 50 starých a 40 nových pustých; z těchto vypálili Tataři 26***), a z některých obyvatelé utekli, ačkoliv měli 23—46 měr polí, a tři (Jan Václavových, J. Jankových a Martin Říha) byli pro nedostatečnost a chudobu od vrchnosti propuštěni ze statku. První dva mívali po 46 měrách, tento 20 měr polí; jiný vyhořel a z držitele usedlosti 23 měr stal se žebrák. Bývaly zde i 2 svobodnické dvory, větší z nich (115 měr) zůstával po válce pustý, a kněžna si jej r. 1667 vzala. Polí zarostlých bylo u městečka na 100 měr. Podobně vyhlíželo to v dědinách okolních téhož panství: v Němčí Dolním vypálili Tataři 22 usedlostí a dva sousedy zajali, Václava Krču a Pavla Krále. Tataři tak hrozné tady řádili, že i zámožní osadníci byli o vše připraveni; dva, Jan Blanař a Mik. Karaj, kteří měli po 61 měr orných polí, chodili potom žebrotou; M. Zalesák z usedlosti 61 měr utekl, 2 pohořelí byli z domů od vrchnosti puštěni, ostatní pak skoro všichni po hrozném tom spustošení umřeli. Mimo spálené usedlosti leželo tu ještě od počátku války 30leté 28 domů zcela pustých a rolí 593 měr pustých. Ve Slavkově spálili Tataři 7

*) Měli lhůtu obyčejně 3 let na vystavení domu, osvobozeni jsouce na ten čas roboty a platův.

**) Die Dürlowitzer Stadtmühle, die Wagowitzer, die Trawnitzer Stadtmühle mit 3 Gängen. (Zem. reg., podd. 261.)

***) Počítány v tom nejsou domy, které od r. 1663—1670 byly opět vystaveny a osazeny; taktéž u následujících dědin. Tataři více jich spálili a zničili, jak poznamenal o zdejším kraji Tom. Pešina z Čechorodu, † 1680: zavraždili neb odvedli z něho 5891 osob, vypálili docela 48 obcí a jinde mnoho domů, pobrali vše, co mohli, a veliká stáda koní, hovězího dobytka a ovcí sebou odehnali. (Archiv zemský a Notizenblatt der hist.-stat. Section v Brně 1854, str. 15—16, 23—24.)

živností a odvedli Mik. Poláka a Václava Zalesáka; i stálo pustých usedlostí 18, osedlých 33, všech polí pustých 530 měr a 550 měr zcela již lesem porostlých. V Horním Němčí vypálili a spustošili Tataři 24 domů; starých pustých stálo 41 a jen 31 osedlých, rolí pustých bylo 1530 měr, vzdělaných 1064 měr.

V Boršicích spáleno bylo 18 usedlostí, 3 držitelé z nich utekli, 12 brzy po tom umřelo; a bylo tehdy 44 osedlých, 3 nově osedlé 20 nových a 29 starých pustých domů; rolí pustých 677 měr.

V Blatnici Malé zapálili 6 usedlostí, zavraždili jednoho souseda a 3 odvedli; vedle těchto nových pustých stálo zde od dávných let 10 pustých, osedlých bylo 20, nově 8; rolí pustých 583 měr; v Blatnici Velké 65 osedlých, 27 nově osedlých a pustých 19 nových a 21 starých; někdy pustých, pak nově vzdělaných 831 měr; v Louce 30 starých pustých, 3 nové, 16 nově osedlých, tedy 46 po válce pustých a jen 22 stále osedlých; v městečku Hluku 68 osedlých, 6 nových osedlých a pustých: 37 starých a 15 od Tatarů vypálených; obyvatelé jich dílem povražděni, dílem odvedeni; pustých rolí čítalo se 794, vinic 51 měr.

Poměrně méně pustých čítalo se v ostatních obcích panství Ostrožského; celkem bylo na něm celá třetina pustých rolí a r. 1671 více než polovice pustých usedlostí. V sídelním místě panství Ostrohu utrpělo nejvíce jen předměstí, majíc polovic domů pustých od války.

Nejhrozněji postižena byla v této krajině na sousedním panství Strážnickém u Louky městečka: Lípov, kde bylo po válce jen 30 domů obydlených a přes 60 pustých, z nich do r. 1671 nově osazeno bylo 27, 8 od Tatarů vypáleno a starých pustých zůstávalo 34, a Veliká, kde ze 238 domů zůstalo jen 60 osedlých, 7 nově osedlých, ale pustých: 159 starých (65 půllánů, 60 čtvrtlánů, 34 zahradníků s poli) a 57 nových pustých; Tataři městečko vypálili, 5 hospodářů zavraždili a 4 rodiny pryč odvlekli. K starým pustinám patřilo zde 3125 měr polí spustlých a $225^1/_2$ m. křovím porostlých; vinic pustých bylo 54 osmin.

V blízké obci, v Suchově, také zapálili a 3 sousedy zajali. Jižně u Nivnice měla obec Korytná po válce jenom 1 pustý dvůr, ale po vpádu Tatarů nov. pustých 15; v horách Strání jen 2 staré pusté a Bystřice 2 nově osedlé a 1 starý a 1 nový pustý; Suchá Loza a Březová po jednom pustém, rovněž jako Těšov, Újezd,

Hradčovice nad Olšavou a Lhotka u Drslavic a jiné osady již k Uherskému Hradišti ležící.

Městečko Bánov, na staré silnici pohraniční, mělo po válce přes polovici domů pustých, r. 1670 osedlých jen 44, nově osedlých 22, pustých 6, nové 3 od Tatarů spálené a 38 starých pustých; do zajetí odveden byl Jan Ryšavých. Fara byla zcela pustá, též pivovar a z velké části i tvrz.

V Komně bylo r. 1670 celkem 41 osedlých, 7 nových osedlých, 7 nových pustých a tolikéž starých (6 půllánů a 1 zahradník se 6 m. polí), pustých rolí 210 m.; v Bojkovicích nebylo po válce pustých usedlostí; ale Tataři 10 jich tu vypálili, v sousedních Záhorovicích 4, kde Výc. Nedvědů zabili a také jinde v této straně krutě řádili. Poměrně nejvíce řádili v oněch místech zdejších.

V údolí Olšavině měly r. 1670:

	osed.	n. os.	n. p.	st. p.		osed.	n. os.	n. p.	st. p.
Bojkovice .	66	—	17	—	Hradčovice .	34	—	—	—
Záhorovice .	45	—	5	—	Veletín . .	29	—	—	2
Nezděnice .	24	3	3	1	Podolí . . .	26	2	4	9
Šumice . .	78	2	10	6	Popovice . .	42	—	—	—
Újezd . .	36	—	—	—	Vesky . . .	16	—	—	—
Těšov . . .	33	—	—	—	Mikovice . .	24	2	—	1
Havřice . .	47	—	2	9	Lhotka . .	23	—	—	2
Drslavice .	29	—	—	2	m. Kunovice	114	37	9	22

a jižně Vlčnov 90 osedl., 4 nov. os., 16 nov. pust., a 8 st. pust.

V této obci Tataři též zapálili a Mik. Zaležáka ze statku 56 m. odvedli.

Lid tak velice v oné krajině sešel, že i z velkých statků utíkali, jako slyšeli jsme u Nivnice, Dolního Němčí a čteme v pamětech o Komně, že nemohouce na statku vydržeti, odešli z něho, ku př. Matěj Hlobec r. 1662, Eliáš Kodile a Václav Radimovský r. 1668, ačkoliv měli první dva půllány a třetí 51 měr polí; ve Vlčnově dva sedláci jsouce nemožnými a velmi staří opustili statek, jeden r. 1657, druhý r. 1662 a chodili žebrotou, na panství Světlovském mlynář v Pytinově r. 1670 a 1 půlláník z Nezdénic.

Některé hospodáře, když r. 1663 byli od Tatarů vypáleni a úplně schudli nebo sestárli, propustila vrchnost, na př. v Nivnici Jana Václavových a J. Jankových r. 1663 z usedlostí 46 měr, Martina Říhu z 23 měr, v Nezděnicích jednoho půlláníka. Bývalí držitelé lánů a půllánů stali se na stará kolena žebráky. Krutý osud!

Mimo zlobu lidskou ve válce a vpády Tatarův utrpěly některé obce zdejší v té době i pohromou živelní; ku př. ohněm Uherský Brod r. 1667 a povodní obec Strání, kde jí na 570 měr polí bylo zničeno.

Bohu žel! Ještě horšího pohledu skytaly některé krajiny, hlavně na střední a jižní Moravě; tam v oněch letech bylo poměrně ještě více pustých domů a rolí, ano i celé vesnice a městečka pustá!

Mimo to jevilo se v některých obcích odnárodnění. Již před smrtí Komenského poněmčovali někde rodinná jména, píšíce na př. ve vsi Šumicích: Gregor Těšinský nebo Teschiner, Jan Tomášků n. Tomanczer, J. Hrubý n. Grosz; ve vsi Korytné: J. Laník nebo Laner, Mik. Lukášů n. Lukesches, Jan Nehněvejse n. Nichtzirn; ve Lhotce: Georg Čech n. Böhm; v Březové Kreháček n. Krhack, Daniel Struhač n. Drechsler, Jura Václavík n. Wentzelick, Hlaváč n. Köpfichter atd.

Školy většinou zanikly, i v Nivnici a Komně, a po kruté válce měly ji pouze tyto obce: na panství Brodském předně Uherský Brod „městskou školu", maje s předměstím 200 domův osazených; pak ves Šumice s 80 usedlostmi „obecní školu," Vlčnov maje 94 osedlých domův a v horách malá vesnice Březová, čítajíc pouze 22 domky, „selskou školu". A zde nebylo zámožných lidí, nýbrž jen chudší, a proto tím ctihodnější, že i v tak těžké době o školu dbali; mělť r. 1667 v Březové 20 sousedů po 10 18 m. polí, 2 po 6 měrách, a když potom role byly znova rozděleny, měli všichni osedlí po 3 kusech s výměrou 21 měr polí III. třídy. Školy na panství Ostrožském a Světlovském tehdy sice se nepřipomínají, však učilo se nepochybně časem, jako jinde, v soukromých chalupách *). Později byly nové školy vystaveny, jmenovitě v Boršicích, Nové Lhotě a v Lípově, od jejichž učitelů Mart. Pomykala, Pavla Rašky a Jiříka Pinkavy n. Dyngy zachovaly se pěkné psané kancionály z let 1727—1755, vzácné památky knihového malířství národního **).

Komenského rodná krajina vytrpěla tedy velmi mnoho. Avšak důvěra v Boha, pracovitost a životní síla českého lidu přestála všecky ony pohromy, a také zdejší lid, jenž na celé východní Moravě nejvíce utrpěl za minulých dob, zachoval milou řeč mateřskou,

*) O reformě obecných škol na Moravě za cís. Marie Terezie od Dr. Fr. Kameníčka v Obzoru 1890, str. 81. a násl. Které byly školy v celém kraji zdejším, podáno ve zprávách vědeckých 2. sešitu t. r.

**) Vydal Vlastenecký musejní spolek v Olomouci r. 1891.

národní obyčeje a mravy, národní kroj, píseň a všechen původní ráz československý. Jeho čisté písně tvoří velkou část sbírky národní poesie, jeho malebný kroj pln uměleckých ozdob prostonárodního vyšívání, jeho „líčené“ domy, památky písemní, církevní s četnými ozdobami jako celá historická minulost činí onu krajinu velmi zajímavou, tím více ovšem, když tak významné děje k ní se pojí od prvních dob křesťanství a jest rodnou krajinou slavného J. A. Komenského.

O zřízení bývalého pořádku lazebnického a bradyřského na Moravě.

Studie kulturní, již podává Ant. Rybička.

Ačkoliv předkové naši k policii zdravotní, jmenovitě ku vnější čistotě a vyklizování všeho toho z obydlí a míst veřejných, čím se vzduch znečisťuje a z čehož nemoce nebezpečné vzejíti mohou, méně přihlíželi, nežli toho potřebí a toho sobě žádati bylo: nicméně všímali sobě jedné věci v příčině té a to snad u větší míře, nežli se to za našeho věku děje, totiž lázní veřejných a soukromých. Neboť užívání koupelí ve středověku, kdež válkami křižáckými malomocenství (lepra) a jiné vnější choroby z krajin východních do Evropy přeneseny byly a zde nemálo se rozhojnily, bylo velice rozšířené, tak že nebylo tehdaž města, městyse ano ani větší osady venkovské, kde by nebylo lázní takových, v nichž za vyměřený plat skrovný téměř každé chvíle teplých koupelí mohlo se užiti. Anobrž bylo i to opatřeno, že osoby chudé, prací rukou svých se živící, lázní takových*) každou sobotu, aneb alespoň několikráte do roka, obyčejně před svátky výročními nebo v suché dni, zdarma užiti mohly. Taktéž dle starších artikulů cechovních mistři tovaryšům a čeledi své mimo obyčejnou mzdu a stravu téhodní každou sobotu zvláštní peníz lazební dávati povinni byli, aby tovaryšové a čeledínové tito sobě zaň zjednali a zaplatiti mohli koupel v lázni veřejné.

---

*) Lázně zdarma topené nazývaly se tehdaž obyčejně „zádušnice“ a to proto, že na zapravení útrat tím vzešlých užíváno nábožných a milosrdných odkazů, jakéž času toho téměř každý zámožnější obyvatel v kšaftu svém vyměřil a kteréž zhusta více kop grošů pr. nebo zlatých mor. obnášely.

Bývaloť tehdaž v městech větších i více lázní na obecné i soukromé útraty vystavěných i vytápěných a zřízeny jsou zvláštní osoby — lazebníci, — kteréž se výhradně obsluhováním hostí lazebních zanášely, majíce nad to k ruce své nezřídka i hojnou čeleď mužskou a ženskou (lazebnice). Že pak v lázních těchto hosté obojího pohlaví volně se scházeli, aniž bývalo při tom náležitého dozoru a kázně šetřeno, vzcházelo tím zhusta nemalých nepořádkův i výstupkův na ujmu mravnosti, anobrž v městech větších staly se nejedny takové lázně sídlem „ženek prázdných a nevěstek veřejných“ a takto „hampejsy veřejnými“.*) — Tím přišly lázně a osoby v nich zaneprázdněné i celá živnost lazebnická v pověst nedobrou, ano lazebníci a lazebnice pokládáni jsou za osoby lehké a nevážné a živnost jejich nekladla se v stejný řád s jinými řemesly a obchody počestnými, kteréž s jakýmsi opovržením pohlížely na ty, kdož se lazebnictvím zanášeli nebo při něm pomáhali a nechtěly dětí lazebnických k jiným živnostem, leč opět k lazebnické, připouštěti, jakož ani nedovolovaly, aby děti jiných řemeslníků „poctivých“ dávány byly k manželství osobám lazebnickým. — Poněvadž takto lazebnictví času toho pokládáno bylo za živnost lehkou a nepočestnou, měla tehdaž i průchod řehole čili pravidlo právní: „že konšelem nemá býti žádný lazebník ani bradyř, ani pištec, ani hudec.“ Pročež také v XVI. století v městech královských ani panských nesedali lazebníci mezi konšely a staršími obecními, aniž vůbec měli tehdaž na sobě nějakou povinnost neb úřad veřejný.

I na Moravě byly zřízeny času toho jak v městech tak i na venku lázně veřejné a soukromé. Avšak jakož vůbec, tak i tamtéž pokládáni byli lazebníci za osoby lehké a nevážné a živnost jejich nekladla se v rovný řád s jinými řemesly a obchody poctivými. Takovéto nevážné sebou nakládání nesli velmi těžce tehdejší lazebníci moravští, jmenovitě v Brně, Olomouci, Jihlavě a Znojmě přebývající a obrátili se prosebně ku králi Ferdinandovi I., aby takovouto nezaslouženou lehkost a nevážnost s nich a živnosti

*) Viz knihu: „Die Gräuel der Verwüstung des menschlichen Geschlechts.“, kterou sepsal a vydal Dr. Kr. Guarinonius, tělesní lékař císaře Maximiliána II. a arciknížete Ferdinanda, času toho v Praze přebývající. Očitý a hodnověrný svědek tento líčí v knize své velmi temně tehdejší poměry sociální; jmenovitě o lázních veřejných připomíná, „že větší jich část tehdáž podobala se spíše peleši rufiánů a nevěstek, nežli ústavům k zachování zdraví a čistoty tělesné zřízeným“.

jejich sňal a je na poctivosti opatřil i jim těch milostí propůjčil, kteréž předkové jeho, králové Vladislav II. a Ludvík řemeslu lazebnickému a bradyřskému v Čechách a v Slezských knížectvích byli propůjčili.*)

Vzav na to zprávu u věci té od úředníkův a soudců zemských a vyrozuměv z ní, „že při řemesle lazebnickém na Moravě žádných nepočestností se neděje, aniž čehož proti božským přikázáním a světským nařízením se nepáše, anobrž že lazebníci moravští s manželkami, dětmi a čeledí svou tak jako jiná poctivá řemesla obecnému dobrému platně slouží a se propůjčují“: král Ferdinand I. potvrdil listem daným v Linci dne 19. července 1538 lazebníkům a bradyřům moravským jich starobylé zřízení a pořádky, opatřil je na poctivosti, tak aby oni, lazebníci, manželky a děti i čeleď jejich, pokudž by jinak pocházeli z rodičů pořádných a byli dobrého zachování, pokládáni byli za rovny všelikým ostatním pořádkům a řemeslům poctivým; nad to aby lazebníci děti své i na jiná řemesla poctivá dávati mohli a vyučivše se řádně řemeslům takovým mohli je napotom bez překážky volně provozovati; aby synové a dcery lazebníků mohli se ženiti a vdávati s osobami jiných řemesel a naopak, jakož i aby ti, kdož by dříve sloužili u lazebníků, potom vždy mohli vcházeti i do služeb u jiných řemesel a vůbec, aby mohli volně i jinde živnosti své vyhledávati; konečně, aby žádný nápotom je, lazebníky a čeleď jejich, za příčinou živnosti nenaříkal a k nim se nevážně nechoval, pod pokutou 10 hřiven nebo vězením. Nad to nadál král Ferdinand I. řemeslo lazebnické zvláštní pečetí a erbem tak, aby erb ten na svých praporcích vymalovaný při veřejných průvodech nositi a aby ho na své pečeti užívati, a pečetí tou své potřeby cechovní voskem zeleným pečetiti mohli. Kterýžto erb se vypisuje takto: Aby užívali štítu na příč rozděleného, v jehož dolní červené polovici dva věníky z listí dubového přes sebe přeložené, v horní pak modré polovici dvě břitvy otevřené, vedle sebe vzhůru postavené, se spatřují.

Tyto výsady schválili a obnovili řemeslu lazebnickému na Moravě i pozdější králové Čeští jako markrabí Moravští. Jmenovitě císař Ferdinand II. listem dne 27. července 1627 daným

*) O pořádku lazebnickém v Čechách psali jsme v Lumíru r. 1858, str. 1068 a 1092, k čemuž tuto ukazujeme.

nejen potvrdil nadepsaný list krále Ferdinanda I. dle celého znění, anobrž lazebníky a bradyře moravské zmocnil k tomu, aby pro udržení dobrého pořádku štolíře, kteří nejsouce věcem lazebnickým a ranhojičským náležitě vyučeni ani k pořádku lazebnickému přivtěleni, na vsích a jinde pokoutně lazebnictví a hojictví provozují, stavovati a ven odtud vyklízeti mohli. Nad to rozhojnil jim císař Ferdinand II. nadepsaný erb v ten spůsob, jak to byl již císař Matyáš lazebníkům českým učinil *) a nařídil, aby lazebníci moravští toho erbu rozmnoženého na pečetích a praporcích svých užívali, a aby s praporci tak ozdobenými přicházeli k slavným processím, kteráž každého roku na den Božího Těla v hlavních a krajských městech se odbývají.

V bězích a neřestech válečných, jimiž v druhé čtvrti století XVII. země Česká a Moravská byly navštíveny, zpustošena jsou více méně všechna města i osady tamní, při čemž i všeliké budovy veřejné i soukromé a jmenovitě lázně všeliké jsou zkaženy, nebyvše po té více v předešlý spůsob úplně navráceny. Tím zanikla hlavní část bývalé živnosti lazebnické, tak že napotom již jenom dle jména pozůstávala, ježto ti, kdož se tehdaž přiznávali k řemeslu lazebnickému (Baderzunft), nezanášeli se výhradně topením lázní veřejných a soukromých, nýbrž více léčením vnějším, pouštěním žilou, sázením baňek, trháním zubů, děláním flastrů rozličných, holením brady a t. p. operacemi. Dle toho přešla živnost lazebnická v řemeslo bradyřské a ranhojičské, za příčinou čehož i dosavadní pořádky a artikule cechu lazebnického jsou změněny a rozšířeny. Změněné cechovní pořádky tyto obnovil a schválil také císař Leopold I.

*) Císař Matyáš, potvrdiv cechu lazebnickému v Čechách výsady a artikule jeho, rozmnožil nad to i erb a pečeť takto: Aby lazebníci čeští užívati štítu na čtyři pole stejná rozděleného, v jehož vrchním pravém poli bílém papoušek zelený na větvičce tolikéž zelené na pravo obrácený sedí; v spodním pravém červeném poli dvě pušťadla bílá křížem přeložená a pod nimi baňka zlatá, ve vrchním levém červeném poli šroub na vytahování kulek ručničních a kryté nužky bílé, obé křížem přeložené, a v spodním levém bílém poli nužky bradyřské a u spodku jich břitva a nad ní hřeben zlatý se spatřují. Nad štítem leží kolčí helm a okolo něho přikryvadla bílé a červené barvy potažená dolů visí; nad tím též točenice bílá a červená, z níž vynikají dva rohy buvolí, jsouce bílou a červenou barvou střídavě rozděleny, pravý bílým a levý červeným u vrchu přiohnutým pérem pštrosím ozdoben; a mezi rohy těmi uprostřed papoušek zelený, na pravo obrácený v pysku pušťadlo držící se spatřuje.

listem daným ve Vídni dne 20. prosince 1671 a po té i císař Karel VI. listem daným dne 10. prosince 1717, kterýžto list však vztahoval se toliko na bradyře mimo kraj Brněnský; neboť bradyři Brněnští byli se mezi tím od ostatních bradyřů moravských oddělili a u zvláštní cech sestoupili, jehož artikule tolikéž císař Karel VI. vysadil a potvrdil.

Pořádky cechu Brněnského skládaly se z 23 artikulů, jež se vůbec vztahovaly k zřízení a povinnostem živnosti té a ke kázni cechovní. Jmenovitě bylo vyměřeno, aby v cechu žádný trpěn nebyl, kdo by nepocházel z pořádného lože a nepřiznával se k víře katolické; aby mistři s čeledí pilně v dni nedělní a sváteční navštěvovali chrám Páně, předkem pak aby, kdykoliv se odbývá kvartál, přicházeli do chrámu sv. Jakuba, aby přicházeli k slavným processím na den Božího Těla pod cechovním praporcem, aby sprovázeli k hrobu mrtvá těla spolumistrů a jiných osob k pořádku tomu náležejících a to pod pokutou: mistr 1 libry vosku a tovaryš $^1/_2$ libry vosku. Kdoby chtěl státi se mistrem v Brně, aby jeden rok u jiného mistra v Brně sloužil a potom zkoušce se podrobil u přítomnosti zemského nebo krajského fysika a celého pořádku; nad to aby pod dohlídkou dvou mistrů shotovil tyto kusy: Empl. Stielicum Crolii, Empl. Entagmaticum ad fracturam ossium, Unguentum Aegyptianum a Balsamum vulnerum, konečně aby vystrojil svačinu mistrům, která by však výše 8—10 zl. nestála. V pořádcích těch taktéž nařízeno, aby v čase nemocí nakažlivých a morních pořádek ranhojičský ze sebe jednoho mistra vybral, který by nemocné osoby bez rozdílu zdarma léčil, avšak za to od obce vyměřený plat dostával, pak aby všickni ranhojičové, jak to r. 1645 nařízeno bylo, všech vojenských guarnizonů prosti byli, a aby bylo toliko čtvero mistrů bradyřských, kteří by mohli v Brně držeti veřejné bradyrny (Baderstuben). — Jakož výše dotčeno, schválil císař Karel VI., a to listem daným ve Vídni dne 2. října 1717, nadepsané zřízení Brněnského cechu bradyřského a nadál jej i zvláštním e r b e m a p e č e t í, kteréž se vypisují takto: Štít obdloužný, po stranách vykrojený, barvy modré, v němž se spatřuje stůl dlouhý, černým suknem obestřený na zelené podlaze; na stole leží mrtvola lidská, hlavou na pravo obrácena, vedle níž se spatřují obrazy sv. Kosmy a Damiana;*)

*) Jako v jiných zemích katolických pokládáni byli času toho i na Moravě sv. bratří a mučedlníci K o s m a s a D a m i a n za patrony lékařů a ranhojičů.

onen na hoře na pravo drže v ruce papír na spůsob receptu lékařského sdělaný, tento dole na levo maje v ruce krabici; a uprostřed nich stojí mládenec v rouše nachovém k mrtvole nakloněný a ji pytvající. Nad štítem vznáší se orel rozkřídlený, k pravé straně obrácený, s ústy rozžhavenými a korunkou na hlavě, maje tělo barvami na čtvero rozdělené, pravá horní a levá dolní čtvrt bílou, a levá horní a pravá dolní čtvrt červenou barvou jsouc potažena.

V spůsobu tomto zůstala živnost bradyřská a ranhojičská na Moravě až do konce minulého století, kdy nejen tam, nýbrž i v ostatních dědičných zemích rakouských jest spořádána, jak toho okolnosti i potřeby obecenstva a pokrok vědy hojičské vyhledávaly.

Statistické výkazy o katolické reformací na Moravě a v rak. Slezsku v letech 1661—1678.

Sdělil Ant. Rezek.

V c. k. dvorské knihovně Vídeňské chová se (č. 8038) latinský rukopis, jehož obsah naznačen jest titulem: „Relatio progressus in extirpanda haeresi per regnum Bohemiae, marchionatum Moraviae et ducatum Silesiae opera PP. Societatis Jesu provinciae Bohemiae ab a. 1661 usque ad a. 1678“. Dle všech známek sepsal „Relací“ Bohuslav Balbín a sice dle úředních zpráv, které od jednotlivých kollejí, residencí i missionářů byly provinciálovi jesuitského řádu zasílány.

„Relatio“ zavírá v sobě zprávy velmi cenné, na větším díle dosud neznámé; oddávám se proto také naději, že podaří se mi celý spis tiskem vydati. Pokud se tak nestane, chci aspoň statistické výsledky jesuitské reformační činnosti veřejnosti podati. Co Čech se týče, učinil jsem tak v „Časopise Českého Musea“, o Moravě a c. k. rakouském Slezsku podávám dotýčná čísla v následujících řádcích. Cifry ty jsou pro všeobecné i místní církevní dějiny Moravské velmi zajímavy. Všeobecné úvahy o nich najdou se časem svým v souvislosti s politickými příběhy v mých „Dějinách Čech a Moravy nové doby“.

Katolická reformace v zemích koruny České nebyla dokonána během války 30leté, ani potom za doby velkých komissí refor-

mačních v letech 1651—1655. Mezi lidem obecným ve vesnicích i městech zůstávalo vždy ještě houfně tajných nekatolíků. K obracování jich neužíváno však za císaře Leopolda I. prostředků násilných, nýbrž hlavně missií a poučování mírného. Veškeré kněžstvo světské i řeholní účastnilo se této práce. Nejvíce však vynikl řád jesuitský jak v Čechách, tak i na Moravě a ve Slezsku. Jeho kolleje a residence nejvíce vychovávaly mládež v duchu katolickém, jeho missie nejvíce spůsobovaly obratů ke katolictví i u kacířů velmi houževnatých a zatvrdlých. Proto Balbínova „Relatio" poskytuje tolik látky ku přemýšlení a dalšímu bádání.

Statistika r. 1661.

Na víru katolickou obráceni od jesuitských kollejí: v Uh. Hradišti 151 luterán, v Jihlavě 22 luteráni, v Olomouci 500 luteránů, v Telči 8, ve Znojmě 20, v Brně 18 luteránů. Od missionářů obráceno na panství Domaželicích (Domaczelicz ad Olomuczium) 35 luteránů. Byli to poslední kacíři. Když jesuitské missie v Domaželicích začaly, bylo na panství jen 8 katolíků. Od kolleje Opavské ve Slezsku obráceno 40 luteránů.

Celkem roku 1661 na Moravě 754 osoby, v nynějším rak. Slezsku 40 osob, dohromady **794** osoby.

Statistika r. 1662.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 50 luteránů, v Jihlavě 8, v Olomouci 60 (mezi nimi jeden žid), v Telči 6 (mezi nimi jeden kalvinista), ve Znojmě 19, v Brně 22. Od missionářů: na panstvích hraběte Illesháze*) 50, v Třebíči 10. Od kolleje Opavské 24.

Celkem roku 1662 na Moravě 225 osob, ve Slezsku 24 osoby, dohromady **249** osob.

Statistika r. 1663.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 2 luteráni, v Jihlavě 3, v Olomouci 23, v Telči 51 luterán a 6 pikartů (č. bratří), ve Znojmě 7 luteránů, v Brně 26. Od missionářů: ve Vsetíně (Wsseticii**) 105, ve Vyzovicích (Wissowicii) 15, v Hošticích (Hosticii) 4, v Jevišovicích (Jaispitii) 7. Od kolleje Opavské 23 luteráni a 1 žena Ariánka.

Celkem za r. 1663 na Moravě 249 osob, ve Slezsku 24 osoby, dohromady **273** osoby.

*) Panství Brumovské a Vsacké.

**) Vlastně by mělo býti psáno Wssetinii.

Statistika za r. 1664.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 15 luteránů, v Jihlavě 1 odpadlík (bývalý katolík, který se stal protestantem a nyní znovu přijal katolictví), v Olomouci 14 luteránů, v Telči 40 rodin*), ve Znojmě 5 luteránů, v Brně 3. Od missionářů: v Kyjově 2, v Jevišovicích 6. Od kolleje Opavské 20 luteránů, 2 odpadlíci.

Celkem za r. 1664 na Moravě 46 osob a 40 rodin, ve Slezsku 22 osoby, dohromady **108** osob a rodin.

Statistika za r. 1665.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 10 luteránů, v Jihlavě 2, v Olomouci 21, v Telči 2, ve Znojmě 6, v Brně 25. Od missionářů: na panství Třebíčském obráceno 409 otců rodin, nepočítaje ženy, děti, služebnictvo. Město Třebíč a 15 okolních vesnic tak důkladně probráno, že v nich sotva 100 kacířů zůstalo. Celý počet obrácených na panství obnášel hodně přes 2000 duší.**) Od missionářů v Jevišovicích obráceny 3 osoby. Od kolleje Opavské 35 osob (mezi nimi jedna mohamedánka).

Celkem za r. 1665 na Moravě 2069 osob, ve Slezsku 35 osob, dohromady **2104** osoby.

Statistika za r. 1666.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 6 luteránů, v Jihlavě asi 11, v Olomouci 52, v Telči 9, ve Znojmě 5, v Brně 25 (z nich jeden mohamedán). Od missionářů: ve Šternberku 7, v Rymařově 7, v Lipníku (Lipnicii) 2, v Třebíči (Trebnicii***) 8, v Jevišovicích 1. Od kolleje Opavské 40.

Celkem za r. 1666 na Moravě 133 osoby, ve Slezsku 40 osob, dohromady **173** osoby.

Statistika za r. 1667.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 16 luteránů, v Olomouci 53 (z nich 1 žid), v Telči 92, ve Znojmě 4, v Brně 22.

*) V orig. zní to vlastně: Collegium Telczii duos pagos unius exemplum secutos convertit. Domus fuisse tantum circiter 40. Počet duší se však neudává, proto také vypadl pro r. 1664 tak malý.

**) Viz k tomu moje Děje Čech a Moravy nové doby I. str. 198, 199. — Největší obtíže působil missionářům jakýsi 80letý stařec jménem Šembera (Balbín píše: „Schembra“), kterýž dle všeho byl náčelníkem nekatolíků na Třebíčsku. R. 1665 se také obrátil a nazejtří potom umřel.

***) Trebnicii ukazovalo by na Střebenice jinak Třebenice v okr. Hrotovském, ale je to malá vesnice bez kostela a čítala r. 1672 pouze 11 osedlých. Nepochybně tedy, hledíc k předešlému roku statistiky 1665, má státi Trebicii, t. j. v městě Třebíči.

Od missionářů: ve Vyzovicích (Wissowicii) 8, v Rymařově 1711, ve Vícově (in Witzawi) 41, v Jevišovicích 1. V kolleji Opavské 27.

Celkem za r. 1667 na Moravě 1948 osob, ve Slezsku 27 osob, dohromady **1975** osob.

Statistika za r. 1668.

Na víru obráceni od kollejí: v Olomouci 33 luteráni, 2 židé, v Telči 3 husiti, 5 luteránů, ve Znojmě 7, v Brně 7. Od missionářů ve Šternberku 12. Od kolleje Opavské 6.

Celkem za r. 1668 na Moravě 69 osob, ve Slezsku 6 osob, dohromady **75** osob.

Statistika za r. 1669.

Na víru obráceni od kollejí: v Jihlavě 2 luteráni, v Olomouci 1 žid, 2 odpadlíci, 26 luteránů, 1 kalvinista, v Telči (hlavně vesnických obyvatel z okolí) 100 kacířů, v Brně 10. Od missionářů: ve Vyzovicích (Wissowicii) 15, na panství Šternberském (in dominio Sternbergae) 4134. Od kolleje Opavské 21.

Celkem za r. 1669 na Moravě 4291 osoba, ve Slezsku 21 osoba, dohromady **4312** osob.

Statistika za r. 1670.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 9 luteránů v Jihlavě 4, v Olomouci 4, v Telči 5, ve Znojmě 4, v Brně, 4 luteráni, 1 kalvinista, 5 židů. Od missionářů ve Vyzovicích (Wissowicii) 3. Od kolleje Opavské 43.

Celkem za r. 1670 na Moravě 39 osob, ve Slezsku 43 osoby, dohromady **82** osoby.

Statistika za r. 1671.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 39 luteránů, 1 mohamedán, v Jihlavě 3 luteráni, v Olomouci jeden „pikart“, 17 luteránů, v Telči 2, ve Znojmě 3, v Brně 1 žid, 7 luteránů. Od missionářů v Tovačově 1 luterán, 1 žid, ve třech vesnicích panství Třebíčského 80 kacířů. Od kolleje Opavské 60, od missionářů v Těšíně 160 kacířů.

Celkem za r. 1671 na Moravě 156 osob, ve Slezsku 220 osob, dohromady **376** osob.

Statistika za r. 1672.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti jeden žid, 18 luteránů, v Jihlavě 1, v Olomouci 12, v Telči 1 žid, 18 husitů, 22 luteráni, v Brně 16, ve Znojmě 4. Od residence v Tuřa-

nech 3. Od missionářů v Tovačově 2. Od kolleje Opavské 23, od residence v Těšíně (po celém okolí) 208.

Celkem za r. 1672 na Moravě 98 osob, ve Slezsku 231 osoba, dohromady **329** osob.

Statistika za r. 1673.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 12 luteránů, v Olomouci 17, v Telči 3, ve Znojmě 6, v Brně 21 (mezi nimi 1 žid). Od missionářů v Tovačově 2. Od kolleje Opavské 56, od missionářů v Těšíně (a okolí) 321 kacíř.

Celkem za r. 1673 na Moravě 61 osoba, ve Slezsku 377 osob, dohromady **438** osob.

Statistika za r. 1674.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 2 luteráni, v Jihlavě 4, v Olomouci 9, v Telči 10, ve Znojmě 4, v Brně 8. Od missionářů v Tovačově 2, ve Vyzovicích (Wissowicii) 2. Od kolleje Opavské 3 kalvinisti, 38 luteránů. Od residence v Těšíně 552 luteráni.

Celkem za r. 1674 na Moravě 41 osoba, ve Slezsku 593 osoby, dohromady **634** osoby.

Statistika za rok 1675.

Na víru obráceni od kollejí: v Jihlavě 4 luteráni, v Olomouci 39 luteránů, 6 židů, ve Znojmě 2 luteráni, 2 novokřtěnci, v Brně 1 žid, 9 luteránů, 16 husitů. Od missionářů v Tovačově 1 žid, ve Vyzovicích (Wissowicii) 6 osob. Od kolleje Opavské 45 osob, od missionářů v Těšíně 274 osoby.

Celkem za r. 1675 na Moravě 86 osob, ve Slezsku 319 osob, dohromady **405** osob.

Statistika za r. 1676.

Na víru obráceni od kollejí: v Uh. Hradišti 5 luteránů, 1 žid, v Jihlavě 4 luteráni, v Olomouci 34 luteráni, 1 žid, v Telči 1 luterán, 1 kalvinista, ve Znojmě 1 luterán, 1 kalvinista, v Brně 8 luteránů. Od missionářů v horách Valašských 8 osob, v Tovačově 3 židi, 4 luteráni. Od kolleje Opavské 46 osob, od residence v Těšíně 381 luterán.

Celkem za r. 1676 na Moravě 72 osoby, ve Slezsku 427 osob, dohromady **499** osob.

Statistika za r. 1677.

Na víru obráceni od kollejí: v Uherském Hradišti 1 žid, 222 luteráni (do toho započtena missionářská činnost Hradišťských

jesuitů mezi Valachy), v Jihlavě 8, v Olomouci 34, v Telči 1, ve Znojmě 5, v Brně 1 žid, 14 luteránů. Od residence v Tuřanech 7 osob. Od missionářů v Tovačově 4 osoby, v Jimramově 312 osob. Od kolleje Opavské 51 osoba, od residence v Těšíně 224 osoby.

Celkem za r. 1677 na Moravě 609 osob, ve Slezsku 275 osob, dohromady **884** osoby.

Statistika za r. 1678 (tohoto roku jest počet obrácených sestaven toliko do konce měsíce září).

Na víru obráceni od kollejí: v Jihlavě 3 kalvinisté, v Olomouci 36 luteránů, ve Znojmě 2, v Brně 1 žid, 5 luteránů. Od missionářů v Jimramově 312 osob, v horách Valašských 12 osob, v Novém Městě (Neostadii) 5 osob. Od kolleje Opavské 34 osoby, od residence v Těšíně 96 osob.

Celkem za r. 1678 (do konce září) na Moravě 376 osob, ve Slezsku 130 osob, dohromady **506** osob.

Za 18 let obráceno tedy od jesuitů na Moravě a v nynějším rakouském Slezsku **14216 osob,** z čehož připadají na Moravu **11362** osoby, na rak. Slezsko **2854** osoby. Na Moravě nejvyšší číslo dosaženo r. 1669, nejmenší r. 1670, ve Slezsku nejvyšší číslo jest z r. 1674, nejmenší z r. 1668. Až do r. 1670 jsou čísla na Moravě průměrně vysoká, ve Slezsku nízká; od r. 1671 nastává poměr opačný, kterýž trvá až do r. 1677.

Rozumí se samo sebou, že počet na katolickou víru obrácených není tuto podán úplně; neboť Balbín poznamenával jenom činnost jesuitů. Co ostatní na Moravě a ve Slezsku usedlí řádové a kněžstvo světské spůsobili, zůstává neznámo. Jakého vyznání byli nově obrácení katolíci před tím, není ve výkazech Balbínových všude přesně udáno; a dle toho, co jest určeno, viděti, že více než devět desetin nových katolíků vyznávalo před tím učení Lutherovo.

Konečně srovnati sluší počet obrácených v Čechách s počtem na Moravě a ve Slezsku.

V Čechách byly za týchž 18 let obráceny 9544 osoby, tedy méně o **4672** osoby nežli na Moravě a ve Slezsku, ano méně o 1818 osob nežli na samotné Moravě. Nynější rak. Slezsko zůstává zcela přirozeně daleko za královstvím Českým (o 6690 osob).

Kostel v Lideřovicích jakožto příspěvek ku charakteristice naší gotiky XIV. věku.

Od Jarosl. Janouška.

Kdo přichází hledaje památky starého umění do vísek odlehlých neb městeček, postrádajících posud dobrého spojení, nachází mnohdy díla, jež každého milovníka památek minulosti naší radostně překvapují, objevujíce se nenadále — nebyvše ani očekávány.

Stává se to ovšem nejčastěji v takových místech odlehlých, jež nevynikala v dobách pozdějších bohatostí, tak že památky jejich nemohly býti tak snadno jinými nahrazeny, zvláště, nebylo-li příčin válečnými převraty neb nehodami živelními podmíněných, kteréž by přestavbu nebo změnu jakoukoliv byly učinily nutnou.

Takovou dosud skoro neznámou, však po stránce umělecké velice zajímavou památkou umění stavitelského jest někdy farní, nyní však kommendatní kostel sv. Linharta v německé nyní vísce Lideřovicích, od Dačic k sz. as hodinu cesty vzdálené. Ves ukrývá se skorem úplně v táhlé úžlabině, jíž malý potok protéká, tak že viděti z daleka toliko budovu kostelní zdvihající se na j. straně na výšině, ku vsi skoro strmě spadající.

Kostel vábí nás již z dálky svým pochmurným zevnějškem; neméně i zeď, která hřbitov kolem kostela se nalézající obíhá a mohutnými opěráky na straně sz a z. opatřena jest, zvyšuje dojem starožitnosti celku, objevujíc se skorem jako staré opevnění se zbytky jakéhosi ozubí, kteréž na straně vsi nad jednoduchým z lomových kamenů zrobeným římsem stopy své zachovaly. Ve zdi hřbitovní spatřujeme dále na straně jv. čtverhranný, po spůsobu věže též z kamene lomového stavěný výstupek, kterýž jako nějaká stavba východu byv nahoře ploše uzavřen, jakékoliv krytby další postrádá. Stavba tato chová uvnitř jedinou prostoru, kteráž jest se strany hřbitova nevelkým vchodem, lomeným obloukem krytým opatřena a jako druhdy i dosud za kostnici slouží. Kostnice spůsobu tohoto byly na jz. Moravě obvyklé, však nyní již za příčinou pozdějšího rušení starých hřbitovů a překládání jich na místa odlehlá vymizely úplně, tak že stopy jich na některých místech sotva jsou patrny. Na hřbitově pak mimo chudičké rovy nespatřujeme již ničeho, což by poněkud jen minulost kostela osvětliti pomáhalo. Taktéž i sporé zprávy historické o Lideřovicích a faře bývalé ne-

dotýkají se kostela valně, tak že jest nám při dalším líčení všímati se především mluvy kamenů, kterouž za pomoci některých zpráv historických zřetelnější učiniti se pokusíme.

Nejstarší a nejdůležitější zpráva o kostele v Lidheři pochází z roku 1332, kdy mocný pán Vilém z Landštejna vystavěl kostel ve vsi Lidešovicích, do Tečic přifařené, jej lánem polí a užitky z jednoho dvora nadal a velmistru špitálu Křižovníků (Johanitů) panny Marie blíž mostu Pražského na věčné časy postoupil. Hynek, biskup Olomoucký, potvrdil nadání toto listinou ze dne 25. máje 1332[1]).

K tomu sluší podotknouti, že patřil tehdáž hrad Landštejn k Moravě[2]), od níž, neznámo kdy, k Čechám se dostal. Lidešovice pak nejsou než pozdější Lideřovice a „Tečic" blízké Dačice, kdež kostel farní již roku 1182 Olomouckým biskupem Pelhřímem byl posvěcen[3]) a ve století 13. a 14. témuž řádu Johanitů náležel[4]), kterážto dosud nezaručená zpráva[5]) potvrzuje se tedy listinou horní, založení v Lideřovicích se dotýkající.

Od této doby neznáme o kostele zprávy hodnověrné, protož i nesnadno rozhodnouti, měl-li kostel v ten čas správu vlastní či neměl. Toliko jest jisto, že náležela tehdáž Lidheř ku blízkému panství Rudoleckému, při němž trvá ještě po roce 1530[6]). Kostel

---

[1]) Cod. diplom. Mor. VI. 336, B. Dudík, Mährens allgem. Gesch. XI. 462.

[2]) Cod. diplom. Mor. VII. 804.

[3]) Tamtéž II. 174.

[4]) První kommenda Johanitů, nyní Maltanských v Čechách, založena Vladislavem II. r. 1159 v Praze u panny Marie „konec mosta" (ad pedem pontis Pragae") a byla jim péče o chudé a nemocné přední povinností. (Tomek, Dějepis města Prahy I. 96, II. 89, 112.)

[5]) G. Volný, Kirchl. Topogr. von Mähren III. 264.

[6]) Ve 14. století připomíná se v Lideřovicích svobodnický dvůr a mlýn s rybníkem, kdež seděli svého času Frenclin, Unko, Benedikt příjmím z Lideřovic. Roku pak 1414 odstoupil Mikuláš z Jevišovic právo své ku zdejšímu dvoru a mlýnu Oldřichovi z Miličína a na Rudolci (Brn. desk. z. III. 86, VII. 7). Odtud uvádí se Lideřovice při Rudolci, kteréhož panství majiteli jmenují se k r. 1439 Benedikt z Miličína, biskup Olomoucký a Pavel z Miličína. Tento však s Vilémem z Miličína vložil Lideřovice i s jinými vsemi do desk zemských r. 1446 Janovi Drhovi z Dolan-Kněžic (B d. z. VIII. 16, 37), jehož nástupce Václav odstoupil vše r. 1453 panu Václavovi z Maříže (B. d. z. IX. 2), po němž roku 1480 dcera jeho dědila, kteráž nejprv svého manžela Jana z Osečan (B. d. z. XIII. 22), a po smrti jeho své 4 dcery ve spoludržení vzala (okolo r. 1530) a své páté dceři Kateřině Lideřovice již dříve byla postoupila (B. d. z. XX. 7).

však, alespoň ve století 15., patřil ještě k Dačicům; neboť roku 1483 k žádosti Telečského pána, Jindřicha z Hradce, vyhověl kardinál a legát uherský přání katolických, k Dačicům přifařených vsí Lideřovic a Pyčína, aby tyto, poněvadž farář Dačický byl pod obojí, k výkonům církevním některého z okolních kněží katolických sami si voliti mohly.[7])

Od té doby měli nepochybně v Lideřovicích vlastní správu katolickou, alespoň jmenuje se již k roku 1504 Martin farářem zdejším.[8])

Nedlouho však potom zavládl utrakvismus i zde, tak že připomíná se již k roku 1550 farář nového vyznání[9]), kteréž v ten čas všude v okolí se ujalo, nalezši mocné opory zvláště v Krajířích z Krajku, pánech na Landštejně i Dačicích, k jejichž rozsáhlému panství také Lidheř s farou ve druhé polovině století 16. byla náležela.[10]) Za dob protireformace, po bitvě Bělohorské příslušel kostel v Lideřovicích jakožto komendatní do blízkého Lipolce a náleží s tímto nyní k dekanatu Dačickému.

Kostel zachoval se nám dokonale až na nepatrné změny, a může tudíž přispěti platně ku poznání rázu naší gotiky 14. věku, jak se byla v jz. kraji Moravy vytvářila, jakož i poučiti nás o dovednosti a schopnostech její zbudovatelů.

Průběh stavby kostela v Lideřovicích klademe do první polovice století 14., ač jinde z pravidla mylně do století 15. se klade. Neníť nám tu rozhodčím listina zakládací, jako sloh a dokonalost

---

[7]) G. Volný, Kirchl. Top. von Mähren III. 264.

[8]) Tamtéž III. 273. Intervence pana Jindřicha z Hradce docílena nejspíše přičiněním katolické vrchnosti Rudolecké, kteráž s pány z Hradce tehdáž v dobrém styku byla (Sborník historický IV. 9—11).

[9]) Tamtéž III. 273.

[10]) O Krajířích z Krajku viz A. Sedláček, Hrady a zamky České IV. 105, 109. Se stranou pod obojí stál teprve Volfgang K. z K., pán na Landštejně a Bystřici, kterýž koupil od poručníků Jindřicha z Hradce r. 1459 panství Bělkovské s pobořeným již tehdáž hradem Bilkovem nejspíše takým již po roce 1444, kdy dobyt Hynkem Ptáčkem z Pirkštejna (V. Tomek, Dějepis města Prahy VI. 114) a Dačické na Moravě a spojil vše se statky svými v Čechách v rozsáhlé panství (A. Sedláček IV. 105). Krajíři vládli na Dačicích 145 let a obmyslili město hojnými výsadami (četné listiny a jiné spisy archivu městského) a postavili zde starý zámek a věž děkanského chrámu, oboje cenné památky slohu renesančního. Kateřina z K., poslední rodu toho, prodala celé panství Dačické, při němž tehdáž i Lideřovice s farou se jmenují, roku 1610 Vilému Dubskému z Třebomyslic. Jí vymřel rod Krajířů z Krajku.

stavby neobyčejná, kteráž nedá předpokládati ve vísce povždy tak nepatrné, než intervenci a zájem mocného a umění milovného zakladatele. Z dalších důvodů uvádíme dále každému zkoumateli památek stavitelských nejpřednější „hic saxa loquuntur", a právě tato mluva tvarův gotiky kostela v Lideřovicích, neb jinak řečeno technický ráz stavby jeho, přivádí nás k tomu přesvědčení, že kostel postaven většinou v době, kdy tvary tak zvané gotiky pozdní, jež na četných i blízkých památkách u nás a mnohém více v Čechách jižních nalézáme, ještě nezavládly. Tak stejnoramenný oblouk gotický s kružbou trojlistu čistě pracovaných sedilií, jakož i hrotité rozpjetí oblouků v empory připomíná vesměs tvary ranné gotiky. Též výtečně zachovalá kružba štíhlých oken jeví vesměs tvary střízlivé, z kružnice a oblouků strojené, kteréž ovšem, pro jednoduchost jich u nás i jinde po celé století 15., zvláště při založeních menších z užívání nevyšly.[11]) Dále profily žebroví, i dokonalá klenba lodě a presbyteria nejeví ničeho, co zvláště klenby gotiky konce století XV. charakterisuje, kde i namnoze žebra pouhou dekorací se objevují, postrádajíce veškeré důležitosti statické, jakouž jim gotika v tak značné míře byla přisoudila. Konečně i stavba presbyteria se vzácnou konstrukcí dřevěnou, shoduje se skorem zúplna s presbyteriem kostela ve vsi Kočí v Chrudimsku, jenž vystavěn ovšem na konci století XIV.

Že kostel jest dvoulodní, s dvěma kamennými pilíři, jež klenbu lodě nesou, nemůže býti dokladem, že by stavbu kostela našeho bylo řaditi k památkám gotiky pozdní, jichž řada četná, většinou z poslední čtvrti století XV. u nás a zvláště v Čechách jižních se datuje, a to z té příčiny, že mnohé z oněch kostelů byly původně, jako u nás namnoze do nedávna kp. v Podolí u Jemnice, v Bílkově, Kostelním Vydří, Volfířově, Studené a j. v lodi ploše kryté a teprve při pozdější přestavbě, mělo-li se použiti klenby gotické, bylo nezbytnou nutností, za příčinou umenšení horizontálního tlaku klenby, aby prostory ony byly na dvoulodní proměněny. Kde pak při menších založeních, jako kp. v Lideřovicích sklenuli loď v gotice ihned, tam stala se z týchž příčin gotická stavba dvoulodní v každý čas nutnou. U nás máme proto velice

[11]) Kružby tyto záležejí většinou z troj- a čtverlistů, jež charakterisují gotiku rannou; mimo to přichází zde i tvar tak zvaných plaménků, kteréž jinde později, na památkách Českých však velice záhy, a za doby Jana Lucemburského již hojně se vyskytují.

pěkný a blízký doklad na dvoulodním kostele v Českém Rudolci, kterýž spadá stavbou svojí do doby ještě starší, než zmíněné tu památky. Mimo to máme doklady stavby dvoulodní, a to již z 13. věku nejen v Čechách, ale i v nedalekých Rakousích, co však nemůže býti z týchž příčin výše již uvedených dokladem k tomu, že by naši stavitelé vzory ke stavbám dvoulodním XIII. a XIV. věku byli z Rakous brali![12])

Jednotný ráz zevnějšku lodě i presbyteria v celku i podrobnostech, jakož i rozměry šesti polí klenbových lodě (4·62 *m* ve čtverci) a pravidelné umístění oken v osách těchto polí klenby, předpokládá současnost stavby a vylučuje domněnku, že loď byla původně snad také ploše kryta. Konečně i ta okolnost, že upotřebeno zde okna kruhového, jež charakteristickým jest znakem pro pozdější založení románská i ranné gotiky, jakž také mnohé příklady v Čechách i na Moravě dokazují, potvrzuje naše přesvědčení, že kostel v Lidheři usvědčuje se slohem svým jako vzácná památka stavitelská z konce 1. poloviny XIV. věku.

Době gotiky pozdní sluší přičísti toliko portálek, uprostřed pravé zdi lodní se nalézající, jehož kamenné veníře ze žlábků a prutů záležejí, tvoříce nahoře pravoúhlý závěr přímý. Portálek tento, druhdy na hřbitov vedoucí, byl před časy již zazděn, tak že jenom jeho veníře zevnitř kostela dosud patrnými zůstaly. Sem patří též krásné sanktuarium na levé straně presbyteria, na podstavci šroubovitě vinutém stojící, o němž ještě šířeji pojednáme.

Poznavše takto slohový ráz stavby, seznámíme se blíže s jednotlivostmi. Kostel zasvěcen jest sv. Linhartu, (6. listop.) kterýž jakožto osvoboditel nevinně trpících vězňů se uvádí a od nich dle legendy často vzýván býval.[13]) Znázorňován proto jakožto mnich, eremit, v černém oděvu s holí v jedné a s řetězy ve druhé ruce; někdy jsou na zemi před ním zajatí a okolo něho koně a skot, neboť zvláště v Němcích byl jakožto jich ochrance uctíván. Patrocinia jeho jsou nejvíce ve Francii, odtud dostala se do Anglie Němec a k nám. V Bavořích a Tyrolsku zvláště světí se jeho památka dne 6. listop. objížďkou na koních kolem kostelů jemu zasvěcených. Též v Rakousích, kde vinobraní ukončuje, pořádají v ten den slavnostní průvody. Patrocinia sv. Leonharda, pokud známo, jsou též u nás velice stará, tak kp. v Matějovicích (Modes) u Ru-

---

[12]) B. Grueber, Die Kunst des Mittelalters in Böhmen II. 90.

[13]) Dr H. Otte, Kirchliche Kunstarchaeologie des Mittelalters I. 582.

dolce jest založení sv. Leonharda a Oldřicha. Kostel ten jest sice nový, ale na místě starého postaven a že původní stavbu i kostela tohoto sluší přičísti gotice ranné, dokladem jest hodnověrná zpráva Rudolecké knihy farní (pamětní), kteráž popisuje stará okna gotická kostela v Matějovicích.[14]) Podobná okna spatřujeme v poměrné ovšem velikosti na původní kapli kostela v Bílkově, (nynější sakristii) a jediné okénko toho spůsobu jest ještě v sakristii v Kostelní Myslové u Telče, kde kostel ve XIII. stol. se připomíná.

V Praze stál též kostel sv. Linharta, nyní již není. V listině z roku 1298 připomíná se již jako starodávný — a multis retroactis temporibus.“ [15]) — Též jinými příklady mohli bychom ještě doložiti, že založení sv. Linharta náleží mezi naše nejstarší patrocinia.

Osou svojí směřuje kostel v Lideřovicích více k sv. než v., což podmíněno terénem. Zdivo jest vesměs zachovalé, pevné a z kamene lomového, toliko čelní stěny opěrákův a veškeré římsoví a kružby jsou z kamene tesného, žulového, kterýž brán z okolí. V průčelí lodě stojící věž, nyní též kamenná, byla dle zpráv visitačních z roku 1662 dřevěnou, jakož bývalo druhdy v Bílkově, Kostelním Vydří, Cizkrajově, Matějovicích, Růžené a na mnohých ještě místech jz. Moravy. Věž nová jest u poměru ke stavbě kostela štíhlejší, ale neruší proto celkového dojmu; podobně i nepatrné přístavky, pozdější sakristie a kobka nad jediným vchodem do kostela, nejsou celku na závadu. Nejzajímavější částí kostela však jest presbyterium pěti stranami osmihranu uzavřené s opěráky a štíhlými, kružbou opatřenými okny. Pilíře opěrné presbyteria jsou štíhlejší a nižší pilířů lodě a zdvihají se nad soklem opatřeným římsem hlubokých profilů, kterýžto říms kolem celého presbyteria obíhá, uzavíraje takto s opěráky společný sokl. Opěráky osazení nemají, jsou však

---

[14]) K roku 1726 prosí farář v Rudolci vrchnost zdejší („hochwürdige Reichsfürstin“), aby umožněno bylo alespoň ve 14 dnech služby Boží v kostele v Matějovicích konati pro staré a nedužívé lidi a pro mnoho dětí, které mají do Rudolce daleko. To se stalo r. 1729, kdy dávány do kostela nové lavice; pak se dále praví: „thuen er (Pfarrer) annotieren, wie das in der Matteser Kirche die Fenster darzusagen Löcher, so gar kleine, dass solche 2 und 1 Span weit sind, mithin der Kirche die Lichte jederzeit benehmen — bittet damnachher demüthigst, damit gnädigst erlaubt würde, dass durch die unterthänige Maurer solche Fenster — Löcher etwas erweitert und zu dessen Ausmauerung 200 Stück Ziegeln allergnädigst passieren würden.“ Kniha pamětní v archivu farním fol. 14.

[15]) V. V. Tomek, Dějepis Prahy I. 219, 387.

přerušeny asi v polovici své plochy čelní kamenným římsem odkapným.

Ač klenba presbyteria uvnitř jest nižší lodě, vystupuje přece zdivo jeho nad opěráky až do výše zdiva lodě, kdež ukončuje opětně tesaným římsem, s nímž spojena jest dřevěná vazba krakolců nesoucích dřevěnou galerii, kteráž celé presbyterium obíhá, dodávajíc mu pěkného a malebného pohledu. Nad dřevěnou galerií vystupuje teprve šindelová střecha presbyteria do stejné výše s krytbou lodě, nesouc na hřebeně malou, dosti dovedně ze dřeva sdělanou věžičku.

Jak výše již vzpomenuto, shoduje se tato dřevěná konstrukce v presbyteriu skorem úplně s pozdější, však památnou stavbou kostela v Kočí u Chrudimi, s tím toliko rozdílem, že zde rozšiřuje se dřevěná konstrukce krakolců také na loď; mimo to i věž jest tu ve tvaru původním zachována.

Na jihoz. Moravě stavba dřevěná ve spojení s kamennou byla velice oblíbena, a to zvláště věže v průčelí budov kostelních při menších stavbách z pravidla stojící, byly buď úplně, anebo jenom v části horní dřevěné. Stavby věží spůsobu prvého zaměněny byly prodlením minulého a tohoto století za nové kamenné, tak že toliko jediná památka spůsobu druhého se nám zachovala na věži kostela v Lipolci (as hodinu od Lideřovic k s.), jíž obíhá nahoře na dřevěných krakolcích vystupující galerie se střechou sedlovou téhož tvaru, jaký u nás na většině fortifikačních staveb gotiky nalézáme. Mimo to užívalo se dřevěné konstrukce na presbyteriu, a to buď jednoduše, kdy vynikající krakolce dřevěné nesly pouze střechu nad presbyteriem, jako v Bílkově dosud viděti, anebo u větší míře, jak při kostele v Lideřovicích jsme uvedli. Též uvnitř byla loď často ploše kryta stropem dřevěným, což poznati možno hned z venčí veskrze tam, kde lodi při založeních gotických postrádají pilířů opěrných (Bílkov, Kostelní Vydří, Budě, Podolí u Jemnice, Volfířov, Studená, Růžená).

Nelze zajisté upříti, že vnější konstrukce dřevěná není stavbě nikdy na závadu, naopak tvoří vždy se stavbou pěkný celek, přispívajíc nad to nemálo k malebnosti vnějšku. Litovati jest proto, že nám památky tohoto spůsobu vždy víc a více mizí, tak že za nedlouho zachovány budou toliko v obrazích, zavládne-li při obnovách jen snaha po novotě.

Vnějšek lodě kostela má, jak obyčejno, po obou stranách 2 pilíře opěrné a po jednom pilíři v ose úhlů obou rohů průčelí

chrámového. Všecky jsou jak obyčejně vyšší a mohutnější opěráků presbyteria a jako tyto soklem a uprostřed plochy čelní odkapným římsem opatřeny; ale loď soklu nemá. Profil římsoví jakož i technika stavby lodě jest s presbyteriem totožná.

Zvláštností, jíž podobné dosud jsme nenalezli, jest umístění oken lodě. Jak z postavení opěráků vidno, jest rozdělena stěna lodní opěráky ve 3 pole, z nichž každé jednotlivě odpovídá příslušnému poli klenbovému vnitřku. Dle běžného umístění oken lodních mělo by míti každé pole jedno okno; toho ale v Lideřovicích nevidíme, neboť zde toliko pole první jsou okny opatřena, kdežto prostory střední oken nemají, a v posledním poli nalézá se vysoko položené malé okno gotické, vnitřní emporu osvětlující, jemuž odpovídá na pravé zdi lodní souměrně položené okno kolové, jež také emporu osvětluje.

Kružby oken všech jsou zachovány a záleží z 5 různých vzorků, jež vyskytují se veskrze na památkách v dobách nahoře již určených; téhož rázu jest i kružba kolového okna. Spracování kružeb jest přes veškerou nepodajnost místního materialu čisté a přesné, svědčíc o dělnících obratných; též ostrost profilů jest do dneška zachována; neboť kružby byly ušetřeny při pozdějším líčení kostela vápenného nátěru, kterýž skorem z pravidla sporé již památky tohoto spůsobu při mnohých kostelích venkova až k nepoznání tvarů původních znešvařuje.

Do vnitř kostela vede nás vchod v novějším přístavku strany umístěný a modernisovaný, kterýž pod emporu uvádí. Jak nahoře již řečeno, jest kostel uvnitř dvoulodní o 2 osmihraných kamenných sloupech s rozsáhlou emporou, jíž podobně menší osmiboké pilíře nesou. Žebroví polí klenbových spouští se do osmi stěn hlavních sloupů bez zvláštního přerušení, toliko drobný řez šikmý ve tvaru trojúhelníka naznačuje jaksi místo, kde žebra na sloupě zakončují. Též i do stěn lodě ukládají se žebra bez zvláštních konsolů. Nižší presbyterium otvírá se z lodě jednoduchým obloukem triumfálním a záleží z jednoho čtvercového pole s žebry a závěru pěti okny osvětleného.

Celkový dojem vnitřku jest velice příznivý a zvláště svým osvětlením charakteristický; neboť stojíce v lodi, poblíž empory, pohlížíme s místa slaběji osvětleného do prostory světlé, kde oltáře poboční v lodích se nalézají a dále do nejjasněji osvětleného presbyteria. Dojem tento byl druhdy zajisté tím účinnější, když na

místě nynějších nevkusných oltářů v lodi oltáře slohové se nalézaly a oltář hlavní zdobila krásná archa skládací, o jejíž skvostnosti bývalé do dneška dvě její tabule, na pravé zdi lodní pověšené, dostatečného svědectví podávají.

Vedle toho pak i sedilie na pravé straně oltáře a kamenné sanktuarium na straně evangelia stojící přispívaly neméně ku vznešenosti celku, jímž honositi se mohla by zajisté obec veliká — nad to pak vesnička čítající povždy nevelký jen počet obyvatelů.

Konečně jest nám ještě se vrátiti k posléze jmenovaným třem památkám. Jsou to: Sedilie, sanktuarium a obraz.

Sedilie nacházíme málo kde tak hojně jako v našem cípu jihoz. Moravy, tak na př. uvedeme jen Budě, Jemnici (Podolí), Slavonice, Rudolec, Lideřovice, Volfířov a Telč — tedy veskrze při založeních nejstarších. Umístění jich ovšem všude jest stejné, toliko neobyčejným zdá se nám, že určeny jsou toliko pro 2 osoby, kdežto dle pravidla měly by míti tři prostory, tedy pro kněze uprostřed, diakona po pravé a subdiakona po levé ruce.[16]) Nepochybně při kostelích farních na venkově za příčinou nedostatku přisluhujících stalo se ono zjednodušení. Sedilia v Lideřovicích usvědčují se zvláště jakožto díla kameníků obratných a patří době založení stavby. Jinak jest to se sanktuariem naproti stojícím, které náleží až do druhé polovice století XV.

Veškerá starší sanktuaria jsou z pravidla nevelké, jednoduché, neb pěknými veníři a kružbou vyzdobené hluboké výklenky, k nimž přístup někdy velmi uměle kovanou mřížkou byl zamezen. Sanktuaria tohoto spůsobu, ač jenom jednoduchá, nacházíme ve všech kostelích našich, ano i v Lideřovicích vedle sanktuaria novějšího. Svobodně stojící, anebo ku zdi přistavěná sanktuaria, jež jaksi ve velkém měřítku monstranci napodobují, rozvinují obyčejně veškerou bohatost tvarů gotiky pozdní, vyrůstajíce mnohdy jako ve věže vysoké s fialami, křížovými kytkami, různými výklenky s baldachyny a figurálným vystrojením jinak bohatého již celku. Sanktuaria tohoto spůsobu stavěla gotika poslední čtvrtiny XIV., zvláště pak v XV. i na počátku XVI. věku. Z této poslední doby právě z r. 1505 datuje se 6 m vysoké sanktuarium v Podolí u Jemnice, kteréž co do bohatosti tvarů nemá u nás sobě rovného. Ačkoliv, gotika

[16] Dr. H. Otte, Christl. Kunstarchaeologie des Mittelalters I. 291.

jeho v těch nejvytvařenějších formách doby pozdní si libuje, jest přece památkou nevšední ceny umělecké.[17])

Naproti tomuto větší jednoduchostí vyniká již skorem o půl století starší sanktuarium v Lideřovicích, k němuž se u nás ještě druží podobné v Cizkrajově; obě pak jsou díla práce domácí.

Sanktuarium v Lideřovicích záleží z vinutého sloupu, kterýž vlastní schránku nese. Celek jest 3·20 m vysoký z čehož na sloup 1·53 m a na schránku s hořejší ozdobou 1·67 m připadá. Šroubovitě točitý sloup stojí na čtyrhranném podstavci a má šestibokou patku a čtyrbokou hlavici, jejíž stěny z kulatých prutů strojená kružba okrašluje. Přechod mezi tělem sloupovým a hlavicí tvoří též čtverhranná deska z řaděných a proplétaných prutů složená.

Vlastní schránka vystupuje toliko 2ma stranami pravoúhelně ze zdi a záleží ze 3 silně rozčleněných pilířků nesoucích závěr přímý a téhož profilu; oba otvory do schránky uzavírají 2 uměle zhotovené mřížky železné, celek pak korunován gotickým žebrovím vlnitého tvaru, jež prostupováno jest souměrně kulatými pruty, tak že vznikají tím křivková pole trojúhelníková a uprostřed vždy jedno pole větší kosočtvercové. Jedno z nich, které jest k lodi obráceno, vyplňuje uměle tesaná hlava Kristova ušlechtilého výrazu a velice jemných tvarů.

Přechod mezi schránkou a hlavicí nesoucího ji sloupu, tvoří deska goticky profilovaná, v jejímž jednom žlábku sedí naturalisticky pojatá a tesaná ještěrka — což je hříčkou charakterisující gotiku pozdní. Celek opětně jest dokonale tesán rukou zručnou, tak jako veškery zdejší práce kamenické. Litovati jest toliko, že nahromaděním pozdějších nátěrů vápenných, jež ostatně snadno bude odstraniti, podrobnosti staly se již neurčitými. Bylo by si tedy v interesu památky i kostela přáti, aby očištění toto, nevyžadujíc žádné námahy, provedeno bylo tak, jako před několika lety na sanktuariu Jemnickém.

Zbývá nám ještě oceniti tabulový obraz, zbytek archy skládací, kteráž původně hlavní oltář krášlila. Sestává ze dvou tabulí, z nichž každá má 1 87 – 1·12 m v rozměru. Na tabuli první jsou 2 obrazy z legendy o sv. Jiří, na druhé také 2 obrazy podle legendy o sv. Leonardu, který vyobrazen jakožto mnich eremit, ochrance vězňův,

[17]) Nechtějíce vystoupiti z rámce vytčeného thematu, ponecháváme charakteristiku a určení původu této velice interessantní památky době nejblíže příští.

jak obzvláště obraz spodní dosvědčuje[18]). Obrazy jsou provedeny barvami olejovými na zlaté, vzorkované půdě; jich kresba jest většinou správna a mnohem dokonalejší, než obyčejně na pracích doby oné zvyklí jsme viděti. Též výraz obličejů jest veskrze živý a pohyb těla nenucený, tak že z každé postavy vyhlíží jasně, co malíř, řídě se legendou, znázorniti chtěl. Též strana zadní tabulí jest pomalována výjevy z utrpení Páně spůsobem jednoduchým, jak v obyčeji bývalo, a stojí tudíž hodnotou práce mnohem níže obrazu strany čelní. Obrazy pocházejí z r. 1490 a jsou tu bohužel již osamoceny, neboť jiné práce podobné odstranila nepřízeň dob pozdějších veskrze. Přes to však soudíme dle typu tváří, tu a tam se vyskytujícího tvaru koruny Svatováclavské, dále i dle postavy sv. Longina pod křížem, který tak zobrazen jako sv. Václav, že obrazy jsou prací domácí, českou. Tomu nasvědčuje i značná podobnost technická s pracemi českými té doby.

Smržické právo horenské.

Podává Fr. J. Rypáček.

Nejen na jižní Moravě, jako nyní, ale i ve středu země Moravské pěstovalo se víno, na př. u Ivančic a Brna. Ve století šestnáctém byly vinice u Smržic na Hané u Prostějova, o čemž výmluvně svědčí Smržické právo horenské.

Mám po ruce rukopis z prostředka XVI. století. Rukopis měl původně 22 listy, poslední stránka má číslo 41., odstavců bylo 39. Jak se rukopis zachoval v mých rukou, má 19 listů, prvý, třetí a čtvrtý list jest vytržen. Nápis rukopisu tohoto zní: Artykulové práv horenských hory Smržické.

Práva horná (horenská) byla rozličná a rozsuzovala spory, o nichž nerozhodovalo právo zemské. Appellace z rozsudků práva horenského konala se za 16. a 17. století do Falkenšteina na hranicích moravských v Dolních Rakousích k majetníkům statku Falkenšteinského, hrabatům Trautsonům, na kterémž statku víno dobře se daří. Dle Brandlova Glossaria appellace taková šla na Falkenštein asi jen z horenských práv vesnických a z městeček;

---

[18]) Dr. Joh. Stadler, Vollst. Heiligen-Lexicon III. 768—70.

neboť jest jisto, že z horného práva Ivančického a Strážnického děla se appellace vždy k radě městské v Ivančicích a ve Strážnici, a z nálezu radního nebylo dalšího odvolání.

Ve právě horném (jus vinearum) byl soudcem horný (magister montium), také dle německého perkmistr, obcházel vinohrady, přehlížel práce a dbal toho, aby vinaři správně práce konali. Příjmy bral ze zápisů kupních a z pokut. Býval jmenován buď pánem hor viničných, buď byl i volen. Přísedící soudu horného sluli horníky, a hlídači viniční jmenovali se hotaři.

Písmo Artykulů práv horenských hory Smržické není valně úhledno, a pravopis jest dosti chybný, často fonetický, moravismy znatelný. I smysl někde jest poněkud porušen.

Dovoluji si podati věrný opis a podotýkám, že v závorkách jednak doplňuji neúplná slova a smysl porušený, jednak slova méně známá dole vysvětluji.

Artykulové práv horenských.

Páni horní i horníci, auřadé i sausedé mněst i mněsteček, dědin a neb vesnic, poněvač již právo horenské jest usazeno, slušná věc jest, aby nařízení starodávní práva horenského obnoveno bylo, nímš (sic) se říditi máte, a to na ten spůsob:

§ 1.

Předně známo buď jednomu každýmu, že J. Milost Král. kníže a pán, pan markrabě Moravské, tejto zemně i hor vlasní (sic) a dědičný pán bejti ráčí, a protoš všelijaké sváry a nepokoje, kteří by kdykolvěk povstati mohli, mocí tohoto práva se zapovídají . . . .

(Zde jsou vytrženy dva listy, tudyž konec 1. odstavce a odstavec 2., 3. a 4.)

§ 5.

Téš při těch práv čtení má jeden každý, buď domácí a neb přespolní, se před horným k vinohradům svým přihlašovati a se přihlášeného hornýmu 2 gr. české položiti, tak aby horný věděl, kdo vinohrady dělají. A kdo se tak nezachová, bes vší milosti každý pánu dědičnému s těch hor pokuty propadnúti má 4 k. a horníkům 10 gr. českých.

§ 6.

I toto dostatečné nařízení činíme, aby žádný vinař neujímal ani povyšoval záplaty a neb mzdy kopačům mimo společně

na tom zůstání, lečby to učinil z vůle hornýho a auřadu. Kolikráte koliv by se toho dopustil, tolikrát bude jeden každý míti dáti pokuty 10 gr. českých beze vší milosti a ještě vězením trestán býti má do vůle hornýho.

§ 7.

I toto nařizujem, že se dopúští vincauřům*) a neb dělníkům kolíčko schnilé (na) vinohradech zbírati. Jestli že by tak oni a neb nájemníci jejich a nebo dělníci číkoliv hodný kolíčko na kusy přelamovali, kdo by to koliv byl, ten pánu a neb hospodářovi tomu hrdlo propadl, leč by jemu milost učinil.

§ 8.

I toto ustanovujem: Kdy by člověk pocestný vzal kůl a podpíral se na něj, ten jest nic neprovinil. Pakli by vzal 2 a postižen byl přitom, propadnauti má 5 k. a nebo ruku uťatau míti. Vezmeli jej z vína, má obješen (sic) býti bezevší milosti.

§ 9.

Téš vícej nařizujem: Kdy již kolí tlučené bylo k lepšení vinohradu, a vytáhlby kdo jeden kůl toliko sobě k užitku a vinohradu ke škodě, te(n) již oběšen býti má.

§ 10.

Také i toto ustanovujem, že stanoviště pod vinohradem má býti tak prostranné, jak jest vůs skoňma zapřažené (sic). A to stanoviště má rovně takové právo, jako když na ně uteče. Kdo hanlivými slovy utrhuje a laje, techdy ten, který jemu ublížil a neb jej ubil, jestli jemu co za křivda byla, pokuty propadl 5 k.

§ 11.

Pakli by utekl do vinohradu pro dobrau poctivost, techdy má takovau svobodu, jako by do mněsta utekl a nebo do zámku, aš do příchodu hornýho a neb auřadu. Toho mají vzíti a ku právu podati, a on bude povinen odpovídati, jestli že by jej kdo s čeho vinil. Pakli by pro zlau věc utekl do vinohradu, nemá vinohrad žádnej svobody.

§ 12.

Jesli že by se dva dělníci ve dvúch vinohradech podle sebe svadili, a runa**) by jej i dělila, byť se pak i nezbili, techdy

*) Vincour, vincéř (z něm. Winzer), vinař (také hlídač horní).
**) Runa, brázda, rýha na vinicích mezi jednotlivými vinohrady.

jeden každý z nich povinen jest pokuty dáti hornýmu 10 gr. českých. Pakli by se spolu zběhli a se zbili, hrdlo propadli.

§ 13.

Pakli by kdo bráně hrdla svého v potřebě nevyhnutelné proti nepříteli svému, a stlúk by nepřítele svého a neb do smrti zabil, nemoha nikam jinam nežli do vinohradu utecti, ten proti právu horenskému nic neprovinil, toliko aby Pánu Bohu napra(v)oval a příteli, jak jest za právo podle horenských práv.

§ 14.

I toto jest naše ustanovení, že ta runa, která jest do hory i s jiným příchodem náležejícím průchodem k tomu vinohradu, který jest na kraji hory až dobře oběma sausedů, tu má bejti meze. Také nemá z obauch stran runy býti příliš blísko kopána na víno, má bejti od runy vzdálí s každé strany na dobrau šlapěji, aby mezi nimi volná runa býti mohla, aby moli (mohli) runy volně míti, příkopu proházeti a neb prokopati, jeden druhému zemně nebráti, tedy faldu*) a neb vinohradu sobě o svůj vinohrad vsazovati a v cizím runu dělati, toho nemá pod pokutau nížej vyměřenau činiti. Kdošto přestaupí a blíže k runě bude kopati nebo dělávati, ten propad vrchnosti tej hory 5 k. a hornýmu 12 gr. českých, sasedu (sausedu) napravovati náležitě a dostatečně, a to trestán bejti má a o vinohrad přijíti.

§ 15.

Jestli že kdo jeden druhému peň a neb více s vinohradu sausedového pod runau do svého uvedl a neb runu dále v sausedovým mimo jeho vůli a neb hornýho ne náležitě protáhl i s pňovím sobě přidával, tudy pňoví kradl, budeli to na ně schledáno buďto horným neb horníkem a neb auřadem a neb dvěma sausedy z vůbce, techdy hrdlo tratí a je falešný člověk a má bejti pro takový věci neb vejstupek na rožni upečen. Utečeli a ku právu se nedostaví, techdy všecek statek svůj mohovitý i nemohovitý propadl pánu těch hor a jest člověk zběhlý, kterýš nikde místa nemá ani míti nemůže.

§ 16.

I toto jest naše ustanovení: Co se stromoví (na) vinohradech tejče, aby žádný z něho mimo vůle hornýho a horníka

*) Asi kousek, záhyb.

neprodával, a obzláštně (sic) rodnýho, pod pokutau J. Milost pána 10 k. a hornýmu neb horníkům 1 k. A kdo by se toho dopustil, má o to dostatečně vězením trestán býti a s hory vypověděn a mezi dobrýma nemá žádného obcování míti. Jestli že má někdo zešlé a neaurodné, má se hornýmu v tom opověděti, že je zetne a nebo prodá; a prodajíce má s tím, komu je prodá, k hornýmu přijíti a tu před horným oznámiti, komu je prodal a zač, a ta (koupě) v svobodu a bes pokuty nahoře oznámené bude. Tu se tu pozůstavuje, kdo by se toho dopustil, jakoš nahoře vyměřeno, a mimo hornýho vůle jaký koliv stromoví buď rodný a neb nerodný prodal, a ten, kdo by kaupil a je sekal, tehdy horný má je vzíti a k němu se tak zachovati, buď on kdo buď, jako tomu svlechčníku (sic)*) gruntů pána svého a škůdci lidskému a z vězení takového nepropustiti, až by těm, komužby škodu učinil, porovnal a J. Milost pánu pokuty jemu vyměřil, tau aby povinen byl a ještě vězením náležitě trestán byl, a k temu všemu z hory vypověděn býti má jako zlostný člověk a nevážný.

§ 17.

Též činíme nařízení: Kdo by někomu feky**) a neb oblauky to ze země vytahoval a uřezoval je blísko ovotce sobě k užitku a vinohradu na škodu, buď že by prodával a nebo na jiné místo sázel, budeli s tím uviněn, takový hrdlo propadl a má býti na rožně upečený.

§ 18.

I toto ustanovujem: Byl li by kdo vzat (na) vinohradě, buď ve dně a neb v noci, že by hrozně kradl nebo nekradl, hned má býti držán za zloděje, a který by jej jal saused, tomu všichni jinší, kteří těch hor užívají, povinni sau ku právu pomáhati dokládati, jakšto na zloděje a škůdce, co na autraty všichni společně jakošto sausedé. I toto ještě nařizujeme: Kdo by šel po freidě***) na vrchu a neb dole a nekradl by nic, však mněl by v aumyslu krásti, budeli popaden, má právem obviněn býti z krádeře a zaslúží oběšení.

Příště ostatek.

*) Zlehčovateli.
**) oblouk z révy, druh zřezu vinné révy, také matečník.
***) Frejd, fryd, frejda, ohrada.

Františka Stránecká.

Napsal K. Kořínek.

„Blah, kdo pěstoval své vlasti jednu růži, jeden štěp."

Čtvrtý již znenáhla schyluje se rok, co na ústředním hřbitově Brněnském věčný dříme sen Františka Stránecká, žena vzorná, vlastenka upřímná a spisovatelka nadaná. Rok co rok, když dojemná slavnost dušiček se přiblíží, valný dav zbožných poutníků, zvláště však poutnic ctěného spolku vzdělavacího „Vesny" v Brně, který obětavou činností vlasteneckou mnohým mužům, také „našincům", povinnost jejich k národu důtklivě na paměť uvádí, putuje na svaté pole, aby z lásky věrné, neskonalé rukou vděčnou ozdobil po svatém mravu otců našich mohylu drahé zesnulé. Z nejednoho oka vykane tiše slza na rov její vzbuzená bolem mírněným jediné nadějí, co vábí ku výsostem, k nimžto život pozemský jest mostem.

Nepatrný tribut vděčnosti vzdává se tak Frant. Stránecké za vše, co krásného a užitečného národu svému vypěstovala a jako drahý odkaz spisy svými jemu poručila. Zvláště však lid náš, po výtce moravský, nikdy toho nezapomene, čím povinen jest ženě, která jím nezhrdnula, nýbrž upřímnou a vroucí lásku k němu pojavši všecek vnitřní a zevní život jeho provázený událostmi radostnými, více však žalostnými, pozorovala a bedlivě zkoumala, aby výsledky studií svých uložila v pěkné črty, půvabné kresby a obrazy lidu nejen na zábavu, srdce a mysli zušlechtění, nýbrž i na poučenou a výstrahu. Jak původem, tak později sňatkem svým měla hojnou příležitost života lidu si všímati, při čemž jí ovšem valně pomocno bylo neobyčejné nadání a bystrost ducha, mysl vnímavá, zkrátka pozorovací talent, jakého ne mnohým smrtelníkům se dostává údělem. A tento znamenitě vypozorovaný život venkovský líčí a zobrazuje ve spisech svých pravdivě, věrně, poměry a povahu lidí až do nejjemnějších odstínů vystihujíc. Toť pravý život neupřílišený, bez naučené sentimentálnosti, toť pravé porozumění lidu. Kdo chceš poznati, jak lid náš žije, sáhni ku spisům Stránecké, a v nich jeho podobu spatříš jako v zrcadle ze skla čistého a průhledného. Ona mluví k lidu a píše pro lid, vživši se znenáhla do nejrůznějších poměrů jeho; čtenářstvo poutá prostou látkou, zdravými, lidovými názory, lehkým a prostým slohem.

„Kdo na venkově žil, lid úplně zná, to jest ví, co trpí, jak pracuje, jak se raduje, jak co oželuje, kdo mezi ním vzrůstl, tomu snadno je pozorovati, co v srdcích obyvatelů malé osady zahrává, co jej tísní, co jej povznáší nad tu všední bídu obvyklou.“ Tak píše Stránecká ve své studii „Kousek Moravy“, a slova ta jsou pro její činnost spisovatelskou případná a významná.

Úvaha naše platí slovesným plodům jejím, jichž jest značná řada, a bude alespoň skrovným příspěvkem k ocenění práce, jíž se Stránecká podjala na prospěch národa. Základem jsou nám část spisů jejích obsažených v „Moravské bibliotéce“, dílo 37. (Sebrané spisy Františky Stránecké) a práce uveřejňované v „Obzoru“ (z nichž některé také pojaty do „Moravské bibliotéky“) v letech 1878—1887.

Promluvíme napřed o kratších pracích Stránecké, jimž dává jméno „Fotografie“. Sem patří „Kubánek“, skutečná fotografie nuzáka, jenž sedí od rána do večera na silnici a tluče kámen. Jak chudičký jest oděv a jak málo závisti hodný byt jeho! Podzemní díra jest mu přístřeším v zimě v létě. Ženy, dítek nemá, jimž by lásku svou věnoval, za to však hruď jeho plná bolu, tím hroznějšího, že nemá, s kým by se oň sdílel. Avšak i tomuto chuďasovi, jenž společnosti lidské jest členem, kynou alespoň jednou za rok lepší časy, když v lese urodí se — houby. Pozorujte Kubánka, s jakým chvatem je sbírá, jak touto lahůdkou naplniv měch plný záplat (Kubánkova přikrývka v zimě) se zadumá, kterak jeho bledá ústa se pousmívají! To jest nejblaženější jeho doba v roce. A reptá snad ubožák tento proti Prozřetelnosti a proklíná život svůj? Mocně jímá čtenáře jeho oddanost do osudu, spokojenost s bydlem pozemským. Jak prostý život, tak prostinká jest duše jeho. Než přece jakýsi nepokoj loudí se ve hruď jeho. Vždyť též jemu nadejde chvíle, která útrapám konec učiní. Ale poslední hodinka působí Kubánkovi starosti. „Kéž by mne Bůh k sobě povolal času letního; neboť jak by se kněz ke mně skrze boudu z chvojí dostal času zimního, odkud by mně Pána Boha podával, když ani stolu ani židle nemám?“ Tuto starost svěřil ubohý Kubánek spisovatelce, když jednou k němu na peň usedla a hovor s ním začala. Který čtenář duše poněkud jen citlivé není vzrušen tímto obrázkem prostým a tklivým, obrázkem vskutku naším, kterýž mistrné péro spisovatelčino vytvořilo! Jeden rys povahy lidové tuto do popředí vystupuje: bída a nouze sebe větší není s to, aby ze srdce lidu

vyhostila sladkou útěchu, které poskytuje náboženství otevírajíc chuďasovi pohled v lepší život záhrobný.

„Krajánek“ jest obrázek nakreslený s toutéž prostotou a tklivostí jako předešlý. Vesele putuje krajánek (vandrovní mlynářský tovaryš) světem, tu se zastaví, tam se pozdrží, veselí sebe, veselí druhé, pokud Pán Bůh zdraví dá Jinak ovšem když sestárne. Jednu pouť krajánkovu za bouřlivého večera štědrovečerního, an již stářím jest sklíčen, líčí Stránecká s neobyčejnou dojemností. Jak krásnou jeví se duše jeho na této cestě neblahé! S jakým nelíčeným bolem vzpomíná domu oteckého, milené matičky, která již mnoho let odpočívá pod drnem, všech radostí štědrého večera v domově. Rázem získává krajánek sympathií našich, zvláště když spisovatelka sama povahu jeho jinými ještě rýsy chvalnými ozdobuje. „Bál se Boha, nikdy nezahálel až po tu dnešní chvíli, bližního miloval víc než sama sebe, rozdával, poděloval chudým, nuzným, až sám na sebe zapomínal.“ Pozdě o štědrém večeru dospěje kláštera Milosrdných, toho domu tichého, pohostinného, na který vzpomíná vděčně v zimě v letě. Tam nadejde mu poslední večer života. Než krajánka něco tíží, a s obtíženou duší nechce sejíti se světa. Malý dluh obuvníkovi z lepších ještě dnů jej souží, a byla by pro tuto duši čistou hrozná rána, kdyby obuvník ho vinil z nepoctivosti. Přeje si, aby dva zlaté, jež dluhuje, ševci byly doručeny a jemu sděleno, že jej nikdy ošiditi nemínil. Fotografie končí významnou reflexí spisovatelčinou. „Kolikráte as musil sobě po ta léta krajánek nutně sousto chleba odepříti, by spravedlivým zůstal!“ Tak cítí a myslí, jednají a zmírají osoby z lidu vzaté. Nemyslíte, že leckterý velmož záviděti může krajánkovi této klidné, šťastné a v pravdě křesťanské smrti?

Jinou postavu z lidu předvádí „Pazderák“. „Malá, pěkná hlava, vysoké čelo, oči zelenavé, přilehající ku tenkému, sehnutému nosu, úzké rty, špidlatá brada, tenký krk, to mu vše dodávalo podobnosti ostříže.“ Tu máte jeho obrázek! A všimněte si ho dále, jak sobě vede, když v osadě nastane pád dobytka, anebo když na drůbež mor zabloudí. Jakou pochoutkou pro něho takové maso! „Ti doktoři čemu rozumějí! Kdyby to mělo býti škodlivé, dávno bych byl zahrabaný. Nad maso nic nejde.“ Tak rozumuje Pazderák. Na ostatky vede jako vůdce veselý průvod. Ani ho nepoznáváme, jak jej vyšňořila spisovatelka. Ulánku na hlavě, péra za ní, zelený kabát samo šněrování, přilepené kníry, šavlu v ruce, sedí na řičici,

kterou umí mistrně vyšňořiti, že se koníku podobá. Ale venkovanům často po radosti nastanou dnové žalosti. Neúroda a jí v zápětí nemoci zavítají do osady. Celé rodiny uvrženy na lože. Kdo skytne nemocným pomoci? Pazderák. Aj vizte opět tu soucitnou duši našeho lidu! Pazderák plní úlohu milosrdného Samaritána. Nemocným ochotně ku pomoci spěje, a když Pán Bůh někoho povolal, obnáší hromničkou, poslední lože stele, z domu jej vypraví, pozůstalé těší. A odměna jeho? Čtvrt žita, měch zemákův; avšak za tak vzácný dar nezapomene Pazderák na „Zaplať Pán Bůh“ a čeká v pazderně, až ho jinde zavolají.

Prostý, avšak originelní názor lidový o smrti, též v pověstech a pohádkách zhusta se vyskytající, jest základem obrázku „A ona zapomněla“. Smrť obchází světem hrozitánským, každého se dotknouti musí kosou, a při tom ještě pamatovati, kterého jí Pán Bůh naznačil. Nejednoho s sebou již vzala, jenž nerad s nezvaným tímto hostem se ubíral, avšak na starou Kostelníkovou snad „zapomněla“; vždyť bydlí daleko od hřbitova, dole za potokem. A přece by hned a s chutí se smrtí šla. Jenom kdyby ta chalupa nebyla tak vzdálena hřbitova! Co učiní tedy ubohá stařenka, aby nepohodlného břemena životního se zhostila? Když jí smrť nevyhledává, sama jí půjde v ústrety, a to sice tam, kde dle prosté mysli její smrť nejspíše zastihne, na hřbitov. Tam probděla celou noc, bez potravy celý den, a byla by konečně cíle svého došla, kdyby děvčátko Coufalovo nebylo smrť zmýlilo, když již po kostelníkové kosu vztahovala. Tak musela stařenka ještě několik let plahočiti se světem. Není-li obrázeček pravdivý, z lidu vzatý a dobře vystihující názor lidový?

* *
*

Do druhé skupiny řadíme delší práce naší Stránecké, jež sama brzy povídkami, brzy obrazy a obrázky zove. My bychom je nejspíše kresbami povahopisnými jmenovali. Sem hledí předně „Pouť na Velehrad“ (obraz ze života). Hlavní postavou celého děje jest výminkař Květoň, jehož spisovatelka mistrně charakterisuje i slovy i skutky jeho. Dobrák! sestřenci svému v nouzi pomohl, a sám připraví se do — šerhovny. Může-li pak zachovalého venkovana stihnouti něco horšího než šatlava! Zrovna o letnicích, když lid oddán jest zábavě hledání krále vrací se z vězení. Však on s veselým zástupem setkati se nechce „Aby se po tobě ohlédali, prstem ukazovali? Ne, to neudělám, radši si tu usednu, až

sa slunce skova, potom se nejak dóm došplhám". Myšlenka, že byl v šatlavě, všecku mysl jeho zabírá a kruší. Na stará kolena ocitnul se tam. A lid prý volá: „Byl v šerhovni, byl v šerhovni! A kde jaký zločin už sa na vás istí". Vlídného přijetí dochází po návratu z vězení v hájovně obýdlené hajným Talákem a sestrou jeho Majdušou Než výminkař nechce býti za pohostinnost nevděčný. Za neduživou Majdušu podnikne pouť na Velehrad. A tu Stránecká několik význačných rysů přidává k povaze jeho. S jakou zbožností, vlastní lidu moravskému, vede sobě Květoň na pouti! Hned za starším bratrem vykračoval, pln nábožné důvěry patřil ke kříži, jenž v čele proceství nesen byl. Když poutníci odpočívají, sám usedá opodál ostatních přemýšleje neustále, zdali mu Bůh té milosti popřeje, aby pouť jeho byla platna. Jak dojemná jest jeho kajícnost a lítost v chrámě Velehradském před sv. Václavem a sv. Ludmilou! Zulíbal vroucně nohy světce Božího prose za laskavou přímluvu u Boha, by mu odpustil, že mu za těžko bylo nésti příkoří, jež mu spůsobil sestřenec jeho. Také sv. Ludmilu vroucně prosil o přímluvu u Boha. Upřímnost, kajícnost a zbožnost Květoňova v pravdě zdobí lid moravský. Aby podal důkaz, že všecku hořkost proti synovci svému ze srdce vyhostil (tak ho dojalo na Velehradě kázaní), přijme k sobě sirotka po Janovi Antošku, a s ní jakož i s Talákem a Majdušou radostných zakouší chvil v hájovně. K doplnění ladného obrazu výminkaře přispívají také měrou nemalou Talák a sestra jeho Majduša, oba soucitní a sdílní. Talák domluvami svými zachrání Květoně zoufalství upomínaje ho na utrpení Syna Božího a uvádí ho do hájovny, kdež nebohého starce vítá Majduša, drsná poněkud řečí, ale dobrého srdce. „On sa jí nekdy jazyk trochu rázně z kolečka spúšťá," praví bratr. „Ať ťa nezasáhnu" slibovala Majduša. A jindy praví Talák: ‚Ja, což ty, ty jsi nad Prušáka". A Majduša: „Budu teprú, nebude-li chutná polévka. (Talák totiž vařil za neduživou sestru svoji.) Divno-li tudíž, že sobě oblíbil Květoň pobyt u lidí, kteří s ním stejně smýšleli, a že všichni i sirotek Antoška život klidný a spokojený vedou jako jedna rodina? Jaká to krásná trojice postav! Květoň, prostá, citlivá duše slovácká v každém slově a skutku, hajný Talák a Majduša, povahy soucitné a zbožné; k nim konečně přibude sirotek Antoška, která, jak psychologicky přirozeno, mezi nimi brzy zdomácní. A všichni vzorem života rodinného, jednoduchého sice, ale spokojeného, jakým se venkov náš honositi může

Příště dále.

Kandidatury krále Přemysla Otakara II. na německý trůn.

Napsal Josef Pekař.

I.

Jde o rozřešení otázky, byla-li králi Přemyslu Otakarovi nabídnuta německá koruna čili nic? Otázka není nová: byla předmětem úvah a sporů již v minulém století. Tenkráte (r. 1776) to byl Pelzel, jenž ve zvláštním pojednání[1]) pokusil se obhájiti kandidatur Přemyslových. Od Pelzla až na naše doby vystřídala se tu celá řada protivníků a zastanců, takže literatura sem náležející jest již nad obyčej hojna a rozmanita. Jsou to po většině drobnější články a poznámky po různých místech roztroušené; práce, která by měla za úkol probrati otázku kandidatur v celém rozsahu jejím, dosud není. Soudíme proto, že nepřijde nevčas práce tato, jež má účel právě vytknutý a tomu chce, aby v sporné a záhadné záležitosti této zjištěna byla konečně pravda.

Posud známy jsou tři případy, kdy králi Přemyslovi vláda v říši podávána býti měla: poprvé r. 1254 neb 1255, kdy někteří knížata osnovali zvolení krále Českého proti králi Vilému Holandskému (t. ř. plán nové volby z r. 1255), podruhé r. 1256, před dvojí volbou Alfonse, krále Kastilského a Richarda z Cornwallu, potřetí r. 1272 před zvolením Rudolfa Habsburského. Výsledek dosavadního bádání jest ten: kandidatura prvá má se za nepochybnou, druhá (z roku 1256) má hojně protivníků, ale i vážné zastance, třetí (z r. 1272) jest téměř jednomyslně popírána. Vedle toho se hlásí, ač dosud nesměle, o odpověď otázka, zdaž Přemysl Otakar sám r. 1273 nekandidoval?

Nebude nemístno, označíme-li předem své stanovisko. Jak z dalšího zřejměji vysvitne, jest odpověď naše na danou otázku záporná. Zdá se nám, že králi Přemyslovi království římské od knížat nikdy nabízeno nebylo; naopak jest pravděpodobno, že Přemysl Otakar sám r. 1273 o německou korunu se ucházel.

---

[1]) F. M. Pelzel, Ob dem Könige von Böhmen, Přzemisl Ottokar II. die kaiserl. Krone angetragen, von ihm aber ausgeschlagen worden (V Borns Abhandlungen, II., str. 74 sq. V Praze 1776).

Část prvá.

(Plán volby nového krále z r. 1255.)

Otázka prvé kandidatury Přemysla Otakara na německý trůn známa jest od nemnoha let. A. Busson, uveřejniv r. 1868 několik dosud neznámých listů starého formuláře, podal o ní první zprávy. Zajímavá a od počátku sporná otázka tato projednávána byla živě zejména v posledním desítiletí, ponejvíce pod titulem „Plán nové volby proti Vilému Hollandskému". Třeba tedy i o tom šíře se zmíniti.

Vilém Hollandský zvolen byl přičiněním Innocence IV. proti poslednímu králi z rodu Štaufů, Konradu IV. Kurie jej podporovala s podivuhodným úsilím, — zachování a zdar vlády Vilémovy bylo předním zájmem její politiky. Vilém však nedovedl výhod všemocné podpory papežské dobře užiti: staraje se především o domácí své záležitosti, zjednal si poslušenství jen v malé části říše. Přes to přese všecko lepšila se situace jeho stále. Sok jeho Konrad, opustiv Německo, odebral se do Italie, kde po dvou letech zemřel (v květnu r. 1254) a na druhé straně papež přičinil se o to, že Vilém uznán byl ode všech předních knížat říše mimo jediné vévody Bavorské, kteří však nemohli odvážiti se zřejmého odporu proti králi, obávaným papežem tak důrazně podporovanému. Smrtí Innocencovou (v prosinci 1254) se situace v podstatě nezměnila, neboť nový papež, Alexander IV., nastoupil v šlépěje svého předchůdce. Ale Alexander nezdál se tak nebezpečným jako Innocenc —: již v prvém roce vlády jeho slyšíme o tom, že někteří knížata jednali o volbu nového krále proti Vilémovi.

Prameny letopisné nevědí o snahách knížat ničeho. Známost o tom děkujeme pouze formulářům, t. j. starým sbírkám vzorů dopisných a listinných. S Baumgartenberským formulářem[2]) vešly poprvé ve známost dva důležité listy papeže Alexandra IV., dané 28. srpna 1255, jež se plánu knížat týkají. Dovídáme se z nich, že někteří, zejména duchovní knížata (papež tušil předního vinníka v arcibiskupu Kolínském) usilovali o to, aby proti Vilémovi zvolen byl králem kníže jiný. Papež, jejž o plánu knížat došly jen neurčité zvěsti, odsoudil přísné rejdy a pikle jejich a pohrozil přísnými církevními tresty.

---

[2]) Bärwald, Baumgartenberger Formelbuch (Fontes rer. austr., sv. 25, Vídeň 1866) str. 186, č. 44; 189, č. 46.

Zprávy tyto nevzbudily pozornosti. Zajímavou se otázka stala teprv tehdy, když Busson[3]) uveřejnil osm dosud neznámých listů Mnichovského formuláře, jež plán nové volby postavily najednou do nového, překvapujícího světla

Listy Bussonem uveřejněné pocházejí z řady listů pod jménem „Correctoria“, týkajících se hlavně věcí Bamberských. Podle dopisů těchto nabídli němečtí knížata, s Vilémem nespokojení, korunu králi Českému, Přemyslu Otakarovi. Žádosti jejich podporovala důrazně hraběnka Flanderská Markéta, s Vilémem znepřátelená. Přemysl byl ochoten přijmouti korunu, ale s tou podmínkou, odstoupí-li král Vilém dobrovolně a nebude-li papež odporovati. Vilém vskutku prohlásil, že ustoupí, a Přemysl tedy, vypraviv poselství k papeži, chystal se již na cestu do Norimberka (v červenci 1255), aby vešel s knížaty v bližší jednání — ale potom, čekaje návratu poslů k papeži vypravených, odložil cestu do říše do pozdější doby. Vilém zatím mimo nadání vystoupil přísně proti knížatům a ti, zastrašeni, ujistili jej svou věrností.

Zprávy listů Correctorií jsou nové, zajímavé a důležité. Nastala ovšem otázka, odpovídají-li také skutečnosti, neb aspoň do jaké míry jí odpovídají? Jak známo, byly přijímány do formulářů vedle listin pravých, autentických, nic nebo málo pozměněných, také listy fingované, vymyšlené. Ty pak zase mohly býti založeny na skutečných událostech, skladateli více či méně známých, anebo mohly postrádati všeho věcného podkladu, děkujíce vznik svůj pouze fantasii skladatelově. Otázka, ku kterému druhu formulí třeba přičísti osm důležitých listů formuláře Mnichovského, žádala odpovědi.

Busson dovodil, že listy autentické nejsou. Prohlásil je za pouhá slohová cvičení. Co však obsahu jejich se týče, snažil se dokázati, že jest v podstatě spolehlivý, že jest vzat ze skutečnosti. Dále v té příčině šel Ulrich[4]), užívaje i co do drobných detailů listů našich jako spolehlivého pramene a ještě dále Hintze[5]), jenž

[3]) Busson, Über einen Plan an Stelle Wilhelms von Holland Ottokar von Böhmen zum römischen König zu erwählen (Archiv für österr. Gesch., 40, 131 sq. — Vídeň 1868).

[4]) Ulrich, Geschichte des römischen Königs Wilhelm von Holland. (Dissertace. Göttingy 1882.) Nr. 105 sq.

[5]) Hintze, Das Königthum Wilhelms von Holland. (Histor. Studien, č. 15. Lipsko 1885.) Nr. 142 sq.

pokusil se o důkaz, že listy Bussonem uveřejněné jsou výtahy z původních, autentických listů.

Proti vývodům Hintzeovým vystoupili téměř současně Scheffer-Boichorst a Döhmann. Scheffer-Boichorst[6]) prohlédnuv znova rukopis „Correctorií“, našel ještě jeden list plánu nové volby se týkající. Otiskl celou sbírku — tedy devět listů — znovu a dokázav, že ve všech listech Correctorií jeví se sloh jednoho a téhož skladatele, vyvrátil tvrzení Hintzeovo o autentičnosti listů naprosto. Co spolehlivosti listů se týče, postavil se Scheffer-Boichorst na stanovisko Bussonovo. Tvrdí, že hrubého materiálu, jádra či kostry udání jich lze jako pramene použiti.

Jinak Döhmann[7]). Dokázal rovněž pochybenost Hintzeových vývodů, ale pokročil dále. Snažil se dovoditi, že i podstatná udání osmi listů jsou nespolehlivá a bezcenná, že celá sbírka má pouze cenu slohových cvičení bez listinného základu o thematu v nejobecnějších rysech známém.

Toť dosavadní výsledek kontroversy Döhmann stojí v popředí — důvody jeho mají bezpečný základ a přesvědčují.

* * *

Naskytuje se nyní otázka, jak se má výsledek studií o plánu nové volby k otázce kandidatury Přemyslovy. Odpověď by zněla, že o kandidatuře té pochybovati nelze. I Döhmann věří v kandidaturu Přemyslovu a to nejen na základě listů papežských z 28. srpna 1255, ale i, jak se zdá, na základě listů „Correctorií“. Kandidaturu tu počítá asi k hlavním rysům ze skutečnosti vzatým, jež skladateli osmi listů mohly býti známy.

Naproti tomu zdá se nám, že r. 1255 králi Českému koruna německá od nikoho nabízena nebyla. Tu bude ovšem třeba ukázati, že listy papeže Alexandra IV. nesnesou výkladu, jakoby kandidátem nespokojených knížat byl Přemysl, i ukázati, že nespolehlivost listů „Correctorií“ vztahuje se i na nejpodstatnější rysy jejich zpráv.

Příště dále.

---

[6]) Scheffer-Boichorst, Über den Plan einer Thronumwälzung in den Jahren 1254 und 1255. (Mitth. des Instituts für österr. Geschichtsforschung. VI., 558 sq.).

[7]) Döhmann, König Wilhelm von Holland, die rheinischen Erzbischöfe und der Neuwahlplan von 1255. Dissert. Lemgo 1877.

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. František Kameníček.

(Pokračování 5.)

Z kopiáře sněmů moravských (1579—1601).

R. 1596. Dva měšťané Brněnští, Jakub Zachta a Jeronym Schwender, spůsobili prý při Božím Těle roku 1595 pozdvižení lidu a následkem toho veřejné pohoršení. Byli jati a vězněni, ačkoliv jejich vina dokázána nebyla. — Stavové moravští dovolávají se při sněmu Brněnském (po ned. Invocavit 1596) svobody „religií" a žádají, aby uvěznění měšťané byli propuštěni, před soud postaveni, a provinili-li se, pak teprv aby byli trestáni.

— Emerich Forgač, pán na Komniaticích a Broumově, nutil své poddané k větší robotě, než byli povinni. Stěžovali si, a stavové moravští, shromážděni při soudu Olomouckém 7. července, Forgače žádají, aby toho více nedělal; při tom mu také zapovídají, aby poddaných svých netrestal ani vězením, ani bitím. —

— Instrukce poslům moravských stavů na gener. sněm do Prahy obsahovala: 1. Že jest země Moravská již téměř ustavičnými dávkami zničena. 2. Přehlídky vojsk (mustrunky) aby se odbývaly také v jiných zemích nikoli pouze na Moravě. 3. Zřízení zemské „dávno tištěné" (1562) aby bylo zrevidováno, usneseními sněmovními doplněno a znova vytisknuto. 4. Aby sirotci na Moravě nebyli od císaře dříve za plnoleté prohlašováni, než se patří. —

— Ze soudu zemsk. v Brně stavové mor. žádají knížete Karla Münsterberského o půjčku nejméně 20.000 kop., které by úrokovali a v určitou dobu oplatili. Jan st. Sedlnický z Choltic měl osobně vyjednati tuto půjčku „pro nevyhnutelné potřeby vlasti naší." — Stavové také žádali p. Krištofa z Tyffenbachu, aby jim půjčil 7000—8000 zl. na výplatu vojska, které posláno bylo na pomoc Jagru, obleženému od Turků. — A téhož roku (po svatém Václavě) zemský hejtman p. Bedřich st. ze Žerotína a nejvyšší úředníci země Moravské dávají zápis p. Štěpánovi Ilježházimu na 10.000 zl., které jim půjčil; slibují, že je splatí o vánocích téhož roku v Trenčíně. Kdyby tak neučinili, že věřitelé mohou stavovati kupce moravské v Uhrách potud, pokud nebude zaplaceno. — Konečně byli stavové moravští dlužni p. Jobovi Ryslerovi, hejtmanu nad jedným praporcem německých knechtů, 1000 zl. rýnských. — Ze všeho jest patrno, že byli toho roku v peněžitých nesnázích. —

R. 1597. — Ve příčině urovnání rozepře mezi dědičnými statky zemskými a manskými i stolními JMti. biskupské, stavové moravští požádali císaře, aby z Čech vyslal rozsudí, kteří by tu při konečně rozhodli (v pátek po ned. Reminiscere, 7. bř.).

— Stavové arciknížectví Rakouského oznamují stavům mor., že se vzbouřili v Rakousích sedláci a že velmi krutě řádí; žádají o pomoc. Stavové moravští povolili peníze na 400 hajduků, které si stavové rak. sami mají sebrati, a kdyby bylo ještě potřebí, má býti na pomoc posláno rejtharstvo z kraje Jihlavského a Znojemského, a sice poloviční počet koní. Stavové moravští hned také žádali v té záležitosti Čechy o pomoc, kdyby vzbouření sedláci udeřili snad na Moravu.

— V den památky sv. Jiří (23. dubna) vydán zápis od stavů mor. na nový dluh 20.000 zl. rýn. panu Ilježházimu, jež měly býti za dřívějšími podmínkami splaceny od data za půl roku. —

— Poselství moravské na gener. sněm do Prahy opět mělo žádati císaře Rudolfa II. hlavně, aby zřízení zemské vytisknuto bylo, „poněvadž toho veliká potřeba jest, nebo mnohý netoliko z obyvatelů, ale i někteří z prostředka Jich Mtí. soudcí zřízení zemského nemají a nevědí se čím řiditi, mnohdykráte i v spravedlnosti svých (sic) souzeni nejsou, aby JMt. cís. dýle tím odkládati neráčil, a zvláště poněvadž tu nic nového před sebe se nebéře, než toliko vše předešlé strany zřízení a některé artikule v ně svolené a všecky od JMti. císaře a slavných předků JMti. cís. nám potvrzené sou." — Ostatní přání stavů mor. zněla jako roku předcházejícího. —

— Pan Kašpar Pruškovský zvolen byl ode všech čtyř stavů moravských za jednoho z krajských hejtmanů kraje Hradištského, ale cís. Rudolf II. s volbou tou nesouhlasil a žádal, aby Pruškovský úřadu toho se vzdal. — Stavové mor. hájí práva svá, „kterak předešle nikdy prve za slavných předků V. M. cís. z obyvatelův země této ouřadové zemští, kteréž obyvatelé jednomyslně buď za kommisaře, nebo k jiným obecným zemským prácem a potřebám volili, aneb nejvyšší úředníci zemští, prohlídajíc k obecnímu dobrému na koho vzložili, s nich snímáni nebejvali, podle kteréhožto dobrého předešlého a starobylého pořádku Vaší cís. Mti. ve vší poníženosti a poddanosti prosíme, že tolikéž kteříž by z obyvateluov země této k dobrému, jako i p. Kašpar Pruškovský, v příčinách sloužiti a se hoditi mohli, z toho vynímati a osvobozovati neráčíte a nás milo-

stivě zanechati. Než co by se jakých ouřadů V. cís. Mti. dotýkalo, kteráž by se z těch osob V. cís. Mti. prázdna učiniti za dobré vidělo, to vše v milostivé vůli V. cís. Mti. zůstává.“ —

R. 1598. Císař Rudolf zase dosadil o své ujmě do soudu zemského p. Jiříka z Vrbna a Viléma Dubského. Zemský hejtman je chtěl uvésti v úřad, ale stavové mor. toho nedovolili a podali k císaři stížnost, že jest to proti obyčeji a proti privilegiím moravským, že páni jmenují osoby stavu panského s vědomím císařovým, a z rytířstva že doplňuje se z toho kraje, z kterého vystouplý neb umrlý přísedící soudu pocházel. —

— Při soudu Olomouckém bylo 34 půhončích, kteří neměli co dělati, tak že některému z nich v 10 až ve 12 letech dostávalo se jen jednou roznášeti půhon. Proto sněm v Brně ustanovil, aby 28 půhončích bylo prodáno vrchnostem, a za ty peníze aby bylo několik půhončích koupeno pro soud Brněnský; zbytek peněz aby zůstal zemi k dobrému. Prodáno bylo: P. Bedřichovi st. ze Žerotína 17 půhončích, p. Jetřichovi Podstatskému 6 a p. Mikuláši st. Kobylkovi 5. — Ale půhončí nechtěli nového poddanství přijati, tak že museli býti k tomu přinuceni. Stěžovali si u císaře, odvolávajíce se na práva svá v deskách zemských. — Stavové moravští císaře prosí, aby stížnost půhončích odmítl, poněvadž noví jejich pánové v ničem jim nekřivdí, a oni jako půhončí žádných práv v deskách zaznamenaných nemají.

— Císař Rudolf žádal (bezpochyby na stížnost stavů mor. v té příčině), aby páni na soudu zemském odesílali mu prostřednictvím kanceláře České v psaní zvláštní vota o dosazování soudců zemských. Stavové při soudu shromáždění to odmítají, poněvadž jest to proti svobodám a zvykům země. Také vůbec žádných vot neposílali. —

— V út. po ned. Cantate (21. dubna). Stavové Slezští chtěli mustrovati vojsko své na Moravě. Biskup Olomoucký podal v té příčině stížnost ke stavům markr. Moravského, a stavové poslali stížnost tu císaři s prosbou, aby přehlídky na Moravě stavům Slezským dovoliti neráčil, „poněvadž tato země skrze durchzuky mnohého lidu válečného, též mustrunkův od V. C. Mti vlastně pokládaných, nicméněji také pro veliké a nesnesitedlné daně již prvé na nejvyšší (sic) schuzena a zmučena jest a sebú dosti sama činiti jmá. Též kdyby se k tomu nic neříkalo, a od V. C. Mti. časně přečteno nebylo, páni stavové knížetství Slezského snad by nějaky budúcí

k tomu právo sobě osobovati chtěli, což by nám a chudým poddaným našim nesnesitedlné, též svobodám a právu našemu na škodu a ujmu býti musilo.“ —

— Holičtí z Uher činili časté vpády na Hodonínsko na panství hraběte ze Solnu (Salmu). On si stěžoval na sněmu a předložil také stížnost svých poddaných, kteří od Holických byli týráni. Stavové pak žádali císaře, aby vpády z Uher na Moravu překazil. (V pond. po sv. Marku, 27. dubna.) —

— Michal Telekessi pobral Václavu Nekeši z Landeku a na Lukově 38 kusů dobytka a Nekeši vyhrožoval, při první příležitosti že ho dá „zamordovati“. Stavové moravští žádají Štěpána Ilježháze, jako vrchního hejtmana stolice Trenčínské, aby Telekessi byl potrestán. —

— Pan Preynar, nejvyšší nad regimentem německých knechtů, tábořil asi dva měsíce v Hodoníně a okolí, plenil krajinu a týral obecenstvo, ačkoliv měl vojsko své mustrovati u Skalice v Uhrách. Pan Weykhart hrabě ze Solnu (Solmu, Salmu), pán na Hodoníně, prosil stavy moravské, aby žádali císaře, ať bratru svému arcikn. Mathiášovi poručí, aby Preynar Hodonínsko vyklidil a vojsko své u Skalice zmustroval. (Při soudu sv. Janském v Olomouci.) — Soud však tentokráte odbýván nebyl, poněvadž pan Bedřich ze Žerotína, zemský hejtman a místodržící nejv. komornictví na Moravě zemřel, a posud na místě něho nikdo jmenován nebyl. Přísedící soudu v Olomouci shromážděni císaři Rudolfovi to oznámili, a proto nedlouho na to jmenován byl místodržícím úřadu hejtmanského na Moravě p. Ladislav Berka z Dubé a na Meziříčí. —

— Přípisem ze dne 17. září t. r. páni přísedící zemsk. soudu císaře žádali, aby počet členů soudu panského na Moravě doplněn byl panem Weykhartem hrab. ze Salmu a Kašparem Pruškovským z Prušova na Hradci a Bzenci. A hned následujícího dne upozorňují stavové opětně Trenčanského p. Ilježháze, aby chránil Nekeše proti Telekessimu, který posud dřívějšího pychu svého neodčinil, ba ani oněch 38 volů nevrátil. —

R. 1599. Toho roku zase nebyl osazen na Moravě úřad nejvyššího sudí, proto nemohl se odbývati Olomoucký soud Tříkrálový. Stavové si na to opět stěžovali u císaře. —

— Stavové moravští tohoto roku zabráni byli hlavně dvěma záležitostmi: předně urovnáváním hranic mezi knížetstvím Opavským a Moravou, a pak dosti choulostivou záležitostí repraesentační.

Věc byla taková: Pan Joachym Haugwic z Biskupic a na Rokytnici, nedávno jmenovaný hejtman markr. Moravského byl „nařízen“ od J. Mti. Cís. ku kommissí spolu s jinými pány k pánům z kapitoly kostela Olomouckého, a mimo dřívější zvyklost a „na nemalé ublížení úřadu hejtmanského, v kterémž osoba pána země se repraesentuje . . . a tudy na umenšení vzácnosti a slovutnosti celé země této pod a za uroz. pana Krištofa z Lobkovic na Tachově a Pátku, nejvyšším komorníkem království Českého, od J. M. císaře k též kommissí voleným a sem vyslaným měl postaven býti.“ — Všichni čtyři stavové markrabství Moravského vyslali dne 28. května k císaři Rudolfovi II. deputaci sestávající z p. Karla z Lichtenštejna a na Mikulově, na Ousově, Plumlově i Prostějově, nejvyš. sudí markrabství Moravského, a pána vladyku Václava Zahrádeckého ze Zahrádek na Budiškovicích, aby předložili císaři stížnost v té příčině, v níž se mezi jiným pravilo: . . . . „Což poněvadž jest prvé nikdy se nestalo . . . . ., a netoliko na odpořích žádných, než ani na zmínce jaké o takovou precedenci nikdy nebeyvalo, nýbrž předešlí úředníci zemští království Českého krom nejvyššího purkrabí Pražského a nejvyššího hofmistra, s nimiž o to poněkud rozepře bejti mohla, sice jiní všickni bez vejminky a beze vší stížnosti a odpornosti každého hejtmana markrabství tohoto sou vždycky podnikali, a jakž v sedání tak v psaní a ve všech jiných aktích obecných a obzvláštních místo nad sebou pouštěli, nemůže nám to než s podivením jako věc neobyčejná býti, a kterouž, nevědouce, k čemu by se stahovati chtěla, musíme sobě nemálo k srdci připustiti. Nebo před JMtí. Cís. netajíme, že již od někderyho času po nejedněch i řečiech i postupováních rozdílnejch mohli sme poněkud vyrozuměti, že by páni čeští, kteří předky naše za své milé bratry, příbuzné a přátely ve všem sobě rovné drželi, již snad něco jiného obmejšleti a z toho na ujmu ňakou naši vystupovati chtěli; o čemž nyní, poněvadž bychom se pány raději v lásce, svornosti a dobrým srozumění jako předkové naši s předky jejich byli sou, zůstávati, větší zmínky nečiníce, mlčením to pomijíme. — Nicmyně, poněvadž toto představování nejvyššího komorníka král. Českého hejtmanu markr. Moravského neobyčejné, a my tím jisti nejsme, aby to s vůlí a vědomím JMti. Cís. se dálo, protož mají poslové naši to na JMt. Cís. s ponížeností vznésti, a pokudž by J. Mt. nebyl vůle své k tomu dáti ráčil, aby nám to milostivě ráčil napraviti. Pokudž pak povolení jest od Jeho Mti.

k tomu dáno, aby více toho dopouštěti neráčil, pokorně prositi. Nebo poněvadž my, jakožto věrní Jeho Mti. poddaní V. Mti. Cís. všelijakou věrnost a poddanost, nedávaje v tom žádnému nic napřed, zachováváme, a dle nejvyšší možnosti naší všecko pro J. Milost nešetříce v tom žádných obtížností našich jako věrní poddaní činíme (sic), jest naše k JMti. Cís. poddaná žádost a důvěrná naděje, že J. M. Cís. tak dobře nad námi, jako nad jinými poddanými svými milostivou ruku držíce, nic toho, co by na ujmu a ublížení, ovšem pak lechkost a potupu celé země této a všech nás bejti mohlo, jako pán náš nejmilostivější a laskavej otec dopouštěti neráčí. Nebo kdyby toto tak jíti a průchod svůj, jak začalo, jmíti mělo, a hejtman markrabství tohoto místa svyho, kderé od starodávna měl, obdržeti neměl, jakou by to mezi korunou Českou a námi svornost a lásku ploditi, jakou pomoc a fedrunk v službách a potřebách JMti. Cís. spůsobiti a jak důstojenství JMti. Cís., kdybychom my, souce Jeho Mti. jakožto krále Českého a markrabie Moravského a ne země neb koruny České poddaní, z poddanosti J. M. Cís. vystrčeni a v manství někoho jiného uvedeni bejti měli, v celosti své by zůstávati mohlo. Nechť to ráčí JMt. Cís. jakožto vysoce rozumný pán, milostivě u sebe považiti a tak za těmito všemi příčinami v tom i ve všem jiným nás laskavě, dobrotivě a otcovsky chrániti.“*) —

Totéž poselstvo mělo císaře opětně prositi, aby „mustrunky“ a „abdankunky“ nebyly více pokládány na Moravu; zvláště v r. 1598 Morava prý velmi trpěla od regimentu p. Preynara a od rejtharů p. Tetaura. — Dále aby cizí vojska Moravou nebyla prováděna, a když přece, aby se vše dělo po lidsku a v pořádku. Loupeže na hranicích moravsko-uherských aby přestaly, nač má císař zvláště nepokojné pány uherské upozorniti. Konečně aby císař ráčil vydati stavům zadržené reverse za předešlé dobrovolné sbírky. — Poněvadž tentokráte jednalo se o tak důležité věci, stavové moravští uložili svým delegátům, že „mají všelijak o to se přičiniti, aby sami osobně před JMtí. Cís. k slyšení přijíti mohli a o to se snažiti, aby nám co nejdříve milostivou JMti. Cís. resolucí, kderouž bychom se spraviti mohli, s sebou přinesli.“ —

*) Pro neobyčejnou zajímavost a také důležitost uveřejňuji tuto stížnost téměř celou. Stavové moravští byli, jak patrno, velmi rozhořčeni. — Jaké odpovědi od císaře dostalo se stavům moravským na tuto stížnost, posud jsem nenašel; zdá se, že císař vůbec neodpověděl, jak se v těchto dobách často stávalo.

— Povolávání k soudu obyvatel moravských na Hrad Pražský bylo dosud velmi časté, ačkoli stavové moravští tomu se bránili. Proto také žádali, aby půhon a zatykač, který vydal p. Václav Berka z Dubé, nejvyšší sudí král. Českého, na svého bratra pana Ladislava Berku z Dubé, nejvyššího kom. moravského, byl odvolán. Podobně stavové moravští zapověděli vydati soudu českému zhoubce zemsk. Jana Bapt. Vlacha, který byl vězněn v Olomouci, a městská rada měla ho poslati do Prahy. —

— Ve středu po sv. Anně (27. července) odbýván byl sjezd všech čtyř stavů v Brně. Císař Rudolf II. totiž žádal, aby stavové moravští místo 1400 něm. rejtharův a 600 arkibuz., jak ustanovili na sněmu v Olomouci, vypravili jen 1500 jízdných a za 500 rejtharův aby dali císaři hotové peníze. Stavové moravští na sjezdu prohlásili, že sice není slušné, aby se ustanovení sněmovní měnila, ale poněvadž se při přehlídce nedostávalo 434 jízdných, tedy že místo nich pošlou císaři peníze. Z téhož sjezdu stavové moravští píší také p. Lichtenštejnovi a p. Zahrádeckému, dostane-li se jim konečně audience u císaře, aby také vzpomenuli pře p. Berkovy a žádali, aby ani půhon, tím méně zatykač nebyl posílán z Čech na Moravu, tedy přes hranice. Také mají si stěžovati JMti. Cís., že Melichar Rottwitz, vůdce Slezských rejtharův, položil mustrunk do Osoblahy, která leží v markrabství Moravském, a že hlavně oddělení leutenanta Gotth. Rybiše spůsobilo chudému lidu mnoho škod proti nařízení zemsk. hejtmana moravského. Až se tomu oddělení bude vypláceti žold, má se jim strhnouti na úhradu oněch škod. Podobná stížnost poslána byla na Rybiše také Karlovi, knížeti Münsterberskému. Konečně stavové vyslovují politování, že pan Lichtenštejn s p. Zahrádeckým nedostali se posud k audienci. Mají ještě počkati a vší mocí se o to zasaditi. Kdyby všechno nic nepomohlo, mají se u pánův úředníkův odporučiti a se vrátiti. — A to se také stalo; poselstvo vrátilo se s nepořízenou.

— Soud Sv. Kunhutský v Brně odbývati se nemohl „pro morové povětří“, ale stavové při soudu shromáždění ohradili se přece proti nařízení císaře Rudolfa II., aby některé záležitosti soud zemský neprojednával, až do dalšího milostivého nařízení. Stavové praví, kdyby mohli soud odbývati, že by císaře neposlechli, nýbrž že by jednali o věcech, o kterých se jednati má, a prosí, aby císař vícekráte nejednal proti zvyklostem a privilegiím země Moravské.

R. 1600. — Ze sněmu Znojemského (1. února) stavové moravští vyslali opět poselství do Čech k císaři. Byli v něm: Pan Joachym Haugwitz z Biskupic a na Rokatnici, zemský hejtman moravský, p. Ladislav Berka z Dubé, nejv. komorník moravský, p. Jiřík Bruntálský z Vrbna, mundšenk Matyášův, p. Jan Scardonides, opat Velehradský, Šebestián Chotěbořský, opat Loucký, rytíř p. Václav Zahrádecký ze Zahrádek a na Budiškovicích, Jan Zahrádecký ze Zahrádek a na Višňovém, menší zemský sudí kraje Brněnského, Jiří Hodický z Hodic a na Plavči, a měšťané Znojemští Mikuláš Pešman a Jeremiáš Longhoffer. Měli zase v osobní audienci u Rudolfa II. stěžovati si na to, že nižší úředníci z Čech bývají stavěni a psáni před vyššími úředníky z Moravy i před zemským hejtmanem, a že úřady české zasahují do pravomoci úřadů moravských. Na témž sněmu stavové hájí také Karla ze Žerotína proti Zikmundovi z Ditrichštejna, podkomořímu mark. Moravského, který na Žerotína u císaře žaloval. —

— Při zasedání soudu Sv. Janského v Olomouci bylo opětně konstatováno, že bývalí půhončí Olomoučtí, kteří byli propuštěni a prodáni (statky), žádných zabezpečených zvláštních práv nemají, a že pro příště bude v Olomouci šest půhončích a v Brně také šest. — Soudy sv. Kunhutský v Brně r. 1600 a soud Tříkrálový v Olomouci r. 1601 se neodbývaly; první, poněvadž se k němu nedostavili nejvyšší úředníci zemští, a druhý, že nebylo na Moravě osazeno místo nejv. sudího, když Karel z Lichtenštejna povolán byl do Prahy.

R. 1601. Proto stavové moravští na obec. sněmu v Brně při č. sv. Matěje vyslovili přání, aby p. Karel z Lichtenštejna buď se úřadu nejv. sudího mor. vzdal, aneb aby aspoň zástupce svého ustanovil, aby spravedlnost konati se mohla. Stavové moravští na témže sněmu Brněnském shromážděni chtěli pokusiti se o štěstí u Rudolfa do třetice. V poslední neděli masopustní vyslali po třetí poselstvo k němu do Prahy a sice: P. Viléma z Roupova a na Mladoňovicích, p. Maxm. z Lichtenštejna z Niklšpurku a na Bučovicích, kněze Jana Scardonida, opata Velehradského, rytíře Jiříka Hodického z Hodic a na Plavči, Jana Valeckého z Mírova a „slovutného“ měštěnína Olomouckého Valentína Porše. Poselstvo mělo žádati: 1. Aby obyvatelé moravští nebyli k soudům do Čech poháněni ani českými zatykači stíháni. (Uvádějí příklad.) — 2. Při doplňování let sirotků že má císař raditi se s úředníky zemskými, neboť „když léta sirotkům od pána země se doplňovala, že při

a před soudem zemským ano i s radou jak pana hejtmana tak již jmenovaného soudu to se konávalo." — 3. Mělo vyvrátiti německou stížnost p. Zikmunda z Ditrichštejna, podkomořího markr. Moravského, na stavy. — 4. Mělo prositi, aby stavové moravští mohli si svolati ještě před sv. Janem sněm za příčinou ochrany hranic zemských proti vpádům a „štráfům" nepřátelským. — Jak tomuto poselství se dařilo, nenalezl jsem.

— Soud postní v Brně se odbýval. Páni hájili se na něm proti „klevetníku" Zikmundovi z Ditrichštejna, jakoby Karlu st. z Žerotína nadržovali a praví, že soudili vždy dobře i spravedlivě.

Tím výběr listin z kopiáře jest ukončen. (Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Dvě památky u Jihlavy. Jedeme-li s nádraží Jihlavského severozápadní dráhy ke druhému nádraží „města Jihlavy", spatříme u samé železnice na levo skrovný ale památný kostel sv. Jana Křtitele a blízko něho v pravo na louce u řeky Jihlavky malý pomník královské přísahy u samých hranic, německy „der Königsstein" nazván.

Kostel sv. Jana Křtitele na pahorku patří k nejstarším svatyním našim dle pověsti, názvu a slohu. Jsa první kostel Jihlavský býval původně farním a teprve když Němci v novém městě Jihlavě založili kostel sv. Jakuba, patrona horníkův, stal se tento r. 1257 farním a sv. Jana Křtitele filialním Od r. 1233 příslušel s jinými statky klášteru premonstrátů v Želivě. R. 1243 nazývá se již „starou farou". K záduší jeho příslušely osady, platíce mu úrok: *Pobikozly*, *Bořišov*, *Vicenov*, Kosov, *Dobřešovice*, Lhota, *Bolemilčice*, dvě vesnice slovou *Ctiboř*, jiné dvě *Buková*, *Smrčný*, *Žďárec* a Poříčí.*) Většinou potom spustly a zanikly; takové označeny jsou tu ležatým tiskem. Bližší zprávy dějepisné o něm podává Řehoř Volný ve své „Kirchliche Topographie" 15 III. a „Notizen-Blatt" hist.-stat. sekce hospodářské společnosti v Brně 1884, č. 7. Byl původně románský, ale častými opravami, jmenovitě když jej Švédové v 30leté válce byli spustošili, utrpěl na svém původním slohu. Posledně byl opraven r. 1866, jak praví nápis

*) Codex diplom. Moraviae II. 256, Regesta Bohemiae et Moraviae I. 385.

uvnitř na kůru. Jsa pravidelně staven, má presbyterium na východní straně, hlavní vchod na západní přes 240 cm zvýší a 130 cm zšíří. Z venku zajímá pozorovatele na jižní straně k městu románský portal 122 cm zšíří a přes dva metry zvýší, a kamenná kazatelna 102 m zdélí a 64 cm zšíří, vystupujíc z kostela ven na bývalý hřbitov; vchod na kazatelnu je z kostela. V lodi jsou na té straně 3 románská okna a na kůr malé oblé; na severní straně 4 takováto malá okrouhlá okna, u presbyteria okna úzká, původně románská, teď lomeným obloukem opatřena, a dva opěrací pilíře 91 cm zšíří; ústupek lodi k presbyteriu 134 cm. Do presbyteria vede s jižní strany zvláštní vchod jednoduchý, 103 cm zšíří a 178 cm zvýší. Na severovýchodní straně přistavena je sakristie, uprostřed nad presbyteriem vyčnívá úzká vížka dřevěná. Uvnitř kostela je vítězný oblouk románský, klenba v presbyteriu a pod kůrem žebrová; u vítězného oblouku jsou novější fresky ze života sv. Jana Křtitele a na kůru nápis: „Renovatum 1866“. Kolem staré svatyně býval hřbitov; teď je vše urovnáno a travou porostlo, a po jeho kraji stojí v kruhu staré lípy.

Kostel sv. Jana Křtitele u Jihlavy přečkal rozličné tady osudné změny a byl svědkem mnohé velké události, z lepších na př. slavného uvítání nově zvoleného krále českého na hranicích, jenž tu pod ním stavům českým přísahal na místě, nyní malým pomníkem označeném. O něm příště.

Narodil-li se J. A. Komensky v Uherském Brodě? V poslední době nalezeny byly v knihách Uherského Brodu zápisy o Komňanských jinak Koměnských v tomto městě, skutečně zajímavé, a soudí se na jich základě, že se tam náš J. A. Komensky narodil a že to byli jeho rodiče. Avšak přirovnáme-li tyto zápisy k poznámkám samého Komenského o týchž letech, přicházíme k úsudku jinému. Že by se Komensky, maje věku 78 let, zmýlil a rok úmrtí otce svého chybně poznamenal (1602 místo prý 1604), velice pochybuji. Taková smutná událost rodinná zůstane vždy člověku v živé paměti a připomíná si ji často, zvláště v úmrtní den, i kdyby si jí nebyl poznamenal, jak se v mnohých rodinách děje. Komensky pak určitě píše roku 1665, kdy a jak dlouho žil u své tety ve Strážnici a chodil tam do školy, a máme-li tento výrok jeho za jistý, pokládáme tím spíše i druhý o rodičích za nepochybný. Komenského vlastní výroky jsou tu zajisté i co do

času věrohodné, jako zápisy v úředních knihách. A kdyby i místo roku 1602 mělo státi r. 1604, srovnáme-li důležité zprávy oboje, nemůžeme tvrditi, že se tam náš J. A. Komenský narodil a že oni Komňanští n. Koměnští byli jeho rodiče, naopak. Praví totiž o téže době:

1. sám J. A. Komenský:

Na bratrském hřbitově v Uherském Brodě *„uprostřed při kaplici pohřbený leží Martin Komenský 1602 . ., k němu přiložena Anna, manželka jeho, a za tím Lidmila, pak Zuzana, dcery jejich. Což poznamenávám, paměť rodičů svých sobě připomínaje, Jan Amos Komenský léta 1670 in februario Amsterodami hospes.“* *)

O r. 1604 a 1605:

*„Znal jsem se z dob chlapeckých s Drabíkem, jenž byl spolužákem mým ve škole rodišti svého Strážnici (kde mi bylo žíti u tety po smrti rodičů mých půl druha roků v letech 1604 a 1605.***)

2. zápisy v knihách Uh. Brodu:

L. 1602 . . . „Jonáš mlynář Hračovský odevzdal čtvrt roli, ležící v *Šumickém poli podle Simeona Danielova, po Anně, dceři Jana Chmele, manželce jeho přináležité Martinovi Komňanskému za volnou a svobodnou podle práva.'*

L. 1603 . . . „učinil připověď Martin Koměnský k živnosti nákladnické . . .“ a téhož roku *„koupil dvůr ležící v Ne radicích“* (na předměstí Uh. Brodu).

L. 1604 . . . „dáno Koměnskej k pohřbu 1 libru (vosku).

L. 1605 . . . „Pavel Makovec odevzdal jednu čtvrt rolí, ležící podle polůlání Václava Jankovýho a vedle Komňanské, Janovi Semenkovi za volné a svobodné podle práva.“ ***)

Když tedy otec našeho Komenského umřel r. 1602 (nebo byť i dle nových domněnek r. 1604), potom i matka a sestry, a když J. A. Komenský v chlapeckých letech po smrti rodičů svých byl půl druha roku v l. 1604 a 1605 u tety ve Strážnici: nemohla býti matkou jeho ani Anna, dcera Jana Chmele, po níž odevzdal r. 1602 mlynář Hračovský čtvrt rolí Martinovi Komňanskému, ani tato paní Komňanská n. Koměnská, týchž let 1604 a 1605 vdova po M. Komňanském, a tento pak nemůže býti otcem jeho.

Jináče byly by obě zprávy od samého Komenského chybné, o r. 1602 i o r. 1604 a 1605, a to mysliti nelze.

Pročež byla to zajisté jiná rodina téhož jména, jak často bývalo a jest i v jedné obci a nejbližším okolí několik rodin stejného jména, třebas i poněkud změněného od lidu neb od písařů, na př. v Nivnici r. 1592†): Mikuláš Slavkovský číslo po-

*) V opise privilegií na jednotlivé sbory bratrské na Moravě; Ant. Gindely, Časopis českého musea 1860, str. 510–511.

**) V knize Komenského „Lux in tenebris“ 1665.

***) Výpisy Jana Kučery z knih Uherského Brodu v Časopise vlast. musej. spolku v Olomouci 1891, č. 30, str. 66—69.

†) Seznam usedlých v Nivnici dle opisu naduč. J. Borůvky z register panství Ostrožského r. 1592 podal L. A. Hrazděra ve svém pojednání „O jméně a rodišti J. A. Komenského“ str. 34.—35.

stupné*) 5. a 160.; Jan Pačinský 8. a 18.; Vaněk Vídeňský 105. a Mikuláš V. 106.; Mik. Štefků 26., Lukáš Št. 57. a 118.; Pavel Matějků 36., Lukáš M. 54., Vašek M. 99. a Vacula (= Václav) M. 113.; Martin Kavka 45., Jan K. 59. a 69.; Pavel Lavička 47., Mikuláš L. 71. a 126.; Jan Jurásek 60., Mikuláš J. 68 a Jan Jurásků 64.; Jiřík Formánek 89. a 110.; Matyáš Zich (= Zikmund) 92. a Vašek Zichů 76.; Vašek Matoušků 140. a 157., Jan Matoušků 159.; Mikuláš Stratichleb 120. a 136. atd. . . . v Uherském Brodě r. 1667 a 1671: A. Ostrovský — J. Ostravský, Š. Lutovelský — Jiří Litovelský, M. Střebícký — Jiří Třebícký a j. v. Mezi pohořelými r. 1667 jmenují se také Kašpar Strumenský (příbuzný Komňanských v Brodě) a Jiří Kamenský, r. 1671 titíž měšťané K. Stromenský, Jura Kamenický.**)

A když, jak bedlivě vyhledal Jan Kučera, učitel ve Veletíně u Brodu, z oněch knih městských, „žila v Uherském Brodě rodina Komňanských toliko jedna“ nejen do r. 1572,***) nýbrž i od r. 1602, kdy opět jsou o ní zápisy: nepochází náš Komenský z této rodiny a nenarodil se tedy v Uher. Brodě, nýbrž z některé jiné téhož jména v okolí usedlé a k církvi Brodské r. 1602 příslušné, odkud také na tamním hřbitově pochovávali.

Podle toho byla by rodištěm jeho spíše Nivnice neb Komna, po nichž se J. A. Komenský nejvíce psával.

O příbuznosti Komňanských v Uher. Brodě s naším J. A. Komenským může býti arci rozličná domněnka, jako podle příjmení o původu a rodišti; ale není to jisté. I přejeme si každý pro vědu a školu, aby se chvalitebné snaze badatelů brzy podařilo, určitější zprávy najíti v archivech a knihovnách, kde J. A. Komenský žil doma i v cizině, a zjistiti nezvratnými doklady, že to neb ono místo jest opravdu rodiště jeho.

Škoda i v té příčině, že paměti o zemřelých Bratřích, jež počal psáti Jan Blahoslav, jdou jen do r. 1606 (rukopis v c. k. dvor. a

---

*) Domy tehdy ještě nebyly číslovány, až teprve po nařízení r. 1770. Staré ty seznamy jsou pravidelně tak napsány, že jmenují sousedy pořádkem, jak vedle sebe zůstávali, počínajíce u hlavní brány nebo cesty do obce na levé straně. Málo kdy jest postup jiný. Kde nebyly do r. 1770 živnosti rozděleny nebo nové domy mezi starými vystaveny, shoduje se obyčejně postup úplných seznamů starých s pozdějším číslováním domův.

**) Přiznávací listiny 1667 a popisy r. 1671 v zemské registratuře v Brně, poddan. oddělení č. 261.

***) Časopis vlast. musej. sp. Olom 1891, str. 65—66.

stát. archivě ve Vídni, vydané ve Fontes rerum austriacarum, V. d., německy přeložené od Jos. Fiedlera 1872) a že památky bratrské jsou po rozličných místech rozptýleny: v Lešně Polském, Ochranově n. Herrnhutě, Zhořelci, Žitavě, Vratislavi a j. v. V Lešně jsou nejen v knihovně, nýbrž i v kostele, kde Komenský někdy kázával, rozmanité památky po bývalé tu osadě českých exulantů*), nahoře v ochozu bedny s listinami nespořádanými.

Pokud jsem r. 1872 nahlednouti mohl, byly tam navrchu polské listiny, ale níže prý „nepochybně i české". Jak duchovní p. Dr. Koch vypravoval, bylo jich tam více, a mnoho již odtud prodáno jest do Ochranovské obce Neusalzu nad Odrou; jiné staré paměti bratrské jsou odtud v Ochranově v náležitém pořádku chovány. O Komenském v Lešně napsal důkladné pojednání ředitel tamního gymnasia, kde svého času Komenský působil, p. A. Ziegler, ve slavnostním programu téhož ústavu r. 1855; myslí podle jména a starých spisovatelů, že Komenský narodil se v Komně. *Slavík.*

Jméno Jan Amos Komenský. Praví se také domněnka, že prý rodiče našeho Komenského jmenovali se Milič nebo Milička a slovo Amos že jest překlad rodinného jména. Při výkladu tom jest ale na uváženou, že ani v XVI. století nebylo ještě ustálených jmen rodinných, tím méně rodových. Zřejmo je to v minulosti kterékoliv obce z pamětí o jednotlivých starších domech a rodinách. I panské a rytířské rodiny nemívaly původně jmen ustálených, a členové jejich rozličně se nazývali po sídlech svých, majíce toliko společný znak.

Obyvatelé mívali pouze křestní jména, a k němu někdy na rozdíl od jiných lidí téhož jména přidávalo se buď jméno otcovo, také křestní, nebo jiné podle zaměstnání, povahy, rodiště, odkud přišel, neb i přezdívka nějaká, a stará jména osobní rozmanitě měnili, ku př. mimo již na str. 10. a 60. uvedená z oné doby: v Uh. Brodě Václav Bartošů, V. Janků, Šimon sladovník, Beneš krajčí; Dudek Přerovský, Jan Oderský, Pavel Světizub . . . . v Nivnici roku 1592: Vojtek, Vencl, Jan Pavlíků, Matěj Janů, Jan Jaroš (= Jaroslav); Mikuláš Martina Ondrového, Jan Ondrů, Jan Mikel (= Mikuláš) Ondrových; Martin Matoušů, Jan Jíry Matoušova, Pavel Jíry Matoušových; Vávra kolář, Tomáš zedník, Tomáš kovářů; Jan Zalesáků; Mikuláš Bánovský, Bártek Těšínský; Jan Lysý, V. Ostrý,

*) O ní psáno jest ve „Sborníku historickém" 1883 na str. 71—78.

Franěk (František) Šilhavý, M. Nevrlej, Jíra Dotlačil atd.;*) jinde: Ondřej otec kněze Jana, Jan syn Janův, Jan Pavlíčků syn, Pavel švec jinak Sýkora r. 1599, Martin jinak Pelikán 1601, Havel Štěpný jinak Havel Tomek r. 1602, Matěj Svoboda ručnikář jinak Matěj zámečník 1602; Vít mlynář jinak Smetka 1607, Matouš jinak Kačena 1608, Matěj Paseka kuchař jinak Matěj Hámoňů 1614, Václav jinak Zadák 1618, Vác. Klobása jinak Jindrů 1620.**) Tato druhá jména zůstala později velmi mnohým jakožto rodinná.

I vlastní bratří mívali zcela jiná jména, ku př. v Uherském Brodě z rodiny Komňanských r. 1572 „Martin Komňanský a bratr jeho Eliáš Ssvach," r. 1573 „Ssvachovému bratru Martinovi" beze jmen Komňanský a Eliáš; v Přerově měšťan Blažek, jeho starší syn Martin Abdon a mladší Jan Blahoslav jinak J. B. Přerovský; jinde „Martin mečíř a bratr jeho Tomáš Zoubek" atd.

Bratří čeští měli často jména biblická, na př. Amos, zakladatel sekty bratrské, po něm nazvané Amosité, jenž pocházel od Uher. Brodu; Adam, Jonáš, Simeon Danielův, Eliáš, Nikodem, Zachariáš; ze spisovatelů bratrských: Jan Efreim, jeden z překladatelů bible Králické, jehož rodiště také není známo, Jan Eneáš Boleslavský, Jan Jaffet a j. v.

Význam některých skrácených tvarů starobylých jmen osobních mizel časem z paměti lidu, a jinak se vyslovovaly nebo vedle nich starý původní tvar téhož významu se dával, ku př. v Uh. Brodě Svach = Svatoslav, psáno Ssvach, v Nivnici Stanislav Stach (a Stach je skrácené jméno Stanislav ***).

Ona jména, jejich změny a taková skrácená zůstala ponenáhlu rodinám, když v XVII. století děly se úřední seznamy držitelův usedlostí pro berně a jména rodinná se ustálila a neměnila.

Podle toho jmenovali se také předkové J. A. Komenského původně toliko křestním jménem, nemajíce též ustáleného jména rodinného, a když se potom z Komny vystěhovali, říkalo se jim jako jiným podobně, odkud přišli, „Komenský", aneb ani toho příjmení s počátku neměli, nýbrž po novém sídle, zaměstnání a p. Dokladů k tomu posud nemáme.

---

*) J. Kučery Nové zprávy v Čas. vlast mus. sp. Olom. 1891, 64—73 a L. A. Hrazděry O jméně a rodišti J. A. K. str. 34—35.

**) Mé Dějiny města Vlašimě a jeho statku str. 130—145.

***) Pojednání mé O skracování starobylých jmen osobních a místních v Časopisu českého musea 1889.

Syn Jan měl ještě druhé jméno biblické, Amos, jako výše jmenovaní spisovatelé a jiní Bratří, a psal se takto na universitě, přidávaje si ještě příjmení po Nivnici J. A. Nivnický (Nivnicensis, Nivanus), potom v českých spisech vždy J. A. Komenský a v latinských pravidelně J. A. Comenius, vyjma jednou zase po Nivnici a jednou po Uherském Brodě,*) totiž r. 1657. Bez podstatné příčiny nepřidal si Jan Amos těchto příjmení; které podle rodiště svého neb někdy bydliště rodičů, nemůžeme říci bez určité zprávy historické. Jiní spisovatelé a učenci psávali se tehdy pravidelně po rodišti.**) Že by druhé jméno Amos bylo latinským překladem slova Milič, rodinného prý jména Komenského, vyložil nesprávnost té domněnky pan zemský archivář V. Brandl v „Hlasu“ Brněnském 1890, č. 263, 287 a 289 ukazuje na správné slovo amor v latině a též obyčej Bratří českých, dávati si jména biblická. K tomu přichází doklad, že se v Komně nikdo usedlý tak nejmenoval ani r. 1598,***) ani později v XVII. a XVIII. století dle úředních seznamův, a r. 1749 držitel usedlosti čísla postupného 23,†) odkud asi dle pověsti rod Komenského pocházel, jmenoval se Maleč.††) Původní jméno předků J. A. Komenského a bližší zprávy o nich, zvlášť o jeho otci, pověděly by nám paměti Komny a Nivnice a jejich okolí, jež aby tam někdo spracoval, i pro to je žádoucí. *Slavík.*

Židé na Moravě po třicetileté válce. V oněch dobách jedni druhé, majíce vládu v zemi, pro víru z vlasti vypovídali a statky jim brali: u nás před válkou činili tak evangelíci katolíkům, potom katolíci evangelíkům, Bratřím, luteránům a j.; jinde evangelíci mezi sebou znepřátelení jedni druhé pronásledovali, luteráni reformované a naopak, pravoslavní katolíky a jiné, všude arci na škodu vlastní země a ve prospěch cizích státův, i nepřátelských. Po bitvě Bělohorské mělo býti na Moravě toliko náboženství katolické, jak bývalo před válkou husitskou, a to nejen po nařízení krále Ferdinanda II., nýbrž i po usnesení obecních sněmů, často

*) L. A. Hrazděra, O jméně a rodišti J. A. K. str. 23.

**) Viz Jirečkovu Rukověť k dějinám české literatury, zprávy životopisné v Čas. čes. musea, Naučném slovníku, Dvorského Paměti o školách českých, Tomkův Dějepis města Prahy a j. v.

***) Ad. Cillich, Časopis vlast. mus. sp. v Olomouci 1891, str. 79; později usadil se tam podsedek Jan Miličků.

† Viz poznámku na str. 60. a zprávu o domě tom na str. 6.

††) Zemská registratura: poddan. 353, Tereziánský katastr č. 383.

opakovaného.*) Jen židé „jakožto markraběti Moravskému přináležející regale“ mohli s povolením královským v městech a na panstvích býti trpěni. Kolik lidí, evangelíků a židů, bylo ještě tehdy na víru katolickou obráceno, podáno jest v článku universitního professora p. Dra. A Rezka (str. 19); zde následuje z úředních popisů tehdejších**), kolik vedle křesťanů bylo po válce na Moravě židů r 1670—79.

Dle nich čítalo se tehdy na Moravě 773 žid. domů osedlých, 139 nově osedlých, t. j. většinou po válce ještě pustých, pak obydlených, jen málo které nové, 46 nových pustých a 202 starých pustých, úhrnem tedy 927 osedlých a 252 pustých. Nejvíce měla jich tato poddaná města (kolik je tam v žid. obci domů po 200 letech dle sčítání r. 1880, stojí ku přirovnání vedle poznamenáno):

Město	osedlých	nov. os.	nov. pus.	st. pustých	R. 1880 úhrnem	Město	osedlých	nov. os.	nov. pus	st. pustých	R. 1880 úhrnem
Mikulov	98	—		—	168	Loštice	16	—	—	10	33
Uher. Brod	40	33	3	14	115	Meziříčí n. O.	18	4	1	—	—
Slavkov	30	8	4	23	73	Bzenec	19	—	2	—	110
Prostějov	56	–	4	3	55	Bučovice	11	—	—	(9)	—
Holešov	47	—	7	5	157	Miroslav	15	–	3	—	91
Kojetín	16	7	1	36	83	Uh. Ostroh	16	-	–	2	43
Strážnice	44	—	—	13	93	Podivín	9	—	—	9	72
Třebíč	41	15	—	—	215	Jevíčko	11	5	—	—	24
Krumlov	18	8	3	15		Kounice Dol.	16	—	—	—	76
Pohořelice	18	6	2	17	116	Ivanovice	12	—	—	4	—
Rousinov	18	13	—	4	136	Polehradice	15	—	—	—	—
Ivančice	25	2	4	2	73	Jemnice	14	—	—		—
Tovačov	10	14	3	6	35	Dambořice	9	—	–	4	—
Boskovice	26	5	—	1	101	Hranice	12	—	—	1	37
Hodonín	11	6	2	(9)	—	Úsov	6	4	1	2	52
Lipník	21	–	—	6	98	Přerov	8	3	—	—	21
Kroměříž	10	6	4	7	35						

Méně jich bylo v Koryčanech, v Břeclavi teprv od r. 1672, když osm rodin, z Rakous vypuzených, tam se uchýlilo, v Třešti,

*) Archiv zemský v Brně, sněmovní památky 1633—1671.

**) Zemská registratura, podd. odděl., čísla 74, 84, 91, 254, 134, 171, 242, 269, 242, 138, 315, 232, 129, 316, 365, 321, 181, 77, 78, 268, 307 a j.

kam přistěhovalo se jich z Vídně též 8, ve Veselí, v Telči, Brtnici, Puklicích, Bystřici a Batelově, v těchto nejvíce po dvou domech. V morav. obvodu ve Slezsku bylo v Osoblaze 22 ž. domů: 9 os., 4 nové pusté a 9 starých pustých. Někde na panstvích žily také jednotlivé rodiny. V Kyjově, královském městě od r. 1548, čítalo se r. 1671 žid. domů osedlých 22. V jiných královských městech nesměli židé tehdy zůstávati; když tam za obchodem šli, platili „osobní židovské mýto". — Pozemky měli toho věku židé pouze v Třebíči, totiž: u města 18 měr polí II. třídy a 9 m. III. tř., a na předměstí Podklášterním „židovská pole" II. třídy 29 měr $6^2/_3$ osmin a III. třídy 59 m. $5^1/_3$ os.

V některých domech byly 2, 3 a více rodin, jako v pozdějších dobách; ale čítáme-li určité zprávy pozdější o počtu domův a obyvatelů, shledáváme, že připadá v oněch městech průměrně na 1 dům 7 osob vyznání židovského, právě tolik, jako r. 1880. Podle toho může se čítati po válce 30leté asi 5500, r. 1670—79 v těch 927 osedlých domech okolo 6300 osob; před válkou o třetinu více, asi okolo 8000, o čemž ale bližší úhrnná zpráva není známa. Dvě stě let později bylo v týchž obcích úhrnem 2160 žid. domův a 14.905 osob; na celé Moravě r. 1834—40 přes 31.500, r. 1880 celkem 44.175 osob, tedy 8krát tolik, co po válce třicetileté. *Slavík.*

Ku kapitole o českém válečnictví v XVI. století. Známa jest o Češích v XV. století průpověď: „Co Čech to hejtman", průpověď, které si válečníci čeští tenkráte krvavě zasloužili na bojištích skoro celé střední Evropy. Český válečník býval ctěn a vyhledáván. Bohužel nebylo tak dlouho, jmenovitě ne v zemích Rakouských a Uherských, kde již v polovici XVI. století platila spíše jiná zásada, méně lichotivá. To se rozumí, že národu českému nemohlo býti lhostejno, jaká váha se mu ve vojsku přikládá; důkazem toho jest protest stavů moravských z roku 1542, z něhož patrno, že stavové moravští energicky se ohradili, aby národ český a jeho mluva byla podceňována, aby Čechové a Moravané doma byli jen dobří sháněti berně a v poli válečném aby byli odstrkováni a nuceni poslouchati cizích velitelů, po případě aby za jejich peníze najímáni byli k válečným výpravám žoldnéři v jiných zemích. Na sněmu Brněnském roku 1542, odbývaném za přítomnosti krále Ferdinanda I., učinili stavové moravští v té příčině markraběti svému následující podání: „Nejmilostivější

králi! Těch našich znamenitých nákladuov, které jsme z statkuov svých na ty cizí národy činili, jest nám litostivy (sic), že jazyk a národ náš za nic vážen není, k ničemuž potřebován nebyl, než k některým těm věcem, kteréž jsou naň více ku posměchu, než k užitku byly. Neb při tomto posledním tažení k jinému národ náš nebyl, než aby jsouc knechty byli, a tak jest na to přišlo, že u jiných národuov za jiné váženi nejsme, než že se k ničemuž nehodíme, než abychom doma seděli, statky své na jiné národy vynakládali, aby nás bránili a zemí našich obhajovali, ješto pánu Bohu našemu věříme, že tak od jeho svaté milosti opuštěni a zavřeni nejsme, jak se o nás drží; neb předkové naši to slovo jsou měli a mezi jinými národy obcovali, že jsou jich více jiní národové k radě i ku pomoci potřebovali k vobhajování a bránění zemí a vlastí svých, nežli oni jiných národuov. Pak ještě ku pánu Bohu našemu tý dokonalé víry i naděje sme, že té milosti a lásky odjímati neráčí, abychom se jměli v jakou jinou věc, aneb v jaké jiné slovo dáti nežli v to, kteréhož jsou předkové naši užívali, a také Vaší Kr. Mti. radami národu našeho ani v jiné — jakž pánem naším býti ráčíte — nikdá ste zavedeni býti neráčili.

A protož, nejmilostivější králi, na tom sme se snesli a svú mysl ustanovili, poněvadž to známe, že v těch jiných národech obrana naše nebezpečna jest, abychom to předsevzali s pomocí pána Boha všemohúcího a tomu nepříteli se bránili, životuov svých proti němu nasadili, krév svú pro víru svatú křesťanskú prolívali, též také pro zachování žen, dítek, vlasti a zemí našich a ty náklady, kteréž ještě činiti budem, na sebe a na jazyk svuoj vynakládali, abychom s pomocí pána Boha všemohúcího a s V. Kr. Mtí., jako pána našeho nejmilostivějšího to předsevzali, abychom tomu nepříteli odpírati mohli.“ *) — Jest patrno z této stížnosti, že král Ferdinand mimo jiné rád přijímal cizozemce za rady své, ačkoliv při nastoupení svém na trůn český slíbil, že v záležitostech pouze českých hlavně rad českých důvěrníků bude vyhledávati. V případě tomto jednalo se také o to, že král Ferdinand toho roku dal si povoliti od stavů českých a moravských značnou peněžitou berni na výpravu válečnou a na vyzbrojení lodí, ale nedal pak za ty peníze ani mužstvo ani důstojníky v zemích českých verbovati, nýbrž sbíral knechty v říši Německé, v zemích Rakouských a Uher-

*) Kopiář pam. sněmovních I. fol. 209.

ských. — Tím stavové moravští právem cítili se dotknutými, poněvadž peníze v Čechách a na Moravě sebrané přecházely do jiných, cizích rukou, kdežto najímáním žoldnéřův a bojovníků českých byly by se aspoň z části dostaly zase do zemí těch, odkudž byly sebrány.

Král Ferdinand odpověděl stavům moravským na jejich stížnost takto*): „Kdež také stavové markrabství Moravského ve spisu svém Jeho Mti. podaném toho dokládají, kterak jsou veliké a znamenité náklady a vydávání na jiné národy činili, a tak národ a jazyk jich za nic vážen není a k ničemu potřebován nebyl, jsouc toho úmyslu stavové napotom na národ a jazyk svuoj budoucí pomoci a dávky obraceti a vynakládati atd. Jeho Mt. Kr. v milostivé paměti míti ráčí a vůbec vědomé jest, že Jeho Mt. Královská vždycky za kralování Jeho Mti. i předešle jich národu milostivě nakloněn býti, tomu ke vší poctivosti pomáhati a jej ve všem fedrovati ráčil. Ale že jest dotyčný národ nynějšího léta jminulého k válce potažen nebyl, nestalo se z jiné příčiny, než že Jeho Mt. Kr. na jminulém sněmu obecním, kterýž léta 1541 při času svaté panny Barbory na Hradě Pražském u přítomnosti Jeho Mti. Kr osoby držán byl, stavuom království Českého a jiným vyslaným z zemí k tomu království náležitým, při čemž jsou i poslové z markrabství Moravského byli, oznámiti jest ráčil, na jaký spůsob stavové z té říše na Jeho Mt. Královskú, království, země a poddané (ač jestliže pomoc jejich svolena průchod míti má), některé potřeby válečné k vychování jsou uložili, totiž armádu, neboližto lodi na vodě, jízdné, lehké koně, střelbu, se vším k tomu příslušenstvím, proffant a osazení míst pomezních a hranic, na kteréžto válečné potřeby vzhlédnouc na dotčenú svaté říše pomoc svolení, stavové království Českého a země k tomu náležité i také Jeho Mti. Královské dědičné země Rakouské jednomyslně z jmění svého pomoc peněžitú jsou svolili, aby dotčené potřeby válečné na to vychování býti mohly. A tak Jeho Mti. Královské nebylo dobře možné (poněvadž Jeho Mt. žádného lidu válečného přijímati a těm platiti neráčil mimo násady a kteří na lodech byli), k tomu jízdným lehkým koněm a šancknechtóm, mezi kterýmiž to šancknechty Jeho Mt. Kr. také Rakušany, Uhry i Německé knechty míti a k vejš jmenovaným potřebám válečným ty lidi, kteříž jse k tomu potře-

*) Kopiář pam. sněmovních I. fol. 211—212.

bovati dali, přijímati jest musiti ráčil. A ačkoli najvyšší hajthman polní v království Českém pěší na lodi, jakž jest jemu poručeno bylo, rozkázal přijímati, ale žádných jest objednáno býti nemohlo, ani také, kteří s koňmi lehkými na tu službu měsíční, kteráž svolena a zavřína byla, táhnouti a sloužiti chtěli, ježto kdyby se byli dali v službu do pole potřebovati, Jeho Mt. Kr. byl by tak rád ten národ, jako který jiný přijíti a jim službu platiti rozkázati ráčil. Ale poněvadž se jim, jakž dotčeno, sloužiti a do pole táhnouti nezdálo, již ne Jeho Mtí. vinou, než jimi samými, že jse v službu potřebovati nechtěli dáti, sešlo. Jakož pak i stavové markrabství Moravského sami o tom vědomost mají, s jakou prací, starostí, duokladem a škodou těch pěti seth pěších a tři sta zbrojených a dva tisíce koní lehkých objednali, kteréž jsou stavové podle zdání svého přijali i jim službu platili. Než což jsou ti jistí služební, (poněvadž dále s pomezí táhnúti nechtěli, než tu leželi), užitečného provedli, to jsou stavové vskutku seznali. — A l e J e h o M t. K r. n i c m é n ě t o h o ú m y s l u b ý t i r á č í p o t o m n ě j i c h n á r o d a j a z y k p o d l e d ů l e ž i t o s t i p o t ř e b y, j a k o t e n, s k t e r ý m ž J e h o M t. K r. v ž d y c k y m i m o j i n é z v l á š t n í m i l o s t í a l á s k ú s v ú n á c h y l e n b ý t i r á č i l, p ř i j í m a t i r o z k á z a t i, n e b j s o u s e v s l u ž b á c h a b ě h u v á l e č n é m, d o b ř e, c h v a l i t e b n ě i u d a t n ě, j a k o n a c t n é a d o b ř e z a c h o v a l é z á l e ž í, c h o v a l i, j e d n o m a ť s e t a k é t i, k t e ř í j s e k v á l k á m h o d í, v s l u ž b ě p o t ř e b o v a t i d a d í." —

Kameníček.

K výkladu letopisů Altašských (1041). Břetislav, třetí výpravou Jindřicha III. pokořený, dostavil se do Řezna. Složil manskou přísahu. Ze zemí na Polsku dobytých ponechány mu jen dvě krajiny. Tak se vypravuje v letopisech Altašských. [1]) Které by to země byly, je sporno. Novější spisovatelé se rozcházejí. Steindorff [2]) domnívá se, že jednou z nich bylo Slezsko s Vratislaví, druhé nejmenuje. Podobně soudí Giesebrecht. [3]) Perlbach [4]) ve článku o válkách Jindřicha III. s Břetislavem má za to, že Bře-

[1]) iusiurandum fecit . . . nihil plus Bolaniae vel ullius regalis provinciae sibimet submittere nisi d u a s r e g i o n e s, quas sibi meruit submittere. Ann. Altah. (MG. SS. XX. 796.)

[2]) Jahrbücher des deutsch. Reiches unter Heinrich III. I. 112.

[3]) Geschichte der deutsch. Kaiserzeit II. 5. 334.

[4]) Forschungen zur deutsch. Geschichte X. 464.

tislav obdržel v léno dvě území, jež Čechům kdysi Boleslav Chrabrý byl odňal, totiž Slezsko a Chorvatsko či Krakovsko. Büdinger[1]) zprávu Altašských letopisů, že Břetislav přijal Slezsko v léno, pokládá za mylnou. Ze však Slezsko tehdy k Cechám patřilo, je nepochybno. Od výpravy Břetislavovy proti Polsku r. 1039. neslyšíme o nějakém výboji na Polsku, a přece postoupil Břetislav r. 1054. Slezska říši Polské za roční poplatek. Temnější jest otázka, kde máme hledati onu druhou zemi. Hledati ji s Perlbachem v Krakovsku, je nemožno. Nemámeť nikde zprávy v dějinách pozdějších, jak od Čech bylo zase odtrženo. Spíše mysliti by se dalo na jinou zemi, na Moravu. Že Morava za Oldřicha r. 1029. proti Polákům dobyta byla, jest jisto. Břetislav nastoupiv po smrti otce svého (9. listopadu 1034.[2]), dostavil se r. 1035. ke dvoru císaře Konrada II. do Bamberka. Že tu země své v léno od něho přijal, výslovně sice letopisy Altašské nevypravují, ale že se tak stalo, o tom sotva lze pochybovati. Když Konrad II. zemřel, pomýšlel Břetislav na zbudování říše své politicky i církevně na Německu nezávislé, i neucházel se ovšem u nového panovníka o udělení léna. Plán jeho se nezdařil. I musel se zavázati Jindřichu III. přísahou manskou a přijmouti v léno jak Čechy tak i starší a novější výboje, Moravu a Slezsko. Morava patřívala též k říši Polské. Dobytí její pak stalo se v době nedávné, i možno si mysliti, že v Altaše v Bavorsku, klášteře tak blízko hranicím českým položeném, dobře byli o tom zpraveni.[3]) *Frant. Klíma.*

Literatura.

Vlastivěda Slezská. Dílu III. část I. Dějiny Opavska až do roku 1318. Napsal V. Prasek. V Opavě 1891. Nákladem Jubil. fondu na vydávání Vlastivědy Slezské. Stran 196. —

Praskova „Vlastivěda Slezská“ jest prací velmi obsáhlou, což patrno již odtud, že rozvržena jest na 11 knih. — Shora uvedené Děje Opavska do r. 1318 jsou knihou třetí. V knize 6. autor

[1]) Geschichte Oesterreichs I. 363.

[2]) Že tyto letopočty jsou správny, patrno z letopisů Altašských, které zasluhují přednost před jinými prameny. — Fr. Giesebrecht: Geschichte der deutschen Kaiserzeit (4. vyd.) II. 634.

[3]) Na tyto dvě krajiny, které kromě Čech Břetislav podržel, naráží se v letopisech Altašských také tam, kde se vypravuje, jak Čechy od Němců r. 1041. pleněny byly: „vastant igne, quae ibi supererant, exceptis duabus

slibuje Dějiny Opavska do roku 1526, ve knihách 7., 8., 9. a 10. Dějiny rak. Slezska novější a nejnovější až do r. 1888. — Kniha 1. a 11. věnována jest podání lidu, kulturním přehledům a lidovědě. Kniha 2., 4. a 5. obsahují hist. topografii. Věřím Praskovi, dá-li mu Bůh života, že to vše vykoná, neboť statně kráčí za vytknutým cílem bez ohledu na překážky, jichž není nedostatek. Tak to býti má. Roztřišťovati činnost svou jest někdy zhoubné, vždy však nepraktické. Toho se Praskovi vytýkati nemůže, a Slezsko bude mu za píli jeho zajisté vděčno, neboť práce jeho jsou veskrz dobré, a což důležito, založené na původních, dílem i neznámých pramenech. — Na Prasku bys již málem ani nepoznal filologa, tak se vžil do historie své nejužší vlasti. —

Dějiny kraje Holasovského (Opavska) v nejstarších dobách bylo věru těžko psáti. Zprávy jsou naprosto skrovné. Prasek sebral je svědomitě všechny, a pomáhaje si českými i moravskými dějinami, utkal z nich pěkný obrázek, který se velmi lahodně čte a vznik i jméno kraje Holasovského dostatečně vysvětluje. — Však hned jinak počíná si již ku konci 11., ve 12. a 13. století, kde zpráv historických jest již více. Tu rozvinuje jasný obraz vzniku jednotlivých hradů, měst, vesnic s právem slovanským i německým, poznačuje úvozy a kraje, zemské hranice, jednotlivá panství a udává rozdělení církevní. V té příčině jest Slezska nejlepším znalcem. Jen malou mapku k tomu, abychom ho mohli bezpečně stopovati i tam, kde mluví o zaniklých osadách Slezských.*)

Od roku 1203—1318 jest Holasovsko čili Opavsko (Opava jmenuje se poprvé r. 1195, 26. pros.) krajem markrabství Moravského, před tím náleželo k úděl. knížectví Olomouckému. — Panování Přemysla II. jako markrabí Moravského i krále Česk. v kraji Holasovském jevilo se význačně hlavně v následcích svých, poněvadž důležitosti nabývají tam jména Kunhuta, ovdovělá králová, a nemanželský syn Přemyslův Mikuláš. — Prasek velmi jasně a věrohodně ukazuje na poměr Mikulášův ku kníž. Opavskému. — Poměr tento časem velmi se měnil. — Roku 1283 kníže Mikuláš

---

provinciis, quas illis humiliatis dimiserant. Perlbach podotýká: „Die räthselhaften Worte . . . weiss ich nicht zu deuten." Než na Moravu a Slezsko, jichž se válka nedotkla, dobře se to hodí.

*) Pan spisovatel má, — jak na straně 168. v pozn. sám udává — historickou mapu od r. 1883 hotovou, ale nepomýšlí na vydání pro přílišný náklad. Zatím by snad dostačila malá mapka jen jako příloha. —

ještě není „uznaným pánem Opavska“, roku 1286 král Václav postupuje mu Opavsko na tři leta a roku 1288 „není nejmenší pochybnosti, že kníže Mikuláš jest pánem na celém Opavsku“. R. 1294 kníže Mik. píše se sice ještě knížetem Opavským, ale skutečně jím není, nýbrž král Václav II. až do své smrti. — R. 1306 Mikuláš jako kníže Opavský dělá si dokonce naději na trůn Český; bohužel nejen že se mu naděje nesplnily, ale on byl i z Opavska vyhnán. R. 1308 země dala se dobrovolně pod panství knížete Boleslava Vratislavského, ačkoliv král Jan Lucemburský dovedl si vymoci na poslích země Opavské slib věrnosti a poslušenství; roku pak 1318 udělil týž král zemi Opavskou knížeti Mikuláši II. (synu předešlého) v léno od koruny České. — Opavsko již od roku 1278 ponenáhlu zemi Moravské se odcizuje; nastává zvláštní proces v tom směru, že vyslovuje se napřed ve spojení se Slezskem a později s ním i splývá přes to, že stavové moravští po několik století neustupně pro sebe je vyhražují. — Události tyto vypsány budou ovšem v díle II. —

Zajímavy jsou Praskovy zprávy o právních poměrech v Opavsku, o poměrech náboženských a církevních, o řádech a řeholích a konečně také o věcech národnostních. — Vypočítávají se česká jména osad i německá. Poslední kapitoly věnovány jsou řemeslům a hospodářství. — Připojený „Přehled veškerých dějin kraje Opavského“ a „Rejstřík jmen a věcí“ (opatřil prof. Bol. Dolejšek) jsou čtenářům a zvl. badatelům vítány.

V předmluvě se praví: „Pramenů dokládám se jako u topografie, užívaje týchž skrátek“. — Bylo by v pořádku; ale což když někdo nemá topografie, nýbrž pouze Dějiny Opavska a chce věděti co znamená: M. I. 206, M. II. 2 atd. —? V té příčině jest nejlépe aspoň při prvním citování užiti plného titulu pramenův, anebo zkratky na poslední straně vysvětliti. — To však není žádnou vadou. — Dějiny Opavska, jakož vůbec všechny práce Praskovy, zasluhují vřelého doporučení. — *Kameníček.*

Patery knihy plodů básnických. Výbor z novověké poesie české. Uspořádal a literarně-historickými daty opatřil Frant. Bílý. V Telči nákladem českého knihkupectví Emila Šolce. 1891.

Vítáme tuto knihu s opravdovou radostí. O čem již dávno v literarních kruzích promlouváno, nač již před lety pomýšleli Ferdinand Šulc a Jan Neruda, totiž učiniti kritickou přehlídku toho,

co u nás na poli české poesie za posledních sto let bylo vykonáno, „aby konečně bylo súčtováno, co máme v české poesii opravdu dobrého a krásného“, a poříditi výbor věcí nejlepších a nejvýznačnějších: to konečně touto knihou Bílého uvedeno ve skutek. Víme všichni, že ve starších anthologiích uváděno bylo i dosti takových básní, které sice mají svůj význam literarně-historický a zůstanou nám na vždy památny tím, že pomáhaly probouzeti národ, ale přísnějšího měřítka aesthetického nesnesou. Takové básně (Hněvkovský, Schneider) v této sbírce Bílého vynechány. Naproti tomu potkáváme se tu zase s celou řadou jmen nových, která posud v našich anthologiích byla pomíjena. Jsou to básníci Václav Ráb, Frant. Břetislav Trojan, rytíř z Bylanfeldu, baron Villani, Dr. Rieger, Bedřich Peška, Karel Havlíček, Josef Berger, Josef Václ. Frič a Ant. Strauch. I to chválíme, že do sbírky pojati též básníci slovenští (Ondrej Sládkovič, Janko Král, Janko Kalinčák, Samo Chalúpka a Jan Botto). Jest viděti, že Bílý neopisoval, nýbrž že podává práci úplně samostatnou. To platí nejen o výboru spisovatelů, nýbrž i o výboru básní, jež jsou vybrány vesměs velmi pečlivě. Kniha Bílého má býti nejen výborem prací nejlepších, nýbrž má zároveň podávati obraz rozvoje celé naší novověké poesie. Proto jest uspořádána literarně-historicky, a celý výbor rozvržen dle čtvera údobí posud v rozvoji naší poesie patrných: 1) na dobu přípravy a prvních pokusů (do r. 1820), 2.) na vlasteneckou školu básnickou (do r. 1855), 3) na dobu nových proudův a forem (do r. as 1880) a 4) na dobu epigonů (poslední desítiletí). Prospekt slibuje, že celé knize bude předeslán rozhled po dějinách české poesie. Takového soustavného rozhledu posud nemáme, a proto se na něj nemálo těšíme. Prof. Bílý již od let zabývá se pracemi literarně-historickými, a jest též znám jako bystrý kritik. Proto můžeme očekávati s jistotou, že slíbený rozhled bude prací velmi cennou. Příjemně jsme též překvapeni slibem, že na konci knihy bude připojen seznam básní příhodných k přednášení. Němci si ve svých paedagogických časopisech stěžují, že nynější jejich mládež zná málo písní vlasteneckých. Totéž, zdá se mi, že platí též o mládeži naší. Vždyť stalo se, že ministr vyučování vstoupiv do třídy, žádal, aby některý z žáků přednesl něco vlasteneckého, a ani jediný z žáků celé třídy ani jediné vlastenecké písně neuměl. Kde jsou doby, kde český student býval živým vlasteneckým zpěvníkem! Myslím tedy, že slíbeným seznamem se kniha Bílého zejména škole nemálo

zavděčí, a že tím bude vyhověno i potřebě společenské. Jsme Bílému za tuto knihu opravdu povděčni. Jest si jen přáti, aby došla také co největšího rozšíření. My upozorňujeme na ni co nejdůtklivěji a doufáme, že v hluku liché reklamy, jíž pozornost obecenstva obrací kolikrát na ledajaké bezcenné trety, nezanikne hlas, upozorňující na solidní literarní práci ceny trvalé. Jest to kniha pro každého.

Jan Korec.

Rukověť správné češtiny. Napsal Frant. Bartoš V Telči 1891. Nákladem českého knihkupectví Emila Šolce.

Jako nelze sobě mysliti národní vědomí a upřímnou lásku k národu bez lásky k jazyku mateřskému, tak možno s jistotou předpověděti brzkou smrť národu tomu, jenž ryzost jazyka svého pokládá ne-li za veteš, tedy aspoň za věc zbytečnou. A má-li který národ býti pilen pouhosti jazykové, tož především úkol ten připadá našemu českoslovanskému. Různými zajisté živly škodnými jazyk náš porušuje se den ode dne víc a více, a porušenost tato zasahuje i širší vrstvy lidu samého. Proto s radostí upřímnou a s uspokojením nelíčeným vítáme spis shora jmenovaný od spisovatele, jenž úlohou sobě učinil pleti všeliké „bejlí", jež bují v jazyce našem měrou úžasnou. Vzpomínáme dosud, jakou radost nám připravoval svého času „Brousek" a „České hodinky" uveřejňované v minulých ročnících „Obzoru". Tyto stati brusičské spisovatel sebrav a rozmnoživ, otisknouti dal v Rukověti. Velmi mnoho dobrého nalezneš, čtenáři, ve knížce této a opravuje sloh svůj radami v ní obsaženými poznáš, že sice jsi psával českým jazykem, v němž však bylo chyb plno všeplničko. Přesvědčíš se, že větu po větičce bys mohl hravě překládati na jazyk k. př. německý, poněvadž slova i fráse jsou vlastně německá, majíce pouze české roucho. Z Rukověti se naučíš, že užíváš nejen slov, nýbrž i frasí německých, čili že je otrocky překládáš. „Za žádnou cenu" bys neletěl v baloně, ač správně bys řekl „za nic" (tak mluví lid), za živý svět. Anebo v pádu potřeby chceš zastupovati svého přítele, ačkoliv dost učiníš zastupuje ho, bude li toho potřeba. Není ctností, bližnímu chyby vytýkati, ty však mu je předhazuješ. Takových slov, vlastně německých, uvádí spisovatel v abecedním pořádku hojnost. Z nejznámějších: panovati, na něco počítati, přitáhnouti si (nemoc), sloužiti, vycházeti (s penězi), něco prosaditi a j. v.

Jindy zase vlivem němčiny zbytečných slov opisných užíváme říkajíce n. př. během dvou let (n. do dvou let, za dvě léta), anebo

odsuzujeme ubožáka na dobu tří let (m. na tři léta). Z lásky k německému „ein“ platíme v kavárně jednu kávu, v hostinci jedno pivo (m. kávu, pivo), aneb přijímáme někoho do kruhu svých známých (m. mezi své známé). Od pojišťovny dáváme si vyplatiti náhradu v obnosu pěti set (m. náhradu pěti set), a soused jest předmětem našeho pohrdání (m. sousedem pohrdáme).

Také množstvím cizích slov (nejenom německých) porušuje se jazyk náš. Jest jednak směšné, jednak žalostné, když naši „vzdělanci“ za krásné výrazy domácí šmahem zavádějí cizomluvy; k. p. arogantní, animovaná společnost, drastický, extrémy, faktum, seriósně a j. v. Právem brojí spisovatel proti tomuto nespůsobu, radě, jak nahraditi taková cizí slova.

Poutavý výklad obsahuje kniha naše o synonymech; k. př. dlouho—dávno, malý—drobný, nahý—holý, stáří—věk—léta, šedý—šedivý—sivý—šerý a j. v.

Obšírně a důkladně promluveno o „cočkách“ a druzích jeho, o některých částech skladby, zvláště o imperativě, infinitivě, přechodníku, o českém slovese, o podstatném slovesném; k tomu druží se vzorné a poutavé stati o konkretnosti našeho jazyka (na 5 str.), o podvojnosti souznačných slov, důležitější pravidla českého pořádku slov, o pádech předložkových (9 str.) a o správné výslovnosti.

Jako rozdělení látky abecedním pořádkem je praktické, tak zamlouvá se též, že vedle správných úsloví českých položena chybná. K. p u slovesa d á t i, d á t i s e uvedena řada příkladů, v nichž správně užito toho slovesa; za tím jdou chybná úsloví pomocí téhož slovesa. Tak i jinde.

Úsloví: všady se domnívají války, ta cesta nás dovede blaženosti, vždy dobrého se snaž, Boha se cizíme — nevzkřísíme asi k životu, jako sotva, tuším, ujme se krásné rčení: nemohl toho oboleti.

Sešitu třetímu připojena zajímavá a poučná rozprava „Několik slov o broušení jazyka českého.“ Jako jiné jazyky, i náš změnám podlehl, ovšem na svou škodu. Změny spůsobeny přehlasováním, mizením jotace a rozdílu mezi tvrdým a měkkým l, a cizími jazyky (latinou, řečtinou, hebrejštinou, zvláště však němčinou). Proto již ve střední době se ozývali hlasové po nápravě. Prvním „brusičem“ byl Blahoslav svou gramatikou, ač mnoho pochybil; prospěšněji brousili Veleslavín a vydavatelé biblí. Hroznou ránu spůsobila jazyku katastrofa bělohorská, z níž dosud jsme se neprobrali. Vliv němčiny všude zřejmý. Skladba i tvarosloví projato duchem německým; ale

též po stránce lexikálné chřadne jazyk nejvíce cizími slovy (vhodné ukázky); konečně také po stránce slohové jazyk se porušuje (uvedeny příklady slohu vědeckého, básnického, novellistického, prostonárodního, novinářského).

Proto potřebí přes odpor z různých stran „brousiti". Příkladem ať jsou nám národové jiní, zvláště Němci, kteří v novější době z mluvy své vyhosťují znenáhla všecka slova cizí, i ta, jež zdála se nezbytna. U nás přísluší úkol ten předně školám a učitelstvu, pro druhé však spisovatelstvu a knihám. Upřímná láska k národu musí se napřed jeviti upřímnou láskou a šetrností k jazyku národnímu, neboť porušení jazyka jest porušení národnosti. Touto zásadou se řídě spisovatel odhodlal se přes všeliké protesty některých spisovatelů vydati „Rukověť správné češtiny".

Doporučujíce tuto záslužnou práci všem, kdož dbají ryzosti jazyka svého, těšíme se, že dle přípovědi spisovatelovy bude časem rozšířena a doplněna. *K. Kořínek.*

Dějiny hudby v Čechách a na Moravě. Napsal J. Srb (Debrnov). — Novočeské bibliothéky číslo XXX. V Praze 1891. Nákladem Musea Král. Českého. Stran 198, cena 1 zl. 50 kr. —

„. . . . Pokusil jsem se sebrati veškerou látku přístupnou, ... a podávám výsledek veřejnosti, doufaje, že pokusem tím poslouženo bude mnohým, kteří dosud nuceni byli shledávati materiál potřebný po časopisech a různých pomůckách cizojazyčných." Tato slova předmluvy naznačují nejlépe, čím kniha chce býti, a jaký úkol jí autorem vytčen v naší literatuře. — Neměli jsme dosud soustavného spisu o dějinách hudby; práce Srbova jest v té příčině prvním a šťastným pokusem. Šťastným ne proto, že by dovedla uspokojiti i nejpřísnější měřítko a požadavky naší doby, nýbrž proto, že Srb dějinami svými položil základ ku pracím novým, hlubším. — On připravil půdu, neboť s neobyčejnou pílí a důkladností snesl mnoho materialu. Považuji za vhodné vytknouti, že právě touto prací dostalo se nám téměř úplného seznamu českých hudebníků doma i v cizině, že naprosto bezpečně — většinou na základě výtahů z matrik — zjištěno jejich rodiště a datum narození i smrti, jejich správná jména i výpočet děl, — což všechno se přece jednou státi musilo; zde to máme a vše správně. Spisovatel většinu dokladů má při ruce. — A připojím-li k tomu, že všechna tato data spojena jsou velmi obratně a pečlivě v zajímavé

stati, jednající o rozvoji české hudby v jednotlivých dějinných obdobích, počínajíc od dob nejstarších, naznačil jsem aspoň ve hlavních rysech význam této publikace. Prací Srbovou nebyla zatarasena cesta „na několik desítiletí“ povolaným pracovníkům jiným, nýbrž naopak učiněn byl velmi vydatný krok ku předu ve snaze, aby české literatuře dostalo se jednou přísně vědeckého a hlubokého spracování dějin české hudby. K tomu ať se odhodlají naši hudební aesthetikové na universitě nebo na konservatoři. Srbovy dějiny hudby budou jim dobrou příruční a pomocnou knihou, kde naleznou vše, co by jinak lopotně teprve sbírati museli. A nejen to, v těchto našich prvních dějinách hudby naleznou velmi mnoho zdravých a jadrných myšlenek, jež vytryskly z nadšení spisovatelova pro českou hudbu vůbec a z obdivu pro některé české hudební mistry zvláště. Srb stopuje českou hudbu již od let šedesátých, jest sám vzdělaným hudebníkem a osvědčeným hudebním spisovatelem, proto uznávám práci jeho za pozoruhodnou, ve mnohém zajímavou a v každé příčině záslužnou. — *F. K.*

Moravské ornamenty III. Vydává vlastenecký spolek v Olomouci. Na kámen kreslila Madlenka Vanklova. Víděň 1891, 4⁰, 102 str. tab. VII. s dvěma titulními listy a četnými obrazy v textu. Cena 3 zl. r. č., pro členy 1 zl. r. č.

Velice činný a podnikavý spolek vlasteneckého musea v Olomouci vydal již třetí svazek díla o ornamentech moravských. Kdežto v předešlých dvou číslech malba kraslic a vzorky k vyšívání v hojných a rázovitých příkladech nám podány, poskytuje svazek třetí vzory miniatur a ozdob krajových v několika dosud zachovaných a známých kancionálech.

Tak popsány jsou z Moravské Slovače kancionál Boršický M. Pomýkala z let 1727—1733, Lhotecký kancionál z r. 1733—1735, kancionál Jos. Šembery z r. 1830—1834, pak kancionál Růžecký, ve Vlaších povstalý, a k těmto připojen ještě kancionál psaný evangelickým rektorem Janem Libořčanem v Turé Luce blíž Myjavy z roku 1684

Četné příklady tyto jsou opětně toho dokladem, jak hluboko vnikla snaha po ozdobování ve všelikých odvětvích umělecké tvorby lidu našeho, zvláště doplníme-li příklady ve výborných publikacích musejního spolku Olomuckého četnými památkami ornamentálního vystrojení staveb, nářadí domácího a keramiky, kterážto zvláště

bedlivé pozornosti zasluhuje; neboť starší památky jsou již dosti sporé, podléhajíce zkáze nad jiné snadněji.

Musejní spolek Olomoucký má proto neocenitelné zásluhy, že stará se o zachování těchto památek lidového umění, jakož i o rozšíření znalosti ornamentů moravských v kruzích nejširších.

Jako veškery předešlé publikace jeho, vyniká i tato poslední vzornou úpravou, náležitou promyšleností i důkladností textu a dokonalostí v napodobení originálů v části obrazové. Toť vše ukazuje, jak s neobyčejnou zálibou a láskou přilnuli ku předmětu tomuto všichni, již díla toho se podjali. Vlastenecká práce tato zasluhuje všeho uznání, a proto bylo by si přáti, aby studium památek samorostlého a prastarého umění lidu moravského, jež hlavně zásluhou musejního spolku Olomouckého v život uvedeno, podalo základ k novému výkvětu a rozšíření jeho do všech vrstev národa našeho!*)

Jar. Janoušek.

Nová díla.

Sekvestrace. Dle zákonův i četných rozhodnutí nejv. soudu pro potřebu praktickou sepsal Jan Nečas. V Brně 1891. Nákladem Karla Winklera Str. 36. Cena? —

Rezkových: *Dějin Čech a Moravy nové doby* vyšlo již 7 sešitů. — Cena sešitu 30 kr. v Praze u Kobra. —

Loštice, rodiště Jana Havelky. Sepsali Fr. Čepička a V. Houdek V Olomouci nákladem Vlasten. musej. spolku. r. 1891. Stran 72, cena 30 kr. — Věnováno památce J. Havelky. —

Město a panství Telč. Napsali J. Beringer a Jar. Janoušek. Nákladem knihkupectví Emila Šolce v Telči. 1891. Sešit 1. a 2. po 25 kr, str. 96. —

Kůlna a Kostelík. Dvě jeskyně v útvaru devonského vápence na Moravě. Bádání a rozjímání o pravěkém člověku. Na základě vlastního zkoumání sepsal Dr. Martin Kříž. V Brně 1889—1891. Tři díly s četnými vyobrazeními. Cena 6 zl. Nákladem Musejního spolku Brněnského. Členové Musejního spolku Brněnského (příspěvek 1 zl. ročně), dostávají jednotlivé díly jako členský podíl zdarma.

Doporučujeme spolu našim pp. členům Bayerovu: *Bibliotheku paedag. klasikův*, v níž vydány jsou posud tři nejnovější spisy Jana Amosa Komenského v dokonalém překladu, a jiné ku vydání se chystají. — Mimo to prof. J. Šmaha připravil „nejnovější a nejúplnější životopis J. Amosa Komenského“. (Krámská cena

*) O podrobnostech pojednáme v některém z příštích čísel tohoto časopisu.

1·40 zl.) Kdo zašle obnos 5·30 zl., dostane všechna posud vydaná díla Komenského i se zmíněným životopisem.

Časopisy.

Český lid. Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Vychází jednou za 2 měsíce ve svazku o 6 arších. Redaktoři: Dr. Lubor Niederle a Dr. Čeněk Zíbrt. Předplatné na celý rok 4 zl Nakladatel: Fr. Šimáček v Praze, Jerusalemská ulice č. 11. — Již ze svazku 1. jest patrno, že časopis bude náležeti asi k nejcennějším sborníkům naší literatury.

Niva. Belletristický časopis na Moravě. Vychází 1. a 16. každého měsíce redakcí Fr. Roháčka v Brně. Právě vyšlo 1. číslo II. ročníku. Předplatné ročně 4·80 zl. v Brně, poštou 5·40 zl.

Povšechný program národopisné výstavy českoslovanské, jež uspořádána bude v Praze r. 1893.

Nejbližším *účelem* národopisné výstavy českoslovanské jest: *zobraziti všelikým vhodným spůsobem, přesně dle skutečnosti a pravdy, život a stav českého národa na sklonku XIX. věku* jakož i historický jeho rozvoj. Má tedy zamýšlenou výstavou zjištěno býti, jakými zvláštnostmi se vyznačuje národ českoslovanský při svých sídlech, příbytcích a jejich vnitřním zařízení, ve kroji a zaměstnání, v obyčejích a zvycích; dále má se výstavou vystihnouti vše, co národ českoslovanský ve všech vrstvách charakterisuje, jeho národní ráz po stránce přírodní, jazykové, dušeslovné, obecně společenské a dějinné.

Aby účelu toho dosaženo bylo, jakož aby výstava nejenom přesný vědecký a musealní material sebrala, *nýbrž také širším vrstvám lidu na oči postavila velkolepý, poutavý a lehce srozumitelný, plastický obraz národa, jeho minulosti, života i práce,* bude potřeba, aby *dle možnosti,* pomocí okresů, měst, spolků a mecenášů proveden byl tento povšechný program:

1. Buďtež vystaveny některé charakteristické *vesnické chalupy* a *selské statky* z různých krajin Čech, Moravy a Slezska *ve skutečných rozměrech,* do všech podrobností přesně *napodobené* anebo *v původním stavu na výstavu přenesené,* s ohradami a hospodářskými staveními, poskytující *úplný obraz sídel vesnického lidu* s úplným zařízením dvorů a příbytků, s hospodářským nářadím a s označením obcí, kde se nalézají, a popisnými čísly domků.

2. V chalupách těchto buďtež umístěny *postavy, představující selský lid různého pohlaví a věku,* jakožto přesné plastické portréty osob skutečně žijících, v *plném* úboru *národního kroje,* při různých slavnostních dějích súčastněných. Kromě těchto postav nebo skupin budiž dle možnosti postaráno, aby v tom či onom hospodářství *skutečné osoby v původním kroji domácí práce znázorňovaly a konaly.*

3. Při vystavených sídlech vesnického lidu buďtež pořádány *skutečné rodinné i veřejné* (národní) *slavnosti* (jako na př. svatby domažlická, chrudimská, hanácká, valašská atd., jezdecká slavnost „svatodušního krále“ na

moravském Slovácku, obžinky, vinobraní, dočesná a podobné) dále — pokud se zachovaly — *národní hry* a *tance*, prováděné dle možnosti *osobami z příslušného kraje v původním kroji.*

4. V krytých výstavních budovách a pavillonech buďtež vystaveny co možná *velké modelly chalup, statků, dvorců, městských domů* atd., *celých vesnic aneb aspoň návsí*, osad zvláště originelních, charakteristických a malebností vynikajících (zejména z Moravy a Slezska), historicky i ve stavitelském ohledu pozoruhodných *náměstí, městských bran, radnic* a *věží, soch* a umělecky provedených *kašen, hradů a zámků*, dále *starých kostelů, zvonic, kaplí, rycht, mlýnů* starého způsobu, *větrných mlýnů, mostů* atd., *situační plány vsí a měst*, kreslené dle katastralních map, *plány* chalup a domů, *fotografie a malby, obrazy typických zahrad, stodol, stájí* a p. Dále buďtež tu vyloženy *nářadí* a *náčiní, sloužící k výživě a zaměstnání*, originály i modelly *domácího nářadí a nábytku* (originály zde jenom, pokud nebudou vystaveny ve velkých chalupách), *náčiní rolnická* atd.

5. Buďtež co možná živě, úplně, poučně a malebně, pod širým nebem i v pavillonech, původními věcmi, napodobeninami, modelly, fotografiemi a malbami zobrazeny *české rybářství, lesnictví, lovectví, hornictví, sadařství, chmelařství, vinařství, lnářství, včelařství* a *zemědělství vůbec.*

6. Buďtež vystavenými *výrobky, nástroji, náčiním, pomůckami* a *figurinami* znázorněny *řemesla různých měst* a *krajů* (zejména řemesla již zanikající, jako na př. tkalcovství), *domovní* a *drobný průmysl* a nejvýznačnější živnosti z různých krajů. Na příklad jenom buďtež tuto uvedeny: dřevařský průmysl prvotní, hračkářství, keramika, kolářství, kovářství atd.

7. Buďtež pořízeny a vystaveny velké modelly *dělnických domků* z různých končin československých zemí s úplným zařízením. Tolikéž buďtež pořízeny *dělnické typy* buď v plastickém neb grafickém zobrazení. — K této části může se připojiti grafické znázornění statistiky a zobrazení poměrů dělnictva českého.

8. Buďtež vhodným způsobem znázorněny *potraviny, jídla a nápoje* českého lidu. Kromě nejedlých napodobenin pokrmů buďtež osobami z příslušných krajů na ochutnání připravovány krmě i nápoje skutečné a budiž po případě uspořádána *česká* (národní) *kuchařská výstava* anebo několik toho způsobu výstav občasných.

9. V některé z krytých budov buďtež vyloženy *úplné národní kroje, šperky, dýmky, hole, brašny* a podobné věci, jakých lid užívá a užíval.

10. Podobným způsobem buďtež vyloženy *věci, kterých se užívá při obřadech, obyčejích a zvycích*, tedy věci, jichž se v domácnostech na př. užívá při *křtech, porodech, svatbách, pohřbech*, při *slavnostech výročních* a *církevních* dále *hole odznakové* (*ferule*), *pečeti, zbraně, předměty lidové mediciny, sympathické prostředky*, věci k *čarování, amulety, akta a symbolické věci týkající se právních obyčejů, obrazy slavností a obyčejů* atd.

11. Budiž pod střechou uspořádána výstava *lidového umění výtvarného* a technických prací, dále *národního vyšívání, řezby, ornamentů* a *maleb.*

12. Nechť upraví se výstava *národní hudby lidové a církevní hudebními nástroji, notami, skutečnou hrou a skutečným pěním*, po případě i *tanci*, jak svrchu již dotčeno. *Česká národní píseň budiž* kromě *toho znázorněna velkými*

již hotovými aneb zvlášť objednanými *kresbami*, *kartóny a malbami*, staršími illustrovanými vydáními a po případě *novým, umělecky provedeným illustrovaným vydáním národních písní.*

13. Budiž uspořádána vědecká výstava *anthropologicko-lidopisná* (demografická), obsahující sbírku typických *lebek*, *podobizny žijících typických osob, fysiognomická vyobrazení, statistiku lidopisnou* a *zdravotnickou* (v mapách a diagramech), *národopisné mapy, zobrazení poměrů přírodních zemí českosl.* atd.

14. Buďtež upraveny *odborné výstavy* pro *jazyk a nářečí, prostonárodní literaturu, podání lidová, bibliografii*, obecné poměry společenské atd. K tomu by bylo vhodno připojiti všeob. výstavu česk. písemnictví a pořádati odb. sjezdy.

15. Budiž uspořádána výstava *historická*, obsahující předměty ku znázornění veškerého národního rozvoje českého, dále genealogii a erbovnictví vynikajících českých rodů, válečnictví české atd. Při této skupině jakož vůbec při historických částech ostatních skupin budiž šetřeno zásady, že se vystaviti mají jenom věci českého rázu a nepochybně českého původu.

16. Ku zvýšení pestrosti a žádoucímu *osvěžování života na výstavě* připouštějí se zásadně také *podniky zábavné a vědecky-zkušebné.*

O provedení tohoto programu budou pečovati kromě *hlavního výboru* stanovené již *odbory*, kteréž se kooptací volně mohou rozšiřovati, dále *krajinské odbory moravské a slezské* (*v Brně, Olomouci a Opavě*), jakož i *okresní*, po případě také *městské* a *místní odbory*, kteréž po Čechách, na Moravě a ve Slezsku budou zřízeny, a posléz *installační výbor*, který sestaven bude, až průpravné práce přiměřeně pokročí.

Hlavní výbor i odbory spoléhají důvěrně, že je v práci podporovati bude všechna intelligence československá, že je vydatně podporovati bude celý český národ! — V Praze, v měsíci říjnu 1891.

Hlavní výbor pro národopisnou výstavu českosl. v Praze r. 1893.

Seznam nových členů Matice Moravské
od 16. září do 2. prosince 1891.

Přispívající členové (seřadění dle míst — roční přísp. 2 zl. r. č.):

Blansko: Jan Knies, učitel. Břeclava: JUDr. Čermák, advokát. Brno: Ženský vzdělavací a výrobní spolek „Vesna". Dívčí pokračovací a výrobní škola „Vesny". Jindř. Hradec (Čechy) Jan Moural, medik. Kdyně Nová (Čechy): Dr. Max Wellner, c. k. notář. Kounice: Alex. Ježek. Kutná Hora (Čechy): Josef Čižmář, mag. pharm. Meziříčí Velké: Em. Kostka, c. k. okr. sudí; Vojt. Marzy, odborný učitel; Dr. Veselský, advokát. Moutnice: P. Ant. Lujka, koop. Nové Město: Alois Černý, odborný učitel na měšťanské škole. Olomouc: J. Dočkal a Vojtěch Plotěný, bohoslovci. Oslavany: P. Ignác Hrubý, kooperator. Praha: Jiří Žák, právník; Petr Studený, právník; Ant. Matyáš, sekretář křesť. akademie. Přerov: Dělnický vzdělavací spolek „Svornost". Příbor: Bedřich Sobotka, učitel; Fr. Hermann, zvěrolékař. Radňovice: J. Vališ, naducitel. Rovensko (Čechy): Dr. Fr. Fišer, lékař. Sklenné: Fr. Šibor, učitel. Třebíč: Jan Baše, c. k. auskultant; P. Matěj Nevoral, farář; Rud. Kreutz, c. k. prof.; Jan Trnka, c. k. prof.; P. Angelus Krob, definitor, kvardian a farář; c. k. státní vyšší gymnasium. Víděň: Dr. Hermen. Jireček, c. k. minister. rada.

Všech členů Matice Moravské jest 1145.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tisk mor. akc. knihtiskárny.
Nákladem Matice Moravské.

Drobné pověry lidu moravského.*)

Nasbíral F. Bartoš.

1. Slunce. Měsíc. Hvězdy. Duha.

Když je zatmění slunce, zavírají se studně, venku se nic nesmí nechati, ani prádlo, jež se právě suší, lidé jsou ve světnici, dobytek se nesmí vyháněti, dokud neobejde rosa, neboť prý padá jed. V některých osadách na západní Moravě ještě r. 1880 dávalo se od slavného představenstva na vědomosť, že bude zatmění slunce, a hrozilo se pokutou, vyhnal-li by kdo dobytek.

Židé prý, jak se Valaši domnívají, slunečka nevidí. V slunci je panna Maria, v měsíci sv. David. Na měsíc ukazují matky dětem, pravíce, že tam jest „pámbíček“. Když slunce zapadá, přijde ke dvěma kolům v zemi postaveným, mezi nimiž se vždy protlačí „na druhou stranu“. Až se kdysi stane, že tam uvízne, bude soudný den (od Vyškova).

Když nastává nový měsíc, na Valaších říkají: „Měsíček nový, aby mne neboleły ruce ai nohy“.

Na novém měsíci mají se dáť stříhati vlasy, porostou. I ženské porostou hodně vlasy, ustřihne-li si jich kousek začátkem první čtvrti měsíce. Na novém měsíci nasazují se slepice, aby měly hodně kuřat; svině se dává houkati, aby měla mnoho selat.

Ale obilí neradno seti na novém měsíci; zajíci je budou žráti a bude snětivé. Ani vrby osekávati, stromy káceti nemají se v tu dobu; červi se dají do dřeva. Zaryje-li se do vinohradu hnůj v mladém měsíci, červi podryjou réví. Zemáky za nova měsíce

*) Pod tímto záhlavím podáváme některé pověry a drobnější pověrečné zvyky, jež v souvislosti jiných rozprav z oboru moravské lidovědy místa nenašly.

sázené pokvetou ustavičně a nezasednou. Sečou-li se louky, když je na novo měsíček, krávy toho sena nežerou.

Na schodě měsíci nemá se přísada (hlavatice) seti, hlávky nebudou tvrdy. Které květiny se v tu dobu přesazují, nebudou plny.

Při dvou světlech, t. j. když je měsíc na obloze zároveň se sluncem, nemá se pšenice seti, bude snětivá.

Když je měsíček obrácen „hore kabelú", do tří dní bude pršeti.

V měsíci sedí Sibelija a šije košili; každý den udělá steh. Až ji došije, bude soudný den. Odtud se říká zdlouhavé švadleně: „Šiješ jak Sibelija".

Ze souhvězdí zná lid hlavně veliký a malý vůz, kuřátka, kosy (pás v souhvězdí Oriona), pak denničku a večernici a „cestu do Říma". Dle toho, jak se voje*) velkého vozu otáčí, uhodne náš venkovan zcela určitě, kolik jest hodin.

Hvězdy se „čistíja" (slov.) nebo „třizvijó" (han.).

Každý člověk má na nebi svou hvězdičku, kterouž tak krásně opěvuje moravská píseň svatební „Která je ta hvězdička má?" Kdyby člověk na svou hvězdu maní ukázal prstem, spadla by, a člověk by umřel. Proto neradno na hvězdy prstem ukazovati. Když hvězda padá, někdo právě umřel.

Ze staré astrologie zachovalo se mezi lidem posud pořekadlo, že ten neb onen se narodil na šťastné nebo nešťastné planetě. Do nedávna ještě potulovali se po našich dědinách „planétníci", kteří za slušnou odměnu lidem „planétu četli".

Objeví-li se dvě duhy vedle sebe, první jest křesťanská, druhá židovská (Slezsko). V soudný den bude Bůh seděti na duze. Duha se nazývá Božím hněvem nebo Boží metlou. Má tři pruhy: bílý na hlad, červený na vojnu, ohnivý na oheň. Ukáže-li se duha, bude třetího dne pršeti. Ale „pije-li duha", pije na pohodu. Duha „vypije" i žáby, které pak deštěm padají na zem, ba na Hodonsku vypila kdysi rybáře i se člunem. Na duhu nemá se ukazovati, sice by Bůh urazil prst; nebo spadla by duha dolů a roztrhla by se. Ukazoval-li by kdo na měsíc, roztrhla by se Davidovi struna, a člověk by oslepl.

Objeví-li se na obloze „krvavé sloupy", prorokuje se vojna a mor. Tak prý bylo i r. 1866. Ohnivé tyto sloupy jsou častým předmětem písní kramářských.

---

*) Na Strážnicku voji velkého vozu říkají nebozíz.

2. Bouřka.

Když hřmí, Pán Bůh hrozí.

Kdo štípe dříví na prahu, přivolává hrom (Kunštát).

Žene-li se bouřka, lidé zatínají sekeru do země proti té straně, odkud bouřka jde, tím prý se bouřka jinam obrátí (od Pernštýna).

Za bouřky položí se ožehy (pometlo a lopata) křížem někde pod prahem, jinde pod okapem, nejčastěji na hnoji. U Břeclavy položí v „žebráčce“ (výklenku přede dveřmi) sekyru ostřím vzhůru a přes ni křížem lopatu. Stůl se převrátí vzhůru nohami; jinde převrátí se díže nebo stůl a všecky židle. Za okna se dávají svěcené kočičky, aby neuhodilo. U Mor. Budějovic házejí do ohně obrázky, kočičky a březové proutky svěcené. Pes se vyžene z jizby Všecko se pozavírá, do oken se nesmí hleděti (Brod). Hospodář rozsvítí hromničku a čte evandělium sv. Jana. Když se přečte, nechá se otevřené na stole ležeti, až bouřka pomine; dotud i hromnička hoří.

Na Brodsku stříkají svěcenou vodou vzhůru do komína, říkajíce: „Výše vodička než oheň“, aby se nechytlo.

Když se chytne od blesku, oheň se neuhasí než mlékem od černé krávy.

Páví péra přitahují hrom. Hřmí-li, když hrách kvete, nezasedne. Hřmí-li, když kvetou fialky, tyto pozbudou vůně.

Strom, do něhož uhodilo, nikdo na dříví nesdělá. Kdyby vzal s něho něco domů, uhodilo by do chalupy (N. Město).

Zato „rajze“ (hráze u potoka), upravené kůly ze dřeva, do něhož uhodilo, voda nesebere (od Strážnice).

Když uhodilo, spadne „hromový kámen“, zaryje se do země a vyleze až po sedmi letech. Kdo ho najde, má veliké štěstí. Natíráním pomáhá se jím od nádchy a jiných bolestí (od Brna).

Když z jara ponejprv zahřmí, lidé klepou si kamenem na čelo, aby hlava nebolela. Uslyše poprvé hřměti, zdvihej něco těžkého, budeš silen Kdo nechce mívati bolení v kříži, při první bouři válí se po zemi.

Když padají kroupy, vezmou tři a vhodí do ohně, aby nepotlouklo Když žena spravedlivá kroupu mezi zuby rozskřípne, přestanou padati (od Brodu).

3. Oheň.

Když pokryvač pobijí střechu a jiskra mu odlítne od hřebíku, ta střecha dříve nebo později vyhoří (od Vsetína).

Přeběhne-li zajíc přes zahradu nebo přede-li kočka na stole, do 14 dní dům vyhoří (záp. Mor.).

Lidé neradi vidí, neobchází-li žebrák dědinu napřed po jedné řadě domův a pak po druhé, nýbrž přechází sem tam. Když vyjde oheň, též tak přeskakuje.

Ve které osadě leží cikán pochován, je bezpečna od ohně (Valašsko).

Když hoří, obrátí se díže proti větru, a kopysť a lopata položí se křížem. Někde převracejí také stůl.

Když se chytne na jednom konci dědiny, na druhém konci selka, která pekla chléb, vezme pecen, jenž byl první sázen do peci a poznamenán jest ďubkami, a obrátí jej těmito ďubkami proti ohni (od Břeclavy). Na Strážnicku tento „první pecen“ hodí do ohně.

Na Novoměstsku, když „se spikne“ oheň, vhodí na šestinedělku plachtu a obvedou ji třikráte okolo ohně, aby se nešířil, nýbrž vzhůru šel a se zastavil. Jinde zanesou šestinedělku k domu, kde je nebezpečí, že se chytne.

Když hoří a člověk od strachu pozbude paměti, vzpomene-li si na chléb, hned se vzpamatuje.

Na Brodsku se oheň zažehnává: „Ty nevítaný hosť, stoj a nechoď dál, jako stál Kristus Pán, dyš ho křtil sv. Ján v řece Jordáně!“

Do ohně na strništi nebo na poli naloženému nesmí se plíti, tvář by se osypala.

4. Zvířata.

Kočka, ostříhají-li se jí vousy, pozbude čichu. Na koho kočka, když se umývá, pohledne, dostane huby nebo bití. Zabije-li žena kočku, nic se jí šťastně nepovede. Kdo nosí uschlé srdce černé kočky v mléce od černé krávy uvařené, stane se neviditelným. Kocour patnáctiletý zdivočí, běhá po horách a rozumí lidské řeči. Kdo upeče černou kočku pod borem u cesty, o který každý sedlák kolem zavadí, a sní, stane se neviditelným, dokud nepromluví. (Od Vyškova.)

Kdesi na Hodonsku v chaloupce, kde měli velmi starou kočku, ženy „drápaly“ (draly) peří. Kočka podřimovala na lávce u kamen. Najednou „glcla“ (zaklímala) tak velice, že se probudila, a všecka jsouc rozespalá zvolala: „Hned sem mjela hapat.“ Dračky za stolem daly se do smíchu, kočka skokem s lávky do okna, vyrazila ven a již se nevrátila.

V Boršicích na Ostrožsku žila do nedávna daleko široko proslulá „bohyňa“, jež ode všech nemocí pomáhala. Ale sama od sebe nevěděla nic, všecky vědomosti měla od své veliké černé kočky. Kdysi přivezli k ní odkudsi z daleka nemocné děvče. Dojeli pozdě na noc, a bohyňa je poslala na hůru spat, ráno že jim poradí. Sotva vylezli na hůru, zaslechli tenkým brlinovým stropem tuto rozmluvu: „No, podívała-ji sa's na ňu?“ „Podívała.“ „A co je jí?“ „Máło a moc. Děvča má v sobě dłúhý vłas, ten musí ven, lebo umře! Poraď jim, aby si nachytali nebo kúpili od rybára drobných rybek; ať jich upečú a děvča ať jich jí ai s kostkami. Vłas sa o ty kostky omoce a vyjde z ní. Ale daj si dobre zapłatit, ludé sú majetní.“ „No šak, co by už enom było ráno. Ale včil už abychme šli spat!“ Kočka cosi zavrčela, potom všecko utichlo. Kromě kočky nebylo v jizbě živé duše, nikdo jiný tedy nemohl s babou mluviti, leda její černá kočka, což bylo také znáti po zvláštním mňoukavém hlase. Viděli také, když dojeli a bohyně jim svítila, kočku na dvoře, jak si je, jmenovitě nemocné děvče, prohlížela. Z toho ze všeho připadl na ně strach, že za chvilku potichučku s hůry slezli, zapřáhli a tam ti z Boršic. Co děvčeti jest a jak mu pomoci, věděli bez toho, a zadarmo.

Když p e s několik nocí po sobě vyje, obávají se, že vyjde oheň.

Mléko od č e r n é k r á v y „zbůří vřed“.

L a s k a (lasice), jsouc drážděna, ofoukne člověka, až mu tvář zapuchne. Také některá jiná zvířata, jako ještěrka, žába, štír mohou ofouknouti. Oteče-li kdo, byl ofouknut. Na západní Moravě od takové ofoukliny pomáhají si takto: Před sv. Jiřím chytnou lasici, stáhnou s ní kůži a navlekou ji na dřevo. Ofouklé místo se pak tou koží potírá. Také dávají do oleje štíra a natírají tím olejem ofouklinu.

Před sv. Jiřím chytni k r t k a, palcem a prostředním prstem jej stlač a usmrť. Co mu vyrazí pěny z hlavy, ukazováčkem do ní ťukni, ale utříti prstu nesmíš. Obzvláštní moc toho prstu pak trvá do dne do roka. Tím prstem, když bolí zub, sáhni naň a udělej na něm tři kříže řka: Ve jménu Otce † i Syna † i Ducha svatého † Amen. Tím prstem sáhni na vole, když někomu roste, a říkej: „Tak málo nemá růst, jako Panna Maria víc neporodí.“

Srdce z toho krtka vem, dej je do dvou kousků chleba, které pak dej prvničče po otelení.

Potřeš-li vlasy mozkem toho krtka, porostou ti jako konopě.

Vletí-li n e t o p ý ř do vlasů, naroste skřítek (koltún).

Netopýř před sv. Jiřím chycený dobrý jest na kouření dobytku od čárův.

Je-li mnoho čápů, bude mnoho chlapců, je-li mnoho vran, bude mnoho děvčat z dětí toho roku narozených (Žďár).

Když bogdáli (čápi) króžijó, nepřítel už jede (Ždánice).

Čáp sídlí za komínem. Vyjde-li oheň, čáp se vznese nad komín a svýma mohutnýma křídloma plamen udusí. Zato vyberou-li se mu mláďata, vletí komínem na ohniště, vynese žížlivý uhlík a z pomsty zapálí.

V kolihy (čejky) zaklety jsou nezachovalé dívky. Odtud snad v některých osadách čejkám říkají „dívky" (Dačice).

Kdo vybere července vajíčka nebo mladé, bude míti třesení v rukou do smrti.

Když kohout kokrhá do dveří, kohosi vykokrhá (umře neb odejde do světa).

Proč kukačka kuká. Když chodil Kristus Pán se svatým Petrem po světě, přišli do domu, kde žena pekla chléb. Právě sázela „poškrabek" (poslední, malý bochníček) do peci, ten si vyžádali, a slíbila jim ho. Ale bochníčka v peci přibylo, že byl větší a pěknější všech ostatních. Nechtělo se ženě dáti jim ho a skryla jej na hůře. Když odcházeli, volala na ně schlopcem: „Kuku!" radujíc se, že je ošidila. Hned se v kukačku proměnila.

Lepší jedna kukna (kukačka) než skřivánků putna Lepší jedna kukavice než skřivanů na tísíce. Sedlák vidí z jara raději jednu kukačku nežli sto vlaštovek.

Kukačka nezačne kukati, dokud se nenažere zeleného ovsa. Když oves dozrává, kukuška kukat přestává.

Kuká-li kukuška dlouho po sv. Janě, vykuká neúrodu a drahotu.

Když se žluna pořád „směje", a kukačka křičí: Pokropí! pokropí! bude jistě pršeti.

Kdo slyší z jara poprvé kukačku a nemá při sobě peněz, nebude jich míti celý budoucí rok nazbyt. Kolikrát kukačka člověku poprvé zakuká, tolik let bude živ.

Pliska (konipásek) donese devět poprášků (sněhu) na ocase a roztluče ocasem led. T. j. když z jara přiletí, led roztaje a sníh už jen poprašuje.

Oře-li kdo kravami a hodí po plisce kamenem, budou mu krávy dojiti krví.

Vyberou-li se slavíkovi vajíčka, samička oběsí se na halouzce žalem a hořem.

Kokrhá-li slepice, je to vždy zlým znamením. Kokrhající slepice černá prorokuje nemoc, bílá smrť, červená oheň. Takovou slepici hned zabijou. — Jinde černá slepice kokrhá na „hříchy" (pohoršení), nebo přivolává zloděje.

Straka je „strážní pták", přivolává neštěstí (od Příbora). I „hlavénku ohňa" (opalek) uchytne, zanese na střechu a zapálí.

Kdo uvidí na vesno první vlaštovičku, honem běží na potok a umyje se, aby byl celý rok čerstvý a neospalý. Na Žďársku vítá dívka první vlaštovičku slovy: „Dej, abych vstávala, nezaspávala."

Kdo je „piovatý", jak uvidí první vlaštovičku, nech se umyje hnojůvkou, nedostane píhů.

Vlaštovička je „ptáček Panny Marie". Na zvěstování Panny Marie (25. března) přiletují prý k nám první vlaštovičky, na nanebevzetí (15. srpna) odletují první čety a na narození Panny Marie (8. září) druhé.

Vlaštovička jest našemu lidu všude ptáčkem posvátným. Ani největší nezbeda neublíží jí nebo jejímu hnízdu. Vlaštovička nezdychá, jak ostatní zvířata, nýbrž umírá jako včelička. Ve kterém domě vlaštovičky jsou pod střechou, ten nevyhoří, ani hrom tam neuhodí. Shodil-li by kdo vlaštovce hnízdo, krávy by v tom domě dojily krví.

Do sv. Jiří hadi nemají jedu. Na sv. Jiří teprve smějí ze země vylézti: „O sv. Jiří vylézají z díry hadi a štíři." Na narození Panny Marie (jinde na sv. Václava) musejí opět zalézti do děr. Který se opozdí, už ho země nepřijme, i zaleze na křížné cesty, aby ho lidé zabili.

Chce-li kdo hada chytiti živého, takto jej zaklne: „Osi, osi, ositi! Zlořečený hade stůj, jako stála voda v Jordáně, když sv. Jan křtil našeho pána"; nebo: „Hade, stůj, až donesu od Panny Marie hůl!"

Kdo sní před sv. Jiřím hadí vidličky (jazyk), bude rozuměti štěbotu husímu. Kdo před sv. Jiřím živému hadu jazyk vyškubne a nosí jej na pravé noze přivázaný, bude nadmíru silný. Zadělá-li si jazyk do vosku na způsob kuličky a dá pod jazyk, každého přehádá.

Kdo si natře ruce hadím sádlem, bude moci i živé jedovaté hady bez úrazu chytati rukama.

Když chytne před sv. Jiřím hada a dá mu do huby stříbrný peníz a zas vytáhne, udá-li ten peníz, vždy se zase vrátí do jeho kapsy.

O nebezpečnosti uštknutí hadího a jiných podobných zvířat lid má tyto názory: „Po hadovi — k dochtorovi, po jiščerce — ješče přece*); po ščórovi**) — hrany zvonit, po slepócho — trohlo strojit (od Brna).

V každém domě pod prahem žije bílý had (had domovní, hospodář, hospodářík), který očišťuje dům škodlivých výparů. Před deštěm ho bývá cítiti zvláštním zápachem. Když má někdo z domácích umříti, had hospodář piští. Zabil-li by ho kdo, hospodář toho domu do dne do roka zemře.

Kterýsi hospodář zastal hada cecati krávu. Zabil ho, a kráva od toho času schla, až uschla. Tesknila po něm, bučela a ohlédala se.

Všude vypravují stejnou pověsť o děvčátku, které jídávalo s hadem na prahu. Kdysi totiž spozorovali, ano dítě právě jedlo mléko s kroupami, a had s ním. Děvčátko ťaplo hada lžičkou po hlavě, řkouc: „Ne enom samé mléko, ai krúpy!“ Hada zabili, a děvčátko za nedlouho zemřelo.

Jistý Hajda z Vlachovic u Val. Klobouk měl koštěnou píšťalku. Jak na ni v hrázi zapískal, kde který had k němu přiběhl. Chytal je který tlustší, kleštíky jim vytrhal žídla (jazyky) a bral do kabele. Doma je osmekl a jako klobásy smažil a jedl. Hadí maso jest velmi zdravé a hadí sádlo dobré na prsa.

Všude mezi lidem vypravuje se pověsť o hadu se zlatou korunkou. Takovou korunku nosí na hlavě král hadův. Kdykoli se hodlá koupati, sdělává korunku s hlavy, a tu možno člověku podívati se na ni. Za tím účelem prostře se na talíř bílý šátek neb ubrousek, a talíř se postaví na blízku vody, kde krále vídati. Had položí korunku na šátek a okoupav se, přijde si zase pro ni. Ale běda tomu, kdo by vezma ji opět na místo nepoložil! Jakýsi důstojník osedlav si koně, vzal talíř a bílý šátek a položil u vody, čekaje, až král korunku svou sdělal. Jakmile se to stalo, důstojník vzal korunku, vsedl na kůň a ujížděl úprkem. Než přece trestu neušel. Král hadů zahvízdl, a hned se vyřítili se všech stran hadové, obklopili důstojníka a uštípali do smrti.

*) t. j. rána se zahojí.

**) Ščór, štír = krtonožka.

Ještěrka šimrá ocáskem spícího pod širým nebem člověka, blíží-li se had, obudí ho a tak zachrání od uštknutí. — Ještěrka, když ji někdo zabíjí, kvikne, a člověk ohluchne.

Na ropuchu neradno hleděti ústy otevřenými, buď mimovolně buď za řeči. Ropucha spočítá zuby, a ty pak vypadají. Kdo ropuchu týrá, v noci naň přijde

Na sv. Jiří chytne se „zelená žába“ (rosnička) a dá se do nového hrnce. Hrnec se přikryje dírkovanou pokličkou, kteráž se dokola přimaže hlinou a zakope se do mravenčího kopence. Mravenci rosničku ožerou, že z ní zbude jenom klička a vidličky. Tou kličkou přitáhne se milý nebo milá, i musejí se chtíti a za sebe se dostati. Ale kdyby se před svatbou přece druh druhu zprotivil, netřeba než těmi vidličkami druhého pichnouti, a hned čáry pominou (od Vsetína).

Dá-li si zedník nebo cihlář žábu, „tú skřékavú“ do bota, neprší na něho při práci (od Vsetína).

V ropuchu se proměňuje čarodějnice. „Otec mého muža,“ vypravovala žena, „pásl svině na pasinku. Žena mu donésła oběd, pohančené šišky. Žaba rapuchnatá přilézła k němu. On jí hodíł šišku, že ‚žabko, zajez si ai ty!‘ Žena sa s ním vadiła, že ona ešče ai na žaby bude mlet! Potom šéł na kosbu do Uher. Dyž sa vracáł, níže Vŕbového ptáł si noclehu. Stará baba mu dała dobrého noclehu ai večeře. ‚To máš za tú pohančenú šišku!‘ Ráno mu dała červený pás, že ho posíłá ženě. Ale on si toho hneď všimnúł. Cestú potkáł psa, hodíł ten pás na něho, a hneď ho roztrhło na poły.“ (Od Brodu.)

V hlavě štiky nalézají se všecky nástroje umučení Páně, t. j. jednotlivé kostky mají tvar a podobu těch nástrojův.

Uvidí-li kdo z jara napřed bílého motýla, bude toho roku živ, pak-li černého, umře.

Pavouci donášejí do domu štěstí, proto se nemají zabíjeti. Kdo ráno zabije pavouka, bude celý den nešťasten. Když nemocný zabije pavouka, chodí ho v noci strašit.

Leze-li pavouk po šatech, praví se, že měří na nové šaty.

Leze li komu pavouk po pravé ruce, má ho nechati, až sleze sám. Kdo ho sfoukne, odhání od sebe štěstí.

Moucha okolo ucha silně bzučící přináší štěstí.

Blecha na ruce — psaní na cestě.

Kdo najde mrtvou včelu, má ji políbiti a do země pochovati. Kdo nosí při sobě kousek dřeva, na němž seděl roj, mívá štěstí.

Smete-li se roj proutkem, „zvlčatí".

Vyletí-li na štědrý den z úle matka, zemře toho roku hospodyně.

Když dívka trávu trhá, majíc první nářitek vysypati, dává hrstku trávy cvrčkovi, řkouc: „Na, cvrčku, na bradu, naspoř hrubú hromadu" (od Hostýna).

Cvrká-li cvrček v chalupě, přináší štěstí. Cvrček domácí, když má hospodář umříti, přestane cvrkati a též zhyne.

5. Rostlinstvo.

Kdo zabloudí v lese, toho „blud podešel". Lid se totiž domnívá, že v lesích roste zelina člověka mocí tajemnou s cesty svádějící. Kdo ji překročí, zabloudí. Zelinu tu nazývají „bludnou travou, bludným kořením", jí samé však nikdo nezná.

Uhodí li žnice na čaganku (čekanku), má ji sežati. Která by ji nechala a řekla: „Čaganko, nastójíš sa!", čaganka by hned odpověděla: „Cérečko, načekáš sa!" Které děvče jich mnoho vyžne, těší se, že se brzy vdá. Utrhne-li kdo ve žně čekanku a „švácne" (uhodí) jí děvče žnici, vdá se tato toho roku (Valašsko).

Kdo se v bitvě schová za čekanku, nezahyne (od Brna).

Máš-li při sobě černobýlový kořen, nikdo tě neošidí (od Hostýna)

Po prvním zahřmění fialky přestanou voněti.

Hrách jest po chlebě nejvzácnější ze všech pokrmů, protože na každém zrnku vypodobněn jest kalich. Pro tento posvátný znak nesmí se hrachem krmiti vepřový dobytek.

Dvořák z Branškova prodával hrách na trhu v Tišnově a prodal nejdráže, po třech zlatých, kdežto se prodával po dvou. Kupitel dlouho proň nešel, a když přišel, stěžoval si, že ho tak draho koupil. Dvořák namítal, že ten lacinější je všecek muškovitý, a jeho že jest čistý. Když pak kupitel pravil, že ho dá bez toho bagounům, Dvořák rozhodně odvětil, že ho neprodá, a vrátil závdavek.

Na hrách nemá se šlápnouti, a jezdec, uvida na cestě hrách, má sestoupiti s koně a zdvihnouti jej.

Uzříš li očima hřib, neporoste, nýbrž zaschne.

Pod červenou charpou skrývá se v zemi poklad zlata, pod bílou je stříbro.

Chodě Kristus Pán se sv. Petrem po světě, poprosil kdesi jahod, a nedali mu jich. Proto jahody nic nejsou syté, hned z nich vyhládne.

Tři léta to kvete, tři léta zraje, co jest to? — Jalovec. Na Filipa a Jakuba zastrkává se jalovec do hnoje, aby neškodily čarodějnice.

Vezme-li kdo jda spat do pravé ruky jetelinu a položí se na levý bok tváří ke dveřům, uslyší zloděje, kdyby se dobýval do domu. Kdo najde před Jiřím čtverakou jetelinu, bude míti štěstí. Jetelinka čtyřlistá i šestilistá přináší štěstí, ale ne tomu, kdo ji našel, nýbrž tomu, komu ji nálezce zašije do oděvu, aby o tom nevěděl. Zašije-li se mužskému do čepice, když sedne ke kartám vyhrává. O děvče, jemuž zašili takovou jetelinku do živůtka, derou se u muziky tanečníci. Proto zašívají si navzájem přátelé a milenci takovouto šťastnou jetelinku.

Jonášův květ promění člověka v jinou podobu.

Kapradí kvete o půl noci na sv. Jana Kř. Vandrovní spal té noci v lese, napadalo mu květu do bot, a měl tam potom dukáty.

Klokočem uhozený seslábne a může býti snadno přemožen. Růženec klokočový, devětkráte svěcený, zakope se pod práh, aby čarodějnice neškodily.

Roste-li mnoho mrtvé kopřivy (hluché) na náspě, kdosi z toho domu umře.

Pod lipou blesk nezabije. Zapichneme-li o letnicích v neděli, právě když se k evandělium zvoní, ve chlévě za trám lipovou větvičku, nebude toho roku dobytek padati.

Na sv. Jana od 11—12 v poledne má se kopati lopoun; pod jeho kořenem jest uhlí, to jest dobré od „zjavného vředu“ (padoucí nemoci).

Na modrém chebzu (šeříku) se Jidáš oběsil; proto není k žádné potřebě.

Rostlina nebeský dar neviditelným činí (od Hostýna).

Dáš-li si olšový list do obuvi, neunavíš se v chůzi.

Co osteček — to hroteček, co májíček — to žejdlíček (mléka dá kráva)

Neobyčejnou moc čarovnou má do sebe posed (posek, posád). Kdo ho má při stavení a přidá mu víru, vyroste jako malý chlapec; krávy domácí hojně dojí a kravám cizím do devátého stavení ujímá se užitku. Posedu nedají vykopati ani na sázení ho nikomu nedají,

bojíce se, aby jim štěstí neodešlo z domu. Pokropí-li ho vřelou vodou, což dělávají nepřátelé ze msty, krávy přestanou dojiti a chřadnou, až nemohou státi na nohou, a krávy sousedův dojí zase jako dříve.

Kdo tu noc před Filipem a Jakubem posed vykope a dá na něm dobytku lízati, bude míti hodně smetany. Také mezi mléčné hrnce do sklepa dává se kořen posedový.

Smáčí-li se posedový kořen sedm let denně a voda s něho se po každé sleje, vyléhne se z něho „pokušitel". Krávy napájené slévanou vodou hojně dojí.

Jsa takto ve spolku se zlým duchem, posed sám o sobě hlásá: „Já su posek kořeň, od Boha stvořen, kdo mne po západě slunce užívá, spasení není hoden."

Pšenice nemá se dávati sviním, protože se z ní pekou „svaté chleby" (hostie).

Rváč (lycopodium). Když se vysype tráva z břemene do vody, všecka poplyne dolů vodou, jenom rváč plyne vzhůru vodou, po čemž se pozná. Neb i tráva stejného druhu není všecka rváčem. Kdo má u sebe „rváče", je nepřemožitelný, nikdo ho neoklame, všude projde nepozorován, když chce, a všecky zámky rváčem otevře. O děvče, které má rváča u sebe, hoši se rvou. Má-li prodavač na trhu rváča, jde mu zboží na rvačku. Hodí-li někdo o muzice rváča na zem, hned se strhne rvačka, a kdo chce manžely znepřáteliti, hodí mezi ně rváča*).

Mokrem zvrhne se žito v stoklasu; pak-li se zaseje stoklasa do suché, písečné půdy, bude z ní zase žito.

Stříbrné sítí ponese člověka, kam se mu zachce.

Mnohé šípové kře voní, protože Panna Maria, když byla malému Ježíškovi plénky vyprala, je na takový keř zavěsila, by uschly.

Na sv. Jana Kř. natrhají tolik lodyh tučného muže (rozchodníčku), kolik lidí jest v domě a zastrkají do stropu. Komu roste vzhůru, bude živ; komu roste dolů, nebo komu uschne, ten toho roku zemře (od Vsetína). Jinde zastrkává chasa svobodná rozchodníček za obrázky. Komu poroste a rozkvete, ten se ožení nebo vdá.

*) „Vlk Krampota" str. 95.

Kde mají turánek (erigeron acre) na koňském hnoji, tam neuhodí. Pastýři si ho dávali do holi, aby se jim dobytek nerozbíhal. Když hůl zapichl na pastvisku, dobytek se pásl kole ní, a pastýř mohl bez starosti odejíti.

Bezbožnou kterousi dívku uchytil čert a vlekl do pekla. Dívka, jsouc po mezi vlečena, křičela: „Ach, dyby tu byl turánek, co by se oň otřel můj šoránek“ (sukně). Byl tam skutečně v mezi. Jakmile se dívka oň otřela, čert pozbyl nad ní moci a hned ji pustil. Jinde čert odnášeje babu, napomínal ji: „Babo, zdvihni rapanty (nohy), ať nezavadíš do taranty.“

V Přerově provozovali kdysi komedianti neobyčejný kousek, až všechno žaslo podivením. Kohout šel po laně a nesl v zobáku veliký trám. Děvečka šla právě s trávy a majíc v nůši turánek, nebyla podrobena kouzlu na ostatní diváky působícímu, i zvolala: „Co se divíte, lidé, jakémusi trámu, dyť to má kohout v zobáku tenkou slámku.“

Jsou-li loukotě na voze z vazového dřeva, nic zlého nepřistoupí. Vodník provazem z vazového lýka spoutaný se nevyprostí.

Přiloží-li se semeno zelní k horkému chlebu, bude z něho semeno polní řepy.

Kain Abela zabil na žitném strmisku, proto žito vzcházejíc jest červené. Kdo sní květ žitný, nebude mívati hladu.

Kdo ovoní květinu na hrobě utrhnutou, pozbude čichu.

Křen, pelyněk a p, co se samo plodí, když někdo ukrade a se neopoví, bera je, vytratí se.

Kdo chce míti pokoj od čarodějnic, ať nosí při sobě tyto tři zeliny: hledíček (eufrasia off.), čekanku a prostřelenec (hypericum perforatum). Hledíček „hledí“, čekanka „čeká“ a prostřelenec „střelí“ na čarodějnici. Proto se čarodějnice raději zelinám těm vyhne.

(Příště dále.)

Kandidatury krále Přemysla Otakara II. na německý trůn.

Napsal Josef Pekař.

(Pokračování.)

Obsah obou listů papežských jsme výše uvedli. Jest to vše, co z nich o plánu nové volby vyčísti lze. O tom, že by kandidátem strany nespokojené byl Přemysl, nic se tam nepraví. Ale jak Busson, tak Ulrich, Hintze, Scheffer-Boichorst i Döhmann srovnávají se v tom, že kandidátem tím Přemysl byl. První čtyři vyslovují mínění to prostě na základě listů „Correctorií", Döhmann jediný snaží se dovoditi spůsobem jiným. Otázce té třeba věnovati více pozornosti.

Listy papežské nejmenují ani osnovatele plánu, ani kandidáta jejich Že k předním účastníkům náležel arcibiskup Kolínský Konrad, lze právem souditi. Nasvědčuje tomu jak znění listů Alexandra IV., tak nepřátelství arcibiskupovo ku králi Vilému, o němž zpraveni jsme s dostatek odjinud. Že by však plán byl jedině tohoto původu, jest pravděnepodobno V říši byly tehdy dvě strany: jedna, kterou lze nazvati papežskou, Viléma uznávala; druhá, štaufsko-wittelsbašská stála proti němu. V první straně mohl arcibiskup sotva najíti s dostatek přívrženců pro své zámysly. Na koho tu mohl počítati? Z duchovních knížat snad na arcibiskupa Trevirského, jenž se byl také s králem znepřátelil, ze světských však na žádného. Branibory a Sasy dne 25. března 1252 Viléma uznaly, a totéž učinil brzo potom král Václav [8]). Přemysl Otakar ujav se vlády, pokračoval v politice, kterou otec jeho od r. 1248 provozoval, totiž v politice protištaufovské. Nad to pak dvakráte zavázal se přísahou papeži, že Viléma bude podporovati (dne 17. září a 8. listopadu 1253) [9]). Chtěl-li arcibiskup, aby plán nové volby nabyl bezpečných základů, aby stal se Vilémovi nebezpečným, mohl dosíci toho jedině spojením se stranou štaufsko wittelsbašskou. Ale v případě tom mohl dáti jedině podnět, státi se rádcem a pomocníkem: vedení plánu vymklo by se tím z rukou jeho, směr a ráz nemohl by již určovati on. Zdá se však, že ani podnět od arcibiskupa nevyšel, že arcibiskup Konrad, veden nepřátelstvím proti Vilémovi,

---

[8]) Böhmer-Ficker, Regesta imperii, V, 2, č. 5065 b. — Chron. Erphordense ad ann. 1252 (Monum. Germaniae, Scriptores 16, 38).

[9]) Erben-Emler, Regesta Bohem. I, č. 1445; II, č. 1.

přistoupil pouze k projektu, který již před tím strana štaufsko-wittelsbašská připravovala.

Situace tehdejší činí soud tento pravděpodobným. Vévodové Bavorští, bratří Ludvík a Jindřich, po příkladě nedávno (1253) zemřelého otce svého Oty, Viléma neuznávali; poměr jejich ku králi byl nepřátelský[10]. Zájmy jejich v jedno spadaly se zájmy strany štaufské. Tato smrtí Konrada IV. (21. května 1254) ztratila činného představitele svých snah, a smrtí papeže Innocence IV. (7. prosince 1254) největšího nepřítele. Nový papež Alexander IV. byl považován za mírnějšího[11], ano co poměru jeho k zůstalému synu Konradovu, Konradinovi, se týče, zdálo se, že nemíní býti jeho nepřítelem. Dne 23. ledna 1255 psal do Němec, že netoliko práva jeho ku království Jerusalémskému a vévodství Švábskému uznává, ale že jej přízní svou ještě více obdařiti hodlá[12]. Není pochyby, že ze skutku toho přívrženci Konradinovi čerpali odvahu Konrad byl mrtev —, bylo povinností strany vyhledati mu nástupce. Bezohledného Innocence nebylo již třeba se obávati a nespokojenost s Vilémem a se stavem říše vůbec byla veliká[13]. Vhodná příležitost byla tu a bylo by nevysvětlitelno, že by jí nepoužila strana dosud mocná, táž strana, která užila každé příležitosti k provedení svých plánů, která vystoupila se svým kandidátem nejen po smrti Vilémově, ale i později několikráte opakovala úsilí své proti oběma zvoleným králům. Byla-li r. 1255 osnována proti Vilémovi volba nového krále — a z listů papežských jest patrno, že byla — pak nelze jinak, než za to míti, že celý plán byl dílem strany štaufsko-wittelsbašské.

Plánu byly mnohé okolnosti příznivy. Vedle zmíněné již nespokojenosti obecné byl to zejména nepřátelský poměr Vilémův

[10]) Srv. Riezler, Geschichte Baierns, II, 104.

[11]) Hermanni Altahensis Ann. (Mon. Germ. Ss. 17, 396): Iste pa (Alexander IV.) bonus et mansuetus ac timens Deum, non tantum curans de negociis principum et regnorum . . .

[12]) Böhmer-Ficker, Reg. č. 4770 m.

[13]) Ann. Wormatienses k l. 1254 (Mon. Germ. Ss. 17, 58): Inter haec in tota Teutonia magnus fuit tremor et perturbatio, ex quo Romanorum rex nullus erat, quia rex Wilhelmus, mortuo Conrado rege, in regno se statuit, propter quod regnum defecit in multis; de quo multum dicendum esset, eo quod multi Wilhelmum pro rege non susceperant, quamvis multos corrigere tentaret supra vires suos.

k některým duchovním knížatům[14]). Arcibiskup Kolínský Konrad, jehož přičiněním hlavně Vilém králem se byl stal, byl proti králi od počátku r. 1255 v nejkrajnější opposici. Bezohledný ten kníže dal se vášní proti němu tak daleko strhnouti, že dům, v němž Vilém s papežským legátem, Petrem Capocci, se zdržoval, dal zapáliti, takže oba sotva životem vyvázli[15]). Tu nebylo o smíření řeči. Také arcibiskup Trevirský Arnold byl s králem ve sporu. Vilém již r. 1252 naléhal na sesazení jeho a Arnolda od té doby nikdy nenalézáme v okolí královĕ[16]). Lze tedy i tu důvodně napjetí a nepřátelství předpokládati. Zájmem obou bylo odstraniti Viléma, a bezohledný Konrad Kolínský sotva by se v dosažení cíle toho zalekl možných překážek a nebezpečí. Nebyl-li to on, jenž první uchopil se nesmělých snad dosud a tajených plánů štaufských, aby jim zjednal uskutečnění, byl to zajisté on, jenž požádán o pomoc, ochotně služby své straně štaufsko-wittelsbašské nabídl.

Kdo byl kandidátem strany této? Nepochybně buď mladý Konradin, buď strýc jeho Ludvík, vévoda Bavorský a falckrabí Rýnský. Rozhodovati o tom není nám konečně zapotřebí, ale třeba dovoditi, že kandidatura Konradinova nebyla nemožna. Döhmann[17]) totiž projevil mínění, že na kandidaturu Konradinovu „z mnohých důvodů“ mysleti nelze. Důvodů těch neuvádí. Má to býti jeho nedospělost? Ta nepřekážela o rok později kandidatuře jeho. Nelze zapomínati, že Konradina, byl-li kandidován, navrhoval v přední řadě falckrabí Ludvík. Tomuto pak nedospělost Konradinova byla asi hlavním důvodem. Věděl, že by místo nezletilého krále vládl sám. Má snad proti protipapežské kandidatuře Konradinově svědčiti účastenství arcibiskupa Kolínského a snad i Trevirského v plánu? Známo, že arcibiskup Mohučský neobával se podporovati téhož

[14]) Srv. Döhmann, l. c., str. 5—27.

[15]) Ann. Hamburg. (Mon. Germ. Ss. 16, 383) a Ann. Stadenses (ibid., 373). Jest možno, že zprávy o atentátu tom jsou poněkud přehnány. Došlo-li pouze k nějakému prudkému konfliktu, sluší přece na to váhu klásti, že se mu mohlo dostati takového výkladu, jako v uvedených letopisech. Pro povahu arcibiskupovu jest to zajisté karakteristické. Ostatně zmiňuje se o příhodě té i kastilský referát v známé bulle papeže Urbana IV. z 31. srpna 1263 (Raynald, Ann. eccl. k l. 1263, par. 53-60; Potthast, Reg. ponti. č. 18635), že arcibiskup Konrad byl r. 1257 exkommunikován, protože na legáta Petra „manus iniecerat“.

[16]) Böhmer-Ficker, Reg. č. 5127 b.

[17]) Döhmann, l. c., str. 34.

Konradina v rocích 1262, 1266, 1268[18]) — proč by téhož odvážiti se nemohl nanejvýš bezohledný Konrad Kolínský? Či by snad obsah listů papežských svědčil proti osnování volby jeho? Papež by snad neváhal jmenovati Konradina a výslovně naň jako přirozeného nepřítele církve poukázati? Vyslovili jsme již důvodné mínění, že papež byl o plánu zpraven velmi neurčitě[19]). Ale tolik zdá se jisto, že jednal v tom přesvědčení, že celý plán jest namířen proti snahám jeho, že původ i cíl jeho jest protipapežský. S jakým rozhořčením, s jakou energií vystupuje proti osnovatelům jeho! Že účastenství knížat duchovních ve spiknutí důrazně vytýká, jest přirozeno, ale z listů také vysvítá, že vlastní původce plánu tušil v někom jiném. Slova o „chytrých úkladnících“ [20]) zdají se padati přímo na vévody Bavorské.

To jsou důvody, jež by proti Konradinově kandidatuře svědčiti mohly. Ostří jejich dá se snadno zlomiti. Kandidatura Konradinova není ani nemožna, ani pravdě nepodobna. Mohl býti kandidátem ovšem i strýc Konradinův, Ludvík Falcký. Ludvík byl mladý, energický muž, dosti mocný a jakožto přirozený náčelník strany protipapežské ke kandidatuře nejspůsobilejší. Nekandidoval-li, činil tak nepochybně z ohledu k bližšímu právu Konradinovu a zároveň v přesvědčení, že vláda krále Konradina byla by vládou jeho. Kdyby Konradina nebylo, byl by kandidoval sám, jako později r. 1273.

* * *

Vyložili jsme plán nové volby pouze na základě listů papeže Alexandra IV. Soudíme, že k výkladu, jejž jsme podali, bylo by již dávno došlo, kdyby listy „Correctorií“ nebyly svedly na klamnou stopu. Kandidaturu Přemyslovu výklad ten vylučuje úplně. Snažili jsme se dovoditi, že plán byl sosnován stranou štaufsko-wittelsbašskou, že zdar jeho byl interessem Wittelsbachů. Tu pak nelze mysliti na to, že by vévodové Bavorští kdy kandido-

[18]) Srv. Böhmer-Ficker, Reg. č. 4778c, 4806a, 5443b. — G. von der Ropp, Erzbischof Werner v. Mainz (Göttingy 1872) str. 26 sq, 38 sq. — Schirrmacher, Entstehung des Kurfürstencoll., str. 99—104.

[19]) V listu k arcib. Kolínskému: Quia vero vix creditur, quod hec, si vera sunt, te vicinum latere poterant, que accepimus in remotis . . . (Bärwald, l. c., č. 44.)

[20]) Licet de eisdem principibus . . . confideremus, quod nullus eorum . . . affectum suum cuiusquam calidi super hoc temptatoris iniquis suggestionibus applicaret . . . (Ibidem, č. 44.)

vali Přemysla. Wittelsbachové a Přemysl Otakar stojí proti sobě — nepřátelství to určuje, řídí a vysvětluje nejdůležitější události současné. Na důležitý moment tento nelze dost důrazně poukazovati. Snažili jsme se dovoditi, že plán nové volby byl protipapežský. Tu opět nelze mysliti na to, že by kandidátem strany protipapežské mohl býti Přemysl, poněvadž, jak již praveno, pokračoval důsledně v politice otcem mu odkázané; v něm měl papež nejvěrnějšího přívržence. Výprava proti Prusům v zimě r. 1254—1255 jest právě pro dobu, o niž běží, výmluvným dokladem jeho smýšlení. Jaké pak stanovisko zaujímá kurie vůči Vilémovi, věděl Přemysl dobře. Jest tedy sotva pravděpodobno, že by proti Vilémovi a bez vědomí papeže byl ochoten ke kandidatuře.

Co Döhmann[21]) ve prospěch kandidatury Přemyslovy uvádí, není nesnadno vyvrátiti. Döhmann praví, že kandidátem knížat mohl býti jedině Přemysl, protože on byl jediný kníže, který měl s dostatek chuti i moci, aby se domohl římského království. S tím nikterak souhlasiti nelze. Ludvík Falcký na př. měl moci s dostatek a toužil po koruně zajisté více než Přemysl, a i Ota Braniborský nepokládal se za nedostatečna, dal-li se v srpnu roku následujícího kandidovati severními knížaty[22]). Dobrá shoda s kurií — praví Döhmann dále — dávala králi Českému naději, že se kandidatuře jeho papež protiviti nebude. Uvedli jsme naopak, že právě pro zachování této shody, na které Přemyslovi vždy záleželo, sotva by se byl odvážil skutků, jež papež bullou z 28. srpna jako smělé a nebezpečné rejdy odsoudil. Překážkou zdá se Döhmannovi značná moc Přemyslova. Té však, dí Döhmann, se arcibiskup Kolínský neobával, jako později opposice duchovních knížat proti Adolfu Nassavskému, která kandidovala mocného vévodu Rakouského. Konrad Kolínský pak byl prý od zemí Přemyslových tak vzdálen, že mu nebezpečí hroziti nemohlo. Dejme tomu, že tedy Konrad Kolínský nebyl (ač srovnání s volbou Albrechta Rakouského není tu na místě, a ač i druhý důvod sotva může platiti) proti Přemyslovi. Ale což ostatní knížata, ostatní osnovatelé plánu? Byli by ti také s Přemyslem spokojeni?

Omezujeme se na to, co jsme uvedli. Závažné důvody jiné rázu obecnějšího odkládáme do stati druhé. Zdá se, že věc jest

---

[21]) Döhmann, l. c. str. 34.

[22]) Srv. Böhmer-Ficker, Reg. č. 5289a.

dosti zřejma, než aby nutno bylo hromaditi důvody. Výklad bull papežských z 28. srpna 1255 kandidatury Přemyslovy nepřipouští.

* * *

Úlohou naší nyní bude vyšetřiti, zdaž nespolehlivost listů „Correctorií", kterou Döhmann dokázal, sahá i na základní rysy, na stěžejné body jejich zpráv. K těm náleží také zpráva o kandidatuře Přemyslově.

Dříve však třeba věnovati pozornost vývodům Scheffera-Boichorsta. Döhmann práce jeho neznal, a tu by bylo možno, že by argumentace jeho před novou prací Schefferovou neobstála, zejména když Scheffer sbírku listů Bussonem uveřejněných ještě jedním listem rozmnožil. Ale není tomu tak. Co nového Scheffer na dotvrzení mínění svého o spolehlivosti zpráv „Correctorií" uvádí, nestačí. Naproti tomu uvádí mnohé, co víru v listy ty oslabuje měrou nejvyšší. Nový list, jejž z „Correctorií" vypsal, postačí sám, aby vyvrátil základy obratné interpretace, kterou chtěl on i předchůdci jeho záhadné listy zachrániti.

Scheffer-Boichorst dovodil, že listy „Correctorií" vznikly nejspíše v Bamberku. Z listu č. 1. by vysvítalo, že živé účastenství v plánu měl také biskup Bamberský Jindřich. Scheffer snaží se tedy dokázati [23]) odjinud, že udání listu toho odpovídají pravdě. Sleduje styky a vztahy biskupovy a ukazuje na to, že několikráte dlí v okolí knížat Bavorských, brzo potom pak v okolí Přemyslově. To vykládá tak, že biskup Jindřich, muž na svou dobu vynikající a zejména v politice činný, prostředkoval, co se týče kandidatury Přemyslovy, mezi Bavory a Čechy. Mínění toto jest pozoruhodné, — ale jen potud, pokud se týká prostřednictví biskupova v příčině nějaké kandidatury proti Vilémovi. Že by to musila býti kandidatura Přemyslova, ještě není zřejmo. Míní-li Scheffer, že byla, lze naproti tomu hájiti týmž právem mínění, že se tu jednalo o kandidaturu Konradina neb Ludvíka Falckého.

V ostatní části vývodů svých následuje Scheffer v podstatě Bussona a i Hintzeho. Resignaci Vilémovu, o níž by vydával svědectví list č. 3.[24]), klade jako jiní do léta r. 1254, obrat v jeho

[23]) Scheffer-Boichorst, l. c., str. 574 sq.

[24]) Čísla listů uvádíme dle nového vydání Schefferova. U Bussona jest list č. 3 znamenán č. 2 atd. — V listu č. 3 oznamuje Vilém Přemyslovi, že nemoha si zjednati uznání a poslušenství v říši ani mocí svou, ani pomocí

smýšlení (list č. 8)[25]) na počátek r. 1255. Jest to jedině možné zařadění dvou důležitých listů těchto, na jehož základě lze udání jejich jaksi obhájiti a vyložiti. Na nesprávnost zařadění tohoto a tedy spolu na nemožnost důležité zprávy obou listů obhájiti, poukázal již Döhmann, a správnost soudu jeho lze z nového listu „Correctorií“ (č. 1), jejž Scheffer uveřejnil, určitě dovoditi. V listě č. 1., jenž měl býti psán v červenci r. 1255,[26]) zmiňuje se biskup Bamberský o odstoupení Vilémově, doufá, že i papež s plánem bude souhlasiti, protože Vilém odstoupil. Ale toho by nemohl biskup v červenci o Vilémovi tvrditi, kdyby list č. 8. (z něhož patrno, že se Vilém úmyslu svého — resignovati ve prospěch Přemyslův — naprosto vzdal a že naopak pomýšlí na utvrzení a rozšíření své moci), psán byl již v lednu r. 1255. O této změně v smýšlení Vilémově musil by se přece biskup Bamberský, vynikající účastník plánu, do července dozvěděti. Neví-li o ní, jest patrno, že jí do července vůbec nebylo a že tedy listy č. 8 a 9 (odpověď na č. 8) třeba položiti do doby po červenci r. 1255. Bude se to srovnávati i s původním pořadem listů, neboť bamberský diktátor položil listy č. 8 a 9 na konec své sbírky, považuje je patrně za ukončení jednání. Bude tedy pořad listů takto správně podán: č. 2, 3, 4, 5, 1, 6, 7, 8, 9 — t. j. chronologicky správný pořad listů bude se krýti s pořadem, v kterém listy byly zaznamenány až na jedinou výminku: list č. 1 třeba položiti doprostřed. — Co z toho vyplývá? Nelze-li listy č. 8 a 9 položiti do počátku r. 1255, jest umělý výklad obhájců naší sbírky, jenž chtěl dovoditi shodu mezi udáními listů a fakty známými odjinud,

papeže, rozhodl se ve prospěch Přemyslův ustoupiti dobrovolně, žádaje jen vyplacení přiměřeného odškodného.

[25]) V listu č. 8 vytýká Vilém suis „ministris“, že nemají „proferre verba, que nostre dignitatis minantur depressionem“. Doufá, že sejde se konečně jeden z vypsaných sněmů, na němž chce uznání celé říše si získati.

[26]) Listem tím žádá biskup Bamberský jiné biskupy a kapituly, aby konali modlitby, aby kandidatura Přemyslova došla papežského schválení (Supplices igitur preces offeratis Domino, quatenus a domino papa confirmationem obtineat ac consecrationem, cedente rege Wilhelmo . . .). Oznamuje zároveň, že byl vyzván Přemyslem, aby účastnil se sjezdu v Norimberce který dle listu č. 6 měl se konati mezi 25. červencem a 10. srpnem r. 1255. Protože o sjezdu tom, jako již nastávajícím, mluví i č. 6 (Přemysl oznamuje knížatům, že k sjezdu přijeti nemůže), třeba tedy i list č. 6 a odpověď naň č. 7 (knížata litují, že král Český do Norimberka nemůže, vyjadřují však přece naději, že nabízenou korunu přijme) položiti do července r. 1255.

učiněn v podstatné části své nemožným. Správným zařaděním listů lze však i nemožnost druhé podstatné části výkladu toho dovoditi. Ukázali jsme, že list č. 8 do počátku r. 1255 náležeti nemůže. O listu č. 3 lze pak říci, že jest pravděnepodobno, aby měl náležeti již do léta r. 1254. Je-li jisto, že listy č. 1, 6 a 7 mají náležeti červenci r. 1255, listy č. 8 a 9 srpnu neb září téhož roku, bude nejpřirozenější, položíme-li listy č. 2—5 (které, jak z obsahu jejich jest patrno, mají náležeti téže době dvou, nanejvýše tří měsíců)[27]) do jara téhož roku 1255. Jinak bylo by třeba předpokládati mezi listem č. 5 a č. 1 mezeru téměř jednoho roku, což sotva bude uvěřitelno.

Lze tedy to, co Döhmann spůsobem jiným dovoditi se snažil, přímo ze sbírky devíti listů dokázati. Umělá interpretace obhájců, jež měla spolehlivost nejdůležitéjších zpráv listů zachrániti, jest nemožná. Nad to pak hlásí se listy samy do r. 1255 a tu nemůže býti sporu o to, že téměř všechny zprávy jejich jsou s událostmi roku tohoto neslučitelny.

Pravili jsme, že Scheffer pochybnosti o věrohodnosti listů ještě sesílil. Scheffer upozornil totiž na celou řadu míst, z nichž nutno souditi na to, že skladatel listů byl buď nedospělým mladíkem, buď mužem velice naivním, jenž ve formách diplomatického jednání se nevyznal.[28]) Scheffer-Boichorst praví o místech těch:

---

[27]) Obsah č. 2: Přemysl oznamuje Vilémovi, že byl požádán německými knížaty, aby se dal voliti za krále a že slíbil žadatelům vyhověti, ustoupí-li Vilém dobrovolně. — Č. 3: Vilém resignuje (srv. výše pozn. 24.). — Č. 4: Hraběnka Flanderská vybízí Přemysla, aby korunu přijal. — Č. 5: Přemysl odpovídá hraběnce Flanderské.

[28]) Scheffer-Boichorst, l. c. str. 569, 570. — Jsou to místa: Biskup Bamberský doporučuje Přemysla, protože se mu nikdo nevyrovná nejen v činech, ale i ve výmluvnosti (č. 1). — Hraběnka Flanderská končí list svůj naivním poučením o ustanoveních při volbách králů římských (4). — Přemysl odpovídá hraběnce Flanderské, že by jí vlastně neměl věřiti (!), že však to přece učiní, ale z opatrnosti (!) že pošle její list (list plný žalob proti Vilémovi) králi! (5.) — Přemysl s podivuhodnou neomaleností píše Vilémovi, že jest po soudu knížat neschopný (2) a Vilém sám uznává, že mu nebude divno (!), budou-li jím knížata v případě nezdaru chystaného sněmu opovrhovati! (8.) — Knížatům nedostalo se od Přemysla ani přípovědi ani odmítnutí i „jásají nadmíru“, octnuvše se mezi obavou a nadějí (!), poněvadž soudí, že Přemysl přece přijmouti musí (7). — List č. 9, jejž Hintze pasuje na loyalní projev, jest, jak Döhmann správně soudí, čirou nemožností.

„To jsou dětinství, jichž bych se nenadal ani od diktátora poněkud dospělého, natož pak od politicky myslícího muže.“

* * *

Po všem tom, co uvedeno, nemůže soud o spolehlivosti devíti listů zníti příznivě. Vytýkáme-li v následujícím nemožnost zpráv jejich na určitých případech, chceme, aby v té příčině zmizely poslední pochyby. Ukážeme, že jeden z nejvýznačnějších rysů jejich vypravování — chování se krále Viléma k plánu nové volby — nelze srovnati se skutečností.

Rozdíl, jenž ve smýšlení Vilémově v listech se jeví, jest patrným a nápadným. Jednou se zříká trůnu ve prospěch Přemysla, chtěje se spokojiti s jistou summou odškodného (č. 3), po druhé přísně a sebevědomě vystupuje proti osnovatelům volby Přemyslovy, o odstoupení ani nemluvě (č. 8). Kdy mohl učiniti to, kdy ono? — táží se všichni. A ku podivu! — nikdo neklade odřeknutí Vilémovo do začátku neb jara r. 1255, kam by přece dle listů našich nejpřirozeněji slušelo. Uznávají všichni, že sem je klásti jest nemožno. Plán nové volby roku tohoto ovšem nejsnáze vzniknouti mohl, ale situace Vilémova zdaleka nebyla taková, aby byl chtěl se poděkovati. Uznán spolkem měst rýnských, posílněn přistoupením důležitých měst Frankfurtu, Oppenheimu, Wormsu, Špýru, Hagenavy a Kolmaru, po úspěchu sněmu Wormského v únoru r. 1255, a potěšen nad tím, že všude rád jest viděn i že konečně má v moci své korunní klenoty říšské, nemohl nikdy napsati list, jejž známe z „Correctorií“.[29])

Proto mimo Döhmanna všichni, kdož plánem se obírali, kladou odřeknutí Vilémovo do r. 1254 a to do letních měsíců, Hintze dokonce do jara r. 1254.[30]) Tu však třeba se tázati: Což by papež dříve se o tom nebyl dověděl, než v srpnu r. 1255? Než dejme tomu. Že v létě r. 1254, po smrti Konradově, plán vzniknouti mohl, lze připustiti.[31]) Také Kolínský arcibiskup byl již

[29]) Srv. Böhmer-Ficker, Reg. č. 5189a, 5198, 5202a, 5203, 5204, 5205, 5215, 5232a, 5233, 5237, 5239.

[30]) Nesprávnost tohoto mínění Hintzeova dovodil Döhmann, l. c. str. 44—46.

[31]) V tom odchylujeme se od Döhmanna. Döhmann soudí, že hlavním strůjcem plánu byl arcibiskup Kolínský a kandidátem jeho Přemysl. Z toho stanoviska jest mínění jeho, že plán mohl vzniknouti teprve r. 1255, vysvětlitelno. Ukázali jsme však, že plán mohl býti jedině původu štaufsko-wittels-

s králem ve sporu. Ale že by se s plánem tím mohlo vůbec vystoupiti, když papež Innocenc IV. byl ještě na živu, o tom velmi pochybujeme. Docela pak nemožným zdá se, že by za života Innocencova Vilém odhodlal se k resignaci. Ostatně jest neodůvodněno vyličovati postavení Vilémovo v létě r. 1254 za tak zoufalé, že by byl ochoten ustoupiti. Smrt Konradova přinesla mu jen prospěch. Mnozí přívrženci Štaufovců neváhali nyní uznati Viléma. Boj s Karlem z Anjou a Markétou Flanderskou, boj, jenž nikterak neskončil Vilémovou porážkou, nemohl přece, jak Scheffer míní[32]), přispěti k jeho resignaci, tím méně, že v téže době vyzval papež Viléma znovu, aby přišel do Italie pro korunu císařskou a pečoval úsilně o smíření jeho s hraběnkou Flanderskou. V srpnu pak i věrně štaufský Frankfurt přestoupil na stranu Vilémovu a jeho příkladu následovala brzo i jiná města[33]) Za takových poměrů neměl Vilém pražádné příčiny projevovati chuť k resignaci.

Do které doby lze tedy položiti list č. 3, jímž Vilém své odstoupení ohlašuje? Ani do r. 1255, ani do r. 1254 — a také nikam jinam. Záměr ten vůbec jest u Viléma sotva možný. Jak již Döhmann[34]) uvedl, bylo by odstoupení Vilémovo nevysvětlitelno za sebe trudnějších poměrů. Hodnost královská a zejména mocná podpora papežova byla mu v boji s nepřátelskými sousedy zbraní velmi vydatnou a kdyby byl resignoval, byl by nejvíce uškodil sám sobě.

Udání listu č. 3 třeba tedy naprosto zamítnouti. Skladatel buď si vše vymyslil, anebo čerpal z klamné pověsti. Totéž pak třeba tvrditi o č. 8. Jak jsme již uvedli, nelze listy č. 8 a 9 položiti jinam, než do druhé polovice r. 1255. Ale v listu č. 8 mluví se o vypsaných sněmích, na nichž král doufá poslušnost v celé říši

bašského. Tu pak nutno také připustiti, že počátky plánu sahají do té doby, kdy v Němcích zpráva o smrti Konrada IV. se rozšířila. To bylo v létě r. 1254. Dokud byl Innocenc IV. na živu, knížata Bavorští zajisté se neodvážili s plánem vystoupiti — k rozhodnějším krokům došlo asi až po jeho smrti. — Faktum, že arcibiskup Kolínský v listině z 26. listopadu 1254 datuje dle let panování Vilémova, není po soudu našem tak závažno, aby se z něho vyvozovati mohlo, že mezi Vilémem a arcibiskupem tehdy ještě latentního nepřátelství nebylo. (Tak Döhmann, l. c., str. 22.)

[32]) Scheffer-Boichorst, l. c, str 579.

[33]) Srv. Böhmer-Ficker, Reg. č. 5189a, 5195b, 5196, 5197a, 5197b, 5198.

[34]) Döhmann, l. c., str. 47.

si zjednati. To nemohlo, jak Hintze[35]) výslovně doznává, psáno býti jindy, než na začátku roku 1255, před sněmem Wormským. O nějakých sněmích v druhé polovici roku 1255 nevíme nic určitého[36]). Máme tu tedy nový patrný odpor. List č. 8 má náležeti do srpna či září r. 1255, ale tu jest nemožný. Třeba jej rovněž zamítnouti.

Jsou-li tak význačné rysy sbírky devíti listů naskrze nesprávny, nelze jinak, než i zprávu o kandidatuře Přemyslově za nespolehlivou považovati. Nespolehlivost listů vysvitne ještě patrněji, srovnáme-li udání jejich se zprávami obou papežských listů. Nalezneme řadu odporů a nesrovnalostí, na něž třeba váhu klásti.

Bamberský diktátor neví ničeho o účastenství arcibiskupa Kolínského v plánu. Neví ničeho o přísném zakročení papežově — dle jeho listů zmařil plán sám král Vilém rozhodným vystoupením (což ostatně samo sebou jest nejméně pravděpodobno). V listu č. 6, daném nejpozději v polovici července r. 1255, praví Přemysl, že očekává návrat poselstva, jež byl do Říma v záležitosti své kandidatury vyslal. Papež by tedy již v červenci o celém plánu věděti musil. On však dovídá se o tom teprve ke konci srpna! — Papež neví ničeho o tom, že Vilém byl ochoten vzdáti se koruny. Dle listů Alexandrových byl celý plán protipapežský, dle devíti listů „Correctorií“ byl to plán osnovaný stranou věrně papežskou se svolením samého Viléma! — Výklad bull papežských kandidatury Přemyslovy nepřipouští, listy „Correctorií“ ji hlásají.

Z odporův a zmatků těchto není vyváznutí Podezřelé listy „Correctorií“ třeba zamítnouti co do obsahu úplně. Neznámému jich skladateli nejen že nebyl plán nové volby znám pouze v nejobecnějších obrysech — nebylo mu známo nic mimo to, že o nějaký plán nové volby se jedná a snad i to, že jednání těch se účastní král Český a biskup Bamberský.[37]) Do té míry lze

[35]) Hintze, l. c., str. 149.

[36]) Böhmer-Ficker, Reg. č. 5259a.

[37]) Bylo by snad možno i to popříti. Byl-li skladatel listů z Bamberka, bylo by vysvětlitelno, že v díle svém přidělil určitou úlohu i svému biskupovi. Než zdá se nám přece pravdě podobným, že Wittelsbachové k uskutečnění plánů svých hledali pomoci Přemyslovy (snad prostřednictvím biskupa Bamberského) a to proto, že o totéž pokusili se roku následujícího, v jednáních předcházejících volbu Richardovu. Považoval-li Přemysl již v této době Wittels-

mu tušíme spolehlivost přičísti — aspoň výklad Scheffera-Boichorsta o prostřednictví biskupa Bamberského tomu nasvědčuje

Přijmeme li výklad Scheffera-Boichorsta,[38]) že listy „Correctorií“ jsou prací snaživého mladíka, dá se otázka vzniku listů snadno vysvětliti. Věděl-li mladý skladatel, že král Český jedná s knížaty o volbu nového krále, nemohl ve své prostotě jinak, než domnívati se, že kandidátem jest Přemysl. Kdo jiný byl by koruny císařské hodnější než on, král tak mocný a statečný! Věděl dále, že Vilém a hraběnka Flanderská jsou nepřátelé[39]) a na základě tom domyslem a kombinacemi utvářil se v hlavě jeho plán tak, jak jej z devíti listů „Correctorií“ poznáváme. Úloha, kterou přidělil Přemyslovi, dotud odpovídá skutečnosti, že Přemysl nevystupuje přímo nepřátelsky, t. j. že chce se dáti voliti, kdyby Vilém resignoval a papež svolil. Tak by se byl snad Přemysl Otakar zachoval, kdyby se mu byla v té době koruna nabídla.

Z jednoho stanoviska jest sbírka devíti listů zajímavá: seznamuje nás s výkladem, jejž neznámým jednáním knížat přikládal obecný lid, aneb aspoň s výkladem, jenž prosté mysli jednotlivce zdál se nejsprávnějším. Pozoruhodno jest, že výkladu tomu byla nejpřirozenější kandidaturou — kandidatura Přemyslova. Se zjevem tím setkáme se ještě později.

* * *

Výsledek, k němuž jsme dospěli, zněl by: Nelze dokázati, že by králi Českému roku 1255 koruna německá nabízena byla.

---

bachy za své nepřátely, nebylo asi toto vědomí protivy ještě tak určitě vyvinuto u Wittelsbachů. Vzpomínka na události nedávných let (r. 1248 a 1249), kdy Přemysl, tenkrát ještě markrabí Moravský, v boji svém proti otci a nepřímo v boji proti straně papežské vůbec, pomoci Wittelsbachů vyhledával a na území jejich útulku nalezl, dávala asi nyní vévodům Bavorským naději, že mladý král Český nebude se stavěti příkře proti jejich snahám. (Srv. o tom více v druhé části této úvahy.)

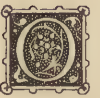
[38]) Scheffer-Boichorst, l. c., str. 570.

[39]) Jak velice známost o nepřátelství mezi králem Vilémem a hraběnkou Flanderskou, Markétou, rozšířena byla a jak značný význam nepřátelství tomu byl přikládán, patrno z Contin. Garstensis (Mon. Germ. Ss. 9, 600), jež praví k l. 1253: Item Wilhalmus electus in regem occisus est, procurante quadam nobili comitissa, que ipsi quo ad imperium obtinendum fortiter resistebat.

(Příště dále.)

O písni „Siladi a Hadmaži".

Sděluje V. Houdek.

této poměrně nevelíké balladě uherské existuje již tak říkajíc celá literatura.

Kollár uveřejnil ve svých Národních Zpěvankách (Budín 1834, I. díl, str. 43.—52.) necelou píseň tuto pod názvem „Michal Siladi a Václav Hadmaži" z několika starých listů, jež evang. farář Emerich Lauček na Píle v Mal. Hontě ve vazbě jedné staré knihy nalezl a Kollárovi poslal. Bylo tu 31 slok a ze sloky 32. první verš. K tomu připojil Kollár toto přání: „Ó by se časem poštěstilo někomu to, co tu schází, v bibliothekách aneb na pergamenech knih najíti!"

Ač se krátce potom našel slušný počet starých historických písní slovenských, z nichž některé do té doby jenom dle zachovaných názvů známy byly, — tož přece písně o Siladim a Hadmažim mezi nimi nebylo. Za to však dověděl se Kollár mezi tím o maďarském textu té písně, o němž napsal ve svých Zpěvankách (díl II. 463—464) toto:

„Píseň o Siladim a Hadmažim nalézá se i ve starém maďarském a německém přeložení tištěném pod názvem: „Magyar költöi régiségek, kiadta Toldy Ferenc 1828". Tam se nacházejí i poslední dvě nám chybující strofy, které pro úplnosť z maďarčiny a němčiny přeložené zde klademe": (Překlad ten podán doleji). „Pod touto maďarskou balladou tištěna jest ještě následující, od textu však oddělená, doslovně takto znějící strofa:

> Tisícého pětistého a nad sedmdesát psali pervého,
> jeden mladík utvoril ve svém sídle v zámku Semendrii
> z veršů jednoho básníře, s truchlícím srdcem.

Z tohoto přívěsku viděti, že tento maďarský překladač udělal to podle jiného originálu, nepochybně našeho slovenského, což ale on, snad pro národní herdosť, vyznati a jmenovati se styděl." — Potud Kollár.

Vlastně však měla se věc takto:

V jednom rukopise maďarském z 1. polovice 17. století, tzv. Csoma-Codexu je tato báseň v maďarském znění úplně obsažena. Je to nejstarší zachovaný text její maďarský. Z tohoto rukopisu přeložil ji neznámý překladatel v Hormayrovu Taschenbuchu (1822, str. 453—456) do němčiny a sice prý dosti nedokonale. Téhož roku

vydal ji z Csoma-Codexu po maďarsku zakladatel maďarské historie literární, Fr. Toldy, pod názvem „Szilágyi Mihály és Hagymási László“ poprvé, a r. 1828. ve spise od Kollára shora citovaném podruhé a připojil tam též německý překlad z Hormayra, poněkud opravený.

Toldy vyslovil zprvu domněnku, že tento maďarský text v Csoma-Codexu je zpracován dle písně původně srbské. Opíral se při tom o poslední, od Kollára shora přeloženou sloku a o tu věc, že Semendria, zmaďařeno Szendrö, srbsky Smederevo, leží na pravém břehu Dunaje. Později však domněnku tu odvolal a nahradil ji různými konjekturami o původu té písně. Maďaři vyvraceli domněnku o srbském původu písně poukazováním k tomu, že také v Borsodské stolici (v severní polovici Uher) leží hrad zvaný po maďarsku Szendrö.

Konečně r. 1884. uveřejnil Alb. Kardos v časopise Nemzet ze dne 29. října článek, v němž pokládá oba hrdiny této básně za historické osobnosti z XV. století a proslovil domněnku, že básník Br. Balassa byl asi původcem textu v Csomském Kodexu zachovaného. On tvrdí rozhodně, že ballada tato je původu maďarského a snažil se dokázati, že onen nejmenovaný Maďar ve hradě Szendrö spracoval po maďarsku báseň latinskou, k níž však látka prý vzata byla ze starších pověstí maďarských. Zároveň prohlásil slovenský text v Kollárových Zpěvankách za pouhý překlad z maďarčiny — **pořízený samým Kollárem, jenž prý se dopustil mystifikace.**

Na základě tohoto článku Kardosova vyslovil se pak známý uherský ethnolog Dr. A Herrmann ve svém časopise „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ 1887 ve článku „Beiträge zur Vergleichung der Volkspoesie“ str. 64. o t-xtu Kollárovu následovně: „Fast unzweifelhaft eine Übersetzung des ungarischen Textes und mit diesem beinahe wörtlich übereinstimmend, ist die wahrscheinlich von Kollár besorgte, angeblich aber aus dem XV. Jahrhundert stammende slovakische Version „Michal Siladi a Václav Hadmasi.“ (Jana Kollára Národnie Zpiewanky u. s. w. Buda 1834. I. Band, S. 45—52. — Vgl. über diese Mystification: Alb. Kardos, Nemzet 1884, 29. Oct.)“ —

Především budiž konstatováno, že Kollár ve Zpěvankách se nevyslovil, že by píseň ta z XV. stol. pocházela; tvrdil-li to Kollár

(nebo snad někdo jiný) jinde, o tom mně nic známo není. Proti onomu obvinění z literárního podvodu pak nemohli se ani Kollár ani Lauček hájiti, neboť oba byli dávno před tím na pravdě Boží, nežli obvinění to poprvé (r. 1884) proneseno bylo. Pokud mně pak známo, nebylo tomuto nařknutí dosud se žádné strany odporováno. Kam se onen starý rukopis poděl, jejž Lauček Kollárovi poslal, o tom — pokud vím — není zprávy. A tak obohacena byla historie literárních podvodů novou kapitolou, jejíž poskvrna ulpěti měla navždy na pěvci „Slávy dcery“.

Tu z nenadání učinil jsem letos objev, který dokazuje nezvratně, že ono obvinění Kollára z mystifikace je úplně bezpodstatné a křivé. Budiž mně dovoleno několika slovy vyložiti historii tohoto objevu.

Když po objevení tzv. kancionálu Boršického r. 1888. nálezy moravsko - slovenských psaných a malovaných kancionálů stále se množily, rozšířil jsem svoje poptávky i za hranice, na Slovensko uherské. Však odtamtud dlouho docházely zprávy jenom negativné; až teprve z jara r 1891., když text ku III. sešitu „Moravských Ornamentů“ (vydávaných vlasten. muzejním spolkem v Olomouci), v němž objevené kancionály moravsko-slovenské popsány jsou, se již dotiskoval, zaslal mně zasloužilý spisovatel slovenský, vdp. J. L. Holuby, senior trenčanské stolice v Zemanském Podhradí, na ukázku kopie několika iniciálek z kancionálu, chovaného v Myjavě v Nitranské stolici. K mé prosbě byla mně pak celá kniha zaslána, jež — jak se ukázalo — je po stránce ornamentální nejzajímavější ze všech rukopisných památek našich toho druhu. Je to kancionál, jejž r. 1684. psal a maloval evang. rektor Turolucký (Turá Lúka u Myjavy) Jan Liborčen. Stránku uměleckou rukopisu toho popsal jsem v III. sešitě řečených „Moravských Ornamentů“ na str. 83—98. — O obsahu knihy té psáti nebylo by v publikaci té, výhradně jenom ornamentice věnované, jednak na místě bývalo, jednak nezbývalo k tomu již času, zvláště vzhledem k neuspořádanému a zbědovanému stavu knihy té. Pouze tolik mohl jsem již v III. sešitě „Mor. Ornamentův“ oznámiti, že kromě písní duchovních obsahuje kancionál ten také historickou starou píseň slovenskou o sigetském zámku. Když se mně však po delší době podařilo, pomocí zachovaného, ač také porouchaného rejstříku kancionál uspořádati, listy zpřeházené na svá místa zařaditi a obsah zachovaného zbytku knihy zjistiti, ukázalo se, že tu jsou ještě jiné

písně světské, a mezi nimi zejmena též úplná píseň „O dvúch uherských pánoch a tureckého císare dceri“, která se objevila býti identickou s písní „Michal Siladi a Václav Hadmaži“ v Kollárových Zpěvankách.

Kancionál Turolucký či Liborčénův přešel brzy po objevení svém v majetek vlasteneckého muzejního spolku Olomouckého, kdež každému, koho věc zajímá, je volno, o pravosti starého rukopisu se přesvědčiti.

Abychom provedli především důkaz o totožnosti písně „o dvúch uherských pánoch a tureckého císare dceri“ s písní „Michal Siladi a Václav Hadmaži“ v Kollárových Zpěvankách, podáváme zde onu píseň dle (netištěného ovšem dosud) textu Liborčénova, poznamenávajíce pod čarou všecky odchylky textu Kollárova, a předesílajíce o jazyku písně té a o způsobu psaní textu Liborčénova toto:

Jazyk této písně je — tak jako všech slovenských historických písní té doby — čeština hojně slovakismy prosycená. Jsou to hlavně tyto výrazy: temnice = vězení, temnicar = žalářník, vítěz = junák, vítězství = junáctví, třidcátka = celní úřad uherský, kde se vybíralo clo, tot. třidcátý díl zboží; třidcátný, třidcátník = celník, mýtník; sihoť = ostrov; sobášiti se = ženiti se; šablami zvrtati = šermovati; kopije = kopí; hore = vzhůru; mimo to maďarské lovas = kůň, a odtud lovasmešter = doslova mistr nad koňmi, Stallmeister. Potom formy grammatické: dativ tebe (m. tobě), lokal panoch, vocativ rovný nominativu; formy upadel, vytahel atd. Hláska *ř* nevyskytuje se v celé písni ani jednou. Délky hlásek nejsou nikde čárkami naznačeny; dlouhé *í* pouze psáno *j*. Měkké *ě* zůstává často tvrdým: odpoveděl, vec (věc), vernost atd.

Tu a tam jeví se však nedůslednosť ve formách: jednou čte se „uhersk ý“, podruhé „uhorský“; jednou „Hadmaži Václav“, podruhé „*L*aclav“ (zkrác. Ladislav; Kollár má důsledně „*V*áclav“); vedle českého „jsou“ slovenské „sú“; „dobre se meli“ (měli) a „kopije mali“ atd.

Písmo Liborčénovo jest pěkné a dobře čitelné — přes to, že inkoust je vybledlý; je tedy možno podati zde věrný opis textu Liborčénova, při čemž pouze transskribujeme: *í* za *j*; *j* za *g*; *š* za *ss*; *v* za *w*; *i* za *y* po měkkých souhláskách; *ou* za *au*;

délek (kromě *í*) neoznačujeme, ježto některé v češtině dlouhé slabiky snad byly ve slovenčině (tehdejší) krátkými.

Text Liborčénův je psán ve slokách, ne však ve verších. Kollár otiskl píseň tu ve slokách o 9 verších pěti- nebo šestislabičných; není nám známo, zdali rukopis, jejž měl Kollár před sebou, podává píseň tu v takových verších; pochybujeme o tom a máme za to, že původní metrum písně bylo trojverší s verši patnácti až šestnáctislabičnými; důvod pro toto mínění uvedeme doleji. Otiskujeme proto píseň tu v tomto rozměru.

Kancionál turolucký má následkem opotřebování a nedosti pevného papíru všechny listy na okrajích uškubány; odtud vznikají téměř v každém verši v rukopise malé mezery — obmezující se zpravidla na jedno slovo nebo na kusy dvou slov, jež jednak ze smyslu, jednak z textu Kollárova snadno a až na malé výminky doplniti se daly; doplňky ty jsou zde v závorkách.

Píseň o dvuch uherskych panoch a (tureckeho) cisare dceri.

1.

O krasne(j veci) spívat vam (budu), byste poslyš(eli);
(čehož) dobre v(ím, že až po)savad (to ste neslyšeli:)
o krasnej p(anne) tureckeho cisare, (že se) podivíte.

2.

Jedn(eho času dva) mladí pa(ni do vezení) vpadli
(v Konštantinopoli) Tureckemu cisari pod jeho moc prišli,
protož jich cisar (kázal) posadit do svojej temnice.

3.

Nevelmi daleko od cisarskeho domu ta temnice byla,
(v kterej ti) dva pani z uherskej zeme posazeni byli [1];
jejich jsou (jmena) Siladi Mihal a Hadmaži Vaclav.

4.

Jedneho času na svateho Ducha [2]) spolu su seděli.
Siladi Mihal, tén prepekny pan z temnice vyhledal [3]):
velmi prepeknu (žalost)ivu notu na citare jest hral [4]).

5.

Velkym vzdychaním hlasem žalostnym to jest on povedal [5]):
„Od tejto chvíle na rok, až Bůh dá, budeš Mihal doma,
s otcem i s matku i s pani sestru budeš hodovati.“

---

[1]) byli ve vezení; [2]) Ďura; [3]) Hadmázy Václav pres mrežku hleděli; [4]) notu sobe hrali; [5]) takto predpovídal.

6.

Ihned[6]) v tu chvíli cisarska panna v okenečku stala[7]),
(na pekn)em palace v krasnem okenku vzdychaní slyšela;
hned (cisarska pa)nna panu Siladimu[8]) srdce obveselila.

7.

(A) tak ta[9]) panna, cisarska dcera[10]) k temnici jest prišla[11])
a (smutne[12]) srdce) panu Siladimu jest obveselila:
velmi lahodne . . . . . . k nemu jestit promluvila[13]):

8.

(„Ja v) kratkem čase a v malej chvíli tebe bych pomohla[14])
(z otcovej) temnice, z velikej nuze tebe bych vyvedla[15]);
len slub (mi[16]) ruku, ty) pekny[17]) vítez, na tvoje vítezství."

9.

(Čím to) uslyšel Siladi Mihal, hned jej odpovedĕl:
„Jen mne (vyslobod', na) mu česť, víru[18]), na moje vítezství,
já tebe vezmu, cisarska panna, za vernu[19]) manželku."

10.

(Cisarska) panna hned s temnicarmi[20]) svoju[21]) vec spravila,
jich o pul noci jisteho[22]) času z temnice vyvedla;
cisa(rska panna) šla do maštale[23]), kone[24]) vybírala.

11.

Cisarska panna po zlatej šabli mladym panum (dala[25]);
(lovas)meštrovi s jeho lovasmi hlavy postínali,
a osedlavše (tri hla)vne kone preč su pospíchali[26]).

12.

Tureckemu cisari jeho dvorane rano[27]) povedĕli,
(že mladí) pani z temnice ušli, jich su tam nenašli[28]);
lovasmeštrovi (a jeho) lovasum[29]) hlavy postínali.

13.

Tam na tridcatku jich su uzreli, hned jich (se zpytali),
kde by oni šli. Dva mladí pani tridcatnym rekli,
že (oni jedu) k uhorskej zemi štĕstí probovati[30]).

---

[6]) Práve; [7]) z okenka hledĕla; [8]) Jej pekná krása pána Siladiho; [9]) Císarská; [10]) skrytĕ v tu chvíli; [11]) bežela; [12]) presmutné; [13]) k nim prepeknú vec, císarská panna tuto reč mluvila; [14]) vás bych vypustila; [15]) vás vyslobodila; [16]) jen mi slib; [17]) slavný; [18]) na česť, na víru; [19]) pravú; [20]) temničári; [21]) tuto; [22]) jednoho; [23]) mezi konĕ; [24]) a jim; [25]) dala mladým pánom; [26]) Zde vynechána u Liborčéna celá sloka, jež zní u Kollára takto:

Pristrojivše se, zlatohlav, šaty krásné na se vzalą;
císarskú pannu hned posadili na jedneho koňa,
ostatnie (konĕ?) hned postínali, hnáty porúbali.

[27]) hned mu; [28]) preč jsú pospíchali; [29]) s jeho lovásmi; [30]) v. 2. a 3.: tých mladých pánův uherských vítĕzův: kam by pospíchali? A oni rekli: „K Uherskej zemi štĕstí pokúšeti".

14.

Hnedky[31]) na nahle a velmi rychle ten cisar (turecky)
zavolal jestit na svych vítezov a na svych junakov,
(presla)vnych bašuv, aby tych panuv zvazanych privedli[32]).

15.

Na mytach tridcatkoch vajdove turečtí tuze (kazali),
jestliby taci a taci pani tudy pruchod měli,
aby stí(hali), do Konštantinopole zvazanych privedli.

16.

Vítezi uherští, ti mladí pani pres tridcatky (jeli),
(tryd)catnici hned na ně volali, po nich su beželi,
ale ti pani (dobre) se meli, tridcatnych pobili[33]).

17.

Po nich su take hnedky beželi vajdove turečtí,
(jich jsou) honili[34]), na ně[35]) volali, aby se poddali;
ale ti[36]) pani dobr(í jonaci) malo na to dbali.

18.

Pred tym pobehem anebo bitku[37]) tu[38]) cisarsku (pannu)
(s koňa sadili a ju u)vedli do jednej sigotě[39]),
nebo se bali, aby nespadla, tam[40]) (ju odeslali).

19.

(Ti) mladí pani kopije mali[41]), prudce[42]) se honili,
Siladi Mihal (a Hadmaži V)aclav šablami zvrtali,
a tak tych[43]) vajduv, ostatnich (Turkuv vš)eckych postínali.

20.

(Hned) na svítaní[44]) až do poledně s Turky se honili,
pres turecku (zem svu vl)astní ruku smele se prebili;
ti mladí pani z uherskej ze(me) Turkuv jsou premohli[45]).

21.

V hustej sigoti ta krasna panna velmi naríkala,
s vel(ku žalostí) a s velkym smutkem[46]) toho[47]) litovala,
sve krasne oči, (svu prepek)nu tvar slzami smačala[48]).

22.

(Z ticha) slovička k sobe mluvila ta cisarska[49]) panna:
„Želím se (sama), ale vec želím tych uherskych panov;
kam su se poděli, ne(šťastna j)a panna v tomto pustem háji[50]).

---

[31]) Velmi; [32]) v. 2. a 3.: hnedky zavolal svojich vojákův a svojich vítězův aby tých pánův dobrých junákův svázaných privedli; [33]) Celá sloka 15. a 16. u Kollára schází; [34]) zháněli; [35]) nich; [36]) ti mladí; [37]) krikem; [38]) schází; [39]) Sikoti; [40]) preč; [41]) meli; [42]) s Turci; [43]) tých peti; [44]) úsvitě; [45]) v. 2. a 3.: mladí jonáci uherští vítězi Turkův sú premohli, svú brannú rukú pres tureckou zem smele sú projeli; [46]) krikem; [47]) velmi; [48]) velmi uplakala; [49]) prepekná; [50]) v. 2. a 3.: ale víc vítězův, uherských jonákův, ti preukrutní nešťastní Turci jich sú postínali.

23.

Jestli ja umrem, kam se podejem v tomto pustem lese?
Kdo mne (ochraní ane)b pochova v poslední[51]) hodinu?
Ptactvo nebeske, zver (preukrutn)a mne požhrati[52]) ma.

24.

(Tych do)brych[53]) panuv, peknych junakov, uherskych víte(zov)
(v nebez)pečenství, na[54]) smrt ukrutnu ja sem privedla[55]);
ti preukrutn)í a zlostní[56]) Turci jich su postínali.

25.

(Muj ve)čny Pane, muj mocny Bože[57]), rač mně uslyšeti:
Ja sa (ti sama se svu) dušičku v ochranu poručím,
i jejich duše (rač mocny Bože v) tvu ochranu vziti[58])“.

26.

(Siladi Mi)hal, ten prepekny pan, to všecko posluchal,
jej na(ríkaní i jej v)zdychaní velmi jest litoval[59]),
tu krasnu pannu tureckeho cisare[60]) za ruku jest[61]) pojal.

27.

Hned bez meškaní vítez Siladi na koně posadil,
(cisar)sku pannu tureckeho cisare hore jest uchytil[62]).
Siladi M(ihal a) Hadmaži Laclav preč su pospíchali[63]).

28.

Když prichazeli k uherskej zemi, hnedky na cho(tarích)
Hadmaži Laclav Siladi Mihalovi[64]) počal jest (mluviti:)
„O krasnu pannu podme se bíti, ktery[65]) ji ma vzíti.“

29.

Hned odpovedél Siladi Mihal[66]): „Hadmaži Vaclav[67]),
muj mily bratre, nech ja ji vezmem, však ty maš (svu) ženu;
dopraj ty[68]) jí mne, nech ja ji vezmem, neb tebe (zabijem[69]).“

30.

I promluvila cisarska panna ke dvema ví(tezum:[70])
„Rozsekajte[71]) mne na kusy drobne svojimi[72]) šablami,
(nebo) nesluší takovym panom[73]) o mne se vaditi[74]).“

---

[51]) nešťastnú; [52]) požríti; [53]) mladých; [54]) a; [55]) já sem jich uvedla; [56]) nešťastní; [57]) Můj Bože večný, pán všemohúcí; [58]) v. 2. a 3.: I sama sebe i jejich duše v ochranu porúčím, tých mladých panův jejich dušičkám budiž milostiv sám; [59]) všecko on poslúchal; [60]) císarskú dceru; [61]) ji; [62]) v. 1. a 2.: Siládi Michal na koňa ji vsadil, s velkú radostí, s velkú chytrostí preč sou pospíchali; [63]) šablami zvrtali; [64]) hned Siládimu; [65]) kdo si; [66]) vítěz Siládi; [67]) Václavu; [68]) poprej že; [69]) nech já ji vezmu za pravú manželku; [70]) rytířům; [71]) rozsekejte; [72]) s vašimi; [73]) vítězům; [74]) sekati.

31.

Nic jest nemeškal Siladi Mihal, svu šablu (vyta)hel[75]),
hned se potkali, v harc uderili, k sobe su beželi;
Siladi Mihal Hadmažimu ruku po loket jest uťal[76]).

32.

V tom jest Hadmaži s kone upadel[77]), na kolena k(lekl:)
„Muj mily bratre, vítez Siladi[78]), pro Boha te prosim,
(odpusť mne mu) vinu, Bůh mne potrestal pro nešlechetnost mu[79]).

33.

Pro to, neb ja mam[80]) peknu manželku i dvuch (mla)dych synuv.
. . . . zustanže ty zdrav, muj mily bratre;
jdi s panem Bohem, Bůh vas požehnej, dobre se mejte.

34.

Dva mladí pani tak se rozešli, odpuštění v(zali).
Vítez Siladi pojavše pannu s ní se jest sobašil
a (svazek manže)lsky vedle poradku dokonati račil.

35.

Roku tisiciho a petisteho a šestdesateho
po Svatem (Duch)u ten první tyden do kroniky zepsal
jeden mladenec (k svej) veselosti sobe prospevoval. Amen.

---

[75]) Vítěz Siládi šablu jest vytáhl; [76]) v. 2. a 3.: harc učinili, v sebe uderili; vítěz Siládi Hadmázy Václavu ruku uťal jemu; [77]) prosbu učinil; [78]) odpusť mi vinu; [79]) v. 3.: Bůh mne potrestal pro mú nepravost, pro mú nešlechetnost; [80]) nebo i já mám. — Až potud zlomek této písně Kollárem uveřejněný. Ostatek přeložil Kollár sám z maďarského a německého překladu nazpět do slovenčiny na str. 463. a 464. II. dílu Zpiewanek následovně:

Nebo i pekných mám dvúch synáčkův i dobrú manželku:
Proto mne pán Bůh za moje hríchy teď slušně potrestal.
Dobre se maj už, premilý bratre, a len že mi odpusť!

Ti mladí páni takto srdečně se tu rozlúčili;
Siladi Michal spolu s tou pannou jak náhle sú došli,
oba, Siladi s císarskou pannou hned se sobášili.

(Dokončení.)

Smržické právo horenské.

Podává František Jaroslav Rypáček.

(Dokončení.)

§ 19.

Item dále ustanovujem: Když se hotaři do hory uvádí (sic), aby věrně hlídali a právě, nežli se do hory uvedau, mají se jim práva i articule čísti u volanej hromadě. Potom je horní do hor uvozovati mají. Za věrné a pilné jejich opatrování toho se jim dopúští, když večer domů jdau, aby sobě vzali po dvauch hroznech vína, a ty mají nésti v rukau a ukázati je hornýmu a nebo jednomu z horníků. Neučiníli pak toho, mají přehledáni býti v domně, kdeš hospodu mají; a nalezneli se znamení čehoš, ať se varují, buď na večer a neb na ráno, jiš hrdlo své tratí. Nebo i to jest za právo, jestli že by tajně u koho mest dělali a v chalupě hrozně, buď ve dně aneb v noci, kradmo na takový místo nosili a nebo jaké koli ovotce lidské prodávali, i s tím, na koho by se to shledalo, hrdlo tratiti mají a šebenice (sic) zaslúžili.

§ 20.

I toto nařizujem: Hotaři mají toho práva, jestli by je kdo v hory násilně nutil, aby jemu hrozny dávali, buď jedaucí a nebo pěší, a kdyby jemu nechtěl dáti, on z moci do vinohradu všel a hrozny sobě řezal, má hnet (sic) od hotařů vzat býti a oběšen jiným ku příkladu.

§ 21.

Tolikéš jest toto za právo při horách, aby hotaři horným kozly podle náležitosti nosili každý pátek, a hotaři mají od jednoho konce hrozně takové na kozly řezati aš do druhého once, jak v jednom vinohradě tak v druhém po všech horách, činíce v tom lidem jednomu každému spravedlivě.

§ 22.

Tolikéš toho nařizujem: Při tomto právu horenském, buď on, kdo buď, cizí a neb domácí, když sobě vinohrady prodávají, aby takovau kaupi v známost uvozovali a ne pokautně a nebo po krčmách sobě zadosti sami ručili; vezma jedna každá strana jednu osobu, mají hned k hornýmu jíti a jemu o takovém kupu, jak sau mezi sebau učinili, oznámiti, a horný jim pod po-

kutau, jak by se vědělo zaručiti, (nařídí) k oznámenému dni aby se k regstrám horenským dostavili. Která by se pak strana nedostavila a se tak nezachovala, má o vinohrad přijíti. Kdo prodá a kdo kaupí, má dáti J. Milost pánu 10 k. a hornýmu dle práva horenského 12 gr. českých.

§ 23.

I toto ustanovujem takto: Jestli že by se kdo k saudu horenskému volal, buď žalobník a neb druhá strana, ten má svau při u přítomnosti hornýho a horníka oznámiti, má sobě právo horenské osaditi osobami k tomu hodnými, však nesám sobě ke škodě nežli na škodu těch, kteří přu (sic) mezi sebau mají. A předně osazení, nebudauli chtíti na tom přestati která koliv strana, tu mají je horní dostatečně uručiti k vyššímu právu horenskému, které jest ustanovené J. Mil. pana markraběte na Englštaině (sic) horní artykule ty činiti, je všecky dáti zapsati, pánu, horním a horníkům vyšího práva odeslati, však nesené škody obvésti. A co ti vynaleznau, tu odpověď a nařízení horenského jakožto práva vyšího zasej (sic) na ty grunty toho pána, kde se ta pře začala, přinešeny býti mají. A tu horný z horníky (sic) mají osaditi právo horenské, jak prvotně naučení jim dáno, oběma stranám dáti přečísti, a oni na tom přestati mají. A kdo křiv zůstane, ten všecky škody nes a od hornýho trestán buď i spokutován, kdo na jeho vejpovědi prve přestati nechtěl.

§ 24.

Jestli že kdo může svůj vinohrad zastaviti, však kdo má svůj zaplacený, křesťan a nebo žid, má to býti před hor(ným) vymněřeno, zastavujeli jej z užitkem (sic), kteréš by se mněl vinohrad vypláceti, a aby dědici právi zůstali. Přidává li jemu právě a sám chce se užitku zbaviti, to buď při jeho vůli, pakli škody nemá na užitek, techdy může zastaviti vinohrad a neb prodati, však to má z dobrým rozmyslem učiniti. Jestli že pak v něm vína nepozbírá, techdy vinohrad může prodati, pakli v něm víno zbere, a to zas, co na něj vypučil (sic), navrátí. Pakli by vícej na užitku nadbejva(lo), druhému navrátiti jest povinen. Jestli že pak jest ten žid, kterýž na vinohrad pučil, má na svědomí hornýho a neb auřad techdy se má každého roku přihlašovati k těm penězům, a neučiníli toho, již jest zlechčil právo, právo horenské s tau pokutau 2 k., coš hornýmu náleží. A zdálo li by se židu, že jest

příliš, techdy može (sic) ten vinohrad prodati žid za slušné peníze na jednu i druhau stranu, aby pánu na tom nic nescházelo. Mezi tím ten chudý člověk bude bez vína i všecek statek jeho.

§ 25.

I toto ustanovujem: Když člověk přespolní kaupí víno nahoře, kdo to víno prodá, ten jemu má chovati z vědomosti dvúch sausedů, aby pánu na desátku nic nescházelo, a má teho kupce odbyti bes handrování a vypra(v)ovati jej míle odtud, a žádný (ze) spolu sausedův tu usedlý nemůže je obstaviti pro peníze. Jesli že pak se dva kopači zhádají o víno kaupené a že jeden druhého předkúpí, techdy může jeden druhému kaupi před horným obstaviti, a má se jim mírně právo horenské osaditi a to se mezi nimi spokojiti, tak aby dočteného dně odpraveni byli. A ten, kdo by dvúm své víno prodal, má hornýmu 2 k. propadnauti a škodu všeckym vynahraditi a ještě jiným ku příkladu vězením trestán býti.

§ 26.

I toto jest naše nařízení: Jestli že by nemněl horný z horníky spravedlivého hamování, má dán býti udělán ham*) spravedlivý k vzetí, jak přísloví jest: Coš chceš od lidí, to jim protně (prvotně) učiniti hleď.

§ 27.

Téš při desátku má býti takto právo: Kdo své víno svěř(il) a desátku nespravil, ten propadl tomu, komuž desátek náleží, všecko to víno, coš jest ho ten rok utížil, toliko desáté vědro se má jemu vydané býti s toho, a potom má o to trestán býti jako jiný zloděj a potom z hory i z dědiny vypověděn.

§ 28.

Také to nařizujem: Když kdo na víno nové peníze pučuje, ten toho nemá činiti bes vědomosti hornýho; pak li by se na vinohradě jaká škoda stala z dopuštění Božího, buď krupobitím a neb jakau koliv pokutau Boží, tak že by ten chudý člověk nemněl odkud práv býti svému věřiteli a nemněl by od koho kaupiti až do třetího vinohradu od svého, buď z hory a neb do hory, techdy má zase jemu peníze navrátiti. Nedáli jemu peněs, nechť sobě víno zbere na pňoví.

*) Míra (Weinvisir) normalní.

§ 29.

Tolikéš toto ustanovujem: Staneli se jaká škoda z dopuštění Božího taková, že by neměl, čím vrchnosti svej desátek spraviti, ani by nemohl v hoře kaupiti najíti, techdy má v druhém roku toho zanechati beze vší škody.

§ 30.

Také toto hora za právo má, aby žádný vinař obstaviti nemohl pro dluch, předně leč by dluch prokázati mohl před horným a auřadem; když by jemu od hornýho dovoleno bylo, techdy ať jest první dlužník a nadpadník a ať užívá svého práva, a jest toto právo, a jel upomínati jednu míli od hory beze vší překášky.

§ 31.

I toto za právo ustanovujem: Kdo má vinohrad a nemůže jeho dělati, jestli že toho nedotkne kosířem a jiný po seči za kopači bude, začíti, ten svůj vinohrad propadl, a chce li jej on neb erbové jeho vyplatiti, má se jim toho příti s tau vejminkau, aby všechen desátek a právo horenské předešlé vypravil, kteréš se mu stalo, pánu dlužen bude 5 k. a hornýmu 12 gr. českých a jinau všecku vinu a neb o vinohrad přijde, a to ještě jako nedbalý vězením od hornýho dostatečně trestán býti má.

§ 32.

Item toto za právo nařizujem: Kdož kolivěk na vinohrad rok a jeden deň pučí, a chce-li jej nadpadník v této zemi usedlý po smrti dědice obdržeti, hornýmu a horníkům, když se práva čtau, má se ohlásiti a k takovému vinohradu připověděti. Neučiní li toho a zamešká roku a dně, a bude chtíti ten nadpadník a nebo erbové jeho se připověděti, má jim zase znovu od hornýho prodáván býti, jak nahoře oznámeno.

§ 33.

A k tomu také táš hora za právo má: Kdo by v ní nadpad mněl na nejblišího (sic) přítele a neb dědice připadnauti, má takové vinohrad sprodati, pakli by přítel menší byl, jemu docela náležel a chtěl se v ten vinohrad uvázati, že chce tomu malému takový vinohrad před horným zaručiti podle práva hory.

§ 34.

I toto za právo v horách jest: Když víno zbírá a nebo zbírati má, všel li by kdo svého vinohradu za jeho bráči a jemu

uluzoval bráče, ten propadl hornýmu s každýho bráče 5 gr. a jest povinen napravovati sausedovi škodu; pakli bude volati, stoje na runě, bráče: Bráči, poďte ke mně zejtra zbírati!, techdy nic nepropadl.

§ 35.

I toto jest v horách za právo: Jakš po vinobraní jest, aby horný žádnému nedal ani nedopúštěl koní, krav, ovec, sviní a jiného dobytka žádného mezi vinohrady vháněti. Kdoš by pak v tom postižen byl, jest hornýmu povinen od jedné krávy většího dobytka dáti 4 gr. český a škodu, komu koliv udělá, podle právního artykule bude rovnati.

§ 36.

I toto zapovídáme: Když jest po vinobraní, aby žádný listů (na) vinohradech nezbíral kromě každý sám v svém. Kdožby v tom postižen byl, te(n) každý, kolik by jich postiženo bylo, má propadnauti hornýmu 5 gr. Tolikéš sau všecky a všelijaké po panství překášky přes celý rok mezi vinohrady zapovídají. Kdo se tak nezachová a bude postižen, ten propadne Jejich Milost pánu těch hor 5 k. s každé šlapky jak nahoře a hornýmu s každýho dobytka velikého 10 gr. a z menšího po 5 gr. i škodu podle práva horenského rovnati, a to dostatečně býti má jiným ku příkladu.

§ 37.

I toto obzláštně (sic) zapovídáme, že hory to právo mají, že všecky stešky (sic) mezi vinohrady se zapovídají. Kdoš toho nezachová, propadl hornýmu 10 gr. a hodné trestání, a jestli by to všecko horný přehlídal, a mohli to na něj dokázati, techdy jest povinen vrchnosti 5 gr. českých dáti, kolikrát by se to na něj našlo bezevší vejmluvy.

§ 38.

I toto za právo jest, že naposledy právo horenskej (sic) zapovídá: Kdož by pňoví neb rýví nosil a neb freydy obnažoval v cizích vinohradech bez dovolení těch, již (sic) hory a neb vinohrady sau, ten jedenkaždý povinen bude hornýmu dáti 5 gr. českých a ještě k tomu dostatečně vězením trestán býti má.

§ 39.

I také jest všech pánů nákladníků jedno myslné snešení, aby auřadi, buď on kdo buď, do jednoho neb druhého

vinohradu jarním časem, když se róble k štěpování lámú, bes dovolení toho, kterému vinohrad patří, nechodil a róble lámati se neopovážil. Jestli že by se toho dopustil a v tom postižen byl, a nebo se to na něj provedlo, techdy beze vší vémluvy néprv 2 k., s kterýchšto oznámeno bude, tomu, kterémuš se škoda učinila, se vydá, a ostatek do pokladnice pánů nákladníků, téš mimo těch dotčených 2 k. pánům horním 5 gr. českých složiti povinen bude.

Konec.

O některých bájeslovných bytostech na mor. Valašsku.

Píše Mat. Václavek.

Jako rozličné zvyky a obyčeje, rozmanité pověry a zábobonky již z pradávných pocházejí dob, tak i jisté, abych řekl konkretní osobnosti, jež v ústech lidu až posud se udržely, poukazují na staré, pohanské bájesloví.

Církev křesťanská nemohla naprosto vymýtiti staré, pohanské názory z myslí lidu, nýbrž spokojila se tím konečně, že podložila názorům těm smysl, nátěr křesťanský, takže mnohé zvyky a obyčeje trvají takměř neporušené až podnes; všecky pak bohy a bohyně, jež uctívali naši slovanští předkové, vyhlásila církev za bytosti zlé (ďábly), jichž člověk se má stříci a ochrany od nich u Pána Boha hledati.

V následujícím podávám zbytky dřevní pohanské víry našich předkův, zbytky, jež v pověrách lidu valašského nemalou měly (a posud mají) důležitost. Je-li však velmi nesnadno sběrateli při některé pověře smyslu pravého, jádra, se dobrati, tož tím více při bájeslovných bytostech bývá nadobro opuštěn. Sběrateli je druhdy spokojiti se zprávou neurčitou, nejasnou, při čemž nabývá i toho přesvědčení, že buď lid sám již není sobě vědom pravého smyslu některé věci, nebo že mu nedůvěra k cizímu člověku brání vyznati se. Mnohdy pozná sběratel, že jsou zvyky a obyčeje i pověry v rozličných rodinách a rodech také různé, ovšem také i v různých dědinách. Někdy třeba si všímati i řeči podnapilých písmákův, ano i rozličných babských vaděnic, aby se něco zachytlo. Na příklad: Tvůj tata měl r a r á š k a — a tvůj zas měl při koňoch z mrtvého ruku! — Tvoja mama była b o h y ň a, tys teho od ní

moc pochytiła — a tvoja mama była bosorka, ty si po ní céra. Tvůj stařík był morú — a tvůj dědo (prastařík) měł społky se všetkými duchy atd.

* * *

Některé bájeslovné bytosti.

Bohyně jest ženština zabývající se prostonárodním lékařstvím, hadačstvím, pomáhajíc lidem ve všech případnostech života; jeť celkem dobrou čarodějnicí. Naproti tomu **bosorka** je ponejvíce záškodnou čarodějnicí, která druhdy zlomyslně škodí člověku i „statku" (dobytku). Taková bosorka sluje na Hrozenkovsku a Karlovsku také stryga. Někdy se však přesně všechny tři druhy čarodějnic ani nerozlišují. Kromě bohyň jsou i bozi, bohoni, zaklínači.

Ačkoli veřejných bohyň (bosorek) je už na mále, totiž takových, které se řemeslem svým živí, tož nicméně je značný po dědinách valašských počet gazděn čarujících až posud, ovšem potají, a jsou mezi nimi některé jinak vážené a tytýž i nábožné gazděny, jež přes to vše v kouzla a čáry věří a je samy provádějí. Mluvíš-li pak s takovou starší a jinak nábožnou ženou a dáš-li podiv svůj na jevo, kterak ona může věřiti v ledajaké „čáry a duchy", aniť i kněží na kazatelně to zakazují a sám Bůh Otec přikázaní dal: V jediného Boha věřiti budeš! — odpoví ti: „Ja, synča miłý, šak též edem v jediného Pána Boha všemohúcího a krom Něho inších bohů neznám, a dyž ty sa mně došklebuješ, že v jakési duchy vieřím, víš i ty, jak je v písmě svatém psané, kterak Pán Ježiš złé duchy vymítał. A ti všelijací zlí duši posel (posud) mezi namy sa pohnítajú (pomětají), pokoléňú ludskému edem na złé hleďá a dyž sami uškodiť nemožú, tož člověka takého si nakujú a ten je potem horší jak oni!" —

Ostatně po názoru lidu i těm všelikým čarám každá řádná hospodyně má trochu rozuměti, alespoň tolik, aby věděla, kterak se brániti učarování ode druhých. Tak překvapil jsem*) jednu gazděnu „z těch lepších", když právě osívala sůl skrze starý, na ruby převrácený čepec Jelikož jsem s ní dobře znám, zažertoval jsem, říkaje, že to budou jistě jakési čáry, když aj babský čepec je při tom. Ale préj, vieřte milunci, jako ste to edem tak uhodli? —

Malé děti straší se **polednicemi,** zvláště pak **klekanicemi,** aby se po klekání (večer) již netoulaly a domu se držely. Nechtí-li

*) Píše mi p. J. Ország z Nov. Hrozenkova.

se děti večer před spaním modliti, straší je **nemodlencem** (nemodlenec přijde pro tě!).

Mora (můra) jest obyčejný smrtelník. Hlavní známkou je to, že má rovné šlapy. Tělo jeho jest v noci bezducho a duch, ten chodí po lidech, dusí je a vyssává z nich všechnu „vládu“. Člověk, jejž mora dusí, sám si nepomůže, než až jej někdo obudí. — Kdo občas něco připáleného sní, na toho mora nejde; i říkává proto gazděna, když se jí něco připálí: „No, trochu ně přicmudło, ale jezte enem, jezte, nebude vás mora dusiť.“ — Že někdo je morou, za to on nemůže, ale je „vinovata“ jeho matka. Dává-li matka totiž odstavenému již „chasníkovi“ opět píť, tož se z něho stane mora. Druhdy zaviní to matka hned jak je v životě. Jak? toho nelze se dověděti, poněvadž na otázky toho druhu bývá odpověď, že co je nám po takových „babských věcech!“

Nátka chodí po domech. Na koho si chce usednouti, na toho nějakým známým hlasem zavolá jménem jeho a ozve-li se jí, už ji má. Nebo škrabe u dveří a kdyby jí otevřel, už je v něm. Nátky a vředy jsou zosobněné, zlé bytosti, a je jich mnoho; nátka je až sedmdesátera sedmera*). Pochodí prý z pyšných andělů, které Bůh zavrhl a světem se tlouci odsoudil**).

O **světlonoších** (bludičkách), kteří mámí nočního času osamělé chodce, je všeobecně známo. Na světlonoše nesmí se křičeti. Několik „chlapů“ šlo z Hané domů a viděli světlonoše. Jeden z nich dodal si guráže a pokřikoval na ně. Ale po chvíli ucítil něco těžkého na zádech a nemohl se toho zbaviti až doma na podsínku. Ostatní chlapi neviděli na zádech sice ničeho, ale slyšeli, kterak jejich soudruh pod břemenem heká a kterak se potí. Kde v noci pod širým nebem světélko kmitne, tam prý také hořívají peníze.

Také ve **vodníka** je víra všeobecna; zvláště starší lidé věří v něj houževnatě. Vodník jim sluje **hastrmanem**, brzy **basrmanem** nebo **besrmanem**. Představují si ho obyčejně jako chlapečka, oblečeného v zelený kabátek, s hlavou kučeravou a někdy s kloboukem na hlavě. Bývá však druhdy i velikým člověkem, obyčejně myslivcem, ale i v jiných podobách se objevuje. Poznati

*) Viz Bartošův čl. O domácím lékař. lidu mor. t. časop., str. 190, r. 1891.

**) O zažehnání nátek viz zmíněný čl. Bartošův a pak Lid a národ I., str. 230.

ho lze z toho, že mu z levého šosu voda kape. Také béře na sebe i podobu zvířat, obyčejně zajíce. — Vodník obývá hluboké zhlavě (žumpy, tůně) a má největší moc ve vodě a to o polednách. Láká lidi rozličnými věcmi, jež zavěšuje na vrboví, chrastí a j. Bývají to zejména zelené nebo červené šňůrky, botky a j. Kdo se v těch věcech zhlídne, to jest, komu se nějaká věc zalíbí a vezme ji, ten propadá jeho moci. Z toho, že botkami (botami) láká své oběti, soudí lid, že každý vodník je ševcem. Komu se podařilo uzmouti boty, vydržely prý mu za troje obyčejné (lidské). Duše utopených mívá v paláci křišťálovém ve vodě, a to v hrnečku pod pokličkou uschované. Kdo však jedl chléb dvakráte pečený, k tomu nemá práva žádného, toho zápase s ním nepřemůže.

Zahuběnčata jsou potulující se duše zavražděných nemluvňat. O pravém poledni nebo večer po klekání běhají s pláčem po polích. Potká-li člověk takové zahuběnča, nesmí se ho báti a musí mu něco od šatů hoditi, protože zahuběnčata jsou vždycky nahá. Tím si člověk i dobře poslouží.

Draci a smoci (zmeci) souvisí s černokněžníky, kteří jich zhusta ke svým povětrným plavbám používají.

Dožije-li se had sedmého roku a jestliže ho po ten čas lidské oko nespatřilo a ani-li on člověka, stane se z něho smok, t. j. velikánský, asi na střevíc tlustý a 2—3 sáhy dlouhý had s dračí hlavou. Že smoci skutečně jsou, na to se mnoho lidí dušuje. Když je smok smokem už sedm rokův a on po ten čas člověka a člověk jeho nezahledl, narostou mu kožená křídla a je drak hotový. — Zmek (i drak) pohlcuje lidi i hovada. Když spí, leží natažen jako jedle a pronikavě píská. Když je hladov, řehce jako kůň, a hlas se rozléhá stonásobně po horách a dolinách. Na místech, kudy smok se plíží, všechna tráva vyhoří.

Když černokněžník na drakovi, kam potřebuje, pojezdí, zajede s ním konečně do horkých krajin, kdež ho zabije a maso rozprodá. V oněch krajinách musí prý každý člověk míti kousek dračího masa pod jazykem, sic by na slnnci uhořel; proto má tam dračí maso cenu zlata a tak se prý prodává váha masa za váhu zlata. — Ve mluvě lidu slýchati často podiv nebo nedůvěru vyslovovati rčením: ale kýho „šmaka!“ — což upomíná na smoka, draka.

Draku poněkud podobný je **rarášek**; je asi na dva sáhy dlouhý, o hlavě černé, ploskaté jako dlaně, ostatek těla je okrouhlý

a ohnivý: „od hlavy jak zdéla iskry z něho pršíja“. Hlídá pokladů. Lid v něj také pevně věří. Namítneme-li, že to snad byl povětroň, narazíme na tuhý odpor. Viděli ho za mračného nebe letěti v místa, kde jsou poklady. Kdo jsou doma, až se polekali bleskotu, jímž pojednou jizba zazářila.

Had s korunkou je jako králem hadů v té neb oné krajině. Možno jej nejsnáze uviděti o sv. Bartoloměji, když totiž jeho čeleď hadí se sleze a on ji přehlídá a počítá. Po skončené přehlídce zalezou všichni do svých podzemních bytů, kdež prý jsou neslýchané poklady. — Věří se také, že každý dům má svého ochrance hada hospodáře a žábu hospodyni, kteří přinášejí domu štěstí, nakládá-li se s nimi dobře; zle-li, jsou na neštěstí.
Aj ozajst-i sem uhodnúł? — No vieřte na ozaj. Šak už vidím, že sa nevytajím. — A kemu byste rádi učarovať? — Och, préj, vieřte, já nikemu, ale nám dosik počarovál. Šak nevím hříšná duša, ký stryga nám býkovi poděłała; tak sa nám cosik na raz pohubíł, nic nám tohle nechce skákať a přeca dycky taký gryčný býł. Ale to kerúsik mrchu psí najspěš týkało, že k němu hodně voďá, lebo sa báła, aby sa jí po něm kráva nenavracała, a jak ju k býkovi védła, udělała jí na provazi lebo na řetázce uzeł — a było, a včil já s hovádkem takú ošteru mám. Tož mně poradiła stará N., abych prej naškubała z bíłéj trnky listu, osoliła ho solú přes čepec na ruby naosývanú a to abych mu z hrsti podała. Tož mosím hovádku pomoct.“ —

Černokněžníci (horští mnichové), jsou mocní čarodějové, kteří však lidem jsou většinou na prospěch. Hlídají poklady v lesích, ve starých hradech a zbořeninách; z pokladův uštědřují chudině. Kromě toho znají se dobře v léčení lidských nedubů. Původ jejich není znám, leda by pravdou bylo to, co svého času karlovská bohyňa řed. Bartošovi*) byla tvrdila řkouc: „Ze dvanásti, co choďá do školy a idú na panáčky, edem jedenást sa jich vydaří, každý dvanástý zběhne jak Idáš a je potem černokněžníkem. Chodí všecek včerně jak iný panáček a nejí lež od černé krávy mléko a od černé kury vajca, keré si sám uvaří. To člověk mu dá zadarmo, Bůh zaplať věc váží než peníze.“ — Jiný názor je, že černokněžníci upomínají na kněze (černé mnichy) obřadu cyrillomethodějského u nás, kteří jsouce černě oděni, nosili vlastnoručně psané knihy posvátné. Mnozí z nich, rodilí Moravané, chtěli po vypuzení kněží

*) Lid a národ I., str. 216.

slovanských z Moravy (r. 886.) zemříti mezi rodnými bratry a skrývali se proto před pronásledováním ve slujích horských a zbořeninách, odkudž také asi jejich název horští mnichové. Kdekoli se objevili, dobře činili i nemocné léčili. Odtud mnoho pověr o nich vzniklo*).

Divoženky, bytosti nadpřirozené, mají obydlí svá v lesích, při skalách, u studánek a potůčků. Lidem jsou celkem příznivy. V lesích mají své cesty a tu, když by se jim člověk dostal na jejich křižovatky, svedou jej z pěšiny tak, že pak bloudí. Jejich původ je záhadný; tolik však je jisto, že mají také děti, jež rády neopatrným a ještě neuvedeným šestinedělkám podstrkují. — Jistá šestinedělka odešla kamsi od dítěte a když se vrátila, místo svého dítěte našla jiné a to mělo velikánskou hlavu. Co si měla chudera počať? Musela podhoděné děcko chovať. A to ukrutečně mnoho jedlo, a ešče stejně řvało, co taký hład měło! A strásť sa teho nijakú radú možné nebyło. Tož pěkně šła na radu za bohem (zaklínačem) a ten jí poradíł, aby s devěti vŕb nałámała svížích prútků, nałožiła z nich naprostřeď izby v pravém połedni oheň a kolo ohňa aby nastavjała do škařupek z vajec vody, děcko nechała na ložnici a šła na hůru skulinú ve tle sa dívať, co bude. Tož aj tak udělała. Nałožaci ohňa, nastavjała do skořápek vody, podvržené děcko hodiła na łožnicu a hybaj na hůru sa dívať, co bude. Zazvóniło połedně a divoženka tuli buď — całá v bíle stúpí do izby aj s uchutěným díťatem a už koło ohňa obchodí, přizírá sa, přizírá, hłavskem pokyvuje: „No, no, ale no préj no; jak su starý čért, ešče sem v takých hrncoch vařiť neviděła.“ Uchytěné pak diťa dała na ložnicu a svoje vłasité si vzała. Prej: Na, toť si máš svoje; ale já sem tvojemu v takých hrncoch nevařiła. A tamta.

Dle toho mívaly asi divoženky pod svým dozorem šestinedělky, které podnes neuvedeny nesmí nikam ani k sousedům odcházeti nebo snad s nepokrytou hlavou choditi. A to zachovává se přísně a věrně až dosud; neboť věří se, že by to bez trestu neostalo. Jistá šestinedělka vešla před několika málo lety na čtvrtý nebo pátý den ráno k sousedce přes jeden toliko dvůr a když pak náhodou odpoledne strhla se nad dědinou strašná bouře, která nadělala mnoho škod, div že rozhněvané sousedky šestinedělku nesbily! Neboť to jisté bylo, že bouři tu divoženky pro ní strhly, protože svojí povinnosti nedostála.

*) P. F. Přikryl: Sv. Kliment u Osvětiman, str. 53.

Húkalky (húkavky) jsou lesní panny, jež obývají hluboké lesy. Lákají k sobě lidi zpěvem, ale zvláště húkaním. Ozve-li se jim člověk, nebo posmívá-li se jim, hned jsou při něm, popadnou ho a tančí s ním až do umdlení nebo až má nohy celé odřené, ba někdy až klesne bezduch na zem. Už prý „sa to kol'nást razů" stalo! — Umře-li dívka v ten čas, když jí obláčky jdou, stane se z ní húkalka.

O Lucii (Luci), jež také do stati této náleží, pojednali jsme v „Době vánoční" t. čas. str. 224. a násl. Dodáváme pouze, že někde chodívala Luca „zababúlaná" v kožuchu majíc v rukávě kopáč, jímž „zobala". Nebo měla na sobě bílou plachtu, na hlavě dřevěný talíř a v ústech zuby z řepy: z řepy tři járky vykrojila a strčila mezi zuby, čímž se stalo, že ňuhňala; v ruce pak měla vařechu, jíž klepala roby po prstech, aby lépe předly. Odtud rčení: Přijde Luca a potříště ti prsty, abys lepší předla!

Františka Stránecká.

Napsal K. Kořínek.

(Pokračování.)

Vytrvalá houževnatost v nejedné příčině jest charakteristickou vlastností lidu našeho. To ukazuje se v povídce „Sirota". Nedosil pocházel z rodiny, ve které se kdysi „katovství" provozovalo, a odtud mu zůstalo přezdisko kat, ženě jeho katová, obydlí katovna. Nedosilovi živili se dosti trudně, zvláště když manžel stále churavěl. Ale obchod s potravinami, který sobě zařídili, přičinlivostí Nedosilové prospíval a všech potřeb k životu skýtal. Po smrti manžela svého výhost dá pomlouvačné příbuzné své Červenkové, ale za to k sobě přijme sirotka Pelkovu Julišu, jíž závětí poručí jmění své, když se přesvědčila, že jest Juliša dobrodiní hodna. Schovanka Nedosilové šťastně se provdá a s mužem svým náleží k rodinám pokroku přejícím.

Prostinký děj, ale oživen řadou postav rázovitých, hlavně ženských. Jest to předně Nedosilová, správná, vzorná žena, ale poněkud prchlivá. Muž její mlčí, když někdo na to „katovství" naráží, ale Nedosilová půjčky bez oplátky neznala, vždy přesně a řízně odplácela. Trefně ji spisovatelka charakterisuje, když hoky-

nářský obchod sobě zařídila. S kupci do řeči se nedávala, řekla cenu, odvážila, čeho třeba, sebrala peníze a již zase své práce si hleděla. A co lidem nejvíc rozum mátlo, nikomu nevzkázala, aby po druhé zase přišel. Té pýchy hokynářské! Jako sama o nikoho slovem nezavadila, tak ani klevetných řečí o jiném netrpěla, a běda bylo služkám klevetivým. A když některý svévolný tovaryš k Nedosilové poslal učenníka pro „kúsek provázku“ aneb s prosbou, aby mu zapůjčila „palec z oběšence“, nedobře pochodil posel takový. Záhlavec nebo lepanec dostal za odpověď. Avšak v drsné skořápce ukryto dobré jádro. Jaká lítost se zmocní Nedosilové, když se přesvědčí o neupřímnosti příbuzné, s níž, ač po tuhém boji vnitřním, se smířila! „Vše se ve mně vzbúřilo, srdce jako rozdlábané, hlava jen že se nerozštípila. Tak sedím, nejím, nepiju, nepoklúzám, jen v té hlavě mi to smýká.“ Tak sama žaluje bol svůj Kolářové. V jak krásném světle jeví se nám konečně prostá tato žena v poslední své hodince! Odevzdávajíc sirotkovi Juliše tobolku s úsporami dí: „Tohle bude tvoje, ale opuštěných nezapomínej! Boha se nespouštěj a pracuj!“

Pěknou folií Nedosilové je stará, dobrosrdečná Kolářová, která hokynářce z nejbližších osad čerstvé máslo přinášela. Ona je Nedosilové věrnou pomocnicí v chorobě, ona to jest, která osiřelou Julišu uvádí k Nedosilové a stane se tak původcem jejího pozdějšího blaha rodinného. Řadu sympatických postav doplňuje Juliša. Oddaností, poslušností a soucitností s němou tváří získá sobě přízně Nedosilové, zvláště však nelíčenou láskou svojí ku zemřelé matičce. „Modli se k Pánu Bohu a pracuj“ říkávala (tak vypravuje Juliša Nedosilové o své matce), „tak tě nikdy neopustí.“ . . . S osobami těmito kontrastuje Červenková. Jak jest rozvzteklena, že se Nedosilová opovážila dceři její vytýkati marnivost! „Ona (Nedosilová) byla arci jen od lopaty, a takú neslýchanú nečest rodině spůsobila, že se za kata provdala; može byť ráda, že já jsem se přivolila s ňú obcovat, taková osoba, která se za kata provdá.“ Nejlépe své smýšlení osvědčí po smrti Nedosilové. První její otázka jest, když vstoupila do domu nebožky: „Kde pak jsou klíče? A kam jste odklidily peřiny z vystlaného lože?“ . . . Žena tato nás naplňuje odporem . . . Pěkným seskupením postav děj oživen, a závěr povídky s vlasteneckou obětavostí rodiny Julišovy pro „Ústřední Matici“ zvláštním leskem ozařuje povahu staré Nedosilové jakožto bezprostřední toho původkyně.

V povahopise žen jest Stránecká vůbec šťastna, jak mimo „Sirotu“ dokazuje dále obraz ze života „Tři kapitulace“. Po třetí již Matoušková vstoupila ve sňatek manželský, a má tudíž bohatou zkušenost; vždyť v tom životě pozemském není blaha, aby k němu pelyněk hořkosti nebyl přimísen. Však právě v trudech a strastech ukázati mysl nezlomnou jest uměním našeho lidu. Prostá žena venkovanka, Matoušková, jest toho krásným příkladem. První muž její se utopil, zanechav nebohou rodinu v zármutku, bídě. Byla hrozná rána pro Matouškovou, když manžely Pánbůh rozdvojil tak náhle, kdy ni jednomu ni druhému na mysl nepřipadlo; ale ještě přitížilo. Přišel rozkaz, že nebožtíka bude otvírati lékař, aby příčina smrti zjištěna byla. S dramatickou živostí líčí Stránecká předně všecky pokusy Matouškové, aby z komissí ohledací sešlo; dále neobyčejnou ráznost a odhodlanost její, s jakou sobě pohřeb manžela svého vymáhá od krajského, nic se nelekajíc hrozeb a zlosti pana vrchního, za jehož zády povolení sobě zjednala. Nemenší nezlomnost a pevnost v neštěstí ukazuje Matoušková v druhém sňatku svém (druhá kapitulace). Bůh ji trpce navštěvuje: v krátce za sebou ztratí nejmilejšího synka, dceru vdanou, a konečně i manžela. Zlý duch jí šeptá: Však za humny Morava hučí, jediný skok, a všemu bude konec. Než prostá žena odolá, rány osudu snese. Ve třetí kapitulaci, kterou slouží, kreslí ji spisovatelka vzorem ženy šetrné, hospodářské, vypravujíc s humorem, kterak Antoše vyléčila z hospod a ku zámožnosti pomohla své rodině. Než nebyla by všeho toho provedla, kdyby se nebyla proti všem ranám osudu obrnila zbraní nad jiné mocnou, kterou hlavně lid náš jim vzdoruje, důvěrou v Boha Touto vlastností doplňuje spisovatelka krásný a následování hodný příklad ženy této kladouc Matouškové tato slova v ústa: „Všeho dobrého do třetice a zlého do Boha, a jen když se Jeho nespustíme, všechno dobrý konec béře.“

Ženu vlastnostmi Matouškové podobnou líčí „Dvě ženy“, dva štědrovečerní obrázky. Nedostatek a nouze jsou údělem rodiny Rošťákovy. Nebýti přičinlivé, spořivé a šetrné Rošťákové, kdo ví jak by dopadalo. Záhy z rána o štědrém večeru vydají se manželé do města na trh s drůbeží, aby za výdělek také rodině připraviti mohli štědrého večera. V městě se rozešli, ale domů vracela se hospodyně samotná. Dlouho čekali tatínka, již dítky s matičkou povečeřely, již ulehly, a hospodář dosud nepřichází. Jakou asi bolestí rozrýváno jest srdce Rošťákové při vzpomínce, že dnes

štědrý den a muž její bezpochyby opět zapomenuv se výdělek v městě promarňuje! Však pozorujte ji, kterak v modlitbu pohřížená před obrazem Matky Sedmibolestné ruce spíná. Nepromlouvá proti Prozřetelnosti, nýbrž v modlitbě útěchy a posily hledá. Po půlnoci vrací se muž s nalomenou rukou; to mu připravili napilí kamarádi v městě. Šest neděl svou přičinlivostí živí Rošťáková, vzorná matka, trpělivá, milující manželka, muže i dítky samojediná. Pro své ctnosti také sympatie čtenářů získává docela, kdežto s nechutí odvracíme se od městské paničky Foukalové, marnivé a svéhlavé ženy, již spisovatelka druhým obrázkem štědrovečerním předvádí. Povahami těmito kontrastujícími dosáhla účinku plnou měrou.

Povedenou kresbou povahopisnou vyniká „Odsouzený". Ubohý soused Neplašil v spravedlivém hněvu jest příčinou, že Jan Trúfalů sobě na těle značně ublíží. Již jej nesou od strání do vesnice, již jsou u Trúfalových. To skýtá spisovatelce příležitost, aby ukázala, kam vede vášnivost. Jen pozorujte Trúfalovou! Lítost o syna domněle mrtvého jest věcí vedlejší, a když se jeví, je strojená; za to však hoří nedočkavostí, aby Neplašil byl již na šibenici. Nejlépe ji charakterisují slova, kterými vříská u rychtáře: „Tryznite ho, jak on chlapca tryznil; oko za oko, zub za zub! praví Písmo svaté." Lásku k chlapci svému dokazuje nejvýmluvněji tím, že jej Nedosilovým ráda ponechává na opatrování. A Neplašil? Jest odsouzen, avšak jeden ze soudců se přimluví, aby mohl nastoupiti trest až po žních. Radost z toho v rodině Neplašilově veliká; ale přímluvci svému musí přece Neplašil ukázati se vděčným. Přichází nejprv s husičkou, ale soudce odmítá; učiní tedy pokus u paní radové. Ale také nadarmo. To nejde Neplašilovi na um. „Ale taková babulka — nestojí to za řeč." Po čase přijde s jiným darem, se třemi vajíčky, překrásně, uměle rejsovanými. Než ani těch pan rada nechce přijmouti. Konečně připadá Neplašil na důvod, proč dar jeho zamítají, řka: „Už vím, vy tak spravedlivý pán nemůžete sa ‚špinit' s odsúzeným." Tento důvod Neplašilův charakterisuje nejlépe smýšlení lidu našeho.

„Strýc Hutula" (Květy 1884.) představuje krásně dvě vlastnosti našeho lidu: neústupnost, tvrdohlavost a lásku k bližnímu, která se nejeví pouze slovy, nýbrž hlavně skutky. Za hrozné nepohody vypraví se Hutula do hor na jalovčí přes všecky domluvy ženiny. „Nepůjdeš tam," dí ona. „A půjdu a dost," odtuší Hutula,

a šel. Však zakouší na cestě deštěm a rozbahněnou půdou dosti útrap, jimž by se vyhnul, kdyby domů se vrátil. Ale Hutula se vrátit? Ani za barana ne! Co pak by řekla tetka? A déšť? Co škodí? Však strýc nejsú ze sněhu, neroztajú. Nasbírav jalovčí vrací se domů do kůže promoklý. Na cestě spozoruje, že voda strhla most pod Horou. Přišed domů shodí Hutula břímě, a úprkem k rychtáři, aby mu oznámil, čeho byl svědkem. Vyžádá si od liknavého rychtáře laterňu, kterou chce zavěsiti na strom v lese na výstrahu tomu, kdo by za dnešní bouře s povozem s Hory sjížděl. Zavěšená svítilna ovšem vichorem stržena; než Hutula jinakým nápadem zachrání Kabaňu i povoz jeho jisté záhuby. Blažen vědomím vykonané povinnosti vykračuje si Hutula příští den ve svátečním oblečení jak Ječmínek král a chválí si tu včerejší lázeň, omládl prý nejméně o deset rokův. Výtečný jest závěr kresby této. Na místě, kde neštěstí zabráněno, postaví Hutula s Kabaněm sloupek a na něm přibijí zasklenění obraz sv. Floriána, pod něj pak Matku Boží ochrannou. A poslouchejte nyní ten výklad strýce Hutuly zvědavcům tázajícím se, jaký to svatý. „Nevidíte? Toť s hrotíkem, to je sv. Florián; měl to býti svatý Ondřej, ten strýca Kabaňu zachoval, ale teho svatého nikde nebylo, (svatý Ondřej prý je málo povědomý jako svatý) tak zde visí sv. Florián. Kdyby jeho vnuknutí nebylo, viděli byste jiný obrázek: toť v pravo Horu, v levo potok, nad ním hlavu a zalomené ruce, uprostřed zatáčku, na ní rozklusané koně, kterak do potoka zapadají, a dole podpis: ‚Taková byla poslední hodinka Ondřeje Kabaně v den jeho svatého patrona.‘“ Ať se někdo pokusí psychologicky věrněji a případněji líčiti prostého horala než to učinila Stránecká. „Strýce Hutulu“ řadíme k nejzdařilejším kresbám jejím. (Příště dále.)

Jan Amos Komenský. *)

Napsal Fr. Bílý.

Jako bychom vstoupili do říše vzpomínek a snů, vkročíme-li na půdu Uherskohradištskou, abychom navštívili rodný kraj arciučitele národů a posledního vrchního pastýře jednoty Bratrské, Jana Amosa Komenského. Vzpomínky ty provázejí nás po celou

*) Pro nemoc spisovatelovu práce dodána později. Bude vydána v Praze také o sobě.

pohodlnou cestu, vedoucí příjemným údolím řeky Olšavy až do Uh. Brodu. Duch maní ponořuje se do tůně minulosti: zří tam zářný meteor říše Velkomoravské, žije s Mojmírem, Rastislavem, Svatoplukem, vidí moc a bohatství dávného Velehradu, koří se v úctě a vděčnosti vznešeným zjevům našich apoštolů slovanských... a protrhnuv se ze snění, marně se ohlíží po nějakých aspoň stopách časů těch. Ani kámen nezůstal na kameni na tomto velikém pohřebišti slávy, ba i tělo sv. Methoděje půda tato nezvěstně ukryla, jen blízký klášter s osadou dochoval jméno sídelního města Mojmírovců. Čtvrtstoletí potom buduje na místě starého Velehradu veliký král Přemysl II. Hradiště opět proti Uhrům, a zase 200 let později král Jiří leží tu u Kunovic polem proti vlastnímu zeti, králi téhož uherského národa, jehož hned první vystoupení bylo našim předkům a Slovanstvu vůbec tak osudné.

Od Kunovic, dle pověsti kdysi (v X. a XI. st.) sídla mor. biskupů, jdeme i jedeme krajinou nepříliš nyní zámožnou, ale pěknou a zdravou podle Mikovic, Hradčovic, Drslavic a Havřic, a dobrosrdečný, bystrý i hovorný lid slovenský milerád vysvětluje, ta kaple na kopci že byla vysvěcena sv. Cyrillem a Methodějem, tam zas že stával hrad od Husitů zbořený, tak že ani nevědouce jsme urazili dobré čtyři hodiny cesty a staneme u brodu na Olšavě, kde druhdy vybíráno výnosné clo (býval ť tu jakés rozhraní východu a západu) a později malebně na stráni vyrostlo stejnojmenné město mnohokrát od Maďarů obléhané, v bouřích náboženských husitismu a bratrské víře věrně oddané a za to vždy mnohým drancováním stíhané.

Zatím údol a s ním rozhled se nám rozšířil a vystoupíme-li nad město, rozevírá se rozkošný pohled zrakům našim: vidíme směr cesty své, pod sebou Uh. Brod, poznáváme kraj nový, pozdravují nás Karpaty a pod nimi v pěkné kotlině vine se k nám kol četných mlýnů různojmenný potok, při němž jižně leží as půl hodiny od Brodu městečko Nivnice, hledaná, slavená i popíraná kolébka největšího Moravana J. A. Komenského. Zde spatřil světlo světa dne 28. března r. 1592.

Pověst lidu označuje určitě některé mlýny při Nivnici ležící za rodný jeho dům (hlavně Podšupský*). Hlásí se sice také Uher.

*) Dle jiné pověsti prý se narodil na lukách u druhého kříže blíže hranic obcí Nivnice a Bánova. Viz o tom jakož i o celém kraji Uherskobrodském pěknou stať prof. F. A. Slavíka v Čas. Mat. Mor. 1892, seš. 1.

Brod a v největší skromnosti též Komna o slávu, býti jeho rodištěm, ale K—ý sám se na učilišti v Herborně a Heidelberce zapsati dal za Nivničana; tak učinil i na rukopise Koperníkově, a ještě v pozdních letech vydal německý spis se jmenem na Nivnici poukazujícím. Proto životopisci nejnovější — podobně jako staří — jej v tom následují. Komně připadá čest jména jeho, které rodiče nebo děd jeho as dostali, přestěhovavše se odtamtud. Arci, jaké bylo jejich jméno rodové, zda sluli Miličkové či podobně, posud neznáme; neuměl toho už udati ani vnuk Amosův, Daniel E. Figulus-Jablonský, ač prý je za mladu slýchal. V Brodě pak ukazují podnes dům, kde Komenský nabyl prvního vzdělání školního; zde také na hřbitově bratrském pochováni rodiče a sestry jeho, zanechavše 10letého zámožného sirotka chladnému srdci lakomých příbuzných.

Neradostné tedy byly K—ého vzpomínky na léta mladosti a provázely jej až do hrobu, nevyblednuvše ani pod těžkou vrstvou stálých strázní následujících. Jakoby Sudičky mu nebyly vložily do vínku než práci bez oddechu a utrpení bez konce; zdá se to již býti údělem velikých duchů. Neměl stálého domova ani jako dítě, neměl ho ani jako muž a kmet. Strážnice, Ivančice, Herborn, Heidelberk, Praha, Přerov, Fulnek, Brandýs, lesy Krkonošské, Lešno, Berlín, Kdánsko, Zhořelec, Hamburk, Leyden, Londýn, Štokholm, Norrköping, Elbink, Štětín, Toruň, Saryšský Potok, Frankfurt, Amsterdam a četná jiná místa ve vlasti a v cizině hostila jej tu na kratší, tu na dobu delší.

Z Uh. Brodu odebral se osiřelý K. do Strážnice k tetě a tam chodil dále půl druhého roku do školy. Zkušenosti nabyté zde jakož i na jiné ještě bratrské škole (snad v Přerově) pohnuly jej později několikrát k přísnému posouzení: „Z našich škol — vyznal — řídko kdo začátky nějaké podstatné vynášel; na čtenářství a písařství mládež naše vynakládala svá školská léta a na kouštek při tom hlasové hudby a počtářství. Uchytil-li kdo drobet latiny neb němčiny, to za zvláštní kořisť měl, a v tom věk mladosti ztrávě dále a výše někam jíti neměl kdy a nevěděl kudy, ba ani nerozuměl, že se může jíti někam výše.“ Komenský jsa již věkem a rozumem dospělejší, všeliké převrácenosti a nepřirozenosti školy tehdejší trudněji snášel a bystřeji postřehoval než jiní, a není proto divu, když v jeho nitru se již tehdy ozvalo neuhasitelné přání po nápravě.

Školy tehdejší partikulární (as jako naše střední) neodchovávaly pro život, nýbrž toliko pro vyšší, akademické studium. Zvláště na školách katolických, utrakvistických a evangelických byla hlavním předmětem latina a bible; šlo především o dokonalé a zdobné ovládání latiny a to se docílovalo tak zdlouhavě a nesnadně, že jenom abecedě se učeno čtvrt roku. Po řecké abecedě učeno se hned rozdílu nářečí řeckých apd. Ovšem byla vyučovacím jazykem hned od počátku latina a hlavní methodou — metla. Proto „školy vůbec za mučírny a lámání hlav držány a mnozí, splašíce se od knih, k řemeslům a jinam utíkali. Co bylo možno pochopiti za rok, tím tráveno 5, 10 i více let.“ Při tom chudší vůbec do škol choditi nemohli*). Řády školní arci zněly pěkně a jsou v nich obsaženy mnohé pokyny zcela novodobé — ale nebylo tu nikoho, kdo by jednak vůbec dbal o provádění jich, jednak k tomu mohl nutiti. Universitě scházel duch, život, krev a učitelstvo i žactvo mělo tolik jiných úvazků a starostí zejmena o hmotnou existenci, že na řádné vedení školy nezbývalo ani času ani chuti. Mnozí pečliví mužové činili veliké odkazy na školství a škol bylo po Čechách tolik, že jich neměla hned tak některá země tolik (jenom v Praze bylo partikulárných škol 16). Dle svědectví M. Pavla Stránského každé město, městečko i ves měly své školy. Býti jiný duch v Čechách v 16. a na počátku 17. stol., méně požitků, pohodlí a veselí si hledící, jak mohlo vykvésti školství české zrovna na vzor jiným zemím! Školy katolické (hlavně jesuity řízené) a bratrské vynikaly aspoň kázní, podobojí však ani tím. Mohl tedy K—ý právem psáti dále: „Ach, přemilí Čechové, mámť jen na ty věci (na rozumné opravy škol) nad jiné národy mysliti, protože předešlých let nad jiné špatněji školami opatřeni byvše, mimo jiné národy v stínu jsme stáli a skrze to u cizích v pohrdání a posměchu byli i úštěpky rozličné snášeli, a ne bez příčiny. Nebo nejen jsme žádných slavných spisovatelů, kteří by spisy svými svět osvěcovati pomahali, neměli, ale ani k domácím potřebám lidí dosti nebylo, k poselstvím a úřadům, v obci a církvi. Protož přišla-li jaká potřeba, k cizím jsme se obraceli, je do země vábili, penězi přeplacovali se svou a celého národa hanbou, nýbrž škodou. Nebo cizí se mezi námi osazovali, sebe a ne nás vzdělávali, nás i jazyk náš zastiňovali, nýbrž tlačili. Naši mezi tím vtipové, při mnohých

*) Viz ostatně nepřestižitelné vypsání školy ehdejší v Labyrintě světa v kap. X.

nad cizí oněchno jadrnější, zavozovali se do marnosti, lhostejnosti, bujnosti, zahálek a neřádů rozličných . . .“

Za takových okolností nezbylo Komenskému než to, čeho mu neposkytla škola, nahražovati soukromým sebevzděláváním a přemýšlením. Tu poštěstilo se mu, že byl vyvolen za průvodce mladého pána z Kunovic na Herbornské Johaneum, které pro vzácnou v těch dobách kázeň mezi studenty i pro příbuznost konfesse požívalo u bratří veliké přízně, kdežto k Pražské universitě z týchž příčin chovali (ovšem oprávněnou) nedůvěru. Komenský rozšířil pak své studium ještě o Heidelberk, kdež právě zkoušena nová methoda nejslavnějšího soudobého didaktika německého Wolfganga Ratichia, r. 1612 stavům ve Frankfurtě shromážděným předložená, která vyslovujíc poprvé zásadu vyučovati v řeči mateřské a nejen slovům, nýbrž i věcem, vzbudila hlučné nadšení. Immatrikulován byl 30. března 1611 v Herborně a 19. června 1613 v Heidelberce. O pobytu tom lze užiti slov, která pronesl Šafařík o pobytu svém v Jeně: léta tato byla mu exilium corporis, paradisus animae, vyhostí těla, ale rájem duše. Celé moře vědomostí, popudů a myšlenek se mu zde otevřelo, o čem sníval, po čem toužil — nabylo tu určitějších rysů. Jmenovitě byl to miláček studentstva, professor Alstedius, přesmykem hlásek Sedulitas (mravenčí píle) nazývaný, muž v bohosloví jako ve filosofii a v paedagogice stejně vynikající, který hluboko do duše zasáhl vnímavému, jemnocitnému, ale i života nad jiné zkušenému mladíku a na rozvoj jeho měl mohutný vliv. Pod tímto vlivem K. jal se studovati díla slavených učenců doby své jak z oboru bohoslovného a filosofického, tak z oboru vyučovatelského a přírodovědeckého, mimo jiné též Ratichiovu knihu o nápravě způsobu vyučovacího a spisy anglického státníka a učence Bacona Verulamského, což obé obracelo na se pozor všeho vzdělanstva evropského. Nemohlo býti jinak, než že vlastenecká mysl K—ého srovnávala stav písemnictva a vědění jakož i školního zřízení domácího s jinonárodním a výsledkem byl úmysl pracovati o pozdvižení národa našeho na všech polích těchto. Hned také jal se sbírati látku ke dvěma pracím, jakých neměl žádný druhý posud národ: k velikému slovníku jazyka mateřského, jenž měl obsahovati také objasnění kmenů, mluvnici a úsloví i přísloví české, maje významný název: Poklad jazyka českého, a k pansofii čili soustavě všeho současného vědění lidského, filosoficky uspořádaného. Myšlenku Jungmannovu a Pa-

lackého o české encyklopedii věd měl už Komenský a odíval ji v tělo a krev.

Východiskem a základem byla mu při tom bible: to si přinesl z domova od vroucně pobožných rodičů i z víry svojí a v tom byl utvrzen Alstediem, jenž v té příčině se shodoval s učením bratrským. Alstedius upozorňoval posluchače své také na potřebu a užitečnost dobrých škol obecných, zvláště pro dívky a řemeslníky. Vedle tolika dobrých ideí vštěpoval však též mladým srdcím mystické símě chiliasmu, čili víry v nový příchod Kristův, jenž potom založí tisíciletou říši dobra a blaha všelikého a v ní sám bude kralovati. Učení toto se vyskytovalo za všech časů, zvláště za válečných a dávalo příležitost jednak k bujnému životu, jednak podnět k přísnější mravnosti a zbožnosti. Alstedius připravoval žáky na příští říše Kristovy způsobem druhým. U K—ého padlo símě to na půdu úrodnou; jestiť trpící především nakloněn k tomu, doufati v obrat a v časy lepší — ba tato naděje jej sílí a ochraňuje od zoufalství.

Z Heidelberského pobytu víme jen, že byl krátký a že tu K. zakoupil, zabývaje se asi mathematikou a hvězdářstvím, od jisté vdovy rukopis slavného díla Koperníkova o obězích nebeských těles (De orbium coelestium revolutionibus), který později zas prodal hr. Nosticovi, v jehož knihovně Pražské se chová podnes.

Po dokončených studiích, poznav zevrubně život učenecký, K. dle zvyku doby i dle přání srdce podnikl — opět v průvodu svého svěřence — ještě velikou cestu do Hollandska a přes moře dále do Anglie, netuše, jakou úlohu obě země kdys budou hráti v jeho životě a zejmena Amsterdam že mu bude posledním útulkem. Vraceje se šel opět na Heidelberk a odtud pěšky přes Prahu do Přerova. Takto mohl se všech stran zkoumati a poznati svět a lidi různých krajů a národů, i různých společenských vrstev a spůsobů. Zkušenosti ty posloužily mu všecky velmi při pozdějších pracích literárních a zejmena mnohé vzpomínky ozývají se živě v Labyrintu světa. Z Přerova byl K—ý žákem vyšel a učitelem se tam vrátil. Neboť byl Karlem ze Žerotína hned ustanoven za učitele školy Přerovské (1614). Zde počal výsledky svých studií uváděti ve skutek. Mrtvý formalismus školy odstranil, zavedl do vyučování realie, a duchovnému učení latině učinil konec, složiv praktickou latinskou mluvničku — své prvotiny literární — a dav ji vytiskouti v Praze. Takto dostalo se Přerovu, v našich vlastech prvnímu, novověké

střední školy s učením náboženským, filologickým a přírodovědeckým. Po 2 letech, nabyv zatím potřebného věku, byl na synodě v Žeravicích u Přerova vysvěcen a ustanoven za kazatele, nevíme však kde, dle domnění některých v Nivnici (1616). Té doby as také K. pilně po Moravě cestoval, hlavně ovšem za účely Jednoty, s Fabriciovou mapou Moravy v ruce Poznávaje její nespolehlivost a ledabylost, bedlivě si všímal vzdálenosti míst od sebe a krajinných památek a zvláštností, což vše později na mapě svojí vyznačil s podivuhodnou přesností a spolehlivostí. První vydání asi z r. 1627 jest nezvěstné, potom ještě mnohokráte byla vydána.

Všecky krásné vlastnosti povahy své rozvinouti mohl, když roku téhož, kdy v Praze vypuklo nešťastné povstání (1618), ustanoven byl správcem latinské školy bratrské ve Fulneku, zároveň pak hlavou obce bratrské a dozorcem studentů odevšad sem posílaných, aby se naučili němčině. Lidumilnost, pracovitost, zbožnost a trpělivost zdobily v neobyčejné míře jeho povahu, tak že o něm říkáno, že snad nemá ani žluči. S kormutlivým zrakem sledoval současné události v Čechách. Boje se, aby v následcích nezdařeného povstání mnozí neochábli ve víře a odolávali všelikým pokušením, chopil se i zde péra a napsal Retuňk duchovní (r. 1620), jenž nebyl vytištěn, nýbrž se jen v opisech šířil. Téhož roku jal se žalmy Davidovy mistrně přebásňovati časomírou, kteréž knihy část pak vydána v tiskárně Kralické r. 1621. V odměnu za všecku lásku jeho dostávalo se mu rovněž všeobecné lásky a úcty, tak že založiv si zde také rodinný krb — ve Fulneku strávil nejblaženější léta života.

Klid tento, štěstí a spokojenost však odstěhovaly se brzo od něho i od celého národa. Tragedie začala. Sotva dohřměla děla na nešťastné Hoře Bílé, po třicet let v Čechách neminulo dne bez pláče, vzdechu, utrpení. A po třiceti letech když posléz skončeno bezpříkladné válčení, málem tam nezbyl, kdo by se mohl zaradovati.

Trpěli všichni, katolíci. utrakvisté, protestanti, bratří, prví méně, druzí více, bratří jak obyčejně nejvíce. K. byl vypuzen hned mezi prvními a skrývaje se v okolních lesích napsal spis, v němž vyzývá ke snášení útrap a trpělivé oddanosti do vůle Boží. (Přemyšlování o dokonalosti křesťanské.) Také ještě dokončoval m a p u v prázni té a S t a r o ž i t n o s t i mor., jež potom věnoval panu Karlu ze Žerotína. K tomuto pánu do Fulneku téhož roku (1621) vpadlo španělské vojsko a zapálilo i vyloupilo město na dobro. K—ý tam

přišel o vše: o majetek, knihy, rukopisy. Přes to měl dosti síly utěšovati drahého přítele zvláštním spisem (Nedobytný hrad jméno Hospodinovo) obsahu podobného jako Přemyšlování, jejž dopsal už „po svém odcházení“ z Moravy do Čech dne 10. října 1622; k dávnému příznivci Jednoty a svému utekl se nejdřív; Brandýs stal se bratrským Kanaan; ale neštěstí šlo v patách za ním. Zemřelať mu zde manželka a obě dítky; v útěchu napsal sobě i všem ostatním bratřím, podobným osudem zasaženým, spis o sirobě, t. j. o potracování milých přátel, ochránců a dobrodinců, pak Rozmlouvání duše sklíčené s rozumem, vírou a Kristem A neocháble pracoval dále. Téhož r. 1623 věnoval pánu ze Žerotína nový spis, v němž uložil celou svou filosofii životní, kterou se od té chvíle spravoval a podal obraz světa i všech stavů lidských, jich zaslepenosti, lopotění a jalových rozkoší tak názorný a mohutný, že jej české písemnictvo klade do skrovné řady nesmrtelných, klasických ozdob svých: Labyrint světa a ráj srdce. Svědčí stejně o širokém rozhledu světovém jak o bohatých a všestranných zkušenostech osobních, tak že tím nabývá ceny kulturně historické; filosofické ovzduší jeho prohřáto jest vroucí zbožností a básnickým vzletem, a protiva nízké skušenosti proti vznešenému ideálu K—ho, naznačená na věci skrze brýle a zpod nich, bývá pramenem břitké satiry. Ve slohu jakoby K. zaměňoval zhusta péro za štětec malířský: tak plasticky vyobrazil svět jako město a lidstvo za obyvatele jeho nejrozmanitějších stavů a povah. Srdce okřívá při čtení knihy té, jejíž mluva co do uhlazenosti, plastiky, svěžího vzletu a správnosti zaujímá v celé středověké literatuře naší první místo. I může vůbec ve světové literatuře málokterá doba se honositi tak věrným obrazem všeho životění svého, jako se prvým dvěma desítiletím sedmnáctého věku dostalo v Labyrintu.

Plnému uznání nevadí asi tak osnova od slovutného vrstevníka Jana Valcutina Andrea převzatá, jako mysticko-pietistické kapitoly závěrné, kde opět dumavá a ve zbožnosti se rozplývající mysl K—ého se protlačila v popředí.

Labyrint byl předposlední spis, K—ým složený pod českým nebem a na domácí půdě. Po něm následovalo už jen Hlubina bezpečnosti r. 1625, v mnohém Labyrintu podobná, avšak více rozjímavá a náboženská. V Hlubině bezpečnosti obráží se už zhoršený pro bratry stav ve vlasti. Ze zámku bylo jim utéci do lesův a posléz opustiti vůbec milý Brandýs (1625). Jediný vévoda Fridlandský

nedbal zákazu královského a otevřel bratřím území své pokrkonošské, na němž měli nekatoličtí šlechtici statky lénem, mimo jiné p. Jiří Sadovský ze Sloupna. Tak tedy přestěhovali se na Fridlandsko — opět blíže k hranicím českým — ale zároveň hledali už si nového domova v cizině. K. sám vyjednával oň v Berlíně a Frankfurtě n. Odrou, ale cestou seznámil se s pověstným tehdy po celé střední Evropě věštcem, jirchářem Krištofem Kotterem a po dlouhém váhání uvěřil jeho věštbám, že se blíží bratřím šťastnější časy, ba sám je „chystal“ k vydání v Praze. U pana Sadovského byl vychovatelem tří synů jeho Jan Stadius. Komenský vypomáhal mu někdy u vyučování, nebyl-li právě na cestách, a Stadius vida znamenitý spůsob jeho, vyžádal si na něm „lepších methodických zásad“. Komenský slíbil. Zvěděv, že pan Silvara ze Silberštejna ve své knihovně na zámku Vlčicích u Trutnova chová taktéž didaktiku Eliáše Bodina r. 1612 vyšlou, vybral se tam ihned se Stadiem a ponořil hned ve čtení. Neuspokojila ho, ale posílila v úmysle kdysi složiti pro dobro milého národa svého stejnojmennou knihu, obsahu však hlubšího a postupu přirozenějšího. Jal se nyní sepisovati rychle své názory o výchově a vyučovatelství — a základ veledíla K—ého, Veliké Didaktiky, byl položen....

Ježto pak lhůta k vystěhování všem nekatolíkům určená, už se schylovala ke konci, po velkých přípravách a dlouhém radění K—ý a přátelé jeho počátkem února opustili s bolestícím srdcem, hlasitým pláčem, a líbajíce zasněženou zemi, tu drahou, milovanou vlasť českou, — aby jí už nespatřili nikdy, nikdy víc....

Činívá se z toho exulantům výtka, že kladli lásku k víře výše nežli lásku k vlasti, že nechali tuto osazovati cizincům a sami rozmnožovali duševní bohatství národů jiných, vlastní matce, která ho byla nejpotřebnější, jeho zadržujíce. Ale kdo tuto výčitku činí, zapomíná, že exulanti odcházeli v pevné naději, že jim brzo zasvitne možnost návratu, a za tím účelem vstupovali do cizích vojsk, jednali s vládami, najmě švédskou, chystali plány na obnovu škol a všelikým možným spůsobem se toho domáhali. Teprve výsledek míru Westfalského zničil drsnou rukou jich krásné sny — a prvním následkem byl hned také zoufalý rozklad Jednoty. Teď teprve viděli, že propadli na dobro molochu cizoty.

(Dokončení.)

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. František Kameníček.

(Pokračování 6.)

Pátý díl „Památek sněmovních“ zabírá v sobě léta 1601—1611. Jest to velmi obsáhlý svazek čítající 566 listů foliových, čili 1132 stran. Prvních 22 listů schází, tak že kodex počíná listem 23. Mimo to schází ještě fol. 199 a ff. 224—227 incl. První dva foliové listy jsou velmi poškozeny a těžce čitelny. Jest na nich vypsán zbytek sněmu moravského odbývaného asi roku 1600, totiž rozepře tehdejšího biskupa Olomouckého kard. Františka z Dietrichšteina s jeho many, a spory mezi stavy moravskými, jež zvláštními kommisary měly býti srovnány. Foliem 28. počínají další sněmy moravské: Sněm obecní v Brně 1601 v pondělí po sv. Matěji (20. února); sjezd obecní v Brně 1601 v úterý po sv. Kunhutě (11. září) na poručení JMti Cís.; sněm obecní v Brně 1602 v úterý po památce sv. Doroty (12. února); sjezd obecní v Olomouci 1602 v úterý po sv. Prokopu (9. července) na poručení JMti Cís.; sjezd obecní v Brně 1602 v pondělí den sv. Kunhuty (v textu k neděli před sv. Kunh. 28. září); sněm obecní v Brně 1603 ve středu po neděli provodní (7. dubna); sněm obecní v Brně 1604 po první neděli postní Invocavit (7. března); sjezd obecní v Brně 1604 v pondělí po sv. Anně (2. srpna); sněm obecní ve Víškově 1605 v úterý po první neděli postní (28. února); sjezd úředníků a soudců zemských s krajskými hejtmany v Brně 1605 ve středu po památce sv. Marka evang. (27. dubna); sněm obecní v Olomouci 1606 v pondělí po novém létě (30. prosince); sněm obecní v Brně 1606 ve středu po sv. Kyliánu (12. července); sněm obecní v Olomouci 1607 v úterý po památce Navštívení P. Marie (3. července); sněm obecní v Brně 1607 ve středu Obětov. P. Marie (21. listop.); sjezd obecní v Olomouci 1608 v outerý po sv. Šťastným (15. ledna); sněm obecní v Brně 1608 v sobotu před nedělí květnou (29. března); sjezd obecní v Ivančicích 1608 v pondělí po neděli, jež slove Quasimodogeniti. 3 stavové pouze: páni, praelati a rytířstvo (14. dubna); sněm obecní v Olomouci 1608 ve středu po rozeslání sv. apoštolů (16. července); sněm obecní v Brně 1608 za přítomnosti JMti krále Matyáše při času sv. Bartoloměje (24. srpna); sněm obecní v Olomouci opět za přítomnosti JMti

krále Matyáše 1609 při času sv. Jana Křtitele (24. června); sjezd obecní v Brně 1610 ve středu po 2. neděli postní (Reminiscere) svolaný od zemsk. hejtmana (10. března?); sjezd obecní v Brně 1610 ve čtvrtek po neděli Cantate (13. května); sjezd obecní v Olomouci 1610 na poručení JMti kr. v úterý před sv. Janem Křtitelem (22. června); sjezd obecní v Brně 1610 ve středu po sv. Martině (17. listop.); úřady v Olomouci 1611 v sobotu po 3 králích místo soudu (8. ledna); sjezd obecní v Brně 1611 v pond. před Obrác. sv. Pavla (24. ledna) na rozepsání p. zem. hejtmana; sjezd obecní v Brně 1611 v pondělí po sv. Dorotě (7. února) na rozkaz JMti kr. Matyáše; sjezd obecní v Brně 1611 v úterý po neděli Misericordias (19. dubna) a sjezd obecní v Brně (?) 1611 v outerý před památkou sv. panny Kateřiny (22. listopadu) z poručení JMti kr.

Doba od r. 1600—1611 jest neobyčejně bouřliva a v dějinách Moravy nad míru důležita. Bouřliva proto, že až do r. 1606 trvala prudká válka s Turky i se Štěpánem Bočkajem, a důležita, že Morava vynikajícím spůsobem súčastnila se boje Matyášova s císařem Rudolfem od r. 1608—1611, kterýžto boj měl za následek jiné upravení statoprávního poměru Moravy k Čechám. — Zvláštností jest, že v době této odbýváno bylo značně více sjezdů než sněmů; dělo se to po většině z toho důvodu, že bylo nutno často jednati rychle a že nebylo tedy možno žádati panovníka za sněm. Proto jsou některé sjezdy svolávány prostě od zemského hejtmana moravského, anebo páni při soudu zemském v Olomouci nebo v Brně shromáždění přibravše k sobě některé ze stavů, radili se o své ujmě o záležitostech zemských. Panovníci, hlavně král Matyáš, podobných sjezdů ovšem neviděli rádi, stavové moravští však tentokráte byli resolutní a vytrvale hájili stanovisko, že sjezdy, ba i sněmy může svolávati o své ujmě zemský hejtman, králi pak že dobu zasedání pouze oznámiti má. Do roku 1608, čili do nastoupení vlády Matyášovy na Moravě, sněmy a sjezdy moravské odbývaly se jen za přítomnosti kommisařů Rudolfových, po roce 1608 byl několikráte na Moravě přítomen Matyáš sám. Roku 1611 odbýval se také generální sněm na Hradě Pražském za přítomnosti poselstva moravského.[1])

---

[1]) Památek sněmovních před i po roce 1600 částečně užil také Petr rytíř Chlumecký ve svém výtečném díle: Karel ze Žerotína a jeho doba (Carl von Zierotin und seine Zeit. 1564—1615). 1862. — Co já vypisuji, v Chlumeckém většinou obsaženo není anebo kuse.

Situace v Uhrách a Sedmihradech byla po roce 1600 pro císaře dosti smutna. Císař Rudolf nařídil, aby v Uhrách Budín nebo Stoličný Bělehrad od vojska jeho byly obleženy; v tom však spůsobili francouzští žoldnéři povstání v Papě, velitel města byl dán do želez a město mělo býti vzdáno Turkům. I Ráb byl v nebezpečí. Vojsko císařské místo k Budínu posláno bylo k Papě a Rábu. Na jihu ztracena Baboča, Kanýža a turecký Ibrahim paša dobyl i Srbského, či Dolního nebo Řeckého Bělehradu. Sedmihrady byly sice r. 1600 získány pro císaře, avšak Zikmund Bathory chtěl se jich opět zmocniti. Rudolf žádal ve všech zemích rakouských, v Německu i také u papeže o vojsko. Na sněmě v Brně 20. února 1601 zahájeném žádal od stavů moravských 500 jezdcův a 3000 pěších od 1. května t. r. na 6 měsícův, 1000 jezdcův a 3000 pěších od 1. srpna t. r. na 4 měsíce. Na lepší opevnění Ostřihoma, Komárna a Ujvaru žádal 20.000 zl. O společnou defensí měli se stavové moravští se stavy českými dohodnouti při zvláštní schůzi plnomocníků na Hradě Pražském. — Stavové moravští, kteří nyní již byli velmi zadluženi, povolili na všechno 200.000 zl. rýnských, jež měly býti císaři vyplaceny na 3krát: 1. Při času Nanebevstoupení Páně, 2. při sv. Martině r. 1601 a 3. při středopostí r. 1602. Za ty peníze měl si císař Rudolf najímati sám vojsko hlavně na Moravě a vydržovati je. Rytmistři a hejtmani měli býti také Moravané. Oprava pohraničných pevností a vydržování posádek na pomezních hradech mělo býti z téže summy placeno.

Císař byl spokojen, avšak ještě téhož roku svolal sjezd stavů do Brna (11. září), na němž svými kommisaři dal přednésti následující přání svá: a) Aby stavové moravští sebrali jízdní i pěší lid k obraně země. b) Aby vojsko to nejméně tři měsíce bylo od stavů placeno a v čas nebezpečí i k ochraně Vídně posláno. c) Vydržování té veřejné hotovosti že má býti přídavkem k oněm 200.000 zlatým. d) Kdyby toho stavové učiniti nemohli, nebo kdyby jim obtíže působilo vyzbrojení a ošacení veřejné hotovosti, císař chtěl se spokojiti, bude-li mu vyplacena určitá summa peněz, o kterou by se s nimi dohodnul; peníze ty byly by zvláště uloženy, a bylo by jich užito jen k obraně země; císař že by pak za ty peníze sám vojska dal najímati a vyzbrojiti. Stavové moravští povolili k tomu účelu z 20.000 zl. (giltpferd) vždy jednoho jezdce a desátého člověka za pěšího. Vojsko to že má však býti mustrováno jen tehdy, kdyby Morava byla v nebezpečí. Za vůdce byli

jmenováni pan Hons Wolfart Streyn ze Schvarzenavy, na Bítově a Nových Uhřicích, pan Maxm. z Dietrichšteina, „pán na Holnburku, Finknšteině, Talnburku a na Nyklšpurku"; pak Arkleb z Kunovic na Brodě Uherském a Konopišti. — Z těch má si císař vybrati nejvyššího velitele.

Poněvadž pak všichni obyvatelé nemají připravených zbraní, a poddaní by stěžka sami se ozbrojiti mohli, ustanoveno, aby v Brně a v Olomouci zřízeny byly pro pěší lid zbrojné komory, do kterýchž by asi pro 9000 mužů pěchoty zbroje a všelikých potřeb válečných za peníze zemské koupeno a zjednáno bylo. Tam že každý obyvatel v čas potřeby může si koupiti zbraň za cenu, za kterou ji země koupila. Panu „Ondřeji Zeydlovi z Pramsova" bylo uloženo, aby takových zbraní nakoupil. Za opatrovníka zbrojných komor zvolen byl pod jménem „Zeykgmistra" pan „Jan Kryštof Jagr v Puysprunu a na Uhřicích".

Po všechna ostatní léta až do uzavření míru Žitvatorockého r. 1706 stavové moravští byli každoročně několikráte svoláni, když ne na sněm, tedy aspoň na sjezd, a vždy od nich byly žádány veliké oběti buď penežité nebo vojenské proti Turkům. Roku 1602 povolili na dvě léta ročně vždy 200.000 zl. na dva terminy k výplatě (100 000 při sv. Jakubu a 100.000 při Hromnicích). Daně domovní na 3 léta povolili ročně 56.000 zl. a posudného 5 grošů. Místo 6. groše vypláceli ročně okrouhle 6000 zl. — Císař ovšem dával si velmi často vypláceti povolené summy anticipando. Téhož roku 1602 stavové moravští nechali se nad to ještě pohnouti a poslali 3000 pěšího vojska k Budínu, který byl od císařských obležen. (Zvl. usnesení na sjezdu svolaném od Jana Bruntálského z Vrbna, místodržícího úřadu hejtmanského, v pond. před sv. Havlem v Brně, 14. října.)

Na r. 1603 císařští kommisaři žádali na sněmu v Brně (7. ledna) 1500 jízdných a 3000 pěších na 7 měsíců, poněvadž v Uhrách Pešť byl od císařských dobyt a Budín obležen. Také povolených 200.000 zl. prý nestačilo a císař byl nucen vypůjčiti ještě 58.964 zl. a výnos posudného na vojsko obětovati. Stavové moravští mají tedy dluh ten převzíti a domovní daň ze 56.000 na 80.000 zl. zvýšiti. — Povoleno pouze 1000 arkibuzírův a 2000 pěších na 6 měsíců. Dluhu císařova stavové nepřevzali a také daně domovní nezvýšili, stěžovali si však, že ony 3000 pěších, které byly poslány k Budínu, bez vědomí stavů jsou posádkou v Pešti a trpí

nouzi. Mají býti propuštěni domů. Na opevnění Ujvaru povoleno tentokráte 10.000 zl., ačkoliv císař žádal 30.000 a přál si, aby stavové moravští na rok 1603 vypravili k Vídni 100 vozů po 4 koních a 2 pacholcích. Vozy nebyly vypraveny vůbec, „poněvadž lid moravský do cizích zemí jezditi zvyklý není, jen rolí a pluhu si hledí —, někteří pak jen voly mají a ne koně".

Konečně jednalo se o přehlídky vojsk (mustrunky) na Moravě. Stavové moravští si stěžovali, že přehlídky vojsk odbývají se příliš často a že se to děje i ke škodě země i císaře, zvláště proto, že vojsko, které v zemi se mustruje nebo Moravou táhne, mnoho piva darmo vypije a tím že se císaři posudné stenčuje. Císařští kommisaři radili stavům, aby si to zařídili jako v Dolních Rakousích, kde 1. Škodu za mustrunk nese celá země. 2. S nejvyššími vůdci jízdy o to se jedná, aby jistou summu peněz od země vyplatiti si dali a lid svůj „dole v poli" zmustrovali. 3. Pěší lid aby byl do měst a městeček položen a za jistou summu, která se nejvyšším vyplatí, vydržován. 4. Kdyby to nebylo možno, že má býti potrava stanovena přesně a okolní města i městečka že mají přispívati. 5. Mustrunky že se mají odbývati týž den, jak bylo ustanoveno, a ne odkládati. 6. Nejvyšší rytmistr anebo hejtman má dáti revers, že nahradí škody, které vojsko jeho učiní, a že všechny přechmaty bude přísně trestati. — Rady tyto byly zamítnuty a žádáno, aby mustrunky na Moravě vůbec se neodbývaly, poněvadž ani rytmistři cizích vojsk, když zemí táhnou, nechtějí dávati reversů, že nahradí škody. —

Roku 1604 na sněmě v Brně (7. března) císař Rudolf žádal opět 1500 jízdných a 3000 pěších, méně že nechce; domovní daně 80.000 zl., na Ujvar 20.000, pak obilí ze země, vozy a formany, kterým měsíčně chce platiti 50 zl. — Stavové krátce odpověděli, že všechny sbírky a platy, které povolili na r. 1603, císaři povolí i na r. 1604. Za vůdce vojska moravského navrhli p. „Jiřího Kryštofa Teyfla z Gundrstorfu a na Tavikovicích", který již roku 1599 Moravany vedl. Obilí ze země ani vozy povoleny nebyly. A ku podivu, císař byl i s tím, co dostal, spokojen, strašil však stavy moravské na sjezdu v Brně (2. srpna) skrze kommisaře své, že Turci připravují se oblehnouti Ujvar, Komárno nebo Nové město za Vídní. Stavové moravští učinili pouze opatření ve příčině obrany zemské a kdyby některé ze jmenovaných měst bylo obleženo, má býti za zvlášť povolenou sbírku najato 2000 pěších; co by se do

2000 nenajalo, že má ze zemské obrany doplněno býti. Stavové moravští tenkráte vždy si vymíňovali, kdyby vojska moravská nucena byla táhnouti za hranice, buď k Vídni nebo do Uher, daň domovní že císaři vyplacena nebude. Rudolf II. sice několikráte učinil pokus, aby stavové od tohoto usnesení upustili, ale vždy marně. Měli k tomu právo, poněvadž domovní daň byla císaři placena pro vydržování vojska na pomezních hradech moravských a k obraně země. (Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

J. A. Komenského mapa Moravy. J. A. Komenský byl také kartografem; zhotovil mapu Moravy. Fr. Zoubek v životopise Komenského (str. 7) praví o tom: „Podobá se k pravdě, že Komenský od roku 1614—1620 v prázdných chvílích pilně po Moravě cestoval, místa jednotlivá měřil, shlížel a po svém přesvědčení první mapu markrabství Moravského sestavil a vykreslil, kterou teprve r. 1624 p. Ladislavovi Velenovi z Žerotína dohotovenou poslal.“ Nebyla to však první mapa Moravy, nýbrž druhá; Komenský to také věděl. Nejstarší asi mapa Moravy zhotovena byla od Pavla Fabricia, MDra císaře Ferdinanda I, pocházející „prý“ z roku 1570 pod latinským názvem: „Choreographia marchionatus Moraviae“ a německým: „Die Landschaft des Marggrafthumb Maehren“.[1]) Připsána byla p. Hartmanu z Lichtenšteina, na Mikulově etc. Věnování jest datováno r. 1575, Calendas Maii, poněvadž Fabricius byl nucen z jisté příčiny mapu svou teprve později vytisknouti. — Roku 1595 vydal tutéž mapu p. Hynek, syndikus Jihlavský, (čtyři stopy do čtverce) pod názvem: Marchionatus Moraviae — Das Marggrafthumb Mähren s věnováním: „Ad illustrissimum et magnificum D. d. Hynconem Brtnicium, baronem de Waldstein et in Brtnitz, marchionatus Moraviae supremum camerarium, cuius liberalitate hec tabula in lucem prodiit.“ K tomu připojena jest latinská báseň, obsahující 10 distich nevalně podařených. Hynek Brtnický uhradil tedy náklad.

---

[1]) Cerroni: Nachricht von den Landkarten des Marggrafthum Maehren. MS. zemsk. arch. moravského v Brně, opera manuscripta č. 81. Mapa Fabriciova má prý datum 1569 Calendas Januarias. — D'Elvert. Schriften der stat. Sect. V. 1853 p. 80 sq. (Von den Landkarten in Mähren und österr. Schlesien.)

Na Fabriciově mapě byla zobrazena: Hrazená města (dvě kolečka s tečkou uprostřed), města (kolečko s tečkou), městečka panská, městečka a zámky (kolečko), vsi, zámky nebo tvrze (křížek se třemi tečkami nahoře), zámky (tři tečky), kláštery (kolečko a uvnitř křížek), konečně vesnice (křížek). — Zemské hranice poznačeny byly čárkami. Měřítko bylo na 12 mil, a sice poznačeny míle malé, zeměpisné, moravské a uherské. Při hranicích zemských byly vyobrazeny znaky sousedních zemí, totiž Rakous, Čech, Slezska a Polska. Cerroni k tomu dodává: „Bei Raitz ist das mährische Wappen abgebildet.“ — Týž o Fabriciově mapě praví: „Počet topografických údajů není veliký, nýbrž jsou poznačena pouze nejznamenitější místa; při každém pojmenování jest příslušná značka; tisk jmen jest starodávný; ostatně jest mapa geografickými stupni řádně opatřena.“ A jinde: „Tato mapa jest krásna a zřetelna, poněvadž jest neobyčejně pilně pracována.“ Cerroni také udává, že původní práce Pavla Fabricia byla od některých stavů moravských prohlížena a tu a tam opravena. Pak prý byla poslána od Jana Cratona, lékaře císaře Maxmiliána II. Abrahamu Orteliovi do Antwerp, který ji r. 1584 vydal ve svém „Theatru“ pod titulem: „Moravia, quae olim Marcomanorum sedes. Chorographia a D. P. Fabricio medico et mathematico descripta et a generosis Moraviae baronibus quibusdam correcta.“ (Morava, která kdysi byla sídlem Markomanů. Polohopis načrtnutý od P. Fabricia, lékaře a mathematika, opravený od některých urozených pánů moravských [2]). —

Fabriciova mapa Moravy byla tedy poprvé vydána a upravena od Abrahama Ortelia; pozdější vydání opatřena byla od Gerarda de Jode, od Petra Kaeria, Gerarda Mercatora, Jana Bussemachra a j. Těmito vydáními se neustále horšila. Důležitá místa byla vynechána, jiná nepatrná přidávána, poloha země pošinována a topografické údaje špatným názvoslovím opatřovány. Vzdálenosti jednotlivých míst byly úplně nesprávny.

Naprostá již téměř bezcennost Fabriciovy mapy Moravy byla právě příčinou, že J. A. Komenský odhodlal se vydati mapu novou, skoro původní a pokud možná spolehlivou. Cestoval po Moravě, chyby na mapě Fabriciově opravoval, nedostatky doplňoval, vzdálenosti míst vyměřoval i zaznamenával a vydal konečně svou

[2]) Pisatel těchto řádků mapy Fabriciovy neviděl. Ve Františkově museu není, ačkoli prý tam byla darována.

vlastní mapu Moravy ku poctě p. Ladislava ze Žerotína na Břeclavi, Třebové, Zábřehu a Rudě. Komenský sám vyslovuje se o tom ve věnování, které jest vytisknuto na jeho mapě při hořejší části v levo, takto[3]): Máme dosti map o vlasti naší, ale jsou klamné. Pokud vím, jediný P. Fabricius, lékař císaře Ferdinanda I., shotovil původní mapu Moravy; ostatní mapy, které později vznikly, jsou z ní opsány a jest v nich mnoho chyb ještě přiděláno. Předně jest dosti důležitých míst vynecháno, mnohá nepatrná místa přidána, pak názvy jsou znetvořeny a jmenovitě vzdálenosti míst naprosto pochybeny, tak že všechny tyto mapy jsou téměř nepotřebny. Procestoval jsem tedy v prázdných chvílích několikráte zemi Moravskou; nepoznal-li jsem pak, nebo nezměřil některých míst, poradil jsem se s lidmi, kteří ona místa dobře znají. Uvádím (na své mapě) města hrazená, města, hrady, tvrze, kláštery, téměř všechny značnější vesnice, hory, řeky, lázně, doly, sklárny a vinice. Zvláště bedlivě jsem přihlížel ke vzdálenostem. Konečně, poněvadž mnohé názvy míst jinak od Čechů, (jejichž řeči většina obyvatelstva země užívá), jinak od Němců se jmenují, položil jsem pod sebe obojí pojmenování, aby lidé obojího jazyka mapy užívati mohli ...... Dáno ve vyhnanství. — Rok vůbec udán není. Pod tímto věnováním jest poznámka: „Aroos sculpsit“ (Aroos ryl).

Poněvadž Komenský zmiňuje se ve svém věnování, že mapu svou p. L. Velenovi připisuje ve vyhnanství, zdá se býti nesprávným Zoubkovo mínění, že Komenského mapa Moravy poprvé vyšla r. 1624, nýbrž r. 1627 v Amsterdamě[4]). Několikráte vydána byla od Mikuláše Vischera, čili jinak od Mikuláše Johannida Piscatora. Vůbec četné kopie mapy Komenského pocházejí prý z let 1638, 1641, 1645, 1649, 1650, 1662, 1664, 1666, 1677, 1692, 1695 atd.[5]) Dle Cerroniho vydal ji ještě r. 1701 Němec David Funk a Jezuita Karel Granelli s krajským rozdělením bez kraje Přerovského, který jest vynechán.

[3]) Uvádím jen hlavní myšlénky latinského toho věnování.

[4]) Fr. Palacký v Časop. čes. musea (roč. 1829 III. p. 113) praví, že Komenského mapa Moravy „leta 1627 v Amsterdamě znova vydána byla.“ Také Cerroni má podobnou zprávu. To by ovšem souhlasilo s míněním Zoubkovým, ale nesouhlasí to s věnováním, které jest psáno „ve vyhnanství“, tedy po roce 1625. — Komenský mohl ovšem práci svou poslati snad v rukopise p. Lad. Velenovi ze Žerotína pokud ještě v Čechách dlel, tedy okolo r. 1624; ale poprvé asi vyryta a vytisknuta byla v Amsterdamě r. 1627.

[5]) D'Elvert: Schriften V. 1853 p. 83sq. — Údaje D'Elvertovy nejsou asi správny ani úplny. Vydání mapy Komenského jsou mnohem četnější.

I mapa Komenského četnými vydáními a neustálými opravami se horšila. Cerroni o tom praví: „Mnohonásobnými vydáními stihl tuto jinak velmi dobrou mapu týž osud, jako mapu Fabriciovu; byla neustále kažena, a stala se úplně nepotřebnou. Následek toho byl, že Morava (po roce 1700) opětně neměla pořádné mapy. Císař Josef I. učinil tedy opatření, aby se od toho nedostatku pomohlo.“ — Tak vznikla nová mapa Moravy, kterou pořídil dovedný ingenieur, setník Kryštof Müller. Na mapě té označeny byly také cesty a mýta. Náklad páčil se na 1000 zl., kteroužto summu ve 14 dnech museli poměrným podílem uhraditi majitelé moravských mýt. Pracována i kreslena byla podle krajů a vydána konečně r. 1714 po šestileté práci. (Cerroni — D'Elvert.) —

Ve Františkově museu Brněnském nachází se Komenského mapa Moravy ve vydání z roku 1664. Jest to exemplář úplně zachovaný a velmi zajímavý. Pokusím se popsati jej stručně.

Obraz mapy i s orámováním má výšky 44 cm. a šířky 54 cm., tvoří tedy obdélník, který jest na jiné papírové podloze.

V hořejší části mapy po celé šířce jsou vyobrazení měst Polné, (kterou Komenský počítá k Moravě), Olomouce, Brna a Znojma. Jsou to krásné jasné kresby, pocházející nepochybně od Komenského, který byl dovedným kreslířem.

Na pravo nahoře pod vyobrazením Znojma jest nápis: „Moraviae nova et post omnes priores accuratissima delincatio, auctore J. A. Comenio.“ V pravém koutu dole jest: Notarum explicatio (vysvětlení znamének) totiž: Urbs muris cincta [město hrazené — tři věže, z nichž prostřední dvoupatrová a v ní kolečko s tečkou], oppidum [město — tři menší věže, uprostřed kolečko s tečkou], pagus turritus [farní obec — dvě věžky, z nichž jedna větší s kolečkem], arx — zámek [věž s praporcem], castellum — tvrz [věž se dvoustranným praporcem], pagi innominati [osady, jejichž jmen Komenský neudává, aby mapa nebyla přeplněna — malinké kolečko], monasterium [klášter — věž s křížem], vinetorum colles [vinohrady — vinná réva], thermae, seu aque medicabiles [lázně — vanička], officinae vitrariae [sklárny — kalich a trojúhelník s tečkou uvnitř], ferri fodinae [železné doly — nynější obyčejný havířský znak] a konečně auri et argenti fodinae [zlaté a stříbrné doly — kolečko s tečkou, havířský znak a půlměsíc]. —

Pod vysvětlením znamének, v pravo při kraji jest poznámka: Noviter edita a Nicolao Johannide Piscatore a. d. 1664 (nově vydaná od Mik. Joh. Piscatora roku 1664).

Při levém okraji nahoře pod vyobrazením města Polné jest velmi drobným tiskem umístěno věnování Panu Ladislavu Velenovi ze Zerotína a dole na témž okraji „Scala milliarium [měřítko] na 7 mil v mílích zeměpisných (4000 sáhů) a v mílích moravských (5000 sáhů).

Při dolejší straně od měřítka na pravo jest ještě poznámka: „Nonnullas urbes (praeter consuetudinem) a Bohemis appellatas, placuit lingua Bohemica hic addere et littera B notare, ut a reliquis discernantur.“ (K některým městům, jež mají neobyčejný název český, připojeno jest pojmenování české a poznamenáno literou B na rozdíl od ostatního.)

Na levo při vysvětlení značek jest kout částečně vyplněn ozdobou se znakem Moravy a nápisem: „Insigne Moraviae.“ (Znak Moravy.)

Poloha země Moravské na mapě Komenského jest poněkud šikmá; jižní část totiž pošinuta jest značně k východu, tak že prameny řeky Moravy jsou položeny západněji a ústí východněji než ve skutečnosti se jeví. Jest zajisté známo, že pramen a ústí řeky Moravy jsou na témže poledníku Hranice jsou natřeny zevně červenou, uvnitř žlutou barvou a nejsou ovšem docela správny; zvláště severozápadní poloostrov Moravy u Svitav jest pochyben a východní část Moravy při Horním Slezsku jest rovněž nepodařena. Západní Morava jest příliš rozložena do šířky, což jest zvláště patrno při toku řeky Dyje, jejíž tři oblouky do Moravy proto méně vynikají. Avšak celkový, povšechný tvar Moravy z mapy Komenského vyniká dosti zřetelně. Sousední země označeny jsou takto: na severu: Pars Comitatus Glacensis; na západě: Bohemiae pars; na jihu: Austriae septentrionalia; na východě: Hungariae confinia; na severovýchodě: Silesiae pars a Opaviae ducatus. Pohraničné části sousedních zemí jsou mapě přispůsobeny a zeměpisnými udaji opařeny. Poledníky a rovnoběžky mapou Komenského taženy nejsou; pouze na správně rozděleném okraji poznačena jest rovnoběžka 49. a 50,[6]) a poledníky 38., 39. a 40.[7])

[6]) Rovnoběžka 49., kdyby byla na mapě Komenského naznačena, šla by okolo Telče, kdežto skutečně jest při Slavonicích, tedy mnohem jižněji; na východě Moravy se chyba vyrovnává i na Kom. mapě, poněvadž jih Moravy jest, jak řečeno, k východu nakloněn. Také rovnoběžka 50. pošinuta jest na mapě Komenského příliš na sever, skoro až ke Starému Městu, kdežto ve skutečnosti jde severněji od Šumberka.

[7]) Moravu protínají poledníky 33., 34., 35. a 36. východní délky od ostrova Ferra.

V o d o p i s. Tok řeky Moravy jest celkem slušně znázorněn až na zmíněné již pošinutí dolního toku k východu. Ostrov, který Morava tvoří u Litovle, jest u K. velmi malý. Prameny Horní a Dolní Bečvy jsou příliš od sebe vzdáleny, prameny Jihlavky jsou pošinuty daleko do Čech a prameny Sázavy Komenský klade k Polné místo ke Žďáru. Dyje moravská a rakouská spojují se dle Komenského na půdě Moravy místo v Rakousích, a podobně ústí Dyje není správně položeno na hranice Moravy a Rakous. Zlatý potok, pobočka Cesavy, teče na mapě Komenského okolo Nového Rousinova a ústí přímo do Svratky. Rousinov však neleží na Zlatém, nýbrž na Rousinovském potoku. Vůbec okolí Slavkova Komenský z autopsie asi neznal. I jiných nesrovnalostí jest dosti mnoho. Rybníky poznačeny jsou u Měnína, u Kobylího a Nové vsi u Hodonína. (Nesijt.) —

H o r o p i s. Horstva jsou na Komenského mapě vyznačena skutečnými profily kopců, homolkami, žlutou barvou natřenými a k východní straně vyčárkovanými. Stromy naznačují lesy a háje. Výjimkou uvádějí se i názvy některých kopců na př.: Loupežník mons (u Jevíčka), Kossyr mons (mezi Kostelcem a Olomoucem), Radhost mons, Hosteyn mons a při Uherských hranicích Albus mons (Malé Karpaty severněji od Prešpurka), Javorník mons (na hranicích Moravských vých. od Strážnice) a Montis Carpeti pars (nynější Bílé nebo Moravské Karpaty).

H r a z e n á m ě s t a Komenský poznamenává tato: Šumberk, Mohelnici, Unčov, Mor. Třebovou, Šternberk, Olomouc, Přerov, Hranice, Nový Jičín, Příbor, Tovačov, Holešov, Slavkov, Víškov, Kyjov, Bzenec, Brno, Hustopeč, Dolní Kounice, Krumlov, Lednici Znojmo, Vratěnín, Jemnici, Jihlavu, Třebíč, Veliké Meziříčí a Slavonice. Značky měst hrazených jsou po většině natřeny červenou barvou. Touže barvou ozdobeny jsou také některé značky i takových měst, která nejsou od Komenského zřejmě poznamenána za hrazená, ačkoliv jimi byla, jako: Prostějov, Kroměříž, Uh. Hradiště, Strážnice a mnoho jiných.

H r a d y na kopcích v lesích jsou poznačeny věžkami s praporem. Našel jsem Cimburk, Buchlov, Zubrštejn, Dívčí hrady, Světlov, Úsov, Mírov, Nové zámky, Heckwald (sic), Špilberk a mn. jiných.

K l á š t e r y: Žďárský, Předklášteří u Tišnova, Hradiště u Olomouce, Pustiměř, Velehrad, Rajhrad, kl. Loucký u Znojma a Štip

u Zlína, což jest vlastně ode dávna jen poutnické místo se sochou Bohorodičky, prý 750 let starou.

Lázně udává Komenský ve Velkém Losíně, v Teplicích u Hranic, v Petrově u Strážnice, v Bochoři u Přerova, ve Věrovanech u Tovačova a v Teplicích u Trenčína na Slovensku

Vinice na Moravě nejseverněji jsou poznačeny u Prostějova (Smržice), pak od Napajedel a Velehradu až k jižním hranicím země. V západní Moravě vinic vůbec nebylo. Počínají teprv u Znojma a sahají k Oslavanům a Brnu. Jižní svah Špilberka směrem ke Starému Brnu byl v 17. století porostlý vínem.

Železné doly Komenský uvádí u Rymařova, u Vel. Losína (při pramenech řeky Desny) a u Brunseifu, tedy pouze v severní Moravě.

Zlaté a stříbrné doly mezi Osovou Bítiškou, Tišnovem a Deblínem, zlaté doly u Hostýna a ve Slezsku dílem zlaté dílem stříbrné doly u Vrbna a Bruntálu. — Zajímavé jest poznačení Hradiska u Protivanova „ubi myrrha effoditur“ (kde myrrhu kopou. — Myrrhou není zde míněna pryskyřice léčivá, nýbrž jantar).

Sklárny u Radhoště, u Koldštýna, u Šilperku a u Nového města. —

Vůbec mapa Komenského činí dojem práce velmi pečlivé, jest zřetelna a nikde přeplněna. Vzdálenost míst jednotlivých dle měřítka jest dosti spolehliva, někdy zcela správna.

Jest z ní bez odporu patrna geniálnost původcova, zvláště uváží-li se, že jest skoro naprosto původní, po většině pracována na základě autopsie, takřka beze vzorův a že přes to podává o zemi Moravské celkem velmi správný obraz, nepoměrně správnější, než předešlé mapy Moravy. Čechy tak dobré mapy z té doby také nemají; nemyslím při tom na mapu Klaudianovu, která jest o sto let starší, nýbrž na Sadelerovu z r. 1620.

Komenského mapy Moravy jest ve Františkově museu v Brně ještě exemplář jiného pozdějšího vydání bez udaje letopočtu. Jest to, jak se zdá (dle Cerroniho) reprodukce vydání Amsterdamského z r. 1627, velmi dobře provedená. Celá mapa jest natřena žlutě, knížectví Opavské zeleně. Rozdíly od vydání z r. 1664 jeví se také

v tom, že pod slovy: „auctore J. A. Comenio“ jest dodatek: „Nunc apud Petrum Schenk Junior.“ a dole pod vysvětlením znamének v pravém rohu: „Per Nicolaum Vischer edita cum. privil. ordin. General. Belgii Faederati.“ Mimo to není obraz Moravy nalepený, nýbrž celá mapa jest natisknuta. Mimochodem připomínám, že v témž museu Františkově jsou také některé pozdější mapy Moravy od jiných autorů. Zvláště zajímavou jest mapa Moravy z r. 1742 vydána v Paříži „pour l'intelligence de la guerre presente“, par et cher le Sr. le Rouge ingr. Geographe du Roy.“ Má rozdělení na 6 krajů, jest celkem správna a podrobna. Po stranách jsou opevnění Brna, Unčova, Olomouce a Jihlavy.

Roku 1758 za války sedmileté vydána byla také velmi pěkná mapa země Moravské „cura et sumptibus Tobiae Conradi Lotter, chalcographi Aug. Vindelicorum (Augšburg), ad meliorem praesentis belli intelligenciam“ s opevněním Brna a Olomouce. Jiná mapa celé Koruny České a zemí Rakouských (Horních a Dolních Rak.), uschovaná v témž museu, pochází z r. 1779, jiná s vytknutím arcidiecése Olomoucké z r. 1784. — Ostatní mapy Moravy našel jsem jen z 19. století. —

Stručný tento náčrtek ovšem nepostačí, aby čtenář učinil si jasný obraz o Komenského mapě Moravy. Bezprostřední názor jest vždy nejlepší. Proto Matice Moravská učinila opatření, bylo-li by možno získati věrnou reprodukci vydání z r. 1664 za přílohu ke 3. sešitu Časopisu Mat. Mor.

Obšírná práce o Komenského mapě Moravy vyjde v květnu v Časopise Českého musea z péra professora Dra. Jindřicha Metelky, který se otázkou tou již déle zabývá a také o reprodukci mapy se postaral. Reprodukce Metelkova jest pořízena právě dle vydání z r. 1664, které jsem v tomto článku popsal.[8] *Kameníček.*

Pomník královské přísahy u Jihlavy (str. 57) stojí na levém břehu na louce u staré silnice, kteráž vedla od bývalého mostu dřevěného přes hranice do Čech. Tudy jezdívali králové naši do Čech: r. 1306 Rudolf Habsburský, r. 1437 Albrecht Rakouský, r. 1453 Ladislav Pohrobek a r. 1527 Ferdinand I., kteřížto dva přísahali zde, než vkročili do království, stavům českým jakožto

[8]) Táž mapa ve zmenšené podobě vyobrazena jest ve spise Klikově: „Komenského život a práce.“ 1892.

nově zvolení panovníci. Ladislav přijel sem ve slavném průvodu, ssedl s koně, a dány jsou mu knihy sv. evangelia. I přísahal, že bude „všecky obyvatele držeti a jich brániti v právích jich, svobodách, privilegiích a obyčejích ze starodávna držaných, i všecky věci že činiti bude ke cti a k užitku téhož království.“ Přísahu celou viz v Palackého Dějinách národa českého v Čechách a na Moravě IV. č. 1. str. 294—295.

Když pak r. 1526 zvolen byl za krále českého Ferdinand I., přijel 30. ledna sem na hranici. „Král Ferdinand přejeda most, ssedl s koně na louce při řece pomezní a obstoupen svou manželkou, královnou Annou Jagelonkou, a svým četným dvorem před vyslanci českými na sv. evangelium přísahal česky, jak následuje:

„Přísaháme Pánu Bohu, Matce Boží i všem svatým, že pánům, rytířům, Pražanům i městům a vší obci království Českého chceme a máme v kostele arcibiskupském u sv. Víta na hradě Pražském při korunování našem na království České přísahu učiniti tu, která nám vydána bude, že je máme při jich řádech, v právních svobodách, v spravedlnostech a při tom všem, kterak ta přísaha v sobě obsahovati bude, kterouž učiniti máme a povinni jsme, zachovati. Tak nám Bůh pomáhej a všichni svatí!“

Načež odjeli v slavném průvodu do Prahy. Od té doby vládne tu panovnický rod Habsburský nepřetržitě.

Na památku oné události postavila obec Jihlavská pomník r. 1565, a když časem sešel, opravila jej r. 1640 a 1830. Jak vyhlížel, vyobrazeno a popsáno je v Památkách archaeologických r. 1859 str. 289—292. od K. Vl. Zapa. „Bodláčí a trní, opadalá obmítka, rumiště, zbytky kamene a staviva ze zrušeného mostu a silnice, do několika krychlových sáhů narovnané, tvoří nejbližší okolí zapomenutého pomníku . . . . Představuje kapličku slohu renaissančního, nevelmi čistého a ušlechtilého, z tesaného pískovce, lámaných kamenů a cihel vystavěnou. Jeho přední strana jest v celku 11′ 10″ vysoká, totiž od země až pod římsu 7′, římsa obnáší 1′ 11′, a trojhranný štít na ní 3′ 9″; šířka 5′ 8″. . . . Bohatě rozčlánkovaná římsa se štítem opírá se o dva krajní pilíře s chudými jonickými hlavicemi, a mezi těmi pilíři jest výklenek na 1′ 3″ hluboký, hmotnou železnou mříží zamčený“. . . .

Sešlé tehdy památky ujali se Adolf rytíř z Wolfskronu, purkmistr Jihlavský Laipold z Löwenthalu a j., hlavně pak zemský výbor moravský, jenž r. 1859 nákladem zemským jej obnovil. Zeď

a rum kolem byly odstraněny, podstavec žulový pořízen, na něj onen kamenný pomník postaven, kolem v zadu zíďka z cihel na jeho podporu udělána, v rozích kulaté kameny dány a vše jednoduše provedeno Jest o 90 cm vyšší než byl, podstavec 215 cm zdélí a 125 zš. Uprostřed je v pískovci polovypouklý rakouský orel, koruna nad ním, a výše 2 koruny a říšské jablko malovány. Nápis na pomníku je dvojí: starý latinský „In perpetuam memoriam . . . . senatus . . fecit" (otištěn v Památkách III. 292 a v topografii Moravy od Ř. Volného VI. 20,) zvěstující na stálou památku, že Ferdinand I. na tomto místě přísahal 30. ledna 1527, umřel ve Vídni 25. července 1563, a že rada a obec Jihlavská dala tento pomník na zbožnou paměť zříditi. Druhý nápis, na podstavci vyryt, praví: „Im Jahre 1859 wurde dieses Denkmal von dem hohen mährischen Landessauschusze mit Beibehalt der früheren Form überbaut, renovirt und mit einem drei Schuh hohen Sokel versehen."

Jiné úpravy kolem pomníku není. Stojí teď osamocen; starý most je stržen, stará silnice zanikla a travou porostla, když nový velký most a silnice byly několik jen kroků dále vystaveny. *Slavík.*

Která města moravská utrpěla 30letou válkou nejvíce a která nejméně? Z úředních popisů jednotlivých panství r. 1656—1679, jež mimo jiné bohaté prameny vlastivědné chová zemská registratura v Brně, v „oddělení rektifikačním" svazky č. 1.—371., dovídáme se o každé obci podrobné zprávy. Podle nich utrpěla 30letou válkou nejvíce jižní a střední Morava, kde četné obce velmi spustly, některé i zanikly. Z měst a městeček ležela od XV. století ještě úplně pustá u Čejkovic, v okresu Hodonínském, Čejč, majíc 3000 měr polí I. třídy a 39 osmin vinic, Potvorov s 965 m. polí a 240 m. vinic, kterých dílem vrchnosti, dílem okolní vesnice užívaly [Reg. 209, 210]*); u Tovačova v Klenovicích byly r. 1656 ze 62 pustých domů jen 2 osedlé a z 2380 měr polí I. třídy pouze 240 m. vzděláno; od r. 1656 – 1678 usadilo se tam 25 nových rodin, a zůstalo ještě více než polovice domů pustých a prázdných (Reg. 78).

Nejvíce spustly, majíce ještě r. 1656 dvě třetiny až pět šestin domů pustých: v tehdejším kraji Brněnském Bošovice, Dražůvky, Měnín, Nosislav, Polehradice, Slavkov; v kraji Znojemském

*) Koncem XVIII. stol. založena byla na jich místě nynější Čejč a pak Starý Potvorov. Město Prachov u Podivína, „od dávna pusté", nebylo obnoveno.

Dunajovice Horní, Ivančice, Olbramovice, Oleksovice, Višňová; v Olomouckém Kostelec u Plumlova, Morkovice, Prostějov, Určice; v Hradišťském Koryčany, Střílky a Velká. — Přes polovici domů pustých měla ostatní města dále v přehledu uvedená. „Nově osedlé" byly ještě r. 1656 pusté a teprve od t. r. až do l. 1679 nově osazeny. Součet jich a starých pustých praví, kolik bylo r. 1656 po válce úhrnem stále pustých. Jak velice které město po 100 a 200 letech vzrostlo, ukazují nejlépe sama čísla, z r. 1787—1791 a 1880*) vedle ku přirovnání podaná; n. znamená města německá. Domy židovských obcí v městech, uvedené v Č. M. M na str. 64., nejsou tu počítány.

Města a městečka	osedlých	nov. osedl.	nov. pustých	st. pustých	Domů r. 17⁸⁷/₉₁	Domů r. 1880
1. na Brněnsku:						
Bošovice . . .	22	5	—	44	29	207
Dražůvky . . .	8	6	—	21	50	85
Měnín	9	9	5	42	80	141
Nosislav . . .	30	28	4	100	196	269
Polehradice . .	30	3	—	73	130	261
Slavkov . .	107	21	20	200	215	425
Bítiška Osova .	16	9	3	20	70	110
Blučina . . .	55	16	8	62	165	257
Břeclav	17	9	7	20	196	397
Čejkovice	26	13	15	19	278	435
Dědice u Víškova	24	10	—	39	156	218
Křížanov . .	45	—	7	86	178	246
Letovice . . .	65	6	18	100	224	276
Podivín	52	14	8	49	219	365
Pouzdřany n. .	50	15	15	36	150	224
Rosice . .	14	6	2	17	86	184
Šlapanice . . .	16	16	2	12	138	313
Švábenice . .	42	16	2	48	177	219
Tvrdonice . . .	34	11	8	37	202	322
Týnec	20	7	2	24	131	188
Uherčice . . .	48	4	5	44	157	175
Vlasatice n. .	23	19	—	32	172	304
2. na Jihlavsku:						
Opatov . . .	33	—	2	40	123	212
3. na Znojemsku:						
Dunajovice H. n.	6	6	—	17	77	117
Ivančice	158	1	35	238	385	615
Olbramovice n.	20	14	1	45	89	111
Oleksovice n. .	17	8	3	32	80	92
Višňová	15	7	—	25	72	133
Biskupice . . .	13	3	2	13	91	106
Olbramkostel .	19	6	—	19	56	134
Rouchovany . .	36	2	15	50	141	154
4. na Olomoucku:						
Búzov . . .	6	—	4	15	52	79
Klenovice . . .	2	25	—	35	80	132
Kostelec . .	33	30	2	58	89	249
Morkovice . .	17	20	—	34	116	238
Prostějov .	193	79	—	251	510	1005
Určice	19	32	—	48	72	232
Boskovice . . .	138	24	7	114	322	582
Králice . . .	39	19	2	24	90	142
Lišnice n. . . .	14	12	1	10	58	64
Tištín . .	30	13	4	25	82	153
5. na Hradišťsku:						
Koryčany . . .	21	17	3	82	155	389
Střílky	11	6	7	38	127	200
Velká	60	7	57	159	217	334
Bánov . . .	44	20	5	37	138	228
Brod Uher. .	117	18	18	134	375	526
Lípov	30	27	8	34	153	289
Litenčice . . .	18	6	5	18	74	134
Tlumačov . . .	35	3	22	29	139	303
Zlín	71	25	11	84	307	460
6. na Přerovsku:						
Kokory . . .	20	4	7	19	94	173
Krásno	47	34	3	21	168	261
Meziříčí Val. .	115	11	6	145	288	327

*) F. J. Schwoy, Topographie von Mähren 1793, I. - III. díl a Special-Orts-Repertorium von Mähren, vyd. od statist. kommisse ústřední r. 1885.

Nejméně dotkla se 30letá válka hornatějších krajin, a v těchto nalezáme tedy poměrně k rovinám více měst lidnatějších a zcela osedlých. Některá neměla v r. 1656 vůbec ani jednoho domu pustého neb ani desetiny jich, totiž:

1. na Brněnsku:

	osed.	pust.
Blansko . .	61,	3
Bystřice . .	124,	8
Doubravník .	62,	1
Drnholec n.	78,	—
Dunajovice Dol. n.	148,	6
Jimramov .	74,	—
Kunštát . .	53,	6
Město Nové	98,	8
Mikulov n. .	315,	1
Modřice n. .	74,	4
Nedvědice .	27,	1
Pustoměř .	49,	3
Štěpánov . .	17,	—

2. na Jihlavsku:

	osed.	pust.
Mrákotín . .	44,	1
Říše Nová .	69,	—
Říše Stará .	47,	—
Telč . . .	230,	4
Třebíč . . .	316,	22

3. na Znojemsku:

	osed.	pust.
Blížkovice .	31,	3
Freistein n.	24,	2
Hradiště u Znojma n.	21,	—
Jaroměřice .	109,	5
Kounice Hor.	42,	2
Šatov n. . .	131,	—
Štítary n.	79,	5
Vranov n. .	42,	—
Vratěnín n. .	58,	5

4. na Olomoucku:

	osed.	pust.
Březová n.	46,	—
Domašov n.	55,	6
Friedland nad Moravicí n.	50,	—
Jivová n. .	80,	7
Karlovec n. .	134,	—
Koldštýn n.	63,	—
Křenová n. .	33,	3
Knihnice .	72,	6
Libová n. .	142,	—
Město Staré u Koldštýna n.	120,	—
Mírov n. . .	22,	3
Náměšť . .	34,	2
Rymařov n.	137,	—
Šumberk n. .	438,	18

5. na Uher. Hradišťsku:

	osed.	pust.
Bojkovice .	83,	—
Broumov . .	58,	5
Klobouky .	207,	2
Vsetín . . .	120,	—

6. na Přerovsku:

	osed.	pust.
Brušperk . .	110,	7
Bystřice . .	103,	4
Frenštát . .	167,	—
Jičín Starý .	46,	—
Kelč	114,	6
Místek . . .	133,	—
Podštát n. .	103,	1
Příbor . . .	267,	14

7. v moravských obvodech ve Slezsku:

	osed.	pust.
Janov n. . .	78,	5
Ketř n. (nyní v prus. Slezsku)	118,	—
Osoblaha n.	194,	—

Z toho přehledu jest patrno, že nejvíce utrpěla města česká, nejméně německá: z oněch 53 měst a městeček měla přes polovici domů pustých na celé Moravě 47 českých (88·7%) a 6 německých (11·3%), totiž: Pouzdřany, Vlasatice, Dunajovice Horní, Olbramovice: Oleksovice a Lišnice; Břeclav byla tehdy přes $^{2}/_{3}$ česká a sotva $^{1}/_{3}$ německá*); nejméně z 54 měst na Moravě 31 českých (57·4%)

*) Obyvatelů bylo tam r. 1667 a 1673 z osedlých jen 8 Němcův, obec měla českou správu, pečeť s nápisem „Miesteczko Nowa Byeslaw" a jména tratí česká: role za chmelným, u Břístka, za šibenicú, u Hrušeckého hája, Kobylársko, za Spravedlností . . . louky v Dubnicu, za Svobodnicú, Štěpnica, u šancú. R. 1880 čítalo se $^{4}/_{7}$ N. (58%) a $^{3}/_{7}$ Č. (42%), i s obcí židovskou $^{3}/_{5}$ N. (60 pct) a $^{2}/_{5}$ Č. (40 pct.), r. 1890 opět Čechů většina. Naopak Ivančice byly tehdy bez židů s polovice německé a mají teď i s obcí židovskou dohromady $^{7}/_{8}$ Č. a $^{1}/_{8}$ N.

a 23 německých (42·6%) a 3 moravská města ve Slezsku. Poměr se tím větší ukazuje, uvážíme-li počet obyvatelstva: 3/4 Čechů a 1/4 Němců. Zvláště jeví se to na Znojemsku a Olomoucku, kde jest pohromadě většina Němců na Moravě: na Znojemsku bylo z nejvíce spustlých obcí městských 5 českých a 3 německé, ale z nejméně poškozených 6 německých a jen 3 české (Blížkovice, Jaroměřice a Horní Kounice); na Olomoucku utrpělo nejvíce 9 českých a 1 německá (Lišnice), nejméně však 12 německých a toliko 2 české (Knihnice a Náměšť). To spůsobilo i v životě obecním některé změny. — *Slavík.*

Školy v rodném kraji Komenského za jeho doby. Když tolik měst a ještě více dědiny vesnické mnoho utrpěly 30letou válkou, některé i na dlouhý čas byly zkaženy, pokleslo arci také školství. Před onou válkou byly české školy mezi nejlepšími v Evropě. I menší obce pečovaly o vzdělání mládeže, a v městech bývaly školy, na nichž učili muži z university Pražské vyšlí.

Vynikaly školy katolické a bratrské, kde přihlíželo se již tehdy i k mateřskému jazyku a ručním pracím, což teprv opět po 200 letech bylo zavedeno. V rodném kraji Komenského byly na př. r. 1583 podle řádu církevního v děkanství Brodském „prosté školy ve vsích a městečkách, ve kterýchžto dítky křesťanské obojího pohlaví, jinde pacholátka jinde děvčátka, učiti se mají při nejmenším dobře mluviti, čísti, psáti, počítati, katechismu, obecním písničkám církevním a chválám Božským“; a v městech školy, „ve kterých by mládež k vyššímu učení spůsobná mohla dáleji vedena býti k zvláštní moudrosti a dobré výmluvnosti. Nic horšího a nic škodlivějšího církvi není a býti nemůže, jako zkáza, opouštění a zanedbání dobrých svatých škol křesťanských menších i vyšších“.

R. 1584 vypracován „řád sv. církevní na panství Světlovském, Veselském, Strážnickém a Slavičinském“, a v něm také hleděno ke školám a mládeži, jací mají učitelové býti, a čemu mládež učiti.

Školy, kde učitelové na universitě vystudovalí působili, jmenují staré paměti*) v tom kraji: v Bojkovicích, Uherském Brodě a ve Strážnici. Byly však i v jiných městech.

Ale 30letá válka zničila v četných obcích i školy, a to někde tak, že ani na celých panstvích neměly vlastní školy ještě r. 1670, tím méně v některých schudlých vesnicích.

---

*) Podáno v „Pamětech o školách českých“ od Fr. Dvorského str. 416—417.

Školy městské se tehdy připomínají: v Uherském Hradišti městská a jezuitská od r. 1642, seminář chlapecký od r. 1670, v Uher. Brodě, ve Strážnici „kamenná u hřbitova, ale téměř bez dětí, které chodily všecky do školy k piaristům“, založené r. 1633, v Kyjově a Zlíně.

Menší školy měly: Velehrad, Tupesy, Bilovice, Újezdec, Březová, Vlčnov, Šumice, Lípov, Milotice, Malenovice, Kostelec, Koryčany, Klobouky, Broumov, Újezd, Vlachovice, Morkovice, Březnice, Želechovice, Fryšták, Vsetín.

Potom r. 1671—1691 jmenují se ještě školy: v Nivnici r. 1672, v Hradčovicích, v Bánově „škola ještě spustlá, ve zříceninách“, Osvětimany r. 1691 nová. Jinde i v několika městech připomínají zprávy od vrchností r. 1667, od duchovních r. 1672 a 1691 a farní pamětní knihy*), že tam byl učitel, o škole pak ničeho, nebo výslovně se praví, že tam škola není. Jsou to: Buchlovice, Derfle, Ostroh; Újezd u Brodu, Boršice, Nezděnice, Strání, Němčí Horní; Blatnice, Nová Lhota, Bzenec, Ješov, Vracov; Střílky; na východní straně Lidečko Dolní, Pozlovice, Ořechov, Slavičín; Napajedla, kde učitel bydlel v chudobinci; Pohořelice, Zdounky, Kvasice, Litenčice, Rataje; Vyzovice („učitel ve špatném obydlí“), Slušovice (učitel v nájmu), Pržno, kde bydlel „na faře, poněvadž tu škola není“.

Školy stavěly a vydržovaly si obyčejně všecky obce jedné farní osady dohromady nebo vrchnost, v městech obec sama. Učitel měl tehdy příjmu: v král. městě Kyjově 16 zl. a potraviny 1 vědro piva a 1 v. patok; v Brodě od města 30 zl., 4 míry pšenice a tolikéž ovsa; v Bojkovicích 16 zl. a potraviny od vrchnosti a vesnic, ve Vyzovicích 16 zl., v Pozlovicích 18 zl., 5 mandelů pšenice a tolikéž ovsa; v Nezděnicích od 4 vsí $19^1/_4$ míry a 48 snopů žita, v Nivnici 18 m. ž, ok. 1691 dvakrát tolik; ve Vlčnově $7^1/_2$ zl. ročně a posnopné; v Němčí Horním $20^1/_2$ m. žita a 10 másů přepuštěného másla; v Blatnici 12 zl., 12 měr žita a 12 vozů dříví; v Lípově od každého usedlého jen po 2 gr. a několik snopů obilí; ve Velké po 1 groši a posnopné, ve Veselí a Litenčicích jen posnopné; v Nové Lhotě po 2 gr. a 1 bochníku chleba; ve Slavičíně 16 měr pšenice, tolikéž ovsa a něco vajec, od každé vsi ročně 1 vůz dříví; v Újezdě 8 mand. pšenice, ovsa a koledu; v Lidečku

*) V zemské registratuře a Ř. Volného Kirchliche Topographie, arcidiecese Olomoucká, díl. 2., 3.

zápisné a potraviny; v Miloticích 20 m. žita, ve Střílkách něco obilí; v Malenovicích byl učitel podle zprávy „dobře zaopatřen", maje 8 zl. a $7^1/_2$ m. žita a mohl si 2 krávy držeti; v Kvasicích měl od každého usedlého po 2 gr. a $^1/_4$ m. žita atd.

Učitel nemaje dostatečného příjmu, byl nucen ještě jiným zaměstnáním vydělávati, aby rodinu slušněji uživil a vychoval. Školství, někdy proslulé, bylo tedy potom zanedbáváno a teprve na konci XVIII. století za Marie Terezie o ně více dbáno, hlavně pak za naší doby od r. 1848 opět se tak velice povzneslo, že má každá větší obec svou školu, a že jest v rodném kraji Komenského ke 300 škol, téměř 10krát tolik, co před 200 lety. *Slavík.*

Z městského archivu Levočského v Uhrách. V Levoči v Uhrách jest vzorně spořádaný městský archiv s bibliothekou. Pan Demko, ředitel vyšší realní školy tamější, upozornil prof. A. Petrova z Petrohradu, když v Levoči návštěvou byl, na český rukopis, uschovaný ve zmíněném archivu a Moravy se týkající. Pan Petrov byl tak laskav a zpravil redakci našeho Časopisu o tomto rukopise. Pochází ze 17. stol. a má sign. XX. 7. Titulní list zní: „Létha 1612 jsou sepsané skrze Pavla Zlyhopiwyho pamětní knihy; když se cokolivěk před lethy sty a některými stalo, tuto poznamenáno stojí.

Pavel Zlypiwo z Prostějova."

Rukopis sestává ze dvou sešitů. První část obsahuje deset stran popsaných a čtyři čisté. Vypsány jsou tam místní události města Prostějova z let 1445, 1495, 1497, 1540, 1546, 1548, 1550—1552, 1555—1557, 1561—1564, 1568, 1570, 1574, 1577, 1578, 1580, 1584, 1586—1588, 1590-1592, 1594, 1600, 1604, 1609, 1610. Jedná se o volbách úředníků Prostějovských, o povodních, o požárech, o nebeských znameních a p. — Avšak zaznamenány jsou tam i jiné události. K. p.*): L. 1577. 12. pros. Maxmil. za Polského krále vyhlášen byl ve Varšavě.

L. 1587, ten pátek před Matoušem (18. září) přijel do města Prostějova král Maxymilián (sic), kterýžto jel na korunování do Polsky v hodinu dvacátú a byl tu přes noc až do patnácté hodiny a střelbu pouštěním roztrhl se jeden kus.

L. P. 1588 tu sobotu před sv. Pavlem na víru křesťanskú obrácení (23. ledna) ukázal se zázrak na nebi nad městem „Ben-

*) Uvádím v transskripci.

dynem“ v Slyzku (Bendzin — vých. od Bytomi), a to takovej, že jest byla hvězda podobná metle, a z té metly udělalo se jako meč. A kníže Maximilián tehdáž tu noc tam ležel, a hned tu neděli o nešpořích kancléř (Jan Zámojský) svejm lidem naň připadl, tak že jest JMt knížeti nemálo lidu zbil, tak že sotva kníže s malejm ludem svejm do Wraczlawe uteklo a což . . . . . . mělo, to všecko kancléř jemu drla (snad děla) i což jiného bylo, pobral a tak tu i z Prostějova někteří sousedé zhynuli . . . . A jak z města kníže vyjelo, počalo hořeti a všecko shořelo.

L. 1604 v štvrtek po Narození Panny Marie koupil jsem chleba dva pecny od pekařů; chléb vážil za dva peníze 40 lotů, atd. —

Druhá část, psaná touže rukou, má 15 popsaných a 7 čistých stránek, na nichž zaznamenáno jest patero zpráv:

1. Series, aneb pořádné nastupování jeděch po druhých na panství Plumlovsky i Prostějovsky ab anno 1606. (Pak se vypočítává 10 jmén a některé události za jejich panství. Posledním jest P. Jan z Pernštejna.)

2. Konfirmací na obdarování Prostějovských od JMti Cís. Rudolfa 1590. —

3. Konfirmací císaře Maxmiliána II. z r. 1564.

4. Slovutné a mnohé pocstivosti vzácstné opatrnosti Panu purkmistru a radě města Prostějova, pánům našim milostivým JJMtem odpověď a dodání anno 1650. —

5. Kalendáře Historickyho litery, vydáno anno . . 90. v Starém městě Pražském Daniele Adama z Veleslavína — *R.*

Literatura.

Kniha pro každého Moravana. Sepsal Vincenc Brandl. Druhé rozmnožené vydání. V Brně 1892. Nákladem Matice Moravské. Stran 414. Krámská cena 2 zl. 50 kr., pro členy spolku 2 zl. —

První vydání vyšlo roku 1863, a jest posud známo, jaký rozruch Brandl prací svou tenkráte na Moravě spůsobil. Takového druhu knihy mají v literatuře veliký význam, poněvadž jimi poznáváme a oblibujeme si vlasť svou.

Matice Moravská požádala archiváře Brandla, aby knihu svou přepracoval, rozšířil a vůbec nynějším požadavkům i potřebám přispůsobil. Proto také rozdíl mezi vydáním prvním a nynějším

druhým jest velmi značný. Z důvodů zřejmých nelze se tu zmíňovati o vnitřní ceně knihy Brandlovy, avšak možno aspoň upozorniti na její bohatý obsah. —

Brandl popisuje polohu Moravy, hranice zemské, velikost i vertikální rozlohu, zvláště českomoravské pohoří s překrásnými i památnými jeho slujemi a jeskyněmi. Probírá dosti podrobně vodopis, podnebí, plodiny, hospodářství, průmysl, živnostnictví a obchodní cesty. Dále pojednává o politické a zemské správě, o soudnictví, o správě finanční, o vojenství a o znaku zemském. Obšírnější jsou články o poměru Moravy ke koruně České, o obyvatelstvu, o národnostech, o náboženství, o povšechném stavu vzdělanosti, o mravech a spůsobech obyvatelstva, o národních písních a o starožitnostech i nalezištích moravských.

D ě j i n y Moravy vypravovány jsou od nejstarších dob až do roku 1628 na 159 stránkách. Brandl rozeznává: a) dobu nejstarší, b) dobu Mojmírovců, c) dobu Přemyslovců, d) dobu od r. 1306—1628. Do událostí politických vetkáno jest velmi mnoho zpráv o kulturních dějinách vůbec a o právních poměrech moravských zvláště.

V „úvodu" k m í s t o p i s u Brandl zevrubně promlouvá o stáří osad a o významu osadních jmen. Topografie pak sama sestavena jest dle poříčí Svratky, Svitavy, Jihlavy, Dyje, Hané, Moravy a Odry. Jmenována jsou jen význačnější a památná místa na Moravě, při čemž Brandl nezapomíná památek uměleckých, ani stavitelských ani slavnějších rodáků. — Zmínkou o enklavách moravských ve Slezsku a seznamem jmen místních kniha končí.

Dejž Bůh, aby Brandlova kniha, která dříve i nyní vydána jest za tím účelem, aby poskytla všestranného poučení o naší krásné zemi Moravské, dobře vykonala tento vznešený úkol svůj! Mohla by, vždyť jest psána pro k a ž d é h o Moravana. *Kameníček.*

Loštice, r o d i š t ě J a n a H a v e l k y. Vydáno na památku odhalení pamětní desky na rodném domku jeho dne 16. srpna 1891. V Olomouci nákladem musejního spolku. Stran 72, cena 30 kr. Věnováno památce prof. Jana Havelky.

Pěkně spisem tím uctili původcové jeho památku zakladatele musejního spolku Olomouckého a jeho časopisu, vydavše společnou práci o rodišti oslavencově, tužbě a práci jeho samého přiměřenou. Vděční žáci a ctitelé Havelkovi prokázali tu, že s nadějným úspě-

chem i pro budoucnost byl pracoval ve škole i ve vědě — nejlepší to odměna práce duševní. „My cestou jdeme," praví úvodní báseň Jana Kroupy „Za Janem Havelkou", „jíž nám kázal's jíti, my žijem pro vlast, pro ni mříti chceme. Tvůj světlý příklad na cestu nám svítí a v prsou tkví, jejž vznítils — ideál . . ."

Loštice pak a okolí popisuje z vlastního poznání a novějších pramenů Fr. Čepička, učitel tamtéž: nejprve jejich polohu, památky, z nichž některé pocházejí též od otce Havelkova, malíře Františka H., dále geologický nástin nejbližšího okolí, jenž by se hodil za 1. odstavec popisu na str. 9., obec, obyvatelstvo a jeho živnosti, spolkový život a zajímavé vycházky k hradu Búzovu a j., celkem pilná to stať. K ní pojí se dějepisné zprávy „Z minulosti města Loštic" od V. Houdka. Horlivý a soudný badatel je podává, jako vůbec činívá, důkladně spracovány a náležitě spojeny. Líčí 1. na základě archaeologických nálezů, jmenovitě Jana Havelky, krajinu Loštickou za dob předhistorických, 2. nejstarší dobu historickou do polovice XIV. století (jméno Loštice dříve Lošice vykládá od osobního jména Lošek), 3. jak byly Loštice příslušenstvím hradu Búzova do r. 1585, 4. odtud král. města Unčova; důležitější paměti na příslušném místě podává doslovně; 5. obecní správu, o faře a škole, a které pamětihodné události známy jsou z posledních století. Některé lze doplniti z nalezených pramenů místopisných v Brně, ku př. o počtu domů v XVII. století (roku 1656 křesťanských 79 osedlých a 51 pustý, židovských 16 osed. a 10 pustých; z obyvatelstva křesťanského bylo $^7/_8$ Čechů, $^1/_8$ Němců), o místních pohromách: povodeň r. 1664, která 10 domův i s obyvateli jich odnesla a j. 6. Obchod a řemesla v L., jmenovitě cechy a jejich artikule. Práce páně Houdkova sloužiti bude zajisté jakožto pevný základ k obšírným dějinám rodiště Havelkova, jež aby spisovatel časem složil, i ve prospěch historie české vůbec bychom si přáli. Jesti podrobných místopisů nevyhnutelně potřebí, aby se mohl jednou spracovati dokonalý obraz života našeho národa. Na konci věnuje V. Houdek ještě vřelou „Životopisnou vzpomínku na Jana Havelku", k níž připojen obraz Havelkův a jeho rodného domku, u titulního listu celkový pohled na Loštice, na rozličných stranách zdařené obrázky některých památek a míst. Úprava spisu je vkusná, cena levná. Musejní spolek osvědčil tím čestnou pietu k zakladateli svému i snahu, aby lidu podal vítané zprávy o rodném okolí, šíře v něm znalost dějin a šetrnost k památkám. *Slavík.*

Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Vydal Josef Strnad. Část I. Od roku 1300—1450. — V Plzni 1891. Nákladem městského historického musea v Plzni. Str. 476 a XXIV. Cena 4 zl. 50 kr. r. č.

Město Plzeň stará se svědomitě, aby minulost jeho původními historickými prameny byla pravdivě osvětlena. Obecní zastupitelstvo tamější usneslo se roku 1882, „aby věnováno bylo každého roku z důchodů obecních 500 zl. jakožto příspěvek k fondu na vydávání pramenův a příspěvků k dějinám král. hlavního města Plzně". Není to mnoho, ale přece tolik, že vždy za několik let může vydáno býti nákladnější dílo. O to horlivě stará se pilný historik Plzeňský professor Josef Strnad, který již dříve vydal „M. Šimona Plachého z Třebnice: Paměti Plzeňské" a „Znak kr. města Plzně". — Jeho „Listář" jest důležitou a vážnou publikací, v níž vydavatel uveřejňuje 411 listin z let 1300—1450 — II. díl má obsahovati listiny z let 1450—1526. S pílí chvalitebnou Strnad sebral všecek listinný material k dějinám Plzně po různých archivech, hlavně v archivu městském, v knihách městských privilegií a v rejstříku rozepří v Plzni, v archivu a v knihovně českého zemského musea v Praze, v archivu Třeboňském, Jindřicho-Hradeckém, Chebském a ve dvorním archivu Vídeňském. Mimo to našel také některé listiny v klášteře dominikánském v Plzni a v Praze, v knihách konfirmačních a erekčních, ve státním archivu ve Vídni a v Drážďanech, ve dvorských deskách a v místodržitelském archivu v Praze. — Některé opisy vyňaty jsou z archivu Vatikánského, z Archivu českého (regesta), z Codexu Jacobiho, z Pelzla, z regest Erbenových a Emlerových, v dodatcích pak jeden regest i z Diplomatáře moravského. — Jinak Morava v celém listáři jmenuje se pouze dvakrát. — Nalezl jsem také listiny, jež vydal městu Plzni Karel IV. jako markrabí Moravský.

Listář počíná r. 1300 proto, že listiny do roku 1300 týkají se pouze Staré Plzně (Plzence) a obsaženy jsou v I. a II. dílu regest Erbenových i Emlerových. —

Zajímavým jest Strnadův úvod. Praví se v něm, že v Plzni dochovalo se na naše doby ze starších privilegií velmi mnoho originálův, ačkoliv jiných drahocenných listin vpády nepřátelskými nebo požáry dosti přišlo na zmar. Knihy městské značně byly v úplnosti své poškozeny v letech 1848—1850, kdy z nich veliká

část byla prodána veřejnou dražbou. V těch letech také Plzeňský archiv byl odstěhován na půdu, kam každý měl volný přístup, a mohl si vzíti, co chtěl. Hlavně větší pečeti byly odtrhávány, neb odřezávány a dítky si s nimi doma hrály. Tenkráte zachránil archiv městský úředník p. Martin Hruška, který si vůbec o Plzeňský archiv získal nemalých zásluh.

Listář jest také dokladem, jak ve středověku čeština v Čechách vytlačovala z platnosti latinu a němčinu. Do roku 1400 téměř všechny listiny jsou latinské, jen něco málo německých. První české listiny šlechtické objevují se okolo roku 1400, první česká závěť občanská roku 1424, první české královské listiny městu Plzni vydány byly od krále Zikmunda r. 1437. Při obci Plzeňské zdá se, že čeština stala se úředním jazykem po roce 1420; po roce 1450 vytlačila téměř úplně latinu i němčinu. —

Jednotlivé listiny vydány jsou diplomaticky a jsou pečlivě redigovány. Regesta jsou správna i úplna, popis pečetí a legend vzorný. Vždy jest uvedeno, kde listina již byla tištěna, u listin majestátních poznamenány jsou také podrobně všechny panovničí konfirmace. Dílo ukončuje obsáhlý seznam jmen osobních, místních i věcných. Vydavatel řídil se při úpravě dílem Dra. Schlesingra: „Das Stadtbuch von Brüx“.

Až bude „Listář“ vydán celý, bude míti město Plzeň všechen historický materiál tak vzorně sebraný, že se jím bude moci chlubiti. — *Kameníček.*

Sekvestrace. Dle zákonův i četných rozhodnutí nejvyšš. soudu pro potřebu praktickou sepsal Jan Nečas, c. k. okr. soudce. V Brně 1891, nákladem K. Winklera. Cena 30 kr.

Přítomný spisek, jak již z titulu jeho vysvítá, nečiní nároků na název práce vědecké v přísném toho slova smyslu; „prospěti potřebě praktické bylo snahou mou jedinou,“ praví spisovatel v předmluvě, a s tohoto stanoviska dlužno zajisté spisek Nečasův uvítati s upřímným povděkem. Pojem sekvestrace všeobecný dle nynějšího stavu zákonného dobře jest vymezen; odpor spisovatelův proti překládání jednotlivých druhů s. slovem „užitkářství“ úplně sdílíme; jednotný název s. by tím zbytečně byl rozštěpen. Zajímavým a přehledně spořádaným výkladům meritorním jest místy na závadu jen trochu více stručnosti než žádoucno; tak v kapitole o s. zajišťovací pominut, zajisté jen nedopatřením, důležitý rozdíl

toho způsobu sekvestrace od s. opatrovací, ten, že s. zajišťovací poskytuje věcné právo, zástavní (k požitkům), čehož u s. opatrovací není. V pěkné a logicky argumentované kapitole „O vztahu s. ke knihám pozemkovým“ byli bychom si přáli, aby spisovatel objasnil i zajímavou otázku, třeba-li, aby nemovitost sekvestrátovi připsána byla v knihách poz., či lze-li s. povoliti i proti vlastníku naturalnímu, a jak dlužno se zachovati v případě kollise mezi tímto a vlastníkem knihovním. Vůči těmto malým nedostatkům sluší však vzdáti všecku a nelíčenou chválu spisovatelově znalosti judikatury nejvyššího soudu a svědomitosti, s jakou jednotlivé případy sporné uvažuje a vykládá. Zvláště zajímavé a cenné jsou výklady spisovatelovy tam, kde se zákonného podkladu téměř naprosto nedostává, jako v kapitolách o rozdělování výtěžku s. a o odměně sekvestrově. Material zákonný o sekvestraci vůbec velmi jest skrovný a porůznu roztroušený. Tím obtížnější a záslužnější jest práce, kterouž bezmála všecek, jakož i příslušná judikatura v jedno byly sebrány, i bude proto spisek p. Nečasův zajisté všem praktickým právníkům velevítaný. *Dr. J. P.*

Kulturní historie. Její vznik, rozvoj a posavadní literaturu cizí i českou stručně popisuje Dr. Čeněk Zíbrt. V Praze 1892 u Jos. R. Vilímka. Stran 122. Cena 1 zl. 20 kr.

Národ český posud nemá obsáhlejších, soustavných a vědeckých kulturních dějin. V různých knihách, časopisech, i v samostatných monografiích máme sice již dosti sebraného materiálu a zpracované látky, ale dlužno v tom oboru vykonati ještě velmi mnoho práce. A jest potěšitelno, že zvláště v poslední době pracuje se u nás o dějinách kulturních dosti úsilně a celkem také úspěšně. Vyrostly, nebo vyrůstají nám síly, v jejichž vědeckou schopnost na poli kulturně-historickém máme úplnou důvěru. K nim patří také náš nejmladší kulturní historik Dr. Čeněk Zíbrt. Veškeré posavadní studie jeho nesly se tímto směrem a výsledek jest, že Zíbrt ovládá ve větších obrysech již nyní téměř celou evropskou literaturu kulturně-historickou. Znalost jazyků slovanských, některých germanských a hlavních romanských podporuje ho při práci velmi zdatně; publikace jeho pak svědčí o dobré kritické škole vědecké, kteroužto vzácnou vlastnost na cizích universitách zajisté si ještě zdokonalil.

Práce Zíbrtovy jsou pracemi přípravnými, jsou jen stupínky ku větším kulturním dějinám českého národa. Zíbrtovo mládí nás k tomuto domnění oprávňuje —

„Kulturní historie", o níž právě čtenářům podávám zprávu, jest také jen takovým stupínkem, tím cennějším, že autor popřává nám nahlédnouti do své duševní dílny a do svých vědeckých zásob. Mýlil by se, kdo by se domýšlel, že tato „Kulturní historie" nás seznamuje s mravy, zvyky, uměním, náboženstvím, školstvím jednotlivých národův a vůbec se vším, co ke kultuře náleží: jest to pouze obšírnější „úvod" ku všeobecným kulturním dějinám. Zíbrt vznik spisku toho v předmluvě šíře vysvětluje. Doličuje se v něm podstata kulturních dějin, poměr k naukám příbuzným, jejich historický vznik, rozvoj a nynější stav s patřičným zřetelem k národu českému. Kulturní dějiny vysvětlovány jsou všestranně se stanoviska všeobecného hlavně za tím účelem, aby se ukázalo, co do toho oboru náleží, a jak látka kulturně-historická může býti zpracována. Rozvrh knihy jest případný a látka v naznačeném rámci vyčerpána až na to, že některým velmi podstatným odvětvím dějin kulturních věnováno málo pozornosti. Míním hlavně dějiny umění, které i v textu i v poznámkách jsou téměř opomenuty. Zdá se mi, že autor příliš úzkostlivě přidržoval se obecného jen pojmu „dějiny kulturní".

Zíbrt podává o dějinách kulturních tento výměr: „Kulturní historie líčí dějiny kultury: s příslušným zřením na působení přírody vykládá vznik, rozvoj a zároveň obapolné styky i svazy všelikých duševních i hmotných jevů života společenského — mimo vznik a pragmaticky vysvětlovaný rozvoj společenských celkův, organisujících se ve státy, čímž se obírá historie politická." (Str. 58—59.) Výměr tento se mi nelíbí; není formálně správný, jest dlouhý a těžko pochopitelný. Snad bylo by lze kratčeji definovati takto: „Dějiny kulturní jsou dějinami rázu a duševního vývoje národů." Ve slově ráz vidím hmotné i socialní jevy, v duševním vývoji spatřuji „pokrokové snahy" čili vůbec jevy duševní. Historie politická jest z toho výměru rovněž vyloučena a není potřebí zvláštní negace.

Avšak o výměrech dějin kulturních příti se, jest otázkou velmi složitou; výměrů takových i podobných vysloveno bylo od učenců již velmi mnoho, a ku podivu ze všech byla zřejmou pravda, že pro slova „kultura", „kulturní" jednotlivé řeči nemají

svých původních výrazů. Zíbrt se tomu také nevyhnul, když praví: „Kulturní historie líčí dějiny kultury“. To jest prostě „definitio per orbem“, která pak ještě vyžaduje dlouhého výkladu. —

Jinak obsah knihy jest velmi pěkný a jest důkazem neunavné píle svého původce. Zvláště cennou jest snůška kulturně-historických spisů znamenitějších literatur evropských. Tu spisovatel počíná novou, v té míře dosud u nás méně obvyklou methodu, která se velmi doporučuje. Důkladnost taková nikdy nevadí, zvláště když spojena jest s textovou úsečností a stručností. Máme o pěknou příruční knížku více. *Kameníček.*

Der erste Přemyslide. Von Professor Ferdinand Skalla. Ve Znojmě r. 1889. Str. 18. **Die heidnischen Přemysliden.** Tamže r. 1890. Str. 30.

Obě dvě pojednání z programmů zemské reálky Znojemské pokoušejí se vysvětliti nejstarší dobu našich dějin. Spisovatel na konci prvého pojednání praví, že toto všechno jest jen připravnou studií k rozsáhlejšímu a souvislejšímu vylíčení Přemyslovské doby a že později zvláště zevrubně pojedná o Moravě. Úkol to veliký, proto také nesnadný, ano odvážný.

V prvé rozpravě „Der erste Přemyslide“ vyslovuje Skalla smělou, skoro opovážlivou hypothesu, že Samo a Přemysl jsou jednou osobou. Považuje Sama za Franka a kupce, který si zjednal přízeň Slovanův a Čechův. Čechové dle mínění autorova přišli do svých vlastí teprve koncem 6. století a počátkem 7. stol. již byli podrobeni Avarům. Samo pomohl Slovanům střásti jho avarské a stal se jejich vladařem. Hlavním pramenem Skallovým jest Fredegar, jehož Palacký nepovažuje za hodnověrného a spolehlivého.

Kosmas nezná Sama, mluví jen o Přemyslovi, zakladateli českého státu. Jména Přemyslových nástupců jen jmenuje, teprve Bořivoj jest jistou osobou historickou. Kdyby z osmi nástupců Přemyslových každý žil jen 30 let, připadala by vládní doba Přemyslova do let 630.—654., tudíž do časů vlády Samovy. Samo i Přemysl jsou považováni za zakladatele veliké říše. Že Samo v Čechách panoval, jest nepochybno. S ním nemohl panovati zároveň Přemysl. Samovi samému dal český lid příjmení Přemysl, praemeditans, superexcogitans, rozvážlivý, moudrý. Samo Přemysl, kupec franský, tudíž hrdina germanského rodu jest zakladatelem dynastie Přemyslovské, která založila český stát a podporovala v něm živel

německý, začež domácí čeští rodové šlechtičtí Přemyslovcům nepřáli, jakož i kronikáři domácí. Giesebrecht má pravdu, praví-li, že Slované teprve německým působením došli počátků pevného života státního.

Tolik ve své rozpravě tvrdí autor. Dle něho Přemyslovci jsou původu německého, a Němci jsou zakladateli českého státu, asi jako Varjažští Rusové založili ruský státní celek. Kdybychom užili methody Skallovy, porazíme ho vlastními zbraněmi. Skalla praví, že Samo a Přemysl jsou považováni za zakladatele veliké říše, a klada Přemysla do let vlády Samovy tvrdí, že dvě říše nemohly v Čechách vedle sebe býti. Ale hned potom míní, jak ostatně již dávno jest dokazováno, že Samo byl vrchním vládcem velikého spolku slovanského, složeného ze Slovanů českých, korutanských a srbských. Nemohl každý národ míti svého vlastního, domácího, slovanského knížete Samovi podřízeného? Nemohli tudíž Čechové za vrchní vlády Samovy míti knížetem Přemysla Stadického, hrdinu ryzího rodu domácího? Nemohl Čechám vládnouti domácí český kníže, jako za vrchní vlády Samovy vládl lužickým Srbům kníže Dervan? Byl-li Přemysl vrstevníkem Samovým, nemusí býti touž osobou jako Samo.

Podle této přípravné studie spisovatelovy poznáváme, jakým spůsobem a jakým duchem budou řízeny rozsáhlejší a souvislejší dějiny doby Přemyslovské a jak se můžeme těšiti, až Skalla pojedná o Moravě. Tendence zdá se tu býti zřejmou.

V rozpravě o pohanských Přemyslovcích není mnoho nového; hypothetické vývody nikoho nepřesvědčují. Všechna tato druhá rozprava jakoby byla napsána pro konečné úvahy autorovy, že s vládou franskou vniká křesťanství k nám a s ním také němectví. Vzpomínka na německý původ Přemyslovců nemizí, a opposice proti nim jest spůsobována národními protivami. Ačkoli Přemyslovci se akkomodovali obyčejům českým, záliby v němectví se nevzdali atd.

Obě dvě pojednání končí stejnou tendenční myšlénkou a odporují míněním našich nejlepších badatelů dějezpytných. Červánky našich dějin tu vysvětleny nejsou. *Frant. J. Rypáček.*

Telč, město a panství. Napsali J. Beringer a Jar. Janoušek, professoři vyšší realky v Telči. Vydáno tamtéž nákladem českého knihkupectví Emila Šolce 1892; 6 sešitů po 25 kr.

Místní dějiny velice přispějí k žádoucímu hlubšímu poznání minulosti a k národnímu vědomí. A nejen tato nutnost jich vě-

decká a národní, nýbrž i úcta k předkům, k rodnému místu nebo k působišti toho žádá; však posud málo které, i větší město má svoje paměti napsány. Rádi tedy vidíme, když nové takové dílo náležitě spracované vyjde. Telči dostalo se ho od pánů professorů na tamní realce, výše jmenovaných.

J. Beringer obrav si část dějepisnou, na 8 tiskových arších (do str. 110) podává nástin dějepisný o městě a bývalých vrchnostech, vývod rodu pánů z Hradce a hrabat Slavatů na Telči, o celém panství, jeho poddanských poměrech dle starých urbářův, o náboženství obyvatelů, škole, vnitřních poměrech obecních a na str. 111—129 o jednotlivých obcích bývalého panství v abecedním pořádku. Spisovatel čerpal z původních pramenů v archivu městském, panském a j., svědomitě jich užívá, často z nich doklady uvádí, některé v 1. sešitě do vlastního vypravování příhodné, a celkem záslužnou, všeho uznání hodnou práci vykonal.

V 2. dílu, větším než dějepisný, pojednává Jar. Janoušek o památkách města Telče, kde se jich více zachovalo než v mnohých městech jiných. Udržela podnes starobylý ráz a vzácné památky skutečně umělecké slohu romanského, gotického a renaissančního. Za výborný jich popis na základě starých pamětí a vlastního proskoumání děkuje Telč jmenovanému p. professoru, jehož láska k památkám přičinila se též o založení městského musea (str 104). Spravedlivě uznati jest, že tak důkladného a znaleckého popisu památek, s historickým podáním spojeného, málo v jiných místopisech nalezáme. Prof. Janoušek jedná tu nejprve o Starém městě, neopomine i menších uměleckých předmětů zajímavých, o městě Telči, o jeho hradbách, většinou posud zachovaných, jak byly původně vystavěny, střeženy a p., o domech měšťanských a jich ozdobách, o vnitřním zařízení v nich, o štítech domů, jež svou rozmanitostí a správností slohovou poutají; o chrámech a kaplích v městě a na předměstích, o zámku atd. Zvláštní věci na nich přirovnává k jiným toho druhu památkám v okolní krajině a v Jindřichově Hradci, kde vládli týž pánové a podobné památky se zachovaly.

Přidaný obrázek ukazuje náměstí s děkanským kostelem a zámkem; vyobrazení též jiných důležitějších památek místních a jednotlivostí charakteristických v textu bylo by přispělo k názoru jich; arci zdražilo by se poněkud vydání místopisu. Co do spojení celého díla mohly popis a dějeprava sloučiti se u předmětů, jež v obou dílech přicházejí, a zprávy o jednotlivých obcích bývalého

panství dáti na konec. Ovšem, jak je spis udělán, patrnější jest celkový ráz oněch památek četných a rozmanitých v jednom místě. Úprava spisu jest úhledná. Dílo slouží ke cti původcům jeho, spisovatelům a nakladateli, i městu. Přáli bychom též jiným obcím, aby dostalo se jim podobného díla důkladného, zvláště které mají větší školy, zachované památky nebo nějaký význam v dějinách celého národa některé doby. *Slavík.*

Nová díla: *Knihovna Českého lidu.* Pořádají Dr. Lubor Niederle a Dr. Čeněk Zíbrt. Sv. II. Moravská svatba. Popsal František Bartoš. U Šimáčka v Praze 1892. — XIX kapitol s úvodem. Stran 79. Cena 60 kr.

Dějiny Čech a Moravy nové doby. Sepsal Dr. Ant. Rezek. Sešit 8. až 11., čímž ukončen 1. díl, sahající do r. 1656. Cena sešitu 30 kr. V Praze u Kobra.

Zpráva o činnosti Matice Moravské za rok 1891,

přednesená ve valné hromadě dne 18. ledna 1892.

Velectění pánové!

Matice Moravská vzmáhala se utěšeně i v roce 1891. Dokladem toho jest přízeň, kterou jeví ke spolku našemu téměř všechny třídy českého národa na Moravě i v Čechách. Proto také počet členů neobyčejně vzrostl. Kdežto ku konci roku 1890 Matice měla 805 členů (18 zakládajících, 146 činných a 641 přispívajících), čítala v polovici prosince roku 1891 členů 1145. Z těch však bylo nutno vyřaditi ty, kteří letos umřeli a ty, kteří po dlouhá léta neplatili anebo podíly vraceli, tak že ku konci roku 1891 má spolek vlastně 1125 platících členů, totiž 17 zakládajících, 148 činných a 960 přispívajících. Loni přibylo za tři čtvrti roku přes 200 členů, letos za celý rok téměř 400. Jest tedy patrně správnou cesta, kterou Matice nastoupila v posledních dvou letech. Zvláště zařízení důvěrníků přivodilo a denně přivádí spolku nové členy, ač upříti nelze, že i jinak samovolně přistupuje k Matici mnoho jednotlivců. Nicméně i letos výbor staral se, aby známost o Matici pokud možná nejvíce rozšířil hlavně tam, kde by to mohlo nésti nejlepší ovoce, totiž v národním učitelstvu. — Ve výborové schůzi dne 7. prosince jmenováno bylo nových dvacet důvěrníků, a sice všichni z národního učitelstva za tím účelem, aby pánové oni

hleděli upozorňovati kollegy své na Matici při každé příležitosti, zvláště pak při okresních konferencích a při učitelských schůzích. Bylo by zajisté k nemalému prospěchu škol našich na Moravě, kdyby ve všech obecních anebo učitelských knihovnách rozšířen byl Časopis Matice Moravské, který uveřejňuje téměř výhradně články týkající se Moravy nebo Čech; přispívá tedy velmi ku bližšímu poznání naší nejužší vlasti. Jména pánů důvěrníků z učitelstva budou uveřejněna ve druhém sešitě Časopisu Matičního.

Činnost dřívějších pp. důvěrníků jmenovaných po městech českých a moravských roku loňského, jest celkem velmi uspokojivá. Z důvěrníků nově zvolených zvláštní zmínky zasluhuje pan Dr. Frant. Bednář, advokát v Kolíně v Čechách, který přihlásil k Matici téměř 50 nových členů dílem činných dílem přispívajících. Město Kolín se vyznamenalo a opětně dokázalo, že vždy jest městem příkladným, kde jedná se o podnik prospěšný a vlastenecký. — I všem ostatním pp. důvěrníkům Matice Moravské přísluší vzdáti dík za velmi horlivou činnost a snahu ku prospěchu spolku. Letos přistoupilo za členy také mnoho českých advokátů na Moravě; o to hlavní zásluhu má spolkový pokladník, který zvláštními listy vyzval advokáty moravské, aby k Matici se přihlásili. Moravské duchovenstvo pak již ode dávna jest Matici velmi nakloněno, vždyť přízeň k našemu spolku pěstuje se hned v ústavech bohosloveckých v Olomouci a v Brně. Učitelstvo středních škol na Moravě počítáme již s dobré polovice mezi členy své, a v Čechách jest málo středních škol, kde bychom členů neměli. —

Se vzrostem počtu členů, vzmahá se i spolkové základní jmění, které se letos rozmnožilo o 1170 zl. 12 kr. Vůbec přijal p. pokladník v roce 1891, počítaje v to přebytek z roku 1890 3898 zl. 54 kr., číslo, jakého dosud v Matici nikdy dosaženo nebylo.

Časopisu Matice Moravské ročníku XV. vydány byly pravidelně v ustanovenou dobu všechny čtyři sešity, tvořící dohromady knihu o dvaceti dvou tiskových arších. Časopis přijat byl všude velmi příznivě, a nabízí se redakci tolik vědeckých článků, že budoucnost časopisu zdá se býti úplně zajištěna tím více, že mezi příznivce náležejí přední naše vědecké síly nejen na Moravě, nýbrž také v Praze a ve Vídni. Odbyt jest rovněž značný, a proto tisklo se hned od počátku 1500 exemplářů. Výbor vyslovuje díky všem, kdož jakýmkoli spůsobem získali si zásluhy o zdar celého tohoto podniku, jemuž zvláště děkuje Matice svůj nynější potěšující rozvoj.

Letos také ukončen byl tisk Brandlovy „Knihy pro každého Moravana“, která určena jest za členský podíl na rok 1890. Kniha ta, vydaná ve 2000 exemplářích, založena jest již částečně na posledním sčítání lidu ze dne 31. prosince 1890, a obsahuje objemné dějiny Moravy od nejstarších dob až do roku 1628. Krámská cena (26 tiskových archů) stanovena byla na 2 zl. 50 kr.; ale členům přispívajícím, kteří přistoupili k Matici po roce 1890, bude se prodávati ve snížené ceně 2 zl. r. č. Členům zakládajícím a činným pošle se všem, i těm, kteří přistoupili po roce 1890. Brandlovou knihou Matice Moravská splácí členům svůj dluh z roku 1890 Panu archiváři Brandlovi přísluší dík, že podjal se namahavé práce té a provedl dílo, které bude Moravě zajisté ku prospěchu. — Nyní Matice Moravská bude moci klidně věnovati veškeru pozornost svou časopisu, vhodným populárním spisům, nebo pracím vědeckým, které by jí byly nabídnuty, aby tím docela plnila úkol svůj vytknutý v 1. § stanov svých, kdež se dí, že úkolem Mat. Mor. jest podporovati československou literaturu se zvláštním zřetelem na potřeby Moravy vydáváním dobrých spisů, anebo přispíváním k tomu.

Na výměnu posílaly Matici Moravské spisy své: Královská Společnost nauk v Praze, Matice česká, Dobročinné družstvo v Petrohradě, Matice Ruská ve Lvově, Matice Slovinská v Lublani, Akademie Záhřebská a zvláště velmi mnoho knih a vědeckých spisů Akademie Krakovská. Také česká Akademie věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění byla zvláštním přípisem požádána, aby přistoupila na výměnu publikací s Maticí Moravskou. Dosud neodpověděla, není však pochybnosti, že i tento vědecký ústav zachová se ke spolku našemu tak, jako Akademie Krakovská, nebo Jihoslovanská.

Velmi vzácného vyznamenání dostalo se v r. 1891 některým pp. členům našeho výboru. Tak jmenován byl dopisujícím členem Král. Společnosti nauk v Praze dp. Dr. Josef Pospíšil, řiditel biskup. alumnatu, a dopisujícími členy České Akademie věd pp.: zemský dozorce škol Václav Royt, Dr. Josef Pospíšil, řiditel biskupského alumnatu, a F. A. Slavík, prof. české realní školy. Výbor vyslovil pánům těm své blahopřání.

Ku slavnostnímu zahájení činnosti České Akademie věd Jeho císařskou Výsostí arciknížetem Karlem Ludvíkem, jakožto protektorem téhož ústavu, dostalo se Matici Moravské pozvání, aby

vyslala zástupce svého ku zahajovací schůzi, která byla v pondělí Svatodušní r. 1891. — Vedle pana řiditele Frant. Bartoše a prof. Fr. Bílého, kteří přítomni byli při otevření Akademie jako členové, zastupoval Matici také jednatel. —

Úmrtím spolek ztratil následující členy: Ze členů zakládajících: dp. P. Jana Fáborského, faráře v Pohořelicích. Ze členů činných: Důst. p. P. Josefa Bilčíka, faráře v Brumově, P. Jos. Koudelu, faráře v Jemnici, a Mart. Pouchlého, c. k. ministerského radu ve Vídni. Ze členů přispívajících: P. T. pp.: P. Adolfa Bednáře, kapl. v Boskovicích, P. Leop. Číže, kapl. v M. Ostravě, P. Alb. Chlumeckého, kvardiána a faráře v Třebíči, Fr. Mourala, sládka v Jindřichově Hradci, Ign. Maulera, měšťana v Litovli, P. Martina Nováka, faráře v Lipníku, P. Peregrina Obdržálka, faráře v Břestě, Matěje Opatrného, prof. v Kolíně, Kar. Pospíšila, bohoslovce v Brně, Frant. Skopalíka, říšského poslance a starostu v Záhlinicích, P. Vinc. Sedláka, faráře v Nové Vsi u Uh. Ostroha, a Frant. Svobodu, lékárníka v Tišnově, důvěrníka Mat. Moravské.

Ve výboru Matice Moravské zasedali v roce 1891 následující pánové: Jeho Excellence pan Egbert hrabě Belcredi jako předseda, zemský archivář Vincenc Brandl jako místopředseda, zemský official Vincenc Nebovidský jako pokladník; dále JUDr. František Alois rytíř Šrom, náměstek zemského hejtmana, Václav Royt, c. k. zemský dozorce škol, Karel Wittek, c. k. školní rada, František Bartoš, gymnasijní řiditel, Adolf Kubeš, řiditel c k. české realní školy v Brně, professor Dr. Josef Pospíšil, řiditel biskupského alumnatu, JUDr. Jan rytíř Lachnit, zemský advokát, professor P. Vladimír Šťastný, konsistorní rada, JUDr. František Hodáč, zem. advokát, František Aug. Slavík, professor české vyšší realní školy, František Višňák, gymnasijní řiditel v Kroměříži, Frant. Bílý, c. k. professor vyšší realní školy v Praze, František Jarosl. Rypáček, gymnasijní professor v Třebíči, P. Alois Hrudička, konsistorní rada a děkan v Telči, a Dr. František Kameníček, professor realní školy v Brně jako jednatel. Za revisory účtů byli zvoleni a pokladnu také prohlédli pp.: Josef Pejčoch, zemský official, a František Boř. Wurm, sekretář banky Slavie.

Výbor odbýval čtyři schůze, totiž dne 20. února, 22. června, 7. prosince roku 1891 a 11. ledna roku 1892, v nichž jednal o všech nutných a potřebných záležitostech spolkových. Jmenovitě vyřídil žádost p. Františka Bayera, odborného učitele a redaktora

Bibliotheky paedagogických klassiků v Přerově, o podporu na vydání spisů Komenského. Výbor přihlížeje ku velikým výdajům, jež bude míti v roce 1892, povolil p. Fr. Bayerovi na vydání paedag. spisů Komenského částku 150 zl. r. č. ve schůzi dne 11. ledna t. r. — Dále výbor jednal o členských podílech, zabýval se finančním stavem spolkovým, vyřizoval došlé přípisy a žádosti o bezplatné zasílání Časopisu některým spolkům, jmenoval spolkové důvěrníky a vyslechnul zprávy o Matičním Časopise. Ve příčině Národopisné výstavy, která má býti pořádána v Praze v roce 1893, výbor Matice Moravské přenechal vedení Musejnímu spolku Brněnskému, jemuž úkol ten lépe přísluší; jinak ovšem podniku tak důležitému podpory své neodepře.

Vedle díků, jež vysloveny byly již dříve důvěrníkům Matice Moravské, dlužno vysloviti veřejné uznání také všem příznivcům spolkovým vůbec, zvláště však časopisům, totiž Hlasu Národa, Národním Listům a Politice; z moravských pak Moravské Orlici, Hlasu, Moravským Listům, Moravským Novinám, Našinci, Pozoru, slezskému Opavskému Týdenníku a jiným, jež ochotně uveřejňovaly spolkové zprávy a podávaly posudky o spolkových publikacích i o Časopise Matice Moravské. —

Tím stručně naznačil jsem Vám nejdůležitější události spolkové v uplynulém roce. Jsou celkem potěšitelny, ale všichni zajisté jsme si toho vědomi, že stav Matice Moravské není ještě takovým, jakým by býti mohl a měl. Známost o Matici nevnikla posud do všech vrstev národa českého na Moravě, a spolek ještě nekoná ve všem to, co dle svých stanov konati by měl a co mu za cíl vytknuli jeho zakladatelé. Matice Moravská jest v rozvoji velice utěšeném; to by nám mělo býti pobídkou, abychom v další činnosti neustali, a nespokojili se s posavadními výsledky, které dlužno považovati teprve za počátek rozvoje. Není pochybnosti, že i příští výbor bude pohlížeti na dosavadní činnost Matice Moravské s tohoto stanoviska, a pak zajisté každým rokem přibližovali bychom se více aspoň k takové spolkové činnosti na Moravě, jakou vyvinuje nyní Matice Ceská v Čechách. Této činnosti, ještě velmi vzdálené, provolávám: Zdař Bůh! —

V Brně, dne 18. ledna 1892.

Dr. František Kameníček,
t. č. jednatel.

Účty Matice Moravské za rok 1891.

Položka	Příjmy	Hotovost zl.	Hotovost kr.	Cenné papíry zl.	Cenné papíry kr.
	Přenos z roku 1890	721	33	4150	—
1	Příspěvky členské	2487	70	—	—
2	Úroky z cenných papírů	214	40	—	—
3	Za knihy u pokladníka strženo . . .	39	66	—	—
4	Za knihy od bohoslovců Olomouckých .	231	16	—	—
5	Od kněhkupců bylo splaceno	172	52	—	—
6	Vylosovaný 5pct. zást. list. č. hyp. banky	962	—	—	—
7	Zakoupená renta za vylosovaný zást. list	—	—	1000	—
8	Zakoupené renty z přebytků pokladničných	—	—	1000	—
9	Úroky z uložené hotovosti	31	77	—	—
	Součet příjmů . . .	4860	54	6150	—

Položka	Vydání	Hotovost zl.	Hotovost kr.	Cenné papíry zl.	Cenné papíry kr.
1	Bytné	162	—	—	—
2	Mor. akc. knihtiskárně	894	07	—	—
3	Honoráře spisovatelům	747	07	—	—
4	Knihaři za vazbu Časopisu	72	—	—	—
5	Na zakoupení spol. renty 2000 zl. i s úroky	1871	19	—	—
6	Vylosovaný 5pct. zást. list č. hyp. banky	—	—	1000	—
7	Expediční, správní a různé výlohy . . .	222	76	—	—
	Součet vydání	3969	09	1000	—
	U porovnání se součtem příjmů . . .	4860	54	6150	—
	obnáší jmění Matice koncem r. 1891 . .	891	45	5150	—
	U porovnání se začátečným jměním Matice r. 1891	721	33	4150	—
	rozmnožilo se jmění v r. 1891 o . . .	17[illegible]	12	1000	—

Matice Moravská v Brně, dne 3. ledna 1892.

V. Nebovidský,
t. č. pokladník.

V. Brandl,
t. č. místopředseda.

Porovnáno a v souhlasu shledáno.
V Brně, 3. ledna 1892.

Josef Pejčoch,
t. č. revisor účtů.

F. B. Wurm,
t. č. revisor účtů.

Seznam důvěrníků Matice Moravské z učitelstva.*)

P. T. pp.: Jan Rozsypal, správce měšť. školy v Uh. Ostroze. — Leop. Červenka, správce měšť. školy v Napajedlích. — Ferd. Jasný, říd. učitel v Kloboucích u Brna. — Ant. Novotný, říd. učitel v Uherčicích u Hustopeče. — Fr. Truhlář, říd. učitel v Rajhradě. — Ed. Hřebíček, učitel v Nové Říši. — Frant. Dvořáček, říd. učitel v Mouřinově. — Petr Tichavský, odborný učitel ve Slavkově. — Karel Růžička, říd. učitel v Pustiměři. — František Krist, odborný učitel v Uherském Brodě. — Jan Hylák, říd. učitel v Olešnici. — Maxm. Ševčík, ředitel měšť. škol v Tišnově. — Jan Dvořák, říd. učitel v Bíteši. — Alois Kotzmann, učitel v Miloticích. — Václav Breit, říd. učitel v Král. Poli. — Edv. Rozkošný, říd. učitel v Kúřimi. — Karel Hromádka, říd. učitel v Lomnici — Alois Weinberger, říd. učitel, maj. stříbr. zásl. kříže s korunou, v Oslavanech. — Jul. Svoboda, říd. učitel ve Šlapanicích. — Ant. Lang, říd. učitel v Kounicích u Ivančic.

Důvěrníkem pro Adamov jmenován byl p. Tomáš Bošek, tovární ingenieur u firmy Märky a Bromovský.

Seznam nových členů Matice Moravské

od 4. prosince 1891 do 1. března 1892.

Zakládající člen (příspěvek 100 zl. jednou na vždy): Důst. pán p. A. Cetkovský, kaplan v Uh. Hradišti.

Činní členové (příspěvek 50 zl. jednou na vždy): P. T. p. Jan Šír, měšťan č. 22. v Novém Městě. — C. k. české vyšší gymnasium v Uh. Hradišti.

Přispívající členové (seřadění dle míst — roční příspěvek 2 zl. r. č.): Alenkovice: Štěpánek Fr., učitel — Bošovice: dp. Jos. Přinosil, farář. — Boskovice: K. Přemyslovský, c. k. notář. — Břeclava: Čtenářský spolek „Břetislav“. — Brno: Jos. Roubal, inženýr. — Bučovice: dp. Šeb. Páral, kaplan. — Budějovice Mor.: Leop. Moll, učitel, Jos. Raboň, oděvnický mistr. — Doubravice: Obecná škola. — Dubňany: Bačík Matěj, hostinský. Dp. Holba Jan, kaplan. Obecná škola. — Hodslavice: K. Jar. Červinka, učitel. — Holešov: Dp. Ed. Wolf, administrator. — Hradiště Uh.: J. Klvaňa st., c. k. professor. J. Klvaňa ml., c. k. professor. — Húzová Mor.: Čtenářský spolek. — Jihlava: Máša Jan, redaktor „Orla“. MDr. Rud. Pokorný, lékař. Fr. Špička, katecheta. — Klobouky u Brna: Fr. Čičatka, starosta. Dr. Fr. Drbal, advokát. Dr. R. Hess, kand. advokácie. Aug. Kupec, c. k. berní praktikant. Jos. Lakota, kooperator. J. Sypták, vikář evang. církve. — Kolín (Čechy): Fr. Sobek, c. k. gymn. ředitel. — Komárov u Napajedel: Jan Pulkrábek, učitel. —

---

*) Viz Seznam důvěrníků v ročníku XV., sešit 2., str. 181.

Jos. Berger, říd. učitel. — Kroměříž: Jan Dostál, professor na c. k. učitelském ústavě. — Kuřím: Jos. Hoffmann, kooperator. Fr. Pepek, rolník. Bartol. Roušar, učitel. Ed. Rozkošný, nadučitel. — Kyjov: Rudňák Frant., učitel. — Litohoř: Václav Kolář, učitel. — Litovel: Frant. Nedoluha, účetní záložny. J. Podešva, učitel. Rud. Sluka, učitel. Tom. Zatloukal, c. k. okr. zvěrolékař. — Meziříčí Val.: Jos. Kuba, c. k. professor. — Milotice: Al. Mlčoch, učitel. Drdacký Al., nadučitel. — Mouřinov: Fr. Dvořáček, nadučitel. Sl. Růžena Hartmannová, učitelka. — Napajedla: Okr. učitelská jednota. — Obřany: Frant. Gold, kooperator. — Olešnice: Jan Hylák, řídící učitel. K. Dědek, kooperator. Učitelský spolek okresu Kunštátského. — Olomouc: František Marjánek, bohoslovec. František Úlehla, bohoslovec. K. Hubík, bohoslovec. — Ondřichovice: Jiří Zacha, učitel. — Oslavany: Ed. Balcar, učitel. Václ. Čapek, učitel. K. Havlíček, učitel. Jan Hrubeš, farář. Vojt. Vitásek, kněhvedoucí cukrovaru. A. Weinberger, nadučitel. — Osvětimany: Mlčoch Fr., učitel. — Palupín: Obecná škola. — Pohořelice: Jos. Doležalík, nadučitel. — Praha: Okresní knihovna učitelská II. okr. J. Kočí, medik. J. Šantrůček, právník. Fr. Kašpar, revident Živnostenské banky. — Prostějov: Ředitelstvo zem. vyšší reálné školy. — Roudnice (Čechy): Jan Vařeka, c. k. professor. — Říčany: Frant. Schenk, učitel. — Slavkov: Karel Řezníček, městský úředník. — Syrovín: Ant. Navrátil, nadučitel. — Tečovice: Ant. Všetička, učitel. — Temnice: Čtenářský spolek. — Třebová Mor.: Ferd. Gregar, c. k. professor. — Staré Město u Hradiště: Čtenářský spolek. — Strážnice: Čtenářsko-pěvecký spolek. — Vsetín: Vzdělávací spolek „Snaha“. — Víškov: Ferd. Nárožný, c. k soudní adjunkt (omylem dříve neuveřejněn). — Znojmo: Čtenářská beseda. — Žadovice: Fr. Gloss, nadučitel.

V posledním sešitě vykázáno členů 1145, přibylo nových členů 84, celkem 1229. Odpadlo vystoupením 31, úmrtím 15 členů, **zbývá členů 1183.**

Brandlova „Kniha pro každého Moravana“ byla v únoru pp. členům Mat. Mor. z r. 1890 rozeslána. — Jest již pouze asi 300 výtisků na skladě. Krámská cena jest 2 zl. 50 kr., pro členy spolku 2 zl. r. č. — Objednávky lze učiniti poštovní poukázkou na adressu: Matice Moravská v Brně. — Kniha bude ihned zaslána franco.

Opravy ke 2. sešitu: Na str. 143 ř. 21 shora místo přechmaty dlužno čísti přehmaty; na str. 147 ř. 23 shora místo delincatio dlužno čísti delineatio; na str. 149 posl. ř. místo Štip dlužno čísti Štípa.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem Mor. akc. knihtiskárny. Nákladem Matice Moravské.

POLNA
OLMUTZ
BRIN
ZNAIM
MORAVIÆ
NOVA ET POST OMNES PRIORES ACCURATISSIMA DELINEATIO.
auctore I. A. Comenio.
Illustriss.º D.º LAD WELENIO de Zerotin Luntenburgi, Treboviæ, Hanstadii, et Ruddæ Domino, gratissimo Domino meo
Illustriss.ª Mag.ᵗⁱᵃᵉ Tuæ addictissimus
I. A. Comenius.
Abos sculpsit
PARS COMITATUS GLACENSIS
SILESIÆ
OPPAVIÆ
DUCATUS
BOHEMIÆ
PARS
HUNGARIÆ
CONFINIA
AUSTRIÆ SEPTENTRIONALIA
Notarum explicatio
Urbs muris cincta
Oppidum
Pagus turritus
Arx, Zamek
Castellum, Twrz
Pagi innominati
Monasterium
Vinetorum colles
Thermæ, seu aquæ medicab.
Officinæ vitrariæ
Ferri fodinæ
Auri & Argenti fodinæ
Noviter edita, à Nicolao Iohannide Piscatore. Anno Domini 1633
SCALA MILLIARIUM.
Comunia Geographica
Moravica
Nonnullas Urbes (præter consuetudinem) à Bohemis appellatas, placuit linguâ Bohemicâ hic addere, et litterâ B notare, ut à reliquis discernatur
Tisk Farského v Praze

Back of
Foldout
Not Imaged

Jan Amos Komenský.

Napsal Fr. Bílý.

II.

Zavítajíce po r. 1628 do Lešna, málem bychom ani nebyli poznali, že jsme ve vzdálené cizině. Na ulicích všady se ozýval český hovor, v kostele konány bohoslužby po česku a na škole stejný ohled jmín k žákům českým jako polským a německým. Domorodé obyvatelstvo polské neméně vlídně přijalo četné přistěhovalce jako sám kníže Lešenský, Rafael Leščinský. Komenský hned po svém příchodu do Lešna pro snadnější vyživení jal se soukromě vyučovati mládež šlechtickou a bratrskou a připravovati ji k vyšším studiím; někteří míní, že se také stal učitelem fysiky na tamějším gymnasiu a později i jeho ředitelem. Tolik jest věc jistá, že ústav r. 1636 úplně zreformován a dostal úkol, býti hlavním semeniskem učitelského dorostu bratrského. Měl tudíž v prvních letech svého Lešenského pobytu Komenský dosti volné chvíle a této používal především k dokonání didaktiky, v níž uložil myšlenky své o tom, jak by mládež česká mohla již od malička býti soustavně a rozumně odchovávána a vzdělávána ke prospěchu národa i svému vlastnímu. Věděltʼ zajisté, s jakým úsilím v Čechách po bitvě Bělohorské zřizovány školy katolické, jak papežský legát Karaffa r. 1623 v Praze meškající pilně zřizoval na rozličných místech katolické školy; i chtěla tudíž Jednota týmž prostředkem pracovati pro sebe, kdyby jí nadešla doba návratu, jehož naděje svítala po dobytí Prahy od Sasů kolem r. 1631. Vždyť ona uznávala důležitosť školy od prvopočátku, ba všecko trvání její bylo závislé na výchově mládeže v duchu její víry, a v obcích svých proto všude školy zřizovala. Komenský pak zvolen byv r. 1632 za písaře Jed-

noty, měl tím přímo uloženo za povinnosť, pečovati o studující mládež a neméně o to, co by k budoucímu opatření a zase vyzdvižení škol přináleželo. Vnější péče o studující mládež bratrskou týkala se zejména patery stránky: 1. měl míti o ní jasný přehled a navrhovati starším, „kdy, koho, kam a jak promovati možné“; 2. dával jí jménem starších odporučení na studia do ciziny; 3. tam na ně dozíral a to buď sám anebo skrze dozorce mezi nimi zřízené a o nich zprávu podávající; 4. bez jeho vůle a vědomí nikdo neměl nikam — ani domů – odcházeti ze školy, na kterou byl poslán. Za to právo ustanovovati, nač kdo má studovati, starší Jednoty ponechali výhradně sobě.

Nový úkol tento vyžadoval mnoho práce a starostí, a ty ovšem Komenského oddalovaly od činnosti literární. Arciť zase na druhé straně vstoupil s četnými slavnými muži doby ve styk, s nimiž pak mohl si dopisovati též o otázkách vědeckých.

Vedle toho ukládalo písařství Jednoty, všímati si bedlivě, kde se co o ní psalo, vyvraceti útoky proti ní činěné, jakož i obhajovati vůbec její trvání a řády, posléz doplňovati dále dějiny její. Tato povinnosť dala vznik třem spisům dílem samostatným, dílem za jeho pomoci vydaným, totiž: Otázkám některým o jednotě bratří českých, Historii o původu jednoty české, jejíž rukopis i tisk jest neznám, a Historii o těžkých protivenstvích církve české od r. 894 až do r. 1632, spisu původně Foxem podniknutému a teprv r. 1647 vydanému. Pro utvrzení bratří ve víře složil pak celou řadu polemických a náboženských spisů, zejména vzor ušlechtilé polemiky Cestu pokoje (proti Martinovi z Dražova roku 1637 vydanou), Manuálník, praktickou rukověť Písma sv. (vyd. však až r. 1658), i také Překlady písní s návodem ke kancionálu. Velká konkordance Písem sv., o níž s Komenským pracovalo 30 kněží bratrských a která pro veliký náklad nemohla býti vydána hned, shořela potom v Lešně. Spis o navrácení do vlasti (Haggeus redivivus r. 1632) tlumočí tajné naděje Jednoty a vyličuje, jak jí bude si počínati, až ta vytoužená chvíle nadejde. Tiskem však nevydán, a rukopis se potom ztratil.

Přes to, že Komenský všemi kořeny bytosti své tkvěl v Jednotě, duch jeho vzlétal výše přes hranice jednotlivých vyznání a toužil uvésti v skutek slova Kristova o jednom ovčinci a pastýři. Ideál ten přenášel jej přes tisíceré obtíže stavějící se v cestu koneč-

nému sjednocení, neunavně dopisoval, přemlouval, jezdil na vše strany, ale úspěchu se nedodělal, což ovšem nedovedlo zviklati jeho přesvědčení, že zámysl jeho jest dobrý, a na novo valiti ten Sisyfův kámen do výše. Uvažuje už dříve o prostředcích, jak tento ideál uskutečniti, dospěl k přesvědčení, že by to snad bylo nejlépe možno školami. Kdyby školy měly stejnou výměru učiva a toto učivo vštěpovaly mládeži stejným způsobem a postupem, nemohl by také — dle mínění jeho — výsledek býti než stejný. Veškera mládež by vycházela po všem světě stejně vzdělána, a tato jednota vzdělání ovšem by lidi sbližovala a vedla posléz i k jednotě víry.

Mohutná myšlenka tato o jednotné vzdělanosti všeho lidstva, pronesená za vůkol zuřícího ryku válečného a častěji opakovaná (v Panaugii kap. XIV. aj.), byla hlubinou, ze které tryskaly potom všechny ty vzácné a veliké další proudy myšlenkové. Především byla to všeobecná povinnosť školní, kterou Komenský prohlásil. Každé dítko, bohaté i chudé, hoši i dívky, mělo choditi do školy od dokonaného 6. roku plných 6 let a v tomto údobí mělo se naučiti v 6 třídách a při čtyřech hodinách denního vyučování (dvou dopoledne a dvou odpoledne) pěkně, vlastně a hbitě česky čísti a psáti, počítati běžnější počty, zpívati, hlavním udajům z dějepisu a zeměpisu a nejpotřebnějším vědomostem z oboru řemesel a umění. Naposledy gramatika česká a jiné věci k důkladnému vyrozumění jazyku svému sloužící předkládati se měly, což jim i k utvrzení pravopisu českého velice pomáhati mělo i cestu strojiti k latinské a jiných jazyků gramatice. Biblická dějeprava a katechismus vystihovaly zas látku náboženskou. Vychodivši školu a vycvičivši se v ní také po stránce mravní a ve zbožnosti, dítko mohlo potom už bez obavy vstoupiti buď do praktického života, aneb oddati se studiím dalším, kterým určil opět 6 let (od 13. - 18. r.) a které zastupujíce nynější gymnasium, připravovaly na učení vyšší, akademické, jemuž určil dalších šest let do 24. roku, počítaje do toho též čas určený k cestování (peregrinaci), tehdy za nezbytné pokládanému pro každého vzdělance.

Takto K. upozornil v Didaktice své, jakož jistě víme, původně česky složené (1628—32) a teprve později na latinský jazyk převedené*)

*) Český rukopis Didaktiky nebyl za života K-ého nikdy vytištěn, ač ji věnoval „Národu českému a všechněm přednost a zprávu v něm držícím, vrchnostem a panstvu, kněžím, radám měst, rektorům škol, rodičům dítek atd.“; potom vešel v zapomenutí a byl teprv J. E. Purkyní v Lešně r. 1841 objeven a r. 1849 poprvé vydán nákladem České Matice.

také poprvé na nezbytnosť obecných, čili jak je K. též nazýval prostonárodních škol, a vytknul jí krásný úkol, vyváděti z temnot nevědomosti zejmena střední a chudší vrstvy a poskytovati jich synům a dcerám potřebného vzdělání, rozumí se v řeči mateřské; neboť cizím řečím se na této škole vůbec nemělo učiti. Sám pro každou z těch šesti tříd napsal příhodnou učebnici — i jednotných učebnic školních prvním původcem jest Komenský — které však pohříchu nebyly vydány, když zmizela naděje návratu do Čech, a potom se ztratily. I. slula Fialinky mládeže křesťanské, obsahující nejvonnější kvítka prvního učení škol.; II. Růžinky; III. Květnice žáčkův umění a moudrosti; IV. Labyrinth; V. Balšám duchovní; VI. Ráj duše křesť. mládeže. Za obraznými názvy těmi však skrývala se všecka potřebná zásoba vědění ze všech oborů a důmyslný postup učení.

Aby pak škola obecná tím snáze mohla dostáti svému určení, Komenský nenechal ani prvních šest let života dítku uplynouti na plano, nýbrž káže již v domě otcovském zříditi říkajíc jakousi školku a dítě účelně vychovávati i hravě seznamovati se základy vědění. Už v Didaktice byl shrnul veškery podmínky, aby člověk mohl se nazývati v pravdě vzdělaným, do čtvery skupiny: první týká se reálního vědění a slove osvícení; sem náleží znalosť náboženství, fysiky, arithmetiky, geometrie, optiky, hudby, mechaniky, astronomie, zeměpisu, chronologie, historie a didaktiky; druhá týká se správy života a ta žádá znalosti, jak se chovati sám v sobě (ethika) a jak ve společnosti domovní a obecní (oekonomia a politika); třetí skupina se týče pobožnosti, která záleží v konání příkazů náboženských, čtvrtá konečně jest umění výmluvnosti, a ta žádá znalosti vynášeti myšlenky své jazykem (mluviti) a pérem (psáti) a tož vlastně (grammatika), ozdobně (rhetorika a poetika) a mocně (oratoria) buď jazykem mateřským nebo též cizím.

A mohutný tento strom vzdělání lidského má zapouštěti první kořínky už ve škole matčině, jejíž obraz Komenský načrtl v Informatoriu školy mateřské, rovněž původně česky složeném, ale za života jeho toliko po německu a latinsku vydaném. Divným řízením osudu český rukopis jeho podobně jako český rukopis Didaktiky — vytištěn teprve za našich dnů (r. 1858). A tento obraz školy mateřské jest ovšem s nejedné stránky zajímav.

Prostonárodní hry, říkadla a písně se tu poprvé pojímají v obor účinných prostředků národní výchovy. Dítě matkou nevědomky může,

býti vedeno k pobožnosti a cvičeno v mravích a ctnostech: ve střídmosti, způsobnosti čili švarnosti (při jídle, pití, v šatech atd.), v šetrnosti k starším a pozoru na jejich činy, řeči, pohledy, v poslušnosti, pravdomluvnosti, spravedlnosti (aby se učily na cizí věci nesáhati, nebrati, nekrásti, nepřekrývati, na vzdoru nic nečiniti), v pracovitosti, trpělivosti a ustupování své vůle, v umění mluviti, ale i mlčeti, kde potřeba, v ochotnosti ke službě starším, a konečně ve zdvořilosti (aby uměly vlídně se míti, pozdravovati, děkovati, pokloniti se atd.). Co pak se vědění — především z fysiky — dotýká, dítě může prý do 6 let znáti jména živlů, deště, sněhu, ledu, olova, železa atd., některých rostlin, zvláště stromů, též živočichů hlavní rozdíly, co ryba, co pták, co hovado atd., naposledy jména údů svého těla a jich práce. Z optiky může rozeznávati světlo, tmu, barvy, z hvězdářství znáti slunce, měsíc, hvězdy; ze zeměpisu postačí, když bude dítko věděti, že to, kde se narodilo, jest ves, městečko, město nebo zámek, co slove pole, vrch, hora, řeka atd., z chronologie čili časovědy rozdíl dne a noci, týdne, hodiny, léta, zimy atd.

Z historie stačí si pamatovati něco ode dvou, tří neb čtyř let, byť to i dětinské věci byly, z oekonomiky čili hospodářství má věděti, kdo do čelednosti domu přináleží a kdo ne; z politiky čili obecné správy rozuměti, že je někdo v městě starostou, radním, měšťané že se scházejí někdy do obce atd. Z dialektiky (umění rozprávěti) dítko má rozuměti, co jest otázka a odpověď a jaká tato má býti; z arithmetiky, co jest mnoho a co málo, co je sudé a co liché, a má uměti počítati do dvacíti nebo do kopy; do měřictví se uvádí chápajíc, co jest veliké, malé, dlouhé, široké, tlusté atd., co čára, píď, loket, sáh; hudby začátek bude, když bude uměti nějakou písničku zpívati. Řemeslného díla začátek, když bude uměti něco krájeti, řezati, strouhati atd. Na konec následuje jazykové vzdělání. Toho se dociluje mluvnicí, rhetorikou a poetikou. Grammatikou prvních 6 let má býti, aby dítě to, čemu rozumí, dovedlo vypovídati; řečnictvím, aby dělalo posuňky a to, co slyší z tropů a figur, následovalo. Základy poetiky se vštěpují nejlépe veršíčky a rythmy nazpaměť učenými.

Kdož by se tu nepodivil důmyslu Komenského, jenž učí takto hned v nejútlejších letech využitkovati každého i nejvšednějšího kaménku k veliké stavbě lidského vzdělání! Jak září tu bytosť matčina a co by mohla tato vykonati pro své dítko i pro národ, jsouc si vědoma úkolu svého a plníc jej láskyplně! Každé rodině

Komenský předpisuje takovouto školu mateřskou a ještě později volal: „To stále na paměti mějte: základem všeho škola mateřská, a běda národu, jehož dětem vlastní matky jsou macechami ze slabosti, lhostejnosti, kteréž nechlubí se svými dětmi jako Kornelia Scipiony!“

Tato idea jeho vedla přirozenou cestou k tomu, aby dítkám, jichž rodiče z jakýchkoli příčin se nemohou věnovati povinnostem svým a péči o ně, byla zřizováním zahrádek a školek s podobným účelem zjednána aspoň jakási náhrada. Dal tedy Komenský i k novodobým mateřským školkám první podnět. Slavený původce jejich, Bedř. Fröbel, znal tyto myšlenky jeho, byv na ně upozorněn filosofem Karlem Krausem.

Obě tyto knihy Komenského, Didaktika a Informatorium, teprve dnes plnou měrou oceňují se. Píší se výklady a rozbory jejich a vydávají se znovu, při čemž ovšem Němci sahají k Didaktice latinské, my Čechové k české, majíce v ní i po stránce jazykové dílo mistrovské a nesmrtelné. S podivem stojí čtenář u tohoto nevysychajícího zdroje moudrosti vychovatelské, kde všechny zkušenosti času jeho, i všechny potřeby doby nové bedlivě jsou zachyceny a vystiženy. Krásněji nikdo nevypsal člověka jakožto tvora nejdokonalejšího na zemi a trojí potřeby jeho: co do osvícení, mravní dokonalosti a pobožnosti, které se rovnají starořecké kalokagathii. Znamenitě vylíčena nutnosť náležitého vycvičení člověka, které se děje především v rodině a pak ve školách, rozumí se dobře zřízených. Na otužování a cvik těla, hry a procházky K. kladl přední důraz, věda, že jen ve zdravém těle sídlí zdravý duch, a první prohlásil nutnosť i rozmanitý způsob tělocviku. Rozdělil dále 24 hodin denního času na tři díly: osm hodin určil práci, osm k jídlu, procházkám, rozpravám a rekreacím, osm konečně k spaní, a vypočítává, kterak do roka těch osm hodin denní práce čítaje jen do téhodne 6 dní vzroste na 2576, a tu již něco může býti vykonáno, zvláště vede-li se učení rozumně a platně: děje-li se tedy *jazykem mateřským*, postupuje-li *od věcí známých a snadných ke vzdáleným a nesnadným*, rozněcuje-li se v mládeži chuť k učení, tak aby jim toto bylo jako hra a kratochvíle, nenastupuje-li se při neumění hned s tresty, nýbrž užívá-li se tu přívětivosti a snášelivosti, děje-li se vše učení jadrně, živě a *názorně*, ukládá-li se *hojně učiti nazpaměť*, ale jen to, čemu se napřed dobře porozumělo a *čeho byl viděn vzor*, stojí-li vše na pevných základech a nezůstalo-li nic za-

motaného, budí-li se žádoucí pozornosť u žáků a mají-li tito všichni potřebné knihy a pomůcky pohotově, koná-li se v jeden čas vždy jedna toliko práce, čímž vzniká užitečné závodění u žáků a tito vespolek se mohou opravovati; ale přece tak, aby v jeden čas a jednou prací se spravovalo několikero: tedy na př. čtení s psaním, rozuměti věcem a slovům zároveň; sílí-li se učení opětováním a cvičením; šetří-li se času každé věci příslušného a je-li učení rozměřeno podle pochopitelnosti věku, užívá-li učitel všech praktik, jimiž se mysl žákova snadně odmyká, a rozměří-li si čas co nejpilněji nejen na léta a měsíce, ale i na dni a hodiny, učivo pak tak, aby nic jedno druhému nepřekáželo, nýbrž cestu stlalo a svíci rozsvěcovalo, ničeho se nepomíjelo, ale všecko po svých stupních šlo, nikdy se nepřestalo, dokud věc nedokonána, aby vždy se hledělo k povaze a vlastnostem žákovým a nejraději počínalo od formování povah a mravů a aby se vždy pohlíželo *k stejnoměrnému rozvoji těla a ducha* atd. atd. — samé to dnes už samozřejmé, vůbec uznávané základní pravdy umění vychovatelského a vyučovatelského, tak že Didaktiku dobře můžeme nazvati breviářem naší školy.

Nevyslovil arciť Komenský vše to sám poprvé, nýbrž myslitelé rozličných národů evropských nejednu z těch pravd pronesli před ním. Zejmena Francouz Montaigne byl už poukázal na důležitosť národní výchovy, Vlach Galilei přednášel v Padui v řeči italské, dav výhosť latině, Angličan Laurie první vyvinul methodu výchovy a zavedl důležité opravy u vyučování jazykovém, Švýcar Bonnaeus kladl důraz na autopsii u vyučování, i na cestování žáků a přál si, aby učivo bylo rozšířeno na všechno vědění lidské, Němec Alstedt a Bodinus zase žádali, aby kladena byla váha též na mateřskou řeč, aby také dívky byly na obecné škole vyučovány, ovšem odděleně od chlapců, a upozorňovali, jak by pomáhaly obrazy a spořádanosť při vyučování atd.; než Komenský používaje všech těchto výsledků myslitelských, na základě získaného staviva cizího i svého vlastního vystavěl budovu ve slohu tak ladném a s vnitřní úpravou tak promyšlenou, jasnou a praktickou, že jí není rovně před ním ani za doby jeho. Právem tedy směl napsati, že srovnání jeho didaktiky s jinými děly podobnými ukáže, kterak všechna „fundamenta e naturae abdito eruta n o s t r a sunt“ a rovněž „specialissima omnium dispositio“, kdežto jiní se zanášeli hlavně „praescribendis tantum regulis et prodendis particularibus observationibus.“

Ale K. nebyl spokojen ani způsobem, jak se vedlo učení na tehdejších školách latinských, a v této nespokojenosti se shodovali s ním všichni čelní duchové doby, a ovšem i všichni ti ubozí, kteří na těch školách studovali. U Angličanů slavný zakladatel přírodovědeckého bádání Baco Verulamský, u Němců Ratichius a Bodinus, u Švédů sám kancléř Oxenstierna vynesli nejpřísnější soud nad duchaprázdným i časomorným vyučováním latině té doby. Komenský v předmluvě k Janui uvádí mezi nespokojenci už Vivesa, Erasma, Sturma, Frischlina, Dornavia, Lipsia a Scaligera. Jiný spisovatel didaktický, Eilhard Lubin, pak se přímo vyslovil, že latina snad působením zlého ducha se dostala do škol. Ratichius chtěl tomu pomoci už dříve Komenského. Odhalil vady školy latinské tak znamenitě, že došel souhlasu i Oxenstiernova, a kníže Ludvík v Coethách mu zřídil školu, aby na ní vyučoval po způsobu svém. Ale Ratich neuměl vtělovati ve skutek, co dobrého vymyslil; škola brzy zanikla, a Ratich sám byl jako podvodník uvězněn. Ratichovi se nedařilo ani později; také se svými plány se tajil a chtěl je vyjeviti jen za drahé peníze.

Proto úspěch Komenského byl tím hlučnější, když on uveřejnil svůj návod, jak učiti latině. Název knihy převzal z podobné knihy jiné (jako i jiné názvy svých děl na př. Labyrinthu, Didaktiky, Strůjce štěstí), totiž z Jesuitské Brány jazyků, Španělem Vilémem Bateem složené: ale u knihy Komenského byl teprve na pravém místě. B r á n a j a z y k ů o t e v ř e n a (Janua linguarum reserrata, 1631) hlásal doplněný nadpis, a tak tomu bylo v pravdě. Výborná předmluva vysvětluje pohnutky ke složení spisu, jimiž byla především nesnadnosť a mnohovadnosť posavadních způsobů jazykového učení a z toho vyplynulá snaha pokusiti se o něco lepšího, po čemž uvádí zásady, jimiž se spravoval, především „aby veškerosť věcí byla rozpořádána po jistých třídách podle pochopu chlapeckého“, poněvadž jest mu neúchylným zákonem didaktiky, „by rozum a jazyk za rovno šly vždycky vedle sebe, i co kdo věcí chápe, tolik jich přivykal vypovídati (nebo kdo rozumí, čeho neumí vyjádřiti, čím dělí se od němé sochy? vyrážeti pak zvuky bez rozumu, náleží papouškům)“. Nechtěje tudíž, aby učící se přestával na poznání budovy jazyka latinského třebas i se všemi chodbami a síněmi jejími, jakož bylo výhradní snahou středověkých scholastiků a též ještě humanistů, nýbrž aby se slovy nabýval vědomosti také o věcech, které se vyjadřovaly těmi slovy:

uspořádal proto as 8000 nejhlavnějších slov do 1000 věteček a vět se 100 kapitolami a tož tím řádem, aby se probral celý život lidský od narození až do smrti, řemesla, školstvo, vědy, umění, mravověda a hry, nezapomínaje ani přírody, a takto už v mysl mladíkovu se zasazovaly štěpy ze všech oborů lidského vědění. Postup dál se, jak už v Didaktice stanoveno, od snadnějšího k méně snadnému a od známého k neznámému, tak aby žádné slovo nebylo vynecháno a každé bylo objasněno ještě synonymem nebo slovem významu protivného. Tento promyšlený postup a tato soustavnosť jakož i zavedení realií do učení školního došly nevídané obliby. Nebylo evropského jazyka, aby si Januu nepřeložil, a Turci, Arabové, Peršané a Mongoli následovali příkladu Evropy, tak že prý, Janua vedle bible byla nejrozšířenější knihou. Nejvýznačnější svědectví o dobrotě knihy však vydali Jesuité, neváhavše zavésti ji do svých škol, místo oblíbené a do osmi řečí evropských přeložené Brány své, nahoře už zmíněné, ač pocházela od nekatolíka. Ovšem dílo Komenského nad jejich vynikalo, zejmena tím, že v něm bylo o 4000 slov méně a že zvolena slova toliko nejpotřebnější, že byla docela jinak, důvtipně a vzhledem k současnému poznávání věcí uspořádána a že učení šlo bez námahy, poutavě před se.

Při té příležitosti osvědčila se též opětně ušlechtilá povaha Komenského, mající na zřeteli vždy jen dobro a prospěch věci. Bacon i Ratichius pomýšleli při svých pracích vždycky hned také na výhody hmotné a zisk osobní, chtěli míti myšlenky své skvěle odměněny. U Komenského však nikde se nejeví ani stín sobectví, on jen si přál, aby dobrá věc pronikla co nejšířeji. „Náleží všem Kristovým služebníkům, by si přáli a se těšili, že v plamen vzcházejí jiskřičky světla, které by koli dal vykřesati otec světel.“ (Ve Vratisl. didaktice, 11.)

Národům tedy se otevřely brány jazyků — neboť na základě Januy počato skládati knihy pro učení též jiným jazykům cizím než latině, a novověké methody jazykové jsou jen obměnou její — a Komenskému se otevřely brány slávy světové. Sám francouzský původce první encyklopaedie abecedně uspořádané a jízlivý hanobitel Komenského Petr Bayle († 1760) musil vyznati o Bráně, že kdyby Komenský nebyl uveřejnil nic než tuto knihu, byl by se učinil nesmrtelným. A nejznamenitější mužové všech národů vstupovali s Komenským teď ve spojení písemné. Ale nikdo nebyl tím překvapen více než-li skromný původce knihy: on nebyl se toho

úspěchu nikdy nadál. Skládaje knihu měl na mysli hlavně svůj národ a rodný jazyk, tak že tím až přesnosť a ráz řeči latinské utrpěly, a ukázal to též českým překladem Brány krátce po vydání latinského originálu pořízeným (r. 1633), kterým se nám podobně jako současně složenou Moudrostí starých předků (sbírkou přísloví dle Brány uspořádanou) zachoval aspoň dílec oné ohromné pokladnice jazyka českého v Lešně potom shořelé. — Vida Bránu takto pronikati do škol všech národů, Komenský přichystal nové vydání, kterým toužil národy zejmena mohamedánské získati víře křesťanské. Za tím účelem přidal k textu několik kapitol o záhubnosti mohamedánství a výhodách křesťanství — ale úmysl zpozorován, a otiskováno vydání první bez oněch přídatků.

Přes všecku chválu zdála se Komenskému Janua pro začátečníky příliš rozsáhlou a tudíž i dost nesnadnou, zvláště měla-li dle návodu jeho desetkráte býti probrána (pokaždé s jiným zřetelem). Složil tudíž k ní snadnější Předdomí jazyka latinského (Vestibulum januae latinitatis vyd. r. 1633), do něhož umístil toliko 1000 slov ve 427 větečkách a o 7 kapitolách. Také dle zákonů didaktiky upravil latinskou mluvnici (vyd. r. 1631), a aby uhověl mnohým přátelům, dotazujícím se, jak užívati Januy a Předdomí, sepsal, když Vratislavští zavedli obě knihy do svých škol, učitelům didaktickou rozpravu O studiu latinské řeči a věnoval ji přeslavné Vratislavanů obci (r. 1637). V ní ve 300 propovědích vypravuje o cíli a účelu snah svých, potom o prostředcích k tomuto účelu a naposledy o způsobu a metodě, kterak užívati těch prostředků, by se nemohlo zblouditi od cíle. Podávaje podrobný návod, jak vůbec studovati latinu, tohoto „společného evropských národů Merkura, učenců sponu a učenosti člun“, zejmena pak jak se s prospěchem nejlepším obírati Branou a Předdomím, vetkal v tuto osnovu tolik vzácných zrn a pokynů vyučovatelských (zvl. v oddíle prostředním: obecná učitelům připomenutí), že se spisu tomu říká Vratislavská didaktika. Jelikož ani česká ani latinská didaktika Komenského nebyla posud tiskem vešla v širší známosť, veřejnosť poznala hlavní zásady její touto rozpravou a německý vykladatel latinské didaktiky Beeger, mluvě o brzkém zapomenutí veledíla Komenského, Velké Didaktiky, a o skrovném tudíž prý účinu jeho zúrodňovacím i nepatrném vlivu na jiné současné a pozdější paedagogy, opomenul poukázati na to, že mohli vážiti své myšlenky a zajisté též vážili z pramene tohoto.

Komenský stanoví tu k dokonalému naučení latiny šest let na čtyry stupně rozdělených t. Vestibulum (předdomí), Janua (bránu) Palatium (síň) a Thesaurus (klenotnici). Žákům arciť bylo už před tím procvičiti mateřštinu. Na I. a II. stupni měli se naučiti mluvnici a konversaci latinské, na III. hledělo se už k ozdobnosti mluvy a podrobné znalosti její, na IV. posléz určeno čtení klasiků Pro hbitější nacvičení učiva Komenský zřizoval konversační potyčky žáků mezi sebou a učivo zpracovával i formou dramatickou, aby žáci radostněji mu se učili a je podávali. S takovýmito hrami, k nimž podnět asi mu daly divadelní hry v jesuitských kolejích oblíbené, dodělal se v Lešně vzácného úspěchu. Známy jsou Diogenes cynicus, Patriarcha Abraham, Uloupení synů Bedřicha Saského a Císaře Mauricia tragický konec, ale nevíme, jsou-li také druhé dva kusy výtvory Komenského tak jistě jako Diogenes a Abraham.

V Didaktické rozpravě také K. důrazněji než jinde vyslovil zásadu, „aby studium jazykové směřovalo k věcem, aby nevycházelo na planou povídavosť, nýbrž na moudrou výmluvnosť!“ Slovům tedy dlužno učiti stále ve spojení s věcmi, aby se názor i jazyk vždy zároveň vzdělával. „Slova bez věcí jsou skořápky bez jádra, pochva bez meče, stín bez těla, tělo bez duše. Moudrosť zakládá se na věcech, ne na slovích; moudrý, v pravdě vzdělaný muž věci myslí, věci mluví, věci koná. Z toho plyne, že jest se vystříhati oddělování slov od věcí.“

Tento názor vedl Komenského ke skládání spisů, kterými chtěl otevříti divadlo moudrosti, jehož by vše nepotřebné, jalové, zmatené mělo býti vzdáleno, na kterém by nic užitečného, pravdivého a příjemného nescházelo, kam by lidé byli voláni od zkoumání věcí pomíjivých a zváni k vlastním pramenům pravdy a dobra. Touha jeho nesla se k tomu, „abychom učenosť, téměř bez konce rozlitou, těkavou, ve většině částí vrtkou, srazili stručněji, jistěji a pevněji, aby nebylo potřebí vědomosť předstírati, než věděti, a nevěděti mnoho, než dobré, potřebné, prospěšné, a to na jisto a neomylně“.

Toho všeho mínil docíliti zamilovanou pansofií svou, ku které od mladosti lnul více než ku všem ostatním pracím a která byla příčinou, že hned v Lešně se podrobněji obíral všemi vědami, zejmena také přírodními, jak o tom svědčí vlastní spis o fysice (tištěný r. 1633.) a jiný o hvězdářství, jehož osudy jsou ne-

známy. Stojí na témž základním stanovisku jako nejslavnější soudobý učenec Baco; nazývá téhož knihu Instauratio magna nejsvětlejším dílem nastávajícího nového věku filosofie. Káže místo mrtvých knih otevříti živou knihu přírody a díla její poznávati očima, ušima, čichem, zkrátka smysly, kdežto posud fysice prý skoro nikdo neučil názorem a pokusy, než všichni jen ústním přednesem Proč však — táže se K. — vidíme raději očima cizíma než svýma? Jest třeba, aby lidé byli naváděni, čerpati moudrosť ne z knih, ale z vlastního pozorování nebe a země, dubů a buků atd. Souběžně pak se má s věcí poznávati i slovo.

Kdežto však Bacon v bádání vědeckém všelikou autoritu zamítal, Komenskému vedle smyslů a vlastního rozumu byla třetím principem poznávacím bible, a on všechny jevy přírodní s ní uváděl ve shodu, spojuje v sobě i zde jako vždy a všude dvě bytosti: učence a bohoslovce. Proto jakkoliv se kořil velkému duchu a důvtipu Baconovu, nesrovnával se s ním v ledačem a zejmena též ne v jeho názoru o štěstí pozemském a vyslovil to zřejmě ve zvláštní knize synům knížete Lešenského věnované a dle Baconova spisu stejně Strůjcem štěstí (Faber fortunae) pojmenované (vyt. 1657).

Přátelé a ctitelé Komenského pobízeli jej nyní úsilovně k brzkému doplnění Brány jazyků, které se mělo státi branou věcí č. moudrosti. Jmenovitě Angličan Samuel Hartlieb jevil největší nedočkavosť a když jej Komenský obeznámil aspoň s předmluvou vševědy, Hartlieb dal ji bez vědomí jeho vytisknouti v Oxfordě roku 1637 s názvem Předehra snah Komenského, brána moudrosti otevřená (Conatuum Comenii praeludium), a ta těšila se takové pozornosti, že již dvě léta později znovu otištěna v Londýně s názvem Předchůdce vševědy (Pansophiae prodromus), a tehdáž připojena k ní rozprava Vratislavská O studiu latiny a titul i nápisy hlav Veliké didaktiky. Komenskému nepřišel onen otisk Předehry zrovna vhod; bylť to jen úlomek velikého díla, které mělo obsahovati 1. encyklopedické urovnání veškerého vědění lidského, 2. filosofii, jež by poznání všeho toho přiváděla až k nejvyšší idei, až ku středu všech věcí, k Bohu, 3. částť praktickou, kterouž by všeliké věci lidské, poměry člověka a člověčenstva v řád uvedeny a k nejvyšší harmonii přivedeny byly. I obával se tudíž, že by mohla vzniknouti nemilá nedorozumění o jeho záměrech.

Obavy jeho se také brzy splnily. Theologové tehdejší pokládali snahy a práce didaktické a pansofické za nesrovnatelné s povoláním bohosloveckým. Vyčítali mu tedy, že odvozuje poznání z přírody místo ze slova Božího, že směšuje božské s lidským, křesťanství s pohanstvím, světlo s tmou. I nezbylo Komenskému, než obhajovati se před synodou, což se stalo osobně a tou měrou se podařilo, že již nadále mohl klidně se oddávati studiím vševědným se schválením samé církve. Věda pak měla z toho ten zisk, že K. napsal r. 1638 též všem příznivcům i odpůrcům zvláštní Objasnění snah vševědných (Conatuum pansophicorum dilucidatio), které Hartlieb rovněž dal přitisknouti ke zmíněnému už Předchůdci vševědy. „Božské věci“, praví se tu, „jsou samy o sobě nevýzkumné, jelikož jen potud mohou býti poznány, pokud se obrážejí v přírodě anebo zjevují slovem Božím . . . Z přírody a Písma bude nutno získati zásady pro zbudování pansofie.“ —

Tak uplynulo Komenskému deset let v zátiší Lešenském celkem klidně, byť i ve stálé, usilovné práci. Přišel tam světu neznámý — a málo let stačilo, aby jméno jeho se ozývalo v ústech vzdělanců všech národů, aby sláva světová ozařovala činnosť prostého exulanta českého. Jakkoliv nebyl ještě vydal svých prací hlavních a nesmrtelných, přece už se vyšinul na místo předního reformatora paedagogického v Evropě a tuto pověsť svou měl záhy prakticky osvědčovati a utvrzovati u nejrozmanitějších národů, řádu prvního i u menších — jenom ne u toho národa a v té zemi, do níž Prozřetelnosť postavila jeho kolébku.

III.

R. 1638 došlo Komenského od vlády švédské působením kancléře Oxenstierna první pozvání, aby zavítal do jejich země a tam školství zreformoval dle zásad svých. Pobříchu Komenský z různých ohledů toho vyzvání nepřijal, nýbrž vyjednával s knížetem Leščinským, jenž se osvědčoval ochotným, podporovati jej v dalších plánech jeho a tudíž si na něm vyžádal *seznam chystaných prací.* Toto přání Komenský rád splnil knížeti a načrtl — bohudíky zachovaný — obraz prací, které by měly býti ještě provedeny, aby studium věd, moudrosti a pobožnosti se stalo všem lidem přístupným. Byly to knihy filologické a reálné. Filologické měly býti určeny vyučování latinskému a sluly: Vestibulum

latinitatis (předsíň latiny) s mluvničkou, Janua (brána) s mluvnicí a Palatium latinitatis (síň), dále etymologický slovník latinsko-mateřský, fraseologický slovník mateřsko-latinský a slovník uhlazeností a ozdob řeči latinské. Vyučování reálnému navrhl tři knihy: 1. pansofii, obsahující veškeren obor lidského vědění tak uspořádaný, aby se hodil potřebě přítomné i budoucí a aby vše se prýštilo z principů: Bůh, svět a obecný rozum; 2. panhistorii, ve které by nejdůležitější věci všech časů byly podány a bylo zření obráceno též ke *kulturní historii* — kterýž požadavek Komenský učinil první; 3. pandogmatii, vykládající nejrůznější mínění, jež duch lidský posud vymyslil, pravá i nepravá, aby všem bludům už byl učiněn konec. Tak vysokou metu a takovouto práci přímo obrovskou vytkl Komenský svému životu a toužil vykonati pomocí Lešenského pána a za přispění několika pomocníků. Ale než se kníže rozhodl, přišlo Komenskému od anglické sněmovny poslanecké prostřednictvím nadšeného ctitele jeho Hartlieba pozvání, aby přišel do Londýna uskutečnit sen Baconův o veliké akademii pro vědy a tam aby s pomocníky svými jakožto ředitel její se oddal vykonání díla pansofického.

Všecky struny srdce rozezvučely se plesem nad touto nabídkou. Ano pansofie, to byl ten kouzelný proutek, jehož pokynu K. neodolal, to byla síla i slabá jeho stránka — Těše se, že v Anglii bude moci spíše uskutečniti ideály, vyjevené kn Leščinskému, nevyčkal tam konečného rozhodnutí jeho, rychle vyvázal se z úvazků v Jednotě i učitelských a vypravil se do Londýna. Doufal tam najíti pomoc také pro bratry. Avšak nežli se tam doplavil — poblíž Norvéžska byl koráb zachvácen hroznou bouří a vržen přes 100 mil daleko do moře baltického — parlament byl odročen a K. odkázán posečkati čtvrt roku. Čas nemíjel mu zdlouhavě. Ctitelé a přátelé jeho zvěděvše o jeho příchodu, zahrnovali jej návštěvami a hovory, tak že sotva měl volné chvíle. Knihkupci londýnští nabízeli mu 200 liber závdavkem na díla jeho a ze Švéd i z Francie došla ho nová pozvání. Měl tedy co uvažovati. Po některém zdráhání posléz přes všecky domluvy anglických přátel, zvl. Hartliebovy, se rozhodl, nevida v Londýně pro vypuklou právě v Irsku válku občanskou brzkého konce jednání ani potřebného ke práci klidu, přijati nabídku švédského velkopeněžníka a mecenáše Ludvíka z Geeru, kdyby tento chtěl svou podporu rozšířiti také na pomocníky Komenského

jichž potřeboval jednak jakožto odborníků na polích sobě cizejších, jednak pro rychlejší postup práce a pro případ, žeby jeden skonal, aby druhý přivedl práci k nějakému cíli. Ale v Londýně nepropustili Komenského jen tak zhola. Přeložili si a vytiskli po anglicku jeho Nákres vševědy (Pansophiae diatyposis), jejž tu po latinsku sepsal na památku svého pohostění a r. 1643 v Gdansku vydal, a rádi by byli vytiskli také Vševědnou metafysiku, jak se též nazývá Brána věcí otevřená (Janua rerum), jakýsi klíč moudrosti, úplně teprve po smrti spisovatelově vydaná (v Leydech r. 1681), které si Komenský tak vážil, že ještě na smrtelném loži připomenul synu Danielu, aby způsobil její vytisknutí. Konečně byla tu sepsána ještě Cesta světla (Via lucis), pojednání ve 22 kapitolách, polo mystické a polo vševědné, jak by ještě v předvečer světa světlo moudrosti mohlo býti rozšířeno mezi všechny národy. Neboť konec konců světlo musí zvítěziti nade tmou, bude k tomu jen ledačeho třeba: universálních knih (pansofie, panhistorie a pandogmatie), universálních škol a *universální řeči.*

Zatím se Komenský byl s p. Geerem v Norrköpingu i jeho zástupcem v Amsterodamě Hottonem dohodl též o peněžní stránce a dostav na cestu a knihy potřebný obnos, vydal se po $^3/_4$letém pobytě v Londýně dne 10. června r. 1642 na další cestu přes Amsterodam, kdež jednal s Hottonem, potom přes Haag a Leydy do Švédska. Rodinu svoji objednal do Leydů, aby se s ní tam rozloučil; ale než ještě se pustil dále, nové pokušení k němu přistoupilo: byl tu vyzván, odebrati se do Ameriky za správce koleje Harwardovy, „aby v ní srovnávacím jazykozpytem na základě vzdělání věcného duchem křesťanským také byli cvičeni missionáři“. Odmítl nabídku, jakož byl už v Londýně odmítl pozvání z Francie došlé, a plavil se dále do Norrköpingu. Zakotvil tu dne 9. září r. 1642 — s jakými as city? Posud všude štěstí před ním prchalo, ukazujíc mu vždy jen z povzdálí luznou svoji tvář. Zda mu neskličovala srdce obava, že ho stihne opětné sklamání? A v pravdě se mu strojilo málo dobrého. Měl poznati, že svět se koří sice vědomostem a velikým ctnostem, ale nositele jejich za života že odměňuje nejraději závistí, pomluvou neb aspoň nedoceňováním, jich velikosť že jej tísní a vyrušuje, měl pocítiti trpkou moc peněz, bez níž nelze stělesniti ani nejkrásnějších ideálů . . .

Pan Geer byl v Norrköpingu přední osobou. V jeho salonech scházeli se státníci, učenci, umělci, on podporoval rád

nové talenty, státu švédskému byl ochotným věřitelem, k spoluvěrcům měl citlivé srdce, byv sám z Hollandské vlasti své vypověděn pro víru, a také české bratry rád svolil podporovati — ale duševní práci přece jenom nerozuměl tak dobře jako peněžnictví a obchodu; mínil, že se ona může také tak naporučiti a vydupati jako práce hmotná. Z této vlastnosti páně Geerovy měly Komenskému vyplynouti mnohé tvrdé chvíle. Hned při příjezdu svém měl nehodu, že pana z Geeru v Norrköpingu nezastal. Když pak se konečně sešli, tento odkázal jej do Štokholmu. Tam šel rád, poněvadž se měl setkati se sloupem všech svých a bratrských nadějí, největším státníkem evropským Axelem Oxenstiernou a mimo to s mnohými vynikajícími muži jinými, jako učitelem královniným Dr Matthiae-em a kancléřem university Upsalské, Janem Skytem, i se samou slavnou královnou Kristinou. Oxenstjerna vzdal Komenskému všecku česť, pohostil jej též u sebe a čtyři dni s ním hovořil o záměrech a pracích jeho. Komenský nám vypsal tato setkání; pochvaluje si, že žádný učenec ho tak dopodrobna nezkoumal a s ním tak uznale nemluvil, jako švédský „orel severu". Jen této okolnosti lze přičísti, že se Komenský dal Oxenstiernou přemluviti k opětným prácem didaktickým. Oxenstierna totiž jakožto muž praktický předvídal, že účin i nejdokonalejší knihy vševědné na skutečné polepšení lidstva bude skrovný. Proto přál si spíše výborných knih školních učebních a vychovatelských. A jelikož pan Geer byl téhož mínění, byla ve Švédsku duchu Komenského připjata olověná křídla, jimiž po šest roků byl volný rozlet jeho poután. Ovšem doufal, ve dvou letech dokonati práci. Proto vyžádal si dovolení pobývati v tichém městečku pruském Elbinku, aby tu vzdálen přátel, prost dopisování, se svou rodinou a 2—3 pomocníky mohl se oddati výhradně plnění na se vzatých úvazků. Než skutečnosť se utvářila jinak.

(Příště ostatek.)

Drobné pověry lidu moravského.

Nasbíral František Bartoš.

(Pokračování.)

6. Tělo lidské.

Studené ruce, upřímné srdce. Zastaví-li se ve společnosti řeč, má někdo nohy křížem. Kdo má na nose modrou ďubku, nebude dlouho živ. Kdo má na jazyku vřídek, pomlouvá ho kdosi; ať kousne do knoflíka, pak ten pomluvač kousne se do jazyka. Kdo má důlek v bradě, dvakrát se ožení (nebo vdá). Mužští zdědili ohryzek v hrdle po Adamovi. Když totiž Eva jedla jablko, dala Adamovi jen ohryzek. Když ho Adam pohltil, uvízl mu v krku. Má-li manželka druhý prst od palce na noze delší než palec, bude poroučeti mužovi. Má-li kdo na prstech u nehtů záděry, bude míti nepřátely. Komu nehty rychle rostou, bude dlouho živ. Kvetoucí nehty znamenají štěstí nebo něco nového. Kdo má řídké zuby, rád lže. Zerzavé vlasy jsou velmi neoblíbeny; „zerzáň“ je člověk nedobrý. Kdo si umývá hlavu březovou vodou, porostou mu vlasy. Kdo má „hněvousy“ (pokračování vlasů dvěma praménky na krku), je člověk nedobrý. I ten, kdo má skřítka (vylíznuté vlasy nad čelem), je nedobrý. Vlasy ostřihané mají se spáliti, aby měl vždy zdravou hlavu. Komu se vlas přetržený skroutí, je člověk zlobivý nebo nepoctivý. Omotá-li se vyčesaný vlas náhodou ptákovi o nohu, bolí hlava až do smrti. Proto nemají se vyčesané vlasy ven vyhazovati, nýbrž spáliti. Komu při česání upadne hřeben, bude toho dne nešťasten.

7. Kýchání.

Kýchne-li se tomu, kdo něco vypravuje, dosvědčuje buďto sám nebo jeho posluchači, že je to „věrná pravda“.

Kýchne-li se komu na lačný život v pondělí, znamená to dar, v úterý cestu, ve středu škodu, ve čtvrtek hosti, v pátek, že uvidí milého nebo milou, v sobotu, že pomine (nevyplní se), nač si myslil, v neděli hanbu (od Hostýna).

Komu se kýchne o pozdvihování, brzy zemře; komu na květnou neděli na hrubé v kostele, umře do roka (od Brodu).

8. Ščukání (škytání).

Ščukne-li se komu ráno, zpomíná na něj smrť, dopoledne — přátelé, odpoledne — už kdo ten, večer milý nebo milá (od Vsetína).

Když se ščukne svobodnému nebo svobodné, ozve se: „Tu su, pones můj milý (má milá) pusu!“ (Vyzovice)

9. Svrbění.

Svrbí-li koho pravá dlaň, bude vydávati, pak-li levá, dostane peníze.

Koho svrbí pravé oko, uvidí něco rád, pak-li levé, nerad (jinde se soudí naopak), svrbí-li obě, bude plakati.

Koho svrbí nos, bude se zlobiti.

10. Znění v uších.

Zní-li ti v uších, řekni: „Radš slyším sv. Jana čtení než v uších znění“ (záp. Mor.).

Zní li dopoledne v pravém uchu, dobrá to novina, v levém — zlá. Odpoledne naopak.

Uhodne li kdo komu, v kterém uchu mu zní, znamená to dobrou novinu jemu; neuhodne-li, uslyší něco dobrého ten, komu zní.

11. Jídlo a pití.

Kdo jídla hodně solí, udrží se doma (Kunštát).

Kdo je nejdéle u mísy, pobude nejdéle na světě.

Kdo dojídá, toho neodvedou.

Mužští nesmějí požívati husích vajec, nikdy by nevysoudili (záp. Mor.).

Dobrá hospodyně, když smaží koblihy, prvního nedá nikomu sníst, ostatní by pily mnoho másla.

Když se donesou kvasnice od kupce, nemají se klásti na stůl, pečivo by nekysalo (od Telče).

Když Valach hodlá píti nebo druhému napiti se podá, napřed jako maní trochu vody ze džbánu ulije na zem.

12. Spánek.

Kdo přijde do cizího stavení, všude ho pobízejí: „Sedněte si u nás, abyste nám neodnesli spánku“.

Chceš-li dobře spáti, poklop v polici všecky hrnky, potom se ti víčka klopiti budou.

Nechá-li kdo v hrnku lžíci přes noc, nebude míti dobrého spánku.

Vstávati má se pravou nohou napřed a také na pravou nohu botu napřed obouvati, sice toho dne vše půjde nazpátek. Kdo je mrzut, o tom se praví, že vstával levou nohou.

13. Šaty.

Kdyby byli Adam a Eva v ráji nezhřešili, lidé by nebyli potřebovali šatů; tělo jejich bylo by bývalo pokryto nehtem, jehož jen po kousku zbylo na prstech.

Kdo má na sobě poprvé nové šaty, potahují ho za uši nebo za vlasy, aby mu dlouho trvaly.

Obouvá-li se napřed levá bota, nebolí zuby.

Sedlák o svatbě čtyřmi nemohl hnouti s místa. Šel do příkladníka (pícníka v konírně), přezul boty a jel hned.

Kdo obleče vestu na ruby, bude míti štěstí.

Niť při šití nemá se upalovati, nýbrž ustřihnouti nebo uřezati, sice len nebo konopě nezarodí (od Hostýna).

Zašívá-li se něco na šatě oblečeném, zašívá se paměť.

14. Štěstí a neštěstí, zdar a nezdar.

Kdo se narodí se zaječím pyskem, bude šťasten (Vsetín)

Komu kvetou nehty, toho čeká štěstí.

Když jdeš do světa, potkáš-li ženu, budeš míti štěstí, pak-li mužského, vrať se domů. Zvláště zle, potkáš-li sedláka s dobytkem.

Kdo se vrátí s cesty, bude míti neštěstí.

Kdo jda za jiným na patu mu stoupne, sbírá mu štěstí.

Když kvas kypí z díže, utíká před neštěstím nebo před pokušením.

Přeběhne-li veverka přes cestu, znamená štěstí; pak-li zajíc, neštěstí.

Potká-li tě kdo s plnou nádobou, štěstí znamená. Proto žena, jdouc s prázdnými puténkami ke studni na vodu, pobízí, koho dohání, k rychlejší chůzi, řkouc: „Děte, ať vás nepředejdu s prázdným“ (od Brodu).

Potká-li kdo cestou ovce, bude rád viděn, pak-li svini, nerad.

Provaz oběšeného přináší štěstí.

Když Lišňákovi „škrošňa“ na zádech praští, bude míti dobrý trh.

Kapne-li komu inkoust nebo pečeť na psaní, adresát bude míti radosť.

Chodí-li slepice časně na hřadu, bude lacino.

Kdo píská na dutý klíč, nebo nožem o stůl drnká, přivolává do domu bídu.

Vždy bývá sedm suchých a sedm mokrých let po sobě.

15. Hosť.

Hosť přijde do domu: sedí-li straka blízko na vrbě nebo na plotě; přilétne-li pták na okno; když se kočka umývá, a to odtud, kam umyvši se pohledne; otevrou-li se dvéře samy od sebe; spadne-li nůž, nůžky nebo jehla na zem a zabodne se; setkají-li se dvěma stejné řeči. Praská-li silně dříví na ohništi neb odletí-li daleko jiskra, přijde hosť z daleka.

Aby všichni hosté při stole zaspali, zapíchni do ubrusu jehlu, kterou mrtvému rubáš šili (od Hostýna).

16. Láska, vdavky, svatba, manželstvo.

Z nejedné písně moravské poznáváme, že naše dívky jsou si dobře vědomy, co jest tím pravým kouzlem, jež k nim hochy vábí a přitahuje. Tak v jedné z nich hlásá dívka o svých milostných kouzlech tuto nepopíranou pravdu:

Polajko, polajko,
dávno sme sa znały,
keď sme šohajovi
społu čarovały.

Nečarovała sem,
ani má mamička,
než mu čarovały
mé čérné očička.

Čarovały tobě
moje čérné oči,
keď's ich viděł ve dně,
moseł's přijít v noci.

Čarovała tobě
má biłá hubička,
keď ti ščebetała
jako łaštovička. (Suš. 232.)

Než přes toto poznání a jakkoli naše přísloví výstražně připomíná, že „čarovaný muž — malovaná (bitá) záda“, přece naše dívky, jako snad všecky jiné, po svém spůsobu rády si „začarují“, buď aby hocha, k němuž láskou zahořely, k sobě přivábily, neb aby poznaly, kdo jim osudem za muže usouzen, nebo konečně, aby nevěrného milence na pravou cestu přivedly.

Nejhojnějších kouzel našim milostným čarodějkám poskytuje rostlinstvo.

„Kvítí milodějné“, jímž se láska vzbuzuje, jest mimo jiné: laskavec, koukol, dobrá mysl, netík, plavuň, polajka, návratníček, jetel, toten. Kopajíce dívky takové zelinky, říkají: „Kopu ja tě, ma zelinko, pěti prsty šestum dłaňum, až (ať) se všeci za mnum hoňum (Slezsko).

Bačůvka (bačova žena) vařila v hrnku zeliny, až z hrnka volalo: „Poď! poď! poď!“ Tovaryš kovářský, na něhož bylo namířeno, musil na místě hoditi kladivem a běžeti tam (od Frenštátu).

Na Brodsku děvčata zapékají šohajům laskavec do pagáčků (placek). Milovník „krúcajú“ v rubáči (podolku košile): je-li šťáva červená, na koho si myslí, ten ji miluje. Májovník a „paterakou“ (pětilistou) jetelinu strkají v hadérce za „oplécko“ (živůtek). „Netátu“ (plavuň obecný) nosí dívka při sobě v uzlíčku, aby byla „vdajná“. I lavy v jizbě umývají netátou, „aby se mládenci schodili“.

Hledajíce jetelinku, děvčata říkají:

Jetelinka v lese,
Bože, rozpomeň se!
Jaké je to milování,
dyž mne milý nechce!

Nebo: O dvě (t. j. jetelinka o dvou listech) pro mě, o tři pro psy, o štyry pro milý, o pět pro květ, o šesti pro štěstí (záp. Mor.).

Nebo: Se štyrce pro mládence (dostane za muže svobodného), s pěti pro děti (vdovce), se šesti pro štěstí (bohatého). Od Olomouce.

Kdo by rád o někom zvěděl, miluje-li ho, nechť voní v jeho přítomnosti květinu „hleď na mňa“ (eufrasia odontides). Pohladí-li se osoba ta po tváři, nebo položí-li ruku na horní část těla, miluje tě. Poškrabe-li se na noze, nebo sáhne-li na dolní část těla, nemá k tobě lásky. Pak-li položí ruku na klouby, není ještě rozhodnuta.

Na Hané i jinde vytrhne dívka na sv. Jana Kř. dvě stébla „nádovníku“ (tučného muže), nazvouc je „on“ a „ona“, a vstrčí je za trám. Porostou-li a pokvetou, dostanou se za sebe. Kvítka nesmějí se trhati holou rukou.

Trhajíce toten, dívky říkají: „Toten, kde jsi, můj milý, poď sem!“

Na východní Moravě večer před sv. Jiřím dívka utrhne šest travních stébel, sváže je na horním, potom na dolním konci. Udělá-li se z toho věnec, miluje ji šohaj, na kterého si myslí. Potom vyhodí věnec na sladkou jabloň; zachytne-li se na ní, vdá se do roka, pak-li spadne, bude jí ještě posečkati.

Na Zábřežsku vezme dívka dva zelené lístky pšeničné a překládá jeden na druhý, až se svinou, říkajíc:

Viju, viju lásku
na zlatým řetázku,
má-li ten můj milé ke mně
upřimnó lásku.

Listy pak se samy od sebe rozvíjejí, při čemž dívka říká:

Rozvijé se, rozvijé se,
si-li věrné, přiznávé se!

Zůstanou-li rozvinuté listy jeden na druhém, jest milý věrný.

Když kvete žito, dívka vezme si 12 klásků, sváže je v kytku a položí si pod zhlavec. O kom se jí v noci zdá, toho dostane za muže (Slavkov).

Dívka vezme dvě stejné kytičky mateří doušky, označí je jménem hochů sobě milých a dá kamarádce ovoněti. Která více voní, toho dostane. Nebo uhryze přísadě kořínek, potluče na kameni a vsadí „na milého". Ujme li se, dostane ho (od Zábřeha).

Sázejíc řepu a kapustu, dívka vsadí na kámen sazenici řepnou a košťálek kapustový k sobě, při čemž myslí na jistého hocha. Ujmou-li se obě sazenice, dostanou se za sebe.

Tu noc před sv. Janem Kř. trhají dívky „blud" (galium vernum), uvijou z něho věneček a jdouce spat dají pod hlavu. O kterém se jim zdá, toho dostanou.

Též najdou-li plejíce len oves v něm vyrostlý (co by nebyl setý), vytrhnou a dají pod hlavu (od Zábřeha).

Trhajíc lístky květu bílé kopretiny („hořčičné", „hulána"). dívka hádá, čím umře, říkajíc: „Panna, žena, vdova" (od Tišnova), nebo za koho se dostane: „Žebrák, sedlák, kupec, pán" (Vsetín),

Na Brodsku dávají děvčata hochům jablka darem, když už jsou vzácna. Od každé dívky není radno snísti jablko, můžeť býti očarováno. Dívka pichne si totiž jehlou do prstu, namočí špičku v krvi a pichne do jablka, kde nesnadno poznati bodu. Snědl-li by hoch takové jablko, musil by dárkyni milovati. I „kabáček" (pagáček, placku) umějí takovým spůsobem očarovati: „Raz ten Švarninec dostał od Bary Kramlé (Kramlovy) taký kabáček. Išieł on k Volenovu, hodił ho psovi, a ten pes sa ho už nespustił. Išieł s ním až domuov a seděł cełý týdeň u chałupy."

Když se světnice bílí, je-li pěkně slunečno, bývají dívky z toho domu v lásce u hochů.

Pověsí-li dívka vlas svého milence na hřídel u hodin nebo na futro u dveří, „přivádí si ho do domu", hoch musí za ní přijíti.

Zavdává-li někdo dívce, nesmí děkovati, odpudil by se jí milý (záp. Morava).

Hoch nesmí dostati od děvčete špendlíku, popichali by si lásku.

(Příště ostatek.)

O písni „Siladi a Hadmaži"*).

Sděluje V. Houdek.

(Dokončení.)

Oba texty — Liborčénův a Kollárův až po začátek sloky 32. — jsou, jak vidno, až na malé, třebas dosti četné, ale přece jen vedlejší odchylky stejny. Lze-li si mysliti, že by Kollár, kdyby byl — dle „euphemistického" rčení Herrmannova — překlad textu maďarského do slovenčiny vskutku sám „obstaral", že by byl pořídil překlad s textem z roku 1684 tak srovnalý, jako oba texty vskutku srovnalé jsou? Illustraci k tomu podává Kollár mimoděk sám svým skutečným překladem posledních slok písně z maďarčiny, neboť tento jeho překlad vykazuje již mnohem důkladnější odchylky od textu Liborčénova, nežli celá ostatní píseň, o níž dle toho není pochybnosti, že je pravá a že se věc s její objevením skutečně tak měla, jak Kollár vypravuje.

Bylo tedy obvinění Kollára se strany maďarské z literárního podvodu úplně liché a křivé.

Není tudíž ani nejnovější výtka Dra. S. Czambela (Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns, 1891, Jänner, „Zur Kritik der Editionen slovakischer Volksdichtungen") činěná Kollárovi pro to, že tuto píseň do svých Zpěvanek přijal, oprávněnou. Tak jako Kollár zcela právem uveřejnil jiné staré historické písně slovenské: O Muráni, O Sigetě atd. atd., bylo jenom důsledností, že také píseň „Siladi a Hadmaži" otiskl, ježto se ve starém slovenském rukopise zachovala. A tvrdí-li při tom p. Czambel zcela všeobecně, že „viele der von Kollár mitgetheilten Lieder bloss schwache Übersetzungen magyarischer Volkspoesien sind", musíme žádati po něm podrobný jmenovitý výčet těchto „mnohých" domněle z maďarčiny přeložených písní a zároveň přesvědčivý důkaz, že jsou to skutečně překlady z maďarčiny. On se však obmezil na to, poukázati jako na doklad svého všeobecně odsuzujícího výroku k jediné písni „Siladi a Hadmaži", a tento jediný doklad jeho stojí na slabých nohou, jak ihned ukážeme.

Text Liborčénův je totiž nad míru pozoruhodný ještě pro jednu závažnou okolnost — právě v příčině otázky o národním

*) V článku tomto v sešitě 2. na str. 109 ř. 15. a 16. zdola místo kůň čti jezdec a místo mistr nad koňmi čti podkoní.

původu té písně. Kdežto text maďarský v Csoma-Codexu sám na konci písně prohlašuje, že je pouhým spracováním dle básně jiné, čteme v textu Liborčénově, že jeden mládenec tuto píseň „do kroniky sepsal".

Věc pak stává se teprve zajímavou, srovnáme-li letopočty na konci obou básní zaznamenané: Text maďarský (a sice je to nejstarší zachovaný maďarský text této písně) byl upraven dle jiné básně v r. 1571, kdežto píseň slovenská sepsána byla již r. 1560, tedy o jedenáct let dříve!

Nějaká mýlka v letopočtech není možna, poněvadž nejsou napsány v cifrách, nýbrž vypsány jsou slovy a k tomu v řeči vázané!

Dle toho nemůže býti text slovenský překladem z maďarského textu Csoma-Codexu.

Uvažujme nyní, zdali tomu nemohlo býti naopak, zda-li totiž nejmenovaný Semendrijan nepřeložil roku 1571 slovenskou báseň z r. 1560, jak se již Kollár domníval?

O srovnalosti textu Kollárova s maďarským z r. 1571 uvedli jsme již svědectví Herrmannovo, dle něhož jsou „beinahe wörtlich übereinstimmend". Přesvědčiti se o tom může ostatně i ten, kdo maďarsky neumí, srovná-li text Kollárův s německým překladem textu maďarského, uveřejněným již r. 1822 v Hormayrově a Mednyanského Taschenbuch für vaterländische Geschichte str 453—456. O překladu tom praví sice G. Heinrich (Ungarische Revue 1883, p. 762), že je „recht mangelhaft und mit vielen Missverständnissen"; a Aug. Herrmann (Ethnolog. Mittheilungen aus Ungarn 1887, I. 63) nazývá jej „ungenau und stümperhaft". Tento zrovna zdrcující úsudek však nezdá se nám býti oprávněným, uvážíme-li, že taková autorita jako Toldy ku svému vydání maďarského textu této básně ve knížečce „Magyar költöi régiségek" (Maďarské básnické starožitnosti) připojil tento německý překlad z r. 1822*) pouze na dvou místech opravený — jak jsme se o tom srovnáním přesvědčili; totiž předně ve sloce 17. (v textu Liborčénově 13.); tam praví překlad z r. 1822:

. . . . „Hinaus, ihr Glück
gen Wölfe zu versuchen," war die Antwort.

*) Praví sám v předmluvě takto: „Die alte Ballade, welche hier zugleich von der metrischen Übersetzung eines Ungenannten (aus dem Taschenbuche für vaterländische Geschichte 1822) begleitet erscheint" atd.

Což Toldy opravil takto:

. . . . „Ihr Glück mit Gottes Gunst
mit den Tyrnauer Wölfen zu versuchen.“ *)

Druhou opravu učinil Toldy ve sloce 25. (v textu Liborčénově 26.); tam praví překlad z r. 1822:

Szilagyi eilt herbei, dass er sie rette,
die freudig nun in seine Arme sinkt.

Toldy pak změnil to následovně:

Szilagyi eilt herbei; die Maid sich freute,
gar schön führt er sie bei der Hand von dannen.

Toto opravené znění shoduje se doslova s texty slovenskými.

Toť jsou tedy jediné dvě opravy, které Toldy v překladě z r. 1822 provedl; dle toho je onen úsudek Heinrichův i Herrmannův (mangelhaft, ungenau, stümperhaft) zajisté upřílišený. **) Spolehajíce

*) Toto místo je pro kombinace o stáří a původu této básně dosti důležito. Ve knížce „Magyar költöi régiségek“ připomenul k němu Toldy tuto poznámku: Im Original (míněn maďarský text) heißt es: „bei Tyrnau mit den Wölfen,“ d. i. mit den türkischen Soldaten, welche dem Feind furchtbar verderblich sind, wie Wölfe den Schafen, gegen die Ungarn zu kämpfen. — V maďarském textu stojí totiž „Nagy Szombat“, jak Maďaři jmenují slovenskou Trnavu. Toldy sám pokusil se později o jiný výklad tohoto temného místa a výklad ten přijali též novější literární historikové maďarští Kardos a Bodnár; vysvětlovalť onen Nagy Szombat tím, že prý si anonymus semendrijský asi spletl slovenskou Trnavu s hlavním městem Bulharska — Trnovem. Výklad ten podporoval poukázáním k tomu, že Jan Huňady okolí bulharského Trnova r. 1454 poplenil, a odvozoval z toho, že se báseň ta vztahuje k nějaké události, která se kolem r. 1454 sběhla. Jestliže domněnka tato pravdivou, mluvila by pro to, že onen Semendrijan měl před sebou originál slovanský, ve kterém stálo jméno „Trnovo“. Poněvadž ale oba texty slovenské mají tu souhlasně: „k uherské zemi“, vzniká tu otázka, zda-li přepisovač, jenž píseň tu do Csoma-Codexu v první polovici 17. století vpisoval, nenapsal chybně Nagy-Szombat místo Magyar Ország?

**) Dle slov Heinrichových (Ung. Revue 1883) by se texty slovenské lišily od německého překladu a tudíž i od textu maďarského i tím, že dle tohoto prý souboj končí smrtí Haďmášovou (der treuvergessene Hagymási büsst mit dem Leben), kdežto dle obou textů slovenských Siladi Haďmášiho nezabije, nýbrž jemu jenom ruku utne. Poněvadž však i dle německého překladu z r. 1822 Haďmáši jenom ruku v souboji pozbude (což i Toldy nechal beze změny), bude asi touto nesrovnalostí vinen jenom lapsus p. G. Heinricha. — Herrmann pak sotva učinil onen příkrý úsudek o německém překladě z r. 1822 na základě autopsie; soudíme tak z následujícího: Herrmann praví, že prý překlad ten má titul: „Die Kaiserstochter oder die Historie des Michael Szilágyi und Ladislaus Hagymási. Ungarische Ballade aus dem

na autoritu nejlepšího maďarského literárního historika Toldyho, můžeme zajisté německý překlad, jejž on ve knize „Magyar költöi régiségek“ k maďarskému připojil, považovati za spolehlivou a dostatečnou náhradu textu maďarského.

Poslední sloku, obsahující rok, kdy Semendrijan báseň tuto dle jiné básně „složil“, překladatel v Taschenbuchu nepřeložil — úmyslně, jak v poznámce praví, poněvadž prý ta sloka s dějem básně nesouvisí; jenom podotýká, že dle sloky té píseň ta maďarsky složena byla r. 1571. Za to ji přeložil G. Heinrich (Ung. Revue 1883, p. 762) takto:

Im Jahre tausend fünfhundert siebzig und eins
schrieb dies ein Jüngling gefangen auf Szendrö,
aus eines Dichters Versen, betrübten Herzens.

Viděti z toho, že Kollár v podstatě tuto pro naši argumentaci velmi důležitou sloku správně přeložil.

Ze všeho pak jde na jevo, že text Kollárův s textem maďarským je téměř doslova shodný, jak to již Herrmann podotkl. Ovšem až na některé odchylky, jakože některé sloky slovenských textů jsou dle německého překladu v textě maďarském staženy, takže text Liborčénův má 35 slok, Kollárův 34, maďarský pak jenom 33 slok. Také postup slok je uprostřed písně poněkud změněn. V některých podrobnostech uchyluje se text Liborčénův od maďarského více než Kollárův: tak není u Liborčéna řeči o mříži v okně žalářním ani o pěti vajdech (vojvodech).

Ale kromě těchto malých úchylek v podrobnostech jsou texty slovenské s maďarským přece tak srovnalé, že zajisté jeden ze druhého byl přeložen; a poněvadž text slovenský je o 11 let starší nežli maďarský, tedy by mohl býti jenom tento překladem onoho, nikoli naopak, jakož tomu ostatně poslední sloka maďarského textu samého nasvědčuje.

Také rozměr básně dokazuje nemaďarský původ onoho textu z r. 1571; dle G. Heinricha (Ung. Revue 1883) jsou maďarské

---

sechzehnten Jahrhundert“; kdežto fakticky je překlad ten v Taschenbuchu nadepsán jednoduše „Die Kaiserstochter“; oním nadpisem, jak jej Herrmann uvádí, opatřil překlad onen teprve Toldy ve své knížce „Magyar költöi régiségek“ r. 1828. Patrně měl tedy Herrmann jenom tuto knihu Toldyho, nikoli Taschenbuch před sebou. Vždyť onen překlad z r. 1822 jmenuje Hadmášiho — Majmásim a v poznámce ku konci překladu vyslovuje překladatel domněnku, že se tato píseň asi odnáší až k bojům Arpádovců s byzantskými císaři, nemluví tedy o šestnáctém století.

lidové ballady skládány zpravidla ve slokách o čtyřech verších dvanáctislabičných s rozlukou po šesté slabice; kdežto píseň „Szilágyi Mihály és Hagymási László" z r. 1571 vykazuje rozměr v maďarské poesii lidové zcela neobyčejný, totiž sloky o třech verších patnácti- až šestnáctislabičných — tedy tentýž rozměr, jakým složena je píseň slovenská. Z té právě příčiny podali jsme text Liborčénův v jiném rozměru než Kollár.

Shoda textů slovenských z r. 1560 s maďarským z r. 1571 je tedy úplná. Ale neukvapme se ještě s úsudkem. Snad se našel ještě jiný text, starší než z r. 1571 a s maďarským tak srovnalý, že dle něho báseň maďarská upravena býti mohla? Kardos dokazoval, že prý byla přeložena z jakési básně latinské. Důvod jeho je originelní: překladatel prý praví, že překládal „z veršů jednoho poety", a v XVI. stol. prý byl „poetou" pouze ten, kdo veršoval — latinsky! — Ale kde je tato latinská báseň? nebo aspoň jaké důkazy máme pro to, že taková báseň vskutku byla, a sice před r. 1571? — Celá tato latinská báseň je patrně bajkou, vymyšlenou za tím účelem, aby se vyvrátilo tvrzení Kollárovo, že maďarský text je překladem ze slovenčiny.

Či byl by ten Semendrijan dělal novou báseň maďarskou podle jiné starší básně maďarské? — Na tuto otázku není odpověď tak jednoduchá. R 1864 našel Karel Szabó zlomek maďarské písně lidové, která má stejný děj s písní o Siladim a Haďmášim. Rok později pak zaznamenal Samuel Szabó z úst lidu zase jiný zlomek maďarské ballady, která taktéž o těchto dvou uherských junácích jedná. Pro zodpovědění hořejší otázky je potřebí oba tyto maďarské zlomky poznati. Podáváme zde tedy svůj doslovný překlad jejich dle německého překladu, jak jej G. Heinrich v Ung. Revue 1883, a A. Herrmann v Ethnolog. Mitteilungen aus Ungarn 1887, I. 65–66 uveřejnili, při čemž jsme rythmus původní zachovali, rým však pominuli:

Zlomek objevený r. 1864:

Seděli jsou jednou dva uherští páni
v císarské temnici pro dva vinné hrozny;
dávno na ně všichni byli zapomněli,
neboť sedum let již v temnici seděli.

Jednou jali jsou se v úzkosti srdečné
o svojem zajetí tuto píseň zpívat:

„Milý, dobrý Bože, ustrň se nad námi,
nenechej nás déle v temnici úpěti!
Trápíme se tu již celých sedum roků,
od té doby pranic o světě nevíme;
nevidíme ani slunce východ, západ,
nevidíme ani hvězdy na obloze.“

Císařova dcera v bráně naslouchala,
těm uherským pánům toto pověděla:
„Poslyšte mne, vy dva uherští junáci,
co tak dlouho již v té temnici sedíte;
slíbíte mně, když vás odtud vysvobodím,
odvésti mne s sebou do domova svého?“
Oba vítězové ihned odvětili:
„Slibujem to věrně, o dcero císarská!“

Císařova krásná dcera bez prodlení
do své komory se rychle odebrala,
by tam něco peněz na cestu si vzala,
dukátů tři stovky do kapsy vložila;
do otcovy síně šla pak, kdež visely
klíče od temnice, ty hned s sebou vzala;
do maštale pak se dolů odebrala,
prohlížela si tam koně rychlonohé;
nejlepší tři dobře sedlané vyvedla,
na každého ostrou naložila šavli.
Na to od temnice bránu si prohlédla,
zámek skřípající klíčem otevřela,
na oba junáky hlasitě zvolala:
„Pojďte ven, na světle božím pookřáti!
Nyní můžete se na slunečku hřáti,
můžete i hvězdic koloběh spatřiti.“

Všickni tři si sedli na tři dobré koně,
vydali se takto na dalekou cestu.
Když tak ujížděli, den se rozedníval,
císarská se dcera ve strachu ohlédla:
Zdaleka již vidí, jak za nimi jedou
otcových vojáků veliké zástupy.
K vítězům uherským postrašeně volá:
„Hle, tam jedou hrozní otcovi rekové,
by mne zpět odvedli, vás pak rozsekali;
vaše červená krev po zemi poteče!“

Uherští junáci jí však odvětili:
„Bůh-li nám pomůže, neodvedou tebe;
nás nerozsekají, pokud šavle celá!“

Již se na ně hrnou císarští vojáci,
k mladým pánům takto hovořit se jali:
„Dobré jitro, mladí uherští junáci,
co jste uskočili z císarské temnice!“

Ti dva Uhři tak jim za odpověď dali:
„Bůh vás pozdrav, statní císarští vojáci!“
Jim pak takto řekli císarští vojíni:
„Za vámi jsme přišli, s vámi bít se budem!“
Mikuláš Siládi vítěz řekl na to:
„S Pánembohem tedy, srazme se vespolek!“

Ihned do veliké pustili se bitky;
Mikuláš Siládi šavlí se ohání,
divoce mávaje prosekal chodníček,
zase nazpět cestu širokou prosekal,
jediného živil z velikého vojska,
aby císaři tu divnou zvěsť přinesl . . .

Zakončení dle lidové ballady maďarské objevené od Szabóa:

Když po tomto boji oni dále jeli,
Ladislav Haďmáši na soudruha zvolal:
„Bratříčku, bratříčku, k souboji se chystej,
vítězi připadne císařova dcera.“

„Slyšte moje slova, uherští junáci,
co jste uskočili z otcovy temnice;
nebijte se o mne, vítězové mladí,
já raději kleknu, — srubněte mi hlavu!“

Ihned odpověděl Mikuláš Siládi:
„Bratříčku, bratříčku, můj věrný bratříčku!
Nechám já ti krásnou sultanovu dceru,
vem ji sobě, neb já nevěstu mám doma,
milou mám já ženu, jíž jsem věrnost slíbil!“

Takto děl Siládi; a takto zůstala
sultanova krásná dcera Haďmášimu.
Mikuláš Siládi domů se obrátil.
Ladislav Haďmáši pannu si odvedl.

Porovnejme tyto dvě maďarské ballady s maďarským textem z r. 1571 a ptejme se: Je to možné, aby byl onen nejmenovaný Semendrijan r. 1571 některou z těchto maďarských ballad tak upravil a tolikými podstatnými změnami opatřil, aby se jeho báseň téměř doslova srovnávala s písní slovenskou, 11 let před tím složenou, o které dle maďarských učenců prý nevěděl?

Nuže, existovala snad před r. 1571 ještě nějaká jiná báseň, výplod některého z okolních národů, podle níž snad onen Semendrijan mohl svou píseň upraviti? — Nikdo takové básně neuvádí. Toldy svou prvotní domněnku, že Semendrijanu látku poskytla píseň srbská, založil na té jediné okolnosti, že hrad Semendria leží na pravém břehu Dunaje, a napotom sám domněnku tu odvolal. Je také vskutku možno, že hradem Szendrö je míněn hrad ve stolici Borsodské.

Dr. A. Herrmann sestavil ve článku „Beiträge zur Vergleichung der Volkspoesie III." (Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn 1887. I p. 63. a násl.) velmi zajímavě všechny ty lidové písně a pověsti národů s Maďary sousedících, které tutéž neb aspoň příbuznou látku mají. Za nejpříbuznější s písní maďarskou pokládá balladu sedmihradských Sasíků pod názvem „Tumes Dietrich uch Hanes Gréger" (Thomas Dietrich und Johann Greger). Aby čtenáři naši i tuto báseň porovnati mohli s textem maďarským z r. 1571, podávám tu její stručný obsah:

Tataři ohrožují Brašov (Kronstadt v Sedmihradsku). Matka vybízí svého ženatého syna Tomáše Dietricha, aby šel proti nim bojovat, což on sebrav soudruhy učiní; ale je poražen a zároveň s Janem Gregrem zajat. Dceři krále tatarského je zajatců těch líto a poněvadž ji otec týrá, uprchne s nimi. Už blízko domova dají se oba uskoci do sebe, neboť každý chce dceru tatarského krále pro sebe, a zabijí se navzájem, načež i tato sama se zavraždí.

Že by tato báseň byla sloužila Semendrijanu za základ, aby utvořil z ní píseň téměř doslova se shodující s písní slovenskou, to tuším nikdo tvrditi nebude.

Dále uvádí Herrmann též rumunskou pověst o dvou bratřích, jejíž stručný obsah je takovýto: Ve městě Dévě žili jednou dva bratří: starší Juon byl ženat, mladší Nikolaj svoboden. Tu vtrhnou do Sedmihrad Turci a oba bratří upadnou do zajetí. Jednou když zalévali spolu v zahradě sultánově květiny, spatří je tam císařova dcera a táže se jich na jejich osudy Zamilovavši se pak do Nikolaje, umluvila s nimi, že je vysvobodí a s nimi uprchne, což také provedli. Když jich pak vojáci sultánovi pronásledují, tu hodí princezna za sebe svůj hřeben, z něhož se udělá les, pak jeden vlas, a z toho vznikne veliká řeka, a konečně naplije na zem, řkouc: „Chci, aby tu byl kostel." Hned tu je kostel, do něhož se uskoci skryjí, kdežto pronásledovatelé jdou mimo. (Tedy zcela

tak jako v našich pohádkách.) Konečně se dostali do hor, kde již nebyli pronásledováni. Aby si odpočali, ulehnou a usnou Ve snu zdá se Nikolaji, že k němu přišla bílá paní a napomínala ho, aby se měl na pozoru před svým bratrem, který ho chce zabít, aby si mohl císařovu dceru sám vzíti. Nikolaj se ze sna probudí a spatří vskutku bratra, jak se naň chce mečem vrhnouti. Rychle uchopí také svůj meč a raní Juona smrtelně; ten umíraje odprosí bratra.

V pověsti té, jak ji Herrmann zaznamenal (před tím nebyla tištěna), stojí ku konci: „A tak se stalo, že dva bratři opětně spolu se bili o ženu.“ Ze slova „opětně“ soudí Herrmann, že se tato pověst zakládá na jiné, starší, všeobecně známé pověsti.

To všechno, zvláště pak srovnalost některých jednotlivostí s pověstmi, pohádkami a písněmi národů jiných, je zajisté velmi zajímavé, — ale Semendrijan této pověsti ku své básni nepoužil; vždyť praví výslovně, že svou píseň „utvořil“ dle veršů jednoho básníka, nikoli dle pověsti nesepsané. Mimo to platí o této pověsti totéž, co jsme shora řekli o saské balladě.

Konečně uvádí Herrmann ještě balladu cigánskou, která však nemá s písní o Siladim a Hadmažim pranic společného a jenom tak dalece je jí podobna, že tu bratr zabije bratra pro ženu. Tato ballada tedy naprosto odpadá z kombinace naší.

A tak vskutku nezbývá než jediná ona píseň slovenská, která se s textem maďarským téměř doslova shoduje a docela dobře Semendrijanu r. 1571 sloužiti mohla za základ jeho básně, poněvadž je o 11 let starší. Z toho viděti, že měl Kollár úplně pravdu, když vyslovil tušení, že maďarský překladač měl před sebou text slovenský; jenom že Kollár tohoto výroku svého dokázati nemohl, poněvadž mu scházel rozhodující konec slovenského textu.

A nyní ještě jednu věc. Jak rozuměti sluší výrazu „do kroniky sepsal“ v textu Liborčénově? — Já tomu rozumím takto: „sepsati něco, co dosud napsáno nebylo, ale co si básník sám nevymyslil, nýbrž k čemu látku vzal buď ze skutečné události nebo z pověsti, z tradice.“

Uvážíme-li tedy všecky tyto zde uvedené okolnosti nepředpojatě, nemůže náš konečný úsudek o osudech této písně zníti jinak nežli takto: R. 1560 sepsal slovenský básník balladu tu buď podle skutečné události buď podle pověsti, a tuto slovenskou píseň přeložil neznámý Semendrian r. 1571 na maďarčinu. Zda lid maďarský tuto báseň dle svého spůsobu teprva si později upravil,

anebo znal-li tu pověst již dříve a zachoval ji v podobě lidové ballady, podle které snad básník slovenský svou píseň r. 1560 složil, toho nemůžeme dnes ještě určitě rozhodnouti.

Neupíráme, že tato druhá možnost má pro sebe více důvodů: hlavně maďarská jména obou hrdin básně; pak tu okolnost, že lid slovenský této písně nezná. Slovenský text její nebyl nikdy lidovou písní v pravém slova smyslu; schází mu duch slovenských písní národních; skládal jej bezpochyby někdo ze stavů vyšších. I některé jiné z historických písní slovenských od Kollára otištěných jsou patrně skladbami ne lidu, ale jednotlivců, vyšším stavům společenským přináležejících. Tak píseň o bitvě moháčské, o zámku muránském, o sigetském zámku, o Jágri, o Modrém Kameni, o Tompierovi, o Myjavě a Kozácích, o Červeném Kameni a Červeném vítězi. — Naproti tomu zabíhají již písně o Nových zámcích, o Alžbětě Bátorové a Červeném rytíři a Zburově dceři — více do spůsobu písní lidových. Pozoruhodnou je ta okolnost, že tyto historické písně staroslovenské zapisovali rektoři do kancionálů, kdežto písní vskutku lidových v těchto kostelních zpěvnících nenacházíme. Že píseň o dvúch uherských pánoch byla po Slovensku asi dosti rozšířena, to dokazuje ta okolnost, že se zachovala ve dvou rukopisech: v jednom z Hontu (rukopis Laučkův-Kollárův), v druhém z Turé Lúky ve stol. Nitranské.

Nazývá-li ji však Dr. Czambel (Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns, 1891. Jänner, „Zur Kritik der Editionen slovakischer Volksdichtungen") „ein schwacher Abklatsch des historischen Liedes der Magyaren", tu musíme se ptáti, proč že si Maďaři tolik zakládají na maďarském textu z r. 1571 (Toldy ji klade mezi nejlepší lidové písně maďarské), který — jak jsme zajisté nade vši pochybnost dokázali — je pouhým překladem textu slovenského z r. 1560?

Přes to opakujeme, že nechceme se příti o to, zdali pověst lidová, která k umělým básním těmto thema dala, byla původně maďarskou či slovenskou či duševním majetkem jiného národa. Jen tolik jde z našeho objevu té písně v kancionálu turoluckém,

1. že je křivdou, když Maďaři obviňují Kollára z mystifikace stran této básně, a

2. že maďarský text v Csoma-Codexu z r. 1571 je překladem slovenské básně z roku 1560, která byla složena na základě buď skutečné události buď starší pověsti.

* * *

Na letošní rok připadá 40. ročnice úmrtí Kollárova a na r. 1893 památka stých narozenin jeho. Ježto se dosud neproslýchá nic na veřejnosti o tom, žeby významná památka tato oslavena býti měla sepsáním a vydáním důkladného životopisu Kollárova, budiž aspoň za malou splátku dluhu toho považována tato práce, kterou památka Kollárova od onoho obvinění z literárního podvodu očistěna býti má.

Tištínský kancionál.

Sděluje P. K. Konrád.

Jeden jest český národ v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, jedna jest jeho vzdělanost, jako jeden jest i dějinný vývoj jeho. Proto když sbírali jsme materiál k dějinám posvátného zpěvu staročeského, bylo nám ovšem třeba, netoliko po Čechách jej shledávati, nýbrž i na Moravě a ve Slezsku. Bohudík jest tento materiál již s nějakou část sebrán a pečlivě uložen ve vlasteneckých museích Olomouckém a Brněnském, ve Františkově zemském museu a v zemském archivu v Brně, v bohaté knihovně Rajhradských benediktinů, v kapitolní a studijní v Olomouci a jj. Horlivě sbírali a ukládali vlastenci a vlastenky na Moravě jak pilné včely tyto poklady a svědky lidové osvěty českého národa do řečených včelníků. Však právě tyto poklady svědčí nám bezděčně, že musí krýti se jich po Moravě i po Slezsku ještě značně více, zejména psaných a tištěných kancionálů (starých) a zpráv o literátských bratrstvech ve starých knihách městských (trhových, kšaftovních, smluvních atd.). Proto záhodno jest, aby, kde kdo po venkově moravském a slezském ví o takových památkách, laskavě to sdělil s námi v časopisech, pak aby v městských archivech a starých knihách a zápiscích jejich pilně se hledalo; přesvědčiliť jsme se, že právě v těchto archivech mnoho zpráv o literátských bratrstvech se zavírá a bohužel denního světla se kryje. V tom ještě mnoho vlastenecké práce zbývá. I nebude lze dříve podati poměrně úplný obraz této osvětové dědiny našeho národa, leč až i tato práce bude vykonána. —

Známo jest, že od XVI. století také na Moravě byla to hlavně literátská bratrstva, jež pěstovala, udržovala i zvelebovala posvátný zpěv v kostele i v domácnosti. K tomu konci jako v Čechách

užívali literáti také na Moravě hojně kancionálů tištěných a psaných, utrakvisté Miřinského (Moravana) a Oujezdského, Bratří bratrských, luteráni ponejvíce Závorkova a katolíci zvláště Rozenplutova kancionálu, jenž byl v Olomouci tištěn r. 1601. Bylť sestaven od moravských kněží za hlavní redakce J. Rozenpluta ze Švarcenbachu, probošta v Šternberku, jejž k tomu dílu „jako Šimona Cyrenského k nešení kříže Kristového přinutili", jakž napsal o sobě. Novoříšskému literátskému bratrstvu byl jeho kancionál přikázán. Rozenplut vybral a uložil do něho pečlivým výběrem mnoho starých a nejstarších písní a přidal k nim i něco vlastních. Později rozšířil se po Moravě i Šteyrův svatováclavský kancionál, šestkrát tiskem vydaný za osmdesát let, ač bylo kromě něho i jiných dosti. Současně se šířila „Capella regia musicalis" K. Holana Rovenského, zejména tam, kde oblíbili sobě vícehlasné zpěvy a nástrojný průvod k písním, jenž tehdáž počal se šířiti. Takovýť přidělal Holan k valné části písní do svého kancionálu. Jakých zpěvníků užívali katolíci na Moravě v dřívější době před jmenovanými, neznámo.

Však bylo nejen z tištěných, alebrž i z psaných kancionálů zpíváno. Posavad nebylo nalezeno a objeveno starších nad XVII. století, vyjma Dačický z r. 1587*). Za to shledalo se na Moravě více rukopisných kancionálů právě od té doby, kdy v Čechách přestávaly, ustupujíce tištěným, jichž odtud hojně se vydávalo. Od XVII. do XIX. století posud známo jest rukopisných kancionálů 12 a dva na uherském Slovensku pořízené. Ponejvíce pocházejí z XVIII. věku. Velice důležitý a důkladný rozbor jejich malířsko-písařského obsahu podal V. Houdek zejména v III. seš. moravských ornamentů. Pokusíme se o krátký hudební rozbor některých, na kolik stačíme dle svých studií a zápisků, na místě pořízených.

Nejzajímavější v hudebním ohledu jest kancionál Tištínský. Jest to československý zpěvník malého folia z r. 1647., jenž náleží nyní zemskému Františkovu museu v Brně (Nr. 656). O jeho nabytí napsal do něho velezasl. mus. kustos Trapp tuto zprávu: „Die Gebrüder Ludwig Petržela, Piaristen-Ordens-Priester zu Freiberg in Mähren und Placid Petržela, barmherziger Ordens-Bruder, spenden dem Franzensmuseum ein Choralbuch in Handschrift, welches sich auf dem Chore der Kirche zu Tištín (ein Markt nächst Kojetein, vor Alters Czisstín) vorfand. Das

*) Časopis Matice Moravské 1891, str. 260—263.

Choralbuch enthält durchaus christkatholische Gesänge aus d. J. 1647. u. aus d. 18. Jahrh. in böhmischer u. lateinischer Sprache.“ Dle toho náležel tento kancionál bezpochyby literátskému kůru v Tištíně, uvidíme, že figurálnému, t. j. takovému, jež umělo také vícehlasně zpívati. Tak sluly v Čechách a zajisté i na Moravě. Kancionál jest papírový a v dřevěné desky, koží potažené, svázaný. Titulní list a začátek scházejí. Písně jsou vesměs notovány a psány na obě rozložené strany jako rukopisné kancionály vlasten. musea Olomouckého. Listy znamenány jsou na líci arabskou, na rubu římskou číslicí (touž). Noty, jimiž nápěvy jsou psány, jeví na sobě tvary, jakýmiž psalo se u nás v XV. a XVI. století. Z toho poznáváme, že opisoval písař (bez pochyby školní rektor) své písně ze starších kancionálů. A skutečně obsahuje kniha v sobě mnoho staročeských písní XIV, XV. a XVI. věku. Nejdůležitější pak proto jest, že zavírá v sobě i mnoho 2-, 3-, 4hlasných písní a to nejen homofonně, alebrž i polyfonně složených, čehož při žádném jiném z moravských kancionálů posavad neshledali jsme. Abecedního rejstříku není.

Udáme písně po řadě, jak jdou za sebou.

a) Počínají ranní písně, však teprve šestým listem, kdež jeví se píseň: 1. (Ve jméno) „Otce i Syna též i Ducha sv., vše jednoho Hospodina“ . . . (již má také Svorec z r. 1681. v olom. museu). Následují jiné ranní písně, odjinud vzaté i nové, staročeské i domácí. Staročeské jsou: 2. „Noc temnou přečkavše, jitra dočekavše“ (Šimona Lomnického), 3. „Všemohoucí Bože náš, děkujem tobě v každý čas“, 4. „Otče Bože všemohoucí, slavný a divný v své moci“. Nové a myslím domácího původu jsou: 5. „Ráno vstávajíce z svého ustlání, v němž tělo mělo odpočívání“, čtyřhlasná latinská píseň na „Otče náš“; 6. „Pater in coelis Deus omnium sanctificetur nomen tuum“, a česká: 7. „Ej nuž všickni vstana z lože, zdvihněm hlasy k Boží huře“. Z nich shledáváme i v Pomykalově důležitém kancionále z roku 1727 (v Olom. museu) 5, 2., 3. a 4. Na konci ranních písní připsán tento veršovaný satyrický nářek nějakého žáčka na postní stravu:

„Ya malé zjaczek
zpívám jako ptaczek,
kdybych mastnou topinku s medem jídal
ješče bych lépe zpíval,

a po té suché řypě
cosi mne v břuše štípe,
a po tom hořkém oleji
všeckny mne kosty bolegj.“ —

(5. a 7. není ve sbírce Sušilově ani Bartošově.)

b) Po ranních písních počínají mešní „introitové“ (postní, velkonoční, o vstoupení Páně atd.), k nimž přidány čtyři čtyřhlasné písně různého obsahu. Prvá jest 129. žalm: „Z hlubokosti volám k tobě“. Čtverohlas jest ponejvíce homofonový, jednoduchým, neb málo figurovaným kontrapunktem složený. Jeden list (XXI.) na konci schází a na XXII. listu.

c) „začínají se písně adventního času o vstoupení Syna Božího v život blahosl. panny Marie . . .“ Jsou tu prve písně o témž vtělení, pak mešní. Prvé obsahují v sobě známé staročeské písně adventní: 1. „Vesele zpívejme, Boha Otce chvalme“ (Lukáš), 2. „Poslán jest archanděl Gabriel k Marii Panně“ (z latinské: „Mittitur archangelus fidelis“ pražsk. arcibiskupa Jana z Jenštejna), 3. „Poslán jest od Boha anděl, jemužto jméno Gabriel“, 4. „Zdrávas, jenž jsi pozdravena andělem, poslem od Boha“ (Miřinský), 5. „Anděl Gabriel jsouc mocný posel“ (4hlasně), 6. „Po zlém pádu člověka hříšného“ (3hlasně, pís. Rozenplut). Nově složené zdají se býti: 7. „Září přejasnú navštivil Gabriel — Marygi krásnú — když k ní propověděl — Matkú Boží aby byla“; 8. „Buď vesela panno čistá — Ty jsi počala Jezu Krysta“. Sedmá („Září př.“) je čtyřhlasná v jednoduchém, málo figurovaném kontrapunktu složená. Osmá byla patrně také čtyřhlasná, ježto má pro čtyři hlasy nalínováno, však noty scházejí. (Sušil a Bartoš 7. a 8. nemají.) — Pomykal má písně 1., 2., 4., 5. a 6., pak píseň „Zdrávas Bohem pozdravená“, již má Tištínský kancionál čtyřhlasně. — Následují mešní písně adventní, t. j. mešní „introity“ adventních mší, pak interpolovaná Kyrie staročeská („Mnozí spravedliví proroci a králi“, „Hospodine Otče žádúcí, Bože náš všemohaucí“, „Hospodine Bože všemohoucí, nepřemožené moci“), pak „Et in terra“ (t. j. Gloria), Patrem a Sanctus. Na konec kladou se ještě povšechné písně adventní, jež obsahují se také v staročeské hymnodii: Přijdiž náš Vykupiteli (z lat. „Veni redemptor gentium“ z XV. stol.), Svatý nebes Stvořiteli (z lat. Conditor alme siderum, XV. stol.), Zdrávas první slovo bylo (k ní též lat. originál: Ave fuit prima salus), Zdrávas kněžno slavná,

zdrávas panno čistá, ty's přímluvce jistá (obě Rozenplutovy), Nová radost nového krále (Miřin.), Vítej Jezu Kryste z nebeské výsosti (Augusta) a jj. Konec jejich schází a následují na listě XXXIV.—35.

d) písně vánoční. Začátek jejich také schází. Vánoce vzrušovaly mysl našich předků co nejmocněji a nejpoetičtějším kouzlem ji vzněcovaly a naplňovaly. To jevilo se nejvíce v písních lidu; proto byly vánoční písně našich předků nejkrásnější, nejradostnější a nejněžnější. A čím starší byly, tím krásnější, tím něžnější. Proto i nejstarší vánoční písně zachovaly se nám přese všecky pohromy těžce zkoušené vlasti a přecházely z pokolení na pokolení, ze zpěvníku do zpěvníku. Proto má je i náš kancionál Tištínský; ba proto podává jich skladatel kancionálu značnou část vícehlasně, některé dokonce i polyfonně. Ty staré známé jsou: 1. Krystus Syn Boží narodil se nyní z života panenského, 2. Díky již nyní vzdávejme, 3. Narodil se Krystus Pán, 4. In dulci jubilo, zpívejme vesele, 5. Zvěstujem vám radost převelmi veselú, 6. V Betlémě městě řečeném narodil se jest, 7. Již slunce z hvězdy přišlo a j. Ty všecky jsou vícehlasné, první (Kr. s. B.) dokonce dvakrát; poprvé má homofonový čtverhlas, podruhé polyfonový trojhlas imitační.

Pak následuje jinou rukou psaná řada starých vánočních písní obecně oblíbených a rozšířených, však toliko jednohlasně. Jsou to: 8. Nastal nám den veselý, z rodu královského (XIV. stol.), 9. Nastal nám čas velmi veselý, 10. Prorokovali proroci, vzejde slunce spravedlnosti, 11. Sláva buď Bohu na nebi a pokoj lidem, 12. Den přeslavný jest k nám přišel, 13. Angelové, angelové jsou zpívali (XIV. stol.), 14. Všem věc divná, neslýchaná (XIV. stol.), 15. Poslúchajte křesťané, co se jest stalo (XIV. stol.), 16. Tři králi znamenali hvězdu (Rozenplut), 17. Chtíc aby spal, tak zpívala synáčkovi (XVII. stol.), 18. Toto malé děťátko (Šteyer). Nápěvy mají stejné, jako české kancionály; jen sem tam v některé pozměněna některá vedlejší nota. Však jsou tu ještě jiné písně, mezi nimiž jedna, myslím, jest nová, odjinud mi neznámá:

19. „Ach vítej dítě milé,
smutných kratochvíle;
byť nebylo přišlo dýle,
byla smutná chvíle!
Ro. Tebe ctí v nebeském díle,
andělé zpívají mile,
o korunko mého cíle,
o dítě přemilé.“ — (Jireček, Sušil a Bartoš nemají.)

Znamenáme na ní, že skladatel snažil se dáti své vroucnosti mocnějšího výrazu jediným rýmem ve všech verších. Nápěvu zde není, leč jen později připsaný základní bas. Snadno se domyslíme, že i Pomykal bude míti hojně těchto písní. A skutečně má čísla: 1., 3., 5., 6., 7., 8., 9.—13., 15., 17., 18. a j.

Následují mešní zpěvy vánoční: Introit na Nové léto a na Zjevení Páně; pak české Kyrie „Hospodine o milý Otče náš" a jiné, známé „Hospodine studnice dobroty", troje české „Et in terra", známá prosa „Pane Jezu Kryste, synu panny čisté, česká „Creda" (Věříme v Boha . . .), česká „Sanctus" a „Agnus Dei". Od strany 76. jsou latinské liturgické zpěvy k svěcení tříkrálové vody a k slavnosti Hromnic. Z toho patrně poznáváme, že tu knihu psal nějaký rektor kůru nebo kantor především pro svou potřebu k bohoslužbě.

Po těchto zpěvích schází opět něco listů, načež počínají jinou rukou a jiným písmem a černou chorální notou notované

e) postní písně a zpěvy (na str. 78). Začátek schází. Počínají zde α) koncem nějakého postního Kyrie. Následuje β) Alleluja (!) a místo prozy Cantilena, pak γ) české Patrem. Po něm jde δ) čtyřhlasná píseň Miřinského: „Umučení našeho Pána milostného važ sobě křesťan věrný". Skladba je homofonová s malou kontrapunktickou zdobou v sopránu. Pak teprv následuje titulní list s velkou ozdobnou initialkou N, zdobenou kvítky jako protěží a žaludy a listnatými úponkami. Tento titul zní: „Následují písně o umučení Pána Krysta i ke mši sv. náležející pašije y jiné v květné dni přináležející pořádně sepsané až do z mrtvých vstání". — Obruba kolem toho titulu je zdobena kreslenými kvítky nahoře a dole žaludy. — I v tomto oddílu jest plno staročeských krásných písní. Jsou to: 1. Važmež věrní nábožně smrť Krystovu nevinnú (V. Solín bratr), 2. Krystus příklad pokory (3hlasná, immitační pro 2 Sopr. a Alt), 3. Jestiť psáno dávným rokem (4hlasná, homofonová, nápěv slož. Miřinský), 4. Stvořitel nebe i země chtěl tomu sám od sebe (4hl. immitační), 5 O veliká milost syna Božího (4hl.) 6. Zdráv buď Kryste umučený, v pravé ruce probodený (Rozenplut), 7. Umučení našeho P. Jezu Krysta jakož popsal sv. Jan Evgl. (Miřinský). Máť též 8. latinskou sekvenci Stabat mater dolorosa s českým překladem obecně známým. Zvláštní nápěv její, mi neznámý, nevykročuje z okolku pouhé kvinty jonické či tvrdé toniny. — Následuje ještě více latinských a českých písní,

jednohlasně nebo čtverhlasně. — Pro popelečnou středu položena tu též liturgická antifona k žehnání popele. — Od listu C 1. počínají mešní zpěvy postní, starou chorální notou XV. věku psané: Introity, Kyrie, Patrem, Svatý, vše česky.

Od květné neděle podává se tu opět kromě českých písní též hojně latinských zpěvů liturgických. České písně (pro velký pátek) jsou v tomto oddíle tyto: 9. Otec nebeský jediného maje Syna (Lukáš, z poč. XVI. stol.), 10. Šel přes potok Cedron k hoře (Lukáš), 11. Poslouchejte žaloby nebeského Otce (Miřinský). Následují pašije v květnou neděli, jež počínají initiálkou U zdobenou jako předešlé. Však v tomto U jeví se také byzancký kříž na jeho ozdobu. Tyto, i pašije na velký pátek mají cantus firmus, jímž podnes se u nás zpívají. Následuje ještě více českých písní a liturgických zpěvů. — Pomykal má z těchto písní čč. d) 2. 3. 5.—8. a jj. Od listu 138. počínají

f) „Písně o slavném a radostném vzkříšení Pána n. Ježíše Krysta y při mši sv.“ První P jest opět kreslená, zdobená initiálka. Ozdoba kolem okraje jeví zde jednoduchý ornament, ze samých přímek složený. — Počíná dlouhá píseň, veskrz notovaná: 1. Alleluja, zpívejme s radostí o Krystově slavnosti. Od l. C. F. 1.—142. následují čtyřhlasné písně: 2. Aj nuž nyní vesele — Ježíše Spasitele, — který vstal z mrtvých cele, — chvalmež všickni (utrakv. 1559) 3. Surrexit Christus hodie, alleluja (českého původu ze XIV. stol., již má česko-latinský graduál Vyšebrodský z r. 1410. již dvojhlasně), pak jiné dvě české písně. Zde jsou převázané listy, ježto do velikonočních zpěvů vloženy jsou též jiné o Duchu sv. („Navštěv nás Duše sv.“), pak o Těle a Krvi Páně (Kyrie: Hospodine mocný, svrchovaný Králi a jj.) Od l. Cl. III.—154. následují čtyřhlasně: 4. Třetího dne vstal Stvořitel z mrtvých, náš milý Spasitel (pro sop. 2 alty a baryton, cant. fir. z latin. „Resurrexit Dominus“, jenž již ve vyšebr. rukop. z r. 1410 dvojhlasně); 5. Pán Bůh všemohúcí — vstal z mrtvých žádúcí (známá staročeská ze XIV. stol.; na l. Cl IX.—160 jest 6. Bože Otče z veliké milosti — učinil's nám více nežli dosti (4 hl. nápěv z poč. XVI. stol.) a 7. O daremné světské utěšení, co brzo pomijíš s rychlostí (4 hl. složil rector Rachtaba před r. 1520.) Po několika latinských následují tyto české (od l. C. IV.—165.): 8. Utěšený nám den nastal, — v němž Pán Jezu Kryst z mrtvých vstal (4 hl., c. fir. z počátku XV. stol.); 9. Vstal jest Krystus z mrtvých Král,

zvítězil (4 hl. c. fir. již z poč. XV. stol.); 10. Spasitel náš Pán Bůh všemohoucí (Miřinského), 11. Krystus Ježíš Nazaretský, — kterýžto umřel za všecky (XVI. stol.) a jj. latinské i české.

Po lat. velkon. sekvenci „Victimae paschali laudes immolamus" následují na l. C. R. V.—186 (= rub a líc) mešní písně velikonoční (české): Kyrie, Patrem, Svatý, Beránku B. a po nich opět velikonoční písně. Tady jsou listy opět převázány a promíchány. Na l. 166. jeví se čtyřhlasně prastará, velepamátná píseň: 12. Vstalť jest této chvíle ctný Vykupitel, ale bohužel až do slov: „pro hříchy naše — on vstáše" a d. — Rozumí se, že také Pomykal má hojně těchto staročeských písní, na př. čč. 4. 5. 8. 9. 11. 12. a jj. —

g) Také další řady písní o vstoupení Páně na nebe, o svatém Duchu a o sv. Trojici obsahují staročeské, známé písně, mezi nimi vždy také mešní zpěvy. Vytýkám z písní o sv. Duchu zejména nejznámější: 1. Vítej sladký Těšiteli, temnosti osvětiteli (slož. Miřinský dle lat. Veni dulcis Consolator), a 2. Otče náš milý Pane (Kliment bosák). Initiálky (první písmeno při každé řadě) **Z**, **N** a **P** ozdobeny jsou kresbami týchže motivů jako předešlé, ale vždy jinak upravených.

Z písní o nejsvětější Svátosti oltářní „na Boží tělo i při mši sv." vyznačujeme tyto známé: 3. Chval Sione Spasitele, (Rozenplut z latinské) 4. Ježíši tvá jest památka (lat. slož. M. Jakoubek ze Stříbra, česky dle ní až u Miřinského 1522.); 5. Otče Bože všemohoucí, jenž jsi nám dal v člověčenství (ze XIV. stol.), 6 Zdrávo buď o Boží tělo, — je(n)ž pro nás na kříži pnělo (XIV. stol. Vytay prawe Bozye tyelo . . . . .) Z mešních zpěvů jmenuji známou: 7. Nejmocnější Bože Otče vždycky svatý. (g-h-$\bar{d}$-g | $\bar{g}$-$\bar{fis}$-$\bar{e}$-$\bar{d}$c h | ga-h-ag-g). Na konci Te Deum laudamus s podloženým překladem (na liturg. cant. fir.) — Též Pomykal má písně: „Navštěv nás Duše sv." pak čč. 1.,2., 7. a jj.

h) Od l. 239. „následují písně o blahoslavené panně Marii . . . .". Initiálka **N** zdobena jako předešlé; však ornament zase jinak upraven Též obruba jest jinak stylysována. — Po tomto oddíle shledáváme opět staré písně české i novější a nové. Nová jest první (na l. **H F**) o růženci:

1. Přijmiž Panno růženec,
krásný zlatý věnec,
z života Ježíše svitý,
jako zlato slitý.
Zdráva buď Panno Marya.

Staročeské známé jsou na př. písně: 2. Jakžto růžička překrásná — a jakžto hvězda přejasná — Matko Krále nebeského (z I. pol. XVI. stol.);

3. „Zdrávas buď Marya panno,
z nebes kvítko, čistá schráno.
Tys nad ženy požehnaná“ atd. (Rozenplut.)

4. Raduj se panenko čistá, — Matko Pána Jezu Krysta (Rozenplut); 5. Čtyřhlasně: „Ave rubens rosa — Virgo speciosa“ s českým překladem po ní: „Zdrávas růže stkvoucí, — Panno velmi krásná“, (obě českého původu, česká: „O Maria róže stkvúcie“ již ze XIV. stol); 6 „Ave maris stella, — Dei mater alma“ (ze VII. stol.) s překladem: Zdrávas hvězdo mořská (XIV. stol.); Omni die dic Mariae („pís. sv. Kazimíra“), a jiné naskrze známé písně. Po nich kladou se na jednotlivé mariánské svátky „historické písně“, jaké již také Šimon Lomnický skládal a l. P. 1595 tiskem vydal („Kancionál neb písně nové historické“). — Od l. E XVIII.—269. (rub a líc) následují mešní písně o panně Marii. — Od l. pak 279. následují bohoslužebné zpěvy „jitřní“, nešpor a jj. latinské i české. Konečně na l. 302. zavírá tento díl písní (na svátky a slavnosti Páně a panny Marie) velmi dlouhou píseň o umučení Páně, pod níž pak stojí psáno: A. M. L. N. Anno 1647.

Následují nešpor o Duchu sv. a jj. hodinky církevní. Z mariánských písní má Pomykal čísla 1. 6. 7. (česky) a pís. „Hvězdo jasná, panno krásná, kteráž Krysta splodila“. Však tato slova jsou v Tištínském kanc. psána pozdější rukou až na zadní desce. Patrně tedy i tuto plzeňskou píseň (XVII. stol.) na Moravě znali a zpívali.

i) V posledním oddíle zavírají se (od l. 348.) Zpěvy a písně o svatých a světicích Božích vůbec a pak o jednotlivých světcích zvláště. Prvé obsahují v sobě obecní mešní zpěvy (Introity, Kyrie, Patrem, Sanctus) o sv. apoštolích, evangelistech, andělích, mučenících, vyznavačích a pannách (Commune Sanctorum). Texty jsou české, toliko některé introity jsou napřed latině podány. První **P** tohoto oddílu (v nápisu: „Počínají se Introitové a Kyrie . . .) jest initiálka, kreslená jako předešlé. To platí též o initiálce **Z** v druhém nápise a díle těchto písní: „Začínají se písně při posvěcení chrámu a při mši sv.“ (Od listu 373.) V poslední části toh. oddílu jsou životopisné „písně na svátky svatých Božích a vyvolených“ na způsob „historických“ písní Šimona Lomnického z r. 1595. Ba myslím, že jsou to právě tyto

písně Šimonovy, ježto jeví na sobě onen všední prosaický způsob veršování, jímžto řečené písně našeho Lomnického se vyznačují. Nemajíce jich po ruce, nemůžeme je na ten čas srovnati. Klademe zde na příklad 1. slohu písně (tišt. kanc.) o sv. Štěpánu:

„Štěpán svatý, Bohu milý,
pln jsa milosti a síly,
činil zázraky, znamení,
všemu lidu k podivení". —
(Má jiný nápěv, nežli Steyr. sv.-václ. kanc.)

Tyto životopisné písně táhnou se až do konce kancionálu. —

* * *

Není a nemůže býti účelem tohoto rozboru, podati a prozkoumati všecky jednotlivé písně našeho kancionálu; alebrž k tomu chtěli jsme jím poukázati, že Tištínský kancionál na mnoze, ba po nejvíce zavírá v sobě písně staročeské, původem, textem i nápěvy staročeské. A ze stručného rozboru poznali jsme, že skladatel jeho skutečně vybral a uložil do něho nejlepší a nejpamátnější písně různých českých luhů. Utrhl do svého věnce nejvonnější kvítí XIV. století, vybrané písně utrakvisty Miřinského a katolického bosáka Klimenta z konce XV. stol., několik obsahem nezávadných písní bratrských a s valnou část dobrý výběr nejlepších katolických písní ze XVII. století a z liturgických kněh církve katolické. Jen z malé části složil a přidal nové písně, jež bezpochyby sám složil. I tato okolnosť nasvědčuje naší domněnce, že tento kancionál složil kterýsi (Tištínský?) školní a kůrní rektor. Ježto pak obsahuje tento kancionál v sobě i mnoho vícehlasných zpěvů ve všech oddílech, jež v průvodu nápěvů jsou původní, . . . myslím, že stal se asi důležitým pramenem figurálním literátům*), kteří že i na Moravě byli, svědčí právě tento důležitý kancionál. I v tom tedy znamenáme, co na počátku jsme řekli, že jedna jest vzdělanosť českého národa na Moravě a v Čechách a jeden jest i dějinný jeho vývoj. Neb co shledali jsme v kancionále Tištínském, jeví se také v rukopisných kancionálech vlasteneckého musea Olomouckého. Proto jsme největší a nejdůležitější z nich. kancionál Pomykalův, s ním srovnávali.

*) Figurální literáti sluli ti, kteří obstarávali vícehlasné zpěvy při bohoslužbě na rozdíl od chorálných, kteří jen jednohlasně zpívali. Proto v Čechách dělívaly se někde i literátské kůry na dvé, figurálný a chorálný, na př. v Lounech, Sedlčanech a jj.

Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův.

Sestavuje Aug. Sedláček.

Dlouholetým pracováním v starodávném místopisu a dějinách českých rodin došel jsem poznání, že nelze v té příčině ani o českých věcech ani o moravských zvláště psáti, poněvadž se jedny druhých nejen často dotýkají, nýbrž i při osudech obou zemí namnoze společných udávalo se, že ze země do země se přecházelo, aneb že mnozí rodové v obou zemích statky drželi Mnohý rod z Čech pocházející kvete posud jen na Moravě, jako ku př. Bukůvkové z Bukůvky, Dubští z Třebomyslic a Mitrovští z Nemyšle; mnohý z nich tu již před lety vyhasl, jako ku př. Březničtí z Náchoda. Naopak také bylo; Pňovští z Sovince ku př. vyhasli teprve v Čechách, strádajíce již chudobou. Mnohý rod zapustiv moc svou v Čechách, velmi platně působil v obou zemích. Vzpomeňme si ku př. na Jiříka Poděbradského! I poněvadž o starých rodech moravských ještě velmi málo bylo pracováno, a v některých minulých pracích pro neznalost erbův poklesky se nacházejí, předkládám veřejnosti výsledky svého badání nikoliv po pořádku, nýbrž maně podle toho, jak je která věc propracována, jsa té naděje, že příspěvky tyto i těm, kteří o místopisu pracovati budou, zajisté práci jich ulehčí.

Zkratky.

V. = archiv c. k. dvorský a státní ve Vídni. — R. K. = stará registra královská v c. k. menším archivu ministerstva vnitra ve Vídni. — A. V. = archiv Svatováclavský v Praze. — Z. B. = archiv zemský v Brně. — M. B. = archiv král. hlavního města Brna. — K. O. = archiv veledůstojné kapituly kostela Olomouckého. — M. O. = archiv král. hl. města Olomouce. — A. M. = archiv Svatomářský řádu sv. Jana v Praze. — T. = archiv knížecí v Třeboni. — H. = archiv hraběcí v Jindřichově Hradci. — P. D. = Paprockého Diadochus. — P. Z. = Paprockého Zrcadlo.

1. Počátky pánův z Cimburka.

Přistupujeme napřed k vypisování počátkův pánů Cimburských z té příčiny, že jsou zajímavější nežli mnohých jiných rodin a že bohatyrskou myslí nad jiné rody vynikali. Páni z Cimburka patří k těm rodům, o nichž nelze říci, že by byli jen moravského původu. Ač v pozdějších dobách měli hlavní sídlo své na Moravě a tu velké statky drželi, přece mnohem dříve se vyskytují v Čechách, kdež jedna větev jich nepřetržitě až do konce XVI. století

zůstávala, když již na Moravě Cimburkův ani nebylo. Lze tedy pokládati Cimburky za rod společný, t. j. takový, který se skorem současně v obou zemích vyskytuje.

V programu c. k. vyšší reálky v Opavě (1881) dočetli jsme se o rukopise musejní knihovny Opavské, v němž jest pochvalná báseň na pány z Cimburka asi o 2000 verších, sepsaná Martinem Tišňovským. V druhém zpěvu jest řeč o Miroslavovi předku jich, kterýž založil klášter Sedlecký a k jeho ochraně postavil hrad Cimburk. Paměť tato tuším v XV. století podle povídání starých pamětníkův sepsaná podporuje se všelijakými doklady nezvratnými tak, že se jí víra dávati musí. Ne mnoho, ale přece něco váží, že jméno Miroslava, který asi r. 1142 klášter Sedlecký u Kutné Hory založil, také v pozdějších dobách u pánův z Cimburka se vyskytuje. Více váží, že u Kutné Hory posud se vyskytují náspy hradu, kterýž se v starých pamětech nazývá Cimburkem ne snad proto, poněvadž se tak jmenoval, nýbrž proto, že jej páni z Cimburka v XV. století za své původiště pokládali*). Pověst naše pak dostává i odjinud takového potvrzení, že ji za pravdu můžeme pokládati. Pod kostelem sv. Barbory ukazován mi r. 1883 starožitný mezník, na němž jsem spatřil erb pánův z Cimburka a kapituly Pražské (pruh na příč položený). První chvíli naplnilo mě podivením, jak by se vzal u Kutné Hory erb pánův z Cimburka, ale brzo se to vysvětlilo listy dd. 1410, 16. dubna a 20. července, kteréž se nacházejí v kníž. Švarcenberském archivu na Orlíce. Tu potvrzuje papež Innocent výpověď učiněnou skrze Kunráta z Vechty mezi opatem a klášterem Sedleckým a Linhartem, farářem kostela Pněvického**) a sv. Barbory, o rozhraní farností jejich, totiž kostela Malínského a Pněvického. Dopodrobna se popisuje, až do kterých ulic ta která farnost dosahovala; tu jest také řeč o mezních kamenech, určujících meze i panství i farnosti (distinctionem dominii et juris parochialis) a praví se, že byla poznamenána dvojím štítem, totiž kostela Pražského, jemuž patřily Pněvice, a kláštera Sedleckého, jemuž patřívaly grunty, na nichž povstala Kutná Hora. Jeden takový mezník stál na dřevném trhu naproti faře. Měl tedy klášter Sedlecký ve svém erbu cimbuří, dědictví to po svém zakladateli.

*) Popis viz Památky arch. XIII 243, kdež na str. 243 v pozn. 1. potlač nedobrou poznámku o „zhublém sáčku“ pánův z Cimburka.

*) Pněvice, zaniklá osada naproti Kutné Hoře.

Na Moravě dvojí jest Cimburk; jeden, řečený Starý Cimburk, jest nad Trnavkou v severozápadní části, druhý řečený Nový Cimburk u Koryčan. Zdá se, že tento postaven jest teprve tehdá, když Starý Cimburk vyšel z držení rodiny, což stalo se teprve po r. 1316 (Reg. III. 117.), neb tehdá prodán jest Pěčíkov k panství Cimburskému patřící.

Obyčejně se za to má, že starý Cimburk se poprvé r. 1247 připomíná. Vyskytuje se totiž jakýsi Marquardus de Cinnenwerg ve dvou listech, z nichž jeden má datum 1247, druhý 1241 (podle Palackého 1251, Reg. I 499, 547, 624); avšak oboje jest chybný opis nějakého třetího listu a jest nejisto, zdali je tam Markvart tak psán, jak se tuto píše Nám zdá se, že patřil spíše k rodu pánův z Šimberka, mezi nimiž se v l. 1234—1254 jeden Markvart vyskytuje, a pokládáme Cinnenwerg za chybné psaní slova Schenkenwerg.

Jako první toho rodu vyskytuje se Ctibor (1238—1249), zvaný jednou de Lipnich, jednou de Lubnik a jednou de Lipnicze, tak že nevíme, míní-li se tím Lipník na Moravě nebo Lipnice v Čechách. (Reg. I 432, 450, 575.) Dalimil chválí Ctibora z Lipníka, který ok. r. 1280 statečné jízdy na Němce činil. Synem jeho byl Bernart z Cimburka, jenž seděl na Cimburce s manželkou svou Žofkou a r. 1308 zboží své v Pěčíkově prodal. (Reg. II 947.) Připomíná se v pamětech r. 1308—1338 častokráte, jsa r. 1318 podkomoří Moravským. R. 1329 nacházíme jej v průvodu krále Jana v Toruni, r. 1330 byl s ním v zemích západních. (Král. státní archiv v Kralovci). Zdá se, že po r. 1316 prodal Cimburk pánům z Lipého aneb králi Janovi a vyženiv s Sabinou z Koryčan zboží Koryčanské, tu sobě nový Cimburk postavil. Současně s ním připomíná se jednou Ctibor z Lipnice 1316, který měl také erb Cimburský. (Reg. III 117., K. O.) Synové jeho Albert a Jan připomínají se již r. 1316 jakožto nezletilí (filioli); r. 1320 s otcem prodávali Poděhusy u Kutné Hory v Čechách a připomínají se i potom v pamětech moravských. Od nich pocházejí potomní páni Tovačovští z Cimburka. V Čechách připomínají se potom vladyky z Dalkovic, z Jemniště, Vojslavští z Vojslavic, ze Střimelic a Cimburkové z Cimburka, kteří všichni byli téhož erbu. Také na Moravě bylo několik rodin, které cimbuří na štítu nosily. K rodu tomuto patřil Radslav z Heraltic, jenž se v l. 1254—1272 připomíná a naposled purkrabí Znojemským býval (Z. B. a M. B.). Téhož znamení užívali

také potomci jeho, nazývajíce se po Heralticích u Brtnice; zejména jsme našli cimbuří 1368 u Oldřicha a Jana (H.), 1446 u Oldřicha (H.) a 1507 u Jana Heraltického z Heraltic (M. B.) Konečně sem patří také vladyky z Račic (u Hrotovic), o nichž jakož i Heraltických jindy promluvíme, a téhož erbu užíval také r. 1409 Petr Jechanec z Odunce. (T.)

2. Vladyky z Hustopeče.

Od r. 1249 připomíná se nejednou Vilém z Hustopeče. R. 1257 sám několikátý zakládal město Hradiště (Reg. I 569, II 35—140) a vyslouživ si za králů Václava a Přemysla některá zboží v Rakousích, daroval z nich r. 1262 les Purglines komendě sv. Jana v Hohenavě. K darování tomuto přidal r. 1271 les a pastviště v dolu Gebolfově, táhnoucímu se od řeky Moravy podle potoka Švarcavy (A. M.). S ním současně připomíná se r. 1202 jiný Vilém z Hustopeče a od r. 1271 vyskytuje se v pamětech Odolen odtudž, jehož pokládati lze za syna Viléma prvního. Erb jeho na pečeti k listu r. 1292 (7. dubna) přivěšený ukazuje štít, přes nějž jde pruh pošikem zhora dolů položený, který se také na křídle nad helmou vyskytuje (A. M., Reg. II 291, 505, 674). Hustopeč potom drželi bratří Vilém a Frycek z Egerberka, kteří prodali r. 1322 všechny statky své tudíž, totiž Hustopeč, Styrovice (nikoliv „Štajrovice“), Nestarovice, Zarušice, Kvasov a Skorovice králové Elišce (Reg. III 310, 330). Erb jejich byl takový, jako jsme u Odolena popsali (Z. B.). Příjmení „z Hustopeče“ zavrhli proto, poněvadž mezi tím nabyli hradu Egerberka s panstvím v Čechách. Když jej prodali, vyskytují se v držení statku Pětipes u Kodaně. Držel jej r. 1332 týž Frycek, který prodal Hustopeč (V.). Erb jeho měli potomci Pětipesští z Chyš a z Egerberka až do vymření svého, jak lze viděti v P. D. o stavu rytířském na str. 101, jen že zde pruh k vůli staré pověsti pozměněn jest na tok vody. Příjmení jich starožitné z Chyš ukazuje pak, že na Chyších seděli, ještě nežli Hustopeč drželi.

Okolo Hustopeče připomínají se již r. 1334 vinice a možná dosti, že vzdělávání jich a založení jest zásluhou tohoto rodu vladyckého, který v Čechách pro poctivost, šetrnost a rekovnost svou býval velice vážen.

Na Moravě byli vladyčtí rodové, kteří užívali podobného znaku, ale jiných klenotův, jako ku př. Buchlovičtí z Doma-

myslic (P. Z. 340) a Krsovští z Krsovic (P. Z. 369). Také jej nacházíme r. 1387 u Beneše z Moravičan (Z. B.) a 1399 Vaníka z Radotic seděním v Děšově. (H.)

3. Vladyky ze Znorova, Veselé a Malenovic.

Erb rodu tohoto byla ruka, držíc řemdih čili kyj s hruškou, která jest posázena hřebíky (A. M.). Oblíbena byla u rodu tohoto jména Pardus, Sudomír, Tvrdiše nebo Tvrdek, jež jsou vzácna a málo kde jinde se vyskytují. Proto také lze pokládati za předka jich Tvrdiši (1146—1174), který býval purkrabí na Podivíně. (Reg. I 119, 145, 151), nejsou-li doklady podvržené. Druhý předek rodu toho byl Sudomír, který se v l. 1195—1207 vyskytuje. (Reg. I 191, 228.) Měl čtyři syny. Dva z nich, Tvrdek (1234—1252) a Budivoj (1256) zřídka se připomínají. (Reg. I 407, 603, II 44); tím častěji vyskytují se ostatní dva. Starší Pardus (1234—1266) vyskytuje se od r. 1241 jako komorník práva Olomouckého nejednou; r. 1256 prodal zboží své v Držislavi ke komendě Svatojanské v Hrobníkách a r. 1257 s bratrem svým a sám několikátý zakládal město Hradiště (Reg. I a II). Podlé sídla nazývá se jen jednou, r. 1249 totiž „de Wnorow", což by ukazovalo na Vnorov; ale vykládáme to na Znorov nad Moravou pod Ostrohem. Neb bratr jeho Sudomír, jenž se v l. 1232—1261 připomíná, nazývá se r. 1261 z Veselé, tedy po tvrzi a městečku, v jehož sousedství Znorov leží. Týž byl v letech 1248—1261 komorníkem práva Břetslavského (Reg. I a II) a měl syna Tvrdiši (Reg I 579). Tento se připomíná r. 1250, ale není pak o něm památky. Potom paměti o tom rodu mlčí, neb lépe řečeno pro nedostatek pomůcek neumíme z nich vyhledati to, čeho nám jest potřebí. Že ale rod ten žil a nevymřel, dokazují pozdější pečeti. R. 1378 měl týž erb Mikuláš z Lubojed, komorník práva Opavského, r. 1413—1417 Mikuláš z Malenovic, jenž držel Prakšice. (Arch. Rajhrad. a T.) Potomci jeho seděli na Prakšicích ještě několik let potom.

(Příště dále.)

Františka Stránecká.

Napsal K. Kořínek.

(Pokračování.)

Pravili jsme, že Stránecká obdařena byla neobyčejným pozorovacím talentem; proto také nezůstali jí tajni činitelé, již přispívají k tomu, aby život lidu, jímž horlivě se obírala, plynul

ve štěstí, spokojenosti a blahobytu. V některých obrazích a povídkách svých učí zajisté lid na jednotlivých postavách oněm vlastnostem a ctnostem, které základem býti mohou jeho blaha pozemského. Tyto práce psané s určitou tendencí klademe do řady třetí. Zkoumejme, k čemu v nich spisovatelka nabádá. Jest to předně šetrnosť a spořivosť, bez níž není řádného rodinného života. Pozorujte jenom n. př. Rozárku v povídce „Od desíti k pěti"! V celém městečku nebylo nad pannu Rozárku co se hospodaření týkalo, a staré ženy říkávaly, že má ruce „ze zlata"; tu kdyby prý si někdo vzal bez krejcaru, lépe že by učinil, než kteroukoli s tisíci. Ani o své svatbě nezapomněla drůbeže; ač nastrojena, pozorlivě damaškové šaty a vyšívanou sukni shrnula, aby jich neušpinila, a vyšla na dvorek ku svým milým husám a kuřátkům, aby je nakrmila. Tak ji zastal ženich, a radostí mu zářil obličej, že Pán Bůh právě jemu tak vzácné hospodyně popřál. Mladý Brusík koželuh sám byl za svobodna pilný pracovník, který mnohý tolar do truhly uložil, ač mu posud hospodářství málo vynášelo. Dostav pak šetrnou Rozárku za ženu byl šťasten, manželé došli vrcholu spokojenosti.

Jestliže pak dobré hospodaření vůbec jest s to, aby založilo domácnosť, do níž nouze nemá přístupu, tož tím více rationelně prováděné hospodářství rodinám ku blahobytu pomahá. Vzorem takových pokrokových snah v obci jest rodina Malinova v „*Podruhu*", obrázku z moravské dědiny. Co bylo řečí v obci, když u Malinů odložili hnojiště pod chlévy! Co dědina dědinou stojí, žádný jinde hnojník nezakládal jako pod zápraží. A Malina se ještě k tomu chlubil v hromadě, že se mu nyní nejnepatrnější částečky pro roli neztratí, hnojovka prý přímo z chléva stéká na hnojiště, mrvu promáčí, a co jí mají nazbyt, tu prý ještě zachycují ve výzděnku a hnojivo jí polévají. Bláznů mu spílali, ale znenáhla jinak o něm soudili. Prožluklé noviny, z nichž ty novoty Malina čerpal, a na něž obyvatelé osady zprvu žehrali, sami sobě znenáhla oblíbili a scházívali se u Malinů na zahradě, a Malina jim předčítal mnoho zajímavého a poučného z novin a zapřádal pěkné rozpravy o všem. Za to také měli role vzorně obdělané a mnohé si zlepšili jak v domě tak hospodářství.

S dobrým hospodařením říkajíc ruka v ruce kráčí domácí pořádek a čistota, ku kterýmžto vlastnostem opět a opět Stránecká zřetel obrací dávajíc na jevo, jak asi sama jich ve své domácnosti

byla pilna. O Františe Malinové utrhačná Kotvrdová říkala, že až někdy sama (Františa) hospodařiti bude, chalupu na rub obrátí. Takový však pořádek a čistotu, jako v její domácnosti, byl by v celém kraji darmo hledal.

Než jsou ještě jiné ctnosti, jež musejí se snoubiti v ladný celek s vlastnostmi jmenovanými, aby pevný základ byl položen ku spokojenému a šťastnému životu. Jednotliví členové rodiny vespolek se musí podporovati, navzájem se milovati Dítkám vzdávati jest úctu a poslušnost jeviti k rodičům, bratřím a sestrám ve svornosti a lásce žíti. Krásný toho obraz skýtá rodina Malinova v „*Podruhu*“. Co druh druhu na očích uhlédli, již to vykonal. Starý Malina stavěl, Jan (zeť) jenom přisluhoval A stará Malinová hospodařila, ale Františa pracovala. A proto, že si rodičů tak vážili, že je tak ctili a z rukou jim vlády nebrali, až se jim samým zprotivila a je obtěžovala, proto jim Pán Bůh tak požehnával. Příkladem upřímné lásky sesterské jsou Rozárka a Lucinka v obraze „*Od desíti k pěti*“. Zvláště významné jest, co Lucinka dí sestře svojí: „To je stará věc, že já ti půjdu za droužku; vždyť jsme si posud vždy věrnými družkami bývaly, a nejen věrnými družkami, ale i věrnými sestrami, a zůstaneme jimi až do hrobu.“

Když pak neštěstí časem stihá a trestá lid, v bídě a nouzi se octne rodina, pak jen usilovná práce provázená trpělivostí a důvěrou v Boha, v níž mocný balsam dříme, jest s to, aby uchránila nešťastníky samobojstva, jakým za našich časů rádi v městech zhosťují se nepohodlného břemene životního. Povšimněme sobě ubožáků ve „*Všedním obrázku*“! O všecek majetek připraven chalupník a rodina jeho. Necitelný vinopalník chalupu jejich dává na buben pro nepatrnou částku, jíž mu dluhují. Hledajíce obydlí dali se směrem k městu. Zůstanou-li tam, či budou putovati dále blátem nebo sněhem a závějemi, ví jen Ten, který ptáka živí a kvítko odívá; pouze na Něj spoléhá malý tento hlouček, jenž se brodí rozblácenými hroudami polní cesty. Narazí-li pracovitá dlaň sklíčených rodičů ještě kdy o pořádný kus chleba, jenž by je vespolek od zahynutí zachránil?

A poněvadž lid ví, že ruka Páně často dotýká se svých věrných jako na zkoušku, pociťuje také s ubohými upřímnou soustrasť, do srdcí raněných útěchu vlévá slovy laskavými, bližnímu v neštěstí ku pomoci spěje jako milosrdný Samaritán. „To co vás trápí,“ tak těší nešťastného Květoně hajný Tulák v „*Pouti na*

15

Velehrad", „už poručte Pánu Bohu, popatřte na ty zastavení a vzpomeňte, co Syn Boží za nás přetrpěl. Přetrpte i vy maličko, a Pán Bůh pomože."

Ale Stránecká také káře lid, a nezamlčujíc vad jeho nabádá k nápravě. Kam vede k. př. prchlivosť a umírněnosť, ukazuje se nejlépe v povídce „*Od desíti k pěti*". Brusík, dovedný koželuh, řemeslem zbohatnul, a jak bývá, zpyšněl. Dodává kůže také pro vojsko, a když jednou jeho výrobek pohaněn, rozvzteklil se tak, že všecky tovaryše propustil a řemesla zanechal z pouhé umíněnosti, tvrdohlavosti. Ale v brzce všecky domy praskly, a na konec vstoupil Brusík po hrozném, tuhém boji k jinému mistru koželužskému za tovaryše. Postava koželuhova s bezmeznou umíněností výstražná pro lid.

Jako však tvrdohlavosť a neústupnosť velikou jsou vadou, tak zase přílišná povolnosť, nedostatek ráznosti, zvláště u muže, rodině na škodu bývá. Lucinka a Josef vstoupili ve svazek manželský. (Od desíti k pěti.) Ale mladá ženuška neměla smyslu pro hospodářství ani chuti pro domácí zaměstnání nejevila; a Josef byl tuze poddajný, měkkého srdce a povolného jednání: takový muž, jako Brusík byl, lépe by se byl pro ni hodil. Josef se nikdy samostatného jednání nedomohl, všude uhnul, aby manželce neublížil, raději mlčel a trápil se. Není tudíž divno, že bída a nouze svrchovaná rodinu stihá, z níž vyprostí smrť ubohé.

Nešetrnosti, nespořivosti a plýtvání majetkem varuje spisovatelka v obrázku „*Tři kapitulace*" tato slova Matouškové kladouc do úst: „Bartáků grunt přišel na buben. Co je to za novinu pro mne? Nevídám je denně chodit do hospody? To ta zpropadená svoboda donesla. Kéž by raději zas nad nimi (sedláky) ta palička úřadovala! Přestali by mrhať statků! Uvěříte-li, že u nás statní sedláci již za stoja osení zaprodávají židům? Oni zaprodají — za chlast a ve žních se lopotí z bohadarma na roli, slunce je opeká, oděv si derou, žízní prahnou — pro žida — za úrok. Ale běda, kdyby takhle před sedláka stoupil a požádal ho, aby šel na tovarych za mzdu. Jaká to pro něho hanba — kraj světa neslýchaná věc! Ale pro nic za nic dřít, aby si žid hověl, domy stavěl, toť snadno. Proto pravím, dobře jim tak."

Obrázek ze života „*Uchráněný peníz poklad v nouzi*" psán jest s tendencí, kterou bychom naznačili takto: Drž se svého kroje, nebuď otrokem mody! Vzorem věrnosti kroji svému je Kačírková.

Muž její, zedník, odstěhovav se s rodinou do města a zpanštěv nutí ženu do městských šatů, v čemž jej podporuje protivná Patočková. Dlouho se Kačírková zpečuje obléci šat městský; zdálo se jí, jakoby s tím krojem, jejž nosila od malička půl století, i celou svou povahu měla ztráceti, a nejeden těžký povzdech při tom pomyšlení vydral se jí z prsou. Ale když Kačírek vydal poslední groš za městský šat, spadne s lešení, a rodina octne se v bídě, z níž zachráněna dovedností Kačírkové v národním vyšívání.

Dobré srdce k lidu projevuje Stránecká budíc v něm lásku k rodné půdě a varujíc jej ukvapeného a nerozvážného stěhování do krajů jiných, o nichž nabyl představ nepravých aneb upřílišených, k. př. do Ameriky. Jak se Nerostová (v obrázku „*Vystěhovalci*“) horší na Kvapilovou, která jí oznamuje, že se vystěhují do Ameriky, kde prý se peníze snadněji vydělávají a kde se žádné daně neplatí! „Já,“ praví Nerostová, „kdyby mi tam království přislibovali, přece bych tam nešla. Čtyři koně by se mnou nehnuly. Kdybych tuhle měla náš kraj opustiti, náš kroj více nespatřiti, naši řeč více neslyšeti, Bože světe, snad bych sešílela.“ Ale v krátce udělá totéž, co Kvapilovi. Jediný synáček měl k odvodu. Nerostová přemluvila chotě svého, že se raději vystěhují do Ameriky Však Jeníček na moři onemocněl a zemřel. Po strastiplné cestě, srdce rozryté hořem nad ztrátou syna, přijeli do Ameriky. Najali si byt v malém domku — ale Nerostová stále pláče, vždyť nebýti Ameriky snad by dosud se těšila se svým Jeníkem.

Kolik chuďasů zvábených vybájeným kouzlem krajin zámořských hořké slzy roní nad nešťastným krokem, jejž učinili! Jak rádi by znova všech útrap a svízelů daleké pouti pomořské se podjali, aby jen vlasť milenou zase spatřili, v níž bída a nouze netísní člověka tak jako ve krajích cizích, nehostinných!

(Příště ostatek.)

Kandidatury krále Přemysla Otakara II. na německý trůn.

Napsal Josef Pekař.

(Pokračování.)

Část druhá.

(Kandidatura Otakarova roku 1256.)

Král Vilém zahynul v neslavné půtce s Friesy dne 28. ledna 1256. Královský trůn římský se uprázdnil a knížata hledali nástupce. Tentokráte byla na nohou diplomacie celé západní a střední

Evropy. O volbu nového krále starali se nejen na Rýně, v Praze a v Římě, ale i v Londýně, Paříži a Seville. Bratr krále Anglického, Richard z Cornwallu, mladý král Kastilský Alfons X, markrabí Otto Braniborský a Konradin Štaufský vystoupili jako kandidáti. Vedle těchto jmenují některé prameny kandidátem knížat také Přemysla II., krále Českého.

Tu setkáváme se s druhou kandidaturou Přemysla Otakara II. Ale jako při plánu z roku 1255, tak i zde nejsou zprávy tak určity ani spolehlivy, aby nebylo pochybností. Pochybnosti vznikly a s nimi kontroversa, jejíž počátky spadají již do 17. a 18. století. Starší tuto literaturu uvádí Pelzel (ve spisu v úvodě citovaném). V našem století hájili kandidatury Přemyslovy z r. 1256 Böhmer[1]), Palacký[2]) a zejména Schirrmacher[3]) proti Lorenzovi[4]), Bussonovi[5]), Lipkauovi[6]) a Schroerovi[7]). Drobnějšími poznámkami přispěli tu Cornowa, Dobrovský, Höfler, Dudík, Philipps, Biermann a Koch[8]). Zdálo se, že úvahami těmito spor jest již konečně rozřešen, když nejnověji Ficker[9]) přidal se k staršímu mínění, hájenému Böhmerem a Palackým, vysloviv tak zřejmou pochybnost o přesvědčivosti důvodův uvedených se strany protivné. Otázku třeba tedy považovati dosud za spornou.

* * *

[1]) Böhmer, Regesta imperii 1246—1313. Str. 37. — Additam. I, XV—XVI.

[2]) Palacký, Dějiny II, str. 27, 28.

[3]) F. Schirrmacher, Die Entstehung des Kurfürstencollegiums. Berlín 1874. Str. 74 sl.

[4]) Lorenz O., Deutsche Geschichte im 13. u. 14. Jahrh. Vídeň 1863, I.

[5]) Busson A., Die Doppelwahl des Jahres 1257. Münster 1866.

[6]) Lipkau A., De Richardo, Comite Cornubiae, Electo, Coronato rege Rom. Regimonti 1865.

[7]) Schroeer J., De studiis Anglicis in regno Siciliae et Alemanniae adipiscendo collocatis. Bonn 1867.

[8]) Cornowa, Verhältniss zw. K. Přemysl Ot. II. u. den Päpsten (Pojednání král. čes. společ. nauk, II. ř., sv. 1). — Dobrovský J., Erläuternde Bemerkungen über die Geschichte Ottokars II. (Monatschrift der Gesellschaft d. vaterl. Museums in Böhmen, 1828). — Höfler C., Über das böhm. Königthum (Mittheilungen des Vereines für Gesch. der Deutschen in Böhmen, IV. (1864) a Guelfismus u. Ghibellinismus in Böhmen (tamtéž, VIII). — Dudík, Geschichte Mährens, V. — Philipps, Die deutsche Königswahl bis zur gold. Bulle (Sitzber. der Wiener Akad. Sv. 26 z r. 1858). — Biermann G., Ottocar's II. Stellung zur röm. Curie u. zum Reiche (Progr. des Gymn. zu Teschen 1857). — Koch H., Richard v. Cornwall. Štrasburk 1887.

[9]) Böhmer-Ficker, Reg. V, 2, č. 5289a.

Obraťme se nejprve k pramenům, v nichž obhájci kandidatury Přemyslovy hledají oporu

Zpráv listinných o nabídnutí koruny Přemyslovi II. není.

Z kronikářů jest současníkem událostí l. 1256 jen jeden — neznámý autor několika záznamů obsažených v t. zv. druhém pokračování Kosmově. Zpráva jeho o příchodu arcibiskupa Konrada Kolínského do Prahy[10]) citována bývá nejčastěji. O věrohodnosti její nelze míti nejmenší pochybnosti. „Ut credimus" kronikářovo prozrazuje, že byl očitým, bezprostředným svědkem všeho, zároveň pak, že o účelu návštěvy nevěděl nic určitého. Domněnka jeho, že arcibiskup přišel jednat s Přemyslem o říšských záležitostech (de imperio) byla se zřetelem k současným poměrům nejpřirozenější a srovnávala se zajisté se skutečností. Nemůže as býti pochybnosti, že příčinou cesty arcibiskupovy byla na ten čas nejdůležitější záležitost říše — volba nového krále. Ale že by Konrad Kolínský byl přišel nabídnout Přemyslovi korunu, o tom kronikář nepraví ničeho.

Možnost toho ovšem nezdá se býti vyloučena. Arcibiskup přišel do Prahy s určitými návrhy stran kandidatury. Z pozdějšího chování Přemyslova a arcibiskupa Kolínského k volbě jest patrno, že návrhy tyto přijaty nebyly. Přemysl šel zcela jinou cestou než arcibiskup. Jest otázka: Týkaly se návrhy arcibiskupovy kandidatury Přemyslovy, či navrhoval mu kandidáta jiného?

Proti prvé možnosti svědčí prozatím dosti výmluvně sama zpráva Continuatorova. Kdyby, jak mínil Böhmer[11]), v první nám známý den volby (23. června 1256 ve Frankfurtě) byla se vyslovila většina knížat pro Přemysla a kdyby tedy poselství Konrada Kolínského bylo mělo za úkol na základě volby knížat požádati Přemysla za přijetí koruny, není možná, aby se nebyla dochovala o tom určitější zpráva, než kterou má Continuator. Jeho skromné „ut credimus de imperio tractaturus" jest samo sebou svědectvím pro

[10]) Emler, Prameny dějin českých II, 294: Eodem anno (1256) XVI. Kal. Augusti Conradus Archiepiscopus Coloniensis Pragam venit et in monte Syon hospitatus est, pluribus diebus et a principe terre decenter receptus et in expensis procuratus est et ut credimus, cum principe Bohemie de imperio tractaturus. Tandem pluribus ac variis xeniis ab eodem principe remuneratus copiose, IV. Idus Augusti ad sua reversus est.

[11]) Böhmer, Reg. imp. str. 37 (Böhmer-Ficker, č. 5289a, str. 991).

bezpodstatnost podobného mínění. Tak zvláštní a neobyčejná událost nalezla by zajisté v současných letopisech živějšího ohlasu. Nelze si přece mysliti, že by se tím tajil dvůr, že by se tím tajilo poselstvo. Jediný letopisec, jenž zprávu o tom nám dochoval, neví nic ani o zvolení Přemyslově, ani o slavném poselství knížat. Rovněž sotva lze souhlasiti s míněním, že by v červnu ve Frankfurtě Přemysl některými knížaty byl zvolen neb i navržen. O shromáždění Frankfurtském nevíme nic, než že svoláno bylo, a mlčení kronikářů třeba považovati za důkaz, že knížata se buď ani nesešli, buď že neujednali nic závažného.

Správnost mínění Böhmerova, podrobena kritice pouze s tohoto stanoviska, vzbuzuje tedy pochyby. Než nedosti na tom. Z politické situace tehdejší a i z některých ne nedůležitých známek lze souditi na pravou příčinu cesty arcibiskupa Kolínského do Prahy. Byla to snaha získati Přemysla pro kandidaturu — Konradinovu.

Třeba tu míti na paměti jednání z roku předešlého. Tehdy Wittelsbachové spolu s arcibiskupem Konradem usilovali o zvolení buď Konradina nebo Ludvíka Falckého. Bylo-li tomu tak, potom třeba souditi, že spojená strana kolínsko-wittelsbašská úsilí své po smrti Vilémově obnovila. Od konce jednání o volbu nového krále neuplynulo ani půl léta; poměr mezi arcibiskupem a falckrabím se tedy sotva tak změnil, aby obnovení přerušené akce nebylo již možno. K obnovení tomu, zdá se, skutečně došlo. O falckrabí Ludvíkovi víme to bezpečně: dne 28. července 1256 vyzývá papež rýnské arcibiskupy, aby volbu Konradinovu překazili[12]). Bully této nevydal papež bez důvodu — o kandidaturu Konradinovu se na jaře r. 1256 jednalo, a byl to zajisté Ludvík Falcký, jenž o ni usiloval nejvíce[13]). Jest otázka, účastnil-li se v plánu také arcibiskup Kolínský? Nám zdá se nepochybno, že ano[14]). Měl-li úča-

[12]) Raynaldi Annal. eccl. ad ann. 1256, par. 3.

[13]) Srv. Schirrmacher, Die letzten Hohenstaufen, str. 138, 453 pozn. 20 (proti Bussonovi Die Doppelwahl, str. 5).

[14]) O Lorenz (Deutsche Geschichte I, 146) praví, že papeži nebylo třeba se obávati, že by kdy Konrad Kolínský podporoval Konradina. Konrad byl prý nucen pro spor s biskupstvím Paderbornským zachovávati s kurií dobrou vůli. — To jest soud nesprávný. Jak bedlivě arcibiskup přízně kurie vyhledával, patrno z jeho pokusu zločinného atentátu na život papežského legáta Petra de Capocci (srv. výše str. 96.), pro kterýžto čin byl stížen církevní klatbou. Napomínání bully papežské mohlo svědčiti jen arcibiskupu Kolínskému, nikoliv pak Mohučskému (jak míní Lorenz), protože tento byl od počátku r. 1256 zajat.

stenství v témž plánu r. 1255 a nechtěl-li na sebe uvaliti podezření, že dříve jednal neupřímně, byl nucen vrátiti se k němu i po smrti Vilémově, za poměrů daleko příznivějších. Některé známky ukazují, že tak vskutku učinil. Předně vidíme, že jedná i nyní v plné shodě s vévodou Ludvíkem. Na podzim (po zmaření kandidatury Konradinovy papežem) byl Ludvík pro Richarda z Cornwallu a arcibiskup Konrad také. Lze tedy se domnívati, že arcibiskup souhlasil s Ludvíkem i na jaře, když tento osnoval zvolení Konradinovo. Možno však dovoditi, že nejen souhlasil, ale energicky pro onu kandidaturu byl činným. Z jmén pánů, jež Continuator Cosmae v průvodu arcibiskupově vypočítává, jest patrno, že poselství to bylo také obesláno Ludvíkem Falckým. Tu pak o návrzích, jaké Přemyslovi učinilo, nemůže býti pochybnosti. Byla to buď kandidatura Ludvíka samého, anebo mladého Konradina, nikdy však kandidatura Přemyslova.

V průvodu arcibiskupově byli: dominus praepositus Henricus de Sefflica, Philippus comes de Falkensteyn, Henricus comes de Wirrenbuc, Wernherus comes de Bolant, Dietrzich nobilis de Milendunk, Gottfridus, notarius Archiepiscopi, et alii nobiles [15]).

Tři z nich, Dětřicha z Milendunka, Jindřicha z Virnenburka a Zyflišského probošta Godfrida (jenž jsa zároveň kanovníkem kostela Kolínského byl arcibiskupovi podřízen) nalézáme často v okolí arcibiskupově: první dva jsou jeho many, spojenci, přáteli — krátce náležejí ku šlechtě, která s arcibiskupy Kolínskými úzce spojena byla [16]). Jinak jest s bratry Wernerem z Bolandu a Filipem z Falkenšteina. První se sice také jednou (13. červ. 1255 [17]) v listinách arcibiskupových uvádí, ale na bližší styky sotva tu mysliti lze, protože oba jmenovaní páni byli (Filip z Falkenšteina teprve od smrti Konrada IV. [18]) věrní služebníci krále Viléma. Ještě v únoru a březnu r. 1255 nalézáme je v listinách jeho [19]). S Filipem z Falkenšteina, stranníkem Štaufským, se v listinách Kolínských

[15]) Emler, Prameny dějin čes. II, 294. pozn. 2.

[11]) Lacomblet, Urkundenbuch II, č. 404, 423, 465, 470, 496 (Theodericus de Milendunc); 404, 423, 424, 496 (Henricus de Virnènburg); 424, 426 (Godefridus prepositus monasteriensis de Efflia). Co tohoto se týče, zdá se, že kronikář nebyl dobře zpraven. Probošt Zyfflišský slul Godfried, nikoli Henricus a 4. srpna 1256 byl přítomen v Kolíně (Lacomblet II, č. 426).

[17]) Lacomblet, l. c. č. 416.

[18]) Srv. Hintze, Das Königthum Wilhelms von Holland, str. 43, 79.

[19]) Böhmer-Ficker, Reg. č. 5221, 5237a, 5238.

nesetkáme. Za to lze důvodně domýšleti se nějakých bližších styků mezi oběma jmenovanými pány a falckrabím po smrti Vilémově. Méně spolehlivé zprávy Zornovy kroniky, dle níž Filip z Falkenšteina a Werner z Bolandu spolu s falckrabím a jinými pány osvobodili královnu (dne 4. prosince 1255) ze zajetí Hermanna z Rietbergu[20]), můžeme tu pominouti. Důležitější jest listina z 25. ledna 1257, kterou Werner a Filip se syny svými se zavazují pomáhati falckrabímu proti arcibiskupu Trevirskému, pokud boj trvati bude[21]), a zejména pak listina daná 28. května 1256 ve Frankfurtě[22]), kterou Ludvík dává Filipovi z Falkenšteina a synu jeho v léno hrabství Wetterau. Nedlouho na to účastní se Filip poselství arcibiskupova do Prahy. Tu nelze jinak, než souditi, že dal se falckrabím pro plány jeho získati, že byl ochoten vydati se proto do Prahy spolu s arcibiskupem Konradem, a zmíněné léno že bylo odměnou za jeho služby. Bylo by sotva vysvětlitelno, že by týž Filip z Falkenšteina, byv Ludvíkem tak obdarován, přimlouval se v Praze spolu s arcibiskupem za jiného kandidáta proti Konradinovi neb Ludvíku samému. Bylo by to nevysvětlitelno i u arcibiskupa, jenž by potom sotva mohl býti v témže táboře, jako falckrabí. — Bulla papežská plány Ludvíkovy, pokud se týkaly kandidatury Konradinovy, ovšem zmařila; pokud se týkati mohly kandidatury Ludvíka samého, zmařilo je úplně odmítnutí Přemyslovo. Pozoruhodno jest, že zakročení papežovo spadá právě v dobu, kdy se asi kurie dověděla o odchodu arcibiskupově do Prahy. Jednání Konradovo jí ovšem milo býti nemohlo, a zdá se, že i v tom má své kořeny nepřízeň, o níž mluví arcibiskup v listině ze dne 26. prosince 1256[23]).

Pokusili jsme se vyložiti příčiny a účel cesty arcibiskupa Konrada do Prahy na jiný způsob, než jak se dosud tvrdilo a hájilo. Až na obhájce kandidatury Přemyslovy vykládají totiž souhlasěn všichni, kdož volbou l. 1256—57 se obírali, že arcibiskup v Praze pracoval pro Richarda z Cornwallu[24]). To je pravděnepodobno z několika důvodů. Jednání o kandidaturu Richardovu spadá teprv do podzima r. 1256. Ovšem první poselstvo do Němec z Anglie

[20]) Böhmer-Ficker, č. 5285a.
[21]) Koch-Wille, Reg. der Pfalzgrafen am Rhein 1214—1400, č. 675.
[22]) Ibidem, č. 660.
[23]) Böhmer-Ficker, č. 5289. — Lacomblet, l. c. č. 233, 234.
[24]) Busson, Doppelwahl, str. 13.

vyslané dostalo své pověřující listy již 12. června[25]), ale o jednání jeho nevíme ničeho a jest sotva uvěřitelno, že by se tak brzo domohlo takových úspěchů Podivno by bylo, že by arcibiskup Konrad — nehledě k tomu, co jsme v té příčině již uvedli — tak záhy dal se získati pro anglické plány, věda, že prozatím s nimi žádný z knížat nesouhlasí. Vévodové Bavorští měli zcela jiné záměry; Branibory a Sasy chystaly kandidaturu Oty Braniborského, arcibiskup Mohučský byl zajat, Trevirský již asi jednal s Alfonsem[26]). Za takových poměrů bylo sotva radno pro Richarda se příliš exponovati[27]). A konečně: arcibiskup jest poslední z knížat, jenž pro Richarda se prohlašuje. Teprv když Bavory a Mohuč byly získány, dal se pohnouti i Konrad (15. prosince 1256). A ani tu nevěří ještě cele v zdar Richardovy kandidatury: dává si nabídnutou summu peněz zajistiti i pro ten případ, že by Richard ještě před volbou ustoupil[28]). Lze tedy sotva uvěřiti, že by arcibiskup Kolínský již před půl rokem sám v prospěch Richardův vystoupil.

Souhrn všeho krátce zní: Arcibiskup Kolínský nevypravil se do Prahy s tím úmyslem, aby Přemyslovi II. korunu nabídl. — Continuatora se za svědka domnělého nabídnutí trůnu dovolávati nelze

Ani ve kronikách pozdějších, v kronikách z poslední čtvrti XIII. a první XIV. stol. nenajdeme nic, co by určitě svědčilo, že r. 1256 Přemyslovi římské království podáváno bylo. Ale jsou dvě zprávy z té doby, z nichž jedna klade nabídnutí koruny Přemyslovi k l. 1272 (vlastně 1271), druhá pak vzpomíná ho obecně, neudávajíc určitého roku. Obě tyto zprávy byly od obhájců kandidatury Přemyslovy k l. 1256 vztahovány.

První zprávu čteme v t. zv. „Příbězích krále Přemysla Otakara II.“ (Annales Ottocariani) k l. 1271. Udání roku jest patrně nesprávné: kronikář měl zajisté na mysli r. 1272, kdy smrtí krále Richarda trůn německý se uprázdnil. Co se tu vypravuje? Řečeného léta v měsíci srpnu poslán prý byl Kolínský arci-

[25]) Böhmer-Ficker, č. 5288.

[26]) Srv. o tom Böhmer-Ficker, č. 5289a (str. 991—993).

[27]) Schirrmacher (Die Entstehung des Kurfürstencoll., 73) správně poznamenává, že kdyby první vystoupení anglických poslů bylo tak úspěšné, že arcibiskup Kolínský byl získán a jiné získati hleděl, že by se v čase nejblíže příštím nějaká určitá stopa činnosti té jeviti musila.

[28]) Böhmer, Reg. imp. Reichssachen, str. 353, č. 58. — Lacomblet. l. c. č. 233.

biskup (jménem se výslovně neuvádí!) s mnohými pány od knížat voličů ku králi Přemyslovi, požádat ho, aby přijal korunu císařskou. Král přijal poselstvo vlídně a hostil je po několik dní. Svolav pak shromáždění předních šlechticův českých, žádal ho o radu, jak se zachovati. Jménem shromáždění odpověděl králi nejvyšší komorník Ondřej. Radil, aby král odmítl, poněvadž tak mocný jest, že ho, bude-li třeba, sám císař poslouchati bude[29]). Králi prý slova ta lichotila i uposlechnuv rady pánův, propustil poselstvo s odmítavou odpovědí a mnohými dary. Tak zachoval se král i k jinmý poslům, kteří za stejnou příčinou do Prahy přicházeli[30]).

Ti, kdož kandidaturu Přemyslovu z r. 1272 popírají, vztahují ovšem zprávu tuto k l. 1256. Sem ji klade Riedel[31]), Schirrmacher[32]) i Palacký[33]). Nebudeme rozhodovati, hodí-li se zpráva „Příběhův" k l. 1272, čili nic — dejme tomu, že nikoliv, že tedy původ její sluší hledati v nejasném rozpomínání na události r. 1256. Pak ale nemůže považována býti za spolehlivý pramen pro události roku tohoto, pak jest to zpráva pozdní, zaznamenaná řadu let po r. 1272, zaznamenaná kronikářem, jenž ani o událostech r. 1272 z vlastní zkušenosti nevěděl nic určitého. Zpráva ta však sama sebou jest pravděnepodobna. Vykazuje patrně známky prostonárodní tradice, jejíž historickým podkladem jeví se pouze příchod arcibiskupa Kolínského do Prahy r. 1256. O tom šíře bude promluveno v třetí části článku tohoto.

Mimo zprávu „Příběhů" vztahována bývá k l. 1256 také zpráva „Rýmované kroniky štýrské". Spisovatel její klade

---

[29]) Řeč jeho, jak ji kronikář uvádí, jest nadmíru frásovitá a nabubřelá: O rex invictissime et excellentissime, quis mortalium tuae potest in terris aequiparari potentiae! Deus in coelis regnat, tu in terris ex permissione eius, et ducibus et terrarum principibus dominaris, et non est qui resistat tuae voluntati. Incognitae enim tibi sunt, ad quas invitaris, diversarum gentium nationes, et rerum dubius eventus. Sede in solio patrum tuorum; tuum regnum et potestas per climata mundi famosius dilatatur, et ad mare nomen tuum insonuit, iam et nutibus tuis cuncti terrarum principes famulantur. Ipse etiam, si necesse fuerit, imperator tuis parebit mandatis scuto et clypeo in auxilium tuae necessitatis" (Emler, Prameny dějin českých, II, 326).

[30]) Emler, Prameny děj. čes. II, 326—327.

[31]) Riedel, Graf Rudolph von Habsburg und Burggraf Friedrich III. von Nürnberg (Abhandl. der Berliner Akad. der Wiss. 1852, str. 559).

[32]) Schirrmacher, Die Entstehung des Kurfürstencoll., str. 73, 74.

[33]) Palacký, Dějiny II, 1, str. 89.

panu „Jindřichu z Norimberka", vyslanému r. 1275 od císaře Rudolfa k Přemyslovi, v ústa tato slova:

„Von Nurenberc her Heinrich
sprach: „herr, ich was des bot,
daz iuch sunder spot
daz rîche wart an gesuocht,
und daz ir sîn niht geruocht
zu der selben zît." [34])

Kdož by pochyboval, že toto místo štýrského kronisty nelze považovati za pramen bezpečný, zejména pak ne za pramen událostí r. 1256! Naprostou nespolehlivost této kroniky ukázal již Palacký a nejnověji Huber[35]) tak důrazně a přesvědčivě, že se jí sotva dovolávati bude historik, píšící o době Přemyslově. Stačilo by snad poukázati na to, že spisovatel její neznal ani jména purkrabí Norimberského. Ten slul přece Fridrich, nikoliv Jindřich. Stačilo by snad uvésti dokázanou snahu skladatelovu líčiti hodně poeticky na úkor historické pravdy. Zdá se však přece, že zavrhovati zprávu tuto úplně nebylo by správno. Kronikář nepochybně něco slyšel o jednání purkrabí s Přemyslem o německou korunu. Ale že by tu šlo o nabídnutí koruny Přemyslovi, mysliti nelze. Purkrabí byl rozhodný Štaufovec; po smrti Konradově byl jedním z těch, v nichž mladý Konradin měl své nejoddanější přátele[36]) A Konradin, jak jsme ukázali, kandidoval jak r. 1255, tak 1256 sám, anebo, což jest totéž, kandidoval místo něho strýc jeho Ludvík II., vévoda Bavorský a falckrabí Rýnský. Jest tu jen poněkud pravděpodobno, že by tak vynikající stranník Konradinův, jako Fridrich Norimberský, osnoval a podporoval jinou kandidaturu proti kandidatuře Konradinově? Je-li ve zprávě štýrského rýmovníka něco pravdy, pak trošek ten záleží v tom, že purkrabí Norimberský měl nějaké účastenství v jednání strany kolínsko-wittelsbašské s králem Českým o kandidaturu Konradinovu neb Ludvíka Falckého. To pak mohlo býti jak r. 1255, tak i r. 1256.

Riedel[37]) pokusil se sloučiti zprávu štýrské kroniky se zprávou Continuatora k l. 1256 Tvrdil totiž, že „Henricus comes de Wirrenbuc", uvedený jako účastník v družině arcibiskupa

---

[34]) Viz nové vyd. Seemüllerovo (z r. 1890) v Mon. Germ. Hist., str. 176.

[35]) A. Huber, Die steirische Reimchronik und das österr. Interregnum (Mitth. des Instituts für österr. Geschichtsforschung, IV, 41—74).

[36]) Srv. Riedel, Graf Rudolf v. Habsburg, str. 554, 561.

[37]) Tamtéž, str. 559 a pozn. 9.

Konrada, není nikdo jiný, než „her Heinrich von Nürenberc“, štýrského kronikáře. Dle toho, jak obě zprávy vykládáme, by totožnost obou těchto jmén ještě ničeho nedokazovala. Ale Riedel se mýlil. Tušil to ostatně sám, uznav v poznámce možnost výkladu jiného, výkladu, jejž jedině správným uznati třeba Henricus de Wirrenbuc nemůže býti nikdo jiný, než Jindřich z Wirnenburku, s nímž a s jehož příbuznými se často v listinách arcibiskupa Konrada setkáváme. Že dal Riedel přednost mínění jinému, lze vysvětliti toliko snahou, aby pro důležité poslání svého hrdiny zjednal doklady také odjinud.

Tím bychom byli se zprávami kronistů o nabídnutí římské koruny králi českému u konce. S českými letopisy původu pozdějšího netřeba se ovšem zabývati: jsou pouhým ohlasem zprávy „Příběhů“. Zbývá ještě několik kronistů XIV. stol., kteří ostatně také dotýčné zprávy své mohli čerpati z pramene nám již známého, totiž z rýmované štýrské kroniky. Věnujeme jim však pozornost, protože se jich výslovně dovolávají všichni, kdož hájí kandidatury Přemyslovy z r. 1256. Jsou to kronikáři Jan z Viktringu Continuator Martini Poloni a Kristián Kuchemeister.

Jan, opat Viktrinský, kronista nad jiné vážený, mluví o nabídnutí koruny římské králi Přemyslovi velmi určitě. Cituje i slova, jimiž Přemysl odmítl: Quidam (electores) regem Bohemie Ottakarum elegerunt. Sed renuit dicens: se data sibi divinitus gloria contentari[38]). Ale již Schroer[39]) dovodil, že zpráva tato jest nespolehliva. Vše, co kronikář Viktrinský o volbě l. 1257 vypravuje, jest naprosto nesprávné, jsouc věrným ohlasem spleteného líčení volby Richardovy a Alfonsovy v Rýmované kronice štýrské, jež prvé části Viktringova díla byla základem. Z ní také mohl opat Jan vzíti svou zprávu o nabídnutí koruny.

Jest také patrno, že výrok, jejž kronikář klade v ústa Přemyslovi, není historický. Fournier[40]) upozorňuje na zálibu opatovu skládati řeči. Jinak jest pozoruhodno, že výrok velmi podobný nalézáme u Kristiána Kuchemeistra[41]) Tu jej však vyslovuje Alfons Kastilský. Praví se tam, že poslům, oznamujícím Alfonsovi volbu jeho za krále římského a žádajícím, aby korunu přijal, král odpo-

[38]) J. F. Böhmer, Fontes I, 289.

[39]) Schroeer, De studiis anglicis, 26—27.

[40]) A. Fournier, Abt Johann von Viktring. Berlín 1875.

[41]) Srv. Busson, Die Doppelwahl, str. 37, pozn. 2.

věděl: „er wollti der Arbeit nit han, er hätte Richtum gnug ohne das". Mimovolně napadá tu myšlénka, že opat Viktrinský buď užil Kuchemeistra, aneb, což jest pravděpodobnější, že oba čerpali ze stejného pramene, jenž výrok tento neb podobný znal. Protože pak každý z kronikářů jinému kandidátu jej v ústa klade a to ve formě poněkud změněné, možno asi správně tvrditi, že oba užili také lidové tradice, na kterou konečně slova ta zřejmě ukazují. Rozdíl je ten, že Kuchemeister užil jich nezměněných, kdežto elegantnější a klassicky vzdělaný opat uznal za dobré upraviti je poněkud, aby spíše slušela proslovům královským.

O Kristiánu Kuchemeistru[42]) platí totéž, co jsme tu uvedli proti svědectví Jana, opata Viktrinského. Jest to kronikář pozdní, jehož zprávy jsou zmatené a mnoho, jak právě ukázáno, čerpáno jest z kolujících pověstí. Proto svědectví jeho nemůže míti váhy.

Co se týče Eccardova Continuatora Martini Poloni, dokázal Fournier[43]) nade vši pochybu, že jest to pouhý, z části slovný výtah spisu Viktringova „Liber certarum historiarum". Zpráva jeho[44]) o nabídnutí římského království Přemyslovi upravena jest z opata Viktrinského tak jako jiné podobné zprávy. Výrok Přemyslův jest vynechán a za důvod odmítnutí uvádí se nesjednocenost knížat, kterou lze i z uvedeného místa spisu Viktringova vyrozuměti.

Svědectví letopisná, mluvící o nabídnutí koruny Přemyslovi, probrali jsme tedy všechna. Došli jsme úsudku, že vesměs nejsou tak spolehliva, aby se na základě jich domnělé nabídnutí koruny římské králi Přemyslu Otakarovi hájiti dalo. Letopisci současní nevědí o tom ničeho, zprávy pozdější pak jsou buď v nejvyšší míře neurčity, aneb ukazují samy na pramen svůj — na nejasnou tradici.

(Příště ostatek.)

---

42) Vydáno nejnověji v St. Gallen 1881: Meyer von Knonau, Casus monasterii S. Galli (Mitth. zur vaterländ. Geschichte vom hist. Verein in St. Gallen. Neue Folge 8 (XVIII). Starší vydání od Hardegga tamtéž r. 1862, I, 12. — O Kuchemeistrovi máme málo zpráv. Jsa ještě mlád, počal psáti Kroniku svou r. 1335. Obsahuje léta 1226—1328 a psána jest německy. Jako pokračování starších „Casus monasterii St. Galli" týká se předně osudů kláštera, jehož příslušníkem, jak se zdá, Kuchemeister byl.

43) Fournier, Abt Johann v. Viktring, 80—83.

44) Eccard, Corpus hist. I, 1422.

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. Fr. Kameníček.

(Pokračování 7.)

Roku 1604 císař vyjednával také o mír s Turky; vyjednávání však bylo přerušeno, a císaři nad to vznikly veliké nesnáze se Štěpánem Bočkajem a uherskými hajduky. Na obecním sněmě ve Víškově (28. února r. 1605) komisaři císařští opět žádali 1500 jezdcův a 3000 pěších na 9 měsíců, počítaných po 40 dnech, tedy právě na rok, od 1. května 1605 až do 1. května 1606. Měsíční náklad prý by se páčil na 32.000—42.000 zl. Zvláštní moravští komisaři stavovští měli žold lidu vypláceti vždy v obdobích dvouměsíčních. Domovní berně císař žádal na 3 léta (1605—1608) ročně 80.000 zl; také posudné si přál jak obyčejně s doložením, že vědro by se mohlo počítati místo 52 mázů 55 mázů o něco menších; na Ujvar chtěl 12.000 zl., obilí a konečně opět vozy k Vídni. Stavové povolili jen obyčejnou berni jako roku 1604 i s berní domovní a posudným. Nesvolili však ke snížení míry mázové ani neposkytli povozův a obilí. Za vůdce najatého vojska z peněz moravských navržen byl císaři p. Jiří Kryštof Teufl z Gundrsdorfu. — Dne 27. dubna sešli se pak nejvyšší úředníci a soudcové zemští s krajskými hejtmany v Brně, aby učinili opatření k obraně země. Při té příležitosti zvolili zvl. poselství k císaři, s prosbou, aby svolán byl brzy na Moravě zemský sněm a pak aby lid obecný neutíkal tak houfně z Uher a neusazoval se na Moravě. Také poslán byl z Brna list ke stavům českým o pomoc. Pan Karel z Lichtnštejna na Mikulově dostal zmocnění za polního generála nad lidem moravským, který vytáhne na zemské hranice. (Zmocňovací listina dána v Uh. Hradišti.)

Ku konci roku 1605 bylo s Turky uzavřeno na několik neděl příměří, které docházelo po novém roce r. 1606. Na sněmu obecním v Olomouci, zahájeném 2. ledna r. 1606, císař napomínal skrze komisaře stavy moravské, aby se lépe starali o hájení země, že vojsko moravské pod Kryšt. Teuflem má hlad. To prý si Čechové jinak vedou! Roku 1605 vyslali do pole 10.000 mužů vojska pěšího i jízdného, k tomu dodatkem 1500 jízdných a regiment (3000) pěších. Stavové moravští ke všemu tomu jsou prý i v těchto nebezpečných dobách nesvorni a k žádostem císařským neochotni. Aspoň zadrženou domovní berni že by mohli na upokojení vojska vyplatiti. — Od-

pověď stavů byla krátká: ať prý císař žádá o nové pomoci Čechy, Rakušany a Slezáky; z Moravy že se mu povoluje pouze 20tý groš mimo chudáky, kterým byly statky od nepřátel poškozeny. Domovní berně stavové že císaři nevyplatí a o nesvornosti mezi sebou se vůbec ani nezmiňují. — Avšak císař toho roku přece dostal z Moravy větší pomoc. Turci totiž zmocnili se v Uhrách Ostřihoma, Vyšehradu a Paloty; byla tedy příčina svolati na Moravě opět sněm, který se odbýval po 12. července v Brně. Rudolf tentokráte dostal 100.000 zl. s obyčejným posudným na vydržování 1500 jízdy a 3000 pěších. Byla to poslední pomoc stavův moravských před uzavřením míru Žitvatorockého ku konci roku 1606. Přes to však žádali komisaři císařští na sněmu obecním v Olomouci (3. července 1607) peněžité pomoci od stavů moravských hned na 3 leta najednou v takové výši, jako roku 1604 a 1605. — Jest prý potřebí udržovati posádky na pomezních hradech a pomalu spláceti staré dluhy. I na Ujvar mělo býti povoleno 20.000 zl. Vždyť mír s Turky bez toho prý posud není potvrzen ani podepsán. — Stavové povolili na dva terminy pouze 100.000 zl., posudné jako jindy a na Ujvar nic. — Na rok 1608 povolili na sněmu v Brně více, skoro tolik co roku 1604. Válka s Turky každou chvíli hrozila vypuknouti poněvadž císař Rudolf nechtěl míru Žitvatorockého potvrditi. Příležitosti této, kdy pro mír Žitvatorocký nastalo rozdvojení mezi Rudolfem a bratrem jeho Mathiášem, stavové moravští za vedení p. Karla st. ze Žerotína chtěli užiti k tomu, aby neoblíbeného panství Rudolfova se zbavili a volnost náboženskou si vymohli. Doufali, že arcikníže Mathiáš dopomůže jim k obému, proto se s ním snažili spojiti proti císaři Rudolfovi.

Vážnost doby patrna byla již také z toho, že císař svolával na den 14. dubna do Prahy generální sněm Čechů, Moravanů, Slezákův a Lužičanů. Na obecním sněmu v Brně, zahájeném dne 29. března, mělo býti pouze zvoleno poselstvo moravské na onen generální sněm. — Dle výpovědi komisařů neměl0 se na tom sněmu o ničem jiném jednati. — Stavové moravští se ovšem sešli, ale plnomocníkův na generální sněm do Prahy nezvolili. Příčiny udali tyto: 1. Na Moravě prý táboří jízdný i pěší lid a zemi pustoší; stavové nevědí, proč ten lid se tam zdržuje. Jest tedy nutno, aby žen a dítek svých chránili, proto nemohou nejvzácnější osoby ze země vypraviti ke sněmu generálnímu. 2. J. Cís. Mst. dobře ví, že stavové žijí v nepřátelství s p. Ladisl. Berkou,

místodržícím úřadu hejtmanského. Jeho však nemají za hodna poslati do Prahy. Poněvadž by pak doma zůstal, oni že se nemohou vzdáliti, protože se před ním musejí míti na pozoru, jako před nepřítelem. Jedná-li se jen o potvrzení míru s Turky, že není třeba generálního sněmu; a jmenovitě Moravané byli by v Praze zbytečni, poněvadž na sjezdu ve Slavkově (10. března 1608) mír Žitvatorocký schválili.*) Jen ať ho také císař potvrdí. — 3. Také není ani určitě v instrukci udáno, o čem se na generálním sněmu v Praze jednati má, proto prý stavové nevědí, k čemu by měli vyslané osoby zmocniti. 4. Konečně jest krátká a nepříležitá doba velikonoční, „kde každý s pánem Bohem smířiti se má".

Důležité jest také ohražení stavů moravských proti tomu, že na sněmu o ničem jiném jednati se nemá, než o volbě poselstva. Stavové praví: „Kterýžto artikul a slova v něm znějící proti starobylým, chvalitebným pořádkům a na újmu svobod našich čelí, poněvadž my, jako i předkové naši, sněmy svobodné sme mívali, a na nich netoliko to, co nám jménem JMtiC. předneseno bylo, než taky co nám a zemi potřebného bylo, bez překážky, vejminky a vyměření svobodně sme vždycky uvažovali a zavírali. Pročež JMtC. poddaně a pokorně prosíme, že při kanceláři České to milostivě naříditi a poručiti ráčí, aby podobného zamezování v jednání věcí obecních i obzvláštních při sněmích od nich se nedálo a činiti nedopouštělo; takových pak poručení, kteříž (sic) by proti obyčeji dobrému a svobodám našim byly, nevycházelo; a což by tak proti chvalitebným pořádkům a obyčejům našim bylo, aby to JMt. Cís. milostivě při tejž kanceláři zastaviti ráčil. Usnesení sjezdu Slavkovského (Viz Chlumecký: Carl von Zierotin p. 415) a tohoto Brněnského jsou dostatečným důkazem, že stavové moravští vypověděli více méně císaři Rudolfovi poslušnost. Rozhodná, ba téměř tvrdá řeč stavů k císaři jest projevem neslýchaným. Vrcholem všeho bylo téměř kategoricky vyslovené přání sjezdu Slavkovského, aby císař Rudolf místo generálního sněmu vypsal na den 13. dubna r. 1608 obecní sněm do Ivančic. Byla to ovšem jen komoedie, poněvadž stavové i bez svolání císařského navzájem si slíbili, že dne 13. dubna do Ivančic se sejdou.

*) Sjezd ve Slavkově byl odbýván v pondělí po neděli Oculi (10. března) 1608. Již tam ukázalo se nepřátelství mezi stavy a p. Ladisl. Berkou. Také mír Žitvatorocký byl od Moravanů na tom sjezdě schválen a vysloveno přání, aby ho císař potvrdil. Sjezd Slavkovský v kodexu zaznamenán není.

Císař Rudolf sněmu do Ivančic sice nesvolal, naopak hleděl ho překaziti, avšak umluvení tři stavové moravští (páni, praelati a rytířstvo) přece se tam sešli dne 14. dubna 1608. Biskup a města moravská stranili Rudolfovi, proto se nedostavili. Za to na sjezdu Ivančickém přítomni byli plnomocníci stavův uherských a rakouských za příčinou utvrzení spolku s Mathiášem. — Vyjednávání v této příčině v památkách zaznamenáno není; uvádí se jen, že stavové moravští nedůvěřujíce panu Ladislavovi Berkovi ustanovili: 1. Že nejvyšší úředníci a soudcové zemští s osobami k tomu zvolenými vyřizovati mají zemské záležitosti. 2. Že má býti zvolen zvláštní „direktor", který by nejv. úředníky a důvěrníky svolával. K úřadu tomu povolán byl p. Karel z Lichtnštejna, pán na Mikulově, Valčicích, Lednici, Plumlově, Úsově a Černé Hoře. Kdyby ze země odjel, má ho zastávati nejvyšší úředník nebo soudce zemský dle pořadí důstojnosti. Když se jich sejde šest, že mohou platně o záležitostech země rokovati; v nutných a neodkladných případech může i sám direktor rozhodovati. Plnomocníci ku správě země v Ivančicích zvolení vedle úředníků byli: Jiří St. Bruntálský z Wrbna, Jiří Wolf Křenecký z Ronova, Voldřich Kaunic na Slavkově, Jiří Hodický z Hodic z panstva; z rytířů Jiřík Martinkovský z Rozseče a Litenčic, Jan Bukůvka z Bukůvky na Ivanovicích, Hanuš Petřwaldský na Račicích a Václav Wanecký z Jemničky a na Valči. 3. Pan kardinál a některé osoby ze stavů, kteří posud s Rudolfem drželi, mají býti na povinnost svou, připojiti se ku většině, upomenuti, a kdyby neuposlechli, má s nimi býti naloženo jako s rušiteli míru. Podobně se má zakročiti proti městům moravským. — Na to ujednány sbírky po celé zemi ku potřebám vojenským. Ustanoveno platiti z každého zbrojného koně (giltpferd) 120 zl. Direktor p. Karel z Lichtnštejna a někteří důvěrníci byli splnomocněni jednati jménem Moravy i mimo zemi, totiž s Uhry, Rakušany a po případě s Čechy.

O dalších událostech až do smlouvy Líbeňské v památkách sněmovních není zaznamenáno ničeho. Úmluvy Líbeňské pak ze 24. a 25. června t. r. udávají se takto: 1. Mathiáš stane se dědicem království Českého, nebude-li míti cís. Rudolf ještě mužských potomků. 2. Smí užívati titulu krále Českého (vlastně čekance král. Česk.). 3. Rudolf II. potvrdí mír Žitvatorocký. 4. Morava dává se Mathiášovi (vedle Uher a Rakous), ale nesmí býti trvale odtržena od království Českého. 5. Kancelář Česká nesmí příště zasahovati

do záležitostí moravských. 6. Obyvatelé Moravy nebudou na věčné časy povoláváni ven ze země před jiné soudy. 7. Dluhy Rudolfovy, za které se Moravané zaručili, mají sami převzíti. 8. Biskup Olomoucký, co jest Čechám povinen, musí plniti, ale práva královská ve příčině biskupství přenášejí se na Mathiáše. 9. Hranice zemské mezi Čechami a Moravou mají zůstati tak, jak jsou. 10. Má dáno býti od Rudolfa všeobecné odpuštění. 11. Moravští stavové mohou v Čechách jako dříve míti také statky. 12. Císař Rudolf potvrdí na přímluvu Mathiášovu všechna privilegia knížatům Slezským.*)

Ještě před dohodnutím Líbeňským, totiž dne 22. června císař Rudolf vydal stavům moravským tři listy: 1. Že JJMti. páni stavové markrabství Moravského z povinnosti a poddanosti JMti. cís. se propouštějí a osvobozují. 2. Že JMt. cís. „toto s JMtí arciknížetem Mathiášem spolčení, tažení a na JMt. vzložená žádost proti JMti. není a na časy budoucí býti nemá". Že takové spolčení stavové moravští učiniti mohli, a že jim to budoucně ve zlé přikládáno nebude. 3 Konečně dal cís. Rudolf stavům moravským generální revers, že všechny jejich pomoci proti Turkům staly se s jich svobodnou vůlí a že privilegiím jejich na újmu býti nemají.

Úmluvy Líbeňské, jimiž Morava dle přání stavův od panství Rudolfova odtržena byla, schválil i s majestátními listy císařskými sněm v Olomouci, zahájený 16. července r. 1608 a obeslaný ode všech čtyř stavů moravských. Sněm tento stal se také projevem uznání Karlu staršímu ze Žerotína, který za své zásluhy o Moravu zvolen byl od stavů za zemského hejtmana. Zvláštní slavné poselstvo bylo zvoleno do Vídně, aby arciknížete Mathiáše pozvalo na Moravu. Za tou příčinou měl zemský hejtman svolati ku sv. Bartoloměji (24. srpna) obecní sněm do Brna, na němž by arcikníže privilegia zemská potvrdil a holdování stavů přijal. V instrukci poslům do Vídně dané stavové moravští žádají hlavně obnovení landfrydu, potvrzení privilegií a svobodu náboženskou. Mathiáš slíbil přijeti do Brna a vyhověti stavům ve všem.

Sněm Brněnský při sv. Bartoloměji l. 1608 odbýval se tedy po dlouhých letech opět jednou za přítomnosti pána země. Mathiáš, čekanec král. Českého, se dostavil a slavnostně byl uvítán. Stavové

*) Chlumecký: Karl von Zierotin str. 497 sq. uvádí podmínky smlouvy Líbeňské poněkud jinak, částečně lépe, než v památkách sněmovních.

moravští za vedení Žerotínova chtěli situace využitkovati a předložili Mathiáši dvě obšírné žádosti.

V první si přejí potvrzení všech privilegií, svobody náboženské, potvrzení zemského hejtmana a nejvyšších úředníků. Dále aby dvorská kancelář ve Vídni nezasahovala do úřadu hejtmanského, aby JMt. příliš neohrožoval pravomoc zemskou, aby úřady v jedné osobě nebyly hromaděny, zemský mír aby byl obnoven, aby obyvatelstvo k úřadům a soudům jinam voláno nebylo, aby nekatolíci nemuseli přísahati „na Matku Boží a svaté", aby léta sirotkům přímo od panovníka dávána nebyla, statky sirotků stavu panského a rytířského aby v opatrování měl buď z. hejtman, nejvyšší úředníci nebo přátelé, aby mocné listy královské přímo ode dvora žádány býti nemusely. Také žádají, aby Mathiáš osobně na sněmy moravské docházel, a kdyby někdy nemohl, aby posílal komisaře „ctné a jazyka českého povědomé. A poněvadž poddaným nemálo na tom záleží, aby jazyku a mluvení jejich, kterýmž by potřeby své, vrchnosti sobě od Boha dané, předkládali, rozumíno od tejž vrchnosti býti mohlo, pokudž by se všemohoucímu Pánu Bohu z W. kr. Mti dědice dáti líbilo, abyšte je řeči a jazyku českému učiti dáti ráčili." Aby poselstva z Moravy ihned vyslyšána byla, aby ve příčině urovnání hranic uherských a rakouských vše brzy se vyřídilo, aby Mathiáš bez rady a vůle stavů moravských neuzavíral ani míru ani válek; aby provinilcům statky konfiskovány nebyly, aby stavové na sněmích měli volnost proposice o potřebách obecních, aby propůjčování a polepšování mýt stavům ponecháno bylo, působnost kanceláře České a appellací na hrad Pražský aby vyzdvižena byla, volnost dolovati aby stavům moravským dána byla nikoliv na 25 let, nýbrž na věčné časy, a konečně aby Mathiáš přijal do své rady také nějaké osoby z Moravy, znalé práv a pořádků zemských. — Jest patrno, že stavové moravští postavili se na stanovisko čistě autonomistické. Odpověď Mathiášova daná 30. srpna byla celkem přízniva. Skoro ve všem vyhověl, jen žádal, aby přísaha byla čtena zúplna tak, jako za starých časů, ve příčině kanceláře České a apellací „že bude chtíti vše podle potřeby opatřiti", volnost dolování nepropůjčil na věčné časy, nýbrž na 50 let a ve příčině tajných rádců ze stavů moravských pravil, že „JMt. kr. ráčí na ně chtíti zpomínati". Pouze o zasahování dvorské kanceláře do záležitostí moravských v odpovědi Mathiášově není zmínky.

(Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Kostel v Měníně a Přibicích u Židlochovic r. 1633. Posvátná místa bývají s náležitou péčí chráněna, jak to káže úcta k nim a náboženská povinnost; ale někdy vedle pohromy živelné i lidská vášeň ani jich neušetří. Za 30leté války mnoho jich spustošila, a ještě r. 1691 stály některé pusté, v jiných nebylo ani potřebných věcí bohoslužebných. Jinak bývalo před tím a jest nyní. Jak to vypadalo v mnohých za té ukrutné války, a kolik bylo při nich osadníků, čteme příklady v následující zprávě z r. 1633 o kostele sv. Markéty v Měníně a sv. Jana Křtitele v Přibicích, dříve farních, tehdy filialních, kterou daly tamní obce*) vrchnosti. O některých věcech již ani nevěděly.

1. V Měníně. „Co se nedostatku při chrámu Páně našem dotýče, mimo teď minulého 1630. léta, což tak jak zdi, střecha, stolice a co tak dokonce pobořeno bylo a zase se vystaviti a poopraviti dalo, nedostatek ten se ještě nachází, totiž: oltáře 2, které dokonce polámané jsou, a z toho ničehož před rukami není; kotlíkův pro posvěcování vody též žádného není. Co se chrámu Páně našeho založení dotýče, nevíme jináče, nežli založení jeho jest na sv. Markytu; nebo bývají v roce toliko jedny hody tu neděli po sv. Markytě.

Důchodu kostelního u nás v Měníně žádného není, a za lidem žádných dluhův kostelních peněz se nenachází, kromě co peněz hotových mimo stavení chrámu Páně léta 1630 bylo, to se nyní léta tohoto 1633 do contributi za sousedy zatím dáti musilo, chtějíce jich při živnosti zachovati, však budou povinni příští to zase sbírkou skládati. Na chrám Páně odkázaných by se něco vyhledati mohlo; však to všecko na gruntech pustých jest.

Nížepsané věci, které při službě Boží sv. mše se užívají a nyní před rukami jsou, se nacházejí, totiž: kalich stříbrný a pozlacený i s šalou 1, kalich stříbrný nepozlacený s šalou 1, kalich cínový i s šalou 1, šátky hedvábím vyšívané na kalich 4, ornát a kumše 1; konvičky cínové pro víno a vodu při sv. mši nalévání jsou 2, kříž umučení Pána Krista cínový 1, svícny cínové na oltář 2, korouhve 4. Toto poznamenání stalo se 23. aprile 1633.“

2. V Přibicích nad Táborem: „Co se dotýče oltářu svatého v chrámu Páně, na něm jsou 2 tabule, jedna obsahuje obraz Panny

*) Zemský archiv č. 9061 a 10306.

Maryje a druhá obraz Maří Magdaleny; jiného oltáře není. Ornát jest jeden, štola 1, alpha 1, komží není; kamene žádného není, na kterým se mše svatá pozdvihuje; kelichu žádného není; mísky žádné není, na kterýž se velebná svátost lidem podává, nebo to Vranovští potratili; křtitedlnice jest, než kotlíčka v ní žádného není. Toho kotlíčka není, co se do něho svěcená voda má dávati.

Co se dotýče chrámu Páně, kdy anebo na který svátek založen jest anebo na kterého svatého, o tom se nemůže věděti, nebo památníka není.

Co se dotýče peněz kostelních, co se do míška dávají, nachází se jich na hotově jedněch $2^1/_2$ zl. rensk. Jiných důchodův žádných se nenachází. Co se dotýče dluhův, kteréž by k našemu chrámu Páně přináležely, nachází se v dědině Vranovicích dlužných peněz jedněch 8 zl. 20 kr.; jinších dluhův se nenachází žádných. Dáno v dědině Přibicích nad Táborem léta 1633 dne 17. Aprilis."

Osadníci byli tehdy ještě většinou nekatolíci. Bylo jich t. r. v Měníně 124 (teď 1000 katolíků, 6 židů), totiž: „mužského pohlaví usedlých, též hoferů, příchozích, čeládky a dětí, kteří k 11 letům jsou přišli, se našlo 48; z těch jest katolických 9 osob a těch, kteří se ještě na katolickou víru vyučovati dáti mají, jest 39 osob; ženského pohlaví, jak usedlých tak hoferův, příchozích, čeládky a dětí jejich, kteří k 11 letům přišli, 44; z těch jest katolíků, kteří již velebnou svátosti pod jedním spůsobem jsou přijali, 10 osob, a vyučovati se mají 34; dětí pak, jak sousedských tak hoferských, které ještě 11 let nemají až do nejmenšího dítěte, mužského pohlaví se nachází 13 a ženského pohlaví 19 osob".

V Přibicích bylo téhož léta 100 osadníků (r. 1891. 842 katolíci, 109 protestantů, 3 židé*): mužských 35, z nich katolíků 12; ženských 37, z nich 16 katoliček; dětí 28: pacholat 11, děvčat 17.

Farními opět staly se oba kostely až roku 1784, jsouce náležitě obnoveny a potřebnými věcmi zaopatřeny.

Německý ostrov u Litovle a Brodku. V kraji Olomouckém usadilo se poměrně k jiným částem Moravy nejvíce Němcův a rozšířili se na jeho severní a západní straně, když války v XV. a XVII. století mnoho české osady pohubily**); někde však opět časem

*) Catalogus dioeces. Brunensis 1891.

**) Srovnej Časopis Matice moravské 1892, str. 153—156.

vzmohli se Čechové a dostali nazpět celé obce. Kolem Litovle, do XV. století královského města, pak ochranného pánů z Vlašimě, z Boskovic a z Lichtenšteina jakožto majetníků panství Úsovského, nabyli Němci v XVII. století většiny v Nasobůrkách a Vísce, které patřily k panství města Litovle, v Haňovicích a Myslichovicích, panství kapituly dómu Olomouckého, a v Cholině, panství města Olomouce; značnou menšinu tvořili ve Třech Dvorech, v Černé a Chořelicích. Dle popisu vrchností r. 1667 a sněmovní kommisse r. 1677 byl zde tento národnostní poměr:

V Litovli klesl tehdy počet Čechů na šestinu usedlých měšťanů a řemeslníků; byloť ze 240 jen 43 českého jména a původu, v městě 22, na předměstí 21. Jiní obyvatelé nejsou tehdy spisováni; v české krajině bylo jich nepochybně více, než ukazuje poměr měšťanů, jako teď. Změny staly se: Čechové ujali domy po Němcích: Kostka místo Piesche, Luňáček m. Seylertha, Čermák Mikuláš m. Fritze, Tománek (Tomanke) m. Hafnera, Kulhánek (Kulhanke) m. Kellera, Čech m. Heinricha, Crha m. Hauszera, Soudil m. Hanesta, Kašpárek m. Weynerta, Konečný m. Pischla, Pikoš m. Müllera; — naopak Němci místo Čechů: Biersach m. Ryšánka, Pröner m. Vejtrše, Lang m. Vandského, Rotter m. Příkusa, Todtenwolf m. Kouřila a Poláčka, Häger m. Čermáka, Engl m. Václava, Swertlich m. Hospody, Weber m. Drábka, Kochwasser m. Křapače, Branstein m. Peškovce Z českých rodin udržela se 100 let na témž domě rodina Kostkova*), z německých jménem Röhle, Porsch, Winkler, Sperling, Klosz a König.

V Nasobůrkách byli z 21 osedlých 3 Češi (Duda, Lulaš a Brychta); ve Vísce 4 Němci a 3 Čechové (Babička jinak Vabička, Čep a Vaněk, r. 1677 napsán Wainke); v Haňovicích ze 17 starousedlých 5 Čechů (Čep, Čačka, Jeřábek, Zatloukal, Doležel) a ze 4 nově usedlých 1 Čech a 3 Němci; v Myslichovicích z 20 jen 3 (Černý, Tichý a Kopal), před tím více; v Cholině z 58 osedlých 18 Čechů, z nově osedlých žádný, ze 6 starých pustých ale byly 4 domy české a 2 německé.

V českých osadách bylo tehdy Němců: ve Třech Dvorech z 22 osedlých 7 (Hessmann 2, Klein, Berner jinak Werner, Stohl, Richter — může také znamenati jen rychtáře obecního — Pietschau, z 9 nově osedlých bylo 6 Čechů, 3 Němci); v Chořelicích

*) Na domě č. 14 postupném. O číslování domů viz ČMM 1892, poznámku na str. 60.

asi 5 z 21 (Leschinger, Gardude, Klein, Korhan, Tschambke); v Černé r. 1667. 5 ze 40 (Haubtman, Sutor, Beychart, Schuh, Linhardt); po 10 letech již 8 (místo Čechů koupili domy: Schien m. Malého, Oesterreicher m. Kvapila, Heintz m. Švandy, Linhart m. Dydáka). Českou pečeť obecní měly Tři Dvory a to jednu z nejstarších na venkově: nápis kolem „Peczet obce diediny Trzi Dvoru 1601", uprostřed 3 domy a dole ptáčka. V nedalekých Mezicích, které byly rozděleny mezi tři vrchnosti, bylo na díle města Litovle 8 poddaných a z nich 2 Němci (Willebruch, Gillfner), na 2. větším díle kláštera Hradiského ze 12 osedlých 1 (Rich), na 3. díle města Olomouce 10 českých osadníkův.*)

Když nastala později doba klidnější a českého lidu přibývalo zde více než německého, měnily se jmenované dědiny opět v české. Spočítáme-li ten poměr obyvatelů dle národnosti a jaký jest nyní po 200 letech r. 1880 a 1890, vidíme, že u Litovle získali Čechové zase všechny jmenované vesnice a jsou v nich teď pouze 3% Němců; ony menšiny ve stále českých osadách, ve Třech Dvorech, Chořelicích a Mezicích, úplně vymizely; také v Litovli samé opět se poměr národnosti české zlepšil, téměř o 20%, na celém ostrově skoro 50%.

U Brodku však na panství kláštera Hradiského ubylo Čechů ve všech obcích smíšených: v Brodku bývalo jich téhož času: 4 ze 37 osedlých, v Dešné 6 ze 14 osedlých (Boháč 2, Krč, Kovář, Suchý, Macka) a 4 z 10 pustých; ve Lhotě 1 z 10 osedlých (Dostal), ale 3 z 5 pustých; ve Skřipově 8 z 31 osedlých (Čech 2, Slezák 2, Pěkný, Vít, Malý a Čech, třetí toho jména místo Němce Schnobla; místo českých sousedů nastoupili: Muldner m. Slezáka, Kremer m. Havla Hukerly, Grolich m. Pavla Šenkýře, Harnich m. Pavla Velkého).

Runářov byl ještě r. 1677 úplně česká ves, jak svědčí jména všech 14 osedlých a tratí „Ohlisko, Horka, Rychtářova Horka" a j. Pečeť měl s latinským nápisem: „Sigillum pagi Ronarzoviensis".**) Teď jest poněmčen, maje toliko $^1/_7$ Čechův.

Počítáme-li onen poměr národnosti a nynější, jeví se německý ostrov u Brodku téměř o $^1/_3$ (30%) větší, než byl. *Slavík.*

---

*) Zemská registratura, poddan. oddělení č. 82, 89 a 237.

**) Tamtéž číslo 41 a 108.

Kniha pana Smila Osovského z Doubravice (Codex Doubravicianus*) rukopis ve Františkově museu č. 301, v 4⁰ v jedno duché vazbě kožené. Založena byla „l. P. 1575 v auterý před sv. Jakubem tato knížka, v níž jsou všelijaké paměti, i jiný mnohý potřebny věci sepsány, jako nálezy a naučení dána. Totiž toho času, když jsem já Smil Osovský z Doubravice v soudu zemském, co se dálo, sedal, pro paměť sepsati dal. Sestává ze dvou dílů: 1. má 86 listů a začíná nálezem l. 1578 mezi Janem Hojarem Meziříckým a Mikulášem z Vlčí Hory strany svědomí dání od p. Hojara Mikulášovi, jiným mezi Petrem Jankovským a Alžbětou Kamenickou atd. obsahujíc nejvíce pamětí o soudech zemských konaných t. č. v Brně a v Olomouci, o sjezdech stavů moravských, půhony a nálezy rozmanité o statek, věno, zhanění a p. a končí r. 1608 pamětí strany pana sudího nejvyššího Max. Lva z Rožmitála, jejž stavové pro urážku sadili s úřadu; 2. díl nově číslován, ale v jedno svázán obsahuje paměti od r. 1608–1613.

Mimo jiné nejvíce zajímají svým obsahem, ku př. f. 3 r. 1581 nález mezi p. Janem Losinským z Žerotína a jeho poddanými z dvanácti vesnic. Stěžovali si, že sirotky ku potřebě béře, jich pod nemalými základy ručí, proti listu odúmrtnímu, když který umře, že mimo všecky přátely spravedlnost po něm pozůstalou k sobě béře; také že před dráhně lety k stavení nerobotovali, peníze dali a přece teď fůry i jiné roboty k stavení činili, že jim pán listy a nadání některá pobral a zkazil, s nimi nekřesťansky nakládal a j. v. Pán z Žerotína musel podle práva zemského se zachovati, při obdarování je ponechati, ale poddaní, „že spurně a nevážně přes napomenutí pánův . . . pryč běželi, na čeládku panskou k šturmu udeřili . . . páni je proto v trestání své bráti ráčí". Paměť f 13. praví o knězi Sigm. Škutelánovi, archidiakonu a kanovníkovi kostela Olomouckého, jenž byl před pány moravské pohnán, ale stavěti se nechtěl, odvolávaje se na krále českého a na privilegia kostela Olomouckého. Ale „ježto jejich Milosti ani slavní předkové jejich žádnými privilegii a svobodami kostela Olomouckého ani jinými se v těchto místech a při soudu J. Mti. říditi a spravovati nikda neráčili ani neráčí, než své jisté práva zřízení, dobré a chvalitebné pořádky po předcích svých míti a jich užívati ráčí, J. M. C. z moc-

*) Srovn. Knihu pana Jiřího Sedlnického z Choltic v tomto časopise r. 1891, str. 347—349.

nosti své zase při kněze Šk. ku právu zemskému podati ráčil. A tak nestane-li kněz Škutelán do zdání soudu, bude věděti se pan Oldřich Valkoun, místohejtman, jak se podle pořádku zachovati. Přípis listu knězi Stanislavovi, biskupu Olomouckému v té příčině.“

V druhé knize napřed je přípis z města Slavkova proti Lad. Berkovi, že „jako věrní poddaní a vlasti své praví milovníci, když dověděli se, že z Uher a Rakous míní do Moravy zrádu a škodu činiti, jemu to oznámili; ale on choval se k nim jako k nějakým chlapům (poddaným), a teď oni těžké žaloby na něho přednášejí. Přípis od p. stavů markrabství Moravského pánům stavům do království Českého. Jednání mezi stavy v městě Evančicích o dobré země. Odpověď J. M. C. daná z města Evančic pamět o vzdělání a napravení privilegií markrabství Moravského, instrukce arciknížete Matyaše Rakouského pánům commissarům z Brodu Českého k stavům království Českého vypravenými dána; přípis smlouvy mezi J. M. čekancem království Českého arciknížete rakouského v království Českém učiněné. Přípis listu Rudolfa II., kterým se páni stavové markrabství Moravského z povinnosti a poddanství propouštějí a osvobozují (v čas války). Paměť, co se v Brně při přijímání J. M. král. za pána země konalo (do 3000 koní vyjeli proti J. M. k Modřicům), l. 87 vypisové nálezův a naučení zmocněné pamětí, a přípisů listů z soudu zem. r. 1609—1613 končí: Odpros pana Max. Lva z Rožmitála r. 1613. *Slavík.*

Literatura.

Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského, Jana, Karla IV. a Václava IV. 1310—1420. Příspěvek k diplomatice české. Sepsal Ferdinand Tadra, skriptor c. k. universitní knihovny v Praze. Nákladem České akademie cís. Frant. Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 1892. Třída I. Číslo 2 Stran 293. Cena 2 zl. 30 kr.

V úvodu k této důkladné a záslužné práci spisovatel líčí, jak a kde pěstována byla v prvních dobách středního věku znalost písma. Z počátku jen v klášteřích, což trvalo až do prvních dob 14. století, tak že písařské osoby při dvoře knížecím i v Čechách náležely pouze ke stavu duchovnímu. Styky českých knížat s panovníky jinými vyžadovaly častého písemného dorozumění, písem-

ných smluv, a tím záhy vznikla Česká kancelář dvorská, v jejíž čele byl vždy český kancléř. Okolo roku 1300, za Václava II., královská kancelář Česká měla tři oddělení: pro Čechy, pro Moravu a pro Polsko. V čele každého oddělení byl protonotář, ale listiny vydávány byly jménem kancléře, jímž bývali proboštové Vyšehradští. Úřad nejvyššího kancléře českého byl jen titulární, avšak jest zjištěno, že dva z proboštů Vyšehradských tento úřad také skutečně zastávali. — Písařové zemští (notarii terrae) byli soudní písaři v Čechách a na Moravě.

„Země české měly již ve 14. století kancelářství ve všech oborech správy veřejné i soukromé tak vyvinuté, jak je najdeme sotva v některé zemi okolní."

Vlastní práci Tadra rozdělil si na šestnáct kapitol a promlouvá o kanceláři královské, o listech královských, o registrech a formulářích kanceláře královské, o kanceláři královen českých, o kanceláři markrabí moravských a knížat slezských, o kancelářích a písařích desk zemských i dvorských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, o kancelářích a písařích komory královské, urbury Kutnohorské, o písařích lovčích, celních, o písařích královských statků, staveb, mlýnů, vinic, kuchyně královské; dále o písařích purkrabí pražských, hofrychtéřův a hofmistrů; o kancelářích duchovenských, panských a městských v Čechách, na Moravě i ve Slezsku; o písařích rodin měšťanských; o listech soukromých, o listech padělaných, o uschovávání listin a archivech; o písařích knih a knihovnách, o písařích českých ve službách cizích; o písařích či notářích veřejných (notarii publici). Kniha končí listinnými přílohami a pečlivým rejstříkem jmen osobních i místních.

V každé kapitole vylíčen jest napřed význam a dějinný rozvoj příslušné kanceláře nebo písařského úřadu, pak jmenuje spisovatel chronologicky jmena všech dotyčných kancléřů, nebo písařů s historickými doklady a pokud možno i se životopisem, vlastně jak v této době jinak možno není, s úryvkovitými životopisnými údaji. Velmi pěkná jest kapitola o listech královských, v níž spisovatel jedná způsobem srozumitelným o formě a úpravě listů královských, kapitola o kanceláři a písařích desk zemských v Čechách, a kapitola o písařích čili notářích veřejných.

Novým v práci Tadrově jest hlavně postup, ve kterém jest látka spracována. Vznik kanceláře královské vyvozuje se samostatně a neodvisle od pod. úřadův jiných, ku př. od původu zemských

i dvorských desk. Dále Tadra popírá dosavádní mínění, že by registratoři byli nejnižšími úředníky kanceláře královské, nýbrž klade je na roveň notářům; také dovozuje, že úředníky kanceláře královské nebyli pouze osoby stavu duchovního nýbrž i osoby světské. Konečně ukazuje na netušenou rozsáhlost české kanceláře za Karla IV., kdežto z doby krále Jana jest málo zpráv o kanceláři a písařích. Karel IV., jako markrabí Moravský, měl také svého kancléře, který se nazýval „cancellarius domini marchionis“. Kancléřem moravským býval probošt kostela kapitoly Olomoucké. Úřad tento byl také jen čestným a titulárním, kdežto vlastní a skutečný představený markrabské kanceláře měl titul „pronotáře“ nebo i někdy „kancléře“, a bylo mu podřízeno několik písařů. Úředníci kanceláře markrabí Moravských dostávali vedle poplatků za vyhotovení listin často velmi výnosná duchovní beneficia.

Tadra jest u nás chvalně znám svými historickými pracemi; tímto dílem učinil však velký skok a postavil se do předních řad historických badatelů. Práce jeho jest cenným příspěvkem k české diplomatice, tím cennějším, že v ní poprvé užito jest velmi svědomitě a úplně výpisův archivu Vatikánského, kterých již nyní jest v zemském archivu českém uloženo k volnému bádání na 10.000. Ostatně Tadra byl sám v archivu Vatikánském několik měsíců. Srovnal jsem přepisy listin archivu Vatikánského, uložené v zemském archivu českém, pokud se týkají Moravy, s prací jeho, a nenalezl jsem žádných nedostatkův ani mezer. Mimo to Tadra prozkoumal všecek přístupný listinný material s neobyčejnou bedlivostí a užil i některých novějších vědeckých bádání. Proto jest práce jeho značně úplna a zaokrouhlena. — O jednotlivostech ovšem jest možno podati někdy více. Tak bych si byl ku př. přál, aby Tadra důkladněji byl propracoval stať o zemských deskách moravských, aspoň tak, jak pojednal o zemských deskách českých. Již to se mi nelíbí, že tato dvoustránková stať jest ze dvou třetin latinská. Podobné výpisy listin patří pod čáru a v textu má býti podán buď překlad, nebo věcný a správný obsah. Ostatně to jest jen mimochodem řečeno. Hlavní jest, že postrádám v té stati mnohé věci, které Tadrovi zajisté z pramenův a prací hlavně Brandlem vydaných jsou známy. Tak jest článeček onen kusý. K tomu, co jest podáno, připomínám: Pro poměr desk Olomouckých k Brněnským jest důležitým list Vladislava II., krále Českého z r. 1493, daný na Budíně v sob. den povýšení sv. Kříže (14. září)[1] kde se

[1]) Archiv český X. p. 314 sq.

praví: „Item poněvadž se nachází, že před lethy dávno minulými na rozličných místech dcky a práva jmína jsú po krajích téhož marg-krabstvie, ale potom toliko do dvú krajóv jakožto do Olomuckého kraje a do Brněského na dvě místě snešeny jsú a na ta místa a k těm právóm krajové se sjížděli; ale že vždy obyčej jest byl desk Olomuckých nerozsuzovati, ale výpisy z nich berúc ku právu Brněnskému do Brna nosili jsú a tak že vždy práce ke dckám těch, kdož u nich činiti jměli býti musila toho druhá k jezdění". – Určitěji mělo býti vytknuto, že při deskách moravských byli dva komorníci a dva sudí, ale pouze jeden písař zemský, který měl ku pomoci místopísaře pro desky Olomoucké a Brněnské (Kniha Tovačovská kap. 28. p. 24, kap. 61. pag. 42)[2]) a menší úředníky, „písaře menší", čili písaře „pro hledání, ač by bylo komu co potřebí".)[3])

Že byl i před rokem 1493 pouze jeden zemský písař (protonotarius tabullarum terrae), toho nepřímým důkazem jest také citovaná již listina Vladislavova, v níž pro budoucí časy po spojení desk Olomouckých s Brněnskými stanoví se pouze jeden komorník a jeden sudí, ale o dvou písařích není ani zmínky, což jest důkazem, že i před tím byl pouze jeden. — Tadra také uznává po roce 1351 jediného písaře zemského, ale dosti to neodůvodňuje, ač jest důkazu potřebí. — K důvodu, že abatyše a konvent kláštera Starobrněnského měli právo jmenovati písaře desk cúdy Brněnské, bylo by bývalo dobře citovati také: Cod. dipl. VI. 264, kde stojí výslovně in antiqua Bruna (Viz jiné mínění v Glossáři Brandlově p. 230. — K větě: „Zemské desky moravské dostávaly jméno své . . . dle komorníků" dlužno dodati, že quaterny opatřeny bývaly vždy znakem komorníkovým a že bez vůle komorníka písař zemský vůbec nic do zemských desk vepsati nesměl.[4]) — Konečně schází vůbec zmínka o příjmech moravských písařů zemských. (Kniha Drnovská p. 43, 46). List čís.

---

[2]) Naproti tomu viz Brandlův Glossář pod heslem „písař zemský nejvyšší".

[3]) Kniha Drnovská, vyd. Brandlovo 1868 p. 42 a 43.

[4]) Kniha Drnovská p. 42: „A jestli nový komorník, má dcky svým erbem nové spůsobiti, kdežto písař zemský má je v rukou míti, a což hodného, a pan komorník rozkáže, má v ně vepsati a z nich vymazati". — Knihy Tovačovské a Drnovské vůbec mělo býti užito, zatím však nejsou uvedeny ani v poznámkách ani v konečném seznamu pramenův.

Karla IV. r. 1359 (fol. 107) vydán byl 9. února, nikoliv 10. a zem. desky mor. chovány byly v kapitulních kostelích v Olomouci a v Brně. — Na Moravě byly jako v Čechách také desky malé; připomínají se v půhonu r. 1406.[5])

K ostatním částem práce dovolil bych si ještě upozorniti, že „Buzco, notarius Johannis, marchionis (f. 81 a 109) jmenuje se v listině archivu sv. Václavského (1355 10. října) také „de Wilharticz“; na stránce 209 není asi dobře psáno v Modřici, nýbrž v Modřicích; konečně v žádné listině nečetl jsem dosud potvrzovací formule „sigillis nostris munimine“, nýbrž buď „sigilli nostri“ nebo „sigillorum nostrorum munimine“, což jest asi neopravená chyba tisková, poněvadž jest to i grammaticky nemožné. (str. 52.) Nalezl jsem i jiná nedopatření, však významu jen podřízeného. Práce jest velmi dobrá a zasluhuje povšimnutí v kruzích odborných.

Kameníček.

Jan Amos Komenský. Životopisný nárys. Za příčinou třísté památky narozenin J. A. Komenského sepsal prof. Josef Šmaha, vydal odb. učitel Fr. Bayer v Přerově. S 5 původními illustracemi. Sešit 1. Cena 30 kr.

Památka třísté ročnice narozenin Komenského, slavného pedagoga a slovutného reformatora školství, zavdala podnět k bezčetným spisům, v nichž jednak životopisní osudové, jednak působení a zásluhy vynikajícího tohoto Čecha líčeny s nadšením a vroucností vší chvály hodnou. Že pak zvláště spisův obšírně jednajících o životě Komenského vážiti si dlužno, jest na bíledni; vždyť teprve důkladné poznání životních osudů muže tohoto v pravém světle a síle ukazuje jeho význam nejen pro nás Čechy, nýbrž pro všecek vzdělaný svět, ono plní nás podivem, že jednotlivec přese všecky strázně a útisky, starosti a svízele, jichž mu nepřízeň osudu nadělila měrou vrchovatou, tolik vykonati mohl pro blaho obecné, že právem člověčenstva dobrodincem bývá nazýván.

Pilný a zasloužilý vydavatel spisů Komenského, prof. Jos. Šmaha, podjal se úkolu napsati životopis tohoto velikána, a věnoval jej spolu s vydavatelem nesmrtelné památce Jana Amosa Komenského v národě Českém.

---

[5]) Brandl: „O deskách zemsk. a jiných veřejných zápiscích atd., Časop. Mat. Mor. Ročn. II. 1870 p. 83.

Dychtivě sáhli jsme k prvému sešitu díla provázenému výrokem: Žij slávě své, která jest životem po tvém živobytí!

Co se nám při četbě namanulo, sine ira et studio vytkneme. První sešit jedná 1. o mládí a vychování J. A. Komenského doma i vně. 2. Komenský na Moravě učitelem a knězem (1614—1622). 3. J A. Komenský v Čechách a na cestách (1622—1628) [počátek]. Výklady své opírá spisovatel většinou o různé spisy Komenského (Labyrint světa, Sebrané jeho spisy didaktické, Lux e tenebris, Didaktika atd.), z části také o časopisy a články, které slavného pedagoga se týkají. V této příčině však se nesnášíme se životopiscem docela. Že by „Labyrint světa“ historickým měl býti pramenem životních příběhů Komenského, jak ze spisu zřejmo, toho připustiti nelze. Jest sice kusem autobiografie spisovatelovy (Komenského), ale jinak představuje poutník Labyrintu typus všelidský, obraz duševního rozvoje a přemýšlení každého vzdělaného člověka, jak dobře praví F. Bílý v úvodu školního vydání t. spisu.

Mnohé citáty spisovatelem uvedené, jsouce na mnoze dlouhé, ruší souvislost vypravování a odvracejí pozornost čtenářovu od věci; ku př. o dítkách osiřelých (str. 8), anebo příhoda Komenského za pobývání na škole Přerovské (str. 9) zabírající devatenácte řádek, dopisy Komenského Alstedovi (str. 10, 12). Nebylo by výkladu nic na úkor, kdyby byly pod čárou, jak na př. v Zoubkově životopisu Komenského se stalo u většiny dokladův.

Jinde zase doklad neuveden, ač ze slohu zřejmo jest, že se spisovatel opírá o písemný pramen. Ku př. str. 12, že Komenský původně neměl úmyslu latině psáti a spisy týmž jazykem vydávati, jest překlad z latinského listu Komenského psaného nakladateli Montanovi 10. pros. 1661. (Viz Zoubkův život. Kom. str. 9.)

Některé poznámky jsou zbytečné; ku př. o fojtovi v Bánově a jeho manželce, kteří dlouhého věku se dočkali (str. 8). Hodí se nanejvýše pod čáru.

Důležitých věcí výklad tu i tam pominut. Jméno „Amos“ nevykládá se, ale za to hned na str. 8. praví spisovatel: I chytal se Amos toho i druhého atd.

V Heidelberce dal se Komenský zapsati Nivanus; proč, nevyloženo, ač jest výkladu potřebí, poněvadž p. Šmaha s úplnou jistotou považuje za rodiště K—ho Uh. Brod. Vůbec bylo by si přáti, aby p. spisovatel počínal si kritičtěji. Na důkaz uvádím prapodivný výklad Šmahův o sestrách Komenského. Na str. 7.

praví: „Za Bozkovským byla Marketa — — — jaké jméno bylo manželce Urbana Strumenského, není vědomo;“ ale již na str. 8. vykládaje o rodičích K—ho, kteří byli pohřbeni na bratrském hřbitově Uh. Brodském, dodává, že k nim byly přiloženy nejprve Ludmila a pak Zuzana, sestry K—o“. — Jak vysvětlí p. Śmaha tuto neshodu, když přece jest známo, že Komenský neměl čtyř sester? — Také stať o Komenského mapě Moravy (str. 24) přímo vyznamenává se povrchností věcnou i formální.

Ve příčině formy nejednu věc sluší vytknouti. Spisovatel píše jazykem staročeským, tu i tam středočeským; ale na mnohých místech stává se nesrozumitelným širšímu čtenářstvu, pro něž životopis, tuším, psán. Či domnívá se autor, že každému čeština starší doby tak jest povědoma jako jemu, jenž drahnou dobu Komenského spisy se obírá?

Upozorníme jen na některé zvláštnosti. Za Bozkovským byla Marketa (str. 7), rozuměj: provdaná. Jakýsi podíl mu byl ukázán na domě (str. 7). Komenský byl přibezděčen (str. 19). Posvědčuje nám toho (str. 10). Město Heidelberk sedí nad Nekarem (str. 12) Očima plešícíma (str. 13) a j. v.

Sem patří také hojné užívání jmenných přídavných. Důležito — a přejeme si, aby též spisovatel si toho všímnul — čemu učí Gebauer o věci této ve Skladbě str. 79: „Co se jich (jmenných přídavných) zachovalo a co v jazyce spisovném zachovávati dlužno, učí **usus** (obyčej, způsob) dobrých spisovatelův. Co jest přes tu míru, jsou rčení strojená, kterých do jazyka spisovného uváděti nesluší. Nikdo nepíše, že strom jest velik, nebo pole veliko, pročež nemá se také psáti, že zahrada je velika nebo stromy jsou veliky atd.“

Tolik Gebauer. Šmaha ku př. píše na str. 13. Snahy Komenského byly opravdovy a vážny; a přece nikdo neřekne: člověk jest vážen, výrok jest opravdov.

Sloh jest někde strojený, jinde drsný a nechutný:

Na str. 8: I chytal se Amos tajně toho i druhého, po chvíli hospodářství polního, viničného, snad také přičinil ruky k hudebnímu nástroji, skřípalo mu to a vrzalo. — Str. 12. Nikdy nebylo úmyslu Komenskému latině něco psáti. — Str. 13. Překážel sobě v tom písmem svatým, kde země stojí (nejasné). Avšak čeho asi dbal, přece lze něco o tom pověděti (str. 13). Šel odtud pěšky sám

a sám jsa sebou bezpečen za průvodu andělského (nechutné hromadění příslovečných určení; str. 14.) Meškaje se v Herbornu jal se tam zpravovati poklad jazyka českého (str. 12). Pastýř beránků bratrů byl mírný (str. 20). Sic do takových prací jest ta důležitá stránka (str. 25). Učil se tam čísti, čítával tam (str. 8). Ukazoval, že umí na spanilé věci vynakládati své peníze (cizí sotva, poněvadž neměl) str. 13.

Na četných místech interpunkce buď chybná neb žádná činí sloh nejasným. Str. 19.: Srovnáme-li tyto věci, snadno srozumíme, že běhy tu připomenutými byl Komenský přibezděčen obírati se rozepřemi a případy svědomí lidských, kterými se kormoutil nad sklíčeným svědomím lidí poddaných a pro náboženství utiskovaných i proto jim na posilu sepsal listy do nebe, to jest, utištěných vzúpění do nebes, a tato knížka byla vytištěna v Olomouci roku 1617, avšak posavad není jí nikdo povědom.

Zdali pak sobě spisovatel přečetl tuto nechutnou, hranatou a kostrbatou periodu, která jest říkajíc ironií slov Čelakovského: Bujný oř jest mluva naše?

Vydavatelství doporoučejíc Šmahův spis upozorňuje na krásnou úpravu a pěkný papír. Ani toho, ani onoho potvrditi nemůžeme. Slovům našim přisvědčí, kdo srovná prvý sešit životopisu Komenského od Zoubka se spisem námi posouzeným. Proto raději poctivě a pravdivě, a ne jediné pro reklamu; tato nejméně sluší spisu věnovanému památce muže, jehož nezištnost uznávají všichni.

K. Kořínek.

Rys dziejów czeskich. Skreślił według źródeł Justyn Felix Gajsler. Tom. I. Warszawa 1888. Stran 281. Cena 1 zl. 20 kr. Tom. II. Tamtéž 1892. Stran 361. Cena 1 zl. (?)

První díl sahá od nejstarších dob až do upálení mistra Jana Husa. Gajsler vypravuje krajanům svým dějiny české téměř se všemi pověstmi, jak v některých našich příručních knihách stalo se zvykem. Díl první rozdělen jest na dvě epochy, totiž od nejstarších dob až do přijetí křesťanství r. 874 a od křtu Bořivojova do roku 1415, kde obšírněji líčí se doba Přemyslovců, Lucemburkův a zvláště hnutí náboženské na konci 14. a na počátku 15. století. V jednotlivých kapitolách velmi případně promlouváno jest o dějinách politických, pak o poměrech právních a společenských

a konečně o poměrech náboženských. Ku konci větších oddílů mluví se také o české literatuře a o změnách jazykových.

Gajslerovy dějiny jsou po výtce dějinami Čech, nikoliv Českého národu vůbec; o Moravě, o Slezsku a Lužicích Gajsler zmiňuje se hlavně tam, kde jest to nezbytno. Tak k. př. obšírněji líčí dějiny říše Velkomoravské, zaznamenává staré rozdělení Moravy na župy (19 počtem), jedná o údělných knížatech moravských, o bitvách mezi Čechy a Moravany, o vládě Rudolfa Habsburského na Moravě po bitvě na Mor. poli a j. Pramenem pro Moravu jest mu hlavně Dudík, některé práce Brandlovy a zvláště Codex dipl. Moraviae. — První díl Gajslerových dějin jest celkem souměrně a dobře spracován, poněvadž byla po ruce hojnost pramenův i hotových děl. Jinak jest v dílu II, který sahá od r. 1415 až do roku 1860. Celou třetinu svazku tohoto zabírají války husitské, jež líčeny jsou netoliko na základě Palackého a Tomka, nýbrž i Höflera a jiných německých badatelů. Také doba Jiřího Poděbradského a doba českého povstání jsou velmi obšírny. Po válce třicetileté však Gajslerovi nedostává se českých pramenův, a tu již patrny jsou první nesnáze. Pokud má Rezkovy Dějiny Ferdinanda III. a Rezkovy práce vůbec, dotud ještě dílo jakžtakž se daří; ale od druhé polovice 17. století jest již vypravování jen úryvkovité a zlomkovité. Doba vzkříšení národa Českého vylíčena jest následkem toho jen kulturně a to jednostranně dle Adámkova díla: Doba poroby a vzkříšení, politicky vůbec ne. Není však vinou Gajslerovou, že dějiny české od bitvy Bělohorské až na naše dny podány jsou asi na 50 stránkách, nýbrž jest vinou naší, že my sami o tuto dobu posud tak málo jsme se starali. A přece tenkráte děly se v národu Českém mocné převraty, jen že my sami o nich máme pouze tušení; neboť jisto jest, že doba vzkříšení jako každý dějinný proces musela se připravovati. Gajsler ovšem nikde nespoléhá pouze na práce hotové, nýbrž sahá vždy také k původním pramenům a z nich samostatně vyvozuje události, avšak o době našeho úpadku neměl mimo některé práce literární pramenů vůbec. Proto pragmatické vypravování jeho končí se vlastně mírem Westfalským; ostatek lze nazvati pouhým orientačním dodatkem, v němž zachyceny jsou nejvýznačnější známé okamžiky z dějin českého úpadku a probuzení. — Že Gajsler vůbec vede si samostatně toho důkazem jest, že velmi často liší se i ve věcném vypravování i v datech od našich obvyklých názorů. Mnohé události vynechává, mnohé

jinak a v jiné souvislosti vypravuje. Vždy však prozrazuje lásku k předmětu a k národu našemu; na některych místech dovede i čtenáře rozehřáti, jako ve stati, kde líčí poddanské poměry lidu českého v polovici 17. století. (Str. 327.) — Mimovolně vzpomněl jsem si na práce Denisovy*). Oba, Gajsler i Denis, pojednávají dosti obšírně o dějinách českých za doby samostatnosti koruny České až do bitvy Bělohorské. Rozdíl práce však jest značný: Tam prostá, nezdobená skizza, zde nádherný, barvami někdy až příliš sytý obraz; tam volné, střízlivé, pragmatické vypravování dějův s příslušnou řadou osobních i místních jmen, zde smělé reflexe, pronikavý bystrozrak, moderní názor a umělecká líceň situace, kde čtenář nedoví se jen co a jak se stalo, nýbrž také proč; vůbec tam historie, zde filosofie dějin. Nepřirovnal jsem práce těchto dvou přátel národa Českého na ujmu píle Gajslerovy, nýbrž chtěl jsem tím jen ukázati na zásadný rozdíl. Práce Denisova jest také ve svém spůsobu mnohem rozsáhlejší, jest pracována s větším vědeckým aparátem a vůbec činí jiné nároky; musí proto také jinak posuzována býti. Práce Gajslerova jest skutečný rys dějin českých, dějin celých, od počátku až do nejnovější doby. Chtěl-li Gajsler prací svou docíliti, aby národ Polský seznámil s osudy národa Českého, dosáhl toho úplně. Čechové přijímají ochotu a píli jeho nejen s uznáním, nýbrž i s díky. On souvisle a dle dobrých pramenů, prostě a lahodně vykládá události české a čtenáři ponechává volné pole učiniti si o národu našem pojem buď dobrý nebo zlý. Nepochybuji, že z nárysu Gajslerova každému čtenáři vysvitne o národu Českém pojem dobrý. Denis však čtenáře k úsudku a mínění svému téměř strhuje. To jest konečný rozdíl mezi oběma. Denis svým spůsobem odhaluje minulost Českého národa Francouzům, Gaisler opět svým spůsobem bratrskému národu Polskému. Oba nám posloužili, a my snahu jejich vděčně uznáváme. — Práce Gajslerova bude zajisté velmi mnoho čtena nejen pro svůj dobrý obsah, nýbrž i pro neobyčejnou láci. K prvnímu dílu připojena jest také mapa koruny České v XV. století dle měřítka a návrhu mapy koruny České od Dra Jos. Kalouska, připojené k Tomkovým „Dějům království Českého“. (Vyd. 1885.) Gajsler však mapku tu pro 15. století samostatně upravil. Český text v poznámkách není vždy správný. *Kameníček.*

---

*) Viz Časopis Matice moravské ročník XV. sešit 2 str. 160 sq.

Český těsnopis na Moravě a ve Slezsku. Na památku prvních desíti let „Českého těsnopisného spolku Brněnského" sepsal Tomáš Šílený. V Brně 1892. Nákladem Českého těsnop. spolku v Brně. Stran 40. Cena 20 kr.

Morava v těsnopisectví českém zaujímá dosti význačné místo. Na Moravě rozvíjel blahodárnou činnost na poli těsnopisném Hynek Jakub Heger, který za pobytu svého v Brně a v Kroměříži r. 1848 poprvé u nás vzbudil zájem pro soustavu Gabelsbergrovu a také provedl první český převod. Na Moravě žije dosud P. Fr. Gába, vynikající Hegrův žák a výtečný znalec těsnopisu vůbec, dále JUDr. František Brzobohatý, a mnoho jiných o český i slovanský těsnopis velmi zasloužilých pracovníků. Na Moravě také učiněny byly vážné pokusy o všeslovanskou těsnopisnou soustavu. — I vznikla záhy myšlenka, založiti v Brně první český těsnopisný spolek moravský, stala se roku 1871 skutkem a dnes Brněnský „Český těsnopisný spolek" jest po Pražském nejdůležitějším i nejmohutnějším. Na památku desítiletého trvání jeho vznikl právě Šíleného spisek. Má dva oddíly: v prvním spisovatel velmi stručně sice, ale znalecky a vřele popisuje celkový rozvoj českého těsnopisu na Moravě a ve Slezsku; ve druhém podává pilně sestavené, krátké dějiny „Českého těsnop. spolku Brněnského" za prvních deset let jeho trvání. Spisek Šíleného jest pouze příležitostný, ale první toho druhu na Moravě. Jest pracován tak svědomitě, že bude vítaným pramenem každému, kdo by se chtěl poučiti o rozvoji českého těsnopisu v naší vlasti. *K.*

„Český lid". Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Redaktor části anthropologické a archaeologické dr. Lubor Niederle, redaktor části kulturně historické a ethnografické dr. Čeněk Zíbrt. Nakladatel Frant. Šimáček v Praze.

Národopisná výstava, která se chystá v Praze na rok 1894, po velikolepé naší výstavě jubilejní spůsobuje všude horlivý ruch ve studiu prostonárodního života českého, naší minulé i přítomné individuality lidové. Všude pracuje se za šlepějemi Sušilovými, Erbenovými a Bartošovými na mladém poli naší lidovědy národní. Abychom ani tu nekulhali za jinými národy, abychom měli sborník, který by studoval český lid v původní jeho národní ryzosti všude,

kde blaholí jazyk náš v Čechách, na Moravě, ve Slezích i na Slovensku, odhodlalo se činné nakladatelství Šimáčkovo v Praze vydávati „Český lid“ za redakce osvědčených sil dr. Zíbrta a dr. Niederla. Oba redaktoři vytkli sobě za program, že soustavně řízenou organisací práce a sbíráním příslušné látky všeho druhu chtějí přispívati, aby byla vypracována budoucí veliká lidověda národa Českého. „Český lid“ má tudíž úkolem, pracovati soustavně o kulturních dějinách českých na poli lidovědy, národopisu, starožitnictví a všeho, co souvisí se životem našeho lidu.

V dosavadních čtyřech číslech ročníku prvého máme pestrý kaleidoskop článkův a článečků ze všech téměř oborů lidového života. Učiňme krátkou procházku těmito čísly; zajisté se příjemně pobavíme bohatým obsahem jejich.

Pěkným ohlasem po nezapomenutelné výstavě zemské jest znalecký referat Renaty Tyršové o českém lidovém vyšívání na zemské jubilejní výstavě s ukázkami prostonárodního vyšívání z okolí Turnova, Českého Dubu, Král. Hradce, Litomyšle, Vys. Mýta, z Blat u Veselí nad Lužnicí, z Domažlicka, z Plzeňska a z Pražska. Frant. Bartoš z nepřebraného skladiště svého píše o pověrách a zvycích lidu moravského při hospodářství, líčí pověry a zvyky na pastvě, pastýřství, pověry, aby se krávy netrkaly, běhání, telení, odstavování, dojení, stloukání (vrtění) másla, některé dobytčí nemoci, pověry o koních a drůbeži atd. Velmi poutavě poučuje výborná rozprava J. Kouly o kroji lidu slovenského ze Slovenska uherského i moravského. Ukázky krojů velmi sličné a hojné přiměly Pařížskou Revui anthropologickou, že o ně požádala, aby je směla uveřejniti. Otak. Hostinský ve své aesthetické úvaze o naší světské písni lidové charakterisuje národní píseň, líče její formální vlastnosti a zvláštnosti hudební. Obšírná rozprava výborného znalce hudební krásy podává hojně látky do oboru studií poesie lidové.

J. K. Hraše hlavně dle pramenův archivních vypravuje o sboru Českých Bratří v Náchodě, který sbor vznikl za panství pana Jindřicha staršího vévody Minsterberského a rozvíjel se za panství pana Jana Špetla z Prudic. Ke článku jest přidáno vyobrazení budovy sborové, která bude sbořena. J. Matiegka v archaeologickém svém pojednání vypravuje o hrobech se skrčenými kostrami v Čechách, hlavně na Lovosicku. Ku pojednání jsou přidány obrázky předmětů, které byly ve hrobích nalezeny. Spiso-

vatel koná procházku po místech v Čechách, kde byly objeveny kostry ve hrobech na bobku sedící a na straně ležící. Frant. V. Vykoukal v pěkném a obsažném článku Ze selské kuchyně vypisuje, čím se lid náš živí na Českobrodsku a jak. Jos. Košťál líčí vodníka dle podání lidu českého. V Čechách lid obecný zve vodníka hastrmanem (Wassermann), a jako voda bývá dobrodějnou i záhubnou, takový jest i vodník. Vlasta Pittnerová v obrázku Ze Žďárských hor líčí obydlí, stravu a rodinné poměry v okolí Žákovy Hory. Dle vypravování Marie Královcové píše Anna Kellnerová o starých zvycích v okolí Domažlickém, hlavně o zvycích při křtu dětském a při svatebním veselí. Adolf Černý podává zevrubný rozhled po lužické folkloristice, po vydání sbírek písní národních, bájí, pohádek, báchorek a pověstí, pověstí místních, národních posměšků, přísloví, zvyků, pověr, života dětského, hospodářství, kroje atd. V. Tille vypravuje lidové povídky o panovníkovi povolaném od železného stolu, o našem Přemyslovi, srovnává vypravování Kosmovo s Dalimilovým a vyličuje pověsť Přemyslovskou v pozdějších dobách doplňovanou. Článek se velmi zamlouvá. Jos. Vycpálek sbírá české tance a v prvé řadě s notami vypisuje tance truky (plácavou, na Moravě také řeznickou), pšeničku, otče náš, řezníčka, pasačku a káču. Zik. Winter vypravuje o svědectví mrtvého za středověku. Nebylo-li ani očitých svědků ani jiných důkazů, vrah domnělý nebo podezřelý byl veden k márám, na nichž ležel zabitec. Jan V. Novák ve článku Slovo o úkolech našeho příslovnictví navrhuje, aby postup prací v oboru příslovnickém byl takový, 1. aby byly probrány sbírky starší a rozhojněny novými větami ze starších spisů českých, 2. aby byla vybrána přísloví ze slovníků českých a ze spisů jazykoslovných, 3. aby byla přehlednuta sbírka Fr. L. Čelakovského a jiné sbírky novější a 4. aby nové materialy byly sbírány, pokud možno, zevrubně jak dialekticky tak topograficky.

V. Houdek píše o rukopisné knize z Olomouckého musea, v níž jsou uloženy zaklínání, modlitby a formule, které svědčí o dřívějších pověrčivých názorech lidu hanáckého, nyní vystřízlivělého. Fr. Bartoš doplňkem k Zíbrtově rozpravě „Skřítek v lidovém podání staročeském“ podává některé vzácné zprávy o skřítku dle dosavadních názorů lidu moravského, který slove také křítek, křístek, křístel, škřátek i rarášek. L. Niederle ve článku Několik slov o pěstování české archaeologie

podává nejprve rozhled po dosavadních pracovnících na poli archaeologickém, naznačuje úkol praehistorické archaeologie i cenu její a důležitost a dokazuje, že jest třeba zevrubného návodu badatelského zvláště nyní, kdy se hlásí značná družina pilných sběratelů a badatelů starožitnických. Karel Václav Adámek líčí s vyobrazeními a půdorysy selský statek v okrese Hlineckém, jak na Hlinecku selské chalupy vypadají, jaká jest výstavnost a úprava vesnická. Dr. Jan Jakubec podává příspěvky k názvosloví našeho dialektu, jehož různost a pestrost názvů jest hodna studia, zvláště také proto, že v podřečích lid houževnatěji zachovává starší výrazy nežli jazyk spisovný. Jan Fr. Hruška podává národní písně z Chodska, počínaje žertovnými písněmi milostnými s nápěvy. Ferd. Pátek koná revisi po české literatuře folkloristické po rok 1890, nejprve po bájesloví, potom po obyčejích, pohádkách a pověstech.

Drobných článků téměř ze všech oborů lidovědných jest mnoho. Ke zprávám o nálezích archaeologických přispěli Kl. Čermák, Lub. Niederle, V. Diviš Čistecký, dr. K. Hostaš, A. Stifter, L. Novotný. Jos. Vávra z ostatků berounské knihy svědomí z let 1569—1573 vybírá obrázky ze soudních rozepří. V. J. Nováček z pamětní knihy Kolínské vypsal relací ve příčině obnovení a vsazení mezníků mezi rolími nad Polepy, k čemuž Ant. Rezek přidává poznámky o kladení mezníků dle starých smluv ve knihách viničních, které se zachovaly od r. 1434. Č. Zíbrt podává zprávu o skřítkovi z r. 1382, kterou vypsal v knihovně kapitoly Svatovítské prof. Jos. Kalousek. Fr. Vl. Štěpánek poslal podání lidové o škytavce. Poetické době vánoční otevřel „Český lid“ své sloupce, a četná řada přispěvatelů uložila sem pěkné příspěvky s heslem vánoce. Referáty o spisech z oboru lidovědného jsou hojné a věcné i dobré, rovněž i novější literatura toho oboru ze všech jazyků jest tu sbírána. Ani zprávy časové, nekrology, otázky a odpovědi z oboru lidovědného nejsou vynechány.

„Český lid“ nejen dobrým svým obsahem vnitřním, ale i pěknou úpravou vnější až na některé illustrace (moravské typy) uvádí se zdařile do řady našich nejlepších sborníkův. Nový časopis má již mnoho dobrých pracovníkův a mnoho schopných si vychová, aby soustavně bylo pracováno na poli našeho národopisu, na poli našeho lidu, který jest jádrem a sloupem našeho života národního.

„Český lid“ vychází v objemných sešitech vždy za dva měsíce o šesti arších velikého formátu osmerkového; předplatné není veliké, pouze 4 zl. ročně. *Frant. J. Rypáček.*

Nová díla. Františka Bartoše: *Moravský lid.* Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy. V Telči 1892. Nákladem českého knihkupectví Emila Šolce. Sešit 1. Cena sešitu 20 kr. — Odběratelé dostanou za premii velkou, barvotiskem provedenou podobiznu Františka Palackého (krámská cena 2 zl.) za doplatek 60 kr.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Vydává Král. český archiv zemský. Díl VII. od r. 1586—1591. V Praze, nákladem zemsk. výboru král. Českého. — Přiloženy obsahy k dílu I.—V., věcné rejstříky k dílu I.—VI. Jsou tam také některé zprávy Moravy se týkající.

Sto let práce. Zpráva o všeobecné zemské výstavě v Praze r. 1891. Nákladem výkonného výboru. Sešit I. Cena 1 zl. r. č Vyjde asi 15 sešitů v úpravě nádherné.

Jana Amosa Komenského korrespondence. Sebral a k tisku připravil A. Patera. Nákladem České akademie cís. Frant. Josefa pro vědy, slov. a umění. Třídy III. číslo 2. b. Praha 1892. — Stran XV a 300. — Cena 1 zl. 80 kr.

Reformace katolická, neboli obnovení náboženství katolického v král. Českém po bitvě Bělohorské. Dle pramenů původních sepsal Tomáš Bílek. — V Praze 1892. Sešit 1. Cena 40 kr. — Celkem bude 5—6 sešitů.

V paměť třísté ročnice narozenin Jana Amosa Komenského, slavného Moravana. Napsal K. Kořínek. V Brně 1892. Nákladem vlastním.

Bibliographische Übersicht über die slavische Philologie 1876—1891. Verfast von Dr. Fr. Pastrnek. Archiv für slavische Philologie, Supplement-Band, Berlin, 1892; stran VIII. a 415, v. 8.

Seznam nových členů Matice Moravské
od 1. března do 24. května 1892.

Činní členové (příspěvek 50 zl. jednou na vždy): P. t. pan Frant. Procházka, řiditel zemské banky království Českého v Praze. Jan Sedláček, kníž. Schwarzenberský stavební inženýr v Hluboké.

Přispívající členové (seřadění dle míst — roční příspěvek 2 zl. r. č.): Bečva Horní: P. Fr. Zapletal, kooperator. — Bojanovice Dolní: Správa obecné školy. — Brod. Něm. (Čechy): Okresní školní knihovna. — Brumov: Osvald Pleský, správce školy. — Čejkovice: P. Frant. Pernica, kooperator. — Dobrotice: Frant. Mikulík, učitel. — Hradiště Uh.: Bolesl. Dolejšek, c. k. professor. Okresní knihovna učitelská pro okr. Uh. Hradišťský. — Kounice Dolní: P. Frant. Keš, farář, P. Jos. Švaříček, kaplan, Jan Matoušek, správce velkostatku, Jan Ježek, stavitel, sl. Anna Rauscherová, učitelka, Leop. Peška, učitel, Ant. Lang, správce školy. — Krabčice (Čechy): E. G. A. Molnar, ev. ref. farář. — Kroměříž: Jarosl. Hoppe, studující, Vlad. Stieber, studující, Liška A., studující. — Kunštát: P. Fr. Soukal, kaplan. — Lomnice: Al. Borkovec, mlynář, sl. čtenářsko-pěvecký spolek „Beseda", pí. M. Grecová, učitelka, Jan Hrabálek, lékař, Karel Hromádka, nadučitel, Fr. Macek, učitel, František Maloň, učitel, P. František Minařík, kaplan, Jan Pelikán, nadučitel. — Lovčice: Karel Fabiánek, nadučitel. — Olešnice: Jan Klíma, správce tuhových dolů. — Olomouc: Karel Kostka, Jan Chlápek, Ant. Pospíšil, Ignác Rygal, Meth. Směták, bohoslovci. — Plzeň (Čechy): Ferd. Jokl, c. k. reální professor, Fr. Vepřek, c. k. reální professor. — Pravlov: P. Petr Čech, farář. — Přerov: Dr. Mat. Havránek, advok. koncipient, Jos. Šilhavý, sládek, Alois Sicha, sollicitator a majitel domu, Fr. Hásek, professor zem. hospodářské střední školy, Dr. Karel Kryška, advok. koncipient, Václav Hoffner, učitel, Dr. Hugo Richter, adv. koncipient, Jos. Podhora, adj. cukrovaru. — Rousinov St.: Jindřich Toman, učitel. — Svatobořice: Jan Kráčmer, nadučitel. — Třebíč: P. Jos. Večeřa, katecheta, P. Petr Duchaň, katecheta, Alex. Pallier, ředitel měšť. školy. — Věteřov: Jan Utěšený, nadučitel. —Zerkovice: Jan Fiala, správce školy.

V posledním sešitě vykázáno členů 1183, přibylo nových členů 56. — Všech členů Matice moravské jest 1239.

Oprava. Při činných členech uveřejněných v Čas. M. M. na str. 271 roč. 15. při Rud. bar. Krausovi třeba dodati: c. k. místodržitelský koncipista.

Na str. 176 roč. 16. při Kyjově má zníti: Fr. Rusňák, učitel; při Miloticích: Alois Kotzman, učitel, Ant. Drdácký, nadučitel.

K tomuto sešitu přiložena jest J. A. Komenského mapa Moravy dle vydání z roku 1633, které jest úplně stejné s vydáním z roku 1664, tak že stručný popis kopie z r. 1664, uveřejněný ve druhém sešitě tohoto časopisu (str. 144—151), hodí se docela na vydání z roku 1633. Dlužno však ve zmíněném popisu na str. 146 čísti A. Goos sculpsit místo chybného Aroos a do řádku 4. z dola vložiti rok 1633.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem Mor. akc. knihtiskárny.
Nákladem Matice Moravské.

Jan Amos Komenský.

Napsal Fr. Bílý.

(Ostatek.)

Především přiměly jej přední rodiny v Elblągu a okolí, aby jich synům popřál svého vyučování. Od přátel anglických zas byl zahrnut důtklivými výčitkami, že jsa již letitý a smrti nedalek, opouští dílo, jehož sotva základy jsou položeny, a bere na se práce, které by jiní také zastali. Jednota pak doléhala naň, aby ji zastupoval při novém jednání o sjednocení církví protestantských s katolickou, tehdáž polským králem Vladislavem IV. zahájeném, a zamilované myšlence této nemohl odepříti několik spisů (jeden: Křesťanství sjednotitelné jednotitelem Kristem, věnoval králi Vladislavovi), a tři cesty, jednu do Lešna, druhou do Orla a třetí do Toruně. Tuto poslední podnikl velmi nerad, jednak z ohledu na pana Geera, ale také že viděl už napřed neúspěšnosť sjezdu. Nejtrpčí chvíle však způsoboval Komenskému pan Geer sám svou nedočkavostí a neochotou k podpoře jeho pomocníků. Tato nedočkavosť se pořád zvyšovala, až po 4 letech p. Geer mu přímo pohrozil odnětím všeliké podpory. Tu ujali se Komenského vyslancové Jednoty a jiní ještě přátelé, a on sám vyložil znovu podpůrci svému, (jehož byl už dříve upozornil, kterak knihy neopisuje, nýbrž spisuje), že předloží celou práci najednou, poněvadž to bude jednotný celek, a dokud tento není hotov, že vždy ještě v jednotlivých částech zbývá co opravovati, a ani nezatajil mu, jak tvrdé a od milého srdce jeho neočekávané jest to, co mu dal psáti a co jej přivedlo tak z míry, až se ještě nyní ocítá na rozpacích, co odpověděti. Kdyby nebylo stáří a jiných příčin, nejraději prý by se někde v pustině oddal sladkému přemýšlení, by mu

nebylo třeba žádných ochránců. Ostatně prý, nedostačuje-li mu svými silami, má dobrodiní svá ve vlastní ruce . . . Pan Geer se usmířil, poslal opět podporu i také na důkaz dobré vůle chutný sýr; ale osten, bodající srdce, tím nebyl vyťat, a hořkosť Komenského se jeví tím více oprávněnou, an krátce před tím odmítl skvělou nabídku sedmihradského knížete Rákóczyho (1643) a ještě svůdnější návrh litevského knížete Radziwilla, který mu podával čtvrtinu svých důchodů, jen aby se na Litvě usadil a tam oddal pracím vševědným (1644). Však Komenský zůstal věren danému slibu, byť jej to stálo i ještě více výhod hmotných. Jen Hottonovi důvěrněji si postěžoval, jak jej bolí, že má býti v Elblągu otrokem; „svědomí a svoboda,“ psal mu, „nejdrahocennější statky smrtelníků, nejsou za žádný peníz na prodej.“

Pustil se tudíž na novo do práce a koncem r. 1646 odevzdal panu Geerovi ve Švédsku knihy tolik žádané: Předbraní věcí a slov, Bránu věcí a slov, slovník a mluvnici; Síň věcí a slov byla o něco později dodělána. Nejnovější methoda jazyků pak poslána koncem ledna r. 1647 zároveň s Branou pozměněnou dle přání komise p. Geerem ustanovené. Rád by byl připojil ke knihám obrazy, ale tím by se byl opět zdržel tisk, i ponechal to k vydání příštímu, chtěje zatím jednati o rytiny se slavným exulantem českým Václ. Hollárem v Londýně. Nejnovější methoda jazyků a Předdomí vytištěno v Lešně r. 1648, Brána, slovník a mluvnice tamtéž r. 1650, Síň konečně r. 1651 v Blatném Potoce v Uhrách.

Tyto spisy nejsou podnes dosti oceňovány. Byly složeny latinsky, ale upraveny též pro jazyk švédský, hollandský, německý, polský, uherský a rozšířily se po školách celé střední Evropy. Značí veliký pokrok v dokonalosti proti prvnímu vydání, byvše úplně předělány a doplněny, a Nejnovější methoda jazyků je vůbec snad nejvytříbenější a nejuhlazenější latinský spis Komenského. Skládajíc se z 30 kapitol pojednává nejprve o původu jazyka, o rozmanitosti, podobnosti, přednostech i nedostatcích řečí, pak vypisuje dějinný rozvoj jazyků a rozličné methody jejich, jakož i nutnosť methody nové, založené na zásadách didaktických. Kap. X. je malá didaktika sama o sobě; stručně vyvozena tu z několika hlavních pojmů všecka hlavní pravidla vyučovatelská (počtem 187), takže práci této se také říká didaktika analytická. V dalších kapitolách se vypisuje vlastní methoda jazyková vůbec a latinská zvláště,

jak jí lze užiti pro rychlejší naučení latině, pro lepší vzdělávání řeči mateřské, pro usnadnění mnohojazyčnosti, pro studie reální, lepší porozumění písmu, pro moudrosť životní, nápravu školství a osvěty, pro vzdělávání národů nevzdělaných a snadnější dorozumívání se člověčenstva. Na konec spisovatel odporoučí svou methodu učencům, bohoslovům a hlavám křesťanstva. Palacký nazývá spis ten filosofickou naukou o řeči a její vzdělanosti v každém ohledu, jehož čtení jistě i posavad každému zkoumateli jazyků bude příjemné a užitečné, a jakožto zvláště charakteristické vytýká horlení Komenského tehdy ještě neobyčejné, aby učení mužové všech národů, nechajíce již jednou nekonečné péče o mrtvou latinu a zastaralé šperky její, obraceli snažnosť svou ke vzdělávání řečí svých národních a skrze ně i lidu obecného v každé zemi. Jmenuje to slepým předsudkem, že by nové řeči evropské nebyly vzdělavatelské; jen ať prý pilnosť se přičiní k vyhledání skrytých ještě žil a pramenů jejich a ať se každá podle přirozených pravidel své analogie čistí a šlechtí, tu prý jistě každá postač ke všemu.

Touto knihou Komenský u vavřín své slávy vědecké vpletl mnohý nový list; vzácný bystrozrak objevil též tím, že tam vytknul důležitosť srovnávacího jazykozpytu, že sám první vyslovil nepříbuznosť maďarštiny s evrop. jazyky a káže míti zření na fysiologickou stránku mluvy; předstihuje takto Leibnitze a ubírá mu díl filologické slovutnosti jeho. (Na česko ji přeložil prof. J. Šmaha.)

Odevzdav knihy, Komenský poslechl hlasu srdce a Jednoty, která po smrti biskupa Vavřince Justina r. 1648 jej zvolila za nástupce jeho, a odebral se proti vůli pana Geera do Lešna.

Neštěstí za ním. Sotva se tam přestěhoval, zemřela mu druhá choť, roku 1624 v Brandýse snoubená, dcera bratrského biskupa Cyrilla, jenž byl při korunovaci nehodnému Bedřichu Falckému vstavil korunu, zanechavši mu šest dítek. Druhá rána stihla s ním celou Jednotu, všechny vystěhovalce české, celý národ. Po třicetiletém neslýchaném válčení a pustošení, které opravdu mohlo člověku vnuknouti myšlenku o blízkém konci světa, byl ujednán mír Westfalský — a Čechové byli z něho vyloučeni! To byla rána smrtelná pro bratry i pro všechny české vystěhovalce vůbec. Div-li, že Komenský poslal Oxenstjerovi pod dojmem zprávy té zoufalý list plný výčitek a nářků? Všecky hlubiny srdce překypujícího horoucí láskou k milené zemi české se rozvířily, všechny krásné, sladké sny a naděje

o návratu do ní rozplaskly se duhobarvou bublinou. Hrob v chladné cizině, utonouti v moři cizoty — zapomenut, nevšimnut — toť byl další osud každého Čecha mimo vlasť. A oni přece proto sloužili ve švédském vojště, proto modlili se za ně, že věřili jich slibům! Proto i Komenský svolil k šestiletému zápasu mezi tvrdou povinností a odchylnou náklonností srdce a podnikl nemilé práce pro dobro švédské, odmítnuv všecky jiné výhodné nabídky! Z práce, starostí a žalu upadl nyní do nemoci — a ozdravěv opět hleděl získati soustrasť pro své krajany mezi jinými národy a vydal proto latinsky a česky Jana Lasického Historii o původu a činnosti bratří českých (v Lešně r. 1649) a k tomu připojil na povzbuzení bratřím Napomenutí k navrácení se na první lásku. Nevydal té knihy nadarmo; královna Kristina i pan Geer poslali mu osobní odměnu i podporu pro Jednotu. Tato však pozbyvši s nadějí v návrat živné mízy své, počala vadnouti a hynula: jednotliví členové přestupovali na jiná vyznání, a kázeň i všecka podstata její se rozpoutávala, tak že žalosť Komenského jakožto vrchního představeného i tím ještě zvyšována. Nebylo již pochyby, že on zůstane posledním biskupem Jednoty a že jemu připadl smutný úkol po dvousetletém trvání doprovoditi ji ke hrobu. Proto rozloučil se s ní ve zvláštní závěti: Kšaft umírající matky Jednoty bratrské, (r. 1650 v Lešně). Mníme tu slyšeti plamenné věštby Mickiewiczovy, kterými slibuje národu budoucí obnovu bývalé celosti a velikosti. Básník a vlastenec, učitel a kněz hovoří tu k lidu českému slovy chvějícími se bolem a lítostí, prodchnutými oteckou péčí o mládež i vroucí oddaností do vůle Nejvyššího pána osudů. Nezoufá, než napomíná a žehná a končí prorockým zvoláním: „Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, o lide český!.. Na rozžehnanou požehnání vyhlašuji od Hospodina Boha tvého, abys ty přece byl a zůstával ratolestí rostoucí, ratolestí rostoucí podle studnic, ratolestí rostoucí nad zeď.... Živ buď, národe posvěcený, neumírej; muži tvoji ať jsou bez počtu. Požehnejž, o Hospodine, rytěřování jeho, a v práci rukou jeho zalib se Tobě! Zlomuj ledví nepřátel jeho a těch, kteříž ho nenávidí, aby nepovstali. Přijdiž čas tvůj, aby říkali národové: Blahoslavený jsi; kdo jest podobný tobě, lide vysvobozený skrze Hospodina, jenž jest pavéza spomožení tvého a meč důstojnosti tvé! Tvoji zajisté nepřátelé poníženi budou, ale ty po vyvýšenostech jejich šlapati budeš!“

Záležitosti Jednoty zavedly kroky Komenského do Uher. Měl tam řízení ve Skalici, v Púchově a Prešově. Od Skalice s návrší u samých hranic moravských viděl opět jednou po 28 letech svou milou vlast, svůj rodný kraj. Jaká tíha myšlenek a citů rozvlnila asi mysl a srdce při pohledu tom!... V Prešově setkal se s Ondřejem z Klobušic, radou knížete Rákóczyho, který domlouval Komenskému, aby přijal opětné nabídnutí jeho pána a na jeho statcích zřídil nové školy v duchu svém. Komenský dostal už podobné vyzvání v Lešně od vévody poznaňského. Že však Rákóczyové ode dávna se osvědčovali ochotnými příznivci Jednoty bratrské, a ovdovělá kněžna i syn její slibovali splniti všechna přání K-ého, tedy zříditi knihovnu, tiskárnu a fysikální sbírky opatřiti, jakož i ke všemu ještě na nový ústav přijati as 10 nebo 12 českých studentů a bezplatně je vydržovati, Komenský vyprosil si odpuštění od p. Geera i od Jednoty a připsav před odchodem k rukopisu české Didaktiky, oč by lépe bylo, kdyby ve vlasti mohl vykonati to, k čemu je do Uher volán, opustil dne 6. října Lešno se svým zetěm a exulantem Hartmannem. Koncem listopadu měl před četným shromážděním šlechticův a učencův uherských úvodní řeč O vzdělávání vtipu pro kulturní dějiny jich země důležitou, v níž podněcoval Uhry k pilnějšímu vzdělávání ducha i půdy. Čtyři dni potom mluvil opět O prospěšném užívání knih jakožto hlavního pramene osvícenosti. Obě řeči vydal s předmluvou a názvem Prvotiny prací školských na slavném Potockém gymnasiu počátkem r. 1651. Uhři byli nadšeni, učitelé kořili se K-ému jako modle, a tento jakoby byl omládl, psal, řečnil, učil, povzbuzoval a reformoval bez únavy, ne jako muž 58letý, nýbrž jak ohnivý, ideální jinoch. Téhož r. 1651 vyložil plán nového ústavu ve zvláštním spise: Škola vševědná, též didaktičkou Potockou nazývaném. Škola měla býti 7třídná, „Latium na Bodrogu“. Ale když v únoru roku 1652 kníže Zikmund zemřel, pozůstalo na otevřených zatím 3 třídách, při jichž zahajování Komenský měl přiměřené proslovy, které společně vydal pod názvem Prací školních na slavném gymnasiu Potockém pokračování (1652), předeslav jim už spis O škole latinské ve 3 třídy rozdělené a jak v ní čísti s užitkem latinské spisovatele (De reperta ad authores latinos legendos et intelligendos via, schola latina tribus classibus divisa, roku 1651) a český spis Umění kazatelské (vyt. teprve 1823 v Praze). Později (1654) dohotovil slovník k Síni cele latinský — ještě pro

pana Geera (Lexicon atriale latino-latinum, vyt. teprve r. 1657). Aby žákům opatřil vhodné učebnice, dal některé latinské knihy své vytisknouti s maďarským výkladem.

Ale počáteční zápal učitelů i žáků záhy vyhasl. Komenský sice všemi prostředky se snažil jej opět vznítiti, dal tisknouti Jáchyma Fortia spis o učení a když to nic nespomohlo, složil sám knížku o tom, jak lenivosť ze škol vypuditi (Fortius obživlý r. 1652), a jiné ještě spisy (Pravidla mravů, Zákon školy dobře spořádané, obé r. 1653), ale nedocílil žádaného účinku až opět divadelními hrami, které už v Lešně byly tolik se líbily. Předělal tedy učivo Brány jazyků na 8 divadelních her (vyt. s názvem Škola hrou r. 1655) a dal je žákům se učiti. Představovaly: 1. dílnu přírody, 2. člověka v podivuhodné soustavě jeho, 3. umělý svět, 4. přeměny prostonár. školy ve hru, 5. život na universitě, 6. mravní život člověka, 7. život v rodině a v městě, 8. věci státní a náboženské. A hle, to působilo. Žáci rádi se učili, a posluchačů býval ohromný nával. I kněžna přicházela k představením. Ještě jinou cestou mínil Komenský zkusiti, jak by zvýšil zájem o školu, jen že kniha ta nemohla býti v Potoku vydána pro nedostatek dřevorytců. Byl to známý nám už doplněk k Předdomí a Bráně — Orbis sensualium pictus r. 1657 v Norimberce vytištěný. Když už všecky práce Komenského vešly v zapomenutí — „Svět v obrazích" zachoval paměť jeho u všech národů, a skvělejšího ocenění nemohlo se zajisté dílu tomu dostati, než když velmistr poesie Goethe podobný pokus slaveného paedagoga německého Basedowa, jenž na něm si nejvýš zakládal, nazval ne prý omlazeným nýbrž zhoršeným Orbisem.

A v čem záleží výbornosť tohoto díla? Víme už z Didaktiky a Januy Komenského, kterak tam hlásal potřebu, aby vyučování netýkalo se pouze slov, nýbrž souběžně také věcí, a kterak žádal, aby dítko napřed poznalo názorem, o čem se mu vypravuje a přednáší. Také ve Fysice vyslovil nutnosť pokusův a názoru. Nemaje však dostatek předmětů, aby je žákům ukazoval, Komenský umínil si, nahraditi je aspoň obrazy, tak že by učící se měl přece aspoň jakýs takýs názor o tom, čemu se učí. Nedokonalý obraz už potom vzbudí sám sebou touhu, viděti jeho předmět v přírodě nebo v životě v podobě věrnější, vlastní. Orbis byl tedy první illustrovaná kniha školní v našem smyslu — od té doby obrázkové knihy pro mládež i pro dospělé zaplavují knihkupecký trh, a bez obrázkových pomůcek snad už dnes ani není školy na světě. Přes to neujala se tato zásada Ko-

menského ihned obecně. Musela znovu býti Pestalozzim a Basedowem vztyčena a hájena. Jinak ještě učitelé s potěšením objevili v Orbisu, že původce jeho byl přívržencem hláskovací methody ve čtení. Orbis jako Janua stal se posléz také vítanou pomůckou k tomu, naučiti se pohodlně jazykům cizím. Hned za života Komenského vytiskoval ze škol Bránu jazyků a Předsíň, ani mnozí myslili, že Orbis obé dobře nahradí a samoten postačí dosíci téhož účelu.

Věnovav ještě spis Národu štěstí (Gentis felicitas) kníž. Jiřímu Rákóczymu, v němž se 18 výminek vypočítává, kdy jest národ šťasten, a tyto výminky se obracejí na Uhry, synu pak p. Geerovu Vavřinci Pohřební řeč za pana Ludvíka z Geeru staršího, o jehož úmrtí jej došla do Potoku zpráva, uposlechl konečně hlasu církve do Lešna jej volajícího, rozloučil se dne 2. června 1654 s ochránci svými, příznivci a učiteli tklivou řečí, kterou nadepsal Prací školských v Potoce podniknutých úhrn a dle nadpisu toho také provedl. Mohl odcházeti spokojeně; sémě tu zaseté padlo celkem na dobrou půdu; neboť ústav jím zřízený vzkvétal i nadále a trvá podnes. Jestiť to tamější evangelická kolej. Maďarský učenec Toldi žehná pobytu Komenského v Uhrách. Pohříchu zásad jeho užívají Maďaři toliko při dítkách svých, vůči mládeži jiných kmenů uherských zachovávají stanovisko středověké, stěžujíce a zamezujíce učení řečí mateřskou.

V Lešně Komenského zabraly nesčetné práce. Nejvíce starostí mu dělalo stále zaopatřování bratří. Ježto měli jeho odporučení, a Jednota vůbec požívala veliké přízně u protestantů, jsouc pokládána za vzor starokřesťanské přísnosti mravní a ryzosti povahy, bratří ochotně bráni za učitele na všech středoevropských školách. Konečně už jich nastal nedostatek v samém Lešně. Co mu zbývalo prázdně, toho použil opět k pracím literárním: přeložil části z Ovidia a Vergilia (tiskem vydány teprve r. 1842) a vytiskl sbírku modliteb Útočiště v soužení i nebezpečenství (1655), vytrysklých z duše vroucně pobožné, života zkušené a poznavší, že není pravé útěchy leč v Bohu

Než míra utrpení Komenského nebyla ještě naplněna; přišel do Lešna dopit kalich hořkosti až na dno. Mezi hostiteli a ochránci Jednoty, Poláky a Švédy, propuklo nepřátelství, které vedlo k válce. Z prvu přálo vítězství Švédům; oni dobyli též Lešna a z úcty ke Komenskému ho ušetřili; ale když se válečné štěstí přiklonilo ke zbraním polským, a Lešno nestatečností obyvatelstva i posádky švédské padlo

v ruce Poláků, tito se na městě krutě vymstili. Vykládaliť si nepochopitelné jim ušetření Lešna od Švédů nejinak než že bratří byli asi se Švédy dorozuměni, že byli jejich pomocníky a vyzvědači. Proto město zapálili a vojákům dali v libovolný plen. Komenský sám přišel o všecek majetek: domek, knihovna, rukopisy — vše bylo zničeno, jen co v rychlosti mohl zakopati ve své ložnici do země, uchránilo se a bylo lidmi Václava Th. z Budova, u něhož Komenský našel první útočiště, po několika dnech opatrně vybráno. Jednota pak pozbyla hlavního střediska a rozptýlila se na všechny strany. Komenský vybití Lešna sám vypsal dle pravdy ve zvláštním spise (Excidium Lesnense anno 1656 factum), v němž se taky hájí proti pomluvám nepřátel, jakoby byl nějak spoluzavinil smutný pád Lešna a tudíž se odměnil za pohostinství způsobem, jehož ani ve snách nikdy nebyl schopen. Rukopisy zde uhořelé obsahovaly 1. Háj vševědy, též Divadlo všehomíra zvaný; 2. Poklad jazyka českého, ohromný slovník česko-latinský, — obé díla celého života; proto jich nepřestal litovati do posledního dechu; 3. zničena Moudrosť dvojnásob i trojnásob očkovaná (Sapientia bis et ter oculata), dílo o methodě srovnávací; 4. kázání česká za posledních 40 let konaná, která mínil odkázati synu Danielovi; 5. česká encyklopaedie reální, pokud byla hotova; 6. největší částť rozsáhlé korrespondence.

Zdrcen jsa na těle i na duchu, hledal nového útulku napřed ve Frankfurtě, kde však zuřil mor, potom ve Štětíně a naposled v Hamburce, kde konečně stařec 64letý podlehl útrapám a upadl v těžkou nemoc přes dva měsíce jej sužující. Do těchto temnot zasvitl pojednou jasnější paprsek: syn pana Geera Vavřinec, oddaný ctitel Komenského, pozval jej k sobě do Amsterodamu, slibuje jemu i rodině pohodlí a bezstarostný pobyt, neukládaje mu při tom žádných povinností a úvazků. Nechať prý jen si hledí svého díla vševědného. Pod dojmem tolikeré laskavosti okřála opět duše Komenského. Nabídnutí přijal a v Amsterodámě i s rodinou se usadil (koncem srpna r. 1656).

IV.

Konečně tedy Komenský přece jednou okusil, co jest to býti prost tíživých starostí o denní chléb. Štědrota mladšího p. Geera byla plnější a lahodnější než otcova, a také osud Jednoty a Lešna vzbudil dobročinnosť na mnohých stranách. V Anglii sám Cromwell vyzval ke sbírkám pro ně a sešlo se přes 9000 liber odtamtud; jiné podpory došly z Hollandska a ze Švýcar. Části peněz mělo býti použito na

vydání polské bible a některých knih českých. Z Anglie žádali Komenského, aby se s bratřími usadil u nich. Ale ochota Geerova a přátel Amsterodamských jevila se tak srdečnou, že by se bylo mohlo opravdu míti Komenskému za zlé a vykládati za nevděk, kdyby tu nebyl zůstal. Tito opatřili mu v rychlosti novou knihovnu, tiskaři nabízeli se mu o závod k vydání knih nových aneb aspoň k otiskování starších, a město samo osvědčovalo mu všemožně svou přízeň. Tu duch jeho — starý, mohutný dub — jako by se byl novou mízou omladil, podává důkazy takové svěžesti a mnohostrannosti, že jen s údivem a úctou lze sledovati děje posledního aktu v dramatě jeho života. Neméně než 40 nových knih kromě čtyř dílů sebraných spisů didakt. a několika nových vydání děl už tištěných připadá na krátkou celkem lhůtu 14 let Amsterodámského pobytu jeho. Z nich jediné r. 1657. vydal 9, týkajících se dílem učení latiny, jako jsou Maličký maličkým, všem všecko, t. j. Ku předdomí jazyka latinského přídavek, Obrana latiny, Brány jazyků a Latium obživlé, dílem didaktiky i paedagogiky, jako Synopsis (soubor) pravidel nové methody, pořízená na žádosť městské rady „ozdoby Belgie, slasti Evropy, zřítelnice měst," Amsterodamu, Východ z labyrinthů školských, Tiskárna živá (k níž Komenský rád přirovnává školu), Návrat ráje křesťanské mládeže, t. j. nejlepší způsob škol podle ideje prvé rajské školy nakreslený, kde opakuje návrh svůj z Didaktiky, aby pohanští klasikové byli ze škol křesťanských vyloučeni, dále Věječka moudrosti, kteráž jest kritickým zopakováním všech vyučovatelských jeho zásad a myšlenek, posud nedost povšimnutým, a konečně Odevzdání pochodně, v níž upřímně poroučí jakožto závěť svou didaktickou všem přátelům mládeže zásady jím pronesené, aby o nich přemýšleli a uznávají-li je dobrými, tedy je prováděli. Ale hlavní práce tohoto roku se mu ještě strojila. Ku přání městského výboru, p. Geera i mnohých přátel škol sebral všecky didaktické spisy své od r. 1627 do r. 1657 sepsané, i rozpravy v tomto roce složené a právě vypočtené (všech jest 39), a pan Geer dal je vlastním nákladem vytisknouti ve 4 velikých dílech ladné úpravy s významným titulním obrazem, představujícím Komenského, an sedí za stolem a jednou rukou píše, druhou pak ukazuje na učitele vykládajícího právě žákům a obklopeného několika illustracemi Orbisu. I. díl obsahuje hlavní práce vychovatelské a vyučovatelské, které pochá-

zejí z doby Lešenské, tedy didaktiku zde po latinsku zpracovanou, Informatorium školy mateřské, nákres školy prostonárodní, potom Bránu jazyků a Předdomí její, Předchůdce vševědy a objasnění snah pansofických. Díl II. zabírá Methodu jazyků nejnovější a Brány, pak Předdomí a jiné spisy k latině hledící, z let v Elblągu strávených; v díle III. obsaženy práce v Uhrách vzniklé a v díle IV. nejnovější práce Amsterodamské. Orbis pictus nebyl sem pojat.

Vydání Komenského sebraných prací didaktických lze plným právem nazvati událostí v písemnictvu paedagogickém. Teď teprve vysvitla náležitě ohromná pracovitosť Komenského, tu rozevřel se rozhled po celém tom novém světě geniálních myšlenek a reforem jeho, jich těsné spojitosti, jich prosté přirozenosti a pravdě zkušeností osvědčené. Ale úžas jímá pozorovatele i nad tím, co Komenský vše vykonal pro latinu, jen aby odstranil stoleté týrání, s učením této světové řeči spojené. S touto činností bystroduchou, neunavnou, mravenčí píle vyžadující stojí tu sám, bez příkladu, nikým nepředstižen. Se všech stran hrnulo se mu také uznání; vzdělanci z celé Evropy, a z Anglie též university Oxfordská a Cambridgeská je okázale projevovali. Rozumí se, že toliká sláva a odměna hmotná budila hned tehdy na jiné straně závisť, a tato číhala jen na příhodnou chvíli, aby mohla na Komenského vyslati své jedem kalené střely. Měla se jí naskytnouti brzy.

Každé století má své pověry, kterým podléhají též osoby nejvzdělanější. V naší době je to spiritism, v minulém byla fysiognomika, v XVI. století kvetla alchymie, hledán elixir života, císař Rudolf II. a Albrecht z Valdštýna věřili v hvězdopravectví, před tím upalovány čarodějnice, a tak zas v XVII. věku lidé věřili v bytosti prorocké. Byli to jmenovitě spolužák Komenského ve Strážnici, Moravan Drabík, Slezan Krištof Kotter a Polka Poniatovská vedle as desíti jiných, kteří takové pověsti požívali. Poniatovská na př. vypravila se v tuhé zimě k Albrechtu Valdštýnovi, aby mu předpověděla jeho pád. Méně štěstí měli Kotter a Drabík — oba také smutně skončili, když se jich podvody odhalily. Ale Drabík dlouho dovedl si udržovati věřící; sám střízlivý pan Geer mu důvěřoval a chtěl jej povolati do Amsterodamu. Proroctví týkala se hlavně nejzbožnějších přání bratrských: vítězství protestantské věci české a blízkého pádu protivníků jejích, zejména pak císaře a papeže. Komenský, který od malička byl nakloněn k mysticismu, kterého prof. Alsted získal chiliasmu a jenž všecku naději skládal v náhlý obrat, Bohem samým přivoděný, po

dlouhém váhání a na stálé naléhání Drabíkovo, který mu i tresty božími hrozil, neuveřejní-li jeho věšteb, dal si říci a vydal latinsky, ale beze jména, Světlo ve tmách (Lux in tenebris) t. j. proroctví dar, jímž Bůh církev evangelickou obdařil skrze Krištofa Kottera, Kristinu Poniatovskou a Mikuláše Drabíka, a šest let potom ještě jednou týž spis „novými paprsky rozmnožený“ pod názvem Světlo ze tmy (Lux e tenebris) r. 1663. Tam se pronášejí žalostné nářky nad zkažeností křesťanstva, nekajicným se slibují hrozné rány boží a vypisuje se, jak Bůh zničiv Babylon lžikřesťanů, židů, Turků, pohanů a všech národů pod sluncem, zřídí novou, v pravdě katolickou církev, světlem darů božích skvěle zářící, kterýž stav její pak potrvá až na věky věkův. Ač obě knížky vyšly anonymně, z čehož přece jakási ostýchavosť Komenského a nedůvěra k věci zřejmě jest patrna, odpůrci jeho chopili se oběma rukama vítané příležitosti a jali se útočiti nejen proti jeho lehkověrnosti, nýbrž i proti všem možným většinou vymyšleným chybám. Nejvíce mu ublížil Rotterdamský professor Francouz Bayle, který ve své Encyklopedii z nenávisti k jednomu z proroků přenesl též na Komenského svůj hněv a všecky pomluvy předních odpůrců jeho prof. Arnolda a prof. Meresia, (kteří kladli vše na jeho vrub, co vlastně napsali za proroctví proti papeži a císaři Kotter a Drabík, a kromě toho mu vyčítali ošemetnosť, nadutosť, lstivosť, vášnivosť, zištnosť a bláznivosť), v jedno shrnul a takto „celé živobytí Komenského na rub obrátil, neuznávaje při něm žádné šlechetnosti, a zásluhy nepopíratelné, žijící tehda v čerstvé a vděčné paměti, lstivými obraty slohovými v pochybnosť přiváděje.“ Baylova Encyklopedie dlouhý čas mnohým byla výhradním pramenem moudrosti, a tudíž se rozšířil tento přímo opačný názor o Komenském, následkem čehož spisové jeho upadali v zapomenutí. I německý jazykovědec Jan Krištof Adelung († 1806) čerpal ještě z Bayla a dle toho zařadil též Komenského do svých dějin lidské choromyslnosti (Geschichte der menschlichen Narrheit). Ale té doby už Müller, Herder, Goethe a j. ujímali se Komenského a vynášeli o něm soudy plné uznání. I dostalo se mu také toho zadostučinění, že kterýs obhájce jeho vyhlásil Adelunga za prvního mezi blázny, jelikož jeho jméno se skví už na prvním (titulním) listě. Právem se táže taky novověký německý velebitel Komenského Albert Liepe: „Kdo jest tak prost bludů, že by si troufal zdvihnouti na Komenského kámen? I velicí mužové mohou se mýliti a také za všech časů se mýlili.“ Vůbec

dlužno uznati, že Němci vrchovatou měrou napravili neuznalosť minulého věku a o očistu jména našeho učitele národů jakož i o popoznání jeho ducha a prací nejpoctivěji se zasloužili.

Komenský ovšem také sám se bránil proti útočníkům, mírně a důstojně, jak vůbec se uznává, a účastnil se činně též bojů vzplanulých o božskou podstatu Kristovu, obhajuje ji proti popíravým socinistům v několika řízných spisech. Vystoupil i proti naukám zakladatele novověké filosofie Descartesovi (1660), v jiné rozpravě pak zas uvažuje o povaze tepla a zimy (1659) a uveřejňuje ztracené jakés Odmítnutí pojednání podivného, jemuž nápis Filosofie písma vykladatelka (r. 1660).

Povinností svých k Jednotě ovšem žádné chvíle nezapomínal, ač mu zabíraly mnoho času (až 30 dopisů týdně bylo třeba odesílati) a působily mnoho mrzutostí, zejména rozdílení podpor. Také duševních potřeb jejích byl stále pamětliv, jak o tom vedle řady jiných spisů svědčí zvláště pěkně zmíněný už Manuálník aneb jádro celé biblí svaté (1658) a Kancionál, v němž se Komenský objevuje též vynikajícím znalcem hudebním a který má důležitou předmluvu. Z ní vytýkáme, že vydavatel tu vykládá především, co jest zpěv, pak v II. hlavě mluví o původu zpěvů svatých v církvi, v III. o zpěvích církve české a ve IV. „vypisuje jisté regule, čeho šetřiti, aby zpívání naše Bohu chválu, duchu našemu rozveselení, církvi pak spasitedlné vzdělání neomylně přinášelo.“ Zmínky zasluhuje také, že mluvě o rytmu a metru, postřehl přednosť, kterou se honosí jazyk náš přede všemi ostatními evropskými, že t. „metrum užívati můžeme jako Latiníci a Řekové, dlouhé syllaby k dlouhým notám dávajíc, krátké k krátkým“, a sám to pravidlo dokonale zachovával.

Svědčí-li tento kancionál, Manuálník a jiné Jednotě věnované aneb jich se týkající spisy o důvěře v další trvání její, pozorujeme z druhých prací, že chvílemi mysl opět klesala a všecky naděje pouštěla mimo. Z takovéto nálady asi vytryskl Smutný hlas zaplašeného hněvem Božím pastýře k rozplašenému, hynoucímu stádu (r. 1660), kterým se loučí v žalosti s přáteli všemi a žádá, aby ho již jako za mrtvého pokládali. „Neb ač dýchání mé ještě dnes při mně jest, zítra však bude-li, nevím. A byť i něco dnů přidal Pán, nechť je mám k odpočinutí a na věčnou cestu se strojení; ať ještě poobčerstvím, dříve než se odsud vyhostím.“ Přičiňoval se, aby zabránil zahynutí Jednoty, ale ne-

chtělo býti. „Hasnou přece lampy naše, upadá přece náš svícen; přece i tato částka církve, posloužívši za svého věku, vůlí Boží k usnutí svému se blíží . . . Přišla hodina naše.“ Teď i splnil kolikaleté přání knihtiskaře Petra Montana a v Listě k němu podal obraz své literární působnosti, vypočetl seznam svých prací vydaných i chystaných a okolnosti jich vzniku (1661), čímž List ovšem se stal neocenitelným příspěvkem k životopisu jeho. Týž stav mysli konečně jej přiměl k českému spisu Veyhost světu (1663), ve kterém svět tento nazývá hostincem ďáblovým, z něho prchá a Krista volá na soud.

Přese všecky tyto chmury, ob čas nyní zastiňující jarotu a nadějnosť jeho mysli, s nimiž zároveň i tělo starobou se stávalo křehčím a poddanější nemocem, přemýšlel a pracoval stále, dílem hledaje úkoje v poesii (vydal r. 1662 Mravná naučení moudrého Katona ve znamenitém překladě časoměrném), dílem se zabývaje zamilovanou myšlenkou svou o sjednocení církví, jež mělo býti dovršeno získáním obávaných Turků na křesťanství, za kterýmž účelem chtěl, aby bible byla přeložena do tureckého jazyka, a sám napsal k tomu předmluvu věnovanou sultánu. Arciť zůstával věren i snahám svým pansofickým, a tyto vedly jej k novému dílu, jednajícímu o Nápravě věcí lidských. Z něho tiskem dochovány toliko první dvě části: Panegersia, t. j. obecné všech povzbuzení, a Panaugia č. světlo obecné; věnovány jsou všem národům evropským „Učiňme,“ volá tu k filosofům, bohoslovcům a státníkům jejich, „na prahu samého díla svatou smlouvu mezi sebou: nejprve, že budeme míti jen jeden cíl, spásu člověčenstva, za druhé, že budeme konati dílo to Boží, jsouce si vědomi obmezených sil svých, ale plni úcty k Bohu a důvěry veň; za třetí že budeme zjevně bez úkladů, vlídně bez hlomozu, rozumně bez sofistiky jednati; kdo by pak svévolně kaziti chtěl, toho tresci Bůh! Za čtvrté že všecky sobecké zřetele pustíme mimo se.“ Jmenovitě též prosí, aby nikdo, jsa mínění jiného, nestranil se hned věci celé, neboť prý zná, jaké to mívá následky, nastane-li rozdílnosť názorů, byť i o věc nepatrnou. Nejideálnější apoštol humanity mluví z knih těchto, a zásady jejich přijala veliká Londýnská lóže svobodných zednářů, takže posud žijí v 2500 družstev zednářských.

Nedbaje možného výsměchu, poslal r. 1667 vyslancům anglickým a belgickým, jednajícím v Bredě o mír, spis Anděl míru, kterým objevil opětně duševní výši svou. Vystupuje tu jako odpůrce válek

a hlasatel věčného míru a našel v tom důstojné následovníky. Za naší doby zvláštní liga míru ze zástupců všech národů složená rok co rok koná sjezdy, aby idei té pomáhala ke konečnému vítězství, a francouzský polobůh Victor Hugo za touž myšlenku s nadšením neochabujícím lámal oštěp.

Od té již jen jednou kmet 76letý chopil se péra, jednak aby podrobil život svůj a své konání soudné úvaze a vydal z něho věrný počet, jednak aby opakoval mnohé zamilované myšlenky své a proslovil nové. Učinil tak upřímně, vroucně a vzletně v knize Unum necessarium (Jedno potřebné) r. 1668 vydané. Svět jeví se mu zde labyrintem bludů, zbytečných Sisyfovských prací a klamných Tantalských nadějí. Brojí tu opětně proti válkám, vyslovuje se proti despotickému ovládání národů a dokazuje, že vždy se docílí více mírností než ukrutenstvím. Za jedinou příčinu zmatků světských pokládá, že lidé nedělají rozdílu mezi věcmi potřebnými a nepotřebnými, oněch opomíjejí a těmito stále se zanášejí. Běda však tomu, kdo se před smrtí nevymotal z labyrintů světských, běda tomu, kdo ve smrti neumí zbaviti se kamenů Sisyfových — břemene hříchů, a rovněž běda tomu, kdo po smrti pocítí, že přišel do společnosti Tantalovy! Každý člověk tápe v nějakém bludišti, a mudrci a myslitelé hledají stále léků od obtíží života a bludů mysli. Ale že marně, viděti už z toho, že se nemohou dohodnouti; dělají jen nové labyrinty. Ani právníkům a politikům nedaří se člověčenstvo udržeti v řádu, míru a pokoji. I náboženství stalo se mnohým konfessím a sektám bludištěm. Není tedy pod sluncem ničeho, co by bylo prosto toho trojího zla: bludů rozumu, únavy sil a klamů žádostí — ono se narodilo s prvním člověkem a provází jej stále. Ale Bůh nemohl a nemůže chtíti, aby nebylo východiska z toho zla. On propůjčiv člověku rozum, sílu, žádosti, zajisté neučinil tak nadarmo. Jest povinností člověka, hledati Ariadninu niť, která by vyvedla z našich labyrintů. A k tomu dává spisovatel návod. Ukazuje na příkladech, co jest ono jedno potřebné: u stromu na př. kořen, nikoliv haluze, listy, květy; u obrazu, aby živě svou věc představoval, nikoliv barvy a přízdoby, při hostině chléb atd. Najíti u každé věci, co jest nejpotřebnější, budiž naším úkolem. Dlužno se ptáti při každém konání, můžeme-li, umíme-li a chceme-li je podniknouti, dále, jaký věc má účel a které jsou prostředky k jejímu dosažení. Spisovatel ukazuje na učencích, mužích školy, politicích, theolozích

i na národech (též českém a polském), jak nesnadno nacházejí jedno potřebné, ale jak by celý svět a každý jednotlivec mohl býti přiveden do lepšího stavu, kdyby se neoddával příliš věcem pozemským a nezapomínal statků věčných, zachovávaje slova Kristova: Jen jedno jest potřebné, t. poslouchati Boha a jeho příkazů. K tomu poznání Komenský dospěl i pro svou osobu. Vyzpovídav se ze svých skutků, slabostí jakož i zásad životních a mírnými slovy se bráně proti výtkám rozmanitým, jako že mu, jelikož knězi, neslušelo zabývati se didaktikou a pansofií, volá vděčně: „Chválím a oslavuju moudrosť Tvou . . . nebo jsi přidal dnů mých nad otce i dědka mého i mnoho tisíc spolutovaryšů, kteříž v tomto 40letém vyhnanství již odešli, já pak ještě jsem živ. Proč? Pane, Ty víš; v rukou Tvých stále odpočívám. Také jsi mně mezitím jako Eliášovi posílával často anděla nějakého s kouskem chleba a trochou vody, abych hladem neb žízní nezemřel . . . mne jsi přivedl až k hoře Horeb. Požehnáno budiž jméno Tvé!“ (Kap. X. 11.) Národům a zemím, kde žil a mnoho dobrého zažil, zejmena Čechům, Moravanům, Slezanům, Polákům a Uhrům odkazuje prý toto jedno potřebné: býti moudrým, aby dovedli dobře užívati výtěžku z požehnaných zemí svých a nezneužívali jich. Nemíra zkazila Čechy, pravil prý kterýs moudrý král severu, nepřítel přepychu. A totéž radí Polákům, vrátiti se k šetrnosti . . .

To byl labutí zpěv Komenského. Potom už umlknul a jenom ještě rád by byl odevzdal biskupskou hodnosť svou nějakému nástupci — ale toto přání se mu nesplnilo. Zůstal posledním biskupem trpitelské Jednoty bratrské, která o jazyk český nesmrtelných získala si zásluh a k níž náleželo tolik šlechetných a vynikajících duchů.

Po dvou letech, v 79. roce věku jeho, dne 15. listopadu r. 1670 povolal jej k sobě do nadhvězdných stanů svých Onen, jemuž náležel každý dech života jeho, k jehož oslavě on byl tolikrát zvedl péro a věnoval všecky síly orlího ducha svého. Tělo jeho přeneseno z Amsterodamu do nedalekého Naardenu a tam bylo ve vallonském chrámě pochováno dne 22. listopadu.

Jan Kollár ve Slávy dceři věnoval ovšem také veleduchu Komenského oslavnou vzpomínku: navštívil tam hrob jeho a ozdobiv jej množstvím kvítí hollandského, zvláště tulipánů Harlemských, volá:

Přijmi česť těch darů pozemských,
ty muži Boží, přeumělý!

A věru byl Komenský mužem Božím. V době, kdy svět se vymknul z kolejí, krev prolévána na všech polích evropských, kdy země pustly, spravedlnosť se skryla, mravy surověly a svět stál ve znamení žoldnéře: v té době pronikal světem hlas Komenského, volající k práci míru, osvěty, oblažení lidstva. A hle, on dovedl tento svět rozkývati, že od té chvíle péče o zlepšení stavu lidstva vůbec a o školy zvláště se octla na denním pořádku starostí státnických a myslitelských! Světovládné latině zasadil smrtelnou ránu a povolal na její místo národní řeči, odhaliv jejich význam a půvab. Slovo přičiněním jeho nabylo těla; místo planého slovíčkářství nastoupilo studium věcí, reálné. Naučil lidi užívati od malička smyslů a jmenovitě názoru vytknul veliký úkol. Vypudil ze škol posavadní zvrácenosti a nelidskosti, přidal jí vedle náučného také úkol vychovávací, místo jedné školy postavil čtyři: mateřskou, obecnou, střední a vyšší a žádal závaznou návštěvu druhé od chudých i bohatých, hochů i dívek. — Chtěl obnoviti říši Boží na zemi, zdvihnouti zbožnosť, mravnosť, prostotu, poctivosť, zjednati lidstvu stejnoměrné vzdělání a tím usnadniti vzájemné porozumění a učiniti mu život blaženým, rovněž chtěl vypuditi ze světa nenávisť, sjednotiti všecka vyznání náboženská v jedno, docíliti stálého míru; národům všem žádal spravedlivé a lidumilné vlády a svému zvláště vzkříšení z úpadku ke slávě nové. Tak láskou a péčí reformační obepínal veškero lidstvo. Zdali nezáří nám už jen ze zámyslů těchto obří výše jeho ducha? Jazyka českého nikdy nezapomínal, nýbrž až do poslední hodiny jej zveleboval. Věrně dostál slibu mladosti v té příčině učiněnému: první a poslední spis jeho byl český a k českému původu svému vždy hrdě se hlásil. Čítá se právem ke klasikům našeho písemnictva. Ze 142 spisů složil jich 46 v mateřštině a 4 jsou latinskočeské.

Stal se nám také vzorem, jak možno vlastenectví spojovati se světoobčanstvím. Ale podaří se to as jen duchům jemu rovným. Steré práce a starosti tísnily jeho ducha: úřad učitelský, výchova bratrské mládeže, podpora chudých bratří, návrat do Čech, péče o svou rodinu, své spolupracovníky, o tisk svých spisů, rozsáhlá korrespondence; ale to vše nedovedlo unaviti ho: svěžím vzletem vznášel se opět do výšin při rozmanitých najmě pansofických

studiích a teprve až blízkosť Boží vždy let ten zastavila a ukončila. Proto nechať se nám jeví filosofem, didaktikem, učitelem, spisovatelem, básníkem neb filologem — vždy struna bohoslovecká při tom spolu zní.

Věděním stál na výši doby; znal klassiky staré i spisovatele nové a spisy jeho jsou plny citátů a narážek z nich; nezamítal, co dobrého vyzkoumali jiní. Jako on pak stojí na půdě své doby, tak na jeho ramenou zase stojí paedagogové a oprávcové školstva pozdější: zejména Pestalozzi, Basedow, Fröbel, Krause, Rousseau. Nedovedli nic lepšího a moudřejšího říci, nežli už řekl Komenský před nimi, ba ani tolik co on. Vůbec teprve dnes jest možno, oceniti plně význam K—ého, kdy spisové jeho vytaženi z prachu zapomenutí přecházejí novými tisky a překlady v obecnou známosť. A tu vidíme, že přání a tužby jeho namnoze došly splnění; vše, co dobrého, praktického a dokonalého na školách našich buď pro tělesný nebo pro duševní rozvoj žáků se zavedlo, má své kořínky v působení Komenského. Proto soustrasť s osudy životními, ale úcta a vděčnosť za jeho práce a myšlenky naplňují dnes po veškeré Evropě a u všech národů mysl každého spravedlivého člověka. Možno býti jeho odpůrcem v názorech filosofických, theologických nebo politických — ale štít jeho jména i povahy září tak čistým leskem, že přítel nepřítel nemůže, než zvolati: Geniální byl to duch, podivuhodný pracovník, velebná povaha! Zasluhuje čestného názvu: praeceptor mundi — učitele národů a byl, jest a zůstane před celým světem slávou národa svého, pýchou rodné země.

Drobné pověry lidu moravského.

Nasbíral František Bartoš.

(Dokončení.)

Na Březové na Brodsku nevracel se Barce milenec dlouho z Rakous. Šla na poradu k „tětce Šochoré“. „Tá povedá: ‚Dě mátě najsłađší hrušky? Na kerej hrušce?‘ Bara jej ukázała takú starú, krivú. Stúpiła si Šochorka pod ňu a ríkała: ‚Hladím do tejto hruščičky, vidím na něj tri včeličky. Oj, vy včeličky, oj, vy děvečky, hladajte mého najmilejšího, kresným ménom Jano menovaného! Najďaci ho, pichajtě ho, pokoja mu nědajtě, až uon sa

navrátí k svojej miłej najmilejší!‘“ To pomohlo Šohaj neměl v Rakousích stání a do téhodne byl doma.

Hoši brávají se ku svému cíli cestou přímější bez takových zdlouhavých oklik. Někdy však i oni ke kouzlům se uchylují. Chce-li mladík, aby ho dívka milovala, uřízne jí nepozorovaně kousek košile nebo šňůrky od zástěry a pověsí na vrbu u potoka (od Hostýna)

Kouzelný nápoj se připraví, když se čtverolistá jetelina usuší, potře a do vína přimíchá Kdo takového vína okusí, zahoří k dárci láskou neodolatelnou. Týž účinek má houska nošená pod paží, až nasákne potem, a potom napuštěná vínem.

Čarovaná taková láska nebývá vždy druhé osobě vhod a mila; od takové lásky třeba zase nějakým kouzlem pomoci. V Němčicích u Ivančic musila dívka z gruntu každý den za pastýřovým pacholkem. Jiný pastýř jí poradil: až s ním bude tančiti a hodně se uhřeje, aby si vlila jeho vína do střevíce a vypila Učinila to a byla vyhojena.

V týchž Němčicích byl zednický. Chodil na práci do Loděnic; ale večer musil vždy do Němčic. „Musím každý večer domů,“ říkal, „táhne mne to za dívkou, nemohu jí ani cítit, ale domů přece musím, kdybych měl celou noc běžet. Když se na ni podívám, mohu teprv zase odejít.“ Přihodil se pastýř a poradil mu, aby s ní uřezal vlasů. Když za ní zase jednou přišel, právě se česala. Vytáhl kudlu a šmik jí kus vlasů. Odešel, a měl od ní svatý pokoj

Veliká i ovšem pochopitelná je starosť našich dívek o to, by se brzy vdaly a v manželstvě dobře se jim vedlo.

Dívky vezmou po vajíčku mravenčím a položí je všecka na jeden lístek. Cí vajíčko mravenec napřed odnese, ta se nejspíš vdá. (Záp. Mor.)

Které děvče dveřmi hodně práská, vdá se brzy.

Svalí-li se holka v tanci, vdá se toho roku.

Děvče, jež mnoho hrnečky vylizuje a vyškrabuje, vdá se daleko přes pole

Chodí-li děvče na jednu nohu obuté, na druhou bosé, dlouho se nevdá. Kolik krokův učiní děvče poloobuté, za tolik roků se vdá.

Podejde-li dívka voje, nevdá se sedm roků. Která dívka pěstuje břečtan, nevdá se. Podmete-li kdo koho, nevdá (neožení) se.

Když svobodná cestou jí, dostane ududlaného muže. Které děvče má u pentle neb u šňůrky opásané kolem sebe jeden konec

delší, dostane vdovce. Když zvoní umíráčkem ženě, která chce dostati toho vdovce, nech si sedne na hrotek, na „tłúčku“ (dřevěný hmoždíř na mák), nebo na maslenku. Které děvče, myjíc podlahu, se počabře, dostane za muže ožralce.

Která ráda mlsá škraloupky, prší jí na svatbu.

Sejdou-li se družky kupovat věnce na svatbu nebo na pohřeb dítěti, jeden z manželů brzo umře.

Nevěsta na svatbu nechystá nic, nebyla by v manželstvě šťastna. Která družka nevěstě obuje punčochu, ta se nejdříve vdá. (Záp. Mor.)

Nevěsta má pod věncem podojiti krávy a vyhoditi hnůj; budou se jí krávy dařiti a hodně dojiti. Hledí to učiniti, aby ji nikdo neviděl (Slezsko).

Když mají přijíti pro nevěstu na zdavky, má vylézti na hůru a podívati se puklinou, jenom co ženicha zahledne; bude lehko roditi (Vsetín). Jinde za důvod toho udávají, že bude míti vládu nad ženichem. Na Frýdecku nevěsta pohrozí vařekou ženichovi, když pro ni přichází, aby nad ním panovala.

Když se nevěsta vypravuje na zdavky, ženich jí dá do střevíců peníze, aby vdajíc se nemívala bídy (Valašsko).

Zapomene-li krejčí na šatě ženichově něco dodělati, nebude mívati ženich stálého chleba. (Záp. Mor.)

Ve svatbu má nevěsta plakati; bude míti krávy dojné a slepice nesné.*)

Štěká-li pes ve svatbu na hosti, bude v manželstvě nesvornosť; pakli se k nim lichotí, bude manželstvo svorné. Strhne-li se o svatbě hádka, budou v manželstvě různice.

Cestou do kostela nemá stará svatka nevěstu popravovati (něco na šatech jí popravovati), aby jí muž také „nepopravoval“ (nebil). Jdouc na zdavky nevěsta nemá mluviti. Prší-li nevěstě do věnečka (když jde do kostela), prší jí Boží požehnání; než ani když je pěkně, není zle, tu se na ni směje Pán Bůh. Fouká-li ve svatbu vítr, bude mezi manžely častá mrzutosť. Potká-li se svatba s pohřebem, jeden snoubenec odemře do roka, dle toho, je-li na márách mrtvola mužská nebo ženská.

---

*) „No což nevěsta, tá płače obyčejně pro mravu. To už by moséł byť divúr, co by sa smíła. Ale nepłače nevěsta proto, že sa vdává, jak ti myseli, co kerúsi těšili: ‚Ja, veť já nepłaču, že sa vdávám,‘ napłákała, ‚já płaču, že je ně zima‘ (Vlk Krampotů str. 66).

Také naše nevěsta všelico podniká, by si pojistila vrch nad svým mužem, čili jak Laši říkají, aby se jí dostal muž „pod pjatu, pod opjatek“. Na Brodsku nevěsta přistupujíc k oltáři, jde za ženichem říkajíc: „Ty budeš nátoněm (špalkem), já budu pantokem“; u oltáře přistoupí mu pravou nohu. Když jdou od oltáře, nepromluví k němu, až on k ní, to proto: když se pohněvají, aby on se napřed udobřil. Slezská nevěsta chtíc, aby jí muž povoloval, dotkne se ho klekajíc při slibu tak, aby sebou pohnul. Za oltářem nevěsta vypůjčuje si od ženicha peněz na oféru, aby vládla kasou; když jí peníze dává, vstoupne mu na pravý palec a stiskne mu ruku. Jinde se zase domnívají, že nevěsta nemá žádati od ženicha peněz na oféru, sice prý ji bude oddělovati.

Hoří-li svíčky na oltáři ticho, bude bývati mezi manžely shoda; pakli se třepetají, znamená to budoucí nesvornosť. Na které straně oltáře před snoubenci svíčka plápolá a nejasně hoří, ten dříve zemře.

Družka, která se chce do roka vdáti, dotkne se šatů nevěstiných, když od „slubu“ vstává (Slezsko).

Když snoubenci jsou při oltáři, nějaký nepřítel jejich, třebas bývalý milovník nevěstin, vystoupí na věž a dotkne se o pozdvihování zvonu. manželé se nikdy nebudou spolu dobře pořádati (Valašsko).

Vezme-li matka v oddavky své dcery nový zámek a zamknutý zakope do země, nebude míti dcera dětí (záp. Mor.). Na Brodsku nevěsta, která nechce míti dětí, když sedí po zdavkách vedle svého ženicha, podloží pod sebe zamčený zámek a potom jej hodí do studně nebo zakope do země. Kolik roků nechce míti dětí, tolik prstů si přisedne.

Když jde nevěsta z kostela a někdo ji přehodí pískem, budou bývati mezi manžely časté různice a mrzutosti.

Když se nevěsta po zdavkách domů vrátí, má pohlednouti do komína, bude míti černooké děti. Na Brodsku jedí ženich s nevěstou po zdavkách z jednoho hrnka mléko se snědým vdolkem, aby děti jejich byly bílé a měly černé oči.

Aby měla mladá hospodyně vždy hojně mléka, pověsí se o svatební hostině na stěnu mlíčeň, a hosté tahají zaň (záp. Mor.).

Nahlédá-li kdo v hostinu svatební na novomanžely oknem, budou míti děti šilhavé (záp. Mor.).

Když jsou spolu zlí manželé, vezmi kořeň, jenž sluje „kozlíček“; ten usuš a udělej z něho prášek. Dej ho pak těm, kteří nejsou spolu dobře, v nápoji vypiti.

17. Přátelství, shoda.

Darovaný nůž rozřezuje přátelství. Špendlík od přítele vypůjčený nebo vyptaný rozpichá přátelství.

Jehlu nebo špendlík přátelé si nepodávají holé, nýbrž v něčem zapichnuté, aby se nerozpřátelili.

Nosí-li kdo u sebe jehlu, zostudí se.

Leží-li nůž ostřím vzhůru, strhne se v domě různice.

Rozsype-li kdo sůl, bude míti vádu.

Když hučí oheň v krbě nebo když slepice kokrhá, bude pokušení.

18. Právo.

Jsi-li povolán na úřad, vezmi zavřený zámek do kapsy, a tvoji protivníci budou míti zavřená ústa; nebo kousej hrách, a jistě při obdržíš (od Telče).

Kdo křivě přísahá, stuhnou mu pozdvižené ku přísaze prsty tak, že jich jak živ neohne. Jinde lid věří, že křivopřísežník do dne do roka zemře a tělo jeho po smrti zčerná. Je-li tělo nepohřbeno, vrány mu vyklovou oči.

Přenese-li kdo neprávě sád (mezník, hranečník), musí ho po smrti každou noc nositi. Koho potká, ptá se: „Kam s ním?“ Odpoví-li mu: „Kde's ho vzal!“ zasadí sád na své místo a bude vysvobozen.

Největší pokuta, která provinilce stihnouti může, jest prý, když dostane „laufpas“. Takový člověk nesmí prý se déle 24 hodin na místě zdržovati a ustavičně až do smrti pobíhati s místa na místo. Podivné toto mínění rozšířeno jest mezi lidem na východní Moravě.

19. Věci nalezené.

Najde-li kdo cestou železo, bude šťasten, pakli provázek, nešťasten.

Kdo najde cestou šátek, nezdvihej ho, to působí bolesť. Ani kapesního šátku na cestě ležícího neradno zdvihati; takový šátek přináší slzy.

Když někdo najde jehlu nebo špendlík, leží-li proti němu špičkou, štěstí znamená, sice neštěstí.

Chleba i jiných potravin nalezených užívá se za léky, o čemž na svých místech.

20. Metení.

Kdo mete jizbu, nemá nikomu odmetati pod nohama, odmete mu štěstí.

Smetí nemá se vymetávati přes práh z domu; tím se vymetává štěstí, nýbrž má se smetati do prostřed světnice a vynésti; tím se štěstí svolává do domu.

Mete-li kdo smetí do zástěry, dostane souchoty.

Dívka koštětem podmetená se nevdá.

Když děvče mete, překročí-li mu kdo smetí, bude překážka v ohláškách (Vsetín).

21. Koště, stopky z peří a jiné odpadky.

Děti nemají se bíti koštětem, dostaly by souchoty. Kráva udeřená koštětem schudne. Koště nemá se stavěti vzhůru metením; kdo chce zbýti „raráška", vstrčí ho tam.

Stopky z peří (piperky) házejí se stranou od cesty; kdo by na ně stoupl, dostal by souchoty. Rozhodí-li se piperky do povětří bude hodně husí.

Skořepiny z vajec nemají se vyhazovati ven; sebraly by je čarodějnice. Vhodí-li se do ohně, budou klevety.

22. Smrť.

Kde pes vyje, ťuhýk (sejček) ťuhýká, pták v noci na okno klove, kde hodiny bijou, když právě poledne zvoní, krtek pod stěnou nebo na dvoře ryje, — tam kdosi umře.

Kdo na vesno slyší první pěnkavu zpívati na hrušce, bude zdráv; na jabloni nebo na švestce, bude nemocen; na holé zemi, umře (Slezsko).

Uvidíš-li z jara nejprve červeného motýla, budeš živ, pak-li bílého, umřeš (od Hostýna).

Kdo jí chléb s nože seškrabaný, umře (záp. Mor.).

Když v domě nábytek pukne, kdosi z rodiny umře. Dle toho, je-li puklý nábytek rodu mužského (stůl), nebo ženského (lavice), nebo středního (okno), umře osoba mužská nebo ženská nebo dítě (od Kyjova).

Bijou-li právě na věži hodiny, když dávají rakev s mrtvým do hrobu, někdo z rodiny ještě umře (Vsetín)

Když někdo vkročí do světnice, ani právě schraňují se stola, nebude dlouho živ (Vsetín).

Zemře-li po starším člověku brzo dítě, říká se, že se onomu nedostávalo andělíčka.

Vzkřísí-li se nedomřelý, byv dán už do rakve, na kterou stranu pohledne, tam lidé budou mříti (od Brna).

Je-li na pohřebě knězově kněží lichým počtem, zase z nich kterýsi brzy umře (od Brna).

23. Různé.

Kdo chce získati stříbrný peníz, který udán byv, hned se zase ku svému majetníku vrátí, vyhledej před Jiřím hada, vezmi stříbrný peníz do dvou prstů a uřež jím hadovi hlavu. Peníz se bude vraceti, dokud jej nový příjemce nevezme do zubů.

Kdo vykope poklad, nesmí jámu zasypati, sice do roka zemře.

Zahubenče, t. j. nekřtěné dítě zahubené a někde pochované, slýchati tam plakati. Dostanou-li zbůjníci z takového nekřtěňátka prsty a svítí si jimi, jsou neviditelni (od Uh. Brodu).

Aby tě na vojnu neodvedli, chyť první kuře, jež se vylíhne, vhoď do peci a vyhrab hned, jenom co „oškvrkne". Potom je zamotej do lněné hadérky a nos pod levou paží 14 dní před odvodem (Vsetín).

Dívka bude hezká, bude-li se umývati pěnami z kozího mléka nebo březovou vodou. Bude-li se umývati odvarem z podbílu, bude pěkná bílá.

Co se překročí: dítě, zvíře, přísada (hlavatice), to neporoste.

Do domu nově vystavěného, než se tam nastěhuje člověk, má se vhoditi něco živého (třebas kočka). Kdo první do něho vkročí, do roka umře.

Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův.

Sestavuje Aug. Sedláček.

(Pokračování.)

4. Vladyky z Říše, Hrádku, Stařiče a Holoubku.

Klášter Novoříšský posud má v erbu svém štít, na němž položen jest pošikem od pravého rohu pruh a po každé z jeho stran křídlo. Erb ten zdědil po zakladatelích, jichž rod se po sídlech svých všelijakých také všelijak jmenoval. O jeho předcích jest ně-

kolik dobrých zpráv v pamětech klášterních, kteréž sepsal Adam Skotičný. Podle něho byl zakladatelem: Markvart kmet (comes), bezpochyby týž, kterýž se v pamětech r. 1233—1251 připomíná. Jeden Markvart totiž byl r. 1233 truksasem a r. 1234—1238 maršálkem markrabským a r. 1251 purkrabí Znojemským. (Reg. I.) R. 1248 dovolil papež Innocent, aby byla udělena dispensace Markvartovi „de Thurz", aby mohl zůstati v manželství s manželkou svou Ludmilou. (Reg. I., 563.) Synové jeho se v pamětech Skotičného jmenují Nedamír, Ratibor, Arkleb, Markvart a Bohuše, ale jen tito dva poslední se v pamětech listovních připomínají. Bohuše psal se z Hrádku a vyskytuje se jen jeden (1253), jsa svědkem (Reg. II., 2.). Jak viděti z pozdějších pamětí, držel Stařič a měl potomky. Markvart též z Hrádku řečený připomíná se poprve r. 1257 s mateří svou Ludmilou, an s klášterem měl při o právo padačné, desátky a dva lány polí v Staré Říši (Reg. II., 63.). R. 1278 píše se z Říše a prodal r. 1278 dědictví své v Kanicích, kteréž držel po Anežce manželce své, ke kostelu kněžickému. Z listu na to vydaného poznáváme také erb jeho (Archiv Strahov.). Možná že umřel bez potomkův. Hrádek, jenž mu patříval, vyskytuje se již r. 1301 v držení vladyk z Bílkova. Od r. 1335 vyskytuje se nejednou v pamětech Bohuše ze Stařiče, kterýž držel zboží toto jako i Brtnici a Rouchovany právem zástavním od krále Jana a Jihlavským nechtě cla v jich městě platiti, nemalá protivenství činil. R. 1343 dovoleno Smilovi z Lichtemburka, aby zboží ta od něho vyplatil (Reg. IV.); ale není známo, stalo-li se tak. Možná, že i Stařič podržel ještě několik let, poněvadž se po něm do smrti jmenoval. R. 1353 koupil hrad Holoubek a r. 1364 zboží Kněžické a r. 1371 přivěsil pečeť svou k pořízení markrabě Jana, při kteréž příležitosti se seznává, že erb jeho s erbem osob nahoře psaných se srovnává. (D. B. a Z. B.). Manželka (druhá?) Adlička byla r. 1376 vdovou. Syny měl tři. Nejstarší Jan z Holoubku měl k dílu svému Slavětice, na nichž věnoval manželce své Hyzle z Osového a zemřel před r. 1385. Druhý Mikuláš Rulant držel kromě dílu hradu Holoubku zboží Kněžické, na němž dvakráte věnoval manželkám svým, r. 1376 Anéžce a r. 1385 Eléně, a Říši kteréž postoupil r. 1386 sestře Evě. Kromě toho míval některé statky s bratrem Janem a hrad Holoubek držel s bratrem Bohuší. Témuž bratrovi (bezpochyby an dětí neměl) prodal roku 1392 zbytek svého zboží, Kněžice a Martinice, a zemřel nedlouho potom. Bohuše prodal

r. 1392 Holoubek i s tím, co někdy Janovi patřívalo a převzal od Evy sestry své zboží Říšské, kteréž r. 1406 prodal A tak zbavivše se všeho statku pozemského, zemřeli v chudobě, a erb jich sešel docela, tak že se v pozdějších pamětech nikde nespatřuje.

V klášteře Novoříšském nachází se také stará kopie listu, jímž Ratibor, Jan a Zděnek bratří z Stařiče a Taubenska (čti Taubenšteina) potvrzují na hradě Říši r. 1364 dne 10. srpna mlýn od Bohuše z Stařice děda jich koupený Obsah jeho nemůžeme nijak srovnati s tím, co jsme nahoře z dobrých a současných pamětí pověděli. Míní-li se tím synové některého ze synův Bohušových, pak jest rok patrně chybně opsán, a jeli rok pravý, pak nelze pochopiti, jak mohou býti vydavatelé listu, kteří se nikde jinde nepřipomínají, vnuky Bohušovými, který ještě tehdá žil a ještě později se připomíná.

5. Vladyky ze Studené.

Erb rodu toho byl kříž, a jméno své měli po Studené u Telče. Předek jich Branislav připomíná se v l. 1222—1239 jako vladyka kraje Znojemského. (Reg. I.) Roku 1278 se připomíná zase Branislav, snad syn předešlého, jenž se nazývá pánem podacím kostela v Trstenici severně od Znojma (in Styginitz). K listu, jímž daroval r. 1278 s manželkou Markétou kostel Trstenický klášteru v Louce, přivěšena jest pečeť, na níž se spatřuje kříž, mající na vrchních ramenech jablka a spodem se v kruh končící (Reg. II., 471, Z B.). Pak se připomíná r. 1314 zase jeden Branislav z Trstenice, kteréhož lze pokládati za jednu osobu s Branislavem, jenž se r. 1278 vyskytuje. (Reg. III., 83.) Ostatní osoby téhož příjmení současně aneb potom se vyskytující nejmenujeme, poněvadž nám rod a erb jich znám není. V dějinách rodu toho následuje nyní dlouhá přestávka. Teprve na počátku XV. století poznáváme zase jednoho z toho rodu. Jan z Popůvek byv napřed na spolek přijat (1415) a koupiv r. 1417 Žabovřesky u Brna psal se pak odtudž. Na pečeti jeho r. 1427 k listu jednomu (V) přivěšené spatřuje se kříž, jehož ramena ozdobena jsou kytami (chocholkami). Téhož rodu byl také Václav z Sedlejova, jenž koupil r. 1446 od Pavla biskupa Olomouckého vsi Studenou a Skrýchov, později též Jilem (1447), a od té doby z Studené se psával. Na pečetích jeho v l. 1442 až 1462 k rozličným listům přivěšeným (arch. v Říši a H.) spatřuje se kříž, jehož každé rameno se zase v kříž končí. Týž erb podrželi

Studenští ze Studené až do svého vymření (Viz u Volného VI., 466); také spatřuje se na starém náhrobku v Studené, pod nímž byla pochována Anna († 1521, 26. července), dcera Jana ze Studené.

Řeč lidová a řeč knižná.

Napsal Vavř. Jos. Dušek.

Každý jazyk rozpadá se na různá nářečí či dialekty, které bývají obyčejně tím různější, čím jsou zeměpisnou polohou vzdálenější, ač tento moment vždy není rozhodující. K různosti zajisté kromě jiného působí i sousedství jazyka příbuzného, kdežto jazyk cizí nemá pro útvar dialektů jiného významu, leč že jsou z něho přebírána slova, nebo že v krajích dvojjazyčných porušuje i skladbu. Poměr tento je vzájemný, jak vidíme v českoněmeckých vsech, kde neuslyšíme ani češtinu ani němčinu čistou, nýbrž vespolek se prostupující. Jazyk příbuzný je daleko důležitější v tomto processu. Veliká podobnost a vzájemná srozumitelnost má moc assimilující velmi prudkou, a tu již nebývají přenášena jenom jednotlivá slova nebo vazby, nýbrž i tvary jmenné a slovesné, ba což nejdůležitějšího, nastupují zde proměny hláskoslovné. Tyto poslední při vlivu cizího jazyka jsou daleko obmezenější; tak u nás v Cechách vyslovujeme *s* jako *z* v jistých skupinách podle němčiny, na př.: Ko*s*mák, Va*s*ilij a j.; *kh* místo *k* na př.: *kh*ilo, *kh*ollega a j.; na Slovensku objevuje se cosi podobného kolem německých báňských měst Bystřice, Šťávnice, Křemnice (Handrburci), kde vyslovuje se *ny*, *dy*, *ty* m. *ni di*, *ti* a j. Však příbuzný jazyk zabíhá dále; na př. nářečí lašské znenáhla přechází v polské sousedstvo, rovněž tak vidíme v pohraničí slovenském na severu s Polskem a na východě s Rusíny. Pro Lachy uvádí Fr. Bartoš tyto znaky: polský přízvuk, krátkost slabik, zhusta ně, dźe, će — dže, če atd. Vliv ruštiny jeví se na Slovensku (Sotáci) podle Pavla Jos. Šafaříka takto: „... znak jeho jsou mnohé tvrdé spoluhlásky a široké vokaly (robätä, pnem, maic a j.“ (Písně IX.).

Podrobné zpracování této otázky ponechám si k pozdějšímu času, dnes stačí uvedené za příklad. Ale již tu viděti, jak zajímavé je studium řeči lidové, jak mnoho poučení může poskytnouti ve spletitých otázkách a jak důležity jsou poznatky odtud čerpané. Studiem podrobným řeči lidové zabývá se dialektologie. V prvé

polovici našeho století nestaráno se o ni mnoho, jen tu i tam pokusy činěny o poznání její, zvláště kde toho jevila se nalehavá potřeba pro jazyk spisovný. Tak na Rusi usilovně sbírány plody slovesné v lidu žijící a tím i řeč krajová, ano přímo studována jednotlivá nářečí, jich historický vývoj a vzájemný poměr. Znamenitý filolog Aleksándr Afan. Potebňa získal si zvláště prozkoumáním nářečí (malor.) ohromných zásluh o ruský jazyk. Jeť on také z nejpřednějších syntaktiků ruských. Na západě ukázali a vyložili důležitost studia dialektologického zvláště O. Schrader ve spise Sprachvergleichung und Urgeschichte a Ascoli Italia dialettale v Archivio glottologico italiano 1882. Tato studia znovu oživila vědecká badání linguistická (škola mladogramatická) a zapudila konečně starý názor o tvoření prařečí na základě mnohdy chatrných zlomků z dob minulých.

Studium dialektů českých jest dosti staré od prvých počátků v něm učiněných. Tak V. Brandl v životopise J. Dobrovského vykládá nám (str. 64), že tento muž zabýval se dialektologií (nejspíše slovanskou) již r. 1789, výsledky však jeho badání ani měr a způsob jeho není nám znám. Potom porůznu a ovšem nahodile pracováno v něm. Že buditelé našeho národa učili se češtině z lidové řeči a spisovný jazyk upravovali a obohacovali z tohoto pramene, je dosti dobře známo. Chudoba literatury sama k tomu vedla i zkaženost písemného jazyka, kromě starých památek. Když pak Jungmann počal sbírati pro svůj slovník, dostalo se mu hojně materialu z řeči lidové různých krajů.

Ale teprve r. 1842 V. A. Šembera učinil prvně přímý krok, vydav první práci dialektickou v Čas. česk. Musea (Mluva lidu českého v Pruském Slezsku), a od té doby lze tudíž datovati studium dialektologie české zvlášť. Po něm přišel na Slovensku V. Dušan, ve Slezku J. Lepař, kterou práci doplnil skoro po 20 letech V. Prasek, v Čechách Jos. Jireček, Jos. Kouble, V. Kotsmích, Jan Lego, na Moravě Fr. Bartoš. Užil jsem pořádku chronologického. K tomu ovšem bylo by o Slovensku připomenouti, že když samo pokusilo se o svou řeč spisovnou, mnoho bylo psáno o tom a onom nářečí, ale ne s hlediska lidového, nýbrž více méně umělého (na př. Ant. Bernolák, M. M. Hodja, L. Štúr, J. Loos, S. Czambel a j.)

V celek shrnul badání dialektologická V. A. Šembera r. 1864 v Základech dialektologie československé. Dílo toto

nevyšinulo se nad pokus, hlavní vada, že tu spisovatelem snesen material z různých končin zaslaný bez vlastního názoru ceněný a tudíž mnohdy nedostatečný, jindy chybný. Přes to však je to přece práce záslužná.

Fr. Bartoš sebral bohatý material z krajů moravských sám putuje a naslouchaje hovoru lidovému, a v tom tkví největší cena jeho. Ovoce své práce uložil v prvém díle Dialektologie moravské, při čemž litovati je, že bylo spisovateli uskrovňovati se tiskem a ubírati z bohatých příprav. Cena každé dialektologie tkví hlavně v bohatství spolehlivého materialu.

Nepřímo vykonáno pro dialektologii mnoho vydáváním slovesných plodů lidových z různých krajů, zvláště tehdy, vypravováno-li úplně řečí místní (Škultety a Dobřinský a j.). Jindy ovšem jest badateli pracněji dobírati se zlatých zrneček potroušených u vypravování, nejednou však i z nich dá slíti se pěkný víneček.

Nechci však tuto podati historii dialektologie a plodů sem spadajících, jindy spořádám hojný material k tomu sebraný, nýbrž jen ukázati, jak asi a od koho povýtečně pracováno. A to zase z té příčiny, aby čtenář viděl, že ani u nás nescházelo na dobré vůli a poctivé snaze obohatiti jazyk spisovný a pošinouti jeho studium vědecké. Většina spisovatelů také jen z tohoto důvodu pracovala, a málokteří prvým měli cílem národosloví. A tak po některé odbočce vracím se tam, odkud jsem vyšel, totiž od zkoumání jazyka spisovného a lidového.

Vzdělaní národové mají dvojí mluvu: spisovnou a obecnou, národové nevzdělaní prvé — jak se rozumí — postrádají. Poměr prvé k druhé dal by se obrazně ukázati na jabloni štěpné a plané. Prvá jsouc v zahradě je pilně ošetřována a pěstěna dovedným zahradníkem; proto je pravidelnější, úměrnější a ať tak dím stilisovanější, neboť přerostlé větve jsou odříznuty, suché okleštěny. Druhá je odevzdána přírodě samé, která o ni nepečuje zvlášť a proto je tvarů méně snad ušlechtilých, ta ona větev příliš vybujela a přerostla ostatní, avšak jeví se na ní za to plná síla a svěžest, s jakou rozpíná korunu svou k oblakům. Ona je matkou prvé, ona jí dává sílu a život; neboť z pláněte roubuje se štěp. A tak i s řečí. Jazyk spisovný jsa ve službě vzdělanců, jest jimi měněn z úmysla a podle stanovených pravidel, jeho vývoj není tudíž přirozený, nýbrž umělý. Původ vzal z dialektů, ale životem se mu odcizil. Naproti tomu nářečí (jazyk obecný) jest majetkem

lidu, který mění je rovněž podle potřeby své, avšak změny tyto nejsou úmyslné, nýbrž dějí se mimo vědomí těch, kteří ho užívají t. j. dějí se mimovolně. Jediný zákon je jasnost a srozumitelnost dohovoru; ten lid cítí nejjasněji a jemu se ochotně poddává Odtud pak pochází, že mnozí mají mluvu spisovnou za něco vyššího a dokonalejšího nežli je řeč lidová, poněvadž prvá jeví se jako umělecký celek, druhá však jako obhroublá dcera přírody. Toto ponížení řeči lidové plyne z chybného porovnání, neboť v tom každý přisvědčí, kdo jen poněkud zná sám předmět, že nelze bráti na řeč lidovou totéž měřítko jako na jazyk spisovný a naopak. Hrubost dialektu oproti řeči spisovné jest jen zdánlivá a vychází odtud, že v něm je veliká rozmanitost a bohatost tvarů analogických nově tvořených nebo i zastaralých, kdežto jazyk spisovný ustálený jest a pravidelný. Jazyk spisovný pevně stojí na půdě historické, užívá slov a tvarů neznámých, nebo i zapomenutých lidem, řeč lidová mnoho má pak tvarů, jež jazyk spisovný posud neuznal za oprávněné a neužívá jich. Často mluví se tu o chybě, ale to spočívá na nejasnosti pojmu chyba. Osthoff (Schriftsprache und Volksmundart) definuje takto: „Chybou grammatickou je užívati něčeho, čeho se ještě všeobecně neužívá, ale i toho, čeho se již všeobecně přestalo užívati.“ Však ani s tím mnozí souhlasiti nebudou. Příkladem k tomu uvádím: v řeči obecné většinou neužívá se přídavných jmen neurčitých (silen, podoben atd.), substantiva kmene souhláskového přecházejí k samohláskovým (kamena, loktu atd.), slovesa I. vz. 5 přešla do II. tř. (pnouti, čnouti atd); — Gen. bratrůch, Loc. v ňom, blízkom a p. Toho neuznává jazyk spisovný, ač týmž zákonem analogickým vytvořil si lhu-lhou dle mohu, prý dle dobrý (prostě chybně!), slovesa, -u atd.

Zkoumáme-li však dialekty české blíže, nelze nevšímnouti si toho, že jeví naproti knižnému jazyku ve mnohém větší pravidelnost ano i zachovalost jak ve flexi tak ve skladbě. To platí zejména o nářečích východních na Moravě a Slovensku. Ku př.: ve staré češtině byl Gen. dúš, rýb a ten posud žije v slovenských dialektech, kde rovněž není rukou, rukoum; 3 os. plur. III 2 a IV tř. tu zcela pravidelná: seďá, honiá atd. nebo sedí, honí; impert.: nechci, pusti, ori atd.; sklonění máti, nebe a j. daleko nad jazyk spisovný, tu uchovalejší a p. Těchto příkladů dala by se uvésti veliká řada a doložiti množstvím dokladů. Komu se tudíž zdá řeč lidová hrubá, ať jich pováží a ptá se raději, co jest příčinou těchto růzností.

Příčin je několik. Nejdůležitější je fysiologická a psychologická. Hláska ba celé slovo ztrácí se úplně ve větě. Mluvící nedbá proto menších změn těchto částek řeči, jeho zření upjato je k obsahu věty. Mluvidla mimoděčně vyhledávají pohodlnost a mění skupiny hláskové, pokud tím netrpí smysl mluveného, a to v jistém nářečí a jisté době skoro bezvýminečně ku př.: Čech vyslovuje *s*choda, Moravan *z*hoda, prvý jasné *h* připodobil k temnému *s*, druhý temné *s* k jasnému *h*; ze sedlský, nesmrtedlný, zbledla, padla a j. vysouvá se *d*, v prvých dvou skoro obecně, v druhých na Slovensku často; z Neosvětel povstalo Nůsle, z Karlštejn — Kařtejn atd. Tyto změny namnoze ujímají se pomalu i v jazyce spisovném, avšak řeč obecná jde rychleji a dále, na př.: ňákej, kdák, cák, té místo nějaký, kdo pak, co pak, to je a j. v. Z toho patrno, že mluva živá provádí tyto změny — vedena jsouc toliko přírodou, nikoli vůlí jednotlivců — pravidelněji ve velkých skupinách, že je v ní v mnohých novotách pokrok spěšnější, kterého jazyk spisovný nemůže přijmouti, nemá-li kolísán ztráceti na své hodnotě.

Ještě zajímavějších dokladů dalo by se vyčísti z přehlasování. To je tuším nejvýznačnější známka českých dialektů, a ty bez odporu mnohou přednost v tom mají před řečí spisovnou; neboť v jistých skupinách i v proniknutí i rušení přehlásky vedou si tu daleko pravidelněji, na př.: v 1. a 3. os. všech sloves je *u* kromě slovenských nářečí (kryju, tešu, laju atd.), kdežto jazyk spisovný má *i* a *u* (kryji, teši, laji, ale dřímu, ořu atd.); hejtman — tajný; svatý — svętejší; šťastný — štěstí na Slov. hajtman, svätý, šťastí a p.

Mocnější a pronikavější změny působí v živé řeči analogie t. j. snaha vymýtiti tvary nedosti jasné (v určité době!) a nahraditi je jinými jasnějšími dle příbuzných skupin. Její dávné působení vidíme v nynější řeči spisovné, na př. pomíšení vzorů chlap a syn, Jiří a dnešní; volám a dám, trpím a činím atd. Ale lid zašel dále: k můžeš . . přidělal můžu, -ou, na Slovensku v první os. vesměs přijal -m; ku pnu . . přidělal pnouti, pnul . .; v záp. nářečích v 3. os. pl. -ejí m. *í* (činějí, trpějí . .). Analogie spůsobila na východě zrušení přehlásky (kromě toho, co výše připomenuto): ryba — duša . ., nesú — kryjú . .; na Moravě pronikla koncovka -jou (jú, jó) i do sloves III., IV. a V. tř., na př.: umějou, činijou, házijou atd.

Z toho následuje, že mnohé dialekty velmi značně liší se od spisovného jazyka, ano tak se liší, že to na Slovensku zavdalo

i příčinu k odtržení se a vytvoření na základě dialektu středoslovenského zvláštní řeči spisovné. Tyto různosti však nelze pokládati za chybu, neboť se v nich jeví týž zákon, jehož užívá i jazyk knižný ovšem v míře skrovnější a pomaleji prováděný. V nejnovější době mluvnice prof. Dra J. Gebauera dokonce některým popřává i práva spisovného.

Nejednou slýcháme výtku, že mluva lidová je naproti řeči spisovné chuda. Ale v čem záleží tato chudoba? Srovnáme-li tvarosloví obou těchto sester, shledáme, že dialekty jsou nepoměrně bohatší, že daleko převyšují rozmanitostí svou řeč spisovnou, ba namnoze jeví se nám až úžasná řada forem pro týž tvar, na př.: za Gen. mne nalezáme: mna, mňa, mnia, mňä, ňa, na, mně, mä, me, mje, mia, mja, m̃a, má;*) za jsem je: sem, šem, šmi, sym, jsom, som, jsu, su, so, sa;**) za chtí, chtějí je: chcejí, chcú, chcou, chcó, chcom, chcum, scou, scú, kcú, kcejú, ksejú, choťcú***) atd. Na sta dokladů dalo by se uvésti na důkaz veliké bohatosti řeči lidové po stránce tvarové a nemenší ukáže se bohatství i po stránce lexikalné, až budeme míti důkladný slovník dialektický. Kdo hovoří o chudobě mluvy lidové, mívá z pravidla na mysli jednotlivce a zapomíná, že, jako řeč spisovná není majetkem jednotlivce, ani řeč lidová jednomu nepatří, nýbrž celému národu. Tento pak dovede každinký předmět svého živobytí a okolí mnohdy daleko pěkněji jmenovati a určiti, nežli vzdělanec své. Ostatně ani jednotlivec (venkovan) není tak chud, jak se obyčejně říkává, neboť jest každému známo, že lid venkovský dovede přečísti s dobrým porozuměním nejen spisy života jeho se týkající, nýbrž i biblí a j. knihy! A konečně i vzdělaní lidé mnohdy chatrně vládnou řečí spisovnou, posuzujeme-li je jednotlivě.

A co mám říci o stránce syntaktické? Řeč česká spisovná prošla těžkou školou utrpení a byla zvláště v druhé polovici minulého století násilně potlačována — němčinou. Tím slovanský ráz ne-li setřen jistě velmi porušen zvláště počátkem tohoto století u spisovatelů méně vzdělaných. Fr. Palacký napsal o tom r. 1832:

---

*) Srovn. můj článek Zájmeno v ústech lidu československého. Listy fil. a paed. 1883, 406 sld.

**) Dialektické zvláštnosti českého časování. L. f. a p. 1887.

***) Můj článek v kr. spol. nauk: O tvoření tvarů praes. ind. a imperat. v dialektech československých. 1890. str. 22 sld.

„Však i my s nimi (dobrými vlastenci a milovníky jazyka na Moravě) se snášíme, rovně jako oni želíce a lítost majíce nad nesprávným a nečeským slohem většího dílu nových spisovatelů našich, ačkoli proto všeho, co píší a vydávají, nezamítáme, vědouce, že oni větším dílem toho nečiní ze svévole ale z nouze a nevědomosti, z nedostatku lepší známosti jazyka.“ Jungmann v Napominateli („brusu“) r. 1843 podobně naříká, že v jedné stránce pořáde literatura pokulhává: „Jest to jazyka zprávnost a čistota, kteréž ve spisech nového věku vždy ještě pohřešuje ten, kdo s plody literními předešlých věků se blíže seznámil.“ A to platí o některých spisovatelích podnes. Nahlédněte do nejnověji vydaných „Obrázků ze školství českého a rakouského z předešlých století od V. Gabriela“ a shledáte, že je to němčina v českých slovech! Slovanský ráz t. j čistotu niternou uchovaly východní dialekty, které opírajíce se o nářečí jinoslovanská, rovněž i od západních nalezly ochranu v čele. Řeč lidu čistě moravského a slovenského je právě po stránce syntaktické velmi poučnou pro jazyk spisovný, ano studnicí vody čisté a pramene jasného pro žíznícího po správnosti jazykové. Proto i po této stránce nesluší hleděti na jazyk lidový jako obhroublý. Lid vyjadřuje se prostě, nezná umělých period, které často v strojenost přecházejíce jsou nechutny. Ve skladbě leží duch jazyka a ten je u lidu houževnatě udržován, vždyť děti po rodičích myslí a mluví; spisovatel však němčinou odchovaný myslí a mluví v jejích útvarech ovšem českými slovy Proto kromě dobrých spisů starých jsou nám nářečí oprávci v tom, čeho jazyk spisovný nemůže nově si vytvořiti nebo v čem vzal porušení, jak doznává Palacký: „Játť aspoň za to mám, že mezi Moravany a Slováky mnohem více výbornosti v řeči jejich krajinné a domácí, zvláště co do rázných slov a způsobů mluvení se chová, kteréžto kyžbychom jen lépe znali, abychom jimi, kdež toho potřebí, jazyk svůj písemný okrásiti mohli.“

Avšak řeč lidová je velice důležita i pro historickou grammatiku. V mluvě lidu udržují se mnohé tvary velmi staré, rovněž i vazby, vedle nich pak jsou jiné až do fase nejnovější Přihlédneme-li totiž k nářečím východním na Moravě, Slezsku a Slovensku, poznáme, že jazyk tu žijící má ráz starobylejší nežli řeč spisovná a dialekty západní. Příčina leží v dějinách obou stran. Proměnami sídel obyvatelstva v XVII stol. utrpěla západní nářečí na své osobitosti, školou pak za dob novějších stírány jsou poslední

zbytky její. Na východní nářečí neprovedla řeč spisovná toho vlivu, krajiny vzdálené vzdělanosti i hluku dějin soudobých uchránily starý svůj ráz a změny jazykové krokem velmi povolným šly tu vpřed. — Nám nezachovalo se tolik starých památek, abychom ve všech otázkách filologických mohli dáti bezpečnou odpověď. Mnohé ojedinělé zjevy zůstávají bez vážnosti, ač byly by důležity. A hle tu objeví se doklady pro ně v nářečí, mnohá temná stránka se objasní, mnohé nepochopitelné vysvětlí. Jak s radostí chápe se filolog příkladů z mluvy lidové, které mu osvětlují tvary starých památek písemných! A jsme teprve na počátcích studia dialektického! Což až budeme míti všecky dialekty důkladně prozkoumány, jak mnoho nabudeme světla při studiu grammatiky historické!

Kandidatury krále Přemysla Otakara II. na německý trůn.

Napsal Josef Pekař.

(Dokončení.)

Dosud jsme přestávali na vyvrácení zpráv kronikářských. Možno však připojiti ještě některé úvahy jiné.

Předně jest nepochybno, že knížatům německým byl Přemysl kandidátem příliš mocným a nebezpečným. Na to často bylo již poukázáno. Že by všichni voliči souhlasně o kandidaturu jeho se snesli, o tom za poměrů tehdejších nemůže býti ani řeči, jakož vůbec jest to zjevem vzácným, ale zdá se, že by ani dva, tři knížata nebyli se tenkrát shodli na kandidatuře Přemyslově. Že knížata chtěli míti krále slabého neb aspoň takového, jehož moc v říši jeviti se nemohla, jest známo s dostatek. Postačí jeden doklad z mnohých — známý list Brunona, biskupa Olomouckého z r. 1273 k papeži.[1]) Kdybychom se úsudků nynějších historiků dovolávati chtěli, nebyli bychom dlouho hotovi. Nad krále Přemysla nebylo kandidáta vhodnějšího. Pán mocného a bohatého království, přední kníže v říši, mladý, rytířský muž vynikajících vlastností, po matce potomek rodu Štaufského, přítel Němců — byl ze všech nejvíce hoden nositi diadém Karla Velikého, ze všech nejvíce schopen, vrátiti říši starou moc a slávu. Zvolení jeho králem římským bylo by dílem velikého vlastenectví ale i velikého

[1]) Emler, Regesta II., č. 845.

sebezapření — ale byli-li vlastností těchto schopni knížata, kteří zvolenému králi chtěli panovati, kteří hlasy své prodávali tomu kdo dal víc, kteří právě při této volbě své nevlastenectví a úzkoprsé sobectví bez ostychu osvědčovali? Vizme jen, koho voliti chtěli, vizme ty muže, již v době té jmenují se kandidáty: Hakon Norvéžský, hrabě Geldерský, vévoda Brabantský, Vilém Holandský, Richard z Cornwallu, Alfons Kastilský, hrabě Siegfried Anhaltský, hrabě Rudolf Habsburský, hrabě Rudolf Nassavský — bylo-li mezi nimi místo pro krále českého? Musila-li l. 1273 padnouti kandidatura Ludvíka Falckého, opuštěna byvši od vlastních stranníků jeho jen z toho důvodu, že příliš mocným se zdál,[1]) mohla kandidatura krále českého r. 1256 vážně býti osnována?[2])

Obraťme dále zřetel k jednotlivým knížatům voličům, pokud by kdo z nich Přemysla voliti chtěl, či mohl! Nenajdeme jediného, o němž by se to předpokládati dalo.

Vévoda Saský a knížata Braniborští spolu s vévodou Brabantským usnesli[3]) se 5. srpna 1256 ve Wolmirstädtu na kandidatuře Oty, markrabí Braniborského. Kanditatura tato byla zajisté nějakou dobu připravována; oba zmínění voliči tedy nemohli kandidaturu Přemyslovu osnovati ani před 5. srpnem, ani po něm, kdy dali se získati pro Alfonse Španělského.

Falcrabí rýnský a vévoda Bavorský Ludvík i mladší jeho bratr Jindřich pracovali až do srpna r. 1256 pro sebe — kandidovali Konradina anebo kandidoval Ludvík sám. Od podzimu jsou v táboře Richardově.[4]) Ostatně není nic tak pravděnepodobno, jako že by knížata bavorští pomýšleli někdy na kandidaturu Přemysla za krále římského. Nebylo přirozenějších nepřátel nad Čechy a Bavory. Obyčejné nesváry sousedské, zabrání dědictví babenberského Přemyslem, náklonnost Jindřicka Bavorského ku králi Uherskému, nároky jeho na Štyrsko[5]) — vše to dohromady

[1]) Srv. G. von der Ropp, Erzbischof Werner v. Mainz, str. 74.

[2]) Schirrmacher mluvě [Die Entstehung des Kurfürstencoll., str. 74] o tomto odporu knížat proti mocnému kandidátu, ovšem ho nepopírá, ale ukazuje na rok 1255. Mohli-li knížata kandidovati Přemysla r. 1255, proč ne 1256? táže se. Po našem vylíčení událostí r. 1255 tato námitka odpadá.

[3]) Srv. Bohmer, Reg. Reichssachen, str. 353, č. 51. — Böhmer-Ficker, Reg. č. 5289 a.

[4]) Srv. Koch-Wille, Regesten der Pfalzgrafen, č. 664—670.

[5]) Srv. Riezler, Geschichte Baierns, II., 100, 108, 115.

způsobiti musilo ne přeletavé nesváry a potyčky, ale trvalé nepřátelství. Jest pozoruhodno pro naše hořejší vývody, že do r. 1257 sporů mezi Čechy a Bavory nebylo. Zdá se, že Ludvík úmyslně se jim vyhýbal, hledaje Přemyslovy podpory ve svých kandidaturách z r. 1255 a 1256 a domnívaje se snad, že v mladém králi Českém, který ještě před nemnoha lety jako markrabí moravský spojen s Wittelsbachy bojoval proti otci svému králi Václavovi a poražen byv právě v Bavořích hledal útulku[1]), nenajde zásadního nepřítele Ale Přemysl z r. 1256 neměl nic společného s Přemyslem z r. 1249: kráčel nyní odhodlaně a vědom jsa si cíle touž cestou, kterou byl na sklonu vlády své vyvolil si král Václav. Wittelsbašský král by byl mu zrovna tak nepohodlný, jako Ludvíkovi Přemysl — i odepřel. Knížata Bavorští neměli pak příčiny nepřátelství k Přemyslovi tajiti. A vskutku: k boji došlo ještě během r. 1257.

Arcibiskup Mohučský byl od ledna 1256 držán v zajetí vévody Brunšvického. Hlasem svým svobodně naložiti nemohl — chtěl-li Richard později dosíci hlasu jeho, musil vévodovi zaplatiti 5000 hřiven šterlinků výkupného.[2]) Dne 5. srpna ve Wolmirstädtu prohlásil se Albrecht vévoda Brunšvický pro Otu Braniborshého, osobuje si tu patrně hlas svého zajatce.[3]) Mezi Přemyslem a arcibiskupem Mohučským tedy l. 1256 vztahů dokonce býti nemohlo.

Zbývají arcibiskupové Trevirský a Kolínský. O chování prvního k volbě nemáme dosti určitých zpráv — zdá se, že v létě r. 1256 hleděli jej získati jednatelé Richardovi. Konečně shledáváme se s ním jako s náčelníkem strany Alfonsovy v Němcích.[4]) Nenalézáme nejmenší známky pro to, že by měl nějaké styky s Přemyslem. Že v poselství Konrada Kolínského do Prahy neměl účastenství žádného, jest nepochybno. Žil ve svárech s Kolínským arcibiskupem a spory ty byly asi pohnutkou jeho strannictví k Alfonsovi. Byl-li Kolínský pro falckrabího či pro Richarda, byl

[1]) Emler, Reg. Boh. II., č. 2353. — V listině té jmenuje Přemysl hrad Mulenstein místem svého úkrytu. Níže pak praví se, že pod týmže hradem svedena byla později bitva mezi Přemyslem, a vévodou Bavorským Jindřichem. Záhadný dosud Mulenstein bude tedy třeba vykládati v „Mulendorf", Mühldorf nad Innem, kde byl r. 1257 Přemysl poražen. Z listiny zřejmo také, že dotčená bitva byla před r. 1260.

[2]) Srv. Busson, Die Doppelwahl, str. 16.

[3]) Srv. Böhmer-Ficker, Reg. č. 5289 a.

[4]) Srv. Böhmer-Ficker, Reg. č. 5289 a.

on pro Alfonse.[1]) Víme, jak velikou překážkou jednotné volby Rudolfovy r. 1273 byly sváry mezi Kolínem a Trevirem na jedné a falckrabím na druhé straně.

Co se týče arcibiskupa Konrada Kolínského, mohlo by se o jeho náklonnosti ku kandidatuře Přemyslově mluviti jen tehdy, kdyby kandidatura Přemyslova z r. 1255 a úsilí arcibiskupa Konrada o ni byly jisty. Pověděli jsme, proč o tom pochybujeme. Jinak není důvodu vzláštní zájem pro Přemysla arcibiskupa Kolínského předpokládati. Cesta jeho do Prahy ho ještě nedokazuje. A dáme-li tomu, připustíme-li, že na kandidaturu Přemysla vážně myslil, jest z uvedeného patrno, že byl v té příčině mezi ostatními knížaty zcela osamocen. Koruny německé tedy v Praze Přemyslovi nabízeti nemohl. Nelze se přece domýšleti, že by Přemyslovi nabídl svůj souhlas se žádostí, aby si od ostatních knížat král souhlas získal, jak umí a může.

Zbývá ještě jeden důvod — důvod velmi vážný. Jest zajisté nevysvětlitelno, proč by Přemysl nabízené mu království v Němcích zamítl. Již jeho povaha mluví proti možnosti takového jednání. Mladý, ctižádostivý, panovačný Přemysl byl by sotva zamítl korunu, která přes veliký úpadek moci královské skytala ještě hojně lesku a slávy. A důvody politické? Mohly-liž které mluviti důrazněji pro přijetí koruny než tyto? Zajištění zemí babenberských, upravení poměrů dědičných zemí Českých k říši, bezpečnější postavení proti východu i proti nespokojencům domácím — vše to byla by darem Přemyslovi přinesla koruna císařská! Povstaly by ovšem také nesnáze a překážky, ale nebezpečí jich nemohlo nikdy zvážiti neskonalou cenu prospěchů. K dosažení těch mohl se Přemysl odvážiti a byl by se odvážil boje s opposicí, jež by v přední řadě sestávala z vévod Bavorských. Pokoření jich prospělo by Přemyslovi nejen jako králi Římskému, ale i jako králi Českému.

Dostatečných důvodů pro odmítnutí nabízené koruny nelze nalézti. Palacký[2]) praví, kdyby byl Přemysl přijal, že by musil buďto porušiti a stenčiti práva císařská a říšská přes příliš, aneb podniknouti boje nekonečné s papeži a knížaty samými. To praveno jest patrně se zřetelem na veliký, sotva skončený boj mezi císařstvím a papežstvím. Zápas ten byl v této době

---

[1]) Srv. Böhmer-Ficker, Reg. c. 5488 a.

[2]) Palacký, Dějiny II., 1. str. 28.

již dobojován — papežství zvítězilo. Bylo by nepolitické a snad i bezvýsledné, kdyby Přemysl byl chtěl pokusiti se staré plány štaufského císařství znovu uskutečňovati. Zbývala tedy cesta druhá, kterou Palacký označuje slovy: „stenčiti práva císařská i říšská přespříliš.“ To však není zcela správně řečeno; lépe by bylo: „potvrditi stenčení říšských práv.“ A tohoto kroku se Přemysl obávati nemusil, jako se ho neobával později Rudolf Habsburský. Obezřetnou politikou mohl se i Přemysl všem velikým a nebezpečným konfliktům, s něž nebyl, vyhnouti. Co uvádí Dudík[1]) v této příčině, že totiž nově nabyté země Přemyslovy ještě nesplynuly s jeho dědičnými zeměmi a že měl vně i uvnitř říše hojně nepřátel, lze považovati spíše za důvod pro přijetí než zamítnutí koruny. Přemysl nenáležel k těm, již na cestě k velikému cíli dali by se zastrašiti takovýmito překážkami. Výklady ostatní — že Přemysl odmítl z pohodlnosti,[2]) z vrtkavosti či nerozhodnosti[3]) aneb ze skromnosti[4]) — netřeba snad ani vyvraceti.

Opakujeme, že by bylo nevysvětlitelno, kdyby Přemysl odmítl. Oč troufalejším byl by v té příčině falckrabí Ludvík, jenž neváhal kandidovati přes to, že mu s menší mocí bylo bojovati proti překážkám daleko větším. Odmítnutí koruny Přemyslem bylo by velikou, těžkou politickou chybou, jež by nenalezla omluvy. Uznáváme-li, že Přemyslovi koruna nabídnuta byla, musíme souhlasiti s Höflerem, jenž věře také v Přemyslovo odmítnutí, prohlašuje Přemysla za špatného státníka.[5])

Schirrmacher,[6]) jenž jediný pokusil se vážnějšími důvody hájiti kandidatury Přemyslovy v l. 1256, vykládá odmítnutí jeho

---

[1]) Dudík, Geschichte Mährens, 5, str. 429.

[2]) Böhmer, Reg. imp. 1226—1313. Str. 37. Addit. II, 449.

[3]) C. Höfler (Mitth. des Vereines für Gesch. der Deutschen in Böhmen VIII., str. 17).

[4]) Dobrovský, Erläuternde Bemerkungen, str. 53.

[5]) Höfler (Mitth. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen IV., 164, VIII, 25) mluví tu ovšem o událostech r. 1272, ale v otázce této není mezi r. 1256 a 1272 rozdílu žádného. Zde bije jen nemožnosť odmítnutí více do očí než tam. Höfler jde ovšem daleko tvrdě, že kandidatura Přemyslova jen proto se popírá, aby zachráněna byla pověsť jeho jako státníka. K tomu by se mohlo odpověděti týmž spůsobem, že kandidatura Přemyslova jen proto se hájí, aby se osvědčilo, že tehdejší knížata německá měla přece trochu zdravého smyslu a vlastenectví.

[6]) Schirrmacher, Entstehung der Kurfürstencoll., str. 71.

v ten smysl, že prý Přemysl se mohl domnívati, že není daleka doba, kdy mu koruna německá podávána bude za podmínek ještě příznivějších. Tedy odmítnouti korunu s nadějí, že po několika letech nabízeti ji budou znovu ještě snažněji! Jak by mohl i jen prostřední politik dáti si ujíti jistý a neocenitelný zisk, o nějž sám neusiloval, doufaje dojíti ještě větších výhod v nejisté, neznámé budoucnosti! My dnes ovšem víme, že po volbě r. 1257 přišla volba r. 1273, ale jak mohl na to počítati Přemysl? Či domnívá se Schirrmacher, že Přemysl Otakar byl tak neobyčejně prozíravý, že si vypočítal, že říše bude klesati hloub a hloub, až poměry ty budou neudržitelny, že knížata vzdajíce se konečně své rodové, partikularistické politiky, obrátí zraky své na něho, žádajíce, aby říši spasil, aby pomohl a že konečně celý process ten nebude trvati tak dlouho, aby se Přemysl obávati musil, že po dokončení nebude jeho nebude již na živu? Či snad lze tušiti v Přemyslovi politika tak bezohledného a prohnaného, jenž by si vytkl za úkol živiti zmatky a nepořádky v říši dotud, až by nebylo jiného vyváznutí, než žádati a přijati silnou vládu Přemyslovu? Odpověď bude zajisté záporná — výklad tento by byl příliš hledaným a pravděnepodobným.

* * *

Končíce shrneme krátce důvody, jež mluví proti mínění, že r. 1256 králi Přemyslu Otakarovi koruna německá podávána byla:

1. Zprávy letopisné o kandidatuře Přemyslově l. 1256 jsou řídké, pozdní a vesměs nespolehlivé. 2. Mocného Přemysla by knížata němečtí nikdy králem nevolili. 3. O žádném z knížat voličů nelze předpokládati, že by byl usiloval o zvolení Přemyslovo. 4. Odmítnutí Přemyslovo bylo by nevysvětlitelno.

Františka Stránecká.

Napsal K. Kořínek.

(Ostatek.)

Práce rázu humoristickosatirického vyplňují čtvrtou řadu spisů Stránecké. – Sem patří „Pstruzi“, obrázek z Jihlavska. Na statku Dubském očekávají příchod panstva. Všecko služebnictvo pracuje plnou parou, aby milostivá vrchnost zámek nalezla v pořádku. Již také úředníci se scházejí, aby vrchnost

uvítali: ředitel, účetní, obroční, pojezdný a písař, pak úředníci „v pensi“, mezi nimi správčí, muž výše šedesáti; také nadlesní a některý revírník se přidružili. S přídechem pravého humoru líčí Stránecká rozčilenost úředníkův, ani všichni hledí k zámecké bráně a již také se uklánějí, protože ředitel, zabrán v mysli řečí na uvítanou, jakoby již byla vrchnost přijela, se uklonil, čehož následovali ostatní.

Ne méně rozkošná jest scéna po uvítání vrchnosti. Z úředníků každý sobě přízeň panstva osobuje; druh závidí druhu, že byl buď panem hrabětem neb hraběnkou osloven, až by se málem byli pohádali. Než panu správčímu bylo ještě vykonati nesnadný úkol. Paní hraběnka totiž přeje si v pátek na tabuli pstruhy, jichž pro vzácnost 30—50 kusův chováno bylo v rybníčku lesním, obklopeném „panskou oborou“. S opravdovým humorem vypsány jsou správcovy přípravy k lovu pstruhů, který „stoje pod juramentem“ za všecko je zodpovědný. Jaké jest na př. zděšení jeho, když se doví od rybmistrové, že muž její, vrchnostenský rybmistr, zrovna za přítomnosti milostivého panstva okopává za zahrádkou brambory! Ne méně ustrne svědomitý pan správčí, když mezi nářadím potřebným k lovu ryb postrádá vědýrka, jehož se užívá na ukládání pstruhů po lovu; hrůza však zrovna se ho zmocní při slovích prostořekého synáčka rybmistrové, že maminka do hledaného vědýrka namočila hadry. Všecek utrmácen vrátil se domů, aby ve čtvrtek podnikl obtížnou cestu k rybníčku. Domácí přichystají ohromné lovecké boty, beranici, správčí vezme ještě kalamář, péro, tužku a posýpátko a vsedne pak v ohromný kočár. Za kočárem jede „fasuňkový vůz“ s rybmistrem a všelikým náčiním k lovu ryb potřebným. Lov konečně vykonán, ze čtyřicíti pstruhů vyloveni dva na panskou tabuli, a celý průvod vrací se touže cestou do zámku, kterou přijel. Tantae molis erat, aby dva pstruzi ocitnuli se na hraběcím stole. Jak viděti, tepe spisovatelka žertovným spůsobem byrokratickou servilnost a těžkopádnost starého služebního apparatu.

V povídce „Meteorologická pozorování“ činí spisovatelka směšným dr. Timoteje Kníže, vážného a učeného fysika krajského, a jeho pozorování meteorologická, jichž více pilen byl nežli praxe lékařské. Již chůze učeného pána tohoto náměstím svědčila o tom, čím duch jeho se obírá. Chodíval obyčejně s hlavou nadzdvihnutou, do týla položenou pátraje po každém zašelestění vánku;

nosíval také žlutou bambusku se zlatým knoflíkem v levé ruce ku předu natažené, aby žáden do něho nevrazil, když bloudil snivým zrakem ve výšinách étherem naplněných. Aby mohl konati pozorování meteorologická a o nich v časopisech zprávy podávati, dal zhotoviti několik plechových skřínek, jež upevnil na vyhledaných za tím účelem střechách městských, by občas nižší nebo vyšší vlhkost vzduchovou zkoumal dle množství vypařené vody. Jednou vyvede několik známých na střechu domu ve Skalné ulici, kdež zvláště myslí, že příhodného místa nalezl k pozorováním svým, chtěje jim věc divnou a důkladného prozkoumání hodnou vysvětliti, že totiž k podzimu na nejvyšších místech města (ve Skalné ulici) vlhkost ve vzduchu obsažená náhle a měrou neobyčejně hojnou se sráží. Jaké však bylo překvapení páně fysikusovo, když na střeše zmíněného domu zastihli čalounického učně, který do „pánviček" naléval z cimentu vody holubům! Zapotácel se od vikýře, že ho přátelé sotva zachytli. Avšak ještě jedna věc nemilá očekává ohromeného pana fysika. Přišed na náměstí hned obklopen jest lidmi, již mu štěstí přáli k převýborné, duchaplné, sensační práci svědčící o nadobyčejném důvtipu v meteorologických pozorováních, o nichž prý zrovna v časopise četli.

Komickou figuru bojácného správce předvádí skutečná, ale neobyčejná událost „Na prachu". Dobráček je tento panský úředník; nikomu neublíží, pořádku dbá, úřadu svého si hledí, ale nezměrnou bázlivostí často zavdává ráznému myslivci Krasonickému vítanou příležitost, aby přítele svého náležitě poděsil a pak se mu vysmál. Vhodným sestavením obou těchto osob dochází spisovatelka komického účinu. Nejhůře se vedlo panu správci, když jeho přítel nějakou loveckou příhodu vykládal. V živém vypravování chopil se totiž myslivec často pušky, namířil na správce a vzkřikl: „Tak jsem namířil", anebo „Přiloživ pušku rázem kohoutek jsem spustil a —" bác — kohoutek klepl o želízko, správce sesínal, oči pevně přivřel a chvěl se jak osikový list.

Kolikráte musela prázdná puška Krasonického za dvéře, neboť jinak nenabyl správec klidu.

Jednou přihodilo se něco neobyčejného. Kočí Ondřej přijel z městečka a přivezl od pana pojezdného jetelího semena — a k velikému ustrnutí pana správce — také pytel střelného prachu na trhání skal za Hrádkem. Živě a rozmarně vypisuje Stránecká směšnou úzkostlivost a opatrnost našeho hrdiny, jakou jeví při od-

klizení střelného prachu na půdu. Konečně odešla můra, jež správce tížila, střelný prach je na půdě uložen, pytel pak s jetelím semenem ocitnul se ve světnici u kamen a stal se nejoblíbenějším sedadlem správcovým. Jednou měl pytel s prachem vydán býti kamenníkům ku trhání skal Poklasný snese pytel s půdy, ale brzy přesvědčí se, že v něm jetelí semeno Kam asi se poděl pytel s prachem! Ó hrůzo! oblíbené sedadlo páně správcovo obsahovalo prach, a na něm sedával a hověl si při teplých kamnech celou zimu ustrachovaný správec, o něhož mdloba se pokoušela, když seznal, že omylem prach složen byl ve světnici místo semene. A ten slota myslivec Krasonický myslíte, že jej politoval, když se o příhodě dověděl? Vysmál se mu, jakož i jeho pořekadlu oblíbenému, že když Pán Bůh dopustí, i motyka spustí, dodávaje: „A pytel prachu u kamen se nechytí, když Pán Bůh zabrání“. Humoresce, jinak zdařilé, vadí poněkud povídavost a rozvláčnost, která v nechutenství by přešla, kdyby zastřena nebyla živým vypravováním a dramatičností.

Nejzdařilejší prací humoristickou jest obrázek „Na hlavní stráži“. Líčí klepnu Chmelařovou, její pokoření a vyléčení z klepařství vpádem Prusů r. 1866. Chmelařová prodavši svůj domek s vinohrádkem a zahradou Nečasovi, poněvadž jí bylo daleko „na šancích“ choditi do kostela, žila u něho na výminku v pokoji, neboť z bytu svého všecko viděla, co se v městečku děje. Jako největší klepna z okolí hledí nejprve s domácími něco zosnovati; ale když ji služka Nečasové jednou řádně odbyla vypravujíc že od nebožky matky slýchala, že „stará bába“ v podružství přináší neštěstí, zanevřela na Nečasovou tou měrou, že by ji na lžici vody utopila na jisto přesvědčena jsouc, že služka hospodyní byla, navedena, aby ji pohněvala.

Když tedy s domácími nic nebylo lze zosnovati, hleděla si Chmelařová tím pilněji své stráže u okna. V druhé části humoresky vyličuje Stránecká s přídechem opravdivého humoru snahu Chmelařové znesvářiti rodinu Urbánkovu a Ondráčkovu. Ráda by totiž namluvila Urbánkové, že muž její tajné schůzky mívá s Ondráčkovou; ale nepochodí dobře ani u starostky Urbánkové ani u Ondráčka, jehož by také ráda poštvala proti manželce.

V třetí části vypsán příchod Prusů do městečka, jež Chmelařová očekávala s dychtivostí; vždyť již pamatuje Francouze, Rusy a nyní je zvědavá na ty Prusy. Avšak trpké se měla dožiti zku-

šenosti. Na rozkaz pruského důstojníka má opustiti svůj byt, v němž zřízena pruská „hlavní stráž“, a když nechce po dobrém, přinucena k tomu po zlém. A na tom není dosti. Důstojník nařídil, aby stará tato panička byla dopravena k starostovi, tam ubytována a stravována, dokud byt její se neuprázdní Chtěj nechtěj putovala Chmelařová v četném průvodu vojáků a domácích k úhlavní své nepřítelkyni.

Když Prusové opustili městečko, sídlela Chmelařová opět na „hlavní stráži“, ale ne již tak vyzývavě jako dříve; zastrčila lenošku za kamna a tam celé dni rozmrzená trvala. A nebylo také radno přibližovati se k oknu; neboť jakmile se tam ukázala, vyřítil se někde nějaký rozpustilý kluk s bubnem, salutoval, bubnoval a hnedle bylo bohaprázdné chásky před domem hojnost a ti vyváděli před „hlavní stráží“ boží dopuštění.

Na konec zmíniti se sluší ještě o pracích, v nichž Stránecká zaznamenává vzpomínky své z mládí. Tak „Kuřata obroční“, vzpomínka z mladších let, kreslí malý obrázek matky spisovatelčiny, paní správcové, vypisujíc dávku kuřat z dob roboty.

Vděčnou vzpomínku věnovala Stránecké vlasteneckému knězi, Janu Havlíčkovi, který vzdělal nadanou žačku ve všelikých vědomostech, který ji naučil znáti a milovati vlasť a jazyk mateřský. Ano i latině přiučila se u svého milovaného „učitele z mládí“. Kněze vlastence a dobrodince svého s pravou pietou vyličuje ve vzpomínce nadepsané „Pater Jan“.

Také kraj, v němž Stránecká prožila mladý věk svůj, zevrubně a věrně líčí ve statích nadepsaných: „Kousek Moravy“ a „Z pohoří Moravského“. A nemůžeme ani mysliti, že by tato žena vzácných ctností nebyla přilnula vroucí láskou k půdě rodné, o níž sama praví: „Přece je ten rodný kraj nejmilejší: kdybys i tisíckráte pěknějších v cizině spatřoval, nevzpomeneš žádného s tou vřelou, něžnou touhou jako kraje domorodého“.

Příspěvek k dějinám roboty ve Bzenci.

Podává Jos. Cvrček.

Bzenec patřil až do r. 1422 zeměpánům moravským. Posledním držitelem byl Sigmund, který, jsa v tísni peněžní, zastavil „zděděný majetek koruny České, Buchlov s okolními vesnicemi

a lesy, jakož Veselí a Bzenec r. 1422, pánu župy Trenčínské, Ctiboru Vajdovi" (Wolný IV. 153.). V době následující vystřídalo se na Bzenci několik rodů, z nichž jen nejdůležitější pro nás uvedeme. Tak až do r. 1530 drželi Bzenec páni Kropáčové z Nevědomí. — Od r. 1588—1769 vládli zde páni z rodu Pruskovských z Pruskova. R. 1769 připadl Bzenec Ernestině, hraběnce Neupekové, rozené Salmové. — Od r. 1806 přešel do majetku Ditrichšteinů — po nichž až do zrušení roboty sídlili zde hrabata Reichenbach-Lesoničtí.

Jaké byly poměry poddanské do r. 1422, není známo. Teprve za doby Kropáčů z Nevědomí zachovala se smlouva mezi Bzenčany a vrchností, kterážto smlouva aspoň poněkud objasňuje tehdejší poměry, jež byly asi neveselé. Dosvědčuje to nejlépe okolnost, že lidé prchali z obydlí svých. Zprávy o tom podává: „Ujednání skrz mne Ctibora z Cymburka a z Tovačova, hejtmana markrabství Moravského — mezi statečným rytířem Panem Mikulášem Kropáčem z Nevědomí a synem jeho, Panem Jindřichem, a lidmi jejich města Bzence a panství toho, kteří od obydlí svého odešli."*) Kteréž u výtahu takto zní:

1. Nejprve Pan Kropáč má ty lidi při listech královských a markrabských zůstaviti, kteréž majíc na své vysazení a práva, neb které milosti, tak jakž ti listové ukazují . . . Ti lidé Bzenečtí mají Pánu Kropáčovi a jeho synům poddáni a poslušni býti, jako pánům svým zástavním, a povinni jsou všecky poplatky spravedlivě jim dávati a platiti . . . Také byly-li by které spravedlivé roboty, těch nemají se vzpírati Ale mimo spravedlivé roboty přílišnou obtížností Pan Kropáč ani jeho synové nemají jich obtěžovati . . . Item mlatby daremně ani pasení dobytka na ně Pan Kropáč vzkládati nemá . . . Item na to mé zjednaní lidé se všickni ku stánkům svým vrátiti mají a Pan Kropáč má těm lidem pozdvižení proti sobě milostivě a věrně odpustiti." Kromě toho vznesena téhož r. 1491 na Ctibora Tovačovského žádost, aby vyšetřil a rozsoudil „některé různice o některé roboty neb hlásky, kdež měšťané praví, že by na nich to z práva býti nemělo — a pan Kropáč praví, že by něco takového podle starého práva na nich bylo." Rozkázáno bylo oběma stranám, věc tu ze starých register vyšetřiti a před ním to prokázati. A on „slyše to chce rozkázati, pokudž se lidé ti pánům Kropáčům a synům jeho zachovati mají, a pan Kropáč pokud k nim." (Totéž „Ujednání z r. 1491.")

*) Opis v archivu Bzeneckém.

O několik let později — r. 1499 — skutečně stala se další dobrovolná úmluva*) mezi uroz. a statečným rytířem p. Kryštofem a urozeným vládykou p. Václavem Kropáči z Nevědomí a na Bzenci z jedné — a lidmi jejich Bzeneckými se strany druhé — a sice prostřednictvím uroz. pána, p. Jana z Lomnice a na Meziříčí, hejtmana markrabství Moravského. Smlouva ta byla taková:

1. Aby Bzenští 6 drajlinků vína v roce (= 120 věder) pánům svým dopustili vyšenkovati, a páni svého šenkýře aby měli; víno pak aby slevci nebyli — a po čem měšťané na ten čas svá vína šenkují, tak také páni svá vína mají ceniti.

2. Item dva dni aby robotovali Bzenečtí pánům svým, kteří koně mají, s koňmi buďto oračku neb jinou robotu v domě — a čtyři dni, kteří koní nemají buďto na žni neb na seně nebo na čem na jiném v domě. (Roboty rozuměti sluší tehdy ročně.)

3. Item o hony, kdyžby páni honiti chtěli, dvaceti pacholkův aby dali na hon z městečka (sc. Bzence) a to na ty hony, když z práva honiti mají.

4. Item na hrázi, jakož od starodávna lidé dělávali, nad mlýnem, tak aby vždy každý dělal jeden den v roce.

5. Item o hlásné, aby měšťané pánům dali šest kop vídeňských peněz do roka a páni sami sobě hlásné jednejte.

6. Item o drva, jakož od starodávna bylo, aby vozili k vánocím každý vůz dřev, k veliké noci vůz dřev a k sv. Duchu vůz dřev ti, kteří koně mají.

7. Item co se losuňkův dotýče: O sv. Janě a o vánocích vídeňské peníze — sedm peněz za groš — které za roboty dávají.

8. Item což se luk dotýče, které lidé v plat drží, aby dali vídeňské peníze — sedm peněz za groš

9. Item co se panských vinohradův dotýče, ty aby jim lidé zdělávali.....

Tato druhá listina činí tedy již zmínku o určitých robotách a dávkách poddaných. Obsah její potvrzen za nedlouho — r. 1504 — na novo. V nové této smlouvě shledáváme se však s některými úlevami.**) Tak na „nových vinohradech nemají páni lidí nutiti k dílu, leč kdo chce z dobré vůle za peníze “

Item na vinohrady mají lidé Bzenečtí toho svobody, prodávati své vinohrady, komuž mohou, a páni jim v tom překážky činiti nemají.

*) Listina z r. 1499 v archivu Bzeneckém.

**) Listina v archivu Bz. z r. 1504.

Item masařům hostinským puštěna svoboda, aby prodávali maso v trhový den jednou v téhodni. Dále usnešeno o škodách dobytka na vinohradech a jinde, že sobě dobytky ze škody zajímati mají, jakž obyčej jest, a potom sobě škody opravovati mají a to v dobré vůli buď lidé pánům anebo zas páni lidem.

V sázení konšel do rady nemají páni žádné překážky činiti — a kdyžby nová rada, usazená byla, tehdy mají jíti ku pánům svým a novou radu jim ukázati a oznámiti.

Na mejta časem pánům k vůli mají Bzenčané vyjíti, když by rozkázali.

Úředníci nemají ženám a děvečkám na robotách nepoctivě láti, ani jich přes noc k dílu nutiti, a také nemají žen mezi muže do vězení sázeti, než trestati, jak se sluší.

Konečně: Fojt, horný a kostelník (= hospodář kostelní) nemají pánům robotovati . . .

Další část listiny pojednává o dluzích pánů Kropáčů, které měly býti v určitých lhůtách zaplaceny . . .

Za úlevy tyto — zajisté dosti značné — děkovali Bzenčané svým příznivcům Janu a Viktorínovi, bratřím vlastním z Žerotína a z Fulneka, kteří za svědky smlouvy té přibrali si urozené vládyky, pana Mikuláše z Klokoče a na Ostroze a pana Heřmana z Vojislavic a na Veselí. Jak dlouho potrvala dobrá vůle mezi vrchností a poddanými, nevíme. Rovněž nesnadno jest určiti, jakým spůsobem dále vyvíjela se robota.

Teprve roku 1604 zase zmínka se činí o dávkách povinných vrchnosti.*) Platili tehdy Bzenčané ve stříbře: O svatém Jiří 33 zl. 23 kr. a o sv. Václavě rovněž tolik. Z toho odrazilo se za 8 svobodných domů ve Bzenci 4 zl. 2 kr.

Usedlí řemeslníci (celkem 42) platili za ochranu 5 zl. 18 kr., „rolníci“ (14) 12 zl. 12 kr., za „rúbanice“ obec platila 39 zl. 12 kr., za výkupné hlásku 8 zl. a za stříž ovcí 20 zl.

Řezníci (bylo jich 8) platili 2 zl. 20 kr. Kromě toho musili řezníci dle potřeby pro vrchnost dobytek vyhledati, kupovati a zabíjeti. Vnitřnosti zabitých zvířat museli dodávati pro zámecké psy.

Rybáři konečně platili za pronájem části řeky Moravy 4 zl. 8 kr., a dodávali do kuchyně zámecké 16 kop raků. Dále bylo rybářům choditi s vrchnostenskými myslivci na lov divokých sviní na „Dú-

*) Kopie urbáře z r. 1604.

bravu" — a posly vrchnostenské museli přes rybníky zdarma převážeti . . .

V dobách těch byl Bzenec již v držení pánů Pruskovských, kteří v bojích Rudolfa s Bočkajem a s Turky přidrželi se Rudolfa. Zástupy nepřátel hl. hajdukův a Tatarů, vpadly dne 2. května 1605 do města a úplně je zničili. Bzenčané přišli tím o všecka svá psaná privilegia. Teprve na snažnou prosbu svých poddaných a pak přihlížeje k vlastnímu zisku — ponechal je urozený pán, pan Jiří z Pruskova zvláštní smlouvou z r. 1634 při jejich výsadách — z nichž nejvýznačnější byla: „Liberum jus testandi" et „Jus sucedendi et transmittendi ab intestato secundum jura et consuetudines hujus marchionatus." Zároveň nově upravena povinnost robotní a sice tímto spůsobem:

Tak zv. „rolníci" (držitelé lánů po 62 měřicích) robotovati měli ročně s párem koní 13 dní a sice: 3 dni na jaře, 3 dni na „úhorech", 3 dni při ozimu a 4 dni různě. Dále byl každý z nich povinen vrchnosti ročně prodati bečku (= 12 věder) vína za laciný peníz a to za $1^1/_2$ tolaru. Každý musel dávati ročně $1^1/_2$ měřice ovsa. Při stavbě nového zámku nebo dvoru nebo při jakékoliv nové přístavbě musel každý týdně s jedním potahem koní den robotovati.

Ti, kteří koní neměli, robotovali vrchnosti 5 dní v roce v čas žní. Dále byli povinni v senoseč — ale jenom „na louce u města" 3 dni seno sušiti. Při stavbě nového zámku robotovali týdně 2 dni. Dále měli vinohrady „pod zámkem" obdělávati. Při kácení lesa robotovati nemusili.

Tak zv. „sekáči" měli v čas sena neb otavy po 5 dní trávu kositi. Bylo-li jich i jindy potřeba, museli jíti — ovšem za příslušnou odměnu a to jen tehdy, neměli-li zrovna na svém co dělati.

Tím zase na nějaký čas urovnány povinnosti robotní.

Teprve r. 1711 nastalo nové vyjednávání o robotu. Zprávy o tom zachovaly se v tak zv. „gravaminech", jež několikráte Bzenčané podali. R. 1711 po prvé.

Některé starší roboty ponechány tu v plném obsahu — jiné částečně změněny. Tak na př. potrvaly sice roboty při stavbě nového zámku — ale milostivá vrchnost se vyjadřuje „při opravě tu robotu žádati nechtíti." Jako nové povinnosti uvádějí se zde platy, jež Bzenčané uvolili se platiti ze svobodného městského rolí: platili z jednoho ročně 14 zl 28 kr. a z druhého 1 zl. 59 kr. —

Dále takzv. „losuňkův“ platili ročně 70 rýnských či 60 zlatých moravských.

Jednáno též o právu „úmrtním“. Vrchnost připověděla, že nebude na sebe potahovati nic tam, kde po zemřelém přátelé zůstali. Zemře-li však kdo bez přátel, tedy sobě vrchnost k pozůstalosti své právo předchovává.

Co se robot hoferův dotýče, usneseno, nic prozatím neměniti a to z té příčiny, poněvadž „povinnost ta robotní na urbáři se zakládá, a v celé zemi obyčejné a slušné jest, že hofeři neb chalupníci neb podruzi robotovat musejí, zvláště když takoví hofeři jen jeden den týdně robotují.“ „Ostatně“ — praví se dále — „když takoví hofeři staří jsou a se sestařají, tak stojí jim svobodně při vrchnosti se ohlásiti a o robot odpuštění prositi.“ Dále zakázáno od vrchnosti „letního času přes 10 a zimního přes 9 hodin při vinném šenku muziku držeti, poněvadž při tom rvačky a nepříležitosti následují.“ Dále upuštěno od toho, aby Bzenčané „nočního vartýře k zámku dostavovali“; rovněž zakázáno při vinném desátku „místo bílého červené víno odebírati“. Konečně sproštěni jsou přísežní radní povinnosti, aby byli při panských vítkách, aby od sýpek panských klíče do zámku odnášeli „ale tu robotu jinší stranou, jak obyčej, vykonávati povinni jsou.“

Menší důležitosti jsou „stížnosti“ r. 1714 přednesené. Upravují se jimi některé platy — zejména ustanoveno jest, „že pro konsens neb povolení k ženění od úředníka discreti neb dar vejš než dva rýnské říšské nemá zvýšen býti“ — a dále „aby z každého vypůjčeného rýnského neb vědra vína od hospodářského správce jemu ročně 3 kr. se daly.“

Kromě těchto obsáhlejších zpráv po různu zachovaly se některé — ač nemnohé — zprávy o jiných dávkách a platech. Tak na př. účet z r. 1720 poukazuje na to, že z rathúza městského platí se ročně 242 zl. 40 kr. — Na rathúze vázlo 11 ročních robot; z těchto se však město vykupovalo za roční poplatek 2 zl. 12 kr. — Dále činí se zmínka, že na sv. Vavřince byli Bzenčané povinni předložiti vrchnosti na stůl zralé hrozny, vem je kde vem. Zámeckému hejtmanovi dávati musili husu svatomartinskou.

Bohužel nezachovaly se tu žádné zprávy, jaké jiné povinnosti — zejména dávky naturalní — tížily Bzenčany,*) jak zachovali se

*) Podle zprávy, od vrchnosti r. 1750 dané a v zemské registratuře v Brně chované, platili tehdy v Bzenci: stálého úroku o sv. Jiří 48 zl. 55 kr.,

Bzenčané r. 1775, kdy vydán robotní patent, zda totiž zůstali při robotách starých či raději robotovati chtěli dle nového patentu.*) R. 1848 majitel panství — hrabě Vilém Reichenbach — na prosbu svých poddaných vydal od sebe revers, v Bzenci dne 17. října t. r., jímž určoval cenu, za jakou mohou se Bzenčané od robot vykoupiti. Revers ten zní: „Při první své přítomnosti ve Bzenci jsem Vám ústně přislíbil, že Vy za jeden den potažní roboty — 12 kr. — a za jeden den pěší roboty 4 kr. nahradit míti budete s tím ulehčením pro Vás, že kdyby říšský sněm ve Vídni levnější náhradu ustanovil, při tom zůstati má. Poněvadž jsem nyní mé panství Bzenecké přijal, tak opakuji to přislíbení písemně, že já rozsouzení říšského sněmu na každý pád vyplniti chci."

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. Fr. Kameníček.

(Pokračování 8.)

Ve druhé žádosti stavové moravští jemně Mathiášovi připomínají artikul o dvorské kanceláři, oddávajíce se naději, „že jednati bude ku prospěchu země". Žádají pak nově, aby uprázdněné vyšší úřady rychle byly osazovány a spůsobilost osob že má býti při tom jediným vodítkem (tím naráželi na to, že náboženství nemá vaditi). Dále aby páni praelati vznášeti mohli pře své s městy na zemský soud, aby povolena byla volnost stěhování do měst, hrad Znojemský aby ponechán byl p. Zdeňkovi z Roupova na dalších 40 let a konečně dluhy Rudolfovy na Moravu učiněné

o sv. Janě 114 zl., o sv. Václavě 35 zl., o sv. Martině 23 zl. 30 kr.; o vánocích 119 zl. 2 kr.; řemeslníci úroku 16 zl. 24 kr.; židé o sv. Jiří 63 zl. 28 kr., o sv. Vavřinci 11 zl. 49 kr., o sv. Václavě 63 zl. 28 kr., o vánocích 163 zl. — Vajec a j. nedávali; ostatní obce ano, ku př. měst. Vracov 170 slepic, 1360 vajec. Desátek dávali vrchnosti ve slámě a zrně: pšenice ve sl. $^1/_4$ kopy a v z. $^6/_8$ míry, ječmene 3 a $10^1/_8$ m., žita $4^1/_2$ k. a 18 m., ovsa $^1/_2$ k a $2^1/_8$ m. — Roboty konali: z celého lánu s potahem (4 osedlí) ročně po 12 dnech; z $^1/_2$ lánu (13) po 6 d. a pěší roboty s jednou osobou po 2 dni ročně; podsedkové (152) po 8 dnech. Z ostatních dědin na témž panství robotovali více. (Excequations-Fassions-Tabella der Herrschaft Biszentz 1750, domin. oddělení číslo 95.)

*) Zůstali při starých povinnostech. (Herrschaftliche Anzeige 1775, č. 44. tamtéž.) Red.

ať Mathiáš na sebe vezme jako markrabí Moravský, aby země jich platiti nemusela.

Mathiáš v odpovědi své staral se napřed o své záležitosti; bylo mu asi také přání moravských stavů trochu mnoho. — Předně žádal, aby stavové vypůjčili si větší summu peněz (asi tolik, kolik by obnášela berně za 3 leta) na zaplacení lidu válečnému, který chrání hranice proti Turkům. Dále chtěl posudné na vydržování dvora a 50.000 zl. jako příspěvek Moravy na dar tureckému sultánu. Dá prý mu jednou pro vždy 200.000 tolarů, jak v míru jest obsaženo, a 150.000 prý již vymohl na ostatních zemích svých. Konečně žádal sbírku zemskou, jaká bývala v obyčeji při nastupování pána země. — Teprve po těchto přáních svých odpověděl jako mimochodem na druhou žádost stavů moravských, že intercalare při vyšších úřadech nebude nikdy trvati déle půl roku; praelatům a městům i ve příčině hradu Znojemského slíbil vyhověti. Ve příčině dluhů bude napřed vyjednávati s císařem Rudolfem a při soudu příštím dá stavům odpověď. — Ku konci Mathiáš připojil důtklivou žádost ke stavům, aby pana Jiříka z Hodic za jeho veliké služby přijali do stavu panského.

Stavové k výplatě vojska povolili na tři léta po 50.000 zl. vždy na dva terminy. — Rovněž posudné (ze sudu 5 grošů) přijato bylo na tři léta. — Příspěvek země 50 000 tol. na dar sultánovi odkázán do příštího sněmu, což vlastně znamenalo, že stavové s darem nesouhlasí. Místo berně, která se povolovala při korunovaci pána země (nikoli při nastupování), nabídli Mathiášovi 15.000 zl., ale žádali revers, že při skutečné korunovaci již více takové berně platiti nebudou. — Jiřík z Hodic byl výminečně přijat do stavu panského, ale stavové moravští se vyslovili, že JM. kr. žádá na nich „věci prvé nikdá nebývalé“.

Král Mathiáš nebyl spokojen s ročním příspěvkem 50.000 zl. na výplatu vojska a měl ve příčině Moravy také ještě jiné starosti. Na sněm do Olomouce, zahájený 24. června roku 1609, dostavil se opět osobně a žádal na stavích, aby mu povolili místo 50.000 zl. ročně 100.000 zl. – Na stavbu Ujvaru a Komárna chtěl na 3 léta po 12.000 zl., na turecký dar aspoň 25.000 a větší pomoc na uplácení dluhů zemských. Mathiáš žádal také o bedlivou úmluvu ve příčině upravení dobré mince a nabízel stavům zřízení moravské solní komory, z níž by mohli bez ujmy privilegií sůl kupovati. Stavové tentokráte celkem byli povolnějšími. Ustanovili, že k oněm

50.000 zlatých má býti Mathiáši odvedena celá domovní daň, co se jí sejde. Na stavbu pevností uherských uvolili se platiti na 3 léta po 6000 zl., na dar turecký 25.000 a na uplácení dluhů na 3 léta vždy 80.000 zl. ročně, při čemž poznamenali, že napřed mají býti „vyvazeni“ rukojmí, kteří v této zemi jsou. Ve příčině solní komory vyžádali si lhůtu na rozmyšlenou do příštího sněmu, a o nápravu mince ať jest svolán sjezd všech zemí do Vídně. Přítomnosti Mathiášovy na sněmu stavové užili k tomu, aby mu předložili dodatečně několik artikulů, na něž hned měl odpověděti. Byla to přání z minulého sněmu, o nichž Mathiáš rozhodně se nevyslovil, totiž:

1. Stavové chtějí určitou odpověď ve příčině české kanceláře a appellace.

2. Aby si již konečně vyvolil některou osobu z Moravy práv znalou do své tajné rady.

3. Aby rozepře mezi stavem duchovním a městským u zemského soudu se odbývaly.

4. Na úřady městské aby byly voleny schopné osoby, bez rozdílu náboženství. Posud prý jen katolíkům se nadržuje. Přišly v té příčině stížnosti z Brna, Olomouce, Unčova a Hradiště.

5. O hranice moravské při Rakousích a Uhrách ať zvláštní komise co nejdříve svůj soud vynese. Stavové moravští nechtějí déle snášeti vpádův uherských pánů na území moravské.

6. Panu hejtmanu aby zprávy a noviny z dvorské kanceláře pravidelně dodávány byly, aby o všem ihned byl dostatečně informován.

Mimo to vysloveno bylo několik menších přání, mezi nimi také stížnost, že moravským kloboučníkům a „šmukrům“ při obchodu v Dolních Rakousích mnoho příkoří se děje.

Mathiáš omlouval se nedostatkem času, že záležitosti, jež v artikulích obsaženy jsou, posud nevyřídil, poněvadž projížděl jednotlivé země, aby si dal v nich holdovati. — To prý mu trvalo celý rok. Do příštího soudu však chce vyříditi artikul o české kanceláři a o tajných radách z Moravy. O rozepřích duchovenstva a měst není dosud informován, ale rozhodnutí stane se brzy. Ve příčině protekce katolíků při úřadech stížnosti jsou, ale dlužno si to vysvětliti tím, že nebyl osazen úřad podkomořího. Příště že se to již díti nebude. V rozepři o hranice ať zvolí stavové hned plnomocníky k úmluvám, on že se postará, aby také v Uhrách a v Rakousích vhodné osoby byly zvoleny. Konečně Mathiáš slíbil, že dvorská kancelář bude pana zemského hejtmana o všech důležitěj-

ších událostech zpravovati a také v ostatních artikulích připověděl vyhověti. Vůbec sliboval.

Na počátku r. 1610 bylo pozorovati na hradě Pražském hnutí směřující k opětnému získání zemí Líbeňskou smlouvou ztracených. Stavové moravští tušili odtud nebezpečí nejen pro sebe, ale také pro Mathiáše. Karel st. ze Žerotína jako zemský hejtman, uznávaje dobu za vážnou, svolal o své ujmě obecní sjezd do Brna ke dni 10. března r. 1610. Bylo ustanoveno, že prozatím má býti najato 1000 jízdných a 3000 pěších pod p. Jiříkem z Hodic, který se měl s některými zvolenými osobami dohodnouti o přehlídky toho vojska, jež najímáno bylo jen na obranu proti císaři Rudolfovi. — Na témže sjezdu stavové vystoupili také rozhodně proti p. Maxm. Lvu z Rožmitála, nejvyššímu sudímu moravskému, který je těžce urazil tím, že napsal p. Ladislavu Berkovi do Čech o nich hanlivý list se slibem, že mu bude časté zprávy o poměrech moravských podávati. Stavové onen list měli v rukou. Usnesli se: 1. Aby p. Lev ihned jmenoval osobu vhodnou, která by ho zastupovala při otevření desk zemských a klíče od něho přejala. 2. Aby se vzdal účastenství při soudě zemském, poněvadž s ním společně zasedati nechtějí. 3. Měl podati žádost Mathiášovi, aby obsadil úřad nejvyššího sudího zemského jinou, vhodnější osobou. 4. Konečně se jeho osoby ujistili tím, že mu nařídili, aby ihned odebral se na statek svůj Těšetice a odtud se nevzdaloval bez vědomí zemského hejtmana. Na zvláštní jeho prosbu jen povolili, že smí ve dvou mílích cesty projížděti pole a statky své.

Králi Mathiášovi nebylo zbrojení na Moravě vhod, poněvadž se domýšlel, že směřuje proti němu. Učinil v té příčině určitý dotaz. Proto bylo vysláno hned se sjezdu poselství do Vídně, jehož se súčastnili p. Ladisl. Šleinic, opat Loucký Zikm. Kohelius, Václav Wanecký a Bartol Šmilaur, aby Mathiáši situaci na Moravě vysvětlilo. Stavové Mathiáši oznamovali, že se jim zdá, jako by mnozí s proměnou, která se stala přede dvěma roky nesouhlasili a že jeví nepřátelské úmysly. Jest prý tedy potřebí lidu válečného k obraně země a k ochraně krále Mathiáše. Kdyby však válečný lid v sousedních zemích byl rozpuštěn, že by ihned podobně učinili. Dále oznamují, že pro spor s p. Maxm. Lvem z Rožmitála museli zemský soud odložiti. Konečně prosí krále, aby jmenoval nového sudího zemsk., a buď aby na Moravu přijel, aneb aspoň své komisaře poslal, kteří by vše urovnali a soudu zemskému průchod zjednali.

Král Mathiáš na ten čas spokojil se s vysvětlením stavů moravských, ale dodal, že příště nemají nic podobného činiti bez vůle J. M. kr., poněvadž prý zvláště Čechové tím zbrojením velmi byli znepokojeni. Také sjezd neměl býti bez jeho vědomí svolán. Najatý lid že rovněž bez vědomí jeho mustrován býti nesmí, a kdyby přece byl přehlížen, ať přísahá věrnost Mathiášovi jako pánu země. V záležitosti p. Lva z Rožmitála nemůže bez soudního řízení nic učiniti a jednání stavů moravských proti němu neschvaluje. Učiní však opatření, „aby soudy zemské jíti mohly." Odpověď tato datována jest 30. března 1610.

Byla to slova nemilostivá, na něž dostalo se mu odpovědi na obecním sjezdu v Brně dne 13. května. Stavové vyslovili lítost nad tím, že Mathiáš se domýšlel, jako by proti němu zbrojili a snad nějaké nepořádky v zemi počínali. Snad prý ho někdo proti stavům moravským popuzuje. Rovněž v záležitosti p. Lva z Rožmitála neučinili nic proti zvyklostem země a měli ku svému jednání podstatnou příčinu. Také jim dovolují stará práva volně sjížděti se ke sjezdům a je ustanovovati. Ovšem prý za krále Ferdinanda I. byly o to spory, ale stavové zůstali při svých právech a ničeho nezadali Doufají tedy, že i Mathiáš je při tom zanechá. Kdyby o každý sjezd k J. M. žádati měli, vždy by mohli se opozditi a „snad i zahubeni býti". Nynější sjezd k. p. svolán prý byl hlavně proto, aby mohli vyrozuměti odpovědi královské. Vojsko najímali jen pro ochranu země a pro blaho Mathiášovo. A však vojska moravská nikdy nepřísahala poslušnost králi, nýbrž stavům, poněvadž stavové sami přísahají poslušnost svému králi. Byla by tedy taková přísaha králi zbytečná, ba zdálo by se, že král Mathiáš stavům moravským ani tak nevěří, jako jeho předkové.

Ku konci ještě uznávali stavové za vhodné vysvětliti poněkud záležitost p Lva z Rožmitála. Ani osoby jeho ani úřadu prý se nedotkli, nýbrž pouze prohlásili, že vedle něho u soudu zemsk. zasedati nebudou, pokud vše nebude vyrovnáno. Že se jeho osobou ujistili, k tomu měli právo a dělo se to i dříve. Stavové žádají opětně Mathiáše, aby úřad nejvyššího sudího buď novou osobou osadil, aneb aspoň jmenoval správce úřadu toho, aby obyvatelům spravedlnosti se dostalo.

Zatím král Mathiáš sám již poznal, že stavové dobře předvídali nebezpečí se strany císaře Rudolfa. Císař byl rozhodně

odhodlán zmocniti se zemí Mathiášových a choval se k němu zjevně nepřátelsky Na počátku r. 1610 sebralo se za tím účelem v Horních Rakousích známé vojsko Pasovské v počtu 15000 mužů, a to byla hlavní příčina, proč na Moravě se zbrojilo. Známé nepřátelské plány krále Francouzského Jindřicha IV. spůsobily však, že učiněn byl pokus o smíření Rudolfa a Mathiáše, neboť jen v tom znamení mohl rod Habsburský nepřátelům svým se ubrániti. Rudolf ovšem podvolil se smírnému jednání v té naději, že bude prostě žádati, aby Mathiáš země své vrátil. Napřed jednáno bylo v Praze a teprve později ve Vídni. Prostředníky byli kn. voličové němečtí, arcib Kolínský, Mohučský, vévoda Saský, pak arciknížata Ferdinand, Maxmilián a Albrecht. Mathiáš konečně prohlédl nepřátelské úmysly Pražského dvoru a význam vojska Passovského, proto zbrojil předně sám, pak žádal i stavy zemí svých, aby vojska najímali a mustrovali. — Na Moravě odbýval se v té příčině sjezd obecní v Olomouci zahájený 22. června. Nařízeno nové najímání 600 mušketýrů, umlouváno zbrojení po celé zemi a usneseno, že vojska moravská se spojí s vojskem Mathiášovým i zemí uherských a rakouských. Přes toto zbrojení pokračovalo se v jednání o smír i když král Francouzský byl úkladně zavražděn.

Země Mathiášovy obávaly se, aby snad nebylo nic umluveno jim na úkor, proto vyžádaly si od Mathiáše slib, že bez vědomí jejich v ničem od smlouvy Líbeňské nepopustí a vyslaly zvláštní poselstva do Vídně, která měla o postupu vyjednávání býti zpravována a s nimiž Mathiáš vždy měl se raditi. Z Moravy posláni byli do Vídně od sjezdu Olomouckého pp. Jeronym Václav hrabě z Thurnu, Jiří hrabě z Thurnu, Jiří hrabě z Hodic a Jan Čejka z Olbramovic. Tito důvěrníci měli neustále podávati z Vídně zprávy p. Karlu ze Žerotína o postupu jednání. Hlavní relace, kterou tito poslové učinili stavům moravským o pobytu svém ve Vídni, zaznamenána jest v památkách (f. 514 sg.) a v podstatě zní:

Dne 3. července roku 1610 poselstvo přijelo do Vídně, kde již němečtí kn. voličové s Math. vyjednávali. Na druhý den byli povoláni k tajným radám královským a ti jim oznámili obsah žádostí Rudolfových ku Mathiášovi, hlavně aby král cís. Rudolfovi opět postoupil země, které roku 1608 dostal. — Mathiáš prýo dpověděl záporně. Čtvrtého dne byli opět k tajným radám JMti předpuštěni a tu jim oznámeno, že knížata předložili jménem Rudolfovým Mathiášovi a radám jeho obšírný spis, v němž udány byly příčiny,

pro které Mathiáš Moravy, Rakous a Uher vzdáti se má. JM. prý hned na to jednou pro vždy odpověděl, že od těch zemí neupustí; co se však osoby jeho dotýče, že jest ochoten císaři Rudolfovi, jakožto staršímu bratrovi, učiniti jakousi satisfakci, která by se srovnávala s jeho důstojností.

Po několik dnů pak nebyli vůbec ke dvoru voláni, ačkoliv věděli, že se tajně vyjednává. Stěžovali si na to. Avšak Mathiáš je ubezpečil, že bez vědomí splnomocněnců nemíní, pokud se zemí týče, nic ani jednati ani uzavírati. S kn. voliči jedná prý nyní proto tajně, že 1. jednání týká se pouze osoby JMti císařské a Mathiášovy i vůbec domu Habsburského, 2. že kn. voličové o tajné jednání žádali, aby se císař o ujednání nedověděl od jiných dříve, než mu vše poslové sami oznámí. 3. Že Math. knížatům tajné jednání přislíbil a že to chce dodržeti. Brzy na to prý kníže Brunšvický odejel do Prahy, aby císaři oznámil výsledek porad, a plnomocníkům zemí bylo oznámeno, aby z Vídně neodjížděli. Trvalo tři neděle, než se kníže Brunšvický vrátil, ale plnomocníkům pořád nic nebylo oznamováno. Po týdnu si již stěžovali, a Mathiáš je uspokojil, že ve třech dnech všeho se dovědí. Konečně dne 18. srpna, den před tím, než plnomocníci opustili Vídeň, bylo jim sděleno: 1. Že císař žádal na Mathiáši vrácení všech zemí — ovšem marně. 2. Udány jim důvody, proč přece Mathiáš s císařem dále vyjednával. 3. „In realibus" že vůbec jednáno nebylo. 4. Oznámeno, na čem se „in personalibus" usnesli. Až bude smír podepsán, pak že bude stavům všech zemí oznámen. Až do té doby aby vojsko ve všech zemích stálo k boji připraveno.

Vše to oznamováno bylo německy, proto někteří z plnomocníků rozuměli málo, jiní vůbec nic. Následkem toho vyžádali si výpis, který jim byl na rozkaz J. K. M. od p. Šternberka vydán. Měli zůstati ve Vídni až do ratifikace smíru, ale s dovolením krále odjeli na několik dnů k zasedání soudu sv. Kunhutského. Když se vrátili do Vídně, trvalo ještě 12 dnů, než dostali ratifikovaný přípis úmluv, který stavům předložili. Z Vídně vyjeli 3. října.

(Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Kostel v Adamově. V malebném údolí řeky Svitavy poutá cestovatele mimo přírodní krásy červenavý kostel na jihovýchodní straně Adamova, dodávaje celé krajině tím zajímavějšího pohledu. Stojí nad řekou na konci osady, na svahu u cesty z nádraží 260 m., a kolem vystupují lesnaté vrchy přes 400—500 m. zvýší.

Vystaven je v čistě gotickém slohu z červených cihel a bez omítky, 28 m. zdélí, 11 m. zšíří a do klenby 13 m. zvýší, a posvěcen patronce horníků, sv. Barboře; jsouť zde starobylé hutě železné. Všechny části kostela zajímají nás uměleckým provedením: vchod, okna, klenba se čtyřmi svorníky, na nichž je kříž nad presbyteriem, orlice, lev a labuť nad lodí; hlavní oltář skládací, krásná to práce řezbářská s obrazy na zlatě malovanými: uprostřed svatá Barbora, po stranách sv. Josef a sv. Jan Křtitel, výše pod baldachýnem Kristus na kříži a pod ním Matka Boží a sv. Jan, miláček Páně; dále sanktuarium, kazatelna, také velmi pěkné dílo řezbářské, kamenná křtitelnice s dřevěným poklopem, na níž sv. Jan Křtitel křtí Pána Ježíše; kolem ní jest nápis s letopočtem založení: „Ut cervus ad fontes aquarum, sic anima mea ad te desiderat, Deus! 1857“ (Jako jelen po pramenech vody, tak duše má touží po tobě, o Bože!).

V témže slohu ladně utvořeny jsou i kůr, kaple Božího hrobu, i nádobí bohoslužebné, stříbrné konvičky, kaditelnice a j., vše nová díla.

Stará památka umělecká jest u severní zdi na vedlejším oltáři Na nebe vzetí Panny Marie, totiž památné dílo Ondřeje Morgensterna, řezbáře z Českých Budějovic, jež byl udělal r. 1515 pro cistercienský klášter Světelský v Rakousích. Uprostřed v oblacích vznáší se Panna Maria s anděly, nahoře trůní nejsvětější Trojice, dole jest 12 sv. apoštolův okolo prázdného hrobu na nebe vzaté Panny Marie, po stranách jiní svatí. Vzácná jest to památka, ale jsouc 4·7 m. zvýší a 2·8 m. zšíří, pro velký chrám určená, není zde v kostele menším souměrná k ostatním předmětům a k celku.

Nad vchodem jest vížka se 2 malými zvony, a druhá menší vížka nad presbyteriem. U kostela vystavěna jest také v gotickém slohu škola a fara, na této opět hezké dílo umělecké, socha Panny Marie a nade dveřmi nápis, jenž praví nám, že to vše založil kníže z Lichtensteina l. P. 1857. *Slavík.*

Historické písně slovenské v kancionále turoluckém. Kollár uveřejnil ve svých Národních Zpěvankách pod názvem „Písně historické“ množství vzácných písní ze XVI. a XVII. stol. Některé z nich zapsal také r. 1684. Jan Liborčenus (Liborčanský) do svého kancionálu (turoluckého), jehož Kollár neznal; zejmena kromě písně o Siladim a Hadmažim (pod názvem „Píseň o dvúch uherských pánoch a tureckého císare dceri“), o které jsem pojednal v předešlých sešitech Č. M. M., ještě píseň o Mikuláši Zrinském (začínající „O Sigoti, Sigoti, můj zámku veselý“) a pak písně polosvětské-poloduchovní: o sv. Jiří a Sybille. Některé jiné výpravné písně tohoto kancionálu mají již ráz úplně duchovní, jako legenda o Teofilovi, písnička o soudném dni, o synu marnotratném, o Jobovi trpělivém a konečně lamentace o pádu prvních rodičův našich, Adama a Evy. Chci dnes zmíniti se pouze o Liborčenově textu písní světských.

Píseň o sv. Jiří je v kancionále turoluckém neúplná, ježto schází tu prvních šest slok, které byly napsány na listě nyní ztraceném, a také uprostřed písně tři sloky jsou utrženy; zbytek zachovaný však shoduje se úplně s textem Kollárovým.

Naproti tomu píseň „o proroctví Sybillie“, která se v kancionále turoluckém úplně zachovala, má kromě podobného začátku celý text úplně jiný než u Kollára. Možno to poznati již z toho, že píseň tato má u Kollára jen dvanáct slok, kdežto v kancionále turoluckém dvaapadesát. Pro kulturní historii má arci text Kollárův větší cenu než Liborčenův, který je hodně vodnatý. Pozoruhodny však jsou některé sloky textu Liborčenova, které se tu zachovaly lépe než v rukopise, jejž Kollár po ruce měl, — ač-li Kollár sám vždy dobře četl. Že někdy nedosti kriticky si počínal, to bylo možno poznati již z porovnání obou textů písně o Siladim a Haďmažim; uvádím jediné jen místo, totiž ve sloce 19. (Č. M. M. str. 112.) Tam má Kollár: „Ti mladí páni kopije meli (měli), s Turci se honili“; kdežto u Liborčena zřetelně čteme: „prudce se honili“. Forma „s Turci“ je gramaticky nemožná, patrně tu tedy Kollár četl špatně slovo „prudce“. — Podobné omyly, jež buď Kollár nepřesnou četbou porušených rukopisů, buď starý přepisovač zavinil, obsahují také píseň o Sybille a o Mikuláši Zrinském v Kollárových Zpěvankách. Tento porušený text Kollárův dá se nyní z kancionálu Liborčenova pěkně opraviti; v písni o Sybille zvláště jedno dosud temné místo

se textem Liborčenovým vysvětluje. Sloka 10. u Kollára zní totiž takto:

„Pověděla Sibylla (dále):
Budú mít Fridricha krále,
nad něj nebude vyššího,
ten dobudne hrobu t o h o."

K t e r é h o hrobu dobude, to z písně dle Kollárova textu nevysvítá; nedějeť se o nějakém hrobě tam ani před tím ani potom nijaká zmínka. Kollár pak vysvětluje, že Fridrichem tím míněn král pruský (Bedřich Veliký). — V kancionále turoluckém však verše o Fridrichovi mají toto znění:

Potom i to oznámila
Šalamúnovi Sybilla,
řkúc: Jeden král povstane,
k t e r ý c í s a r s t v í d o s t a n e.

Ten hrdinsky bojovati
bude, víru zastávati,
a premůž své neprátely,
kterí ho nenáviděli.

Jehož jméno Frydrych bude,
žádný mu rovný nebude,
(nebude) nad něj vyššího,
dobude hrobu b o ž í h o.

Dle toho nebude asi pochybnosti, že tu prvotně míněn byl c í s a ř F r i d r i c h B a r b a r o s s a, jenž podnikl třetí výpravu křižáckou v letech 1189—1193. — O „králi Jiříčkovi", o kterém Sybilla dle textu Kollárova také prorokuje, a v němž Kollár krále Jiřího Poděbradského tuší, není v písni té u Liborčena žádné zmínky.

Mnohem četnější opravy poskytuje textu Kollárovu kancionál turolucký v písni o Mikuláši Zrinském, která se v tomto kancionále zachovala úplná. Ve sloce 1. a 4. vytečkoval Kollár po dvou posledních verších, jakoby tam byly v rukopise, z něhož otiskoval, mezery. Podle textu kancionálu turoluckého však neobsahují verše ty nic jiného než opakování předchozího dvojverší. Opraviti však dají se v textu Kollárově dle kancionálu turoluckého tato místa oné písně:

Začátek sloky 22. dle Kollára:

Hnedky m e s i a r i (M e c h m e t ?) Bašu
k sobě jest povolal.

Liborčenus má:

Hned jest Puškar Bašu
pred sebe zavolal.

Sloka 24. u Kollára:

Tvoju hlavu já zetnu,
tebe na kuol vztáhnu.

Kdežto Liborčenus mnohem správněji praví:

Tvoju hlavu já zetnu
a na kůl ji vzteknu.

t. j. vztýčím (vz-tknouti). Sloka 69. u Kollára zní:

Již víc rady nebylo;
dvúch žebrákův starých
na bránu postavili,
klienoti (klenutí?) zrúcali,
prachem posypali.

To zajisté smyslu nedává, ani když bychom přijali Kollárovu domněnku (klenutí) za správnou; proč by zajisté byli klenby bořili a pak teprve je prachem posypávali? — Vysvětlení podává Liborčenus, u něhož onen verš (klienoti zrúcali) zcela zřetelně napsán: „Knoty v ruce dali“, — totiž za tím účelem, aby těmi doutnajícími knoty prach zapálili a tak hrad Sigot do povětří vyhodili.

Když pak již všichni hajitelé Sigotu byli zhynuli, vypravuje se u Kollára ve sloce 91.:

Páni všichni Sigetští,
jenž Zrinimu priali,
ai žalostně plakali.

Tedy po smrti! Liborčenus má naproti tomu:

Páni všichni kresťanští atd.

Ostatní, velmi četné různosti obou textů této písně jsou podřízeného rázu. Avšak i tyto námi uvedené opravy textu Kollárova zasluhují zajisté povšimnutí při eventuelním novém vydání historických písní slovenských z Kollárových „Národních Zpěvanek“.

V. Houdek.

Některé zaniklé osady na Hodonínsku. Ve stati pana Aug. Sedláčka: „O starodávném rozdělení Moravy na kraje“ v Časopise Matice Mor. XV., str. 203. čteme, „že kraj Břeclavský začínal někde u Podivína a táhl se při Moravě za Kunovice a Kyjov. R. 1261 kladou se sem také vsi Prusy a Jiříkovec (Reg. II. 125), ale ani této ani oné nelze určiti. Prusy ukazují na Prušánky

u Břeclavě a Hodonína; ale Jiříkovec nelze určiti". — K určení snad tohoto dovoluji sobě připomenouti:

Hodonínsko ležící bezprostředně na hranicích uherských, od nichž je téměř výhradně řeka Morava dělí, utrpělo nejvíce nájezdy divokých bojovných sousedů, napřed Maďarů, pak i Turků. Známe celou řadu osad, hradů, opevnění, která od nich byla spustošena a nyní zcela zmizela, tak že po nich není památky leč jméno v listinách zachované; položení jich těžko jest nyní určiti. Kromě dvou hoře jmenovaných osad připomínáme ještě: Mokronosy a Jarohněvice, spustlou tvrz se dvorem, mlýnem, mýtem a zahradami připomenuté r. 1360. Co v okolí Hodonína dosud o těchto zaniklých osadách a tvrzích známo jest, chci zde sestaviti a tak možného zapomenutí uchrániti.

Nedaleko císařské silnice vedoucí od Hodonína k Čejči, na cestě t. zv „vápenné", jež vede od Dolních Bojanovic k Mutěnicím, na malém výběžku lesa „Kopánska" jest místo, které dosud se zove „zámeček", něm. Schlössel. Ještě před 20 lety bylo zde dobře rozeznávati vysoké hliněné náspy, jež klikatě okolo malého toho pahorku se točily a tak valy a příkop tvořily. V posledních však letech náspy tyto od držitelů sousedních polí skopány, příkopy zaházeny a vyrovnány, a pole prodloužena až po samu vozní cestu. Brzo i poslední stopa valů a náspů nánosem lijáků a dalším obděláváním a srovnáváním polí zmizí, a jen výběžek pahrbku jméno své ponese, ač i toto málo komu známo jest. Jak ale „zámeček" tento se jmenoval, toho nebylo lze se dopátrati.*)

Že zaniklá osada „Mokronosy" u Dolních Dubňan ležela, jisto jest z listin, které ji tam spolu s Jarohněvicemi kladou. Kdežto ale po Jarohněvicích ještě dvůr a mlýn „na hrázi (t. rybníku) Jaroňovské" jméno své nesou**), po Mokronosích památky není. Jest sice na severozápadu od Dolních Dubňan mezi poli místo dosud zvané „Kostelisko" — toť ale vše, co by polohu naznačovalo. Vypravují staří sousedé, že Kostelisko bylo as před

*) Kopansko jinak Kovansko jest zaniklá osada, která mívala 1349 měr polí a 112 luk po 216 vozů sena. Užívali jich potom lidé z Bojanovic, Hovoran a Mutěnic, pastvin 491 měr obec Mutěnská s vrchností. Zámeček patřil nepochybně k té osadě. R.

**) Od „Jaronovic" vzala si vrchnost velkou část polí ke dvoru, ostatek polí lidé z Hovoran a Mutěnic, pastviny tyto 2 obce.

40—50 lety ještě obehnáno jakoby valem a náspem, že uprostřed byla díra neb prohlubeň, že se tam pásávali koně a pacholci pastevci často uzdy svazovali a kámen do oné prohlubně spouštěli, aniž by dna byli dosáhli. Později však náspy a příkopy skopány a srovnány, prohlubeň zabázena, a pastvina proměněna v pole, která dosud „na Kostelisku" se nazývají.***) Severozápadně od „Kosteliska" jsou tratě „nivy" a „nívky", načež pole se táhnou do kopečka k hranicím Milotických vinohradů „Šidlenám", a široké toto položení na pahorku tom jmenuje se dosud „na Jiříkovsku". Možno tedy, že jako neznámou osadu „Prusy" v Prušánkách, tak zaniklou osadu „Jiříkovec" aspoň tušiti lze na tomto místě u Dolních Dubňan, jež posud lid jmenuje „na Jiříkovsku".

Václav Oharek, farář v Dolních Dubňanech.

O spravení plavby na řece Moravě jednáno bylo již několikráte na sněmu. Stavové moravští uznávali ode dávna potřebu toho. R 1653 zapsáno jest o tom ve Sněmovních Památkách na listě 203 (v archivu zemském): „Vedle toho J. cís. a král. M. snažíce ustavičnou a nejmilostivější paměť pro obecné užitečné dobré zvláště jak by v tomto J. M. cís. a král. dědičném markrabství lepší odbyt do okolních zemí průchod míti, handle a živnosti rozšířeně a příhodnými prostředky peníze do této země dosahované býti mohly, k tomu cíli a majíce J. M. C. rozdílné správy v poníženosti přednesené, kterak by na řece Moravě tok vody k plavení šifův dosti příhodný byl: ráčila jest věrným a poslušným stavům svým i to přednésti dáti, aby oni tu příležitost při sobě pilně a horlivě považili a k bedlivému prohlídnutí jak nejpohodlněji a s mírným nákladem by to v skutek uvedeno býti mohlo, jisté osoby naříditi neopomenuli. Za kteroužto J. C. a král. dobrotivou péči a nejmilostivější navržení toho dobrého prostředku se vší ponížeností věrní a poslušní stavové poděkování činí. A měvše to v svém bedlivém považení, jsou seznali, že to velmi k dobrému prospěchu vlasti jejich patří. Pročež k tomu ochotně rádi jsou přistoupili a jisté osoby z prostředku svého nařídili, totiž 8: ze stavu praelatského, panského, rytířského a z královských měst po dvou, aby

***) V XVII. století jmenuje se tato dědina „Mokrovice" a trať „u Kostelíčka". Tehdy již pustá ves měla 1491 m. polí a 74 louky pod 208 vozů sena, pastvin 271 m.; drželi je dílem lidé z Hovoran a Dubňan, dílem patřily ke dvoru. Jiné trati sluly: za rybníkem, Hrubá niva, Malá niva, od Kamejna. (Zem. reg. podd. č. 209.) R.

oni snesouce se společně o jistý den, k řece Moravě sjeli a zdali takový plav šifův v jistotě spraven býti může, bedlivě prohlídli a shledajíce to při tom, jakého nákladu k skutečnému dovedení by zapotřebí bylo, povážili, rozvržení toho učiníce, relaci spolu s dobrým zdáním svým král. ouřadu hejtmanství zemského, podobně také deputyrovaným zemským, jmenovitě zvoleným (8: po 2 z každého stavu) jakožto těm, kterým stavové i v tom dokonalou moc dali, pokudž to vynajdou, že taková plavba mírným nákladem spůsobena býti může, aby oni osobami aneb osobou, na kteréžby se J. M. C. nejmilostivěji resolvirovati ráčila, v příčině toho nákladu, jestliby se příliš vysoko nevztahovalo, o jistou pomoc se namluviti mohli, a prostředky k tomu obmyslili". — Jednáno bylo o tom i později; ale podnes není plavba na řece Moravě upravena.

Kolik daní platila Morava r. 1792? Mimo dědičný úrok a všeliké platy vrchnostem platili tehdy poddaní lidé král. daně domovní a pozemkovou. Z odhadní ceny uloženo bylo 30 zl. 27. kr. ze 100; úhrnem z celé Moravy a jejích obvodů ve Slezsku ročně 1,431.930 zl.

Podle stavů platili daně domovní a pozemkové:

vrchnosti	509.249	zl. z majetku odhadnutého na	1,671.950 zl.
poddaní	901.029	„ „ „ „ „	2,958.230 „
král. města	4.416	„ „ „ „ „	14.500 „
duchovní stav	13.731	„ „ „ „ „	45.080 „

Všichni dohromady podle krajů:

v Brněnském	327.901	zl. z majetku odhadnutého na	1,073.900 zl.
v Jihlavském	135.002	„ „ „ „ „	410.200 „
v Znojemském	244.018	„ „ „ „ „	799.200 „
v Olomouckém	289.977	„ „ „ „ „	948.700 „
v Uh. Hradišť.	184.116	„ „ „ „ „	603.400 „
v Přerovském	228.490	„ „ „ „ „	750.100 „
v obvodech ve Slezsku	22.424	„ „ „ „ „	73.600 „

Královská města platila ještě „z komínů" úhrnem 3500 zl.*) Po stu letech platí se domovní a pozemkové daně skoro 5krát tolik; domů přibylo téměř 2krát tolik. co jich bývalo r. 1792

*) „Haupt-Summarium über die obrigkeitlichen und unterthänigen . . . in Markgraf. Mähren Grund- und Realitätsgattungen und über die für das Militärjahr 1792 zu entrichtende Steuer" v zemské registratuře M. č. 95.

(189.240, nyní přes 325.000); avšak peníze nemají teď oné ceny, jakou měly tehdy, kdy se koupilo za 1 zl. více, nežli teď za 10 zl.

Která města na Moravě změnila národnost v posledních 200 letech nejvíce? Přirovnáme-li zprávy z let 1667 až 1679 o jednotlivých městech a nynější stav národnosti české a německé v nich, nalezáme, že se nejvíce změnila města na severní Moravě. Téměř o polovic (až 50%) ubylo Čechů v královském městě Unčově, kde podle privilegia z r. 1460, daného od krále Jiřího z Poděbrad, neměli Němci státi se měšťany, ale po 30leté válce bylo jich tam již skoro polovice, r. 1890 až $^{24}/_{25}$; v blízkém Úsově bylo Němců jen $^{1}/_{3}$, teď $^{4}/_{5}$; v Zábřehu bývala sotva $^{1}/_{4}$ Němců, nyní $^{5}/_{6}$; v Šilperku bývala ještě po 30leté válce $^{1}/_{3}$ Čechů, teď nižádný. Na jižní Moravě poněmčila se Miroslav; měla tehdy přes $^{2}/_{3}$ Čechů, teď skoro samé Němce; ve Štítarech a Medlově bylo tehdy $^{1}/_{3}$ Čechů, teď nižádný.

Naopak ubylo Němců v Uherčicích, po 30leté válce většinou poněmčených, teď opět českých; v Jevišovicích bývala $^{1}/_{3}$ Němců, v Ivančicích (které byly v 30leté válce tak hrozně spustošeny, že sotva $^{1}/_{3}$ domů byla ještě 15 let po válce obydlena, ostatní $^{2}/_{3}$ pusté) přibylo opět Čechů téměř o $^{1}/_{3}$; na západní Moravě v Třešti bývalo Němců skoro polovice, teď $^{1}/_{15}$; na severovýchodní ve Štramberku $^{2}/_{5}$, kteří časem úplně vymizeli.

V městech uprostřed ryze českých krajin, kde nebývalo po 30leté válce ani jednoho Němce, přibylo jich potom nejvíce: v Bučovicích, Boskovicích, v Uherském Ostroze a Koryčanech, kde založeny byly židovské obce (viz Č. M. M. str. 64.)

Za nepříznivého století XVII. a XVIII. ubývalo české národnosti v četných městech, ale na venkově zůstávali jí celkem i za nejhorších dob stále věrni. *Slavík.*

Třebická farní kronika Matlociova a Dvořeckého. Farní úřad města Třebíče má rukopisnou knihu s nápisem Protocollum domesticum a Jakobo Dworžetzky, parocho Trebitschensi ad Ecclesiam Scti. Martini et Decano foraneo elucubratum, kteráž kniha zřetelně psaná obsahuje opis latinských pamětí Martina Jos. Matlocia a původní text opisovatele a pokračovatele jejich Jakuba Dvořeckého. Mart. J. Matlocius,

původně kaplan Třebický, stal se farářem v Kamenici u Jihlavy a konečně r. 1698. farářem a děkanem v Třebíči, kde zemřel 16. dne m. února r. 1727. Matlocius r. 1715. za příležitosti opravy věžní při kostele sv. Martina v Třebíči napsal dobrou paměť, která jest náboženskou historií města Třebíče. Název paměti Matlociovy jest: Ad perpetuam memoriam Monumenta pietatis seu Notata de statu Religionis Civitatis Trebicž olim Držewicz dictae Ctihodný děkan krátce líčí proměny náboženské v Třebíči, návrat Třebíče k víře katolické po bitvě Bělohorské, podává řadu farářův a děkanů Třebických a zaznamenává opravy a stavby kostelní. Dle Matlocia prvým katolickým faráři v Třebíči po obnově katolictví byl Václav Bureš, mistr svob. umění a bakalář theologie, připomenutý po prvé r. 1641., kdy byly pořízeny nové varhany do kostela sv. Martina. Po Burešovi byli faráři Petr Vlach (Wlakius), Jan Viktorin Slovák (Slovatius), Klaudius Aug. Pulas (Bullas), Karel Erasmi, Aug. Geller, Václ. Vojt. Keil, Alex. Maxm. Halibodal, Frant. Olitorius, Bern. Hoffer; jedenáctým farářem a pátým děkanem byl Matlocius, který končí paměti své připomenutím, že byly zapsány r. 1715., kdy pánem Třebickým byl František Josef hr. Waldštein, skut. tajný rada, komoří, náměstek v království Českém atd. DIVe MartIne ora pro IsthaC CIVItate!

Jakub Dvořecký, rodák Telecký, potomek starého rytířského rodu českého Dvořeckých z Olbramovic, sám píše: „Meus abavus Procopius Dworsetzky erat olim tempore rebellionis in Boëmia Subcammerarius et Director Boëmiae. Huic Anno 1621 ob notam conspirationem contra caesarem Ferdinandum IIdum Nobilitas adempta, Bonaque illius: Dworžecz et Chlumecz, quae in Regno Boëmiae possidebat, fisco addicta fuerunt; servatus tamen ex caesaris Ferdinandi IIdi benignitate haeredibus et eorum posteris honor."

Pokračuje v pamětech Matlociových počíná Dvořecký své vypravování chválou o Matlociovi a líčí zásluhy potomních farářů a děkanů Třebických, kteří byli Frant. Leop. Langfort, Jos. Frant. Cardeli a Fil. Zwach († 1797), po němž také jest zachován zápis domácí na faře Třebické. Nástupcem Zwachovým byl Dvořecký, narozený v Telči (21. července r. 1750.). Dvořecký nezapisuje pouze událostí kostela sv. Martina a církve katolické se týkajících, ale všímá si také jiných veřejných záležitostí, tak že paměti jeho jsou cenným pramenem dějepisným. Mimo latinskou paměť Dvořeckého

jsou tu také některé zápisy německé z let 1821—1836. Matlocius a Dvořecký jsou takořka latinští pokračovatelé českých kronik Třebických, které psali radní písaři Třebičtí Eliáš Střelka Náchodský r. 1574., Jiřík Přemysl Prostějovský r. 1578., Jan Suchenius Novobydžovský r. 1655. a Mikuláš Bisata Třebický r. 1661.

Frant. J. Rypáček.

Literatura.

Dějiny Čech a Moravy nové doby. Sepsal Dr. Ant. Rezek, ř. v. professor při c. k. české universitě. V Praze 1892. Nakladatel I L. Kober. Cena 3 zl. 30 kr.

Když vyšel první sešit uvedených Rezkových dějin, bylo pozorovati ve všech časopisech našich, a to vědeckých, zábavných i politických, neobyčejný ruch, který se rozšířil i za hranice do časopisů polských, ruských, německých a francouzských. Ruch ten byl spůsoben úvodním článkem, v němž Rezek vykládal zásady a cesty, kterými ubírati se chce a bude v líčení dějin českých v době nové. Zásady ty všude se líbily a budily zájem pro slibované dílo. Z toho dosud je ukončen první svazek, jenž líčí dějiny Čech, Moravy a Slezska od r. 1648 do 1657, čili od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III Majíce tedy v rukou celý jeden svazek, můžeme stopovati v něm, jak spisovatel svému úkolu vyhověl.

Ve svazku uvedeném spisovatel jasně a velice názorně ukázal, jak mírem Westfálským Bělohorské vítězství královské moci nad mocí stavovskou a vítězství katolicismu nad protestantstvím bylo trvale a najisto zabezpečeno. Celá obšírná práce je rozdělena na 25 odstavců kromě úvodního článku, jehož obsah je u nás dnes znám již všeobecně. Ve článku prvním spisovatel úplně pragmaticky vykládá všeobecné poměry politické v Evropě po míru Westfálském. Pro stát český mírem tím byla ukončena válka, ale nebylo ukončeno utrpení obyvatelstva jeho, neboť zůstalo v Čechách, na Moravě i ve Slezsku mnoho vojska přátelského i nepřátelského, jehož útisky dovršil ještě mor.

Velice pěkný a dojemný je článek druhý o stavu našich zemí po válce 30leté. Spisovatel upřímně vyznává, že velmi obtížno, ba nemožno je podati úplný a pravdivý obraz našich zemí za té doby; proto líčí jen to, co možno je na základě dosa-

vadní literatury a vědeckého zkoumání. Obrací se proti obvyklým superlativům v hořekování, ale věrně líčí, jak vypálením četných hradů, měst a vesnic, vyhynutím železných a stříbrných hor a nedostatkem dělníků při orbě, průmyslu a obchodu spustla země tak, že z toho vzešla obecná obmezenost duševní. Sesurovění dotklo se všech stavů. To působilo záhubně na vědy, umění a jazyk.

Ve článku třetím spisovatel líčí první starosti vlády po uzavření míru. Byly to starosti hlavně: 1. o stálé vojsko, 2. organisaci pevností a 3. upravení a obsazení kr. úřadů.

Ve 4. článku vypočítává odměny za zásluhy v minulé válce. Těch dostalo se hlavně vojákům, šlechticům, úředníkům, měšťanům a studentům. Při odměnách měšťanům a studentům pražským zaráží nás úžasná neuvědomělost národní, jíž tito osvědčili při volbě šlechtických praedikátů vesměs německých.

V 5. a 6. článku jsou vypsány sněmy v Čechách a na Moravě r. 1649. a 1650. Sněmování r 1649. na Moravě (v Brně) i v Čechách (v Budějovicích) bylo stejného rázu: všude povolovány berně, moratoria atd., až skončeno prosbou, by císař ochrannou ruku držel nad náboženstvím katolickým. Trefně vystihl spisovatel, že prosba ta neplynula z vřelého přesvědčení náboženského, nýbrž ze strachu — o statky emigrantův.

Podobné bylo i sněmování r. 1650. (ve článku 6.). V Brně i v Praze na sněmích tehdejší šlechta stejně jevila — velmi malou cenu mravní.

Důležitý je čl. 7.: osazování nového obyvatelstva a opravy ve správě královských měst. Na základě velmi četných pramenů a pomůcek tištěných i rukopisných spisovatel podává nám plastický obraz hmotné i mravní bídy ve městech našich po 1648.

Litujeme, že spis nepodává podrobnějšího obrazu o Moravě, ale vinu neseme sami Moravané, poněvadž dosud neposkytli jsme historikovi tolik látky, co hojné monografie o městech v Čechách.

Články 8.—13. jednají o církevních poměrech v zemích českých po r. 1648. V článku 8. líčeny přípravy ke katolické reformaci, v 9 reformační snahy Jesuitů, kardinála Harracha a sněmu českého r. 1650, v 10. činnosť reformační komisse a missionářů, zvláště v kraji Hradeckém, v 11. katolická reformace v ostatních krajích českých, ve 12. výsledky reformace a církevní statistika a ve 13. pokusy o zřízení nových biskupství v Čechách.

Články tyto nás překvapily; neboť opravují posud ustálený u nás názor o poměrech církevních v zemích našich po r. 1648. Obecně známo a jisto je, že v zemích našich po r. 1620. a 1648. prováděla se katolická reformace, a to většinou spůsobem násilným. Každé násilí budí v jemné mysli lidské nelibost, ba odpor, tedy i ono násilí náboženské budilo a budí dosud velkou nelibost, ba odpor v mysli každého, kdo o něm čte nebo slyší. Odpor ten jevil a jeví se dosud v mysli všeho vzdělaného obecenstva v národě našem a lze jej pozorovati jak v literatuře belletristické i vědecké, tak v životě společenském. Odpor ten přirozeně obracel a obrací se proti původci násilí. U nás dosud za původce násilí náboženského po r. 1620. a 1648. obecně považována jen katolická církev a její duchovenstvo, a to regularní i saecularní. Rezek však svými hlubokými studiemi — sine ira et studio — původce onoho násilí náboženského nalezl jinde: katolická protireformace u nás po r. 1648. měla ráz čistě politický, poněvadž se děla z důvodů politických. Důkazy Rezkovy jsou tak přesvědčivé, že nelze jim neuvěřiti. K provedení protireformace spojily se úřady politické s úřady církevními.

Po věcech církevních líčí spisovatel ve čl. 14.: Sloučení university a něco o školách.

Pro Moravana velmi zajímavý je čl. 15 : katolická reformace na Moravě a ve Slezsku. Spisovateli bylo zde překonati velikou nesnáz, poněvadž moravské prameny historické o době té jsou dosud buď nevydány (v rukopisech), aneb jsou vydány nedostatečně. Vzdor tomu však spisovatel opatřil si různými cestami dosti potřebných zpráv a pódal o Moravě obraz správný. Na Moravě biskupem byl arcikníže Leopold Vilém, který žil v Nizozemsku a nestaral se o Moravu. To kalilo poměr moci státní k moci církevní. Jesuité měli censuru a výchovu kněžstva. Katolická reformace byla prováděna od státu a od stavů; byla prováděna liknavě, ale provedla se přece. Ve Slezsku biskupem byl princ polský Karel Ferdinand, který knězem ani nebyl, proto do jeho smrti r. 1664. reformace se nedařila. Jesuité se množili a působili se zdarem, ale katolická reformace ve Slezsku neprovedla se nikdy tak úplně, jako v Čechách a na Moravě. Provedením katol. reformace pozbyla naděje na návrat — česká emigrace. Ta brzy utonula v moři cizoty — jen Bratří čeští delší dobu zoufale drželi se nad hladinou. Kdo se topí, i břitvy se chopí. Tak i Bratří hledali pomoci na

mnohých místech, zvláště v Anglii, ale všude uchopili se — břitvy.

Když byly urovnány v zemích českých záležitosti náboženské, chopila se vláda i sněmy zemské oprav hospodářských, jež líčí spisovatel ve čl. 16.–23.

Články ty jsou pracovány s velikou svědomitostí a podrobností; spisovatel užil všech přístupných pramenů a pomůcek, jež shledal s neobyčejnou pílí jak ze sbírek veřejných i soukromých, tak z přečetných monografií a článků po různých časopisech roztroušených, tak z archivů patřičných ministerstev ve Vídni i ze zápisků jednotlivců, kteří teprve podrobné články chystají, takže se musíme diviti neobyčejné čilosti spisovatelově, s jakou seznámil se se vším, co o předmětě jeho je již vykonáno, i s tím, co teprve se chystá. Velice zajímavý je článek (21) o sčítání obyvatelstva v Čechách. Tu práci konaly 4 kommisse, podřízené kommissi hlavní, dle dobré a podrobné instrukce v l. 1653—54.

Sotva některé opravy národohospodářské v zemích našich počaly se ujímati, byl zdárný vývoj jejich mařen nepříznivými poměry politickými, jež spisovatel líčí ve čl. 24.: Smrť krále Ferdinanda IV. a její následky a ve čl 25.: Korunovace Leopolda I. Spolek s Polskem. Smrť císaře Ferdinanda III. I v těchto článcích spisovatel bedlivě stopuje vnitřní vývoj zemí českých, ale neopomene ani jedinké události politické domácí i zahraničné, která působila nějak na rozvoj zemí našich. Zvláštní chvály hodno je to, že spisovatel při každé události dopodrobna hledá a vykládá její příčiny a stopuje všechny její následky daleko, mohdy až do našich dnů.

Na konec celého svazku je položen „Rejstřík“, jenž je sestaven svědomitě a úplně, takže badateli i pouhému čtenáři je dobrým průvodcem po velikém množství událostí ve svazku tom obsažených. Dílo jest věnováno „Wácslawu Wladiwoji Tomkowi“, přednímu našemu žijícímu dějepisci.

Máme-li na zřeteli uvedené dílo v celku, můžeme vzhledem k „Předmluvě“ směle říci, že spisovatel s prací svou může být spokojen. Dobře jsme pozorovali, že spisovatel při bádání měl mnohé nesnáze věcné, dobře jsme pozorovali obtížnosť předmětu a velikou neschůdnosť nezdělané dosud dráhy zvláště v dějinách moravských a slezských, ale nikde jsme neshledali, že by spisovatel nebyl se co nejsvědomitěji přičinil, aby všechny ty nesnáze

překonal. Nad to spisovatel v díle svém často poukázal na věci, které by se měly podrobně propracovati, a tím dal hojné pokyny mnohým, by mohli prospívati dějepisu naší vlasti. V celém díle projevil spisovatel velikou svědomitosť, píli a rozsáhlý i hluboký rozhled v pragmatickém vývoji jednotlivých událostí. Jest si jen přáti, aby dílo Rezkovo bylo čteno s takovou bedlivostí, s jakou bylo pracováno, pak jistě přinese hojný užitek národu našemu.

Co se formy týká, s radostí vyznáváme, že je dílo krásné a bezvadné. *Dr. Frant. Šujan.*

Moravská svatba. Popsal Fr. Bartoš. Knihovna Českého lidu. Pořádají Dr. Lubor Niederle a Dr. Čeněk Zíbrt. II. V Praze. Knihtiskárna F. Šimáček, nakladatelé. 1892. Cena 60 kr.

Znenáhla mizejí staré obřady, obyčeje, zvyky a písně, v nichž povaha a názor lidu našeho nejlépe a nejmohutněji vyniká, a místo nich nastupuje cosi „moderního, novosvětského", jež povrhujíc vším „starosvětským" jako bezcennou veteší hrozí uvésti všecek život náš v jednotvárnost a suchopárnost, kteráž jest počátcem konce svéraznosti a samostatnosti jednotlivcův i celku. S potěšením tudíž sáhne každý ke knize Bartošově shora uvedené, kdo posud neklade vše, co bývalo naše, k truskám, a pobaví a poučí se četbou dosti obsáhlého spisku (79 str.), v němž spisovatel líčí jednu z nejdůležitějších dob života našeho lidu, moravskou svatbu obetkanou krásnými a významnými obřady a obyčeji, z nichž se přemnohé zachovaly z časů pohanských až na náš věk.

V úvodě promlouvá spisovatel mimo jiné hlavně o nejdůležitějších osobách při svatebním veselí kromě ženicha a nevěsty (svatební rodiče, starý svata, stará svatka, svědkové, mládenci neboli družbové a družičky), po té o promluvách a řečech na svatbách činěných, o jejich obsahu, jak byly přednášeny, o písních atd.

Následuje vlastní rozprava o 19 kapitolách, z nichž první (Ohledy) líčí, kterak mládenec hodlaje „stav svůj proměniti" ohledl se po nevěstě, která by byla dle přání srdce jeho. Kapitola druhá jedná o námluvách, jak se konaly, jakými řečmi byly provázeny; ujednalo se věno, potvrdily se smlouvy. Svatební čas obsažen v kap. třetí. Nejvíce svateb bývá o masopustě a po veliké noci v provodu; svatebním dnem nejčastěji bývá úterý. V ohlášky (kap. 4.) vypisují, kterak ženich a nevěsta si ptají své mládence a družky; ten týden před poslední ohláškou konají se přípravy na

svatbu. Obšírná jest kap. 5. nadepsaná Zvání na svatbu. Zvával se kde kdo, a obyčejně vícekrát; neboť slušnost toho žádala, aby se zvaný dal hodně prosit.

V pondělí před zdavkami (kap. 6.) vypisuje vyhrávání vínků ženichovi a pak nevěstě. O svatebním úboru poučuje nás kap. 7. Krásným šatem přioděli se na svatbu všichni hosté; nádherný a vkusný úbor měli ženich, nevěsta, mládenci a družičky (o různých částech úboru připojen výklad).

V úterý před zdavkami (kap. 8.) bývá snídaní u ženicha a nevěsty. Když ženich se odprosil svým rodičům, ubírá se průvod do domu nevěstina, kamž je vpuštěn po mnohém řečnění a domlouvání s obou stran, aby nevěstu vyjednal od rodičů jejích. Pak vydá se svatební průvod na cestu do kostela. (Cestou na zdavky). Zvyky na zdavkách v chrámě vypisuje kap. 10. Na zdavkách. Z kostela ubíral se průvod svatební za hudby a zpěvu družiček do domu ženichova (kap. 11. Po zdavkách). Podrobně a poutavě vyložena Svatební hostina (kap. 12) upravená u nevěsty, kdež napřed jest uvítání hostů starým svatem. Pak zasednou za stoly předeslavše vhodnou modlitbu. Jídelní lístek, ač nikdy příliš hojný a vzácný, byl přece zajímavý (uvedeno několik jíd. lístků svatebních z rozličných krajin Moravy a jeden z Opavska). Následuje výklad o svatebním koláči, svatebním stromě, o promluvách a písních při skládání dárků do koláče; když se donesou na stůl upečená jídla, připíjejí družbové družičkám „o věneček“, a na konec svatební hostiny vybírá se nevěstě „na povijáček“ nebo „na kolébku“. Svatební hostina končí děkováním hostům, jež činí družba, a společnou modlitbou.

Čepení a prodávání nevěsty a Svatební muzika vypsány v kap. 13. a 14. Ve středu (kap. 15.) loučí se po jídle nevěsta s rodiči a domácností, zatím co nakládají výbavu nevěstinu: truhlu se šaty a peřiny v plachtě svázané. Pak nastoupí průvod cestu do domu ženichova Kap. 16. vypisuje starodávný zvyk o svadebním veselí „stínání kohouta“; rovněž zvláštním zvykem jest zálik líčený v kap. 18. Poslední (19.) kap. vyložena svatba městská, jak se slaví posud ve Bzenci. Svatební veselí městské, třebas méně obřadné svatby venkovské, zamlouvá se svou nelíčeností a srdečností.

Úplný a poutavý obraz svatby moravské skýtá Bartošův spis. Vedle svatebních obřadů zajímají nás zvláště promluvy činěné

řečníky svatebními, vážné i žertovné. Ony jsou vždycky případné, citáty z písma hojně protkané a složené pěknou a uhlazenou řečí; tyto, jak spisovatel v úvodě praví, byly z veliké části improvisovány, a často asi posluchačstvo rozesmály (ku př. řeči nad svatebním koláčem a j.).

Též písně do rozpravy vložené doplňují říkajíc jednak obraz svatebního veselí, jednak pravý význam nejedné písně teprve v této souvislosti vyniká. Z vážných a tklivých uvádíme na př. na str. 49. (nevěsta vzpomíná zemřelých rodičů), str. 57. (když nevěstě odebírají panenský úbor s hlavy), str. 64. (loučení se nevěsty s rodiči a příbuznými) a j. Písně obsahu žertovného a veselého jsou ku př. str. 45., když kohout přijde na stůl, str. 53. písně, jimiž hosté se na svatbě navzájem škádlívají a j. v.

Nepochybujeme, že k tomuto spisu Bartošovu sáhne každý, komu nevyvanul dosud smysl pro život lidu, a přejeme, aby hojně ve vlastech našich se rozšířil. Pak leccos z toho „starosvětského" dočká se radostného vzkříšení dojista jen na prospěch náš; neboť jen ten národ žije, který jest svůj. *K. Kořínek.*

Průvodce po dějinách věku starého, středního a nového. Pro školu a dům napsal Dr. František Brdlík. Se 33 rodokmeny. V Přerově 1891. Nákladem vlastním. Stran 463. Cena váz. 1·30 zl., neváz. 1 zl.

Jsou to stručně, přehledně, ale přes to s četnými podrobnostmi sestavené všeobecné dějiny. Knihu takovou jsme potřebovali; neboť mimo starší Křížkovy „Dějiny všeob. a rak. v přehledu synchronistickém" a obyčejné školní učebnice, které nebývají vždy upravovány dle pramenův, aneb aspoň dle spisů nejnovějších, nebylo posud v literatuře české knihy, v níž by člověk rychle poučiti se mohl o nějaké události dějinné, ať týkala se válek, nebo vnitřních dějin, anebo dějin kulturních, po případě příbuzenských svazků panovnických. Kniha Brdlíkova bohužel snad ještě dlouho nebude nám pouze průvodcem po dějinách, nýbrž příruční knihou dějin světových hlavně pro vzdělance a pro potřeby rodinné, když nejedná se o podrobnosti. Že studentstvo středních i vyšších škol a národní učitelstvo uvítá s povděkem knihu tu, nepochybuji; ale přál bych si, aby pan spisovatel provedl důkladnou revisi celého obsahu při vydání druhém, které snad již připravuje. Obtíže při sestavování knihy podobné jsou vždy značny; neboť velmi záleží

na tom, ku kterým událostem se má přihlížeti a v jakém pořádku dlužno je seřaďovati; při tom musí se zachovati důslednost. Brdlík počínal si v této příčině celkem obratně. Nic téměř podstatného není vynecháno, různým pak tiskem jest naznačena důležitost jednotlivých událostí, osob i míst. Události dějinné seřaďovány jsou chronologicky dle jednotlivých období a říší. Synchronismu dbáno méně hlavně v tom spůsobu, aby se poukazovalo na současné události v souvěkých říších, nebo na současné panovníky. To jest ovšem moment paedagogický, kterému se nejlépe daří ve škole při ústním rozhovoru učitele se žákem. Za lepší stati považuji popis ústavy řecké, pořadí římských provincií; ve středním věku přehled dějin říše Německé a říší slovanských; v novém věku pěkná jest doba revoluční a dějiny nojnovější. — Dosavadní posudky o knize té zněly naprosto pochvalně; vždyť každý přihlížel k časové potřebě a každému líbila se myšlénka sestaviti českého „Plötze", jenž byl Brdlíkovi namnoze vzorem a pomůckou. Pro dobro díla dovoluji si některé poznámky. Brdlíkův Průvodce není ve všem na stanovisku nejnovějším, poněvadž užito bylo jen některých dobrých pramenův a mnohé poslední výzkumy byly opomenuty. Proto nezatajuji, že jsou v práci různé nesprávnosti a mnohá nedopatření, jež týkají se buď věci nebo spůsobu podání. Řada menších poklesků vytýká se ve „Hlídce literarní" (1892 č. 3.). K nim připojuji následující: Brdlíkův Průvodce určen jest hlavně pro školy; pak jest nutno uvésti nějakým spůsobem v souhlas různé datování událostí s našimi školními knihami dějepisnými, hlavně s Gindelym-Řehákem pro vyšší třídy středních škol. Dareiova výprava proti Skytům byla dle Brdlíka r. 513 (?), dle Řeháka (nejn. vyd. 4.) r. 515. Bitva u ostrova Lade v Průvodci r. 495 (?), ve knize učebné 494 (?). Války messenské u Brdlíka první r. 743—724., druhá 645 - 628 (?), v Řehákovi první 730—710., druhá 645—630. s otazníky. Leges Valeriae et Horatiae v Průvodci r. 449, v učebnici r. 448; mír v Nymwegách 1679, v učebnici r. 1678 atd. Tyto uchylky rozhodně by měly býti v poznámkách odůvodněny, při nejmenším měl by vždy býti udán pramen, odkud datum odchylné bylo čerpáno. Zvláště povážlivou jest nesrovnalost při Gracchovcích. Brdlík udává při návrzích Tib. Sempr. Graccha, aby každý občan římský mohl míti pro sebe 500 jiter ob. pozemků „a po 250 jitrech pro dva dospělé syny". (Str. 91.). V knize Řehákově stojí „pro dva nezletilé syny". Co jest pravdou? Za

příčinu války uvádí se často příležitost, jako při válkách punských. Příčinou byla řevnivost Římanů na Karthagince, příležitost zavdali Mamertini. Karel Veliký nebyl r. 800 za císaře zvolen, nýbrž bez volby a nenadále korunován. — Příčina boje o investituru a výsledek jeho v konkordátu Wormském nejsou úplny. Dobré údaje o tom jsou v Lepaři. Velety Br. usadil na téže str. 132. jednou v Braniborsku a záp. Pomoří, podruhé v Nizozemsku (?), kde vůbec Slovanů nebylo. V rodokmenu Přemyslovců postrádám mezi syny Břetislavovými Jaromíra biskupa, který jest v českých dějinách známou osobností. Na straně 156. schází zpráva o založení kláštera Rajhradského na Moravě roku 1048. za Břetislava I., která nemůže býti vynechána, poněvadž benediktinský klášter Rajhradský je nejstarším zbožným základem na Moravě. Také nejstarší české kláštery měly býti uvedeny. Na str. 154. se praví, že „Svatopluk Velkomoravský rozšířil říši na Malopolsko, Slezsko, Polsko, Srbsko (které?) a po smrti Bořivojově r. 890 i na Čechy.“ To není správné: Jest známo, že již za života Bořivojova Čechy byly pod svrchovaností moravskou; po smrti Bořivojově však Svatopluk přímo usiloval o zničení knížectví Českého vůbec, až konečně synové Bořivojovi od Moravy se odtrhli a k Německé říši se přidali. Tak i Tomek, z něhož Brdlík čerpal. Při smlouvě Lothara I. se Soběslavem I. po bitvě u Chlumce r. 1126 jednalo se o více než o poplatek, anebo „o starodávný poměr“. Lothar (dle mnicha Sázavského) tvrdil před bitvou, že on má právo dosazovati libovolně knížata česká, potom však bylo mu přiznati, že knížata česká mají býti volena od českého sněmu, a císařové němečtí že musejí zvolené potvrditi. (Str. 168. s poukázáním na str. 157.) — Bratrovražedná bitva mezi Čechy a Moravany u Vysoké r. 1142 v Průvodci schází, ale míním, že by tam býti měla. V Sicilské bulle z r. 1212 (str. 188.—189.) dlužno čl. 4. takto upraviti: Císařové zřekli se práva udělovati investituru biskupům Pražským a Olomouckým etc. I Palacký uvádí, že „investitura biskupův v říši jejich má slušeti“ jen panovníkům českým, tedy tenkráte se článek vztahoval i na biskupy Olomoucké. Úmluvy Jihlavské roku 1436 (str. 225.) aspoň tak měly býti osvětleny, že čtyři artikule Pražské nebyly šmahem přijaty, nýbrž že povoleno v Čechách a na Moravě přijímání pod obojí spůsobem dle popisu far. To jest velmi důležito. Při míru Vratislavském a Drážďanském r. 1742 a 1745 mělo býti

vytknuto, že Kladsko odtrženo bylo od Čech a ze Slezska že zůstala Rakousku také jižní hornatá část knížectví Niského. (Str. 307.) Mírem v Cáchách r. 1748, jímž končí se válka o rakouské dědictví, nebyla zřízena v Parmě, Piacenci a Quastalle (této Brdlík nejmenuje) pro Dona Filipa „druhá secundogenitura", nýbrž terciogenitura, poněvadž Don Filip byl třetirozený syn Filipa V. Při témž míru se neuvádí, že Sardinsko dostalo část Lombardie — Při prvním dělení Polska (str. 332) doporučoval bych ještě poznamenati u Pruska do závorky „vyjma Gdaňsk a Toruň"; jen tak vynikne, že Polsko těmi krajinami tvořilo klín do Pruska až k moři.

Někdy jest dobře několika slovy vyjasniti situaci; k. p.: Při míru Pyrenejském mezi Francií a Španělskem r. 1659 mohlo by upozorněno býti na převahu Francie, kdežto před sto lety r. 1559 při míru v Château Cambresis mělo ještě převahu Španělsko nad Francií. Při bitvě u Cullodenu (str. 324.) dobrá by byla poznámka, že to byla až dodnes poslední bitva na půdě Anglie (Vel. Britannie). — Ve francouzské revoluci Brdlík sice jmenuje strany při sněmu zákonodárném, ale nikoliv při sněmu ústavodárném (pravice Royalisté — levice Feuillanti) ani při konventu (pravice Girondisté — levice Hora a Herbertisté). Při míru Vídenském (vlastně Schönbrunnském) r. 1809 mohlo by se poznamenati, že mírem tím Rakousko kleslo z velmoci na stát druhé třídy v Evropě. Mohl bych ještě mnohé jiné věci uvésti, avšak pouze připomínám krátce, že hlavně nutno ještě důkladně prohlédnouti a protříbiti vnitřní zřízení říše římské a podmínky všech mezinárodních smluv i mírů.

Ve příčině uspořádání látky upozorňuji, že středověké stěhování národů germánských jest méně přehledné, poněvadž autor seřaďuje události dle let; lépe bylo by roztříditi látku dle národů, k. př.: Osudy Ostrogothů, Wisigothů, Vandalů, Langobardů atd., čímž by daleko lépe vynikl obraz tehdejší Evropy. Podobně vadí při náboženské reformaci v 16. století, že vpleteny čtyři války Karla V. s Františkem francouzským a jiné politické události. Domnívám se, že přehled opět není jasný; jmenovitě nevynikají říšské sněmy, které Karel V. svolal proti protestantům. Mimochodem také připomínám, že nauky Lutherovy (justificatio sola fide) není ani vzpomenuto. — Také bych pro vydání druhé radil, aby pravomoc zákonodárných sborů (u Lykurga, u Solona, v Římě atd.), a podmínky mírů, zvláště důležitějších, byly číslovány; aby v Ukazateli na konci

kniby u cizích, neznámých jmen bylo uvedeno, jak je dlužno vyslovovati, a při místech méně známých aby byla blíže udána poloha. Bude to s výhodou jak pro soukromníky tak pro studující. Podobnými vysvětlívkami by se Ukazatel příliš nezvětšil

Brdlíkův Průvodce, zvláště až bude opraven a zdokonalen, stane se potřebnou knihou pro každého. Žákům vyšších tříd středních škol a kandidátům učitelství vřele knihu tu doporučuji, poněvadž se z ní dovědí na mnoze více, než z našich učebnic. Brdlík užije zajisté při druhém vydání nejnovějších pomůcek přístupných a dodá snad ke střednímu a novému věku malé přehledy dějin kulturních, zvláště dějin umění a nejvýznačnější jména spisovatelů ze světových literatur i z literatury české. I když kniha tím nabude poněkud většího objemu, nebude nikomu na závadu. Hlavní věcí jest, aby v takové práci obsah byl pokud vůbec možno správný, a to se zajisté stane. — Na skladě Průvodce nikdy nezůstane; o tom se Brdlík přesvědčil hned při prvním vydání.

Kameníček.

Časopis Musea království Českého. 1891. Redaktor A. Truhlář. Ročník LXV. **Časopis vlasteneckého Muzejního spolku Olomuckého.** 1891. Redaktor V. Houdek. Ročník VIII.

Oba muzejní časopisy, český i moravský, za rok uplynulý (1891.) mají obsah poutavý a poučný.

Pražský Musejník za redakce Truhlářovy dbá literatury a kulturních dějin. Již úvodní pojednání Josefa Truhláře O staročeských dramatech velikonočních jest velmi závažnou literarní i kulturní studií. Spisovatel v důkladné úvaze pojednává o hrách a slavnostech velikonočních, o vzniku a vývoji jejich a má zvláštní pozor na české skladby velikonoční i pašijové, které rozbírá, a líčí přednosti a vady jejich. Příslušné literatury jest tu velmi dobře užito. Přibrán jest také rozbor planktů Panny Marie; Plankt nebo zalosczenye matky bozye v welyky patek (z rukop. Klement. XVII., F. 30) jest připojen. Věcná rozprava jest také částečně polemikou se článkem Knieschekovým uveřejněným v Archivě für slav. Philologie, IX., 36—58. (Die čechischen Marienklagen), a málo správným; neboť Knieschek vyvozuje duchovní naše básnictví i dramaturgii velikonoční ze základů jen německých. Naopak Truhlář dokazuje, že veškera duchovní staročeská dramaturgie tkví v základech obřadů církevních a středověké poesie latinské zrovna

tak jako duchovní poesie německá. Za příspěvek k dějinám Jednoty Bratrské podává dr. J. V. Novák Spor Bratří s p. Vojtěchem z Pernšteina v Prostějově r. 1557 a 1558. Pan Vojtěch, když Bratří vydali šest článků, proč k evangelíkům nemohou přistoupiti, sepsal proti nim deset příčin, pro které ke straně jejich nemůže se přidati. V zápase Vojtěchově proti Bratřím zvítězili Bratří. Dr. Jan Kvacsala a Adolf Patera podávají Nové příspěvky k životopisu J. A. Komenského, list Petra Figula Jablonského, manžela mladší dcery paedagogovy Alžběty, (list jest v museu v Budíně-Pešti) a list Br. J. Felina, oba poslané Komenskému; rovněž jest tu uveřejněno svědectví dr. Josefa Securia o posledních hodinách neblahého Mik. Drabíka. Ant. Truhlář podává M. Vavřince Benedikta z Nudožer školní řád z r. 1607. Veršovaná skladba slavného mistra (370 plynných šestiměrů) jest upravena dle Horatiova listu k Pisonům a obsahuje náčrtek vyučovacího řádu latinské školy partikularní, příčiny neúspěchu za učby a návrhy některých oprav. Znamenitý žalmista a grammatik ukazuje se tu jako výborný vychovatel. Týž ve článků O některých knihách prostonárodní četby české za století XVI. píše o knížce Jiříkem Nygrýnem r. 1592. vytištěné s titulem: „Kronika o smutném skončení Gviškarda a Sigismundy, dcery krále Salernytánského, historia náramně žalostivá“, jejíž obsah jest vzat z Boccacciova Decamerona. Bohuslav Čermák v Obraze básnictví českého za rok 1890 referuje nejprve o skladbách veršovaných, potom o zábavné prose a o básnictví dramatickém. František Dvorský líčí život slavného doktora lékařství a spisovatele českého Matiáše Borbonia z Borbenheima, zesnulého ve vyhnanství v Toruni r. 1629. a podává nové zprávy o Tadyášovi Hájkovi z Hájku, zvláště vzácnou literarní památku Hájkovu, totiž zprávu a dobré zdání podané cís. Rudolfovi II. o kalendářích prognostikách v jazyku českém na rok 1598. Frant. Bareš referuje o Jiřím Čermákovi Českobrodském a jeho pamětech (z let 1749 – 1817), které nevynikají ani hlubším názorem ani uhlazeností slohovou, ale za to poskytují platného příspěvku, aby bylo poznáno, jak za půl druhého století lid český dokonale proměnil své náboženské přesvědčení, stav se nejen nadobro katolickým, ale i nesnášelivým. Dr. Čeněk Zíbrt líče Lidové zábavy, obyčeje a pověry na den sv. Jana Křtitele, nejprve mluví o původě obřadů Svatojanských z pravěkých obřadů pohanských, popisuje ohně Svatojanské a způsobem jako vždy zevrubným s čet-

nými doklady karakterisuje významný den Svatojanský. Jos. Vávra ve článku Održbě knih v Berouně 1537—1619 referuje o první Berounské knize kšaftovní z let 1536—1640, valně porušené, a o inventarní knize pozůstalostí po měšťanech, kteří po smrti zanechali nezletilých dědicův.

Jiří Polívka podává druhou část své velmi důkladné studie o evangeliu Nikodemově v literaturách slovanských, v literatuře jihoslovanské, ruské, polské a lužické. Týž pojednává o české kronice v ruské literatuře starší, totiž o výňatku z Kroniky świata Martina Bělského, zachovaném v rukopisném sborníku cís. veřejné knihovny Petrohradské z konce 17. století. Ant. Podlaha podává četné Dodatky a opravy k biografiím starších spisovatelů českých jakožto vzácné doplňky k Jirečkově Rukověti. V. V. Tomek ukázkou z IX. dílu svého Dějepisu města Prahy podává Rozdíly v náboženství a v církevním zřízení v Čechách za XV. století, jak ani nelze pochybovati, způsobem důkladným, jasným a přehledným. Dr. E. Albert podává Památky po Bratřích českých v Kunwaldě dle urbáře Žamberského a konstatuje, že Kunwaldský sbor Bratrský byl tam, kde jest statek Šubrtův v č. 238. Adolf Patera uveřejňuje myšlénky J. A. Komenského o novém vydání českého kancionálu, zachované v rukopise v Museu Českém. Myšlénkami těmi Komenský ukazuje k nedostatkům bratrského kancionálu z roku 1615 a 1618. Patera uveřejňuje také řeč J. A. Komenského za pohřbu pí. Estery Sádovské ze Sloupna a její poslední pořízení. Dr. Zikmund Winter líčí život prokuratora Jáchyma z Těchenic, podávaje tím velmi poutavý kulturní obraz s počátku 17. stol. Josef Košťál ve článku „Můra" v podání prostonárodním líčí můru, noční to obludu, která moří lidi spící. Jako Fr. Bartoš v Časopise Mat. Mor. lidovou léčbu moravskou, tak Frant. Řehoř vypisuje lidovou léčbu u haličských Malorusů. Článek Řehořův vybízí, aby byl srovnán se článkem Bartošovým, aby byla poznána sourodosť slovanská. Dr. Antonín Rezek, zabrán jsa do studií českých dějin 17. století podává některé drobné příspěvky k českým dějinám toho století, vypravuje totiž o osudech exulantů v Perně roku 1639., o Mikulášencích v Čechách po válce třicetileté, pověsť o zkamenělé ženě (z r. 1656.) u Sousedovic nedaleko Strakonic, která se posmívala velebné Svátosti; zvláště poutavy jsou statistické výkazy o katolické reformaci v Čechách v letech 1661 až

1678, jako podobný článek téhož autora v Čas. Mat. Mor. — Dr. Josef Kalousek, zabývaje se již po léta poddanstvím našeho lidu, uveřejňuje dvoje rýmované skládání o věcech sedlských z let 1538 a 1763. Skládání z r 1538. (v archivě Třeboňském) líčí, jak se poddaní Jana Trčky na Polné zbavili krutého úředníka Václava Chroustenského z Malovar. Skládání druhé (v archivě Černínském v Jindř. Hradci) má spůsob libretta ke komické operettě, a popisují se v něm svízele lidu selského za dobu války sedmileté. Dodatkem píše dr. A. Rezek o Pamětech Václ. Fr. Nebeského z Blumenberka (v archivě kapitoly Svatovítské) a o pamfletě na knížete Jana Vajkharta Auersperka a o potupné písni na Lud. Sinzendorfa. Dr. Jos. Emler jako jednatel muzejní uveřejňuje obšírnou a zevrubnou zprávu o činnosti muzejní. Hlídka literarní jest pečliva a dobrá. Některé články povahou svou i látkou dobře by slušely do „Českého lidu".

Časopis Olomoucký má ráz archaeologický, nejzávažnější pojednání jsou vzata z oboru starožitnického. Vedle článkův uveřejňuje příslušné dopisy, drobné zprávy, odbornou literaturu i kritiku její a kroniku vlast. muz. spolku Olomouckého.

Dle poznámek Wanklových popisuje L. Bakešová kopeček Šaratický u Brna, nasypaný asi na památku nějaké důležité události. Mat. Václavek ve článku Z pověr lidu moravského dle knížky r. 1828. psané podává názory lidu o pokladech, kde jsou poklady, jak jest se připraviti na kopání pokladů, kdy kopati dlužno atd., na konci uvádí příklad ze skutečnosti o hledání pokladů z doby naší. V úvaze Lze znamenati pokrok u vývoji lidstva v dobách předhistorických shrnuje Klim. Čermák své vývody do věty, že naši předkové byli vzdělaní a měli svoji, samorostlou, výsledkem tisíciletí osvědčenou vzdělanosť. J. L Červinka popisuje mince z Velehradu, nalezené r. 1885. za opravy sousoší Marianského na Velehradě. Frant. Přikryl vypravuje o pravěkých nálezech na Záhoří v r. 1889—1890. Záhořím slove vlnovitá krajina sev. Hostýna na přechodu z Hané na Valašsko. V pojednání O čem svědčí rozdělení parcel ve tratích polních projevuje dr. J. L. Barvíř mínění, že usedlosti, které mají parcely téměř v každé trati, jsou původními usedlostmi, kdežto usedlosti, které mají parcely jen ve tratích některých, jsou usedlostmi pozdějšími a také menšími; mínění své opírá o svá pozorování v osadách kolem Náměště nad Oslavou.

Jan Knies ve článku Předhistorické hradiště Líšenské podává a popisuje nálezy archaeologické na místě zvaném „na starých zámcích“ u Líšně nad Brnem a zakončuje svůj článek slovy, že předhistorická osada Líšenská náležela Slovanům, kteří zde již v I. a v II. století po Kristu měli stálé sídlo a zaměstnávali se polním hospodářstvím. J. D. Štoček hájí určení o stáří kostela sv. Jana na Starém Městě proti Uher. Hradišti. Jan Kučera podává Nové zprávy životopisné o J. A. Komenském, zprávu o rodičích a příbuzných velikého učitele, o rodném domě jeho v Uher. Brodě a o pravém jméně paedagogově. Vlasta Havelková popisuje hromadný nález bronzů u Slatěnic (nedaleko Olomouce), kde asi byla také slévárna, ano jest známo, že za pravěku byla na kalení kovů, zvláště bronzů brána voda mineralní. Ed. Peck z archivu města Holešova vybírá drobty z obecních počtů Holešovských za r. 1685, 1686 a 1710—1714. Dr. Lub. Niederle podává příspěvek k ocenění vlnovky na našich nádobách. Mnohonásobná vlnovka jest význačným znamením nádob v krajích západního Slovanstva v nálezech s konce doby předhistorické, kdežto v italské keramice úplně chybí za doby římské, ale v provinciích římských nynějšího Rakouska se vyskytuje. Přešla tedy ze Slovanů do provincialní keramiky římské. I. L. Červinka začíná popisovati denáry údělných knížat moravských dle pramenů četných, podav prve dějepisný přehled. Fr. Gogela pokračuje v popisech květeny okolí Místeckého, které začal v ročníku minulém. Fr. Přecechtěl referuje o žárových hrobech u Slatinek na západním Olomoucku, a Jan Knies líčí pravěké nálezy jeskyně Šošůvecké mezi jeskyněmi Sloupskými na Moravě. V úvaze Něco o rodišti a mladosti Komenského podává životopisec slavného paedagoga dr. Jan Kvacsala některé nové zprávy o rodišti Komenského, které nalezl v rukopise v Londýnském Britickém museu, totiž opis náhrobního nápisu, kdež čteme mimo jiné: Joannes Amos Comenius .... Natus die Martii MDXCII. Hunnobrodae Morav. Z toho ovšem nelze skutečně dokázati, že se Komenský narodil v Uher. Brodě, ano není jisto, měl-li skladatel nápisu data přesná. Za to na prvém zachovaném podpise Komenského v básni, kterou Komenský připojil k Litomilovu dílu Metaphysicae brevissima delineatio (1612 Herbornae) čteme: Johan. Amos e Marcomannis Niwnicenus. Al. Pallat a C. K. Černý popisují a zobrazují románský portál obje-

veným na Velehradě. Dopisy a četné drobné zprávy, některé velmi poutavé a obsažné, a literatura doplňují výborně redigovaný list archaeologický. Četná vyobrazení, téměř u všech článků podaná, jsou pěkně kreslena a velmi instruktivní. *Frant. J. Rypáček.*

Bibliographische Übersicht über die slavische Philologie 1876—1891. Sepsal Dr. Fr. Pastrnek Archiv für slavische Philologie, Supplement-Band, Berlin 1892; stran VIII. a 415, v. 8.

K studiu v jednotlivých odborech každý nevyhnutelně potřebuje jasného rozhledu, co vše důležitějšího a kde o nich bylo pracováno a vydáno. Máme-li takový rozhled od někoho již hotový, ulehčí se tím studium odborné; jinak musíme si jej sami, pokud možno, sestaviti aspoň pro nejužší obor, kterým se kdo zabývá. Jest to nyní tím nesnadnější, čím více a hlouběji pracuje se v rozličných odvětvích a když pojednání v četných listech, časopisech, sbornících a školních programech se vydávají.

Z filologie slovanské máme teď, díky veliké píli a znalosti pana Dra. Fr. Pastrnka, docenta téže filologie na universitě Vídeňské, takový žádoucí rozhled z doby nejnovější. Co kdekoliv o všech řečech slovanských bylo v posledních 15 letech pracováno a vydáno, podává pan spisovatel v objemné knize, výše uvedené. Velmi přehledně vykládá literární historii jednotlivých odvětví slovanské filologie, charakterisuje díla spisovatelův, pod čarou uvádí celé názvy všech prací jejich v témž odvětví, kde a kdy byly uveřejněny, a poznamenává, kde o nich vyšla zpráva nebo nějaký posudek důležitější.

Nejprve podává přehled všeobecných pomůcek slovanské filologie, jako jsou odborné časopisy, bibliografické příspěvky, posudky a celkové pohledy, příspěvky k životopisům slovanských filologů a badatelů o slovanských starožitnostech, dopisy jejich a encyklopedie; pak co bylo ve slovanské filologii zvláště pracováno, a to nejen o řeči spisovné, nýbrž i o nářečích, o srovnávací mluvnici slovanských jazyků, o slovnících a starých památkách Slovanů; co bylo pracováno o dějinách literárních, vyjmouc nejnovější dobu, co v národopise, lidovědě a co o slovanském starověku; na konci seznam spisovatelů. Podán tu jest dokonalý obraz veškeré činnosti v této vědě a vykonán tak svědomitě a důkladně, že bude panu spisovateli každý povděčen, kdo rozsáhlý ten odbor studuje nebo dále v jednotlivých jeho částech podrobně chce pracovati

Redakce odborného časopisu „Archiv für slavische Philologie“ uznávajíc záslužné dílo pana Dra. Fr. Pastrnka, vydala je spolu jakožto hlavní obsah posavadních 13 ročníků svých a děkuje spisovateli za namáhavou, svědomitou práci.

Ve prospěch studií a vědeckého badání v jazyku českém jest žádoucno, aby podobné rozhledy vycházely také česky, zvlášť o dějepise a jiných předmětech, v nichž se za nové doby všestranně a podrobně bádá, ale práce v rozličných časopisech roztroušeny jsou. Po čase opět mohou se již lehčeji doplniti a vydati. *Slavík.*

Seznam nových členů Matice Moravské.

od 25. května do 20. září 1892.

Přispívající členové (seřadění dle míst — roč. příspěvek 2 zl. r. č.) Blučina: Julius Berč, učitel. — Brno: Jindřich Rab, inženýr, Paní Jos. Páleníková, učitelka dívčí školy Vesny. — Bučovice: P. Frant. Vlach, kaplan, Správa chlapecké školy. — Jarohněvice: Frant. Huráb, učitel. — Křižanovice: Konstantin Hill, naducitel. — Meziříčí Velké: Jan Bradáč, poštovní výpravčí, Jan Dienelt, obchodník, Ant. Kolovrátek, učitel, Alois Linsbauer, architekt, slečn. Marie Šádková, učitelka, Ant. Večeř, professor, Alois Zwach, starosta. — Ostrava Mor.: Štěpán Gajda, statkář. — Polná: sl. řemeslnická beseda. — Praha: Jan Hudec, úředník české university. — Přerov: Jos. Podhora, adjunkt cukrovaru. — Syrovice: Bořivoj Kyselka, učitel. — Uherčice: Ant. Novotný, naducitel. — Vicomělice: A. Jeřábek, naducitel. — Žarošice: P. Josef Sedláček, kaplan. — — Ždánice: Jan Leječek, kooperator.

V posledním sešitě vykázáno členů 1239; přibylo nových **23.** — Všech členů Matice moravské jest **1262.**

Opravy. Ve článku: O některých bájeslovných bytostech na mor. Valašsku, seš. II., str. 121., 3. řádek zdola připoj pokrač. na str. 124., řádek 13. s hora: Aj ozajst-i atd. až do konce odstavce. Pak oprav si chyby tisku na str. 123., 2. ř. shora: hluboké zhlaně (m. zhlavě); na str. 124., 18. ř. shora čti trkalo (m. týkalo); na str. 125., 15. ř. shora čti střásť sa (m. strasť sa), 15. ř. zdola čti s uchyteným (m. s uchuteným); na str. 126., ř. 6. shora čti: když jí ohlášky (místo obláčky) jdou. — Ve článku: Jan Amos Komenský. Na str. 133. v řádku 12. ke slovům: „Řády školní“ přidej: zvláště Bacháčkův. Tamt. v ř. 26. mámť jen na ty věci vyt. m. námť jen..., — Na str. 135. v ř. 3. zdola čti m. duchovnému učení latině učinil konec: duchamornému; tamt. v řádku 5. m. Přerovské. Zde čti: tamější. Tu — Na str. 136. na řádku 4.—2. zdola slova: „Také ještě dokončoval mapu v prázdni té a Starožitnosti mor., jež potom věnoval panu Karlu ze Žerotína. K tomuto pánu“ dlužno převésti na str. 137. do ř. 4. za slova: dne 10. října 1622; — Na str. 137. v ř. 21. pa slově naznačená doplň: nazíráním. — Tamt. v odstavci 2. a řádku 1. slovo asi nutno pozměniti v ani a v řádku 2. Valcutina ve Valentina. Ostatní drobnější chybičky si laskavý čtenář zajisté opravil sám.

Za redakci odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem Mor. akc. knihtiskárny.
Nákladem Matice Moravské.

ČASOPIS

MATICE MORAVSKÉ.

REDAKTOŘI:

VINCENC BRANDL. — FRANT. BARTOŠ.

HLAVNÍ SPOLUPRACOVNÍCI:

FRANTIŠEK A. SLAVÍK. — DR. FRANT. KAMENÍČEK.

ROČNÍK SEDMNÁCTÝ.

V BRNĚ 1893.

TISKEM MORAVSKÉ AKC. KNIHTISKÁRNY. — NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

Josef Chmela.

Na stoletou paměť narozenin spisovatelových a buditelových
podává Frant. J. Rypáček.

V kom-li hoří duše ctná, duše Pána i vlasti milovná,
ctnou ten a nezhynulou sám si památku staví;
žádných pomníkův, žádného mu netřeba rydla;
skutkemť on pomník věčně si ustanovil.

Josef Chmela V. K. Klicperovi.

Čím dále pokračujeme za chabé, střízlivé, zištné a zlhostejnělé doby naší, tím více bledne za námi zářivá doba nejnadšenějšího rodomilství, nejvroucnější lásky k vlasti, nejnezištnější obětavosti, doba opravdové apoštolské horlivosti národní — zázračná doba vzkříšení národu našeho. Nepatrná byla kohorta křisitelů; nebyli všickni velikány duševními, ale všickni jako hrdinové praví věrně a neohroženě střehli posvátného dědictví — jazyka mateřského. Jedním z nejhorlivějších, nejpilnějších a zároveň nejskromnějších byl rodák moravské Třebíče, Josef Chmela, jehož veliký Jungmann jako muže ještě mladého jmenoval výborným mužem a horlivým vlastencem a za krátko potom svým milovaným, upřímným a srdečným přítelem.

Protože se Chmela narodil r. 1793., oslavujeme roku 1893. stoletou památku jeho narozenin. Jest povinností, aby na stoletou paměť těchto narozenin bylo vzpomenuto muže, který byl vzorným člověkem, nadšeným vlastencem, svědomitým buditelem národním, pilným spisovatelem, šlechetným lidumilem a výtečným učitelem i vychovatelem. A právě, že doba národního vzkříšení se nás skutečně vzdaluje a stává se takořka legendou, která u některé části mladší generace naší vzbuzuje jen ledabylý a pohrdavý úsměšek, jest potřebí, aby památka její byla ustavičně oživována a vděčně oslavována jakožto idealní doba nejryzejšího vlastenectví.

Josef Chmela nebyl zajisté posledním paladinem věrné družiny Jungmannovy, která dobyla znovu českého národu, nebyl zajisté posledním z pracovitých „tichých geniů“, kteří jako cherubové s plamenným mečem lásky k vlasti pevně stáli jako bdělá stráž naší obrozené národnosti. Život Chmelův jest velmi příkladný a poučný. Proto neváháme právě letos opět vzpomenouti ušlechtilého Třebíčana, abychom slovy nedokonalými a neumělými znovu vylíčili zásluhy buditele a spisovatele, který životem i působením svým „ctnou a nezhynulou sám si památku staví“.

Vypíšeme nejdříve život a povahu Chmelovu, potom působení křisitelské a spisovatelské, podáme přehledný chronologický výčet prací literarních a konečně se zmíníme o dosavadních oslavách a oceněních Chmelových.*)

I. Život a povaha Chmelova.

Josef Chmela narodil se 18. dne m. února roku 1793. v Třebíči na předměstí Jejkově v malém, o samotě položeném domku (v čísle 27.) u řeky Jihlávky pod strání dosti vysokou, proti kapli sv. Petra a Pavla. Byl tudíž o 20 let mladší Jos. Jungmanna. Otec Chmelův slul Martin; matka Františka byla dcerou Jana Pavla Procházky, souseda Třebického. Za kmotry při křtu Josefově byli Jan Hladík, purkmistr Třebický, s manželkou svou Viktorií; křtitelem byl P. Maximin Holzer, kooperator kapucínského kláštera na Jejkově.**) Rodiče Chmelovi byli chudi. Otec zabývaje se tkalcovstvím, byl zároveň kostelníkem v klášteře kapucínském. Jako muž rozšafný, zbožný, nad mnohé poctivý

*) Prameny: Jos. Jungmann, Historie lit. čes.; J. V. Justin Michl, Ouplný literaturní letopis; Ant. Fr. Rybička, Josef Chmela (v Kobrově Slov. Nauč.) a Přední křisitelé; Jan Soukop, Josef Chmela (v „Komenském“, roč. VI., čís. 13. a 14.); K. Krška a F. Weigner, Nástin života a působení Josefa Chmely; Fr. Doucha, Knihopisný slovník československý; K. Tieftrunk, Dějiny Matice České; V. Zelený, Život Josefa Jungmanna; Jos. K. Tyl, Sebrané spisy (v Nár. bibl.), ve sv. 13.; Ant. Truhlář, Josef Chmela (výborný článek v Čas. mus. král. čes., ročn. LVI.); vzájemné dopisy českých spisovatelů, jednak samostatně, jednak v Musejníku a ve Světozoru uveřejněné; různé zprávy a pojednání i sdělení soukromá.

**) Za podrobnou zprávu děkuji p. P. Arn. Tvarůžkovi, městskému kaplanovi v Třebíči, který i jinak podal mi některá data. A. V. Šembera v Dějinách řeči a literatury české chybně píše rok narození Chmelova, udávaje rok 1792.

a starostlivý o vychování svých čtyř dětí, dvou synův a dvou dcer, byl všeobecně vážen a ctěn. Josef Chmela byl pilně posílán do školy obecné na Jejkově, kde nabyl prvého vzdělání. Škola byla mu potěšením a zábavou, zvláště když učitel Frant. Soukup, rozený Čech, zároveň jsa ředitelem kůru v kapucínském kostele, poznal v nadaném hochovi pěkný a silný hlas zpěvný. Za několik neděl, ač jen asi půl hodiny denně u Soukupa byl cvičen ve zpěvu a hudbě, naučil se Chmela při houslích celým mším a zpěvům latinským zpaměti; mělť paměť výbornou a hudební sluch velmi vnímavý, a doma u soukadla i v kostele rád a bez chyb zpívával. Přestav choditi do školy, učil se u otce řemeslu tkalcovskému a jako chlapec čtrnáctiletý šátky, plátna a jiné práce tkalcovské s takovou rychlostí dělal, že předčil i nad dobré tovaryše.*) Ale poněvadž namáhavá tkalcovina slabým prsům hochovým nesvědčila, Chmela ochuravěl a v 15. roce počal chrliti krev. Proto dobrý otec boje se, aby syn na prsech úplně se nestrhal, pomýšlel na lehčí opatření a zaměstnání jeho. Psal prosebně do Prahy strýci svému fraterovi Erhardovi, kuchaři kapucínského kláštera na Hradčanech, aby Josefovi našel místo za zpěváka v některém klášteře. Ochotný a upřímný strýc svolil, a proto byl náš Chmela dán otcem na rok na zkušenou k Jejkovskému guardianovi Frant. Antonínovi, vikáři a lektorovi klerikův, muži vzdělanému a lidumilnému, aby jako synkové úředníkův a bohatších měšťanův učil se u něho němčině a latině. Guardian přijal Chmelu ochotně a zadarmo, protože ho znal jako dobrého zpěváka na kruchtě klášterské a vážil si otce jako ctihodného mistra a kostelníka svého. Seznav výbornou paměť, neobyčejnou schopnost a mravenčí píli Chmelovu, naléhal na otce, aby dal syna do škol latinských, čemuž bránila chudoba otcova. V nesnázích těch pomohl obětavý strýc frater Erhard, který s přivolením představenstva svého uvolil se Chmelovi dávati byt a pokrm v klášteře Hradčanském.

R. 1808. na podzim o sv. Václavě poslal starý Chmela Josefa skoro šestnáctiletého do Prahy na vozech, které náhodou tam jely.**) Přívětivý fr. Erhard přijal Chmelu velmi laskavě

*) V Michlově Letopise na str. 282. bez pochyby sám Chmela píše, že v řemesle jako „chlapec 14letý i sebe hodnějšího tovaryše přeštěkoval“.

**) V Nástině Krškově a Weignerově jest psáno, že otec přinutil Josefa, aby vstoupil do kláštera kapucínského na Jejkově, a nedbaje vroucích

a hledal mu místo zpěvácké, ale najíti nemohl. Poněvadž také pozoroval, že Chmela přerůstá a tratí hlas, odhodlal se žádati praefekta akad. gymnasia na Starém Městě Wolrába, aby Chmelu přijal do parvy. Ačkoli Chmela neměl ani vysvědčení ze třetí třídy německé a o mluvnici německé ani pojmu, přece dle výborného vysvědčení Jejkovského guardiana Františka Antonína jako nějakým zázrakem Božím byl přijat do prvé třídy latinské r. 1808.

A tak, co bylo Chmelovi hlavním potěšením a zábavou, stalo se vážným jeho zaměstnáním. Ale chudoba a němčina s počátku velmi mu kalily studie.*) Výtečnou hlavou a diamantovou pílí, jak dí Soukop,**) toho dovedl, že již za prvé pololetí třídy prvé byl šestým z latiny tak, že professorové schvalujíce jeho pilnost a dobré chování examen z ostatních předmětů mu odpustili. Byl tudíž hned třetím akcedentem, za druhý běh druhým a ve třídě druhé již prvým praemiantem a patřil mezi nejvýtečnější žáky akademického gymnasia. Dospělejší věk také mu dobře prospíval. Přímluvou strýce Erharda dostal (hned jako žák druhé třídy) stipendium ročních 50 zlatých a pět obědů týdenně u Frant. Wagnera, zámečníka a souseda Pražského; za to učil syna Wagnerova, Isfrieda, který se později stal professorem v Žatci. Ostatní obědy, snídaní a večeře míval u bankéře Jos. Dessauera, jehož syn Josef byl Chmelovým spolužákem. Rodina bankéřova byla Chmelovi pravou dobroditelkou; neboť mimo podporu „přemnoho tu dobrého i přeslechl i zvěděl, co k jeho ušlechtění a vzdělání napomáhalo“.***) Později stal se vůbec vychovatelem Dessauerovským, a hmotné zájmy jeho byly

---

proseb synových odepřel povolení, aby syn studoval. Proto Josef opustil dům otcovský i klášter tajně a odešel do Prahy. Zpráva ta nesnáší se s povahou Chmelovou a zní příliš romanticky dobrodružně, proto jí nelze právem uvěřiti. Patrně Chmela sám píše v Michlově Letopise, že jej dobrý otec r. 1808. poslal do Prahy.

*) V Michl. Let. na str. 283. čteme o Chmelovi: „. . . že pouhý byl Moravec a předmětům pro nedostatek německé řeči hrubě nerozuměl, doma k opakování školních věcí žádné chuti neměl, nobrž odbyv si, co měl z latiny uloženo, pilně a dobře (neboť to bylo jediné, čemu dobře rozuměl), ostatní čas raději řezáním a štípáním dříví, pletím a polívaním, ovoce česáním a stromův čištěním a prořezáváním se zabýval.“

**) V „Komenském“ r. 1878. na str. 203.

***) V Michl. Let. na str. 283.

dobře opatřeny.*) Ovšem že vychovatelství bylo obtížno. Když poučil jiných, sám teprve sedal ke knihám a učil sebe za veliké únavy.

Starosti o výživu a vyučování v soukromých domech otužily povahu Chmelovu v zápase o živobytí, nabyl odhodlanosti, vytrvalosti, opatrnosti, pevnosti a bystré praktičnosti životní,**) kteréž vlastnosti značně se jeví v záměrech a podnicích jeho.

Studie Chmelovy výborně pokračovaly za mocného probuzení národního, kdy Chmela, byv čítáním Krameriových Pražských Novin utvrzen již doma v mateřštině, seznámil se s Václ. Kl. Klicperou, Frant. Turinským, Václ. Al. Svobodou Navarovským, Václ. Hankou, Janem Hýblem, Josefem Lindou, Josefem Dlabačem a s bratrem Klicperovým Františkem, tehdy právníkem, i s jinými vlasteneckými nadšenci. Nejupřímněji, ano zrovna bratrsky lnul Chmela k V. K. Klicperovi a k Turinskému, svým spolužákům gymnasijním. Všechny tři jinochy pojila idealní páska vroucího citu národního, páska, kterou jen smrt mohla roztrhnouti. Opravdová náklonnost provázela naši bratrskou trojici z gymnasia na prázdniny, nejprve na Poděbrady, kde prodleli u rodičů Turinského, potom na Chlumec Cidlinský, kde ztrávili nějaký čas u Klicperův. Klicpera častěji, Turinský jen zřídka kdy, přicházeli až na Moravu do Třebíče. Tré těchto nadšených a vlasteneckých jinochův oživovalo skromný útulek tkalcovský, v němž jen velmi skrovně sytili se mlékem, chlebem a ovocem a v zahrádce idyllickému životu se oddávali. Trhajíce nejzralejší švestky, jako vzácnost za rozmanitých řečí a šprýmů sobě je na slaménce podávali. Čím jsou stkvostné hody a lahůdky boháčův proti skromným pokrmům těchto studentův ideou vlasteneckou spřízněných!

Rodný dům Chmelův s neprostornou zahrádkou, položený na břehu řeky Jihlávky na úpatí vysoké a rozložité stráně, s níž mocné balvany skalní divoce shlížejí do hlubokého údolí, a jeskyně, kterou Chmela s Klicperou si zřídili za klášterem

*) Lidumilného guardiana Frant. Antonína, obětavého fr. Erharda jakož i rodiny Dessauerovy vzpomínal Chmela až po smrt. Dle výpovědi vděčného žáka a upřímného ctitele Chmelova dp. P. Josefa Doubravy, faráře Novoveského u Lomnice nad Popelkou, říkával Chmela často: „Kdež bych já byl, kdyby nebývalo kapucínův!"

**) Čas. mus. kr. č. r. 1882. na str. 5. prvého svazku.

kapucínským a křovím ozdobili, nebyly bez účinku na prostou mysl Chmelovu a již záhy za mládí skromnému Třebíčanu vtiskly idyllický ráz povahový, který tehdejším ruchem Gessnerovským ještě více byl podporován. Za dne na zahrádce buď trhali ovoce nebo v jeskyni četli a blouznili, večer pak čiperní studenti chodili s jinými ještě soudruhy*) téměř výhradně do soukromého hostince u pekařů Padrtů na náměstí, a tu zpěvem, deklamacemi, divadlem a rozhovory vlasteneckými se bavívali a omladinu Třebickou navraceli životu národnímu.**)

Po šestiletém pobytu na gymnasiu akademickém (1808—1814) vstoupil Chmela do studií filosofských, kterým se oddával po tři léta s uznanou pílí a s výtečným prospěchem. Jako Čech uvědomělý chodil pilně do přednášek prof. Jana Nejedlého na české hodiny s přítelem Klicperou a se 12 ještě jinými r. 1815. Poněvadž Nejedlý ochuravěv prodléval na dovolené v lázních Karlovarských a neměl za sebe nikoho, kdo by žáky zkoušel, čekali Chmela i Klicpera na náhodu, kdy Nejedlý do Prahy na krátko zajel, šli k němu do bytu a dali se zkoušeti z češtiny. Podobá se, že toho roku (1815) mimo ně nikdo z češtiny zkoušen nebyl.***)

Bádavý a snaživý Chmela nespokojil se zajisté přednáškami Jana Nejedlého, nýbrž hleděl nabyti důkladnějšího vědění o jazyku mateřském a chodil také na učené výklady Jos. Dobrovského; vždyť o tom svědčí obliba, s jakou rád se zabýval jazykozpytem a jak horlivě psal pravopisem analogickým.

Za studií filosofských promluvila útlocitná duše Chmelova skutkem dobročinným. Spolužákovi Chmelovu po dlouhé a bolestné nemoci byla v nemocnici odňata noha. Chmela učinil mezi kollegy peněžitou sbírku na prospěch nešťastníkův. Tento dobrý čin Chmelův přiměl prof. Fr. Němečka, že založil ústav na podporu chudých filosofů tak, že potom nejen filosofové peníze do pokladny skládali, ale i působením prof. Bernarda Bolzana a Al. Klára byly pořádány hudební a deklamační akademie za tím účelem, a také česky bývalo deklamováno.†)

---

*) Mezi nimi byli Jan Pleskáč, později farář Olešnický a spisovatel povídek a dramat, a bývalý prof. Pyšný, oba rodilí Třebíčané.

**) Nástin. na str. 12.; „Komenský", VI. roč., na str. 204.

***) Michl, Let., na str. 283.; Rybička v Předních křisitelích.

†) Michl, Letopis, na str. 284.

Skončiv studia filosofská vyvolil si Chmela gymnasijní professuru za budoucí povolání, jednak proto, že jako professor mohl na mládež gymnasijní působiti vzdělavatelně i vlastenecky, jednak proto, že dlouholetou praxí vychovatelskou v domě Dessauerově zalíbil si učitelství vůbec, jednak proto, že dle povahy byl stvořen za učitele, an byl klidný a jemného citu. Souhlasíme s Ant. Truhlářem, že i vzácný příklad Jungmannův a Chmelových kollegů (V. K. Klicpery, Jos. Dlabače, V. A. Svobody) působil na rozhodnutí, aby se Chmela stal professorem. Také brzké zaopatření v úřadě učitelském, ač velmi namáhavém, lákalo chudého Chmelu, aby si vyvolil úřad, který lahodil jeho povaze, jeho záměrům, jeho vlastenectví a jeho touze po vědě a literarním i buditelském působení.

Zkoušce učitelské podrobil se Chmela s velikým zdarem r. 1818.*) a hlásil se o místo grammatikalního professora, které bylo vypsáno na gymnasiu Jičínském. Gubernium Pražské navrhlo na prvém místě suppl. učitele Jičínského V. Kamenského a na druhém místě Chmelu, ač měl lepší vysvědčení a za sebou dlouholetou praktickou způsobilost paedagogickou. Dvorská kommissí studijní dekretem daným 29.**) dne m. listop. t. r. jmenovala professorem Chmelu. Možno jest, že jednak kvalifikace, jednak snad přímluva Dessauerova, nebo i bajky právě vydané a rázem oblíbené rozhodly proti Kamenskému.***)

Nežli se Chmela odebral do Jičína, kam dospěl počátkem lednovým r. 1819., za rozloučení s bratrskými druhy Klicperou

---

*) Toho roku oženil se Chmela s Annou, dcerou Ant. Kratochvíla, který byl solným v Třebíči. Jako byl ve všem mužem dokonalým a laskavým, tak i k choti lnul s vroucí láskou a pečoval o děti své velmi starostlivě. Nejprve narodil se mu Ivan a zemřel jako dítě, potom Ida, která se stala chotí Jos. Graasa, c. k. pol. rady v Praze, a již zemřela, pak přišla na svět Berta, Vojtěch (již zemřel), Klára a Oskar, který jest nyní c. k. generalem a byl učiněn šlechticem.

**) V Michlově Let. na str. 283. jest datum 21. listopadu.

***) Jungmann psal 16. prosince r. 1818. Ant. Markovi mimo jiné: „. . . Panu Chmelovi se lépeji podařilo. On byl IIdo loco do Jičína představen a hle! jest professorem k mrzutosti direktora (gymnasií českých) i k podivení p. Tvrdého (Fr. Tvrdý byl škol. referentem). Přiložil své bajky k suplice; může býti, že ty mu přednost zjednaly ve Vídni. Jest výborný muž a horlivý vlastenec, který se těší býti v okolí Vašem! — Snad za dvě neděle tam bude, i dříve —." (V. Zelený, Život Jos. Jungm.)

a Turinským slíbili si stálé přátelství a zavázali se, že kdo přežije ostatní, napíše jim náhrobní nápis památný.*)

V Jičíně, kde pobyl pouze po dvě léta, učil Chmela latině a řečtině ve třetí a čtvrté třídě. Pěkné vědomosti, vlídné chování a také již známá činnost spisovatelská učinily Chmelu brzy velmi oblíbeným. Poněvadž dle zákona ze dne 3. září r. 1818. bylo nařízeno vyučovati dle tříd, a každý učitel učil všemu mimo náboženství, dostal Chmela čtvrtou třídu, nabádaje žáků, aby dbali jazyka mateřského. V Jičíně se Chmelovi nelíbilo z příčin a poměrů lokalních, ana budova gymnasijní byla těsná a zdraví škodliva a v městě drahota nesmírná. Ani hornatá krajina nelahodila zdraví professorovu. Proto hlásil se o místo gram. professora ve Lvově (znal tehdy dobře polsky), ale místa nedošel.

Zde v Jičíně spřátelil se Chmela se žákem Jungmannovým Fr. Šírem, jenž r. 1820. (v dubnu) do Jičína byl poslán za professora humanitního. Vzbudily-li přednášky Jos. Dobrovského touhu u Chmely, aby se oddal hlubšímu studiu jazykovému, hlavně řeči české a řečí slovanských, posílnil tuto touhu Šír, jenž podnětem Jungmannovým výborně rusky uměl a Chmelu k jazykozpytu pobádal, jenže Chmela pěstoval hlavně jazyk polský, kterým nejen správně psal, ale i plynně mluvil.**)

Nerad loučil se Chmela se Šírem, když 3. dne června r. 1820. byl jmenován za gram. professora do Hradce Králové, kam si žádal, aby se tu setkal s přítelem Klicperou, který tu v Hradci působil jako hum. professor již od r. 1819., a rovněž aby se tu účastnil čilého ruchu literarního, který byl živen Jos. Liboslavem Zieglerem a podporován knihkupcem Janem Fr. (Host.) Pospíšilem. Také krajské toto město zdálo se Chmelovi příhodnějším a zdravějším nežli Jičín.

Příchod Chmelův do Hradce byl vítán zvláště Klicperovi. Věrní přátelé a vlastenci přilnuli k sobě ještě úže a podporovali se vzájemně. Chmela jako výborný grammatikalní učitel žáky

---

*) Klicpera přežil oba přátely, Turinskému nápis učinil, ale Chmelovi toho neudělal, protože pomníku nedostal.

**) Praefektem měl Chmela P. Jos. Schöna a po něm P. Jos. Kudrnu. R. 1819. přibyl do Jičína za suppl. učitele Jos. Dlabač, přítel Chmelův z doby studijní, který se stal později professorem v Písku a zanechal v rukopise Böhmische Literatur u slanského učitele Štiky, jak tvrdí Michl v Letopise na str. 174.

dobře vychovav a připraviv předával je do tříd humanitních Klicperovi. Mimořádně, později také pravidelně Chmela vyučoval žáky v jazyce mateřském, jako činil v Jičíně.*) Latina tehdy byla předmětem hlavním, a Chmela byl výtečný latinář. Podpíraje se zákonem z r. 1816. dbal Chmela za vyučování pilně mateřštiny. Překládal-li žák z latiny na češtinu neb opačně, ptával se Chmela pravidelně, jak by tázaný větu nebo slovo pověděl česky. Někdy také žáci četli bajky Chmelovy, a professor sám jim čítal výňatky z Rukopisu Královédvorského.**) P. Jos. Doubrava sdělil se s Truhlářem o methodě Chmelově za vyučování pravopisného. Chmela volal žáka před tabuli a diktoval mu věty, které psali zároveň i žáci ostatní na zvláštní lístky jménem podepsané. Lístky byly sebrány, zamíchány a rozdány tak, že každému žáku dostala se práce cizí, kterou opravil a na kraji poznamenal počet chyb. Všechno bývalo hotovo za čtvrt hodinky. Chmelovi záleželo, aby žáci záhy nabyli plynnosti a obratnosti v jazyku Ciceronově. Dal obyčejně překládati německý text na latinu, potom vypracovali žáci úlohu ještě jednou aliis verbis, čímž osvojovali si hojnost a různost významův, aniž mohli druh od druha opisovati. Chmela měl také zvyk, že žáci jeho před vyučováním vzájemně se vyslýchali a professorovi pak za vyučování o svých pozorováních povídali, čímž byla dobře přehlížena příprava žákovská. Vyučování Chmelovo bylo vůbec paedagogické a praktické, nedbal mnoho theorie, a málo kdy bylo, že vzal knihu do školy. Spůsobem přesvědčivým, srozumitelnými a živými slovy, vlastním zanícením pro klassické vzdělání hleděl žáky povzbuzovati, aby se oddali antickým jazykům a naukám. Zkrátka Chmela byl vzorným, laskavým, klidně rozvážlivým a vlasteneckým učitelem, který dbal, aby žáci pilně se učili, mravně si vedli a s dobrými vědomostmi postupovali do tříd vyšších. Ač byl v této stránce přísný, aniž se ohlížel na osobnosti, přece Hradečtí, bylo-li možno, čekali se zápisem synů svých do gymnasia říkajíce: „Až bude míti pan Chmela parvu.“ Obecenstvo tudíž samo uznávalo prof. Chmelu jako učitele nejlepšího.

Jako za studií v Praze učinil sbírku na prospěch nešťastného kollegy, tak i jako professor pečoval Chmela otcovsky

*) O působení Jos. Chmely jako professora výborně pojednal Truhlář dle různých zpráv v Čas. mus. r. 1882. na str. 18.—20.

**) Bajky své většinou Chmela žákům dával.

o své svěřence. Pomáhal dle malých svých příjmů chudým žákům jednak sám, jednak hledal dobrodince v městě a mezi kněžími v okolí, mezi nimiž měl drahně přátel velmi oddaných a vděčných žákův. Žákům úplně chudým rozdával své bajky a jiné poučné spisy. Jemnost srdce a neobyčejnou starostlivost ukázal žákům za prvého řádění cholery v Hradci. Ač měl rodinu četnou, o niž úzkostlivě pečoval, přece chodil k nemocným jinochům, posílal jim lékaře, platíval jim léky a slovy útěšnými oslazoval jednak poslední hodinku milých žáků svých, nebo dodával naděje těm, kteří se pozdravovali. Poznav jako student bídu, všude ji zaháněl, nedbaje nebezpečenství a z milosrdenství zapomínal často i své vlastní rodiny. Vzácným příkladem o tom jest výtěžek na prospěch vdov a sirotkův učitelských v Čechách, na Moravě a v Haliči. Chmela vydal totiž výtečný Orbis pictus J. A. Komenského, a značná část dobrého výtěžku (1734 zl. 50 kr. vůbec, do Čech a na Moravu 1311 zl. 18 kr.) připadla ubohým vdovám učitelským. Aby podporovací fond vdovský hodně získal, psal Chmela úřadům duchovním i světským, ano i nejv. purkrabí Pražskému hr. Karlu Chotkovi, potom svým přátelům, žákům a známým, aby dílo odebrali. Nezištná a namáhavá snaha jeho byla požehnána. Radoval se Chmela, radovaly se vdovy po učitelích, a mnoho vděčných a vroucích modliteb bylo obětováno za blaho šlechetného dobrodince, který sám byl jen chudým professorem a otcem i živitelem veliké rodiny. Také na smrtelném loži dojemně promluvilo dobré srdce Chmelovo. Chmela přeloživ a poznámkami opatřiv dílo Cornelia Nepota dal je tehdejšímu praefektovi akademického gymnasia dr. Ant. Dittrichovi, aby je vydal, a výtěžek aby byl určen na založení nadace chudým studentům, zaměstnaným při službách Božích. Vzpomínalť umírající Třebíčan svých dob chlapeckých, ztrávených v klášteře Jejkovském. Dr. Dittrich sám píše, že všecka Chmelova díla literarní mají za přední účel vzdělání mládeže české a že dobrý výtěžek z nich byl obracován vždy více na prospěch dobročinných účelův a trpících spolubratrů, nežli na prospěch vlastní četné rodiny buditelovy.

Rozvinuv v Hradci bohatou činnost literarní i buditelskou, žil tu Chmela více než dvacet let, vážen a milován jsa kollegy i žáky, oblíben u měšťanstva a výborně oceňován úřady představenými, zvláště také ředitelem gymnasií tehdejších proboštem

Pöllnerem, velikým nepřítelem češtiny a professorů, kteří se horlivě ujímali jazyka mateřského. Zde v Hradci Chmela po 10 let byl bezplatným translatorem jazyka polského při krajském úřadě.

Chmela byl v Hradci úplně spokojen; i zdraví mu slušně přálo, tvář mu kvetla štěstím. Avšak starost o rodinu již hodně dorůstající, pak že platy učitelské v hlavním městě byly větší a že toužil po středisku literarním u zlatého baťušky Jungmanna, vše to vyzývalo Chmelu, aby žádal do Prahy na akademické gymnasium, spravované Jungmannem. Poněvadž byl výborně spůsobilý, bylo žádosti jeho vyhověno dekretem dvor. kommisse studijní dne 30. července r. 1842.*)

Tak t. r. dostal se do Prahy z Hradce nezapomenutelného; ale dlouho netěšil se tu zdraví, které již za mládí bylo porušeno chrlením krve. Jen klidný, přiměřený a střídmý spůsob životní byl příčinou, že Chmela přestoupil Abrahamoviny.

Jungmann, Palacký, Šafařík, Presl, Staněk a jiní přátelé a ctitelé hleděli pilnému Chmelovi učiniti v Praze život příjemným. Ale právě, kdy tolik ještě chtěl vykonati a napsati, počal vážně a nebezpečně churavěti. Neduh prsní a porušené čivy podrývaly základy drahého života jeho, až konečně v neděli 28.**) dne m. února r. 1847. zesnul, toho roku jako Jungmann, který ho ještě ke hrobu doprovodil. Pohřeb Chmelův byl velkolepý a svědčil o neobyčejné národní ztrátě.

*

Chmela nebyl veliké postavy, tvář měl pěknou, kvetoucí, vlasy husté, a býval pečlivě oholen, na očích nosil brýle.***) Povaha jeho harmonická souhlasila s ušlechtilou tváří. Učeností i povahou byl Chmela mužem opravdu klassicky vzdělaným a poctivcem vzácně ryzím a bezúhonným. Byl pravým apoštolem humanity. Důkladnost, svědomitost, zevrubnost a solidnost byly stálými průvodkyněmi života jeho i prací literarních. Svízele životní a nedostatky otužily povahu slavného Třebíčana vrchovatě.

*) V životopisech Chmelových obyčejně udává se r. 1841.

**) J. Donát Pelhřimovský ve svém Výboru bajek Chmelových píše chybně, že umřel 12. února.

***) Dosud žijící občan Třebický, p. Martin Kolarčík, který osobně dobře znal Chmelu, pravil, že „p. Chmela byl tuze hezký pán, jak malovaný“.

Skromnost rodiči vštípená a z rodné chaloupky přinesená spojovala se u něho s pevnou vytrvalostí, podnikavou odhodlaností a přes čistý, idealní a poetický pel i s praktickou spůsobilostí, za doby tehdejší hodnou podivení. Rodině byl otcem vzorným, k přátelům byl úslužným*) a ochotným, a lidumilství jeho a jemnocit svědčily o vroucí duši, naplněné jen láskou, péčí, oddaností a šlechetností. Vroucí zbožnost byla mu neposlední ozdobou a vnitřním přesvědčením. Vychovatelem a učitelem byl výborným, ano vzorným, k žákům svým byl laskavým, vždy rozvážlivým, a obětavým dobrodincem. Vzdělával nejen rozum jejich, ale i cit a pomáhal mírniti bídu jejich za doby morní nákazy. Dobře praví Tyl,**) že drobná tvář Chmelova byla pravým zrcadlem moravské prostoty a dobroty. Veřejného života mimo léta studentská se Chmela mnoho neúčastnil. Bránila mu v tom přirozená skromnost a klidnost idyllické povahy, která si oblibovala doma. Ačkoli sám málo veřejnosti se oddával, nebyl k ní lhostejným, naopak dával podnět k podnikům vlasteneckým, dobročinným a vůbec užitečným, pobádaje k tomu hlavně energického přítele Klicperu.

O výborné učitelské spůsobilosti Chmelově svědčí četné pochvalné listiny, kterých se Chmelovi dostalo z direktoratu gymnasijních studií, z král. zem. gubernia, z kraj. úřadu Hradeckého a z gymnasijních praefektur. Zvláště důležita jest zpráva direktora Pöllnera ze dne 18. června r. 1830., kde jest významně oceněna Chmelova vzorná činnost paedagogická. Ve zprávě se praví, že se professor prvé třídy grammatikalní Josef Chmela také tentokráte (byl pochválen již dříve často) opravdově vyznamenal se svými žáky nad jiné professory. Budou-li tito žáci svým výtečným professorem vedeni všemi grammat. třídami se stejnou, znamenitou pílí a prospěchem, bude možno blahopřáti humanitnímu professoru, který tyto velmi dobře vycvičené žáky dostane na další vzdělávání. „Das Directorat fühlt sich daher

*) Na př. dle listu Hankova Dominikovi Kinskému ze dne 1. září r. 1816. Chmela od Hanky přivezl 20 výtisků 2. svazku písní Hankových, a jako professor pilně prodával Hankův Pravopis český.

**) Sebrané spisy, sv. XIII., v Nár. bibl. (Moje procházka se dvěma umrlýma) na str. 7. „Ta drobná, kvetoucí tvář staršího (Chmely), to zrcadlo moravské prostoty a dobroty — ta mi tane ještě pořád na mysli, kdykoli na jednu z nejkrásnějších částí života svého vzpomínám . . . . . Chmela byl tuze laskav, samá dobrota . . . . .“

verpflichtet," končí se zpráva, „diesem vortrefflichen und verdienstvollen Grammatikalprofessor die vollste Zufriedenheit mit dem Beisatze zu erkennen zu geben, dass man nicht entstanden habe diese seine ausgezeichnete und erfolgreiche Verwendung zur hochortigen beifälligen Kenntnis selbst zu bringen." Praefekt Dittrich pak píše: „Zvěčnělý kollega náš Chmela byl všeobecně znám jako výborný professor, vzorný paedagog, zasloužilý spisovatel český a šlechetný lidumil. K důkladným a všestranným vědomostem, kterých neúmornou pílí svojí dosáhl, družila se u něho každému lehce přístupná, zajímavá a účinná řeč. Příkladná horlivost jeho v plnění povinností učitelských neznala mezí, a vším právem může se této hlavně brzký konec života jeho přičítati. Jak u vědeckém tak i mravním ohledu měl na žáky své vliv veliký, přednášky a zkoušky jeho došly vždy úspěchu stkvělého. Za jeho výtečné působení a zvláštní horlivost dostalo se mu nejen od jeho kollegův a představených, nýbrž i od nejvyšších úřadů zemských při každé příležitosti uznání a pochvaly. Všechna jím vydaná literarní díla mají za přední účel vzdělání mládeže české, a čistý výtěžek prací těchto obrácen vždy více ve prospěch dobročinných účelův a trpících spolubratrů, nežli ve prospěch jeho vlastní četné rodiny."

Listem Dittrichovým jest Chmela nejlépe oceněn.

Skromnost Chmelova nevzbuzovala nepřátel; nebylť ani marnivým ani nadutým ani urážlivým, naopak shovívavost a vlídnost získaly mu jen přátele a ctitele. Ochota Chmelova byla vůbec pověstná. Tím větší pak byla úsluha jeho a ochota k rodičům, k bratrovi, k sestrám, k choti a dítkám vlastním. Nejslavnější vrstevníci čeští byli mu přáteli a ctiteli, Jungmann, Šafařík, Palacký, Presl, Čelakovský, Klicpera, Staněk, Marek a jiní. Přes to, že byl mužem skromným a pokorným, nebyl slabochem. O čem byl skutečně přesvědčen, že jest pravé a dobré, toho hájil vždy a před každým i před svými představenými. Zvláště v záležitostech národních a vlasteneckých vždy byl energickým, ano odvážným, byť i za to trpěl a zkoušel. Vděčnost, kterou jevil k dobrodincům svým, zvláště kapucínům a rodině Dessauerovské, byla vroucí a nestrojená. Za to i žáci jeho byli mu neobyčejně vděčni a mluvívali a mluví o něm a píšou s takovou úctou, že se podobá až i zbožňování.

Moravského původu svého nezapomínal a na některých pracích literarních se podpisoval jako Moravan. První báseň jeho, která se zpívávala, Píseň hocha moravského, byla podepsána Josefem Chmelou, Moravanem.

Kdož Chmelu znal a s ním se stýkal, ctil ho nejen jako klassicky vzdělaného muže, ale i jako šlechetného člověka. Chmela byl skutečně καλοκἀγαθός. Nad rovem jeho nezdvihá se nádherný pomník, ale, jak dobře praví Soukop, poctivý a „tichý genius“ Chmela buditelskou i literarní prací vzdělal si skutečný pomník trvalejší mramoru a kovu v srdci národu svého. „Byl z nejpilnějších a nejplatnějších dělníků na národní roli, náležev k řídkým oněm mužům, již přes všeliké nepříznivé okolnosti a překážky pouhou silou a vytrvalostí se vyšinuli k postavení a národu věrné služby konali,“ psal o něm Rybička v Kobrově Slovníku naučném. A Zapův „Poutník“ *) hned po smrti Chmelově promluvil o zvěčnělém, že „náležel k oněm vzácným mužům, kteří bez vnější pomoci vlastní silou dobyli si čestného a užitečného místa ve společnosti lidské a časovým interessům s opravdovým posvěcením věrně a šlechetně sloužili.“ (Příště dále.)

Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův.

Sestavuje August Sedláček.

(Pokračování.)

6. Páni z Deblína.

Tak jmenujeme rod, jehož předním sídlem byl Deblín, jenž ale kromě toho držel ještě jiná místa a po nich různá příjmení míval. Erb jejich byl štít ve štítu s pruhem na příč položeným, z vnitřního štítu vycházejí paprskovitě zubovité ozdoby, nad přilbicí křídlo, na němž se též tři zuby opakují (Z. B. na mnohých místech). Z předkův jich znám jest první Ratibor z Deblína, jenž obdržel r. 1234 od markraběte část stříbrných hor u Deblína. (Reg. I. 399.) Od té doby vyskytuje se až do r. 1245 jako svědek ve mnohých pamětech a dosáhl, jak se zdá, znamenitého stáří. Starší jeho syn Arkleb (1233—1286) seděním na Dubně a Brušperce vyskytuje se v letech

*) R. 1847., sv. 4., str. 128.

1233—1234 jako podčeší (Reg. I. 387, 397); r. 1240 přichází jako purkrabě Brněnský a zůstával v témž úřadě bezpochyby ještě r. 1286, poněvadž se mezi tím žádný purkrabě Brněnský jiného jména nevyskytuje. (Reg. I. 460, II. 589.) Vedle toho dávaje se od krále Přemysla potřebovati v některých bězích veřejných byl také v l. 1278 a 1281—1283 komořím Bítovským. (Reg. II. 458, 468, 470, 537—562.) Ze svého dědictví u Deblína prodal r. 1281 ves Újezd klášteru Tišňovskému a posledním pořízením svým odkázal klášteru Velehradskému polovici vsí Bochoře, Újezda, Vlkoše a Moštěnic u města Přerova ležících. Manželka jeho se jmenovala Budislava neb Budska a žila ještě r. 1292. Bratr jeho Jenec z Deblína (mladší syn Ratiborův) vyskytuje se v l. 1234—1271 jako svědek v rozličných pamětech, jsa v l. 1256—1266 purkrabím na Hradci. (Reg. I. 403, II. 34, 201, 289.) Zůstala po něm vdova Vojslava, která se v letech 1287—1304 připomíná. (Reg. II. 600, 704, 878.) Pokud nám známo, neměl Jenec synův, než zůstavil toliko dvě dcery. Jedna z nich Atka stala se převořiší kláštera sv. Kateřiny v Olomouci a obdržela r. 1287 od mateře své pro sebe a konvent svůj podací kostelní ve Vážanech. Druhá Kedruta vdala se před r. 1294 za pana Dmitra bezpochyby z rodu Meziřických z Lomnice, v jichž držení se potom Deblín vyskytuje a darovala r. 1294 s manželem a mateří podací kostelní v Deblíně řádu německému. Dotčení bratří Arkleb a Jenec měli také sestru vdanou, jejíž syn Mutina se r. 1261 připomíná. (Reg. II. 474.) Arkleb měl kromě dcery Zdeslavy, kteráž byla r. 1279 vdovou po Markvartovi ze Slatiny (Reg. II. 505.), dva syny Arkleba mladšího a Vítka, o nichž tuším poprve jest řeč r. 1252. Sice Arkleb, jenž seděl na Dubně, vyskytuje se ještě v l. 1281—1292. (Reg. II. 538, 674.) Vítek držel Loučku v l. 1292—1322 a daroval r. 1292 s mateří svou Budskou ves Schonstrasse komendě templářův v Čejkovicích. V téže krajině u Hodonína držel také ves Hrušky. (Reg. II. 674—936, III. 143—318.)

Palacký (I. b. 496.) klade do rodu tohoto bratří Nezamysla a Ratibora maje za to, že jsou synovcové Jencovi z Deblína. Ale domnění jeho jest omylem, zakládajícím se na vydání Bočkově, kdežto v Erbenově vydání (Reg. I. 603 č. 1312) se omyl tento napravuje.

Stejného erbu a tudíž i stejného rodu s Deblínskými byl Skoch z Hvězdlic, jenž se v l. 1263—1297 vyskytuje, a v tomto

roce byl komorníkem kraje Brněnského. S jeho jménem písaři nemilosrdně strkali; někde se nazývá Zehsche, jinde Zachitho a opět Zocho neb Schoto. (Reg. II. 168—760.) R. 1287 připomíná se syn jeho Onšík, o němž se zpráv pozdějších nedostává. Ještě před vyzdvižením nových desk zemských vyprodal se rod tento z Hvězdlic. Potomci jeho nepovrhali oblíbenými jmény předkův svých. R. 1362 vyskytuje se Skoch z Chvalkovic téhož erbu v listu bratří Rataj v Kroměříži daném. (K. O.) Podle toho psal se po vsi Chvalkovicích mezi Bučovici a Zdounkami. Po téže vsi psal se a téhož erbu byl také Oneš z Chvalkovic, jenž ručil r. 1380 za pány Bučovské, když se v dluhu nějakém židům Brněnským zapisovali. (T.)

V pozdějších dobách již nikoho tohoto rodu a erbu nebylo. Šramové z Deblína, kteří byli napřed měšťany Brněnskými a potom erbem a titulem z Deblína obdařeni jsou, před povýšením svým do stavu panského (1710) předkládali dvorské kanceláři, že pocházejí z rodu, který již v 12. století na Moravě žil a ztrativ r. 1312 statky Deblín, Drahotouš a Řečici v takovou chudobu upadl, že se do Brna uchýlil a tu bydlel (R. K.); ale těm a takovým zprávám, jež se v dvorské kanceláři pro nedostatek odborných známostí za pravdu měly, nelze víru míti.

7. Vladyky ze Štítného.

Známo jest, že slavný spisovatel Tůma ze Štítného byl jednoho rodu s pány z Kravař, Plumlova, Dubé a jinými rodinami, kteréž nosily na štítě střelu zavinutou a že s těmi, kteří se potom Štítnými ze Štítného psali, nic společného neměl. Tito měli ve štítě dva husí krky proti sobě obrácené, kterýžto erb jak v Čechách tak i po Moravě a v rozličných jejích končinách tak rozšířen byl, že tu nesnadno mysliti na společný původ.

Na Moravě vyskytuje se první tohoto erbu Bohuněk z Olšan (1337, v listu slove de Zerzie t. j. ze Rze), jenž svědčil Filipovi z Vranovic, když nějaké své dědictví prodával. (T.) Týž nazývá se ještě r. 1348 z Olšan a r. 1356 zase ze Rze. (Volný V. 418.) Téhož erbu byli také 1365 Ronovec a Jan, bratří z Boršic, r. 1388 Bedřich z Kojšova, Svatobor a Doman, bratří ze Závořice, r. 1397 Janek z Babic, Petr z Lichtnova a Výšek ze Závořice. (T.) Všechny tyto osoby měly živnosti své ve východní Moravě.

Asi současně s nimi vyskytují se vladyky téhož erbu v západním koutu Moravy, kdež mezuje s Čechami a Dolními Rakousy. R. 1381 prodal Smil z Lideřovic úroky v Lideřovicích (u Dačic) Domaslavovi z Studené a Mikšíkovi ze Pněvé Lhoty. Mikšík snad pocházel z Čech, kdež stávala Pněva Lhota a jest bezpochyby týž, kterýž se nazývá potom Mikšíkem z Lideřovic. Tento Mikeš věnoval r. 1381 na Lideřovicích manželce své Zdence a děti své všechny poručil Domaslavovi z Studené. Před r. 1392 zemřel zůstaviv vdovu Zdenu a syna Jana. Ti oboji psali se r. 1392 ze Štítného, poněvadž mezi tím byli statek Štítný (totiž aspoň polovici vesnice) koupili. R. 1392 prodala Zdena věno své Domaslavovi a Jan ze Štítného přiznal se, že prodal Domaslavovi také to, „co přebývalo přes věno mateře jeho". Potom prodali Domaslav a Jan Lideřovice společně nějakému Beneši z Lideřovic. Témuž Janovi a Otíkovi, faráři ve Mnichu (rodilému z Jindřichova Hradce), zapsala r. 1407 Ofka z Prostého věno své v Prostém. (DB.) Od té doby přibývalo Štítným statků v Čechách, tak že měli málo styků s Moravou.

Stejného erbu s Janem byl také Bohuněk z Maršova tak psaný po vsi Maršovu také v okolí Dačickém. Poznáváme pečeť jeho z listu d. 1419, jímž Mareš z Volféřova prodal ves Urbanov. (H.) Týž Bohuněk měl syna Mikuláše a dceru Elišku, vdanou za Hanzlíka z Bezce. Když Mikuláš zemřel, uvázali se Mareš z Vydří a Mikuláš ze Štítného ve zboží jeho vsi Jihlavku, Maršov, Olšany a Rymberk, o něž se s nimi Eliška r. 1437 soudila. K Jihlavce připovídal se Jan ze Štítného, jenž Mikuláše z Maršova nazýval strýcem svým, ale nedostal jí, leč dal Maršovi 20 kop, vdově po Mikuláši 40 kop a Elišce 50 kop. (Brandl, lib. cit. III. 91, 188, 195.) Štítní ze Štítného žili až do 16. století.

8. Horečtí z Horek.

R. 1352 připomíná se jako svědek Ješek z Horky odjinud z Sušice, jak psáno jest na pečeti. (KO.) Horkou neb Horkami míní se bezpochyby ves u Olomouce, a Sušice jest mezi Lipníkem a Přerovem. Ješek pečetil pečetí, na níž se spatřuje přilbice s hlavou jednorožcovou. Tak i pečetil 1374—1380 Ješek Hromada z Horek a z Sušice, jehož bratr Jan byl kanovníkem kostela Olomouckého. (Viz o nich u Volného I. 444—445.) Avšak bratří Jan a Ješek z Sušice a odjinud z Horky, prodávajíce

r. 1422 tři hřivny úročního platu ve vsi Horce Anně abatyši a konventu od sv. Jakuba z předhradí města Olomouce, pečetili štítem, na němž se spatřuje hradba se stínkami pošikem od pravého horního koutu v levo dolů položená a jednorožcem položeným nad přilbicí. (KO.) Téhož erbu užívali také Horečtí z Horek v 16. století. (PZ. 294.) Týmž znamením také pečetil r. 1409 Jiřík z Radkova, vesnice u Dřevohostic, o jehož příbuzenstvu nic nevíme, poněvadž nápis na pečeti jeho nelze přečísti. (T.)

9. Hrad Gansperk.

Hrad tento stál již v první polovici 14. století u vsi Suchova, jihovýchodně od Ostroha a Uherského Hradiště. Se jménem jeho souvisí příjmení, kteréž měl Beneš Hus. Buď totiž se tak po hradu jmenoval aneb jej založil a po svém příjmení nazval. R. 1339 prodal s mateří svou Kedrutou Kurovice a Třebetice a věnoval na Újezdě sestře své Anežce, manželce Hynkově z Bystřice. (Reg. IV. 278, 286.) R. 1366 spolčil se se Ctiborem z Lipové v příčině Lipové, Němčí a Korytné, r. 1368 s Chotiborem z Stráně a r. 1371 prodal Nemotice. (D. O.) Ve všech těch zápisech slove Hus z Gansperka. Měl dva syny Vernuše a Viléma, kteří prodali r. 1376 dědictví své v Svatobořicích R. 1381 psali se z Lipové a jako společníci Ctiborovi prodali s ním městečko Lipovou s příslušenstvím. (DO.) Později seděl na Gansperce Bohuše z Otěšic, s nímž se soudil r. 1406 Ješek z Lukova, že mu pobral víno z hor Bzeneckých. (Lib. cit. I. 186.) Nástupce jeho Beneš Doupovec z Doupova zemřel před r. 1417, zůstaviv vdovu Voršilu, která držela dědiny některé v okolí, a dceru Perchtu, vdanou za Divu ze Šišma. (DO.) Současně se připomíná r. 1417 Jan Lýsek z Brandýsa odjinud z Gansperka. (T.) Někdy za husitských válek dostal se Gansperk v držení Petra z Kravař, pána Strážnického, ale od něho byl zastaven. Taktéž zůstával v zástavě za Jiříka a Vácslava, synův Petrových. (Lib. cit. III. 115.) Po smrti Vácslavově obnovil zástavu Jiřík r. 1439. Zastavil Drslavovi z Nakla a Elišce z Roščína, manželce jeho, zboží Gansperské i s platem v Němči horní, „jako jsú to držali za mého otce a za mého bratra paměti dobré“, do jich dvou životů. (T.) R. 1486 byl hrad tento pustý a držen ke Strážnici. (Příště dále.)

Dvě moravské pověsti o císaři Josefu a o Ječmínkovi.

Podává F. Bartoš.

Jako svou minulost lid si obetkával pásmem pestrých bájí, z nichž nesnadno jest dobrati se dějinného jádra, tak i od neutěšené své přítomnosti klenul si zlatý most blažených nadějí do lepších časů budoucích. Tak vybájil si vojsko svatováclavské zavřené v hoře Blaníku, odkudž prý se vyhrne, až bude národu českému nejhůře, aby porazilo jeho nepřátely a sjednalo vlasti bývalou moc a slávu. A tak i selský lid poddaný, tísněný těžkou porobou, utěšoval se věštbami lepší budoucnosti, kdy přestane poddanství s robotami, a lid bude svoboden a svým pánem. I tu měla tato toužebně očekávaná doba nastati, až bude lidu nejhůře.

Z obou následujících pověstí jakož i z jiných toho druhu zdá se vysvítati, že skutečně jacísi proroci podivínové mezi selským lidem obcházeli, živíce utěšujícími věštbami jeho naději v lepší budoucnost. Že pak císař Josef kruté nevolnictví značně ulehčil, lid od něho očekával, že i zbývající roboty zruší a jemu plnou svobodu sjedná. Doslýchaje pak, že panstvo s rozmanitými reformami císařovými jest nespokojeno, lid se domníval, že se tato nespokojenost jediné obrací proti jeho snahám lidumilným, a po předčasné smrti milého sobě panovníka nevěřil, že umřel, nýbrž že toliko útěkem unikl nástrahám panstva a v přestrojení mezi selským lidem obchází, aby ho těšil a časem svým započaté dílo své dokončil. A tak se snad stalo, že lid ony proroky čas od času tu i tam se objevující s císařem Josefem neb i se starší podobnou osobou báječnou, knížetem Ječmínkem, stotožnil a novými bájemi obestřel.

Že se skutečně takové osobnosti, pánům nemilé, místy mezi lidem objevovaly, tomu by také nasvědčovaly ony přísné prohlídky úřední, dvakráte za rok konané, tak řečené hledání Ječmínka. O jednom takovém Ječmínku-Josefovi podal mi zprávu p. F. Zelinka, rolník z Louk na bývalém panství malenovském, o císaři Josefu p. Jar. Gryc z Ruprechtova na Víškovsku.

I.

Za stara konávalo se hledání Ječmínka ve všech obcích celého panství nočního času stejnou dobou na minut hodiny

v raně (najednou), ať si třeba pršelo jak pršelo. Písaři kancelářští, myslivci a mládenci mysliveční, drábi a vrátný rozešli se ozbrojeni po dvou po osadách, přibrali si místní úřad a konali prohlídku dům od domu. Kdyby se jim hledaný Ječmínek vydřel a utíkal, měli ho zastřelit. A proto prý páni na Ječmínka měli tak s kopce, že chodě mezi lidmi povídal, že roboty přestanou.

Prohlídka se konala velmi bedlivě a přísně. Jedna osoba z místního úřadu s jedním od kanceláře postavili se u dveří na stráž, druzí dva vešli do stavení a prohledali důkladně kde co. Ječmínka ovšem nenalezše šli o dům dále, a když obešli celou dědinu, odebrali se na zavdanou do hospody na panské útraty.

Ječmínek měl v každé obci některé známé sousedy, k nimž chodíval na besedu několikráte za rok. Přicházíval, když už ostatní domácí spali; ve dne málo kdy přišel.

„V naší obci Ječmínek měl dva sousedy známé, Martina Gahuru a Šimona Zelinku Zahradského. Gahury jsem neznal dobře, ale Zelinka byl mého otce vlastní strýc. Když k nám strýček přišli na besedu, sedli si s mým otcem pod kamny a vždy si kdesi cosi vykládali. Já jsem byl tehdy (ok. r. 1840) malým školákem. Večer vylezl jsem si na pec a poslouchal pozorně, aby mi ani slova z jejich rozprávky neušlo.“

„Jednou večer došla řeč na Ječmínka. „Josefku,“ pravil strýc mému otci, „zas byl u mne včera ten Ječmínek. Ani bych dnes k tobě byl nepřišel, ale ti to musím povědět. Přišel včera, když už všeci spali. Povídal zase, že přijdou hrubé platy na sedláky, že se bude muset platit (daň) ze všeho, i z metly (koštěte). Ale ten útisk bude poslední, za krátko všecko to přestane, i roboty budou zhozeny (zrušeny) zadarmo a bez výkupu.“

„A kdo je ten Ječmínek?“ ptal se otec strýčka.

„No, kdo by byl,“ strýček na to, „císař Josef je to. Jedni povídají, že umřel a že se po smrti zjevuje chudým lidem, jiní zase, že se ztratil, a nikdo neví kam. Ale už jak je to, tak je to, ke svým známým zavdy (někdy) přichází na besedu, přeptává se na všelico, jak se nakládá s chudým lidem a obzvláště s těmi, co robotují.“

„A jak ten Ječmínek vypadá?“ vyzvídal můj otec.

„Je prostředního věku,“ vykládal strýček, „a dosti vysoký. Spravený (oděn) je v dlouhý kabát, modravé nohavice nosí do

bot lesknoucích se vždy jako zrcadlo, může být bláta třeba po kolena. Oděn je pláštěm z modravého sukna a na hlavě má širokou čepici se štítem."

„Předvčerejšky byl večer zas u Martína a ptal se ho, už-li ho hledali. — Ó, hledali, hledali, hned prvnější týden, a dobře! Byli tu i od kanceláře, a nenašli nic. — Mohou hledat, pravil Ječmínek, třeba každý den, žádného nenajdou ano nechytnou. To jsem já, Martine, co ho hledají. Vidíš-li tento plášť? Když ho mám na sobě, žádný mne nevidí, leda ten, který chci, aby mne viděl. Tady v Loukách mne vidíš a znáš ty, Martine, a druhý Šimon, co bývá na zahradě, a jinam tu ve vaší obci nechodím k žádnému. A potom zas chodívám v Sazovicích k Ženatíkovi, jsme spolu dobře známi".

„A také-li, strýčku, u vás neb u Martina zůstává na noc ten Ječmínek?" ptal se zas otec.

„To nedělá nikdy a u žádného," strýček na to. „Jak přijde, tak odejde. Dvéře jsou zavřeny, nikdo jich neotvírá, a z ničeho nic, Ječmínek už sedí za stolem. Posedí a pořečnuje a náhle zase zmizí zavřenými dveřmi, aniž odcházeje řekne, kam jde. Když byl u mne, všeci domácí spali, a žádný ho neslyšel, ale i kdyby nebyli spali, nebyli by ho viděli ani slyšeli pro ten plášť, kterého se sebe nikdy nesdělá."

„Když ke mně poprvé ten Ječmínek přišel, dával jsem mu krájet chléb, ale nechtěl, že on nic nejí ani nepije, že mu není dovoleno. Už se kolikráte přihodilo, že pršelo jako z kůry, bláta bylo po kolena, a on přišel, ke mně a nebyl nic zmoklý a boty neměl nic zamatlané a blyštěly se jako zrcadlo. I podivil jsem se tomu, řka: Venku prší, tak se leje, bláta je dosť a vy jste suši, jakoby na vás ani nekaplo. Jak je to možná? — Vidíš, Šimone, ten plášť mne kryje ode všeho: nezmoknu, nezamatlu se, spáti nemusím, jísti nemusím ani píti, žádný mne v něm nevidí, hned se mohu ztratit a zas ukázat, komu chci. A přece mne pořád hledají. Loňského roku potkal jsem je v jedné dědině na Hané, když mne šli chytat a vázat. Měli s sebou i provazy. Pomyslil jsem si: No, jenom chytejte, však chytnete, a šel jsem vedle nich svou cestou dále."

„A tento Ječmínek není nikdo jiný než císař Josef sám," doložili strýček Šimon. „Přihodilo se nejednou, když vstával od stola, nebo když se mu plášť rozvinul, viděli jsme já i Martin,

že má na prsou zlatou hvězdu. A takové zlaté hvězdy nenosí nikdo, jenom císař pán, kdež by ji kdo jiný nabral?"

Také kterási tetka z Louk viděla prý jednou v pravé poledne Ječmínka. Šel prý jakýsi pán pěkně spravený z lesa od padělků cestou k dědině. Na té cestě vždycky bývalo na jednom místě jakési bařisko blativé, kteréž lidé chodníkem nad cestou obcházívali. Ale neznámý ten pán šel rovnou cestou bláto nebláto a za mák se nezamatlal. Popošed cestou několik kroků, náhle zmizel. Z toho žena snadno uhodla, že nebyl nikdo jiný než Ječmínek.

Na Hané zase hledávali jiného Ječmínka. Tam kdesi na zámku — jiné pověsti jmenují přímo zámek chropinský — byl pán, a byl velmi nedobrý a přísný na svůj lid poddaný, kterýž trýznil a sužoval, jak a čím jen mohl. Paní toho pána zase byla velice dobrá, a bylo jí líto lidu tak ukrutně týraného. Sedláci, znajíce její dobré srdce, přišli si jí postěžovat a prosili jí, aby se jich ujala proti zlému manželu svému. Paní jim slíbila pomoci a jala se choti svému velmi důtklivě domlouvati, aby měl slitování s ubohým lidem robotným a netýral ho tak nemilosrdně a nemilo Bohu. Ale pán se na ni zhruba obořil, že prý sedláci jsou toho zaslouženi, že on jest jejich pánem a že si od nikoho nedá poroučeti. Od té doby zanevřel také na svou paní pro tu přímluvu, a když neustávala ujímati se ubohých poddaných, týral i ji.

Jednou strhla se na zámku mezi pánem a paní o tu věc veliká váda. I sebrali se sedláci a šli své patronce na pomoc; pána sbili a ze zámku vyhnali. Ale když se potom sháněli v zámku po své příznivkyni, ta zatím byla zmizela, a nikdo nevěděl, kam se poděla. Prohledávali celý zámek, i po polích a lesích jí hledali, ale paní nikde. Až kdosi ji přece našel, ana právě porodila překrásné pacholátko se zlatými vlásky. Spěchal to zvěstovat ostatním, ale než se vrátili, aby svou dobrou paní do zámku dopravili, byla už zase i s chlapečkem tatam, a všecko pátrání po ní bylo marné."

„Tak vzalo na Hané počátek hledání Ječmínka, totiž toho chlapečka, co se v ječmeni narodil, ale tu kole nás zas se hledal jiný Ječmínek. Časem se ti Ječmínci popletli, a jsou dva Ječmínci. A tak, když se kdo zeptá hledajících, koho hledají, odpovědí, že Ječmínků."

„Ale ten pán z toho zámku se také ztratil, všeci se potratili, jenom se vypravovalo, že na zámku straší.“

„Až posavad hledají v obcích Ječmínka dvakráte do roka, ale za včilejší doby už od kolika roků se o něm nic nevypravuje.“

II.

Okolo r. 1840. potuloval se na Víškovsku žebrák zvláštního druhu. Byl to stařec 80letý, prostřední postavy. Na hlavě nosil vysoký černý klobouk, kaštanový kabát sahal mu pod kolena, za kabátem nosil zastrčenu koženou tobolku, vycpanou spisy. Podpíraje se o hůl chodil dům od domu. Místo obvyklých jiným žebrákům modliteb a proseb říkával slabým hlasem své zvláštní sloky, jako:

„Přišel jsem k vám z dobré vůle,
hleďte mne obdarovat,
skládat sobě dobré dary,
chcete-li mi něco dat.“

Dostalo-li se mu almužny, děkoval:

Zaplať vám to Pán Bůh milý,
že jste mne obdarovali,
byste se někdy v nebesích
s ním všeci radovali.

Nebyl-li nadělen, odcházeje říkal:

Zaplať vám to Pán Bůh milý,
že jste mi nic nedali atd

Byl-li na něco tázán, rád se rozhovořil, vplítaje často v řeč „à propos“.

Jednou v zimě usedl si v jednom selském stavení pod kamna. Hospodyně předla na kolovrátku a rozmlouvala o čemsi se svým mužem. Za řeči prohodila: „Šak to Pán Bůh spraví“. Na to ozval se žebrák řka: „Polámejte tedy ten kolovrat a počkejte, až vám ho Pán Bůh spraví!“

Byla-li řeč o platech a daních, říkával, že se to musí brzy změnit, a stěžoval-li sobě lid na to neb ono vládní nařízení, těšíval ho, že půjde a všecko to spraví.

Častěji docházíval do Lhoty k sedláku Pokludovi, vyhlášenému po celém okolí mudrákovi. Kdo nějaké rady potřeboval, zašel k Pokludovi, kdež se mu jí vždy dostalo. Jmenovitě věci náboženské a správu státní Pokluda rád posuzoval a mluvíval,

jako by už zpraven byl o věcech budoucích, kteréž i někdy předpovídal.

Lid se domníval, že všecku tu moudrosť má od onoho žebráka, a poněvadž se roznesla pověsť, že lidé, u nichž byl noclehem, viděli na jeho prsou pod kabátem zlatý kříž, lid žebráka toho pokládal za císaře Josefa, kterýž neumřel, nýbrž uniknuv svým pronásledovatelům za žebráka se přestrojil, aby ho nepoznali.

Zaniklé osady na panství Brtnickém.

Od F. A. Slavíka.

Vedle předhistorických osad, jejichž památky objevuje badání archaeologické často na nynějších polích a pastvinách, v cihelnách a lesích, jest na Moravě nesmírné množství osad zaniklých v době křesťanské, a to v úrodných rovinách i v hornatých krajinách.

Byly v ukrutných válkách a vpády nepřátel nejvíce do konce XV. století zpustošeny a spáleny, lid vyhuben nebo rozplašen. Na jich místě vidíme nyní pole, pastviny, lada nebo lesy.

Někde podnes není v dalekém okolí některých měst žádné osady, kdežto jindy bývaly tam četné vesnice, malé i velké.

Zaniklých osad takových nalezá se mnoho ve všech končinách Moravy, jak topografie † P. Ř. Volného, r. 1835—1842 vydaná, svědomitě uvádí, pokud známé tehdy prameny historické obsahovaly, polohu jedněch určujíc a druhých za neznámou označujíc, jmenovitě v samém okolí Brněnském, u Židlochovic a Ždánic, v Olomoucku v okolí Plumlova, Zábřehu, Moravské Třebové, na východní Moravě u Litenčic, Malenovic, Milotic, u Světlova, Vsetína, na jižní nejvíce u Znojma a Hradiště (Pöltenberg), na západní u Jihlavy, Rudolce, Dačic, Nové Hříše jinak později Říše, Brtnice, Třebíče a jinde.

Ale někde jest oněch zaniklých dědin ještě více.

Dovídáme se o tom z rozličných zápisův a starých register bývalých panství. Podle nich a místních jmen určiti se také může poloha mnohých osad, za neznámé pokládaných, někdy i velikost jejich dle toho, kterým lidem z okolních vesnic a měst

byly pusté role, louky a kopaniny pronajaty nebo dány a za jaký plat.

Podle toho určena jest ku př. poloha některých zaniklých osad na bývalém panství Třebíčském v pojednání o tamních poddanských poměrech (v Čas. Matice Moravské 1891, str. 233. a 240.), a zde ještě více na blízkém panství Brtnickém.

V XVI. století patřilo k tomuto panství na 3½ čtver. míli 31 osedlých míst (3 městečka a 28 vesnic) a dle topografie Volného VI. d. str. 335.—370. těchto 12 pustých osad s určenou polohou: u Jestřebí Lhotka a Strenče, u Malé Brtničky Stančice, u Přibislavic Lhotka a Čertovec, u Opatova Jenišov, Martinice, Velké a Malé Petrůvky, u Staré Hříše jinak Říše Čížov, Lipovec a Veselá; pak dle starého urbáře z 2. polovice XVI. století a desk zemských ještě na str. 370. uvádí 6, vlastně 4, pustých vsí, blíže neurčených: „Dašovice, Komarov, Bezděkov, Svojkovice, Zhořec, Starou Kněžičku a pusté dvory Strážov, Bohdaucký a Žalkovský“, na str. 346. u Komárovic „Ořetyn(?)“.*)

Bylo jich ale více i podle téhož urbáře; neboť bylo již tehdy, když obdržel zasloužilý P. Řehoř Volný z něho výpis, 11 listů v něm vytrženo, totiž: jeden mezi popisem Brančic (jinak Brancouz) a Chlumu a deset mezi Přibislavicemi a Dašovicemi. Poměrně k jiným zápisům téhož urbáře schází tu asi 5 nebo 6 zaniklých osad.

Při ostatních pustinách jest poznamenáno, kteří lidé z okolních obcí měli pod plat některé pozemky, role, louky, kopaniny a kdo tam lesy prodává nebo spravuje. Jmenují se v něm pusté vsi: „Dašovice, Svojkovice, Březová, Bezděkov, Petrůvky, Čížov, Veselý, Lipulec, Jenišov, Petrůvky Malé, Martinice, dvůr pustý Strážov, Stančice, ves pustá, Strenčí, Lhotka a Zhořec.“

---

*) Podle zprávy Volného VI. str. 370 choval se prý tento důležitý urbář ze XVI. století na radnici Brtnické; teď jest v archivu ředitelství velkostatku. Za laskavou ochotu při studiu tamních památek od sl. ředitelství prokázanou díky vzdávám. — Nepochybně byla Volnému odtud, jako z jiných úřadů, podána zpráva, a pisatel některé omyly napsal, ku př. Komárovice (ne „Komarov“) nebyly pusté, nýbrž osazené podle téhož urbáře; poznamenány jsou však u nich, jako u některých jiných vesnic, pusté lány. Ves „Stará Kněžička“ vůbec ani žádná nebyla; čte se na konci urbáře zřetelně psáno: „F a r a Kněžická (totiž fara v blízké vsi Kněžicích), od té fary louky v platu drží lidé...“ Misto dvůr Bohdaucký má státi „Bohdanický“, „Bohdanský“, místo Žalkovský „Žilkovský v Bítovčicích“...

Které to byly osady napsané na listech vytržených a které vůbec jsou v té krajině zaniklé obce, jiř tehdy pouze jako trati u jiných osad jmenované; jak veliké někdy bývaly a kde určitě můžeme je najíti; kdy ještě byly zalidněny a kdy spustly: dovídáme se, hledajíce a srovnávajíce zápisy při všech ostatních místech a také v jiných pramenech historických, hlavně v nejstarších deskách zemských od počátku jich r. 1348 až do konce XVI. století a v starých urbářích aneb popisech bývalého panství.

Tímto spůsobem určeny jsou všecky osady výše jmenované, a ještě 10 jiných, které nejsou tam uvedeny a již z paměti lidu většinou vymizely, totiž: Bohdanice, Cidlinka, Doubkov, Lhota, Loučky, Mosty, Skalky, Šamonín, Větrov a Vyhnanov. —

Srovnáním těch pramenů vychází pak na jevo, že jmenované osady nezanikly v husitské nebo 30leté válce, jak se o některých praví, nýbrž válkou mezi králem Jiřím z Poděbrad a Matyášem Uherským.

Husitská válka r. 1420—1434 a třicetiletá r. 1618—1648 neublížily celé krajině tolik, jako jediný rok 1468, kdy král Matyáš Uherský oblehal Třebíč, ukrutně spustošil toto město i daleké okolí a mnoho dědin vyhubil.

Po husitské válce připomínají se totiž r. 1447 a 1464 osady jakožto osedlé výslovně Zhořec, Rychlov, Větrov, Petrůvky, Mosty, Martinice, Strážov; ale potom roku 1481, 1505, 1535 a v urbáři r. 1580 a 1590 všechny jakožto pusté.

Do 30leté války spustly již tak a do zapomenutí upadly, že ani tamní lid o nich nevěděl. R. 1678, když sněmovní kommisse popisovala ono panství, dověděla se a poznamenala jen o Petrůvkách u Opatova, že tam byla někdy ves, ale že jest t. č. vysokým lesem porostlá. Staří lidé jí vypravovali, že „spustla před více než 200 lety". (Zem. reg. podd. č. 268.)

Ostatní staré dědiny zůstaly i po 30leté válce zalidněné majíce úhrnem na celém panství domů $^4/_5$ osedlých a $^1/_5$ pustých rolí vzdělávaných více než $^7/_8$, pustých méně než $^1/_8$.*)

---

*) Podle zprávy od vrchnosti dané bylo r. 1667 na celém panství 496 domů osedlých, 46 lhotních neboli nově osedlých a 101 starých pustých; podle zprávy sněmovní kommisse r. 1678: domů starých osedlých 481, od r. 1656 nově osedlých 30, nových pustých 53, starých pustých 91; rolí po válce nově vzdělaných 459 měr a stále pustých 1912 měr. Všech bylo r. 1656 měřeno 20355 měr. (Zem. registratura podd. č. 268.)

Zaniklé tam osady následují tuto všecky v abecedním pořádku:

1. Bezděkov u Předína, připomíná se r. 1437 a 1446 jakožto osedlý (Desky zemské Brněnské, vydané XII. 356, 480, 481); ale r. 1505 „Bezděkovec ves pustá" (D. z. Brn. XVI. 36. Oldřich z Miličína a na Šumvaldě vkládá t. r. Zdeňkovi a Burjanovi bratřím z Valdšteina tvrz a ves Štěmechy, ves Předín, v městečku Heralticích 6 lánů, ve vsi Zašovicích 3 lány a ½ l., v Brancúzích 5 l., ve Hvězdoňovicích dvůr, ve Chlístově 3 l. a vsi pusté: Petrůvky, Březovou, Bezděkovec, Dašovice, Svojkovice, Jenišov a Čížov. Podle urbáře drželi okolo r. 1580 pole a jiné pozemky lidé z Rokytnice, Chlístova a Římova za plat 8 kop 26 gr. Nyní je tam les.

2. Bohdanice u Brodcův; pusté lány, louky a j. drželi poddaní v Brodcích, pustý dvůr ale psán jest u sousedního Hrutova. Byl tehdy již „zarostlý". Roku 1519 Hynek Brtnický z Valdšteina vkládá do desk manželce své Kateřině Zajímačce z Kunštátu: „zámek a městečko Brtnici s dvorem poplužním a podacím kostelním, ves Uhřinovice, Rychlov, Kněžice s podacím kostelním, pustou ves slove Skalky, ves Vísku, Brodce s pustou vsí Martinicemi a pustým dvorem slove Strážov, ves Hrutov s pustým dvorem Bohdanickým, ves Jestřebí s pustými vesnicemi, kteréž slovou Stančice, Lhotka, Zhořec a Střenče, ves Lhotu, Malý, Smrčný, Brancouze s mlýnem a vápenicí, Čichov, Radonín, Přibislavice s kostelním podacím, s pustou vsí Čertovcem, dvůr nový slove Hynkov, ves Zašovice s pustou vsí Malými Petrůvkami, městečko Opatov s kostelním podacím, s pustou vsí Jenišovem." (D. z. Brn. orig. 27, f. 24, Rep. 22, f. 21.) U Brodců jmenují se louky na „Bohdanicích".

3. Březová, zaniklá osada mezi Roketnicí a Štěměchy (jindy Oštěměchy); pole dána jsou lidem z Roketnice, dílem obci Římovské a „Oštěměchům" za plat 11 kop 9½ gr.

4. Cidlinka, jihovýchodně od Předína, byla tehdy „pustotina", a prodal ji Hendrich Brtnický z Valdšteina Mikuláši Klouzalovi z Rynarce a na Červeném Martínkově. (Vtěleno po † H. B. z Valdšteina roku 1598. do desk zemských 28, f. 12). Roku 1670. byla tu nová dědina založena, a dáno jí jméno zaniklé osady „Cidlina". (Ř. Volný, III. 364, 373.)

5. Čertovec u Přibislavic a nového dvora Hynkova (v. Bohdanice). Pozemky obdrželi pod plat obyvatelé z Přibislavic, Čichova, Radonína; z louky velké platili Přibislavští společně 3 kopy gr.

6. Čížov u Staré Hříše; posud zachovalo se to jméno u mlýna „Čížovského". Pozemky drželi podle urbáře lidé z Nové a Staré Hříše, Vapovic, „Bouslavic", Vystrčenic a z Olšova za 19 kop gr. Role jmenují se tam „na Čížově". (Urbář a zem. regist. podd. č. 268.)

7. Dašovice, veliká ves pod Horou u Předína; platilť z rolí a zákopů jejích až 47 kop gr. lidé z Předína, Štěměch, Římova, Čáslavic, Loukovic, Roketnice a Želetavy. Po ní slove trať u Předína „na Dašovicích" a mlýn jižně od Štěměch.

8. Doubkov, o němž je zpráva při obdarování kláštera Tišnovského r. 1234. (Codex diplom. Moraviae II. 275, Regesta Bohemiae et Moraviae I. str. 404.) a později u panství Brtnického, ležel nad potokem Brtnickým u Střížova. „Při této vsi jest půl Doubkova" (Urbář), ostatní u vsi Malého a lesy u Komářovic. Podnes jmenuje se tak mlýn Doubkov 2 km. severozápadně od Malého.

9. Jenišov u Opatova, kde se posud nazývá trať „Jinšůvec" pod „Kubovskou cestou" do Dlouhé Brtnice (katastrální mapa) a rybník „Jinšov". Pole drželi z Opatova a po jednom člověku z Předína, Staré Hříše a Markvartic za plat $15^1/_2$ kop gr. „Na té pustině les prodává a spravuje hajný z Opatova". (Urbář.)

10. Lipůvce, jinak Lipůvec, Lipulec, Lipolec u Staré Hříše, byly ještě r. 1447. a 1448. zalidněná ves (D. z. B. XII. f. 49 a 58, vydané str. 369. č. 603. a str. 386. č. 818.), ale po válce Jiřího z Poděbrad s Matyášem Uherským pustá. R. 1481. vkládá se Hynkovi Brtnickému z Valdšteina do desk „ves Stará Hříše, ves pustá Lipuovce a druhá pustá ves Veselé". (D. z. Brněnské orig. XI. f. 12.). Něco polí orali si poddaní ze Staré Hříše pod plat $12^1/_2$ kopy gr., „les na té pustině spravují a prodávají hajní odtud ze Staré Hříše". (Urbář.)

11.—13. Lhotka jedna pustá ležela mezi Brtnicí, Jestřebím a Uhřinovicemi, odkud lidé ujali pusté role a kopaniny za plat 7 kop $33^1/_2$ gr. Jméno její zachovalo se u panského „lesa Lhotského" u Jestřebí.

Druhá zaniklá ves téhož jména byla mezi Přibislavicemi a Radonínem a prodána r. 1577. s pustou vsí Čertovcem onomu

pánu Brtnickému. (D. z. Brn. XXVI. f. 61. a Ř. Volný, VI. str. 350.).

Na třetí Lhotu nebo Lhotku v oné krajině upomíná trať „Lhotský les“ u silnice mezi Dlouhou Brtnicí a Hladovem, západně u Opatova; ale historických dokladův o ní se nenalezlo.

14. Loučky, Loučka, zaniklá ves u Dlouhé Brtnice. R. 1535. prodal Jiří z Olfeřova Jetřichovi Dobrovodskému „půl Dlúhé Brtnice, půl vsi pusté Zhořce a půl vsi Loučky“. (D. z. Brn. XVIII. f. 23.) Celou ves koupilo pak město Jihlava. Na blízku bývaly

15. Martinice u Malé Brtničky; pusté role, kopaniny a jiné pozemky dány pod plat 10 kop 40 gr. lidem z této sousední vesnice a z Opatova, Brodcův a Hrutova. Z Brtničky platili „z rolí na Martinicích za $^1/_2$ lánu i za desátek po 17 gr.“, a podnes jmenuje se tam ona trať „na Martinicích“.

16. Mosty u Kněžic byly ještě r. 1464. vesnicí. Toho léta vkládá Václav kněz z Dolan a z Kněžic Václavovi z Maříže „Kněžice ves a k tomu Rychlov, Větrov, Petrůvky, Mosty, Martinice, ve Strážově dva pluhy role“. (D. z. Brn. XIII. f. 2, vydané str. 394. č. 12.) Totéž prodáno bylo pak Hynkovi Brtnickému z Valdšteina, a r. 1580. slove u Kněžic pusté místo a „les Mosty až k Petrůvkám“.

17. Ozřetín jinak Ořetín, někdy ves u Střížova, přichází několikráte ve starých deskách zemských. Když spustla, drželi „kopaniny na Vozřetince pod cestou Bítovčickou lidé ze Střížova“; na pustý „dvůr Ořetinský stal se r. 1557. výjezd a role a louky pod plat jsou puštěny lidem ze Střížova, Sedliště, Přemilkova, Bítovčic, a ze všech rolí pánu desátek obilní mají dávati“. Podnes říkají tam jedné trati „v Předním Ozratínu“, druhé „Zadní Ozratín“ u cesty do Bítovčic. (Urbář katastrální a odpověď na Dotazník ve příčině „Vlastivědy moravské“.)

18. Petrůvky Malé u Zašovic (v. Bohdanice). Pusté role a zákopy měli r. 1556 lidé z Kněžic, Rychlova, Zašovic, 2 z Radonína, 1 z Brtnice, a platu vycházelo z nich 4 kopy 14 gr. Les na té pustině spravoval a prodával hajný ze Zašovic. (Urbář.)

19. Petrůvky Velké byly ves u Opatova, r. 1505 již pustá (v. Bezděkov). Okolo r. 1580. užívali jejich pozemků lidé z Opatova, Heraltic, Petrovic a Kralohova, platíce z nich úhrnem

31 kop 48. Podnes zachovalo se jméno to u jedné trati polní. (Mapy katastrální.)

20. Skalky, někdy ves u Kněžic. Jeden doklad podán jest u Bohdanic z r. 1590., a druhý z téhož léta zní: „Kateřina Zajímačka, manželka Hynka z Valdšteina přijímá svého manžela na pravý spolek na ves Komárovice, ves Kněžice s podacím kostelním, na pustou ves, slove Skalky . . . na ves Brodce s pustou vsí Martinicemi, na pustý dvůr Strážov". (D. z. Brn. XXVII. f. 43.) Jedna trať u Kněžic má totéž jméno. (Mapy.)

21. Stančice u Malé Brtničky, jak se tu podnes říká polím, $^1/_4$ hodiny severně ležícím „na Stančicích". (Odpověď na „Dotazník ve příčině „Vlastivědy moravské".) Pozemky dány byly nejvíce lidem z této vsi a z Kněžic pod plat 26 kop 7 gr. (Urbář); byla tedy osada poměrně k jiným dosti velká.*)

22. Strážov u Brodců byl r. 1464. ještě vesnice (v. Mosty), ale r. 1505. již pustina (v. Bezděkov), a okolo r. 1580. stál zde „pustý dvůr Strážov", jehož role dány pod plat (1 kopu 27 gr.) do Kněžic a dvěma lidem z Brodcův; „loučka pod hrází Strážovskou puštěna hajnému z Brodcův za práci". (Urbář.)

23. Strenčí, Strenč, jinak Trenčí, Trenč, zaniklá osada u Jestřebí přichází v deskách zemských a v jiných starých pamětech tiskem vydaných a byla sídlem vladyk z Trenče, r. 1415. ve Stonařově usedlých. Když byla spustla, ujali pozemky její obyvatelé městečka Brtnice a vsí Jestřebí a Kněžic, platíce z nich dohromady 18 kop $27^1/_2$ gr. Roku 1580. slove již u Jestřebí jedna trať „na Střemči" u silnice; jiné „role pusté v Šalkovství." (Urbář.) Posud říkají tam oné trati „na Střemči" a jednomu vrchu „Stremč". (Regist. č. 268 a odp. na „Dotaz".)

24. Svojkovice, někdy velká osada mezi Želetavou, Jindřichovem a Rosečí, k nimž dány jsou potom její pusté role a zákopy za roční plat 35 kop 36 gr. (Urbář.) Nynější Svojkovice byly u Roseče založeny r. 1709. (Volný, Die Markgrafschaft Mähren VI. 298.)

---

*) U Střížova praví urbář: „Při této vsi je Stará Seč, polovice Doubkova" (v. č. 8.) . . a kopaniny v Staré Seči měli poddaní ze Střížova. Není ale jisto, byla-li tato Seč osadou, jako jest toho jména ves na Moravě u Protivanova a Svatoslavě, v Čechách u Litomyšle, Nasavrk, u Sudislavě a Blovic, nebo byla-li to spíše jen paseka, jako se jmenuje les u Kněžic r. 1358. „silva dicta Secz" (Desky zemské Brněnské III. f. 14., tištěné str. 32.)

25. Šamonín jinak Semenín u Brtnice; připomínáť se u tohoto městečka: ... „les v Šamoníně, v pustých dílech, jež spravuje rychtář z Komárovic. Item za pouští ke vsi Uhřinovicům, na které Štěpán poustevník býval, jest také černý les za vodou; také přísluší k Brtnici"; dále u Malého „od Šamonínského rybníka" lesy, „kopaniny na Semeníně drží lidé z Brančic", jinak z Brancouz. (Urbář.)

26. Veselý, Veselé, také velká ves jihozápadně u Dlouhé Brtnice, r. 1481. již pustá (v. Lipůvce); její pozemky obdrželi pod plat 22 kop 51½ gr. lidé z Nevčehle, Pavlovic, Urbanova, Žatce, Ořechova a Staré Hříše. Vrch jeden posud jmenuje se tam „Veselský".

Roku 1756. založena byla tu nynější ves Nepomuk, aneb také „Veselá, Veselý" nazývaná. (Al. Pátek, Brtnice Trhová a zboží Brtnické, str. 83.)

27. Větrov bývala někdy osada mezi Rychlovem a Petrůvkami jižně od Brtnice podle zápisu z r. 1464. (v. Mosty.) Potom spustla a více se nepřipomíná.

28. Vyhnanov jmenovala se osada u vsi Malého; r. 1234. dal Přemysl klášteru v Tišnovicích (Tišnově) mimo jiné: ... Brtnice etiam cum suis villis ... Brancheves (nyní Brancouze), Cihove, Jastrabe, Ostěchovichi, Ugrinovichi, Preseka, Dubkova, U Malego, Vygnanov" ... (Regesta Bohemiae et Moraviae ed. K. J. Erben, I. 404.) Připomíná se ještě onoho věku až do l. 1259. (Codex diplom. Moraviae III., 265.)

29. Zhořec přichází v deskách zemských a jiných starých pamětech od r. 1365. několikráte, byla ještě r. 1447. zalidněná ves, ale r. 1535. a 1540. „pustá ves" u Stonařova. (D. z. B. vydané str. 370. č. 616., orig. XVIII. f. 15. a 23.) Role a zákopy její drželi pak lidé ze Stonařova a 3 z městečka Brtnice, úhrnem za roční plat 12 kop 16 gr. Jmenují se tu mimo jiné: „role při kostelním rybníčku", zákopy „nad Mosty"; z rybníčku kostelního platilo se 1½ gr. —

Jiné obce též arci ve válkách XV. století utrpěly, a bylo v nich podle téhož urbáře mnoho pustých lánů, rolí i dvorů.

Městečko Heraltice, které mívalo i právo hrdelní, kleslo tak, že byla z něho v XVI. století jen ves; rovněž i bývalé městečko Předín tak spustlo, že jmenuje se pak jen vesnicí.

Pusté dvory panské byly tehdy podle urbáře na panství Brtnickém: v Uhřinovicích, „rozdán byl něco lidem, ostatek k zámku se osívá“; — „dvůr pustý Bohdanický jest zarostlý“; — při Čechočovicích od panského dvora „rozdány role lidem a z nich i desátek pánu vychází“; — taktéž ve Hvězdoňovicích (Hvězdonicích), dvůr pustý Žilkovský v Bítovčicích, jehož role drželi z této obce a louky lidé ze Střížova; dvůr pustý Ořetínský, dvůr pustý Dobrkovský a Víčkovský; „louky po těch dvořích puštěny jsou do vůle páně r. 1559. lidem do Libků, Petrovic, Kralohova“; z jedné veliké louky vycházelo platu 10 kop 10 gr.; tři louky zůstaly k ruce panské kliditi; — pustý mlýn panský byl u Čechočovic, pusté lány v Komárovicích, Hrutově, Brodcích, Předíně, Kralohově... podsedků pustých 9 v Radoníně a j. v. Mimo rytířská sídla v některých osadách zaniklých stály onoho času již pusté: hrad Rukstein, jinak Rutenštein, Hradiště nazván, a tvrz Střeliště.

Celkem bývalo v té krajině 60 osad, ale od konce XV. století jen 31 osedlých a těch 29 pustých, nečítajíc pustých dvorů, mlýna, lánů, hradu a tvrzí.

Do XV. století mívala tedy více dědin, nežli má podnes. Podobně vypadá to i v jiných krajinách, zvláště podél hranic moravsko-uherských a rakouských.

Nový pramen o svatém apoštolu slovanském Cyrillovi.

Napsal Fr. Pastrnek.

V životě svatého apoštola našeho Konstantina Solunského, příjmím „filosofa“, jenž blízek jsa smrti přijal jméno „Kyrilla“, nalezení ostatků sv. papeže Clementa v Chersoně a přenesení jich do Říma předůležitou, jak známo, hrá úlohu.

Máme o episodě této dva hlavní prameny:

1. slovanské „slovo“ pochvalné čili panegyricus „na přinesení ostatků přeslavného Klimenta“, které jest obsaženo ve velkých Četijích Minejích metropolita všeruského Makaria († 1564), na den 23. ledna. Otištěno v Kirillo-Mefod. Sborníku, jenž M. Pogodin v r. 1865 v Moskvě vydal, str. 319—326;

2. druhý pramen jest tak zv. italská legenda čili Vita cum translatione S. Clementis, otištěná v Acta Sanctorum Bolland. Mart. tom. II. Antwerpiae 1668. Fol. pag. 19—21, pak u J. Dobrovského, Mähr. Leg. 1826, u J. A. Ginzela, 1861, Anhang, a j. Zapotřebí, abych krátce vyložil, co dosavadní kritika o původu obou pramenů, o jich původcích, o době kdy vznikly, konečně o vzájemném jich poměru na světlo vynesla.

Všimněme si napřed pramene latinského. „Vita cum translatione S. Clementis", t. j., jak Pater Martynov (Revue des Questions hist., 41 [1887], p. 228) proti P. Lavrovskému dobře vyložil, „Vita sancti Cyrilli cum translatione sancti Clementis", kterou J. Dobrovský (Cyrill und Method. Prag 1823, p. 15) pojmenoval první čili italskou legendou, — významnější bylo by jméno „římské" legendy, jak P. J. Martynov (Revue des Questions hist. 36 [1884], p. 110) navrhuje, — v nynější své soustavě není než legendou Cyrillovou. První její vydavatel, Bollandist Henschen, připisoval ji biskupovi Velletrijskému, vrstevníku slovanských apoštolů, jenž skutečně listem dosud zachovaným (Acta SS., Mart. II., 15; Bibl. Casin. IV., 373) „Život a přenesení sv. Clementa" (Vita et translatio s. Clementis) papeži Janu VIII. věnoval. List ten stojí v čele zlomku Montecassinského. O Gauderichovi pak panovalo přesvědčení, že zprávy své čerpal z úst samých apoštolů slovanských a proto legenda tato obecně platila za nejspolehlivější pramen pro život sv. Cyrilla a částečně i sv. Methodia. Tak soudili J. Dobrovský, J. A. Ginzel, Fr. Rački.

Rukopisně zachovala se legenda italská z dob velmi pozdních, teprve ze XVII. století, v kterém i vydána byla. Srovn. J. Martynova, Revue 1884, p. 112 a násl. Máme však zevní důkazy, že aspoň v XII. století již známa byla. Jedno takové svědectví obsaženo jest v známém svodu životů svatých „Legenda aurea" Jakuba a Voragine, jenž v letech 1292—1298 byl arcibiskupem Janovským a krátkou zmínku o Konstantinu Solunském čerpal, jak sám dí, z kroniky Montecassinské Lva Ostienského († 1115—1118). Druhé svědectví objevil J. Martynov (Revue 1884, p. 125 a násl.) v kronice Jana Berardi (kláštera Casa aurea) z XII. století, kdež nápadným způsobem datum (30. prosinec) přenesení ostatků sv. Clementa s legendou italskou se shoduje.

Také v slovanském životě sv. Cyrilla nalezení ostatků sv. Clementa zpomíná se krátce avšak přece tak významně, že

nutno i o památce této vytknouti, jakého postavení v pramenech oné doby zaujímá.

Slovanskou legendu o sv. Cyrillovi v podstatném obsahu již A. L. Schlözer (Nestors Russ. Annalen 1816, II., 233 a násl.) ve známost uvedl. „Jak podiví se cizinci,“ dí na str. 234, „kteří dosud jedině svých latinských legend držeti se museli, nad tímto objevem! Prostě odmítnouti článku nemohou: ruská legenda bude snad takové cti hodna, jako latinská?“ Očekávání Schlözerovo se však nesplnilo; nový pramen zůstal buď nepovšimnut, anebo se prostě zamítal, n. př. od Dobrovského (Cyr. und Method, p. 7). Teprve synoptická biografie obou apoštolů, na základě obou legend slovanských sestavená, která se nejmenovaně v časopise „Moskvitjanině“ r. 1843 (č. 6, str. 405—434; překlad V. Hanky v Č. Č. M. 1846, 5—33; opětný otisk ruského článku v Pogodinově Sborníku z r. 1865) objevila, k nejstarším zřídlům slovanským důrazně obrátila pozornost. Původcem zmíněného článku byl A. V. Gorskij, jenž později, spolu se soudruhem svým K. J. Nevostrujevem, klassickým popisem synodální knihovny Moskevské slovutným se stal. Legendy pak otiskl P. J. Šafařík ve svých Památkách dřev. písm. Jihosl., v Praze 1851, později (1870) Fr. Miklosich, připojiv k nim překlad latinský. Nyní najdeš jich také v I. sv. Pramenů dějin českých a jinde.

Rukopisy obou životů pocházejí z různých dob; četné rukopisy legendy Cyrillovy (všechny je uveřejnil O. Bodjanski, Ctenija 1863—1864 a 1865) nepřesahují věku XV., kdežto máme rukopis života Methodiova až ze stol. XII.

Obě „pannonské“ legendy, — „pannonskými“ zovou se, protože již Gorskij a po něm Šafařík sepsání jich kladli do Pannonie, — jež „čerstvostí a hojností chudé prameny západní daleko převyšují“ (Dümmler, Die Leg. vom hl. Cyrillus, Einl.), oplývaly takovou bohatostí nových zpráv, které patrně od vrstevníků pocházely, že k novému badání vyzývaly. (Srovn. Ernst Dümmler Die pann. Leg. vom hl. Method. Wien 1854; Die Leg. vom hl. Cyrill. Wien 1870; pak citovanou tam histor. literaturu.) Sama naskytla se otázka, v jakém poměru oba slovanské prameny, obzvláště pak život sv. Cyrilla, stojí k legendě italské; na podivnou shodu obou posledních památek již Dümmler opětně upozorňoval.

Porovnání nacházíme nejdříve v znamenité knize O. Bodjanského: O vremeni proischoždenija slavjanskich pismen, Moskva

1855. Že obě legendy Cyrillovy, slovanská a latinská, spolu příbuzny jsou, a že jedna z druhé čerpala, zdá se mu tak jasným, jako sluneční den (str. 42). Jestli však Gauderich učinil výtah ze slovanské legendy, čili jestli slovanská legenda jest rozšířením latinské, to rozhodnouti Bodjanskij se neodvážil, toho mu tehdejší stav vědomostí o obou legendách nedovoloval. A. E. Viktorov, jehož pojednání z r. 1858 pocházející ve Sborníku Pogodinově z r. 1863 (Kirill i Mefodij. Novyje istočniki i učenyje trudy dlja istoriji slavj. apostolov, p. 343 a násl.) obsaženo jest, zastává se rozhodně první alternativy Bodjanského. Nelze prý pochybovati, že italská legenda není než krátký výtah ze slovanského života (str. 418). K takovému přesvědčení dospěl Viktorov především proto, že ony kapitoly italské legendy, které jednají o nalezení ostatků sv. Clementa, nejsou prý než dovedný výtah ze slovanského „slova“ pochvalného (panegyrika). V druhé části legendy, v které se podávají zprávy o pobytu Cyrillově na Moravě a o skonání a o slavném pohřbu jeho v Římě, nacházejí se doplňky, jichž v slovanském životě nenajdeš. Taková jest zpráva o současném udělení důstojenství biskupského oběma bratřím, jehož slovanské prameny neznají (425). Celkem však i tato část vznikla ze zřídel slovanských. Poměr jest tedy takový, že skoro polovice legendy italské jest doslovným překladem slovanského života, vše ostatní pak že jest nepodstatný přídavek (426). Viktorov byl přesvědčen, že italská legenda z piedestalu, na němž dotud stála, sestoupiti musí do druhého řadu památek o ss. Cyrillu a Methodijovi, a že místo své popustiti má svému prototypu, životu slovanskému (439). Ještě dále zašel A. Voronov (Kirill i Mefodij. Glavnêjšije istočniki dlja ist. ssv. K. i M. Kijev 1877). S podivením slyšíme z úst badatele tak střízlivého, že legenda italská zprávy o Cyrillovi brala z legendy zlaté (Legenda aurea, z konce XIII. stol.), str. 327 a násl., což, jak pochopitelno, i V. Jagić (Archiv für slav. Philol. IV. (1879), 127) i J. Martynov (Revue des Quest. hist. 36 (1884), 110—166) zamítli. Odpověď oběma jmenovaným učencům tvoří obšírné pojednání P. Lavrovského (Italianskaja legenda. Kritičeskij obzor izslêdovanij i mnênij o nej; značenije jeja dlja istoriji žizni i dêjatelnosti slavj. pervoučitelej. Žurn. min. narodn. prosv. 1886, seš. červencový str. 17—59 a srpnový, str. 234—275). Výsledek pojednání toho neliší se podstatně od lichého mínění Voronova.

Italská legenda pozůstává prý ze dvou částí: větši obsahuje život sv. Cyrilla, menší vypravování, jak ostatky sv. Clementa nalezeny byly. Ona pochází ze slovanského života, tato z pramenů řeckých a z díla Gauderichova. Původcem italské legendy byl prý Slovan západní, jenž v XIII.—XIV. stol. žil, snad v době (1248), když hlaholská bohoslužba na pobřeží Jaderském papeži povolena byla (str. 274 a 275). Rozebíraje kritiku Lavrovského (v Archivě für slav. Phil. X. (1887), 305—310) V. Jagić hájí dřívější své mínění, že italská legenda, alespoň v oddíle, jenž o nalezení ostatků Clementových jedná, jest nezávislá na slovanském životě Cyrillově a na pochvalném „slově“ v nynější jeho podobě a zůstává na tom, že italská legenda spočívá na třetí části Gauderichovy Vita Clementis. Důkazy mínění toho budou nás zaměstnávati později. Z odpovědi J. Martynova (Revue des Questions hist. 41 (1887) 220—232: A propos de la légende dite italique) vynímám — mimochodem — důležitou poznámku o slově „quidam“ v známém listě papeže Jana VIII. z r. 880: literas denique sclaviniscas a Constantino quodam philosopho repertas jure laudamus. Již jezuita Timon (Imago antiquae Hungariae. Viennae 1762. I. 146) změnil „quodam“ v „quondam“, a tak se skoro obecně čítá: a Constantino quondam philosopho, od „nebožtíka“ Constantina. Pater Martynov dobře poukázal na slova věnovacího listu Gauderichova papeži Janu VIII., kdež dí o učeném diakonu Janovi: „Hujus rei gratia quemdam olim Joannem diaconum, cognomento Hymonidem, virum peritissimum, postulavi . . .“ Z toho jakož i z jiných dokladů jest patrno, že slova „quidam“ užívalo se i o nejslavnějších mužích a že nijaké příhany v něm nebylo.

Z vývodů těchto tuším jasně vysvítá, že při ocenění italské legendy, jakožto pramene pro dějiny života a působení Cyrillova, ona část, v které se o nalezení ostatků Clementových vypráví, hraje úlohu nejdůležitější. Část tato z pannonského života Cyrillova čerpána býti nemohla, protože se tam událost ta několika málo slovy odbývá. Mimo to odvolává se slovanský život na jiný pramen: „jakože pišetь vъ obrêteniji ego“. O této části A. E. Viktorov, jakož jsme slyšeli, tvrdil, že pochází z řeckého panegyrika, jehož slovanský překlad se zachoval.

Takovým spůsobem dospěli jsme k druhému hlavnímu prameni o nalezení ostatků Clementových, k „slovu“ pochvalnému čili panegyriku. O původci tohoto „slova“ domníval se P. J. Šafařík

(Rozkvět slov. lit. v Bulharsku. Č. C. M. 1847. Sebr. sp. III., 169), jelikož vypravovatel byl očitým svědkem děje, že to byl buď nálezce Cyrill sám, jenž „slovo“ původně řecky sepsal, aneb pozdější biskup Velický Kliment, jenž prý zajisté sv. Cyrilla na oné cestě chazarské doprovázel. Velmi pozoruhodné a, jakož uvidíme, velmi správné náhledy o spisovateli „slova“ projevil A. E. Viktorov v uvedeném pojednání (str. 407 a násl.). Rozebrav důkladně obsah, způsob vypravování a úlohu vypravovatele, dospěl pevného přesvědčení, že původcem „slova“ musel býti sv. Cyrill sám. A. Voronov (str. 90 a násl.) s míněním tím se nikterak neshoduje; on nachází, že panegyrik vznikl v Chersoně, a že jej složil nějaký Chersonita. Domněnku Voronova schválil také V. Jagić (Archiv f. slav. Phil. IV., 125—127.). Když pak i P. Lavrovskij dopouštěl, že by sv. Cyrill autorem „slova“ býti mohl, opakoval V. Jagić (Archiv X., 307—310) námitky své, trvaje na tom, že panegyricus v podobě nynější z péra Cyrillova nepochází. Co se však poměru tohoto pramene k italské legendě dotýče, soudí V. Jagić (Archiv IV., 126), že se shoda jich obmezuje na hlavní body, že není větší, než vůbec býti musí, když dva věrohodní svědkové o téže dějinné události vypravují. Za jednoho takového svědka, dí dále Jagić, považuji Constantina samého, jenž nejspíše v Římě biskupu Gauderichovi data podal k vypracování třetí části své historia tripartita s. Clementis; druhý svědek ozval se v Chersoně a na jeho výpovědích spočívá nynější panegyricus. Pohříchu nižádný z obou pramenů se do dneška nezachoval. Podle stavu věcí pro legendu italskou zajisté dílo biskupa Gaudericha bylo mnohem bližším, než vypravování chersonské o téže události, a proto trvám na tom, tak uzavírá Jagić, že legenda italská za obšírný výklad, jak ostatky nalezeny byly, vlastně děkovati má biskupu Gauderichovi, nepřímo Constantinu samému. Mínění Jagićovo nalezlo úplného souhlasu u J. Martynova (Revue 1884, p. 138 a 166). Jen v jednom bodu rozcházel se Pater Martynov od Jagiće, totiž v otázce autorství Cyrillova. Martynov klonil se k mínění Viktorova, že „slovo“ pochvalné pochází od sv. Cyrilla. Srovn. Revue 1887, str. 230.

Takový byl stav otázky, kdo jest původcem „slova“ pochvalného, a v jakém poměru pramen ten jest k legendě italské, když se objevila památka, která jest s to, aby novým, netušeným světlem ji ozářila.

Památka ta jest list slovutného bibliothekáře římského Anastasia, psaný biskupu Velletrijskému Gauderichovi, jehož neobyčejná důležitost z následujícího rozboru jasně vysvitne. Nevelký list ten našel se v pozůstalosti Döllingrově, který jej od professora Heineho dostal; pochází pak z cod. 205 klášterní knihovny Alcobazské, jež se nyní chová v Lissaboně, a psán jest v stol. XIV. Z pozůstalosti Döllingrovy vydal jej nyní, připojiv úvodní rozbor, prof. Friedrich v zasedacích zprávách Mnichovské akademie (sez. dne 2. července 1892), pod záhlavím: „Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof Gaudericus von Velletri über die Abfassung der „Vita cum translatione s. Clementis Papae". Eine neue Quelle zur Cyrillus- und Methodius-Frage". Str. 393—442.

(Příště dále.)

Kandidatury krále Přemysla Otakara II. na německý trůn.

Píše Josef Pekař.

Část třetí: Kandidatura z r. 1272—1273.

Od dvojí volby r. 1257 uplynulo 16 let, než došlo opět k volení krále. V dubnu roku 1272 zemřel Richard, a ačkoliv žil ještě král Alfons, odhodlali se knížata k naléhání papeže k volbě nové. Mezi zprávami o jednáních volebních setkáváme se zase se zprávou, tentokráte velmi určitou, že králi Českému koruna císařská nabídnuta byla. Tu tedy seznamujeme se s třetí kandidaturou Přemysla Otakara na německý trůn.

Zpravují nás o ní jediní „Příběhové krále Přemysla Otakara II." [1]) Mezi l. 1256 a 1272 jest tu patrný rozdíl. Tam měli jsme několik zpráv pozdních, více méně neurčitých, zde máme jen jedinou, zcela určitou, ale také — naprosto nespolehlivou.

Jiného soudu pronésti nelze. Budí-li pochybnosti již to, že se tu událost zcela neobyčejná — příchod arcibiskupa Kolínského do Prahy — vypravuje znovu, po druhé, budí je ještě více neurčitost zprávy v udání času, místa, v pojmenování osob, její rozvleklost, přehnanost a zřejmá pravděnepodobnost. Bylo již na jiném místě k tomu poukázáno, že jest neuvěřitelno, aby Přemysl Otakar žádal od šlechty rady v záležitostech zahraniční politiky,

---

[1]) Emler, Prameny dějin českých, II, 326—327. Srv. loňský roč. str. 45.

aby tak krátkozrakým byl, že by se dal lichocením oklamati.[2]) Povaha celé zprávy prozrazuje, že autor její nečerpal z vlastní zkušenosti, nýbrž z pověstí, z tradice. Faktem ovšem zůstane, že již na sklonku XIII., či spíše v prvé čtvrtině XIV. století se v Čechách věřilo, že r. 1272 koruna německá Přemyslovi nabídnuta byla, ale faktum to nedá se nesnadno vyložiti. Přirozeno, že méně „zasvěcené" vrstvy lidu vyložily si poselství Konrada Kolínského do Prahy r. 1256 v ten smysl, že přišel králi nabídnout korunu. Byl to výklad lidu nejbližší a nejmilejší. Tradice se udržovala a dvacet třicet let po smrti Otakarově, když paměť událostí nebyla již tak živa, posunulo domnělé nabídnutí koruny před volbu Rudolfovu, k r. 1272. Tradice nabyla tak zajímavosti. Jaká v tom tragika: Otakar, mocný a slavný Přemysl Otakar, podlehne Rudolfovi, jehož zvolení teprv Přemyslovým odmítnutím umožněno, podlehne v Rudolfovi zosobněné moci císařské, kterou byl sám pohrdl.

Mimo jediného Pelzla[3]) a Höflera[4]) není také nikoho, kdo by zprávě „Příběhů" věřil do slova. Biermann, Dudík a Lind-

---

[2]) Lorenz, Geschichte König Ottokars II, str. 419. — Neslušné poznámky, jimiž Lorenz na tomto místě zprávu kronistovu, zejména pak bombastickou řeč komorníka Ondřeje provází (echt tschechische Albernheiten, plumpe Offenheit des echt tschechischen Schriftstellers etc.), odbyl po zásluze Kalousek (Pojedn. kr. čes. spol. nauk, VI. ř., sv. 7, str. 6). Ostatně zdá se nám, že v tom smyslu, jak činí Lorenz, zprávu dotčenou vykládati není nutno. Kronikář — jak níže ukážeme — psal pozdě po smrti Otakarově, nepochybně až ve 14. stol. Náležel k straně protiotakarovské, k straně, která v králi viděla násilného rušitele starých práv a zvyklostí a stranníka Němců. Z tohoto stanoviska užil i pověsti o nabídnutí koruny králi a o tom, jak šlechta dovedla krále k odmítnutí přiměti. Vkládá komorníku Ondřejovi v ústa přehnaný, nabubřelý chvalozpěv, aby zřejmo bylo, čím a jak dal se Přemysl Otakar oklamati.

[3]) Pelzel (Borns Abhandlungen II, str. 74 sq) klade jako „Příběhy" poselství toto k r. 1271 a vykládá odmítnutí Otakarovo z přátelství ku králi Richardovi, který dosud byl na živu. Stejně Palacký v prvém vydání svých dějin (Gesch. Böhmens, II, 222). Naproti tomu již Gebauer (Leben und merkw. Thaten Herrn Richards, erwähl. Röm. Kaysers etc., Lipsko 1744, str. 174) a Rauch (Oesterr. Gesch., III, 401) četli 1272 místo 1271. Ze starších spisovatelů pochybovali o spolehlivosti zprávy „Příběhů" Lambacher (Oesterr. Interregnum, I, 113) a Dobrovský (Monatschrift des böhm. Museums, 1828, str. 54).

[4]) Höfler C. v Mittheilungen für Gesch. der Deutschen in Böhmen, VIII (1868), str. 23 sq.

ner[5]) věří sice v nabídnutí koruny, ale přece s pochybnostmi a výhradami. Ostatní (Böhmer, Chmel, Kopp, Schirrmacher, Ropp, Lorenz, Redlich, Zisterer, Müller[6]) popírají nabídnutí, ale věří v cestu arcibiskupa Englberta do Prahy. Riedel a Palacký[7]) zavrhují zprávu „Příběhů“ úplně.

Zdá se nám, že jedině toto poslední mínění jest správné. Kdyby vše, co proti spolehlivosti často zmíněné zprávy již uvedeno bylo, tu nestačilo, zbývají nám ještě jiné důvody. Předně lze dokázati, že t. zv. „Příběhy krále Přemysla Otakara II.“ (Annales Otakariani) nejsou dílem jednoho spisovatele a spolu současného svědka, nýbrž že obsahují zprávy nestejné hodnoty a rozličného původu. K zprávám nejméně spolehlivým a patrně nejpozdějším hlásí se i naše zpráva o příchodu arcibiskupa Kolínského do Prahy a o nabídnutí koruny.[8]) Dále jest pravděnepodobno, že by již v srpnu r. 1272 bylo k nějakým jednáním o volbu nového krále došlo. Richard umřel 2. dubna. Potřeba nové volby zřejma nebyla — vždyť tu byl ještě král Alfons, jenž nikdy nároků svých hájiti nepřestal. Alfons také užil příležitosti a domáhal se u papeže, aby byl konečně uznán a korunován. Papež však mimo nadání odepřel (16. září 1272) a sám vyzval knížata k volbě nového krále.[9]) Tím teprve k jednáním volebním mezi knížaty byl podnět dán. Nikde není nejmenší známky pro to, že by knížata již v létě r. 1272 o budoucího krále jednali. Cesta arcibiskupa Englberta Kolínského do Prahy byla by tu tedy vzácnou výminkou.

---

[5]) G. Biermann (Programm des Gymn. in Teschen 1857); Dudík (Gesch. Mährens, VI, 96); Lindner Th., Deutsche Gesch. unter den Habsburgern u. Luxemburgern (Stuttgart 1890), I, 18.

[6]) Böhmer, Reg. imp. 1246—1313, Add. I, p. XV; Add. II, 448. — Chmel, Habsburg. Excurse I (Wiener Sitz. Ber. VII, 100). — Kopp, Gesch. der eidgenoss. Bünde, I, 146. — Schirrmacher, Entstehung des Kurfürstencoll., str. 111. — von der Ropp, Erz. Werner v. Mainz, 60. — Lorenz, Deutsche Gesch., 419 sq. — Redlich, Die Anfänge König Rudolfs I. (Mitth. des Institutes für österr. Geschichtsforschung X, 344). — Zisterer, Gregor X. u. Rudolf v. Habsburg (Freiburg 1891) str. 20. — Müller Ant., Geschichte der böhmischen Kur (Würzburg 1891) I, 11 sq.

[7]) Riedel, Graf Rudolf v. Habsburg u. Burggraf Friedrich v. Nürnberg (Abhandlungen der Berliner Akademie 1852, str. 563). — Palacký, Dějiny, II, 1, str. 89.

[8]) Viz o tom níže v příloze „Příběhy krále Přemysla Otakara II.“.

[9]) Raynaldi Ann. eccl. k l. 1272, par. 33, 34. — von der Ropp, l. c., 73.

Arcibiskup nemohl v Praze Přemyslovi nabídnouti korunu i z jiné příčiny. Nehledíme-li k tomu, že nic nesvědčí pro to, že by mezi arcibiskupem Kolínským a Přemyslem Otakarem byly kdy nějaké důvěrné neb přátelské styky, jest přece nepochybno, že by arcibiskup se svým nabídnutím byl býval cele osamocen. Úlohu Englbertova předchůdce převzal nyní arcibiskup Mohučský Werner, jenž stál na straně Ludvíka Bavorského a proti Přemyslovi. Ludvík Bavorský kandidoval pak sám. S arcibiskupem Trevírským žil Englbert ve stálých sporech.[10]) Ku dorozumění mezi Sasy a Branibory na jedné a Kolínem na druhé straně v červnu a v červenci r. 1272 sotva dojíti mohlo — čí jménem mohl tedy Englbert Přemyslovi korunu nabídnouti? S tím ovšem nesrovnatelna jest zpráva „Příběhů", již nelze vykládati jinak, než že arcibiskup jednal jménem knížat-voličů.

Důvod pak, že Přemysl Otakar byl kandidátem příliš mocným, platí nyní v míře daleko větší než r. 1256 a nemožnost odmítnutí jest neméně patrna. Jsou ovšem někteří, již domnělé odmítnutí královo snaží se odůvodniti, a tu jest dosti pozoruhodno, že každý hledá důvod jiný, nepovažuje patrně žádný z předcházejících důvodů za dostatečný. Biermann na př. praví, že Přemysl odmítl proto, že mu od knížat asi kladeny byly těžké podmínky.[11]) Pokud však víme, nebyly podmínky jiným kandidátům kladené takové, aby je Přemysl Otakar nebyl mohl splniti. Ostatně koruna měla proň takovou cenu, že mohl hodně slibovati a i sliby dodržeti. Jedinou podmínku ovšem splniti nemohl, podmínku, která se u kandidáta výtečných těch knížat rozuměla sama sebou — nebyl bezmocným a bezvýznamným knížetem. Kdyby se byl vzdal zemí svých a zakoupil nějaké hrabství na Rýnu nebo ve Švábích, mohl snad doufati, že korunován bude jednou korunou císařskou!

Dudík[12]) míní, že zdráhání Otakarovo vyložiti lze jedině smělým jeho plánem (tu cituje slova Lorenzova[13]): „utvořiti stát, jenž by v odporu k tradicím říše země rakouské a české v samostatné velmoci obsahoval a na troskách německé sjednocenosti založen byl". Rozumíme-li dobře, znamená to asi tolik, že Otakar

---

[10]) G. v. der Ropp, l. c., str. 57, 58, 74.
[11]) Biermann, l. c., 25.
[12]) Dudík, l. c., str. 97.
[13]) Lorenz, l. c., str. 307.

s říší nechtěl nic míti společného. Protože Dudík se tu na Lorenze odvolává, bylo by lze vyvrátiti mínění to Lorenzem samým, jenž v knize své o několik listů výše[14]) naopak napsal: „ani národní ani velký státní princip nebyl napsán na praporech této (Otakarovy) monarchie". Tedy také ne princip velkého státu z trosek říše a proti říši zbudovaného. Jinak bylo by možno proti mínění Dudíkovu-Lorenzovu celou řadu důvodů uvésti, postačí, poukážeme-li na to, jak se Otakar bránil, když mu bylo Jindřichem Bavorským popíráno právo říšského volenectví.

Lindnerovi rovněž zdá se pravděpodobným, že Přemysl Otakar odmítl, protože nebezpečí ztráty bylo větší než naděje zisku[15]). Zdá se nám, že tomu bylo naopak — Lindner sám praví na témže místě, že každému boji mohl Otakar s pyšným klidem hleděti vstříc. V čem záleželo tedy nebezpečí ztráty? Proč by tíže koruny měla zaleknouti Českého krále, když jí nebyli odstrašeni bezmocní hrabata? Jak již jednou praveno bylo, Přemysla Otakara nelze počítati k těm povahám, jež dají se překážkami odstrašiti. Měl-li dosti odvahy vrhnouti se po r. 1273 v boj s celou téměř říší, byl-li by odmítl kandidaturu z obavy před nespokojeností několika knížat?

Jediný vážný důvod, jenž by snad Otakara byl měl odvrátiti od přijetí nabízené koruny (dáme-li tomu, že mu nabídnuta byla), bylo by lze hledati v odporu české šlechty proti velké zahraniční politice Českého krále a proti jeho „západnictví" vůbec. Vybájená zpráva „Příběhů" illustruje v té příčině poměry tehdejší zcela správně. Není pochyby, že šlechta česká, tázána o radu, by byla radila k odmítnutí. Ale známo s dostatek, jak Přemysl Otakar se šlechtou touto jednal, jak ji podceňoval. Král, jenž přes nespokojenost mocné strany této od své politiky se neuchýlil, nebyl by couvl ani před jinými, méně nebezpečnými překážkami[16]).

---

[14]) Ibidem, str. 302.

[15]) Lindner, l. c., str. 18.

[16]) V některých novějších německých pracích dějepisných poukazuje se s velikým důrazem nikoliv na velikou moc, ale na slovanský původ Přemysla Otakara, jakožto prý největší překážku jeho kandidatury. Jak přepodivných soudů lze se tu dočísti, ukazují citáty: Knížata voliči nemohli již proto zvolení Otakara obmýšleti, „protože se musili možného odporu mass (!) vystříci. Slovan na německém trůně došel by stěží uznání, nikdy sympatií" (Müller, l. c., str. 12). Před volbou r. 1273 šlo prý „o palčivou politickou otázku, zda budoucí římský král má býti rodem a polohou zemí

Na základě toho, co praveno, nelze tedy uvěřiti „Příběhům“, že Otakarovi koruna nabízena byla, že on ji však odmítl. Nelze uvěřiti tím spíše, protože možno kladně zodpovídati otázku, zdali král sám r. 1272—1273 o říši nestál, ano i otázku, zdali se formálně o korunu neucházel.

* * *

Volba Rudolfova byla předmětem četných i důkladných studií, ale otázka nejdůležitější — jak se choval král Český k jednáním volebním z r. 1273? — čeká dosud uspokojivého rozřešení. Politika Otakarova zůstává hádankou, budíc množství otázek, jež marně volají po odpovědi. Proč nepostaral se Přemysl Otakar, aby volba dopadla pro něho příznivěji? Proč nepostavil svého kandidáta? Měl přece dosti moci a bohatství,

svých Němec či Slovan“. „Zvoliti Českého krále králem Římským, poloněmce místo celého Němce(!), znamenalo zoufati nad zdatností vlastního národa (!). Němečtí muži musili si přece“ atd. (Tak Zisterer, l. c., str. 24.) — S úvahami takovými nebylo by třeba polemisovati. Ale i Dudík (Gesch. Mährens, VI, 97) snaží se osamotnělost zprávy „Příběhů“ o nabídnutí koruny vyložiti tím, že prý němečtí letopisci úmyslně nabídnutí německé koruny králi Českému zamlčovali. Věc ta dotýká se známé sporné otázky, kterou nemožno zde obšírněji se obírati. Připomínáme jen, že jest pravděnepodobno, aby v říši, ve vlastním Německu, vědomí národní protivy a nepřátelství k Čechům se vyvinulo. Spor vznikl a rozmohl se jen tam, kde se obě národnosti přímo a to nepřátelsky setkaly, tedy zejména v Čechách a severním Německu. Odtud také pochází jediná zpráva kronikářská, z níž by se souditi dalo na předpojatost Němců k Přemyslu Otakarovi, jakožto Slovanu (Sifridus presbyter Misnensis k l. 1274 v Pistor-Struve, Ss. rer. Germ., I, 1047: quare vellemus Sclavum ad imperium sublimare?). Mylné tvrzení „Saského zrcadla“ (Landrecht, III, 57, 2: Die schenke des rikes die koning von bohemen, die ne hevet nenen kore, umme dat he nicht düdesch n' is) nelze v tomto smyslu vykládati. Naproti osamělé zprávě nespolehlivého kronikáře Míšeňského lze však uvésti výmluvná svědectví, jež jsou důkazem opaku, důkazem toho, že Přemysl Otakar, vnuk „nejšlechetnějšího krále“ z rodu Štaufského, byl v Němcích předmětem obdivu a nadějí. Vyčetli jsme cos podobného již ze slohových cvičení bamberského skladatele (srv. ročník min. str. 105) a třeba dále poukázati jen na krásnou německou kantilénu nad smrtí Otakarovou (Prameny děj. čes., 3, 233) a na významné chvály německého překladatele Dalimilova, jenž nazývá Přemysla Otakara dokonce „chloubou Němectva“ („wan er was der Tutschin ere“ — ibid., str. 196). Jak pak na druhé straně psal o králi Dalimil, jest známo. Že nemnoho let po smrti Otakarově mohla napsána býti a víry a rozšíření dojíti zpráva, že král chtěl Čechy v Praze cele vyhubiti, není zajisté bezvýznamné. Na každý způsob jest zřejmo, že mínění výše citovaná jsou naprosto pochybena.

aby mu zjednal souhlas některých voličů! Odkud najednou ono jednomyslné stranění knížat proti němu? — Otázek takových lze si položiti celou řadu[17]. Pokusíme se najíti cestu, jež z pochybností těch může nás vyvésti.

Předně jest třeba, abychom sc zhostili všech klamných mínění o příčinách a cílech volby Rudolfovy. Jest očividno, že většina historiků hledí význam volby té co možná zvýšiti. Zlepšení stavu říše, povznesení vybledlé slávy královské — vše, co Rudolf díky schopnostem svým a díky štěstí svému ve prospěch říše vykonal, hledí se vylíčiti tak, jakoby to knížaty již před volbou připravováno bylo, jako by to bylo obsahem volebního programu. Knížata, které od voleb dřívějších známe jako vzory odstrašujícího a zahanbujícího sobectví, vidí tu najednou jasně potřebu jediného, ode všech uznaného krále[18]), chtějí reformě, regeneraci a přetvoření říše[19]) a dávno touženému pokoji a heslem jich stane se navrácení odcizeného říšského majetku[20]). „Idea" říšského zboží, jeho zachování a navrácení jest prý onou vzpružinou, která k volbě Rudolfově pudí[21]). Pozorujeme-li však střízlivě a chladně běh událostí, dojdeme k soudům takovým sotva. Doklady, jež se tu uvádějí, nestačí. Uvésti lze jen usnesení měst ze dne 5. února 1273, že uznají jen jednomyslně zvoleného krále[22]). Ale stejná usnesení učinila 26. května 1256 v Mohuči města porýnská, kladouce také důraz na integritu říšského majetku[23]). A knížata? Nedbali hlasu toho v nejmenším! Vzácná svědectví letopisců[24]), jež se uvádějí na důkaz, že nutnost navrácení odcizeného říšského majetku i v širších kruzích byla zřejma, dají se vysvětliti tím, že již do programmu volby vkládáno, co potom — ač z příčin zcela jiných — částečně se stalo. Nelze ovšem popírati, že potřeba jediného krále a potřeba pokoje se jevila,

[17]) Velmi případně poukázáno bylo na záhady tyto nedávno v Beilage zur Allgemeinen Zeitung (Mnichov), 1891, č. 152 od S. Herzberga-Fränkla.

[18]) Redlich, l. c., 344.

[19]) Lorenz, l. c., 420, 423.

[20]) Redlich, l. c., 347.

[21]) Replich. l. c., 351.

[22]) v. der Ropp, l. c., 67.

[23]) Mon. Germ. IV, 377 sq.

[24]) Ellenhardi Ann. (MG Ss. 17, 123). — Ann. Heilbronn. (Ss. 24, 44). — Srv. Redlich, l. c. 247, pozn. 1.

ale třeba pochybovati o tom, že by knížata hlasem tím se byli říditi dali. Ještě zřejměji a patrněji jevila se všem potřeba panovníka mocného a energického. A jak potřebě té knížata vyhověli? Volili hraběte Habsburského. Jaká pak byla ona snaha po navrácení odcizeného říšského majetku, jež prý byla podstatnou částí volebního programu, poznati lze z toho, že nový kandidát knížat jen odcizením takových zboží zbohatl a že nejmocnějšímu stoupenci svému, Ludvíku Falckému, brzo po volbě[25]) na držení celé řady říši odcizených zboží vydal privilegia.[26]) Výklady takové třeba tedy přijímati s nedůvěrou. Kdyby ve smyslu jich knížata upřímně byli jednati chtěli, byli by musili zvoliti Otakara. Přemysla Otakara, kdybychom jen dle řečí a příležitostných projevů souditi měli, bylo třeba prohlásiti za jediného dědice velikých tradic štaufského císařství, za praporečníka staré „říšské strany“. Jak krásné fráse o potřebě mocného a slavného císařství uměl hromaditi protonotář Přemyslův, Jindřich z Isernie! V ústech Otakarových by konečně projevy takové nezarážely — on je z části uskutečniti mohl, ale nemožno jest přičítati je Rudolfovi, od kterého nikdo splnění jich nemohl očekávati. O čem v úmyslech knížat o nové volbě jednajících nemůže býti pochybnosti, jest, že chtěli si zvoliti opět krále slabého. Odmítnutí kandidatury Ludvíkovy vlastní stranou jeho a postavení dvou hrabat za kandidáty mluví tu zcela jasně. I v jiném neliší se příliš volba tato od voleb předcházejících, jakož by již samo sebou bylo pozoruhodným zjevem, kdyby volba r. 1273 měla býti čestnou výminkou proti pověstným volbám z r. 1257 a 1292. Byla-li již ta okolnost, že papež volbu nařiditi musil, jak správně dí Lindner,[27])

---

[25]) Koch-Wille, Regest. der Pfalzgrafen am Rhein, č. 915, 924.

[26]) Kdyby něco, čeho dokázati nelze — revindikace říšských statků — do programmu volby Rudolfovy vkládáno nebylo, nebylo by třeba potom důkazu, jejž provedl Lamprecht (Die Entstehung der Willebriefe und die Revindication des Reichsgutes unter Rud. v. H., v Forschungen 21, 3 sq), že totiž obecná revindikace odcizených zboží byla utopií, že jí za Rudolfa nikde (mimo odnětí zemí babenberských králi Českému, jež však mělo příčiny jiné) nevidíme a že Rudolf hospodařil zrovna tak, jako Vilém a Richard (str. 17, 18).

[27]) Lindner, l. c., str. 21. — Lindner jest jediný z novějších německých historiků, který nic o chystané reformě říše, o revindikaci říšského majetku, o zdravé národní reakci atd., o všem tom, čím jinde volba Rudolfova jest vyšperkována, věděti nechce. Má-li Redlichova poznámka proto o Lindnerovi učiněná (Redlich, l. c. 351), že jest tu „velmi zdrželivý“, býti výtkou, soudíme naopak, že „zdrželivost“ tu třeba mu přičísti k zásluze.

potupnou, nesvědčí chování některých kurfirstů, zejména arcibiskupa Trevírského Jindřicha, v příčině vymáhání náhrady za výlohy volební [28]) pro to, že by knížata byli přistoupili k volbě vedeni myšlénkou říšské reformy.

Pro nás zejména důležity jsou jiné dvě okolnosti. Jest to předně jednomyslnost knížat, s kterou nového krále volí a po druhé nepřátelství všech knížat proti Otakarovi. Ukázali jsme již, že prvé nelze vyložiti změnou v smýšlení knížat, spůsobenou snad tlakem veřejného mínění, jako nelze druhé vyložiti předpokládáním nějaké „idey“ o integritě říšského majetku. Poznáme, že oboje spolu souvisí a společnou má příčinu.

Všimněme si nejprvé poměru knížat k Přemyslu Otakarovi. Nedá se popříti, že již před volbou většina knížat proti němu zaujata byla, při volbě samé pak sjednotili se proti němu všichni. Nelze dokázati sice, že by král Český z volby byl vyloučen a uznáno domnělé volební právo Jindřicha Bavorského [29]), ale o vědomém strannictví knížat svědčí již to, že nepochybného práva jeho neuznali, nechávajíce spor nerozřešený. Jednání o budoucího krále před volbou rýnskými kurfirsty vedené dálo se patrně s vyloučením krále Českého, ano, jak vše nasvědčuje, proti němu. Odkud toto nepřátelství? O nějakých sporech mezi Otakarem a některým z kurfirstů v době před volbou nevíme ničeho. Kurfirsty arcibiskupa Wernera Mohučského, falckrabí Ludvíka, markrabí Otu a Jana Braniborského, vévodu Saského počítal Otakar ještě r. 1271 mezi své spojence. [30]) Co Ludvíka Bavorského se týče, nastala ovšem změna. V lednu r. 1273 smířil a spojil se Otakar se starým nepřítelem svým, Jindřichem Bavorským [31]) a tím se asi odcizil bratru a nepříteli jeho Ludvíkovi. Také arcibiskupa Mohučského k přátelům Otakarovým počítati nelze. Sleduje dosud v podstatě politiku příznivou straně štaufsko-wittelsbašské, měl arcibiskup i jiné příčiny straniti proti králi Českému. [32]) O těchto dvou knížatech lze tedy prohlásiti, že jako před tím, tak i v jednáních volebních z r. 1273

---

[28]) v. der Ropp, 95.

[29]) Srv. v příloze: Vyloučení hlasu Otakarova a hlasy Wittelsbašské.

[30]) Emler, Reg. II, č. 753.

[31]) Emler, Reg. II, č. 812.

[32]) v. der Ropp, l. c. 57.

stáli proti králi Českému. O jiných knížatech však to říci nelze. Kolín a Trevír odpadnutím společného nepřítele[33]) svého, Ludvíka Falckého, od Otakara, se tomuto naopak přiblížily a vévodové Saští, staří přátelé Otakarovi a zejména markrabí Braniborští, nejvěrnější spojenci čeští a příbuzní královi, sotva by se byli postavili proti Otakarovi bez vážné příčiny. Kde nalézti důvod pro jejich jednání? Kde lze nalézti vysvětlení pro to, že rýnským kurfirstům většina jejich čtyř hlasů nezdála se dostatečnou, že pokoušeli se získati a získali také Sasy a Branibory?[34]) Proč to úsilí po jednotě všech knížat proti Otakarovi? Proč konečně nejednáno o kandidátu také s Otakarem, proč vše před ním bylo tajeno? Odpověď by snad zněla, že knížata věděli, že Přemysl Otakar kandidáta jejich, Rudolfa Habsburského, voliti nebude. Ale odkud toto přesvědčení? Otakarovi přece Rudolf mohl býti vhodným kandidátem — potřeboval jako jiná knížata v říši krále slabého a bezvýznamného. Proč mu Otakar nedal svého hlasu? Bez závažné příčiny by přece nebyl se znepřátelil se všemi knížaty a s říší, nebyl by v nebezpečí vydal svůj trůn a život!

Odpověď na tyto otázky může býti sotva jiná, než tato: Otakar se ucházel o německou korunu. Knížata žádným způsobem v kandidaturu tu svoliti nechtíce a nemohouce, sjednotili se v odporu proti němu. Tak přišlo k jednomyslné volbě Rudolfa Habsburského.

Jest to vysvětlení, jež ze samého průběhu událostí přirozeně plynouti se zdá. Jest to zároveň vysvětlení, jež tehdejší situace politická jedině připouští a bez něhož poměr Přemysla Otakara k volbě zůstává hádankou. Jest to konečně hypothesa, pro jejíž správnost lze uvésti řadu důvodů.

Dejme tomu, že Přemysl Otakar nekandidoval. Jaké tu mohl zaujmouti k nastávající volbě stanovisko? Předně snad stanovisko pouhého diváka, jemuž u vědomí jeho moci a vznešenosti na tom nezáleží, kdo v Němcích králem zvolen bude. Bylo by to as totéž stanovisko, které Otakarovi připisuje stará česká, lze říci národní tradice o jeho pohrdnutí císařskou korunou. Netřeba však snad dovozovati, že smýšlení takové Přemyslu Otakarovi přičítati nemůžeme. Jeho překvapení, jeho rozhořčení

[33]) Ibid., str. 58.
[34]) Ibid. 74, pozn. 4.

nad zvolením Rudolfa Habsburského mluví proti tomu tak důrazně, že jiných dokladů uváděti netřeba. O tom tedy nemůže býti pochybnosti, že výsledek volby Otakarovi lhostejným nebyl. Otakar věděl, že Ludvík Falcký a arcibiskup Werner nejsou jeho přáteli. Věděl, že již několikráte pokusili se o to, aby dosadili na trůn svého kandidáta (r. 1262, 1266, 1268). Otakar sám zmařil vždy pokusy jejich[35]) — o doklad více, jak střehl bedlivě každé hnutí této strany a cestu k trůnu německému vedoucí — čině si z nich tak vždy rozhodnější nepřátely. Musil věděti, že i nyní obnoví pokusy své s napjetím všech sil a vůči tomu — byl-li on a rádcové jeho aspoň takovými politiky jako doposud — bylo nutno, aby se nedal překvapiti, aby zmařil snahy strany protivné. Které cesty vedly k tomuto cíli? Dvě: jedna postaviti svého aneb aspoň mimo strany stojícího kandidáta a získati mu dostatečný počet hlasů, druhá kandidovati sám. Otakar první cestu nevolil. Třeba tak souditi z toho, že k dvojí volbě nedošlo, že žádný jeho kandidát zvolen nebyl. Neboť kdyby byl svého kandidáta postavil, nelze pochybovati, že by mu byl jistý počet hlasů získal. Mělť více k tomu prostředků, než strana protivná. Staré styky přátelské, svazky příbuzenské a pak zejména velké peněžité dary vedly by zajisté k cíli. Branibory, Sasy, Trevir, snad i Kolín byly by jen při nějakém úsilí Otakarově vyhověly a volily po jeho přání. Kandidát Otakarův zvolen nebyl, protože ho nebylo. Kandidoval tedy Otakar sám.[36])

[35]) v. der Ropp, l. c. 57.

[36]) Tu by snad bylo lze namítnouti: Což Přemysl neznal smýšlení knížat, nevěděl, že z jejich stanoviska jest nemožno zvoliti si tak mocného krále? Bylo by snad lze odpověděti, že přece mohl doufati, že za přiměřenou náhradu a rozličné závazky a ústupky se mu podaří několik hlasů získati. Ale i jiné vysvětlení jest možné. Pokud Otakař o jednáních volebních zpraven býti mohl, věděl, že po odmítnutí Alfonse Kastilského a zřejmé bezvýslednosti snah francouzských zbývá jediný vážný kandidát, Ludvík Falcký. (Ještě 1. září 1273, tedy měsíc před volbou, trval Ludvík na své kandidatuře. Na Rudolfu Habsburském shodli se rýnští kurfirsti definitivně teprve mezi 10.—15. zářím. Přemysl Otakar dlel v době té v Uhrách.) Ludvík pak byl po králi Českém nejmocnějším knížetem v říši a Přemysl tedy mohl doufati, že při volbě zřetel na moc kandidáta odpadne. Mohl i doufati, že kurie bude podporovati jej, vždy věrného stranníka svého proti starému nepříteli Ludvíkovi. Mimo nadání však, téměř v poslední chvíli, se Ludvík své kandidatury vzdal a shodl se s voliči duchovními o volbu Rudolfa Habsburského. Tím o výsledku volby bylo rozhodnuto.

Knížata měli voliti mezi Otakarem a Rudolfem z Habsburku. Rozhodnutí nemohlo jinak vypadnouti, než vypadlo. Zvolení Přemysla Otakara a Rudolfa zároveň bylo by zvolením Otakara. Tak mocný král jevil se knížatům bez rozdílu stran největším nebezpečím. Knížata králi přející nemohli než zdráhati se přistoupiti na kandidaturu jeho. Přistoupil-li k tomu vliv a námahy arcibiskupa Wernera a falckrabího, patrná převaha a asi i dobrá organisace nepřátel Otakarových, bylo o výsledku volby rozhodnuto. Ucházení se Přemysla Otakara o německou korunu srazilo knížata v jediný šik, způsobilo volbu jednohlasnou, jejíž ostří bylo obráceno proti Otakarovi samému! (Příště ostatek.)

Archivní rozhled.

Pořádá dr. František Kameníček.

(Pokračování 9.)

Stavové moravští uvažovali o podmínkách smíru mezi cís. Rudolfem a Mathiášem na obecním sjezdu v Brně, zahájeném dne 17. listopadu. Sjezd byl velmi slabě navštíven, ačkoliv byl od samého Mathiáše svolán. — Jednotlivé články se nezamlouvaly, zvláště ty, v nichž stavové domnívali se viděti porušení starých práv a svých privilegií. — Výsledek rokování sebrán v pamětní spis, který byl po zvláštním poselství králi Mathiáši do Vídně poslán. V poselství tom byli: P. Voldřich Kaunic, opat Loucký Kohele, Jindřich Zahradecký a Melichar Sprengkle, městský písař Znojemský. Instrukci dostali 19. listopadu. Stavové v ní vyslovují radost, že císař Rudolf a král Mathiáš se smířili; přípis porovnání že stavové dostali od kanceláře dvorské. Král Mathiáš sice prý vyslovil se několikráte, že vyjednávání týká se jen personalií a jinak vůbec ani práv ani privilegií moravských, ale přes to prý ve smlouvě jedná se také o Moravě. Mnohému stavové dobře nerozumějí, a něco se jim zdá býti nebezpečným. Žádají v té příčině o vysvětlení, ne že by králi nedůvěřovali, nýbrž že chtějí pro budoucnost předejíti nedorozuměním.

1. Hned v prvním artikuli se mluví o odprosu krále Mathiáše u císaře Rudolfa. Stavové nevědí, míní-li se odpros

jen za Mathiášovu osobu, či snad i za jeho země; proto prosí, aby si ten odpros přečísti mohli, není-li v něm obsaženo něco pro práva země nebezpečného.

2. Ve druhém artikuli opět se praví, že JM. kr. má považovati postoupení zemí z roku 1608 od císaře za dobrodiní. Stavové se bojí, že by se článek tento budoucně mohl vykládati, jako by jinému pánu darováni nebo prodáni byli, kdežto správné jest, že si stavové moravští JMt. za markrabí dobrovolně zvolili. I tu si přejí vysvětlení.

3. V třetím artikuli doloženo jest jazykem německým, že země Mathiášovy mají býti proti všem nepřátelům poslušny. — Jest otázka: Proti nepřátelům Rudolfovým, či Mathiášovým? Dvěma pánům nelze sloužiti, proto se stavové bojí, aby snad někdy nebyli nuceni táhnouti proti svým spojencům. —

4. Ve čtvrtém artikuli se ujišťuje, že JMt. kr. se nevydá v žádnou konfederací „in praejudicium“ sv. říše Římské, Rakouského domu a JMti. cís. ani od své osoby ani od svých zemí; a kdyby se něco podobného sběhlo, že takové spolky prohlásí za neplatné. Stavové moravští se táží, míní-li se tím také konfederace z r. 1608, konfederace Moravy, Rakous a Uher, či platí-li ten článek pouze pro budoucnost.

5. K pátému artikuli stavové připomínají, aby král Mathiáš pamětliv byl slibu, že bez vůle a rady stavů moravských válek ani začínati ani končiti nemíní.

6. Ve příčině generálního pardonu si stavové přáli, aby podmínky, uložené z usnesení sněmovního p. Ladislavovi Berkovi, zůstaly v platnosti.

Duch Žerotínův vane z těchto přání a dotazův, které králi Mathiášovi velmi milými nebyly; bylo z nich patrno, že stavové moravští smíru nejen nedůvěřují, nýbrž že se obávají velikých pohrom pro budoucnost. Odpověď Mathiášova v té příčině je vůbec neuspokojila, poněvadž ničeho nevysvětlila, nýbrž naopak vytýkala se v ní stavům moravským zvědavost. —

Stavové moravští byli by měli nyní rozpustiti vojsko své, poněvadž všeobecně se za to mělo, že se tak stane i s vojskem Passovským. Jen Moravané tomu nevěřili, ale přece činili přípravy k rozpuštění vojsk. Na témže sjezdu v Brně bylo konstatováno, že k výplatě vojska moravského bude potřebí 250.000 zl., jež bude nutno opatřiti sbírkami. Prosili tedy Mathiáše, aby si něco

nechati mohli se sbírky 20tého groše; později že to králi vynahradí. —

Brzy se však ukázalo, že obavy stavů moravských ve příčině zámyslů Rudolfových byly oprávněny. Vojsko Passovské nejen že nebylo rozpuštěno, nýbrž vpadlo nepřátelsky do Horních Rakous, a bylo téměř jisto, že Čechy nebudou ušetřeny. Na počátku roku 1611. měl se odbývati Tříkrálový zemský soud v Olomouci, ale byl odložen, poněvadž nebyla ukončena záležitost s panem Lvem z Rožmitálu. Jelikož páni při soudu shromáždění dostali od Čechů zprávy o vpádu Passovských do Horních Rakous, učinili ihned opatření, aby 500 jezdců pod Güntherem Holcem (Golczian), kteří ještě rozpuštěni nebyli, zůstalo ve službě, a aby na rozkaz pana hejtmana odtáhli na pomoc tam, kam budou posláni. A ke dni 24. ledna zemský hejtman p. Karel ze Žerotína rozepsal obecní sjezd do Brna, kdež ustanoveno, najmouti ihned 1500 knechtů (pět praporců) a vypsati sbírku na jejich vydržování i na jiná opatření k obraně země proti Passovským. —

I král Mathiáš viděl, že nastává důležité rozhodnutí v jeho sporu s Rudolfem, a že nedávný smír umlouván byl jen na oko. Rozhodnul se, že povolá si na radu do Vídně plnomocníky ze svých zemí. Na Moravě rozepsal za tím účelem sjezd do Brna ke dni 7. února, aby při něm byli zvoleni plnomocníci. Stavové se sešli, plnomocníky zvolili a poslali do Vídně s důtklivým rozkazem, aby vše rychle a správně z Vídně zemskému hejtmanu oznamovali, a když by jich král Mathiáš na poradu nebral, aby hned se vrátili a zbytečně ve Vídni času nemařili. Také prosili Mathiáše o ochranu země Moravské před Passovskými. Panu Holci bylo uloženo najímati na útraty země nových 500 jezdců. Také pěší lid byl rychle sbírán, přehlížen a cvičen. V polovici února Žerotín povolán byl k Mathiášovi do Vídně, když již Passovští stáli před Prahou. Mathiáš rozhodl se vystoupiti jako obhájce Čechů proti Passovským a rychle činil přípravy na cestu ku Praze, mezi tím, co stavové čeští vyslali p. Budovce z Budova ku postnímu zasedání soudu do Brna žádati stavů moravských o pomoc, což se také ihned stalo. Při témže soudu postním čten byl také německý přípis císaře Rudolfa k Mathiášovi, v němž se děla zmínka o statcích i penězích p. Ladislava Berky, ve kteréžto příčině dostalo se mnoho výtek stavům moravským.

Oni se však vyslovili, že věci ty patří na sněm, ostatní pak že si vyřídí ve Znojmě, kam král Mathiáš, jeda do Čech, povolal si zemského hejtmana moravského a nejvyšší úředníky, aby jim mohl některé žádosti předložiti. Zemský hejtman a úředníci měli k sobě na přání stavů moravských přibrati ještě některé osoby a hned rozhodnouti o přáních Mathiášových.

Dne 11. března Mathiáš byl již ve Znojmě a předložil důvěrníkům stavů moravských se zemským hejtmanem v čele spis následujícího obsahu:

Nesnáze, které v posledních dobách Českým zemím nastaly, nebylo lze na jiný spůsob přetrhnouti než tím, že JM. kr. táhne do Čech, chrániti zemi proti nepřátelům. Za tou příčinou žádá:

1. Aby vojsko, které mají stavové moravští k ochraně země, bylo hned zmustrováno a s Mathiášem do Čech vysláno; má prý málo vojska, poněvadž větší část poslal Čechům na pomoc. Stavové s ním táhnouti nemusejí, ať raději chrání domov a své rodiny.

2. Místo 1500 knechtů přál by si raději peníze. Dva nebo tři praporce knechtů že by však také do Čech mohli poslati.

3. Aby stavové vyjednávali s věřiteli země Moravské, bylo-li by možno až později zaplatiti třetí lhůtu 80.000 zlatých, povolenou na uplácení dluhů?

4. Aby Mathiášovi dán byl jiný splnomocněnec místo pana z Hodic, poněvadž se nemůže súčastniti porad jsa velitelem při vojsku.

Důvěrníci ve Znojmě rozhodli: Pan Holc má jeti s JMtí. kr. až k vojsku do Čech a tam zůstati s 500 rejthary. — Pan Petr Sedlnický z Choltic má s jinými 500 rejthary JMt. kr. doprovoditi do Čech a pak ihned na hranice zemské se vrátiti. Peníze JMti. kr. povoliti nemohou; za to 1500 knechtů zmustrují a nechají si je k obraně země. S věřiteli budou vyjednávati. Nového plnomocníka voliti není potřebí, poněvadž JMt. kr. bude nyní při vojsku svém, tak že p. z Hodic bude se moci porad súčastniti. — Konečně odpověděli na list JMti. cís. ve příčině p. Ladislava Berky v ten rozum, že stavové moravští za nic nemohou, nýbrž že p. Ladislav sám všechno zavinil. —

Další události, týkající se vpádu Passovského i s dobytím Hradčan a Malé Strany Pražské jsou známy. Dnové Rudolfa II. jako krále Českého byli sečteni, poněvadž Čechové dorozuměli se s Mathiášem. Již dne 19. dubna 1611 odbýval se v Brně

obecní sjezd, při němž na žádost českých stavů voleni byli plnomocníci z Moravy na generální sněm do Prahy, kde jednati se mělo o opětné spojení zemí Českých, Rakouských a Uherských pod jedním panovníkem Mathiášem. —

Tento veledůležitý generální sněm odbýval se na Hradě Pražském a zahájen byl dne 26. května. Ve příčině opětného sjednocení byly mezi zemí Českou a Moravskou umluveny zvláštní podmínky na věčné časy. Jest jich 30 a jsou obsahu takového, že dřívější těsný svazek Moravy s Čechami byl jimi značně uvolněn. — Chlumecký (Karl von Zierotin p. 762 sq.) uvádí je v poznámkách, avšak poněkud jinak. Doslovně vydány jsou v publikaci Brandlově „Sněm držený r. 1612“, kamž odkazuji.

Ze záležitostí obecných v V. svazku památek sněmovních jedná se:

O stížnostech úředníků, o přísaze úředníků, o stížnostech proti úředníkům[1]), o svobodách zemských, o přehlížení svobod zemských a výpisech z nich[2]), o klíči od svobod zemských[3]), o zřízení zemském[4]), o sjíždění se na sněmy, o imprimování sněmů[5]), o registrech zemských[6]), o dávání svědomí ku právu městskému[7]), o soudech: aby obyvatelé z Moravy nebyli obtěžováni půhony z Čech[8]), o půhonech[9]), o půhončích[10]), o odložení soudu zemského[11]), o kanceláři české[12]), o mustruncích[13]), o hotovosti v zemi[14]), o „befelichshabery“[15]), o hejtmanech krajských[16]), o „zeugwarteru“[17]), o mýtech[18]), o neopravování cest a mostů[19]), o vytýkání obilného desátku[20]), o rozepři mezi Karlem ze Žerotína, úřadem města Brna a převorem sv. Tumským[21]), o přistavení více pokojů při soudnici Olomoucké[22]), o zadávání kollatur[23]), o dosazování osob na praelatury[24]), o Jesuitech[25]), o přijetí obyvatel do země[26]), o drahotě v hospodách[27]), o vpádu p. Stadnického do Opolska a Ratibořska[28]), o spor p. Haugwice

[1]) fol. 65, 265, 394. — [2]) fol. 117, 162, 322, 354, 377, 422, 452, 553. — [3]) fol. 297, 322, 552. — [4]) fol. 71, 423, 451. — [5]) fol. 24, 67, 164. — [6]) fol. 117. — [7]) fol. 197. — [8]) fol. 60, 67, 70. — [9]) fol. 326, 358, 377. — [10]) fol 162, 297. — [11]) fol. 266, 377, 424, 475. — [12]) fol. 68, 72. — [13]) fol. 266, 494, 495. — [14]) fol. 60, 160, 288, 314, 343, 422, 497. — [15]) fol. 210, 250, 288, 523. — [16]) fol. 267, 298, 327, 456. — [17]) fol. 330. — [18]) fol. 24, 65, 119, 194, 195, 328. — [19]) fol. 200, 233. — [20]) fol. 24. — [21]) fol. 72. — [22]) fol. 327. — [23]) fol. 422. — [24]) fol. 394, 395. — [25]) fol. 395. — [26]) fol. 25, 66, 122, 123, 164, 198, 201, 233, 268, 272, 273, 302, 303, 329, 361, 427, 458, 471. — [27]) fol. 23, 200. — [28]) fol. 68. —

z Biskupic se stavy zemskými[29]), o Fulneku[30]), o zemského lékaře[31]), o „vizitování apatyk“[32]), o nařízení řádu pro vpády do země[33]), o skupování domů v městech královských od pánův a rytířů, kteří se v zemi nezrodili[34]), o vězních zemských[35]), o pobožnosti a zachování dobrého řádu[36]), o objednání a vypůjčování peněz k zemi[37]), o nedostatcích při přijímání a vydávání peněz zemských[38]), o osobě, která by zemské peníze v opatrování měla[39]), o sbírce k zemi[40]), o sbírce na lid válečný[41]), o sbírce z vin[42]), o berni z vin[43]), o skládání vin[44]), o právě horenském[45]), o sbírce z piv[46]), o minci[47]), o sbírce z poddaných[48]), o sbírce z koní[49]), o ukládání koní[50]), o půjčce z koní zbrojných[51]), o vybírání posudného a zachování dobrého řádu při tom[52]), o restantnících[53]), o pobečovném[54]), o defensí[55]), o urovnání rozepří při hranicích[56]), o opatření hranic zemských[57]), o „kundšoftech“[58]), o šacování a uvažování škod v zemi[59]), o kšaftování bez mocných listů královských[60]), o pečeti zemské[61]), o neobyčejných poručenstvích[62]), o správě soudnice v Olomouci a v Brně[63]), o statcích sirotčích[64]), o cizozemcích[65]), o osobách stavu panského a rytířského, které statků pozemských nemají a lidi v poddanost přijímají[66]), o nedávání titulů v psaních[67]), o dvořácích, kteří berní nespravují[68]), o rejthařích a knechtích[69]), o řemeslnících[70]), o malíři zemském[71]), o soukenících[72]), o knížectví Opavském[73]), o Frydku, Fulneku a Osoblaze[74]), o odcizení statku od duchovenství[75]), o sbírkách kněží, farářů, novokřtěnců, židů, řezníků[76]),

---

[29]) fol. 118. — [30]) fol. 26. — [31]) fol. 118, 198, 325, 356. — [32]) fol. 117. — [33]) fol. 287. — [34]) fol. 424. — [35]) fol. 428. — [36]) fol. 47, 102, 157, 179, 223, 249, 314, 342, 420, 441. — [37]) fol. 159, 188, 228, 257, 289, 344. — [38]) fol. 114, 189. — [39]) fol. 315, 450, 470. — [40]) fol. 158, 185, 251, 257, 290, 316, 351, 352, 442. — [41]) fol. 48, 103, 179, 491. — [42]) fol. 50. — [43]) fol. 64, 105, 161, 180, 253, 445, 554. — [44]) fol. 426, 456. — [45]) fol. 459. — [46]) fol. 107. — [47]) fol. 454. — [48]) fol. 512. — [49]) fol. 54. — [50]) fol. 61, 108, 110, 161, 449. — [51]) fol. 511, 523. — [52]) fol. 112, 297, 421, 449. — [53]) fol. 115, 116, 159, 192, 230, 263, 298, 325. — [54]) fol. 110. — [55]) fol. 61, 250, 261, 285, 451. — [56]) fol. 163, 193, 232, 453. — [57]) fol. 116, 250. — [58]) fol. 160, 192, 197, 230, 324, 356, 459. — [59]) fol. 160, 190. — [60]) fol. 424. — [61]) fol. 63, 395, 499. — [62]) fol. 424. — [63]) fol. 121, 453. — [64]) fol. 263, 393. — [65]) fol. 64, 457. — [66]) f. 231. — [67]) f. 231. — [68]) f. 67. — [69]) fol. 119. — [70]) fol. 232. — [71]) fol. 67. — [72]) fol. 120. — [73]) fol. 231, 235, 352. — [74]) fol. 93, 101, 217, 222. — [75]) fol. 116. — [76]) fol. 28, 104, 105, 107, 109, 146, 153, 170, 171, 177, 180, 191, 216, 221, 228, 251, 252, 290, 317, 345, 346, 359, 443, 444. —

o pivovarech novokřtěnců[77]), o buřičích proti vrchnostem[78]), o statcích p. Ladislava Berky[79]), o Mikuláši Sarkandrovi[80]), o písních hanlivých a paškvilech[81]), o myslivosti[82]), o nebití laní[83]), o lhotnících[84]), o nařízení pošt skrze zemi[85]), o mustrování a verbování lidu[86]), o skupování ovsa[87]), o rozpuštění lidu válečného[88]), o lotrech a cikánech[89]), o žebrácích a tulácích[90]), o povalečích a škůdcích zemských[91]) a o vězních zemských[92]).

(Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Obnova děkanského chrámu sv. Jakuba Vel. v Telči. Děkanský chrám sv. Jakuba v Telči náleží mezi přední stavby pozdní gotiky na Moravě. Vyniká při veškeré jednoduchosti své ušlechtilými poměry výměr lodě i presbyteria, pak i dokonalostí stavby, obyčejné při památkách, jež provází a zdobí pětilistá růžice Vítkovců.

Původní však stavba pánů z Hradce, která podle zpráv listinných i rázovitosti starších částí její započala nejpozději v prvních letech století XV. a s několika přestávkami hluboko do druhé polovice téhož století zasáhla — jak dosvědčuje sloh dvoulodní stavby — utrpěla ve 2. a 3. čtvrtině století XVII. četných změn, které hlavně zevnějšek její znešvařily. Z té příčiny jednalo se při nastávající obnově nejprve o to, aby chrám zbaven byl pozdějších přístavků nepěkných, aby stavba jeho objevila se po staletích zase v té podobě, jakou měla za umění milovných zbudovatelů jejích. Dotazy ve příčině té učiněné slavné c. k. ústřední komisi pro výzkum a zachování památek uměleckých, i plány znázorňující restauraci obmýšlenou, nalezly povždy úplný souhlas i vřelé uznání snahy tak záslužné.

„Nová sakristie“, jež tvořila hlavní část dlouhého přístavku na jižní straně chrámové, pocházející z roku 1653, vzala za své již na jaře, s ní i dlouhý přístavek dále k lodi se opírající a konečně též o poschodí vyšší oratorium z doby mladší. Odstra-

---

[77]) fol. 99, 108. — [78]) fol. 121. — [79]) fol. 425. — [80]) fol. 455. — [81]) fol. 460. — [82]) fol. 461. — [83]) fol. 233. — [84]) fol. 461. — [85]) fol. 489, 501. — [86]) fol. 490. — [87]) fol. 491. — [88]) fol. 511. — [89]) fol. 330. — [90]) fol. 291, 300. — [91]) fol. 299. — [92]) fol. 428. —

něním těchto budov objevena a vybourána druhdy zazděná okna presbyteria a uvolněny staré opěráky ze zdiva přístavků, při čemž obnoveny části porušené materialem novým přesně dle vzorů původních. Nově proraženo v choru toliko jedno okno, když dříve nutný opěrák byl postaven, čímž docíleno, že má levá stěna choru s presbyteriem dohromady šest oken. Pravá stěna choru oken nikdy neměla; neboť přistavěna tu mohutná věž ke kostelu, v jejíž přízemní kobce, hvězdovitou klenbou sklenuté, umístěna opětně sakristie, jak bylo původně.

Loď původně kruchty neměla, neboť varhany byly umístěny podle starých zápisů nahoře v levém koutu lodě poblíž oblouku vítězného a teprve roku 1643 vystavěna nákladem zdejšího hejtmana zámeckého Hynka Ladislava z Veitmile kamenná, stavby kostela důstojná kruchta, zabírající do rozlohy prostoru po celé šířce kostela, od čelní stěny chrámové až k prvnímu pilíři. Přístup na kruchtu umožněn přístavkem kulatým zevnitř lodě, jemuž padla v oběť spodní část posledního okna v lodi. Přístavek tento odstraněn taktéž za nynější obnovy, při čemž zmíněné gotické okno ve spodní části doplněno a zřízen nový přístup na kruchtu uvnitř kostela točitými schody železnými, ku kterémuž účelu vybourána malá část klenby v pravém koutě kruchty.

Na ten spůsob zbaven kostel všech přístavků, jež do nedávna po pravém boku jeho se nalezaly.

Uvnitř záleží obnova hlavně v polychromii, jež provedena slohově ornamenty, mezi nimiž v místech význačných zastoupena hojně růžice pětilistá pánů Hradeckých; s ní mimo to potkáváme se na všech kamenných svornících klenby lodě, choru i presbyteria. V obou posledních místech nahrazena kamenná dlažba dlaždicemi vzorkovanými, při čemž velký mramorový kámen náhrobní s domnělou postavou Kateřiny z Valdštýna a na Polné přenesen do lodi a vezděn v levé zdi poblíž kruchty, byv opatřen příslušnou architekturou rámcovou, kteráž ve slohu s náhrobkem se shoduje. Náhrobní kámen tento vytesán po úsudku znalců z červeného mramoru alpského a jest rozměrů značných (1·68 m. š. — 3 m. d.). Ležící osoba ženská v oděvu pohřebním a s poduškou pod hlavou vytesána v kameni v reliefu, kolem něhož byl původně nápis český písma renesančního (mediaeval), kterýž již otřen, tak že toliko na jedné straně lze

přečísti slova .... „ze světa povolána jest ve středu na den svaté Anny MD“ ..... Udání toto, pokud se dotýče Kateřiny z Valdštýna, stojí v odporu se zprávami historickými. Tak na příklad vrstevník Paprocký ve svém Zrcadle slavného markrabství Moravského na listu 38 b) oznamuje, že pohřbena v kostele sv. Jakuba v Telči „paní Kateřina z Valdštýna a na Polné, manželka urozeného pána, pana Zacharyáše z Hradce, která život svůj dokonala v pondělí po Povýšení sv. Kříže ve 4 hodiny na noc léta Páně 1571“ (17. září). Předpokládajíc, že letopočty by souhlasily, jest v obou údajích diference sedmi týdnů, nehledě ani k tomu, že podle chronologického kalendáře připadl r. 1571 svátek sv. Anny na čtvrtek. Okolnost ta činí přece záležitost tuto nejistou i přes to, že známo jest, že mimo Kateřinu z Valdštýna (vyjímaje Annu ze Šlejnic, druhou manželku Zacharyáše z Hradce, o níž na ten čas neznámo, kde byla pohřbena) dlouho před tím i potom žádná z paní Hradeckých nebyla pohřbena na Telči v období, k němuž by ukazoval neúplný letopočet, sloh práce i písma náhrobku. Naproti tomu však důstojnost náhrobku, vyžadujícího tehdáž značný náklad, svědčí na osobu zámožnou i urozenou, taktéž i místo v pohřebních sklípcích před hlavním oltářem neméně svědčí na vznešenost i značné zásluhy o kostel osoby tam pohřbené. Konečně nebudiž tu mlčením pominuta další zpráva Paprockého, že syn Kateřiny z Valdštýna, Menhart Lev z Hradce, zemřelý nedlouho po matce své, tolikéž v Polné, v lednu roku 1579, pochován byl vedle popele své matky „na pravé straně velikého oltáře“, což najisto určuje místo v dotčených sklípcích pohřebních před oltářem, jež při vyzdvižení uvedeného náhrobku byly objeveny.

Tělo Kateřiny z Valdštýna i syna jejího Menharta Lva z Hradce přenesl Zacharyáš z Hradce z kostela sv. Jakuba již před rokem 1580 do krypty kaple Všech Svatých, kteráž přistavěna k novým budovám zámku, vystavěným tehdáž slohem renesančním a vystrojena hojně štukem a malbou. Zbytky těl, jež nalezeny nyní ve truhlách ve sklípcích dotčených, náležely již osobám XVII. neb XVIII. věku; svědčí o tom nejen tvar rakví, pokud zetlelé dřevo poznati dovolovalo, ale i křížky a růžence do rakví uložené, jakož i malá medaile s obrazem sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského. Zajímavo jest, že tehdáž i truhly pohřební po spůsobě četných předmětů jiných

vyzdobovány byly vkusně malbou ruční, což jest novým dokladem o hojném upotřebení i oblíbenosti polychromie, jakož i o neobyčejné zručnosti a dovednosti, kteráž byvši podmíněna značnou praxí, přenášela se s pokolení na pokolení. Na svědectví toho vyňali jsme pro museum městské část víka jedné z rakví, kde načrtnuta madonna s děťátkem smělými rysy velice dovedně a účinně.

Po odstranění některých lavic kostelních objeveny ještě jiné náhrobní kameny ve dlažbě, jež umístěny potom zevně kostela. Z náhrobníků těch povšimnutí zasluhuje hlavně kámen s letopočtem 1521, potom kámen s letopočtem 1644, patřící Šimonovi Linhartovskému z Ostrova a konečně uměle tesaný kámen se znakem černínským a nápisem: „Léta Panie 1569 v středu na den svatých Petra a Pavla aposstolů panie umřel jest urozený pán Zykmund mladssí Cziernin z Chudenic, jehožto dussi pán Buoh racz milostiw beiti.“

Při úpravě staré sakristie v přízemní kobce věže odstraněna odtud nevelká kamenná mensa oltářní, kteráž nepochybně před časy z kostela sem byla přenesena. Při tom nalezeny v mense v kovové krabici uschované sv. ostatky a sigillum altaris, bohužel již velice porušené. Komu sv. ostatky ty náležely, jest neznámo, neboť pergamenový obal neměl nápisu; pečeť však podle zbytku znaku (lilie), nejdoleji umístěného, svědčila by biskupu Olomúckému Konrádovi (1430—34) neb Bohuslavu ze Zvole (1454—57[1]). Pečeť vložena nyní do skleněné skříňky a uložena v městském museu.

Po odstranění několikerého nátěru vápenného objeveny na stěnách choru a lodě malby figurální zároveň s četnými zbytky původní polychromie. Malby provedeny byly spůsobem „al tempera“, což také neposlední příčinou jejich zpuštění. Nejstarší byly malby na levé stěně choru v plochách mezi polosloupky proti oknům, jež lišily se i technikou valně od prací v lodi. Kdežto v lodi dosahovaly figurální komposice nadlidské velikosti osob, provedeny obrazy v choru v měřítku malém. Litovati jest, že časté opravy značných trhlin ve zdivu choru i presbyteria, jež udály se již před staletími, jakož i hojné nátěry dob pozdějších, porušily malby úplně, tak že na obnovu jich nebylo lze pomýšleti. Přes to však zachováno okreslením neb fotografováním

[1]) Podle laskavého sdělení prof. Aug. Sedláčka.

alespoň to, co poněkud patrným bylo. Tak na příklad znázorněn v poli středním choru nepochybně poslední soud, z kteréhož obrazu však jen popředí určitěji se jevilo. Mezi několika osobami andělem vedenými vyniká zvláště muž v tmavém, nedlouhém plášti s červenou podšívkou; plášť splývá mu volně s ramenou, tak že viděti pod ním kabátec barvy tmavé, ke kolenoum sahající, jenž přepásán níže než obyčejno pasem ozdobeným pětilistými růžicemi. Též při ostatních osobách mužských spatřujeme podobné kabátce. Nohavice jsou vesměs přilehavé, úzké, vnikající do obuvi, kteráž záleží buď ze střevíců, neb vyšších, holeň kryjících a, jak se zdá, z jemnější žlutavé kůže zhotovených škorní. V obou případech končí obuv ve špice, jež nejsou nápadny. Hlava jest většinou nepokryta, zjevujíc mohutný kučeravý vlas, toliko v jednom případě objevuje se kuklice, obepínající v četném řásnění krk i ramena a opatřená helmicí ve tvaru „železného klobouku" (kapalín) s komickým svrškem a kulatou, dolů sklopenou střechou — tvar pro české odění již koncem XII. věku typický[2].

Šat ženský se skládá veskrze z tmavých, hojně řásní jevících sukní, jež jsou v pasu staženy nepochybně již krajem, poněvadž není tu viděti pásu — leda by jej zakrývala prsa kryjící část sukně slabě vykasaná; též úzké rukávy zobrazeny v hojných řásních. Hlava ovinuta „rouchou" bílou, kteráž jde kolem čela, zadní části hlavy a pod bradou tak, že i část brady kryje, načež otočena kolem krku.[3]) Strůje tato, charakterisující osoby vdané, nošena většinou ve století XIV., a spatřujeme ji při obou klečících ženách nejblíže v popředí. Paní, která stojí po levici muže, jenž, soudíme-li dle pasu pětilistými růžicemi zdobeného, představuje některého z pánů Hradeckých, má sukni více již k tělu přiléhající, opatřenou při krku úzkou a drobně složenou ozdobou. Tato, pokud lze vyzkoumati, zdá se býti ve spojení s charakteristickou pro vznešené paní pokrývkou hlavy, záležející z několika cípatých a vlnkovitě načeřených šlojířů, čímž vznikla čepcovitá pokrývka hlavy s okrajem kolem obličeje rozvlněným, kterážto moda udržela se po celé stol. XIV.[4])

---

[2]) Müller-Mothes, Archaeologisches Wörterbuch I. 513. — Dr. Čeněk Zíbrt, Dějiny kroje v zemích českých II. 163—164.

[3]) Friedrich Hottenroth, Trachten, Haus-, Feld- und Kriegsgeraethschaften der Völker etc. II. 81.

[4]) Dr. Č. Zíbrt II. 260.

Nepochybně vyobrazeni tu někteří členové rodiny pánů Hradeckých. V pozadí obrazu zjevují se ještě jiné tváře, pak obnažená z hrobů vystupující těla, postavy ďáblů a dále naprosto nerozřešitelný chaos.

Kresba kontur provedena jistými črtami barvou hnědou, a zdá se, jakoby malíř přímo na stěnu náčrty byl kreslil; neboť místy dobře znáti opravy kontur neb úplné překreslení a přemalování původního náčrtu. Tak na příklad osoba, mající na hlavě onen železný klobouk, byla původně bez pokrývky hlavy, takže namalováním dotčeného klobouku pokryt zdola až po oči obličej zadnější osoby. Kolorit záležel z tònu červeného do hněda neb růžova, modročerného a žlutého (oker); karnace provedena bledým tónem žlutošedým, který měla místy i obuv.

Kroje tu vypsané, s jichž vyobrazeními potkáváme se nejvíce ve Velislavově biblí svaté, charakterisují spíše časnější doby století XIV., ač dosti toho dokladů, že krojů těch užívalo se po celé století XIV. Tím potvrzuje se na novo, že stavba presbyteria a choru kostela sv. Jakuba počátkem XV. století již stála, k níž teprve po delší přestávce, však podle původní disposice, přistavěna loď.

Původní polychromie architektury byla jednoduchá. Tak polosloupky, římsoví a žebra pomalovány barvou červenohnědou (bolus) a v plochách klenby objeveny stopy malovaných erbů, pak růžice pětilisté a symbolické M. Při pozdějším přemalování kostela, nejspíše v první polovici století XVII., použito hlavně barvy šedé s tmavým ornamentem. Též žebra jeví stopy pomalování takového, k němuž se přidružuje ve žlábkách tón žlutý se zeleným lupenovým ornamentem a na hřbetu žebra barva černá.

Též loď byla původně pomalována malbami temperovými, však ceny nestejné. Nejpěknější byly dle zachovaných stop malby nad a mezi prvními dvěma okny pravé stěny lodě. Zde obnovena také nejzachovalejší jich část, obsahující poprsí Kristovo v mandorli z drahokamů (namalovaných) složené, jemuž v pravo a v levo osoby se klaní. V malbách těch zachován dosud církevní sloh dob starších. V dolních etážích této stěny byly malby, vlhkostí místa dávno již porušené, častěji přemalovány; neboť nalezli jsme k. př. na obraze Ukřižovaného se dvěma ženami pod křížem celou vrstvu barevného prášku. Jinak upomínaly zde jenom neurčité obrysy na bývalou malbu. Další část této stěny,

ač dle uhlazené plochy pro malbu uchystána, maleb nikdy neměla.

Levá stěna lodě pokryta byla malbami úplně a to podle určitého rozčlenění a pořádku. Temperové malby tyto však byly také úplně porušeny, tak že při bedlivém zkoumání sotva bylo možno nalézti poněkud obrysy postav někdy tu znázorněných i při nejbedlivějším odstraňování svrchních nátěrů vápenných. Toliko určitěji se objevující tvar kříže pomáhal rozřešiti, že v těchto velikých plochách, sahajících od klenby až hluboko pod konsoly žeber osazených v této stěně lodě, zobrazeno druhdy ukřižování, vztýčení kříže a snímání těla Kristova. Pod malbami těmito, již ve výši zábradlí pozdější kruchty, táhl se po délce lodi pás s latinským nápisem minuskulovým, z něhož možným bylo přečísti slova .... „o dives dives“ .... „da quae tua sunt post mortem nil tibi prosunt“ .... a dále: „Ecce, quomodo moritur dives“, dále byl nápis již smazaný. Nápisy tyto táhly se nepochybně k obrazům v podélných neb čtvercových plochách pod nimi umístěným, z nichž patrny sotva zelenou barvou natřené a černou barvou obtažené rámce. Pod těmito obrazy, již v přízemí, soudíme-li podle některých zachovaných zbytků, namalovány erby některých osob šlechtických, jež odpočívaly v příslušných sklípcích pohřebních pod dlažbou kostela. Toliko jediný z těchto znaků, hned vedle kruchty, poněkud byl znatelný. Na štítu fafrnochy opatřeném postaven helm s hlavou kozla o dvou dlouhých rozích. Nad tím nápis: Pavel z Hostěšova.[5]). Veškeré malby stěny této vznikly ve druhé polovici stol. XV., a zdá se, že byly jen řemeslně provedeny. Z barev znáti tu bylo stopy po bledé červeni, tón bledězelený, žlutý a hnědý. Obrysy tmavou barvou byly již málo kde patrny.

Z uvedeného jest zřejmo, že chrám sv. Jakuba v Telči vystrojen byl původně hojnými malbami, jako zřídka kde bývalo, tak že dle svědectví pozdějšího (visitační knihy) ještě za Adama II. z Hradce považován v té příčině za první mezi všemi svatyněmi na rozsáhlém panství Hradeckém.

Zalíčení maleb stalo se nejspíše za Viléma Slavaty, kdy Hynek Ladislav z Veitmile, pán na Batelově a Stránkách,

[5]) Pavel z Hostěšova uvádí se v Archivu českém IX. k roku 1483 29. dubna, když byl urovnán spor mezi ním a Václavem z Vydří, kterýž byl bratrem manželky jeho Doroty z Hostěšova.

J. M. C. Ferdinanda III. rada a hejtman panství Teleckého, vystavěti dal svým nákladem kamennou kruchtu slohem renesančním a umístil na ní velkolepé varhany. Tehdáž přistavěn byl ke kostelu první přístavek, jak s počátku uvedeno.

Nynější obnova vnitřku lodi byla u porovnání ku choru a presbyteriu jen jednoduchá a záležela v tom, že charakterisovány barvou klenby, žebra, konsoly a sloupy lodě. Stěny pak od žeber klenby až ke konsolům jednoduše vykvádrovány, odkudž pod příslušnou bordurou oživeny stěny až k soklu kvádrováním složitým. Podrobněji provedena již polychromie kruchty, kde v heraldických barvách provedeny plastické znaky Slavatů, Krabice z Veitmile, veliký rozhojněný znak pana Hynka Lad. z Veitmile, na pilířích mezi archivolty původní znak městský a znak markrabství Moravského. Plochy pak mezi oblouky, horizontálním římsovým (cvikle) a uvedenými pilířky vyzdobený figurálnými výplněmi v renesanční ornamentice, jež představují andílky hrající na různé nástroje hudební.

Ku zvýšení velkolepého dojmu prospělo značně, že nahrazena stará kazatelna baroční novou gotickou, shodující se v polychromii zlacení i podrobné konstrukci ornamentálního a slohového vystrojení s hlavním oltářem, dílem to slovutného stavitele dómu Svatovítského, pana architekta Jos. Mockra. Dovršení však úplného dostalo se výzdobě kostela barevnými okny, jež provedla v ohledu tom z minulé naší jubilejní výstavy Pražské širším kruhům známá firma Melzera v Langenavě.[6])

Toť hlavní, co provedeno dosavad, vše další, jako zařízení nových gotických oltářů, oken na kruchtě, nový portál v průčelí chrámu a j., odkázáno době příští.

[6]) Figurálnými malbami na skle vyplněno 5 oken presbyteria a choru, kdežto široké okno střední za oltářem hlavním má vzorek kobercový. Obrazy v oknech představují sv. Františka de Pauly (dole sdružené znaky hrabat Paarů a Podstatských), sv. Mikuláše (dole sdružené znaky Thun-Hohensteinů a Podstatských), sv. Aloise, sv. Leopolda (dole znak Podstatských) a sv. Josefa. První 2 okna jsou darem J. Excellencí hraběte Leop. Podstatského, třetí okno daroval pan děkan Hrudička a páté okno spořitelní ústav v Telči. Loď má čtyři okna toliko v pravé zdi, obě střední, jež kružec neměla, mají kobercový vzorek, poslední okno na kruchtu vedoucí, zachovalo svoji starou původní kružbu a v prvním okně vsazena kružba nová. K vůli úplnosti podotýkáme ještě, že malbu v presbyteriu provedl zdejší akad. malíř Čeněk Neumann a malby na kruchtě pisatel této zprávy.

Značné zásluhy o obnovu kostela získal si zdejší p. děkan, kons. rada Al. Hrudička, jemuž náleží nejhlubší dík a uznání nejen od milovníků památek uměleckých, ale i od veškerého města našeho, jemuž obnovena a nově vystrojena jedna z nejstarších památek, drahocenný to odkaz našich umění milovných a zbožných předků. *Jar. Janoušek.*

Vlastivěda moravská. Přípravné práce jsou celkem vykonány. Páni spolupracovníci, kteří dle osnovy díla mají nejdříve rukopis odevzdati, slíbili, že tak učiní do jara nového roku 1893, jiní později. Práce místopisná stížena jest hlavně tím, že na dotazník pro „Vlastivědu" došla sotva čtvrtina odpovědí; z ostatních tří čtvrtin osad odpovědi nedošly. Spolupracovníkům jest nutno, vyhledati ostatní, aby vše spracovali dle osnovy od obou musejních spolků schválené (v. Č. M. M. 1891, svaz. 1. a 2.). Nebyla tedy skutkem účast širších kruhů povolaných taková, jak se pro důležitost díla právem očekávalo. Výmluva mnohých jest, že těžko je podati žádané zprávy, nebo že o jistých dědinách není tam nic známo. Však mnohé odpovědi jsou milým úkazem, s jakou účinnou láskou k věci a důkladností byly napsány.

Redakce a spolupracovníci konají takto tím obtížnější práci; dělají však ji s pevnou vůlí a vytrvale.

Seznam všech, kteří na dotazník zprávy podali, obsahuje Výroční zpráva o činnosti Musejního spolku Brněnského za rok 1891 a Časopis vlasteneckého musejního spolku Olomouckého 1890—91.

Velice prospěje pak „Vlastivědě moravské", že mimo známé prameny v zemském archivu, v museu Františkově, v deskách zemských a j. v. nalezen jest bohatý původní pramen vlastivědný v účetním oddělení zemské registratury v Brně, totiž:

1. popisy celé Moravy a jejích obvodů ve Slezsku r. 1656, r. 1667 od vrchností a zvláště r. 1669—79 od sněmovní kommisse, jež sestávala ze 2 praelatů, 2 pánů, 2 rytířů a 2 měšťanů a v 10 letech celou zemi popsala dle jednotlivých panství. Velmi důležité popisy tyto, čistě psány a v pergamenu vázány, jsou vzácným pramenem k dějinám XVII. století vůbec, nejvíce pak jednotlivých krajin a dědin. Oddělení to, nazvané „rektifikační", jinak poddanské, má 371 čísel, mnohé dle velkosti panství

i v několika svazcích. Některé popisy nezachovaly se z těch let, jakož i pozdější z r. 1749, jež s oněmi jsou v jednom svazku;

2. popisy vrchnostenského majetku: panských dvorů, lesů a všelikých příjmů od poddaných, t. zv. „Exaequations-Fassions-Tabellen", z r. 1750, úhrnem 375 svazků, znamenitý pramen i k dějinám lidu poddaného na celé Moravě, jakož i jiné oddělení

3. t. zv. „Urbarial-Fassion" dle panství z r. 1775, úhrnem 351 sešitů a svazků.

Památky z r. 1656—1679 a r. 1750 jsou nyní všecky prostudovány a výpisy pro Vlastivědu a k odborným pracím z nich učiněny.

Teresianského katastru z roku 1750 a urbarních zpráv z r. 1775 mohlo se posud užiti jen zatím k oddílům Vlastivědy, které mají nejdříve vyjíti; časem stane se tak i s ostatními.

Tím spůsobem je redakci možno, nahraditi po případě onen nedostatek odpovědí na dotazník a upraviti celou Vlastivědu stejně a souměrně u všech dědin.

Aby i nejstarší doba jednotlivých obcí mohla jistě a spolehlivě býti podána, zvlášť u těch, kterých je několik stejného jména a proto jsou někdy zaměněny, redakce „Vlastivědy" pořídila také přehled nejstarších pramenů historických, na lístky psaný a dle míst a osob v abecedním pořádku sestavený: z Codexu Moraviae, ze starých desk zemských, z knih půhonných a j. v.

Někteří spolupracovníci, pokud jim to vlastní povolání dovoluje, konali také již studia v místních archivech, podnikajíce z lásky k vlasteneckému dílu namáhavou práci, často dosti nevděčnou.

K tisku hotovy jsou r. 1892 jedna část oddílu přírodovědeckého a z místopisu díl Brněnského okresu. První svazky „Vlastivědy moravské" vyjdou r. 1893: ze všeobecné části „Země a lid" o „Přírodních poměrech" Moravy a z topografie Brněnský okres, potom Bítešský, Blanský atd. s mapami, s pohledy a s vyobrazením nejdůležitějších památek.

Náhodou stane se to právě 100 let po vydání prvního místopisu Moravy od Fr. J. Schwoye („Topographie vom Markgrafthum Mähren" r. 1793—94 dle krajů a míst v abecedním pořádku, ve 3 dílech) a po narození předního místopisce moravského P. Ř. Volného (* v Příboře r. 1793), jenž za pomoci úřadů

světských a duchovních složil a vydal „Die Markgrafschaft Mähren“ r. 1835—42 dle krajův a panství v 6 dílech a „Kirchliche Topographie von Mähren“ r. 1855—63 dle dioecesí a děkanství v 9 svazcích.

„Vlastivěda“ věnována jest naší milé Moravě. *Slavík.*

Zápověď užívání tabáku na Moravě r. 1652. Kouření tabáku rozšířili vojáci ve 30leté válce, a mnoho škody bylo tím spůsobeno. Na sněmu jednali o tom stavové v Brně dne 2. prosince 1652. „Jest to v skutku shledáno, že za ten čas prošlé vojny do tohoto markrabství Moravského jako i do jiných zemí ohyzdné užívání zvláště toho kuřícího tabáku jakořka již všudy mezi obecným lidem v zvyk přišlo (o čemž prve ani slýcháno nebývalo), tak že netoliko soldati, ale sedláci a čeleď s ním stále se obírají, odkudž v sobě netoliko rozličné nemoci vzbuzují, ale tak zatrousíce v stavení uhly aneb luntem nenabyté škody vypálením měst, dvorův a vesnic tudy působí, což chudí lidé na některých místech žalostivě již pocítili.

Pro uvarování pak toho zlého stavové se na tom snesli, aby každá duchovní i světská vrchnost pod jistou a nepromienitedlnou pokutou užívání toho tabáku mezi lidmi a poddanými svými opravdově zapovíděli a přestupníky, držíce stále ruku nad tím, skutečně trestati dali.“*)

Kouření tabáku však již nepřestalo, ano rozšířilo se konečně do naší doby tak, že jest na Moravě: 6 továren na tabák (v Jihlavě, Hodoníně, v Novém Jičíně, Šternberku a Budišově), které spracují ročně tabáku všeho druhu v ceně 14,000.000 zl.; 37 hlavních skladů a 5975 menších. Vykouří se ročně jen na Moravě přes 86,000.000 doutníků a 2,300.000 kilogramů tabáku; z čehož vychází čistého užitku přes 5,000.000 zl.**) *Slavík.*

Divoká zvěř v okolí Brněnském v první polovici XVIII. století. O dravých zvířatech, která ještě v minulém století u nás bývala, stojí často zpráva v hospodářských účtech a zápisech, kdy na panství škody udělala nebo kolik se od zastřelení zvěře platívalo. Podle „Kancelářské knihy panství Líšeň-

*) Sněmovní Památky r. 1652 f. 168.

**) V. Brandla Kniha pro každého Moravana, vydaná od Matice Moravské 1892, str. 19 a 31.

ského" z r. 1716, zachované v archivu J. Exc. pana hraběte Eg. Belcrediho, bývali tu ještě vlci, černá zvěř neboli divocí kanci, lišky, kuny, jezevci, tchoři a divoké kočky. Byli pronásledováni a platilo se za jeden kus zastřelené zvěře: nejvíce za vlka 1 zl. 15 kr., za černou zvěř po 1 zl. ren. (jako za jelena), za kunu 30 kr. (jako za srnce), za lišku a jezevce po 24 kr., za tchoře a kočku divokou po 15 kr. (Za střelení zajíce, koroptve, sluky platilo se po 7 kr., za kvíčalu 6 kr., kachnu divokou 4 kr., holuba skalního 3 kr., za 3 malé ptáky i za skřivánky 1½ kr.*)

Slavík.

Literatura.

Květena Moravy a rakouského Slezska. Sepsal Dr. Edv. Formánek, c. k. professor při českém vyšším gymnasiu v Brně. První díl. Svazek 1., 2., 3. V Brně a v Praze 1887 a 1892. 8°. Str. 864. Nákladem spisovatele.

Do roku 1887. neměli jsme na Moravě českého díla o květeně celé Moravy a rak. Slezska. Nejstarší údaje o květeně našeho území nalezají se sice ve spisu Jana Černého, českého bratra, kterýž v druhé polovici 15. století v Prostějově žil a r. 1530. v Litomyšli zemřel. Spis jeho nadepsán jest: Knieha lékařská, kteráž slove herbář neb zelinář, z mnohých knieh lat. i skutečných prací vybraná ve folio listů 137 s vyobrazeními věcí tu vypsaných. Po tomto skromném začátku v jazyku českém nastala dlouhá přestávka; práce pozdějších botaniků moravských nebyly tak obsáhlé, aby mohlo býti vydáno dílo o celém území, a psány byly většinou jazykem latinským. Teprve r. 1835. uveřejnili Rohrer a Mayer v Brně výsledky svého botanického zkoumání na území našem ve spise: Vorarbeiten zu einer Flora des mähr. schles. Gouvernement, v němž uvedena jsou pouze stanoviska četných na území pozorovaných rostlin. Určování rostlin usnadnil svým krajanům J. K. Schlosser r. 1843. německým klíčem analytickým, do něhož i české názvy rostlin pojal. Uvedené spisy mají nyní cenu pouze historickou.

*) Archiv panský v Líšni, „Canzlei-Buch, Specification der völligen Schiesz-Taxa".

Netušený a velkolepý rozvoj věd přírodních od roku 1860. tak mocně působil všude, že se i na Moravě pomýšlelo na to, vydati „Květenu", založenou na základech moderních, požadavkům vědy odpovídajících. K tomu nesly se práce členů přírodozkumného spolku, kterýž r. 1885. vydal první vědeckou „Květenu" Moravy a rak. Slezska. Prof. A. Oborny převzal vědecké zpracování sebraného materiálu, a tak vzniklo dílo mající titul: Flora von Mähren und österr. Schlesien. Leč dílo německé nebylo dílem pouze německých pracovníků; práce té súčastnili se i botanikové čeští, z nichž jmenujeme pouze Bubelu, Formánka, Holubyho, Pluskala, Slobodu a Zavřela. Ačkoliv Flora Oborného přijata byla s pochvalou od odborné kritiky, zejména proto, že jí vyplněna byla citelná mezera v botanickém výzkumu Rakouska a střední Evropy vůbec, neboť na Moravu čekalo se nejdéle, přece dnes o ní nelze říci, že by byla dílem, kteréž by na dlouhá léta vědeckým potřebám mohlo vyhověti. V té době mnohé kraje moravské nebyly vůbec ještě dotknuty výzkumem botanickým, jiné jen povrchně byly prozkoumány; mimo to názory o různých mnohotvárných rodech rostlinných v letech minulých tak značně se pozměnily, že těmto novějším požadavkům i Oborného Flora nevyhovuje. K tomu nutno připojiti, že přibylo u nás pracovníků na poli botanickém, že prozkoumáno skoro celé území poznovu, což mělo následek, že objeveno bylo mnoho po území nových rostlin, že propracovány poznovu kritické rody a druhy ve smyslu moderních výzkumů a názorů. V této práci súčastnil se Dr. Formánek ze všech botaniků moravských nejvíce, tak že směle mohl přikročiti ku novému vydání flory moravskoslezské jazykem českým. Bohužel nucen byl po mnoholeté úmorné práci vydati dílo své nákladem vlastním. Co jinde akademie a učené společnosti podnikají, u nás na Moravě podnikl jednotlivec. —

Prvního dílu svazek první vyšel r. 1887., čítá 239 stran, a obsahuje část historickou, zeměpisnou, klimatologickou a systematickou. V části historické pojednává autor obšírně o dějinách a písemnictví botaniky na Moravě a v rak. Slezsku. Uvádí tu řadu zasloužilých pracovníků na poli vědy botanické od dob nejstarších až na naši dobu. Částí zeměpisnou podán dosti podrobný zeměpis našeho území se zvláštním zřetelem ku poměrům vegetačním. Není to pouhý popis horstev, vodstva,

rovin a t. d., nýbrž všude uvedeny jsou četné rostliny, jež karakterisují zvláště ten neb onen okrsek geografický. Autor nastínil takto obraz květeny vysočiny Českomoravské, našich Sudet, Karpat, Maršových hor, Polavských kopců a t. d. V této části rádi bychom byli viděli zastoupenu květenu růží a ostružinníků více, než jak se to stalo. Rostlin význačných pro horní úval Moravy, pro úval Dyje a Svratky a pro východní část vysočiny Drahanské na ostružinníky tak bohaté tu neradi postrádáme. Ve stati o poměrech klimatických uvádí autor rozdělení území květeny naší na pět oddílů na základě pozorování teploměrných. V části systematické podána vědecky karakteristika rostlin tajnosnubných vyšších a jednoděložných, rozvrh ve třídy a řády, diagnosy rodů, druhů, plemen, odrůd, jakož i při každé skupině klíč k určování. Pro území nově uvedeny jsou v prvém svazku: Juniperus communis b) prostrata Form., Dactylis glomerata β) violacea Form., Trisetum pratense β) alpestre Neil., Phragmites communis Trin. β) nana G. Meyer, některé variety rodu Festuca a Carex, Epipactis microphylla Sw., Alisma plantago γ) humile Form. —

V druhém svazku (str. 241—592) pojednává autor o bezkorunných a srostloplátečných až po rod Carlina. V soustavném uspořádání řídil se i tu autor Prodromem Čelakovského až na malou odchylku ve skupině srostloplátečných. Skoro polovici 2. svazku zaujímá mnohotvárný a kritický rod Hieracium, totiž 143 stran. Těžiště celé práce v tomto svazku spočívá ve spracování tohoto nesnadného rodu. Autor řídil se tu dvěma nedávno uveřejněnými monografiemi: Naegeli a Petr, die Hieracien Mittel-Europas a G. Schneider, die Hieracien der West-Sudeten. Obě tato díla způsobila úplný převrat v dosavadních názorech o systematické hodnotě různých a početných tvarů tohoto rodu. Na základě této klassické monografie zpracoval Schneider Hieracia krkonošská s některými změnami. Sloučil na př. Hieracium Pilosella v. niveum Müller Aarg. = H. tardans NP. opětně s H. Pilosella, vedlejší specie Naegeliho a Petra H. flagellare Willd. a H. furcatum Hoppe zařadil mezi hlavní. Schneiderova práce má velkou cenu; vidno to i z toho, že Schneider názory předního hieraciologa Uechtritze se řídil, a že Uechtritz sám názorům v díle Naege-

liho a Petra proneseným nebyl nepřístupným. Na základě obou těchto velkých prací spracoval Dr. Formánek Hieracia Piloselloidea našeho území, přijav mezi ně také některé, které v oné monografii jen povšechným stanoviskem „Beskydy a Sudety" jsou označeny. Abychom poznali, jakým směrem autor v tomto rodu se řídí, uvádíme za příklad Hieracium Pilosella. Oborny uvádí k tomuto druhu pouze 5 odrůd. V naší „Květeně" rozpadá se týž druh na 12 skupin, k nimž náleží 37 různých subspecií, a ku každé několik variet a forem. Stanovisek ku jednotlivým tvarům není tu uvedeno mnoho; bude tudíž potřebí ještě mnoho H. Pilosella a jiných příbuzných druhů na Moravě sbírati. Archhieracia spracoval autor dle monografie Schneiderovy a dle jiné práce téhož autora uveřejněné v deut. bot. Monatschrift 1889. (Systematische Gruppierung der europäischen Archhieracien.) Zejména zamlouvá se důkladný a zajímavý rozbor sekce Alpina — horských Hieracií. Nápadno v tomto oddílu, že H. polymorphum G. Schnd., jež v Krkonoších tak hojně roste, v našich Sudetách na temenech jen vzácně se objevuje. Mají Krkonoše svá endemická Hieracia; má je i náš Jeseník. Autor ve stati této nesleduje ovšem hypothesy phylogenetické, jako Naegeli a Petr, jemu jedná se pouze o správný systematický rozbor a uspořádání. V tomto svazku nových rostlin uvedeno více než v prvním. Jsou to: Phyteuma spicatum var. sphaerocephalum Form., Campanula trachelium var. nemoralis Form., Hieracium boreale var. ramulosum Form., Chrysanthemum leucanthemum var. hirsuta Form., Carlina vulgaris var. nigrescens Form., Cirsium palustre var. nemorale a opacum Form., Centaurea Javornikiensis Form. v horách u Halenkova autorem objevená, Carduus acanthoides var. microcephalus Sp. — Zajímavá jest řada nových míšenců vrb z Těšínska.

Třetím svazkem (str. 593—864.) dokončeny jsou srostloplátečné. Pokud se týče vědeckého stanoviska, na němž autor stojí, připomínáme, že jest stoupencem školy Vídeňské, kteréž v čele stojí slovutný Kerner. Řídě se názory moderními, jež nyní v systematické botanice převládají, rozeznává a jmény označuje autor nejvýznačnější a nápadně od sebe se různící členy jednotlivých řad k téže skupině příslušné. S tohoto stanoviska pojednává o rodech Galium, Mentha a Thymus.

Při Galium mollugo rozmanitost tvarů sem náležejících není úplná, ačkoliv uvedeno tu mnoho odrůd a forem tohoto zajímavého druhu. Kdyby bývalo ještě možno, jistě by byl autor použil práce, již J. Braun ve Vídni v Oe. b. Z. 1892 čís. 5., 6., 7. o Galium mollugo uveřejnil. G. erectum Huds. považovali bychom spíše za formu parallelní ku G. elatum Thuil, než za druh samostatný. Také G. insubricum Gaud. = G. mollugo f. tyrolense Willd. patří ku G. mollugo jakožto forma. Povšímnutí od našich botaniků zasluhuje toto zajímavé Galium. Ve střední Moravě na Prostějovsku a Olomoucku roste hojně, ačkoliv autor jen pochybně stanovisko u Břeclavě udává. Zajímava jest řada míšenců různých forem G. mollugo × G. verum. Našim botanikům doporučujeme je k dalšímu pozorování; nejsouť jistě tak vzácní, a snadno po bledě citronově žlutých květech mezi rodiči se poznávají. Mezi Labiaty obšírně zpracovány jsou Menthy a Thymy. Při zpracování Menth přidržel se autor práce J. Brauna: Ueber einige Arten und Formen der Gattung Mentha, uveřejněné v pojednáních víd. zoolog. bot. společnosti r. 1890. Malou změnu dovolil si ve skupině Trichomentha. Škoda, že není připojen stručný a přehledný analytický rozbor druhů, forem a odrůd tohoto kritického rodu. Začátečníkům by byl velice vhod, neboť spolehlivé určení Menth není tak snadné. Připojujeme, že druhy našich Menth nejsou druhy Opizovy, aniž jiných menthologů; druhy Opizovy degradovány jsou tu na formy. Méně nesnadné jsou Thymy. I tu vidíme, že autor novější literatury bedlivě si povšímnul. Dle nervatury listové rozděleny jsou Thymy na tři skupiny. Ke druhé skupině: Camptodromae čítá autor tři druhy: Thymus Lövyanus Opiz, T. Kosteleckyanus Opiz, a T. Marschallianus Willd. Oborny uvádí T. Lövyanus = T. arenarius Bernh. jen jako odrůdu ku T. Marschallianus, autor uvádí ji jako druh, poněvadž mimo četné znaky morfologické zejména vzrůstem a spůsobem obnovování větevek velice se různí.

Pokud se týče nomenklatury, přidržel se autor skoro všude zásady priority; pak ale nevyhnutelně potřebí jest citovati synonyma, tak na př. Thymus praecox Opiz = T. humifusus Bernh. „Citátů“ vůbec není mnoho; nehleděl k tomu autor tak jako Beck a Wohlfahrt ve svých spisech. Pravý Thymus chamaedrys Fries, ve „Floře“ Oborného ještě pochybný, uvádí

autor z několika míst střední Moravy. Jest nápadno, že tento v Čechách obecný druh na Moravě jest vskutku vzácný. Také Veronica agrestis L., kteráž pro většinu zemí rakouských dle výzkumů Wiesbauerových jest pochybna, i pro Moravu není s jistotou konstatována. V jižní a střední Moravě neroste, zdali stanoviska uvedená ve „Květeně“ jsou správná, nelze říci. Také pro rod Gentiana užil autor novější práce Wettsteinovy (Oe. b. Z. 1891 a 92.) Nové pro území jsou: Gentiana carpathica Wett., G. austriaca A. et J. Kerner, dříve ku G. germanica Willd. počítané. Schází ještě G. praecox A. et J. Kerner od Vsetína, kde ji nalezl Bubela. Do literatury bot. uvádí autor poprvé: Carlina semiamplexicaulis Form. z morav. Karpat a Beskyd, kterouž také v Uhrách a v Bosně pozoroval. Pro území naše nové jsou: Melampyrum moravicum J. Br., Orobanche picridis F. Sch., Mimulus luteus L. a j. Třetím svazkem ukončen díl prvý. Z dílu druhého připojena jest část svazku čtvrtého, ve kteréž autor uvádí přehled novější literatury bot., pokud Moravy a rak. Slezska se týče. Probrány jsou tu dále některé řády rostlin prostoplátečných, totiž Saxifrageae, Crassulaceae, Pomarieae, a z Rosaceí rod Spiraea.

Stanovisek pro různé rostliny většinou udáno velmi mnoho, tak že spis tím nabude velkých rozměrů. Celé místní „Květeny“ bude možno sestaviti z tohoto důkladností vynikajícího díla. Typografická úprava 2. a 3. sv. z tiskárny Vilímkovy velice se zamlouvá. Tiskových chyb není mnoho. Některé omyly nutno opraviti na konci celého díla. Při Allium ursinum schází část diagnosy, v rozboru Gamopetal má státi za C) semenník svrchní, u Crepis místo Burkhausia Bankhausia.

Rádi bychom měli již 4. svazek po ruce; obsahovati bude mimo jiné i růže a ostružinníky, jež u nás v minulých letech doznaly zaslouženého povšimnutí a podrobného zpracování. Končíce úvahu, usuzujeme, že Formánkova „Květena“ jest v každém ohledu nejdůkladnějším dílem o květeně našeho území.

K. Spitzner.

Albrecht z Valdštejna až na konec roku 1621. Nové listy do knihy třístaleté paměti. Napsal František Dvorský. V Praze 1892. Nákladem České akademie věd. Stran 217.

Jednou spis o Valdštejnovi, kde neřeší se záhada o vině či nevině, ale záhady řeší se přece, záhady z jeho mládí; neboť

„od prvního výkřiku pláče, jímž pozdravil svět, až do posledního dechnutí smrtelného nebyl život jeho podle obyčejného běhu lidského vyměřen.“ Dvorský vybral si za předmět bádání svého V. život od narození r. 1583. až do roku 1621., tedy 38 let, v nichž největší válečník 17. století se tělesně i duševně vyvíjel. Jmenovitě dokázán jest prací Dvorského český původ Valdštejnův, dolíčeny majetkové poměry a zjištěno, že byl původně vyznání podobojí, avšak po roce 1607 stal se horlivým katolíkem, tak že na svém panství Vsackém na Moravě dal prováděti přísnou protireformaci.

Práce rozdělena jest na čtyři oddíly. V prvním bezpečně stanoví se Valdštejnův den narození (14. září), pobyt jeho na Heřmanicích, Košmberce, v jesuitském konviktě v Olomouci, ve Zlaté Hoře, v Altorfu u Norimberku, v Tyrolích a v Padově až do poč. 17. století, kdy počal býti činným na bojištích v Uhrách. Ve druhém oddílu čtenář se dovídá, jak vedl si V. ve službách arciknížete Matyáše (od r. 1607), ve kteréžto době zapomíná na český původ svůj a staví se i jako nejvyšší vůdce vojska moravského do řad nepřátel národa Českého. V době českého povstání Valdštejn i příbuzný jeho státník moravský Karel starší ze Žerotína byli vyhlašováni za zrádce, ale rozdíl byl veliký: Žerotín jednal z přesvědčení, Valdštejn z egoismu a zapomněl se tak dalece, že (po nezdařeném zrádném pokusu s vojskem svým) utekl do Vídně se sirotčími penězi moravskými. Proto byl 11. května r. 1619 vypovězen navždy z Moravy a prohlášen za zbavena všech svých statků. Pak byl ve službách Ferdinanda II. a bojoval proti svým krajanům v Čechách i na Moravě.

Od roku 1607—1619 byl několikráte nebezpečně nemocen, ba žárlivá jeho manželka Lukrecia Nekešovna málem by ho byla „nápojem lásky“ otrávila. —

Ve třetím oddíle vypisuje se činnost V. v Čechách po bitvě Bělohorské, ve které osobně přítomen nebyl. Podrobil Ferdinandovi Most, Žatec, Kadaň, Chomutov, Ústí nad Labem, Slavkov, Litoměřice a j. „konaje v Čechách službu prvního pochopa“. Již tenkráte vydíral, kde mohl; Dvorský ho však omlouvá, že peněz neužil pro sebe a že jiní brali více. Ovšem že za svou práci byl od císaře odměněn částí statků rodiny Smiřické a spůsobem velmi promyšleným připravoval si základ k potomnímu svému knížectví Friedlandskému.

Valdštejn roku 1621 byl desateronásobným milionářem obohativ se českými konfiskacemi.

Ve čtvrtém oddílu vypisuje se hlavně činnost Valdštejnova v Kladsku a na Moravě, kde jako vrchní vůdce potlačoval poslední zbytky českého odboje; vedl si dosti mírně a obezřetně, zvláště proti zlotřilému vojsku Bethlena Gabora. Při tom staral se také o své moravské statky, které mu po bitvě Bělohorské opět byly vráceny.

Za své zásluhy byl již r. 1623 povýšen do stavu knížecího.

Kniha končí Přílohou, v níž uveřejňuje se Valdšt. řád vojenský pro jízdu z r. 1617., a pečlivým rejstříkem.

Dvorský vykonal dílem tímto kus poctivé práce, založené na množství původních a z velké části neznámých pramenů, čerpaných ze zemského archivu moravského, z archivů českých a německých; proto jest práce jeho dosti úplná. Vypravuje plynně a soustavně život velikého muže toho, probírá kriticky všechno, co jen poněkud mohlo by osvětlovati vnitřní proces ve tvorbě jeho povahy, ukazuje na pohnůtky, které při činech byly mu vodítkem a vzpružinou, tak že čtenář plasticky vidí vyrůstati genialního Valdštejna v egoistického snaživce, prahnoucího po slávě a majetku.

Pouze bych si dovolil připomenouti, že mír s Bočkajem spisovatel klade na str. 58. na den 6. srpna 1606 (den, kdy Rudolf mír ten podepsal), na str. 63. na den 23. června t. r. (den, kdy byl umluven). Nejsprávnější však jest datum 23. září r. 1606, kdy byl od stavů českých, rakouských a štyrských ratifikován. Nesrozumitelnou pak jest na str. 35. věta: „Na tolik podání, kteréž zjištěno jest, na kolik setkání se Valdštejna s J. Vechnerem týče, potvrzením téhož, že darovaných sto tolarů byl přijal a současným letopiscem událostí města Zlaté Hory.“ Jinak Dvorský píše slohem velmi srozumitelným a poutavým.

Kameníček.

Dějiny umění výtvarných. Spisuje Karel B. Mádl. V Praze nákladem knihkupců c. k. české university Bursíka a Kohouta. Seš. 1.—19. po 30 kr.

Majíce podati zprávu o díle, jež bude obsahovati dějiny výtvarného umění všech národů kulturních všech věků, maně vzpomínáme na utěšený zjev v dějinách českého umění, na četné národopisné výstavky, jež měly převahou ráz historicko-umělecký.

V nich se nám původními výrobky předvádí lidové umění domácí, kdežto v onom díle vidíme výtvarné uměny již na stupni, na jaký ten a onen vzdělaný národ došel a odtud dále pomáhal a vedl jiné národy, až se dostoupilo k nejvyšším vzorům a slohům umění, jež jsou nyní zákoníkem krásné tvorby.

Potřebujeme takového díla z mnohých důvodů, zvláště pak i z toho, že dobře jest všímati si světového umění v té době, kdy zájem pro domácí české lidové umění jest tak živý; poznávajíce a srovnávajíce domácí a svérázné s klassickým a cizím, tím spíše dojdeme svého českého umění.

Ponechávajíce si v jiné stati promluviti o výstavkách národopisných, pokud literárními projevy na Moravě působily na zájem pro umění a jeho pokrok, přistupujeme k věci. Dosud vyšel Dějin Mádlových I. díl a část II.. celkem 19 sešitů velké osmerky. Spisovatel zavádí nás v nich do starého věku; v I. díle k uměleckým památkám orientalním, ve II. k uměnám národů klassických. Vkročiv nejprve na půdu starověkého orientu, stojí na nejkrajnějším prahu našich vědomostí historických, u toku svaté řeky Nilu, v Aegyptě, kde zvláště prodlévá u pyramid, skalných hrobův a obelisků; stejně jako stavitelství všímá si aegyptského sochařství a malířství. — Z Aegypta vstupuje do Chaldeje, jediného to soupeře dějinného stáří umění aegyptského, k výtvarným památkám babylonským a po nich k assyrským, zevrubného výkladu dopřávaje obrovským jejich palácům, stupňovitým věžím, plastice a malbě, sochám panovníků, okřídleným geniům a polychromii. Chronologicky následují Peršané, jejichž stavby paláců a hrobů panovníků nejzevrubněji popsány; nebyloť u nich chrámů; plastika a malba omezovala se na působení králův a jejich dvoru.

Po těchto říších přicházejí na řadu národové menší, na prvním místě lid fenický, jehož umění vzniklo stykem umění aegyptského a assyrského a v dějinách umění jest článkem spojujícím východ se západem přes fenické osady a řecké ostrovy. Kypros jest z nich nejpamátnější zvláště nálezy plastickými a uměleckého průmyslu; až v Mykenách a Tirynthě jsou stopy fenického umění, čímž se vysvětlují živly orientalního umění v pozdějším klassickém. — Kmenová i umělecká příbuznost řadí k Feničanům Judeu, jejímuž chrámu jerusalemskému, známému více z literarních památek než ze skutečnosti, nejvíce místa

popřáno. — Hlavou X. spis. jde již po mostě k umění řeckému, pojednává o památkách Malé Asie, obývané svéráznými národy, s nimiž se brzy přistěhovalí Řekové smísili. Náhrobky, jako hrob Tantalův a Midův, skalní reliefy Hetitů, připomínající assyrské umění, patří k zajímavým památkám.

Sešitem 13. počíná II. díl a s ním dějiny národů klassických, jimž jsou v čele Řekové. Ocitujeme se nejprve v době heroické, u památek ze staré Troje, Mykén, Tiryntha, Olympie a j. Uvažujeme o nálezech Schliemannových, díváme se na velký poklad z Homerovy Troje, procházíme Tirynskými a Mykenskými stavbami s uměleckým průmyslem a malbami, pořád vše s Homerovými básněmi srovnávajíce. Jaká to poutavá četba pro přátele nejstarší antiky!

Po době heroické nadchází mezera tisíce let, a pak najednou před námi zazáří klassické umění, doba historická, kdy řecký chrám, řecká socha s malbou, řecké drama, řecké umění vedle vědy stkvějí se čistou a mohutnou krásou nade vším, čím národové starého věku mohli se pochlubiti. V době heroické mnoho působil Orient. Co se však nyní tvoří, náleží řeckému geniu; co vzato z ciziny, prošlo očišťující výhní řeckého ducha.

Spisovatel právem nese se tu širokým proudem rozpravy. Co dosud od 13. seš. až do 19. podáno, týká se antické architektoniky, v níž téměř každý kámen dochází svého ocenění.

Veškeré toto bohatství obsahu sneseno jest z hojných pramenů, jichž se mnoho naleză zvláště v literatuře francouzské a anglické.

Spisovatel se v nich dobře i opatrně poohlédl. U každé čelnější stati uvádí řadu spisů, o něž se opírá. Kdo by se odborným pracím věnovati hodlal, i v této příčině Mádlovo dílo mu chvalně poslouží.

Celek rozvržen jest na tři epochy dle věků tak, že bohdá dočkáme se takto konečně jednou nejen dějin výtvarného umění všech kulturních národů, ale též umění českého i slovanského v celkovém jeho historickém rozvoji. Co se týká komposice dosud vydaného díla i částí jeho, pokračuje se dle času i příbuznosti, jak který národ dříve umělecky tvořil a svým sousedům byl učitelem a vzorem. Umění jeví se býti výplodem vnitřního života každého národa. Proto právem spisovatel dříve, než probírá význačné umělecké památky, vykládá o zemi a lidu, o jeho

politických, náboženských a kulturních dějinách, aby z nich podmínky vzniku, rozvoje a rozsahu té a oné uměny vypátral a tak podal pragmatickou souvislost jejího vývoje. Teprve pak přistupuje se k popisu uměleckých památek, vysvětluje přirozeně nejprve stavitelství, pak plastiku a malířství, s nimi reliefy, ornamenty a dekoraci, konečně i drobný umělecký průmysl. Při tom kriticky vybírá to, co jest svérázné a význačné obsahem i formou, srovnává původní s cizím, obhajuje náhledy nové proti starým, jako na př. o domnělé strnulosti umění aegyptského, o nálezech doby heroické a o Homérových básních, neb o polychromii řeckých staveb a soch a j. v.

Ovšem že neschází ani kritika aesthetická. Nelze si mysliti, aby dějiny výtvarného umění, třebas především jiným rozvoj uměn byl hlavním úkolem, neodhadovaly také jejich krásy. Podmiňoval sic většinou tvorbu díla uměleckého účel jakož i látka, z níž se robilo, a technika, ale nejvyšším a jediným měřítkem ceny jest dnes krása. A pokud podařilo se oněm umělcům vypodobiti krásno, potud jen mají v umění cenu. Spisovatel také při každém druhu umění nebo díle připojuje aesthetický soud; ukazuje, čím dílo vyhovělo všeobecné zálibě a v čem jí neuspokojuje; posuzuje krasocit a vkus umělcův i národů. Bylo by nám mnoho míst uvésti, chtěli-li bychom ukázati, jak spisovatel dobře na stavbách, sochách, reliefech a malbách ukazuje, kde vyjádřena velkolepost a vznešenost, kde v komposici souměrnost, úměrnost a jednota, kde jednoduchost, pravdivost a přirozenost, kde lad i nelad, kde životnost a p.

Slovný výklad jest znázorněn četnými obrazy. Jsou to jednak kartony, jednak obrazy v textu, vesměs skoro krásně provedené. Jsou velké, určitě a jasně rýsované a čistě provedené, tak že výrazně doplňují slovní obsah. Byla by ovšem názornost získala, kdyby polychromie zvláště aegyptských maleb byla barevným obrazem podána. Čtenáři pak bylo by bývalo pohodlnějším, kdyby obrazy byly co možná u slov, aneb kdyby aspoň v textu se bylo upozornilo na stránku, kde jest obraz, neb u obrazu na text. To však lze v konečném seznamu napraviti.

Sloh sp. jest obsahu přiměřený; jest plynný a jasný, místy vzletný a prodchnut láskou k umění. Vypravování střídá se s popisem a lícní; poutavé obrazy kulturněhistorické a popis slavných uměleckých památek dovedou nás zaujati pro spis i pro

umění. Někde ovšem také zavadíme o slovní tvary a věty, jichž naše mluvnice nedoporoučí. Upozorňujeme na nedůslednost (snad vinou různých pramenů) ve psaní cizích jmen. Psána-li jména aegyptská, assyrská a perská dle původní výslovnosti, na př. hrobka Kurova, síň Chsajarsova (roz. Xerxova), palác Darajavův a j. v., proč se píší jména řecká dle latinské výslovnosti a dle starého, ale již odloženého pravopisu, na př. gen. Apola, Aphrodita, Achillova a j.! — Nesprávnosti, jako gen. Zeva, od Aenea, zkáza Ilionu a p. byly by se daly již ujatými pravidly napraviti. Některé poklesky (k účeli, mimo nádob, v porovnání, na vzdor a j.) patrně uklouzly rychlému péru. —

Úprava knihy jest pečlivá.

Celkem tedy s radostí doporučujeme toto dílo přízni všech, vítajíce je do české literatury jako dávno očekávané. Vždyť mimo monografie o jednotlivých památkách a uměních neměli jsme soustavného díla o dějinách umění výtvarných. *Tom. Šilený.*

Povšechné české dějiny právní. Napsal JUDr. Jaromír Čelakovský, řádný univ. professor. Zvláštní otisk z „Ottova Slovníku Naučného". V Praze 1892. Stran 88.

Spisovatel v úvodu pojednává o významu právních dějin českých, o posavadní literatuře v oboru tom u nás a o rozvržení látky. Rozeznává tři doby: Dobu starší od V. století až do sklonku XII.; dobu střední od sklonku století XII. až do války třicetileté, a dobu novější až po naše časy. — V dalším obšírně promlouvá o dějinách pramenů ve všech zmíněných třech obdobích a teprve přistupuje k dějinám ústavy v době starší. Líčí ponenáhlý rozvoj území českého, moc zeměpanskou čili panovníčí, poměr k říši Německé; pojednává o úřednictvu knížecího dvora, o radě a sněmu, o zřízení hradském, místním a o obyvatelstvu vůbec i zvláště (duchovenstvo, šlechta, svobodníci, poddaní). Pořádek tento s patřičnými přídavky, zvláště o soudnictví, podržen jest i v ostatních obdobích.

Není potřebí šířiti se o obsahu vážné práce této, která náleží k nejcennějšímu ze všeho, co ve slovníku posud bylo napsáno, a která zajisté bude mnoho čtena. — Budiž zde pouze vytknut všeobecný její význam: Čelakovského „Povšechné české dějiny právní" jsou v naší literatuře prvním soustavným dílem svého druhu, i když máme na mysli Kalouskovo „Státní právo",

kde ovšem čtenář také nalezne téměř celé české právní dějiny. Čelakovský od let bádá systematicky v oboru tom, a proto práce jeho má pevný a bezpečný vědecký základ i značnou věrohodnost a spolehlivost. Práce ta jest naprosto stručná, jak jinak ani býti nemohlo; avšak podává přece jasný obraz o vývoji celého českého práva. Každá věta má svou literaturu i svůj tak obsáhlý význam, že může býti podnětem k větší práci a dalšímu bádání. Nejvíce si však na práci Čelakovského ceníme, že beze vší polemiky opravuje zastaralé německé názory o naší právní i socialní minulosti, že snaží se očistiti naše právní řády ode vší stranickosti a značné závislosti na cizině, jak rádi o nás rozhlašovali dějezpytci němečtí. V té příčině jest práce Čelakovského pro nás velmi vzácnou, a zajisté brzy nadejde doba, kdy se nám od téhož autora dostane obšírných a úplných českých dějin právních. — Víme, že si to Čelakovský stanovil za úkol svého života.

Kameníček.

O Komenského mapě Moravy. Napsal Jindřich Metelka. S mapou Moravy. Zvláštní otisk z Časopisu Musea království Českého. V Praze 1892. Stran 70. —

Jubilejní rok (1892) Jana Amosa Komenského vzbudil neobyčejný ruch v celém vzdělaném světě. Zásluhy slavného rodáka moravského byly všestranně oceňovány; mnoho posud neznámého bylo zjištěno, mnoho v životě jeho nejasného bylo osvětleno.

Práce Metelkova náleží do kategorie druhé; pokusilť se vylíčiti dopodrobna Komenského zásluhy o kartografii země Moravské, stanoviti v té příčině, co jest známo a bezpečno, a vyhledati nové prameny, které by tuto dosti záhadnou otázku lépe objasnily. Bylo sice již dříve psáno o Komenského mapě Moravy, avšak výsledky byly vždy zlomkovity a hypothetické často názory málo zdůvodněny. Mnohé nesprávnosti považovány pořád za pravdu. Tomu učinil Metelka prací svou konečně přítrž. Sebral všechno, co vůbec o Komenského mapě Moravy sebrati bylo lze, a podal na základě tom obraz takový, že otázku o Komenského mapě Moravy možno považovati odbytou. — Pátral nejen u nás, nýbrž i v Londýně, v Berlíně, v Mnichově, v Drážďanech a jinde.

Původního nákresu mapy Metelka ovšem také nenašel, poněvadž jest vůbec nezvěstný, za to však zjistil všechny její vydavatele a pozdějších reprodukcí za živobytí Komenského

i po něm tolik, jako vůbec nikdo před ním. Dále nastínil vespolný poměr jednotlivých reprodukcí, zvláště vznik a zevnější způsobu vydání Mikuláše Vischera. Popis mapy jest úplný, neboť spočítány jsou i značky míst od Komenského nepojmenovaných. Vytknuto jest vše, přednosti i chyby, při čemž Metelka zcela správně upozorňuje, že mnohé dlužno přičísti na vrub rytce a na „tehdejší nejisté rozhraničení zemí“. — Zvláště velmi bedlivě rozebrána jest poloha, vzdálenost a úplný výpočet míst na mapě pojmenovaných od měst hrazených až k pouhým dědinám nejen na Moravě, nýbrž i v Čechách, v Kladsku, Opavsku, Slezsku, Uhrách a Dolních Rakousích, pokud ovšem při hranicích na mapě jsou poznačeny. — Metelka postaral se konečně také s příkladnou bedlivostí o nové vydání mapy té dle reprodukce z roku 1633 v úpravě velmi krásné, jak dokazuje i naše příloha ke 3. sešitu Časopisu Matice Moravské ročníku 1892.

O ceně mapy Komenského Metelka promlouvá na konec takto: „Přirovnáme-li mapu Komenského k jiným, té doby vydaným, málo jich shledáme, které by tak, jak ona, mohly býti po všech stranách dokladem toho, kam až dospěla tehda věda zeměpisná a umění kartografické; a stopujeme-li topografii její dle novodobých kritických děl odborných, těšíme se jí jako vzácnému prameni historickému. Tak soudí každý odborník, a laik ctí s ním v mapě této vážný důkaz účinné lásky původce jejího k vlasti.“ — *Kameníček.*

Brno. Napsal František Bauer. Nákladem knihkupectví E. Šolce v Telči 1892. Cena 80 kr.

Kdo z lidí vzdělaných má buď na čas anebo trvale usaditi se v Brně, ohlíží se po slušném popisu města. Dosud musili jsme sáhati po německém popisu, poněvadž nebylo českého. Kratičký popis Kumpoštův mohl postačiti jen cestujícím, kteří rádi se spokojují jen s kratičkým nárysem a nehledají poučení. To postřehl prof. Fr. Bauer a zavděčil se obecenstvu obšírnějším popisem. Popis jeho, nehledě k úvodu dějepisnému v hlavě I. str. 5—32, je celkem dobrý a velmi zajímavý. Spisovatel pečlivě sbíral a snášel zprávy a vědomosti o tom, o čem čtenáře poučiti chtěl. Látku pak snesenou spracoval velmi svědomitě způsobem přehledným a zajímavým. V 1. části hlavy I. jasně a srozumitelně

naznačil vzrůst města a počet obyvatelstva, ve 2. části vývoj školství v Brně, ve 3. literární a uměleckou činnost zde, ve 4. dopodrobna popsal zařízení a zřízení všech ústavů humanitních. Jádro knihy je obsaženo ve hlavě II. str. 71—190, kde je velmi pěkně podán podrobný popis města a památností jeho. Ve hlavě III. je podán přehled všech spolků českých v Brně a stručně naznačena činnost jejich. Hojné „Doplňky" na konci knihy čtou se nepěkně a zůstávají obyčejně nepovšimnuty; lépe by se jim vedlo na patřičných místech v knize samé. Spisovatel popisuje a vypravuje s živostí a vroucností neobyčejnou, takže čtenáři Brněnští z knihy snadno poznají oblíbeného společníka — prof. Baura. Přísný posuzovatel vytkl by tu a tam nemnohý germanismus, někde zbytečnou podrobnost, někdy zbytečné opakování a na konci snad dosti by se rozhorlil, že v popise nenašel plánu města, jenž celému spisu byl by velice posloužil. Nakladatel mohl slušný plán Brna lehce opatřiti. Celkem je zmíněný popis kniha dobrá, psána slohem lehkým, volným a zajímavým, takže bude asi hojně čtena, jak toho právem zasluhuje.

Dr. Fr. Šujan.

Z archivu města Třebíče. (Kronika Eliáše Střelky a pokračovatelův.) Podává Fr. Rypáček. Výňatek z programmu c. k. státního gymnasia v Třebíči za školní rok 1891—92. Stran 36. Třebíč 1892.

Bohatý druhdy archiv města Třebíče „rozkramařen" byl v letech třicátých tohoto století do různých papíren. Co zůstalo, srovnal za nynější správy obecní Adolf Kubeš, ředitel vyšší realní školy v Brně, rodák Třebický, a městský referent Vilém Nikodem.

Kronika El. Střelky Náchodského a jeho pokračovatelů (Jiříka Přemysla Prostějovského, Jana Suchenia Novobydžovského a Mikuláše Bisaly) vznikla v různých letech (1574, 1578, 1655 a 1661) a podává zprávy, týkající se buď města s okolím, neb událostí obecnějších, zvláště proměn náboženských a války třicetileté. — Pro část napsanou městskými písaři Střelkou, Přemyslem a Sucheniem vydavatel užil čtyř opisů; při krátké poslední části Bisalově měl po ruce jen opisy dva. Opisovatelé psali však nedbale s četnými chybami, proto Rypáček zjistil a doplnil pravý text vzájemným srovnáváním, opatřil kroniku četnými vysvětlívkami pod čarou, hojnou příslušnou literaturou

i obsahem památek Třebického archivu. In margine ve stručných větách poznamenán jest obsah důležitějších míst. Charakteristické zvláštnosti pravopisné jsou ponechány a hrubší chyby opraveny. Ostatně užito pravopisu nynějšího, což lze jen schvalovati. — Jest to vůbec práce pilná a bedlivá. *F. K.*

Český Lid, sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, vydanými dvěma sešity II. ročníku překonal všeliké oprávněné očekávání, skládané veň ode všech upřímných přátel české lidovědy. Málo jest u nás sborníků tak pečlivě a svědomitě řízených jako Český Lid. Není to věru malá práce pořádati tak bohatou a tak rozmanitou látku v takový lad a sklad, v tak přehledné celky, jak se právě děje v Českém Lidu. Oba sešity obsahují celou řadu obšírných rozprav národopisných a lidovědných. nové zprávy archaeologické, referáty o spisech, referáty o časopisech, literaturu, časové zprávy atd. K rozpravám přidáno jest hojně vyobrazení (ve dvou těchto sešitech jest jich na 50!), jež všecky vynikají věrností, leckteré (na př. jízda králů, skupiny lidu v kroji národním, venkovské budovy) provedením až nádherným.

Nelze nám tu rozebírati do podrobna obsahu tak bohatého a rozmanitého. Nejen odborník, nýbrž i každý čtenář, jemuž naše národní bytost není věcí lhostejnou, najde tu velikou hojnost čtení poučného i zábavného.

Jak svědomitá redakce tak i obětavé nakladatelství Šimáčkovo zasluhují toho plnou měrou, aby výborný a nákladný tento časopis došel rozšíření co největšího. Jen tak bude možná jej nejen stále zvelebovati, nýbrž i jen udržeti na výši dosavadní. Doporučujeme ho s nejlepším svědomím všestranné přízni našeho čtenářstva.

Český Lid vychází jednou za dva měsíce ve svazku o 6—8 arších za redakce Dra. Č. Zíberta a Dra. L. Niederle, nákladem Fr. Šimáčka v Praze. Předplatné na celý rok 4 zl.

F. B.

Nová díla.

Nákladem král. České Společnosti Nauk:

Rozpravy třídy pro filosofii, dějepis a filologii král. České Spol. Nauk z let 1890—1891. VII. řady sv. 4.

Věstník král. České Společnosti Nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná. 1891.

Nákladem České Akademie cís. Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění:

Třída I. Ročník I.

Čís. 1. Pokrevenství a švakrovství, jakožto překážky manželství rozlučující podle práva církevního. Sepsal Dr. Fr. Laurin. Str. 71.

„ 2. Kanceláře a písaři v zemích českých. 1310—1420. Sepsal Ferdinand Tadra. Stran 293.

„ 3. Albrecht z Valdštejna až na konec roku 1621. Napsal František Dvorský. Stran 217.

Třída II. Ročník I.

Čís. 1. Příspěvek ku theorii nosníků obloukových. Napsal Josef Šolín. Stran 15.

„ 2. Splenotyf. Napsal Dr. Bohumil Eiselt. Stran 17.

„ 3. O přímkových plochách druhého řádu, a o systémech paprskových obsažených v komplexu tetraedrálném. Sepsal Frant. Machovec. Stran 15.

„ 4. Chemicko - biologické studie. I. Dr. Bohuslav Raýman a Karel Kruis. Stran 23. Tabulek 8.

„ 5. Strojení oskulačních kuželoseček k čarám vytvořeným křivými projektivnými řadami a svazky. Napsal Eduard Weyr. Stran 14.

„ 6. O eliptickém integralu třetího druhu. Napsal Eduard Weyr. Stran 9.

„ 7. Poměr fysiologického účinku k chemické konstituci některých derivátů benzolových. Sděluje Dr. K. Chodounský. Stran 22.

„ 8. Zobecnění vzorce Frullaniova. — Příspěvky k theorii funkcí elliptických, nekonečných řad a integralů omezených. — Elementárné stanovení asymptotické hodnoty Legendreových mnohočlenů. — Nové odvození Legendreova vzorce

$$\int_0^\pi \frac{\cos nx dx}{\sqrt{1-2a\cos x+a^2}} = a^n \int_0^\pi \frac{\sin^{2n} x dx}{\sqrt{1-a^2 \sin^2 x}}$$

Napsal M. Lerch. Stran 43.

„ 9. Stanice diluvialního člověka u Lubné v Čechách. Předběžná zpráva. Podává Jan Kušta. Stran 6.

„ 10. Studie o monomagnesiumfosfatu. Naps. J. Stoklasa. Str. 5.

„ 11. Pokusy o postmortálním chování se chromogenů mozkových. Napsal Vlad. Růžička. Stran 8.

„ 12. Methodický příspěvek ku poznání pohybů buněčných. Vitální pohyby neuroglie mozkové. Pod. J. Vejnar. Str. 4.

„ 13. O skladbě chrustavky Sepie officinalis. Napsal Alois V. Velich. Stran 10.

„ 14. Geologické příspěvky k otázce o posledních kontinentálních změnách evropských. Pod. Dr. J. N. Woldřich. Str. 25.

Čís. 15. O vztazích rudistů k ostatním mlžům. Podává Dr. Filip Počta. Stran 14.
„ 16. Příspěvky k technice amputační. Píše E. Albert. Stran 9.
„ 17. Několik pokusů o působení Tuberculínu na morčata tuberculosními látkami nakažená. Pod. Dr. A. Spina. Str. 12.
„ 18. O účinku Tuberculínu Kochii. Podává Dr. Hlava. Stran 12.
„ 19. O Difenyldimethyldiamidoethanu a některých od něho odvozených barvivech. Napsal Josef Schneider. Stran 13.
„ 20. Nauka o květenstvích na základě deduktivním. Napsal Dr. Lad. J. Čelakovský. Stran 88 a 4 tabulky.
„ 21. Studie o voltametru na stříbro. Napsal Vl. Novák. Str. 46.
„ 22. O chování se methylenové modře k leukocytům. Podává Jos. Vejnar. Stran 8.
„ 23. Trichopterologický výzkum Čech v roku 1891. Podává František Klapálek. Stran 22.
„ 24. Poznámky k theorii funkcí elliptických. Naps. M. Lerch. Stran 18.
„ 25. Příspěvky k theorii funkcí elliptických, nekonečných řad a integralů omezených. (Pokr.) Naps. M. Lerch. Str. 6.
„ 26. O vzácných rohových nádorech oka. Podává Dr. Josef Schöbl. Stran 35.
„ 27. Základové theorie Malmsténovských řad. Naps. M. Lerch. Stran 68.
„ 28. Studie o monomagnesiumfosfatu. II. Sděluje J. Stoklasa. Stran 10.
„ 29. O eruptivních horninách tešenitových a pikritových na severovýchodní Moravě. Předběžná zpráva. Podává Josef Klvaňa. Stran 15.
„ 30. O transformaci funkcí elliptických. Naps. Ch. Hermite. Stran 22.
„ 31. Žamberské lebky. Podává Dr. Lubor Niederle. Stran 24.
„ 32. Poznámky k theorii interpolace. Naps. M. Lerch. Str. 15.
„ 33. O hlavní větě theorie funkcí vytvořujících. Napsal M. Lerch. Stran 7.

O životě a působení Dra. A. Seydlera. Napsal Dr. V. Strouhal. Str. 34.

O mechovkách z Korycanských vrstev pod Kaňkem u Kutné Hory. Podává Dr. Filip Počta. Stran 46 a IV tabulky kvartu.

Theorie plnostěnných nosníků obloukových o dvou opěrách. Sepsal J. Šolín. Stran 196 a V tabulek.

Třída III. Ročník I.

Čís. 1. Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergiliově Aeneidě. Napsal Dr. Jan Kvíčala. Str. 160.
„ 2. J. A. Komenského korrespondence. Sebral A. Patera. Str. 300.
„ 3. Počátky humanismu v Čechách. Vyps. J. Truhlář. Str. 51.
„ 4. Grammatická, lexikální a kritická pozorování u Veleja Paterkula. Napsal Rob. Novák. Stran 100.

Almanach České Akademie. Ročník I. a II.

Jiné spisy redakci zaslané:

Německo-české názvosloví právnické. Jan Nečas. 1. sešit 50 kr.
O době pravěké, předvěké a novověké na Moravě. Od Dra. Mart. Kříže. Stran 122 16terky a 15 tabulek.
Římské upomínky na naši vlasť. Sepsal K. Eichler. Stran 47.
Zprávy Právnické Jednoty moravské v Brně. I. ročníku sešit 2.
Příspěvky ku statistice osvětové českého lidu. Píše Dr. Max Wellner. Stran 138.
Úmluva. Příspěvek k diplomatice zápisů desk zemských král. Českého. Podává Dr. Jos. Teige. Str. 204. 2 zl. r. č.
Věstník Matice Opavské, věnovaný kult. a hist. potřebám slezským č. 2.
Povšechné české dějiny právní. Napsal Dr. Jaromír Čelakovský. Zvláštní vydání z Ottova Naučného Slovníku.
Okresní hejtmanství Holešovské. Napsal E. Peck.
Z archivu města Třebíče. Podává Fr. Rypáček. Stran 36.
Časopis Českého musea. Ročník 1892. Svazek I.—IV.
Kulturní obraz českých měst. II. Od Dra. Z. Wintera. Stran 902.
Libri citationum et sententiarum. (Knihy půhonné a nálezové.) Tom. V. Pars altera (1480–1494). Vinc. Brandl. Str. 267—536. S indexem k oběma dílům.
O předslovanské době v Čechách. P. Papáček. Stran 53.
České státní právo. Historicky vykládá Dr. Josef Kalousek. Vyd. 2. místy opravené. Stran s přílohami 653.

Mimo to Matice Moravská neustále dostává záměnou cenné publikace Akademie Krakovské, Jihoslov. Akademie Záhřebské a Matice Slovinské. —

Seznam nových členů Matice Moravské

od 16. září do 10. prosince 1892.

Přispívající členové (seřadění dle míst — roční příspěvek 2 zl.):

Brno: Karel Dolejš, professor na c. k. průmyslové škole. Dr. František Dvorský, professor na c. k. českém gymnasiu na St. Brně. Jos. Hladík, professor na c. k. učitelském ústavu. — Boršov: J. Gabriel, naducitel. — Mistřín: Ant. Rozsíval, naducitel. — Olešnice: Albert Fiala, měšťan. Dr. Fr. Šebela, lékař. — Olomouc: Fr. Dvořáček, Fusek Ant., Innocenc Kukla, Alois Liška, Frant. Mléčka, Aug. Ozynula, Josef Svozil, J. Věrný, bohoslovci. — Polná v Čechách: Sl. řemeslnická beseda. — Praha: J. Válek, kand. professury. J. Votruba, c. k. professor. — Předklášteří: Jan Pohanka, starosta. — Roudnice v Čechách: Ed. Svět, c. k. prof. — Slavkov: Ant. Přikryl, lékárník. Cyrill Hladký, učitel. — Třebíč: Josef Libinský, přednosta stanice.

V posledním sešitě vykázáno 1262 členů; přibylo nových členů 23, ubylo v r. 1892 úmrtím neb vystoupením 27 členů, jest tedy všech členů Matice **1258.**

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem Mor. akc. knihtiskárny.
Nákladem Matice Moravské.

Pověsti o černokněžnících a jejich výklad.

Srovnávací studie V. Houdka.

Pokud slovem „černokněžník" rozumíme čarodějníka vůbec, je ovšem oblast pověstí o černokněžnících veliká; neboť víra v čarodějníky je všem národům společná. Tak rozumí se tomu slovu zejmena též v Čechách. Avšak černokněžník moravského lidu není obyčejným čarodějníkem, nýbrž zcela zvláštní species čarodějníků. Ostatně není slovo černokněžník všemu lidu československému známo. Všeobecně zná je lid pouze na východní Moravě a na uherském Slovensku (černokňažník) a pak v některých krajích polských (czarnoksiężnik). Západní hranice oblasti tohoto slova na Moravě, pokud ono v lidu samém žije a pokud v něm nezdomácnělo vlivem novodobé literatury, zahrnuje ještě krajní vesnice hanácké na Holešovsku a celé Záhoří, tedy krajinu Podhostýnskou k Lipníku a Přerovu. Dále na západ lid slova „černokněžník" buď naprosto nezná, buď ho užívá jako stejnovýznamného s čarodějníkem či kouzelníkem[1]), anebo jemu podkládá vůbec zcela jiný smysl[2]).

Vlastní domovinou moravských pověstí o černokněžnících je moravské Valašsko; tam je to hlavně bájeplný velikán Radhošť, jejž si černokněžníci za sídlo nebo rejdiště své vyvolili

[1]) Viz na př. Menšíkovy Mor. pohádky a pověsti, str. 37 a 250; rovněž Krolmusovy Staročeské pověsti atd. (Praha, 1845) I., 568. Nemáme ovšem jistoty, zdali slovo „černokněžník" do těchto pověstí se nedostalo z vůle sběratelů jmenovaných, anebo, jestliže vypravovatel z lidu skutečně slova toho užil, zdali nebylo do lidu importováno shůry novověkou četbou. Dle V. Praska (Vlastivěda slezská I., 50—52) znal by slovo to i lid slezský; jistoty však ani při těchto pověstech nemáme, poněvadž nejsou psány dialektem, a také ráz vypravování lidového není při nich zachován.

[2]) Tak mně bylo řečeno poblíž Olomouce, že tak říkají „jezovitom".

a v jehož tajemných „dírách“ chovají vpravdě báječné poklady. Charakteristiku černokněžníků Radhošťských podal B. M. Kulda v článku „Čarodějníci“ (Mor. nár. pohádky II., 268—270). Kulda arci považuje zde černokněžníky za čarodějníky, jejichžto umění však je na jisté kousky obmezeno. Záležíť zejmena v tom, že říkáním (modlením) z knížky černokněžník donucuje draka, aby z díry v Radhošti a z jezera Karlovického u Rožnova vylezl, načež mu dá ohlávku z vazového lýka, sedne naň a letí na něm do východních horkých krajin, kde se maso dračí draze kupuje, protože prý v tamějším vedru chladí, nosí-li se ho kousek pod jazykem. „Kdykoliv škodlivá vichřice burácí, posud domnívají se lidé v okolí tom, že černokněžník odkudsi draka vyvedl, jenž letem svým vítr ten působí.“ [3]) Také Fr. Bartoš (Lid a národ I., 216 a 217) podobnou charakteristiku černokněžníků valašských podává. Mimo na draku létává černokněžník také na svém plášti.

Mnohem četnější však jsou dle Kuldy i Pecka na moravském Valašsku pověsti o jiném umění černokněžníků, totiž o dobývání skrytých pokladů. Za tímto cílem nese se celá mysl mor. Valacha, což se vysvětluje známou chudobou lidu toho. [4]) Černokněžník dovede z blata na horách Rožnovských utočiti kuličky ryzího zlata a také modřilu (indychu), dovede také modlitbou a prutem divotvorným zemi otevříti, kdež si pak zlatých a stříbrných střechýlů nalámе. Zpravidla dá se domácím člověkem dovésti k určitému místu a zaplatí jemu za to třebas pytlem uhlí nebo hlíny, ze které se pak udělá zlato.

Přítomnost černokněžníka na některém místě je moravskému lidu zrovna důkazem, že tam je skrytý poklad; vidno to z této dosud netištěné pověsti z Dřevohostic, kterou zazna-

---

[3]) Kulda (Mor. nár. poh. II., 268) odkazuje na doklad tohoto výroku svého ku str. 24. dílu I. týchže svých Mor. nár. pohádek; tam však takového dokladu není. Potvrzuje to však pověst „Karlovské jezero“, kterou Kulda napsal pro „Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských“, jež vydal K. J. Erben, str. 44. (Mimochodem podotýkáme, že nevíme, proč tato pěkná a pro otázku černokněžnickou důležitá pověst nebyla pojata do II. vydání Kuldových Mor. nár. pohádek a pověstí z r. 1875. Podobně, ač stručněji, vypravuje tuto pověst též Bartoš, Lid a národ I., 216—217.) Onu větu z Kuldy citovanou potvrzuje též 1. a 3. z pověstí o černokněžnících, které podal Ed. Peck v Časopise vlast. muz. spolku Olom. IV., 18 a násl.

[4]) Srov. o tom M. Václavkův článek: Z pověr lidu valašského v Časop. vlast. muz. spolku Olom. VIII., 3 a násl.

menal tamější stolář Ant. Růžička. „Staříček Táborský vidíval tři černokněžníky ve svojem sklepě a za čas to přišlo do řeči, že tam só ti černokněžníci; tak se nachystali, že budó kopat peníze, že tam penize musijó byt. Tak kopali a jeden se zasmil a tu dvá pidimužíci vyskočili do vrchu a ztratili se jim a oni kopali dál a potem vykopali čtyry hrnce prázny beze dna a pod něma byly staré penize.“

Třetí umění moravských černokněžníků záleží v tom, že dovedou sebe i jiné lidi proměniti v rozličná zvířata i v neživé věci.

Umění svoje čerpají černokněžníci z knih, v nichž nedají nikomu čísti. Mají jich celé hromady ve svých podzemních obydlích a najímají chlapce, kteří neumějí čísti, do služby, aby jim ty knihy oprašovali.

Zvláště zajímavo je lidové podání z Karlovic o tom, odkud se černokněžníci berou. „Ze dvanásti, co choďá do školy a idú na panáčky, edem jedenást sa jich vydaří, každý dvanástý zběhne jak Idáš a je potem černokněžníkem.“ (Bartoš, Lid a národ I., 216.) Kulda tradice této nezaznamenal. Dle sdělení p. Ed. Pecka i na Vyzovsku vykládá si lid o „dvanásti, co idú na panáčky“ (kněze), zcela tak, jak Bartoš v Karlovicích slyšel. Rovněž důležito je, co Bartoš z téhož pramene zaznamenal v Karlovicích o charakteristice černokněžníků, že totiž černokněžník „nejí lež (leč) od černé krávy mléko a od černé kury vajca, které si sám uvaří. To člověk mu dá zadarmo, ‚Bůh zaplať‘ věc (více) váží než peníze. U nás na Karlovicích je taký obyčaj, dyž přijde pocestný člověk, dá sa mu všecko zadarmo. Černokněžníci sú dobří ludé, jak svatí.“ (Lid a národ I., 216.) Tak nebude lid zajisté mluviti o čarodějnících, jež považuje přece za zlé, démonické bytosti. Na Vyzovsku jsou černokněžníci zrovna dobrodinci chudobného lidu. Potká-li takový chudobný, zvláště chlapec, černokněžníka, nahrne mu tento z nenadání do kapsy dukátů, že jich sotva unese. Podobně vypravuje si o nich lid i na mor. Záhoří[5]. Ba i výstrahu dávají rolníkům před blížící se nepohodou.

Na Vyzovsku a mor. Slovensku bydlí černokněžníci v podzemních děrách, do nichž vlezou odstavíce chrást nebo stromek.

---

[5]) Fr. Přikryl, Záhoří po stránce starožitnicko-historické, str. 21 a násl.

Jejich konání a tajemnou moc charakterisuje Ed. Peck (Časopis vlast. muz. spolku Olomouckého IV., 21) takto: „Oni mohli se státi neviditelnými a vcházeti do domů a světnic zavřenými dveřmi; uměli zlé duchy volati a k různým službám je zavázati; uměli chytati draky a jezditi na nich v povětří; znali průchody a cesty podzemské, věděli o pokladech v zemi ukrytých. Byli to lidé nadpřirozené činnosti. A tomu všemu naučili se ve školách, z knih. Takové školy byly v Praze. Skoro každý černokněžník, který se kdy v našem kraji zjevil, byl z Prahy. A každého člověka všetečného, kterého vždy s sebou pojali, zanesli do Prahy. V Praze byli usedlí. Tam bydleli buď porůznu v soukromých domech anebo společně v jednom velikém domě. Jejich příbytky byly plny knih. Měli zvláštního služebníka, který ty knihy oprašoval. Doma se málo zdrželi . . . Nejčastěji okazovali se v horách, na osamělých místech, u studánek a pramenů horských. Ale přicházeli také do osady, chodili veřejno městem a vcházeli do domů, co je lidé viděli. Chodili tam pit mléko od černé krávy. Ke každému byli přívětivi a vlídni, žádnému neublížili, nýbrž každému dobře činili a pomáhali, kde mohli. Peněz rozdali dost a dost. Proto se jich lidé nebáli. Kdo zasloužil, toho i potrestali.“

Podobně líčí černokněžníky moravského Slovenska J. Kučera (Čertovy kameny a jiné starožitnosti mor. Slovenska v Časopise vlast. muz. spolku Olom. VII., 184) takto: „Byli to lidé málomluvní, postavy vysoké a vážné, přiodění černým rouchem, často na Čertových kamenech stojíce nebo na pařezu sedíce z knihy čítali, lidi od sužujících je draků osvobozovali, chudý poctivý lid zlatem podělovali, zlomyslníky však na statku krupobitím a bouřemi trestali; od lidu zavděk brali toliko mlékem od černé krávy a vejcem od černé slépky.“ [6])

Nutno však zaznamenati také ty českomoravské pověsti a pohádky o černokněžnících, které se s touto představou lidu o černokněžnících nesrovnávají. Obě pohádky Menšíkovy o černokněžníkovi (Mor. pohádky a pověsti 37 a 250) předvádějí ho jako obyčejného zlého čarodějníka. Jedna z nich (l. o. str. 37.) srovnává se arci s uhersko-slovenskou pověstí o černokněžníkovi (Škultéty a Dobšinský, Slovenské pověsti, 1858, str. 173; také

---

6) Srov. též Časop. vlast. muz. spolku Ol. V., 127, „Z Horné země“.

Bož. Němcová, Slovenské pohádky a pověsti, 1863, str. 260) v tom, že se umí udělati zvířetem všelijakým, zejmena v obou případech ptákem a konečně i vejcem; také v tom je shoda uvedených pověstí, že černokněžník nechce vydati nějakého člověka ze své moci. Veliký rozdíl mezi černokněžníkem dle pohádek Menšíkových s jedné a dle všech ostatních s druhé strany však je ten, že onen (Menšíkův) je ženat; jeho ženu jmenuje Menšík černokněžnou! Toto pojmenování se nikde jinde nevyskytuje a nabádá tudíž k opatrnosti. Tutéž pověst o černokněžníkovi vykládá ostatně také V. Krolmus (Staroč. pověsti atd. V Praze 1845, I., 568), dokládaje k ní, že podobných povídek v Čechách hojně posud se nalézá.

A opět zcela jinou představu o černokněžníkovi podává následující mor. slovenská pověst dosud netištěná, kterou zaznamenala paní A. Šebestová z Pavlovic u Hustopeče:

„Černokněžník obletí každej rok štyrykrát celú Moravu. Vyletí z Krkonoš, letí přes Palavu, na Buchlově si odpočine. Pavlovskej větřák (mlynář na povětrňáku) dycky věděl, kdy černokněžník poletí a tož zavčas sdělál lopaty z větřáka, lebo jak zapoměl, bylo zle, černokněžník mu jich strhl, že se na padrť rozstřískaly. Větřák byl celej nešťasnej, že je se svým mlýnem just v dyštanci teho milýho černokněžníka. Ten černokněžník vylitoval proto, aby ohlédl všecky svoje čarodenice, kerý sú pod jeho správú, esli dělajú podlivá jeho poručení. Kerá z nich se nedržela podlivá teho, tú vysadil si pěkně na ocas, vlíkl ju sebú a pustil ju teprvá na Krkonošách čertovýma komínama do pekla. Neščasnej ten les, přes kerej černokněžník s čarodenicú nepodanú letěl, ten on každej s ňú celej vypálil.“

(Tak vyprávěl to asi před 35 lety větřák drobotině Pavlovské, a psáno jest to tak, jak to 43letá tetička z Pavlovic vypravovala.)

Pověst tato je zajisté poněkud porušena; zejmena vypadla nepochybně vypravovatelce z paměti zmínka o draku, na jehož ocas černokněžník patrně čarodějnice vysadil. Jediná srovnalost této pověsti s kruhem valašsko-slovenských pověstí o černokněžníku záleží v tom, že černokněžník, když letí, působí vichřici. Tato pověst připisuje černokněžníkovi takovou právomoc nad čarodějnicemi, jako jiné pověsti samému ďáblu, činíc ho jakýmsi

dozorcem, ano pánem nad nimi. Toho jsme v žádné jiné pověsti o černokněžnících nenašli.

Dvě sem spadající pověsti slezské (Prasek, Vlastivěda slezská I., 50—52) mají s pověstmi východomoravskými o černokněžnících pouze to společné, že v jedné mění se černokněžník (arci teprva po smrti) v koně, dle druhé pak že dovede proměniti pannu kouzelným proutkem v růži a že panna ta lítá na draku.

O vzezření černokněžníků nedovídáme se z pohádek Kuldových ničeho podrobnějšího. Vypadajíť černokněžníci pověstí Kuldových zcela jako jiní lidé; nasvědčuje tomu ta věc, že černokněžník se označuje v některé pověsti prostě slovy „jakýsi člověk“ (Kulda, Mor. nár. poh. I., 30); že by to byl černokněžník, mnohdy ani osoba, v pověsti s ním mluvící, netuší.

První — pokud víme — popis zevnějšku černokněžníků moravských podal Fr. Bartoš (Lid a národ I., 216) slovy: „Chodí všecek v čérně jak jiný panáček.“ Vyzovské černokněžníky popsal Ed. Peck v Časopise vlast. muz. spolku Olom. IV., 21; také dle něho „oblečeni byli vždy ve kněžském rouše; oděni byli pláštěm; na hlavě měli lebečku (kněžskou čepičku), pod paždí pak knihu“. Názor tento rozšířen také po mor. Slovensku[1]), a byl asi též na Hané kdysi zdomácnělý; soudíme tak dle pověsti dosud neznámé, nemluvící sice výslovně o černokněžníkovi, dle naší domněnky však přece na tuto osobnost se vztahující. Pověst tuto, již nám sdělila slečna K. Běhálkova, vykládává stařenka Šmidka v Břesovicích takto: „Jednó jsem plela na „Předině“ čečůvko a zastihlo mně tam poledně. Jak začalo biť dvanást hodin, v té vidim před sebó stáť panáčka; já mu polóbnu ruku, on si nechal; ale mně zustaly na róce otištěny jeho černy štyry prsty. Zdvihla jsem na něho oči a viza, ‚že to néni jak má byť‘, lekla jsem se a utikala dom; on za mnó běžel kus, v té ale přestalo zvoniť poledne a černé panáček se mně ztratil.“

Podobnou, ale snad ještě mlhavější pověst podal nám jmenovaný již p. A. Růžička z Dřevohostic: „Ve Lhotce Chvalčově prodal člověk krávu na Hostýn a vedl ju tam. Je tam obrázek na cestě. Jda zpátky, jak přicházel k obrázku, viděl tam kněza, v kněžském obleku jak v kostele, a když přišel k němu, dal

[1]) Srov. citovaná již místa z Časop. vlast. muz. spolku Ol. V., 127—128, a VII., 184.

pěkně pozdraveni, a kněz nic. Člověk šel dál svó cestó a zas vidi kněza před sebó, dá mu zas pozdraveni, kněz zas nic; a zas ho vidi před sebó; člověk dostal strach a utiká co mohl domu a víckrát nechtěl v noci tam jit.“

Podobně aspoň zobrazuje černokněžníka uhersko-slovenská pověst ve sbírce Škultetyho a Dobšinského (str. 173.); dle pověsti té otec se synem spatří „jednoho čierneho chlapa na skale sedieť a knihy čítať. A to bol — hlaďteže — Černokňažník; ale oni o tom nevedeli“[8]. S tím arci nesrovnává se představa slovenského lidu v Uhrách o černokněžníkovi, jak ji nalezáme v pohádce o bačovi a šarkanu (Bož. Němcová, Slov. poh. a pov. 208, též P. Dobšinský, Prostonárodnie slovenské povesti, seš. 4. str. 93); vypravuje se tam, kterak bača ihned poznal černokněžníka, „protože má černokněžník v čele třetí oko“. Tento názor je ovšem zcela ojedinělý. Příště ostatek.

Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův.

Sestavuje Aug. Sedláček.

(Pokračování 4.)

10. Páni z Bílkova.

Pražmové z Bílkova byli starého rodu (od r. 1624) panského, až Jan Bernart Pražma, zemský sudí v knížectví Opolském a Ratiborském skrze majestát dd. 1655, 24. května povýšen byl do stavu hrabského. (R. K.) Tito páni byli jen větví rodu bohatého někdy v západní Moravě osedlého, jehož prvotní erb byl jelení roh o třech (druhdy čtyrech) parozích, kterýž potomci jich zdvojnásobili. I čteme v majestátu dd. 1625 dne 30. dubna, jímž Karel, Beneš, Jan a Vilém, bratří a strýcové Pražmové z Bílkova se do stavu panského rodův starožitných povýšují, takový popis jejich erbu: štít modré barvy a v něm dva rohy jelení od sebe vzhůru stojíce každý o 4 parozích své přirozené barvy, nad tím helm turnéřský s přikryvadly zlaté a modré barvy, s korunou zlatou královskou, z níž zase rohy týmž spůsobem jako v štítě vynikají. (R. K.)

[8]) Této věty „ale oni o tom nevedeli“ Bož. Němcová ve svém vydání té pověsti (str. 260) nemá.

Jako mnozí rodové českomoravští, měli i Bílkovští svá zamilovaná jména osobní, zejména Ranožir, Smil a Beneš. Taková oblíbená jména se opakují ráda v rodě a bývají výbornou pomůckou při pátrání, do kterého rodu kdo patří; jen že potřeba tak činiti s náležitou opatrností a ohradou, poněvadž matky často dětem svým jméno svého otce neb strýce dávaly. Z dotčených tří jmen má jméno Ranožir zvuk prastarý a vyskytujíc se poprvé k r. 1174 zaznívá k nám jako ozvěna dávné minulosti. T. r. postoupil Ranožir s bratřími svými klášteru Želivskému les Borek, za nějž dostal tak zvaný újezd Stanimírův. (Reg. I. 152.)

Čtouce tuto zprávu, hned si připomeneme ves Rancířov (jak se nyní zkomoleně nazývá na místě jména Ranožírov, Ranžírov), jižně od Jihlavy a blízký Stonařov, jehož také z němčiny zkomolené jméno bezpochyby zapomenutím nějaké staré dobré formy (Stanimíř? Stanimírov?) povstalo, když okolní krajina již ve 14. století Němci osazena byla. Zdali to je pravda, že týž Ranožir daroval r. 1197 klášteru Třebíčskému les Paseky (Reg. I. 196.), necháváme Bočkovi na svědomí.

Od r. 1225—1238 (Reg. I. 321, 433) vyskytuje se v pamětech jiný Ranožir, jak smýšlíme, potomek předešlého, a jak lze nepokrytě shledati, předek pánův z Bílkova. Nejstarší syn jeho Smil vyvolil si za své sídlo Bílkov u Dačic, při němž buď on neb potomci jeho tvrdý hrad postavili. Od r. 1253 připomíná se jako purkrabě kraje Bítovského, r. 1254 vytáhl s králem Přemyslem do Prus, a dne 17. ledna r. 1255 nacházíme ho s jinými moravskými pány v Elbinku (Philippi, Wölky, Preuss. Urkdbch. I. 227—228). R. 1257 nalezáme pečeť jeho na posledním pořízení Adléty, manželky Markvarta Dlouhého; spatřuje se na ní prostý roh jelení, a z nápisu zbyly jen písmeny „lonis" (arch. Strahovský). R. 1257 daroval s bratřími svými podací kostelní v Ranžirově klášteru Jerušskému. (Reg. II. 67.) Až do r. 1277 připomíná se v mnohých zápisech jako purkrabě Bítovský, a jak se zdá, asi v tu dobu se stal komorníkem na Bítově. Tomu nasvědčuje pečeť jeho, kterouž přiložil k listu dd. 1279, 28. Jun. (Reg. II. 505), v němž se však Štěpán z Meisova jako komorník od císaře Rudolfa jmenovaný připomíná. Po tomto roce jsme Smila nenašli; sice mluví se o něm r. 1303 jako o mrtvém, ale lze za to míti, že dávno před tím zemřel. Jeden z bratří jeho, Jaroš, připomíná se v l. 1245—1257

(Reg. I. 530, II. 67), jiný Markvart (1253—1257), jak se zdá, seděl na Ranžirově. Konečně se také současně Ranožir a Ratibor, bratří jich, připomínají.

Kdo z následujících byl kteréhokoliv z předešlých synem neb potomkem, není nám známo. Jeden z nich jmenem Smil psal se napřed z Krumvaldu (Gruenwalde) po nějaké tvrzi, kterouž založil, a podle panujícího způsobu německy pojmenoval. Příjmení to přestává po r. 1310 (Reg. II. 825, 836, 970), poněvadž se Smil r. 1318 jako držitel vsi Slatiny píše (Reg. III. 189); avšak pečeť s parohem přivěšená svědčí o jeho rodu. Naposled jsme jej našli v listu r. 1338. (T.) Jak smýšlíme, byl synem jeho Beneš z Krumvaldu, kterýž r. 1345 sliboval, že přítele svého Beneše z Újezda z rukojemství vyvádí. (T.) Týž Beneš nepečetíval jako předkové jeho štítem, na němž jest jediný paroh, nýbrž míval na pečeti helmu, na níž byly pro lepší a souměrnější ozdobení její dva parohy. To asi bylo také příčinou, že od těch dob dvou parohů užíváno. Bratr Smila Krumvaldského jmenoval se Olbram. (Reg. II. 970.)

Téhož rodu a erbu byl také Crh z Krasonic, který r. 1286 pečeť svou k zápisu Heralta z Kunštátu přivěsil. (V.)

Konečně sem patří Arkléba z Čižkrajova, jehož pečeť se při listu r. 1301 daném nachází. (Reg. II. 808.) Potomkem jeho aneb (je-li totožný s Benešem Krumvaldským) nástupcem byl Beneš z Čižkrajova, kterýž ves tuto prodal r. 1358 Oldřichovi z Želetavy. I tento patří k rodu tomuto, jak lze shledati z pečetí jeho k listům r. 1368 (H.) přivěšených. S vladykou tímto setkáváme se od r. 1349 dosti často. R. 1349 držel Litohoř, na níž seděl s manželkami svými (r. 1349 Markétou z Vlašimě, r. 1364 Lukardou). Želetavu sám nedržel, nýbrž s příbuznými sobě bratřími z Jakubova, s nimiž sem r. 1353 nového faráře podával. (A. M.) V l. 1358—1371 kupoval a prodával rozmanité vesnice v okolí, jako Čižkrajov, Jenišov, Jindřichovice, Šimberk, Třebetice, Budiškovice, Zbraslavice, Písečný a Našiměřice. (D. B.) R. 1368 prodal Želetavu s vesnicemi pánům z Veitmile. (C. d. M. X. 29.) Sestra jeho Markéta byla dvakráte vdána; r. 1366 byla vdovou po Baškovi nějakém a r. 1379 byla vdána za Předboje. (D. B.)

Jiný rozvod téhož rodu počal s Markvartem z Ranžirova, jenž se v l. 1305—1335 připomíná (Reg. II. 889,

IV. 81) a na Ranžiřově u Jihlavy seděl. Měl dva syny. Starší Vilém připomíná se v l. 1358—1363 a držel kromě Ranžirova i Falknov, v jehož příčině se se strýcem svým Filipem z Loučky spolčil. Mladší Markvart koupil r. 1358 od bratra les a r. 1365 od něho popluží a r. 1365 prodal dědiny v Brtničce, Zhorci a Nové vsi. (D. B.)

Jiný předek rodu tohoto byl Filip z Loučky, jenž byl do r. 1360 pánem na Loučce a r. 1358 hrad Plaveč dolejší prodal. Syn jeho Jindřich držel po něm r. 1360 Loučku, zdědil Falknov skrze sstupek a prodal v l. 1365—1374 mnohé dědiny v okolí, jako Lhotici, Beranov, Třeneč a konečně i Loučku. R. 1375 ještě se připomíná a v pozdějších letech tají se bezpochyby pod jiným příjmením. (D. B.) Bratrem Filipovým byl Hrzek z Police, farář Stonařovský, jenž prodal roku 1360 statek Hradiště.

Od prvotního kmene pošli také vladyky Stonařovští zejména Albert ze Stonařova, kterýž r. 1358 na Stonařově, Pavlově a Dolní vsi, Ofce manželce věnoval. Roku 1365 prodal Stonařov s Dolní vsí, Otínem a Pivničkou (D. B.) a r. 1366 Putkov. (D. B.) Nedlouho potom zemřel. Syn jeho Sezema jsa r. 1365 při letech, spolčil se s otcem svým a vyskytuje se s ním r. 1366 při prodeji Putkova. Přečkav živobytím nejen otce a mateř, nýbrž i bratra Alše a sestru Majdalenu, daroval r. 1379 na jich záduší plat v Prostřední vsi ke klášteru sv. Maří v Jihlavě. (Cod. dipl. Mor. XI. 126.)

Kromě těchto vyskytují se i jednotliví vladyky, jichž souvislosť s předešlými nelze dokázati. Roku 1389 připomíná se Bohuše z Bačkovic, jenž měl na pečeti štít vrchem dolů obrácený, ale dva jelení rohy vzhůru stojící. (T.) Roku 1415 byl již mrtev, a o potomcích jeho není nic známo (Volný III. 482).

Mikšík z Mílčan, jenž roku 1398 pánům Šternberským Lukovským sloužil, také náleží k rodu tomuto. (Arch. u sv. Tomáše v Starém Brně.) Jedna větev tohoto rodu seděla ve vsi Peči jihozápadně od Dačic a tedy v blízkém okolí Bílkova. Štěpán z Peče (1391, Z. B.) pečetil jen jedním parohem. Syn jeho(?) Vácslav prodav roku 1416 ves Peč Janovi mladšímu z Hradce, stvrdil list pečetí, na níž jsou dva parohy. (H. Arch. č. VI. 470.) Týž Vácslav držel později Tulešice, odkudž se r. 1448 psal, jsa hofrychtéřem pp. z Lipého a purkrabí na Templ-

šteině. (E. B.) Na Tulešicích seděl pak v l. 1480—1493 Mikuláš z Peče. (Volný III. 533.) Předkové nynějších Pražmův z Bílkova přestěhovali se záhy do kraje Olomouckého, kdež se dostali v držení Chudobína. Vývod jich nelze najisto postaviti. Ze jmén osobních se opakujících jde na jevo, že sem patří Štěpán (1348), Mikuláš (1348—1375) a Jan (1364—1368) z Chudobína. Později se vyskytují bratří Mikuláš (1379—1397) a Beneš (1379—1399). Onen pečetil r. 1397 (K. O.) pečetí, na níž se spatřuje helma s parohy. Jeho synem byl Štěpán (1399, 1406). Současně žil nějaký Jan, který zůstavil syny Beneše a Mikuláše (1412). Od Beneše, který se ještě r. 1437 připomíná, pocházejí pozdější Pražmové, opustivše příjmení z Chudobína a zovouce se z Bílkova. (Volný V. 224.)

Konečně se vyskytuje v západní Moravě rod, jejž také za odnož pánův Bílkovských pokládati můžeme. Psali se z Dolan, a nelze ovšem říci, ze kterých Dolan pocházeli, poněvadž vesnice toho jména dnes ani na západní Moravě ani v přilehlých částech Čech není. Jan Drha z Dolan koupil r. 1415 statek Knězický u Brtnice. (Volný VI. 345) a vyskytuje se v l. 1428—1446 jako služebník pánův Hradeckých. Zůstavil vdovu Annu a syna Václava, kterýž vstoupil do stavu kněžského a Knězice roku 1453 prodal.

11. Potstatští z Prusinovic.

O rodu tomto mluvíme hned po Bílkovských, poněvadž jsou bezpochyby stejného původu s nimi. Prokop a Hynek z Prusinovic mají na pečetích svých (1453 T.) po jednom rohu jelením, ale takovým spůsobem stočeném, jako je tak zvaný korál pánů z Bibrsteina. Paprocký (Z. 273) praví, že mají na červeném štítě danélovy rohy, ale chybně; neb v majestátu d. 1627, 17. května (R. K.), jímž se Kryštof Karel Potstatský z Prusinovic do stavu panského povyšuje, popisuje se starý jejich erb jako štít modré barvy, a v něm proti sobě vzhůru stojící rohy danělové bílé barvy o 6 parozích. V majestátu d. 1744, 28. listopadu Janovi Potstatskému na stav hrabský také se tak starý jich erb popisuje, ale rohy nazývají se jeleními. Naproti tomu se dává Aloisovi hraběti Potstatskému z Prusinovic majestátem dd. 1762, 6. února na připojení erbu Lichtenšteinského vydaným červené pole s bílými jeleními rohy, což se i opakuje v majestátu daném r. 1804, dne

23. listopadu Vilémovi Frant. Potstatskému z Prusinovic na stav panský a připojení erbu vymřelé rodiny v. Thonserrn.

Prusinovice (ves kostelní u Bystřice) a Bílkov jsou od sebe tak velice vzdáleny, že nelze tak snadno mysliti na společný původ obou rodův, ač možnosť nelze upříti. Za prvního známého předka toho rodu, ze kterého Potstatští pocházejí, pokládáme Jence z Šumberka, jenž r. 1281 nějaké dědiny služebníku svému Horynovi prodal. (Reg. II. 537.) Na pečeti jeho spatřuje se štít s rohem jelením a helma jest ozdobena dvěma křídly. (Z. B.) Jako u předešlého rodu, tak i u tohoto se objevují ve 14. a 15. století na štítech všude dva proti sobě stojící jelení rohy. Víře se podobá, že Sezema, jenž se r. 1349 připomíná, a s Heršem z Rokytnice též erbu jeleních rohů ve spolek vstoupil, byl předkem všech pozdějších Potstatských; jistě to lze říci o bratřích Jetřichovi (1355—1386) a Mladotě (1358—1365) z Prusinovic, jak se zdá, synech Sezemových. Onen koupil Pornice, Šváby a jiné dědiny a měl manželku Ofku z Kateřinic, jíž věnoval na Jaroslavicích a Prusinovicích, později však velkou část svého dědictví prodal. (D. O.) Za to koupil r. 1377 Provodovice. (T.) Snad byl bratrem jejich Dobeš, farář v Bílavsku, kterýž také pečetil erbem jeleních rohů; aspoň on a Dobeš z Víckova prodávajíce dědiny své ve Víckově Jetřichovi a Mladotovi nazývají je svými bratřími, což sice se dělávalo i ze zdvořilosti. (T.) Po Mladotovi zůstala dcera Adlička, která se r. 1381 s Tasem a Sezemou z Prusinovic spolčila. Tito bezpochyby byli synové nějakého čtvrtého bratra. Tas držel Prusinovice, Jaroslavice, Lhotu a Kolkov, jichž část koupil od Jetřicha (1386); později 1407) přikoupil také díl Sezemův, totiž tři čtvrti a krčmu v Prusinovicích. První manželce Markétě věnoval Tas r. 1382 na Jaroslavicích, druhé Anně (1406) na Prusinovicích, ale přidal jí věna, když byl r. 1408 panství Potstatské koupil. (D. O.) Následující vývod rodu tohoto pomineme mlčením.

Dotčený Hereš z Rokytnice náležel také k rodu tomuto, jak zřejmo z pečeti jeho, r. 1364 přivěšené. (T.) Týž měl příjmení své po vsi Rokytnice, jižně od Hranice, kdež již r. 1349 seděl. Kupoval mnohé dědiny; získav si znamenité jmění byl r. 1383 sudím práva Olomouckého a žil ještě roku 1383. (Volný I. 416.) Ačkoliv měl přátelské styky s Prusinovskými, dostalo se přece jmění jeho Vokovi z Kravař.

Jindřich z Jarohněvic, jenž se před r. 1397 z Brněnce psával, také náležel k rodu tomuto a seděl napřed na Jarohněvicích u Kroměříže a r. 1412 na Troubkách. (Volný I.) O jeho potomstvu také není nic známo. Jan z Veleně a z Bařic byl nějaký jeho strýc a v listu, jímž prodal r. 1397 čtyři lány rolí v Újezdě, pečetil též erbem jeleních rohův. (T.)

12. Páni z Linavy.

O rodě tomto lze použiti otřepaného přirovnání s meteorem, který před svým zhasnutím mnoho hluku spůsobí a potom rychle mijí. Rod tento měl za erb svůj štít čtyřikráte na příč rozdělený a od vrchu střídavě šachovaný, tak že na prvním nejhořejším a třetím pruhu byly šachovnice, a ostatní dvě pole byla prázdná. Odkud rod tento přišel, není známo. Biskup Bruno přivedl je odněkud a pak na biskupství usadil. Proto se první na Moravě bratří Ota a Oldřich vyskytují. Ota byl manem (miles) biskupovým (1266), ale po letech nabyv jmění usadil se na kamenném hradě Edlšteině, odkudž oba velké škody lidem biskupa Vratislavského činili. (Reg. II. 204, 540.) Fryduš z Linavy, snad syn některého z nich, vpravil se již tak do živobytí moravského, že osobní jméno své si po moravsku přejinačil. Týž dostal se neznámým spůsobem v držení hradů Račic a ještě jednoho který se nazývá „Drahans“, což lze vyrozumívati na Drahonín, u Plumlova. Spolčiv se r. 1312 s mladým knížetem Mikulášem Opavským, Arklebem a Oldřichem z Boskovic, Jimramem z Sádku, Gezvinem, Frydušem a Vyntířem bratřími z Brandýsa a Mackem Mnichem spůsobil takové nepokoje, že mladý král Jan životně vytáhl na Moravu. Po dobytí Sádku a Boskovic přitáhlo vojsko královo k Račicům. Hrad odolával strojům bořicím, až král povolav kovkopy dal podkopati zdi, tak že část jich se provalila. (Palacký II a. 408.) Fryduš jsa tím poděšen, žádal za sebe a některé své spojence za milost. Stalo se tak dne 20. července r. 1312, tak že Fryduš, Mikuláš, Oldřich Brandýsští a Macek byvše na milost přijati, slíbili králi věrnost zachovávati. Kromě toho zavázal se Fryduš, že za pokutu svých výtržností vydá hrady své Račice a Drahonín Filipovi z Falkenšteina, kterýž je měl osm dní nic tu neměně držeti. V tomto čase měl Fryduš všechny zásoby a věci své z obou hradův vyvézti, pak ale měly býti pobořeny. (Arch. Svatováclavský.) Nepochybujeme, že se tak

ihned stalo. Za škodu, kterouž utrpěl Fryduš ztrátou obou panství, slíbena mu náhrada 100 hřiven, a v tom dluhu zapsal mu král roku 1315 zboží Čelechovské. Ale nedlouho byl v jeho držení, poněvadž je od něho Vok z Kravař před r. 1322 vyplatil. (Reg. III. 108, arch. č. VI. 496.) Rod Linavských tím spůsobem poklesl nyní mezi chudší rody vladycké, ačkoli ještě nějaké zápisy na královská zboží podrželi. Nacházíme pak k r. 1337 Ulmana z Linavy u Ratiboře ve Slezsku a k r. 1339 Vyntíře z téhož rodu. (Reg. IV. 158, 278.) Oba snad byli Frydušovi synové. Vyntíř držel vsi Bochorov, Věžky, Běstovice, Podolí a zápisy na království (1349), což měl po něm Fryduš, tuším synovec jeho. Tento psal se ze Štolbachu po nějaké tvrzi neznámého položení. Roku 1368 koupil týž Fryduš s Alšíkem z Linavy dědictví v Dobrčicích a roku 1373 sám Vlkoš, na němž, jakož i Věžkách a polovici Kokor manželce své Kateřině věnoval. (D. O.) Když r. 1399 Buzek ze Sněhotic ves Sněhotice (T.) prodal, přivěsil Aleš z Věžek pečeť svou ke zprávnímu listu, na níž se spatřuje erb rodu Linavského a nápis s. alschonis. de. linavia. To jest poslední zpráva, jíž jsme se o tomto někdy mocném a bujném a později schudlém rodu dočetli. (Příště dále.)

Nový pramen o svatém apoštolu slovanském Cyrillovi.

Napsal Fr. Pastrnek.

(Dokončení.)

List Anastasiův zní:

„Sancto meritisque beato Gauderico egregio episcopo Anastasius peccator et exiguus apostolicae sedis bibliothecarius devotissimus perennem orat salutem.

1. Quia sanctitas tua, reverende pater, sanctae Veliternensi praeest ecclesiae, ubi scilicet beati Clementis antiquitus insignis honor cum celebris memoriae titulo commendatur, non immerito mota est ad ipsius reverentiam sublimius excolendam, et vitae meritum ad multorum imitationem excellentius praedicandum. Neque enim aliunde sanctus coram deo et hominibus comprobaris, nisi quia cum spiritu ergo sancto, quae sancta sunt, pio studio consectaris. Hinc eiusdem sancti martiris multa repertas

cura reliquias apud eandem ecclesiam, cui praees, in templo nominis eius locasti. Hinc rursus oratoriam domum Romae mirae pulcritudinis edificasti. Hinc totum acquisitae possessionis tuae patrimonium ipsi beato Clementi ac per eum domino deo salubriter dedicasti. Hinc etiam viro peritissimo Johanni, digno Christi levitae, scribenda eius vitae actus et passionis historiam ex diversorum colligere latinorum voluminibus instituisti. Ad extremum hinc quoque mihi exiguo, ut si qua de ipso apud Grecos invenissem, latinae traderem linguae, saepe iniungere voluisti. Cuius nimirum cum rerum gestarum monumentum iam latinus habebat stilus, illa tantum ocurrunt adhuc romano transferenda sermoni, quae Constantinus Thessalonicensis philosophus, vir apostolicae vitae, super eiusdem reliquiarum beati Clementis inventione paulo ante descripsit. Verum quia reliquiarum huius inventionis fecimus mentionem, licet idem sapientissimus vir tacito nomine suo in storiola sua qualiter acta sit strictim commemoret, ego tamen quae hinc ipse his verbis enarrare solitus erat, compendio pandam.

2. „Cum, inquit, ob nostrorum copiam peccatorum miraculum marini recessus, quod inter alia huius beati Clementis miracula lectitatur, apud Cersonam more solito a multis retro temporibus fieri minime cerneretur, mare quippe fluctus suos ad nonnullos retractos spatia[1]) in proprios sinus collegerat, cepit populus a veneratione templi illius paulatim tepescere et a profectione, qua illuc a fidelibus, et potissimum die natalis eius, properabatur, quodam modo pedem subtrahere, praecipue cum in confinibus ille sit romani locus imperii et a diversis barbarorum quam maxime nationibus frequentetur. Subducto itaque miraculo, quo carnales, ut mos se habet, populi delectabantur, et crescente circumquaque multitudine paganorum, qua sunt infirmiores quique soliti deterreri, immo quia ut evangelice perhibeatur, abundavit iniquitas, refriguit caritas multorum, desertus est et factus inhabitabilis locus, destructum templum, et tota illa pars Cersonicae regionis prope modum desolata est. Ita ut ubi Cersonis episcopus intra eandem urbem cum non plurima

[1]) Tak stojí psáno na str. 439; na jiném místě (str. 405) čte se: retractus. Žádné z obou čtení nepodává jasného smyslu; proto domnívám se, že původně bylo: ad nonnulla retractos spatia, sc. fluctus. Možná však, že slova ta vnikla do textu z postranní glossy. Srovn. leg. ital.

plebe remansisset, cerneretur, qui scilicet non tam urbis cives quam esse carceris habitatores, cum non auderent extra eam progredi, viderentur. Hac itaque causa factum est, ut ipsa quoque archa, in qua beati Clementis reliquiae conditae partim servabantur, penitus obrueretur, ita ut nec esset iam memoria prae longitudine temporum, ubinam ipse foret archa, declarans."

3. Haec quidem ille tantus ac talis revera philosophus. Ceterum cum apostolicae sedis missi nuper Constantinopolim pro celebranda sinodo morarentur, ubi et me quoque alia pro causa legatione functum per idem tempus contigit inveniri, visum est nobis in commune huic rei ad liquidum indagandae omnem tribuere penitus operam, et a Metrophane, viro sanctitate ac sapientia claro, Smirneorum metropoleos praesule, omnem super hac veritatis certitudinem discere, utpote qui sciretur a nobis penes Cersonam a Photio cum aliis exilio relegatus. Qui videlicet quanto loco propinquior, tanto re gesta doctior habitus, ea nobis hinc curiose sciscitantibus enarravit, quae praedictus philosophus fugiens arrogantiae notam referre non passus est. Perhibebat enim „quod idem Constantinus philosophus a Michaele imperatore in Gazaram pro divino praedicando verbo directus, cum Cersonam quae Chazarorum terrae vicina est pergens ac rediens frequentaret, cepit diligenter investigare, ubinam templum, ubi archa, ubi essent illa beati Clementis insignia, quae monumenta super eo descripta liquido declarassent. Sed quod omnes accolae loci ilius utpote non indigenae, sed ex diversis barbaricis gentibus advenae, immo valde saevi latrunculi, nescire se quae diceret, testabantur. Super quo stupefactus philosophus se in orationem multo tempore dedit deum revelare, sanctum vero revelari corpus deposcens. Sed quod et episcopum cum clero plebeque gerendum salutiferis hortationibus excitavit, ostensoque ac recitato quid de passione quidve de miraculis, quid etiam de scriptis beati Clementis et praecipue quid de templi siti penes illos structura, et ipsius in ipsa conditione librorum numerositas commendabat; omnes ad illa littora fodienda et tam preciosas reliquias sancti martiris et apostolici inquirendas ordine, quem ipse philosophus in historica narratione descripsit, penitus animavit." Huc usque praedictus Metrophanes.

4. Ceterum, quae idem mirabilis vere philosophus in huius honorabilium inventione reliquiarum solemniter ad hymnologicon

dei omnipotentis edidit, Grecorum resonant scolae. Sed et duo eius opuscula praedicata, scilicet brevem historiam et sermonem declamatorium unum, a nobis agresti sermone et longe ab illius facundiae claritate distante translata, opinionem commento monumentorum eius carptim addendo[2]) paternitatis tuae officio, quaeque iudicii tui cylindro polienda committo. Sane rotulam hymni quae et ad laudem dei et beati Clementis idem philosophus edidit, idcirco non transtuli, quia, cum latine transiatur (?), hic pauciores, illi (c ?)[3]) plurales syllabas generatum esset nec aptam nec sonoram cantus harmoniam redderet. Verum etsi hoc mihi a te, o vir desideriorum, imponitur, aggrediar, deo praeduce, quod hortaris. Quia etsi aliis non profuero scribendo, mihi tamen prodero saltem obediendo.

5. Ceterum nolo sanctimoniam tuam latere, scripsisse beatum Clementem quaedam quae ad nostram notitiam nondum venere, quae admodum sanctus Dionysius Areopagites meminit Athenarum episcopus, et beatus Johannes Scythopolitanus, cuius doctrina inter gesta sinodalia reperitur, quorum sensus super hac circumstantia iam dudum translatos invenies in codice iam memorati s. Dionysii Athenarum antistitis. Quos oportet ut et ipsi quoque operi, quod de vita beati Clementis instantia tua praedicto Christi levita sudante texitur, inseratur. Qualiter autem reliquiae ipsius semper memorandi Clementis crebro dicto asportante philosopho in Romam delatae atque reconditae sunt, non necesse habeo scribere, cum et ipse inspector factus non nescias, et scriptor vitae illius silentio, sicut credimus, non praetereat.[4])

---

[2]) Pojímám „commento" (dat.) ve smyslu „commentationi"; „monumenta eius" pak jsou spisy Konstantinovy, kteréž Anastasius zprávami Metrophanovými osvětluje (commentatur).

[3]) Oba otazníky nacházejí se již v textě Friedrichově, str. 441.

[4]) Svatému a zásluhami blaženému Gauderikovi, výtečnému biskupu, Anastasius, hříšník a nepatrný knihovník apoštolské stolice, nejpokorněji stálého přeje zdraví.

1. Jelikož svatost tvá, ctihodný otče, svatou církev Velletrijskou spravuje, kdež totiž ode dávna obzvláštní čest s názvem slavné paměti blaženého Clementa se doporučuje, ne bez příčiny pohnuta byla, aby úcta jeho vznešeněji se vypěstovala a zásluha života jeho aby k následování mnohým významněji se kázala. Neboť jinak za svatého před bohem a lidmi se neuznáš, neli protože, s duchem totiž svatým, co svatého jest, dosíci zbožně

List Anastasiův obsahuje celou řadu nových, důležitých zpráv, jichž středem jest apoštol náš, sv. Cyrill. Neobmezená úcta, kterou slavný knihovník římské stolice lnul k „filosofu“ Konstantinu Solunskému, již z krátké předmluvy jeho k církev-

---

se vynasnažuješ. Z té příčiny uložil jsi ostatky téhož svatého mučedlníka, s mnohou pílí nalezené, při téže církvi, kterou spravuješ, v chrámě jména jeho. Z té příčiny opět modlitebnici divné krásy v Římě jsi vystavil. Z té příčiny celé dědictví svého dobytého jmění témuž blaženému Clementu a skrze něho pánu Bohu prospěšně jsi věnoval. Z té příčiny také jsi na muže nejznalejšího, Jana, důstojného levitu Kristova, naléhal, aby činy života jeho a dějiny mučedlnictví z rozličných knih latinských sebral. Z té příčiny konečně také mně nepatrnému jsi často uložiti chtěl, cokoliv bych o něm u Řeků našel, abych na latinský jazyk přeložil. Jelikož však památku dějin písemnictví latinské již mělo, ono toliko naskytuje se ještě přenésti na jazyk římský, co Constantin Solunský, filosof, muž života apoštolského, o náleze ostatků téhož blaženého Clementa nedávno popsal. Avšak jelikož jsme toho nálezu ostatků zmínku učinili, ačkoliv týž nejmoudřejší muž, jména svého zamlčuje, v krátkém vypravování svém, jakož se (nález) stal, stručně vzpomíná, já přece, co o věci sám těmito slovy vykládával, krátce vyložím.

2. „Když, prý, pro hojnosť našich hříchů, že by se zázrak mořského odlivu, který se mezi jinými zázraky tohoto blaženého Clementa čítá, u Chersony způsobem obvyklým od mnohých nazpět dob udál, více se nespatřovalo, moře totiž vlny své, na některé prostory utažené, do svých zálivů posbíralo, stával se lid u poctě onoho chrámu poznenáhla vlažnějším a zanedbával pouti, kterouž tam od věřících, a nejvíce v den jména jeho, se spěchávalo, obzvláště protože ono místo je na hranicích římské říše a od rozmanitých národů barbarských co nejvíce navštěvováno bývá. Když tedy zázrak, z něhož lidé tělesní, jakož obyčej jest, se těšívali, pominul, a když kolem dokola množství pohanů vzrůstalo, čím jsou slabší a kteří se odstrašiti dávají, ano když, aby se slovy evanjelskými vyjádřilo, rozhojnila se nepravosť, ochladla láska mnohých, opuštěno bylo a neobydleným stalo se místo, chrám se rozpadl, a celá ona čásť Chersonské krajiny bezmála v poušť obrácena jest, Tak že, když biskup Chersonský uprostřed téhož města s nemnohým lidem zůstal, zdálo se, že nejsou města občané než obyvatelé vězení, když vně jeho vykročiti se neodvažovali. Z té příčiny stalo se, že i rakev sama, v níž blaženého Clementa ostatky uložené částečně se chovaly, všechna zasypána byla, tak že ani památky pro délku časů nezůstalo, která by označovala, kde rakev sama se nalézá.“

3. Toto tedy onen tak veliký a takový skutečně filosof (vyprávíval). Ostatně když poslanci apoštolské stolice nedávno v Cařihradě dleli, aby zúčastnili se sněmu (církevního), kdežto i já, jakožto poslanec z jiné příčiny, v témže čase jsem se nacházel, uzavřel jsem vynaložiti všechnu naprosto starosť, abych vůbec tuto věc jasně vypátral a od Metrophana, muže svatostí a věhlasem slovutného, náčelníka metropole Smirnenské, o věci té celou jistotu pravdy zvěděl, neboť známo nám bylo, že byl s jinými do vyhnanství blízko

nímu sněmu Cařihradskému z r. 869 a z listu jeho ku králi Karlovi Plešivému z r. 875 známa byla. (Ginzel, Codex 43—44.) Jmenuje-li tam Konstantina „magnae sanctitatis vir“, „vir magnus

---

Chersony od Photia poslán. Tento totiž, protože čím blíže místu, tím více za znalce události považován byl, nám, když jsme se po tom zvědavě vyptávali, vykládal, co svrchu řečený filosof, utíkaje před výtkou domýšlivosti, vyložiti nebyl sto. Vyprávěl totiž, „že tentýž Constantin filosof, císařem Michaelem do Chazar poslaný, aby boží slovo kázal, když Chersonu, jež zemi Chazarské sousední jest, tam a nazpět chodě, navštěvoval, počal pilně sledovati, kde by chrám, kde rakev, kde znaky ony blaženého Clementa by byly, jež památky, o něm sepsané, jasně označovaly. Jelikož však všichni obyvatelé onoho místa, nejsouce domorodci, nýbrž příchozí z rozličných kmenů barbarských, ano velmi divocí zbojníci byli, dosvědčovali, že nevědí, o čem by mluvil; nad tím zaražen, dal se filosof na modlitbu dlouho trvající, prose Boha, aby odhalil, svatého pak, aby odhaliti dal tělo své. Když však i biskupa s kněžstvem a lidem spasitedlnými napomínáními k součinnosti povzbudil, ukázav a přečítav, cokoliv o umučení a zázracích, cokoliv o spisích blaženého Clementa a obzvláštně co o stavbě chrámu, jenž se u nich nachází, (nalezl), a (poněvadž) veliký počet knih jeho (slova jeho) ve věci té doporučoval; všechny dokonce přiměl k tomu, aby břehy ony prokopali a tak vzácné ostatky svatého mučedlníka a papeže hledali, (tím) pořádkem, jenž sám filosof v dějinném vypravování popsal.“ Až potud svrchu řečený Metrophanes.

4. Ostatně, co týž vskutku obdivuhodný filosof, při náleze ctihodných ostatků tohoto, slavně k chvalozpěvu Boha Všemohoucího vydal, řeckými školami zaznívá. Avšak i dvě jeho svrchu dotčená dílka, totiž krátké dějiny a jednu řeč pochvalnou, neuhlazenou a daleko od slávy jeho výmluvnosti vzdálenou řečí námi přeložená, mínění (své) na výklad památek jeho částečně přidávaje, k službě tvého otcovství, a abys je válcem svého soudu uhladil, odevzdávám. Svitek zajisté chvalozpěvu, jenž ku chvále Boží a blaženého Clementa týž filosof vydal, proto jsem nepřeložil, protože, když latině se podává, tu méně, tam více slabik připojiti by bylo, což ani vhodný ani jasný souzvuk zpěvu by nespůsobilo. Však kdyby se mi toto od tebe, muži tužeb (mých), uložilo, podniknu, Boha za vůdce maje, k čemu mě vybízíš. Neboť ač jiným neprospěji psaním, přece aspoň sobě prospěji poslušností.

5. Ostatně nechci tajiti před svatostí tvou, že blažený Clement napsal, co k naší známosti ještě se nedostalo, co vzpomíná přesvatý Dionysius Areopagites, biskup Athénský, a blažený Johannes Scythopolitanus, jehož učení mezi jednáními synodálními se nachází, jichž obsah o této okolnosti již dávno přeložený najdeš v knize vzpomenutého již sv. Dionysia, náčelníka Athénského. Zapotřebí jest, aby i tyto pojaty byly v dílo, které o životě blaženého Clementa na tvé naléhání prací svrchu řečeného levity Kristova se utkává. Jak ale ostatky samého Clementa, jehož vždy vzpomínati máme, často řečeným filosofem, jenž jich odnášel, do Říma přineseny a pochovány byly, nemám zapotřebí, abych (ti) psal, když i sám, očitým byv svědkem, dobře víš, i spisovatel života onoho mlčením, jakož věříme, nepomine.

et apostolicae vitae — toto čtení nyní na jisto postaveno jest — praeceptor"; tož v přítomném listě ku Gauderichovi, který asi z let 875—879 (Friedrich p. 401) pochází, obdiv Anastasiův ještě nadšeněji na jevo se dává. Tak vzácné chvály dobýti si mohl jen „muž apoštolského života", „muž nejmoudřejší", „obdivuhodný", „toliký a takový v pravdě filosof", jakým Anastasius líčí Konstantina.

Avšak ani nadšený obdiv slavného znalce církevních výtečníků řeckých svatou postavu našeho apoštola neobetkává takovým leskem, jako svědectví o nevyrovnatelné skromnosti, s jakou o velikých zásluhách svých mlčíval. Konstantin, císařem Michaelem do Chazar poslán byv, aby slovo boží kázal, ne náhodou, nýbrž na základě písemných památek, jako učený archaeolog, místo ohlédaje a obyvatelů se vyptávaje, ostatky sv. Clementa nalezl a v slavném průvodě, sám jsa vůdcem výpravy, vyzdvihl. On ostatky ty, jakožto svůj drahocenný poklad, přinesl s sebou na Moravu a odtud do Říma, kdež jich papež, kněží a lid římský slavně přijali: avšak, když se ho zvědavě dotazovali, jak a kde sv. ostatky objeveny byly, on se skromně obmezoval na vyprávění toho, co před dějem objevení se událo: jak zázrak mořského odlivu přestal, jak věřící obvyklých kdysi poutí zanedbávali, jak přívalem pohanů místo zpustlo, až konečně i památka po ostatcích sv. Clementa zanikla. Dále však „praedictus philosophus fugiens arrogantiae notam referre non passus est": že on to byl, jenž zaniklou již památku obnovil, jenž na pustém místě hledal, jenž biskupa, kněžstvo a lid přesvědčil, až skvělý úspěch neunavné snahy jeho korunoval, to náš svatý apoštol sám nikomu nevykládal. Teprve po smrti jeho, když Anastasius s vyslanci papežskými při sněmě církevním v Cařihradě prodléval (869—870), podařilo se pilnému jich bádání, že od Smyrnenského metropolity Metrophana, jenž kdysi zároveň s jinými, patriarchu Ignatiovi oddanými biskupy od Photia do sousedství Chersonského vyhnán byl, „celou o věci té jistotu pravdy" zvěděli.

Zdá se, že Anastasiovi i spisy, které Konstantin o náleze ostatků k poctě sv. Clementa složil, až po Cařihradskou jeho cestu neznámy zůstaly. Gauderich „často" na něho doléhá, aby latině přeložil, cokoliv by o sv. Clementu v literatuře řecké nalezl. Anastasius však nemá, nač by biskupa Velletrijského, jemuž tolik na zvelebení památky svého církevního patrona zá-

leželo, upozornil a do latiny přeložil. Teprve nyní, navrátiv se z Cařihradu, ví, že třeba ještě čerpati ze spisů Konstantina Solunského, jenž i sám byl objevitelem, avšak jména svého, ani v oněch spisích, nejmenoval. Proto Anastasius, podávaje Gauderichovi překlady obou prosaických spisů Konstantinových, vidí se přinucena doložiti, co sám z úst Konstantinových slyšel a co od Metrophana v Cařihradě se dozvěděl, aby vylíčení, jak ostatky sv. Clementa v Chersoně nalezeny byly, v chystané trojdílné historii sv. Clementa, obzvláště v onom oddíle, který o účastenství Konstantinově jedná, úplné a správné bylo.

Gauderich nových pramenů svědomitě použil. Jeho životopis Clementův se sice nezachoval, avšak legenda italská v oné části, v které se nalezení ostatků Clementových vypravuje, jest zjevným toho důkazem, že pramen její, totiž Gauderichova Vita s. Clementis, i z Konstantinových krátkých dějin i z přítomného listu Anastasiova čerpal. (Srov. parallelní otisk obou textů u Friedricha, str. 405—407.)

Nyní tedy s jistotou víme, že vypravování legendy italské o nalezení ostatků svatoclementských v poslední řadě pochází z úst a spisů Konstantina samého, s tím důležitým doplňkem, jehož se Metrophanes na místě dějinném dopátral, totiž že Konstantin byl i nálezce i původce spisů o náleze shotovených.

Spisy ty byly trojí: 1. „brevis historia" čili „historica narratio" čili „storiola"; 2. „sermo declamatorius", chvalořeč, a konečně 3) „hymnus", chvalozpěv. Oba první spisy Anastasius na jazyk latinský přeložil „řečí prostou, daleko od slávy výmluvnosti" Konstantinovy vzdálenou; chvalozpěvu však, jenž „po školách řeckých zazníval", Anastasius důstojně přeložiti si netroufal.

Autentickými zprávami těmito potvrzuje a objasňuje se krátká ona věta v staroslovanském životě Konstantinově, jež zní: „jakože pišetь vъ obrêteniji ego". (Šafařík, Pam. dřevn. pís. Jihosl. Život sv. Konst., kap. VIII.) Miklosich (Die Leg. vom hl. Cyrill. Wien 1870. Denkschr. XIX., 235), neznaje podmětu, pozměnil ji a překládal: ut scribitur in inventione eius. Nyní víme, že věta zní úplně: jakože Konstantinъ pišetь vъ obrêteniji ego, a „obrêtenije" jest zajisté ona „brevis historia", o které Anastasius mluví.

Jelikož způsobem tak překvapujícím jedna zpráva staroslovanského života Konstantinova o spisovatelské činnosti jeho

došla potvrzení, maně vzpomínáme si, že se tam (v kap. X) uvádí ještě jeden spis Konstantinův, jeho hádání s Mohamedány a Židy v Chazařích, které „učitel náš, arcibiskup Methodij, přeložil, rozděliv je na osmery řeči“. Po chvále Anastasiově ochotně uvěříme, když legenda dí, že čtoucí knihy ty „uzří slovesnou sílu z boží milosti, jakož i plamen, hořící na protivníky“. V životě Konstantinově máme pak z knih těch obšírný výtah.

Obojí spisy Konstantinovy byly řecké. Zjištění této okolnosti jest důležito, protože jsou mnozí, kteří z Konstantina, rodilého Řeka a jednoho z nejpřednějších zástupců řecké církve Cařihradské, dělají Slovana, jenž snad dokonce jinak než slovansky ani nepsal.

O jiných vlastních spisích Konstantinových v staroslov. životě jeho zmínky se nečiní; zpomíná se jen překlad osmi částí grammatiky židovské. O překladech z písma sv. a z knih bohoslužebných na jazyk slovenský zevrubněji se nemluví; spisovatel života toho uvádí jen „knihy slovênské“, to jsou totiž písmena slovenská, jež Konstantin, podle téhož života, objevil, jimž na Moravě a u knížete panonského Kocela vyučoval, i knihy slovenské, patrně liturgické, jež papež v Římě posvětil, z nichž apoštolové naši a učenníci jejich služby boží konali.

Zdá se tedy, že sv. Konstantin jiných spisů nesložil a že i z té příčiny ony kusy, které se v některých rukopisích „Konstantinu“ nebo „Kyrillu filosofu“ atd. připisují, našemu apoštolu nepřináležejí, což ostatně i z jiných důvodů dosti jasné jest. (Srovn. nejpodrobnější rozbor těchto kusů u A. Voronova, str. 222 a násl.)

Nastává důležitá otázka, je-li slovanské „slovo“ pochvalné (panegyricus), jak obzvláštně Viktorov dokazoval a jak také Friedrich myslí, onen „sermo declamatorius“ Konstantinův, jehož Anastasius uvádí. Shoda, která se mezi „slovem“ a legendou italskou, v hlavních i vedlejších věcech (srovn. Lavrovského Ital. leg. str. 16—17), jeví, taková jest, že obě zprávy jen z jednoho pramene plynouti mohly. Největší překážka, proč n. př. Jagić tak důrazně nezávislost legendy italské na panegyriku hájil, anonymita „slova“, listem Anastasiovým nyní se vysvětluje a odpadává; zůstávají však jisté pochybnosti, které nynější podoba „slova“ vzbuzuje. Již v nápise čteme tato neobyčejná slova: „Slovo na prinesenije moštemъ prêslavnago

Klimenta, istoričeskuju imušte besêdu . . . “, tedy chvalořeč, která obsahuje „historické vypravování“. Nezní-li to, jakoby podstatnou částí této zachované chvalořeči byla ona „historica narratio“, o níž mluví Anastasius? Divným spůsobem i složení této chvalořeči takovou domněnku podporuje. Začátek a konec psány jsou těžkým slohem rhetorickým, tak že mnohé věty zůstávají nám přímo nepochopitelnými; uprostřed obou těch částí nachází se podrobné vypsání, jak ostatky sv. Clementa nalezeny byly, slohem dosti prostým a srozumitelným. Možná tedy, že panegyrik tento není onen „sermo declamatorius“, nýbrž že v prostřední části jeho se nám zachovala Konstantinova „brevis historia“ Závěrečného soudu pronésti nelze, protože slovanský tento text dosud náležitě prozkoumán není, což nyní, když tak zajímavý podnět dán, za nedlouho bohdá se stane. **Příště ostatek.**

Praděd.

Líčí V. Spitzner.

V zemích československých není velehor, po nichž by turista tak pohodlně cestovati mohl, jako naše moravsko-slezskě Sudety, jichžto celá východní část od sedla Ramzovského blíže Koldštýna až po Bečvu a Odru Jeseníkem se nazývá. Nás tuto zajímá pouze Vysoký Jeseník, prostírající se podél moravsko-slezských hranic v průměrné výši 1265 m od sedla Ramzovského a žlebu Brané až po čáru vedenou mezi Rýmařovem a Andělskou Horou ve Slezsku. Mezi velikány Vysokého Jeseníku vyniká imposantní Praděd, který daleko široko po střední Evropě jest znám, jehož pouhé jméno vzbuzuje v nás představu o značné jeho výši a úctyhodném zevnějšku. Praděd jest obrovská kupa mírně vyklenutá, 1490 m vysoká, nad ostatní vůkolní temena jen málo vynikající. Kdežto v jiných velehorách nejvyšší velikánové zdaleka jsou viditelní, vynikajíce nad vůkolní obry značně, viditelní i proto, že jejich obrysy ostrohranné a klikaté jim dodávají zvláštního vzezření, Praděda není dobře viděti z moravské strany odnikud, leda od kapličky N. Trojice u Rapotína aneb s temene Měšťanského lesa blíže Šumberka, ze slezské strany s Vys. Ulricha blíže Frývaldova a od Gräfenberka. Podobá se

spíše ctihodné hlavě rodiny, kteráž v úctyplném stáří mezi svými tu stojí, než mocnému nad ostatními panujícímu vládci. Celou jeho družinu snadno přehlédneme s jeho temena; sahá mu až po ramena, ba až po čelo. Jsou to: Petrštýn (1446 m), Vysoká Hole (1464 m), Velký Děd (1381 m), Malý Děd (1367 m), Červený Vrch (1333 m), Furmanštýn (1368 m), Koprník (1424 m), Hochšar (1351 m) a j. Praděd jest vlastně hora trojtemenná; náleží k němu i Velký a Malý Děd. Z Pradědu vybíhají veliké hřbety horské: na jihozápad Nedvědí Hřeben (1260 m) a Divoký Kámen (1285 m) až do údolí Děsné, na severovýchod a východ odděluje se několik krátkých a skoro rovnoběžných hřbetů, zakončených vysokými kupami, jsou to: Sokolí Kameny (1209 m) a Mechová Stráň (1222 m); k této připojují se na severovýchod dvě protáhlé kupy Leierberk (1101 m) a stejně vysoký Brandberk.

V letních měsících od července až do konce září dostavují se na Jeseník, zejména na Praděd, turisté z daleka i z blízka, hlavně z rakouského a pruského Slezska. Ze severní Moravy přichází jich méně, nejméně z ostatní části Moravy. A přece není vděčnějšího výletu v naší vlasti! Přístup ze všech stran pohodlný, doprava drahou skoro až po úpatí rychlá a levná. Překvapilo mne před několika lety, když do Ovčírny pod Petrštýnem přišli čtyři asi 15letí studující z Berlína sami, bez průvodce. Drahou dojeli až do Gräfenberku, odtud vystoupili na Hochšar a po hřebenu Jeseníka došli až do Ovčírny. Po několikadenním nutném odpočinku vrátili se touž cestou domů. Rozmlouvajíce s turisty, dovídáme se od mnohého, že již po dvacáté na Praděd vystoupil.

Z Jeseníka vybíhají ze všech stran dlouhá údolí, plná přírodní krásy původní, neporušené, prudce tekoucími bystřinami oživené. Těmito údolími jest přístup nejpohodlnější. Na straně moravské jsou to údolí Braně, Děsné a Moravice. Údolím Braně zaveze nás vlak až do Ostružné, malé to osady na hranicích severně Koldštýna; odtud vystoupíme na Hochšar, a odtud po hřbetě Jeseníka cesta pohodlná až na Praděd. Zajímavější jest cesta údolím Děsné. Touto cestou vystoupíme na střední část Jeseníka. Z rozkošného kraje Losínského a Wiesenberského dojdeme silnicí až do Andělského Údolí u Winkelsdorfu, odtud na severozápad údolím Šumné Děsné, kteráž blíže temene Furmanštýnu ve výši 1300 m vyvěrá, a rychlým hřmotným tokem s hor

se valí, na Studénkovou Holi, památnou poutnickým kostelíčkem a studánkou; aneb silnicí až do hostince pod Červeným Vrchem, aneb údolím Děsné od Winkelsdorfu na východ přes Medvědí Hřeben aneb Vysokou Holi na Praděd. Třetí cestu údolím Moravice z Malé Morávky u Bruntálu neradili bychom obyčejným turistům. Cesta vede hlubokým lesem podél rozervaného řečiště Moravice na Vysoké Holi vyvěrající. Po několikahodinné klopotné cestě octneme se ve Velké Kotlině pod Vysokou Holí, a odtud cesta na Praděd ovšem není daleká, ale velice namáhavá. Z Velké Kotliny, kteráž eldoradem botanickým v Jeseníku se zove, po velmi příkrém svahu Vysoké Hole vystoupíme až na temeno. Pojednou, jakmile na temeni se octneme, v celé své velkoleposti objeví se zrakům našim Praděd, před ním Petrštýn a pod tímto útulná Ovčírna, kdež každému turistovi dostane se občerstvení a obsluhy dle přání.

Ze slezské strany vystoupíme na Jeseník dříve, ale obtížněji, protože všechny svahy na této straně jsou velmi příkré. Údolím Bělé z Frývaldova vede silnice četnými osadami těsně vedle sebe ležícími až po Waldenburk, a odtud vystoupíme přes Malý Děd na Praděd. Nejvíce turistů přichází údolím Bílé či Malé Opavy. Centrální drahou dorazíme z Olomouce za tři hodiny do Vrbna. V hluboké údolí, v němž Vrbno leží, Černá, Prostřední a Bílá Opava v řeku téhož jména se spojují.

Nejbližším cílem naší cesty jest údolí Malé Opavy. Za nedlouho se v něm octneme. Jest úzké, vroubeno z obou stran horami 800—2000 m vysokými. Kráčíme několika osadami, v nichž druhdy kvetl průmysl železářský. Po dvouhodinné cestě dorazíme do malé kotliny kolkolem lesem lemované; tu leží lázenské místo Karlova Studénka (Karlsbrunn). Z tichého a osamělého údolí pojednou vstoupíme do hlučných lázní přímo pod Pradědem. Mile bývá turista překvapen, když poprvé tuto cestu koná. Nikdo by se nenadál, že v těchto končinách takový ruch panuje. Kyselky a železité vody zdejší mají chvalnou pověst, zejména pramen Maxmilianův a Vilémův ve 1000 gr vody 1·3306 gr uhličitanu železnatého chovají. Zajímavá jest lidová pověst o vzniku těchto lázní. Historicky jest zjištěno, že r. 1780 arcivévoda Maxmilian, velmistr řádu něm. rytířů v Bruntále, na prameny tyto byl upozorněn a lázně tu vystavěti dal. Po arcivévodovi Karlovi, nástupci Maxmilianově, mají své jméno. Lá-

zenští hosté vody léčivé ponejvíce jen pijí. Saisona lázenská tu začíná později než jinde; z jara dlouho je vlhko a chladno. Domy dvoupatrové jen dole jsou zděné; jest jich pouze čtrnácte. Nejbližší jich okolí jest rozkošné a k účelům lázenským výhodně upraveno.

Na hořejším konci stromořadí, po jehož obou stranách lázenské domy jsou zbudovány, stojí malý kostelíček sv. Huberta. Tudy kolem vede cesta na Praděd. Tu počíná výstup náš. Sotva že zahneme kolem kostelíčka, překročíme most vedoucí přes Mal. Opavu, která prudkým tokem s hor spěje do údolí. V jejím řečišti povalují se ohromné balvany pokryty cihlově červenými velikými skvrnami. Přičichneme-li k tomuto povlaku, cítíme vůni violkovou. Lid balvany ty nazývá fialkovými kameny. Cihlově červený povlak je řasa Trentepohlia jolitha z oddělení Gametophyceí. V údolí Šumné Děsné jest tato řasa zvlášť nápadna; balvany v řečišti se povalující jsou namnoze celé červené. Kde je voda hlubší, jistě nescházejí pstruzi. Jsou ve všech bystřinách Jeseníka. Po nich slídí vydry, které někdy v zimě přebíhají přes temeno Praděda z řeky do řeky. Cesta pozvolna stoupá, v pravo Mechová Stráň Praděda, v levo Malá Opava. V létě mnoho vody nemívá; ale na jaře aneb po náhlých přívalech hřmotně se valí do údolí a spůsobuje v Karlově Studénce značnou škodu. Poněvadž je tu vzduch vždy vlhký a půda kyprá, výborně se tu daří různým kapradinám, z nichž mnohé i laiky překvapují svými obrovskými rozměry. Jsou to: osladič doubravní (Polypodium dryopteris L.), osladič bukovinný (P. phegopteris), kapraď různolistý (Blechnum spicant), kapraď laločnatý (Aspidium lobatum), kapraď ostnitý (A. spinulosum), kapraď samčí (A. filix mas), papratka samičí (Athyrium filix femina), vzácný puchýřník sudetský (Cystopteris sudetica) a j. Asi za půl druhé hodiny dojdeme k Čertovu můstku, před nímž úzká stezka vede k vodopádu Opavy, druhdy velkolepějšímu než nyní. Po ní sestoupíme k hlubokému řečišti. Velká voda r. 1880 odstranila překážky vodě v cestu se stavící, tak že nyní stupňovitě stéká jen po četných na sobě nakupených balvanech. Vodopád druhdy turisty často navštěvovaný, náleží nyní minulosti. Na kůře mohutných jedlí cestu vroubících překvapí botanika dva vzácné lišejníky napodobující malé trsy koralové. Jsou to paličkovec korálový a křehký (Sphaerophorus coralloides a fra-

gilis). Marně bychom je hledali v jiných nižších krajích moravských; v Jeseníku rostou ale hojně všude, i na temenech na balvanech.

Čím výše vystupujeme, tím nápadnější jest vliv vyšší polohy na vzrůst lesních stromů, zejména smrků, které na Pradědu převládají. Již ve výši 920 m. vzrůst do výšky pozvolna přestává, větve jsou silnější, hustší a šikmo dolů až po zem visí, jehličí na nich krátké a silné, kořeny mohutné, vzrůst celkem nízce jehlancovitý. Jen v této podobě jest smrk schopen vzdorovati krutým bouřím a nésti spousty sněhu a ledovice. Tento nápadný tvar smrku připomíná nám, že blížíme se hranici stromového vzrůstu. —

A skutečně za chvíli octneme se v úžlabině horské, v níž oko cestovatele marně pátrá po mohutných jedlích a smrcích poloh nižších. Po pravé straně vypíná se mohutné, vyklenuté temeno Praděda, proti nám zdánlivě vyšší Petrštýn, a po levé straně Vysoká Hole. Ve výši 1300 m. pod Petrštýnem vidíme Ovčírnu, kteráž původně za jiným účelem byla zbudována. Chov ovcí se tu nedařil, poněvadž jich mnoho jedovatými bylinami zahynulo, a vlna byla hrubá. Nyní ovčírna proměněna jest ve slušný letní hostinec.

V této výši poskytuje smrk znetvořený nepříznivým podnebím prazvláštního vzezření. Jest nevysoký, keřovitý, na vrcholu odumřelý, na severní a západní straně, odkud nejprudší bouře přicházejí, větví, kůry a listí zbavený. Úplně odumřelé smrky a kůry zbavené jmenují zde „mrtvolami“ (Leichen). A když mlhy po temenech Jeseníka se valí, poskytují tyto mrtvoly svými odstálými a odumřelými větvemi nezvyklého pohledu. Vidíme před sebou les němých duchů s divoce rozcuchanou hlavou a nehybně k nebi namířenými rameny. Někde stojí „mrtvoly“ ojediněle, jinde, jako na př. mezi Koperníkem a Studénkovou Holí, skupeny jsou v rozsáhlý les. Jsou to velmi staré stromy; na jednom načítal prof. Kolenati 110 let, na jiném 207 let. Tento strom byl tudíž svědkem schůzí čarodějnic na Petrštýně, viděl hořeti hranice, na nichž v Šumberku a v Zuckmantlu v druhé polovici 17. století tolik čarodějnic zahynulo. Připomínají zároveň, že dříve hranice stromového vzrůstu sahala výše, jelikož v těchto končinách nebývalo podnebí tak nepříznivé jako nyní.

Rozhledněme se kolem Ovčírny! Hustý, skoro neproniknutelný les kapradin ji v předu lemuje. Mezi nimi viděti mnohé vzácné horské kvítko, které za těchto nepříznivých poměrů všechny síly napnouti musí, aby se prodralo ku světlu, aby nebylo uduseno, aby nevyhynulo. Proto jsou mezi kapradinami rostoucí rostliny vysoké a svými velkými a krásnými červenými, modrými i žlutými květy zdaleka nápadné. Jsou to složnokvěté: mléčivec modrý (Mulgedium alpinum), zlatobýlu obecného odrůda horská (Solidago virga aurea var. alpestris), kamzičník rakouský (Doronicum austriacum) a zvlášť nápadná velkými listy a růžovými květy havez bělavá (Adenostyles albida), na níž nosatec Molytes germanus a četné krásné modré mandelínky (Chrysomela senecionis) obyčejně nescházejí, škarda čertkusolistá (Crepis succisaefolia) a j. Uvedené druhy jsou buď jednotlivě roztroušeny, aneb tvoří silnější družstva pokrývajíce rozsáhlé místo. Jak tuhý boj o život tu vede v těchto co možná nepříznivých poměrech mnohé horské kvítko! A přece rok co rok vystavují na odiv své nádherné květy, a tvoří tak krásné skupiny. Pestrý záhon rukou zkušeného zahradníka vypěstovaný nevyrovná se takové skupině, není na něm té původní, neporušené přírodní krásy. Takové samorostlé květné zahrady jen tuto viděti. Porůznu mezi nimi stojí mrazy a bouřemi znetvořené a odumřelé jeřáby horské (Sorbus aucuparia var. alpestris) ve společnosti vzácné vrby šípovité (Salix hastata) a vrby slezské (S. silesiaca).

Povšimneme-li si bedlivě i malých, zdaleka nenápadných rostlinek, jistě tu na vlhkých trávnících neujde našemu zraku velmi zajímavá malinká hmyzomorná tučnice obecná (Pinguicula vulgaris). Z růžice několika přízemních dužnatých listů na několika stopkách asi půl dcm. dlouhých vyrůstají dvojpyské violkově modré ostruhaté květy po jednom. Líc listů kryje veliké množství žlázek, na růžici ze 6—9 listů složené jich čítáme asi půl millionu, uvážíme-li, že na jeden čtv. centimetr jich 25.000 připadá. Jest nejznámější hmyzomornou rostlinkou, kteréž se k pokusům nejčastěji užívá. Žlázky vylučují na povrchu listů šťávy kysele reagující. Drobný hmyz, maso, sražená krev, bílek i chrupavka za 48 hodin se rozkládají a stráví. Malé mušky, komáři a broučkové nalezají na listech takto svůj hrob, jen chitínové krovky a drápky zůstanou nestráveny a odpadají s listů. Tato podivuhodná vlastnost listů tučnice byla známa

Lapponcům již před epochálními výzkumy Darwina. Již Linné o tom se zmiňuje. Nalijeme-li na listy tučnice právě nadojeného, ještě teplého mléka, srazí se, utvoří se tak zv. tätimiölk aneb sätimiölk Lapponců, oblíbený u nich pokrm. Pastýři alpští kravám na poraněná vemena listy přikládají. Příznivý účinek na rány jest antiseptický, odpovídající methodám léčebním moderní lékařské vědy. Připojíme-li, že tato nepatrná rostlinka rozšířena jest po vší Evropě až po Balkán, po severní studené části Ameriky a Asie, uznáme, že zasluhuje naší pozornosti plnou měrou.

Leč u Ovčírny nemůžeme se déle zdržeti; láká nás před námi vystupující temeno Praděda. Překročíme Malou Opavu vyvěrající v sedle mezi Petrštýnem a Pradědem, kráčíme s počátku květnými zahradami, které zdobí břehy její. Odtud vede klikatá stezka travnatými lučinami, zdobenými mnohými vzácnými druhy. Najdeme tu: bojínek horský (Phleum alpinum), třtinu Hallerovu (Calamagrostis Halleriana), oves ploskostéblý (Avena planiculmis), lipnici sudetskou (Poa sudetica), zvlášť nápadnou ostřici černající (Carex atrata), biku horskou (Luzula sudetica), červenými jahodami zdaleka se prozrazující babí jahodu (Streptopus amplexifolius), zelenavými květy nápadnou statnou kýchavici bílou (Veratrum Lobelianum), která v těchto výšinách zastupuje známý ocún, šťovík aronolistý (Rumex arifolius), podbělici horní (Homogyne alpina), zvonek brvitý (Campanula barbata), řebříček sudetský (Achillea sudetica), protěž norvežskou (Gnaphalium norvegicum), krásně červenou knotovku lesní (Melandryum silvestre) a mnohé jiné, vesměs příslušníky květeny alpské, na jejímž území nyní kráčíme. K ní všechna temena našeho Vysokého Jeseníka náležejí, ohraničena jsouce kolkolem v nižších polohách květenou baltickou, kteráž velkou část střední Evropy až po Alpy pokrývá, a jméno své po Baltu má. Kráčíme kolem zakrslých smrků křovitých a vstupujeme do pásma kosodřeviny, která tu ještě před několika lety nerostla. Aby hranice stromového vzrůstu byla povýšena, sází se nyní na všech temenech Jeseníka, a dobře se jí tu daří. Srnci, jeleni, statní šestnácteráci v lesích Praděda hojní, nalezají tu ochrany v houštinách kosodřeviny, zdržují-li se tu při nepříznivém počasí. Ohlédneme-li se, vidíme pod sebou malý Petrštýn, který od Ovčírny velikánem se nám zdál, a hluboko pod námi leží nepatrná Ovčírna. Již stoupáme asi hodinu. Jsme blízko temena. Kolkolem sebe vidíme jen hustý,

tuhý trávník z listů štětinovitých složený. Tuto zvláštní horskou trávu jmenují zde „Wolf“, její české botanické jméno jest smilka tuhá (Nardus stricta). Mezi ní hojný jest tu olivověhnědý lišejník islandský čili pukléřka islandská (Cetraria islandica). Namnoze pokrývá rozsáhlé plochy. Hojně jej tu sbírají a připravují z něho látku škrobovitou na tužení plátna. Na podzim, v zimě a na jaře potravou jest jelenům a srncům. S tímto druhem porůznu roste žlutavě bílá pukléřka kuklatá (Cetraria cuculata) ve společnosti nizounkého keříčku, šíchy černé (Empetrum nigrum) s květy malými nachovými, z nichž se později černé bobule vyvinují. Vzácný lišejník dutohlavku zčernalou (Cladonia amaurocraea) a d. znetvořenou (C. deformis) také tu najdeme. Marně bys tu hledal těmto druhům příbuznou dutohlavku chudobkokvětou (C. bellidiflora), kterou v Krkonoších každý turista zná. Nabízejí ji tu jménem koralového mechu. Jeseníku tento druh sice také neschází, ale je tu tak vzácný, jako žádný jiný lišejník. Tyto rostliny uniknou snadno naší pozornosti, ty musíme hledati, ale macešku žlutou (Viola lutea) po jejích velkých žlutých květech pozná každý. Jest prý pramátí našich pestrobarevných zahradních odrodků.

Příště ostatek.

Prudnicko kdy odpadlo od diecese Olomucké?

Píše V. Prasek.

Jakož článkem „Prudnicko někdy příslušenstvím Moravským“ uveřejněným v časopisu „Matice Moravské“ r. 1891 dokázáno bylo, že Prudnicko se vsemi Potěkrby (Dittersdorf), Křížkovicemi (Kröschendorf), Skřipcem (Kreiwitz), Jesení, Kunčicemi, Loukami, Dlouhými Mosty a se zaniklou vsí „Kozemí“ či „Chocní“ náleželo k Moravě čili k Opavsku, a že teprve roku 1337 králem Janem od „Čech, Moravy i Opavska odloučeno“ a k zemi Nemodlínské t. j. ku Slezsku bylo přiděleno: náleží ještě ukázati, netoliko že ku diecesi Olomucké slušelo, nýbrž určiti i dobu, kdy Prudnicko ku diecesi Vratislavské odpadlo.

Čím méně jest o Prudnicku pro starší dobu zpráv, tím nesnadněji bylo poznati i příslušnost někdejší k Moravě i příslušnost k diecesi Olomucké.

Doposud poznával jsem příslušnost k Olomucké diecesi podle těchto dvou nepřímých zpráv:

Když l. 1321 pán na Prudníku, Jaksa ze Snelenvalde, Milotovi faráři Prudnickému a Potěkrbskému vydal list, že ho bude chrániti při záduší, požádáni za svědky o tu věc: Lupolt farář Osoblažský, Jindřich farář Godefridesdorfský (Fulštejnský), Jan farář Pomorčovský, Mikuláš fojt z Osoblahy, Arnold fojt z Prudníka, Mikuláš fojt z Dlouhých Mostů, Macek z Lubře a j. (Weltzel, Neustadt, V Prudníku 1860, str. 15.)

Z této listiny se vyvodilo: Kdyby se bylo jednalo o faru biskupství Vratislavského, nebyl by farář Prudnický hledal svědkův z biskupství Olomuckého, neb Osoblaha, Godefridesdorf = Fulštejn a Pomorčovice jsou fary diecese Olomucké.

Druhým dokladem byl list daný asi r. 1331., kterým Vok a Dětřich ze Snelenvalde Prudnickému faráři Anselmovi nové nadání na farské obročí a též podací v Potěkrbách udělují. (Cod. dipl. Sil. VI. 3.)

Na této listině opětně podepsáni jsou příslušníci diecese Olomucké: Mikuláš farář Osoblažský, Jan fojt z Hlínky; pak lidé z Prudnicka: Vavřinec farář v Dlouhých Mostech, Mařek fojt Křížkovský a měšťané z Prudníka.

Z této listiny poznáváme především, že na Prudnicku trvají tři fary: Prudnická, Dlouhomostská a Potěkrbská, ačkoli poslednější byla dočasně v držení faráře Prudnického.

Tyto tři fary kdyby byly slušely k diecesi Vratislavské, jistotně byly by náležely do arcijahenství Opolského, tudíž by byly s jinými farami téhož arcijahenství skládaly peníz pro sv. Petra; avšak ve výkazu peněz pro sv. Petra l. 1335 sebraných o farách výše jmenovaných není ni nejmenší zmínky. (Theiner, Monumenta Poloniae. I. 371—3.)

Ten jest nový důvod nepřímý, že Prudnicko do r. 1337 k biskupství Vratislavskému nenáleželo.

Kromě tohoto dostalo se nám neobyčejně vážného dokladu pro příslušnost Prudnicka k diecesi Olomucké 14. svazkem diplomatáře Slezského, jenž obsahuje pod titulem „liber fundationis episcopatus Vratislaviensis“ obšírný seznam měst a vsí, kolik každá osada a z kolika lánů dávala desátku biskupství Vratislavskému. Tento seznam pořízený mezi l. 1305—1313 náleží

mezi nejznamenitější i nejkořistnější prameny topografie Slezské, i skládá se z několika register, z nichž Nisský a Újezdský vypočítávají všecky tehda trvající osady biskupství Vratislavského pohraničné k biskupství Olomuckému, totiž od hory Sněžky (Pradědu) počínaje až do uherských hranic.

Co se tkne Prudnicka, na str. 103—104 jmenují se pohraničné Vratislavské vsi tyto a tímto pořádkem: Snellinvalde Dithmari villa, Zyssowitz, Nemislovitz = Buchwältdorph, Pramsina, Lascovez t. j. dle našeho čtení: Snelenvalde, Dětmarovice, Tisovnice, Nemyslovice = Buchelsdorf, Prudina, Laskovice. Výtečná mapa Šemberova jmenuje tuto osadu Lasovice; ostatek tento seznam biskupských desátků obnovil nám ohromný počet polských jmen pro osady, jimž jsme dosud slovanského názvu nevěděli; na př. pro Buchelsdorf, že slul „Nemyslovice". Ano i ten Snelenvalde slul nepochybně jako ves Snellendorf — Prędosz t. j. Prudoš.

To jsou tedy vesměs osady severně řeky Prudníku položené; Lubří, o něž může býti spor, nenáleželo-li také k Olomucké diecesi, jest vynecháno.

Poněvadž vydavatelé převzácné této knihy, Markgraf a Schulte, přidali k jednotlivým registrům cenné mapy, vyskytla se příležitost, na mapě k registru Nisskému příslušné označiti též rozhraní obou diecesí. Tyto hranice jsou celkem správně označeny; jen co se týče Prudnicka jsou příliš na sever položeny proto, že je vydavatel vede ode vsi Lípové (č. 113 *)

*) Pan vydavatel měl ovšem podstatnou příčinu historickou, když hranice vede ode vsi Lípy čili Lípové. Jmenujeť se ta ves dvakráte se vztahem k hranicím Moravským; poprvé l. 1256 (dle mého datování, viz mé dějiny Opavska str. 57—58), po druhé l. 1284. Když se totiž hranice Opolsko-Moravské určovaly, počíná se „a terminis episcopatus Vratislaviensis in villa que Lypa nuncupatur — usque ad villam Bogum etc." (Cod. dipl. Mor. VII. 916); po druhé dí se o ní, že jest „Lipowa in strata publica versus Moraviam". — Kdo si připomene, že u vsi Lípové silnice Nissko-Prudnicko-Hlubčická vybíhala ze statkův biskupa Vratislavského do Opolska a u Prudníka přecházela již na Moravu, nebude nikomu nápadno, táhne-li si tu čáru z Lípové do Prudníka, proč smlouva o hranice této určité osady vzpomíná; vždyť kousek této silnice Lípovsko-Prudnické tak říkajíc při samé hranici Moravské běžel; za druhé nebylo ještě tehda vesnic Dětmarovic a Snelenvalde, aby dotyčná smlouva některou tuto ves byla jmenovala. — Ostatek, jako v úryvku této smlouvy náhodou zachovaném jmenují se pohraničné osady Nemoravské, tak lze předpokládati druhou ztracenou listinu, v níž zase byly pohraničné

na jihovýchod, kdež je měl vésti ode vsi Ludvíkova (č. 119) zpříma na východ a k Prudníku.

Ovšem s rokem 1337 stala se značná změna, neboť že král Jan Boleslavovi Nemodlínskému Prudnicko vzdal i s podacím (cum jure patronatus ecclesiarium), samozřejmo dostávali se potom na fary Prudnické kněží pravidelně z diecese Vratislavské. Byliť pány na Prudníku knížata Slezská.

Nicméně ty fary zůstaly při biskupství Olomuckém nadále jakož na to máme přímý důkaz z listů knížete Kunata Olešnicko-Kozelského, kterýmiž l. 1403 dne 14. března na Prudníce potvrzuje, že Petr Neiskorn, měšťan Prudnický, oltář ke cti a slávě Boží a jiných svatých při kostele Prudnickém v **Olomucké diecesi** („Sprengel") s vůlí faráře Petra Flegla nadal 7 hřivnami ročního platu. (Cod. dipl. Sil. VI. č. 97—101.)

A tuto nadací schvaluje i potvrzuje listem daným v Olomouci dne 5. května l. 1403 Johannes de Slavings, Canonicus Olomucensis, Vicarius in Spiritualibus et Officialis curie Olomucensis. (Tamtéž č. 102.)

Z této příčiny jest věcí úplně nám přirozenou, když příslušník diecese Olomucké a man biskupský, pan Hyncík z Vrbna na Děvicích, l. 1404 ze svého statku Sádku (u Osoblahy) faráři Prudnickému Petru Fleglovi, u něhož půjčil ze záduší 60 hřiven, zapisuje 5 hřiven platu. (Weltzel, Neustadt 52.) Tehda byl farář Petr Flegl již kanovníkem kollegia Hlohovského.

---

osady Moravské vyjmenovány, třebas dosti snad vzdáleny byly od pravých a a vlastních hranic. Ostatek jsou již v registru Újezdském vsi Dětmarovice a Snelenvalde, jakož to do Vratislavského biskupství příslušné jmenovány, tudíž nelze pochybovati, že Lípa čili Lípová l. 1256 hranice označovala jen přibližně.

Podobněž na mapu k registru Újezdskému chybně zanešena jest ves Potěkrby čili Dittersdorf, neboť Potzkarp-Dittersdorf slušel k biskupství Olomuckému, jak na několika místech námi doloženo jest. Chyba se stala omylným výkladem (na str. 104. pozn. 229) jména Dithmari villa, že se nepotahovalo na Dětmarovice severozápadně od města Prudníka, nýbrž na Theodorici villa-Dittersdorf čili Potěkrby, kteréž východně u samého města Prudníka leží.

Nepotřebujeme tedy již druhého vážnějšího dokladu na to, že Prudnicko, jako až do roku 1337 k Moravě a pokud se týče k Opavsku politicky náleželo, taktéž církevně ve svazku s diecesí Olomuckou zůstávalo.

L. 1410. novému faráři Prudnickému, Matyáši „de Gauck“, nařízeno, oltářníka a kaplana pro oltář sv. Bartoloměje praesentovati biskupovi Olomuckému (Weltzel l. c. 578).

Nástupce Matyášův, kněz Mikuláš Lamperti, l. 1417. dal si dvoje nadání k faře Prudnické od kustoda a officiala Olomuckého, Ondřeje Stojlova z Jevíčka, když tento dlel v Osoblaze, potvrditi (Týž na str. 578).

Tehda týž farář Prudnický zapletl se v tuhý spor s farářem Potěkrbským — neboť fara ta od r. 1404. měla již vlastního faráře. Byltě Mikuláš Lampertův faráře Pavla u konsistoře Olomucké (u officiala Sulka ze Zálešné) zažaloval pro nějaký osep; však teprve nástupce Sulkův, výš jmenovaný officiál Ondřej z Jevíčka, věc přivedl k šťastnému konci, jak svědčí list dne 16. listopadu r. 1717. v Litomyšli vydaný (Tamtéž 579).

Panství Prudnické převedl konečně na sebe sám biskup Vratislavský Kunat; i bylo by se očekávalo, že stane se nějaká proměna v diecesanní příslušnosti. To se ovšem nestalo nejspíše proto, že držení biskupa Vratislavského bylo jen krátké, asi jen dvouleté (Cod. dipl. Sil. VI. č. 152, 154).

Takž přirozeně neshledáváme ani v seznamu peněz r. 1447. sebraných pro sv. Petra z arcijahenství Opolského nijaké zmínky o faře Prudnické, Potěkrbské a Dlouhomostské (Markgraf, Rechnung über den Peterspfennig im Archidiaconat Oppeln 1447. Breslau 1892). V onom seznamu jmenují se všecky fary s Prudnickem sousedící, kolik která pro sv. Petra složila, a sice: Radslavice*), Německý Brovinec, V. Prudina, Nemyslovice = Buchelsdorf a Snelenvalde, fary to děkanství Bělského (Zülz). Jména a poloha těchto osad pomáhají nám určovati staré a původní pomezí panství Prudnického, tudíž i staré hranice moravsko-slezské.

K roku 1464. dovídáme se, že i v tyto pozdní doby páni Prudničtí dbali příslušnosti diecesanní, neboť toho roku dne 27. listopadu official konsistoře Olomucké, Jan „Sews“, k prosbě

---

*) Spory pohraničné na Prudnicku vlekly se od r. 1233 až do r. 1256, kdy konečně vyřízeny byly králem Přemyslem Otakarem. I náležela tehda ves Radslavice netoliko k biskupství Olomuckému, ale zpříma kapitule Olomucké. Dostalať se kapitule od biskupa Brunona l. 1252. (Cod. dipl. Mor. III. 152.) Když se pak hranice ony upravovaly, odpadly tyto Radslavice do Opolska. Kromě toho Vladislavovi Opolskému vráceny 3 vsi pohraničné Klezín, Tomice a Šonov, kterýchž Bruno na krátce před tím nabyl v dočasné držení.

knížete Mikuláše Opolského, Bartoloměje ze Střelce, kněze diecese Vratislavské, investoval pro oltář Božího Těla při kostele Prudnickém (Weltzel l. c. 580).

Však již k r. 1465. zaznamenáváme první působnosť biskupství Vratislavského na faru Prudnickou. Byltě to následek panování biskupa Kunata Vratislavského na Prudnicku. Biskup totiž Kunat jsa v nesnázích peněžitých půjčil si peněz u kanovníků kollegia Otmuchovského, chtěje jim zastaviti Prudník. Zápis takový se skutečně vydal dříve, než Otmuchovské kollegium žádanou sumu splatilo, neboť biskup zemřel před splacením té sumy. Aniž bychom se zapletené té věci blíže dotýkali, připomeneme jen, že kapitula Otmuchovská úroky žádala, i dospěla ta věc až té krajnosti, že lidé a poddaní Prudnického panství pro neplacení oněch úroků od probošta, děkana i kanovníků Otmuchovských dáni byli do klatby. A v té příčině k rozkazu papežského legáta, Jeronyma, biskupa Kretenského, Mikuláš Tempelfeld, kanovník Vratislavský, listem daným dne 27. října 1465. nařizuje farářům Prudnickému, Dětmarskému a Snelenvaldskému, aby purkmistry, fojty a lidi v Prudníku, Potěkrbách i jinde od klatby sprostili (Cod. dipl. Sil. VI. 274). Však za nedlouho nařízeno zase farářům výš jmenovaným a též Osoblažskému, ano 1470 i Jindřichovskému, v Olomucké diecesi, aby na purkmistry, rady i obce Prudnickou a Osoblažskou pustili klatbu pro skracování zpomenuté kapituly na důchodech a platech (Weltzel l. c. 581. Tato záležitosť vlekla se od r. 1455—1494).

Dálo-li se toto mimořádné vkládání kapituly Vratislavské do záležitostí Olomuckých s vědomím konsistoře Olomucké, není povědomo; však přes to i na dále ve staré oblasti Prudnické právomocnosť vykonává konsistoř Olomucká.

Tak r. 1476. opětně k prosbě knížete Mikuláše Opolského od Olomuckého officiala Jana investován jest kněz z Vratislavské diecese k oltáři v kapli Božího Těla při kostele Prudnickém (Weltzel 580). Totéž se opakovalo l. 1501, když téže kapli praesentován byl nástupce, opětně kněz diecese Vratislavské, a taktéž l. 1502. v Olomouci schválena nová fundace, kterou učinil ku kostelu Prudnickému probošt kapituly Horno-Hlohovské (Tamtéž 583).

Od počátku do první polovice 16. století s farou Prudnickou neudála se zvláštní změna, poněvadž od r. 1507—1552 zůstával

v držení fary Prudnické jeden farář, Martin Gremmel; než za jeho farářování zmáhající se učení protestantské zapustilo na Prudnicku tím pevnější kořeny, že se pány Prudnickými stali markrabí Braniborští, jimž tehda náleželo též Krnovsko. Proto po smrti Gremmlově evangelíci opanovali farní kostel a drželi jej tuším nepřetržitě od r. 1552—1629.

Za této doby porůzné jen zjevují se styky s biskupstvím Olomuckým a to tyto: l. 1560. biskup Marek Kuen potvrdil kněze Blasia za administratora, a l. 1563, povolil, aby malá kaple zasvěcená Panně Marii pro služby Boží katolické byla posvěcena. (Weltzel 589). Ty jsou poslední zprávy o působnosti biskupa Olomuckého a konsistoře Olomucké na Prudnicku.

Když l. 1629. farní kostel Prudnický navrácen jest katolíkům, již administratoři biskupství Vratislavského, mezi nimi i svob. pán Stüben, děkan kapituly Olomucké, investovali na faru Prudnickou kněze z diecese Vratislavské. (Weltzel l. 603.).

Vychází-li z této rozpravy na jevo, že politické proměny na hranicích mnohem rychleji se udávají, než proměny hranic diecesanních, zdá se býti záhodno, prozkoumati také ještě jinou takovou proměnu biskupských hranic Olomuckých ku hranicím Vratislavské diecese, též na Opavsku. Míníme totiž Cukmantelsko, kteréž se z vůle krále Matiášovy dostalo l. 1474. ku biskupství Vratislavskému — pro příčiny politické. Stalo se tak za bouřlivých dob, nicméně není vyloučeno, že aspoň nějaký čas potomně ještě Cukmantelsko zůstalo při diecesi Olomucké, jako bylo před tím.

Josef Chmela.

Na stoletou paměť narozenin spisovatelových a buditelových podává Frant. J. Rypáček.

(Pokračování.)

II. Působení buditelské a literarní.

Nejen dokonalá povaha, ale i činné působení literarní a křisitelské činí Chmelu mužem velmi památným. Bylť Chmela jedním z nejplodnějších spisovatelů z doby předbřeznové a horlivým stoupencem Jungmannovým i nadšeným buditelem národním.

Lásku k jazyku mateřskému přinesl Chmela do Prahy již z domova; neboť jako chlapec čítával Krameriovy Pražské Noviny a přikládaného k nim Robinsona, Josefa Flavia a jiné knihy české, které otec, čtenář horlivý, s několika sousedy předplácel anebo si vypůjčoval. Proto přišed Chmela do Prahy, hned záhy r. 1810. počal si všímati českých deklamací v jesuitské kolleji konaných přičiněním A. V. Svobody, Fr. Klicpery, V. Hanky a jiných. Snaživého Třebíčana seznámil V. K. Klicpera s bratrem svým Františkem a uvedl jej mezi omladinu vlasteneckou.

Když r. 1812. po smrti prof. M. Majobera zástupce jeho, čestný kanovník Trottmann, druhdy člen řádu Ježíšova, žákům dovolil, aby, kdo chce, jakým jazykem si přeje, z latiny překládal, jediný náš Chmela se pokusil o překlad některých kratších listů Ciceronových na češtinu a přečetl směle překlad svůj ve škole. Spolužáci jej ovšem prohlásili za velikého Čecha.*) Tím skutkem byv povzbuzen, chápal se Chmela české mluvnice a seznámiv se s ní důkladně počal skládati verše. Záliba jeho v češtině byla taková, že r. 1815., jak jsme již podotkli, učinil z češtiny zkoušku u Nejedlého.

Zápal vlastenecký na gymnasiu budil proslulý prof. Fr. Jan Svoboda, jazyka českého vroucí milovník a výborný paedagogický spisovatel. Nemálo také působilo na mysl Chmelovu nesnášelivé chování prof. Fr. Petritsche, zarytého nepřítele českých žákův. Nejedlého Hlasatel, příklad kollegův a přátel i vlastní touha učinily Chmelu českým spisovatelem.

Za dob, kdy udělal u Nejedlého zkoušku z češtiny, scházíval se Chmela s kollegy universitními a s jinými nadšenci s počátku do české posluchárny, potom do fysiky každou neděli odpoledne, a cvičili se v krasořečnění s takým úspěchem, že roku budoucího (1816) právník Karel Payer vlastním nákladem s mnohými ochotníky pořídil českou deklamační a hudební akademii, při níž bylo pět básní (jen českých) deklamováno, a zpěvy byly české (Vitáskovo Zdrávas) a německé. Chmela při této akademii „se vší pochvalou“ přednášel Poutníka Jana Nejedlého a byl při akademiích vítán vždy jako dobrý hudebník i zpěvák**).

---

*) Michl, Letopis, str. 283. Rybička vypravuje ve Světozoru na r. 1871. ve článku o Josefu Havelkovi, že toho roku (1812) deklamační zábavy konaly se obyčejně ve čtvrtek v kolleji Klementinské.

**) Michl, Letopis, str. 283 a 284.

Za těch dob také několikráte za rok hráli ochotníci na stavovském divadle česky. Náš Chmela při tom „statně pomáhal", jak dí Rybička, a hrával vynikající úlohy, jako sklepníka v Únosu z hrobky, Dornbusche v Krevním právu, Kosinského v Loupežnících, Dobřenského v Jaroslavu a Blaženě, Valentína v Běloušich, Fallströma v Karlu XII. V poslední úloze došel zvláštní pochvaly. Také o prázdninách v Třebíči s Klicperou zařizovali deklamační a zpěvní zábavy, přednášejíce vlastenecké básně a zpívajíce národní i znárodnělé písně, jakož i pořádajíce divadla. Chmela tu byl nejpřednějším deklamatorem, pěvcem, hudebníkem i hercem; neboť rád žertoval, zpíval, hrál a divadlo považoval za účinný prostředek, aby se budilo a utvrzovalo vědomí národní. U Padrtů za rozhovorů vlasteneckých vznikly i malé půtky o národnost. Jednu zaznamenal Soukop v „Komenském" (VI., čís. 13. a 14.), a jemu ji vypravoval Jan Pleskáč, mladší Chmely, který se s Chmelou u quardiana Jejkovského učil němčině *).

Již záhy dle příkladu Klicperova, Hýblova, Lindova, Hankova a Turinského pokusil se Chmela jako spisovatel český. Jsa vlastencem, stal se spisovatelem. Jan Hýbl počav u Jos. Vetterlové z Wildenbrunna vydávati roku 1816. „Rozmanitosti", získal ještě toho hned roku Chmelu za přispívatele. V Rozmanitostech jsou Chmelovy spisovatelské prvotiny, vesměs téměř veršované, milostné básničky, bajky, hádanky (pohádky), nápisy, verše příležitostné, krátké povídky mravoučné a zábavná vypravování.

---

*) Jednou mladistvá vlastenka dojemně zapěla ukolébavku Nynej, která pohnula Chmelu tak, že slze zvolal: „Jak sladká jest přece naše mluva česká, jak něžně tlumočí nejjemnější city lidského srdce, a přece málo má milovníků! Co tomu říkáš, Jene, odrodilý Brňáku?" ptal se Pleskáče, jenž v Brně studoval.

Pleskáč: „Uznávám ovšem také já krásu a spanilost řeči české, ale co se zbožím sebe krásnějším, nedá-li se na trhu odbyti a obchodník uprostřed krásného zboží svého umírá hladem."

Výrokem tím pohněvaný Chmela horlivě prohlásil: „Jest bohužel pravda, co pravíš, ale jen pro nynějšek, nadejde však najisto doba, ve které nevšední cena zboží nyní opovrženého se pozná, a jak toho zasluhuje, všude po vlasti hledáno bude."

Prorocká slova Chmelova se vyplnila. Pleskáč sám, vychovaný německým duchem škol Jihlavských a Brněnských, v mužném věku přilnul vroucně k ideám vlasteneckým, všude nadšeně hlásil se k národu svému a hájil práv jeho ústně i písemně, psával povídky i dramata a pilně sledoval rozvoj nové naší literatury.

R. 1816. ve svazku B Stýblových Rozmanitostí jest uveřejněna první práce Chmelova, Píseň hocha moravského (Milejší mi Moravanka, milejší než Rakušanka, nežli Rakušanky dvě atd.*), potom Zastaveníčko, dialogická bajka Kočka, stará a mladá myš a nápis Na Vávru; tento epigramm vzbudil Chmelovi žertovný epigrammatický zápas s Fr. Rostislavem Veverkou. Chmela přispíval pak pilně do dalších svazků Rozmanitostí (později i do Hyllosa), a básně jeho, zvláště bajky, byly všeobecně chváleny tak, že Chmela vstoupil do řady známých a oblíbených básníků. S počátku, jako tehdy skoro všickni spisovatelé čeští, hověl idyllismu, který souhlasil s vnitřním tichým životem jeho.

Pochvalné úsudky o prvotinách a výzvy přátel a kollegů vybídly Chmelu, aby verše své a práce své uveřejněné i neuveřejněné spořádal a vydal souborně. Když jako svědomitý literat verše již porůznu vytištěné přehledl, přepiloval, opravil a zlepšil, ano i seznam slov dítkám málo známých připojil, vydal r. 1818. prvé své dílo literarní pravopisem analogickým s názvem Bajky pro dítky (ve dvanácterce o 159 stranách s pěkným obrázkem naznačujícím otloukání píšťalek, za 52 kr.) u Bohumila Háza v Praze. Sbírku rozdělil do tří oddílů dle různosti obsahu a věnoval ji „svým milým krajanům“. Ve sbírce jsou jádrem bajky, ale mimo ně písně, deklamace, hádanky, básně příležitostné a mravoučné povídky. Bajky Chmelovy jsou prvním spisem svého druhu v nové naší literatuře a nabyly všeobecné obliby u žactva, učitelstva, duchovenstva a všech milovníků probouzející se literatury české. Chmela sám praví, že bajky své přeložil a sepsal, přiznává se zřejmě, že vedlé původních svých vlastních bajek vybral si několik podkladů z bajek Aisopových, Phaedrových, Pfefflových, Gellertových a jiných, které samostatně zpracoval. Bajky Chmelovy jsou prostá, skromná knížka, ale plná zlatých zrn, mající cenu hlavně paedagogickou, která jim ostala dosud. O tom svědčí okolnost že téměř ve všech školských čítankách ukázky z nich jsou vybírány a že r. 1886. v Urbánkově Nové knihovně pro mládež (II. řady sv. 69.) učitel Jan Donát Pelhřimovský vydal Výbor bájek Josefa Chmely

*) Spisovatel podepsal se: Josef Chmela, Mŏravan. Píseň hocha moravského také byla zpívána s variací: Lepší jedna Moravanka, lepší nežli Rakušanka, nežli Rakušanky dvě.

(30 bajek a skladeb a 9 hádanek na 54 stránkách, mezi tím delší mravoučnou veršovanou skladbu Potrestaný ukrutník*).

Chmela vydav bajky milým svým krajanům měl hlavně na mysli, aby mládež nabývala záliby v jazyku mateřském a byla mravně vzdělávána ušlechtilou, lehce přístupnou četbou českou. Forma bajek se mu proto nejlépe zamlouvala. Bezvadný a nestrojený obsah bajek líbil se dítkám tak, že rády se jim učily zpaměti. Kněží, učitelé, rodičové dávali je žákům odměnou, a sám autor je rozdával. Význam jejich byl svou dobou téměř sensační.**)

---

*) Ač vydány byly pravopisem analogickým, přece pochválil bajky Chmelovy i odpůrce analogické dobropísemnosti Šebastian Hněvkovský ve svých Zlomcích o českém básnictví r. 1820; píšeť na str. 123: V lehce plynoucím slohu ozvala se Chmelova Muza; tento učenec líbeznost a čilost a outlost citu jeví, a Čechie mnoho od něho k očekávání má.“ Že bajky ty byly u tehdejších vlastenců považovány za literarní čin, o tom svědčí i tyto výňatky listovní: Jungmann ptá se (2. listop. r. 1892) Kollára: „Poslal-li pak jsem Vám již Chmelovy bajky, totiž I. díl? jestliže ne, pošlu ho s druhým dílem.“ Dom. Fr. Kinský psal z Brna (26. července r. 1818) Hankovi: „Rýmované bajky P. Chmely, o jejichž leposti jsem se z Hýblových Rozmanitostí přesvědčil, snažně jsem zdejšímu tiskaři Traslerovi poručil. On se ochotným k jejich vytisknutí propůjčiti chce, toliko žádá čestné (totiž honorář) zvěděti, a sice na penězích, o darování výtisků nic slyšeti nechce. Neobtěžujte sobě P. Chmelovi to vyříditi s mým uctivým pozdravením. Toliko mu radím, aby raději méně čestného žádal (víte, jací držgrešličkové tiskaři jsou), však ale aby zejména s výminkou, sine qua non, na to tlačil, by ty bajky novým písmem, jakož v Papoušku (básni Kinského) jest, a na bílém papíru vydal.“ Z listu vidíme, že bajky Chmelovy měl vydati Brněnský Trasler, ale patrně vyjednávání o honorář bylo příčinou, že Chmela se obrátil raději na firmu Bohumila Haasa v Praze. Téhož roku (8. listop.) psal Kinský Hankovi: „P. Chmelovi za jeho utěšené bajky děkuji“; a slíbil, že rád je bude rozprodávati. A r. 1820 (3. dubna) hněvivě píše Kinský Hankovi o Tomáši Fryčajovi, že spisy Jungmannovy, Chmelovy, Hankovy praneuměle, hrubiánsky a pyšně v lehkost uvádí. Nejedlý se na Chmelu velmi hněval, že bajky vydal analogickým pravopisem (Jungmann Ant. Markovi 6. června r. 1819).

**) Bajky Chmelovy jsou dosud oceňovány, jako byly, ovšem měrou menší. Jungmann ve Slovesnosti (II. vyd.) uveřejnil Straku lakomou a 8 bajek z Phaedra vybraných i pohádky (vlastně hádanky) V Bartošově čítance (II., 3. vyd.) jsou bajky Chmelovy Holubice a straka, Straka lakomá, které jsou také v Paterých knihách básnických Fr. Bílého. V Propravě k české stilistice, kterou vydal V. Petrů, vytištěny jsou bajky Opice a ořech, Kůzle, Holubice a straka, Straka lakomá a prosaická bajka Vlk a jehně. I v jiných knihách a školských čítankách jsou výňatky z bajek Chmelových. Také V. Petrů v Anthologii epických básní má Chmelovy bajky Holubici a straku, Opici a ořech.

Vydáním bajek nabyl Chmela již proslulosti mezi vlastenci a spisovateli a zvoliv si úřad professorský počal dle příkladu Jungmannova v Jičíně dobrovolně a mimořádně vyučovati své žáky češtině, rozbíral s nimi své bajky a za příležitosti dával překládati z latiny na češtinu, nešetře při tom ani námahy ani povzbudných slov, aby mezi žactvem rozšířil to, čím duše jeho stále plála — láskou k rodnému jazyku. Často říkával veřejně i soukromě, jak je pošetilé a neoprávněné počínání takové, že česká mládež jest vychovávána cizím jazykem a že s lidem svým vlastním ani promluviti dobře neumí a jen „potvornou jakous matlaninou myšlénky své pronáší.“ *)

Horlivost Chmelovu o češtinu uznal Jičínský gymn. praefekt Jos. Schön; neboť nazývá Chmelu v kronice ústavní eximium linguae bohemicae fautorem et promotorem. Žáci Jičínští odměňovali snahu professorovu tím, že kupovali české knihy**), které také i darem dávali do gymn. knihovny, do níž Chmela napřed dal darem 10 knih českých (Rukopis, Bajky, Hankovy písně a Pravopis český a j.) a položil základ k hojnému rozšíření českých knih v této knihovně.

Vlastenecká horlivost Chmelova nezabírala jen žákův, ale všímala si i širších kruhů, přátel, kněží a učitelů tak, že na Jičínsku byl počítán mezi nejplatnější vlastence. Zde v Jičíně také překládal dramata Kotzebuova do Nového divadla českého, redigovaného V. R. Krameriem r. 1819***). Poněvadž podnik Krameriův po třetím svazku zašel, odhodlal se Chmela, že hotové překlady vydá sám v Praze u Boh. Háza r. 1820. Byly to fraška o 5 jednáních Zmatek nad zmatek (Der Wirrwarr), romantický obraz ze 14. století o 4 jednáních

*) V Nástině na str. 13.

**) Zvláště vynikl ze žáků Chmelových Jičíňan Jan Vlček (Vlčkovský), který si zalíbil klassiky dle příkladu professorova a překládal Homera, Theokrita, psal truchlohry i básně a působil blahodárně jako kněz vlastenecký. Nar. se 27. srpna r. 1805, umřel 6. pros. 1879.

***) Krameriovo Nové divadlo české mělo ročně zabrati několik svazků, a každý měl míti tři hry. Sbírka měla býti pořádána za účelem, „aby hry v ní obsažené jednak k čtení a vyražení mysli sloužily, jednak v domácím i velkém divadle s dobrým prospěchem provozovány býti mohly“. Za pracovníky mimo našeho Chmelu přihlásili se Hýbl, J. N. Štěpánek, Linda, Josef Veverka, V. Špinka, Fr. B Tomsa. (Viz život Jana Hýbla v Rybičkových Předních křisitelích.)

Johanna z Montfokonu a činohra o 5 jednáních Následkové nevěrnosti (Menschenhass und Reue); zvláště fraška byla oblíbena a často dávána i v Praze*) i na venkově, podobně také Johanna, která nadchla i Chmelenského. Uchystal i druhý svazek bajek do tisku, překládal Gessnerovy hry pastýřské (Knížata mezi pastýři a Zavržený syn) a psal do Rozličností Pražkých Novin.

V Hradci Králové Chmela za pobytu více než desetiletého byl literarně nejčinnějším, a Hradec tehdy stal se důležitým literarním střediskem přičiněním Chmelovým, Klicperovým a na čas i Zieglerovým.

Ani v Hradci nezapomněl Chmela účinně působiti na žactvo a ještě pilněji než v Jičíně vyučoval češtině, vykládaje i Rukopis, ano dopustil, aby žáci ve škole také česky mluvili. Chmela stal se tu žákům idealním vzorem učitelským a vlasteneckým a nejen nahodile, ale i pravidelně z dobré vůle 2 hodiny týdenně učil češtině, ač, jak dí Jungmann, dílo jeho bylo Čechofagy částečně mařeno. Žáci vědouce, že professor jejich jest neohroženým Čechem, měli k němu neobmezenou důvěru. Chmelův idyllický duch vtělil se zvláště nadanému žákovi Jos. Jar. Langerovi, jehož měl Chmela od parvy (r. 1820), tak že Langer psal dobré bajky a selanky za příkladem učitelovým. Menší bylo působení Chmelovo na Jos. Kaj. Tyla, který jsa ctitelem Klicperovým a slyše o dobrotě Chmelově do Hradce se odebral studovat humanitní školy. Nadějný Tyl přinesl Chmelovi své první znělky rázu Kollárova a uslyšev chválu z úst již slaveného spisovatele, jehož prostřednictvím byl zvláště poručen Klicperovi, vždy ostal Chmelovi vděčným. I po smrti Chmelově vzpomněl Chmely vroucí vzpomínkou v Květech.

O vzdělání žactva také tím Chmela se staral, že rozmnožil gymn. knihovnu Hradeckou, darovav do ní více než 70 dobrých knih českých, a mimo to z honoráře za překlad S. Aurelia Victora věnoval 24 zl. stř. na koupení nových knih českých. Přičiněním Chmelovým i Klicperovým a se svolením gymn. praefekta Bedř. Sokola (který přes polovici peněz na to dal) přistoupilo r. 1835

---

*) Chmelovy divadelní překlady byly dávány na stavovském divadle v Praze sedmkrát (Turnovský v Živ. J. K. Tyla při Sebr. spisech Tylových). Menschenhass und Reue přeložil dříve již Prok. Šedivý. Zmatek nad zmatek upravil J. L. Turnovský do divad. bibliotheky (sv. 104).

gymnasium Hradecké, první z ústavů podobných, za člena k Matici České s příspěvkem 100 zl., aby knihy Matiční přicházely všechny do knihovny gymnasijní*). Rovněž podnětem Chmelovým a prostřednictvím Klicperovým mnoho bylo učiněno na prospěch probuzení a zvelebení staroslavného města královen českých. —

Skromnost Chmelova spokojovala se tu malým hloučkem osob, s nimiž důvěrně mluvíval. Přátely Chmelovými byli vlastenecký podnikavý knihtiskař a nakladatel Jan Hostivít Pospíšil, jehož Chmela podněcoval, aby vydával knihy české, které bedlivě prohlížel a řeč jejich opravoval. Spisovatele a přátely své vybízel, aby psali a rukopisy Pospíšilovi posílali, dbaje, aby Pospíšil vydával knihy časově přiměřené, které by se kupovaly, a sám knihy takové psal a Pospíšilovi do tisku dával. Přirozený praktický smysl Chmelův osvědčil se i zde. Naučil-li se brzy tkalcovině, naučil se také knihtiskařství a všecky své práce Pospíšilem vydané v tisku sám revidoval, opravoval a hleděl, aby byly tištěny ve slušné spůsobě a bez chyb.

Dům Pospíšilův hostil často Chmelu, Klicperu, Zieglera**), Hanku, Josefa Vladimíra Pelikána, důvěrného přítele a ctitele Chmelova, a jiné spisovatele, zvláště kněze okolní, kteří dobrého Chmelu rádi v pracích literarních podporovali. Konaly se tu vážné rozhovory vlastenecké, přátelé se vzájemně těšili, podporou povzbuzovali a upřímně si také po česku zazpívali. Schůze takové byly bodrému Moravanu pravým svátkem. Tu se oddával rád žertům a šprýmům, tu se rozjařil a rozezpíval. Příjemným svým organem rád zpíval zvláště: Když jsem k vám chodíval přes ty lesy, Kde je sládek a Nic netrvá na světě věčně***).

Přišed do Hradce, vydal Chmela roku 1821 již uchystaný druhý díl Bajek pro dítky (72 čísla) nákladem Pospíšilovým, opět ve třech oddílech s podobným obsahem jako díl prvý (ve dvanácterce o 124 stranách s vysvětlením méně obvyklých slov,

*) Že to bylo r. 1835., píše Tieftrunk v Děj. M. Č.; Truhlář má rok 1836.

**) S Klicperou a Zieglerem hrával tu Chmela někdy bulku, a šťastný Chmela jako klidný hráč obyčejně vyhrával, ani Klicpera a Ziegler hrávali roztržitěji.

***) V Nástině na str. 12. a 13. Truhlář v Čas. Mus. r. 1882 na str. 23—25.

za 26 kr.). Druhý díl potkal se s takovou pochvalou jako díl prvý. Ještě téhož roku vytiskl Pospíšil překlady Chmelovy z Gessnera, Knížata mezi pastýři, hru pastýřskou o 3 dějstvích, a Zavržený syn, činohru o 1 dějství. Téhož roku také vydal Chmela o dvou dílech Biblické příběhy starého zákona, hlavně mládeži ku školnímu vyučování, uživ německého vydání Mnichovského. Dílo opatřené pěknými úvodními obrázky Ant. Maschka věnoval Chmela biskupovi Hradeckému Aloisu Josefovi hraběti Krakovskému z Kolovrat, svob. pánu na Újezdě, potom arcibiskupovi v Praze. Paedagogická a mravní cena spisu toho ukázala se při visitacích vikářských a za zkoušek školních; jednotlivé biblické výjevy zvláště otištěné s obrázky byly rozdávány dítkám ve škole na památku. Zvláště duchovenstvo velmi se vděčilo Chmelovi, že mu dal do ruky knihu obsahem i jazykem výbornou.

R. 1822 vydal Chmela překlad Kotzebuovy „veliké činohry" o pěti jednáních, Hrabě Beňovský, kterou o tři léta dříve již přeložil také V. R. Kramerius, a pokračoval ve vydávání příběhů; neboť uveřejnil (rovněž s obrázky Maschkovými) o třech svazcích Biblické příběhy nového zákona, které dotištěny byly roku 1823. I z nich o sobě uveřejnil jednotlivé výjevy *).

Téhož roku, co dokončil vydání Bibl. příběhů, vykonal Chmela nový literarní čin významu neobyčejného. Vyšelť r. 1823. nákladem Pospíšilovým v úpravě pěkné a redakcí Chmelovou**) první český almanah s titulem Almanah aneb Novo-

---

*) Za účelem laciného podarování školních dítek vydával jednotlivé biblické výjevy jakožto „dárky dobře zvedeným i pilným dítkám, jež i dospělí s útěchou čísti mohou": Čtení o stvoření světa, o patriarších, o Josefu Egyptském, o Gideonu, Samueli, Eli a synech jeho, o soudcích israelských, o Mojžíšovi, o Danieli, Esther a Mardocheovi, o bratřích Machabejských, o Davidu a Šalomounu, o prorocích, o Tobiášovi, Ježíšek, krásný příklad dítek, Jan Křtitel, Učení Ježíšovo, Veliké divy a zázraky Ježíšovy, Krásná podobenství Ježíšova, Večeře Páně, Hořké utrpení a smrt Ježíšova, Ježíšov z mrtvých vstání, na nebe vstoupení a Ducha svatého seslání, po 3, 4, 5, 6 a 7 kr. Chmelův překlad Hraběte Beňovského znova upravil F. J. Procházka do Divad. ochotníka (sv. 67).

**) Oceňuje almanah tento Fr. Chalupa ve Světozoru r. 1879. na° str. 379—582, opomíjí Chmelu úplně, ovšem že nezaslouženě. Dal-li Klicpera jméno a myšlénku, dal Chmela práci všemožnou i redakci. (Srovnej Čas Mus. 1882. Str. 188. v poznámce.) Klicpera redaktorem nebyl.

ročenka na rok 1823. ve dvanácterce o 198 stranách se seznamem a s obrázkem ukazujícím básnířku Korinnu (k povídce Klicperově Pindar a Korinna). Redaktor není podepsán. Chmela sám ničím básnickým nepřispěl, ale dle svědectví Jar. Pospíšila redakce byla dílem pilného našeho Chmely. Přispěli nejvíce Klicpera, potom Hněvkovský, Kerner, J. Kocián, Jos. Myslimír Ludvík, Voj. Nejedlý, K. L. Šnajdr, Fr. Šír a Turinský. Obecenstvo čtoucí přijalo prvý almanah český s nelíčenou radostí, a podnikavý Pospíšil hojným odběrem byl dobře odměněn. Knížka byla jen za 36 kr. Úspěch vzbudil v Praze i žárlivost na Hradec. Almanah tento neprávem nazývá se Klicperovým. Přičinlivý Chmela, ač Klicpera odepřel přispěti, nelenil a sbíral látku do almanahu na rok 1824.

Slovem i písmem*) doléhal na přátele a mladší i starší spisovatele, aby almanahu nedali zahynouti. Zvláště důtklivou osobní prosbou na Fr. L. Čelakovského za jeho pobytu v Hradci způsobil Chmela, že ročník druhý těšil se většímu účastenství spisovatelstva; neboť přispělo jich dvakrát tolik. Kniha vyšla redakcí výhradně Chmelovou s titulem Almanah aneb Novoročenka na r. 1824. s obrázkem ukazujícím Boženu (ve dvanácterce o 204 stranách se seznamem za 36 kr., později 10 kr.). Chmela v něm uveřejnil své selankovité básně Ubohý, Nešťastná, Skřivan, Ptáček, Jehňátko a zpracoval dle německého selanku Plavbu. Almanah má ráz selankovitý dle vkusu doby tehdejší a dle povahy redaktorovy. Nejslavnější tehdy básníci účastnili se dobrého podniku Chmelova: Jan Kollár, Fr. L. Čelakovský, mimo ně J. K. Chmelenský, J. J. Marek, Fr. Turinský,

*) Zasílaje „vysoce váženému p. vlastenci a předrahému příteli“ Ant. Markovi (a zároveň Fr. Vetešníkovi) Novoročenku za rok 1823 s listem daným 10. února r. t. píše Chmela: „Dáli Bůh na přesrok rádi bychom zase něco nápodobného tiskem vydali — a tudy (jestliže se mysl Vaše s oumyslem Vaším srovnává) uctivě Vás oba žádáme, abyste nám také s něčím nápomocni byli; budiž ono to prostomluvou anebo v řeči vázané..... Jakžkoli jsme se letos dosti vynasnažili při spisku tom, tak předce doufáme, že lepších věcí s pomocí drahých pp. vlastenců na budoucí rok ushledáme.“ Jungmann (5. dubna 1823.) psal Kollárovi o vydání Novoročenky: „Prof. Klicpera a Chmela vedli věc a žádají Vás uctivě, abyste jim na druhý svazek něčím přispěli vážného nebo směšného obsahu, vše jim i nám ostatním milo bude.“ Čelakovský (11. října 1822) psal Kamarýtovi, že Klicpera se odradil od almanahu. „Zatím ale předc dobrý Chmela shledával, kde mohl, aby almanah dohromady stloukl.“

Fr. Šír, V. Hanka, K. S. Šnajdr, Jos. V. Kamarýt, J. S. Rettig, Fr. Vetešník, F. D. Trnka, J. Kocián, Ant. Durop, J. M. Ludvík, Jan Marchal a J. Černý.

Chmela přispíval také do Zieglerova Přítele mládeže a Věrného raditele, r. 1824. právě ve Věrném raditeli tři malé povídky školské, ve kterých ukazuje, jak lze ze školy odstraniti nepozornost a nezbednost, jak lze dojíti pilné školní návštěvy, nač má mysliti učitel za plnění svých povinností. Povídky ty dotvrzují, že Chmela byl výborný paedagog.

K redakci třetího ročníku almanahu Hradeckého získal Chmela nadaného, bystrého i kritického Čelakovského. Almanah na rok 1825. vyšel společnou redakcí jejich s novým názvem Dennice aneb Novoročenka na r. 1825 (o 188 stranách za 45 kr.) s obrázkem k básni J. K. Chmelenského „Rannímu pěvci". Chmela zamýšlel Dennici věnovati nejv. purkraběti hrab. Fr. Ant. Libštejnskému z Kolovrat a dáti do ní jeho podobiznu; ale kniha byla skutečně věnována urozené slečně Antonii hraběnce z Kolovrat Krakovské, jazyku vlastenskému mile nakloněné.

V Dennici uveřejnil Chmela jedinou svou menší báseň Růži. Cennými příspěvky obsah obohatili Čelakovský, Chmelenský, J. J. Marek, J. E. Vocel, Kamarýt, Šnajdr, Vetešník, Frant. Sušil a Z., celkem 10 přispěvatelův. Dobrý básnický úspěch Dennice vábil Chmelu i Čelakovského, aby almanah vydali také na rok 1826.; ale netečností spisovatelů podnik zanikl, jednak snad také rivalitou spisovatelů Pražských. Čelakovský od té doby přilnul upřímně k „dobrému Chmelovi" i přátelé Čelakovského Chmelenský, Kamarýt a Vinařický*). S pietou mezi památkami přátelskými choval Čelakovský báseň Chmelovu (ze dne 1. ledna 1826.), kterou mu Chmela upomínkou napsal.

R. 1825. vydal také Chmela překlad činohry o jednom jednání Divochové, kterou psal Bedř. Rambach, a potom více dramat nepřekládal.

Když se roku 1826. utvořil dobrovolný spolek spisovatelský, jenž by za redakce syna Jungmannova Josefa Josefoviče vydával zábavné spisy, nejvíce překlady z různých literatur, aby „se jakýsi spůsobilejší sloh romantický utvořil" a čeština zanedbaná posílila, byl mezi přispěvateli také Chmela vedle Ant. Marka,

*) Čelakovský Kamarýtovi 24. února 1828.

Fr. Vetešníka, Fr. Šíra, J. V. Kamarýta a F. J. Vacka Kamenického*). Vůbec kde byl nějaký podnik na zvelebení jazyka českého, Chmela nikde nechyběl. Počátek překladů byl učiněn s Karlem F. van der Velde. A poněvadž Chmela byl nejpilnější, byl jeho překlad r. 1827. prvý uveřejněn ve Zbírce povídek zábavných, jakožto povídka s počátku 18. století, Jarvod Zlatohvězd o dvou svazcích. Původní název povídky jest Arved Güllenstierna; spisovatel podepsal se: „Josef Třebický, Moravan“.

(Příště dále.)

Kandidatury krále Přemysla Otakara II. na německý trůn.

Píše Josef Pekař.

Část třetí: kandidatura z r. 1272—1273.

(Dokončení.)

Přímého, určitého a zároveň spolehlivého svědectví o tom, že Přemysl Otakar o korunu se ucházel, ovšem nemáme. Ale lze uvésti řadu dokladů, že v nejbližším okolí jeho pevná víra v zvolení jeho chována byla, že přední státníci dvora jeho v něm budoucího císaře viděli a jen jej jím míti chtěli. Lze uvésti i přímá svědectví letopisná, jež doklady předcházejícími nabývají váhy.

Na prvním místě budiž tu slyšán hlas protonotáře v kanceláři Otakarově, známého Jindřicha z Isernie, tedy muže s politikou královou dobře obeznámeného. V Krakovském rukopise jeho formuláře obsažena jest óda na krále Otakara, poetická skladba, již s veřejností sdělil Bol. Ulanowski.[1]) Poslední dvě strofy její znějí:

Hic est, quem fallax ut fulmen veretur gens Hungarorum,
Quo solo carnifex ille terretur dux Apulorum
Et hic est precelsus, quem mundus fatetur, rex Boemorum —
Dominum verum, quem fasces honoris
Imperialis expectant et expectent, ut sue loris
Potencialis virtutis illa superba dometur faux Italorum.

---

*) V. Zelený, Život Jos. Jungmanna str. 276.

[1]) B. Ulanowski, Przyczynki źródłowe do ostatnich lat panowania Ottokara II. (Archivum komysii historycznej, IV, Krakov 1888. Také zvláštní otisk), str. 5, č. 3.

Hic rex tarpeye potencie statum redintegrabit,
Hic dyadema, quod iacet prostratum, Rex relenabit,
Hic illum orbis terre principatum Rex thesaurabit
Huc privilegio, ut monarchis cunctis elatus —
Neque deinceps thronus Romanie sic nominatus,
Si sors iniqua presagio natum non obuiabit.

Po zvolení Rudolfově báseň tato nikterak vzniknouti nemohla; náleží tedy před volbu tu, nejspíše ještě do r. 1273. Lze namítnouti, že názory, jež tu autor projevuje, byly jeho osobním míněním, ano snad jen lichocením, kterým přízeň krále si získati doufal. Ale i v tom případě nepozbývalo by svědectví zcela ceny. Jindřich z Isernie, jako člen kanceláře královské,[2]) musil dobře zahraničné styky a úmysly krále svého znáti a lichotil-li, lichotil zajisté tak, že přál Otakarovi toho, co přáním a snahou jeho vskutku bylo. Lze snad namítnouti dále: To, co báseň v sobě obsahuje, jest programmem nadšeného italského Ghibellina. Otakarovi ale smýšlení takého přičítati nelze — on přece patřil k straně protištaufské. Ani námitka tato nemá velké váhy. Do r. 1268 vidíme ovšem v Němcích dvě strany: štaufsko-wittelsbašskou a papežskou. V čele oné stojí Ludvík Falcký, v čele této Otakar. Ale od smrti Konradinovy nastává obrat — strany v podstatě zůstávají, ale stanoviska jejich zaměňují se znenáhla. Strana první blíží se k papeži,[3]) až zvolením Rudolfovým a potvrzením volby jeho papežem stane se ve skutečnosti stranou papežskou, kdežto Přemysl Otakar sám staví se na stanovisko někdejších zásad štaufských. V Němcích nejeví se tato změna jeho zásad tak jako v Italii. Zde přilnutí jeho ke Ghibellinům patrně lze pozorovati. Máme již z r. 1269 zprávu, že Otakar chtěl Jindřichu Durynskému, povolanému Ghibelliny do Italie, přispěti pomocí vojenskou.[4]) Obrat tento připravoval se tedy již před volbou Rudolfovou a potom ovšem spojenstvím

---

[2]) Proti pochybnostem Lorenzovým v té příčině (Deutsche Gesch., I, 394) srv. Emler, Die Kanzlei der böhm. Könige v Pojedn. král. uč. spol., VI řada, 9. svaz., str. 30 a násl.

[3]) Srov. i Riezler, Gesch. Baierns, II, 137.

[4]) Srov. stať A. Bussona, Friedrich der Freidige als Prätendent der sicilischen Krone v Historische Aufsätze.... Georg Waitz gewidmet (Hanover 1886), str. 327.

s Alfonsem Kastilským[5]) byl dokonán. Programm, jejž Jindřich z Isernie v básni své rozvíjí, nebyl tedy Otakarovi v době té zcela cizím.

Máme ještě několik svědectví listinných, v nichž přímo se pronáší naděje, že Otakar stane se císařem. Jsou to předně dva listy kardinála Simona, jeden králi samému,[6]) druhý Brunonovi, biskupu Olomouckému.[7]) Jsou to ovšem listy doporučovací, v nichž dbáno toho, aby se králi zalichotilo, ale nelze se přece domnívati, že by mu bylo přáno císařské koruny, kdyby známo bylo, že o ni neusiluje. V prvém pak listu praví se zcela prostě, beze vší známky strojenosti neb úmyslnosti: Protože, jak doufáme, stanete se císařem, budete potřebovati řádné úřadníky. Doporučujeme Vám tedy... To nevypadá nikterak jako lichocení; spíše ze slov těch vysvítá pevná víra, přesvědčení píšícího, že to, več doufá, skutkem se stane. Druhý list adressován jest biskupu Olomouckému — tu tedy ještě méně lze mluviti o lichocení králi. Třetí list jest psán Jindřichem z Isernie.[8])

Jiné doklady pro mínění, že Přemysl Otakar chtěl a doufal býti zvolen, lze čerpati z několika listů napsaných již po volbě Rudolfově. Jeden z nich jest známý stížný list Otakarův k papeži v příčině volby Rudolfovy.[9]) Hlavní důraz položen tu na to, že volbou tou trpí říše škodu, na Rudolfa ukazuje se určitě jako na pouhého hraběte, k velikému poslání císaře sotva

[5]) O tom Bol. Ulanowski, Neues urkundliches Material zur Geschichte Ottokar II. von Böhmen (Mitth. des Instituts für österr. Geschichtsforschung, VI, 421 a násl.).

[6]) Quia speramus nos ad imperialis fasces culminis ascensurum, quin pocius ardentibus desideriis prestolamur, et illos, quibus potestas summa committitur, personas decet habere idoneas..... (Emler, Reg., II, č. 848.)

[7])... et indubitanter scimus eundem (Jindřich z Is.) dicto domino regi non modicum expedire, maxime si idem rex in apicem fuerit erectus imperatorie dignitatis, secundum quod credimus et etiam affectamus.... (Emler, Reg. II, č. 2612.)

[8]) In quo nempe non falleris, rex regum eximie, qui habenas Boemie moderaris, quem solum imperii solium prestolatur et fortuna cesarea suis desiderat fascibus decorare (Emler, Reg. II, č. 2605). — Všechny listy ty pocházejí z formuláře. První dva psány byly v létě r. 1273, v době prodlévání českého poselstva v Italii u papeže.

[9]) Emler, Reg. II, č. 840 (citován u Palackého, Děj. II, 1, pozn. 104, 105).

schopného. Největší díl listu věnován jest úvaze o potřebě mocného císařství a potřebě mocného a vznešeného císaře; ghibellinská idea o císařství rozvádí se tu obšírně a hájí nadšeně. Každý vyčte z řádků těch sklamání, že nebyl zvolen muž, jenž vznešenému úkolu tomu by dostáti uměl. Kdo jest jím míněn? Alfons Kastilský sotva — zde může býti míněn toliko Otakar. Jsme ostatně zbaveni v té příčině pochybnosti zcela, uvážíme-li, že list tento psala táž osoba, jíž děkujeme za vzletnou ódu na krále Otakara. Tam jsme měli svědectví, jemuž jako výlevu vlastních názorů skladatelových mohla býti důkaznost do jisté míry popírána — zde máme listinu officielní, pocházející z kanceláře královské a pisatelem jejím jest týž Jindřich z Isernie.[10]) Patrno z toho, že naděje, jež protonotář zřejmě vyslovoval, choval Otakar sám, a že sklamání Otakarovo bylo stejně sklamáním Jindřicha z Isersenie.

Téže povahy, jako list právě zmíněný, jsou některé poznámky jiného současného listu, psaného rovněž Jindřichem z Isernie[11]) a týž asi duch vane ze známého pamětního spisu biskupa Brunona Olomouckého (z 16. prosince 1273[12]). Zde bez

---

[10]) Proti pochybnostem, jež někteří o pravosti tohoto listu vyslovili (s reservou Lorenz, l. c., 441, pozn. 1; určitě Harnack, Das Kurfürstencoll., 262), hájí jej dobrými důvody Redlich, l. c., 355.

[11]) V listu tom (Emler, č. 2619) těší Jindřich kohosi, že nebyl zvolen opatem Strahovským. Praví o tom: Factum est, . . . ut mentes electorum inuidie perfuse veneno (srov. livoris veneno v č. 840) etsi forte promiserint vel spem darent, uos tamen eligere noluerunt. Hledí jej upokojiti myšlénkou, že převrácené volby takové nejsou bohužel nic neobyčejného. Dovozuje to na příkladech: Principes eciam Alemannie, quibus est potestas cesares eligendi... hominem pauperem famaque reconditum sub obscura in cesaree potestatis apicem erexerunt, non aliter, ac si aliquis in domum diuite refertam suppellectile et preciosi plenam thesauri introductus esset, ut assumeret, que placerent, et ipse repudiaret argentum, reciperet stagnum, algam captaret etc.

[12]) Emler, Reg. II, č. 845: Cujus reformationis concilii credimus esse summam, quod talis, si fieri posset, per vestrum consilium haberetur imperator, ... qui potenter ordinata pace in mundo posset esse hujus executor negotii (křížové výpravy) propria in persona. Terrae (sic) domine reverende, si audemus dicere, videtur, quod tam spirituales quam seculares imperatoris potentiam jam abhorrent. Volunt quidem . . . imperatorem habere et . . . imperatorem eligere sapientem, sed . . . potentiam ipsam horrent; cum velle et scire nihil valeant sine posse et nihil magis expediens videatur, quam unius potentia . . . Ut

frází, jasně a určitě, pádnými slovy klade se důraz na totéž — na potřebu mocného císaře, a těžká žaloba vznáší se na knížata říše pro jejich sobectví a partikularismus. Volba z 1. října 1273 hledí se vylíčiti jako volba dvojí: Rudolfa a Alfonsa. Alfonsovi patrně by měl náležeti hlas Otakarův. Jest zřejmo, že myšlénka na spojení s Alfonsem a na revindikaci práv jeho ku království vznikla při dvoře českém teprve po nezdaru kandidatury Otakarovy. V Alfonsovi, jenž ač většinou hlasů r. 1257 zákonně králem zvolen byv, ani rukou nehnul, aby právům svým zjednal platnosti, nemohli v Čechách viděti vzor muže, jenž dle názorů, jaké s důrazem tu pronášeny, měl se chopiti otěží vlády v říši. Císařem, jakého potřebu Bruno dovozuje, může býti míněn jen Přemysl Otakar. Praví se tu výslovně, že pouze království České jest s to, aby bylo církvi záštitou a podporou u velikém jejím poslání. K výsledku tomuto i jinou cestou dojdeme. Otakarovým zájmem zajisté nikdy býti nemohlo, aby vedle něho vládl v Němcích císař mocný. O tom nemůže býti sporu, že jako jiným knížatům, tak i jemu, snad jemu ještě více, bylo výhodou, ba potřebou, aby na trůně německém seděl panovník slabý. Vytýká-li nyní opět a opět, s rostoucím důrazem potřebu panovníka mocného, jest zřejmo, že jím může mysliti pouze sebe sama. Námitku: Vše, co Otakar a rádcové jeho o úpadku říše, o potřebě reformy a mocné vlády ústřední vytýkali, lze vyložiti přirozeně jako vhodný a úspěšný způsob volbu Rudolfovu před papežem co možná snížiti — zde připustiti nelze, protože zároveň s výklady těmi jde ruku v ruce patrné sklamání a veliké roztrpčení, jež by jinak bylo neodůvodněno, protože dále výklady takové pronášeny i před volbou a po volbě i v důvěrných, soukromých listech, v nichž by, kdyby jen líčeny býti měly, byly naprosto nemístny a bezúčelny.

K svědectvím právě uvedeným lze přičísti dvě současné zprávy letopisné, z nichž první snad, druhá však nepochybně

---

ergo de principibus Theutoniae taceamus, qui adeo inter se sunt divisi, ut superiorem habere non intendant, quod desolationem et destructionem suae terrae unus ab altero expectare videtur: unde ad christianitatem in nostris partibus defendendam, vel ad damna transmarinarum partium propulsanda inhabiles sunt omnino; soli regno Boemiae imminere videtur in partibus nostris defensio fidei christianae...

odpovídá skutečnosti. První nalezneme v Rýmované kronice štyrské,[13]) kde se praví, že arcibiskup Mohučský krátce před volbou oznámil poslům českým (biskupu Sekovskému), že zvolení Otakarovo jest zajištěno, načež biskup odeslal ihned posla se zprávou tou ku králi; — a druhou u Sifrida Míšenského, že Přemysl Otakar poslal k papeži poselstvo s mnohými dary, „eo quod ipse ad imperium aspiraret".[14]) Věříme-li, že Otakar o korunu se ucházel, třeba uvěřiti i tomuto udání plně a cele. Získání papeže bylo zajisté netoliko prvním krokem, ale již nevyhnutelnou podmínkou k dosažení německého království. Třeba poukázati jen na Alfonsa Kastilského, jenž ač řádně zvolen byl, znovu a znovu domáhal se potvrzení papežova a nedosáhnuv ho, v Němcích vystoupiti se neodvážil, a na kandidaturu Filipa III., krále Francouzského (r. 1273), jemuž předně šlo o získání papeže.[15]) A že pak vskutku za týmž cílem i Přemysl Otakar posly k papeži vypravil, ukázal Emler.[16]) Poselstvo české prodlévalo v létě r. 1273 v Italii a onen muž, od něhož máme nejvíce svědectví o nadějích ve zvolení Otakarovo, Jindřich z Isernie, byl členem tohoto poselstva. V době, kdy poslové u papeže prodlévali, vznikly i listy kardinála Simona, vyjadřující naději, že král Český stane se císařem. Předmět vyjednávání s papežem označuje protonotář Jindřich sám, pravě, že Karel Sicilský usiluje u pa-

---

[13]) Mon. Germ. hist. V, I, str. 166 (vyd. Seemüllerovo z r. 1890):

der von Meinze wart
ze rât mit bischolf Wernhart,
daz er den meister zehant
von Miurberge heim sant,
und swenn er Swâben gerûmte,
daz er sich nindert sûmte
durch deheiner slahte nôt,
daz er gewunne daz botenbrôt
ab dem kunic von Bêheim:
im waer daz rîch gesant hin heim,
dâ waer dhein zwîwel an.

Falckrabí Ludvík oznamuje na to v delší řeči výsledek volby a tu naříká biskup Wernhart:

ach, daz ich ie geboren wart!
her von Meinze, wie habt ir
alsô gevarn an mir,
daz ich hân boten für gesant
dem kunig ûz Bêheimlant,
im sî daz rîch gegeben?

[14]) Siffridus k l. 1274: Ipse namque — Odoacrus sollennes nuntios et multam pecuniam et munera ad curiam D. P. Gregorii transmiserat, eo quod ipse ad imperium aspiraret (Struv. script. I, 1047).

[15]) Sw. von der Ropp, l. c., 70.

[16]) Emler, Die Kanzlei der böhm. Könige Přemysl Ottokars II. und Wenzels II., str. 33.

peže prosbami, mocí i penězi volbu císaře překaziti.[17]) Alfons Kastilský tu míněn býti nemůže, protože již v září minulého roku papežem odmítnut byl, rovněž ne král Francouzský, jejž by Karel z Anjou, jako svého synovce rád na trůně německém viděl, ani ne Ludvík Falcký, protože poznámce protonotáře nelze rozuměti jinak než jako stížnosti. Zbývá tedy jediný Přemysl Otakar, a tu úplně pochopujeme příčiny, jež Karla z Anjou vedly k tomu, aby vše nasadil o zmar kandidatury Otakarovy. V Otakarovi jako císaři byl by měl netoliko královský rod uherský, s Karlem spříbuzněný, nebezpečnějšího nepřítele, ale i Karel sám byl by býval ohrožen, neboť říše Otakarova dotýkala se již bezprostředně Italie a italští Ghibellini byli by jí ochotně upravovali cestu dále do středu poloostrova [18]). Snad že pak toto bylo vlastním a konečným cílem výmluvného a nadšeného Ghibellina, jenž došel útulku a důležitého postavení při dvoře Otakarově, a jak z mnohého patrno, značného vlivu na krále dosáhl. Chtěl nepochybně spatřiti Otakara císařem a pánem v Italii, chtěl vzbuditi nenáviděnému Karlu z Anjou vítězného soka a Ghibellinům mstitele, jak výmluvnými slovy hlásá ve své ódě.

Za těchto poměrů srozumitelnější jest nám vyzvání papežovo z léta r. 1273, adressované knížatům, aby volbu urychlili.[19]) Papež, žádán zároveň o souhlas s kandidaturou českou a francouzskou a nechtěje asi vůbec mocného panovníka v Němcích míti, neviděl jiné cesty, než vyhnouti se oběma a vyzvati knížata přísně k volbě, ponechávaje jim samým rozhodnutí. Jest přirozeno, že kandidáti jednali s knížaty, že tak učinil zejména

[17]) Emler, Reg. II, č. 2609: . . . quia propter seneri presenciam Caroli, electionem de imperatore prece, viribus, precio impedire conantis, ... sequi secure curiam non ualebam . . .

[18]) Právě citovaný list Jindřicha z Isernie může nám snad poskytnouti zajímavou podrobnost i v této příčině. Praví se v něm, že dcera krále Českého má býti zasnoubena Karlu z Anjou. Nebyl-li to pokus získati souhlas Karlův s kandidaturou českou? Dcera Otakarova zasnoubena byla již od r. 1267 Fridrichu, synu Albrechta lantkrabí Durynského (Chron. minor Erphord. Cont. I v Mgts 24, 205). Fridrich považován byl a pokládal se sám za dědice Konradinova a byl tedy sokem Karla z Anjou. Odmítnutí jeho ve prospěch Karla Sicilského bylo by asi Otakarovi velikou obětí a Karlovi značným lákadlem, ale jak zřejmo, ani tím nedal se Karel zviklati ve svém odporu.

[19]) Srv. von der Ropp, l. c., 73.

Přemysl Otakar. Letopisy — až snad na dotčenou zprávu Rýmované kroniky — nevědí sice o tom ničeho, ale jak nedostatečným jsou pramenem, zřejmo je z toho, že nezmiňují se také nikde o kandidatuře francouzské a kandidatuře Ludvíka Falckého. Zpráva Rýmované kroniky může býti pravdiva, protože podobně zachovali se kurfiřti při nejbližší volbě r. 1292, chovajíce se k mocnému kandidátu jako k nepříteli a volíce již napřed protikrále.

Zdá se, že to, co uvedeno, postačí, aby oprávněnost mínění o kandidatuře Otakarově r. 1273 obhájena byla. Poznáním, že Přemysl Otakar o korunu německou se ucházel, zbaveni jsme netoliko pochybnosti a nejistoty o politice Otakarově k jednáním volebním, ale poskytnuta zároveň možnost mnohé záhady volby Rudolfovy rozřešiti a v zárodky nepřátelství mezi Otakarem a Rudolfem hlouběji nahlédnouti. Celý průběh událostí chápeme jasněji. Poznáváme, že ani tak ne uražené právo jako sklamané naděje hrály tu vynikající úlohu. Postavení, které Otakar v celé záležitosti zaujímá, není nikterak zvláštní neb neobyčejné. Jest to táž situace, v které po 19 letech se octl Albrecht Rakouský. Zvláštní hra osudu! Syn sklamaného kandidáta z r. 1273 připravil po letech týž úděl synu šťastnějšího soka jeho.

*

Poukázali jsme několikráte na pravděpodobný zdroj některých svědectví o kandidatuře Přemysla Otakara — na lidovou tradici. Jak tradice ta vznikla v Čechách, jsme již vyložili. Z toho, co praveno bylo o Kristiánu Kuchemeistru a Janu z Viktringu, patrno, že tradice taková byla i v zemích alpských. Jak tu vznikla? Z několika zdrojů. Předně z cesty arcibiskupa do Prahy r. 1256. Známost o ní a nesprávný výklad její mohly se rozšířiti i v ostatních zemích Otakarových. Druhým zdrojem mohlo býti jednání strany Kolínsko-wittelsbašské s Otakarem r. 1255. Za třetí pak nepochybný pramen pověstí kolujících v říši o nabídnutí koruny Otakarovi Českému, lze považovati obecné přání nižších stavů, aby králem stal se kníže mocný. Nižší vrstvy lidu v dobách těch, kdy několik sobeckých knížat o říši rozhodovalo, kdy králové byli loutkami v rukou jejich, kdy nebylo silné ústřední moci, u níž bylo by lze dovolati se spravedlnosti a zjednání pořádku, zajisté velice trpěly. Upřím-

ným jich přáním býti musilo, aby vlády se ujal panovník mocný, jenž by zjednal nápravu, jenž by i mocná knížata poslouchati naučil. Tím mohl se státi Přemysl Otakar. Rytířská postava Otakarova byla ideálem celému západu, sláva jeho hlaholila po všem Německu, jméno jeho bylo hvězdou, k níž vzhlíženo v lásce a obdivu. Krásná a tklivá kantiléna nad smrtí Otakarovou jest dílem německého básníka a jiný německý rýmovník napsal o něm památná slova: wan er was der Tutschin ere. Nedivno, že k Otakarovi obracely se zraky všech, nedivno, že s možností zvolení jeho spojovány naděje na pokoj, pořádek a spravedlnost. Tak vznikla nepochybně tradice o skutečném nabídnutí koruny. „Der Wunsch ist der Vater des Gedankens.“

Lze poukázati dále na zjev tomu velmi příbuzný. Máme zprávy, že Alfons r. 1257 odmítl, byv zvolen za krále.[20]) Jedna kronika zpravuje nás o tom v podstatě asi tak, jako „Příběhové“ o odmítnutí Otakarově.[21]) S pravdou je ovšem zpráva ta nesrovnatelna. Ba i o Richardovi vypravuje Mathaeus Paris, že korunu přijmouti se zdráhal, teprv po mnohých domluvách dav se pohnouti.[22]) Jest patrno, že ty a podobné zprávy o odmítnutí koruny jsou dosti mělké, a že není radno přikládati jim veliké váhy.

Nebude snad nemístno, dotkneme-li se tu ještě jiné zajímavé otázky, zejména když na jiném místě při stejné příležitosti jí dotčeno bylo. Míníme otázku: Jaké by byly následky zvolení Otakarova králem Římským? Lindner projevil o tom soud svůj v tato slova: „Jest pravděpodobno, že by tím Německo špatně nebylo pochodilo. Veliká moc, kterou by byl Otakar království přinesl, byla by dodala tomuto znovu síly a vážnosti. Poněmčování slovanského východu mohlo ještě dále pokračovati a snad by dnes nebylo již české otázky.“[23]) Zdá se nám, že třeba se slovy těmi plný souhlas pronésti. Otakar zvolen králem Římským byl by ještě energičtěji mohl pokračovati ve své dosavadní politice, jejíž částí byla mimovolná a sa-

---

[20]) Srv. ročník minulý, str.

[21]) Annal. breves Wormat (Mgts 17, 397): Sed Alphonsus vel contemnens vel non curans Romanorum imperium nuntios magnis muneribus remisit . . .

[22]) Srv. Busson, Die Doppelwahl, str. 17.

[23]) Th. Lindner, Deutsche Gesch., I, 17.

movolná germanisace. Ona strana v Čechách, která stála v opposici proti této politice — byla to veliká většina šlechty a tedy většina všeho národa — a která, ač snad nejasně a ne zcela vědomě, bojovala přece za zachování své národnosti, byla by bývala oslabována víc a víc, řady poněmčilé šlechty by rostly a s nimi by rostly úspěchy kolonisace německé v Čechách — podobně jako na statcích biskupa Olomouckého Brunona. Otakar zvolen jednou králem německým, byl by se zajisté se zdarem pokusil o získání koruny římské rodu svému a tu není pochybno, že by za poměrů takových, při známém tlaku Němců k východu, podporovaném nad to politikou českých králů bylo bytí českého národa v nejvyšší míře ohroženo. Jest to zjev vysoce zajímavý, že právě největší katastrofy, jež v době té říši českou stihly — porážka na Moravském Poli a řádění Němců v Čechách — přispěly značně k odvrácení hrozícího nebezpečí. Smrtí Otakarovou dostala se opposiční a lze říci národní strana znovu k vládě a boje s loupežnými Branibory povznesly vědomí národní a nepřátelství k cizincům v míře nebývalé.

U nás namnoze pohlíží se na otázku kandidatur Otakarových se stanoviska nesprávného. V nabídnutí koruny Otakarovi shledává se důkaz jeho moci a vážnosti mezi německými knížaty.[24]) Jak z našeho článku vysvítá, jest to mínění naprosto mylné. Moc, sláva a vážnost byly pro kandidáta trůnu doporučením nejhorším, ony Otakarovu zvolení zabránily.

O lidovém lékařství na Moravě.

Napsal Josef Čižmář.

Povzbuzen byv příkladem Frant. Bartoše, kterýž v tomto časopisu r. 1891. uveřejnil článek „o domácím lékařství lidu moravského“, počal jsem též v rodišti svém, ve Vizovicích, lidové lékařství sbírati. Jeť ono zajímavé pro kulturní historii našeho lidu, mnohdy pak skrývá se i v radě na prvý pohled naprosto pověrečné skutečně dobrý lék. Ukážu alespoň na některých lécích od „úrokův“ užívaných.

---

[24]) Pelzel (Ob dem Könige etc. v Borns Abh. II, 74 sq) praví to ještě určitěji slovy: Věc ta jest k slávě nejen vlasti naší, ale i mocnému a statečnému králi Otakarovi!

Úroky.

Většina vzdělaných lidí, slyší-li mluviti, že ten neb onen člověk jest „uřknut“, domnívá se, že je to nemoc pouze namyslená, pověrečná. Není však vždy tomu tak, neboť jak z vlastní zkušenosti vím, říká náš lid, že je „uřknut“ ten, na koho mdloba následkem oslabených nervů nebo křečí obyčejně náhle přijde. — Podávám několik příkladů, kdy lid určitě tvrdí, že tak od „úroků“ si pomohl.

1. Uřknutý dá si svou ruku třikrát pod levé paždí a hned k ní přivoní. — 2. Utírá si tvář podolkem košile, kterou právě na sobě má, ale na ruby obráceným. (Podolek košile bývá nejvíce zapocen.) — 3. Nakuřují „uřknutého“ hodně zapocenou onucí nebo slamou z jeho boty.

Ve všech těchto případech vidíme, že lid pomáhá sobě prostředky vzatými z těch míst lidského těla, kde se nejvíce potí. (Podolek, paždí, chlupy, zapocená onuce.) Lid ovšem pověrečně toho všeho upotřebuje. Přemýšlel jsem o tom a domyslil se, že zde nepochybně účinkující látkou jest éterický olej (silice) valerový a kyselina valerová — v potu lidského těla obsažená. Skutečně pak užívají lékaři s prospěchem silice kozlíkové (oleum Valerianae), prachu, tinktury a odvaru z kořene kozlíkového (radix Valerianae) při mdlobě, křečích a epilepsii.

Kdybychom podobným spůsobem všecky i na pohled zcela směšné lidové léky probírali, jak mnohou pověru bychom si vysvětliti mohli! Ostatně přiznávám, že často „úroky“ bývají pouze namyslené a velmi četné proti nim užívané prostředky bezcenné, pověrečné. Z těchto uvádím kromě již uveřejněných tyto: Přelívají přes kliku u dveří vodu z nádoby do nádoby, a potom ji dají uřknutému vypiti. — Uřknutý otírá si kloubkami pravé ruky třikrát obočí, plije při tom třikrát na zem a říká „fuj chčočko na kolečko“. — Berou staré koště a třikrát uřknutému nad hlavou pohrozí. — Třemi kousky chleba ve vodě namočenými a třemi kousky uhlí uřknutého člověka křížem od levého ucha ke pravé noze po třikrát potírají. — Také prý si pomůže, „když zrazu (náhle) na všecky své paznohty pohlédne“.

2. Vřed Vředisko.

Jménem „vřed“ míní u nás lidé obyčejně padoucí nemoc (epilepsii). „Zatne-i koho vřed“, tož mu hned roztrhnou košili

a zahodí; má to však učiniti ten, kdo to ještě nikdy neviděl, aby účinek byl jistější. Nebo tisknou „vředem zaťatému“ palec od levé ruky dotud „až ho vřed pustí“. —

Má-li dítě „vřed“ (psotník), vezmou páví peří, spálí je a dítě pod nosem nakuřují. — Jiní nakuřují je dýmem tabákovým. — Také dávají mu lžičku hnojůvky ba i močku z dýmky vypiti. — Přikrývají dítě v kolébce oknem.

3. Pchaní, dření, loupání.

Choroby právě jmenované, totiž „pchání v boku, dření v údoch a lúpaní v nohách“ označují u nás lidé zvláště starší souhrnným názvem „vředisko“. Názvu „hostec“ při chorobách těchto neužívají.

Má-li někdo „pchání v boku“, postrouhají míšenské jablko, natrou na modrý, pijavý, jemně dírkovaný papír a na bolavé místo přikládají. Také psího sádla užívají a ježím nebo slepičím sádlem se natírají.

Od „dření“ pomáhají si takto: koupí za 2 kr. šafránu, rozetrou něco česneku a připraví s medem masť; tu potom namažou na hadérku a nechají po 24 hodin přiloženou na těle. Také smažené „trnky“ na plátně namazané na tělo přikládají. — Jiní uvaří pohančené plevy a parou z nich se napařují. Nebo kouřem z „vlků“ a z výmetků od včel se nakuřují.

Od „lúpaní“ pomáhají si vodou, která se rozpálenými truskami kovářskými zahřála; z té si koupel připravují.

4. Nádcha.

Spící člověk nemá se ozývati, když se mu v noci zdá, že ho venku někdo volá; ozve-li se, „přivolá k sobě nátku“. Od „nátky“ si pomáhají zapocenou, v moči lidském namočenou a kolem krku obvázanou onucou, aby se tím krk dobře zapařil. Také ji „rozhánějí“ tím spůsobem, že podmetky ze včel, kafr, čertí trus a režnou mouku smíchají, do pytlíku zašijí a zahřátý pytlíček na tělo přikládají. Touž směsí se také nakuřují. — Jako dobré a spolehlivé nakuřovadlo od nátky chválí se též kus staré kožušiny a odřezky z koňského kopyta.

Ostatně z obyčejné „nátky“, totiž z „rýmy“ si lidé u nás žádných starostí nedělají, neboť rýmou se člověku „rozum čistí“.

5. Bolení v krku.

Má-li někdo „bolení v krku“, jde ke kováŕovi a vyžádá si tam trochu škvárů; ty si doma vyvaří a tou vodou v krku si vyplachuje.

6. Kašel.

Obyčejného, pomíjejícího kašle lid ani za nemoc neuznává. Když však nepřestává, pijí lidé odvar květu „chebzového“ (Sambucus nigra) a lipového, paří si v horké vodě nohy, kteréž si pak solí posypou a do klocků zaobalí. — Z cibule na poly rozkrojené prostředek se vyloupne a vloží tam „cukrkandl“; potom se cibule do koudele zatočí a v horkém popelu upeče, a za lék kašel tišící se užívá.

7. Záduch (asthma).

Má-li dítě „těžký dech“, pomažou papír drobně dírkovaný lojovou, slabě nahřátou svíčkou nebo husím sádlem a na prsíčka dítěti přikládají. — Dospělý užívá rozetřeného česneku smíchaného se lžicí kořalky a zapíjí lžičkou „brabancového“ oleje (oleum Olivarum provinciale).

8. Souchotiny (tuberkulosa).

Kojící matka nesmí — má-li ruce od těsta nebo od mouky — dítě k sobě dříve vzíti, než si je omyje, jinak dostane dítě „súchotiny“. — Také z kočičích chlupů, sní-li je dítě, dostane „súchoty“.

„Dyž se díťate súchotiny chytajú“ vaří lidé kořen šípkový a dítěti píti dávají. — Roztlukou na prach boží dřevec (Abrotanum) a dávají na lžičce s medem smíchaný užívati.

V pátek před východem slunce jde matka s dítětem ke kříži a třikrát říká: „Pane Ježíši Kriste, nesu ti tyto kosti, abys dal na ně masa dosti a lesti nedáš na ně masa dosti, vezni si aj kosti do radosti“. To opakují po tři po sobě jdoucí pátky. — Trávu z devíti mezí uvaří ve vodě z devíti studánek donesené a v koupeli tak připravené dítě umývají. — Podobnou koupel také z odvaru „břesíní“ (Betula) připravují. — Rozštípnou roční dub a potom přes něj dítě přetahují.

Dospělý, souchotinami trápený vyptá si v devíti chalupách mouky, upeče si z ní „pagáček“ a na „křížné cestě“ na strom jej pověsí. Kdyby někdo takový pagáček snědl, dostal by souchotiny. — Také odvar z přetržníku (Veronica), bukvice (Betonica) a plúcníku (Lich. islandicus) od souchotin užívají.

Má-li kdo „bolení v prsách“, užívá psí sádlo; jiný zabije kočku a ještě teplou kůži z ní na prsa si přikládá.

Nemá-li dítě v nohou tvrdých kostí, připravují mu tuto koupel: ve slané vodě uvaří se mateří douška (Thymus Serpyllum), ořechový list a praščák čili mrtvý slak (Polygonum aviculare); do takové teplé koupele matka dítě posadí a nechá je v ní, až koupel schládne. — Také když od vinárníka nebo hostinského odkapky z vína dostane, tož jimi dítěti nohy potírá.

9. Zimnice.

Zimnice je u nás nemoc poměrně řídká, ale léků od ní zná lid mnoho. — Požije-li někdo první režný klas, co kvete, tož zimnice nedostane. — Dostane-li někdo zimnici z vody, tož tu vodu uvaří a ten šum z ní pije.

Má-li na tě zimnice přijíti, skoč do vody; potom jez kyselé zelí a mlékem zapijej.

Od zimnice pijí odvar z pryšce (Euphorbia); nebo jej na prach utlučený s medem smíchají a v kuličkách užívají.

Mléko od černé kobyly od zimnice velice se chválí.

Jestliže nemocný devětadevadesátkrát přeříká po sobě to místo evangelia, kde se mluví o zimnici Krista Pána (?), zimnice pomine. — Také se jí zbaví, jestliže si z devíti chalup devět skyveček chleba vyptá a všecky do hodiny pojí. — Nebo když ze všech nápojů ve všech hostincích po trošce si vyptá, všecko to smíchá a vypije.

Od zimnice ještě těchto léků užívají: kopytník (Asarum europaeum) vaří a pijí. Utlukou bílý pepř, dají do kořalky a pijí. — Utlukou černý kořeň (Symphytum off.), močí jej ve vodě a tu vodu pijí.

10. Žloutenka (zlátenica).

Nejchutnějším zajisté ale prý i spolehlivým lékem od „zlátenice“ je „telecí polévka se všeckú zeleninú“. Podívá-li se nemocný v kostele po mši svaté třikrát do kalicha, „zlátenica“ pomine. — Nebo když ve skleněné nebo čisté, bílé nádobě máslo se roztopí, pak do roztopeného másla dukát se vhodí a na tento sklem nemocný se dívá. — Vydlabou v hořejší části mrkvy důlek a naplní jej močem nemocného; potom zavěsí tu mrkev v komíně; až moč vyschne i „zlátenica“ pomine. — Od žloutenky vaří si nemocný kůru ze zlatolýčové vrby (Salix aurea) a tu vodu pije.

Také se v ní koupe. — Nebo se parou z hovězích jater napařuje a játra potom jí.

11. Křeče.

„Křč“ bývá nejčastěji v nohou, ale známý je také „krč“ žaludkový. — Od „křče“ v nohou nařežou vlčího lýka (Daphne mezereum), obvážou si jím pod koleny nohy a chodí tři dny před západem slunce na hřbitov, kdež překročují třikrát šestinedělčin hrob. — Nebo jde chorý před východem slunce na místo, kde je červené bahno; do toho ponoří své nohy po kolena a modlí se modlitbu k pěti ranám Krista Pána. To má se opakovati třikráte a křeče prý pominou.

Má-li někdo „křč žaludkový“, pije bařinu (hnojůvku) a octem žaludek si natírá. — Nebo si uvaří plevy z konopí a parou z toho vycházející se napařuje.

12. Břicho.

Má-li někdo „bolení žaludka“, nastrouhá si kaštany do kořalky, nechá je krátký čas v ní močiti a potom odcezenou kořalku pije. — Jiní k témuž účelu berou svrchní slupky z nezralých „vlaských ořechů“.

„Zapal kus papíru v novém hrnku a hned na žaludek přitiskni.“

Má-li někdo běhavku, „tož má dotáď samé netopené máslo jest, dokáď sa mu nezkrútí“ (nezprotiví). — Dobré je také „hubán“ z „třnu“ uvařiti a tu vodu vypiti nebo na rozpálené cihle seděti. — „Má-li kdo v sobě zatvřzené“ (od zácpy), jistě pomůže „glaga“ (syřidlo při výrobě žinčice). — Ostatně zná lid všeobecně účinek senny, manny, hořké soli, aloe a j.

13. Vodnatelnost. Opuchlina.

Při vodnatelnosti nejvíce se chválí účinek jalovce. Je-li muž oteklý, vykope se mu „jalovec mužský“ totiž do výšky rostoucí, ten se spálí a z popela luh připraví. Ten luh ať nemocný po trošce třikrát denně pije. — Je-li žena oteklá, totéž platí, ale luh musí býti připraven ze spáleného „jalovce ženského“, totiž takového, který po zemi se plazí. Dobré je také, když nemocný odvar z jalovinek nebo borovičku mírně pije. — Na „opuchlinu“ přikládají olšové listí a cendeliu (Chelidonium majus). Také hadérky v přesličkovém odvaru namočené a na opuchlinu přikládané od opuchliny pomáhají.

14. Bolení hlavy.

Od bolení hlavy pomahá rozsekaná řepa, když se na čelo přiloží a šatkou obváže. Jiní tímže spůsobem pomáhají si vazkým pískem, jenž horkost z hlavy vytahuje. Také zelí syrové témuž účelu slouží.

15. Hlísty. (Škrkavky.)

Od hlíst dávají dítěti užívati piloviny s medem smíšené. — Nebo potírají dítěti pupek olejem jalovcovým nebo terpentinovým, z nichž zároveň dítěti po kapce užívati s cukrem dávají. — Lid věří, že všecky léky od škrkavek nejlépe účinkují, když se v pátek užívají.

16. Tasemnice (stavcová hlista).

Ve Vizovicích žijí dva lidé, kteří si od tasemnice („stavcové hlísty") pomohli tímto spůsobem: Uvařené mléko dali do vany a sedíce nad vanou a nadkryti jsouce plachtou ještě horkou parou z mléka holé tělo napařovali. Tasemnice, ucítivši mléko, spodkem do vany celá vyšla. — Když jsem tento případ „bohyni" v Mor. Lieskovém (na Slovensku) vyprávěl, pověděla mi tento zajímavý případ, jenž prý se nedávno udál v osadě Bošáci: Jedné tamější ženě, když byla na poli usnula, vsoukal se otevřenými ústy do žaludka had, kterýž prý se v ženě též okotil (?). Lékaři nemohli jí pomoci, až se jí poradilo, aby se za nohy dolů hlavou pověsiti dala a horkou páru z mléka do sebe vdechovala. Had, ucítiv mléko i se všemi mláďaty vylezl. — Žena ta byla však tak velice tím utrápena, že brzo potom zemřela.

17. Oči.

Na „špatný zrak" velice se chválí ambrožka (Eufrasia). Ta se uvaří, a v odvaru namočené plátěnko na oči se přikládá. Také se v chládku usušená a na prach utřená s jiným jídlem užívá.

Má-li někdo „vlčí mhlu", má jíti k řezníkovi a žádati kousek jater. Nesmí však ani za peníze jich kupovati, ani za ně děkovati, ani řezníkovi říkati, čemu je potřebuje. Potom si je má v novém hrnku novou skřidélkou pokrytém uvařiti a parou z nich oči si napařiti. — Jiní napařují si za týmž účelem oči parou ze zemáků.

„Vlčí mhlu" ztratíš, půjdeš-li ke dvoru sousedovu a řekneš: „hu, hu, hu, nechám vám tu vlčí mhlu". — Také když přes modrou zástěru do plamene dívati se budeš, „vlčí mhla" pomine.

18. Uši.

„Hluchota“ léčí se takto: Natrhej na třech cizích polích mrtvé kopřivy (Lamium album), roztluč ji kamenem o kámen a šťávu vymačkej. Potom kapej ve středu a v pátek po kapce do ucha a říkej modlitbu k pěti ranám Kristovým. A to třikrát opakuj.

Jiný natrhá si netřesu (Sempervivum tectorum), šťávu vymačká a pak si ji do uší kapati dává. — Má-li někdo „vržení“ (boule) za ušima, pominou, potírá-li si je mastnotou, která je na čepích u zvonů chrámových. — Nebo má postrouhati mrkev, zapařiti ji a ještě vlažnou na „hrče“ přikládati.

19. Mandle čili čepy.

Jsou-li mandle oteklé, pozoruj při rojení včel, na který strom z úlu včely vylítnou: z toho místa, kde včely seděly, tu kůru seškrab, uvař ji v mléce a tím si v krku vyplachuj. — Také hnízdo vlaštovčí v mléce vařené a na plátěnko natřené má se na „spadlé mandle“ přikládati.

20. Zuby.

Máš-li „bolení zubů“, zavaž kus ledku do hadérky a uvaž si to pod paždím. Až se ledek ztratí, přestanou tě i zuby boleti.

Utrhni růži, která první kvete a usuš ji. Také si chyť před sv. Jiřím ježka, kůži s něho stáhni a rovněž usuš. Když pak tě zub bolí, utluč i růži i ježčí kůži, dej na žhavé uhlí a tím si hlavu nakuřuj. — Někdo vkládá si do bolavého, děravého zubu nátěstu se solí, jiný potírá si dásně česnekem nebo cibulí, nebo smíchá střelný prach s popelem, zavine do malinkého plátěnka a do zubu vloží. — Také pepř a hřebíček utlučený, v terpentínovém oleji namočený a na zuby přikládaný od bolení zubů pomáhá.

21. Rány.

Má-li někdo „ranu“, zahojí ji, když si ji ve vodě, kterou se zabité prase ve trokách opařilo, vykoupe.

Aby krev z rány tekoucí se zastavila, přikládají na ránu pavučinu, jiní suché páchno nebo práškované uhlí.

22. Bolačky.

Na „odbiračku“ přikládá se rozsekaná žaba nebo šnek, aby se horkosť rozháněla a bolesť mírnila. — Dobré je také, když se z lipového květu kašička uvaří a na bolačku přikládá.

Na „zapálené místo“ dávají obkladky z medu a vařeného mléka připravené. — Nebo uřežou bez a spodní žlutou čásť kůry seškrabou, na smetaně upraží a na bolačku přikládají.

Bolavé paty zahojíš, chytíš-li si netopýra, křídla ještě živému utrhneš a na paty si přiložíš.

23. Neštovice.

Má-li někdo „neštovicu“, chytí si myš, ještě za živa ji na dvé rozřeže a na neštovici ještě teplou přiloží.

24. Ohnipara.

Má-li dítě „ohniparu“ v hlavě, rozetrou usušené kněžské čepičky (plody z Euonymus europaeus), smíchají s novým máslem a tím dítěti hlavu natírají.

25. Hostec.

Názvem „hostec“ označují u nás choroby (vyraženiny) kožní. „Hostec“ na ruce potírají si vodou, kterouž se chléb z peci vysazovaný umývá.

26. Vřed.

Na „vřed“ přikládají roztlučenou mořskou cibuli. — Také psí lejno a suchý na prach utřený chléb v ovčím mléce namočený na vřed přikládati se doporučuje.

27. Opařenina.

Jsi-li opařen, utrhni z místa, kam slunce nesvítí, kus vlaštovčího hnízda, roztluč na prach a smíchej s kozím mlékem; potom tím potírej místo opařené.

Na „opařené“ sypou jemně práškovanou sůl a sladkou smetanou potírají. K témuž cíli také med s čerstvým lejnem ovčím smíchaný upotřebiti se doporučuje.

28. Oznobenina.

„Omrzlé“ oudy kladou do studené vody. Rozehřejí klih, natrou na papír a na „omrzlé“ přikládají. — Také vaječnými žloutky oznobené oudy potírají.

29. Krtice.

Na „krtice“ přikládají syrová, hovězí játra. — Také si je někdo kostí náhodou nalezenou potírá.

30. Koutky.

„Kútky“ mezi pysky při ústech ztratíš, když si je rosou z okna ráno potíráš.

31. Bradavice.

„Kuří řit“ potírají míšenským jablkem, kteréž potom dají pod okap; až jablko shnije, také bradavice zmizí. — Někdo radí ovčí nebo holubí trus s octem smíchati a na bradavice přikládati. — Nejspolehlivějším prostředkem je „kuří řit“ koňským vlasem podvázati. Za krátký čas bradavice odpadne.

32. Čemer.

„Čemer se rozsype,“ když si chorý rozpustí v zelnici sůl a tím jej potírá. — Ale nejlépe prý je, když nemocný „čemer“ ničím neroztírá, nýbrž jenom borovičku se solí pije. Tak čemer se ztratí a již nikdy se nevrátí; roztírá-li se, ztratí se sice, ale přijde zase.

33. Píhy v obličeji.

Jdi na jaře do lesa, vyvrtej v bříze díru, vstrč do ní brk a podstav nějakou nádobku, do které by šťáva téci mohla. Tou šťávou si píhy devět dní potírej, potom se ztratí. — Také mléko od kojící matky jako specificum na píhy v obličeji se chválí a upotřebuje.

34. Lišej

Spadne-li s vozu kolomaz, lidé ji schraňují a za lék od „lišaje“ užívají. — Také jej pěnou z mléka nebo rosou z oken ráno a večer potírají.

Najdeš-li v březině nebo na pastvisku znenadání „lišajový mech“ (?) a tím si „lišaj“ potřeš, ztratí se.

35. Na vymrsknutou a na strženou žílu

Pokládají kořen „medronicový“ (Symphytum offic. L.) na prach utlučený a s nějakou mastnotou smíšený. „Strženou žílu“ potírají vinnými kvasnicemi se žlutým blínem smíšenými.

36. Svrab.

„Škrabačku“ ztratíš pod touto mastí: vezmi živé stříbro (rtuť) a to na talířku „lačnými slinami“ dobře dřívkem rozetři. Potom smíchej je s práškem omanového kořene (Rad. Enulae) kapucínským semínkem (Semen Sabadillae) a čerstvě stloukaným máslem. Tu masť zakop na dvacet čtyři hodiny do země, kam slunce nesvítí a pak teprve jí svrab potírej.

Také dětským močem svrab potírají a sprostým mýdlem smývají.

37. Muňky.

Jí-li někdo slepičí maso a při tom „chmátne si" do obličeje, dostane muňky. Od muněk pomáhají si všeobecně známou mastí rtuťovou.

38. Když dospělé děti v noci bezděčně moč pouštějí.

Najdi myší hnízdo, uvař je, vodu z toho vlej do koupele a dítě v ní vykoupej. — „Naturálnější" je rada následující: Najdeš-li náhodou na ulici kus provazu, tož si jej vezmi a pozoruj čas, kdy dítě nevědomky močí; tu tím nalezeným provazem pořádně hned v tu chvíli dítěti vymrskej. Uvidíš, že potom už nikdy nevědomky močiti nebude.

39. Štípnutí včely a vosy.

„Uščípne-i" včela nebo vosa, hned na to místo černá země se přikládati má.

40. Štípnutí štíra.

Od „ščípnutí ščúra" pomůže prý jenom opravdový štírový olej, když se jím rána po třikrát namaže. Potom hned bolesť zmizí. — Štírový olej připraví se takto: živý štír dá se do láhve a naleje se naň dřevěného oleje; pak nechá se týden státi, neboť v tom čase štír v oleji zhyne.

41. Uštknutí hadem.

Jsi-li uštknut, běž rychle k potoku, přes který jde lávka. Na tu si sedni, nohu uštknutou dej do vody a říkej po třikráte: „Pane Ježíši Kriste, ať mám po ráně." Pak modli se ještě k pěti ranám Krista Pána a rána se ti pokojně zahojí.

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. František Kameníček.

(Pokračování 10.)

K pátému dílu Památek sněmovních náleží kopiář, v němž na 230 foliových listech obsaženy jsou listiny z let 1601—1610. Uvádím jen některé důležitější [1]):

1601. Přípis pp. stavů ve příčině zadržení reversů J. Mti. cís.
— Poděkování císaři, že klášter Rajhradský zachován jest i s důchody svými podle starobylého nadání a fundací.

[1]) Některé listy kopiáře jsou prázdny. K. p. f. 44—47 incl., fol. 81—87 incl., fol. 121 b — 134 b incl.

1602. 14. října. — Přípis J. Mti. C. o výpravě 3000 pěších z Moravy k Budínu.

1603. 15. dubna. — Témuž stížnost na knížata a stavy slezské, že chtějí sobě položiti přehlídku vojska na Osoblažsku. — (f. 5). — 18. dubna. — O výpravě koní a vozů do Uher. — O prodeji hradu Znojemského (f. 6—7). — Přípisy J. Mti. cís. o napravení škod, o nedržení soudů zemských. — 1. července. Stížnost stavů moravských, že JMC. poslal k zemskému soudu stavům list psaný jazykem německým (fol. 11). — 1. července. Spor mezi nejv. písařem morav. p. Zoubkem ze Zdětína a zemským písařem knížectví Opavského.

1603—1604. Stížnosti stavů mor. na loupežné vpády z Uher a Rakous.

1604. O záležitostech válečných v Uhrách.

1605. Přípis JMti. C., aby komisaři na moravské sněmy byli vždy první a nejvyšší úředníci z Čech, a žádost o výpisy z mor. privilegií uchovávaných na Karlštejně (f. 34 sq.).

1605—1606. Obšírné jednání stavů moravských za příčinou obrany země v době povstání Štěpána Bočkaje v Uhrách (f. 37—80).

1607. Přípisy stavů mor. věřitelům zemským o shovění (f. 80—100).

1608. 16. července z obecního sněmu v Olomouci. Instrukce poslům JMti. C. Matyášovi do Vídně: Karlu z Lichtenstejna, Maxm. Lvu z Rožmitála, Ladisl. ml. z Lobkovic, Oldřichu z Kaunic, Hortensiovi, opatu Velehradskému, Zikm. Koheliovi, opatu Louckému, Basiliu z Karpinetu, převoru kl. Svatotumského v Brně, Janu Zahradeckému, Václavu Vaneckému, Čejkovi z Olbramovic, Güntheru z Golczen, Bartoloměji Heiligovi z Olomouce, Kryštofu Picerovi z Brna a Janu Hynkoniovi z Jihlavy, aby arcikníže Matyáš dostavil se na sněm do Brna v pond. po sv. Bartoloměji (25. srpna), potvrdil zemská privilegia a dal si od stavů holdovati (f. 104). Matyáš slíbil, že přijede. Ve příčině náboženské uvolil se potvrditi jen to, co jeho předkové (fol. 113—114). 26. července. Stavové mor. oznamují Rudolfovi, že nebudou platiti dluhy, které jménem jeho na zemi byly učiněny (f. 106—107). — Žádost k císaři, aby Moravu z panství svého propustil (f. 107—108). — Ze sněmu v Brně, zahájeného 21. srpna, vysláno poselství do Drnholce uvítati

Matyáše na cestě do Moravy. Instrukce poslům. — List Štěpánu Iljesházymu, aby prodloužil ještě na tři léta lhůtu k zaplacení dluhu 19.000 zl., které stavům mor. půjčil r. 1605 (f. 114). — Stavové mor. navracejí statky Ladislavu Berkovi z Dubé na přímluvu stavů českých (f. 118). — Přímluvné listy za Sixta Palmu Močidlanského a Bernarda Fünfkirchera. — 17. prosince. Stížnost arciknížeti Matyášovi na rychtáře města Kremže, který vystěhovalcům Švýcarským překáží stěhovati se na Moravu (f. 136).

1609. Ze soudu Olomouckého (Tříkrálový). Dopisy k arcikn. Matyášovi a jiné k evangelickým stavům rakouským v Rohu shromážděným ve příčině svobody náboženské, které Matyáš nemínil povoliti (f. 137—140). — Listy týkající se sporu Zdeňka Žampacha z Potnštejna a Jana Říčanského Kavky z Říčan s jejich poddanými (f. 140—176). — Ze sněmu v Olomouci (24. června). Úmluva mezi stavy českými a moravskými o vzájemnou pomoc ve příčině volnosti náboženské proti všem nepřátelům vyjma cís. Rudolfa II. a arcikn. Matyáše (f. 152—153).

— 29. června. Listy o Janu Sarkandrovi, děkanu Opavském a jeho spoluvinníku Tobiáši Slovákovi, fojtu Opavském (f. 154—186). — List v téže příčině knížeti Minsterskému (f. 157—158). — Stížnost stavů moravských k Rudolfovi II. na lid Bedřicha Gaisbergera (f. 158). — 1. července. Listy a jednání o „ubrmany", které měli Čechové poslati k urovnání rozepří na hranicích Moravy, Rakous a Uher (f. 160—161). — Ze sjezdu v Brně (21. srpna) vysláni jako poslové do království Českého Vilém z Roupova a Vilém Dubský zároveň s delegáty uherskými, aby Čechové přispěli něčím na opravu uherských pevností proti Turkům, aby vydali výpisy na Karlštejně uložené a vyslali komisaře na hranice Rakouské (f. 163—165). — 21. srpna. List o pomoc penězitou na pohraničné pevnosti ke stavům slezským a knížeti Minsterskému (f. 165—167).

Ze soudu zemsk. v Brně (9. září?).

— Poslové do Vídně k Matyášovi: Jiří Hodický a Michal z Hrádku s přímluvami:

1. O obnovení „úřadu Olomouckého", a ve příčině stejných práv evangelíků s katolíky, poněvadž JMt. Kr. „ráčil

milostivě zamluviti, že při dosazování a obnovování úřadů v městech žádného rozdílu v náboženství nečiniti, než jak z jednoho tak z druhého osoby hodné k tomu užívati chtíti račí; — jakž v Olomouci tak v Brně i jinde aby se tak a nejináče zachovávalo, při panu podkomořím nařiditi račí".

2. Podobná příkoří jako na Moravě že dějí se evangelíkům v Dolních a Horních Rakousích proti téže JMti. Kr. resolucí. (Viz k tomu fol. 172).

3. Žádost o splnění slibu z posledního sněmu Olomouckého ve příčině komisařů na hranice Rakous a Uher (f. 169—171).

— 11. září. Matyáš žádá, aby mu ihned posláno bylo 6000 zl., povolených na stavbu Ujvaru při posledním sněmu. Stavové odpověděli, že pošlou peníze ve lhůtě sněmem ustanovené. Dříve že nejsou povinni (f. 171).

— Ze sjezdu v Brně (15. listop.). Děkovací list stavů moravských králi Matyášovi, že slíbil ve příčině náboženské dodržeti vše jak na Moravě tak v Dol. Rak., a prosba, aby táž milost stala se také třetímu stavu (městskému), o němž v listu JMti. Kr. zmínky není, nýbrž pouze mluví se o dvou stavech. — List o tom stavům Horních a Dolních Rakous.

1610. Ze soudu zemsk. v Olomouci (Tříkrálový).

Opět poslové z Moravy k Matyášovi: Jeroným Václ. hrabě z Thurnu, Fridrich z Tyffenpachu, Hanuš Petřwaldský a Zikm. Wolf Jankovský z Vlašimě, že se nezachovává slib JMti. král. ve příčině náboženství. Katolíci říkají, že o královské resolucí nevědí, a když bez nich byla učiněna, že jich neváže. — JMt. Kr. prý na stížnost stavů rakouských v té příčině ($^{1}/_{11}$ 1609) ani neodpověděl. Moravané dále žádají:

1. Za odstranění od JMti. Kr. biskupa Vídeňsk. Khlesla, který jest člověk „nepokojný a škodlivý".

2. Za stejná práva pro všechny 3 stavy v zemi.

3. Za dodržení slibu ve příčině obnovení obecního úřadu v Olomouci (fol. 177—182). — Zpráva o tom poselství rak. stavům 21. ledna. — po 12. březnu. Stavové mor. vydlužují si od paní Kateřiny Palfy z Erdoedu, vdovy po Štěpánu Ilješházym, 10.000 nebo 20.000 zl. (fol. 193). — Na sjezdu nejv. úředníkův a soudců zemsk. v Brně. 22. dubna

jednáno: O konečné vyslání komisařů na hranice uherské. O vydání p. Ladislava ze Šternberka a p. Tarnovského (fol. 195—198).
Rozhodnutí o zařízení pošt v zemi odloženo do příštího sjezdu ke dni 12. května svolaného do Brna (k tomu také fol. 216 sjezd v Olomouci). — Nelibost Matyášova, že stavové o své ujmě položili si sjezd do Brna ($^{13}/_{5}$). — Stavové na to odpověděli velmi rozhodně, snad slovy Žerotínovými (fol. 203—208). — 30. června. Přímluvný list stavů moravských k arciknížeti Ferdinandovi za evangelické obyvatele Štyrska, Korutan a Kraňska (fol. 221—222). — Listy týchž stavů k okolním zemím o pomoc proti Passovákům (fol. 223—230). (Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Farní chrám svatého Vavřince v Dačicích. Nemyslím popisovati pěknou stavbu střízlivého baroku nynějšího chrámu farního v Dačicích, ale maje po ruce přesná vyobrazení a plány staré stavby chrámové*) a opíraje se dále o zkušenosti, jichž nabyl jsem zkoumáním na místě samém, chci toliko poukázati k některým zvláštnostem této staré stavby gotické, které pro vývoj gotiky menších staveb chrámových jihozápadní Moravy jsou pozoruhodny.

Před rokem pojednal jsem na tomto místě**) o některých rázovitých známkách gotických staveb XIV. věku v našem kraji u popisu kostela v Lideřovicích, a to ve příčině použití dřevěné konstrukce a dvoulodní stavby klenuté, kteráž má doklady u nás již v gotice ranné XIII. věku, jak nejlépe viděti na zachovalé stavbě farního kostela v Českém Rudolci.

Staré založení chrámu Dačického nelze však přičísti k této skupině staveb, spíše k založením menším, jež vyznačují se presbyteriem uzavřeným pěti stranami osmiúhelníka, se žebry, osazenými ve hlavicích přípor neb konsol v koutech umístěných, pak lomeným obloukem triumfálním, mnohdy, jako ve Volfířově, zvlášť profilovaným a podélnou, ploše krytou lodí beze vnějších

*) Práce Mich. Kirchmayera, stavitele nového chrámu z r. 1772.
**) Časopis Matice Moravské 1892, str. 25—35.

opěráků, k níž připojuje se věž v průčelí buď zděná neb celá dřevěná, anebo jen v horní části opatřená dřevěnou stavbou na krakorcích.

K těmto stavbám náleží i bývalý gotický chrám svatého Vavřince v Dačicích, ačkoliv rozměry svými nad tyto stavby značně vynikal. Četné odchylky od běžného spůsobu stavby gotické též i zde hojně nalézáme, a co zvláště důležito, že nejsou osamoceny, vyskytujíce se i na jiných stavbách chrámových v kraji zdejším.

Od pravidelného založení bylo arci nejřidší odchylkou, že presbyterium nemělo zvláštního vyznačení, rovnajíc se šířkou svojí (8·39 m) šířce lodi, tak že toliko vyčnívající pilíře arcu triumfálního dělily loď od presbyteria v osmiúhelníku založeného. Loď pak dosahovala při téže šířce skorem trojnásobné délky presbyteria (23·43 m), čímž celá stavba, přičteme-li čtvercovou věž v průčelí chrámu (10·14 m), vynikala zevně neobyčejnou délkou, kteráž byla umírněna poněkud značnou výškou kostela, pak přístavbou sakristie na levé straně presbyteria a malou přístavbou literatského kůru po pravé straně presbyteria.

Jinou, však obyčejnější odchylkou od pravidelného založení bylo, že severní strana chrámu neměla oken, tak jako viděti mimo jiné příklady zvláště při kostelíku sv. Ducha v Telči, založeném ve XIII. století, a potom i na farním chrámu tamtéž, který byl dostavěn v lodi od pánů z Hradce někdy ve třetí čtvrtině XV. století. Pravá stěna lodi osvětlena byla třemi okny, a tolikéž oken mělo i presbyterium; však nemožno určiti, zdali ta okna měla kružby.

Soudíce toliko dle vyobrazení města Dačic z první polovice minulého století, kterýž obraz s nevšední pílí a dovedností na pergamenu pérem kreslený, jest ve mnohém ohledu vzácnou památkou, měl kostel okna štíhlá, značně vyšpaletovaná, bez prutů je dělících a nepochybně i bez kružeb, leda že na místě těchto použito tak zvaných nosů. Však máme i toho doklady, že byly konstruovány v takových oknech pěkné kružby z trojlistů a čtverlistů, vyplňujíce trojúhelníkový závěr okna gotického, aniž by použito bylo prutů, jež sestupujíce od kružeb dolů, dělily gotická okna do výše ve dvě neb i více polí. Pěkný doklad tohoto spůsobu máme na příklad v presbyteriu farního kostela ve Volfířově.

Loď kostela našeho, jak již uvedeno, byla ploše kryta trámcovým stropem, a tak i kruchta dle starších svědectví byla dřevěná, jakož i postranní galerie, nepochybně v lodi pořízené. Zevně dosahovaly loď i presbyterium stejné výšky, majíce také společnou střechu.

Z toho, co pověděno o rázovitých známkách gotické stavby kostela Dačického a jiných staveb současných v kraji našem, jakož i na základě zpráv uvedených již při popisu kostela v Lideřovicích, jeví se, že stavitelé naši XIII. a XIV. věku vedli si ve mnohé příčině samostatně, vyhovujíce po svém způsobu nejen požadavkům místním, jež podmíněny podnebím, terénem a materialem kraje, ale tvořice tvary nové, lišící se od vzorů typických, a to nejen při založení celku, ale i ve vypracování podrobností, čehož zvláště hojné příklady uvésti možno na všech částech gotické stavby. Tím jedině možno vysvětliti také některé zvláštnosti v založení klášterního chrámu v Třebíči, jež vznikly pouze vlivem domácím, bez působení ciziny, kdež dosud marně jich hledali ti, již tvorbě domácí nějaký význam přisouditi se zpečovali.

Dle rázu stavby kostela Dačického, i četných analogií z kraje, klademe gotickou stavbu jeho do první polovice století XIV., tedy do období vlády pánů z Hradce, jimž náleželo do roku 1459 panství Dačické a Bílkovské. Před tím však byla stavba starší, románská, jejíž existence nemůže býti vyloučena, když historicky jest doloženo, že Olomoucký biskup Pelhřim roku 1182, někdy po vánocích, vysvětil nově vystavený kostel v malé tehdáž osadě Dačicích *). Náleží tudíž chrám Dačický, pokud se týče založení jeho, k nejstarším v kraji.

Nynější rozměrná stavba baroční uzavírá v sobě celý půdorys bývalého založení gotického a byla provedena slovutným stavitelem Mich. Kirchmayerem mezi lety 1774—1787, tak že ze starší doby pozůstala toliko věž, vystavená nákladem obce a pana Oldřicha Krajíře z Krajku mezi lety 1586—1592.

Věž tato jest vzácnou památkou stavitelství renesančního na Moravě, zdvihajíc se v šesti poschodích i s obydlím pro hlásného, jež obíhá ušlechtilá galerie na krakorcích s žulovými arkádami a sloupky. Stěny věže pokryty jsou dosud zachovanou

*) Dr. B. Dudík: Dějiny Moravy IV. 47.

rustikou, jíž ozdoben je také starý zámek, jiná to památka stavitelská po Krajířích z Krajku, která pádným jest dokladem, jak dlouho se objevovaly u nás reminiscense gotiky již v dobách stavitelství renesančního.

Věž byla obnovena slohově roku minulého stavitelem Dačickým p. Sikou, při čemž očistěny i kamenné desky renesanční, vezděné nevysoko na jižní straně věže. Z těch vyniká zvlášť ušlechtilou architekturou deska pamětní s dlouhým, českým nápisem, který jest jaksi křestním listem věže. Vedle toho jest tu deska s plastickým znakem Dačic a konečně kámen náhrobní, slohem pozdější, který byl původně ve vnitřní kobce věže, kryje dle tradice hrob zbudovatele jejího. Pravdivost zprávy té není naprosto vyloučena, ač jest i možno, že vztahuje se k osobě mladší, která později snad provedla značnější opravu věže. Náhrobní kámen má štítek s odznaky stavitelskými a latinský nápis: „Anno domini 1655 nono die augusti obiit piae memoriae magister Franciskus Seraf. de Bison, qui in spe cum sanctis expectat resurectionem mortuorum“. *Jar. Janoušek.*

Pralesy na Moravě v polovici XVIII. století. V severních krajinách u hranic, kde se pěkné lesy posud zachovaly, bývaly ještě v XVIII. století na odlehlých místech pralesy. Měla je na Olomoucku panství Koldštýnské, Wiesenberské a Losínské, na Přerovsku panství Hukvaldské. Roku 1750 poznamenalo se o nich úředně*): Na Koldštýnském panství knížete Lichtenšteina bylo $31817^{5}/_{8}$ m lesa. „Veliké pohraniční hory k Čechám a Kladsku od Velké Moravy (vesnice u Krumberka na řece Moravě) až ku Sněžce (na rozhraní Čech, Moravy a Kladska) 10.498 m jsou pouhá divočina, — sotva čtvrtý díl dává nějaký užitek“.

Na panství Wiesenberském bylo 20.625 měr lesů, většina jich od vsi Pekařova až ku Klepáčovu, 14630 měr; „v těchto lesích a horách jsou staré, suché, shnilé a zkažené stromy; také staré a mladé užitečné, i s mnoha tisíci vývratů poražené jedle, smrky, olše, buky a jilmy; tyto stromy vyrostly v hrozně vysokých horách, v údolích, ve studené, písečné, močálovité a kamenité půdě, tak že na většině místech nemůže ani člověk ani dobytek dříví odkliditi, a toto se musí zkaziti, spráchnivěti a shníti“. —

*) Zemská registratura, domin. oddělení č. 310, 281, 39, 177, 179

Panství Losínské hraběte Žerotína mělo 25.571 1/2 m lesů; „u Sklenné neobyčejně velké hory... k hranicím slezským... s hrozně vysokými a zarostlými lesy, podobně jako u Wiesenberka". Na Hukvaldském panství biskupa Olomouckého bylo 18.072 3/8 m lesů, mezi nimi „za Frenštátem velké hory od Radhoště až k hoře Sulovu 9155 měr.... Na některých místech mohlo by se dříví vléci k vodě (k řece Ostravici) a doplaviti s velkou prací do Frýdlandu; ostatně však se tyto hory pranic nevyplácejí, poněvadž leží tak, že není nikterak možno dříví odtud dostati, a musí tedy, jak vyrostlo, také se zkaziti a tamtéž shníti." — Jako v pralese vypadalo to i na jiném panství biskupa Olomouckého, na Mírovském. Tam a na druhém sousedním panství biskupském, na Svitavském, počítáno lesů 17.920 měr, mezi nimi na Mírovsku „Vlčí kout" za vesnicí Hynčinou 964 7/8 m. O něm se tehdy napsalo: „Nemůže se ho užiti, protože jest daleko, má vysoké hory, údolí, a na dříví není kupců. Co všecko v něm samo sebou nebo větry padne, shnije, a není naděje na nějaký z toho užitek". — Že v nich bývala dravá zvěř, praví sama jména lesů, na př. u Mírova „Vlčí kout", u Stříbrnic „Vlčí keř", u Losína „Medvědí boj". *Slavík.*

Jména osadní Podolí — Kritschen a Tvarožna — Bossenitz. Nejen jména tratí, nýbrž i některá jména, německy teď užívaná, zachovala památku bývalých obcí českých. Uvedená jména nynějších dvou vesnic u Brna patřívala původně čtyřem dědinám, které dvě a dvě dělil jen potok; ale časem spojily se po dvou v jednu obec, a v němčině udrželo se jméno druhých pozměněno.

Podolí jest obec 7 km od Brna východně, na obou březích Říčky: na levém břehu zámek a menší počet domů, většinou od sebe oddělených, na pravém ostatní část obce vystavená ve dvou řadách podél cesty. Sluje v nejstarších pamětech Podole (r. 1237) neb Podolí, patříc klášteru Zábrdovskému, „Gryczin" (r. 1350*), jinak „Gruczen" (r. 1386**), nepochybně Křičeň***)

*) Desky zemské Brněnské I., f. 16, tištěné str. 9, „Villa Gryczin..." psáno je v textu, ale na straně poznamenáno současně: „que villa Podole alio nomine dicitur".

**) Codex dipl. Moraviae XI, 342: „villa Bazanicz, penes villam, que dicitur Gruczen, situata".

***) Křičeň, Kritschen, jmenuje se také jedna vesnice u Pardubic v Čechách.

nebo Křičín. V poznámce u r. 1350 se vysvětluje, že „Gryczin jmenuje se druhým jménem Podole“, Podolí. R. 1350 koupila tu „ve vsi Gryczině“ dvůr s 2 poplužím a jiným příslušenstvím kapitula sv. Petra v Brně, r. 1369 „v Podole“ 4 lány a r. 1373 5 lánů s plným právem a panstvím . . . Později slovou obě dědiny jedním jménem česky Podolí, německy Kritschen.

Blízká obec Tvarožna*) obsahuje také dvě osady, někdy markraběte moravského: 1. Tvarožnu, jindy Tvarožnice (r. 1288 až 1325), z nichž desátek věnoval král Václav II. r. 1297 kostelu Panny Marie (potom sv. Cyrilla a Methoda**) v Brně, a když tento kostel dostal se roku 1322 Králové klášteru na Starém Brně, měl odtud i desátek; obyvatelé byli Čechové stále, i po 30leté válce***); 2. Vážanice na druhé, jižní straně potoka patřívaly původně také markraběti, pak ale jiným pánům, než Tvarožna, a dávaly desátek také jinému kostelu, totiž podle darovacího listu krále Václava II. z onoho též roku 1297 kapli sv. Václava na Starém Brně. Když Tvarožnu měl již Králové klášter, drželi „Vážanice“ páni z Lipé až do l. 1337, kdy za „celou ves Vázanice“ vyměnili si půl vsi Kurdějova u Hustopeče od jmenovaného kláštera na Starém Brně. Desátek měl klášter odtud 14 let dříve, když r. 1323 onu kapli sv. Václava dostal od královny Elišky. Potom založil tu kostel sv. Mikuláše. Farář ve Vážanicích připomíná se r. 1388.

Obě osady v jednu spojené jmenují se česky Tvarožna nebo Tvarožná, německy podle Vážanic Bossenitz. Někdejší Vážanice byly poněmčeny již ve XIV. století: r. 1388 jmenují se tu obyvatelé Muchniczer, Gredlar Henlin řečený Gamareth, 1 pole „Praita“ (Široké), a ještě po 30leté válce r. 1673 byla zde třetina obyvatelstva Němci †), teď sami Češi. *Slavík.*

Vážany a Želovice, zaniklé osady u Brna. V nejbližším okolí hlavního města bývalo za dávných dob více osad, než jest nyní. Zaniklo jich několik v krutých válkách: u samého Sta-

*) Lid v okolí říká Tvarožna, do Tvarožny, v knihách se píše nyní obyčejně Tvarožná, z Tvarožné.

**) Byl r. 1782 zrušen a potom skladiště vojenské z něho učiněno. (Volný, Kirchl. Topogr., II., 1. str. 62.)

***) Doklady v Codexu dipl. Mor IV, 353, V. 61, VII. 517—518.

†) Codex dipl. Mor. V. 59, VII. 127—128, VIII. 12—13, XI 410—411. Registratura zemská, podd. odd.

rého Brna ves Rybníky a „Sterča“ (Starč), u Žabovřesk Mančice, u Žebětína Kladeruby, u Troubska Kominec, u Podolí Vážany a Želovice, jiné v dalším okolí. Byly časem úplně zapomenuty a neznámy. Kde poslední dvě stávaly, ukazují nám jména tratí u Podolí: severovýchodně u cesty do Velatic „na Vážanech“, jihozápadně u cesty do Slatiny „v Želově“ neb „Žilově, na Žilovičkách“. Bývaly obě rozděleny.

1. Vážany. Jeden díl, 2 dvorce, patřil ke dvoru Křičenskému (u Podolí) a prodán byl r. 1350 kapitule sv. Petra v Brně; druhý díl, 4 lány, patřil k Podolí pánům z Lelekovic a po nich r. 1369—73 téže kapitule. Abatyše kláštera Oslavanského, Anna z Füllenšteina, koupila „ve Vázanicích u vsi, jež slove Gruczen“, úroku 1 hřivnu 3 gr. a odkázala jej roku 1368 svému klášteru. Příslušely k farní osadě Šlapanské (r. 1306*) a spustly nepochybně v husitské válce; podobně i

2. Želovice, skráceně Želice. Bývaly také rozděleny, a to ve 3 části: jeden dvůr se čtyřmi lány a 4 dvorce měl v polovici XIV. století Bedřich z Blučiny; r. 1364 od jeho dcery Perchty koupil je Hržek z Želic a vyměnil pak sobě a svým bratřím Bočkovi a Karlovi r. 1371 za něj druhý díl Želovic od Žofky z Tvořihraze, totiž dvůr, 3 lány, 3 dvorce a lázeň. Roku 1376 zapsal na svém díle, dvoře a lesích, 50 hřiven Anežce, manželce své; bratr jeho Boček t. r. zapsal tolikéž hřiven své choti Kunce na dvoře, 1 lánu a 3 podsedcích, koupil po třech letech ve Slatině 3 lány a 1 podsedek a měl i dědinu Nosislav. Jmenovaní bratří „ze Želic“ prodali r. 1381 „ve vsi Želicích všechny statky své s příslušenstvím“ kapitule sv. Petra v Brně.

Třetí díl osady držel Luček z Želovic, po něm Vara z Vážan, jenž r. 1365 prodal Černkovi z Želovic jednak ze Zadražan 1 dvůr s lánem, mlýn, 4 dvorce a porostlinu za 195 hřiven. Černek zapsal r. 1374 manželce Dorotě 40 hř. zde na dvoře a prodal r. 1376 onen dvůr a mlýn Maršíkovi z Rataj (slove tu Černek „ze Zádražan“). Maršík věnoval zde t. r. manželce Kačně 100 hř., ale již po 10 letech prodal „dvůr allodialní“, mlýn, louky a jiné příslušenství s plným příslušenstvím kapitule sv.

---

*) Codex diplom. Moraviae XI, 342, Desky zemské Brněnské, tištěné, str. 9, 31, 46, 88.

Petra v Brně, která držela pak celou dědinu až do jejího zaniknutí.*)

Vdova Bočkova, Kunka z Želic, a její dcera Sudka žily ještě po ř. 1405—7, Pulec z Želic v Žabčicích r. 1414.**) *Slavík.*

Literatura.

Archaeologický výzkum ve středních Čechách, který r. 1889—92 společnou prací podnikli Jan Hellich, lékárník v Poděbradech, Dr. J. L. Píč, professor v Praze, † Václav Požarecký, bývalý ředitel cukrovaru v Litovli, a Jan Vaněk, vrchní správce v Radimi, s předmluvou „Bojové, Markomani a Češi". Píše Dr. Josef Lad. Píč. Vydáno pomocí České Akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění. V Praze. Nákladem vlastním. Tiskem J. Otty. 1893. Stran v. 4°, CIV a 204, příloh 38. Cena krámská 4 zl., pro musejní spolky a jejich členy 2 zl.

Málokdy pročítáme knihu s takovým uspokojením a čteme znova některé části se zálibou, jako tento spis. Jesti to velká původní práce a jasný paprsek do pravěku Čech! Těšíme se z jejího úspěchu, děkujíce jmenovaným badatelům, že tak neunavně a obětavě pravěké památky hledali a zkoumali. Pracovali soustavně na četných místech a dodělali se opravdu skvělého výsledku. Pátrali znalecky od dědiny k dědině nejprve na levém břehu Labe od Kolína počínajíce, pak od Labe severně na rozhraní Bydžovska a Boleslavska čili někdejšího rozhraní Pšovanů a Chorvátů, v nížině Labské, dále v jihovýchodní části Zlicka neboli Kouřimska až k Sázavě. Prozkoumali 30 starobylých hradisk a velký počet tvrzí, starých sídlišť a hrádků, jeskyni „Turecké maštale" pod Tetínem, četné kulturní jámy popelovité, hroby se skrčenými kostrami, mohyly, hroby s kostrami doby la Tèneské, hroby žárové s popelnicemi podoby Lužické, hroby s kostrami z doby stěhování národů germanských z polovice V. století po Kristu a hroby s počátku doby křesťanské.

---

*) Desky zemské Brněnské str. 49, 88, 90, 92, 119, 123, 141, 150, a 35, 88, 111, 117, 118, 173.

**) Knihy půhonné I, 132, II. 93, 316.

Co vše nalezli, prostudoval, srovnal s jinými památkami toho druhu a popsal prof. Dr. Josef L. Píč. Za tím účelem vykonal i vědeckou cestu na Moravu, do Polska, Ruska a Německa, aby navštívil archaeologické sbírky v Brně, Olomouci, Krakově, Moskvě, v Berlíně, Vratislavi a jinde, a nálezy ve středních Čechách přirovnati mohl k podobným památkám jinde nalezeným. Tak jen vysvětliti si můžeme záhady pravěku, ne pouze na základě několika nálezů. Co ve starých dějepisech stojí o pravěku našich zemí, není jasné; tu jen památky v zemi, hroby, dají věrné svědectví o nejstarších obyvatelích.

Prof. Píč a jeho přátelé vyhledali je ve středních Čechách. Že volili onu cestu namáhavou, ale bezpečnou, došli tak velikého úspěchu. Nejlepší odměnou může jim býti vědomí, že vykonali znamenitou práci a prospěli české archaeologii. Prof. Píč vykládá na tom základě pevném a spolehlivém, jaké svědectví o nejstarších obyvatelích dává archaeologické bádání. V oddíle (I—CIV) „Bojové, Markomani a Češi dle svědectví historického a archaeologického" uvádí svědomitě, co napsali o nich nejstarší dějepisci, srovnává pak s tím archaeologické nálezy ve středních Čechách a jinde, jmenovitě na Moravě, rozděliv je na 3 doby: 1. od nejstaršího vystoupení člověka na půdě české po době ledové až do 1. století před Kristem, což podle nynějšího způsobu archaeologie obsahuje dobu Hallštattskou a la Tèneskou; 2. dobu přechodní až do stěhování národů germanských v V. století; 3. pozdní dobu slovanskou.

Z Moravy uvádí se ku přirovnání k nálezům v Čechách:

1. V době do 1. století před Kristem „skupina Moravská, která se prostírá v poříčí Svratky, Dyje, střední Moravy a zasáhá až do Manhartu v Dolních Rakousích": nalezené kostry v sedě (Býčí skála, Náměšť u Olomouce, Vykářovice), leže skrčeně pochovaných (Býčí skála, Týnec, Kyjov, Bzenec, Dyjákovičky), v jamách popelovitých (Rajhrad, Mikulov) a j. v. „Jako v Čechách tak i na Moravě sáhá tento druh pohřbu až do doby la Tèneské (Rajhrad, Měnín), a převládá u pochovaných význačná dlouholebost"; t. zv. trepanování lebek, jež nalezl Dr. Wankl v Příkazech a v Býčí skále; ozdoby z provrtaných zoubků (Výpustek u Křtin, Šipka a Čertova díra u Štramberka); 2. z doby přechodní, od 1. století před Kr. do 5. století po Kr., hroby žárové rázu Lužického: u Předmostí, na hradišti Obřanském,

u Bohuslavic, Kyjova, Tršic, Olomouce, Bzence a Chylic, Uh. Ostrohu, Slatenic, Pavlovic, Mohelnice, Polešovic, Příkaz, Senice, Těšetic a j. v., nejstarší z nich pohřebiště Tršické a Obřanské; 3. z doby pozdní slovanské, od VI. století: pohřbívání v pouhé zemi ku př. na Tabarkách u Kvasic a Jaroňovic. V dokladech se často jmenuje „Časopis vlasteneckého musejního spolku Olomouckého“. Některá jména z pramenů německých uvedená nejsou česky psána, ku př. Weigersdorf místo Vykářovice, Kl.-Taja m. Dyjákovičky.

Kdežto kusé prameny historické „učí, že prvním obyvatelstvem království Českého byli Bojové, po nich že zemi opanovali Markomané; archaeologie naproti tomu zřejmé dává svědectví, že ve starší době byli tu najednou a současně dva národové, jeden v severní polovici země, který své mrtvé pochovával hlavně v poloze skrčené, druhý, který své nebožtíky spaloval a ukládal v kamenných mohylách“.

Kamenné mohyly, jež táhnou se z jihozápadních Čech v souvislosti na západ do Bavor až k Lechu, sporadicky až k Rýnu, na Moravě, pokud známo, nebyly nalezeny; což „dokazuje, že Svevové až na Moravu nepronikli“.

Podle těchto výzkumů bydleli v Čechách již před narozením Krista Pána dva národové, český ve středních a severních (jihovýchodní nejsou prozkoumány), germanský v jihozápadních; na Moravě týž národ, jako ve středních a severních Čechách, český. „Archaeologický výzkum“ potvrzuje tedy, čemu slavný badatel náš Pavel Jos. Šafařík ve svých Starožitnostech slovanských o prvních Slovanech učí a co na Moravě nejvíce zastává nalezenými památkami Dr. Wankel, † Jan Havelka a j. Nějaké přistěhování Slovanů r. 451 po Kr. do Čech a na Moravu podle svědectví hrobův ani nebylo. Tato domněnka se nedá ničím podstatně dokázati.

Výsledek archaeologického bádání ve středních Čechách také znázorněn jest 3 mapami nejstarších hrobův a starých hradišť v Čechách, četnými obrázky nálezů a hradišť, mohyl a hrobů v textu a na 35 zvláštních listech. Výlohy tak nákladné práce zaplatili sami badatelé, Archaeologický sbor musea království Českého přispěl asi 200 zl. na dělnické práce při kopání na 2 místech u Prahy; na pořízení obrázkové části přispěla Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost

a umění, textové části 9 archů sazby „Památky archaeologické“, ostatní podnikli nákladem vlastním sami původcové hlavně za tím účelem, aby se šířil zájem archaeologický. „Kéž vyplní svůj úkol a rozšíří vědomí, že při archaeologickém kopání nejedná se o několik předmětů vykopaných, jako o vědecké probádání naleziště neb pohřebiště, a k tomu že vždy zapotřebí jest povolati lidí věcí znalých!“

Znamenitá práce prof. Píče a jeho přátel slouží k ozdobě literatury české. I vzbuzuje se upřímná tužba, aby též jiné části našich zemí měly takové badatele, byly rovněž tak důkladně a soustavně prozkoumány, a tím větší světlo nastalo v pravěku jejich. Významná jména tratí a poloha ukazují, kde by nejspíše mohlo se pátrati.

Jen takovým způsobem, jako pracovali pánové J. Hellich, Dr. J. L. Píč, † V. Požarecký a J. Vaněk o archaeologický výzkum ve středních Čechách, lze dopátrati se konečně o pravěku našem jistoty a jasné pravdy. *F. Slavík.*

České státní právo. Historicky vykládá Dr. Josef Kalousek, řádný prof. historie české na české universitě v Praze. Vydání druhé, místy opravené. Praha, 1892. Stran 653.

Od prvního vydání této vzácné knihy roku 1871. uplynulo přes dvacet let, tak že bychom dobře nazvati mohli vydání druhé jubilejním. Vydání toto jest činem nemálo záslužným, neboť „praktická potřeba, vzniklá zápasem našeho národa za státní svéprávnost zemí koruny České“ nejen že neochabla, nýbrž velmi zmohutněla. Kalousek dobře učinil, že text prohlédl a dle novějších pokroků v bádání historickém změnil i doplnil. Přes to však změn není mnoho, což jest jen důkazem, jak důkladně bylo spracováno hned vydání první. Rovněž osnova a rozvrh zůstaly.

Celý spis má šest velikých oddělení a závěrek. V prvním jedná se o právním poměru státu Českého k říši Německé až do roku 1866; v druhém o celistvosti a státoprávní samobytnosti koruny České; ve třetím o dědičnosti a volitelnosti říše České; ve čtvrtém o právním poměru mezi národem a králem; v pátém promlouvá se o zemském zřízení v Čechách a na Moravě před bitvou, a v šestém po bitvě Bělohorské až do roku 1871. V závěrku jsou zajímavé zprávy o řádu korunovačním, o obřadech s ním spojených, o významu korunovace a o slibech korunovač-

ních v nynějším pokolení. — Listinných příloh uveřejněno jest ku konci díla veliké množství dílem úplně, dílem v regestech. Připomínám z nich zvláště „seznam privilegií potvrzených markrabství Moravskému od císaře Ferdinanda II., 26. června r. 1628.“

Moravě, jakožto „přednímu údu koruny České“ věnována jest v knize zvláštní pozornost. Kalousek velmi zevrubně probírá poměr její k Čechám v jednotlivých dějinných obdobích a zaznamenává všecky případy samostatnosti její i odtržení od Čech. Jasně pojednává o sněmích generálních a jejich právomoci, o zemských sněmích moravských, o zřízení a soudnictví, o součinnosti Moravy při volbách českých panovníkův a vůbec o všem, co jest karakteristickým pro poznání skutečného stavu a poměru země Moravské k Čechám. Hlavními pojítky zemí koruny České byla osoba královská, dvorská kancelář, společná obrana proti nepřátelům, generální sněmy, mezinárodní smlouvy, samostatné finance královy a od r. 1527 komora královská, s níž souviselo zřizování lén komory České i komorní soud společný všem zemím, dále hornictví a mincovnictví, královská rada nad appellacemi a konečně právo obyvatelské, zvláště pak udělování inkolátu. — Centralisační snahy panovníků českých v 16. století jsou po zásluze vylíčeny a prameny doloženy. Také dosti vyniká boj, který stavové čeští a zvláště stavové moravští bojovali proti centralismu na sněmích zemských. Boj ten vynikne ještě značněji, až budou vydány sněmovní památky moravské od nastoupení Ferdinanda I. až do bitvy Bělohorské. Pak bude asi záhadno, doplniti a zevrubněji vysvětliti některé náhledy Kalouskovy o moravském zřízení, čímž ovšem není řečeno, že by ve spise jeho bylo snad něco mylného. Naopak v celé práci patrný jest bystrý jeho úsudek a střízlivá objektivnost, které zvláště zde si dlužno vážiti, poněvadž předmět sám velmi snadno mohl by svésti k horování. Té výtky však této knize učiniti není možno. Kalouskovo „České státní právo“ náleží k monumentálním a nejlepším vědeckým dílům naší literatury vůbec; poněvadž nad to jedná o nejvážnějších zájmech českého národa, zasluhuje, aby od veškeré intelligence naší bylo čteno — a nejen čteno, nýbrž i procítěno. —

Sloh díla jest velmi jasný a poutavý, úprava skoro nádherná.

Kameníček.

Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce. Dějepisně statistický pohled od Fr. A. Slavíka. V Telči 1892.

Objemná práce Slavíkova (256 stran) jest jako novým Prodromem Moravographiae, totiž úvodním studiem k veliké Vlastivědě moravské, která jest chystána za redakce autorovy. Velepilnou, obsažnou svou prací o Moravě a jejích obvodech ve Slezsku po válce třicetileté podává autor dějepisně statistický rozhled, jak vypadala Morava i enklavy její slezské za doby nejhlubšího ponížení národního.

Slavík rozdělil práci svou do dvou dílů, které v jednom svazku jsouce združeny podávají napřed zevrubně materialy (díl I.) a potom výsledky, srovnání a vývody dle rozsáhlé látky zpracované (díl II.); prvý díl jest více statistický, druhý kulturně historický. Svědomitá a velezásložná práce Slavíkova ukazuje, jak veliký pokrok byl učiněn za dvě století. Autor složil svou studii z nejspolehlivějších pramenů tehdejších, z úředních popisů, které byly vykonány za účelem úpravy berní roku 1656, r. 1667 a znova v letech 1669—1679, kdy visitační kommisse prohlédla a popsala všechna panství a připojila různé poznámky. Úřední popisy její i také popisy z r. 1667 jsou zachovány v rektifikačním oddělení zemské registratury v Brně, jsou čistě psány, a dosud jich nebylo užito za účelem studijním. Slavík probádal suché ty číslice a jména, bohatý to pramen ke studiím o poměrech lidu, jednotlivých obcí a panství jakož i veškeré Moravy tehdejší. Suché číslice, suchá jména, ale mluví smutně, dojímavě a ukazují, kolik dědiny moravské tehdy zkusily. Seznáváme tu předně statistiku jednotlivých krajův a panství i poddaných obcí, které zakusily nejvíce, které byly pusté, a jak bývaly veliké, potom různé zprávy kulturně dějepisné, jak byla půda nově rozdělena mezi osadníky, zprávy o poddanství lidu, o tehdejších školách, o hranicích národnosti české a německé, o změnách místních jmen, o pečetech a znacích obcí venkovských, o církevní správě a o školách.

V díle prvém autor u každého kraje podává pohled na panství, kolik bylo poddanských pozemků na panstvích r. 1656, kolik z nich r. 1669—1679 někdy pustých a potom nově vzdělaných a kolik stále pustých, kolik domů bylo r. 1667 osedlých, lhotních aneb nově osedlých, kolik pustých nových po válce a starých pustých od války. Potom jest učiněn rozhled po obcích,

které nejvíce utrpěvše měly nejméně čtvrtinu domů pustých, kolik rolí někdy pustých bylo u nich nově vzděláno a kolik stále pusto, a kde ostaly ještě tehdy (třicet let po válce třicetileté) vinice pusté. Za účelem srovnávacím jest napsáno, kolik lánů měla obec, a na konci, kolik domů r. 1880. Naposled jsou vyčteny osady tehdy vůbec pusté. Autor prochází nejprve krajem Brněnským, pak Jihlavským, Znojemským, Olomouckým, Hradištským a Přerovským. Srovnávaje výsledky statistické dokazuje, že nejvíce trpěla Morava jihozápadní. Potom prochází enklavy moravské ve Slezsku, pojednává zvláště o domech židovských, o majetku vrchností a o královských městech. Na konci jsou podány povšechné pohledy o domech r. 1656, o rolích a vinicích téhož roku. Podány jsou tu přehledné tabulky obyvatelské z r. 1656 a 1679 dle krajů a za účelem srovnávacím také dle sčítání z r. 1775, 1791 a r. 1822 dle nového rozdělení krajského a konečně přehled celkový o veškeré Moravě dle krajův původních a o slezských obvodech.

V díle druhém jest ukázáno, která města utrpěla nejvíce a která nejméně. Nejvíce utrpěla města česká, nejméně německá. Autor pojednává o počtu měst a vesnic a vypisuje největší obce s největším počtem obyvatelským. Krátce dotýká se správy obecní a pečetí i znakův obecných. Zvláště důležitým kulturně dějepisným pojednáním jest vylíčení změn národnosti, hlavně v obcích smíšených, pak také v krajinách ryze českých, hranice národnosti české a německé a celkový rozhled po změnách obou národností od války třicetileté po rok 1880. Potom jsou vyjmenovány osady nové, nové pusté usedlosti, a vylíčeny poměry poddaných. Pojednávaje o novém rozdělení pozemků, učiněném u veliké části obcí, podotýká autor, že podlé rozdělení pozemkového nelze souditi o stáří osad; neboť sám se o tom bedlivým studiem vlastivědným přesvědčil. Charakteristickým článkem autorova díla jest pojednání o tom, kde dědici zachovaly rodné domy nejdéle. Právě v takových dědinách, kde jeví se láska k rodišti a k zemi zděděné, zachovalo se také nejvíce různých památek církevních a světských, národních písní, nářečí, kroje a jiných význačných známek národního života. Autor také zvláště pojednává o církevní správě, o nedostatku kněží, o dekanatech, o farách, o počtu osadníkův, o panstvích a statcích duchovních, o školách dle krajův, o učitelích a o příjmech

učitelových a počtu žactva. Vše jest podáváno se zřením na nynějšek a způsobem srovnávacím s velikým množstvím přehledných tabulek. Konečně s kratším rozhledem zabývá se autor literaturou a uměním na Moravě a jmenuje spisovatele za století sedmnáctého a spisy jejich.

Dílo vzácné, které jsme nazvali novým Prodromem Moravographie (lze-li vůbec srovnávati dílo Pešinovo se Slavíkovým), zakončuje spisovatel vroucími slovy, která výtečně charakterisují vlastenecké smýšlení autorovo a účel, za jakým pracoval. V zadu jest seznam míst, o kterých jest v díle zmínka. Výborné práce Slavíkovy nesmí pominouti žádný moravský místopisec ani kulturní dějepisec. Každý, komu nejsou lhostejny osudy vlasti, rád sáhne po knize, která jest ovocem mravenčí píle a skutečné práce vědecké. Vydání, pořízené činným knihkupectvím Emila Šolce v Telči, jest úhledné, a cena objemného díla ve velké osmerce není veliká (1 zl. 80 kr.). Slavíkovu „Moravu" doporučujeme snažně všem vzdělancům, všem ústavům a knihovnám; neboť jest výsledkem opravdové práce*). *Fr. J. Rypáček.*

Okresní hejtmanství Holešovské. Popisuje Eduard Peck. V Holešově 1892 tiskem L. Klabusaya. Nákladem učitelstva hejtmanství Holešovského. Prodává se ve prospěch Jubil. fondu učitelského pouze u ředitelstva obecné a měšťanské školy císaře Františka Josefa I. v Holešově za 1 zl. 50 kr. Stran 247, 11 příloh s vyobrazeními a mapa jmenovaného hejtmanství.

Spisovatel zabývá se několik let památkami v okolí svého působiště a podal o některých zprávy do Časopisu vlasteneckého musejního spolku Olomouckého. Výsledek posavadní práce, již konal za spolupůsobení učitelstva škol okresu Holešovského, uveřejnil teď souborně. Učitelstvo okresu Holešovského chtělo vydati popis hejtmanství jako „pomůcku při vyučování země- a dějepisu na středním stupni školy obecné"; r. 1890 pak usneslo se při úřední konferenci, „aby vydaná kniha sloužila nejen pro školní potřebu, ale také pro potřebu veliké Vlastivědy

*) V knize jest několik málo tiskových nedopatření, na př. na str. 4. v 3. řádce shora r. 1873 (správně 1673), na str. 12. uprostřed r. 1669—70 (správně 1669—79), na str. 225. uprostřed M. Bissato r. 1667 (správněji M. Bisata r. 1661). Jiné tiskové chyby sám autor v zadu opravuje.

moravské, jakou naše musejní spolky, Olomoucký a Brněnský, společně vydati chtějí, t. j. aby obsahovala co možná všecek dosud neznámý material vlastivědný z našeho kraje".

Spisovatel procestoval celé hejtmanství a z původních pramenů čerpal. Sebranou látku složil vhodně tak, že celkem vyhovuje též osnově Vlastivědy moravské pro jednotlivé okresy (Č. M. M., 1891 str. 158—160). Nejprve dává přehled zeměpisný a statistický celého hejtmanství, potom všech tří okresů napřed zprávy o městech okresních, o Holešově, Vyzovicích a Bystřici pod Hostýnem, dále o jednotlivých dědinách každého okresu v abecedním pořádku, co obsahují tamní paměti a tištěné prameny. U každé obce podává, co známo jest o památkách místních, o poměrech církevních a j., jména pozemků důležitější; potom kdy byla osada založena nebo se poprvé připomíná, co utrpěla vojnami a vpády nepřátelskými, kde bylo právo hrdelní a jak se vykonávalo, které cechy v městech a p. Důležitější věci z listin podává věrně doslovně. Části o založení, jmenech, o bývalých poměrech a co utrpěly obce válkami, vložili bychom raději napřed; bylo by to spojitější. Lhota Dolní a Horní nespustly v husitské válce (r. 1420—34); bylať ještě r. 1449 fara v Dolní Lhotě (str. 112 a 113); po 30leté válce měla Dolní L. 10 osedlých, Horní 16 os. a 4 pusté domy. Holešov a jeho okolí utrpěly také velice vpádem tatarským r. 1663, v Holešově nejvíce 2. a 3. část města. (Zem. reg. podd. 12). Vyobrazeny jsou některé památky, jako na př. starožitnosti nalezené, pečeti a znaky obecní a cechovní; některé rázovité plány osad, na 18 přílohách náhrobky a velmi pěkná mapa hejtmanství, kreslená od L. Klabusaya v Holešově. Na konci díla jest pečlivě sestavený seznam místních jmen. Kniha věnována jest památce Komenského.

Celá práce svědčí o veliké píli a svědomitosti spisovatelově a zasluhuje veškerého uznání. Zdařila se náležitě, a řadíme ji spravedlivě mezi lepší díla toho druhu. Bedlivě spracoval, co se dosud na Holešovsku našlo; všechen ale dosud neznámý material vlastivědný tu podati, nebylo ještě možno. Rádi proto čteme v předmluvě, že spisovatel chce pokračovati v díle začatém, a přejeme k tomu chvalitebnému úmyslu nejlepšího zdaru. Maje akovou znalost oné části Moravy, může spisovatel jmenované okresy i do Vlastivědy moravské spracovati a důležitá místa podrobněji časem v samostatných spisech vydati.

Jesti věru čas, aby se ve všech krajinách pečovalo tak o poznání vlasti a jejích památek, jako s potěšením vidíme u velectěného učitelstva na Holešovsku a jinde. Rozšíří se tím žádoucí vědomí o vlastní zemi a národu, prospěje se škole i vědě. — Platí-li vůbec propověď: „Poznej svou vlast a budeš ji milovati!“, platí tím spíše o krajinách tak hezkých a památných, jaké jsou na Moravě. Ale málo celkem o nich je známo. Lid sám neví téměř nic podstatného již o nedávné minulosti své, a mnoho písemních památek je ztraceno neb neznámo. O nejbližší nám době, o XVII. a XVIII. století, vůbec známo jest poměrně méně, než o dobách starších, ale více propracovaných. I pro „Okresní hejtmanství Holešovské“ nalezl a podal horlivý spisovatel více původních zpráv do 30leté války, než z pozdějších let; u Vitonic (str. 230) na př. podotýká: „Jakými robotami byli Vitonští obtíženi, nelze prozatím udati“.

Proto tím více vážiti si musíme popisů všech panství na Moravě, o nichž dává zprávu Časopis Matice Moravské r. 1893 na str. 63—64, že nám zachovaly paměť oněch věcí. Z Vitonic, ku př. mimo rozličné platy velké robotovalo $^{3}/_{4}$ roku týdně: 49 usedlých po 3 dnech s potahem, 6 zahradníků po 2 dnech a 3 chalupníci po 1 dni pěšky, od sv. Jana do sv. Michala usedlí 4 dni, ve žních 6 dní (Reg. dom. 102). — U Všetul (str. 79) dodati lze, že $^{1}/_{4}$láníci robotovali týdně $1^{1}/_{2}$ dne s potahem, podsedkové po 3 dnech pěšky, všichni od 1. května do posledního září týdně 6 dní (R. d. 202); u Bratřejova celý rok sedláci po 3 dnech s potahem, velcí zahradníci 2 dni s potahem, malí buď po 3 nebo 4 dnech pěšky (R. d. 4); u Dřevohostic (str. 183—184) a jiných obcí: $^{3}/_{4}$ roku sedláci po 3 dnech 4spřežně, zahradníci po 3 dnech pěšky, chalupníci po 1 dni; $^{1}/_{4}$ roku po 6 dnech (R. d. 214). Později měli povinnosti dle robotního patentu z r. 1775.

I jména tratí, jak poznamenal spisovatel u Žop na str. 83, někde upadají v zapomenutí. „Tratě lesní, leče, označují se nyní pouhými čísly, i vymizí za nedlouho všecka stará jejich jména“. Skutečně se již tak děje. Srovnávaje jména tam uvedená a své výpisy z úředních popisů r. 1750, postrádám již mimo jiné trati ku př. u Rackové na str. 61 „Dívčí doly“, u Žop str. 83 „u Slaměného mosta“, u Bystřice str. 155 „Ochoze“ (jiná toho jména jest u Brusného, str. 168), za Hostýnem od „Obřan“, někdy

hradu, ale r. 1750 jedlového lesa 1568 měr, t. zv. Kšice, Příchlopy. Lutětín u Dřevohostic (str. 182) slove tehdy Lutotín, Hrachůvka (str. 56) tehdy Hrachůvky . . .

Také obecní pečeti jsou někde již ztraceny. I tu máme poněkud náhradu v popisech z r. 1749, kde pravidelně u jednotlivých obcí přitisknuta jest stará obecní pečeť, ku př. Pavlovice (str. 206) a Prusinky (str. 211) měly společnou pečeť s nápisem „Peczet diediny Pawlowicz“ z r. 1585.

Že spisovatel i k těmto věcem bedlivě přihlížel, zvýšuje cenu jeho díla.

Našemu tam učitelstvu slouží ke cti, že přispělo k dílu vlastivědnému a vydalo popis svého působiště nákladem vlastním. Tisk a celá úprava jsou vkusné, cena poměrně k obsahu a přílohám levná. Dílo samo doporučuje se každému uvědomělému obyvateli hejtmanství Holešovského a všem přátelům dějin.

F. Slavík.

Věstník Matice Opavské věnovaný kulturním a vědeckým potřebám slezským. Vydává se pro členy Matice Opavské. Nečlenům prodává se po 60 kr. Ročník 1892. V Opavě, nákladem Matice Opavské. Stran 49, v 8°.

Matice Opavská vykonala již mnoho, šíříc osvětu a vzdělání mezi českým lidem ve Slezsku. Pečuje o české školy, hlavně též o české gymnasium v Opavě, a zachovala četné památky ve svém archivě a museu. Teď učinila nový krok za důležitým úkolem svým: „odhodlala se, vydávati co rok pravidelně „Věstník“, věnovaný kulturním a vědeckým potřebám slezským, kterého se dostane každému členu Matice Opavské i nově přistupujícím zdarma. „Věstník“ bude jednati jen o Slezsku a tím se zavděčí nejvíce čtenářům žijícím mimo Slezsko; má sloužiti vědě i poučení, ale zůstati každému přístupným“.

Ctihodná jest taková jednotlivá již snaha za příznivých poměrův, ale tím více, když vytrvalá činnost jde za velkým, ušlechtilým cílem v poměrech méně příznivých, jak u Matice Opavské pozorujeme.

Časopis Matice Moravské bude zajisté vždy také působiti, aby prospěl i slezským potřebám kulturním a vědeckým; vyplní, co má úkolem*): „podávati důsledně především bádání o Moravě a rakouském Slezsku ve všech oborech . . ., zprávy vůbec

*) Časopis Matice Moravské r. 1891, str. III.

o veškerých úkazech duševního života na Moravě a ve Slezsku". I vítáme nový podnik Matice Opavské za podobným účelem, přejíce upřímně, aby se jí co nejlépe dařil.

„Věstník", jak ukazuje ročník 1892, vysvětlí mnohé věci z minulosti a přispěje ku vzdělání našeho lidu ve Slezsku. Obsahuje rozmanité příspěvky k dějinám práva, církve, školy, poměrů lidu a k starému místopisu.

Pilný badatel slezský, ředitel Vincenc Prasek, podává tu krátké, ale důkladné články, z nichž některé zakládají se na dlouholetém studiu dějepisném a filologickém, jako na př. Stará města česká a polská na Opavsku a Těšínsku" str. 12—13, a „Záhady místopisné na Těšínsku" str. 13—14. Doklady na str. 12—13 praví, že tu ve XIII. a XIV. století nevzniklo „ani jediného města na německém právě jinde, leč tam, kde před tím města na slovanském právě trvala". Všeobecně zajímavé jsou články Vinc. Praska: „Útočiště" v Opavě, t. špitál a kostel sv. Jana, kam se mohl odsouzený utéci a nebyl vydán; „Nepodezřelé právo" čili „veliká hromada", když o nějakém sporu v obci vypovídaly platně osoby z jiných dědin buď samy nebo s několika domácími; „Církevní pokora v Opavě vykonaná" od přísežních kmetů města Opavy, protože „nějakého kněze na skutku postiženého světským právem odsoudili na měch" (do měcha zašili a utopili); za to mimo jiný církevní trest vystavěli kapli s oltářem u kostela farního Panny Marie a vykázali na vychování kaplana 6 hřiven ročně z důchodů městských; „Svatební „výprava" šlechtičny a svatební smlouvy" r. 1672, 1656, 1655; „Stavovská deputace u kněžny Alžběty Lukrecie na Skočově 1638, Rektoři a žáci starých Opavských škol, Slezský alvarus" (znamenité učebné knihy jazyka latinského od jezuity Em. Alvara, podle nichž učilo se v nižších třídách na základě mateřské řeči žákovy); „Šlechtic študentem 1685—1691." V článcích podány jsou na vhodném místě doslovné výňatky pramenův. Následují příspěvky „K dějinám písemnictví ve Slezsku" (V. Sedlnický z Choltic, Frydrych Jiří Vlček z Dobré Zemice, Adam Borek z Tvorkova, Kniha Tovačovská Jiř. Fryd. Skrbenského), „Přehledy kulturní ze Slezska" (Jednoty na vydávání knih, spolky učitelské, knihovny, spisy periodické, musea a sbírky, archivy ve

Slezsku), „Archiv Matice Opavské“ od V. Praska. V oddílu „Písemnictví dějepisné ku Slezsku se odnášející“ podávají zprávu o nových spisech Miloš Radlinský, V. Prasek v tomto pořádku: nejprve o Slezsku vůbec, pak o jednotlivych částkách jeho, t. o Opavsku a Krnovsku i enklavách, o Těšínsku a Nissku, Osvětimsku-Zátorsku. I „Drobnosti“ obsahují zajímavé menší zprávy a listiny, nejvíce z minulosti lidu poddaného a řemeslnických pořádků. Vše podáno je slohem každému přístupným, též úprava jest pěkná. „Věstník Matice Opavské“ zasluhuje spravedlivého uznání a všemožné podpory*). *F. Slavík.*

Časopis musea království Českého. Redaktor Ant. Truhlář. Ročník LXVI.

První náš vědecký časopis dokončil ročník šedesátý šestý (1892) za nové redakce Truhlářovy. Hlavním obsahem jako vždy jsou různá pojednání dějepisná, kulturně historická, literarní a biografická. Z dějepisných článků předmětem svým poutají nás Tomkovy opravy a doplňky k životopisu Žižkovu, vykonané dle dvou listin z archivu Třeboňského (z let 1380 a 1399.), dle zprávy Dlugošovy o hájení hradu Radzína a dle nových pojednání Tomanových. Jest tu nově vylíčen slavný hrdina, jakým byl v krajině svého rodiště Trocnovského a jak se jevil jako čeledín krále Václava IV. Rodinné poměry Žižkovy jsou zevrubněji objasněny. Velepilný Aug. Sedláček důkladným pojednáním o ustálení hranic mezi Čechami a Lužicí, ovládaje podrobnou látku svého předmětu, shrnuje vývody své do tvrzení, že Šluknovsko s Frydlantskem patřilo k Lužici od pradávna, ale za to Žitavsko k Čechám. Lužice sahala západně po řeku Polici a po hranice arcijáhenství Nišského, tak že tato všechna krajina nade vši paměť lidskou byla pod svrchovaností panovníků českých. Kar. Vác. Adámek pojednává o rozloze a hranicích někdejšího Vratislavska se zřetelem k Čáslavsku, Chrudimsku, Hradecku a k sousední Moravě, podávaje vítaný příspěvek k dějinám rozdělení župního v Čechách. Pojednáním zevrubným jest zjevno, že ve východních Čechách jižně Labe a Tiché Orlice byly župy Čáslavská, Chrudimská a Vratislavská, ale bytnost domnělé župy Litomyšlské není zdů-

*) Členské příspěvky jsou: 100 zl. na jednou nebo po 12zlatových ročních lhůtách; 50 zl. nebo po 6 zl. roč lhůtách; po 2 zl. ročně.

vodněna. Ant. Rezek v drobných příspěvcích k českým dějinám za XVII. století pojednává o dani nápojové v letech 1646.—1650., jak byla vybírána a s jakým výtěžkem. Hermenegild Jireček rozpravou Studie ku kronice Kosmově vyličuje osazení země České (otázka keltická) a prvotní jméno její. Dle Jirečka byli Keltové prastarými obyvateli země České, mezi ně přistěhovali se Volchové Tektosagové (Vlaši), a jména Boemi a Boemia nemají vzniku z názvu Boji, nýbrž z obměněného tvaru Bojmi (sing. Bojem), kterýž název jest také keltský. Autor také probírá místopis Čech v kronice Kosmově. Vil. Gabler do řady svých pojednání o revoluci francouzské přidává novou úvahu o vlivu svobodných zednářů na průběh veliké revoluce francouzské, který byl, jak sami zednáři dosvědčují, veliký, ani nejpřednější revolucionáři byli sami členy lóží zednářských, a strannický boj za revoluce byl hlavním dílem jejich. — Neméně poutavé i poučné jsou články kulturně dějepisné a literarní. Ad. Patera uveřejňuje Nitranský zbytek staročeského passionalu o na nebe vzetí Panny Marie, který letopočtem 1389. patří do 14. století a byl nalezen v Nitranské knihovně biskupské na deskách knížky tištěné. Potom s poznámkami přesně otiskuje Radu otce synovi dle papírového rukopisu, chovaného v císařské veřejné knihovně Petrohradské. Jos. Truhlář vydává a rozbírá Mnichovské zlomky dramatických her staročeských, které poznal v Mnichově r. 1879. a které jsou úryvkem dramatické hry o Božím Těle, o vánočním hodě Božím a o neděli květné. Vavř. J. Dušek úvahou, Pokud Jiří Konstanc užil grammatiky Blahoslavovy, a srovnáváním Konstancovy Limy linguae Bohemicae (Brusu jazyka českého z r. 1667.) s Grammatikou Blahoslavovou dokazuje, že vlastenecký člen řádu Ježíšova užil práce českého bratrského biskupa dle přepisu nějakého žáka jeho. Jiří Polívka článkem Studie z literatury lidové probírá se legendami o putování Pána Ježíše po zemi, aby studií svou přispěl k určitějšímu vyznačení české fysiognomie lidové. Výborným pojednáním k ocenění vědecké činnosti slavného paedagoga jest pěkná studie o Komenského mapě Moravy, napsaná Jindř. Metelkou. Autor rozbírá nejdůkladněji vydání Visscherovo, zeměpisnou polohu, hranice, fysické stránky a místopis země Moravské a ostatní četná vydání mapy, která

jest i vzácným pramenem dějepisným i svědkem účinné původcovy lásky k vlasti. Ign. Kollmann, zaměstnaný archivními pracemi v Římě, podává zevrubný referat o archivě Sv. Kongregace de propaganda fide, o původě sv. kongregace, o zařízení archivu jejího, o významě a bohatství jeho, o jednotlivých jeho oddílech, o publikacích z něho a o dosavadních českých bádáních v něm, která zajisté dějezpytu českému budou velecenná. Jako pěknou ukázku svých kulturně dějepisných studií městských uveřejňuje Zikmund Winter pojednání o měšťanských librářích za XV. a XVI. věku, které svědčí o lásce českého měšťanstva ke knihám. Jos. Štěpánek doplňkem ke článku Helfertovu z r. 1877. a 1879. líčí hnutí náboženské na Litomyšlsku r. 1781.—1783. dle lat. zápisů děkana Mat. Ant. Střelského, který za tohoto hnutí byl farářem Heřmanickým. Jos. Zubatý seznamuje nás s indskou národní velebásní Mahábháratou, podává obsah všech 18 knih a zabývá se původem a vznikem epopeje a vydáními jejími. V. Piskáček u věrném přepisu uveřejňuje listinu kláštera Zbraslavského z r. 1418., chovanou ve sbírkach musea Roudnického a jednající o srovnání různice a pře, která byla mezi klášterem Zbraslavským a panenským klášterem Svatojirským o rozličné meze. Ant. Rybička podává některé bibliografické dodatky jakožto příspěvky k dějinám české literatury. — Hojné jsou také články a příspěvky biografické. Slovutný životopisec Antonín Rybička podává zprávy o erbovní rodině Karolidů z Karlsperka, z níž byl latinský básník český M. Jiří Karolides, humanista i upřímný vlastenec. Praotcem byl měštěnín Nového Města Pražského Karel Mělnický, otec básníkův. Podává také dodatky biografické o V. A. Ambrosovi, V. K. Holanovi a J. A. Zabranském. Frant. Tischer podává biografické zprávy o V. Brosiovi, O. B. Fisírkovi a Jos. V. Grotzovi, Boh. Strér o Ad Hubrovi z Rysenpachu, P. Lupáčovi z Hlavačova, Mik. Novaciovi Rožmberském a Janovi Sylvanovi, Jos. Hejna a Pav. Pučálkovi, Eduard Malý o V. P. Wichaeovi. Velmi záslužnou práci biografickou podniká Antonín Podlaha, který uveřejňuje třetí řadu svých velmi pilně shledaných dodatkův a oprav k biografiím starších spisovatelů českých, čímž velepilné dílo Jungmannovo znamenitě doplňuje i opravuje. Vítanou látku pro charakteristiku vědecké činnosti

Šafaříkovy v oboru bádání slovanských podávají dopisy Pavla Jos. Šafaříka Janu Kukuljevići Sakcinskému z let 1852.—1858., které uveřejňuje s příslušnými poznámkami M. Speranskij. Jest jich 29. Jos. Emler dokončuje vydání listů Antonína Marka Josefu Jungmannovi, jejichž uveřejňování bylo počato r. 1888. Poslední list ctihodného děkana Libunského a žáka našeho patriarchy má datum 10. dubna r. 1847. — Hlídka literarní podává úvahy a referaty hlavně o vědeckých prácech českých i nečeských, o časopisech i o spisech básnických a jest velmi hojná; neboť jest posouzeno 33 spisův a časopisův mimo stručný referát o spisech České akademie a mimo zprávy bibliografické. Úvahy psali J. Emler, Jar. Borecký, Al. Jirásek, V. J. Dušek, V. E. Mourek, J. Pelikán, A. Rezek, J. Teige, J. V. Novák, J. Polívka, J. Sedláček, J. V. Prášek, Jos. Karásek, Z. Winter, Jar. Vlček, J. Jakubec, F. J. Rypáček a redaktor sám.

Nejstarší náš časopis má redakci svěží a svědomitou a zdárně pokračuje. Prof. A. Truhlář zaslouží skutečného uznání.

Frant. J. Rypáček.

Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit, von Emil Werunsky. Dritter Band. 1355—1368. — Innsbruck 1892. Cena 4 zl. r. č.

Tímto třetím svazkem Werunsky připojil ku svým „Dějinám císaře Karla IV. a jeho doby“ nových šest kapitol. V první vysvětluje zřízení „českých korunních zemí“ v polovici 14. století, ve druhé pojednává o soudnictví (Ordo judicii terrae), ve třetí o zákonodárství Karla IV. v dědičných zemích jeho a o známém zákoníku „Majestas Carolina“; v posledních třech kapitolách rozepisuje se o politice Karla IV. od srpna r. 1355 až do nastoupení druhé cesty do Italie v dubnu r. 1368.

Právní dějiny zemí koruny České zabírají první třetinu knihy. Předmět však není vyčerpán, neboť Werunsky dotýká se vlastně jen některých význačnějších zařízení zemských ve správě, v soudnictví i v zákonodárství. Není dostatečně pojednáno o sněmích českých zemí, o poměru říše České k říši Německé, o poměru Moravy k Čechám, o všech druzích soudů a j. — Že se o těch věcech zmínka děje, nepopírám, ale nenalezl jsem nic systematického. Z toho pak, co jest podáno, není všechno správné. Snad nikdo by nesouhlasil s míněním, že stav panský

počíná se u nás tvořiti a od stavu vladyckého odlučovati teprve v polovici XIV. století. — Již Kosmas má zprávy o šlechtě „primi et secundi ordinis“ — a také na Moravě byly poměry určitě jiné; stav panský byl zde odedávna stavem prvním, od ostatních stavů odlučovaným*). V listině krále Jana Lucemb. z roku 1311 vyskytují se „barones, nobiles, clientes**), ba dokonce „Statuta Conradi Ottonis“ zdají se míti narážku na různé stavy šlechty, poněvadž jest tam zmínka o „nobilis vir“ a „druho“.

Částečně nesprávnou jest také věta: „Der Einfluss der die hohen Aemter bekleidenden Barone war vor allem tonangebend auf den vom böhm. König oder dem maehrischen Markgrafen zur Beschlussfassung über allgemeine Landesangelegenheiten einberufenen oder „gebotenen“ Landtagen, während sich die übrigen gleichfalls zum Erscheinen berechtigten Wladyken, die Praelaten und die Boten der königlichen bezw. markgräflichen Städte nur geringer Geltung erfreuten“. Jest však známo, že stav rytířský měl na sněmích v Čechách i na Moravě značný vliv, a že ani působnost stavu praelatského v době té podceňovati se nesmí, kdežto poslové královských měst ve XIV. století na sněmy vůbec nechodili. Výraz „geringe Geltung“ neodpovídá skutečnému stavu, který jest v Knize Tovačovské a Drnovské dosti vysvětlen. Ostatně W. v této části není vůbec důsledným.

Na str. 21—23 Werunsky pokouší se vyvrátiti mínění Palackého, že sedláci s českým právem byli dědičnými nájemníky statků panských .... a dle náhledu pozdějších historiků některých dokonce svobodníky. Werunsky míní, že čeští sedláci byli naprosto od vrchností svých odvislí a že draho si zakupovali německé právo, jímž teprve se stávali dědičnými nájemci statečků, které zůstaly majetkem vrchností. — Jest sice pravda, že německé právo poskytovalo sedlákům značnějších výhod, než právo české, avšak nesmí se také zde zabíhati na úkor pravdy do výstřednosti. V té příčině správnější jest mínění J. Čelakovského pronesené v Ottově „Naučném slovníku“ V. str. 465 a 486.

*) Viz pojednání V. Brandla v časopisu Matice moravské 1869 str. 145 sq. pod názvem: Stav panský a rytířský.

**) Cod. dipl. Moraviae VI. p. 37. č. 49: „Hoc sane attendentes, omnes regni nostri Boemiae et Moraviae principes ecclesiasticos et seculares barones, nobiles, praelatos, clericos et universos nostrae dicioni subjectos etc.“ — A v téže listině dále: . . . „barones, nobiles Regni nostri Boemiae et marchionatus Moraviae“. (Str. 38.)

Výklad slova „dědicones perpetui“ (str. 22), pořízený dle pozdějšího urbáře Strahovského, není rovněž správný. Nebyli to domkaři při klášteřích, vykonávající za nějaké políčko služební práce pro klášter, nýbrž dědici — dědinníci, „pozůstatek bývalého svobodného obyvatelstva, které tvořilo jádro kmenů“. V urbáři Strahovském název onen jest zajisté pouze místním, nikoli všeobecným.

Druhá kapitola práce Werunského jest výkladem známého „ordo judicii terrae“, a proto podává méně, než titul naznačuje. Soudní řízení není zemským právem.

Ve vypravování politických dějin Werunsky prací svou dokazuje, že Karel IV. byl pro říši Německou více než otčimem, jakož vůbec slavný tento panovník novým bádáním jeví se neustále zjevem mohutnějším a všestrannějším. Miloval nádheru, ale ještě více práci, miloval Čechy, ale také říše Německé byl neustále pamětliv. Tato část knihy Werunského jest dobrá. Vypisují se v ní dějiny říše Německé, vlastně styky Karlovy, jako císaře Římského, se sousedními zeměmi, hlavně s Francií, Italií, se stolicí papežskou, s Uhrami, s Rakouskými zeměmi a j. — Čtenář dovídá se lecčeho nového jmenovitě ve stycích Karlových s papeži vůbec a s Urbanem V. zvláště. Avšak i zde vynechána jest vatikánská listina, nalezající se v přepisu v zem. arch. Českém, pocházející z let šedesátých a pro nás Čechy velmi důležitá, v níž cís. Karel žádá papeže, aby do Horní Falce dosazoval kněze českého jazyka znalé, poněvadž v zemích těch žije mnoho slovanského obyvatelstva, které německým kněžím nerozumí. — Také není v knize zmínky o stavu Moravy za Jana Jindřicha, o době sice klidné a pro obyvatelstvo blahodárné, avšak velmi zajímavé. Werunsky všimnul si pouze dědičných úmluv, které v té době ve všech možných směrech byly uzavírány a při nichž markrabí Jan Jindřich zaručoval se svou osobou, aneb aspoň byl přítomen. Codex dipl. mor. s úplnými listinami ve mnohém byl by mu poskytnul jasnějšího názoru, než sbírky jiné, obsahující pouhá regesta. Codexu Moraviae však užito jen velmi málo. I jiných přístupných listin autor buď vůbec si nevšimnul, anebo neúplně a nedokonale; připomínám některé listiny archivu sv. Václavského a musejního Diplomatáře.

Poměr Karla IV. k vévodovi Rakouskému Rudolfu IV. jest líčen velmi podrobně a nestranně.

Po stránce formální kniha činí dojem, jako by psána byla někde v Giesenu a nikoli v Praze. Jména česká jsou téměř systematicky komolena přes to, že Werunsky česky umí. V rejstříku na počátku knihy (str. V.) píše propravzen, ve vypravování na str. 3. propavzen a konečně na str. 6. správně popravzen. Jednou čteme Meserschitsch, jindy Meseritsch, jednou Kourschiner Kreis, jindy Kourschimer Kreis. Názvy „Schleb", „Zwirschetitz" nebo dokonce „Swierschetitz" a pod. jsou při nejmenším, podivné, nejsou-li vůbec nestvůrami. — Kniha jest ovšem tisknuta v Inomostí, avšak Werunsky ji korrigoval. *Kameníček.*

Nová díla:

Jiří Polívka Dr.: **Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře.** Rozpravy České Akademie cís. Františka Josefa. Třída III. Ročníku I. číslo 5. — Praha 1892. Stran 143.

Jarosl. Vlček: **Dějiny české literatury.** Sešit 1. V Praze, nákladem Jednoty českých filologův 1893. Stran 64. Cena 60 kr.

Jan Nečas: **Německo-české názvosloví právnické.** V Brně 1892. Nákladem knihkupectví Karla Winklera. Celé dílo ve třech sešitech, stran 220. Cena 2 zl. 20 kr.

F. A. Slavík: **Morava a její obvody ve Slezsku po 30leté válce.** Dějepisně statistický pohled. V Telči, nákladem Emila Šolce. 1892. Str. 256. Cena 1 zl. 80 kr.

Ant. Rezek Dr.: **Dějiny Čech a Movavy nové doby.** Díl II. Sešity 14.—17. po 30 kr. U Kobra v Praze.

J. Šmaha: **J. Amos Komenský.** Životopisný nárys. Sešit 2. Cena 30 kr. Nákladem Fr. Bayera z Přerově.

Zpráva o činnosti Matice Moravské za rok 1892,

přednesená ve valné hromadě dne 21. ledna 1893.

Velectění pánové!

Činnost Matice moravské v minulém roce jeví se jako pokračování zvětšené píle a bedlivosti předešlých dvou let, v nichž položen byl základ k obrodě spolku. Výbor staral se o to, aby počet členů pokud možno se rozmnožil, neboť jen tím způsobem bude lze plně vyhověti vytknutému účelu. Čím více spolek bude míti prostředků, tím lépe bude moci působiti ku všeobecnému vzdělání našeho lidu a přispívati k rozkvětu poučné i vědecké literatury na Moravě. Ovšem výbor letos nemůže vykázati se tak značným přírůstkem nových členů, jako předešlá dvě léta — nicméně přibylo přece členů tolik, že po odečtení vystouplých a mrtvých spolek čítá na konci roku 1892 zakládajících členů 20, činných 149 a přispívajících 1089,

dohromady 1258, kdežto ku konci roku 1891 spolek měl členů pouze 1125, tak že přibylo přece v tomto roce 133 členů nových, totiž 3 zakládající, 1 činný a 129 přispívajících. Dlužno však připomenouti, že mnoho zásluhy v té příčině náleží také P. T. pp. důvěrníkům Matice moravské, kteří neustále získávají spolku nové a nové členy. Takových důvěrníků má nyní spolek v Čechách a na Moravě 80. (Viz Časopisu Matice mor. ročníku XV. str. 181 a roč. XVI. str. 175). Většina z nich správně i vzorně vybírá a odvádí také členské příspěvky z obvodu svého, tak že jim dlužno vzdáti za tuto horlivou činnost povinné díky. — Přičiněním našeho p. pokladníka přistoupil ke spolku letos větší počet mladších advokátů moravských; není zajisté pochybnosti, že časem tak učiní vůbec všichni. Celkem hlásí se k Matici moravské členové ze všech vrstev národa.

Příjmy spolku v roce minulém opět se zlepšily. Přijato vůbec i s hotovostí koncem roku 1891 pozůstalou 4321 zl. 56 kr. a vydáno 3907 zl. 81 kr. — Do vydání počítá se i 600 zl. zakoupené renty a značné mimořádné výdaje, totiž: 1. Podpora 150 zl. p. Františku Bayerovi v Přerově na vydávání spisů Komenského. 2. Účet za tisk „Knihy pro každého Moravana“ ve výši 1149 zl. 96 kr. 3. Za vazbu a expedici téže knihy 225 zl. 4. Zakoupení 1500 výtisků J. A. Komenského mapy Moravy za 46 zl. 73 kr. Bylo tedy mimořádných výdajů 1571 zl. 69 kr. — I přes to jmění spolkové přece se u přirovnání s rokem předešlým rozmnožilo o 122 zl. 30 kr., ačkoliv účty s knihkupci posud nejsou vůbec vyřízeny a tedy se nepočítají. Nedoplatků členských jest poměrně čím dále tím méně, k čemuž nemálo přispívá okolnost, že Časopis matiční vychází čtyřikráte do roka a tím členové jsou čtyřikráte upozorněni na povinnost svou ke spolku.

„Kniha pro každého Moravana“ zaslána byla dle usnesení výboru vůbec všem zakládajícím a činným členům, přispívajícím pak jen z roku 1890; ostatek prodal sám pan pokladník a rozebrali knihkupci, tak že ze 2000 výtisků zbývá na skladě jen málo exemplářů.

Časopisu Matice moravské ročníku XVI., který věnován byl památce věhlasného rodáka moravského Jana Amosa Komenského, vydány byly v ustanovených obdobích všechny čtyři sešity o 21 a půl archu. Ku třetímu sešitu přidána byla reprodukce Komenského mapy Moravy z počátku 17. století, pořízená péčí professora Dra. Jindřicha Metelky v Praze nákladem Slavného spolku Matice České, jimž oběma tímto opětně buďtež vysloveny vřelé díky za ochotu a laskavost, kterou přáním Matice moravské vyhověli. Ročníku XVII. Časopisu Matice moravské bude se tisknouti 1600 exemplářů. Příspěvků pro časopis jest hojnost, ačkoliv nepřihlásili se dosud za spolupracovníky ani všichni vědečtí spisovatelé moravští.

Výměnou posílaly Matici moravské spisy své: Královská Společnost nauk v Praze, Matice česká, Dobročinné družstvo v Petrohradě, Matice Ruská ve Lvově, Matice Slovinská v Lublani, Akademie Záhřebská a Akademie Krakovská. Předsednictví České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění oznámilo přípisem ze dne 5. července r. 1892 číslo 1129 výboru Matice moravské, že „správní komise jakož i třídy I., II. a III. České akademie přistoupily k tomu, aby Matici moravské zasílány byly publikace společné, pak publikace dotčených tříd výměnou s publikacemi Matice". Třída IV. prý na ten čas nemá publikací vydávaných nákladem Akademie. Zároveň byly našemu spolku poslány všechny spisy vydané tímto prvním naším vědeckým ústavem. — Nejnověji povolil výbor náš výměnu publikací „Společnosti přátel starožitností českých v Praze".

Úmrtím spolek ztratil v roce minulém tyto členy: Ze členů zakládajících: Jeho Eminenci kardinála lantkrabí Bedřicha Fürstenberka, arcibiskupa Olomouckého. — Ze členů činných: P. Ed. Stuchlého, arcikněze a faráře v Podivíně, Zdeňka hraběte Kolovrata Krakovského na Rychnově atd., Ed. Bloudka, c. k. berního v Telči a Matěje Mikšíčka, jub. úředníka severní dráhy cís. Ferdinanda v Brně. — Ze členů přispívajících: P. Ignáce Kašpárka, faráře v Komíně, P. Fabiána Krejčiříka, faráře v Březníku, Jana Krause, účetního v Nepomyšli, Ferdinanda Pittera, majitele parního mlýna v Jihlavě, Karla Štipáka, bohoslovce v Brně, P. Josefa Pazderku, faráře v Kateřinkách, Václava Leblocha, statkáře v Bilovicích a Karla Valečku, knihkupcova syna v Praze.

Ve výboru Matice moravské zasedali v roce 1892 následující P. T. pp: Jeho Excellence Egbert hrabě Belcredi jako předseda, zemský archivář Vinc. Brandl jako místopředseda, zemský officiál Vincenc Nebovidský jako pokladník; JUDr. František Alois rytíř Šrom, náměstek zemského hejtmana, Václav Royt, c. k. zemský dozorce škol, Karel Wittek, c. k. školní rada, František Bartoš, c. k. školní rada a gymnas. ředitel, Adolf Kubeš, ředitel státní české vyšší realní školy, professor Th. Dr. Josef Pospíšil, ředitel biskup. alumnátu, JUDr. Jan rytíř Lachnit, zemský advokát, professor P. Vladimír Šťastný, biskup. kons. rada, JUDr. Fr. Hodáč, zem. advokát, Fr. A. Slavík, prof. české realní školy, všichni v Brně. Ze členů přespolních Fr. Višňák, gymn. ředitel v Kroměříži, Fr. Bílý, c. k. prof. vyšší realní školy v Praze, Fr. J. Rypáček, c. k. prof. v Třebíči, P. Alois Hrudička, kons. rada, děkan a farář v Telči; konečně Dr. František Kameníček, professor realní školy v Brně jako jednatel. Za revisory účtů byli zvoleni a pokladnu prohlédli pp.: Jos. Pejčoch, zemský officiál a František Boř. Wurm, sekretář banky Slavie.

Výbor odbýval porady své 18. ledna a 8. října roku 1892, pak 13. ledna r. 1893, v nichž pojednal o důležitějších záležito-

stech spolkových. Jmenovitě zabýval se otázkou příští spolkové publikace, které by se dostalo členům za podíl vedle pravidelného časopisu asi v roce 1895 nebo 1896. Pan školní rada František Bartoš uvolil se na žádost výboru upraviti k tisku druhý díl Dialektologie moravské, čímž toto důležité dílo bylo by ukončeno. Populární spis nebyl nabídnut Matici moravské k vydání vůbec žádný. Na žádost vys. c. k. místodržitelství moravského výbor svolil poslati některá hledací díla historická a filologická svým nákladem vydaná bibliothece die consultazioni ve Vatikáně, zařizované nově dle rozkazu Jeho Svatosti papeže Lva XIII. — Musejní spolek Brněnský požádal přípisem ze dne 12. prosince 1892 výbor Matice, aby věnoval slavistické spisy, které Matici moravskou docházejí, musejnímu spolku na doplňování slavistické knihovny při spolku tom zařízené. Výbor Matiční po zevrubné úradě žádosti té vyhověl, avšak s tou podmínkou, že díla Maticí moravskou slavistické knihovně Mus. spolku Brněnského přidělená zůstanou majetkem Matice moravské a zařaděna budou do zvláštního oddělení. — Konečně novému výboru ponechán byl úkol jmenovati vhodné důvěrníky z učitelstva ještě v těch krajinách Moravy, kde známost o ní mezi učitelstvem a intelligencí vůbec jest posud nepatrna.

Z výboru letos podle stanov vystupují pp.: Zemský školní dozorce Václav Royt, ředitel české realní školy Adolf Kubeš, školní rada Karel Wittek, prof. Th. Dr. Josef Pospíšil, zemský advokát JUDr. Jan rytíř Lachnit a prof. Fr. August. Slavík, avšak mohou opětně na tři léta býti voleni.

Konečně dlužno vysloviti díky a veřejné uznání všem příznivcům spolkovým vůbec, zvláště časopisům a politickým listům jak na Moravě a ve Slezsku, tak i v Čechách, jež ochotně uveřejňovaly spolkové zprávy a podávaly posudky zvláště o Časopise Matice moravské.

Rok 1892., který jest 43. od vzniku Matice moravské, ač nebyl v ničem pro spolek zvláště význačným, bude přece v dějinách jeho památným hlavně proto, že v něm Matice moravská provedla ve příčině povinností svých ku členstvu konečný pořádek a počala v každé příčině pravidelný život. „Knihou pro každého Moravana“ dostalo se členům dlužného podílu za rok 1890, finančně se spolek naprosto zotavil a počet členů dostoupil takového čísla, že možno v každém směru považovati trvání jeho za zajištěné, ba lze nyní od Matice moravské očekávati nenáhlé zlepšení literárních poměrů moravských vůbec. Dejž Bůh, aby se tak brzy stalo! —

V Brně, dne 21. ledna 1893.

Dr. **František Kameníček,**
t. č. jednatel.

Účty Matice Moravské za rok 1892.

Položka	Příjmy	Hotovost zl.	Hotovost kr.	Cenné papíry zl.	Cenné papíry kr.
	Přenos z r. 1891	891	45	5150	—
1	Členské příspěvky . . .	2590	80	—	—
2	Úroky z cenných papírů . . .	215	55	—	—
3	Za knihy bylo utrženo:				
	a) u pokladníka . . 328·91				
	b) splátka bohoslovců Olom. . . . . 15·—				
	c) splátka Fr. Řivnáče v Praze . . . . 188·42				
	d) splátka J. Barviče v Brně . . . . 86·—	618	33	—	—
4	Zakoupená renta z přebytků pokladničních	—	—	600	—
5	Úroky z uložené hotovosti .	5	43	—	—
	Součet příjmů . . .	4321	56	5750	—

V Brně dne 7. ledna 1893.

V. Nebovidský,
t. č. pokladník.

E. hr. Belcredi,
t. č. předseda.

Porovnáno a v souhlasu shledáno.
V Brně 8. ledna 1893.

Josef Pejčoch, F. B. Wurm,
t. č. revisoři účtů.

Položka	Vydání	Hotovost zl.	Hotovost kr.	Cenné papíry zl.	Cenné papíry kr.
1	Bytné	162	—	—	—
2	Mor. akc. knihtiskárně: za Časopis . . . 832·23 za Knihu pro k. M. . 1149·96	1982	19	—	—
3	Honorář za články v Časopise XVI. roč.	427	98	—	—
4	Knihařské práce	166	50	—	—
5	Na zakoupení 600 zl. papírové renty 4·20%	587	09	—	—
6	Různá vydání: a) Podpora na vydání spisu Komenského . . . 150·— b) za mapu Komensk. 46·73 c) remunerace sluhovi 60·— d) za expedici Časop., Knihy pro k. Mor. a správní výlohy . 325·32	582	05	—	—
	Součet vydání . . .	3907	81	—	—
	U porovnání se součtem příjmů	4321	56	5750	—
	obnáší jmění Matice Moravské koncem r. 1892	413	75	5750	—
	u porovnání s jměním začátečným téhož roku . . .	891	45	5150	—
	zmenšilo se jmění při hotovosti o	477	70	—	—
	a v cenných papírech se **rozmnožilo** o	—	—	600	—

Seznam nových členů Matice Moravské
od 11. prosince 1892 do 15. března 1893.

Činní členové s příspěvkem 50 zl. jednou pro vždy: P. Alois Hlavinka, farář v Kučerové. Slavný musejní spolek v Brně (100 zl.).

Přispívající členové (seřadění dle míst — roční příspěvek 2 zl.):

Boskovice: Jan Mrázek, c. k. vrchní geometr. — Brno: Dr. Josef Dvořák, pref. pachol. semin.; Dr. L. Krupka, kand. advok.; Dr. R. Neuschl, professor bohosloví; Dr. J. Švec, advokát. — Brod Uher.: Dr. K. Večeřa, advokát. P. Bezděk, c. k. okr. škol. inspektor. — Brušperk: P. F. Grydil, kooper.; P. Jos. Navrátil, kooper. — Budějovice Mor.: Dr. B. Špindler, advokát; Fr. Procházka, obchodník. — Bystřice p. Pernšt.: Dr. Ant. Slavíček, advokát. — Cetkovice: Ant. Barta, koopetator Dlouhomilov: Frant. Kužela, farář. — Doubravník: Aug. Brzobohatý, farář. — Hradiště Uh.: Fr. Glogar, kooperator. — Jemnice: Dr. Jan Vejmelka, advokát. — Jičín (Čechy): Slavná občanská beseda. — Klobouky u Brna: P. Em. Koubek, farář; P. Josef Multus, kooperator. — Kněžice: P. Jan Vaněk, farář. — Konice: Dr. L. Šromota, advokát. — Křížanov: P. R. Veselý, kooperator. — Litovel: Karel Sychra, úředník cukrovaru. — Loděnice: P. Fr. Košut, farář; P. Zd. Opálka, kooperator. — Martinice: Václav Hněvkovský, úředník. — Martinkov: P. Josef Ševčík, farář. — Meziříčí Velké: Dr. Frant. Marek, c. k. okr. komisař; Frant Pěček, c. k. soud. adjunkt; P. A. Krejčí, katecheta. — Mikulčice: P. Frant. Tvarůžek, farář. — Mohelno: P. Jan Svoboda, farář. — Myslibořice: P. Václav Češkuta, farář. — Olomouc: Dr. Jan Novotný, advokát; dr. J. Hynek, advokát; sl. ředitelství arcibiskupské vzdělavatelny učitelek; Rud. baron Henniger, c. k. okr. inspektor; dr. Fr. Dostal, advokát; dr. F. Janiš, c. k. professor bohosl.; dr. Jan Kubíček, c. k. prof. bohosloví. — Ostrava Mor.: Erich Mládek, inženýr. — Ostravice: P. A. Nevřala, kooperator. Ostroh Uher.: Dr. Ant. Skládal, advokát. — Praha: Dr. Jos. Teige; dr. A. Zdařil, zubní lékař; JUC. Jan Úředníček, právník; Vlad. Weinerek, medik. — Přerov: Dr. Ev. Matouš, advokát. — Pustiměř: A. Smolík, učitel; Flor. Krejčí, učitel. — Rousinov Starý: P. Fr. Knajbl, kooper. — Růžená: P. J. Tenora, farář. — Sedlnice: P. A. Pospíšil, kooper. — Strážnice: Dr. Jar. Koutecký, advokát. — Šlapanice: Sl. obecní knihovna. — Štáblovice (Slezsko): P. F. Kotek, kooperator. — Telč: Viktor Horák, c. k. notář. Třebíč: Kašpar Zemene, c. k. notář. — Vedrovice: P. Jan Odstrčil, farář. — Vranov: P. Cyrill Bílík, kaplan. — Vyzovice: Dr. F. Barvič, advokát. — Zábřeh: Dr. Fr. Indra, advokát. — Zbejšov: P. Julius Koubek, farář. — Znojmo: Dr. Arnošt Gottwald, advokát. — Žďár: A. Kundera, c. k. notář.

V posledním sešitě vykázáno 1258 členů; přibylo nových členů 69, ubylo úmrtím neb vystoupením 14 členů, jest tedy všech členů Matice **1313**.

Za redakci odpovídá *Dr. Fránt. Kameníček.* — Tiskem Mor. akc. knihtiskárny. Nákladem Matice Moravské.

Bzenecký kancionál.

Podává K. Konrád.

Popisujíce Tištínský kancionál nenadáli jsme se, že hned na to dostane se nám do rukou druhého vícehlasného kancionálu moravského. Tohoto milého překvapení dostalo se nám laskavým prostřednictvím velectěné paní Vlasty Havelkové, začež jest nám jí vzdáti milé díky. I potvrzuje a rozšiřuje se jím naše domněnka, tam propověděná, že také na Moravě byli t. z. figurální literáti jako v Čechách a proto mám nyní tím více za to, že na Moravě bude se veřejného světla krýti ještě leckdes i třetí a čtvrtý a další vícehlasný kancionál. Zajisté žádoucno jest, aby též vyneseny byly na světlo veřejnosti, bychom nabýti mohli plnějšího obrazu této osvětové stránky českého národa na Moravě.

Druhý vícehlasný kancionál (rukopisný), jejž míníme, jest Bzenecký k. z let 1724.—1730., jenž náleží nyní děkanství ve Bzenci. Jest to tlustá kniha malého folia (asi jako Pomykalův kanc. v Olom. vlast. museu), na papíru psaná. Stránek udáno není. Vázána je tehdejším způsobem v dřevěné desky, hnědou kůží potažené. Na přední desce nahoře do kůže vytlačeno:

„Kancyonál literáků: Johannes Yoltman. L. P. 1739.“

Že sluší těmi „líteráky“ rozuměti literátský kůr Bzenecký, na jevo jde z knihy samé; neboť v mariánské písni „Poručím se v tvé ruce“ zpívají literáti této knihy: „V našem Bzenci městě nás chraň“ . . ., a později napsáno jest v té knize přání („vinš“) „bratrstva literáků panu děkanovi“ na koledu o vánocích. A pak se tu obsahují též dvě písně nové k Panně Marii Bzenecké, z nichž druhá počíná:

Poďte sem poutníci,
věrní milovníci,
do Bzence města
je krátká cesta,
— — — — — — —

Z těchto zápisů jsme zároveň poznali, co veřejnosti i nám posavad bylo neznámo, že totiž v Bzenci bylo také literátské bratrstvo, a sice figurální. A že mělo cvičených pěvců dosti, znamenáme z toho, že v tomto jejich kanc. jeví se rozmanité střídání hlasův a skladby až i pětihlasné. — Kdo byl jmenovaný Jan Yoltman (Goldman?), není v knize sice udáno; však nepochybuji, že byl písař té knihy školní a kůrový rektor, bez pochyby Bzenecký, ježto i v jiných rukopisných kancionálech moravských téže doby shledáváme jména rektorských písařů na čelných místech zapsána. Kromě toho podepsal se tento Jan Yoltman (r. 1739.) v knize i pod marianskou písní „Buď pozdravena blahoslavená“, (v čas vojny) snad na znamení, že ji sám také složil, ježto r. 1739. byla skutečně válka s Turky, jakž i zápis v knize dí, dokládaje o ní: „k žádnému našemu potěšení“. K tomu jest nám dodati, že psán jest tento kanc. vypsanou rukou krásným a pravidelným písmem tvaru gotického, jež patrně svědčí, že školní rektor jej psal. Na prázdných listech sem tam připsáno písní pozdější nedbalou rukou chatrným písmem. — Nemálo zajímá v knize i ta okolnost, že má drobné, malované initiálky, ponejvíce červenou barvou vyplněné, jež vyzdobeny jsou často oblíbenými motivy staromoravské, lidové ornamentiky rostlinné, zejména kytičkami v květňáku nebo v srdíčku nebo bez nich. O této ornamentice podá nám, myslím, zevrubnou zprávu vct. p. m. vs. Houdek.

Že byl tento kancionál psán též pro kůrovou potřebu rektorovu, na jevo jde z přidaných latinských zpěvů liturgických. I tyto zpěvy i české písně podávají se v knize čtyřhlasně, některé i pětihlasně, však vždy jen homofonně, čímž liší se od Tištínského kanc., jenž má i polyfonně složené písně. Z toho jest patrno, že Bzenecký kancionál není opis Tištínského, nébrž jest samostatně spracován, ač mají mnoho písní společně. — Roztříděny jsou písně kancionálu Bzeneckého celkem jako v Tištínském nebo v Pomykalově jednohlasném kanc. tak, že počínají ranní písně, pak následují zpěvy a písně dle církevního roku, tedy

1. nejprve rorátní zpěvy latinské (Mittit ad Virginem, Ecce concipies et paries, Rorate coeli desuper, Ave hierarchia), pak mešní zpěvy (česky) (Introit a dvoje Věřím), pak adventní písně. Tak má i oddíl vánoční nejprve mešní zpěvy: česká interpolovaná Kyriamina, Sláva Bohu a Věříme v Boha, pak obecné písně vánoční. A tak rozděleny jsou také písně 3. o umučení Páně, o vzkříšení Páně, o nanebevstoupení, o seslání Ducha svatého. Pak ale následuje 4. celá řada mešních zpěvů, staročeských interpolovaných Kyriamin, Et in terra a Patriamina (Creda), vše české, čtyřhlasně spracované. Po několika písních pozdější rukou sem vepsaných následují další mešní zpěvy české, t. interpolovaná „Svatý“ a „Beránku“ (Sanctus a Agnus) a dvě písně po pozdvihování. K těm řadí se 5. obecné písně čtyřhlasné a 6. marianské. Konečně 7. připsáno hojně písní různého obsahu: žalmové, poutní, za obecné potřeby a o Svatých. O svatých apoštolích podávají se opět nejprve mešní, pak obecné a zvláštní (3 o sv. Ondřeji, 2 o sv. Tomáši a 4 o sv. Janu evangel., o sv. Janu Nepomuckém, sv. Václavu, sv. Martinu, 4 o sv. Mikuláši, opět marianské (13 písní), pak opět o sv. Mikuláši, 3 o sv. Barboře, 3 o sv. Kateřině a 3 na den navštívení bl. Panny Marie. Na závěr kancionálu kladou se večerní písně, jako na počátku ranní; však večerní nejsou tu všecky, poslední listy jsou vytrženy. — Z toho stručného obsahu poznáváme, že zavírá v sobě Bzenecký kanc. velmi mnoho písní všech druhů, že tedy Bzenečtí literáti, pro něž byl psán, zajisté také hojným zpěvem oslavovali službu Boží po celý církevní rok, jakož i o poutích a jiných pobožnostech.

Co psáno starší, původní rukou, jest skoro vše notováno. Při několika písních vepsán jest do notových systémů toliko Cantus firmus (nápěv) a sice do třetího hlasu, jenž právě proto slul „tenorem“, že držel základní zpěv. Notace není beze značnějších chyb, zvláště při závěru nápěvu. Harmonisace není moderní, ale stará a prostá, často tvrdá a chybná, až hrubě chybná. Noty jsou bílé, tvaru staršího; někdy výjimečně psáno mezi bílé i dvé černých not, na př. v písni o sv. Václavu: „Když let osm set bylo“: ● |●|, což dle tehdejší theorie hudební stávalo se, by zpěvák rychle vyznal se, které noty do taktu patří k sobě, ježto neužívali ještě taktových čár. Že některé písně opsal písař t. kanc. ze starších kancionálů, poznáváme kromě řečeného

důvodu i ze starých znaků temp, jež při některých písních se jeví, na př. ₵3

Přihlédněme nyní zevrubněji k jednotlivým zpěvům a písním a vizme, z jakých pramenů jsou váženy a co v nich nového.

Jako Tištínský, Pomykalův, Raškův a j. moravské rukopisné kancionály, má i Bzenecký plno staročeských písní ve všech oddílech svých. Tak již v *ranních* shledáváme tyto: „Otče všemohoucí Bože náš, děkujeme tobě v každý čas“ (má též Tištín.), k ní Otče náš a zdrávas jako v některých našich kancionálech XVI. věku, „Díky Bohu vzdejme králi nebeskému (Miřinský, r. 1522), Otče Bože všemohoucí, slavný a divný v své moci (XVI. stol., mají též Tištín. a Pomykal.), Hospodine, uslyš hlas můj, předůstojný obličej tvůj (5. žalm, Blahoslav), Minula noční hodina, pokleknouc na kolena (Jan Táborský), Modleme se Otci svému v pokoře (XVI. věk); Bzen. kanc. má k ní starší, přiměřenější harmonisaci, než jest v Hudebn. památk. Zvonařových), Ráno vstávajíce z svého ustlání (též Tištín.) a j.

Následující 2. *zpěvy rorátní* počínají latinskými, z našich starých graduálů vzatými zpěvy: prosou „Mitit ad Virginem“ (Abaelardova), antifonou „Rorate coeli desuper“ a starou písní „Ave hierarchia“. Z následujících českých zpěvů jest mešní Kyrie „Hospodine Otče žádoucí, Bože náš všemohoucí“ vzato z našich starých graduálů neb kancionálů. Rovněž tak další písně: Vesele zpívejme (br. Lukáš), Zdráva, jenž jsi pozdravena andělem (Miřinský), Poslán jest archanděl k Marii Panně (XVI. stol. z latinské arcibiskupa Jana z Jenštejna), Moc Boží divná a nevýmluvná (čtyřhlasně již ve čtyřhl. graduálu Sedlčanském ze XVI. stol.), Po zlém pádu člověka (Rozenplut z r. 1601.), Vítej Jezu Kryste s nebeské výsosti (br. Augusta), Anděl k Mariji s nebe poslán bíše (Miřinský) a j. — Nová zdá se býti v tomto oddílu píseň s nápisem: „Archangelské poselství aneb zvěstov. Panny Marie:

„Novinu poslouchejte nikdy neslýchanou,
v srdci ji zachovejte nikdy nevídanou“ . . .

Staročeské jsou též tyto: 3. *vánoční mešní zpěvy*: Česká Kyrie „Hospodine nejvyšší Pane náš, jenž v nebi přebýváš“ (viz naše graduály) a „Hospodine studnice dobroty“ (též), jakož i ostatní k nim připojené *zpěvy* (Gloria, Credo). Po nich následuje pak mnoho starých *písní* vánočních, obecně rozšířených

a známých, na př.: Nastal nám den veselý, z rodu královského, Zvěstujem vám radost převelmi velikou, Poslouchejte křesťané, co se jest stalo, Prorokovali proroci, vzejde slunce spravedlnosti; pak prastaré: Andělové jsou zpívali, Ve městě Betlem řečeném narodil se Pán Krystus v něm, a jj. Všecky tyto zpěvy a písně jsou čtyřhlasné. Píseň „Narodil se Krystus Pán, veselme se“ tu pohřešujeme, však jest po postních písních pozdější rukou zapsána. Za to shledáváme i zde koledu, tehdáž obecně známou a rozšířenou:

> **Vesele vánoční hody**
> **zpívejte všichni (dítky) koledy . . .,**

již má též Pomykal, Holan, Šteyrův svatováclavský kanc. Bridellius (1658), Rosenmüller (1712), a j. — V písni „Radujte se křesťané z milosti vám dané“ (Adam Michna?) ještě shledáváme starý tvar „n e b e **ščí** (konšelé)“.

Pak následuje jiný oddíl vánočních písní, později složených. Znamenáme to i na nápěvích jejich, jiš nikoli duchem choralným, nébrž ariovým slohem skládané, pak i v tom, že nápěv čtverozpěvu (cantus firmus) již není položen do tenoru, nébrž do sopránu, kterážto změna nastala až novější theorií hudební. Mezi těmito písněmi jeví se také: „Zavítej k nám dítě milé — smutných kratochvíle...“, již má také Šteyr, Holan, Pomykal. kanc. a j. Shledáváme zde také č t y ř h l a s n o u p í s e ň Adama Michny z Otradovic (viz jeho „Svatoroční Muzyku“ z r. 1661.): „Vítej Pane Jezu Kryste — narozený z Panny čisté — vítej laskavé děťátko, roztomilé pacholátko . . .“ Jako Michna má i Bzenecký kanc. nadepsáno: „Vánoční magnet střelec“. Také čtverhlas je týž jako u Michny. Tuť máme tedy jeden pramen, z něhož čerpal Yoltman (?) čtyřhlasné písně své. Dle tohoto vzoru vzdělal původce Bzeneckého kancionálu i následující čtyřhlasné písně: „Čas jest děťátko — pojď pacholátko. — do plýnek musíš“, jež má nápis „Vánoční kolíbka“, pak: „Nebojte se nyní pobožní pastýři, — zvolení Krystovi rytíři“ a j., jichž u Michny není.

Však i ze staršího vícehlasného kancionálu T i š t í n s k é h o čerpal Bzenecký kancionál. Důkazem toho jest z následujících písní 4. o u m u č e n í P á n ě píseň (bez not): „Černěť já se přistrojím“, jež textem je stejná jako v Tištínském kanc. Jinak jest i v tomto oddíle plno písní staročeských, však veskrze čtyřhlasně spracovaných, na př. mešní Kyrie: „Hospodine Otče

žádoucí, Pane všemohoucí, o smiluj se nad námi“ . . . a písně: „Stvořitel nebe i země — chtěl tomu sám od sebe“, „Krystus příklad pokory“, jež má homofonový čtverhlas, kdežto Sedlčanský (ze XVII. stol.) a Tištínský kanc. mají k této písni polyfonový trojhlas; pak písně: „Jestiť psáno dávným rokem — Jeremiášem prorokem“ (Miřinského. velmi rozšířená), prastará „Jezu Kryste, štědrý kněze“, „Zdráv buď Kryste umučený, — v pravé ruce probodený“ (Rozenplutova), „O veliká milost Syna Božího — ráčil v světě trpěti mnoho“ (Miřinského; jiný čtverhlas než v Sedlčanském, ale Cantus firmus obou je stejný). Umučení našeho Pána milostného važ sobě křesťan věrný, (má jiný čtverhlas než Tištínský), Umučení našeho Pána Jezu Krysta, Stála matka litující (s jiným čtverhlasem, než má Michna) a j. Krásný tklivý nápěv a průvod má p. „Maria pod křížem stoje (!) žalostně plakala.“ Nová jest: Ach smutné, přežalostné mne matce zarmoucené, (má pěkný nápěv v sopranu). Na její nápěv složena též následující: „Kteříkolivěk chcete sladkosti z té studnice“ (nová). Pozdějšího složení jsou: („Útrpná s Krystem trpícím a umírajícím společnosť“ — v záhlaví —): „Tak tedy láska jediná ode mne jsi rozloučená“; („Krysta neb snopeček myrhový aneb o umučení Páně“ — psáno v záhlaví —): Všecky práce a bolesti, které jsi vzal na sebe; („Salve a vale umírajícího křesťana k ukřižovanému Ježíši“ — v záhlaví —): Mdlím Kryste, smrt jest za dveřmi, a jj., též později připsané.

Rovněž takový jest ponejvíce i původ 5.) písní a zpěvů „o slavném vzkříšení Páně“. Nejprve jsou to zčeštěná velkonoční Kyriamina, Gloria a Patriamina se starými liturgickými nápěvy, jako v staročeských gradualech; pak následuje opět plno staročeských písní velkonočních, vše čtyřhlasně vyjma prvou „Bůh náš všemohoucí“. Prastará „Vstalť jest „tejto“ chvíle ctný „Vykupitel“ frygické toniny harmonisována v C-dur, však přece i v tomto rouše jeví neobyčejný nápěv její značnou sílu výrazu na sobě. Jest to docela jiný čtverhlas, nežli v Tištínském kanc. Píseň „Třetího dne vstal Stvořitel“ jinak harmonisována, nežli v Sedlčanském (ze XVII. stol.). A tak jest i v jiných písních, na př.: „Jezu Kryste Vykupiteli, Léto chvíle tejto, Krystus Ježíš Nazaretský, Ej ten silný lev udatný atd. I v tomto oddíle jeví se podle staročeských též písně novějšího původu: Nyní se vše proměnilo (též Pomykal), Ranní zář se červená

(Rozenplut) a j. — Mezi písněmi o nanebevstoupení Páně shledáváme také obecně známou a rozšířenou p. „Bože Otče z veliké milosti učinil's nám více nežli dosti" (toliko s nápěvem), jež uvádí se za pramen již ve zpěvníku Miřinského z r. 1522.

V písních 6.) o seslání Ducha sv. jeví se tyto staročeské p. (po mešních zpěvích liturgických): Navštěv nás Duše sv. — navštěv Mistře předobrý (Miřinský z latinské), Stvořiteli Duše sv. — s Otcem, Synem . . ." (Miřin.), Vítej sladký Těšiteli (Miřinský), Duch Páně svou sv. milostí naplnil srdce (Rozenpl.) a jj. Jedna vzata jest opět z Michnovy sv. roční Muzyky i se čtverozpěvem, t. j. „Svatodušní holubičko neprodlívej". (Mají ji též Pomykal a Raška.) Píseň „Oheň s nebe vydej sebe, o ohni vynšovaný . . ." jest porušený variant Holanovy písně „O sem s nebe vydej sebe, o ohni zaslíbený . . ." Holan podává píseň (ve své Capella rep. mus. z r. 1693.) čtyřhlasně, Bzenecký pětihlasně pro dva soprany, alt, tenor a bas, však má jiný, jednotvárnější nápěv.

Pak následuje jinou rukou psaná píseň (bez not): „Přijď o Bože Duše sv. s tvú radú . . .", jež má nadepsáno: „Píseň před kázaním nová, od pánů patrů misionářů z Uher 1735."

Mezi následujícími 7.) písněmi mešními (po interpolovaných Kyrie, Gloria, Credo nedbale psána jinou rukou „píseň nová o velebné Svátosti Oltářní", jež „má svou vlastní notu". Myslím, že jest to píseň pro Bzenecké literátské bratrstvo složená, ježto počíná: „Bratří, sestry v tento den zpívejme spolu píseň". Později tu shledáváme poprvé novou, nyní obecně zpívanou píseň o umučení Páně: „Již jsem dost pracoval pro tebe člověče". (Má též Raška.) Po následujících písních ke všem dílům mše sv. připsána jest p. „Ach, ach, běda, běda, bolesti jak mé srdce trápíte", jež má v záhlaví: „Tato píseň má se zpívati v suché dni po rekviem bratrském". Zdá se tedy, že i tato píseň složena byla pro Bzenecké liter. bratrstvo na vzpomínku a prosbu za zemřelé spolubratry a sestry.

Po dalších mešních zpěvech (interpolovaná to „Svatý" a „Beránku") připsáno tu chatrným písmem něco písní bez pochyby od Matěje Symla (literata?), jenž tu podepsal sebe a letopočet 1745.

Z následujících 8.) obecných písní na „obecní notu" jeví se staročeské na př. „Z hlubokosti mé těžkosti volám

k tobě Pane“ 129. žalm, jenž tu má staročeský nápěv (hes d̄ d̄ c̄ c̄ hes hes a — a hes c̄ a a g) v tenoru, maličko pozměněný. Zde také staročeská p. „Ježíši, věčný Bože, všecka má naděje“, jiz má i Šteyr v sv. václ. kanc., v Sedlčanském pak jeví se také čtyřhlasně; pak: „O blahoslavený ten člověk, který v dobrém strávil svůj věk“, jiż také v Pomykalu a Raškovi jsme shledali a již má i Sedlčanský kanc. čtyřhlasně.

V 9. oddíle „Marianských písní“ shledáváme nejprve (bez not) píseň Plzeňských katolíků z počátku 17. stol. „Hvězdo jasná, Panno krásná“ (v čas morní)[1]) pak píšeň v čas vojny „Buď pozdravena blahoslavená“ (též Pomyk.), píseň (bez not) „na celý svatý růženec“, jež „má svou vlastní notu“ a počíná: „Zdrávas Panno Marya, milosti Boží plná, na nejvýš požehnaná“... a jiné a jiné, však bez not. Pod jednou z nich („Zdrávas Maria smutných potěšení“) psán jest rok 1740.

V následujícím 9. oddíle čtyřhlasných žalmových a jiných písní jeví se také dvě pětihlasné: „Vysvoboď mne Hospodine z rukou nepřátelských“ a „O Kryste, kníže pokoje“. Zde obsahuje se mezi písněmi „o slově Božím“ také píseň „Zachovej nás při svém slovu a dej k němu víru živou“, již u utrakvisty Val. Polona (1582.) a j. shledáváme a již nekatolíci předělávali si každý po svém smyslu, někdy až i hanlivým způsobem proti náměstku Kristově,[2]) tak že každému pak to slovo „boží“ jinak a jinak dopadalo. — Zde obsahují se také známé písně Bosákovy „Otče náš milý Pane“ a „Bože Otče sešliž nám nyní Ducha sv.“ Tyto dvě jsou zde toliko jednohlasně, všecky ostatní čtyřhlasně podány. — Pak následují ty dvě písně „k Panně Marii Bzenecké“, o jichžto složení a vzniku není zde nic udáno. Z nápisu obou „píseň nová o P. Marii Svatobzenecké“ dalo by se souditi, že vznikly současně s tímto kancionálem. Prvá jest:

„Pozdravena buď Matičko,
o královno nebeská,
Krysta Ježíše Rodičko,
Panno Svatobzenecká.

---

[1]) Poprvé v katol. kanc. P. Sessia z r. 1631., pak v Šteyrově kanc. Jest v ní jadrná čeština. — U Sessia udáno, že vzata je z latinské. Též Pomykal a j. ji mají.

[2]) Viz na př. v Dvorského „Pamětech školsk.“ str 144. (z r. 1602.)

O překrásné místo tvoje,
které jsi oblíbila
šťastně, u předního háje
libost tvá svatá byla. Ad.

O nápěvu této písně tu psáno, že zpívá se známou notou, což značí patrně t. řeč. „obecní notu“. Druhou píseň k Bzenecké P. Marii přivodili jsme již dříve. I při této p. (Pojďte sem poutníci) udáno, že zpívá se známou notou; však zde nehodí se rozměr „obecné noty“.

Pak připsáno v kanc. chatrným písmem jinou rukou několik staročeských ze XVII. stol.: „Maria, M., nad slunce jasnější“, „Pod tvůj plášť se utíkáme, Panenko Maria“ (Telčský kanc., Šteyr), a j.

Pak následují opět čtyřhlasné notované písně za obecné potřeby, kdež opět jeví se staročeské, zejména písně za pohodlný čas a za déšť, na př.: Všemohoucí Bože my k tobě voláme, dej časy pohodlné, Pane Bože Abrahamův, Králi králův, Pane pánův, jež byla od XVII. stol. velmi se rozšířila (Pav. Sessia kanc. z r. 1631, Šteyr, Konyáš) a j.

V 10. oddíle (čtyřhlasné písně o svatých) jeví se tyto písně Rozenplutovy: Apoštolé, lidé zemští, učiněni jsou nebeští, Tento den jest nařízený křesťanům věrným k slavení (z latinské o mučenících), Duše křesťanská, pobožná, k radosti věčné stvořená (z latinské), a j. Sem vepsána pozdější rukou též nová píseň o sv. Janu Nepomuckém: „Plesej o země moravská. — rozplývej se v chvály všecka, — zpívej Janu svatému, — v skutcích svých (!) divotvornému, alleluja“; pak dvě jiné: „Kvítečku majálný — drahý rubínku“ a „Tisíckrát buď pozdravený — o můj věrný patrone“.

V dalším 11. oddíle shledáváme mezi písněmi o svatých, o Panně Marii a opět o svatých mnoho staročeských: „Když let osm set minulo . . .“ (o sv. Václavu, kterou má již Hlohovský, též Šteyr a j.), Nuž Václavovi svatému (Rozenpl.), Na den sv. Martina allel., vesel se všecka rodina, allel. (Rozenpl.), a j. K sv. Mikuláši jsou zde 4 písně, ve čtvrté volají k němu: Otče, náš Patrone; proto ke konci ještě jedna píseň o něm se jeví. — Z marianských jsou známé: Zdrávas růže červená (též Pomykal), Vesel se Panno, zavřená bráno (též v Pomykalově a Tištínském kanc.), Zdrávas hvězdo mořská, sv. Matko Božská (Pomykal), Každého dne jestiť hodné chváliti (t. zv. píseň sv.

Kazimíra; její čtverhlas vzat z Hlohovského kanc. z r. 1622.) Nové zdají se býti: O přenejslavnější Matko P. Krysta, Nech blahoslavenou všickni národové vyznávají tebe, Zdrávas nejsvět. Paní a Královno, „Zdrávas Maria Panno, ty's kvítek nejkrásnější“ (Raška: Zdrávas M. P., ty's květ nejkrásn.), a j. A opět následují písně o svatých.

Poslední 12. oddíl zavírá v sobě večerní písně, jimiž končí se (neúplně) tento kancionál. Z těch jediná je staročeská, „Pod večer tvá čeládka“, již má také Turolucký (1684), Sessiův (1631.) kanc. a j. Nové jsou: Ej již nešporní hodina mijí, Již se přiblížil čas noční, Již dokonavše práce povinnosti, Vždycky se sluší modliti a nikdy nepřestávati. Pátá: „Pod večer tvá čeládka“ není celá, ježto jsou tu poslední listy vytrženy. Na nich bylo možná staročeských ještě více.

Z tohoto stručného, ač neúplného přehledu poznáváme, že i Bzenecký kancionál má vskutku hojně písní všeho druhu z četných a přerozmanitých pramenů čerpaných, ponejvíce staročeské, ale i nové a původní, jako Tištínský, Raška a Pomykal, jimž hojností a rozmanitostí písní se rovná. Však hudební skladba jeví se v Tištínském kanc. mnohem vyšší a cennější, podobně jako v našich staročeských, vícehlasných kancionálech (na př. Sedlčanském, Mlado-Boleslavském). Zde umělá, často složitá (polyfonová) skladba, tam jednoduchá harmonisace, zde správná, v Bzen. kanc. často vadná, hrubá práce. — Kdo nám objeví další „figurálné“ kancionály a literátské bratřiny na Moravě?*) —

Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův.

Sestavuje Aug. Sedláček.

(Pokračování 5.)

13. Páni z Černé hory, z Doubravice a z Vildenberka.

Erb rodu tohoto byl štít, jehož vrchní třetina na příč byla oddělena a ostatek opět čarou zhora dolů na dvě rozličně malované části rozdělen. Nad helmou mívali ještě železný klobouk s rohy volskými, kteréž v starší době zdobili lupeny lipovými

*) Popis „Telčského Kancionálu“ viz ve „Vlasti“ r. 1893. č. 9.

svislými. Od dávných dob vyskytují se ve dvou větvích, jichž spojení již nelze vyhledati. Praotec první větve byl Hron, jenž se psal r. 1294 z Hrošky neb Hrušky, ale na pečeti jeho jest ještě jiné heslo, kteréž jsme rovněž rozluštiti nedovedli. Také nám jest neznáma ves, ve kteréž r. 1294 Jindřichovi, hospodáři svému v Brně, dva lány vysadil (Zurowitz), ač nejsou-li to Syrovice. (Reg. II. 703). Synem svým nazývá Matyáše. Tím synem zdá se nám býti Matouš z Černé hory, který se poprvé r. 1279 jako svědek vyskytuje. Nacházíme jej v potomních dobách při rozličných jednáních soukromých; r. 1286 vyskytuje se jako purkrabě na Ždánicích, t. r. stal se komorníkem práva Pracovského a r. 1289 byl komorníkem zemským a zároveň purkrabí Veverským. Jako komorník připomíná se naposled r. 1298 a zdá se, že brzo po svém starém otci zemřel. Téhož erbu a rodu byl také Apard z Černé hory a snad Matoušovým synem, jenž obdržel r. 1301 sám třetí od krále Vácslava dům v Brně a dva mlýny. Když r. 1305 statek ten s tovaryši svými prodával, byl komořím (podkomořím?) království Českého a psal se ještě z Cerné hory, kteréž snad tehdá ani neměl. (Reg. II.) V žádné paměti se později nevyskytuje a buď zahynul anebo upadl v chudobu. Jak se zdá, patří sem také vladyka, který se psal Otto de Parczs a na pečeti „de porcze". R. 1317 koupil si od kláštera Velehradského ves Valteřovice do svého a synův svých Oty a Kadolta života. (C. d. M. VI 91,) Konečně připomínáme, že téhož erbu užívali také Vojtěch z Bohdalic, kterýž se před tím (soudíc podle nápisu na pečeti) z Bořichova psával (T) a Parcifal z Náměště, který žil r. 1426 v okolí Olomouce. (Z. B.)

Druhá větev rodu tohoto vyskytuje se od konce 13. století napřed na Doubravici. Protiva z Doubravice vyskytuje se od r. 1293 až do r. 1308 jako svědek v rozličných jednáních soukromých a byl od r. 1305 také zemským číšníkem. R. 1297 učinil obdarování řádu templářův. Po r. 1308 jsme jej nenašli, rovněž není nic známo o potomcích, kteří by se byli psali z Doubravice. Z toho také je viděti, jak matné a klamné jsou zprávy Volného (II. b. 366) o nejstarších držitelích Doubravice a že ti, kteří tu byli před 14. stoletím, nijak k rodu Osovských z Doubravice náležeti nemohli. Co se pak týče Zbynka z Doubravice († 1331), o němž se mluví v pamětní knize fary Křem-

žecké (v Rakousích), lze jej (soudíc podlé křestného jména) za předka Osovských pokládati.

Potomky Protivovy shledáme na Vildenberce, hradu na bývalém panství Blanském. Praotec jich byl Půta z Vildenberka a bezpochyby také zakladatel hradu tohoto. Poněvadž se u potomkův jeho jméno Procek (zkrácené Protiva) vyskytuje, soudíme, že byl Půta synem Protivovým z Doubravice. R. 1318 nacházíme jej mezi nespokojenými pány a potom častěji jako svědka v rozličných zápisech až do r. 1340. (Reg. III., IV.) Úmrtí jeho následovalo nedlouho potom; ale manželka jeho Zdinka přečkala ho živobytím několik let. Z manželství tohoto pocházeli synové Procek, Půta, Ješek, Beneš, Oldřich. Nejstarší syn Procek oženil se ještě za živobytí otce svého s Klarou, dcerou Frenclína Jakubova z Prahy,*) žil ještě r. 1349, ale nedlouho potom otce svého smrtí následoval. S bratřími svými srovnal se o dědictví buď r. 1348 neb 1349. Při tom postoupila máti starším třem věno své ve Velešovicích na panství Vildenberském, poněvadž oni tu díly své měli, a Oldřich odevzdal čtyřem starším bratřím ves svou Hrušky, kteráž mu snad za díl byla vykázána. Při dělení pak obdrželi Procek a Půta po polovici hradu Vildenberka, a ostatní tři poukázáni jsou s dílem svým na hrad Buzov s panstvím.

Půta mladší, jenž se od r. 1340 připomíná, obdržel od mateře své Zdinky důchody její v Pozořicích a Velešovicích, poněvadž ležely na jeho díle. Týž obdržel také od mateře své podací v Pozořicích (1358), věnoval tehdá manželce své Markétě na Pozořicích, Šumicích a Čechách a daroval k oltáři v Pozořicích jisté důchody v Hruškách. R. 1365 byl již mrtev, zůstaviv vdovu dotčenou a tři syny. Na Vildenberce poroučeli tehda tři páni. Na polovici totiž někdy Prockově seděl v l. 1350—1371 syn jeho Půta řečený Šaclár (Schatzler) vybývaje odtud sestry své Anežku, Dorotu a Kateřinu, z nichž Kateřina byla vdána za Dytlina Mořice, měšťana Brněnského; druhou polovici drželi Půta, Ješek a Mikeš, bratranci jeho a synové Půtovi. Z těch Mikeš byl křížovníkem, dostal svůj podíl, ale neměl dílu na hradě Vildenberce, jehož polovici sice bratří jeho mezi sebe rozdělili, ale r. 1365 zase se s ní spolčili. T. r. také

*) Smlouvy svatební jsou v č. 110 starého formuláře (Summa Gerhardi ed. Tadra), k čemuž lze srovnati Jacobi cod. epist. n. 139, 140.

vložili ve dsky vinice u Němčiček Ješkovi z Buzova, strýci svému, a r. 1368 prodali vsi své Snovidky a Zavěšky. Půta Šaclár věnoval r. 1360 manželce své Markétě na Sobankovicích, Čechách a Pohoří a prodal r. 1371 polovici svou hradu Vildenberka a vsi Šumice, Pozořice, Kovalovice, Korolupy, Holubice, Čechy, Kruh, Vitovice, Velešovice a Hostěničku, všech těch vsí polovici markrabí Janovi. Několik dní potom odevzdali mu druhou polovici i Půta a Jan, tak že rod jejich na věky z držení Vildenberka byl vyveden a jen na malých statcích seděl. (D. B.) Půta Šaclár († l. 1379) zůstavil syna Tasa, který přijal r. 1390 sestru svou Markétu na spolek statku svého v Hruškách, ale jej r. 1409 prodal. (D. B.) O potomcích Půtových a Ješkových není nám nic známo.

Ostatní synové Půty prvního a nejstaršího seděli na Buzově. O Ješkovi a Benešovi víme to jistě; kromě nich připomíná se také r. 1353 Hynek z Buzova s bratrem svým Půtou v tom jistém zápise též z Buzova řečeným. Hynek, jenž byl ženat r. 1386 s nějakou Ořkou, držel Žeranovice, koupil r. 1381 ves Vlkoš a měl dceru Kateřinu, jež byla r. 1407 manželkou Habartovou ze Sulevic. Avšak Hynek ten nebyl rodu Vildenberského, nýbrž patřil k rozrodu pánův Žerotínských. Jan z Buzova koupil r. 1349 dědiny v Podole, Kozově, Ubičtově a Doubravici a desátý díl na horách Buzovských, oženil se pak s nějakou Anežkou, jíž věnoval na Lošticích a Moravičanech. R. 1365 zemřel zůstaviv syny Ješka a Půtu. Ti dostali r. 1365 ves Libnovec a koupili s mateří svou Drahanovice. Na Buzově neměli dílu, než drželi Loštice a některé vsi od panství Buzovského, ale strýc jich Beneš spolčil se s nimi r. 1368 na všechny statky. Půta oženiv se s nějakou Eliškou, věnoval jí na dílu svém Doubravice, Palonína a Ubičtova a prodal r. 1371 sedm svých vesnic. (D. O.) Zůstalo mu pak zboží Dolanské, kteréž r. 1378 také prodal (C. d. M. XI. 112) a zboží Loštické s vesnicemi Buzovskými, které prodal r. 1379 strýci Benešovi. (D. O.)

Beneš z Buzova, nejmladší syn Půty nejstaršího, připomíná se od r. 1349 velmi často. R. 1350 koupil polovici vsi Radnice, a oženiv se s Annou, dcerou Ondřeje z Dubé, věnoval jí na polovici své vsi Loštic, Palonína, Doubravice a Ubičtova. R. 1368 spolčil se se strýci svými Loštickými, což nemělo proň žádné

výhody, poněvadž statky své všechny prodali. R. 1373 byl podruhé ženat s nějakou Markétou, jíž věnoval na Važanech. (D. O.) R. 1377 daroval ves Těšov ke klášteru sv. Michala v Brně, (C. d. M. XI. 66) prodal r. 1379 díl svůj na Dolanech, též Palonín a Moravičany (XI. 138), za to však koupil Loštice a vsi Buzovské svých strýcův. Konečně prodal Beneš r. 1382 hrad Buzov, městys Loštice a vsi Podolí, Ubičtov, Olešnici, Jeřmany, Hvozdec, Veselíčko, Blažov, Kadeřín, Vojtěchov, Kozov, Svojanov, Bezděkov, Ospylov, Lidmírov, Hvozd a Milkov markrabí Joštovi (C. d. M. XI. 249), začež mu vykázáno zboží Bohuslavské. Při vkladu téhož zboží snad byl Beneš ještě živ. Syn jeho Procek připomíná se poprvé r. 1376 (C. d. M. XI. 22) a od té doby účasten byl všech jednání otce svého. Když pak obdržel r. 1384 zboží Bohuslavské, věnoval na něm manželce své Elišce. Ke sklonku téhož století náležel k nejvíce nepokojným pánům na Moravě. R. 1396 byl mezi těmi, kteří markrabí Joštovi proti biskupovi Olomouckému pomáhali, nejúčinlivější. (C. d. M. XII. 304). Potom měl při nějakou s Ješkem Puškou z Kunina města a o všecky škody a ústrky, které skrze ni spůsobeny, přišel r. 1397 mocně na Jošta markrabě a dva vladyky. (T.) Markrabě Jošt věnoval r. 1406 Kateřině, manželce jeho na Vranovém, Lhotce, Stříteži, Svinově, Vačetíně, Rovni a Pečikově (D. O.), ale nedlouho potom zbouřil se proti Joštovi samému a byv po dvakráte ve vězení, propuštěn jest teprve r. 1410 na dostatečný zápis, že škod činiti nebude ani na Moravě, ani v Čechách, ani v Uhrách (Z. B.) R. 1371 připomíná se také Půta, syn Půty Loštického, avšak snad již v mladých letech zemřel. Potomní tedy Vildenberští pocházeli buď od Tasa aneb Procka. Našli jsme v potomních dobách jen dva bratří, Procka a Břenka, snad syny Prockovy. (Lib. cit. III. 64.) Procka čteme také r. 1421 mezi těmi, kteří se na sněmu Brněnském proti husitům zapsali (Arch. č. III. 234). Mezi válkami zemřel jsa toho rodu posledním, tak že po něm nezůstaly nežli jen dluhy. Ještě pak žila Kateřina z Vildenberka, která držela vsi Vranové, Lhotu, Pečíkov, Střítež, Svinov, Vacetín, Roveň a Příkazy po Kateřině, mateři své (jak smýšlíme); ty pak dskami zapsala r. 1448 manželu svému Bohuslavovi z Přeboze.

(Příště dále.)

O některých případech záporu nadbytečného.

Napsal Fr. Bartoš.

Podstatné jméno svár znamená ode dávna tolik co váda, hádka, roztržka. Od některého času vyskytuje se, a čím dále hojněji se ujímá v témž smyslu záporný tvar nesvár. Jungmann cituje toho slova dva příklady, jeden z Vojtěcha Nejedlého (nesváry plésti), druhý jakožto usus z Prachenska. Že svár a nesvár nemůže původně znamenati jedno a totéž, jest na bíledni, jakož nejsou téhož, nýbrž právě opačného významu podstatná; důvěra — nedůvěra, kázeň — nekázeň, stálosť — nestálosť, pokoj — nepokoj, klid — neklid a p. Ale ne každé takové podstatné lze skládati se záporkou ne. Z podstatných odtažitých skládají se tak jenom taková, která znamenají nějakou vlastnosť nebo stav, jež se záporkou ne neruší, nýbrž v pravý opak mění. Nectnosť na př. neznamená toliko nedostatek ctnosti, nýbrž opak ctnosti: „neřesť, scelus". Podstatná, jež znamenají nějakou činnosť, neskládají v podobném významě se záporkou ne. Tak od podstatných: hádka, váda, roztržka, křivda atd. nemáme složenin nehádka, neváda, neroztržka, nekřivda. A tak nemožno ani od podstatného svár tvořiti složeniny nesvár, a kdyby to i možná bylo, musila by složenina tato míti význam právě opačný, tedy asi tolik co shoda, dobrá vůle atd.

Jak tedy nabyla složenina nesvár téhož významu, který má prostý tvar svár? Nelze si toho vyložiti jinak, nežli působením liché analogie hojných takových složenin smyslu podobného, jako: neláska, neshoda, nesvornosť, nepřízeň a p. Smysl záporný, který bytně obsažen jest v podstatném svár, vyjádřen i formálně nadbytečnou záporkou ne.

Od podstatného svár odvozeno jest sloveso sv á řiti se, hádati, vaditi se s někým: Vespolek se svářili, kdo by měl býti větším. O všeobecném léku sváří se (Jg.). Avšak složenina nesvár působí i na sloveso, a slýchati nyní často: „Nesvářili se vespolek" atd., a složenina znesvářiti se s někým m. očekávaného sesvářiti se jest původu dosti starého.

2. Nevražiti („v. vražiti, z vrah, forte pro navražiti, ut nestojte pro nastojte? vel ut censet Šafařík ex affirmativo ne, cf. nébrž), vražedlně, hrozně nenáviděti, nevříti, oko zlé na

někoho nésti“ (Jg.) Příklady slovesa nevražiti Jungmann uvádí až z Veleslavína: Jako na psa, hada, na čerta nevražiti. Hrozně na něho nevraží. Ve starší řeči vyskytuje se tvar nevražditi: Snad ty kočce proto nejvíce hovíš, že na nás myši nevraždíš. Pes na mne nevraždí podnes (Rada zv.).

Obě složeniny, nevražiti i nevražditi jsou původu a významu záhadného. Odvozuje-li se sloveso nevražiti od podstatného vrah, očekávali bychom vražiti, jako máme od podstatného sok sočiti na někoho. Sloveso vražiti ve smyslu „vražedlně nenáviděti“ uvádí Jungmann, ale až z nespolehlivého Rosy; ve smyslu opačném „laskavým býti, einem hold sein“ z Vusínova slovníku, podotýkaje právem, že je to „verbum suspectum, actum ex nevražiti, odisse“, asi dle obdoby sloves náviděti — nenáviděti.

Možná, že i tu působila lichá analogie. Podstatné vrah v původním významu „nepřítel, hostis“ vyšlo z oběhu, a tak i význam slovesa vražiti pozatemněl a sesílen formálně nadbytečnou záporkou dle obdoby nenáviděti někoho, nepřáti někomu a p.

3. Podobného asi původu je sloveso nevříti, zanevříti na někoho. Sloveso toto Jungmann vykládá: „z. ne adfirm., conf. nevražiti, et vru“. O prudkých vášních jest v obyčeji sloveso vříti: „Vře zlostí“, jako „vzkypěl zlostí, překypuje vztekem“. Očekávali bychom tedy kladné sloveso vříti na někoho. Tohoto kladného slovesa Jungmann uvádí jeden příklad z Pulkavy 68: Na svou vlastní krev, na svého syna kralovice vřela, druhý cituje z polského slovníka Lindeho, podotýkaje, že české sloveso jest nevříti. Jako vříti se nyní často zaměňuje přechodným slovesem vařiti (voda vaří m. vře), tak asi zaměněno nevříti slovesem nevařiti na někoho, nebo logičtěji „nevařiti s někým“.

4. Urvalý jest dle správného výkladu Jungmannova ten, „kdo se urval, t. utrhl od šibenice = šibalský, durchtrieben: hříšník, lotr urvalý. Příklady tohoto přídavného Jungmann uvozuje ze století 16. Ale přídavné neurvalý týž Jungmann vykládá za „neústupný, jehož urvati nelze, unabreissbar“. Nyní přídavné neurvalý nabylo téhož významu, který mělo dříve kladné urvalý, jak se zdá, působením hojných přezdívek složených se záporkou ne: nesrsta, nerůda, necita, neústupa a p. Kladný tvar urvalý potvrzuje se také příjmením Urválek.

5. Úrupný ve smyslu nynějšího urputný Jungmann srovnává s polským slovesem rupić = beissen, nagen: „Člověk chudý mluví s prosbami, ale bohatý křikati bude úrupně“ má bible Ben. v Přís. 18. 28 vulg. rigide, kdežto pozdější bible mají zuřivě nebo tvrdě. Než také tohoto přídavného vyskytuje se později záporný tvar neúrupný téhož smyslu: V smyslech vtipného, avšak neúrupného, kdež Jungmann prostě odkazuje „v. úrupný“. Příčina záměny této jest asi táž jako při adj. urvalý.

6. Nevrhlec uvádí Jungmann ze Sychrovy fraseologie a vykládá je za „nerůda, nezdara, ein abartiger Mensch“. K tomu přidává nevrhlosť = nezdařilosť a nevrhlý = nezdařilý, svrhlý.

Sloveso vrhnouti se, od jehož příčestí vrhlý odvozeno jest ono nevrhlec, znamená zdařiti se: Syn se vrhl po otci = má všecku povahu otcovu. Po kom se asi ten nezbeda vrhl? Nevrhlec by tedy znamenalo toho, kdo se vůbec nevrhl t. nenarodil,*) po nikom nezdařil, kdežto má znamenati toho, kdo se nepodařil, zle zdařil. O takovém říká se na Moravě: „Ten se vyvrhl z naší rodiny“, a v spisovném jazyce nazývá se správně svrhlým, svrhelcem. Podobá se pravdě, že Sychrův nevrhlec vznikl lichou analogií slov nezdara, nezbeda a p.

7. Rázně jednal, rázně se ho ujal, rázně zakročil, znamená tolik, co důrazně, odhodlaně, statečně. Nerázně mělo by tedy znamenati opak toho, tedy tolik co nedůrazně, chabě, slabě, ale znamenává druhdy totéž co kladné rázně. Příklady toho významu, jež Jungmann uvozuje, jsou všecky původu novějšího, hlavně ze Štěpánkových her divadelních a Sychrovy fraseologie: Přitlačí ho nerázně k svým prsoum a běží. Čechové se na ně obořili a je nerázně napořád tepali. Vozataj nerázně do koní bičem pral = hieb unbarmherzig. — Tak i Božena Němcová: Mikeš ho nerázně holí do hlavy udeřil. (V. 210 a j.)

Rázně a nerázně nemůže přece původně býti jedno, jako není jedno hřmotně a nehřmotně atd.; zdá se, že i tu působila lichá analogie záporných příslovcí nelítostně, nemilosrdně atd.

Ke slovům nerázný, nerázně ve smyslu kladném připlichtil se podivný druhotvar nehorázný, nehorázně, jehož Jungmannův slovník ještě nezná.

---

*) Srovn.: V sýře se zavrhli červi.

8. Místo ohromný slyšeti na východní Moravě z pravidla neohromný; působila tu patrně obdoba přídavných: nesmírný, neslýchaný, nevídaný a p.

9. Velmi zajímavá jsou v tomto vzhledě záporná příslovce neskoro, nebrzo, nebrz užívaná na Zábřežsku zcela ve smyslu kladného skoro, brzo jazyka spisovného i ostatních nářečí moravských: Trvalo to půl hodiny neskoro (= skoro půl hodiny). Bude mu nebrzo sto let (= brzo). Kózelníček (zelina) má ňať nebrz jako cerelová (= skoro).

Praděd.

Líčí V. Spitzner.

(Dokončení.)

A tak pozorujíce uvedené a mnohé jiné rostliny květeny alpské, dostoupili jsme až na temeno. Zvláštní pocit radosti a uspokojení naplňuje naši hruď. Pojednou, zběžně-li jen se rozhlédneme, jsme na okamžik sklamáni. A proč? Na severozápadě vystupují zdánlivě vyšší Koperník a Hochšár. Avšak to jest jen optický klam. Rozhlédněme se kolem! Je-li obzor daleko široko jasný, přehlédneme hezký kousek krásného božího světa. Ale s jednoho bodu to nemožno, musíme temeno pomalu obejíti a pozorovati. Obrátíme-li se k severu do Slezska, vidíme Frývaldov a Gräfenberk s údolím Bělé, a v něm na míle dlouhé řady domů od paty Jeseníka se táhnoucí. Přehlédneme velký kus slezské roviny až po Vratislavu. Na východě vidíme vlnité území Nízkého Jeseníka s mnohými městy a vesnicemi. Vidíme Uhlířskou Horu čedičovou na vulkanickém území v okolí Bruntálu, vidíme i horu Roudno, která svým obrysem tak nápadně nad okolí své vyniká, na vzdáleném jihovýchodě v modravé dáli na obzoru uvidíme i Karpaty. Jiný obraz objeví se zrakům našim, obrátíme-li se na jih. Do vnitra Moravy neviděti, v cestě stojí Vysoká Hole; avšak pěkný obraz spatříme na jihozápadě v údolíDěsné. Tímto směrem viděti možno až do úvalu hornomoravského. Obrátíme-li se na severozápad, spatříme Kladský Sněžník, někdy i Českou Sněžku. Kolem sebe přehledneme všechna temena Jeseníka s mohutnými hřbety horskými, které různým směrem odbočují, jakož i údolí jimi omezená.

Obcházejíce temeno Praděda, narazíme na velké balvany, na tak zv. Stolové Kameny. Na nich a kolem nich zajímá nás jejich vzácná vegetace. Mimo svrchu uvedené lišejníky z rodu Sphaerophorus roste tu černohnědá terčovka podsvětní (Parmelia, stygia), klikonožka válcovitá (Gyrophora cylindrica) a ze strupinatých lišejníků nejnápadnější jest Rhizocarpon alboatrum, Lecidella macrocarpa a j., keřovitá vrba zakrslá (Salix herbacea), vrba lapponská (Salix Lapponum), jalovec nízký (Juniperus nana) violka dvoukvětá (Viola biflora), řeřišnice rýtolistá (Cardamine resedifolia), drobný světlík pestrý (Euphrasis picta) a j. Utrhujíce tyto rostlinky, spatříme travou mihnouti se rychlonohou ještěrku živorodou (Zootoca vivipara), na níž mnohý již „císařský řez“ provedl, aby se přesvědčil o zajímavé biologické vlastnosti tohoto druhu. Z opeřenců uslyšíme na těchto osamělých výšinách lindušku vodní a vzácnou pěnici podhorní, jež ve střední Evropě na velehorách nad pásmem kosodřeviny neschází. Pokud se týče ptactva, nutno připojiti, že marně bychom v krásných lesích Praděda a v Jeseníku Vysokém vůbec hledali aspoň slušný počet druhů. Již mnohý turista se zklamal, doufaje, že tu uslyší úchvatný zpěv těchto našich miláčků. Lesy Praděda velmi málo opeřenců hostí a odtud ten klid, který cestovatele na jeho cestách skoro všude provází. Neschází tu ovšem tetřev, tetřívek, jeřábek, datel černý se svými příbuznými, lelek, sýkora uhelníček, pěnkava citronová, drozd, stehlík, červenka, skřivan podhorní, doupňák, hřivnáč a nemnohé jiné, leč to vše je málo. Toho příčinou bezpochyby jest krutá zima, která v těchto horách skoro osm měsíců trvá. Avšak ani ta neodstrašuje mnohé chladnému podnebí zvyklé opeřence; hojnost jeřabin je láká. Bývá tu krásná zimule, sněhule, křivka dvoupáskovaná a zejména kvíčala. Někteří ssavci hojní na rovině vystupují až blízko pod temeno. Stopy krtka viděti na lučinách temenu blízkých. Malinký rejsek vystupuje ještě výše. Mezi křovitými smrky slídí po vejcích jeřábka lasička. Někdy i veverka tu se zdržuje. Myš lesní žije pod Stolovými Kameny. Někdy přebíhá tudy i zajíc. Zmiji, znatelnou po Kainovu znamení na hřbetě, tu neuvidíš. Jest prý v Jeseníku hojná. Neviděl jsem ji ani zde, ani na jiném temeni a stráni Vysokého Jeseníka. Entomolog najde zde pod kameny mnohý vzácný druh: vzácné střevlíky Carabus Linnei, a černou odrůdu Hoppei, C. sylvestris, C. arvensis, vzácného

nosatce Erichinus Maerkelii a mnohé jiné uvedené ve spise prof. Kolenatiho: Fauna des Altvaters (1858). I mravenci tu se zdržují, mravenec hnědý a černý. Žije tu sudetský druh drobných puchýřnatek Phloeothirps Halidayi Kol., a na trávě uloviti možno sáčkem malinkou 2 mm. dl. cikadu hnědou, kterou Kolenati nazval Acocephalus sudeticus. Ta jistě tu nenatropí tolik hluku jako 8 cm. dl. cejlonská Pomponia imperatoria. Tak zvaní medvědi mezi hmyzem, dobráčtí čmeláci i na těchto výšinách poletují. Zde nemají jistě tolik nepřátel jako na rovině a v předhoří. Lišky jistě jejich hnízda nevyhrabávají, neboť v celém Jeseníku není ani jedna; již dávno všechny otrávili. Na všech temenech Jeseníka dva druhy čmeláků poletují: Bombus soroënsis a B. terrestris.

Avšak vraťme se k Stolovým Kamenům! Jakého jsou původu tyto na úplně zarostlém temenu se povalující balvany? Podívejme se na Petrštýn! Tam leží obrovský balvan zvící malého domu. Na Leierberku také; říkají jim tu Leiersteine. Na všech temenech Jeseníka je nalezneme, zejména na Furmanštýnu; jsou tu tak skupeny, že z daleka se zdá, jakoby tvořily jakousi korunu. Nejmenší jsou na Hochšaru. Tyto balvany jsou nejlepším dokladem mechanicky rušivého účinku vody a vzduchu. Výše druhdy vystupovala temena našeho Jeseníka, balvany tyto dosud nezvětralé jsou zbytkem oné druhdy vyšší části vrcholu. Prostý lid ovšem pohotově má jiný výklad. Čert je tam zanesl. Čert v pověstech v Jeseníku rozšířených vůbec velkou hraje úlohu. Rušivému účinku vody a vzduchu podléhají skály vzdorující železnému mlatu; tím spíše horniny měkčí. Balvany na Pradědu jsou šedá prahorní břidlice (fyllit). Na Petrštýně je to zelenavá břidlice chloritová. Z fyllitu šedého skládá se největší část temena Praděda, pod ním uložen je svor a ten spočívá na rule. Žula jen na úpatí na severní a východní straně vystupuje na př. u Vidlice (Gabel), mezi Švýcarnou a prameništěmDěsné. Diorit na východním a jihovýchodním svahu, rula amfibolová na severním svahu Malého Děda. Do nynější výše vyšinul se Praděd a vůbec celý Jesenik bezpochyby až začátkem doby neogenové (třetihorní mladší), jako všecky velehory středoevropské vůbec. Celý Vysoký Jeseník jest tudíž prastarou částí pevniny středoevropské, jest ostrovem prahorním, který v dávných dobách vytonul nad hladinu moře prahorního, který svědkem byl všech

geologických převratů, kterých Morava a Slezsko po době prahorní byly jevištěm. Praděd viděl na východní straně rozlévající se choboty oceánu devonského a kamenouhelného, slyšel duněti půdu otřásající se mohutnými erupcemi spoust čedičových v době neogenové, při čemž povstaly v okolí Bruntálu vystupující vyhaslé sopky Roudno, Hora Uhlířská a Venušina, viděl téci lávové proudy 5 km. dlouhé až do údolí Moravice. Nebudeme stopovati všechny ty převraty, jichž Praděd byl svědkem, přestaneme na těch, které v bezprostřední jeho blízkosti se udály. Kdo dovede udati počet těch tisíciletí, která přes jeho omšenou hlavu se přehrnula?

Pobyt na temeni Praděda jest velmi příjemný a lákavý, je-li vzduch klidný a teplý; pakli ale Aeolus větry v jeskyni uvězněné vypustí, pak nemožno delší dobu tu prodlévati. Chladné a prudké severozápadní větry do těla bodají jako ostré jehlice, pronikajíce i silný obal, kterým tělo své chráníme. S temene sběhneme rychle směrem ku Švýcarně asi hodinu cesty odtud vzdálené. Brzy se octneme mezi nízkými křovitými smrky a tu opět jsme dostatečně chráněni proti drsným a nepříjemným dechům Aeolovým. Kolem sebe vidíme opět mnohý vzácný druh alpské květeny, zejména různé jestřábníky (Hieracium), o nichž dosud nebyla zmínka. Nikdo by neřekl, že tyto na zdání jedno duché rostliny tvrdým jsou oříškem pro každého botanika, druhy kritické, v pravdě darvínské. Mají svoji literaturu. Nejnovější spis z péra předních botaniků evropských pocházející (Naegeli a Peter, Hieracien Mitteleuropas) knihou o „devíti zámcích“ nazván. Nejhojněji tu roste jestřábník horský v různých zajímavých formách (Hieracium alpinum), j. vynikající (H. eximium), j. podsvětní (H. stygium), j. načernalý (H. nigritum), vzácný j. moravský (H. moravicum), j. slezský (H. silesiacum), j. věsenkovitý (H. prenanthoides) a na tomto místě vzácný j. rudokvětý (H. aurantiacum), kterýž tu hojně sbírají jménem divokého šafránu. Při jméně této rostliny na mysl nám přichází vzpomínka smutná pro každého botanika moravského. Květena Praděda a Jeseníka vůbec rok co rok chudne. Některé vzácné druhy vůbec již vymizely, jiným hrozí pohroma v blízké budoucnosti. Ve Svýcarně a Ovčírně prodlévají každoročně botanikové a sběratelé z Německa delší dobu a odvážejí odtud plné bedny sebraných rostlin. Botanikové z povolání dovedou ovšem botanisovati rozumně,

nevyhubí všecky jedince některého vzácného druhu, avšak hrobaři květeny Jeseníka jsou t. zv. kořínkáři, jimž zde říkají „Wurzelgräber". Ti jsou na Pradědu po celé léto, a denně vycházejí na lup. Sbírají různé druhy pro lékárny, pro továrny likerů, pro domácí potřebu a pro zahrady. Zejména hledají odenky hořců (Gentiana) ku přípravě likéru „Praděd" zvaného. Před třiceti lety stráně Petrštýna hořcem jarním (G. verna) v době květu se modraly, dnes již tam neroste bezpochyby ani jeden. Hořec tečkovaný (G. punctata) z Velké Kotliny již dávno vymizel. Hojně tu sbírají odenek okoličnaté rostliny koprníku úzkolistého (Memu mutellina); zapáchá aromaticky, proto jej dávají do kořalky, také jej žvýkají. Vonný odenek rozchodníku růžového (Sedum rhodiola) přidávají do voňavek. Arnikou zovou omylem prasetník jednoúborný (Hipochoeris uniflora) a velmi hojně jej sbírají. Vzácnou hvězdnici horskou (Aster alpinus) a hvozdík nádherný (Dianthus speciosus) odnesli do zahrad bezpochyby již docela. Jak jinde dovedou chrániti dítka květeny, toho důkazem jest nedávné usnešení sněmu tyrolského, kterým se zapovídá prodávati na veřejných místech známou protěž alpskou. U nás především majitelů lesů na Jeseníku bylo by velikou zásluhou, kdyby těmto lupičům naší květeny jejich lupičské řemeslo prostě překazili.

Ve Švýcarně, dosti prostranném to letním hostinci, na jihozápadním svahu Malého Děda ve výši 1306 m. každý turista nalezne občerstvení. Zde objevil r. 1858 Kolenati zvláštní druh netopýrů, netopýra slatinného (Amblyotus atratus), který za jasných nocí temena Praděda, Velkého a Malého Děda oblétá, druh, který nesestupuje do nižších poloh. Ze Švýcarny vystoupíme na Malý Děd a poohledneme se po květeně bařin při prameništích Prostřední Opavy. Zde na stráních, jakož i na Pradědu a Leierberku vyvěrá několik bystřin, které v hlubokém údolí pod Vidlicí se spojují v Prostřední Opavu. Na těchto místech usadila se zcela zvláštní květena. Jsou to pažitka horská (Allium sibiricum) barvy nachové a zelenobílý česnek hadí (Allium victoriale). Na mnohých místech kolem Praděda jest hojný druh prvý, a taková místa nazývají česnekovými loukami. Vedle uvedených liliovitých neschází tu zdaleka nápadný suchopýr pošvatý, dříve jen z Jeseníka známý, nyní i v okolí Žďáru objevený, ve společnosti některých drobných a vzácných horských vrbek (Epi-

lobium), jako v. trojhranná (E. trigonum), v. horská (E. anagallidifolium), v. ptačincolistá (E. alsinefolium). Ostřice pošvatá (Carex vaginata) a o. chudokvětá (C. pauciflora) doplňují tuto vzácnou družinu. Na blízku neschází polokřovitá vlochyně (Vaccinium uliginosum), klikva bahenní (Oxycoccos palustris) a kýhanka (Andromeda poliifolia), řeřišnice Opizova, pojmenovaná po českém botanikovi Opizovi, všude jinde jen ne v Čechách uznaném, a šťovík horní (Rumex alpinus). Na těchto místech žijí vzácné druhy sudetských chrostíků, jež Kolenati Anabolia paludum a Halesus Brauerii nazval.

Chceme-li v tuto stranu sestoupiti do údolí Prostřední Opavy, brzy se ocitneme v bujném a hustém lese. Cesta tudy jest velmi příkrá. Tu nalezneme mnohé vzácné kvítko, které by se do každé zahrady hodilo. Vidíme tu velkolistý pryskyřník omějolistý (Ranunculus aconitifolius), stračku vysokou (Delfinium elatum), oměj šalamůnek (Aconitum Napellus), oměj modrý (A. variegatum) a žlutuchu orlíčkolistou (Thalictrum aquilegifolium), vesměs to příslušníky řádu pryskyřníkovitých. Leckterý známý druh z předhoří tu pohřešujeme. Z růží tu roste jen růže nící (R. pendulina), pro niž neplatí úplně přísloví: „Není růže bez trní“. Velmi chudá jest v Jeseníku vůbec květena ostružinníků, tak chudá, že nevyrovná se co do bohatosti různých tvarů ani zdaleka květeně některého nižšího horstva moravského, na př. vysočiny Drahanské. Roste tu jen ostružinník žláznatý (Rubus hirtus) a malinník (R. Idaeus), který vystupuje vysoko až do pásma kosodřeviny na př. na Hochšáru. Mnohotvárný rod růží a ostružinníků nemohl zde vyvinouti četné své zástupce, poněvadž bezpochyby již při posledních změnách, kterých doznala naše květena od doby diluvialní, jen tyto druhy tu rostly a křížováním s jinými, které tu nerostly, jiné druhy vzniknouti nemohly. Mimo to většina ostružinníků miluje polohy teplejší, tudíž i nepříznivé podmínky vegetační příčinou toho jsou, že tu tak málo nalezneme druhů, které v jiných horách moravských jsou dosti hojny.

Čím níže sestupujeme, tím více dítek květeny předhorní nám hledí vstříc. Sestoupíme do hluboké, horskými stráněmi kolkolem obklopené kotliny, Vidlicí zvané, kterou vede silnice z Frývaldova do Vrbna. Octli jsme se v nejkrásnějším údolí celého Jeseníka. Cestu vroubí vysoké lesnaté stráně, pod nimiž na pravé straně Prostřední Opava spěchá k Vrbnu.

Svrchu bylo uvedeno, že v lesích Praděda převládá smrk. Zajímavá jsou čísla, ukazující jak vysoko vystupuje smrk jakožto strom a keř na různých stranách Praděda:

na jihozápadě	1343 m.	jako strom,	1373 m.	jako keř,
„ jihu	1324 m.	„ „	1384 m.	„ „
„ východě	1277 m.	„ „	1343 m.	„ „
„ severu	1269 m.	„ „	1338 m.	„ „

Na straně jihozápadní vystupuje nejvýše jako strom, a odtud přes jih, východ a sever čím dále tím níže roste; jako keř dostupuje nejvyšší výše na jihu a jihozápadu, na severní straně nejnižší. Hranice v prvém případě dá se znázorniti křivkou sestupující od jihozápadu přes jih, východ a sever kolem Praděda, v druhém případě křivkou od jihozápadu k jihu vystupující a pak přes východ a sever sestupující. Se stanoviska lesnického určil nadlesní Micklitz čtvero pásem v lesích Praděda. První pásmo sahá až do výše 785 m., v něm převládají javor, klen, javor mléčný, jilm, borovice, modřín, dub zimní. V pásmu druhém, až do 1098 m. sahajícím, uvedené stromy nedosahují takové výše jako v pásmu prvém, za to ale vyvinují mnohem větší koruny. Buk v tomto pásmu nejvíce jest rozšířen. V pásmu třetím stává se smrk nízkým a zakrsalým, hojně jej provází jeřáb. Svrchní hranice lesů jest křivka mezi 1161 m. a 1380 m. probíhající. Ku čtvrtému pásmu náleží temena bez stromů od 1161 m. až do 1490 m.; tu roste jalovec nízký, kosodřevina, bříza pýřitá, vrba kopinatá a zakrslá.

Ze Švýcarny můžeme sestoupiti i jiným směrem pohodlněji. Sestup k Waldenburku jest ovšem také příkrý na některých místech; sestup přes Velký Jezerník do údolí Děsné k Winkelsdorfu jest pohodlnější a zajímavější. Do Winkelsdorfu dorazíme také, dáme-li se od Švýcarny přes Velký a Malý Jezerník k hostinci pod Červeným Vrchem, a odtud do Winkelsdorfu. Nejbližší nádražní stanice je Sobotín. Ze Švýcarny možno podniknouti pohodlně výlety přes celý Jeseník aneb jen na některé vrcholy. Turista pobaví se všude krásnou vyhlídkou, a cesty najde všude dobré, i bez průvodce může se odvážiti skoro všude. Spolek sudetský velkou má zásluhu o úpravu a označení cest, jakož i o zřízení letních hostinců od Hochšáru až po Praděd.

Obyvatelé Jeseníka jsou Němci; mluví nářečím slezským, jež vyznačuje se množstvím samohlásek. Nutno dobře pozor dáti,

chceme-li se domluviti. Samohláska *a* zastupuje často *e*, na př.: Der Wag ist racht schlacht; *e* zastupuje *i*, na př.: De Kender brengen Kerschen. Říkají: Das Maisla kroch ais Haisla, de Touchter hullt Bruot, a p.

Na konec ještě poznámku o počasí, které, jako na horách vůbec, jest i tu velice nestálé a proměnlivé. Nepříznivé počasí trvá tu obyčejně několik dní. Kdo tu zastane nepohodu, dobře učiní, když se vrátí, aneb vyčká někde v údolí obrat, ale za krásného počasí nikdo litovati nebude cesty ani námahy.

Nový pramen o svatém apoštolu slovanském Cyrillovi.

Napsal Fr. Pastrnek.

(Dokončení.)

Rozebravše krátce list Anastasiův, jenž na povahu našeho sv. apoštola tak krásné světlo vrhá, všimněme si některých vývodů Friedrichových, které mnohdykráte svou nepodstatností až zarážejí. Zdá se, jakoby prof. J. Friedrich — hlavní jeho dílo tuším jest „Kirchengeschichte Deutschlands“, jejíž I. část (Bamberg 1867) jedná o době římské, II. (Bamberg 1869) o době Merovingů, až po sv. Bonifacia — patřil do řady takových německých dějepisců, jako jest pražský prof. Constantin ryt. Höfler, jehož spisek: Bonifatius, der Apostel der Deutschen, und die Slavenapostel Konstantinos (Cyrillus) und Methodius. Eine historische Parallele (Prag 1887. 8^{0}. 64), předpojatostí proti Slovanům a jich apoštolům překypuje. Prof. Friedrich jest klidnějším vůči nám, avšak tajemnou nitku, která publikaci jeho s Höflerovou spojuje, bez obtíží odkrýti lze. Jedna z nejhlavnějších vět, kterou se Friedrich v přítomné rozpravě řídí, jak níže uvidíme, jest, že sv. Cyrilla úplně odděluje od bratra Methodija. A co dí Höfler? Na str. 26. jeho spisku čteme: „Man wird gut thun, vor Allem das Auftreten des Konstantinos von dem seines Bruders zu trennen.“ Heslo takové vzniklo z neznalosti pramenů slovanských a nemá jiného účelu, než svaliti všechnu domnělou vinu tehdejších církevních sporů na bedra Methodiova, aby se nějak, aspoň zdánlivě, ospravedlnil výrok sněmu Splitského (za papeže Alexandra II., 1061—1072), kdež se Methodij zove přímo „haereticus“.

Prof. Friedrich snaží se (str. 409 a násl.), pozdější příměsky a doplňky v legendě italské odloučiti a původní jádro její, práci

to Gaudericliovu, ustanoviti. Za takový přívěsek považuje zprávu, že sv. Cyrill teprve po nalezení ostatků Clementových cestu ku Chazarům nastoupil; touto změnou přepracovatel dostal se prý do nesnází a proto vymyslil si příčinu, proč Konstantin v Chersoně prodléval: aby se zatím naučil řeči chazarské a aby bádání po ostatcích podnikal. Obojí zpráva slovanským životem sv. Cyrilla se potvrzuje; avšak prof. Friedrich drží se slov Anastasiových „cum Cersonam quae Chazarorum terrae vicina est pergens ac rediens frequentaret“, neúplně a proto nesprávně takto jich překládaje (str. 408): „da er, zu den Chazaren reisend und von ihnen zurück kehrend, Nachforschungen . . . anstellte“. Sloveso „frequentaret“ v překladě jeho úplně zmizelo, a přece na něm největší tuším váha spočívá. Anastasius zajisté jen tolik dí, že Konstantin při častých návštěvách Cherzony po ostatcích pátral; tomu nijak neprotiví se zpráva obou legend, latinské i slovanské, že objevení událo se dříve, nežli Chazarská missí ukončena byla.

Tentýž přepracovatel učinil prý z Konstantina, jenž u Anastasia jest a zajisté také u Gaudericha byl missionářem, pouhého disputatora. Myslím, že prof. Friedrich nevšíml si dosti slov legendy, kap. 6: „praedicationibus et rationibus eloquiorum suorum convertit omnes illos ab erroribus“, čímž účel missí, jenž v kap. 1 označen jest slovy: „qui eos fidem catholicam veraciter edoceret“, úplně dosažen byl.

Ani s tím nelze mi souhlasiti, že by bylo příměskem pozdějším, když legenda biskupa Chersonského zove jednou metropolitou. Anastasius sice jmenuje jej dvakrát biskupem; proti označení jeho v legendě , kap. 5, jako „pontifex“, prof. Friedrich nic nenamítá; avšak slova v kap. 3: „civitatulae ipsius metropolitam“ jsou prý přídavkem přepracovatele pozdějšího, a podobně slova v kap. 5: „ac deinde Georgiam (Gloriam Bolland.) metropolim . . . transportavit“. Jelikož o žádném jiném městě řeč býti nemůže, než o Chersoně, jehož hlavou byl Nicephorus, tentýž, který i v slovanské chvalořeči náčelníkem města Chersona se nazývá, tož v zkaženém čtení „Georgiam metropolim“ skrývá se zajisté jméno Georgia, metropolity Chersonského, a místo snad původně znělo: „Georgii metropolim“, do metropole Georgiovy, již Anastasius také „urbs“ nazývá. S tím se asi shoduje, že na

synodě z r. 879 objevuje se Pavel, arcibiskup Chersonský. (Srov. str. 410, pozn.)

Za pozdější přídavek považuje dále prof. Friedrich konec kap. 9., kdež se vypravuje, že Konstantin zároveň s bratrem Methodiem od papeže Hadriana II. na biskupy posvěceni byli. Otázku episcopatu Konstantinova spojuje pak Friedrich s další otázkou, kdy Konstantin obdržel jméno „Cyrill"; i to místo pokládá za pozdější příměsek. Neboť jelikož se v listech a spisech Anastasiových, podobně jako v listech papežských a legendách slovanských jen o Konstantinu Solunském, příjmím filosofu, mluví, uzavírá Friedrich, že Konstantin ani biskupem nebyl ani jména „Cyrill" sám si nepřidal, nýbrž že obé později vzniklo, že obé jest tradicí čili výmyslem českým nebo snad moravským, při čemž mu na mysli tanou slova mnicha Sázavského (1126—1162): „Sclavonicis litteris, a sanctissimo Quirillo Episcopo quondam inventis et statutis". Takovému biskupu moravskému (beato Cyrillo Morauorum episcopo) konečně Martinus Polonus († 1279) připisuje i nalezení ostatků Clementových.

Co se především jména „Cyrill" týče, tož jen neznalostí pramenů slovanských, z části i latině i německy přístupných, p. Friedrichovi se přihodilo, že je považuje za výmysl asi XI.—XII. stol. Jména „Cyrill" nezná sice ani nejstarší kronika ruská (vulgo Nestor), nezná ho Jan Exarch Bulharský (Cf. Kalajdovič 129): a přece čteme v synaxaře evang. Assemanského ke dni 14. února: svętaago otьca našego Kyrila filosofa; v kalendáři Ostromirově (z r. 1056—1057): pamętь... prêpodobьnago otьca našego Konstantina filosofa, narečena vъ črьnьčьstvo imenъmь Kyrila. Také mnich Chrabr dí: svętyj Konstantinъ filosof, naricajemyj Kirilъ. Zpráva tedy obou legend, slovanské a italské, dobře jest zaručena. Konstantin skutečně, stav se mnichem, přijal jméno „Cyrill".

Mnohem obtížnější jest rozhodnutí v otázce biskupství Konstantinova. Tu zpráva legendy italské, k níž se i legenda moravská, podle výkladu Dobrovského (C. und M. Prag 1823, str. 68), připojiti může, stojí úplně osamocena, i v latinských i v slovanských pramenech. Otázce té věnoval P. Lavroskij obšírné pojednání (Žurn. minist. nar. prosvêšt. 1885) a dospěl k tomu, že hodnost biskupská sv. Cyrillu neprávem se přikládá. Podobně soudil již Assemanni, Calend. III. 109. Také Jagić (Archiv f.

slav. Phil. X. 1887 str. 309 k mínění tomu se přidává, ačkoliv dříve (Voprosъ o Kir. i Mef. SPb. 1885, str. 55) dopouštěl, že se památka o biskupské hodnosti Cyrillově, protože jí snad nikdy nepoužil a brzo se vzdal, obecně nezachovala, s kterým výkladem i Martynov (Revue 1887, str. 232) souhlasil. Já se odhodlati nemohu, abych zprávu legendy italské (a moravské) zavrhoval. Památka našich apoštolů v Římě tak rychle brala za své, že nenalézám doby, do níž bych přibásnění takové klásti mohl. Snad když za svaté prohlášeni byli? Víme-li však, kdy se to stalo? Nezapomínejme na slova papeže Jana X. z r. 925: ad Methodii doctrinam, quem in nullo volumine inter sacros auctores comperimus. Všecky pochybnosti by se rázem odstranily, kdyby výklad zvěčnělého historiografa B. Dudíka o freskách v San Clemente (Mittheilungen der k. k. Central-Comm. zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. XIV. Wien 1869, 1—8) se potvrdil.

P. Friedrich také upravení slovanského písma a zavedení slovanské liturgie pojal v obor svých vývodů. Spoléhaje jedině na latinské prameny (u Ginzela) a nevšímaje si zpráv slovanských, neustále při tom sváděn jsa lichou domněnkou o jakémsi moravském biskupu Cyrillovi, objeviteli ostatků Clementových a také písma slovanského, klade zavedení bohoslužby slovanské teprve do činnosti Methodiovy, po smrti Konstantinově v Římě. Proč? Protože legenda italská, jež v tom zajisté prý z Gaudericha čerpala, jen o překladu evangelia na jazyk slovanský mluví (str. 420). Jak prý mohl papež Jan VIII., jenž Konstantinovi zřetelně také jen překlad evangelia připisuje, krátce potom liturgické upotřebení jazyka slovanského zapovídati a překvapen býti, když uslechl, že Method vždy ještě slaví obřady slovansky? Slovanský pak překlad evangelia nijakého prý v Římě odporu nevzbuzoval, ani opposice biskupů se nezvedala, dokud Cyrill s Methodiem u Rostislava na Moravě působili. V tom se prý s legendou italskou i slovanský život Methodiův shoduje; jen mladší zprávy podávají opak toho. Spory s kněži německými nastaly prý Methodiovi, až po návratu z Říma počal působiti v území Kocelově, jež náleželo do církevního obvodu Solnohradského.

V otázce bohoslužby slovanské kurie římská bohužel kolísala. Nebyloť ustanovení jazyka liturgického nikdy dogmatem, a protož

domnívati se můžeme, že připouštění a zapovídání tvořilo mocnou zbraň politiky papežské, jak toho i Slované v tehdejších stoletích zakusili.

Papež Jan VIII. ji napřed zapovídal (legátem svým Pavlem, r. 873), později (r. 880) slavně ji potvrdil; po něm následoval papež Štěpán V., který liturgii právě potvrzenou co nejpřísněji opět zapověděl. Prof. Friedrich arciť nerozpakuje se, překážky svého mínění odstraniti; on pochybuje jednoduše o pravosti listu papežského z r. 880, jejž nazývá „slovansky zbarveným" (str. 433, pozn.), a jelikož i list Hadrianův, který se pouze v slovanském životě Methodiově zachoval, za pravý se neuznává, nemáme vůbec dovolení papežského pro slovanskou bohoslužbu. Slovanské naše prameny, rozumí se, pro p. Friedricha nijaké váhy nemají. Jak daleko vzdálil se tu církevní historik německý od povzneseného stanoviska, jakého slavné paměti Schlözer, Wattenbach, Dümmler vůči zřídlům slovanským zaujímali! Pochybovati o pravosti listu papežského z r. 880, jenž diplomaticky tak zabezpečen jest (srovn. Palackého Literarische Reise nach Italien. Prag 1838) [5]), znamená myslím opouštěti půdu historické kritiky a pravdy. Není to ani poprvé, že se listy papeže Jana VIII., Slovanům z části příznivé, za nepravé vyhlašovaly; srovn. Dobrovského Mähr. Legende str. 115. a násl.

Avšak Konstantin, podle prof. Friedricha, nejen že bohoslužbou slovanskou vinen není, nýbrž on také žádné téměř zásluhy nemá o upravení slovanských písmen. Gauderich prý o tom nic neví; v Conversio Carantanorum (z r. 873) neděje se o tom zmínky, naopak slova památky této: usque dum quidam graecus, Methodius nomine, noviter inventis sclavinis litteris, linguam latinam... vilescere fecit.. (Ginzel, Cod. 55) každý prý na Methodia potahovati bude; svědectví konečně papeže Jana VIII. (880), je-li vůbec pravým, více prý nedí, než že Konstantin slovanská písmena kdesi „nalezl" „vorfand" (str. 424), což prý beztoho lépe s vědeckými výsledky novějšími se shoduje, než vypravování legendární o vynalezení písma slovanského skrze Konstantina.

---

[5]) Při této příležitosti podotýkám, že podle facsimila u Palackého (Ital. Reise, Beil.) v originále stojí „a Constantino quondam philosopho." Tak píše i Rački, Viek i dielov., který také originál v rukou měl. Proč tedy I. Martynov hájí četby „quodam", nepochopuji.

To všechno se stanoviska filologického jest tak dalece správné, že o nějakém vynálezu písem slovanských, ani hlaholice ani cyrilice, řeči býti nemůže, nýbrž že se v obou případech jedná o upravení a přispůsobení písma cizího k účelům vlastním. Upravení takové jest dílem velikým, jehož epochálního dosahu nižádná pohrdlivá poznámka nám nezmenší. Mimo to Friedrichův výklad obou svrchu dotčených míst dokonce není správný. K prvnímu již Ginzel dobře podotkl (str. 35): „dass er Method für den Erfinder derselben gehalten, sagen seine Worte, streng genommen, nicht". Na druhém místě pak nevím opravdu, najde-li se, kdo by překlad Friedrichův schvaloval. „Litteras denique Sclaviniscas a Constantino quondam philosopho repertas", má znamenati: písmena konečně slověnská, která zvěčnělý Konstantin filosof „nalezl", „vorfand"!! Interpretace taková důstojně se řadí podle snahy, celý ten list zavrhnouti, jen protože v něm papež liturgii slovanskou, kterou dříve zavrhoval, slavně schvaluje.

Z vývodů těchto již patrno, že pokus prof. Friedricha, nynější podobu legendy italské vyložiti jako výslednici dvou obměn díla Gauderichova, nelze pokládati za podařený. Tím menší váhy mají poznámky jeho o pramenech slovanských, jež na něho dojem tak nepříznivý činí. Nejmladší z nich jest prý život Konstantinův, jehož příbuznost s legendou italskou nejspíše prý tak povstala, že některý obzvláštní ctitel svatého Cyrilla do Říma, k hrobu jeho, putoval a tam pramen tento seznal (str. 430). A pádným toho důkazem jest prý shoda obou pramenů v části, která jedná o nalezení ostatků Clementových. Oba prameny jmenují totiž Konstantina výslovně nálezcem oněch ostatků. „To přepracovatel života Konstantinova", dí prof. Friedrich, „nemohl odjinud míti než ze západu; neboť, jak již Jagić vytkl, výslovné uznání účastenství Konstantinova při nalezení sv. Clementa jest karakteristickou známkou rozšířené na západě verse o ostatcích. Jelikož však dále z listu Anastasiova se dovídáme, že tento jediný jest pramenem západní verse a že jen Gauderich ji znal a do svého „Přenesení" pojal, tož jest dokázáno, že aspoň přepracovaný život Konstantinův v tomto bodu bez pochyby z „Přenesení" čili z italské legendy čerpal" (str. 430—431). Závěr takový nikoho nemůže přesvědčiti. Anastasius zajisté zvěděl o věci od metropolity Smyrnenského Metrophana. Avšak byl-li muž ten jediný, jenž o účastenství Konstantinově

při nalezení ostatků věděl? Prof. Friedrich sám poznamenal (str. 404), že týž Metrophanes zároveň s jinými patriarchu Ignatiovi věrnými biskupy (v srpnu 858) od Photia do sousedství Chersony u vyhnanství poslán byl. Všichni tito mužové mohli zajisté o činnosti Konstantinově věděti. Obzvláštně pak věděl bratr Methodij, a snad i učenníci obou bratří, jakou čestnou úlohu ctihodný jich mistr při nalezení Clementově hrál a které spisy o tom zanechal. Jeden z nich, snad dokonce Methodij sám, přeložil spisy ty, buď již všechny tři, buď některé z nich, na nový literární jazyk slovanský, jakož se to i s hádáním Cyrillovým stalo. Proto spisovatel života podotýká: jakože pišetъ vъ obrêteniji jego, totiž Konstantin. To byl pramen jeho a nikoliv legenda Gauderichova.

O podivné argumentaci p. Friedrichově, kdy slovanský život Konstantinův „v původní své podobě“ sepsán byl, v době prý papeže Alexandra II. (1061—1072), jen proto ještě se zmiňuji, abych krátce vytkl, že vznikla nesprávným pochopením jednoho místa z tohoto života (kap. XIV), kdež Konstantin caři Michaelovi dí: Kdož může slova na vodu psáti a jméno kacířské (při tom) utržiti? V těchto slovech vidí p. Friedrich narážku na kacířství, které Splitský sněm církevní za papeže Alexandra II. Methodijovi přisuzoval! A při tom p. Friedrich drží se domněnky, že život Konstantinův vznikl v Bulharsku! Kdo medle tam pomýšlel na usnesení sněmu Splitského, kdo věděl tam o něm?

Italská legenda nebyla tedy v části o ostatcích pramenem pro staroslovanský život Konstantinův. Nelze-li z toho souditi, že i v ostatních částech, jmenovitě těch, které se týkají smrti a pohřbu Cyrillova v Římě, jest život slovanský samostatný? Ba naopak, nečerpala-li legenda italská čili římská z řeckého originálu života Konstantinova, jak badatelé ruští uzavírali? Důležitá otázka ta dosud rozřešena není. Slovanské životy však novými objevy opět a opět se potvrzují. Není tomu dávno, co britskou sbírkou papežských listů mnohé zprávy života Methodiova, jež neuvěřitelnými se zdály, potvrzeny jsou; nyní opět život Konstantinův, v malé avšak předůležité části o nalezení ostatků Klementových, objevil se úplně spolehlivým.

Ve Vídni dne 2. prosince 1892.

Pověsti o černokněžnících a jejich výklad.

Srovnávací studie V. Houdka.

(Dokončení.)

Ohlédněme se nyní po sousedních národech, slovanských a jiných, zdali i tam vyskytují se pověsti o černokněžnících.

Podle Klepaczewského, z jehož rukopisu „Pogląd historyczny na czary w Polsce“ Oskar Kolberg ve svém „Ludu“ XV. str. 78. a násl. část otiskl, jsou polští czarnoksiężnici pendantem čarodějnic. Pravzorem jejich je známý Twardowski — polský Faust. Čarodějníkem se stane pomocí ďábla, jemuž duši svou zapíše.

Z pověstí a pohádek polských, jež Kolberg ve svém „Ludu“ uveřejnil, jednají o czarnoksiężniku tyto: 1. O czarnoksiężniku i trzech dziewicach (Lud III., 131). Tento černokněžník je obyčejným čarodějníkem. — Druhá pohádka „O lampie“ (Lud. III. 133) je dějem svým totožna s pohádkou o divotvorné lampě, známou ze sbírky arabských pohádek „Tisíc a jedna noc“; nalezáme ji také na Moravě (Kulda, Mor. poh. a pov. I., 134, „Ševcův syn jak se králem stal“; pak Mikšíček, Nár. báchorky I., 24, „Strýček“). Černokněžník si přiloudí hocha do služby, kterého pošle pod zem, aby mu přinesl divotvornou lampu. — Třetí a poslední pohádka Kolbergova „O czarnoksiężniku i jego uczniu“ (Lud. III., 136) je totožná s uvedenou již uhersko-slovenskou pohádkou „Černokňažník“ (Škultéty a Dobšinský, Slov. pov. 173) i s moravskou „Černokněžník nad černokněžníka“ (Kulda, Mor. nár. poh. II., 83) a do jisté míry i s českou (Krolmus I. 568). Ve všech těchto pohádkách přijme černokněžník hocha do učení, který pak na něho vyzraje, ježto se naučí měniti se ve více zvířat a věcí nežli starý mistr sám. Zejména pak promění se učeň dle těchto pohádek v koně neb vola, a dá se na trhu od otce prodati — ale bez ohlavu, neboť dokud má tento ohlav na sobě, nemůže se učiniti zase člověkem; dá se tedy prodati, učiní se pak zase člověkem a kupci pokaždé uteče; až jej mistr jeho koupí i s ohlavem. Všechny tyto pohádky končí celou řadou metamorphos: udělá-li se učeň holubicí, spraví se mistr na jestřába, onen se promění v zrnko, tento na slepici atd., až se konečně podaří učni proměna taková, že svého pronásledovatele zahubí.

Pohádka tato tedy je známa v Čechách, na Moravě, na uherském Slovensku i v Polsku. Ale známa je také lidu německému, jak o tom svědčí pohádka „Der Gaudrif“ (Grimm, Hausmärchen, 6. vydání, č. 68) a poněkud též pohádka „Der alte Zauberer und seine Kinder“ (Bechstein's Märchenbuch), aspoň konec její; ona však byla známa již v 16. stol. i Vlachům, neboť ve Straparolových Tredeci piacevolti notti (Třináct rozkošných nocí, vydáno v Benátkách r. 1556) vykládá se rovněž o jednom učni čarodějníkově, který se taktéž promění v koně a nechá se pak prodati atd. Arci tento německý a vlašský čarodějník, rovněž jako polský czarnoksiężnik nedovede ani draka vyváděti, ani neví o skrytých pokladech. O zevnější podobě tohoto czarnoksiężnika pohádky polské nevykládají.

Zmínky zasluhuje, že lid polský zná také czarnoksiężnice (Lud VIII. 23), v jediné ovšem pověsti; je to bytosť dobromyslná, pomáhající od zlých mocností.

Lužičtí Srbové — soudě dle Schulenburga (Wendische Volkssagen und Gebräuche) černokněžníků neznají — leda bychom pokládali za příbuzné jim bytosti — lužické „ludky“, černé to trpaslíky v podzemních děrách bydlící; vypravuje se o nich výslovně, že byli čarodějníky (Schulenburg 280: „Die Lutchen waren Zauberer“), ale byly to bytosti celkem dobromyslné; jenom kdo jim nic nedal, tomu vyvedli nějaký kousek. Pozoruhodno je, že tito černí trpaslíci lužických Srbův objevují se také u pokladů (Schulenburg 214) — jako v uvedené pověsti moravské z Dřevohostic.

Černokněžníky znají však také Jihoslované, a sice Chorváti, arci pode jménem zcela jiným, nazývajíce je obecně „grabancijaš dijak“ nebo prostě grabancijaš. O tomto chorvátském černokněžníku napsal obšírné pojednání V. Jagić v Archiv für slavische Philologie II., 437—481 (Die südslavischen Volkssagen von dem grabancijaš dijak und ihre Erklärung). Pověsti dotyčné sebral Valjavec; jsou obmezeny na oblasť nářečí kajkavského. Charakteristika grabancijaše dle nich je taková: Grabancijaš je mladý kněz — nebo jen bohoslovec — který studoval třináct škol; dvanáct, dle jiných pověstí třináct takových kandidátů černokněžnictví se pak postaví na jakési kolo s 12 (13) špicemi a kdo s něho první odletí, ten je pravým grabancijašem. Dle jiné pověsti zase hodí učitel mezi 12 žáků

té třinácté školy jedenáct knih; komu se žádné knihy nedostane, ten musí draka honiti a dostane k tomu knihu zvláštní. Vyskytuje se zde tedy táž číslice dvanáct, jako v uvedeném analogickém podání valašském o „dvanácti co idú na panáčky“.

Umění grabancijašovo záleží jedině v tom, že dovede říkáním (modlením) z knížky draka, který se zdržuje ve vodách a močálech, vyvésti; tak jako moravský černokněžník, dá grabancijaš drakovi ohlávku, sedne naň a letí s ním do cizích krajin, kdež jeho maso prodá za drahé peníze, neboť je tam lidé nosí pod jazykem pro ochlazení[9]). Letem svým způsobuje drak vichřici a krupobití. Grabancijaš, který někdy chodí hodně ošuměle, ptá po dědinách kyselé mléko; kdo mu nedá, tomu se mstí.

Jak viděti, shoduje se tato charakteristika chorvátského grabancijaše mnohým vzhledem s vlastnostmi moravského černokněžníka. Nové je, že grabancijaš musí studovati třináct škol, jakož i experimenty s kolem.

Ale i Maďaři znají grabancijaše dijaka pod týmže, jenom málo zmaďařeným jménem „garabonczías diák“. Charakteristiku jeho podává Béla Lázár[10]) takto: „Garabonczías diák se narodí se zuby, vychodí třináct škol, žije pak v jeskyni, kde ho zároveň s 13 — někdy se 12 — soudruhy ďábel vyučuje. Pak se všickni posadí na točící se kolo Štěsteny, z něhož jeden spadne, ostatních dvanáct pak se stane garabonciáši. Řásnatým pláštěm oděn chodí pak jako žebravý študent krajem. Běda tomu, kdo mu nedá almužny! Způsobuje bouřky a krupobití, vyvrkuje nohy dětem atd. Je-li bouřka, pak letí garabonczías diák na draku povětřím a čte z knihy, ze které jenom on umí čísti.“ Podle dra. Oskara Asbótha (Archiv f. slav. Phil. IV., 611—627) je garabonczías pravým dobrodruhem, jenž se potlouká po kraji v rozedraném šatě, unaven, s knihou pod paždí a ptá mléka nebo vajec a chleba. Ano jedna maďarská pověsť z okolí Pešti od Ásbótha uvedená výslovně vykládá, že garabonczías pije jenom mléko od černé krávy a jí jenom vejce od černé slepice (l. c. 623); tedy i v této

[9]) Jagič praví, že mu není známa pro tuto pověru parallela; jak jsme viděli, připisuje moravský i slovenský lid dračímu masu zrovna tutéž moc; rovněž tak i maďarský (viz Dr. Oskar Asbóth: Der Garabonczias diák nach der Volksüberlieferung der Magyaren. Archiv f. slav. Philologie IV., 611—627.)

[10]) „Über den Garabonczias diák“ v Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn, II., 166 a násl.

podrobnosti shoduje se úplně se slovanským černokněžníkem. Jiná maďarská pověsť shoduje se — vyjma konec — s moravskou pověstí 12. od Ed. Pecka z Vyzovska zaznamenanou (Časop. vlast. muz. sp. ol. IV., 20) a opět jiná s Kuldovou o Karlovském jezeře (v Erbenově Slovanské čítance) a ovšem také s téhož podobnou pověstí o kamenáři a černokněžníku na Radhošti (Mor. nár. poh. I., 23—24).

Sousedé Maďarů na východě pak — Rumuni — znají sice též tuto tajemnou osobnosť, ale mají pro ni svoje vlastní pojmenování, totiž Solomonar nebo Scholomonar.[11]) Vyjma toto jméno je rumunský solomonar dle podání lidu s grabancijášem i černokněžníkem celkem totožný.

Že by lidové básnictví jiných než uvedených národů tuto záhadnou osobnosť znalo, není nám známo. Obmezujeme se proto na podaný dosud materiál, na základě jehož přistoupíme již k druhé části úvahy své, totiž k výkladu pověstí o této tajemné osobnosti.

Nejstarší výklad, k němuž zřetel obrátíme, podal J. J. Hanuš ve své Wissenschaft des slavischen Mythus na str. 337 a 399, vykládaje černokněžníky za kněze pohanských Slovanů a odvozuje název ten od jejich knih, jež kněží křesťanští nazvali „černými". Náhled tento polští badatelé Berwiński[12]) jakož i zmíněný již Klepaczewski[13]) zavrhují, protože není dokázáno, že by již pohanští Slované byli měli jaké knihy; dle těchto učenců vzniklo jméno i pojem „czarnoksiężnik" v Polsku teprve v XV. stol„ po založení krakovské akademie, při níž působili učenci od západu přišlí, lidé knižní, zabývající se „černou magií" (nigromantií).

Druhý co do času výklad pověstí o černokněžnících připojil Mikšíček ku pověsti o černokněžnících na Radhošti ve svých „Pověstech moravských a slezských" na str. 346. (Pražského vydání). Pravíť tam: „Co ostatně i jiného podobného se vykládá o černokněžnících, kteří prý chodívali na Radhošť hledat

[11]) Viz M. Gaster: Scholomonar, d. i. der grabancijaš dijak nach der Volksüberlieferung der Rumänen, Archiv f. slav. Phil. VII., 281—290.

[12]) Studya o gusłach, czarach, zabobonach i przesądach ludowych, Poznań 1862, II., 114, 119.

[13]) Pogląd historyczny na czary w Polsce, otištěno v Kolbergově „Ludu" XV., str. 78 a násl.

zlata, nezdá se býti bezpodstatným výtvorem pouhé obrazotvornosti okolního lidu. Dle udání takých osob, které před lety pozorovali věc nestranně (?), přicházívali prý tam skutečně mnozí lidé, po kterých když zpytováno bylo, co by tam asi dělali, či kopali či co jiného, nalezena jsou jednotlivá popeliště v temných průchodech uvnitř Radhoště. Byli prý to Čechové, kteří tam docházeli . . ." — ale prý nikoli zlata hledat, nýbrž prý „za to se má, že to byli potomkové vyznavačů učení bratří Moravských, kteří poněvadž veřejné nesměli, aspoň potajmo docházeli do vlasti naší, z níž pocházel Komenský a učení jejich".

Ačkoli Mikšíček k tomu dokládá, že prý „nedůvodná domněnka to není", přece nemůžeme jinak než prohlásiti ji skutečně za nedůvodnou. Mikšíček sám neopřel ji ničím jiným leda poukázáním k tomu, kterak prý „podobnou vděčnosť osvědčili i dva z Moravských bratří, rodem z Ameriky pocházející, kteří před nedávnem do Moravy přišli, aby vzali do otčiny své alespoň hrst oné země, kterou Komenský, učitel jejich, tak svatě (sic!) miloval". Tento případ, o jehož pravdivosti nikterak pochybovati nechceme, nemůže přece ještě sám o sobě domněnky oné dostatečně opodstatniti, aniž vyvážiti celou řadu námitek závažných; proč by zajisté chodili Čeští Bratří právě na Radhošť, který přece ani pro církev jejich vůbec ani pro Komenského zvláště nijak památným místem nebyl. A co mají dokazovati ta popeliště, jež prý tito domnělí Čeští Bratří v útrobách Radhoště zanechávali? Kde zůstává vysvětlení ostatních pověstí o černokněžnících? — Jak viděti, výklad Mikšíčkův nemůže uspokojiti.

Za posledních let pronesl a zastává u nás na Moravě hlavně P. Fr. Přikryl náhled, že v černokněžnících žije upomínka lidu moravského na kněze obřadu slovanského. Tak čteme v jeho „Záhoří" (str. 20 a násl.): „Lid vypravuje, že se zjevovali ob čas na Hrádku černokněžníci, jichž vzpomíná jen v dobrém Je to upomínka na kněze obřadu slovanského u nás, kteří jsouce černě oděni, nosívali vlastnoručně psané posvátné knihy. Mnozí z nich, rodilí Moravané, chtěli po vypuzení obřadu slovanského z Moravy zemříti mezi rodnými bratry, a skrývali se proto před pronásledovníky ve slujích a zbořeniskách. Kdekoli se objevili, udělovali dobrodiní, léčíce i nemocné, odkudž mnozí mluvili o nich pověrčivě". Tentýž náhled pronesl Přikryl již dříve ve svém

spisku „Sv. Kliment u Osvětiman“ (v Brně 1890, str. 53.). Neupíráme, že domněnka tato v moravsko-valašských a slovenských pověstech o černokněžnících má mnohou oporu. Ovšem pro svoje tvrzení, že černokněžníci měli školu u Osvětiman na hradisku sv. Klimenta (Záhoří, 26), neuvedl Přikryl žádných dokladů z lidových pověstí.

V jiném však světle objeví se nám tyto bytosti na základě srovnání našich moravských pověstí o černokněžnících s pověstmi národů jiných, shora uvedených: Chorvátů, Maďarů, Rumunů; vlastně ani tak pověsti samy neposkytnou žádaného světla, jsouce s našimi moravskými bezmála totožny, jako spíše jména, jež chorvatský, maďarský a rumunský černokněžník nese: grabancijaš dijak, garaboncziás diák, solomonar.

Jméno „grabancijaš“ vysvětluje Jagić v citovaném již pojednání svém ze vlašského gramanzia, jež znetvořeno z negromanzia; toto pak vzniklo z latinského necromantia mylným výkladem; znamenalť necromantia vlastně „pomocí zlých duchů lidi mrtvé citovati“; vykládali si to však z niger = černý, jako že mocí podzemskou, duchů temnosti se čaruje; tak vzniklo německé Schwarzkunst, tak i černokněžník a polské czarnoksiężnik; je to člověk v černých knihách čítající.[14]) Že si Chorváti vypůjčili slovo to od svých sousedů Vlachů, nepřekvapí, uvážíme-li slavnou druhdy pověsť university Bolognské. V jedné chorvatské pověsti prof. Valjavcem zaznamenané[15]) praví se výslovně, že grabancijaš študuje 13. školu v Bologni.

Grabancijaš má arci také pojmenování jiné, našemu černokněžníku podobné, totiž: črni dijak, dijak črne škole a črnoškolec. Dijak z latinsko-řeckého diakonus značí jáhna (tedy kandidáta kněžství s nižším svěcením), ale také žáka, studenta. „Černou školou“ pak nazývá lid chorvátský druhdy nejhlavnější školu chorvátskou, totiž Záhřebskou školu bohosloveckou. Jagić má za to, že tento název školy (černá škola)

[14]) Již ve Tkadlečkovi čte se: Zeptaj se, coť slove Nigromancia, jež při hlúpých lidech černé knihy slove. — Že by slovo černokněžník znamenalo černého kněze, to asi filologicky nedá se dokázati. Zevnějšek černokněžníka (dle popisu Bartošova, Peckova atd.) by ovšem tento výklad podporoval tak jako ten „černý panáček“ v hanácké pověsti z Břesovic.

[15]) Archiv f. slav. Phil. II., 442—3.

pochodí od černého šatu bohoslovců, odpíraje tomu, že by pojmenování to bylo v nějakém spojení se slovem negromanzia.

Jak se stalo, že černokněžník-grabancijaš v představě lidu chorvátského žije jako takový dijak črne škole ano zrovna jako kněz, to vysvětluje Jagić tím, že za středověku byla po celé Evropě rozšířena v lidu víra, že kněží umějí čarovati; tuto víru — třeba nepřímo — živilo někde kněžstvo samo, aspoň co do věci pro venkovany nejdůležitější: co do dělání povětří. Ještě z konce předešlého století máme o tom důkaz: vydaltě dalmatský františkán Josip Banovac v Ankoně r. 1767 pro potřebu slovanských kněží knihu: Blagosov od poglia i zakligniania zlii vrimenâ (Žehnání polí a zaklínání bouří). A tak lid jihoslovanský ještě dnes věří, že kněží umějí dělati povětří; poněvadž pak dle názoru slovanského lidu vzniká vichřice a krupobití letem draka, jejž dovede grabancijaš z jeho podzemního pelechu vyvésti, splynula tak představa o grabancijaši s osobností kněze.

O maďarské formě garaboncziás tvrdí Jagić, že je převzata z chorvatské grabancijaš, nikoli naopak; maďarčina, jak známo, vsouvá mezi dvě souhlásky z pravidla samohlásku (na př. bratr — b*a*rátom); kdyby slovo to bylo z maďarčiny přešlo do jazyka chorvátského, bylo by zde zajisté ono *a* v první slabice (g*a*ra) zůstalo. Badatelé maďarští se o výkladu tomto ještě neshodli. S výkladem Jagićovým srovnává se Lázár [16]), ać připisuje výklad tento Gabr. Szarvasovi, který však má za to, že toto slovo přešlo z vlaštiny napřed do maďarštiny, a teprve odtud do chorvátštiny, protože prý adjektivní koncovka *ás* (čti áš) je maďarská. Ale je otázka, sluší-li slovo grabancijaš pokládati za adjektivum. Také Ásbóth [17]) s Jagićem souhlasí, čině arci při tom hned zase námitky, jež uváděti vedlo by nás příliš daleko. Neschází ovšem mezi Maďary učenců, kteří připisují garabonciáši původ čiře maďarský. Tak Arnold Ipolyi (Magyar Mythologia, 454 a násl.) odvozuje ho až z pohanského pravěku maďarského a vydává jej za poslední zbytek pohanského kněžstva maďarského. Jméno garabonczíás vykládá z maď. g a r a = starý a b o n c = pytvající, tedy prý: stařec mrtvoly obětí rozparující. Také Jókai praví

[16]) Ethnol. Mittheilungen aus Ungarn II., 166 a násl. Další poznámka v tom článku, že prý Jagič slovo grabancijaš odvozuje z jazyka slovanského, neshoduje se s pravdou, jak shora viděti.

[17]) Archiv f. slav. Philologie, IV., 612.

v díle Oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Ungarn I., 330 (citujeme německé vydání): „In der alten Heidenzeit mögen die „Garabonczen" die schriftkundigen Zauberpriester des magyarischen Volkes gewesen sein; als das Christenthum sich erkräftigt hatte, entwürdigten sie sich zu fahrenden Gauklern (trufatores, joculatores), welche singend von Dorf zu Dorf zogen." Lázár (na citovaném místě) správnosť náhledu tohoto popírá „na základě srovnávací mythologie". Dle něho jakož i dle Ásbótha byli to prostě cestující študenti, kteří na cestě jak z domu na universitu, tak odtamtud domů od dědiny k dědině, od města k městu se prožebrávali a svými, lidu neznámými produkcemi fysikálními atd. si zjednali pověsť čarodějníků.

Neméně zajímavý jako výklad názvu chorvátsko-maďarského je také výklad rumunského pojmenování černokněžnika — Solomonar. Gaster (na citovaném místě) vykládá je za splynutí dvou jmen, totiž jmen Salamanca a Salomon, což doloženo pověstmi rumunskými, z nichž v jedné se vyskytuje jméno Scholomantze (Salamanca) a v druhé Solomonie. Pověsť university v Salamance ve Španělích za dřívějších věků zajisté tak jako university Bolognské pronikla skrz celou Evropu; Šalomoun pak byl dle obecného za středověku názoru velkým čarodějníkem.

Srovnáváním těchto různých tvarů jediné osobnosti shledáváme při nich tyto všem společné známky: Všichni — vyjma polského czarnoksiężnika — umějí vyvésti draka, na němž letíce, působí bouři a krupobití. Všichni toulají se krajem a prosí za mléko od černé krávy a vejce od černé slípky. Kdo jim nic nedá, tomu škodí. Všichni jsou lidé študovaní a sice vyjma maďarského garabončiáse, který ostatně také 12 škol vystudoval — kandidáty kněžství. V této příčině je parallela zvlášť úplná: chorvátský grabancijaš studuje v Bologni, po případě na črné škole v Záhřebě, rumunský solomonar v Salamance, kdežto moravští černokněžníci tíhnou k Praze, resp. k Pražské universitě.

Ty vlastnosti, kterými se moravský černokněžník od svých jižnějších druhů liší, nejsou tak závažnými, aby osobnosti jeho daly podstatně jiný ráz; tyto vlastnosti přidal jim asi lid teprve později; týká se to hlavně dobývání pokladů a umění proměniti se ve zvířata a věci neživé. Vystopovati ten labyrinth cestiček, jakými se lidové básnictví ubírá při přetvořování a úpravě

pověstí a pohádek, je arci úlohou nemálo nesnadnou, a možno tu pronášeti pouhé domněnky. Že lid mor. valašský učinil černokněžníky strážci skrytých pokladů, vysvětlili bychom tím, že — jak již podotknuto — celá mysl mor. Valacha se nese k tomu, dobýti takových pokladů; dle naivního názoru lidu toho měla učenosť ten účel, skryté poklady vystopovati a získati; k tomu účelu nesla se tedy též učenosť černokněžníků, v jejich knihách obsažená. Za středověku ostatně, kdy alchemie byla ještě vědou, názor tento o účelu vědy ovládal nejenom lid, ale i svět učený. Umění pak udělati se zvířetem, jež moravský černokněžník sdílí s polským jmenovcem svým jakož i s německým a vlašským čarodějníkem, dlužno zajisté připsati na vrub pozdější cizími vlivy zatemnělé představy o původním černokněžníkovi, která ho již směsovala s obyčejným čarodějníkem.

Dle řečeného byl by tedy prototypem našeho černokněžníka asi chorvátský grabancijaš dijak; ježto pak uznáváme Jagićův výklad této osobnosti za správný, vztahujeme ten výklad také na moravského černokněžníka. Překvapující shodu i v podrobnostech mezi naším černokněžníkem a grabancijašem dijakem vysvětliti, bude ovšem úlohou dalšího badání srovnávacího, které jedině může dovésti bezpečně k cíli. Domněnka, že černokněžníci jsou kněží obřadu slovanského, přihlížíme-li pouze k pověstem moravským, zdánlivě ne bezdůvodná, — domněnka tato oné nápadné shody moravských černokněžníků s chorvátským grabancijášem nejen nevysvětluje, ale ztrácí vůči ní na pravděpodobnosti, kdežto výklad černokněžníka jako středověkého žáka universitního, jenž za pohostinství odsluhoval se fysikálními experimenty, od neučeného lidu za čarodějnictví pokládané, zcela dobře i na moravské černokněžníky se hodí. Obzvláště pak hodí se na naše černokněžníky důmyslné Jagićovo vysvětlení té okolnosti, proč si lid chorvátský představuje grabancijaše jako kněze. Uznáme-li tento výklad i pro moravské černokněžníky za správný, padá tím ovšem domněnka o slovanském kněžství černokněžníků sama sebou.

Josef Chmela.

Na stoletou paměť narozenin spisovatelových a buditelových
podává Frant. J. Rypáček.*)

(Pokračování.)

Překladem Jarvoda Zlatohvězda končí se prvá perioda spisovatelské činnosti Chmelovy, desetiletá doba tvoření více méně poetického a belletristického, od té doby pak po 20 let oddával se Chmela literatuře vědecké, lexikografii, jazykozpytu a překládání a vydávání římských klassikův. Jen někdy příležitostně, byv za to žádán aneb z vůle vlastní, skládal verše a básničky příležitostné a psal do Květů, do časopisu Jindy a Nyní, dříve také do staršího Čechoslava; na př. báseň oslavná na počesť V. K. Klicpery, z níž jsme vyňali heslo k této práci, byla vytištěna r. 1840. v Květech na s r. 7. V časopise Jindy a Nyní r. 1833. (II. 176.) uveřejnil Udělení měšťanstva (hradeckého) p. Klicperovi. Také Šafařík, Palacký, Jungmann, Kollár i Čelakovský za staršího věku oddali se vědě a básnictví již nepěstovali.

Když Palacký r. 1829. se přičiňoval, aby byl vydáván český realní slovník encyklopaedický (prvý slovník naučný), oznámil svůj záměr nejv. purkrabí Karlu hrab. Chotkovi, že 28 spisovatelů mu bude pomáhati. Mezi nimi byl i Chmela, který měl psáti o starožitnostech řeckých a římských. Jako tu chtěl Chmela působiti a pomáhati, tak také podporoval Čelakovského ve sbírání národních písní a přísloví. Rovněž i svému vzoru Jungmannovi velmi platně přispěl do Slovníka.

Nelze se diviti, že ctihodný patriarcha Jungmann zalíbil si v pilném Chmelovi; vždyť Chmela byl takořka malou obdobou povahy Jungmannovy. Jungmann ve Slovníku na str. 6. jmenuje Chmelu mezi přátely svými, kteří mu dali „znamenité a vzácné“ příspěvky. Dle zprávy P. Doubravy Chmela i ve škole, kdykoli se mu nějaká dobrá frase zalíbila, říkával: „To přijde do Slov-

*) V předešlém (druhém) sešitě ostalo několik tiskových chyb neopravených. Na straně 123. v řádce prvé má býti Hýblových Rozmanitostí (ne Stýblových), na téže stránce v řádce 6. má býti Budislavem (ne Rostislavem), na stránce 126. v řádce 7. má býti Pražských (ne Pražkých), na téže stránce v řádce 8. má býti dvacetiletého (ne desetiletého), na stránce 128. v řádce 8. má býti Machka (ne Maschka), podobně doleji Machkovými (ne Maschkovými).

níka Jungmannova.“ Jest přirozeno, že Chmela, který sám napsal slovník, hojně naplněný slovy a frasemi českými, ochotně se s Jungmannem sděloval o své slovníkářské a fraseologické poklady, aby pomáhal rozhojniti dílo, o němž právem říkáme, že jest pokladem jazyka českého.

Věda dobře Chmela, že němčině více jest přáno nežli češtině, radil, aby Slovník Jungmannův byl vydán německočesky, aby pak z dovolení vládního úřadové Slovník odbírali a jím se řídili. V dopise Ant. Markovi (31. kv. 1833) projevuje Jungmann, že mu Chmela domlouval, aby Slovník vydal tak, jako Chmela vydal t. r. Orbis pictus. Chmela byl z nejpilnějších jednatelův, aby Jungmannův Slovník hojně byl odbírán. Ano poslal r. 1834. žádosť nejv. purkrabí Chotkovi, aby výtečný tento šlechtic pokynul úřadům, aby Slovník jako věc užitečná, ano potřebná, byl kupován úřady světskými, vrchnostenskými, školními knihovnami a vikářstvími. V žádosti vyslovil smělý tou dobou návrh, aby čtvrtina výtěžku ze získaných peněz z prodeje Jungmannova Slovníka byla věnována na zařízení vzorné české školy učitelské *).

Jungmann také velmi si vážil ochotného Chmely a v listě svém, dne 19. června r. 1834. Chmelovi zaslaném, „milovanému panu kollegovi“, který se „upřímně a srdečně“ stará o jeho Slovník, oznamuje, že žádosť u purkrabího propadla. List končí se slovy: „Račte se na všem dobře míti a milovati milujícího Vás Josefa Jungmanna.“ **)

Čeští žáci a vzdělanci postrádali dobrého, zevrubného a vědeckého slovníka latinskočeského. Proto počal Chmela záhy v Hradci o slovníku takovém pracovati na základě latinskoněmeckého slovníka Schellerova. Zkušenosť, praktická i vlastenecká potřeba byly hlavní pohnutkou namáhavé a nesnadné práce. Za málo let s pílí opravdu diamantovou Chmela slovník napsal a vydal r. 1830. tiskem Pospíšilovým s názvem Lateinisch-Böhmisch-Deutsches Wörterbuch nach J. J. G. Schellers***) etymologischer Grundlage. Vermehrt

*) Michl, Letopis, str. 284. na konci.

**) List uveřejnil ve Světozoru r. 1877. (v čís. 8. na str. 86. a 87.) P. Jos. Roštlapil, Erbenův horlivý přítel.

***) Dílo, na jehož základě Chmela pracoval a je i rozmnožil, bylo vydáno v Lipsku r. 1792. o dvou svazcích (první svazek o dvou oddílech) s názvem: Imm. Joh. Gerh. Schellers lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Handlexikon vornehmlich für Schulen.

und herausgegeben von Josef Chmela, Professor am k. k. Gymnasium zu Königingräz. Auf Kosten des Herausgebers. Gedruckt bei Johann Host. Pospissil 1830. Výborné dílo, které má posud cenu vědeckou, věnoval Chmela Jeho Excellenci vysoce urozenému pánu, panu Karlu Chotkovi, hraběti z Chotkova a Vojnína, nejv. purkraběti atd.

V předmluvě (o 4 stranách) datované 30. června r. 1829. praví spisovatel hned s počátku, že „dávno žádoucí byla taková pomůcka každému studujícímu a zvláště naší české venkovské mládeži". Praví, že žákům jest čeština nutna, a přeje si, aby námaha jeho přinesla vlasti užitek tisíceřý. Chmelův slovník jest před Slovníkem Jungmannovým nejbohatším skladištěm jazyka českého. Za slovem latinským dává Chmela překlad německý a potom český, ale českých slov a významů jest mnohem více nežli německých, a vytištěny jsou písmem znatelnějším, ležatou latinkou, aby si jich každý dobře všiml. Ani tu nezapomněl Chmela svého moravského původu; neboť přidává také moravismy, a jako dobrý znalec polštiny i polonismy *).

Podnikavosť Chmelova jeví se v tom, že záslužné a veliké své dílo (skoro 800 stran) velkého formatu (předmluva má 4 strany, slovník sám 735 stran, abecední seznam slovní 34 strany, seznam předplatitelů, kterých bylo 1710, 9 stran) vydal svým nákladem. Slovník přes to byl velmi laciný, pouze za 2 zl. Neuplynulo mnoho, a dílo bylo rozebráno **). Když r. 1832. přijel do Hradce císař František I., podal mu Chmela výtisk díla svého. Císař je přijal do své knihovny, a nejv. rozhodnutím ze dne 18. září r. 1834. dostal Chmela čestnou odměnu císařskou (100 zlatých stř.).

Brzy po svém zřízení dostala Matice Česká r. 1831. list, datovaný 26. března a podepsaný písmeny J. C. Dopis poslal J(osef) C(hmela), a týkal se pravidel zakladatelských. Chmela vysloviv radosť ze zřízení Matice, vytýká stanovám Matičním, že ti, kdož méně platí než 50 zl., po uplynulé lhůtě knih nedo-

*) Absinthium, i, n., Wermuth, peluň, peluňka, peluněk, pelyněk, mor. polýnek. Sperno, sprevi, spretum, 3., verwerfen, verachten, verschmähen, zhrzeti, zhrdati, pohrdati, pohrdnouti, zhrdnouti něčím; zavrhovati, zamítati, zavrci, zavrhnouti něco; opomítati, opovrhovati, opovrhnouti něčím. Dle toho měl by Chmelův slovník slouti Lateinisch - deutsch - böhmisches W.

**) Již r. 1834. nebylo lze je koupiti v knihkupectví.

stávají, dokud celého vkladu (50 zl.) nedodají. Tak jen bohatým slibuje se náhrada ze složených peněz, kdežto chudí, ač shánějí příspěvky své s větší námahou, mají býti zkráceni. Proto navrhuje, aby Matice dávala knihy také těm, kdož složí menší část nežli 50 zl. Mimo to navrhuje, aby za složené peníze vydávala Matice dědičné akcie, aby zakladatelství Matiční bylo dědičné. Sbor Matiční Chmelovi rozšafně a vlastenecky odpověděl, ač s ním nesouhlasil. Zakladatelem Matičním stal se Chmela r. 1832.*)

Brzy po vydání slovníku připravil Chmela k tisku světoznámý Orbis pictus J. A. Komenského, tištěný u Pospíšila v Hradci r. 1833. starým pravopisem**) v pěti řečech (lat., něm., čes., pol. a franc.) s názvem: Joan. Amos. Comenii Orbis pictus, Die Welt in Bildern, Svět v obrazích, Świat w obrazach, Le monde en tableaux a se 153 obrazy do dřeva rytými. Dílo mělo 454 stran v osmerce. (Cena 1 zl. 30 kr., ztuha váz. 1 zl. 40 kr.) S počátku jest zkrácený životopis slavného paedagoga (z Musejníka z r. 1829.) dle Fr. Palackého, potom jest krátká předmluva Chmelova a konečně pečlivě upravený Orbis dle vydání Vratislavského. Dílo bylo připsáno Jiřímu a Antonínu hrabatům z Valdšteina a Vartemberka, milokvetoucí naději a pevným podporám vlasti.

Chmela s Pospíšilem zamýšleli a již také se chystali, aby vydali všeslovanský Orbis pictus, což by „předchůdní díl byl takořka všeslovanské grammatiky, jíž trvám zvěčněný Dobrovský dosti nerád k sepsání svým nástupcům v témž oboru vědeckém pozůstavil, jižto tak dlouho a nadarmo čekáme".***) Při vydání Wortregistru ke slovníku Chmelovu (o Wortregistru mluvíme později) r. 1834. jest oznámeno, že se připravuje nové vydání Orbis pictus ve více řečech, při čemž více dřevorytin z prvého vydání že bude vyloučeno a za ně budou dány nové rytiny, modernější. Nakladatel měl již i překlad vlaský v rukopise.

---

*) Tieftrunk, Děj. Mat. Čes. na str. 30.

**) Obstarav pětijazyčné toto vydání již r. 1832. a chtěje nabyti povolení, aby se ho užívalo i ve školách veřejných a aby vikariaty biskupskými bylo rozšiřováno, musel Chmela dílo tisknouti dobropísemností klassickou, poněvadž konsistoře nedovolovaly do škol knih analogickým pravopisem tištěných. (Rybička v Předních křisitelích na str. 161. v poznámce.)

***) Květy r. 1834., str. 100. V Nástině čteme, že Chmela vydal také Janua linguarum, což jest nesprávné.

První vědecký časopis český Krok, který již r. 1831.*) uveřejnil Chmelovo pojednání Hru v míč (semel, na pračata atd.), kde jsou vylíčeny hry a zábavy z okolí Třebického, přinesl r. 1833.**) a 1834. důkladné odborné pojednání o lnu s hlediska technického. Chmela tu jedná o předení a tkaní jako zkušený tkadlec a shromažďuje hojnosť dobrých názvů řemeslnických. Pojednání bylo chváleno. I přísný Musejník (1833., IV., 458.) pojednávaje o Kroku píše: „I artikul páně Chmelův z té příčiny (že přispívá k uhlazení terminologie české) chvály zasluhuje.“

Se všech stran vybízeli vlastenci a přátelé Chmelu, aby po vydání svého etymologického slovníka opatřil vydání jeho českolatinské a německolatinské. Poněvadž však vydání taková bývala velmi nákladná, vyhověl žádostem spůsobem zvláštním, praktickým a laciným; neboť r. 1834. svým nákladem vydal švabachem Seznam slov a průpovědí českých ve Slovníku latinsko-česko-německém (o 336 stranách vel. osmerky) a Wortregister als Anhang zu dem Lateinisch-böhmisch-deutschen Wörterbuche (o 216 str.). Z velkého slovníka svého vybral slova česká a německá a při každém slově poznamenal stránku a řádek, kde ve slovníku jest význam latinský toho slova. Seznam slov i Wortregister jsou za 1 zl. 40 kr. Spisovatel dával pátý výtisk nádavkem.***)

R. 1835. po prvé přispěl Chmela do Musejníka. V ročníku IX. na str. 327.—331. uveřejnil filologické pojednání O tvoření jmen obyvatelských, aby navrhl pravidla, dle kterých by se jména obyvatelská měla tvořiti „vedlé obdoby jazyka československého“. Ke článku Chmelovu dal podnět článek Palackého Rozbor etymologický místních jmen československých (Č. Mus. 1834., sv. 4.), jak Chmela sám v úvodě svého pojednání připomíná.

O tři léta později (r. 1838.) počal Chmela nový a důležitý podnik, vydávání římských klassiků s textem latinským a s českým překladem i s poznámkami starožitnickými, zeměpisnými, historickými a jinými. Prvé dílo toho spůsobu bylo Sexti Aurelii Victoris Historia Romana, Sexta Aurelia Viktora Dějiny Římské. Po levé straně jest opravený původní text la-

*) Díl II., sv. 4., str 510 atd.

**) Díl III., sv. 1. a 2., str. 129—135 a 282—306.

***) Toho roku přispěl také Chmela do Květův.

tinský a po pravé straně velmi dobrý překlad český s poznámkami velmi hojnými, zvláště názvy římské překládá Chmela obratně do mateřštiny. Dílo Victorovo podává dějiny římské od příchodu Saturnova až po císaře Theodosia. Proto jest přirozeno, že učený Chmela v poznámkách stručně, jadrně a přehledně shrnul římské starožitnosti. Podávaje spis veřejnosti dbal Chmela hlavně gymnasistů, aby srovnávali latinu s češtinou a cvičili se v obojím jazyku.

Téhož roku také připravil do tisku Lucii Julii Flori Epitome rerum Romanarum, Lucia Julia Flora Obraz dějův Římských, které vedle soudných úvah Titzových*) opravil, přeložil a vyložil právě jako dílo Victorovo. Florus líčí důležitější události římské, zvláště válečné, až po Augusta. Překlad Chmelův jest znamenitý, a poznámky svědčí o neobyčejné znalosti římských dějin a starožitností.

Vydávaje dílo Victorovo a Florovo (později také přeložil ještě Cornelia Nepota) neměl Chmela na mysli pouze klassika, nevybral ani klassiků předních (Tacita, Sallustia atd.), ale měl zření k tomu, aby ve třídách nižších žáci se utvrzovali v jazyku českém. Tacitus se čítal ve třídách humanitních, kde Chmela nikdy neučil, a také nesmělo se v nich vůbec nikterak dbáti češtiny. Chmela jako professor při všem měl účel paedagogický a vlastenecký, nikoli eminentně jen literarní. Tisk Florův opozdil se malým odbíráním Victorovy knihy, čehož vinu měli hlavně někteří bázlivější a netečnější professorové, kteří si netroufali ve škole přihlížeti k mateřštině, aby jim neškodili představení jejich. Florus byl uveřejněn teprve r. 1843. v Praze u Pospíšila.

Skončiv překlad Florův, oddal se Chmela obšírné a důkladné práci slovozpytné, která mu přinesla vyznamenání, že král. učená společnosť v Praze jej jmenovala mimořádným svým členem v odboru filologickém. Jest to Rozbor jména přídavného, do té doby nejpilnější a nejobsáhlejší práce z toho oboru. Chmela tu rozbírá přídavné jméno české ve 20 odděleních s hlediska o tvoření slov a vysvětluje svůj rozbor četnými příklady. Sám praví, že rozbírá taková jména přídavná, o kterých

*) F. M. Titze byl druhdy professorem dějin na vys. učení v Praze a r. 1819. v Praze vydal: Lucii Iulii Flori epitome rerum romanarum. Opus elegantissimum ac utilissimum. Toto dílo bylo Chmelovi podkladem.

lidem méně v analogii a v etymologii zběhlým za těžko přichází, aby si je vyložili a vysvětlili, jak se tvoří, i také u vlastních cizích jmen. Rozbor byl uveřejněn v Musejníku r. 1842. (III., 362—394, IV., 551—579) a r. 1843. (II.. 245—259, III., 366—374 *).

„Rozbor jména přídavného" ještě více než dosud učinil Chmelu váženým mezi učenci českými, Šafaříkem, Palackým, Preslem a zvláště Jungmannem, s nimiž se Chmela v Praze, kam byl z Hradce přesazen, stýkal osobně. Učený duch jeho posiloval se jimi k novým prácem, jejichž předmětem bylo, co Chmelu blažilo vždy nejvroucněji — česká filologie, drahá mateřština.

Poněvadž výboru Matice České byla známa pilnosť, schopnosť a svědomitosť Chmelova, hned po příchodu do Prahy byl učiněn korrektorem knih Maticí vydávaných, aby měly dobrou češtinu. **) (Příště ostatek.)

Příspěvek k lidovému názvosloví ornithologickému z Moravy.

Napsal V. Čapek.

Úvod.

V posledních letech čile se u nás pracuje v oboru lidovědy. Sbírá se pečlivě vše, čímkoli se jeví osobitý ráz našeho národa, i možno s potěšením říci, že snad již žádná větev domácího národopisu neleží ladem.

Ani přírodopis lidu nezůstal při sbírání látky národopisné opomenut. Naopak, i v tomto směru značná již vykonána práce, jak dosvědčují cenné články v různých časopisech i v dílech samostatných uveřejněné.

Ptactvo je v přírodopise lidovém oddílem vedle rostlinstva nejrozsáhlejším a jistě nejvíce sympathickým.

---

*) Dne 2. března r. 1843. píše V. Staněk Čelakovskému: „Tatranka tyto dni přišla a má mezi jiným odpověď na Chmelův článek v Musejníku o přídavném slově. Věru bych se toho do Štúra nenadál." Tatranka totiž přinesla Štúrův jadrný posudek o práci Chmelově.

**) Viz: Tieftrunk, Děj. Mat. Čes. na str. 93. a 94. Jungmann psal r. 1843. (15. srp.) Markovi, že „P. Chmela vedl korrekturu velmi pilně." Staněk psal Čelakovskému rovněž o tom, že Chmela korriguje Staňkův Přírodopis. Opravoval také i Markovu Umnici. Za opravu Přírodopisu usnesením sboru Matičního dostal Chmela 60 zl. (1. pros. 1843.).

Nelze se tomu diviti. Pták je člověku společníkem všude. Uhostil se i ve příbytku jeho a na zahradách, do oken říkajíc nahlédaje; v zimě hledá ochrany a obživy poblíže stavení; osadil pole a zpěvem zahání únavu i povznáší srdce pracujících; v lese bývá jediným často společníkem lesníkovým a dřevařovým; na pastvách pak hlavně drobotina naše ve stálém a důvěrném je styku s ptactvem, a vycvičena bývá v dobré mnohdy ornithology.

A když se takto ptactvo všeliké člověku takřka vnucuje, není divu, že lid dospělý i děti naše celým srdcem k němu přilnuly. Že pták celou bytostí svou, svým zevnějškem, způsobem života a rozmnožováním se, čiperností, přítulností a zpěvem svým této všímavosti a lásky zasluhuje měrou plnou, nikdo nepopře.

O lásce lidu ke ptactvu svědčí různé obyčeje. Jako děti nahlíželi jsme s jakousi ostýchavou pietou na plod ptačí ve hnízdu, řkouce: „Požehnej Pánbůh!“ Za jídla střehl se každý zmíniti se o holátkách nalezených z obavy, by se do nich mravenci nedali.

Odtud také pochází, že všeobecné a dávné jest přání člověkovo míti tyto miláčky své stále kolem sebe, třeba ovšem jako vězně. Do nedávna bývali ptáci různým způsobem hojně chytáni, nejvíce pro zábavu, ač bohužel též ve značném množství k snědku. Milovníci ptactva po venkově našem i v městech posud nevymřeli. Není snad kromě toho osady, kde by nebylo posud nějakého „ptáčníka“, jemuž jest chytání a pěstování ptáků druhým povoláním životním, a který zhusta podá i odborníkovi cennou zprávu.

Odvěká záliba lidu ve ptactvu jeví se i těmito směry:

1. lid pěknými a velmi vhodně volenými jmény miláčky své pojmenoval, při čemž hojná zdrobnělá jména jsou důkazem neobyčejné záliby a mazlivé říkajíc lásky;

2. všímaje si bedlivě hlasů ptačích, vkládal lid ve zvuky ty své vlastní city a myšlénky, snažil se porozuměti každému hlásku a pronésti jej řečí svou, stávaje se takto dovedným vykladačem „řeči ptačí“;

3. též v podání lidovém, v bájích, pohádkách, pověrách a zábavách dětských dány ptactvu všeliké úkoly.

Kniha „Naše děti“ obsahuje hojné všeho toho doklady.

Lidovou ornithologii bychom dle toho rozvrhli v tyto obory: 1. o jménech ptačích; 2. o ptačí řeči; 3. o významu ptáků v podání lidovém; 4. oddíl ptáčnický: o chytání a pěstování ptáků, jak se u nás provozovalo a místem posud provozuje.

Tento článek věnován jest oddílu prvnímu, jednajícímu o jménech ptačích. Že však první tři oddíly přečasto jsou ve příčinné spojitosti, patrno bude z dalších řádkův.

Část první:

Všeobecná úvaha o populárních jménech ptačích.

Též v oboru tohoto předmětu mnoho již bylo na Moravě vykonáno, což dosvědčují četné práce Fr. Bartoše, pak pečlivý seznam z Valašska od prof. J. Talského.

Avšak mnoho práce ještě zbývá! Vždyť každá osada, snad každý ptáčník může látku snesenou rozhojniti, že o úplném seznamu jmen dlouho nebude možno mluviti.

I tento článek jest pouhým příspěvkem. Jsou to moje vlastní poznámky z ornithologických potulek po Moravě, pak četné zprávy některých přátel, jimž tuto díky vzdávám.

Nepoužil jsem toho, co již uveřejněno bylo, ač by tím bohatství a zajímavosť předmětu našeho tím více byly vynikly.

Stůjtež tu předně některé myšlénky rázu všeobecného, jež namanuly se mi, když jsem pořádal různé seznamy jmen ptačích.

I. O rozšířenosti jmen ptačích.

Možno říci, že některé jméno známo je snad některé jen osobě, jiné v celé osadě, opět jiné v celém kraji, ano mnohé po vší zemi, neb též u jiných národů slovanských. Zvláštnosť tato má původ svůj v nestejné rozšířenosti a známosti druhů ptačích.

Možno tu stanoviti tyto všeobecné zásady, jež ovšem nečiní nároků na platnosť bezvýminečnou:

1. Druh všude rozšířený a všeobecně známý má skoro všude totéž jméno, zhusta i ostatním národům slovanským známé. Patrno, že jsou to jména již v pravlasti slovanské známá. Sem náležejí názvy: sokol, orel, kos, drozd, datel, vrána, straka, sojka, vrabec, slavík a m. j. Jména ta vyskytují se skoro úplně bez synonymů, jsouce všem národům slovanským (nejvýše s nepatrnými změnami) společna.

2. Druhy snad méně nápadné, které buď v pravlasti nežily nebo všeobecně známy nebyly, mají po celé zemi několik jmen

na více větších obvodů rozšířených, tedy teprve po rozptýlení kmenů vzniklých. Příkladem může tu býti střízlík (Troglodytes parvulus), jenž sluje na Oslavansku a j. paleček, na Hané a Drahansku plotníček, na Slovácku a Valašsku stříž (polsky strzyżek), na Podluží oříšek (malorusky orišok), v Tatrách králik, v Čechách paleček, střízlíček neb cvrkálek, v Dol. Lužici sćěź, malorusky též wołove oko a j., charvátsky carić, v Bosně trtak atd. Stejně se hodí za příklad rehek domácí, sedmihlásek, rorýs, červenka, konipásek bílý a j.

3. Druhy málo známé, buď že skrytě žijící, neb dle přirozených podmínek životních jen místem, jako v ostrůvcích se vyskytující, mají snad v každém „ostrůvku" jiné jméno, úplně jen lokální, shodné se jménem kraje jiného jen tenkráte, když náhodou týž nápadný znak pro pojmenování zvolen byl. — Tak na př. sluje zvonohlík (Serinus hortulanus) ve Zbejšově vrzák, v Oslavanech zrnítko, u Náměště a Jevíčka semenáček, ve Valtínově na Dačicku semenář neb trdlinka, v Citově na Hané mylně čížek, na Zlinsku králíček nebo polní kanárek, v Kelči švrhol, na Valašsku sykot neb švihlotač, v Poličce cvrček, místem v Čechách semenáček, v Lužici dubonožka, polsky swiergotek, charvátsky žutarica. — Příkladem může býti též kulík, šoupálek, běłořit a j.

4. Jelikož všechno ptactvo není úplně ustáleno v jistých krajích, nýbrž některé druhy mizejí, a jiné opět se objevují tam, kde jich dříve nebylo, nemá lid pro tyto nové neb jen vzácně se vyskytující druhy často jména žádného; někdy alespoň jednotlivec si již jméno utvořil. — Tak na př. usadil se nedávno v sadech na Oslavansku strnad zahradní, jenž lidu posud znám není. — Jiný pták v lesích našich stále se šířící jest lejsek bělokrký, ptáček malý, ale zbarvením nápadný. Hajný v Citově na Hané, dobrý pozorovatel, ptáčka zná, jméno nikoliv; hajný v Oslavanech ho nazval vhodně „strakáčkem", i nepochybujeme, že se jméno toto ujme.

II. O původu a slovném významu populárních jmen ptačích.

Lidová jména ptačí mají základ svůj v bedlivém pozorování ptáků, následkem čehož jsou velmi dobře a vhodně volena. Patrno z nich, že lid má bystrý smysl pozorovací, a že dovede jediným

slovem vhodně vystihnouti charakteristický znak ptáka pozorovaného.

Ze znaků, jež lidu nápadny byly, byl ten neb onen význačný vybrán, a dle něho nazván pták tak vhodně, že znalec často dle pouhého jména pozná, který druh míněn jest.

Znaky, jichž lid upotřebil, dávaje ptákům jména, jsou velmi různé, a dle nich rozvrhuji jména ptačí v tyto skupiny:

1. Jsou jména původní, všeobecně známá, takřka všeslovanská; etymologického jejich významu se zapomnělo. Sem náležejí jména: orel, sokol, káně, jestřáb, sova, špaček, vrána, havran, straka, sojka, datel, kos, drozd, slavík, vlaštovka, skřivánek, strnad, vrabec, hýl, holub, tetřev, čáp, čejka, husa, labuť.

2. Jména volená dle zevnější známky, a to:

a) dle nápadného tvaru některé části těla neb i těla celého: křivka, lyska, kozlík, chocholatá sýkorka, roháč, rohlík, kosák, chocholouš, vidlák, hlavatý strakapoun; paleček, skrček, špulec; kožušnice;

b) dle zbarvení buď celkového: modřinka, straka, strakapoun, strakáček, jeřábek, mlynářka, černý a plavý drozd, černá, zelená a žlutá žlova, — neb jednotlivé části těla: zlatohlávek, černohlávek, červenóšek, modrá a červená raška, bílá a žlutá pliska,

3. Jména daná dle zpěvu, jenž ovšem zní lidu zcela srozumitelně, a to:

a) dle jednotlivého zvuku napodobená = jména onomatopoetická: dudek, kukačka, ťuhýk, kavka, pinkavka, čížik, stehlík, vižďák, linduška, kyviz, jiřík, fojtík, kecek, prskavec, kuliš, kvičal, klihák, bukáč, kuba, trskot a j.;

b) dle celkového rázu zpěvu: devaterník, sedmihlásek, přemyskač, posmívák, zvonek, švrhol, vrzák, vrzlík, cvrčala, pěnice, hadí pěnice, lesní kanárek; sem patří též jména sekáč, hříbě.

4. Jména utvořená dle bydliště ptákova neb dle místa, kde ho často vídati lze: mandelák, kominářík, ledňáček, plotníček, polňák, palašník, skalník, zahradníček, lúčník, kameníček, rákosník, vodní kos, rybníkářka.

5. Jména značící nápadné pohyby ptáků: třaska, třasořík, třepotka, krutihlavec, vrtohlávek, lezáček, potápka.

6. Jména zvolená dle *způsobu hnízdění*, a to buď dle místa (břehulka, studňák), neb dle stavby hnízda: boudníček, mazák, drozd mazack (na Slovensku).

7. Jména utvořená dle *potravy* ptákovy: myšák, korotvář, muchárek, střešňák a kostkař, semenáček, zrnítko, včelařka, prosňák, konopka, rybářík, rybářka.

8. Jména s přívlastky „*zeměpisnými*“, jež ovšem netřeba bráti do slova: vlašský a španělský vrabec, vlašská pěnice, ruský chocholouš, americký vrabec. Jsou to, řekl bych, názvy ryze ptáčnické, jimiž snad ptáčníci svým zajatcům větší vzácnosti dodati chtějí.

9. Jména snad z *podání lidového* vzatá: bohdál, trpělka, psí sýkorka.

10. Jména *žertovná*, buď dle hlasu neb dle zevnějšku ptákova volená: kuba, sekáč, hříbě, stará panna, kača, hluchá pěna; skrček, špulec, vovísek, cvrček, mlynářka, kožušnice; matěj.

11. Jména neznámého mi významu jsou: a) čistě místní: grylka (snad onomatopoetické), konělza a kunorza, sčírka, trdlinka; b) více rozšířená: ostříž, kalousek, žlova, pliska, dlask, brhlík. zezulka, stříž, raška, rorejs, brávník, koliha. Slovník etymologický by nás snad o mnohém z nich poučil.

Ve všech krajích namanou se nám jména všech těchto skupin. Někdy v téže osadě mají pro ptáka některého jména dvě, obyčejně ze dvou různých skupin. Na př. sluje v Kelči vrabec polní „skřeček“ a „špulec“, kulík říční „kuliš“ (onomat.) neb „kameníček“ a p.

Mnohdy se naskytnou (nehledě ke jménům skupiny první) jména daleko rozšířená, různým slovanským národům společná. Výklad jest možný dvojí, zajisté v různých případech obojí platný, totiž: buď je to jméno již ze společné pravlasti přinesené, či je to jméno volené dle znaku velmi nápadného, jehož si povšimli všude; na př. lyska, kukačka, strakoš, krutihlav, zvonek.

III. Ocenění lidových jmen ptačích.

Důležitosť těchto jmen patrna jest z několikeré příčiny.

1. V bohatosti a rozmanitosti populárních názvů předmětů přírodních jeví se láska předků našich ku přírodě, bystrosť u pozorování a rozlišování, i plynoucí odtud značná znalosť přírody, odpovídající opět jisté *výši kulturního vývoje* již

v dobách pradávných. Věc tato jest tím ještě pozoruhodnější, že byli předkové naši předně lidem rolnickým, nikoliv lovci, kteří více se zvířectvem ve styk přicházejí. Lid nevzdělaný má názvy takřka jen pro věci nejbližší, potřeb života tělesného se týkající.

I Němci mají množství lidových jmen ptačích, ale nenalezl jsem v jejich seznamech takové rozmanitosti a vhodnosti názvů jako v našich. Mimo to neznám příkladu, že by se v lidu našem ujal název původu německého, čehož však nelze tvrditi naopak.

Lid německý ve smíšených a poněmčilých krajích často přijal názvy slovanské, ať již z nedostatku vlastních, nebo že názvy slovanské měly vnitřní převahu.

Shledal jsem tyto příklady: špačka nazývají Němci na Krumlovsku v Čechách „Spatsche“ „Spatschken“; brkoslava na Prachaticku „Borowkal“ a u Hostinného „Kachlatschka“; kvíčalu na Sušicku a Prachaticku „Kwitschale“ neb „Quitschal“; roháče velkého u Doks „der Rohatsch“; dlaska v Jizerských horách „Lasken“; čejku ve Slezsku pruském „Gywitz“ (na Moravě místem Kyviz). U Lužičanů sluje dudek „hupak“, kohout „honač“, z čehož Němci utvořili „der Hupak“ a „der Hanatsch“. Avšak i na Moravě máme příklady takové. Němci na Novo-Jičínsku překřtili brkoslava, jemuž Valaši velmi pěkně „zimostradka“ říkají, na „Simistradl“; července čili rašce říkají „Raschkerle“, káčatům na Kravařsku „Gatschlen“; čečetka sluje ptáčníkům německým na Moravě i ve Slezsku všude „Tschatscherl“. —

2. Názvy lidové májí dále cenu i v tě příčině, že jsou obohacením mluvy a pravým i nevyčerpatelným zdrojem pro názvosloví vědecké.

Ovšem dlužno vyznati, že naše názvosloví vědecké zásluhou hlavně Preslovou a Staňkovou má za podklad populární názvy z Čech. Kde ty známy nebyly, sáhnuto k jiným jazykům slovanským, neb utvořeny analogicky názvy nové.

Zajisté by se však nemohly činiti vážné námitky proti tomu, kdyby se názvy posledních dvou druhů nahradily vhodnými jmény nověji v lidu objevenými.

Tak navrhl prof. Talský pro „kosa tureckého“ název valašský „kolohřivec“, pro brkoslava jméno taktéž valašské „zimostradka“, což zasluhuje všeobecného souhlasu.

3. Lidových názvů ptačích a jejich rozšíření musí sobě povšimnouti též praehistorik, mluví-li o pravěku a pravlasti Slovanův. Věci této se dotkl dr. M. Kříž v díle svém „Kůlna a Kostelík“; daleko by nás však vedlo, kdybychom se touto složitou otázkou zde chtěli obírati. Stane se tak jindy.

4. Populární jména ptačí mají též cenu pro ornithologii vědeckou, jedná-li se o nynější neb o někdejší rozšíření některého druhu ptačího. Tak na př.:

a) jméno všem národům slovanským společné vzniklo již v jejich společné pravlasti, a národové jednotliví pak i v nových vlastech téhož ptáka tak pojmenovali; jest to tedy nepřímý doklad o zeměpisném rozšíření druhu, kde jest lidové jméno, tam žije i pták. A naopak: národové slovanští jistě bydleli pohromadě v takové zemi, kde druhové u všech Slovanů stejně zvaní skutečně všichni žili a žijí.

b) Je-li některé jméno ptačí všeobecně známo, ptáka samého však nikde neviděti, jest to důkaz, jak kdysi býval rozšířen, a jak vymizel neb vyhuben byl. Krkavec na př. všude jménem je znám a též v podání lidovém důležité zaujímá místo; pták sám zatlačen však v nepatrných zbytcích do hor, že ho nikdo skoro nezná. Osud ne mnohem lepší postihl i jeřábka.

c) Nemá-li některý pták jména v lidu, jsou možny tyto příčiny: 1. pták jest velmi řídký, neb žije skrytě (rákosníci někteří a j.), neb pro podobnosť za jedno považován bývá s druhem jiným (pěnice, datli, budníčci a j.); 2. pták se teprv usazuje, a je-li nápadnější, nezůstane zajisté dlouho beze jména; 3. kde se v krajině nedoptáme jména všeobecně známého, tam ovšem ani sám pták se nevyskytuje; na př. místem mandelík, zlatohlávek, křivka, lyska, i slavík. Třeba ovšem jest míti též ohled na vliv školy. (Příště ostatek.)

Kronika Sázavská a zpráva její k roku 1126 *).

Napsal Josef Válek.

V rozpravě této nám nejde tak o bitvu svedenou u Chlumce r. 1126, jak o to, proč toho roku Lothar do Čech přitáhl, o politické pozadí oné bitvy. Nestačí děj, jak jej zaznamenal kronikář; hlavním požadavkem v historii jest vysvětliti

*) Pracováno v histor. semináři prof. J. Golla.

si ten či onen zjev; tu jako ve fysice, vysvětliti si zjev, znamená jej poznati.

Bývá to sice často nevděčnou prací, podrobovati kritice ustálené vypravování a obecně přijaté mínění, než známa jest druhá polovice pravidla Ciceronova: „ne quid veri dicere non audeat historia", a té chceme se zde držeti.

Příběhy roku 1126, jak se obyčejně vykládají, pokládají se za důležité pro dějiny státního práva českého, zejména poměru Čech k říši; dělají se dále i vývody pro nynější politický život, avšak základ k tomu ke všemu kriticky dostatečně prozkoumán nebyl. Pozoruhodná jest věc, že vypravování o příbězích r. 1126 jen v prameni jediném se dostalo jakéhosi státoprávního zabarvení, totiž v kronice Sázavské; tam najdeme řeči sestrojené od spisovatele po způsobu Liviově a Sallustově. A ty pak opakují se jako authentické také od spisovatelů novějších a nejnovějších. Zajímavo jest, že starší vzdělavatelé českého dějepisu byli v té příčině zdrželivější, ba jeden z nich, neposlední váhy, Dobner, vykázal řečem těm místo ve svých annalech — pod čarou. Stalo se tak sotva náhodou. Jest to spíše výsledek jeho kritiky, třeba nám svých důvodů podrobně nevyložil.

* * *

V benediktinském klášteře Sázavském pokračováno bylo v kronice Kosmově až do roku 1162. Spisovatele neznáme; jen z některých míst kroniky samé možno něco usouditi. Z celého způsobu vypravování patrno, že to byl mnich kláštera Sázavského; vyšších úřadův asi nezastával, neboť vždy mluví o opatech tak, že poznáváme z jeho vypravování oddanost a poslušnost podřízeného člena řádu k představenému. K roku 1155 spisovatel vzpomíná úmrtí dvou mnichů svého kláštera a tu vřaďuje se sám mezi jich bratry: „fratres nostri Arsenius, Sizna, Radosta hac vita exempti sunt". Jsa od světa oddělen zátiším klášterním, nepřihlížel tak k událostem života světského, jako spíše k osudům svého kláštera, zvláště pak jeho opatů. Všímá si ovšem i ostatního duchovenstva českého, ale to vždy více než ostatního života veřejného. Podkladem a pohnutkou k zaznamenávání událostí byla mu kronika Kosmova, již asi náš spisovatel sám opsal a tu a tam opatřil dodatky. Dodatky ty čerpány jsou, aspoň před

rokem 1000 z letopisů zahraničných, Quedlinburských *); ostatně možná, že je přidal teprve některý pozdější opisovač **).

Od prvého však většího článku, jejž nadepsal spisovatel: „de exordio Zazovensis monasterii“, kterouž zprávu vidělo se mu položiti na konec prvé knihy Kosmovy ***), náš spisovatel uvádí zprávy většinou původní.

Hlavní věcí pro nás jest vyšetřiti dobu, ve které toto pokračování Kosmovo asi složeno bylo, zda připojováno ke kronice Kosmově postupem času, tedy v době skoro 40 let, či najednou v době krátké †).

Jednota slohu, jak již Palacký pověděl ††), svědčí o spisovateli jednom. Kdy však psal? Tu též sloh zdá se ukazovati, že od početí do skončení díla drahně času neuplynulo. „Copia verborum“ a zásoba frazí je u mnicha Sázavského značná při nevelké rozsáhlosti díla, což jistě poukazuje k tomu, že spis skládán v době poměrně nedlouhé, že sebrané zprávy podrobeny byly pak společné redakci jednotné, při čemž asi sem tam broušeno a pilováno; spisuje totiž po dlouhou řadu let, kronikář byl by se spíše stilisticky opakoval.

Avšak i přes rozmanitost, kterou spisovatel dovedl častému opakování se vyvarovati, přece lze najíti v kronice Sázavské obraty podobné, spisovateli zvláště oblíbené, jež svědčí o pisateli jednom; než jak rozličně dovede se náš kronikář i tu vyjadřo-

---

*) Vydání Emlerovo má v úvodě (Fontes II, str. 238) na tomto místě annaly Hersfeldské, ale na str. 239 v poznámce dobře jest uvedeno, že zprávy ty vzaty jsou z Annalů Quedlinburských. Srovnej zprávy k r. 960, 987, 988, 989 atd. s letopisy Hersfeldskými M. G. H. Scr. III, str. 60–68 a dále.

**) Palacký, Würdigung str 50.

***) Tento odstavec možno pokládati za jakýsi vstup k jeho práci, řekli bychom program, jejž mnich Sázavský svým spůsobem, ne ve formě nějaké zvláštní předmluvy nebo širokých reflexí jako Kosmas, propověděl (Fontes II, 248): Hoc in loco congruum videtur non debere praetermitti, qualiter coenobium Zazovense divinae dispositionis gratia exordium sumpserit, sed (?, snad „sub“) quibus principibus et qualiter ex tenui origine auctore deo in tantam, ut hodie cernitur, amplitudinem excreverit...

†) Domněnka Meinertova, že skládána jest kronika Sázavská na dvakrát (Anzeige-Blatt. Jahrbücher der Literatur XV. sv. str. 32 a 33) a že prvá část sahala do r. 1142, jest chybna, jak už Palacký ukázal (Würdigung, str. 47); naprosto tomu též odporuje zpráva k r. 1134. (viz níže).

††) Würdigung str. 47: ... für diese Ansicht spricht auch die vollkommene Gleichheit des Stils in dem ganzen Werke.

vati! Oblíbeno jest mnichu Sázavskému zobrazovati poměr představeného k podřízeným obrazem o kvočně a kuřatech*), podobně rád užívá v témž případě známého přirovnání biblického o pastýři a ovčinci**). Rovněž častý, ovšem ve středověku vůbec oblíbený jest názor o původu zla: ďábel seje svár mezi lidi. Kde naskýtají se v naší kronice příležitosti, líčiti pletichy, spory a sváry, zřídka si dá ujíti spisovatel, aby nevzpomenul onoho pokušitele***), ovšem i tu vždy s jiným obratem.

Vedle toho projevuje se totožnost spisovatele v celém díle i jinými často se opakujícími výrazy (k. př. slovo „decenter") zvláště kde se pokouší kronikář o karakteristiku osob. Tu skoro pokaždé vrací se „affabilis" †), třikráte slyšíme: „ut omnibus plus amori quam timori haberetur". ††) Vůbec tato povahopisná líčení jsou takového rázu a tak častá, †††) že jest třeba je pokládati za zvláštní libůstku spisovatele jednoho.[1])

Jiný důkaz, že z jedné dílny pocházejí zprávy v naší kronice uložené, podává nápadně stejně vyznívající zakončení úspěchů Soběslavových a Vratislavových.[2])

---

*) str. 242: ... quos benigne amplectans fovebat sicut gallina pullos suos sub alis; str. 445: quos utpote gallina pullos educavi...; str. 253: eos ad coelestia regna, sicut aquilla provocans, ad vollandum pullos suos volitans, provocabat . . .

**) str. 250: Percutiam pastores et dispergentur oves gregis; str. 259: bonus pastor ad suo moderamini commissa dulcia cum omnium suorum exultatione revertitur ovilia; str. 269: quod tam crudelem et tam praecipitem in pastorem simul et ovile potuit dare sententiam . . .

***) str. 246: Instigante namque zelo diaboli; str. 249: unde magnus discordiarum fomes, diaboli invidia instigante et famulante... str. 250: urgente vesania antiqui hostis discordiam et intestina bella ubique seminantis...

†) Fontes II, str. 242, 243, 246, 259, 264 a 269.

††) Fontes II., str. 244, 259, 269.

†††) Fontes II., str. 241, 242, 244, 246, 248, 249, 252, 258, 259, 260, 563, 264, 267, 269.

[1]) Mimochodem podotknuto budiž, že tyto charakteristiky jsou podobného, až nápadně podobného rázu jako u Kosmy charakteristika biskupa Heřmana (str. 182, rok 1122).

[2]) Str. 257: et ita datis invicem osculis dux Sobezlaus cum maxima gloria et honore suorumque ingenti tripudio ad dulcem suam rediens metropolim.... rok 1126; a strana 266 rok 1158: Tali igitur divinitus honore sublimatus, gloriosus dux Wladizlaus cum ingenti tripudio et laetitia suorum rediit ad sua. Podobně i na str. 267 o biskupu Danielovi.

K tomu celá kronika jeví jakousi jednotnou redakci; důležitější zprávy jsou buď v celek shrnuty, buď, nebylo-li to možno, jak v líčení o činnosti a životě Silvestrově, v pásmo rozvedeny a to tak, že neustále spisovatel výše řečeného se dovolává,*) což (zvláště když jsou i místa, jež k tomu, co později se vyloží, odkazují) zároveň jest důkazem, že kronika ze zpráv nasbíraných složena v době nedlouhé.

Nelze nijak mysliti, že by kronika snad psána byla současně s událostmi; spisovatel žil snad již roku 1126**), ale nezdá se pravděpodobným, aby již toho roku byl pojal úmysl pokračovati v díle Kosmově, když jistě v době nejbližší sotva mohl míti po ruce knihu tak vzácnou při tehdejším způsobu rozšiřování knih.

Vůbec povaha prvé části kroniky mnicha Sázavského svědčí o tom, že psána celá kronika neb aspoň jednotné redakci podrobena najednou. Zprávy totiž politické v prvé části jsou tak skrovné, až na onu episodu 1126, že nelze si mysliti, aby psány byly současně, spíše se zdá, že teprve potom, když dalo podnět k pokračování dílo Kosmovo, dodatečně sesbírány. Tu jest přirozeno, že byly nejspíše po ruce zápisky kláštera Sázavského se týkající, a odtud dostala i prvá část kroniky ráz historie církevní, ovšem opět jen české. Zprávy k pozdějším letům se odnášející jsou již četnější a též z veřejného života brány, což se vysvětluje jednak tím, že události ty byly hlučnější a tudíž i do zátiší klášterního doletly, jednak, že když pojat byl úmysl pokračovati v Kosmovi, spisovatel si událostí všímal bedlivěji a snad i material shledával. Přece však ani tato poslední část nejeví se letopisem současným, i tu dělá si spisovatel větší celky jak svědčí odstavec: „de probitate Wladizlai regis et fratris eius Theobaldi ducis“. Jest zde patrno, že kronikář měl celý běh života Vladislavova na mysli a charakteristika vypadla tudíž tak jednotně. A tyto zprávy povahopisné u opatů k jednotlivým letům kladené ukazují k tomu, že spisovatel čerpal ze zkušenosti (ovšem jen v poslední době) a na základě průběhu celého života některého

*) Fontes II., str. 250, 251, 558, 267.

**) Fontes II, str. 254: ... gaudia nostra contrarius excepit successus. Ovšem zdá se pravděpodobnější, že jsou tato slova pouhý stilistický prostředek, jímž chce udržeti spisovatel souvislost s Kosmou; odnášejí se totiž k vypravování Kosmovu na str. 195 (hexametry).

představeného ustrojil si celkový úsudek o jeho povaze. Srovnejme co o Silvestrovi praví k roku 1123 a potom k r. 1134. K r. 1123 se klade zpráva o jeho vstoupení do kláštera, a při tom čteme: Cuius quanta fuerit diligentia in divinis et ecclesiasticis rebus amplificandis loco suo dicetur. Onen „locus suus" se nachází při r. 1134 (zvolen Silvestr za opata) a to tak, že spisovatel výslovně ohlašuje, že slib svůj plní. I tu patrno, že spisovatel píše odstavec k roku 1123 již věděl, co napíše k r. 1134. A pak slova: „quoad vixit" (u roku 1134) určitěji ještě svědčí, že místo psáno až po smrti Silvestrově, tedy ne před rokem 1161. A takové odkazy k následujícím částem kroniky se častěji opakují.*)

Že pak ani roku 1162 nepíše náš kronikář současně s událostmi, svědčí jasně zpráva, již na konci kroniky Sázavské čteme. Vykládá se tam, jak nastoupil na opatství kláštera Sazavského Regnard; shrnuv krátce osudy jeho dřívější spisovatel podává povahu představeného svého jako při opatech jiných, což předpokládá dlouholetou zkušenost.

V předchozím tedy s dostatek jsme ukázali, že kronika Sázavská sepsána byla v době nedlouhé.**) Kdy to asi bylo? Kronika Sázavská končí se rokem 1162, a sice ne, jak bychom čekali při práci podobného spůsobu, s jakýmsi formálním zakončením, než jaksi kuse; čekáme, že ještě něco má přijíti, což spisovatel pro jistou nám neznámou příčinu podati nemohl. Pak k roku 1161 připomíná se uvěznění Soběslavovo: „... sub districtissima custodia multo tempore macerandus retruditur", ona slova „multo tempore" svědčí, že té doby, kdy Soběslav propuštěn byl, spisovatel se dočkal, a byl to rok 1173.***) Ba

*) Viz str. 253, rok 1125, pak i k roku 1126 (str. 257) ve zprávě o vítězství Soběslavově setkáváme se s anticipací budoucnosti: „... ad dulcem suam rediens metropolim annis XVI optato potitus est solio." Nejspíše tedy mohla býti napsána zpráva ta po smrti Soběslavově, ovšem i později.

**) Koepke ve svém vydání v Mon. Germ. Hist. Ss. III. praví: perduxit monachus Sazaviensis chronicon usque ad annum 1162, sed minime hoc ipso anno calamum deposuit, sed circa annum 1170, ni fallor, librum videtur conscripsisse. Ovšem zvláštní jest zde výraz „calamum deposuit", předpokládající, jakoby psal mnich Sázavský současně s událostmi.

***) Vydání Emlerovo (str. 238): „Dílo své dokonal teprve více let po r. 1162 Otázky o tom, kdy počal, se vydavatel nedotýká. Koepke vzpomíná též onoho místa ve svém vydání, ale nerozhoduje se sám: „Utrum vero verba illa ante vel post hunc annum scripta sint, (po r. 1173) ex ipsis elici nequit."

sympatie a chvála, jaké projevuje spisovatel*) k Soběslavovi, ukazují na dobu ještě pozdější, vztahujíce se jistě na jeho vládu, duchovenstvu zvláště oblíbenou; před tím než nastoupil Soběslav na knížecí stolec, náš kronikář sotva asi měl příležitost poznati kněžice Soběslava. (Příště ostatek.)

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. František Kameníček.

(Pokračování 11.)

Šestý svazek sněmovních Památek obsahuje protokoly sněmů moravských od roku 1612 do r. 1630 s výjimkou let 1621—1627 incl., kdy na Moravě následkem výminečného stavu sněmů zemských vůbec nebylo, tak že v 18 letech odbývalo se jen 15 sněmů nebo sjezdů, totiž:

1. Obecní sněm v Brně r. 1612 při památce na nebe vzetí Panny Marie (15. srpna) za přítomnosti arciknížete Maxmiliána, bratra císaře Matiáše. — 2. Sjezd nejvyšších pánův ouředníkův a soudců zemských v Brně r. 1614., zahájený dne 2. června. — 3. Obecní sněm v Olomouci r. 1614. ve čtvrtek po sv. Kylianu (10. července) za přítomnosti arciknížete Ferdinanda. — 4. Obecní sněm v Brně r. 1615. v pondělí po sv. Alžbětě (23. listopadu) za přítomnosti císařských poslův Adama ze Šternberka na Bechyni, nejv. purkrabí Pražského, Viléma Slavaty z Chlumu a z Košmberka, nejvyššího sudího dvorského, a rytíře Jana Vostrovce z Kralovic. — 5. Obecní sněm v Brně r. 1617. v pátek po sv. Bartoloměji (25. srpna) za účastenství císařských poslův Adama z Waldštejna a na Hrádku, nejvyššího hofmistra království Českého, Viléma Slavaty z Chlumu, nejvyššího sudího dvorského, a rytíře Prokopa Dvořeckého z Olbramovic. — 6. Obecní sněm v Brně r. 1618. při památce na nebe vzetí P. Marie (15. srpna) za přítomnosti zvoleného krále Českého Ferdinanda II. ze Štyrské linie. — 7. Obecní sněm v Brně r. 1618. při času sv. Lucie (13. prosince) za přítomnosti královských poslů Hendricha Libštejnského z Kolovrat, JMtiC. komorníka, a Bedřicha z Talm-

---

*) Fontes II., str. 268, rok 1161: .... cathenatur princeps egregiae probitatis ....

berka na Jankově, praesidenta nad appellacemi. — 8. Obecní sjezd v Brně r. 1619. ve čtvrtek po památce Filipa a Jakuba, obeslaný ode všech čtyř stavů (2. května). — 9. Obecní sjezd v Brně r. 1619. ve středu po památce proměnění Páně (8. srpna), obeslaný jen ode tří stavů markrabství Moravského, totiž od pánův, rytířstva a měst. — 10. Obecní sjezd v Brně r. 1619. v pondělí po druhé neděli adventní (9. prosince) rovněž pouze ode tří stavův obeslaný. – 11. Obecní sněm v Brně r. 1620. v pondělí po památce obrácení sv. Pavla (27. ledna) za přítomnosti krále Bedřicha Českého, falckrabí na Rýně, obeslaný zase jen ode tří světských stavů. — 12. Obecní sněm v Olomouci r. 1620. v pondělí na den sv. Víta (15. června) za přítomnosti poslů zimního krále Bedřicha: Petra ze Švamberka na Třeboni, nejv. sudího dvorského, Pavla z Říčan na Dubu a rytíře Bohuslava z Michalovic, purkrabí kraje Hradeckého.[1]) — 13. Obecní sněm ve Znojmě 1628. 27. června (uzavřen 1. července) za přítomnosti Ferdinanda II.[2]) — 14. Obecní sněm v Brně r. 1629. 30. července (uzavřen 13. srpna), při němž byli komisaři: Kardinál František z Dietrichštejna, Fridrich z Talmberka na Vlašimě a Domašíně, praesident nad appellacemi, Kryštof, Pavel, hrabě z Lichtenštejna; rytíři Gabriel Horecký z Horky na Cimburku a Jan Baptist Špindler. — 15. Obecní sněm v Brně r. 1630. 23. září (ukončen 30. září). Komisaři: Kardinál Frant. z Dietrichštejna, Bedřich z Talmberka, Zdislav z Haysenštejna, svob. pán na Šternberku, a rytíř Jakub Pertholt, direktor dvorské komory.[3])

[1]) Sněmy 8. až 12. jsou přeškrtnuty z rozkazu a usnesení stavův od nejvyšších pp. soudců zemských z příčiny, která jest připsána na foliu 216. takto: „Tyto listy od fol. 142 až po tento (216) jsou z poručení JJMtí. všech čtyř pánů stavů přemazané, poněvadž JMt. Cá. ráčí všecky věci v tej ohavnej rebelliji zašlé cassirovati. Actum o soudu sv. Kunhutském v městě Brně letha 1628.“ Jan Šťastnej z Prusinovic.

[2]) Až do tohoto sněmu r. 1628. všechny záznamy v památkách sněmovních učiněny jsou jazykem českým, jen někdy v kopiářích vyskytují se také listiny německé, psané osobám česky neznajícím, nebo stavům zemí alpských a slezských. Od vydání obnoveného zřízení zemského však jsou protokoly sněmovní německé i české, německé obyčejně napřed. Podobně se věc má i s tištěnými sněmy. — Až od roku 1620 tištěné sněmy moravské obsahují ustanovení sněmovní bez královských předloh a vydávány jsou jen česky. — Po roce 1628 tiskne se totéž česky i německy.

[3]) Foliování šestého svazku jest dvojí: Od fol. 1 až do 219, z nichž fol. 216 jest popsaných. Folia 142 až 215 incl. jsou přeškrtnuta a proto právě

Rok 1611. byl pro dějiny Moravy důležitým hlavně proto, že nastoupením krále Matiáše v Čechách Morava po tříletém odloučení spojena byla opět a trvale s Čechami, což stalo se památným také obšírnou úmluvou mezi stavy českými a moravskými ve třiceti článcích, jimiž upravoval se pro budoucnost vzájemný poměr obou těchto sesterských zemí.[4]) — Platnost jejich podmíněna byla ovšem schválením panovníkovým, a to se mělo státi na sněmu Brněnském, zahájeném 15. srpna 1612. Arcikníže Maxmilián jako zástupce Matiášův prozkoumal artikule ty velmi bedlivě a po některých méně důležitých změnách potvrdil je s doložením, „aby do knih zemských sněmovních vepsány a k svobodám zemským in originali přiloženy byly“.[5])

Poněvadž berně roku 1609. na tři léta povolené právě docházely, Matiáš žádal v nově: 1. Na zaplacení dluhů 80.000 zlatých moravských opět na tři léta. 2. Na tutéž dobu větší a podstatnější pomoc proti Turkům. 3. Domovní berni 20 gr. k zaplacení lidu válečnému na pomezních zámcích (na 3 léta). 4. Posudné z každého čtyřvěderního sudu piva pšeničného i ječného po 5 groších a místo 6. groše 6000 zl. v šesti lhůtách (na 3 léta). Při tom si však JMCá. stěžoval, že posudné dříve vynášelo 60.000—70.000 zlatých, nyní však sotva 30.000 zl. ročně, ačkoliv pivovarů přibývá. V tom by si přál napravu předně úplným výpočtem pivovarů, a pak bedlivým vybíráním i odváděním posudného „beze všech fortelův“. 5. Na Ujvar ke dříve povoleným 6000 zlatých aby stavové přidali ještě 12.000. 6. Žádal od stavův odpověď na svůj návrh z roku 1609. o zřízení solnice na Moravě, aby sůl za mírné peníze mohla býti prodávána. 7. Aby JMti. Cé. sanýtr v zemi lacino byl přepouštěn a prodáván. 8. Žádal na zemi obvyklou svatební berni, poněvadž v roce 1611. vstoupil v stav manželský [6]). 9. Konečně navrhoval ku pohodlí obyvatelstva, aby k JMti. Cé. mohlo se v potřebách svých snáze utíkati, zřízení poštovních tratí — na náklad zemský.

další foliování počíná opět listem 142. pokračujíc až do listu 195. — Šestý svazek obsahuje tedy úhrnem 264 popsaných listů, to jest sotva první polovici kodexu, kdežto druhá polovice jest úplně prázdna a nepopsána.

[4]) Viz Archivní rozhled v sešitě 1. ročníku 17. Č. M. M. str. 53

[5]) Schvalovací formule tato není zaznamenána v šestém svazku památek sněmovních, výbrž v kodexu doplňkovém týchž památek, o němž bude zmínka později. (Fol. 37—38.)

[6]) S arcikněžnou Annou, dcerou Ferdinanda Tyrolského.

Usnesení sněmovní krále Matiáše asi valně nepotěšilo, neboť: 1. a 2. Stavové nepovolili ani 80.000 zl. na dluhy ani žádné pomoci proti Turkům. 3. Místo domovní berně slíbili JMti. Cé. vyplatiti 50.000 zl. mor. v jedné summě, ale tak, aby peníze ty odvedeny byly od jejich colmistra na dvě lhůty válečnému lidu na pomezních zámcích. Ovšem kdyby nastalo nebezpečí pro vlastní zemi a nutno bylo sebrati zemskou hotovost, že berni tu „za sebou nechají“. 4. Radili, aby z posudného sešlo. Avšak „k milostivému zalíbení JMti. Cís.“ a přes to, že moravské pivovary scházejí, uvolili by se JMti. Cís. platiti místo posudného 40.000 zlatých mor. na tři léta. 5. Na Ujvar nemohou dáti nic více, aby je JMtC. omluviti ráčil. 6. Císařskou solnici na Moravě nepřejí si ani stavové ani poddaní, „poněvadž by to stavům, zvlášť kteří soli polské prospěšněji a laciněji užívají, lidem a poddaným (našim), kteří tím handlují, na nemalé ublížení živností jejich se vztahovalo“. 7. Sanýtru JMti. Cís. rádi přepustí a prodají. 8. Místo svatební berně, které by se asi nic nesešlo, uvolili se na dvě lhůty dáti 15.000 zl. počtu moravského. 9. Strany rozložení pošt v zemi prosí, aby JMt. Cá. je ušetřiti ráčil, zvláště proto, poněvadž měli by na ně nésti náklad, kdežto v jiných zemích se tak neděje. — I tentokráte stavové žádali na JMti. Cís. revers, že povolené pomoci nebudou na ujmu privilegiím jejich.

Od berní doposud osvobozeni byli poddaní, kteří v r. 1605. utrpěli škody od Bočkajovců. Byly to jihovýchodní krajiny, kde vesnice dílem nově zakládali, dílem znova osazovali. — I jinak poněkud ulevováno poddaným, anabaptisty vyjímajíc, tak zvanými „půjčkami k zemi“. Stavové byli povinni půjčiti zemi dle potřeby ze „zbrojného koně“ (giltpferdu) 100 zl. nebo 120 zl. nebo dokonce i 200 zl. „z vlastního měšce“, měšťané po 6 zl., mlynáři, dvořáci, svobodníci po 5 zl., kdežto poddaní půjčívali málokdy nejvýše po 2 zl. (fol. 10 a násl.). Z výnosu takové půjčky placeny byly některé berně panovníkům před ustanovenou lhůtou a vyrovnávány nejnalehavější zemské dluhy. Byl to jakýsi druh konverse dluhův, při čemž stávali se věřiteli sami obyvatelé země.

Pro poměr Moravy k Čechám, který v roce 1608 značně byl uvolněn, důležitým jest rozhodnutí Brněnského sněmu o České kanceláři a jiných úřadech dvorských. Stavové se totiž usnesli:

.....„aby JMt. na takové narovnání a snešení (30 článkův) s JMtí. arciknížecí učiněné majestát svůj otcovský pro větší toho všeho pevnost a na budoucí věčné časy zdržení milostivě dáti a odvésti ráčil. A když bychom se i tak od JMti. C. dostali (sic) a dosáhli, abychom dle znění svrchupsaného majestátu cís. Rudolfa II. a vedle smlouvy nahoře psané, léta minulého vykonané a nyní již skrze snešení toto a srovnání s JMtí. arcikn. v jistých artikulích dokonce stvrzené a v moc vešlé se zachovali a k správě kanceláře České a jiných expedití dvorských krále Českého, od kterých jsme se oddělili byli, znovu se připojili, a tak v celé dokonalé spojení a spolčení s královstvím Českým (jakožto nejpřednější země vtělená) zase vešli a tudy všem roztržitostem budoucím cestu zamezili. Za kteroužto příčinou ta věc na JMt. C. co nejdříve vznešena býti má, a mezi tím všechny věci při tom spůsobu, kterého sme po tyto 4 léta užívali, však bez ublížení mocnosti svrchu psaného majestátu, smluv a snešení s JMtí. arciknížetcí učiněného, aby zůstaly.“ (Fol. 16—17). —

Stavové byli by rádi viděli, aby Matiáš osobně se byl dostavil na tento sněm, který vlastně byl prvním po jeho nastoupení v Čechách. Měliť mnoho různých přání, jež mu chtěli přednésti. A když Matiáš nepřijel, podali přání svá zástupci jeho Maxmiliánovi asi v tomto smyslu: 1. Aby jim Maxmilián vydal „Vidimus“ plnomocenství svého ke sněmu moravskému a po případě aby jim zapůjčil jeho originál. 2. Aby JMt. Cá., třeba nyní Morava připadla opět k Čechám, potvrdil jim dle úmluvy Libeňské všechna stará privilegia a svobody. — O nový „lantfryd“ že nežádají, ale přejí si, aby zvláštním „listem na pergameně ke starému lantfrydu se přiznati ráčil, že jej ve všem chce držeti a milostivě sobě oblibovati.“ 3. Žádali revers na to, že lonského roku poslali do Čech 20.000 zl. „na válečné generální úřady“, pluk knechtův a 1000 koní. 4. Prosili o výpověď JMti. Cé. v rozepři o skládání vin od stavů vyšších ve městech. 5. Stěžovali si, že v kancelářích JMti. Cís. Slezsko neprávem se představuje v titulích Moravě. 6. Prosili, aby posláni byli na hranice uherské a rakouské „ubrmani“ k urovnání neshod o hranice zemské. 7. Aby dle slibu JMti. Cís. dosazovány byly ve městech na úřady také osoby pod obojí spůsobou přijímající,

což od pana podkomořího posud se neděje. 8. Aby dluhy, za něž stavové moravští se JMti. Cé. zaručili, byly upláceny a oni „z rukojemství vyvazeni". 9. Aby jim od JMti. C. vydán byl majestát „na milostivé upuštění od pokut ztracení statků".

Arcikníže Maxmilián slíbil velmi blahosklonně zvláštním listem (fol. 29—30), že se přičiní, aby všechna přání jejich od císaře byla schválena a provedena. Proto přece stavové poslali do Vídně kardinála Frant. z Dietrichštejna, Karla st. ze Žerotína, Čejku z Olbramovic a Hanuše Petřwaldského (fol. 17), jednak aby za Moravu Matiášovi přednesli blahopřání k volbě císařské, jednak aby mu podali memorandum obsahující právě oněch devět zmíněných článků k brzkému vyřízení.

Výsledek všeho byl, že císař Matiáš „dekretem, čili recesem", daným ze sněmu Pražského dne 10. října r. 1612 vyhověl všem přáním stavů moravských a mimo to potvrdil úmluvy třiceti artikulů, vyslovil spokojenost se svatební berní 15.000 zl., slíbil za pomoci stavův odstraniti nepořádky v mincovnictví, urovnati rozepři o Opavsko a konečně vyhověl přání stavův, aby zemský soud sv. Kunhutský na jinou dobu býval pokládán. (Fol. 31—32). Bohužel byly to většinou jen sliby, a i o ty velikou zásluhu měl arcikníže Maxmilián, který dovedl si u stavů moravských zjednati takovou oblibu, že mu ku konci sněmování navrhli odměnu 15.000 zlatých, — případ na Moravě jediný — a požádali ho, aby s nejvyššími úředníky a soudci zemskými rozsoudil při mezi nimi a Maxmiliánem Lvem z Rožmitálu, v čemž Maxmilián upřímně se omluvil, že není možno súčastniti se mu zasedání zemského soudu na Moravě, „poněvadž ani jazyku moravského ani práva jejich povědom býti neráčí a na takových útrpných criminálních soudech a přech nikdy seděti jest neráčil." (Fol. 30.) —

Povážlivější než záležitost s Rožmitálem byl spor Moravy a Slezska o Opavsko, kde kníže z Lichtenštejna přikládal si s dovolením knížete Karla Minsterberského titul knížete Opavského, a město Opava jako čtvrtý stav přidalo se ke Slezsku bez vědomí a schválení tří vyšších stavů, tak že tito stěžovali si na měšťany Opavské při obecním sjezdu pánův ouředníkův a soudců zemských v Brně, zahájeném dne 2. června r. 1614 (fol. 33—37). Karel st. ze Žerotína, jako zemský hejtman, a nejvyšší úředníci a soudcové zemští radili v Brně vyšším stavům

17

Opavským, aby vyslali poselství k císaři se stížností proti Lichtenštejnovi, knížeti Minsterberskému, proti Opavě a proti Slezské kanceláři, že si osobuje práv, kterých nemá. Při tom Brněnský sjezd prohlásil, že stavové moravští zatím nevystoupí veřejně jako pomocníci vyšších stavův Opavských, kdyby však záležitost ona záhy a mírně nebyla srovnána, že by ze své reservy vystoupili. Nyní jen že si přejí, aby slezští poslové k císaři vyslaní dali prohlédnouti instrukci svou buď zemskému hejtmanovi Karlu st. ze Žerotína, nebo kardinálu Františku z Dietrichštejna. Stalo se. Opavští stavové ponechali úplně Moravanům korrekturu instrukce; zvláštní posel vypravil se z Mohelnice, kde poslové slezští na cestě do Prahy krátce se zdrželi, ke Karlu st. ze Žerotína, aby mu instrukci ke schválení předložil a přivezl ji pak teprve poslům schválenou do Prahy.

Téhož roku 1614. odbýván byl ještě také obecní sněm v Olomouci, zahájený 10. července, při němž za císaře přítomen byl arcikníže Ferdinand Štyrský[1].) (Fol. 39 a násl.) — Proposice Matiášova ke sněmu líčí situaci v Uhrách a Sedmihradech jako velmi povážlivou. Turci zmocnili prý se r. 1613. Sedmihrad, Gabriel Bathory byl sesazen, usmrcen a vévodou jmenován Bethlen Gabor, který Turkům učinil závazek přísahy. Tím získal sultán v míru více, než jindy v dobách válečných. Nyní mohou prý Turci v Sedmihradech přezimovati a odtud podnikati vpády do Uher, do Rakous, na Moravu a do Slezska. Opevňují prý také pohraniční pevnosti Szolnok, Temešvar, Jager i jiné a přinutili ke svému poslušenství mnoho městeček i vsí při Novém Hradu, Šaštíně a Ujvaru. O podporu říšskou císař postaral prý se již na sněmu v Řezně a žádá tedy také od svých zemí některé pomoci, ač i ze svého jmění chce vynaložiti, co bude možno. Na stavích moravských si přál: 1. Jeden tisíc jízdných a pluk pěších na 6 měsíců JMti. Cís. k volné disposici. 2. Aby stavové zvolili poselství ze sněmu opatřené plnomocenstvím na sjezd všech království a zemí JMti. Cís., svolaný do Lince ke dni 27. července t. r., „na kterémž by to obzvláštně, co se pokoje mezi JMtí. Cís. a sultánem tureckým zavřeného dotýče s gruntem uváženo bylo“. Poslové moravští byli zvláště pro to pozváni,

[1]) Plnomocenství zástupců Matiášových bývá v tomto šestém svazku doslovně zaznamenáno na počátku sněmovního protokolu zvlášť, kdežto dříve obsaženo bývalo v instrukci.

aby „fedrovali“ a při všem svépomocni byli, což by tam margkrabství Moravského se dotýkalo. 3. Žádána berně dvacátého groše na tři léta, jak byla povolena roku 1608 na opevnění pohraničných hradův a uspokojení vojska. 4. Na stavbu Ujvaru žádáno „k posavádnímu restu“ 6000 zl. na tři léta po 10.000. Stavové prý se mohou spolehnouti, že jen na Ujvar summy té bude užito, poněvadž právě nyní nejvyšším pevnosti jest obyvatel Moravy. I některou osobu k revisi mohou si ze sněmu zvoliti. 5. Posudného žádáno na vydržování dvoru císařského zase šest grošů ze čtyřvěderního sudu, neboť prý nyní jest všechno dražší. 6. Na splácení dluhů na jeden rok 100.000 zl. 7. Dlužníci berní z minulých let (restantníci) aby byli sepsáni a ku placení třeba exekucemi přinuceni. 8. Císař vypůjčil si od nejvyšších ouředníků zemských a soudcův na zřízení pošty na Moravě 2000 zl.; poněvadž pak zařízení ono jest k dobru země, žádal, aby stavové summu tu zaplatili sami nejvyšším úředníkům, a mimo to aby se uvolili přispívati k témuž účelu každoročně určitým obnosem. Konečně Matiáš přiložil opis listu od sultána z počátku února 1614, v němž vyčítá císaři rušení míru uzavřeného na 20 let tím, že vojska císařská zmocnila se na hranicích sedmihradských proti Bethlenu Gaborovi městeček Nagy Baně, Tasnadu a zámků Husti i Kevaru. Nemá-li z toho vzejíti válka, aby císař místa ona vrátil. (Fol. 44—45). —

Stavové moravští neuznávali dobu za tak vážnou, jak v proposici se dokazovalo, a z minulých dob měli zkušenost, že panovníci bývají spokojeni také s třetinou toho, co požadují. Proto odpověděli na žádosti v proposici obsažené takto: 1. Že k vedení války doba roční již valně pokročila, a jelikož císař svolává právě sjezd všech zemí do Lince, že před ukončením jeho není potřebí nějaké pomoci povolovati. Kdyby nastalo vážné nebezpečí, mohlo by se pro první chvíli čeliti zemskou hotovostí, která jest připravena; další zbrojení a opatření země že má v moci zemský hejtman a nejvyšší úředníci. 2. Ve sjezdu Lineckém stavové spatřovali nebývalý a snad i neoprávněný pokus centralisační, proto odpověděli: „I poněvadž předkové naši v podobných příčinách i jináč, když tak vyslané své z prostředku svého kamkoli ven z země vysílali, plnomocenství jim dávati vždycky na rozmyslu měli, my pak kromě té přinucené a nevyhnutedlné příčiny, kteráž zemi v tom nedorozumění s JMtí.

slavné paměti císařem Rudolfem sběhlém nastala, sice nikdy toho sme nečinili; z té příčiny, aby nás v tom, že této JMti. Cé. žádosti nám neplniti nikterakž možné není, milostivě u sebe omluvna jmíti ráčil, za to se vší ponížeností JMt. C. pokorně žádáme. Mezi tím však pro vyrozumění milostivé JMti. C. vůle a pro doslechnutí, k čemu se vyslaní z jiných zemí jmíti a přimlouvati budou, z prostředku svého některé osoby při tomto sněmu s jistou jim od nás danou instrukcí sme volili, a při nich to, aby k již jmenovanému dni do téhož města Lince se vypravili, nařídili.“ (Fol. 47.[8])

Do poselstva byli zvoleni mimo kardinála Františka z Dietrichštejna ze stavu panského: Jan st. Říčanský Kavka z Říčan na hradě Broumově a Vlachovicích, Jiřík z Náchoda na Tulešicích, JMti. Cís. a JMti. arc. Ferdinanda komorník, Gunther z Golczen na Syczendorfě, JMti. C. komorník. — Ze stavu rytířského: Zikmund Wolf Jankovský z Vlašimě na Budči a Dolní Slatině, Beneš Pražma z Bílkova a na Lišné, Jan Melichar Bořita z Budče a na Sokolnicích. Kteréžto osoby měly neprodleně vypraviti se na cestu a postupovati ve věcech jim svěřených podle instrukce. Po svém návratu měly panu hejtmanovi, ouředníkům a soudcům zemským o výsledku učiniti relaci. Pověřující list byl jim vydán v Olomouci dne 21. července a téhož dne dostali také instrukci, ve které se opětně praví, že by stavové moravští rádi byli posly své vypravili s plnomocenstvím, ale že podobného nikdy nic před tím nečinili a mimo to slyšeli, že ani z Čech ani ze Slezska poslové nejsou s plnomocenstvím do Lince vypraveni. Poslové moravští měli tedy vyslechnouti jen vůli JMti. Cís. a po svém návratu zemskému hejtmanu a ouředníkům vše oznámiti, aby pak od stavův opatřeno bylo, co by sloužiti mohlo k dobrému JMti. Cís. a vlasti moravské. Poslové měli také s JMtí. Cís. jednati o záležitosti tří vyšších stavův Opavských, přednésti stížnost na Uhry, kteří na Moravu vpády činili, požádati o „ubrmany“ na hranice uherské i rakouské a vyříditi některé záležitosti týkající se různých stesků soukromných.[9])

[8]) Z odpovědi této patrno, že moravští stavové nesouhlasili se svoláním sjezdu Lineckého, že však také nechtěli býti příčinou jeho nezdaru. Vyslali tam posly, ale nikoliv k jednání, nýbrž pouze ad audiendum et referendum bez jakéhokoliv plnomocenství.

[9]) Pam. sněmovní VI. fol. 53—54. — Kopiář p. sn. 1610—1636 fol. 124—126. Ze stavu praelatského a městského nebyl zvolen do Lince žádný

3. Místo berně 20. groše povoleno 50.000 zl. na jeden rok „v jedné summě“ pod těmito podmínkami: a) Kdyby nastalo válečné nebezpečí a stavové „vzhůru býti museli“, kdyby přehlídky vojsk, táboření a průtahy zemí, po případě rozpouštění vojska na Moravě se dělo, nebo kdyby nepřátelské vpády do země se staly, v každém případě berně zůstane za stavy. b) Rovněž se ta summa nevyplatí, kdyby proti třem vyšším stavům knížectví Opavského mocí saženo býti mělo, a Moravané jim dle svých závazků měli přispěti ku pomoci. c) Aby těch 50.000 mohlo odvedeno býti v jakýchkoli penězích, kterých se užívá v zemích JMti. Cé. a d) Aby celou tu berni stavové mohli vypláceti lidu na pomezních zámcích zvláštní od sněmu zvolenou osobou po sv. Jiří (23. dubna) a po sv. Václavu (28. září) r. 1615. 4. Na Ujvar — zvláště že Moravan tam je nejvyšším — povoleno 6000 zl., které budou přímo dodány do pevnosti od důvěrníka ze sněmu zvoleného. 5. Posudního slíbeno na dobu od sv. Václava r. 1614 až do sv. Václava r. 1615 ze sudu po pěti groších a místo šestého groše 6000 zl. mor. na dva terminy. (Při sv. Jiří a sv. Václavu). 6. Na dluhy JMti. Cís. ani nyní ani na příště nemožno prý nic povoliti, aby tedy podobnými žádostmi byli ušetřeni; avšak z lásky k JMti. C. a „ne tím úmyslem neb k tomu cíli, aby se mělo ku pomoci splacování dluhů dotyčných ...... co svolovati, anebo aby to budoucně od někoho ku příkladu taženo bylo“, stavové slíbili JMti. 60.000 zl. mor. na dvě lhůty. (Na sv. Filipa a Jakuba a na sv. Václava.) 7. Zadržené berně uvolili se vymáhati exekucemi, pokud tomu dovolí pozdní roční doba i pokročilé sněmování. 8. Stavové slíbili nahraditi nejv. úředníkům zemsk. zapůjčené císaři 2000 zl., aniž by od berní umluvených byly odečteny, avšak nevidělo se jim „z jistých a slušných příčin“ povolovati něco na pošty pro příští léta a prosili, aby je JMt. Cá. omluviti ráčil. —

Ochota moravských stavů byla, jak patrno, velmi skrovná, a berně povoleny pouze na jediný rok. (Příště dále.)

---

zástupce s výslovným dodatkem, že „to jim a stavu jich k žádné škodě ani ujmě býti nemá“. — Osobám vyslaným na útratu bylo povoleno: Panu kardinálovi na den 200 zl., osobě stavu panského po 30 zl, stavu rytířského po 20 zl. počtu mor. za tou příčinou, „že nyní v městě Linci a tam okolně tak veliká drahota a nedostatek od potrav se nachází“. (Pam. sn. VI. fol. 45.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Kostel sv. Jakuba Většího v Jemnici (Podolí) stojí na malém, k jv. straně vysokou zdí opatřeném ostrohu a byl původně jediným farním a hřbitovním kostelem starobylé Jemnice, kteráž byla ve století XII. středem zvláštního úkrají.

Kostel stál tehdáž v podhradí na pravém břehu Želetavky, kdežto hrad, bývalé sídlo Jaromírovo, nalézal se již původně na strmém ostrohu po levém břehu Želetavky, kde později město vzniklo, obehnáno hradbami roku 1227. Z původního hrazení zbyla však jen jediná kulatá bašta na západní straně města.

Při kostele sv. Jakuba byla původně fara, tak jako bylo na příklad při kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Telči, ležící taktéž mimo pozdější hrazení městská. Podací ke kostelu sv. Jakuba v Jemnici měl panovník až do roku 1325, kdy král Jan daroval je cisterciákům Sedleckým,[1]) již po mnohých špatných zkušenostech. hlavně ve druhé čtvrtině století XVI. zde nabytých, odstoupili faru zdejší s veškerým majetkem i právem patronátním a se svolením krále Ferdinanda I. za 300 kop grošů Jindřichovi Meziřičskému z Lomnice, pánu na Jemnici; jemu bylo povinností toliko katolické kněze za faráře dosazovati, jinak pozbýval dle smlouvy z roku 1549 dto. na hradě Pražském, ve čtvrtek ve vigilie Všech Svatých, všeho práva ku nabytému majetku[2]); zdá se však, že smlouva tato na dlouho účinku neměla.

Katoličtí faráři nastoupili opět při kostele sv. Jakuba po roce 1624,[3]) ale již roku 1658 přeložena odtud fara Arnoštem svobod. pánem z Vlašimě a na Jemnici do města ke kostelu sv. Stanislava, kterýž byl mezi lety 1585—1594 za horlivého obhájce strany pod obojí, pana Tasa Meziřičského z Lomnice, z původní kaple v kostel přestavěn a rozšířen.[4]) Tomu nasvědčují také tvary gotiky, tehdáž ještě užívané, však naprosto již nepochopené. Při tomto kostele zůstala fara podnes a původní kostel Podolský stal se filiálním.

Kostel sv. Jakuba jest prastarý. Poučuje nás o tom nejprve dlažba jeho, jež přes to, že za poslední obnovy po roce

---

[1]) Codex diplom. Mor. VI. 222.

[2]) Archiv farní v Jemnici.

[3]) P. Řehoř Wolný, Kirchl. Topogr. von Mähren. III. 306.

[4]) Desky Brněnské XXVII. 78.

1832 značně byla zvýšena, ještě dosti hluboko leží pod úrovní kostel obíhajícího hřbitova. Tak spatřuje se často při starých kostelích původu románského, jež byly hřbitovními, jak dosvědčují některé příklady zvláště z jižních Čech. (Chelčice.)

Stavbou svojí patří kostel sv. Jakuba v nejstarší své části století XII. Loď jeho má dosud zachovalé zdivo původní a ve stěně tři nízká okna románská, silně vyšpaletovaná a polokruhovými oblouky sklenutá, jež nyní, po odstranění bývalé stříšky nad hlavním vchodem, zvlášť dobře jsou viditelna. Vchod tento, dosud polokruhem sklenutý, jest ovšem již přetvořeným zbytkem původního portálu románského.

Osvětlena byla tedy loď kostela sv. Jakuba v období slohu románského třemi okny v pravé zdi a měla vchod toliko z této strany v ose mezi prvním a druhým oknem. Severní stěna lodi byla již původně bez oken, jak bylo v jz. Moravě od pradávna zvykem. Mnohé doklady toho uvedl jsem již při stavbách gotiky.

Také čelní stěna kostela měla původně jen jediné malé okénko románské, jež umístěno na pravé straně její nahoře.

Kromě zdiva lodi zachována ještě z původního období stavby románské věž kulatá s kuželovou střechou, dosahující výšky 21·22 m. při dolní tloušce zdiva 1·34 m. Věž stojí o samotě poblíž kostela as mezi starou lodí a nynějším presbyteriem, a není vyloučena možnost, že byla druhdy, soudíme-li dle zbytků pobořeného zdiva, snad s presbyteriem nějak spojena a toliko z poschodí přístupna. Nejvýš má věž na dvou protilehlých stranách podvojná okénka románská, dělená na místě obyčejného sloupku toliko kamenným pilířem bez hlavice i patky. Podivuhodno jest, že uvedené tu památky stavby románské kostela sv. Jakuba, v osadě minulostí svou tak památné, nejeví ani nejmenší stopy uměleckého provedení, kteroužto chudost zubožený zevnějšek lodi a místy vybourané zdivo věže ještě zvyšuje.

Druhému období stavby náleží gotické presbyterium třemi stranami osmihranu uzavřené s opěráky a gotickými okny a obyčejnou železnou klenbou. Kružby oken však — možno-li je tak nazvati — mají s tvary gotiky již velmi málo podobnosti a dosvědčují, že stavitel tehdejší konstrukci kružeb okenních neznal.

Za této obnovy, kteráž stala se někdy počátkem století XVI., zazděna byla tři původní románská okna lodi a proražena vedle nich dvě nová gotického tvaru a to opět jen v pravé zdi lodní, kdežto

třetí, nízké gotické okno, proraženo na kruchtu, kteráž nepochybně v dobách těch jako krytba, či strop lodi, byla dřevěnou. Jediné okno téhož tvaru na kruchtu vedoucí proraženo souměrně i v levé zdi. Kromě toho vybourán v průčelní zdi nový portál, jenž obdržel typické pozdní kamenné venýře s nadpražím přímým. Takový portál z pozdní gotiky prolomen též v levé zdi kostela, jak svědčí dosud zachované jeho kamenné obložení, ležící třetinou již pod zemí. Vchod ten jest nyní zazděn.

Pozdní gotice patří též kamenné sedilie na pravé straně hlavního oltáře, jakož i na levé straně stojící a částečně o zeď opřené sanktuarium, kteréž přes to, že v části ornamentální náleží nejvýš vytvařené gotice pozdní, jest přece uměleckou památkou ceny značné, vynikajíc též neobyčejnou výškou více než 5 m.

Sanktuarium toto, z pískovce tesané, zdvihá se z šestibokého, žlábky a pruty rozčleněného podstavce, na němž stojí sloupky s bohatě prolamovanou hlavicí, jež nesou proplétající se gotická žebroví, hojně všelijak se vinoucími a prolamovanými tvary po způsobu gotických krabů okrášlená.

Vlastní schránka na svátost oltářní, mající 95 cm. výšky, jest čtverhranná, má dosud zachované uměle kované mřížky a jest v rozích vždy třemi sloupky jakožto příporami ozdobená. Na mocně vyložené spodní římse této části nalézají se tři štítky, z nichž jeden obsahuje znak poutníků, mušle sv. Jakuba staršího (coquille de St. Jacques), a na druhých dvou jsou značky kameníků, již práci provedli, vedle letopočtu 1518, který souhlasí úplně s vytvařenou gotikou této památky.

Nad schránkou zvedá se opětně proplétající se římsoví, zakončené křížovými kytkami a hojně kraby vyzdobené. Za tím vystupují pilířky ve způsobu opěráků s fialami a oblouky opěrnými, jež tvoří baldachyny, v nichž stojí sošky dřevěné, však s prací památky této současné. Svršek tvořen věncem fial, s vynikající fialou střední, kteráž zakončena uměle pracovanou kytkou křížovou. Bohatý ornament záležející z krabů zvláštním způsobem sestrojených, s hojným rozčleněním a prolamováním, ozdobuje veškerá žebroví, při čemž gotická konstrukce celé stavby přes nadbytek podrobností zůstává přece zřetelnou.

Spodní část sanktuaria jest hluboko pod úrovní presbyteria, kteréž bylo i s lodí po požáru roku 1830 značně zvýšeno. Tehdáž

odstraněn i původní dřevěný štrop lodi, jež sklenuta potom spůsobem moderním. Za tou příčinou sesíleno uvnitř zdivo vystupujícími pilíři a to právě v místech, kde se nalézají stará zazděná okénka románská. Tehdáž vystavěna byla též zděná kruchta, jak se nyní spatřuje, a četné kameny náhrobní, většinou z XVI. století, položeny do dlažby presbyteria.

Jest tedy kostel sv. Jakuba v Podolí u Jemnice zvláště pamětihodný svým prastarým založením, jež sahá v dobu stavitelství románského, pak svým sanktuariem jakožto jednou z nejvzácnějších památek, jež vytvořila doba úpadku gotiky[5]).

Jar. Janoušek.

Horákov *), někdy Horákovice (r. 1407), dle vlastního jména Horák nazvaná vesnice vých. sev. vých. od Brna 9 km., v dolíku nedaleko lesa, jako většina zdejších obcí tvoří jedinou ulici; domy stojí ve 2 řadách podél cesty těsně vedle sebe, průčelím do ulice; na návsi domy sedláků, za vsi chalupníků; staveny jsou z vepřovic (nepálených cihel) beze všech okras. Kroj u mužských jest nyní poloměstský, u ženských starobylý národní, jak se vůbec kolem Brna nosí.

O starobylosti zdejší obce svědčí památky: kamenné mlaty a kusy popelnic, které se při orání často nalezají. Jiné se tu našly: železné zbraně, ostruhy a peníze z doby Leopolda I. (r. 1657—1705) a Marie Terezie (r. 1740—1780).

Na počátku XVII. století měl Horákov $2^5/_8$ lánu neboli 430 měr polí II. a III. třídy a 20 domů, po 30leté válce 14 osedlých a 6 pustých, r. 1656: pustých rolí 64 m. II. a 32 III. třídy, pustých vinic 99 měr, dle jiné zprávy 105 m., vzdělaných jen $31^1/_2$ m.; r. 1673: 16 osedlých a ještě 16 měr pustých rolí, 6 lánů, ostatní půllány a 3 podsedky; potom ale nově rozděleny jsou i s pustými, a bylo pak do r. 1750: 23 čtvrtlánů, 1 mlýn a 14 chalup, u nich $392^6/_8$ m. polí vzdělaných, téměř 7 m. zahrad, ale 174 m. pustých rolí, $61^1/_4$ m. pastvin a luk po $43^1/_4$ vozu sena a otavy;

r. 1790: 51 domů, 227 obyv.; r. 1834: 66 domů, 351 obyv.,
r. 1869: 77 domů, 487 obyv.; r. 1880: 82 domů, 423 obyv.,
katolíků, Čechů.

[5]) Ty, již by se o bližší instrukci zajímali, poukazujeme na podrobná vyobrazení v některém z příštích čísel Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erhaltung und Erforschung der Baudenkmale.

*) Podle osnovy „Vlastivědy moravské“.

Horákov býval původně samostatným panstvím.

R. 1371 rytíř Petr řečený Gobl dal díl Kobylnic a Horákov synům pana Konrada Goblina, měšťana Brněnského, jenž dříve r. 1355 koupil 5 dílů Kobylnic, a Pavla z Prahy k rukám paní Markéty, poručnice těch synů a manželky páně Pavlovy; načež dostal Horákov Václav ze Slupna řečený Harynkov a zapsal r. 1407 „na Horákovicích“ 150 hř. gr. Pražských věna manželce své Markétě z Chlumu a přijal zde r. 1407 na spolek tchána Mirka z Chlumu; nástupce jejich Ondřej ze Slupna a Horákova r. 1464 věnoval manželce své Heleně z Košova „na Horákově vsi, dvoru poplužním a roli, která dříve k hradu přislušela“, 100 hř. gr. Alena pak na to věno přijala r. 1482 na spolek Elšku z Kosova a Martu z Kateřinic. Syn Jiřík ze Slupna prodal dědictví své Horákov a bratr jeho Milota tvrz Podnitovice*) r. 1533 Janovi z Kyjovic na Kobylnicích.

S Kobylnicemi dostal se Horákov k panství Sokolnickému, a lidé měli vrchnost a poddanské povinnosti, jako Sokolničtí**).

Mezi oněmi bratry ze Slupna svornosti nebylo. I poháněli se až před soud nejprv o dědictví, pak o násilí, ku př. Ondřej z Slupna a z Horákova pohnal r. 1459 Jana z Slupna a z Kobylnic, bratra svého, že mu nedržel úmluv, kteréž p. Jan z Tovačova mezi nimi učinil; chtěl to listem úmluvčím a listem dílčím pokázati; naopak Jan z Kobylnic pohnal Ondřeje, hned potom zase Ondřej Jana, a znova opět r. 1464, že jeden druhému a lidem poddaným činí velikou škodu v Sokolnicích. R. 1464 žaloval Jana mistr Ondřej, kanovník u sv. Petra v Brně, že „jeho vlastního zboží brání jemu a lidem jeho, tudíž louky jeho dědí sobě, lesy mu kácí i pase mu svévolně v lesích a brání mu hony zaječí v jeho kanovníka panství honiti v Mokré, nemaje k tomu žádného práva“.

Po smrti Ondřejově měla vdova Alena dostati ono věno své a postoupiti sirotka a statku Horákova bratru zemřelého, Janu Herynkovi ze Slupna; když nechtěla od něho vzíti věna svého a sirotka a statku postoupiti, pohnal ji k soudu***).

Když Horákov byl r. 1533 připojen k panství Kobylnicům, byla zdejší tvrz opuštěna a scházela tak, že 30 let potom jme-

*) Jinak Ponětovice, později dle německého Puntovice nazvané.
**) Desky zemské V., 93, IX. 262, XIII. 399; orig. XV. f. 23, XX. 15.
***) Knihy půhonné IV., 31, 35, 36, 140, 252.

nuje se pustou. Na jejím místě jsou dva selské domy. Z bývalých vrchností má lid v dobré paměti hrab. Mitrovské, kteří se k lidu vlídně chovali a chudé podporovali.

V obci stojí malá kaplička. Patří k farní osadě v Tvarožně, kam také děti chodívaly do školy, než r. 1786 byla zde obecní škola založena. Od r. 1878 jest dvoutřídní a má r. 1892 190 dětí z Horákova, Mokré (2 km.) a 2 mysliven. Učitel míval služného 238 zl. 30 kr. stř. a 12 sáhu tvrdého dříví. Nejdéle působili tu: Hrachový Ant. do r. 1810, Přichystal Michal r. 1810—31, Blažek Fr. 1836—63, Srb Josef od r. 1877.

Ve škole jest knihovna školní a obecní.*)

Obec měla v XVIII. století: 9 měr polí a 3 m. pastvin, na pečeti nápis: „Wubec dedina Horakov", znakem sekeru a žalud; trati polní: v Ořechoví, mezi lesy, Kozlovská zmola.

V lese Horákovském u potoka Říčky ode dávna se říká „na Starých zámcích". . . . *Slavík.*

Komárov, farní ves na rovině nad Ponávkou, která se níže vlévá do Svratky, u Brna jihovýchodně 1 km, 197 m nad hladinou mořskou, katastrální a politická obec, míval $1^{47}/_{64}$ lánu neboli 168 měr polí I. třídy, potom r. 1750: $253^{1}/_{2}$ m. polí, 33 m. zahrad, $28^{1}/_{2}$ m. pastvin a luk po $28^{1}/_{2}$ vozu sena; — domů na počátku XVII. století 17, z nich za obležení Brna od Švédů, kteří obsadili také Komárov, zůstalo jen 6 osedlých; po 30leté válce r. 1656 14 osedlých a 3 pusté, r. 1668 všechny osedlé, 15 Němců, 2 Češi; r. 1750, když 2 nové ulice se utvořily, Mariacel za Ponávkou a Petrohradská severně k Brnu, již 58 (2 půllány, 13 čtvrtlánů, 1 podsedek a 42 chalupy). Ulice ty staly se osadami zvlášť, a Komárov sám měl pak

r. 1790: 40 domů, 217 obyv. (s ulicemi 118 d., 786 obyv.),
r. 1834: 34 domů, 213 obyv. (s ulicemi 133 d., 1025 obyv.),
r. 1869: 48 domů, 427 obyv. (s ulicemi 152 d., 1644 obyv.),
r. 1880: 59 domů, 601 obyv., z nich 590 katolíků, 7 protest. a 4 židé; 148 Čechů, 440 Němců, 7 jiné národnosti (s ulicemi 171 domů, 1893 obyvatelů).

Osada jmenovala se původně Luh a příslušela markraběti moravskému; poněmčována jmenuje se Komárov (Gumravicz) teprve

*) Srb Jos., naďučitel v Horákově, odpověď na dotazník „Vlastivědy moravské".

r. 1313 vedle „Luhu“ *). Klášter sám slove Luh až do XV. století (1447). Když tu před r. 1195 založen byl klášter od benediktinů z Třebíče, dal mu r. 1197 Spytihněv „kostel sv. Martina u Brna s člověkami a s desatinú, zahradníky na Luzie a les za brdy s hajníkoma“, pak desátek z Manic (zaniklé teď osady u Žabovřesk). Roku 1225 vyměnil si klášter pole u Manic a vinici u Bosonoh za vzdálenější 4 lány v Oslavanech od tamního kláštera. Král Přemysl a královna Konstancia dali mu roku 1229 dvůr v Manicích, po Rudoltovi právem odúmrtním zděděný. Úrok dostával klášter také ze 2 lánů a 4 zahrad u mlýna s 10 koly na „Dornech“ nad Svratkou (1305), od r. 1350 z 1 poddaného v Černovicích, koupený od vdovy po Albertovi z Černovic. U této vsi měl v lese „Luha“ 6 luk, pak Dolní Jeršpice, u Brna vesnice „Styricz a Rybníky“, Polní ulici a příslušenství k nim. Maje právo na cestu skrze mlýn do Brna, postoupil je držiteli mlýna Janu Wiffonovi, měšťanu Brněnskému, a týž dal mu za to dvorec v Komárově (Gumravicz); r. 1394 klášter prodal dvůr s 2 lány v Dolních Jeršpicích Janu řeč. Sumpfenpfennigovi z Modřic za 40 hř. gr.

O některé věci měli proboštové spor, nejvíce s klášterem v Králově Poli o louky v lese „Luha“ u Černovic. Okolo r. 1500 zrušen byl otcovský klášter v Třebíči, a zdejší potom sešel tak, že konečně zůstal jen probošt Štěpán Etwann sám. Toho řádu udržel se blízký klášter Rajhradský; ale Št. Etwann r. 1527 neodevzdal jemu statky klášterní, nýbrž kapitole u sv. Petra v Brně, vymíniv si byt a celé zaopatření jako kanovník. Král Ferdinand I. a biskup Stanislav potvrdili to ještě t. r. Že pak v odevzdacím listě byly pusté vsi „Styricz a Rybníky“ zapomenuty, dodatečně r. 1528 i ty postoupil a co ještě u Brna někdy proboštství náleželo **).

První známí proboštové jmenovali se: Havel roku 1210, Arnold 1225, Moric 1231, Arnold 1265, Zdislav 1277, Vojslav 1342; poslední Ondřej 1504 a Št. Etwann r. 1517, umřel r. 1530.

Obec Komárov patříc kapitulnímu panství Podolskému, měla stejné povinnosti jako jiné obce jeho ***).

*) Codex dipl. Moraviae VII. 806—807.

**) Codex d. M. I. 338, 349, II. 170, 208, V. 178, VII. 806, VIII. 3, XI. 40, 313, XII. 176. Půhonné knihy III. 286; archiv zem. Komárov 1528.

***) Poddanské poměry se píší přehledně dle osnovy jen u sídla a správy panství v témž okrese; jest-li toto v jiném okrese, praví se krátce, jaké povinnosti měla obec aspoň před vydáním robotního patentu r. 1775.

Vrchnost měla zde roku 1750 dvůr a při něm 348 m. polí, 33 m. zahrad, luk po 39 vozů sena a 25 vozů otavy.

Duchovní správu konal tu jeden z řeholníků jakožto farář*), a když byl klášter zrušen, některý vikář od sv. Petra. R. 1784 byla samostatná fara zřízena. Nejdéle působil farář Ant. Latal z Brna, r. 1793—1813, Fr. Kurz ze Zichlínka nad Sázavou v Čechách, 1821—44, potomní farář u sv. Tomáše v Brně**).

Kostel sv. Jiljí stojí na jižní straně obce. Připomíná se již ve XII. století, byl r. 1574—77 obnoven (jak ukazují letopočty kamenné křtitelnice a kazatelny) a mimo jiné také r. 1853, kdy nová sakristie byla vystavěna, a r. 1888. Nejnovější oprava jest učiněna přesně v gotickém slohu, až na okna v lodi. Vchod je na severní straně. Uvnitř je vše malováno, stěny, klenba, okna. Vítězný oblouk jest téměř uprostřed kostela; nepochybně býval kostel větší, pokud náležel klášteru zdejšímu, a později loď zkrácena. Pravou ozdobou jsou oltáře: hlavní je štíhlý, čistě gotický se sochou Panny Marie, výše sv. patronem kostela, po stranách sochy sv. Petra a sv. Pavla; pod těmito nápis: Ora pro nobis! — vedlejší oltáře sv. Josefa a Matky Boží, ana drží Krista Ukřižovaného na klíně; práce vesměs umělecká.

Na věži jsou 3 zvony, okolo r. 1755 přelité***).

K farní osadě patří Komárov, Mariacel, Petrohradská ulice, Černovice, Dolní a Horní Jeršpice. Farních osadníků jest r. 1892 přes 5720.

Na hřbitově u kostela pochovávali do r. 1836 z celé farní osady; nový zřídili pro oboje Jeršpice blíže Dolních Jeršpic, pro ostatní dědiny za Černovicemi. V těchto 3 dědinách jsou kaple, menší u Králova mlýna a 2 Boží muka mezi Komárovem a tímto mlýnem.

Školu měli tu r. 1750; r. 1892 v 5 třídách 319 žáků.

Obecním jměním bylo r. 1750: 5⅛ m. polí, ⅛ m. zahrady, 28½ m. pastvin „za poustevnou".

Trati se jmenují: „in langen Ackern, Angerl, bei der Königswiese, auf dem Spitz, hinter der Einsiedlerei . . ."; na staré pečeti obecní je nápis: „Insigl Gomrawitz" a znakem klíč, radlice, kosíř a hrozen.

Slavík.

---

*) Codex d. M. II. 56, 59, VII. 806.

**) Ř. Volný, Kirchliche Topographie II, 1. str. 212—218.

***) Nápis uvádí se jen důležitějších zvonů.

Významné trati v kraji Brněnském. Mnohá jména tratí jsou tak význačná, že zajímají nejen filologa, nýbrž i historika, archaeologa a přírodozpytce. Často jen ona praví nám, kde se hledati má stopa praobyvatelů země a kde stály zaniklé již osady našich předků. Nalezáme je pravidelně u starých osad; nové takových názvů tratí obyčejně nemají. Kdyby se na nich soustavně pátralo, zajisté by většina jich poskytla dokladů k pravěku Moravy. Vědecké probádání nálezů a srovnání jich s jinými památkami toho druhu v okolních zemích ukázalo by nejlépe, kdo byli zde praobyvatelé v dávné minulosti, jak se již někde stalo *).

Taková jména polí a luk mají na př. dle popisů Moravy r. 1749 a 1750 dědiny v kraji Brněnském, mimo nejznámější naleziště starobylých památek u Obřan „na Hradišti" a Lišně „na Starých zámcích": Bilovice v Hlavách, na Melatíně, Maložíně; Babice na Starých Babicích; Vranov na Hrobkách, v Kruzích, Okrouhlice; Habrůvka na Poustkách; Březina Okrouhlá, „na Perně", jinak „Brna", „Berna"; Kanice v Hlavách, v Kaničkách; Bystřice n. Bystrc na Pekárni; Žebětín Pekárny, Hradisko, na Hlavičkách, Kladruby (zaniklá ves); Zbraslav na Hradiskách; Podolí v Hlavách, v Žilově, na Vážanech (viz o těchto více na str. 159—161), Kobylnice a Telnice v Hlavách; Orlovice Okrouhlice; Heršpice u Slavkova Žalon; Brankovice v Žarůškách; Kloboučky, Bedřichovice, Nové Hvězdlice v Hlavách; Ždánice Kroužky; Bořetice u Hodonína v Obranech, Čejč na Hrádku, v Hlavinách; Radiškovice v Hlavinách, pod Náklem; Mikulčice Žerotinky, Měnín pole Žerotín, Donava, louka Libuša; Smolín vinice Smutná; Židlochovice, vrch s poli a lesy Strossberg t. j. Strážný vrch, u Pouzdřan vinice téhož jména; Hajany na Zadních Hajanech; Prštice a Štikovice Sedlice; Újezd u Rosic v Žďářích, v Srdečkách, pod Oltářiky; Horní Březí u Bítišky v Okróhlicách; Vidonín na Okróhlice; Víčkov na Hradě, Vlkoví u Hradiska; Lomnička u Tišnova Hradisko, na Cimberku, Okrouhlica, na Okrouhlej; Ochoz na Sedlcích, Světlice, pod Zbožnicí; Kale v Poustkách, na Ostrovcích; Rájec na Ohřísku, u Kruha, u Biliska; u Lomnice Čebín v Kruzích, u Tábora; Malostovice Kroužek; Rašov Bojiště, na Starém

*) Viz Časopis Matice Moravské t. r. str. 161—164.

Rašově, na Stříbrném dole; Kozlov na Hradisku; Kovářov v Sedlištích, na Okrouhlej, ve Lhotách, v Druhých Lhotách; Křížovice v Sedlištích; Nedvědice nivy Krkonoše, Rožná Hradisko, Kruhy, Trhovec, v Zlatých dolech; Hluboký u Drnovic Okrůžek, na Táborsku; Lhotka Okrouhlice; Braslavec u Kunštátu Kroužek, v Betiškách; Chlum pod Okolnicú; Makov Hradisko, v Hradiskách, pole na Špilberku;*) Nejrov u Hradiska; — v bývalé části kraje Brněnského, teď Jihlavského, na Žďársku a Novoměstsku: Žďár Vetla (zaniklá osada); Račice na Okrouhlicích; Nová Ves v Sedlištích; Řečice Mankov (zaniklá osada); Bobrava Dolní na Bítovcích; Bobrava Horní na Chmelištích; Ostrov na Stříbrných dolech; Jamný na Stříbrné hoře, Výpustek; Březí v Hlavách, na Ohradě; Bohdalov v Hradištích atd.

Lesy nazvané „Hradiště“, „Hradisko“ jsou na př. u Žebětína, Kouřimě, Tišnova, u Snovitek a v hájemství Halusickém, u Makova, Vohančic; „Hrádek“ u Rychtářova, „Starý zámek“ u Drysic a j. v.; u Hodova na panství Budišovském les „Vyšohrad“, u Nevojic „Svata“, u Lažan „v Kroužku“, u Odrance „Šaratky“, u Němčic na panství Rájeckém „u pusté Lhoty“, u Rosic „Okrouhlík“, u Zhoře „Lhotky“.

Taková česká jména tratí jsou arci také v ostatních krajích, někde i v poněmčených dědinách, ku př. na Znojemsku u Bohutic „Hlavy, Babí doly, Ohrádky“; u Břeského „Hradisko, Ochozy, Křivoš“; u Vlčetína Hradisko; „Hrady“ u Sedlce, u poněmčilé obce Podmole „Slavětín“, u Písečného „Krakovec“; na Uh. Hradišťsku na př. les Svata neb „Zvata“ u Nesovic, „Obětova“ u Pozlovic; les „Náklo“ u Milotic (r. 1750. měl 336 měr) atd.

Starobylá jména tratí Baba, Babí doly, Babice, nebo Vlčí doly, jámy, hora, Vlčinec, významná pro obranu země Stráž, Strážná, Strážnice přicházejí u mnoha dědin. *Slavík.*

Tři pověsti z Moravy západní. 1. Vlčí jámy. U samého městečka Opatova na Třebicku jest polní trať nazvaná „Vlčí jámy“. Název pochází odtud, že tu bývaly jámy na chytání vlků.

Za starších časů zdržovali se v krajinách našich vlci a když je doháněl hlad, táhli se až k obydlím lidským, kde na drobnějším dobytku nadělali hospodářům mnoho škod; přišelť prý si

*) Špilberk Dolní a Horní jmenují také vinice u Popic u Znojma.

někdy vlk nesyta i za bílého dne až na dvůr rolníkův a odnesl si odtud nejtučnějšího vepříka.

Vykopali tudíž Opatovští poblíž obce hluboké jámy, do každé vhodili kus masa a jámu pokryli na vrchu lehce chvojím. Vlk šel po čichu až k jámě, stoupl na chvojí a padl do jámy, odkudž se pak nemohl dostati, protože byla hluboká. Lidé pak přišli a dravce v jámě sochory utloukli.

Jednou po posvícení šel tudy šumař, jenž o posvícení mladé chase vesnické kdesi hrál; byla mlhavá, tmavá noc a že měl hudebník hustší mlhu v hlavě než byla ta kolem něho, sešel s cesty, zabloudil k vlčím jamám a do jedné z nich padl. Ale v ní byl už vlk a ten se padajícího šumaře polekal. Každý stál nyní v jednom koutě jámy a jeden se bál druhého.

Aby vypudil vlkovi z hlavy všeliké nebezpečné a snad i vražedné myšlénky, dal se šumař do hry na housle, na kterých mu přece jedna zdravá struna zůstala. Vlka hrou ukonejšil.

Lidé ráno přišli a slyšeli z jámy hudbu; šli tam a spatřili hudebníka s vlkem v jámě. Šumaře, jenž byl zatím jak náleží vystřízlivěl, vytáhli a vlka utloukli. Šumař sliboval, že prý už nikdy v hospodě nepřebere.

2. Panenský rybník. Při cestě z Opatova do Nové Říše v lesích praemonstratského kláštera Novoříšského býval dosti veliký rybník „Panenský“. Nyní jest vypuštěn a v louku proměněn; hráze však dosud zůstala a říká se jí „Panenská hráz“. Je to jedno z nejkrásnějších míst zdejšího okolí, rozkládajíc se v mírném údolí mezi hustými lesy.

Původ názvu Panenský rybník takto se vykládá: Nynější mužský klášter praemonstratů v Nové Říši býval druhdy klášterem panenským; bylť tu založen roku 1211. od Markvarta z Hrádku, pána na Nové Říši, a slul klášter panenský u Matky Boží. V rozbrojích náboženských patnáctého století a ve vojnách z toho vzniklých trpké osudy a nehody stíhaly tento klášter.

Jednou přitáhlo v noci nepřátelské vojsko na Novou Říši a dostalo se násilím do kláštera. Jeptišky se rychle ukryly, ale vidouce, že by i v úkrytu byly nalezeny, prchly z kláštera a utíkaly do lesů směrem k Opatovu. Vojáci nepřátelští je pronásledovali. Ustrašené jeptišky prchaly, co jim síly stačily; ale zlí pronásledovatelé jim byli už v patách. Tu uviděly před

sebou lesklou hladinu rybníka v záři měsíční uprostřed mezi hustými lesy. První jeptiška doběhla hráze, skočila v zoufalství do hlubokého rybníka a všecky ostatní panny za ní. Volily raději utonouti, nežli zahynouti rukou nepřátelskou.

Než vojáci k rybníku doběhli, zavřela se nad jeptiškami hladina vodní. Všecky utonuly.

Od té doby jmenoval se rybník „Panenský".

3. Hraběcí studánka. V lese na jih od Opatova jest v okolí známá „Hraběcí studánka". Uprostřed mezi dvěma mírnými pahrbky jest travou zarostlé bahnisko a na jeho pokraji při jednom z obou kopečků studánka s čistou, vždycky studenou a velice dobrou vodou. Kdyby do toho bahniska vrazil nejvyšší strom okolních lesů, zmizí v něm, že ani památky po něm nebude; jeť močál tak hluboký, že dna jeho ničím nelze dosáhnouti. O původu jména „Hraběcí studánka" vykládá se tato pověst:

V těchto lesích byl kdysi veliký knížecí hon. Rozlehaly se zvuky lesních rohů loveckých, hluk lovcův a štěkot psů, a vyplašená zvěř prchala na všecky strany. Z nedaleké houštiny vyrazí krásný jelen, pronásledován smečkou psů. Jeden hrabě, jenž byl v čele lovecké družiny a první ho spatřil, bodl koně a uhání za ním. Jelen obrovskými skoky hlouběji do lesa letí; nyní se octl na kopečku nad bezedným bahniskem; pouze jeden smělý skok — a přeletěl na druhou stranu a pádí dále do lesa. Hrabě spěchá za ním; když se náhle octl nad bahniskem, prudce bodl koně, kůň se vzepjal k smělému skoku, už letí na druhou stranu, ale protějšího břehu nedosáhne; prudce padá i s jezdcem do močálu, povrch travou porostlý se otevírá a bezedná propast pohlcuje koně i s lovcem.

Když družina ostatních lovců přichvátala k nešťastnému místu, vidí jen, jak se bahnisko nad ním zavírá; na zachránění není ani pomyšlení. Chtěli pak aspoň mrtvolu jeho vytáhnouti; ale ani to se jim nepodařilo. Hrabě i s koněm zmizeli na vždy.

Podnes prý slýchati je vždy v pravé poledne u této studánky dětský pláč; dítko utonulého hraběte prý hledá a volá svého zmizelého otce. *Fr. Šilhavý*, učitel v Brtničce.

Literatura.

Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV. annorum 1333—1346. Volumen 6. 1892. Od strany 809—1012 s rejstříkem pro celý IV. díl. — Vydává Dr. Josef Emler.

Toto monumentální dílo počal vydávati zvěčnělý archivář města Prahy K. Jarom. Erben, který vytisknul jeden svazek a dospěl až do roku 1253., čili do nastoupení krále Přemysla II. na trůn Český. Po smrti Erbenově roku 1871. pokračoval dodnes v téže publikaci nástupce jeho v archivářství Dr. Josef Emler, jenž do roku 1893. vydal tři další veliké díly, každý asi o 1000 stránkách velkého kvartu. Svazek druhý obsahuje regesta z let 1253—1310; svazek třetí z let 1311—1333 a svazek čtvrtý z let 1334—1346. Tím jest dílo provedeno až do smrti krále Jana Lucemburského.

Poslední (šestý) sešit čtvrtého svazku obsahuje některé doplňky k celým regestům od roku 1158—1346 a důkladný osobní i místní index dílu čtvrtého s malou, asi stránkovou latinskou předmluvou, která vyznívá pro další uveřejňování regest dosti smutně. Emler totiž původně mínil dospěti až do smrti Karla IV. Látka však se tak hromadila, že dostal se pouze k nastoupení jeho na Český trůn ponechávaje další práci mladším silám. Vyslovuje při tom přání, aby regesta byla vydána do počátku válek husitských souběžně s musejním diplomatářem, který vykazuje od roku 1306. dosti mezer. Radí, aby k dalšímu pokračování pověřeni byli od učených společností českých dva nebo více pracovníků, kteří by se jen tím zabývali, neboť pátrání po archivech skoro celé střední Evropy jest pro jednotlivce velmi obtížné. Konečně Emler soudí, že by regesta od roku 1346—1419 vyplnila aspoň šest takových svazků, jako jsou čtyři dosud vyšlé.

Netřeba připomínati, že Regesta Erbenem a Emlerem vydaná vyrovnají se v každém ohledu nejlepším toho druhu publikacím v Evropě; indexy pak ke všem čtyřem dílům dlužno poznačiti za vzor, jak podobné rejstříky a místní i věcné seznamy by měly býti upravovány.

Nedivíme se, že Emler při neobyčejné, mnohostranné činnosti a vytrvalé píli dosavadní cítí úbytek tělesných sil, nicméně

nevzdáváme se naděje, že ve své horlivosti a lásce k našim dějinám pustí se přece ještě do pátého dílu, aneb že se postará, aby aspoň za jeho pomoci a rady neustále se pokračovalo v díle pro národ náš tak důležitém. *Kameníček.*

Rukověť správné češtiny. Sepsal František Bartoš. Druhé, rozmnožené vydání. Cena 1 zl. 30 kr. = 2 K. 60 h. V Telči 1893. Nákladem českého knihkupectví Emila Šolce.

Jak v předmluvě ke druhému vydání této knihy spisovatel praví, rozmnoženo jest asi o 150 čísel více méně důležitých proti vydání prvnímu. Části nově přidané jsou jednak výsledkem vlastních pozorování spisovatelových, jednak opírají se o dvě rozpravy brusičské: prof. Theodora Vodičky „O novočeském jazyce spisovném", uveřejněné v „Hlídce literární" a „Poslu z Budče" r. 1892 a „O češtině v úkolech vyšších gymnasií" od prof. Jos. Vycpálka ve výroční zprávě gymnasia Rychnovského na r. 1892.

Nejhojněji čísel v druhém vydání Rukověti dotýká se takových slov a rčení, která zřejmý podávají důkaz o tom, že jsme se z jařma němčiny dosud nevymanili, a že najmě, pokud jazyka se týče, svrchovanost německou rádi uznáváme.

Sem hledí na př. slova bezohlednost a bezohledný, bezprostředný a bezvýsledný. Svědčí zajisté lépe jazyku našemu říci, že se války vedou s velikou krutostí, nežli bezohledností; rovněž působiti na někoho přímě nežli bezprostředně. Místo daň z krve doporoučí Vodička správnější daň krevní. Naše rčení vraceti se domů neprávem vytiskuje vraceti se k domovu, neboť domov = něm. Heimath. Že doručiti otrocký je překlad německého einhändigen, jest na biledni (odevzdati, dodati list).

Německá jsou rčení: nastoupiti vládu (antreten), nastoupiti dědictví, cestu, místo českých: vlády se ujmouti, na cestu se vydati, v dědictví se uvázati, dědictví se ujmouti.

Komu nevymizel všecek smysl pro jazyk náš, dojista nenapíše ani neřekne: jsem na tom lépe, hůře (besser, übel daran sein) než ty, nýbrž: jsem u výhodě nebo mám výhodu proti tobě; mně se vede hůře než tobě.

V knihách zeměpisných a statistických lze čísti často: Počet osadníkův obnášel 900 osob (něm. betragen); česky řekneme: osadníků bylo 900 osob.

Germanismem jest: odpomáhati nouzi (něm. abhelfen) místo pomáhati od nouze, v nouzi. Vycpálkovo vzpomáhati od nouze se nezamlouvá referentovi. Naši „síň“ vytiskuje „předsíň“, ovšem podobnější něm. Vorzimmer. Ve světě se teď hýbe plno všelikých „sil“ k. př. pracovních, učitelských, jakoby nebylo dosti dělníků, učitelů atd. Srovnáváme se se rčením docela českým: vědy se honosí nadanými pěstiteli (místo vědy se vykazují pěstiteli); taktéž přisvědčujeme, že česky jest projádřena věta: Evropa byla vydána útokům tureckým (m. vysazena, něm. aussetzen). Otrockým překladem z němčiny je frase: zavírati na něco (m. o něčem souditi), jakož i ztracený syn m. biblického marnotratný syn.

Z pěkných rčení, jež Rukověť doporoučí, sluší jmenovati k. př. odraziti se někam ve smyslu něm. Abstecher machen; nebo místo cizího pro forma — pro jméno, aby se něco řeklo, místo všecko jedno — za jedny peníze a j. v.

Spisovatel, jenž pilen jest ryzosti jazykové, právem brojí proti některým slovům, jimiž hyzdí se naše mluva, ku př. proti slovu citlivůstkářství (lépe citlivost), anebo proti slovům nemotorně tvořeným, jako: seskupiti (stačí skupiti), sestávati, pozůstávati (m. skládati se, záležeti v něčem); anebo konečně proti trivialnostem, jež nehodí se do řeči jemnější. Referent však nesoudí, že poraditi se s Vaňkem zasluhuje zvánu býti trivialností.

Místo článek řetězu doporoučí Rukověť dokládajíc se Jungmannem ohnivo, ohnívko; že by na Moravě vůbec tak se mluvilo, referentovi známo není. V některých věcech zdá se nám snaha po broušení jazyka přílišná, jako když ku př. Vycpálek nahrazuje požívati vážnosti — rčením měli vážnost, byli ve vážnosti; anebo když chce Vodička, aby se říkalo hůra m. půda, měch m. pytel. Přitrefiti se již zdomácnělo a sotva vytlačeno bude navrhovaným moravismem: vždycky se kdesi kdosi narazil. Že by také někdo napsal anebo řekl: Umřel na zlomené srdce (něm. am gebrochenen Herzen), nezdá se ani k víře podobné.

Druhé vydání Rukověti vytýká též některé chyby činěné proti mluvnici. Slovesa přenocovati n. př. užívají jako trvacího: budu přenocovati (m. budu nocovati); slovesa přesídliti jako nepřechodného; chutnati správně pojí se s instrumentálem, nikoliv s předl. po; třeba je neosobné a doplňuje se genitivem,

nelze však říci: nebyli jste tu třeba. Chybně užívá se jen místo než ve větě záporné; k. př.: Z města, kde Ježíš učíval, nezůstala jen nepatrná vesnice = nezůstala než anebo zůstala jen.

Co se týče sklonění slova den, host, kůň, odchyluje se Vodička od mluvnice Gebauerovy; neshodu s touž knihou jeví skloňování vlastních jmen Petrů, Vavrů a j.

Učiti se napamět skladba Gebauerova vůbec zamítá dojista jen jako zbytečný novotvar a ve prospěch všeobecně užívaného nazpamět a zpaměti.

Jak u vydání prvém, tak i druhém nahrazuje Rukověť mnohá cizí slova, jež do jazyka našeho se tlačí, českými, ku př. aureola = oslona, blaseovaný = znechucený, evidentní = patrný, vzíti něco v evidenci = v patrnosti, a j. v.

Výkladu o slově „slunečnice" podaného u vydání prvém pohřešujeme ve druhém; nevíme, zda náhodou tak se stalo či spisovatel změnil názor svůj.

Kniha cenná obsahem zasluhuje povšimnutí všeobecného, hlavně však učitelstva, by samo dbajíc správnosti a ryzosti jazykové také mládeži tutéž ukazovalo cestu; dobře zajisté praví Čelakovský: Jazyk tak cti jako vědu, chceš-li, by nám chutnala, užitek stý vydala. *K. Kořínek.*

Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku (1420—1620). Napsal Zikmund Winter. Dva díly. Novočeské bibliotheky číslo XXIX. Nákladem Musea království Českého. I. díl 1890, stran 795 za 5 zl. 40 kr. — II. díl 1892, stran 902 za 6 zl. r. č. —

V prvním díle obsaženy jsou čtyři knihy, pojednávající „o městech a jich obyvatelstvu, o městské obraně a vojsku, o zevnějšku měst a o úřadech obecních". Jednotlivé knihy dosti rovnoměrně a případně rozvrženy jsou na kapitoly. Druhý díl, ač rozsáhlejší, zabývá se pouze ve třech knihách „správou policejní, finanční a zemskými soudy". Kniha pátá — o 17 kapitolách — jest nejobšírnější. —

Podávati obsah z díla tak velikého a důležitého vyžadovalo by příliš místa i času, a užitek z toho neodpovídal by ani námaze; dílo takové musí se čísti celé, a aby se právě všude četlo, postačí snad oceniti po zásluze námahu spisovatelovu a promluviti o významu spisu toho jen všeobecně.

Díl první spůsobil u nás jakousi sensaci, a nebylo českého listu, který by se o knize té nebyl pochvalně zmínil; také za hranicemi dostalo se jí zaslouženého uznání. I „Časopis Matice moravské“ (Ročník XV. sešit 1.) ukázal na důležitost Wintrova bádání, které vyneslo národu netušeně bohatý a pestrý obraz městského života ve dvou nejdůležitějších a nejslavnějších pro nás stoletích. Že obraz ten jest také dosti věrný, toho důkazem nejen přebohatá literatura tištěná, nýbrž hlavně archivní prameny z většiny českých i některých moravských měst, jichž pilný auktor užil za podklad práce své. Málo jest knih v naší literatuře, které by tak důsledně, a řekl bych soustavně zaznamenávaly původ každé i nepatrné zprávičky, jak čtenář nalezne ve spise tomto. Bylo to, zdá se mi, také příčinou, že hlavně prvnímu dílu vytýkáno přílišné hromadění prostých výpisků bez hlubšího propracování na úkor věcné souvislosti a lehkosti slohové. Tato ať skutečná, nebo snad jen domnělá vada má však i výhody, neboť Winter docílil tím historické barvitosti, kniha jeho nabyla zvláštního samorostlého rázu a patřičného ovzduší. Naproti tomu nezapírám, že někomu snad jest méně záživnou, místy zdlouhavou a unavující přes to, že Winter velmi obratným jest stilistou a zdravým humoristou. Příliš mnoho citátů činí sloh obyčejně těžkopádným, poněvadž jest se čtenáři neustále vpravovati v různý slovosled a v cizí sloh.

Díl druhý jest jak po stránce obsahové tak i ve formě značně lepší prvního nejen proto, že spisovatel v každé příčině látku bedlivěji spracoval, nýbrž také že probádal zatím více původních pramenův, urbářů, sbírek listin a vůbec památek tištěných i rukopisných. Auktor vede si kritičtěji, vědečtěji, ačkoliv dává mluviti pramenům doslovnými citáty zrovna tak často jako v díle prvním; volí však lepší výběr a nehoní se po zajímavostech jako spíše po vážných a rázovitých zprávách. I tam, kde jedná o látce choulostivé — a jest to na několika místech — zůstává naprosto slušným, věcným a vážným. Bohatství zpráv působí na čtenáře mohutný dojem a v pravdě mravenčí píle spisovatelova budí podiv. Těžko říci, která část knihy jest nejlepší, všude jest patrna stejná láska k předmětu, podivuhodná vytrvalost při sbírání pramenů, všestranné propracování látky, zdravá soudnost a střízlivý úsudek ve vlastních vývodech. I v tom jeví se dobrá rozvaha spisovatelova, že nejobtížnější

partie, totiž o náboženství, o školství, o řemeslech a o společenských poměrech českých měst ponechal si až na konec, aby mohl těžiti z dřívějších zkušeností, probádati co nejvíce českých archivů městských a podati takto v té příčině obraz pokud možno dokonalý. Vyjde tedy díla Wintrova nejméně ještě jeden (třetí) díl, po mínění mém nejzajímavější.

Jest otázka, jaký zisk mají města moravská z díla Wintrova? V celku zajisté menší, než města česká; zvláště v podrobnostech dovídáme se o kulturním obraze moravských měst z obou dílů posud vyšlých poměrně málo.

V prvním díle děje se nejčastěji zmínka o Jihlavě, o Brně, o Znojmě a Olomouci; z ostatních měst připomíná se Bitíška, Hustopeč, Kounice, Hodonín, Tišnov, Meziříčí, Kroměříž, Třebíč, Mikulov, Přerov, Prostějov, Žďár, Veselí, Unčov a z hradů hlavně Špilberk. Ve druhém díle nalezl jsem již více zpráv: mimo uvedené ještě z Boskovic, z Moravských Budějovic, z Buchlova, Bíteše, z Fulneka, z Kyjova, z Litenčic, z Místka, z Nejdka, z Rousinova, z Moravské Třebové, z Telče, ze Zborovic a ze Ždánic. Ze Slezska připomíná se Opava a z Dolních Rakous Vídeň. — Zprávy z moravských měst až snad na Jihlavu, Brno, Znojmo a Olomouc jsou většinou nahodilé a kusé, tak že nikterak nejsou spůsobily podati čtenáři třeba jen povrchní obraz městského života na Moravě. Nebylo to také ani úmyslem spisovatelovým, a proto nelze to považovati za chybu; naopak dlužno vytknouti za zásluhu, že kde se Wintrovi naskytla příležitost, nepovrhnul nikde zprávami z Moravy a prohlédl dokonce bedlivě zvláště nejstarší tištěné sněmovní památky moravské, spisy d'Elvertovy a mnohé prameny jiné. Ovšem v podrobnostech jeví se značné různosti v kulturním stavu měst českých a moravských, různosti, vyplývající hlavně ve větších městech z podřízenosti českého obyvatelstva, ze zvláštních náboženských poměrů, z různých privilegií, svobod a zápisův i roztodivných starobylých zvyklostí, které odjakživa na Moravě bývaly domovem; v celku však kulturní obraz moravských měst v 15. a 16. století ve mnohém srovnává se s městy českými. Proto kulturní historik moravských měst bude míti vzorným dílem Wintrovým práci velmi usnadněnu; může jen doplňovati tam, kde toho bude potřebí. V tom smyslu i pro Moravu kniha Wintrova „jest dílo velice zasloužilé a z nejcen-

nějších dosavadních příspěvků ke kulturnímu dějepisu vlasti naší“, jak napsal prof. W. W. Tomek. —

Úprava obou dílův i s rejstříky jest v každé příčině vzorná. Kniha jest věnována universitnímu professoru Dru. Josefu Emlerovi, který sobě velikých zásluh získal nejen o vydávání našich historických památek, nýbrž také o dorost pracovníků na poli dějepisném. *Kameníček.*

Klasobraní z programmů škol středních za rok 1892. Časopis Matice Moravské zabývá se především Moravou a Slezskem. Proto neváháme a krátce referujeme o programmech lonských, které se dotýkají obou zemí; neboť i ve článcích programmových shledáváme se s pracemi cennými. Klasobraní z programmů roku minulého nepodává valné kořisti svým množstvím, za to v nemnohých pojednáních těch jest dobré jádro.

V programmě Brněnského vyššího gymnasia českého prof. Jan Kapras (na 34 stránkách) uveřejňuje Jana Amosa Komenského myšlénky psychologické (O přirozenosti lidské a o smyslech zevnitřních). Po předmluvě a po úvodě pojednává autor o tom, jak soudí Komenský o přirozenosti lidské dle biblického podání, o vzniku jejím a složení, o mohutnostech a normách duševních, o jednotě lidské přirozenosti a o rozdílu hlav. Potom jedná o smyslech vnějších, o hmatu, chuti, čichu, sluchu, zraku a smyslovém vnímání. Pěkné toto pojednání, založené na příslušných pramenech, jest vlastně prvým dílem většího spisu Kaprasova, vydaného u J. F. Šaška ve Vel. Meziříčí (Stručný nástin Jana Amosa Komenského dušesloví).

V programmě české vyšší realky Brněnské líčí (na 19 stranách) prof. Fr. Slavík Okolí Brněnské před 200 lety. Zabývaje se horlivě prací vlastivědnou na Moravě, podává nám autor obraz okolí Brněnského z neužitých dosud památek a úředních popisů z r. 1669.—1679., uložených v zemské registratuře v poddanském oddělení a sepsaných sněmovní kommissí, která byla zřízena po dvou z každého stavu, cestovala od dědiny do dědiny, vše pilně sepisovala a ještě 25 let po válce třicetileté v r. 1673.—1675. našla skoro třetinu všech domů pustých v kraji Brněnském. Autor prochází okolím Brněnským a podává přesné statistické tabulky s úvahou, že válkou třicetiletou na Moravě nejvíce trpělo Brněnsko, hlavně jižní a úrodnější krajiny. Vypsav

statistiku panství přechází spisovatel ke všem jednotlivým obcím a za účelem srovnávacím přidává počet domů v nich r. 1880. Potom jmenuje pusté osady, nové osady, farní osady a kláštery, zmiňuje se o školách, o národnosti, o obecních pečetech a starých rodech v jednotlivých obcích a také o jménech rodinných a místních. Pojednání to jest velmi vhodným příspěvkem vlastivědným.

V programmě českého vyššího gymnasia Opavského řed. V. Prasek (na 46 stranách) sbírá dějiny kláštera sv. Kláry (nyní vládního domu) v Opavě. Pilný historik a topograf slezský líčí tu nejslavnější klášter Opavský dle pramenů slezských, dle pamětí z archivu Brněnského a Vratislavského a vybádal nejméně 25 jmen abatyší Opavských. Do kláštera sv. Kláry, jehož původ sahá do časů posledních dvou Přemyslovců, vstupovaly šlechtičny slezské a bohaté měšťanské dívky. Zrušen byl 9. dne září r. 1782. Poslední abatyší byla Marie Terezie Lindemannova. Pojednání jest dobrým příspěvkem k našim dějinám kulturním a k dějinám slezských Přemyslovců. Škoda, že spisovatel nemohl užiti archivu Kroměřížského!

V programmě českého vyššího gymnasia Kroměřížského podává prof. Jos. Zahradník Analytické tabulky k určování cévnatých rostlin města Kroměříže i dalšího okolí. Spisovatel v důkladném pojednání (67 str.) podává prvou část své práce o rostlinách tajnosnubných cévnatých, nahosemenných, jednoděložných a dvouděložných bezkorunných. Zevrubná vyobrazení a klíče určovací jsou velmi dobrou pomůckou žákům, jimž autor hlavně svou práci píše.

V programmě vyššího německého gymnasia Opavského podává (na 19 stranách) prof. dr. Gottlieb Kürschner Regesten zur Geschichte Jägerndorfs unter den Herrschern aus dem Hause Brandenburg 1523—1622. Regesty tvoří 9. skupinu listin slezského zem. archivu dle nového spořádání. V úvodě zmiňuje se autor o snaze rodu Braniborského, aby ve Slezsku Hohenzollerové nabyli pevné půdy. Nejdříve kurfiršt Albrecht Achilles získal zástavou některá panství, a markrabě Jiří koupil r. 1523. Krnov, maje při tom zření k Opolí a k Ratiboru. Spisovatel podává výňatky 69 listin. První listinou ze dne 26. února r. 1524. pan Jiří ze Šelnberka oznamuje stavům Krnovským a Hlubčickým, že Krnov a Hlubčice prodal Jiřímu

Braniborskému; poslední listinou ze dne 15. července r. 1622. nařizuje císař Ferdinand II. stavům a obyvatelstvu Krnovskému, aby holdovali knížeti Karlovi Liechtenšteinovi. Na konci jsou přidána znění holdovačních přísah (obyvatelstva městského i venkovského) Karlovi Liechtenšteinskému dne 8. srpna roku 1622.

V programmě vyššího gymnasia v Třebíči (na 34 stranách) podává podepsaný ve článku Z archivu města Třebíče kroniku Třebickou Eliáše Střelky Náchodského z r. 1574. a pokračovatelů Jiř. Přemysla Prostějovského, Jana Suchenia Novobydžovského a Mikuláše Bisaty Třebického. *Fr. J. Rypáček.*

Prameny dějin Opavských a Těšínských. Čís. I. Sbírka listů posílacích od r. 1464—1709 vůbec a biskupa Viléma Prusinovského psaných l. 1568. zvláště. Nasbíral V. Prasek. Nákladem Matice Opavské. V Opavě 1893.

Matice Opavská koná vydáváním listů posílacích velmi chvalitebný čin, a Prasek zjednává si novou o Slezsko zásluhu. Listy ony „mají do sebe mnoho půvabu pro každého čtenáře, ukazujíce jednak jak ve Slezsku a do Slezska psávali světští i duchovní páni, jednak osvětlujíce, ač jen jakoby zábleskem, rozmanité poměry právní i jazykové, jaké trvaly ještě v pozdní době 17. století na Opavsku a Těšínsku“. Ve sbírce uveřejněny budou všechny slezské listy biskupa Vil. Prusinovského r. 1568.; bude tedy „tato snůška skutečným pramenem, poněvadž jest takořka prvním příspěvkem k dějinám nejpodivnějšího historického útvaru, jakým jsou enklavy Moravské na Opavsku, o nichž málo kdo ví, a byť jen to, že pro ně hlavním městem byl Kroměříž“. „Sbírka, nehledíc k listům biskupovým, snesena byla za 16 let jako archiv Matice Opavské.“ Mluvnických zvláštností v každé příčině šetřeno. K listům biskupovým podán malý úvod. —

Matice Opavská, která mimo to vydává za členský podíl „Věstník“, zasluhuje opravdu podpory.*) *K.*

*) Nejmenší roční příspěvek členský obnáší 2 zl. Také možno zaplatiti jednou pro vždy 50 neb 100 zl. třeba po částech. Pokladníkem Mat. Opavské jest Dr Rom. Dubový, adv. v Opavě.

Nová vědecká díla redakci zaslaná:

Z České akademie cís. Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění:

Třída I. Ročník I.:

Č. 4.: JUDr. Karel Kadlec: Provozovací právo k dílům dramatickým a hudebním. Stran 118.

Historického archivu téže akademie vydáno č. 1.:

Ferdinand Tadra: Soudní akta konsistoře Pražské. (Z rukopisu kapitulního archivu). Část I. (1373—1379). Stran XII. a 405.

Třída III. Ročník II.:

Dr. V. E. Mourek: Syntaxis složených vět v gotštině. Str. IX. a 334.

Dr. Václav Vondrák: Glagolita Clozův. Se třemi světlotiskovými přílohami. Stran 126.

Ze sbírky pramenův téže třídy:

Josef Truhlář: Listář Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Str. XVI. a 245.

Z král. České Společnosti nauk:

Výroční zpráva za rok 1892. Stran 45.

Věstník za rok 1892. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná. Stran IX. a 296.

Dr. Josef Emler: Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV. annorum 1333—1346. Vol. 6. 1892. Od strany 809—1012 s rejstříkem pro celý IV. díl.

---

1. Hermenegild Jireček: Antiquae Boemiae usque ad exitum saeculi XII. Topographia historica. Stran XXVIII. a 194.
2. Tomáš V. Bílek: Statky a jmění kollejí jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených. Stran 472. Cena 4 zl. — Nakladatel Fr. Bačkovský v Praze.
3. Dr. Jarom. Čelakovský: O deskách krajských a zemských v zemích českých. Zvl. otisk z Ottova Nauč. slov. — Stran 21.
4. Vypsání husitské války od K. V. Zapa. Druhé přepracované vydání. Svazek III. a IV. U Kobra. Cena III. svazku 1 zl., IV. 80 kr.
5. Sborník Historického kroužku „Vlasti". Redaktor Frant. Zdráhal. Rok 1893. Sešit 1. Stran 135.
6. Dr. Frant. Brdlík: Průvodce po dějinách věku starého, středního a nového. Druhé vydání. Stran 518. Cena 3 kor. 60 hal.
7. Bol. Dolejšek: Přehled dějin všeobecných. I. Starý věk. Stran 127.
8. V. Prasek: Sbírka listů posílacích od r. 1464—1709 vůbec a biskupa Viléma Prusinovského psaných l. 1568. zvláště — Pramenů dějin Opavských a Těšínských čís. 1.
9. Stefan Ramułt: Słownik języka Pomorskiego čili Kaszubskiego. (Z Krakovské akad. věd.) Str. XLVIII. a 298.

10. Ljetopis Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti. 1892. Svazek VII. 239 str.
11. Rad jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti. Kniha CXIV. Str. 236.
12. Dr. Joh. Loserth: Dr. Balthasar Habmaier und die Anfänge der Wiedertaufe in Maehren. — V Brně. Nákladem Histor. stat. sekce. Stran 217. —

Časopisy:

Časopis Českého Musea. Redaktor Jos. Truhlář. Ročníku LXVII. sešit 1. a 2. — Praha.

Český lid. Redaktoři Dr. Čeněk Zíbrt a Dr. L. Niederle. Ročníku II. č. 5. — Praha. — 4 zl. ročně.

Věstník ústředního spolku českých professorů v Praze. Pořádají Fr. Bílý a H. Soldát. Ročníku I. číslo 1. Vychází v neurčitých lhůtách. Cena pro nečleny 25 kr. — Praha.

Paedagogické rozhledy. Redaktor Josef Klika. Ročníku VI. sešit 6. Praha. — 2 zl. 50 kr. ročně.

Obzor. Ročník XVI. Vydavatel a redaktor Vladimír Šťastný. Vychází 5. a 20. každého měsíce. Brno. — 2 zl. ročně.

Niva. Ročník III. Vydavatel a redaktor Fr. Roháček. Vychází 1. a 16. každého měsíce. Brno. — 5 zl. ročně.

Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, zugleich Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns. Red. Prof. Dr. Ant. Herrmann und L. Katona. II. roč. Seš. I—V. 1891. Má také články o slov. národnostech uherských.

Seznam nových členů Matice Moravské

od 16. března do 15. června 1893.

Přispívající členové (seřadění dle míst — roční příspěvek 2 zl.):

Blažovice: Sl. čtenářský spolek „Velehrad". — Boskovice: Fr. Chramosta, kaplan. — Brno: Sl. c. k. české vyšší gymnasium; Dr. Josef Kupka, professor bohosloví. — Kounice Dolní: Bedřich Kadláč, učitel; Karel Melichar, učitel. — Kroměříž: Dr. Em. Kozánek, advokát. — Kuřím: Fr. Brabenec, kooperator. — Meziříčí Val.: Dr. Ant. Táborský, advokát. — Olomouc: Dr. Em. Čáp, advokát; Dr. J. Spurný, advokát. — Oslavany: Jos. Skutil, učitel. — Tavikovice: Sl. správa obecné školy. — Třebíč: P. Arn. Svatoš, člen řádu kapucínského. — Žeravice: A. Werner, nadučitel.

Posledně vykázáno 1313 členů; přibylo nových členů 15, ubylo úmrtím neb vystoupením 8 členů, jest tedy všech členů Matice **1320.**

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem Mor. akc. knihtiskárny. Nákladem Matice Moravské.

O literární činnosti Řehoře Volného.

Podává F. A. Slavík.

Ušlechtilá snaha, poznati svou rodnou krajinu neb působiště a šířiti známost o nich, vedla některé spisovatele k podrobnějšímu bádání o jednotlivých místech, rodech a památkách. I těžká práce, složiti velký popis celé země, byla ob čas podnikána, ale s rozličným úspěchem.

O Moravě vykonal takovou práci před 100 lety Fr. Jos. Schwoy, jenž vydal r. 1793—94 svou „Topographie vom Markgrafthum Mähren“ ve 3 dílech, sestavenou dle bývalých krajů a v nich dědiny pořádkem abecedním. Pohnuly ho k tomu dle předmluvy „úplný nedostatek popisu Moravy a nesčíslné chyby o této krásné zemi ve větších starých a nových spisech zeměpisných“ *).

Sbíral i dále rozličné paměti o všelikých věcech moravských. Pozůstalost jeho koupil hrabě Hugo Salm, o založení Františkova musea v Brně r. 1818 a jeho sbírky zasloužilý, daroval ji tomuto museu i navrhoval, aby složena byla „Topografie Moravy a Slezska“ v obou řečech zemských, aby sbírány byly moravské písně národní, založen „Codex diplomaticus“ a j. **) Národní písně české a německé byly sebrány hned r. 1819 po nařízení c. k. mor.-slez. gubernia a v museu uloženy.

Přání takové měli též jiní vlastenečtí mužové a sami je skutkem učinili r. 1835 a násl.: Národní písně moravské nově sbíral a vydal prof. P. Fr. Sušil r. 1835, 1840, 1853—60, „Codex diplomaticus“ aneb listiny o Moravě a Slezsku od nejstarší doby

*) Předmluva Schwoyova k Topographii I. str. 1.

**) Dr. H. Wankel, Bilder aus der Mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit, str. 80.

počínaje sbíral a od r. 1836 vydával Ant. Boček, professor v Olomouci a potom archivář zemský v Brně; velkou topografii spisoval a též od r. 1835 vydávati počal P. Řehoř Volný, jehož narození 100letá památka letos připadá.

Narodil se v Příboře na severovýchodní Moravě dne 20. prosince 1793, na hranici národnosti české a německé, studoval ve svém rodišti, pak v Brně, ve Znojmě, a r. 1816 vstoupil do nejstaršího kláštera moravského řádu benediktinského v Rajhradě, kdež ode dávna se pěstovaly vědy a umění a chová se velká knihovna. R. 1821 stal se professorem všeobecných dějin a řecké literatury na filosofickém ústavě v Brně. Zde měl vítanou příležitost studovati historické prameny v archivech, v deskách zemských a Františkově museu. I připravoval větší dílo o Moravě, než byla topografie předchůdce jeho F. J. Schwoye, která již na gymnasiu Příborském „vzbudila pozornost jeho, přivábivši ho na pole topografie, na němž pro vlast svoji od té doby tak mnoho byl vykonal“ *).

Působili na něho v tom směru zvláště J. Cerroni, známý sběratel moravských pamětí, Hormayr, vydavatel sborníku „Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst“ a jmenovaný Boček.

První jeho práce jsou články z církevních dějin německy psané:

r. 1821 „Über die Verdienste, welche die Stifte um die Urbarmachung Deutschlands gehabt“ (Mittheilungen der Ackerbaugesellschaft, v Brně, t. r.);

r. 1822 „Gelehrte Mitglieder der Benediktiner-Abtei Raigern“ (v Hormayrově Archivu) a „Wissenschaftliche Leistungen der mährischen Abteien unter Franz I.“ (tamtéž);

r. 1823 „Die Begründung und Ausbreitung des Christenthums und die Verbreitung der Benediktiner in Mähren“ (Mittheilungen der Ackerbaugesellschaft, v Brně);

---

*) Riegrův Náučný slovník, Urbánek. Rok narození Volného jest tam omylem r. 1792. Stručný životopis Volného jest také v díle „Scriptores ordinis s. Benedicti, qui 1720—1880 fuerunt in imperio austriaco-hungarico“, vydaném nákladem řádu ve Vídni 1881, str. 518—523, od P. Sarkandra Navrátila v „Čechu“ r. 1871, od Kr. d'Elverta ve 20. svazku II. odd. Schriften hist.-stat. sekce hospod. společnosti v Brně a v jeho Historische Literaturgeschichte von Mähren u. Österreichisch-Schlesien.

r. 1826 „Die Erläuterung des Stiftbriefes von Raigern“ (Hormayrův Archiv).

Tohoto léta podnikl Volný pro bádání o Moravě, co tehdy konal Hormayr svým Archivem pro dějiny rakouské.

Dobře soudil. Všestranné dějiny celku mohou důkladně býti pracovány, když části budou náležitě proskoumány.

R. 1826 počal vydávati ve spojení s mnohými přáteli dějin „Taschenbuch für die Geschichte Mährens und Schlesiens“.

V předmluvě k I. ročníku patrná jest opravdová snaha vědecká i láska k rodné zemi. Volný ukazuje na čilejší život v Rakousku pro vědu a umění, jak se mnozí věnují vlastenecké historii, zvláště jednotlivých zemí. „A to právem. Neboť nejprve musíme míti dějiny jednotlivých zemí kriticky spracované a všestranně důkladné, než se mohou podati všeobecné dějiny velkého celku“ . . .

Sborník měl přinášeti „spracované látky pro dějiny Moravy a Slezska a tak povzbuzuje a rozšiřuje dějepisné zaměstnání, měl vlastivědou utvrzovati lásku k vlasti a poskytnouti budoucímu dějepisci moravskému vítané látky. Obsahovati měl dějiny země a národa dle jednotlivých dob, dějiny šlechtických rodů a hradů, monografie ústavů, jednot atd.; životopisy mužů, kteří na Moravu a Slezsko velmi působili; pověsti a básně, které jakožto ballady a romance opěvují nějakou látku vlasteneckou“.

I žádá „každého vroucího vlastence, aby tento podnik slovem a skutkem podporoval, poněvadž jen tímto spůsobem mohou býti osudy obyvatel a země náležitě poznány a váženy, pouze takto láska k vlasti nejen udržována, nýbrž i zvětšena. Opravdu honositi se může Moravan a Slezan, že má vlast a také příčinu ji milovati: krásnou polohu, drahocenné a bohaté plodiny země, nábožnou mysl, která ho neodlučitelně poutá k milované dynastii, dějiště nesmírně důležitých vývojů v životě národův, skvělou moc velkomoravské říše Svatoplukovy, sv. Cyrilla a Methoda horlivost pro křesťanství a slovanskou literaturu“ atd.

Volného sborník důsledné k tomuto úkolu přinášel články, jako na př. v I. ročníku: o velkomoravské říši a obrácení její na křesťanství od Fr. Richtera, kněze a knihovníka v Olomouci, o Žerotínech od Kr. d'Elverta, o Pernštýnech od A. L. Bočka, o moravských Valaších od A. Maniaka a p.

Vydal jen 3 ročníky do r. 1829 a v nich nejvíce práce svých bývalých žáků; sám uveřejnil v posledním ročníku pojednání: „Die Benediktiner Abtei Raigern“ a současně v Praze o témž klášteře „Geschichte des Benediktinerstiftes in Raigern“ k poctě praelata Aug. Kocha, jenž t. r. slavil druhotiny kněžské.

Pracovalť t. č. pro školu všeobecné dějiny a vydal r. 1830 ve Vídni „Lehrbuch der allgemeinen Geschichte“. Mimo obvyklé vypravování o věcech politických a válečných podává tu Volný i přehled vzdělanosti jednotlivých dob.

Po r. 1830 zabýval se Volný téměř výhradně studováním pramenů k velké topografii Moravy. Cestoval také v některých krajinách a pilně vedle učitelského zaměstnání pracoval.

Okolnosti byly mu příznivé. Snahu jeho vydatně podporovaly přední osoby na Moravě, jmenovitě nejvyšší kancléř pan Ant. Bedřich hrabě Mitrovský z Mitrovic a Nemyšle, též úřady světské a duchovní. Gubernium nařídilo, aby c. k. krajské úřady rozeslaly dotazník, od Volného pro topografii složený, všem úřadům vrchnostenským, aby tyto dle dotazníku popsaly tehdejší stav jednotlivých panství a c. k. úřadu krajskému je v určený čas odevzdaly; r. 1834 dostal zase ode všech panství statistické zprávy. Když byl jednotlivý kraj hotov, nařídilo presidium krajskému hejtmanu, aby revisi učinil*). Tím se k topografii vydatně pomohlo.

Volný sám čerpal hlavně statistická data z popisu země r. 1834, o velkosti obcí z katastru 1785 a 1820—22, dějepisné zprávy z listin rozličných archivů, z desk zemských, z rukopisů Františkova musea, sbírky Ant. Bočka a j.; celkem do r. 1836 již k 8000 listin.

Roku 1835 začal vydávati dílo své pod názvem „**Die Markgrafschaft Mähren** topographisch, statistisch und historisch geschildert von Gregor Wolny, Benediktiner und Professor“ a věnoval je z úcty a vděčnosti za stálou podporu díla výše jmenovanému pánu Ant. Bedřichovi hraběti Mitrovskému z Mitrovic a Nemyšle.

Vydal ji do r. 1842 nákladem vlastním v Brně v 6 dílech velké osmerky podle krajů: I. r. 1835 rodný kraj svůj Přerovský 484 stran s rejstříkem míst, II. r. 1836—37 Brněnský ve 2 částech: a) 434 stran; b) 587 stran; III. r. 1837 kraj

*) Předmluvy Volného k jednotlivým dílům.

Znojemský 581 stran; IV. r. 1838 kraj Hradišťský 552 stran; V. r. 1839 kraj Olomoucký 913 stran; VI. r. 1842 kraj Jihlavský a obvody ve Slezsku 770 str., úhrnem přes 4300 stran. Odběratelů měl přes 1200.

V každém díle napřed dal všeobecný přehled o přírodních a politických poměrech kraje od prof. Al. Heinricha, potom svou práci: popis a stručné dějiny krajského města a jeho statku, pak jednotlivá panství v abecedním pořádku: polohu panství, držitele jeho a bývalých samostatných statků, později v jedno panství spojených; zeměpisný přehled, počet obyvatelstva, živnosti, pozemky panské a poddanské, jaká jest půda, sadařství, včelařství a j., lesy, chov dobytka panského a poddanského, průmysl, školství, zdravotnictví, silnice; načež uvádí jednotlivé dědiny panství, začínaje sídlem jeho, ostatní v abecedním pořádku dle zpráv úředních a svých zápisků dějepisných.

Práce je to opravdu veliká, úcty hodna, na vždy památná. Snešeny jsou v ní dějepisné paměti o jednotlivých krajinách a obcích celé Moravy, přehled držitelů všech panství a k tomu přidány popisy všech panství z jednoho času, r. 1834.

K takové práci namáhavé a těžké dodávala mu síly a vytrvalosti láska k vlasti, jak svědčí nejlépe sama vykonaná práce a heslo dle Cicerona, pravíc, že nenarodil se jen pro sebe sama, nýbrž mnohem více pro vlast: „Non mihi soli, sed etiam, atque multo potius, natus sum patriae“.

Při tak ohromném množství zpráv o tisících dědin a rodů, často všelijak psaných, přicházel arci Volný někdy do nesnází, jako každý, kdo nějakou podobnou větší práci samostatně konal. V předmluvě I. dílu str. XII. uvádí sám, že „skuteční držitelé každé dědiny s jistotou nemohou se vždy uvésti. Jako v Polsku a na Rusi podnes, tak bývala na Moravě četná šlechta, a 2, 3, ano i 5 členů jejích přicházejí jakožto držitelé jedné vesnice.“ U takových obcí je v topografii také často chybeno.

Podobně nesnadnou práci měl při osadách rozličně psaných, nebo jejichž starobylá jména se časem pozměnila, pak u dědin stejného jména, kde nabudeme jistoty, kam co patří, srovnáme-li jiné zprávy, na př. o velikosti obcí, jak obsahují staré výměry, cenu statkův a p.

Volný těchto podrobností, jež má dílem i Schwoy, opomenul, někdy jména jináče si vyložil, tím některé zprávy zaměnil a na

jiném místě omylem položil, ku př. na Brněnsku držitele dílů Ořechového (II, č. 2, str. 41), Jiříkovic (str. 458, 468), obou Jeršpic (str. 38—39*); nebo některé zápisy u Slatiny (str. 123) uvedené patří k Slatině dílem na Znojemsku, dílem na Jihlavsku, jak v deskách zemských t. č. oddělením „provincia Znoyemsis, p. Iglaviensis“ naznačeno jest**) atd.; nebo vladycký rod z Ochoze (d. II, 2. str. 249) nepocházel z Ochoze u Křtin, kde nebylo ani většího dvora, nýbrž z Ochoze, zaniklé osady u Rosic, jak ukazuje zápis v deskách zemských VI, 120, kde se jmenují sousední obce Zbraslav a Litostrov. Proseč na blízku (II str. 249) nebyla založena teprve r. 1785 ze dvora zrušeného; připomínáť se již ve XIV. století vladyka z Proseče na Obřanech***), a na počátku XVII. století měla 6 domů a panský dvůr†). Tento byl r. 1785 zrušen a mezi 28 osadníků rozdělen. Jinde zápisy o dvou osadách stejného jména podává jen postupem času, aniž by je rozdělil, ačkoliv patřily k jiným panstvím a krajům, na př. o Popůvkách u Troubska a Náměště (II. 2. str. 499 a III. 418), nebo na témž panství: Čepy Horní a Dolní (II. 293), Loučky Dlouhé v Olomoucku (V. 306—308) a j.

Česká jména v prvních dvou dílech píše z velké části chybně neb ani jich nepodává, nechávaje toliko německá; na př. Bistřica, Czekin, Penciczky (ale správně Hustopeč), Hažovské djli a p. Obyčejně podává jména osobní a místní, jak je v rozličných pamětech nalezl všelijak psaná.

Upozornil ho na to přátelským dopisem prof. A. Boček 3. ledna 1836, „aby slovanské názvy míst pravopisně a pokud možná správně byly udány“, že i v jmenech osobních jest velmi mnoho nesprávností a j.††)

Volný pak od III. dílu počínaje píše je poněkud správněji. Některé však omyly pocházejí z opisů, které mu byly od vrchnostenských úřadů podány†††).

---

*) Vlastivěda moravská, okres Brněnský rkp.

**) Srovn. staré desky zemské „Landtafel, Brünner Cuda“, vydané redakcí archiváře Jos. Chytila 1856, str. 35 a 58.

***) Codex XII. 258 a sama Volného topografie v témž svazku str. 10.

†) Zemská registratura podd. odd. 145.

††) Časopis Matice Moravské r. 1872, str. 63: Výpisky z korespondence Dr. Řehoře Volného. Sděluje prof. Karel Šmídek.

†††) Viz jeho předmluvu k IV. dílu a naši poznámku v Čas. Mat. Mor. 1893, str. 25.

Uvážíme-li četné obtíže podobného díla, kde přípravná studia vyžadují mnoho let a jednotlivec na různou pomoc jest odkázán, zvláště když koná je mimo vlastní povolání úřední: povděčni jsme práci Volného, většinou zdařené, a uznáváme ji za dobrý pramen místopisný, hlavně k nové době okolo r. 1834. Staré zprávy o držitelích mnohých panství a statků vyžadují bedlivé rozvahy a opravy. Potřebí jest učiniti si přehled nejstarších zpráv o jednotlivých dědinách z původních pramenův a srovnati je, aby se pravda zjistila a podala. O poměrech lidu poddaného ničeho téměř nepodává, jen u některých obcí hlavní věci z jejich privilegií.

Volný sám zajisté jako svědomitý člověk uznával, že velké dílo lidské bez vady nemůže ani býti, žádal a opakoval, aby ho přátelé dějin upozornili na chyby v topografii; ale jak praví na konci předmluvy psané k VI. dílu v Brně dne 12. srpna 1842., jen málo jich dostal. Když je proskoumal a přesvědčil se o jejich spolehlivosti, uveřejnil opravy a dodatky na konci jednotlivých dílů; však brzy „někteří opisovali, chtějíce býti spisovateli, i celé strany jeho knihy doslovně a podávali to pod svým jménem v knihách a časopisech domácích a cizích“, aniž Volného jako pramen uváděli, a Volný proti tomu vystupuje na konci předmluvy k II. dílu r. 1836.

Práce jeho došla zaslouženého uznání. Volný byl zvolen čestným doktorem university Pražské, čestným členem vlasteneckého musea království Českého, dopisujícím členem cís. akademie věd ve Vídni a j., subpriorem kláštera Rajhradského, konsistorním radou v Brně, rytířem řádu Františka Josefa atd.

Dokonav ono dílo, neustal dále pracovati. Připravoval nové, ještě lepší dílo toho druhu: **„Kirchliche Topographie von Mähren,** meist nach Urkunden und Handschriften“.

Maje zkušenost, jak ohromné množství práce mu ještě zbývá, chce-li novou topografii složiti a dokončiti, a vida, že by ji těžko vykonal při učitelském povolání, žádal, aby úřadu professorského byl sproštěn a mohl pracovati v zátiší klášterním. R. 1847, když mu bylo 54 let, vyplnila se žádost jeho. Představení byli práci jeho příznivi, rozhodně si přejíce, aby Volný sepsal a vydal církevní topografii.

Prostudoval k tomu historické paměti zemského archivu v Brně, arcibiskupský archiv a registraturu v Olomouci a v Kroměříži, rukopisy z knihovny kapitoly Olomoucké, registraturu biskupské konsistoře v Brně, klášterní archivy moravské a j. prameny. Mysli dodávala mu opět svatá láska k církvi a k vlasti, jak praví v každém díle jeden nápis: „Sanctus amor ecclesiae et patriae dat animum“.

I přikročil 13 let po vydání onoho popisu Moravy dle panství r. 1855 k vydávání církevní topografie Moravy opět nákladem vlastním, a to ve 2 odděleních: první věnované arcibiskupu Bedřichovi Fürstenberku obsahuje arcidiecesi Olomouckou v 5 dílech: I. 454 stran; II. r. 1857. 484; III. r. 1859. 480; IV. r. 1862. 398; V. r. 1863. 365; úhrnem přes 2070 stran; druhé oddělení věnované biskupu Ant. hr. z Schaaffgotsche ve 4 dílech: I. r. 1856. 470; II. 1858. 436; III. 1860. 512; IV. 1861. 362; úhrnem 1770 stran, dohromady celá topografie přes 3850 stran velké osmerky. Odběratelů měl na církevní topografii okolo 500.

Rozdělena jest podle archipresbyteratů, pak v abecedním pořádku na dekanáty a fary a k nim připojené filialní kostely. U každé farní osady uvádí dědiny k ní příslušné, počet duší, patrona, panství, duchovní správce t. č., stručný popis kostela a kaplí, faru, dějepisné zprávy a bývalé známé faráře. U každé diecese jest pak statistický přehled.

Církevní topografie Moravy vyniká nad popis panství a jest hlavní dílo Volného. Užiti se jí může jako výborné pomůcky k místopisům a studiu o církevních věcech jmenovitě po 30leté válce. Ale v dějepisné části, nazvané „Geschichtliches“, nejstarší zprávy z desk zemských, z Codexu a j. vyžadují na některých místech i tu nového proskoumání; ku př. v II. odděl. části 2. str. 330 nepatří „Artleb presbyter de Bukovin“ do Bukovinky u Křtin, nýbrž do Bukoviny, zaniklé teď osady u Hostimě na Znojemsku; zápis o něm v deskách zemských r. 1365 stojí v oddílu „districtus Znoymensis“, kde prodal statek svůj v Bojanovicích Sezimovi z Jevišovic*). Rovněž důkladného proskoumání vyžadují zprávy o založení a nadání starých klášterů vůbec, ku př. samého Rajhradu, kde by se mělo podotknouti (v dílu II., 1., na str. 413)

*) Desky zemské „Landtafel, Brünner Cuda“, vydané od archiváře Jos. Chytila str. 62. č. 363.

aspoň tolik o „slovansko-kyrillských službách Božích", co má Schwoy ve stručné topografii své (v dílu II. na str. 326); dále jest na základě historických pramenův a zachovaných památek vyložiti, jak velice ten neb onen klášter působil ku vzdělání země a lidu, jak ve kterém z nich pěstovaly se literatura, umění výtvarná, posvátný zpěv a hudba. U jednotlivých obcí, kde bývaly nekatolické sbory, podati by se měla v podobném díle též nestranně historická zpráva o nich. Kostely tu nejsou tak popsány, jak v církevní topografii jest žádoucí. Málokde je sloh určen, umělecké památky blíže naznačeny, nápisy starých a důležitých zvonův uvedeny, obyčejně jak to Volný obdržel, nikoli z vlastního poznání; proto na mnohých místech stojí „dle udání", „mimo to je prý v kostele ještě několik obrazův" a p., na př. u Obřan v samém okolí Brněnském (II., 1., str. 224).

Jednotlivec i nejpilnější a bez jiného zaměstnání nemůže arci sám tak rozmanitou práci vykonati. A při nesmírném počtu zpráv, někdy temných, bývá těžko jasné pravdy o některých věcech se dopátrati. Volný maje to vědomí, uvádí ve všech dílech topografie pravdivé heslo, že jiný může více nalézti, ale nikdo všecko: „Alius alio plura invenire potest, nemo omnia".

Jména osob a míst psána jsou již celkem správně i česky, vyjma některá ze starých pamětí, a spisovatel sám po česku se podepisoval: Wolný.

Církevní topografie Volného jest dílo trvalé ceny a nejlepším pomníkem jeho neobyčejné pilnosti, vytrvalosti, snahy vědecké i lásky k vlasti. Prokázal jí znamenité služby vlastivědě moravské, hlavně nové doby po 30leté válce.

V ten čas napsal ještě:

Die königl. Hauptstadt Brünn und die Herrschaft Eisgrub sammt der Umgebung der letzteren, topographisch - statistisch und historisch geschildert; vydáno v Brně 1836;

r. 1848 „Bericht über den historischen Vorrath im Archive des Benediktinerstiftes Raigern in Mähren" (Arch. d. k. Akademie);

r. 1850. Die Wiedertäufer in Mähren (tamtéž), Bericht über d'Elverts Geschichte von Iglau und dessen histor. Literaturgeschichte von Mähren u. Schlesien (Sitzungsberichte d. k. Akademie 1850);

r. 1852 Excommunication des Markgrafen von Mähren Prokop und seines Anhanges im J. 1399 (Archiv d. k. Akad.),

r. 1853 Die Nonnen-Abtei Benediktiner Ordens in Pustoměř und die dortige Pfarre (Schriften der hist.-statist. Section, v Brně).

Literární činnost Volného jest tedy velká. Uznáváme ji spravedlivě; avšak pro národní vzdělání litujeme, že nevydal z bohaté zásoby vlastivědné ničeho v řeči národa svého. Česká literatura nemá od něho památky. Volný vychován v duchu německém, nepsal česky ani potom, když v r. 1840 založena byla Matice Moravská na podporu literatury české „s obzvláštním zřetelem na potřeby Moravy vydáváním dobrých spisů“. Takovou věru dobrou knihou býval by žádoucí popis Moravy od pilného a důkladného znalce, jakým byl Ř. Volný. Tím spíše byl by došel vlastního cíle: svými spisy „podporovati všestrannou a co možná důkladnou známost o bývalém a nynějším poměru země“, a tím „nejen udržovati nýbrž i zvětšovati v obyvatelích lásku k vlasti“.

Zemřel v Rajhradě dne 3. května 1871 a pochován jest u farního kostela v oddělení klášterním za presbyteriem, blízko něho potom druhý dějepisec z téhož řádu Beda Dudík.

Pozůstalé rukopisy jeho, nejvíce přípravné práce k oběma topografiím, chovají se v knihovně kláštera Rajhradského*): dvoje poznámky k dějinám Moravy, jedny podle let, druhé podle míst; výpisy ze starých a nových desk zemských, dělané r. 1833; rozličná regesta z četných listin od nejstarší doby až do r. 1656 podle let seřaděná, výpisy z památek sněmovních r. 1500—1700, a j. v., celkem 16 svazků.

Ř. Volný věnoval téměř celý život studiím o Moravě, prospěl mnoho vědeckému bádání o ní vůbec a zasluhuje, abychom i zde věnovali vzpomínku jeho velké práci. 20./VII. 93.

*) Důstojnému panu Dr. J. Vychodilovi, redaktoru „Hlídky literární“, děkuji za laskavou ochotu, již mi prokázal u poznání rukopisů Volného.

Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův.

Sestavuje Aug. Sedláček.

(Pokračování 6.)

14. Páni z Holšteina, Veteřova, Drahotouše a Popovic.

Ačkoli o pánech z Holšteina v tomto časopise již psáno bylo (r. 1880 na str. 175), uznali jsme přece za dobré, ještě jednou se o nich zmíniti, poněvadž se srovnáváním erbů a pečetí našlo, že na Holšteině dva rodové se vystřídali. Erbem staršího rodu, kterýž na Holšteině seděl, byly dva beraní rohy spodky svými spojené, jako by kus lebky k nim byl uťat.

Praotci první větve byli bratří Častolov a Crh řečení z Třebelovic; Častolov připomíná se od r. 1203 v rozličných zápisech až do r. 1256. Crh také od r. 1203; byl r. 1226—1232 truksasem (subdapifer), r. 1244—1251 purkrabí na Děvicích a v posledním roce purkrabí hradu Olomouckého. Poněvadž se v březnu r. 1251 ještě připomíná, avšak v květnu o něm řeč jest jako o mrtvém, není pochyby, že na jaře téhož roku zemřel. Snad byl ještě třetí bratr Hartman. Neb r. 1256 (Reg. II 42) připomíná se Častolov „cum Harthmanno fratre suo“; ale možná, že se tu psáti mělo fratruele. O potomcích Častolovových není nic známo. Crh měl kromě Petra, který byl lektorem dominikánů v Brně, syny Bohuše a Hartmana, kteří se v tehdejších bězích veřejných a soukromých slovutnými stali. Od onoho pocházeli páni z Drahotouše, od tohoto páni z Holšteina.

Bohuše připomíná se poprvé r. 1247 a nazýval se od r. 1251 z Jedovnice, r. 1259 pak z Račic, později také z Třebelovic. Tehdy daroval klášteru Hradištskému zemi v Topolanech. R. 1258 učinil směnu s opatem Břevnovským dada mu ves Sobotovice za újezd Sebranický. V l. 1262—1281 připomíná se jako maršálek královský, ale držel také úřad na Bítově. Jak se zdá, postavil si za sídlo hrad Drahotouš, neb r. 1269 psal se z Drahotouše, jako všichni jeho potomci. R. 1281 daroval popluží v Studené klášteru Oslavanskému, však dostav od něho polovici vsi dotčené k užívání do života, dal mu za to t. r. ves Pišovice (?). Poslední zmínku o něm našli jsme k r. 1287. Manželka jeho

Žofka držela dědičným právem Nosislav a darovala r. 1278 s přivolením manželovým a synův svých mlýn v Mnišovicích klášteru Velehradskému. Kromě dcery Herky, která dána byla do kláštera Oslavanského, měl čtyři syny totiž Častolova, Smila, Crha a Kunu, kteří se všichni r. 1278 připomínají. Kuna držel ještě za živobytí otcova hrad Račice (1279); ostatním bezpochyby připadlo zboží Drahotoušské. (Reg. II.)

V první polovici 14. století žili bratří Bohuše (1323—1348), Jaroš (1337—1353), Čeněk (1341—1348) a Mikul z Drahotouše, kteří se, jak se z pozdějších zápisův znáti dává, o hrad Drahotouš a panství jeho tak rozdělili, že měl každý třetinu. Část zboží toho byl před tím Fryduš z Linavy násilně opanoval a na něm hrad Helfenštein postavil. (Reg. III., IV., DO.) Nacházelo se to na díle Čeňkově a Mikulově. Čeněk prodal r. 1348 zboží Morkovské, za něž dostal obojí ves Výšovou, a zemřel nedlouho potom. Jaroslav prodal r. 1351 polovici Vrchoslavic. (D. O.) R. 1353 zapsal se on a syn jeho Bohuška klášteru sv. Jakuba v Olomouci jistým dluhem (C. d. M. VIII. 164). Zajímavé při tom je, že Bohuška jen jedním rohem beraním pečetil. Jak se zdá, měli všichni tři bratří potomky; neb čtvero bratří se v druhé polovici 14. století vyskytuje.

Po Bohušovi († r. 1348) zůstali, jak se zdá, synové Kuník, Čeněk a Machník. Kuník věnoval r. 1353 s přivolením bratří svých manželce Elišce na polovici městečka Drahotouše a vsi Jezernice. Machník (na pečeti: Maksík) přečkav bratří živobytím, dědil po nich a prodal r. 1371 čtvrtý díl hradu Drahotouše s dílem městečka a vsi Jezernici, Slavice, Velikou, Klokočí, Podhoří a Uhřínov, co tu měl, markrabí Janovi. R. 1376 a 1377 prodal s manželkou svou Anežkou ještě jiné dědiny, kteréž držel posud. Připomíná se ještě r. 1387. Syn jeho Kuník (1378—1418) držel Vlkoš, jejž dostal proto, že byl spolčen s Frydušem, strýcem svým (D. O. Arch. č. I. 145) a věnoval r. 1407 manželce své Ofce z Tvorkova na polovici Bochoře. (Viz: lib. cit. II., 371.)

Jarošovi synové, jak smýšlíme, byli Kuník, Jaroš, Ješek a Bohuše. Bohuše, jenž se od r. 1353 připomíná, oženil se s jakousi Annou vdovou. Bratří ti převedli na sebe ostatní díly strýcův svých (jestli to již otec neudělal) a prodali r. 1371 své tři díly na hradě a městečku Drahotouši a vsi Jezernici, Podhoří, Milenov, Slavice, Klokočí, Hrabovku, Velikou, Mikulov, Radikov,

Svatišov, Středolesky, Sobíkov, Uhřínov, Jířitinov, Bohuslavice a Chylce markrabí Janovi. Bohuše připomíná se pak s bratrem Ješkem do r. 1377, ale není nic známo o potomcích těchto bratří kromě Kuníkových. Kuník koupil r. 1371 Dyjivice, na nichž a Libosváři věnoval nevěstě své Anně (manželce synově) a zůstavil syny Heralta a Čeňka. Onen vnesl manželku svou Annu (1371) na statek Dyjivice, ale později držel Nasedlovice, na níž jí r. 1385 věnoval, koupiv statek ten od strýce svého Fryduše; avšak r. 1398 byl již mrtev. Bratr jeho Čeněk připomíná se od r. 1374 a ujav se syrotkův Heraltových jako poručník prodal r. 1398 dvůr jich Svatobořice u Kyjova Janovi z Landšteina odjinud z Moravan a t. r. přidal Anně vdově Heraltově, kteráž se vdala za Břeňka z Ryžemberka, věna na Nasedlovicích, začež tato všechno věno své tudíž zapsala synu svému Janovi Prdlákovi. Tento prodal r. 1415 věno své na Nasedlovicích po mateři zděděné, jakož i ves Příluky. (D. B. O.)

Jinou skupinu tvořili bratří Jan řečený Žáček (neb Částek?), Čeněk, Jaroš a Jindřich, kteří se všichni r. 1360 připomínají. Jaroš měl r. 1358 ještě díl na Drahotouši a Libosváři, na němž manželce své Frozce věnoval. T. r. věnoval Jindřich manželce své Evě na Drahotouši, Milenově a Radkově. V potomních dobách připomínají se jen Čeněk a Jaroš. Tento koupil r. 1365 od Ctibora Pluha z Rabšteina dvůr a krčmu v Drahotouši a díl Milenova a od bratra svého Jindřicha díl jeho na zboží Radkovském; za to však prodal r. 1368 Libosvár a za neznačné doby díl svůj Drahotouše strýcům svým druhé skupiny. Čeněk a Jaroš připomínají se také r. 1391 a můžeme k tomuto Čeňkovi vztahovati zprávu k r. 1409, že Petr Plumlovský z Kravař Čeňkovi z Drahotouše a na Benešově a Janovi a Mikuláši synům někdy Jarošovým, též seděním na Benešově plat 10 hřiven na fojtství a clu v Prostějově vložil. Také se zdá, že tento Čeněk byl ten Čeněk z Drahotouše, jenž obdržel r. 1398 zápisem markrabským hrad Cimburk (C. d. M. XII 418).

Čtvrtou skupinou byli bratří Ješek řečený Rakovka a Fryduš, který se r. 1358 dědinami svými spolčili. Fryduš měl také Nasedlovice, jež prodal; věnoval r. 1381 manželce své Anně z Rokytnice na Vlkoši a Věžkách a poněvadž synův neměl, učinil sstupky s strýcem svým Machníkem a synem jeho.

R. 1405 jest řeč o dceři jeho Elišce, která byla v klášteře sv. Jakuba Olomouckém (Lib. cit. I. 112). Tehda snad již nebyl živ, neb Vlkoš měl již r. 1404 Kuník. —

Hartman z Třebelovic (1252—1302) vyskytuje se napřed při rozličných jednáních veřejných a soukromých s bratrem svým Bohuší a užíval hesla „z Třebelovic" s oblibou až do r. 1279; avšak od r. 1278 píše se z Holšteina, což má ten smysl, že hrad ten znova vyzdvihl a podle zvyku tehda panujícího německým jménem pojmenoval; kdy a proč se připomíná, již psáno v těchto listech r. 1880 na str. 177. My k tomu dodáváme, že kdysi okolo r. 1290 s manželkou svou Eliškou a synem Crhem postavil se za zpravce neb rukojmě statku Pazmanstorfu, kterýž byl Wulfingovi ze Sunberka a tento zase ke komendě Mailberské prodal. Kromě toho daroval k dotčené komendě r. 1291 necelý lán svůj ve vsi Meierhofen (M.). Syn jeho Crh z Holšteina připomíná se již r. 1288 (Reg. II. 622). R. 1291 účasten byl zápisův, kteréž otec jeho učinil komendě Mailberské a spečetil je. Zvláštního způsobu jest tu jeho pečeť, jíž zapřel erb rodu svého; neb na ní jest beránek Boží s nápisem velmi hrubě vyřezaným, tak že místy jej nelze ani znáti. Víme jen o něm, že obdržel od krále Rudolfa zápis nějaký na město Kostel (Podivín) a že r. 1308 ještě žil (Reg. II. 943). V pozdějších zápisech se jméno jeho nenachází, a o jeho potomcích také nic známo není.

Třetí (vlastně druhá) pošlost erbu tohoto jsou páni z Popovic. První jejich známý praotec jmenoval se Věřena, tedy snad ten, který byl r. 1228 maršálkem (Reg. I. 345, 482). Synové jeho jmenovali se Bolebor, Černín a Arkleb. Bolebor z Popovic vyskytuje se v rozličných zápisech v l. 1267—1279. Bratr jeho Černín z Popovic (1268—1277) prodal klášteru Oslavanskému Studenou, na niž měl svůj podíl se strýci Drahotoušským a Holšteinským. V l. 1272—1274 byl komorníkem zemským. Bratr jeho Arkleb nazývá se r. 1254 synem Věronovým, byl v l. 1261—1273 podkomořím a vedle toho také v l. 1268—1270 purkrabí královským na Veveří. V letech 1318—1330 setkáváme se opět s Černínem neb Černíkem z Popovic, jenž byl bezpochyby některého z předešlých synem. Týž držel statek Popovice a získal také r. 1327 Nasedlovice od kláštera královnina na Starém Brně, dav za něj ves Stanoviště.

(Reg. III.) Syny jeho zdají se býti bratří Jan, Černín a Arkleb, kteří prodali r. 1341 témuž klášteru zboží své ve Zbraslavi. Janek jako nejstarší poděloval okolo r. 1353 bratra svého Arkleba. Dal mu za díl hrad celý Popovice s polovicí vesnic Popovic, Příbramě, Radslavic a Újezda, ponechav si druhou polovici Popovic, na níž věnoval manželce své Elišce. Kromě toho ukázal Kláře, manželce Vilémově z Heršteina (snad sestře své neb macoše) věno na Nasedlovicích. R. 1360 vložil ve dsky díl bratru Černínovi a odtud se nikde v pamětech s ním nesetkáváme. Bratr jeho Černín koupil r. 1353 Višňové, r. 1355 zboží Veteřovské a obdržel od bratra za díl svůj Nasedlovice a Mikulčice (1360). Třetí bratr Arkleb prodal r. 1348 Dambořice a držel od r. 1353 polovici zboží Popovského. Poněvadž se bratří r. 1355 mezi sebou spolčili, spadly statky těch, kteří bez dědicův zemřeli, na ostatní. Bratří Diviš a Černín, synové některého z předešlých, drželi většinu zboží předešlých, ale prodali r. 1376 Nasedlovice. Diviš dostav za díl Popovice celé, spolčil se napřed s Jaroslavem z Kněhnic, ale r. 1378 prodal zboží Popovské Bohuškovi z Ejvanče. Od té doby byl Veteřov hlavním sídlem této pošlosti, a po něm se také drahně let pány z Veteřova nazývali. Jak dlouho Černín žil, není nám známo. Vyskytuje se sice r. 1385 nějaký Černín z Popovic (T.), ale nevíme je-li to Černín tento neb následující. Od r. 1389 vyskytují se bratří Černín a Arkleb z Popovic odjinud z Veteřova. (T.) Arkleb obdržel r. 1392 od Adama z Popovic, faráře Tasovského strýce svého, ves Mikulčice pro sebe a sestru svou Klaru, a tato prodala tehda tvrz Veteřov Hynkovi z Miličína. Oženil se pak s Eliškou Majnušovnou z Mlékovic či z Melic, jíž věnoval na zboží Mikulčickém (1398), ztrativ ji však smrtí, pojal druhou manželku Markétu z Hošťálkova, jíž věnoval napřed na Mikulčicích a Lhotě (1407) a později na Prosence. Dotčený Arkleb psal se sice obyčejně z Veteřova, ale nezřídka připojoval k tomu příjmení z Drahotouše po strýcích svých. Poprvé tak učinil r. 1406, když se za pana Oldřicha z Hradce zaručil (T.) a tehda také poprvé užíval nového erbu, totiž koruny, z níž dva beraní rohy vynikají*). V následujících dobách nazýval se v listech a na pečetích buď z Popovic aneb z Veteřova aneb z Drahotouše. R. 1415 spečetil stížný list ke sboru Kostnickému

*) Tehda (1408) připomíná se také Procek z Veteřova a z Ježova.

(Arch. č. III. 234), pak prodal Prosenku a Mikulčice (1416) a zapsal se r. 1421 dne 17. listopadu na sněmu Brněnském proti Husitům. R. 1415 byl koupil hrad Deblín s panstvím, odkudž se dává znáti, jak velice se mu na pozemských statcích polepšilo. Tu sedě, přetrval ještě husitské války. Nacházíme jej tehda jako svědka v rozličných jednáních soukromých (V.). R. 1437 zapsal Kunce z Víckova, vdově po Černínovi bratru svém, zboží Radkovské, jak to n. Černín (ještě 1421) sám byl držel. Jan z Drahotouše, jenž později Deblín držel, byl bezpochyby syn jeho; ale prodal jej tuším pánům z Boskovic.

Týmž erbem jako předešlí pečetili také r. 1487 Jiřík z Drahotouše a z Bohuslavic a Jan z Drahotouše a na Benešově (Arch. zem. Opavský); ale zdali byli potomky Popovských či Veteřovských aneb Drahotoušských, neumíme pověděti. Ještě pak dodáme, že odnož rodu tohoto psala se po Kněhnicích a přestěhovala se pak do Čech, kdež měla příjmení Okrouhlických z Kněnic. Na štítě zlatém nosili černé beraní rohy, jako klenot mívali tři péra pštrosí, zlaté, modré a bílé (P. Z. 287, ostatek z D. B. a O.).

15. Páni z Holšteina, Vartnova a Sovince.

Rod tento mohli bychom společným názvem jmenovati Hrutovici. Erb pánův Sovineckých spatřuje se malovaný v kostele Ledeckém nad Sázavou. Byl to štít polovičný, v pravo červený, v levo třemi bílými a třemi červenými pruhy pošikem rozdělený. Téhož erbu užívaly také ostatní větve, ale bezpochyby barvy měnily. V jižních Čechách užíval takového znaku rod velmi rozvětvený, z něhož vladyky ze Chvojna, Zvěřince, z Hořic, z Hostišova, Úsuší a Tučapové z Tučap pocházeli; avšak nelze vynajíti, jestli byli s moravskými rody tohoto erbu stejného původu, ač možnost není vyloučena.

Praotec jejich byl Hrut, jehožto synové Jetřich, Zdislav a Mutina nazývají se v pamětech obyčejně Hrutovici. Jetřich daroval okolo r. 1202 klášteru Velehradskému ves Kostelec a vyskytuje se od r. 1204 sám, od r. 1213 se synem svým Hrutem několikráte v pamětech tehdejšího věku. R. 1222 nazývá se z Kněžic, jsa tehda vladařem kraje Brněnského, a v l. 1226—1228 nazývá se z Bítova, jsa tu nějakým královským úředníkem. Bratr jeho Zdislav, neb jak se mu říkalo Zdislávek, připomíná

se v l. 1204—1210 a Mutina jen jednou r. 1210. Zdá se pak, že Zdislav, jenž byl r. 1238 kr. lovčím a slove synem Mutinovým, byl synem Mutiny tohoto (Reg. I.). Hrut, syn Jetřichův, připomíná se v l. 1213—1228 s otcem svým a píše se r. 1232 z Bítova. Od r. 1236 vyskytuje se jako purkrabě Znojemský a od r. 1239 až do smrti jako komorník práva Znojemského a Bítovského. V nepodezřelých listech nacházíme jej naposled r. 1251, sice se v podezřelých pamětech ještě r. 1259 Rut komorník připomíná. (Reg. I., II.) Syn jeho Jetřich z Kněžic připomíná se poprvé r. 1239 (Reg. I. 451) a od r. 1254—1289 několikráte. (Reg. II.) Pečeť jeho nacházíme poprvé v listu 1279, 29. Maj. V listu nazývá se Jetřichem z Kněžic, avšak na pečeti Jetřichem, synem Rutovým. R. 1289 daroval proboštství Kněžickému řádu Premonstratského, kteréž bezpochyby předkové jeho založili a klášterníkům Želivským udělili, podací kostelní v Opatově a Moravanech (Reg. II. 505, 640). Kněžice nacházíme v potomních dobách v držení Benešovcův (erbu zavinuté střely), kteří — soudíc podle osobních jmen u Hrutovicův obvyklých — sem se přiženili. Lze tedy souditi, že potomci Jetřichovi po meči vymřeli a že ostatní větve pocházejí od Mutiny.

Na západní Moravě setkáváme se s týmž erbem r. 1310 u Oty z Boleradic (jak se píše v listu) aneb Frenšpic (jak se píše na pečeti — M. B.). My jsme o jeho příbuzenstvu ani o něm samém více najíti nemohli. Ještě pak se tu připomíná r. 1381 Kuník z Suchohrdel (CdM. XI. 209.).

Ostatní větve žily potom v kraji Olomouckém. Tu se vyskytují především páni z Holšteina a ze Sovince, kteří si oblibovali jména osobní Vok a Pavel po nějakém předku po přeslici.

Kromě nich vyskytuje se tu ještě jedna schudlá větev, která seděla na Loučce. Z té pocházel Štěpán kanovník kostela Olomouckého, jehož pečeť jsme našli k r. 1356 (CdM. IX. 4). Týž připomíná se po dskách již od r. 1350 a r. 1358 nazývá se strýcem (patruus) sirotkův po Onšovi z Loučky. Zmínka ta by svědčila i o stejném rodu; neboť našli jsme pečeť Onše z Charvat, odjinud z Loučky v listě d. r. 1353, kdež prodává zboží své v Charvatech klášteru sv. Jakuba v Olomouci (CdM. IX. 391). Zajímavé je, že po jeho smrti vyskytuje se Pavel z Sovince jako poručník sirotkův jeho, jsa s nimi téhož

rodu a erbu (1358). Ty děti byly Dobka r. 1356 již vdaná, Anna a Mechthilda, a zboží prodáno r. 1358 „strýcům“ jich Štěpánovi kanovníku a Adamovi z Loučky, z nichž tento byl vlastně ujcem t. j. příbuzným po matce (DO.).

První tohoto erbu, který se na východní Moravě vyskytuje, byl Vok z Úsova. Pečeť svou přiložil r. 1329 k listu Jindřichu z Lipého (Reg. III. 620). Zdali však byl předkem pánův z Holšteina nebo z Sovince nelze pověděti proto, poněvadž nelze již prvotní jich spojitost poznati.

Páni z Holšteina počínají Vokem z Holšteina, jenž se poprvé r. 1333 připomíná (Reg. III. 811). Že pak se již r. 1333 von dem Holenstein psal a teprve mu r. 1349 Čeněk z Lipého hrad Holštein dskami odevzdává, nesmí nikoho másti, poněvadž se vkládání ve dsky někdy dlouhá leta po skutečném prodeji dálo. Vok byl již r. 1360 mrtev, neb tehda se jeho synové nejstarší Pavel a Vok spolčili a od té doby oni a bratří jich volně statky svými řídili. Nejstarší Pavel vyskytuje se již r. 1358 jako pán na Zdounkách (DO. Viz: Arch. č. VII 358). Synové byli Pavel, Vok, Půta, Ješek Kropáč a Štěpán (CdM. X. 142, DO.). Pavel, jak řečeno, měl napřed Zdounky a později Týnec (viz (ČMM. 1880 ztr. 178). S manželkou svou Marketou, již byl r. 1358 na Zdounkách věnoval, splodil jediného syna Viléma. Ten se po smrti otcově v Týnec uvázal a prodav r. 1376 Kuničky spolčil se s strýcem svým Vokem. Manželku měl Křistu, jíž věnoval na Hruškách, ale zemřel bez dědicův. Týnec spadl podle sstupku na Voka, kterýž jej r. 1384 prodal. O třetím bratru Půtovi, který se od r. 1366 připomíná, také již mluveno v těchto listech (1880 str. 178).

Ostatní tři bratří byli zakladateli tří větví totiž Holšteinské, Kropáčův a Vartnovské.

Vok z Holšteina, druhý syn Vokův, jak již praveno, připomíná se od r. 1360 častokráte v pamětech tehdejších. Od bratří svých převzal hrad Holštein a oženiv se s Škonkou, jí r. 1371 věno na vsích některých pod hradem Holšteinem zapsal. Po její smrti pojal druhou manželku Barboru, jíž také (r. 1385) na týchž vesnicích věnoval. R. 1399 měl již syna odrostlého Voka, kterýž se jmenoval na rozdíl otce svého (Voka staršího) mladším. Oba se přidrželi tehda škůdcův kostela Olomouckého a proto v l. 1399—1403 nejednou v klatbu upadli (CdM. XII.

457, Reg. Vat.). Aby se s klatby vybavili, učinili r. 1403 dne 17. dubna zápis, že pod trestem klatby mají se zdržovati ode všeho škod činění kostelům Olomouckému, Brněnskému a Kroměřížskému (KO.). Jak se zdá, odevzdal Vok starší synům svým (1406) Holštein a ponechal si toliko Ostrov, na nějž věno manželky své Barbory přenesl (DB.). Nedlouho potom (buď 1407 neb 1408) zemřel, a vdova oželevši muže svého vdala se před r. 1412 za Ardolfa Woldera.

Po Vokovi zůstali synové Vok, Ondřej a Jiří. (O dcerách Č. M. M. 1880, str. 178.) Vok mladší byl již r. 1402 ženat s Katruší ze Mstěnic, když Boreš z Trojovic oběma 300 kop dluhu zapisoval (V.). Téže manželce věnoval r. 1406 na dílu svém, totiž polovici hradu Holšteina a vesnicích Lipovci, Senotařově, Novém dvoru a Vilemovicích. R. 1407 prodal s manželkou Mstěnice její dědictví a r. 1408 obdržel od Jošta markrabě statek Bohuslavice (DB.). (O jeho bojích na Moravě viz Č. M. M. 1880 na str. 179.) R. 1415 spečetil stížný list poslaný ke sboru Kostnickému (Arch. č. III., 190). R. 1419 jsa na Osovém postavil se Alšovi z Ronova za jednoho z rukojmí. Zajímavá je pečeť jeho k tomu dlužnímu listu přivěšená, poněvadž prázdnou polovici štítu vyplňuje písmena k. (T.). Kdo však ví dnes, co si tím Vok myslil? R. 1420 dne 1. listopadu padl v bitvě u Vyšehradu a pohřben u kostela sv. Pankráce. Bratr jeho Ondřej připomíná se poprvé r. 1402 (V.), a jak se zdá, držel za díl druhou polovici Holšteina. Po r. 1414 se nikdež nepřipomíná (Lib. cit. II. 303).

Třetí bratr Jan držel za díl zboží Jedovnické, na němž manželce své Elišce z Zástřizl věnoval (1415), žil ještě r. 1420, ale zemřel v bojích následujících, zůstaviv kromě dcery Anny, vdané za Bluda z Kralic († r. 1436), syna Jiříka, jenž držel po otci tvrz a půl městečka Jedovnice.

Vok toho jména třetí († 1420) zůtavil dva syny, Voka a Jana. Těm dvěma zapsal král Zikmund r. 1421 pro škody, které n. otec jich vzal plat roční 100 hřiven na Brně městě (Arch č. VII, 581). Jan zemřel za válek tehdejších, poněvadž není o něm později zmínky. Vok, který se v jednáních veřejných té doby připomíná (Č. M. M. 1880, str. 180), pustil mateři své Kateřině zboží Bohuslavské a prodal pak hrad Holštein t. j. polovici otcovu a tu, kterou měl po Ondřejovi, ale zdá se, že s toho trhu sešlo. R. 1446 vložil také ve dsky ves pustou Nemotínek

a hrad Bohuslavice po matce zděděný a prodaný, a věnoval r. 1464 manželce své Kateřině z Kněžic na vesnicích pod hradem Holšteinem (DB.). O jeho potomcích není nic známo.

Ješek Kropáč, čtvrtý syn Voka prvního, připomíná se od r. 1366 častokráte v jednáních soukromých (Viz Č. M. M. 1880, na str. 180—181). Naposled byl pánem na Strážisku a Konickém zboží a zemřel asi r. 1380. Manželka jeho byla Anna z Konice a tato vdavši se r. 1384 podruhé za Jindřicha z Kunštátu a z Jevišovic, přijala jej na spolek věna svého na zboží Konickém. Jak se zdá, byl synem jeho Štěpán Kropáč z Holšteina, jenž se od r. 1422 připomíná (DO.). Týž držel ves Skržice, na níž r. 1420 manželce své Ofce věnoval, a zemřel po r. 1440. Syn jeho Jan Kropáč prodal r. 1447 statek svůj v Setrapech a přijat jest r. 1464 od mateře své Ofky na spolek věna jejího Skržického (DO.). Jak se zdá, zemřel bez dědicův mužských.

Štěpán nejmladší, syn Voka prvního, připomíná se roku 1366 poprvé a usadil se na Vartnově. Po smrti bratra svého Ješka spravoval Stražisko se zbožím Konickým a prodal oboje r. 1385. Tehda prodal i ves svou Dědkovice (1386 — DO. T.). Syn jeho Štěpán nazývá se r. 1412 pánem na Vartnově. Roku 1417 koupil od strýce svého Kropáče právo jeho na Zdounkách a potom vyplatil hrad Cimburk s městečkem Koryčany od strýce svého Voka. Král Zikmund převedení toto potvrdil r. 1429 a Štěpánovi za škody jeho, které vzal na Zdounkách a za služby jeho 550 kop na témž zboží připsal. Držel také Kočov ve Slezsku a připomíná se naposled r. 1447. Jako strýc jeho připomíná se v l. 1436—1441 Mikuláš Ruda z Holšteina; ale není zřejmo, čí byl synem (DO. lib. cit. III. 101).

Páni ze Sovince, kteří drželi hrad Sovinec, pokládali se za větev pánův z Holšteina, což se znáti dává tím, že Pavlík z Sovince psal se r. 1385 „de Ewlunburg alias de Holenstain“ (T). Z této pošlosti vyskytuje se první Vok z Sovince r. 1348 (CdM. VII 620), jenž ještě r. 1353 žil. Tehda postoupila manželka jeho Anežka právo, které na Sudkově a Studence obdržela, Pavlovi mladšímu; avšak r. 1356 byla již vdovou. Jak se zdá, byl Pavel starší ze Sovince, jenž se od r. 1353 připomíná, bratrem jeho, a manželka jeho sloula Klára. Tento seděl na Rašovicích, koupil r. 1376 městečko Brodek a měl také zboží

Pněvické, jež bylo zapsáno Kláře. Podle sstupku, kterýž byl r. 1376 s Pavlíkem, strýcem svým, učinil, spadlo na tohoto všechno zboží kromě Brodku a Rašovic, kteréž se dostaly po smrti Pavlově († 1379) dcerám jeho Bolce a Kateřině. Onano byla manželkou Vilémovou z Kobeřic, tato Oldřicha Hechta z Rosic (DO).

Pavlík ze Sovince (za živobytí Pavla mladší řečený) obdržel r. 1353, kdež byl ženat s Kačnou, dcerou Mikšovou z Otaslavic, Sudkov a Studenku od Anežky (snad mateře své); ale, jak se zdá, zemřela tato Kačna, a Pavlík oženil se před r. 1373 s druhou manželkou Kačnou z Kunštátu, jíž věnoval na vsi Pasece (DO). Tím si také vysvětlíme kyselosti v rodině Pavlově. Neb nejstarší syn Jan dělal otci těžkosti, dělaje dluhy na zboží rodinné a jiná protivenství čině. Věc nebyla malá, když i sám Jan markrabě pečeť svou ke smíru mezi otcem a synem přivěsil. R. 1374 v lednu slíbil Jan, obdržev od otce 300 hřiven dílu svého k rukám strýcův Půty z Holšteina a Pavla z Rašovic, že již nikdy pečeť svou bez přivolení otcova nezavadí (T). Ještě ale tím mír zjednán nebyl, neb k r. 1375 pohnal Jan otce svého k soudu panskému pro díl, kterýž mu stále upírá (Lib. cit. I. 23). R. 1380 daroval Pavlík klášteru sv. Jakuba v Olomouci plat na Pasece, kterýž dosud z Brodku brali (CdM. XI. 158) a v l. 1384—1389 věnoval znova manželce své Kačně na Lysicích a Pasece (DO). Asi tehda smířil se s synem svým Janem a oba slíbili r. 1393 za to, že obdrželi 900 hřiven stříbra, sloužiti markrabí Joštovi s hradem svým Sovincem (CdM. XII. 110). Konečně nacházíme Pavla ještě r. 1398, kdež daroval manželce své zboží Pňovické; zdali však byl r. 1399 ještě živ neboli mrtev, není zřejmo (CdM. XII. 458).

Z dvojího (ne-li trojího manželství) Pavlova zůstali kromě dcer Doroty a Kateřiny synové Ješek neb Jan, Pavel, Aleš, Petr, Heralt, Vok a Procek. Ješek jako nejstarší spravoval zboží otcovské až do rozdělení; ale nebylo tu ani řádu ani svornosti. Sestry žalovaly na Ješka, že jim zadržuje Pňovice, k nimž se připovídaly po mateři. Petr vpadl po smrti otcově ve hrad Sovinec, vyvedl Ješka mocí z dědictví a pobral klenotův a listův za 5000 hřiven. Pavel ujal se také panství a činil Ješkovi a Alšovi, který s ním držel, těžkosti (Lib. cit. I. 153, 164—165). I ukázalo se potom, že bude nejlépe, nedostane-li

Ješek žádného dílu na Sovinci; přijal tedy Pňovice a odděliv se od bratří, založil nový rod Pňovských ze Sovince, o němž promluvíme naposled.

Pavlík oženil se s Markétou z Šicendorfu, jíž přijal na spolek dílu svého na hradu Sovinci. Jak se zdá, obdržel šestý díl hradu Sovince s jistým zbožím, ale hned po rozdílu prodali mu Aleš a Heralt svoje díly (1409), tak že měl potom polovici hradu. Na té věnoval manželce své a věno její, pokud bylo na Pasece, vsi Petrově, převedl r. 1416 na ves Těšín. Pozdějších zápisův o něm jsme nenašli. O Alšovi, Vokovi a Prockovi se také zápisův po r. 1409 nedostává. Petr byl r. 1405 ženat s Eliškou z Meziříčí (Lib. cit. I. 109), kterouž r. 1408 přijal na spolek zboží svého Ježovského. Po její smrti pojal druhou manželku Kateřinu z Turkova, jíž na dílu svém hradu Sovince a vesnicích Pasece, Karlově a Křížově věnoval (DO). R. 1415 spečetil známý stížný list (Arch. č. III. 190). Naposled jej nacházíme r. 1421, kdež mu král Zikmund zapsal plat na Uničově (Arch. č. VII. 570). Vdova Kateřina prodala r. 1437 Pavlovi z Sovince věno své na Sovinci. Pavlův syn Štěpán držel r. 1437 arcibiskupské manství Brunsif (Arch. Kroměříž.).

Heralt z Sovince držel od mateře své Kateřiny právo její na vsi Újezdě, panství Plumlovského, kteréž slíbil r. 1414 zase z desk zemských vyložiti (T). R. 1418 přijal vklad hradu Doubravice, kterýž byl s mateří svou koupil, a r. 1420 věnoval na něm manželce své Ofce z Obědovic. Panství to drželi po něm (1446) synové jeho Půta a Hereš, jež máti jich na spolek věna svého přijala. Drželi také vsi v horách u Třebové (zboží Tatenické), kteréž Půta přečkav bratra svého prodal (1464). Týž byl ženat s Annou ze Šelmberka, jíž věnoval na Doubravici a zůstavil několik synův, o nichž později promluvíme.

Na hradě Sovinci poroučeli po smrti Pavlově a Petrově dva páni Albrecht a Pavel; možná, že byli bratří, možná i bratranci. Jisto jest, že měl Albrecht, jenž byl syn Petrův, díl svůj na Sovinci a plat v Uničově po otci a Pavel díl druhý. Pavel obdržel r. 1437 od Kateřiny z Turkova právo její věnné a věnoval na Pasece manželce své Anně z Ryzemburka. Od Albrechta dostal r. 1446 díl jeho na Sovinci, jako i r. 1451 plat v Uničově (DO. Arch. č. VII 570) a byl pak pánem na celém Sovinci. Syn jeho Zikmund († j. 1452) držel také

Husovou a Brunsif (1445, Arch. Krom.) a zemřel bez dědicův. Sovinec se dostal v držení Jaroslava z Sovince.

Vok ze Sovince koupil okolo r. 1447 hrad Helfštein s obšírným panstvím. Možná, že to byl Vok, šestý syn Pavlíkův, možná také vnuk jeho z některého ze synův; neb Vok tento žil dlouho (až do r. 1467). Týž držel také nějaký čas zboží Obřanské a (asi 1438—1444) byl také v držení zboží Rožnovského. R. 1453 prodal s manželkou svou Machnou z Mezříčí díl její panství Křižanovského. R. 1467 prodal on a synové jeho Ctibor a Jaroslav hrad Helfštein Albrechtovi Kostkovi z Postupic (Arch. č. VI). Jaroslav dostal se později v držení hradu Sovince, ale nemaje potomkův přijal na spolek Jana Heralta z Kunštátu (1480), jenž pak po něm dědil.

Pňovští ze Sovince pocházejí od Jana, nejstaršího syna Pavlíkova. Týž byl r. 1374 asi v stáří 20 let a tedy byl r. 1428 kde jsme o něm poslední zmínku našli, aspoň 74 let starý kmet. R. 1412 věnoval na zboží Pňovském manželce své Markétě; ale ztrativ ji věnoval zase r. 1416 a 1417 druhé své manželce Anežce z Valdšteina. R. 1420 byl sudím práva Olomouckého a vystupoval tehda rozhodně proti hnutí husitskému, jakož se také r. 1421 na sněmu Brněnském proti husitům zapsal. Z té příčiny ze všech Sovineckých nejvíce byl odměňován. Král Zikmund zapsal mu r. 1420 za jeho služby „proti Husákům a Viklefům" tisíc kop na klášteře Hradištském a r. 1422 plat na Pacově. Kníže Albrecht dal mu r. 1426 v manství hrad Hluboký, jenž byl na husitech dobyt (Arch. č. VII). Naposled jej nacházíme r. 1428 jako hejtmana města Olomouce (MO). Vdova Anežka žila ještě r. 1437, jsouc tehda vdána za Filipa z Křižankova (DO).

Janovi synové Hynek a Jindřich připomínají se v pamětech od r. 1445 držíce zboží Pňovské a zástavy, avšak tyto do r. 1454 odprodali (Arch. 5. VII). Hynek koupil také ves Újezd u Mohelnice, prodal s bratrem Vilémov a splativ jej z polovice Pňovic, věnoval tu manželce Elišce z Kunštátu (DO). R. 1466 byl již mrtev a drželi statek jeho synové Jan a Jiří. Jan byl v l. 1486—1496 sudím práva Olomouckého a v l. 1505—1507 sudím zemským. R. 1492 koupil hrad Sovinec, ale prodal, jak se zdá, Pňovice. — Syn jeho Vok byl v l. 1518—1524 též nejv. sudím zemským, a syn tohoto Jan věnoval na Sovinci

r. 1535 manželce své Anně z Vrbna, ale prodal hrad Sovinec r. 1545 a zemřel bez dědicův.

Nejdéle potrvali páni z Sovince a z Doubravice, kteří pocházeli od Půty, syna Heraltova. Půta zůstavil syny Jindřicha, Zikmunda, Jana, které máti jich Anna ze Šelmberka na spolek věna svého přijala. Jindřich seděl ke konci tohoto století na Doubravici (Arch. č. VI), kterouž držel po něm Petr z Sovince, snad syn jeho; ale když tento zemřel, prodán jest statek Doubravský (1528). Aleš odstěhoval se do Čech a zdržoval se v l. 1509—1512 v městě Turnově. R. 1526 také spravoval na krátko panství Rohozecké a v okolí koupil si zboží Albrechtické. Toto držel po něm syn jeho Jan z Sovince a prodal je r. 1548 Kryštofovi Kyjovi z Bartelsdorfu. R. 1555 koupil statek Toužetín za Prahou a věnoval na něm manželce své Veronice Šlikovně z Holiče, konečně jí i Toužetín (1567) k dědičnému držení zapsal. Když potom zemřel, již nikoho toho rodu a erbu nebylo. (Příště dále.)

Příspěvek k lidovému názvosloví ornithologickému z Moravy.

Napsal Václav Čapek.

(Dokončení.)

Část druhá.

Lidová jména ptačí z některých krajin moravských.

Místa, z nichž tuto jména ptačí podávám, jsou: Oslavany a Zbejšov na Ivančicku, značka O. Z.; něco přidáno z okolí: z Nové Vsi, Senohrab, Otratic, Náměště a j. — Valtínov na Dačicku: V. — Blansko: B. — Jimramov: J. — Horní Štěpánov a j. na Jevíčku: Š. — Haná, totiž osady Citov, Brodek, Němčice: H. — Kelč: K. — Ku přirovnání jsem přibral též některé výpisky ze Slovenska: S. —

1. Dravci jsou slabou stránkou lidových ornithologův. Není ovšem divu; vždyť ani lesníci přesných rozdílů mezi jednotlivými druhy nečiní.

Malý dravec sluje lidu všeobecně ostřížem, řídčeji krahulcem, větší pak kání. Tu a tam přidají se nanejvýše přívlastky dle velikosti (velký, malý), dle barvy, neb dle kořisti, jíž se dravec hlavně živí.

Nicméně dopátral jsem některých podrobností. Pravého ostříže (Falco subbuteo) lid sotva zná; slyšel jsem ho jmenovati černým ostřížem. — Krahujec (Accipiter nisus), jenž v zimě i kol stavení vrabčíky prohání, nazýván bývá ostřížem (O. Z. J. V. B. a j.), někdy však též krahulcem na týchž třeba místech; sluje též: ptačí krahulec K., kraholec Š. H., jestřábek V., krahulec neb jestrabek S. — Třetí malý dravec, poštolka (Falco tinnunculus), sluje: červený ostříž O., myšák Š., myší krahulec K., ostříž na Hané; jen v Jinošově jsem zvěděl název postujka, v Kelči jednou poštulka (hornolužicky pošturlica), ve Studené poštolka, toto snad vlivem školy. V Senohrabech zaznamenal jsem divný název fikulka.

2. Prostředně velcí dravci (káně ob., rousná, včelojed i leccos jiného) slují: gáňa O. Z., káně Š. V., kaňa H. K.. kaňúr neb kršiak S. Vedle jména jestřáb (jastrab S.) slýchati lze též „holubí krahulec“ neb „korotvář“, kterýmiž jmény však i sokol míněn býti může.

3. Název sova jest všeobecně rozšířený a pro různé druhy platný. Kalous bývá zván sovou ušatou. Výr (vér) sluje místem dle koukání svého „kuba“. — Též sýček (Athene noctua) se od ostatních sov všude rozeznává: sejček V., kalósek O. Z. a j., kulišek v Senohrabech, kulich neb čuík K., kuvík S., ťuhýk všeobecně na Hané, ťuhýk neb ťujíček Š. Zlobí se, posmívá-li se mu kdo, t. j. ozývá se, napodobíme-li dobře jeho hlas.

4. Lelek (Caprimulgus europaeus): lolek O. a okolí, lulek u Žďáru, lelek v Citově, noční vlaštovka K., noční laštůvka B.

5. Ledňáček (Alcedo ispida): rybářík O. a okolí, rybar S., rybák neb ledňák B., lednáček V., ledňáček H., lednáček i rákosník J., vodní kos K.

6. Vlaštovka (Hirundo rustica) sluje všude stejně; laštůvka B., lastovica S. Na Jevíčsku zpívá: malému malé vidle, velkému velké vidle, a nechce-li, mrsk ho! Praví tam o ní, že je půl hada a půl ptáka, a proto ji mají za jedovatou. (Dědkovice.)

7. Jiřiček (Hirundo urbica): jiřik, —iček neb —ička O. Z. Š. B. V., juřik, —iček, řídčeji jiřička na Hané; juřejk, juřejček

K. (dial. ej = í). Též břehulku (Hirundo riparia) nazývají jiřik (u Olavan jsou „jiřičí zmoly“), u Císařova na Hané juřik.

8. Rorýs (Cypselus apus): rohlík O. Z. J. K. Tasov a j., místem i v Čechách; rulík v Kunštátě, rorés v Brodku na Hané, rorejz V., vižďák B., dažďovnica (= dešťovník) na Zvolensku, kosak v Tatrách (dle tvaru křídel v podobě kos).

9. Kukačka (Cuculus canorus): všeobecné jméno; kukalka K., kukučka S.; zezulka Š., ale jméno toto i leckde jinde známo. Skoro všeobecně bájí se o kukačce, že na zimu v ostříže se mění a dravcem se stává.

10. Skorec vodní (Cinclus aquaticus), jenž na vodách horských společně s ledňáčkem se zdržuje, sluje: vodní kos B. J. a na Rajnochovsku u Kelče; hledě k ledňáčkovi, též černý rákosník na Jimramovsku, čierný neb velký rybár na Slovensku.

11. Mandelík (Coracias garrula): jméno všeobecné; mandelák H.

12. Špaček má všude jméno totéž; na Oravsku v Uhrách špak vlivem polštiny. Nad Rovečínem a kol Nov. Města rozeznávají špačka planého a domácího; jen tento se naučí mluviti.

13. Žlova (Oriolus galbula): žlutá žlova O. a okolí; žluva Š. H. Senohraby; žuna v Citově na Hané; vlha K. S. Želetavsko i Valašsko, místem i v Čechách, ve shodě s polským wilga a charvátským vuga. Žertovně „Matěj“ v Otraticích u Náměště. V Oslavanech též onomatopoeticky „klihák“; voláť: „Kupte si klihu!“

14. Kavka všude je známa. V kraji kol Nov. Města a nad Rovečínem upevňují kavkám na stromy „krby“ neb „krbce“ na hnízdění.

15. O krkavci (Corvus corax) zmínil jsem se nahoře; kruk S.

16. Vrána popelavá (Corvus cornix): vrana všude; na Hané též kavák neb kavoň.

17. Havran (Corvus frugilegus), jenž k nám jen na zimu přichází, zove se všude stejně; kavák neb kavoň na Hané.

18. Jména straka a sojka jsou všude rozšířena; straka sluje žertovně „kača“, sojka na Oravsku „matias“. Ořešníka slyšel jsem na Hané jmenovati ořechálem neb ořešákem.

19. Žluna zelená a šedá (Gecinus viridis a canus): zelená žlova O. a okolí, zelená žluva B., žluna Š. K., žlva v Brodku na Hané; žuna včelařka v Citově na Hané, jelikož v zimě ráda

kláty vyhledává, ač ne k vůli včelám; chytí se tu zhusta do „zátvor“, truhlíkovitých pastí na lesních cestách. Charvátsky též žuna, na Slovensku žluna i žlna. V Oslavanech též „hříbě“ dle řehtavého hlasu; z téže příčiny říkají v Č. Jablonci „rychtářovo hříbě“ krutihlavovi. Otvírací bylinu zná dle podání ona i datel černý.

20. Datel černý (Picus martius): všude sluje jako předešlá, avšak s přívlastkem „černá“.

21. Datel strakapoun (trojí velikosti, Picus maior a j.): datel, datél, datlík O. a okolí; datel H. V., dětel neb jetel K. S., jetel B.

22. Krutihlav (Jynx torquilla): krutihlavec O. Z. H., krutihlava B., krótihlávek v Senohrabech, krutihlávek neb kvičal K. (kvikava hornolužicky), vrtohlávek J.; hadí pěnice v Zámrskách u Kelče, jelikož mladí v dutinách stromových po spůsobě hadů syčí, jsou-li znepokojováni, snad i pro hadí pohyby hlavou a krkem, jež pták dělává.

23. Brhlík (Sitta caesia): brhlík a brhel všeobecně, brhél B., lezavka J. V Oslavanech slyšel jsem též jméno mazák, pocházející odtud, že druh ten zamazuje blátem otvor v dutém kmeni ke hnízdu; podobně „zamazák“ v Nov. Strašecí v Čechách. Polsky bargiel, chorvátsky brzelj, v Bosně brgliez.

24. Šoupálek (Certhia familiaris): lezáček O. Z., lezák neb plazák Š. (pełzacz polsky), lezek neb lezáček B., šplháček K.

25. Dudek jest název všude známý.

26. Ťuhýk obecný (Lanius collurio): malý strakapoun O. Z. i j., místem i v Čechách (lužicky srokopjel); strachopód B., strakoš Š. H. K., strakač S. (srokosz polsky); španělský brabec u Náměště, vlašský vrabec v Senohrabech.

27. Ťuhýk velký, menší a rudohlavý (Lanius excubitor, minor a rufus) nazývá se všude jako předešlý, ale s přívlastkem „velký“, ve Zbejšově též „hlavatý“.

28. Lejsek šedohnědý (Muscicapa grisola): muchárek H. K., mochárek B. V Kelči slyšel jsem též pěkné jméno třepotka, vzaté odtud, že ptáček náš na plotech sedě, častěji křídloma potřepává. Jinde se teprv usazuje, pročež jména posud nemá, jako na př. na Oslavansku.

29. Zimostradka (brkoslav, Bombycilla garrula): (ruský) chocholouš O., Š. a Žďársko; chocholuše Š. „Na Valachoch“ jv. Kelče „zimula“.

30. Střízlík (Troglodytes parvulus): paleček O. a okolí, místy i v Čechách; plotníček (rusínsky płotnyk) H. B. a Š.; stříž K. (strzyżek polsky, strézik ve staré písni Bodrcův asi z r. 1700); kralik S., králíček místem na Jevíčsku. Jméno střízlík známo prý v Blansku a Š.

31. Sýkora koňadra (Parus maior): sékorka O. i j.; sýkorka V. H.; místem ji zovou „velkou", hledíce k ostatním. Konělza J., koněrza místem v Čechách, konurz Š., kunorza K.

32. Parukářka (Parus cristatus): chocholatá sékorka O. i leckde jinde; kozlík J. i tu a tam v Čechách; kozílek Š. B., sýkorka králíček V.

33. Uhelníček (Parus ater): špinavka B.

34. Králíček (Regulus cristatus): skoro všeobecně zlatohlávek, stejně v Čechách; zlatohlávka B., králíček K.

35. Mlynářík (Acredula caudata) má peří většinou bílé a proto snad sluje: mlynářka O., menářka B., na Kelecku mynářička neb kožušnica, pro peříčko hebké a husté jako kožíšek; strašek v Citově; psí sékorka v Nové Vsi u Oslavan, kteréž jméno známo divnou náhodou i v Lískovicích u Bydžova, kdežto na Hukvaldech zovou tak sýk. modřinku.

36. Sykavka (Phylloscopus sibilator) sluje na Oslavansku boudníček, poněvadž si staví na zemi kryté hnízdečko budce podobné; někdy též lesní kanárek.

37. Budníčka menšího (Phyll. rufus) zovou v O. též budníčkem, v B. zlatohlávkou. V Kelči zvěděl jsem divné jméno „cisvajs", snad jakési napodobení jeho jednoduchého zpěvu: „cin-cam, cin-cam".

38. Sedmihlásek (Hypolais salicaria): devaterník všude u Oslavan, Náměště a Velk. Meziříčí; posmívák ve Žďárci na Tišnovsku; zahradníček Š.; sedmihlásek K. H., pěnice V. Na Blanecku říkají mu přemyskáč, —áček, sami ve jméně tom přesmykujíce.

39. Černohlávek (Sylvia atricapilla) je všude tímto jménem znám; v B. černohlávka, v K. jako druhé jméno „lebkáček".

40. Pěnice, tré druhů sobě velmi podobných, jsou všude jen takto zvány; pěna na Hané.

41. Pěnice vlašská (Sylvia nisoria) je však nápadnější a sluje: hluchá pěnice O. B. K., hluchá pěna H. Š., velká neb vlašská pěnice J.

42. Drozd: jméno všude užívané. Na S. též plavý drozd neb i drozd mazak, jelikož hnízdo svoje vymazuje.

43. Kos jest též jméno takřka bez synonymů; jen na S. též „čierný drozd“.

44. Brávník (Turdus viscivorus): brábník O. Z. i j., brávník V., prskavec K. Š. B. Rovečín (viz: pirskowiec v prus. Slezsku a porskawa hornolužicky); trskot na Slovensku.

45. Kvíčala (Turdus pilaris) má jméno všude známé; na Kelecku však „prskavec“ (jako kol Bílé v Čechách).

46. Drozd skalní (Monticola saxatilis) sluje „skalní vrabec“ takřka všude po Čechách i Moravě; na Kunštátsku též americký vrabec.

47. Rehek domácí (Ruticilla tithys): kominářík O. Z. B., kominářka H., v Citově na Hané „muchárek kominář“ (—ářka) na střechách posedá a „přičapuje“; čermák V., Nová Ves a Náměšť; chvojtík, foltík i strachopouz na Jevíčsku; třasořejk, —ejtka v Kelči; pleskač v Tatrách. Pěkný název „visánek“ zvěděl jsem v Brodku na Hané i s výkladem: ptáček náš oběsí se na slámce, vybere-li mu kdo mladé.

48. Rehek zahradní (Ruticilla phoenicura): vižďák Z., hvižďák B. (hwiždžik lužicky), čermák O. i jinde, fojtík K.

49. Jméno slavík všude je rozšířeno; místem se říká jen zdrobnělé slavíček. Též ve Zbejšově říkali jsme, že oběsí se žalem ve dvojatince, vybere-li se mu plod.

50. Modráček (Cyanecula) jest málo znám. Z Jimramova vím název modráček či modračka; v Kelči modrá raška.

51. Červenka (Dandalus rubecula): čermák, —áček O. Z. B. Š. J. a j., mucháček kol Náměště; červánek neb červenóšek v Citově; červená raška K. Jméno raška je velmi rozšířeno: všude mezi Slováky, Valachy a Lachy, až do prus. Slezska a místem do Polska; hornolužicky ročka.

52. Bělořit (Saxicola oenanthe): skalník Z. O. V. i v Táborsku; skálinek v Nové Vsi a Senohrabech.

53. Bramborníček (Pratincola rubetra): jen v Kelči zvěděl jsem název „malý lúčník“.

54. Konipas bílý (Motacilla alba): bílá pistka O. B. Náměšť; pliska J. K. (totéž na Kr. Hradecku, v Horní Lužici pliška); b. pleska Š., modrá neb sivá pleska na Hané; bílá třaska V.

55. Konipas horní (Motacilla sulphurea), žijící při horských vodách, pak konipas žlutý (Budites flavus), obývající nížiny a lučiny, mají všudy názvy z č. 54. s přívlastkem „žlutá“. Jen v Němčicích na Hané říká se „červená“ pleska, t. j. původně tolik jako „krásná“, an pták peříčka červeného nemá. Když jsem se tázal, proč ji zovou „červenou“, neuměli mi pověděti.

56. Chocholouš: všude na Moravě trpělka, na Jevíčsku často trpěluška; ve Valtínově chocholouš. U Charvátů trepteljka značí lindušku.

57. Skřivánek jest jméno všeobecně známé; místem vyslovuje se křivánek; na Slovensku škovránek, škrobánek.

58. Skřivánek lesní (Alauda arborea): všude jsem slyšel jen onomatopoetický název linduška (stejně v Čechách), ve krajích pokarpatských kotvrla. „Linduška“ učebnic přírodopisných je pták zcela jiný, lidu méně známý; místem jmenují ji pro pěkný zpěv lesním kanárkem (Anthus arboreus).

59. Strnad (Emberiza citrinella): všude strnad, ale již místem na Hané, pak všeobecně na Kelecku a t. d. strnadel.

60. Propáska (Emberiza miliaria): loučník na Žďársku, velký lúčník K., petruželák na Hané.

61. Vrabec domácí: brabec i vrabec, brablec K. V Brodku na H. též krmčák, že se krmníkům až do koryta vtírá.

62. Vrabec polní (Passer montanus): polní brabec neb polňák; skřeček, skrček neb špulec K.; studňák v Blansku a Němčicích, jelikož rád ve zdivu studní se uhnízdí; v Brodku na Hané též prosňák, poněvadž v houfech prosa vypíjí.

63. Pěnkava: všude pinkavka neb pinkava. Zpívá na Jevíčsku: „Brzo-li ty mně ty čtyry krejcary dáš?“

64. Dlask (Coccothraustes vulgaris): dlask O. Z. J. B. i jinde, dlesk na Jevíčsku; dlesek na Rožnovsku, z toho lesek na Kelecku; glezg na Slovensku. Střešňák u Náměště a na Hané (Citov), třesňák neb kostkař místem na Jevíčsku; silným svým zobákem rozlouskává totiž i pecky neb kostky třešňové.

65. Zvonek (Ligurinus chloris) má jedině toto jméno všude rozšířené a též jiným slov. národům známé.

66. Zvonohlík (Serinus hortulanus) se teprv v dobách nedávných více usazuje a nemá proto společného původního jména. Praví se, že teprv pěstováním cukrovky se rozšířil, jelikož rád semínko řepné vyzobává. Jména jeho jsou četna:

vrzák a vrzlík Z. a Nová Ves, zrnítko O. a okolí, semeňák ve Žďárci, semenáček kol Náměště, semeníček B. Š., semenář či trdlinka ve Valtínově, na Blanecku též vovísek, kol Poličky cvrček, na Hané mylně čížek; švrhol na Kelecku (= swiergotek polsky).

67. Jiřice (Cannabina sanguinea): konopka neb konopník všude skoro, stejně v Čechách.

68. Čečatka (Linaria alnorum): čečatka, čačatka, čičatka.

69. Stehlík má jméno všude užívané; v Uhrách na Oravsku styglik. Stehlíku zahradnímu dává se přednosť před polním.

70. Čížek jest všude tímto jménem znám; na S. čižík, v Kelči čejž; stejně vyslovují místem na Kr.-Hradecku. Na Jevíčsku zpívá: „zelí, zelí". Rozeznávají (Valtínov) čížky olšáky a lesňáky.

71. Hýl (hél, hejl) všude jest znám. Odnímá v domácnosti nemoc.

72. Křivka (Loxia crucirostra) nemá též jiných jmen; v Tatrách krivonos. Červeným říkají na Jimramovsku červenky.

73. Řivnáč (Columba palumbus) sluje skoro všeobecně „velký divoký holub"; hřivnáč K., hrivňák S., v Citově na Hané též kroužkový holub.

74. Doupňák (Columba oenas): malý divoký holub. Hrdlička jest jméno všeobecně známé.

75. Koroptev: korotva, kurotva, řídčeji korotev.

76. Křepelka nazývá se všude stejně; na Slovensku prepelica, preperica, jako v jiných řečech slovanských. Rozeznává se dle bydliště křepelka ovesná, pšeničná a t. d., různé dle ptáčníků jakosti.

77. Kulík říčný (Aegialites minor): grylka i grylek v O. a okolí, prydlák v Naloučanech u Náměště, kuliš neb kameníček K.

78. Jméno čejka skoro všude je známo. Jinak sluje: koliha na Telecku (i místem v Čechách), kyviz na Náměštsku (podobně rusínsky čajka i kybiska, lužicky též kibita). Na Hané vyslovuje se „čêka" (v Němčicích čêk, plur. čêci), ê totiž dlouze, polo é, polo í. — V Postřelmově jmenují čejku žertovně „starou pannou".

79. Čáp jest název všude známý; sluje též bogdál H. Š., bohdál u Náměště (i bugdál), bugdál B., vobdál místem na Jevíčsku, bocaň S.

80. Chřástal polní (Crex pratensis): sekáč O. Z. J. B. i jinde, též místem v Čechách; hlas jeho podobá se totiž velmi zvuku kosy, brousí-li se. Křástel neb chřástel J. H. i v Čechách (rusínsky korostel, polsky chrósciel); kecek neb kecal K., gejcal tu a tam na Jevíčsku, glgač dle prof. Zahradníka v Kroměříži.

81. Sluka lesní: slóka, sluka.

82. Husa divoká. Vidouc husy neb čápy o tahu jarním se vracející, upozorňuje na ně čeládka hospodáře, že přinášejí svačinu, t. j. že se od té doby bude svačiti při práci; o tahu podzimním ukazuje naopak hospodář, že již svačinu odnášejí. (Haná i výše na Jevíčsku.)

83. Malé kachně čírce (Anas crecca) říká se za Náměští ščírka, na Slovensku cyranka; toto jméno vyskytuje se i v H. Lužici.

84. Potápka (Podiceps minor) zvána bývá nejvíce vodním kuřetem; v Oslavanech i kol Náměště potápka.

85. Roháč (Podiceps cristatus) u Nám. roháč, na Hané rohál.

86. Racek chechtavý (Xema ridibundum): kol rybníků za Náměští „vlaštovica“; obyčejně však rybářka O. K., vých. Morava i Haná; tuto též rybníkářka. Na Hané hnízdí v počtu hojném na rybníce Chropíňském, odkud se na více hodin cesty za potřavou rozletují. Všeobecně říkají na Hané, že rybníkářky odletí, jakmile první hrsť obilí spatří, dle jiné verse na sv. Petra a Pavla. —

Ještě některé názvy ze Zbejšova:

Některý pták u nás vysedá, jiný nikoli. Nosí (si), t. j. stavivo na hnízdo; v Kelči „už vláčí“. Snáší (vejce), pak sedí (v Kelči skřečí). Vejce jsou čistá neb naseděná (v Kelči zaskřečená). Někdy pták odstoupne, odpúdí se, t. j. zanechá hnízda, jindy zůstal ve hnízdu záprtek (vejce neplodné); vejce bez vápenité skořápky sluje podstřepek. Mladí se pak klubou neb proklubávají, později jsou pernatí, až se vyvedou. Staří je krmí ze zobáku nebo z volete.

Kronika Sázavská a zpráva její k roku 1126.

Napsal Josef Válek.

(Dokončení.)

Zbývá promluviti o pramenech, jež byly spisovateli po ruce. Co se týče zpráv o klášteru Sázavském, byla to buď tradice neb starší nějaké sepsání. Episoda o založení kláštera zdá se, že vyplynula z tradice o slovanské bohoslužbě v klášteře tomto; máť celé vypravování jakýsi ráz uzavřeného celku a zakončena jest ta stať zprávou o konečném osudu mnichův řádu slovanského a jich bohoslužby: et libri linguae eorum deleti omnino et disperditi nequaquam ulterius in eodem loco recitabuntur.

Ke zprávám v prvé polovici 12. století a konce 11. nelze jinak mysliti, než že měl kronikář po ruce nějaké zápisy klášterní, jichž užil ku svému vypravování.

O poměru mnicha Sázavského k letopisům t. zv. Hradišťsko-Opatovickým není možno zde příliš se šířiti, avšak zdá se, že poměr ten byl jinaký, než jak se vyličuje (jakoby totiž shodná místa letopisů Hradišťsko-Opatovických čerpána byla z kroniky Sázavské). Od roku 1138 (snad už od roku 1130) totiž spisovatel letopisů H. O. vypravuje události současně, a bylo by podivno, aby k týmž letům přebíral zprávy odjinud. Ostatně poměr těchto dvou pramenů zajímá nás zde potud jen, pokud jest třeba ukázati na nesprávnost domněnky Meinertovy, a o tom pojednal jsme výše.

Výtěžku tohoto rozboru kroniky Sázavské neužijeme hned, spíše třeba se nám ještě ohlednouti na motivy, jež vedly Dobnera k tomu, aby kroniku Sázavskou, pokud se týče zpráv k r. 1126., nekladl na prvé místo.

Dobner sám udává dvojí prameny svého úsudku: „rerum circumstantias“ a „exterorum narrata“. A úsudek jeho jest: ani motivy státoprávní, pretence Lotharovy ve příčině nástupnictví, jak o tom vypravuje mnich Sázavský, ani spor o knížecí stolec a peníze Ottovy nebyly hlavní věcí, jiná příčina daleko více padá prý zde na váhu *).

---

*) Annales. VI. str. 180: Ego quamquam utramque hanc causam intervenisse disputare nolim, aliam tamen multo valentiorem Lothario ne Sobieslai

I my vezmeme v úvahu napřed okolnosti, při čemž máme pramen současný a vydatný, kroniku Kosmovu.

Není nám potřebí šířiti se o sporech knížecího stolce se týkajících v předešlých desítiletích, tolik však třeba připomenouti, že všecky tyto boje v rodině Přemyslovců měly původ v řádu o nástupnictví, jejž stanovil Břetislav. Že právě v té době, když rod Přemyslovců byl neobyčejně rozvětven, zmatky a sváry řád onen působil, nebudeme se při lidské povaze diviti.

I nedlouho před rokem 1126 pretendenti na knížecí stolec nacházeli se za hranicemi země; jest to bratr knížete Vladislava, Bořivoj, podruhé již s trůnu sesazený, a mladší jeho bratr Soběslav, jenž pomáhaje hájiti práv staršího bratra svého, Bořivoje, vypravil se s Poláky i válečně do Čech. Soběslav smířen několikráte s Vladislavem, ale nikdy úplná shoda při vzájemné nedůvěře nenastala. I u císaře hledal Soběslav pomoci, vypuzen byv z Moravy, jak praví Kosmas, ale marně*). Když pak r. 1124 Bořivoj zemřel, tu pojal asi Soběslav úmysl ve svůj prospěch se domáhati pomoci v cizině. A tu navazují se styky Soběslava s Lotharem, vévodou saským, pozdějším králem římským, který vzkazuje císaři Jindřichu V., aby spravedlnosti jsa ochráncem, prostředkoval mezi Soběslavem a Vladislavem a oba bratry smířil**).

Jak se ustrojí poměry nástupnictví v Čechách po možné smrti nemocného knížete Vladislava, záleželo na okolnostech. Na dvoře knížecím měl stranu Ota, údělný kníže Olomucký, jenž roku 1123 dostal od Vladislava i Brněnsko v úděl. Dle

---

patrocinium susciperet, fuisse ex rerum circumstantiis exterorumque narratis colligo, e quibus haud obscure conjicitur Sobieslaum partes Lotharii non fuisse tuitum, dum Romanorum rex eligeretur, immo dum vidisset suffragia plurimorum in eum inclinare, ne quidem in electione atque coronatione illius comparuisse. — Zajímavo jest, že ani Pulkava, ač na něho váhy neklademe, o podobných státoprávních motivech sporu ničeho neví (Mencke, Scriptores III., 1698).

*) Fontes II., 184: Sobiezlaus autem fugiens a facie sui germani adiit imperatorem in Maguntia urbe, sed parum sua profecerunt negotia, quia sine pecunia apud omnes reges vanae sunt cuiuspiam preces et legum obtumescit justitia.

**) Fontes II., str. 187. Vzkaz, jejž tam pronáší posel Lotharův, jest patrně komposicí Kosmovou.

řádu Břetislavova měl asi právo skutečně Ota (připomínáť se už r. 1087, kdežto Soběslav teprve r. 1107 *).

Tento kníže Ota byl podporován kněžnou, mělť její sestru za manželku. Soběslav došel do Čech se svou družinou a v okolí Břevnova se položil, obcházeje po zemi a hledaje asi přízně mezi velmoži, z nichž některé že už dříve si byl získal, vypravuje Kosmas**). Velmi dobře líčí tehdejší poměry v Čechách Kosmova slova: Inter haec primates terrae conturbati ceu pisces in turbida aqua, incerti dum mente titubarent consternati, regina . . . (Fontes II., str. 192.) V matce královské, Svatavě, však objevují se snahy jiné, pocházející z citu mateřské lásky. Ona přirozeně dává přednost synu před vzdálenějším příbuzným***). Výmluvná slova matčina nezůstala bez účinku, přispěl k tomu i biskup Bamberský, a dílo smíření dokonal Menhard, biskup pražský. Dále Kosmas vykládá se středověkou naivností, že Ota „smuten“ se vrátil na Moravu, a tu po smrti Vladislavově Soběslav „omnibus Boemis simul faventibus, XVI. kal. Maii iure haereditario in principatus solio elevatus est avito“ (Fontes II., str. 195) a chvalořečí Boha, neznaje ovšem pozdějšího běhu věcí (zemřelť nedlouho potom), že mír nastal bez krveprolití; zprávu tu však opravuje mnich Sázavský†). Poslední datovaná zpráva jest v Kosmovi 23. května (smrt Jindřicha císaře), pak kronikář přestává††); jest tedy zřejmo, že do té doby nestalo se nic, co by se našemu kronikáři hodilo do kroniky herojské, tedy že byl úplný mír v zemi. Avšak buď po smrti kronikáře Kosmy (21. října 1125), nebo v krátké době před jeho smrtí odňat byl Otovi na Moravě úděl, jehož se mu bylo dostalo od Vladislava teprve nedávno, roku 1123†††). Pokračovatel Vyšehradský klade sice toto vystoupení Soběslavovo proti Otovi do roku 1126, jakož vůbec

*) Viz Palacký genealog. tabulky (Dějiny I., 2. 343 a 344); viz i Dudík: Děj. Mor. III., str. 6.

**) Fontes II., str. 191.

***) Str. 192: Quis enim ignorat, quod camisia propior sit corpori quam tunica? přemlouvá královna knížete Vladislava.

†) Fontes II., str. 254. Viz i výše.

††) Interea per dei gratiam inclito duce Sobezlao in toto suo composito pace regno, dum heroicis cessamus a chronicis, referemus qualiter . . . . . Fontes II., str. 196.

†††) Fontes II., str. 184.

všechny události prvého odstavce*) svého pokračování, ale vše to událo se již roku 1125, neboť druhý odstavec má přesné datum: IV. nonas Januarii (2. ledna) a nelze si mysleti, aby snad ve dvou dnech vše to se sběhlo**). A možno tvrditi, že jsou ty zprávy chronologicky seřaděny, aspoň se jakási pragmatická souvislost v nich pozoruje. Lze s pravděpodobností souditi, že toto odnětí Brněnska bylo pohnutkou Otovi, aby hledal pomoci u císaře. Bez tohoto nepřátelského vystoupení Soběslavova by nejspíše mír byl potrval a spor o trůn ani nevznikl. Vše to událo se ku konci roku 1125; Řezenský sněm totiž sešel se v polovici listopadu***). A tu jako odpověď na to, že se Ota obrátil k císaři do Řezna, bylo zpustošení Moravy, části Otovy — Olomucka. Soběslav sám na říšský sněm blízko své země nešel, zdá se, že zaměstnán byl zrovna touto výpravou na Moravu, do Olomucka. Nikterak však není tím řečeno, že by Soběslav vůbec nestál o krále, s nímž ještě roku předešlého stýkal se přátelsky; z pramene té době blízkého víme, že posly svými hleděl získati si přízeň královu. Otto Frisinský†) praví: Quod Oulricus, qui eundem ducatum tunc forte habebat, impedire vollens, nullo principem obsequio a coepto revocare potuit. Ovšem kdybychom znali obsah onoho jednání, vyjasnily by se nám všecky okolnosti daleko lépe. Avšak nelze pochybovati, že ochoten byl Soběslav přijmouti knížectví své z rukou nového krále obvyklým způsobem; kdyby se byl zdráhal tomu podvoliti, proč by byl vůbec s ním jednal? Než jak Otto Frisinský vypravuje, král byl slíbil Otovi, lákán velkými penězi k trůnu, potom teprve došlo poselství od Sobě-

---

*) Anno dominicae incarnationis 1126 Sobieslaus dictus venit in Moraviam, et ablata Ottoni provincia Dedalrici, restituit filium eius Wratizlaum in paternam sedem. Otto, dux Moraviae, convenit Luderium in Ratispona. Sobieslaus vastavit Moraviam, partem Ottonis. (Fontes II., str. 203.)

**) Viz Dobner: Annales, pars VI., 179; Dudík: Děj. Mor. III., str. 8, poz. 3.

***) Aspoň od 20. do 27. listop. jest pobyt Lotharův v Řezně zjištěn listinami. Viz Bernhardi: Lothar von Supplinburg str. 56.

†) Narodil se po roce 1111 a zemřel roku 1158. „Gesta Friderici“ spisovati se jal po roce 1152; zprávy ke dřívějším letům sbíral pečlivě a měl po ruce prameny bezpečné; byl jednak současníkem doby, o níž vypravuje, jednak postavení jeho a poměr k císaři usnadňoval mu, aby o věci náležitě zpraviti se mohl.

slava*), a tu, stal-li se slib veřejně před knížaty říšskými, nebylo jej lze odvolati. Když ovšem tyto snahy Soběslavovy byly marny, jest přirozeno, že neposlechl krále dávajícího, jak v záležitostech manských bylo zvykem, lhůtu**); mohlť Soběslav již napřed věděti, jak by asi rozsudek králův vyzněl, zvláště když měl příklady, jak si králové němečtí v podobných případech vedli***). A že v tomto případě odhodlal se Soběslav i boje proti králi, bylo sice odvážným, ale vysvětliti se dá u povahy tak rázné a energické, jako byl náš kníže, jenž měl za sebou dobrou školu trapných zkušeností od svého mládí, a když měl na své straně přední muže země.

Jednání Lotharovo nás poněkud překvapuje po přátelských stycích jeho se Soběslavem roku 1124, avšak nový král potřeboval peněz a za cenu mu nabízenou od Oty byl hotov zříci se i přátelství toho. A prameny té době nejbližší a tedy nejspolehlivější vypravují skutečně o velkých sumách peněz, jež Ota nabízel Lotharovi†). Jiné prameny praví, že byl spor o trůn, a že Lothar uznal Otu; nikde však se nepraví, že by si byl král osoboval napřed určiti, kdo při uprázdněném trůnu v Čechách knížetem se státi měl.

Proti všem těmto pramenům, kde král se objevuje jak obvykle jako koupený rozhodčí a zastance spravedlivé pře toho, kdo si přispíší a dá více, stoji mnich Sázavský, který, jak dobře praví Dobner: omnem causam in iura refundit, quae Lotharius,

---

*) Otto Frisinský: Gesta Friderici (vyd. Waitzowo SS. G. in usum scholarum 1884, str. 27 a 28): Quidam enim Otto Maraviae comes ducatum Boemiae affectans, principem adiit, eique magnam pecuniam promittens, ad hoc ut Boemiam secum intraret ibique eum ducem crearet inclinavit. Quod Ulricus (tak se nazývá Soběslav), qui eundem ducatum tunc forte habebat impedire volens, nullo principem obsequio a coepto revocare potuit. Igitur rex Saxoniam intrans .....

**) Annales Erphesphurdenses VI. SS., str. 537: Rex ergo Uodalrico, Boemorum tunc temporis duci, post datas indicio principum inducias, quas idem contempserat, publice bellum indixit.

***) Odstrašující musily býti Soběslavovi události roku 1110, kdy bratr jeho Bořivoj podobně ke dvoru král. zavolán a pak bez slyšení byl jat.

†) Kanovník Vyšehradský (Fontes II, 203): Hic Luderius, rex Saxonum, seductus ab Ottone, duce Moraviae, inflatus magna superbia et avaritia pecuniae atque malitia et iniquitate, cum suo exercitu venit contra Bohemos ....; a Otto Frisinský str. 27: Ota přišel k císaři „ei magnam pecuniam promittens“ ...

rex Romanorum, in electione ducum Boemiae praetendebat. (Annales VI., str, 180.*) Náš kronikář zvykem u středověkého historika podle vzorů starověkých oblíbeným sestrojil si řeči, které osobám, o nichž vypravuje, do úst klade, při nichž tedy domnívati se netřeba, že tak doslovně proneseny byly**).

Nejprve se Ota dovolává Lothara, přišed k němu, jako zdroje spravedlnosti***). Žádá totiž za spravedlnost, neb hlásí se ke trůnu českému dle práva; jemu prý přísluší stolec knížecí po právu dědičném a byl mu prý i od velmožů českých přísahou stvrzen†). Císaři sluší prý sice nejvyšší moc, než proto i on má rozhodovati podle toho, co právo žádá. Lothar odpovídá výkladem: Čechy stojí ode dávna pod mocí císařskou, a ode dávna platí, že nikdo nesmí zvolen býti za knížete v té zemi bez svolení a stvrzení jeho††). Lothar pak uznává Otu. Než i tu objevují se peníze†††).

K této řeči, kterou byl Lothar přednesl v Německu před výpravou — jakoby ji byl slyšel, odpovídá Soběslav skrze posly vypravené, když Lothar již stál na české půdě, takto: Staré právo jest, že Čechové si knížete sami volí, císaři sluší jen

---

*) Jak jsme výše již udali, domýšlí se Dobner z toho, že mlčí prameny o přítomnosti Soběslavově při volbě, jiné příčiny sporu; že totiž Soběslav nepřál Lotharovi a úmyslně se k volbě nedostavil. Avšak tenkráte nebylo obyčejem, aby i knížata česká účastnila se volby císaře, a tudíž odsud se ničeho dovozovati nedá. Viz i Dudík: Děj. Mor. III., str. 6.

**) Podobně užívá přímé řeči mnich Sázavský i při roku 1158, též státoprávním aktu. I Kosmas podobně řeči si tvořil, z nichž zvláště jedna (Fontes II., str. 80) byla asi našemu kronikáři vzorem.

***) Zdá se opět, že v těch slovech objevuje se jakási reminiscence na Kosmu, Fontes II., 188, rok 1124.

†) Snad taková přísaha se stala, avš k přímého svědectví o tom nemáme, Kosmas o ničem podobném se nezmiňuje.

††) Fontes II., str. 254: Boemiae ducatus, sicut ab antecessoribus nostris didicimus, in potestate Romani imperatoris ab initio constitit, nec fas fuit unquam electionem aut promotionem cuiusquam ducis in terra illa fieri nisi quam imperialis majestas suae auctoritatis gratia initiaret, consumaret et confirmaret ....

†††) Fontes II., 255 .. dona infinita et, ut dicitur, aureos montes promittit ..... Jest to oblíbený obrat i u Kosmy Font. II., 149. Domýšleti se, že byly to pouze peníze pomocné k válce (Dudík: Děj. Mor. III., 8. str.), bylo by vysvědčením nezištnosti pro něm. krále, jíž se oni nevyznačovali; ostatně kanovník Vyšehradský mluví přímo o královë lakotě (avaritia pecuniae).

stvrzení volby, nic více*). A po bitvě opakuje sám, že nežádá než za udržení tohoto starého práva, novému jhu že však on a Čechové se nepodrobí. Lothar se omlouvá, že se dal uprositi od Oty i uznává Soběslava odevzdáním korouhve.

Podle toho, co již řečeno bylo, řeči ty za authentické, t. j. do slova věrné, nikdo nebude pokládati. Zbývá otázka, zdali odpovídají poměrům kolem r. 1126, zejména státoprávnímu poměru Čech k říši. A tu lze tvrditi, že neodpovídají. Theorie, kterou mnich Sázavský klade Lotharovi do úst, nikde se v pramenech kolem r. 1126 nevyskýtají a také praxe jí neodpovídá. Králové němečtí si neosobovali právo napřed určovati, kdo v Čechách zvolen býti směl, nýbrž jen jej zvoleného uznávali ve formách v lenním právě platných. Ovšem když býval český trůn sporný, často rozhodovali oni, řídíce se tu svojím prospěchem, mnohokráte bez ohledu na právo. Leda, že někdy již napřed budoucímu knížeti uznání královské zjednáno bylo (na př. roku 1099), což ovšem mohlo vésti k novým pretencím se strany královské, ale kolem r. 1126 ještě se nedostavily. Ještě r. 1124 u Kosmy*) Lothar přimlouvaje se za Soběslava nežádá nic neobvyklého. Je možno, že by se ty pretence náhle objevily r. 1126 u téhož Lothara? Odkud by se též tak náhle vzaly? Také v následující době, když se trůn český uprázdňoval, nikde podobné snahy, které u mnicha Sázavského Lothar vyslovuje, na jevo nevystupují.

Vraťme se k pramenům. O r. 1126 máme pramen současný, který o tomto státoprávním jeho významu nic neví. Jest to

---

*) Fontes II., 255: Discretionem tuam, bone imperator, scire convenit, quod electio ducis Boemiae, sicut ab antecessoribus nostris accepimus, nunquam in imperatoris, semper autem in Boemiae principum constitit arbitrio, in tua vero potestate electionis sola confirmatio.

*) Fontes II., str. 188. Lothar mluví skrze posly: Regiae potestati et imperatoriae dignitati congruit, patientibus iniuriam clementer subvenire, et eam facientibus iustitiae rigore regaliter obviare. Cuius gratiae experimentum et principalis censurae nobis et cunctis gentibus dabitis documentum, si huic innocenti viro et iniuriam pacienti Sobezlao iustitiam faciens, fratri suo eum reconcilies. A podobně roku 1101 (Fontes II., 148) přímo se praví: sed in ducem elligendi obtentum ponit in arbitrio Boemorum; též roku 1109 (Fontes II., 164): . . et astantibus universis Boemis concessit, ut quemcunque voluissent suorum ex filiis principum sibi ducem eligerent.

vypravování kanovníka Vyšehradského*), u něhož živě zaznívá radost nad vítězstvím. A tento spisovatel byl by o vlastním významu vítězství nevěděl, neb věda pomlčel!

Přicházíme k otázce další. Neodráží se ve vypravování mnicha Sázavského k roku 1126 doba a poměry, ve kterých on píše? Nemá svou dobu na mysli, když píše: „in proximo est, omnipotentis dei judicium inter nos in posterum memorabile saeculis ostendat prodigium?“ Není v těchto slovech patrna tendence kronikářova? Jeli tomu tak, pak si vysvětlíme, proč o r. 1126 s neobvyklou obšírností proti rozsahu celého díla se rozepsal.

O poměrech, kdy mnich Sázavský psal, a které, když psal zprávu k r. 1126, měl na mysli, nás poučuje Jarloch, opat Milevský (nar. 1165).

Roku 1173. král Vladislav dosadil za svého ještě života na trůn český, aby jej své rodině zachoval, syna svého Fridricha. Působením Oldřicha, bratra Soběslavova, na dvoře císařském se podařilo, že Soběslav puštěn z vězení, domnívaje se však, že jest ohrožen na dvoře Fridrichově, utekl se k císaři, k němuž do Ehrendorfu došel i Fridrich a prý i Vladislav král. Tam spor rozřešen tím způsobem, že Fridrich zbaven trůnu, protože jej obdržel pouze vůlí svého otce, bez svolení Čechů a ne z rukou císařových*). Když starší Oldřich se vzdal, zvolen za knížete Soběslav. Ten však již roku 1177 nepohodnuv se s císařem sesazen, a trůn dán opět Fridrichovi. Stalo se tak za pobytu

---

*) Kanovník Vyšehradský psal, jak se zdá, současně s událostmi, a i kdybychom přidali se k mínění Dr. Teigeho (Věstník kr. č. spol. nauk. 1889), že dílo začato teprve roku 1142, vždy nutno předpokládati na základě zpráv k jednotlivým letům nad obyčej podrobných (někdy lze z nich sestaviti itinerář Soběslavův), že pracováno zde podle záznamů dříve učiněných. Pak jest prvý pokračovatel osoba knížeti blízká, byl asi v průvodu knížete, a nic neodporuje tomu, že by to nemohl býti onen Vincencius, kaplan knížecí, jenž by k roku 1143 sebe vzpomínal.

*) Jarloch, Fontes II., str. 466: Friderico ducatus Boemiae per sententiam abiudicatur, quem non legitime, sicut dicebant, sed tantum tradente patre sine consensu Boemorum et non de manu imperatoris percepisset. Z toho viděti, že asi dosazení Fridrichovo nedálo se obvyklým spůsobem, totiž volbou českých velmožů. Jarloch sám neví, jak se věc udála, praví Fontes II.. str. 464: Nam utrum Boemorum perfidia, an ipsius inertia, nescimus, hoc. solum scimus, quod in brevi aversi sunt ab eo, querentes occasionem, quomodo eum evadere et alium domnum possent habere.

císařova v Benátkách, při čemž ničeho se nedovídáme, že by velmoži čeští snad pohrdnuvše Soběslavem volili Fridricha. Jest to prvý případ, že král německý nedbal volebního práva Čechů a ze své vůle sesadil knížete zákonitého, jemuž vlastně k trůnu sám pomáhal. Tato libovolnost ještě zřejměji pak vystupuje r. 1182 na památném sněmu Řezenském.

A proti těmto nárokům se strany císaře německého zvl. r. 1177 čelí asi vypravování mnicha Sázavského k r. 1126. Tendenci pak našeho kronikáře zvláště pochopíme, vzpomeneme-li si, že jest zřejmým stranníkem knížete Soběslava II., příznivce klášterů a duchovenstva, což dal na jevo, když podal zprávu o uvěznění jeho k r. 1161, kde jej zve „princeps egregiae probitatis“.

Uvážíme-li tyto okolnosti, nelze se ubrániti mínění, že v oněch řečích, jež klade mnich Sázavský do úst Lotharovi, ozývají se pretence vyjadřované teprve v době, kdy kroniku skládal, a dlužno uznati, že chtěl-li dokázati jich neoprávněnost, nebyl by našel výhodnějšího místa v dějinách českých než právě vítěznou bitvu u Chlumce. A ve svém vypravování podřekl se jaksi spisovatel a ukázal tento svůj úmysl v řeči Soběslavově: „et re vera, nisi ab hac molitione desistas, in proximo est, omnipotentis dei iudicium inter nos inposterum saeculis memorabile ostendat prodigium.

Josef Chmela.

Na stoletou paměť narozenin spisovatelových a buditelových podává Frant. J. Rypáček.

(Dokončení.)

V ročníku XVII. Časopisu Musejního, kde dokončil svůj Rozbor, ve IV. svazku na str. 532.—579. uveřejnil Chmela Prostředek, jakby po gymnasiích českých, moravských a slezských ohledem vyučování v jazyku československém Nejvyšší vůli poněkud zadost učiniti se mohlo. Jadrná tato obrana jazyka našeho projevuje nejen bystrého, zkušeného vychovatele, ale i sebevědomého vlastimila, který veřejně se svým podpisem i titulem dovolává

se nápravy ve věci, která mu byla vždy svatou, totiž, aby byl šířen a vzděláván na gymnasiích jazyk český. Dovolával se veřejně nápravy, poněvadž poznal, že soukromá ochota některých professorů (Chmela byl nejčinnější) nedostačuje. Chtěl, aby na všech gymnasiích v zemích koruny České pravidelně bylo vyučováno češtině, nejen pouze úkradkem a postranně.

Chmelův Prostředek jest vlastně stručnou methodou, jakou výtečný vlastenec působil v Jičíně a v Hradci i v Praze, opíraje se ustavičně o zákon z r. 1816, kterým se nařizovalo, aby na gymnasiích v místech pouze českých, aneb v nichž spolu rodilí Čechové jsou, byli ustanovováni jen takoví praefekti a professorové, kteří „v jazyku českém zběhlí jsou", aby žáci, kteří známosť češtiny již z trivialních škol aneb z domácího vychování přinášejí, také v českém překládání a v českých spisech se cvičili. Dne 3. října r. 1834., a 19. října r. 1835 bylo znovu úředně upozorněno na tento zákon a při tom bylo podotčeno, aby také pouze němečtí gymnasisté tam, kde toho dosud nebylo, schopnými učiteli v jazyku českém mimořádně byli vyučováni. Nařízení toto Pöllner praefektům ohlásil „zur Kenntnissnahme und genauen Nachachtung" 14. list. r. 1835.

Chmela ve svém Prostředku ukazuje k těmto nařízením a praví: „Aby pak Nejmilostivější vůli otcovské a nevyhnutelné potřebě vlasti naší milé zadosti se učinilo a učiniti mohlo, v srdci jednoho každého pravého vlastence ta vroucí žádost plápolá: Kéžby také v nařízeném tomto vyučování jistý pořádek se ustanovil a učitelstvu spolu i prostředkův se poskytlo, kterými by Nejvyšší a Nejmilostivější vůle vyplniti se dala a cíle toho důležitého k oblaze člověčtva dojíti se mohlo." Proto píše Chmela, že by zatím postačilo, kdyžby pro úplné vykonávání Nejvyšší vůle po gymnasiích českých, moravských a slezských aspoň dvě, po německých však i čtyři hodiny za týden každé škole k mimořádnému vyučování v jazyku československém se obětovaly, tak aby v prvních dvou školách českému čtení a psaní s ohledem na všeobecná pravidla se učilo, významy slov se ukazovaly, kořeny jejich co možná rozbíraly, a co v řádných hodinách z latiny do němčiny přeloženo bylo, spolu i do češtiny se překládalo; ve třetí a čtvrté škole aby česká mluvnice s pravopisem se přednášela, pilně z latiny, avšak písemně i ústně, se překládalo a bedlivý všudy ohled jak na mluvnici a pravopis,

tak i na ducha řeči se bral; v páté a šesté aby mimo překládání z latiny, češtiny a němčiny žáci také skladně (syntaxis) jazyka českého a obdobnému tvoření nových slov se učili a ve skládání písemností dle pravidel ve škole přednášených se cvičili. Zároveň navrhoval, aby classes na konci každého roku z českého učení dávány a spolu jako z ostatních předmětů s touž platností tištěny bývaly. K tomu třeba jest příhodných knih českých, aby mládež bedlivým čítáním netoliko v mluvnici a pravopise se tvrdila, s duchem jazyka českého, což nejhlavnějšího jest, se známila, ponenáhlu k pilnému i jiných dobrých knih čítání se vedla, rozum tudy sobě ostřila, srdce vzdělávala, mravy šlechtila. Byloť by slušno, aby duchovní a úředníci s lidem po česku mluvili a jednali, — slovo Boží v duchu jazyka národního, t. j. čistého a cizotou nepokáleného, hlásali, nejvyšší zákony, ustanovení a práva prostě a jasně vykládali a tudy k vykonávání Nejvyšší vůle slušně napomáhali. Právě čistá prostota jazyka českého (elegantia simplicissima), kterou málo nalézáme u právníkův a úředníků, měla by na vysokých školách hlavním býti předmětem vyučování českého. Pak by učitelská stolice řeči a literatury československé, stanouc se vyučovatelkyní čistého a prostého slohu a za tím ohledem i vzdělavatelkyní mladých úředníků, blahodějně v život občanský působila, důvěru jak k Nejvyšší vládě tak i k úředníkům samým zjednávala a tudy i nábožnost i mravnost mezi lidem rozmnožovala.

Takovými myšlénkami chtěl Chmela zjednati češtině průchod i na gymnasiích i na universitě. Chmela horlil po nápravě, poněvadž i přes nařízení z r. 1835. professoři málo češtiny dbali, bojíce se i kollegův i úřadův.

R. 1843. uveřejnil Chmela Flora. V Knihopisném slovníku Douchově čteme na str. 73., že Chmela t. r. vydal Stručný přehled mythologie aneb Bájesloví u Řekův a Římanů, což jest mýlkou; neboť dílo to napsal Chmelův jičínský žák Jan Vlček. Snad k domněnce té přispěla okolnosť, že r. 1829. byl Chmela Palackým vyvolen, aby psal do chystané encyklopaedie o bájesloví.

R. 1844. byl Chmela vyzván školními úřady, aby sepsal návrh, dle něhož by měl býti Orbis pictus upraven, aby se hodil za knihu vyučovací. Také skutečně již o vydání takovém pracoval, ale připravil pouze nové vydání díla svého, r. 1833. vydaného, ana pokračující nemoc bránila podobné práci. Toho roku také

uveřejnil v Musejníku (XVIII., sv. 2., na str. 163.—176.) výborný překlad 31 bajky Phaedrovy s názvem Fédra Augusta Liberta Bajky Aesópové. Kniha první*). Překlad jest časoměrný.

Toho roku také 22. února předložil Chmela sboru Matičnímu, byv k tomu Maticí vyzván, svědomitě upravenou Didaktiku českou J. A. Komenského, kterou r. 1841. Purkyně v Lešně nalezl. Rozličné názvy latinské v textu do češtiny přeloživ původní znění latinská v poznámkách položil Chmela pod čáru. Vytištění Didaktiky se Chmela nedožil; neboť censura nedovolila, aby dílo emigranta a bratra českého bylo vydáno přes to, že Matice byla ochotna vynechati místa censuře nechutná**). Didaktika vyšla teprve po smrti Chmelově r. 1849. s předmluvou V. V. Tomka, jenž v ní Chmely připomíná.

Poslední práce Chmelou uveřejněná jest druhé vydání „Orbis pictus“ v řeči latinské, české, německé a francouzské s názvem Joan. Amos. Comenii Orbis pictus, Svět v obrazech, Die Welt in Bildern, Le Monde en tableaux. Tiskem Jar. Pospíšila v Praze r. 1846 (str. 144.) a s malovanými (dražší vydání) a černými (lacinější vydání) obrázky. Toho roku také upravil Cornelia Nepota a chtěl to dílo vydati svým nákladem na prospěch dobročinný, ale toho se nedočkal. Hotovou práci odevzdal praefektovi Dittrichovi, aby ji uveřejnil, ale vůli umírajícího nebylo vyhověno.

Za posledních dob životních za příkladem Kollára, Dankovského***) i přátel svých Šíra a Vinařického zabral se Chmela zámezně do studií jazykozpytných o prařeči lidské vůbec a slovanské zvlášť†). Nemilosrdný neduh plicní nedovoloval Chmelovi, který ještě mnoho chtěl pracovati a počatých prací dokončiti, aby skončil svou úlohu. Několik prací rukópisných z oboru slovozpytného, dílem začatých, dílem hotových, bylo odevzdáno V. K. Klicperovi, aby je přehledl a po případě vydal, čehož ne-

*) Chmela podal ke knize této veršovaný úvod sedmiřádkový.

**) Tieftrunkovy Děj. M. Č. na str. 109.

***) Viz Dankovského Die Griechen als Stamm- und Sprachverwandte der Slawen, Matris slavicae filia erudita vulgo lingua graeca, Homerus slavicis dialectis cognata lingua scripsit. Kolárovy práce jsou všeobecně známy.

†) Soukop v „Komenském“ r. 1878. na str. 221. píše, že přes churavosť svou Chmela „neustal v působnosti své vlastenecké, neunavně se zanášeje studiemi filosofickými“.

učinil. Zůstalosť Klicperova byla rozchvácena*), a s ní asi zahynuly také poslední práce Chmelovy.

Třicet let (1816.—1846.) pracoval Chmela pilně, svědomitě, ano namáhavě na roli naší literatury; za prvých deset let obíral se literaturou krásnou, psal veršované bajky, písně, milostné básničky, žertovné kousky, epigrammata, hádanky a drobné věci prosaické, paedagogické a mravoučné povídky, překládal dramata i povídky a redigoval almanachy, potom po dvacet let zabýval se vědou filologickou, jak klassickou, tak českou a slovanskou. Jest zajisté spravedlivo, aby památka vydavatele prvních dobrých bajek v naší nové literatuře, redaktora prvního lepšího almanachu českého, jenž do tisku upravil polyglottní vydání slavného díla J. A. Komenského Orbis pictus a nesmrtelné Didaktiky české, horlivého obhájce jazyka českého a neunavného buditele národního byla zvláště obnovena letos, kdy slavíme stoleté narozeniny jeho.

III. Chronologický přehled o Chmelově činnosti literární.

Mimo drobnější práce časopisecké (v Rozmanitostech, v Hyllosu, v Čechoslavu, v Jindy a Nyní, v Rozličnostech Pražských Novin, v Příteli mládeže a Věrném raditeli, v Kroku a v Květech i v Novoročenkách) napsal, přeložil a redigoval Chmela díla tato:

1. Bajky pro dítky. Díl I. V Praze u Boh. Háza r. 1818.
2. Zmatek nad zmatek. Fraška o 5 jedn. z Kotzebua. V Praze r. 1820.
3. Johanna z Montfokonu. Romant. obraz o 5 jedn. z Kotzebua. Tamže r. 1820.
4. Následkové nevěrnosti. Činohra o 5 jedn. z Kotzebua. Tamže r. 1820.
5. Bajky pro dítky. Díl II. V Hradci Králové u J. H. Pospíšila r. 1821.
6. Knížata mezi pastýři. Pastýřská hra o 3 děj. z Gessnera. Tamže r. 1821.
7. Zavržený syn. Činohra o 1 děj. z Gessnera. Tamže r. 1821.
8. Biblické příběhy Starého zákona pro mládež. Díl I. a II. Tamže r. 1821.

*) Ve Světozoru r. 1887., v čís. 35. na str. 418. ve příloze o tom píše zesnulý syn Klicperův Ivan.

9. O stvoření světa. Dárek dobře zvedeným dítkám. Tamže r. 1821.
10. Patriarchové: Abraham, Izák a Jakub. Dárek atd. Tamže r. 1821.
11. O Josefu Egyptském. Dárek atd. Tamže r. 1821.
12. O Mojžíšovi. Dárek atd. Tamže r. 1821.
13. O Tobiášovi. Dárek atd. Tamže 1821.
14. O soudcích israelských. Dárek atd. Tamže r. 1821.
15. O Davidu a Šalomounu, králích israelských. Dárek atd. Tamže r. 1821.
16. O bratřích Machabejských. Dárek atd. Tamže r. 1821.
17. Hrabě Beňovský. Veliká činohra o 5 děj. z Kotzebua. Tamže r. 1822.
18. Biblické příběhy Nového zákona. Díl I.—III. Tamže r. 1822. a 1823.
19. Almanach aneb Novoročenka na rok 1823. Tamže r. 1823.
20. Ježíšek, krásný příklad dobrých dítek. Tamže r. 1823.
21. Almanach aneb Novoročenka na rok 1824. Tamže r. 1824.
22. Proroci. Dárek dobře zvedeným a pilným dítkám. Tamže r. 1824.
23. Daniel aneb Zajetí Babylonské. Krásný příklad nábožnosti. Tamže r. 1824.
24. Jan Křtitel. Dárek atd. Tamže r. 1824.
25. Učení Ježíšovo. Dárek atd. Tamže r. 1824.
26. Veliké divy a zázraky Ježíšovy. Dárek atd. Tamže r. 1824.
27. Krásná podobenství Ježíšova. Dárek atd. Tamže r. 1824.
28. Večeře Páně. Dárek atd. Tamže r. 1824.
29. Hořké utrpení a smrt Ježíšova. Dárek atd. Tamže r. 1824.
30. Ježíšovo z mrtvých vstání, na nebe vstoupení a Ducha sv. seslání. Tamže r. 1824.
31. Dennice aneb Novoročenka na r. 1825. Tamže r. 1825.
32. Divochové. Činohra o 1 jedn. z Rambacha. Tamže r. 1825.
33. Jarvod Zlatohvězd. Povídka C. F. van der Velde. 1. a 2. sv. V Praze u Jos. Vetterlové r. 1827.
34. Lateinisch-Böhmisch-Deutsches Wörterbuch. V Hradci Králové u J. H. Pospíšila r. 1830.
35. Joan. Am. Comenii Orbis pictus quinquelinguis. Tamže r. 1833.

36. O lnu. Pojednání v Kroku (III. d., 1. a 2. sv.) V Praze r. 1833. a 1834.
37. Seznam slov a průpovědí českých v Slovníku latinsko-česko-německém. V Hradci Králové u J. H. Pospíšila r. 1834.
38. Wortregister als Anhang zu dem Lateinisch-böhmisch-deutschen Wörterbuche. Tamže r. 1834.
39. O tvoření jmen obyvatelských. V Čas. Musejním r. 1835.
40. Sexta Aurelia Viktora Dějiny Římské. V Praze u J. H. Pospíšila r. 1838.
41. Rozbor jména přídavného. V Čas. Musejním r. 1842. a 1843.
42. Lucia Julia Flora Obraz dějův Římských. V Praze u J. H. Pospíšila r. 1843.
43. Prostředek, jak by po gymnasiích čes., mor. a slez. ohledem vyučování v jazyku československém Nej. vůli zadost učiniti se mohlo. V Čas. Mus. r. 1843.
44. Fédra Aug. Lib. bajky Aesopové. Kniha I. V Čas. Mus. r. 1844.
45. Čtení pěkné a roztomilé o stvoření světa. Druhé vydání. V Hradci Králové u Pospíšila r. 1844.
46. J. A. Komenského Didaktika česká, upravená r. 1844., změněně Tomkem vydaná r. 1849.
47. J. A. Komenského Orbis pictus. Vyd. II. V Praze u J. Pospíšila r. 1846.
48. Cornelius Nepos upraven r. 1846., ale nevydán.
49. Několik rukopisů (na př. hotová slovozpytná práce a jiné) bylo ztraceno v zůstalosti Klicperově.
50. Výbor bajek Josefa Chmely. Vydal J. Donat Pelhřimovský. V Praze u F. A. Urbánka r. 1886.

IV. Oslavy a ocenění zásluh Chmelových.

Skromná povaha Chmelova nežádala oslav, a také nemnoho se mu jich dostalo. Za života bylo o Chmelovi psáno hlavně v Michlově Letopise. Brzy po smrti Chmelově, hned r. 1847., Zapův Poutník ve čtvrtém svazku na str. 128. pěkně ocenil Chmelu, a J. K. Tyl ve Květech téhož roku vroucně vzpomněl dobrého Moravana. Potom uplynulo mnoho let, nežli opět byla učiněna vzpomínka o Chmelovi Ant. Rybičkou ve Slovníku

naučném. Ctitel Chmelův a rodák třebický Jan Soukop v „Komenském“ r. 1878. stručně vypsal činnosť Chmelovu všestrannou a radil, aby rodný domek Chmelův byl označen pamětní deskou. Studentstvo třebické ujalo se návrhu, a ve dnech 6. a 7. září r. 1879. konala se v Třebíči slavnosť odhalení Chmelovy desky. V sobotu 6. září Kar. Krška, nyní úředník státních drah, v pěkném proslovu před divadelním představením vylíčil význam Chmelův, a v neděli 7. září spolkové třebičtí a obyvatelstvo shromáždili se před rodným domem buditelovým, aby po slavnostním sboru Bendlově slyšelo oslavnou řeč Aloisa Klimenta, nyní vrchního berního inspektora v Solnohradech. Za působivé řeči Klimentovy sňata byla rouška s desky*), a zazpíván byl Javůrkův sbor „Na Moravu“. Více než 50 telegrammů bylo čteno, a vydán i pamětní peníz**). Slavnosť byla zakončena banketem a přiměřenými přípitky. Karel Krška a Fr. Weigner, nyní doktor lékařství v Kutné Hoře, vydali ke slavnosti příležitostný spis N á s t i n ž i v o t a a p ů s o b e n í J o s e f a C h m e l y tiskem J. F. Kubeše v Třebíči***).

Brzy potom spolek „Svatobor“ v Praze usnesl se 27. června r. 1880., aby opuštěný hrob Chmelův v Praze byl označen deskou, a dal za tím účelem 40 zl.

Nejkrásnější oslavu Chmelovu vykonal prof. Ant. Truhlář napsáním výborného životopisu spisovatelova do Musejníku r. 1882.; r. 1886. pak J. Donat Pelhřimovský s podobiznou Chmelovou a životopisem vydal Výbor bajek spisovatelových; stoleté narozeniny Chmelovy oslaveny r. 1893. od spolků Třebických přiměřenou slavností na počesť slavného rodáka, ku které slavnosti prof. Fr. Doležel z tamního gymnasia vykreslil velikou podobiznu buditelovu do místností Besedy měšťanské v Třebíči.

---

*) Deska má nápis:

V tomto domě narodil se
Josef Chmela,
professor a spisovatel český,
dne 18. února roku 1793.

**) Peníz má nápis: Josef Chmela v Třebíči 6. a 7./IX. 1879.

***) Obšírný popis slavnosti Chmelovy má Mor. Orlice v čísle 214. ze dne 18. září r. 1879. Za výpis toho popisu děkuji upřímně příteli prof. Janu Petráčkovi.

Stoleté narozeniny Chmelovy oslavila rodná obec Chmelova důstojně. Pětičlenný výbor z Měšťanské Besedy Třebické (prof. Fr. Doležel, uč. Frant. Doležel, řed. Alex. Pallier, P. Arn. Tvarůžek a prof. Fr. Rypáček) byl rozšířen zástupci všech spolkův. Za protektoratu městské rady byla konána slavnosť Chmelova ve dnech 22. a 23. dubna r. 1893. Dne 22. dubna všickni spolkové konali z Národního domu Třebického pochodňový průvod k rodnému domku Chmelovu, nádherně osvětlenému, a starosta Měšťanské Besedy promluvil k lidu několik případných slov o významu Chmelově vlasteneckém. V neděli pak dne 23. dubna byl konán slavnostní koncert za účasti neobyčejně četné na prospěch Gymnasijní Matice Třebické. Za koncertu s pravým řečnickým výrazem a s vlasteneckým zápalem promluvil o životě Chmelově P. Arn. Tvarůžek, jehož duchaplná řeč byla ohniskem celé slavnosti. Pisatel této úvahy promluvil několik slov o literární a buditelské činnosti Chmelově. Syn Chmelův, general šlechtic Oskar Chmela, poslal z Vídně telegramm, v němž děkoval vlasteneckým spolkům Třebickým za poctu otci prokázanou. Ke slavnosti vydal knihtiskař J. F. Kubeš krátkou brošurku (s podobiznou Chmelovou a s vyobrazením rodného domku buditelova, obě kreslil prof. Frant. Doležel). Před tím již právě v den stoletých narozenin Chmelových (18. února) bylo vydáno slavnostní číslo Třebických Listů ze západní Moravy, v čísle byla podobizna oslavencova, obraz domku na Jejkově, krátký obrys života Chmelova, buditelské a spisovatelské činnosti, výbor z bajek Chmelových, upomínka na slavnosť Chmelovu z r. 1879. a přiměřené verše. Rodná obec Chmelova opravdu s vděčnou pietou vzpomněla si stoletých narozenin Chmelových.

Stoleté narozeniny byly také pohnutkou, aby znovu oceněna byla Chmelova činnosť všestranná tímto skromným pojednáním. Zasluhujeť Chmela, aby jméno jeho nebylo pomíjeno ani zapomínáno; neboť byl předním pomocníkem díla Jungmannova, vzkříšení národního.

Cizí slova v řeči lidové.

Příspěvek k našemu národopisu. Podává B. Popelka.

Není pochybnosti o tom, že cizí slova, jichž ten neb onen jazyk užívá, mají do sebe důležitý kulturní význam. Z nich soudíme, odkud přemnohý předmět našich domácností a hospodářství je původem, kde hledati vlast mnohých našich zdomácnělých zvířat i rostlin, nebo čím prostřednictvím se k nám různé předměty dostaly. Slovo brambor je známo každému, ale ne každý asi ví, že se v něm skrývají Branibory. Také slovo broskev je známo mnohým. Latinský název stromu tohoto „persica" (z něhož vzniklo naše slovo broskev právě tak jako německé „pfirsiche") vede nás do Persie. Slyšímeli slovo „deka" (přikrývka), cítíme hned, že to as nebyl Slovan, jenž první „deku" shotovil, nýbrž soused Němec; maje svoji teplou houni Slovan dek nepotřeboval, a t. d.

Učenci a badatelé naši, národopisným významem jazyka se zabývající, mívají obyčejně zřetel výhradně na jazyk spisovný

Ale neméně důležito jest, aby po této stránce probrán byl i jazyk lidový ať toho či onoho kraje, toho či onoho nářečí nebo podřečí.

Kdyby každý, komu se dostal do rukou národopisný dotazník, vydaný českým Musejním spolkem Olomouckým, otázky v něm uvedené zodpověděl, byl by zajisté sebrán slušný materiál slovní, ale myslím, že, pokud se týká cizích slov v mluvě lidové, přece nedostatečný, poněvadž dotazník onen má na zřeteli názvy jen konkretních předmětů, v mluvě lidové však se hojně používá také cizích názvů, jimiž se označují pojmy abstraktní. I ty slušno zaznamenati. Názvy ty jsou skoro výhradně jenom německé. Tím nikterak není a nebudiž řečeno, že by cizí tyto názvy měly považovány býti za velikou škodu jazyka našeho. Duch jazyka nespočívá tak v bohatosti slovné, lexikální, jako spíše ve skladbě a mnohosti a rozmanitosti slovných (grammatických) tvarů. Že tomu tak, vidíme zvláště na polštině, která se německými názvy či slovy zrovna hemží, a přece je dobrým jazykem slovanským, poněvadž skladba její odolala vlivům skladby německé. Po této stránce je hůře u nás, hlavně v žurnalistice, kde se v chvatu překládává z němčiny doslovně, cizí

obraty (fráze) násilně zrovna se zavlíkají do jazykového sadu našeho českému duchu na úkor. — Kromě toho jsou cizí názvy v mluvě lidové jen přívěskem, který snadno může býti odříznut a nahrazen letorostkem naším domácím.

Aby však obraz byl úplný, třeba bude míti zřetel na př. také na jména domácích zvířat, dále na to, jakých se kde slov užívá, když se „hřeší" čili kleje a p. Materiál sebraný na základě národopisných dotazníkův bude takto doplněn. Třeba jen zapsati každé slyšené, zvláště však často slyšené cizí slovo, jehož používají domácí. Sbírky takových slov pak buďtež zasílány na Musejní spolek Brněnský, který je odevzdá výboru pro vydání nové moravské vlastivědy, by je vhodně spracoval.

Učinil jsem pokus sebrati a zaznamenati cizí slova, jichž lid užívá na Šubířově, horské to vesnici v okresu Jevíčském. Nářečí je tu horácké. Sebraná slova zapsal jsem v podobě, jak je lid vyslovuje připomínaje, že se v nářečí tomto vyskytuje často, kde v jazyku spisovném nacházíme hlásku **u**, široké čili otevřené **o** (výslovnost jeho jako ve slově troska), místo **ou** pak vždy dlouhé široké čili otevřené **ó**, na př. bodó m. spisovného budou. Krom toho sluší ještě uvésti, že se samohláska **i** (í) spisovné mluvy zaměňuje zhusta, **y** (ý) pak vždy otevřenou samohláskou **e** (é), na př. chválet m. chválit, debe m. kdyby, zétra m. zítra, répat m. rýpati a t. d.

Slova ta jsou: akorát (hakorát, hokorát, právě), atestaci (vysvědčení), almara (armara, halmara), aksenda, haksenda (assent-irung, odvod), álije, hálije (allee, stromořadí), hancekrest (antikrist), hancejáš (nadávka jako hancekrest), blajštyft a blajvaz (tužka), bantovat (kapsy prohlížeti), brant (brand, snětivka; chytl se ho brant), branzól (bradsohle), brotvan (brantpfanne), brucok (brodsack), brudršoft (pili spolu „brudršoft", bratrství), bryftaška (tobolka, peněženka), bužirovat (hodovati), cajchnovat (kresliti) a cajchnovat se (vynikati, předčíti, vyznamenávati se, též vecajchnovat se), cajgnys (vysvědčení), celt (stan), cajk (látka z bavlněné příze), caňk (stíhel), cicha (povlak na peřinu), cimra (pokoj), cól (palec, míra), cukrle, cukrlátko (cukrovinka), cukrkandl (pálený cukr), cigára (doutník), cigóra (cichorie), cvek (cvoček), cumploch (cára), cvergle (druh hrušek známých jménem solnohradka); damšif (dampfschiff, parník), je durchumdurch mokré, derechtor (director), dunst (zápach), fasovat (bráti,

přijímati peníze, zvláště mzdu, a j.); fasoňk*) (vůz žebřinový), fald (záhyb, řasa), fištrón (fischtran, rybí tuk; obrazně, nápad), fišpán (fischbein, kostice), faleš, falešné, felčar, fěrtoch (vortuch, značí obyčejně tolik co zástěra, v Šubířově však značí bílou sukni, zvláště sukni z „kamrtocho“), foke (fugen, trhliny, spoje mezi trámy na p.), firnajz (fermež), fiřpón (vorspann, přípřež), flenta (puška), flák (veliký kus něčeho; „je to flák“) flaše, flaška (láhev), fajermón (ohnivý muž), formindr (poručník) flek (má dvojí význam: lat čili záplata na př. na kabátě; odtud zaflekovat = zalátati, zašiti; za druhé značí tolik co skvrna, odtud adj. flekovaté), flok (dřevěný ševcovský nýtek), fliglhorna (křídlovka, hud. nástroj), foršlift (vorschrift, krasopisná předloha), fedrpuš (chochol), furyje (zuřivý člověk), folmoch (vollmacht, plnomocenství), filc (plsť, filcové = plstěný), fotro (značí předně veřeje, za druhé obrok, zvláště koňský; fotrovat = krmiti, a konečně i podšívku), futrbarchet (bavlněná látka podšívková), foremetka (vorhemdel), forota (zásoba), fuks (kůň ryžka), fusakle (fussäcke, nánožky), flos (chrchel), fedrmesl (perořízek = federmesser), fotrálek (pouzdro na péra), flómgajst (pflaumengeist, slivovice), furberk (fuhrwerk, povoz), frajtr (gefreiter, svobodník), fira (führer, četař), felbebl (šikovatel), furbézňák (vojín vozatajského sboru), forman (vozka), formanka (plat, mzda za jízdu), fajnové (jemný), fest (pevný), fantovat (zabaviti něco), firhaňk (vorhang, záclona), flastr (náplasť), má fraj (prázdno), frajplac (na frajplaco = na veřejném místě), furt (pořád), Franc (m. František); gajst (lihovina, lihová nebo jiná tresť), grace (druh kopáče), gór (příliš, zcela, gór nic, gór hlópé), gromfešt (grundfest, základ), grobián, ganyr, gaňk (gang, chodba, pavlač), gérok (gehrock, krátký mužský kabát se šosy), glid (úd; bolijó mě všecke glide), glanc, glancovat (lesk, leštiti), glét, glvaň (glühwein), granec (kranz, obruba na kamnech), grepine (zoubkovitá šnura); hanšpigl (Eulenspiegel, neposeda; jezdí jak h.), hastrman (wassermann, vodník), helma (přilba, přilbice), háklivé (heiklich, choulostivý), holbštyvle (poloboty), holport (na spolek, do spolku; míti něco do „holporto“), hornódle (haarnadel, jehlice do vlasů), hóringle (ohrringel, naušnice), Hék (heg, Háj, název lesnatého kopce u Jevíčka), hanzl (kůň hnědák), hajzl (häusel, záchod), hécoch (trativod), pes se

*) Dle analogie tohoto slova utvořeno slovo „pasoňk“, značící travnaté místo, jako mez, palouk atd., kde lze pásti dobytek.

honcoje (má říji, běhá se), huncut (hundswuth, nadávka), hócnecht (hausknecht, podomek), hampalíř (dohazovač koní), hajznipón (eisenbahn, železnice; nyní slovo železnice již převládá), hak (radlicový nástroj k orání), hakovat (hakem orati), hák (zahákovat, zaháknót), haklik, haklece, hajnmolans (hanmolans; einmal eins, množilka), hambalke (hahnenbalken, hřad), harešt (vězení), hlók (mělká, spíše louži podobná studně, snad = lache), handl (obchod, záměna, na handl = na výměnu, záměnu), handlet (vésti obchod), handlovat (vésti obchod; něco si s někým vyměniti), horna, (horn, roh, nástroj hudební), je na huntě (na mizině, na psí), hóf (zástup, dav), inglišpitr (englisch bitter, druh kořalky); jarmak (výroční trh výkladní; sice říká se trh [vyslovuje se v nomin. tr] na dobytek), jezekoci (exekuce), just (právě); korel (nebo koler, koller, jankovitý kůň, o člověku pak značí slovo to asi tolik co potrhlý, zbrklý), kalupem ujížděti (galopp, tryskem ujíž.), kupr (měď), kupršťyk (kupferstich, mědorytina), kanalije (mrcha ženská), kukarda (kokarda), kanon (dělo), kapsl (zápalka k pušce, pistuli), kurióské (neobyčejný), kopert, kupert (couvert, obálka), kamarád, karamád, kramflik (podpatek), kšire (geschirr, konský stroj), kalfas (kalkfass, kbelík na vápno, jehož užívají zedníci), kaprhál (korporal, desátník), kmán (gemeine, prostý vojín), kšeft (geschäft, obchod), kvelb (gewölbe, krám), krágl (kragen, límec, zvláště u kabátu; sice však se i slova límec užívá), krabátl (cravatte, vázanka), kŕtalt, kštalt (gestalt, postava), krygl (džbánek, na př. piva), kvér (gewehr, puška), khosn, khostn (kasten, skříň), kamrtoch (kammertuch, jemná bílá látka), krchov (kirchhof, hřbitov), krochta (gruft, krypta), komšt (kunst; umění, umělecký kousek; je to komšt hodělat = to je nesnadno udělat), komštiř (kdo umí dělati umělé kousky), komštovné (umělý, umělecký), knotel (knüttel, kyj), kothan (hliněná neb i železná nádoba na pečení masa, buchet a p.), knép (kneip), koštovat (má dvojí význam: co to koštoje = co to stojí; koštujte = okuste), kust (kost, ztrava), kvartyr (byt), kafehóz (kafeehaus, kavárna), to je kunt (lstivý člověk), kvinde (vekvindovat někoho = odpraviti někoho), kysna (küste, bedna), kyt (tmel); lomfešt (koryto), locerně (laterne, svítilna), lóf (lauf, hlaveň u pušky), lófrovat (bezúčelně běhati sem tam, asi tolik co „courati se"), lácare (leitseile, otěže konské), láblik (bochník), lajblik (kabátek), lifrovat (dodávati; tkadlci „lifrojó" práci = odvádějí), lifrant

(dodavatel), lógr (lager, tábor, na př. cikánský „lógr"), lancóch (landsknecht, otrhaný tulák; veliký neohrabaný výrostek, „klacek"), ládovat (laden, nabíjeti), ládštok (ladstock, nabiják), linyrovat (dělati linky, v přeneseném smyslu pak i = namazati komu; ten ho zlinyroval, ten mu nalinyroval = mu jich namazal), lont (tulák, trhan; kus, na př. chleba), lunzucht (lungensucht, úbytě), lajsna (leisten, dlouhé úzké prkno), lešta (leiste), mašina (značí vůbec stroj, pak i železnici; jede po „mašině"), manyre, manyrné (spůsobné chování, „spůsoby"), mores, moresné (v. manyre), mašle (vázanka), munštuk, munštyk (mundstück, násada), maštale (stáj), metál (medaille, medajle), morek, mork (mark, dřeň), marš (pochod; marš! nebo mař! = táhni!), mašírovat (býti na pochodě, táhnouti), mandl (vál; českého názvu vál se užívá často), mantl (plášť; slovem mantl se označuje vojenský nebo vůbec uniformní plášť), Moldava (Vltava), mundur (montur), mord (vražda), mordovat, zamordovat (vražditi, zavražditi), mostr (muster, vzor, vzorek), mašinka (sirka či zápalka; slova toho užívají pouze někteří; všeobecně se říká serka), merčet, zmerčet (spozorovati, postřehnouti něco), má merk (pamatuje si; má ho v merko = má na něj spadeno, má u něho na vroubku); nárt (vrchní část boty), numero (domácí číslo), nacie (nadávka; te nacio! = ty mrcho!), nárychtuňk (einrichtung, nábytek); obšit, vobšit (abschied, propuštění z vojny, propouštěcí listina), objégr, vobjégr (nadlesní), vobsér, hópsér (vrchní fin. dozorce), orláb, vorláb (dovolená); pantle (band), pant (band, závěrka u dveří, u oken atd.), pagnét (bajonette, bodák), pakniport (backenbart, licousy), pác (beize, mořidlo), piglovat (žehliti), pácovat (beizen, mořiti na př. maso na pečeni, přízi a j.), pendrek (bärendreck), parchant, panchart, pelcmice (baranice), pečaft, pečoft (vytisknutá pečeť), pasovat (to mo pasoje = svědčí, to se nepasoje = se nehodí, nesluší), pakl, pak (packet, balík), pecajk (bettzeug, barevná, dvojím outkem čili „na dva člunky" tkaná bavlněná látka), pres, presovat (lis, lisovati), poltré (nesklonné; podobizna), prygl (prügel, kyj, klacek), pulbir, pulbirovat (holič, holiti), pumpardon (bombardon), porta (borte, bordure), potra (butter, nerozpouštěné máslo), purk (burg, císařský hrad), pantafir (bandeführer, tlupař), perpendl nebo trempentl (kyvadlo), pocovat (čistiti; žehliti), pinkl (vak), petlovat (beuteln, třepati čím), patálije (bataille, vazenice; bitva), próba (zkouška na př. hudební), pruba (pokus), prubovat, probi-

rovat (zkusiti, pokusiti se), pryfuňk (prüfunk, zkouška; skládá pr.), parapli (gen. paraplete, parpluie, deštník), palazór (parasol, deštník), petrolin (petrolej), pešajt (bescheid, soudní obsílka), pecirk (bezirk, okres), pómajstr (baumeistr, stavitel), potentát (pavovník), potna (butte), plac (místo, náměstí), próch (brauch, obyčej; to je takové próch), pruch (bruch, průtrž), pančocha (bandschuh), pas (cestovní listina), pacht, pachtyř (nájem, nájemné, nájemce), puls (tepna), plotna (platte, deska); postnfir (závodčí), rechnuňk, rechnovat (počet, účet, počítati), rezonyrovat (raisonniren, hubovati), rázovat (reisen, cestovati; rychle jíti, běžeti), rukovat (stavěti se k vojsku), rajtovat (jeti na koni), ryngl (kroužek s dírkou u střevíců), randlik (trojnožka), rathóz (rathhaus, radnice), ryngle (ovoce renkloty, reine-cloude) rygl (riegel, železná závorka u oken, dveří a p.) róbiř (räuber, lupič, loupežník, zbůjník; slov zbujník a loupežník se taktéž užívá; u Šubířova je les, který se jmenuje loupežník). róbčik (raubschütze, pytlák; ale i slovo pytlák je běžno), rafika (ručička na hodinách, ale také kyvadlo hodinové), ráf (reif, železná obruč na kole), rešt (rest, nedoplatek), renk (ring, náměstí), má recht (dobře má), regraci, legraci (prázdný den, kdy není vyučování), rychtovat (richten, upravovati, spravovati), rychtyk (opravdu), sic (sitz, sedadlo na voze), sicpan (sitzbank, lavice při tkalcovském stavu), soc (satz, usedlina z kávy), saminét (bavlněná látka na oděv), somit (sammt, aksamit), soma (summe, součet), má šteluňk (řádně stojí), šilt (schild, štítek u čepice), šál (shawl), širm (u lampy; deštník), šnelcuk (rychlovlak), štátue (socha), štempl (kolek), šrajtufle (schreibtafel, tobolka), špicpup (spitzbub, nadávka), štelvógn (dostavník), šutr, šutrovat (schotter, štěrk, štěrkovati), štafirovat, šiml (kůň bělouš), špacir, špacirovat (procházka; špacire = sady), špacirštok (hůl), špont (zátka; malý člověk), šekovnosť (obratnost, dovednost), šine (schienen, kolejnice), šachta, šlachta (bitva; porážka u řezníků), šmizle (chemisette, náprsenka), šibr (schiefer, břidlice), šenk, šenkovat (nálev), štycle (nápěstničky), štenik (?, předeno o 12 pásmech), špingajst (druh kolovratu), šňura, šus (zbrklý člověk), šlump (ženské šaty), šif (loď), šraňk (závora přes cestu), špik, konské špik (dřeň), šmudla, štychpán (střel u koní), špás, špásovat (žert), štamprle (stupečka), šporhert (krb), štráfat (kárati, peskovati někoho), šupně (schoppen, kůlna),

špéchar (sýpka), šléfiř (brusič; má hobo jak šléfiř, jede mo hoba jak šléfiřovi), šlajf, šlajfovat (brzda, brzditi), štrych (obmysl; na štrych = na oko; štryche = žer.y, obmyslné jednání), šlaj šuke (schleifschuhe, brusle), šnurport (schnurbart, kníry, valousy, „balusky“), špolir (spuler, přístroj na soukání příze), štech (šev, steh; skladka karet), štych (skladka karet, v. štech), špice (v kole; hrot), špirézne (sperreisen, spinadla při tkal. stavu), špenzl (ženský kabát), šéstrok (sedadlo na voze), na štorc něco brat, šproche (pořekadlo), štandrle (zastavenićko), je štont (im stande, je s to), štandlik (dřevěná nádoba), šance (hradby), šinek (jistý tkalcovský přístroj), špendlik (značí také žluté, peckaté, švestkám podobné ovoce), škarnycle (kornout), škarnótka, štok (patro), štokur (stockuhr, stojací hodiny), špagát (motouz), špukastl (plyvátko), šiksle (cára), šajba (terč), šlak (mrtvice), šporne (ostruhy), špás, špásovat (žert), šos, šrot (tluč), štyft (hřebíček), šajnovy peníze, šandár (četník; užívá se i tohoto slova), šprajcovat (podpírati), šráke (schräge, šle), šprycovat (stříkati), šacovat (odhadovat; co šacojete loket = co žádáte za loket), štormovat (zvoniti na poplach), štucovat (ořezati, oklestiti), špekulaci, špekulirovat; štráf (streifen, pruh), tálovat (theilen, děliti), toplovat (ver-doppeln, zdvojiti), topršlók (doppelschlag, tkal. bidlo), troke (trog, koryto na paření poražených prasat), trylech (drillich, druh plátna), trófat, transport (zástup, belo jich celé transport), trachta (hostina), tropem jede (klusem), tóšovat (vyměniti, zaměniti si něco), tacle („baňky“ na rukávech ženských), tihla (lat. tegula, cihla), trocovat (vzdorovati), topluvke (podrážky), troňk (nápoj lihový), trajbovat (dělati, páchati), trybe (trieb, výhonky, letorostky), trumpéta (polnice), tumrle (kolotoč), trefa, trefit, trychtyř (nálevka); unterholt (zábava), untrcike (spodní kalhoty); vantroke (koryto, název mlynářský), vana, vangajst (weingeist, „výstřelek“), vandrovnik, vandrpuch (cestovní knížka), vercajk (werkzeug, nástroj, nářadí), veřtat (werkstätte, tkalcovský stav; dílna), vinš, vinšovat (přání), viřtle, biřtle (uzenky), vintrok (winterrock, zimník), verk, verke (stroje), voslzok (wasserzug u dýmky), vochle (hachel), veksl (směnka; dal chlapce na veksl), vekslovat (střídati, měniti na př. peníze), verbovat (lákati, louditi koho, zverbovat = něco dostati), Vencl (Václav), virčoft (wirthschaft, hospodářství; to je tam v. = tam je pořádek!); zól (saal; taneční síň); žakétl (mužský kabát).

Nemohu tvrditi, že by tento seznam byl úplným, mnoho však asi nebude scházeti. Je nyní otázka: Odkud tolik německých a to zcela nepotřebných slov v mluvě lidové, z nichž krom toho mnohá nejscu ani, bych tak řekl, zpracována podle povahy a ducha jazyka či řeči lidu našeho? U Šubířova je ovšem německý ostrov, záležející z obcí Skřipova (Wachtel), Něm. Brodku, Lhoty a Runářova, z čehož by se mohlo souditi, že obyvatelé šubířovští slova ta pochytili od svých blízkých německých sousedů (Skřipov je vzdálen jen malé půl hodiny a krom toho mezi velikou osadou touto a Šubířovem je čilý obchodní styk, Něm. Brodek pak 1$^1/_4$ hod.). Ale jak si vysvětlíme takové množství německých slov v českých osadách, v jichž okolí není osady německé? Na příklad uvádím seznam cizích slov, jež sebral v Lažánkách u Veverské Bítišky tamní nadučitel Fr. Tlach: auscajchnunk (vyznamenání), aufcuk (vytahovadlo), aufzac (podložka), brant (snětivka), cinz (činže, úrok), cirgl (kružidlo), cajk (látka), dunst (výpar, zápach), fant (zástava), fura (náklad), fasuňk (nízké žebřiny), flastr (náplasť), fasůvka (malá putna třešní), flek (záplata, lat; skvrna), forajbl (háček), frajplac (veřejné místo), fabrika (továrna), hyc (horko, vedro), hák (rádlo), hák, houfem, handle, kafé (káva), kasa (pokladna), kostn (skříň), krágl (límec), kšíry (stroj), kumšt (umění), kunčoft (zákazník), kunt (šibal), kvartýr (byt), kvelb (krám), kystna (bedna), kyt (tmel), mašina (stroj), mašinka (sirka), ónsac (násadec), obšit (propuštění), ornunk (pořádek), pacht (nájem), pant (závěska), pres (lis), pás, plac (místo), pefél (rozkaz pána), prýgl (kyj), pruch (kýla), pruba (zkouška), plotna, pika, putynka, puc (vyfintění; ozdoba), prajz (cena), ryfa (okraj fasuňku"), rynk (náměstí), rechnunk (účet), lajstna (lištva; deštice), mašla (šmytce), nokšír (nočník), paklík (balík), sesl (židle), suma (úhrn), trajšpán, vantroky, šajba (terč), šajn (šero), (má šajn = málo vidí), šif (loď), šifonér (skříň), šifr (břidlice), šlajf (brzda), šilt (štítek), šmýr (kolomaz), šlajfna (klouzačka), šlak (mrtvice), šlák (race), šnyt (střih), šos, špacír (procházka), špás (žert), špek (slanina), špica, špígl (zrcadlo), špajs (jídlo), šrajbtyš (psací stůl), šprajc (podepěra), špric (střiknutí), šrot (tluč), štesla (lounek, u kola násadka na osu), štajgr (horní), štycle (nápěstníky), štyft (hřebíček), štepslík (zátka), šrófek (šroubek), štrychy (žert, podvod), šupňa (kolna), šus (blázen,

sbrk), štelunk (postavení), šikovnost (obratnost), šluk (hlt, léku), šmudla, šporny (ostruhy), šprúchy (pořekadla, „rozumy"), štempl (kolek), štych (steh), štyvlety (botky), štok (štoček, stolek řeznický), štuc, kvér (puška), tauš (záměna), kauf, trefa (výhra), truňk (pivo, víno, šnops), trychtýř (nálevka), trachta (k. p. visitační), trýb (leč, kolo při honě), trýbek (hnací proutek ve stroji), truc (vzdor), unšlóky (obvazky i obkladky), untrholt (zábava), vandr (cesta), vandlička (vanička), vercajk (nástroj), verštat (dílna), vinkl (úhel), veksl (směnka), viřtle (uzenky), vuřta (klobás), zic (sedadlo), akorátní (od slova), fertik (hotov), fest (pevný), furt (pořád), rychtyk (skutečně, pravda), štajf (tuhý), echt (pravý), turch (skrz), fantovat (zabaviti), koštovat (státi, okusiti), merčit (zpozorovati), pasovat (slušeti; hoditi se), lakovat (natírati), ládovat (nabíjeti), prubovat (zkoušeti, zkoumati), piglovat (žehliti), špásovat (žertovati), šprajcovat (podpírati), šmelcovat (taviti), šturmovat (na poplach zvoniti), rechnovat (počítati), rychtovat (říditi, nařiditi), rukovat (jíti na vojnu), pácovat (mořiti), štrajtovat (hádati se), vuřtovat (dělati klobásy), štucovat (oklestiti stromy, přistřihnouti), špekulírovat, šacovat (ceniti).

Jiný seznam takových slov a propovědí v české krajině Rožmitálské napsal již r. 1808 tamní učitel Jakub Jan Ryba, horle proti tomu, že lid „chápá se cizích slov, která do své mateřské řeči míchá" dle příkladu vyšších stavů*).

Sousedství německé tedy samo nerozhoduje. Hlavním pramenem, z něhož se německá slova v mluvě našeho lidu prýští, jest záliba v cizotě a jsou lidé, kteří byli „ve světě" a „na vojně" a tam slova ta pochytivše doma, v rodišti svém, když se vrátí, je rozšiřují. Jsou to hlavně vojáci, tovární dělníci a děvčata, která v městě sloužila, kramáři a obchodníci na trzích nebo na poutích výrobky a zboží své prodávající.

A náš lid bohužel rád se po slovech německých shání, domnívaje se klamně a směšně, že užívaje slov německých dodá si nátěru jakési vyšší „vzdělanosti".

Že by však měla slova ta v mluvě lidu zabezpečeno občanské právo na vždy, netřeba se obávati. Přičiněním nynější

*) Podány jsou v „Životě a působení J. J. Ryby, býv. učitele Rožmitálského a měšťana Plzeňského, skladatele hudebního a spisovatele" v Bibliotéce paedagogické svaz. 138, str. 73—74. R.

školy se mnohé takové nepřirozené a nešvarné býlí vypleje. Na Šubířově to mezi mladším pokolením je pozorovati. Mladší generace již neříká ani mašina, ani hajznipón, nýbrž pěkně železnice, nikoliv cigára, nýbrž „smotek“ nebo dokonce i doutník a j.

Knihy a právo horenské při městě Bzenci.

Z archivních pramenů podává Jos. Cvrček.

Knihy neb rejstra horenská při městě Bzenci nově založené byly r. 1558 — jak o tom svědčí zprávičky, celkem nepatrné, zachovalé na ztetřelém již aršíku, jenž obsahuje několik zápisů „Zadních Hor“ se týkajících. Z aršíku toho — jenž je jen výtahem z knih horenských — dovídáme se, že „knihy horenské“ byly čtvery. Kniha I. „více než tři kupy prokázati může“. První zápis v ní jest z roku 1572 (týkající se „Hor Zadních“). Kniha II. — dle poznámky na onom aršíku měla listův popsaných 67.; kniha III listův popsaných 73 — a kniha IV. měla 17 listův popsaných.

Důležitější však než tento zlomek jest „Kniha gruntovní vinohradů“, v níž dle jednotlivých hor zápisy postupně za sebou jdou od r. 1572 až do r. 1705. Kniha tato má neméně než 1000 popsaných listů. Zápisů v ní jest okolo 800. Je dosti zachovalá. Z ní na jisto dovídáme se, že ve Bzenci býval sbor Bratří, jak o tom svědčí hlavně tyto dva zápisy: „L. P. 1581 stal se odkaz manželky nebožtíka Ondřeje, kterýž na smrtelné posteli žádal manželky své, aby tu čtvrť vinohradu v „Horní Hoře“ ležící po smrti své k sboru Bzeneckému dala a poručila. A takž ona budúc při dobré paměti, ležíc v Božím trestání a pamatujíc na žádost a poručení manžela svého, tak jest učinila a Bratřím sboru Bzeneckého mocně tu čtvrť vinohradu poručila a odevzdala jako svú vlastní, ... a ihned ten vinohrad Bratřím Bzeneckým odevzdán za volný a svobodný, tak jak ty vinohrady v sobě za právo a pořádek od starodávna mají.“ A r. 1583 — „předstoupili před úřad horenský urozený pán, pan Michal Pop z Bzence s Bratřími sboru Bzeneckého a tu jsou oznámili, že týž pan Michal ten achtel vinohradu, jménem „Jahodnou“ mocně

a svobodně jako svůj vlastní z lásky dává Bratřím Bzeneckým všem společně nyní i na časy budoucí. A ten zápis s vrchu psaný stal se u přítomnosti osob (Bratří): Jiříka Duchkova, Jiříka Klimenta, Tomáše Jarých, Jury Valáškových, Václava Fabianových, Václava Jahody, kazatele sboru Bzeneckého."

V knize této zachovala se celá řada jmén horných a horníků, dále úředníků a hejtmanů na Bzenci. Z těchto posledních uvedeme jen některé. Až do r. 1601 se jmenuje úředníkem urozený pán Josef Sládek z Měrovic —; 1602—1609 urozený pán Jiřík Záviše z Našovic —; 1610—1619 uroz. p. Zygmund Kycka z Velké Plužnice a na Malé Plužnici; 1630—1650 urozený a statečný rytíř Tomáš Vinkler ze Střelic. Dále dovídáme se, že ve Bzenci vedle vrchnosti těch časů sídlívalo několik rodin vladyckých, které měly své vinohrady v horách Bzeneckých. Tak čteme, že r. 1582 koupil vinohrad ve Bzenci uroz. p. Hanuš Syřinka z Syřině a na domě v městě Bzenci.

R. 1590 prodala vinohrad urozená paní Alžběta Kropáčka z Nevědomí a na domě v městě Bzenci.

R. 1593 koupil $^3/_4$ vinohradu urozený pán, pan Jiří Záviše z Osenice a v městě Bzenci.

R. 1598 koupil vinohrad v „Pohanech" uroz. p. Andryáš Tyburcí z Hejni a na domě v městě Bzenci.

R. 1603 koupil vinohrad v „Novosadech" urozený pán Matyáš Bernopotský z Lichtnhonu a na domě v městě Bzenci od uroz. p. Zygmunda Čertorejského z Čertorej, na Hrušovanech a Bohdalicích . . . atd.

Vinohrady a víno Bzenecké těšily se všude dobré pověsti, a nedivno tudíž, že vedle jmenovaných už rodin i přední pánové moravští měli ve Bzenci vinohrady, boudy a sklepy. Dočteme se v knize horenské, že J. M. urozený pán, pan Frydrych z Žerotína a na Židlochovicích, hejtman etc. . . . vinohrady své v horách Bzeneckých, mezi „Prostřední a Kněží Horou", kteréž slovou „Havale", jmíti ráčil. Vinohrady ty odkázal strýci svému J. M. urozenému pánu, p. Kašparovi Melicharovi z Žerotína a na Nových Dvořích etc. — a manželce jeho, uroz. paní Alžbětě Žerotínské z Valdštejna —, kteráž je r. 1618 — neznámo z jaké příčiny — prodala J. M. urozenému pánu, panu Janovi staršímu Říčanskému z Říčan, na hradě Brumově a Vlachovicích za sumu 700 zl. hotových, počtu moravského. — Vinohrady Bzenecké

udržely svou pověst až do dnešní doby. Že přetrvaly tak dlouhou dobu, k tomu nemálo přispělo přísné a bezohledné „Právo horenské“, jež každému odnímalo chuť, aby jakýmkoliv spůsobem škodil horám viničným. Tomu bránila také správa hor viničných — v čele majíc horného. Jemu k ruce dáni byli horníci a hotaři. Zachovala se zpráva o tom, jak přísné byly podmínky, jež plniti bylo těm, kdož ustanovováni byli za hotaře. Doslovně zní ona „Zpráva hotařům, kterak v svém povolání chovati se mají“:

1. Předně a poprvé hotaři aby hor pilni byli a sousedům husy ani žádného dobytka nebili, hry v búdách aby též zanechali, ovoce všelijakého pod ztracením hrdla nebrali.

2 Aby hotaři dále do vinohradu nevkročovali nežli na 3 kroky, lečby viděli jakou škodu, a jestli že by soused hotaře kterého ve vinohradě zastal při jakékoliv škodě, buďto že by ořechy zbíral neb jabka neb hrušky trhal i jiné jakékoliv ovoce, o to na hrdle trestán býti má.

3. Jestliže by hotaři na jakém pití přes pole i doma byli postiženi, o to dostatečně trestáni býti mají.

4. Tolikéž kteří hotaři své mají vinohrady, aby v hoře bez horného anebo horníka vůle ořechy netloukli, než s jejich jistým vědomím a vůlí.

5. Tolikéž hotaři aby žádného ovoce neprodávali buďto hrušek nebo jablek, leč by se v tom hornému opovědéli. Pakli by v tom postižen byl, hotař i ten soused, který by od nich kupoval, na hrdle trestán býti má.

6. Tolikéž co se dotýče ořechův, když z stromu prší, nižádný hotař ráno vstana sbírati nemá, ba ani ve dne potud, pokud lidé ořechův neotlukou. Pak-li který postižen bude, jako k jinému zlodějovi horný se zachovej.

7. Jestliže-by hotaři kohokoliv v vinohradě zastali a toho hornému neoznámili, od horného trestáni býti mají.

8. I tolikéž jak mnozí hotaři smějí cesty aneb chodníky, kteréž jsou svobodné, zapovídati, ořechy a jiné všelijaké ovoce nastražují; potomně dobří lidé mnohdykráte, když o tom nevědí, zdvihnou to — a oni s nimi o to se hadrují a nenáležitě šacují mimo vědomosť a vůli horného. Ten a takový hotař skrze to lotrovství, na kterémž by se ta věc našla, od horného jako jiný trestán býti má.

9. Toto taky z přísného poručení od J. M. Pána se poroučí hotařům, aby nižádné myslivosti střelbou, ani osidlem, ani strunami na koroptvy ani na zajíce neprovozovali a toho neprodávali. A jestliže-by v tom hotaři nebo kdo jiný postižen byl — a hotaři — o tom vědouce — hornému toho neoznámili — o to — dostatečně jestliže-by se na ně to proneslo — na hrdle trestáni jako jiní zloději býti mají.

10 Tolikéž hotaři, kdyby koho v hoře při jakékolivěk škodě aneb zlodějství zastali, mají sobě jeden druhému dáti věděti jakýmkolivěk heslem neb znamením, a tu sejdouce se k sobě na pomoci býti a bez bití takového

člověka vzíti — a pakliby se bránil — jej svázati a k hornému tak svázaného jako jiného lotra a zloděje přivésti

A tak vy, hotaři, budete věděti, jak se chovati a čeho se varovati a bez vůle horného před sebe nic nebrati a jemu se ve všem odpovídati, aby horný o hotařích, kde bývají, věděti mohl.“ —

K zachování tohoto „hotařského desatera“ zavazovali se hotaři přísahou tohoto znění:

„Já N, hotař hor vinohradních, přisahám Pánu Bohu Všemohoucímu, Otci, Synu i Duchu Sv., Matce Boží, Marii Panně a Všem Svatým i této poctivé obci, jakož jsem k této povinnosti hotařské volený, že se v takové službě věrně a spravedlivě se vší bedlivostí a pilností chovati chci a k vinohradům jak panským, obecním, sousedským i přespolním, kteří koliv v těchto horách vinohrady své mají, aby se od žádného škoda na hroznech a ovoci všelijakém nedělala, bedlivě přihlížeti, i sám se téhož pod ztracením hrdla nedopouštěti, a kdožby koliv, zoumyslně škodu činíc, postižen byl, neprohlídajíc na žádné přátelství, přízeň neb nepřízeň, na dar neb nedar, na něj to nezatajovati ale ku právu horenskému dostaviti připovídám a podle všech artikulův, kteréž se na nás vztahují, chovati a podle nich se říditi chci. K tomu mně dopomáhej Bůh ve Trojici jediný, bez poskvrny počatá Panna Maria, Matka Boží a všickni svatí. Amen.“

O dalším zřízení a správě úřadu horenského nejlépe poučuje „Horenské právo Engelsteinské při městě Bzenci“ — kteréž v nově přepsáno bylo ke dni sv. Vavřince (na který den připadá slavnosť „uzavření hory“) roku 1735 od Bernarda Jakuba Hofmanna, ten čas syndykusa Bzeneckého. Že však právo toto mnohem jest starší, o tom nemůže býti pochybnosti. Podáváme je zde celé, jak zachováno jest v originálu archivu Bzeneckého.

1. Nejprve ohlašujem, že Pán náš Markrabě, J. M. kníže země této, jest pravý pán gruntovní hor v zemi moravské. Což by se stalo aneb přihodilo svárlivých aneb obtížných věcí, to my na J. M. vznésti máme, a J. M. má to spraviti a vypraviti, jakožto vrchní pán soudů našich.

2. Oznamujem, že každý pergmistr jest mocný na místě J. M. nad horami, a jeho horní konšelé též moc takovou mají a jako pergmistr jsou; a kdožby koupil aneb prodal vinohrad, kdyžby pergmistra nemohli míti, tehdy může jeden konšel horní odevzdati aneb přivlastniti, dada pergmistru jeho právo. Kdo čtvrť vinohradu přijímá, ten má dáti 2. gr., a ten, kdož odevzdává, má dát 1. gr. Pergmistr má dáti oba vepsati v knihy horenské, zač jest prodán, na které časy neb léta pro potomní nesnáze.

3. O soudu také oznamujem, že dvakráte v roce soud horní osazen býti má. První soud tu neděli po Sv. Jiří — a druhý tu neděli před aneb po Sv. Vavřinci, — lečby z některé zvláštní příčiny odloženo bylo od samého pána gruntovního.

4. Také oznamujem, že všickni, kteří vinohrady v horách mají, ti mají v ty časy jmenované při obojích soudech neb právích býti — a každý má oznámiti své vinohrady před pergmistrem a horními konšely a má dáti z jedné každé čtvrti 1. gr. —; a kdožby toho neučinil, ten propadne 10. gr. tolikrát, kolikrát by toho neučinil a to beze všeho odporu.

5. Také oznamujem, že žádný vincoúr nemá dělníkův z cizího vinohradu do svého odluzovat; pakli by to učinil, a na něj to shledáno bylo, kolikrátkoliv by se toho dopustil, tolikrát propadne 10. grošů svým pergnosům, a v tom jeho Pán nic vinen nebude.

6. O shnilé kolí také oznamujem, že vincúrovi odpuštěno jest, aby sobě shnilé kolí sbíral, a pakliby on aneb jeho vladař anebo jeho dělník lámal dobré a užitečné kolí na kusy, tenť jest na milosti Pána svého a hrdlo propadl on i každý, kdož by to učinil.

7. O vzetí kolka taky oznamujem, kdyžby který pocestný člověk vzal jeden kůl v horách, na který by se podpíral, ten za to nic nepropadne; a kdož by vzal dva a popaden byl s nimi, ten propadl 5 lb. svého masa neb ruku; pakli-by vzal tři, ten propadl hrdlo.

8. O tlučení kolí taky oznamujeme, kdyžby již kolí k bití bylo — hospodářovi ku požitku — a kdožby jediný kůl vzal sobě ku požitku a hospodářovi ku škodě, ten hrdlo ztratí.

9. O místu před vinohradem taky oznamujeme, že místečko před vinohradem má tak široké býti, co vůz s koňmi dlouhý jest, a to místo má tak veliké právo jako vinohrad sám. A kdožby na to místo utekl a je kdo řečí neb jinými neslušnými věcmi neb slovy urazil, ten propadl 5 lb. svého masa aneb ruku; pakli-by utekl do vinohradu o slušnou věc, tehdy má plný frejuňk až do pergmistra příští aneb do příští jednoho z konšelův; či mají dáti jej ku právu k jeho odpovědi, což k němu žalovati má. Pakli jest věc nepoctivá, tehdy nemá žádného frejuňku jako zrádce, mordéř neb násilník.

10. O svádě ve vinohradech my také oznamujem: když by se dva dělníci ve dvúch vinohradech svádili, jeden každý z nich propadl 10. gr. — Pakli by v hromadu běželi přes meze, a jeden druhého udeřil, tehdy jsou frejuňk zrušili a hrdlo propadli. Pakli by kdo života svého na vinohradě bránil a nemohl toho nijak ujíti a v tom žeby zabil druhého, ten proti hoře, ani proti horným nic by vinen nebyl — jediné, aby proti Pánu Bohu a přátelům odložil, jakž právo jest.

11. O rúně a mezech mezi vinohrady my také oznamujem: že vnitřní meze svým chodem patří k zevnitřnímu vinohradu, ačkoli jich obojích jest. Také nemá se blízko z obou stran meze dolovati, než pňoví tak daleko má býti od meze, co by motykou mezi mezou mohl táhnouti; a kdožby v tom byl postižen, že by z mezi blízko doloval sobě ku polepšení, a že by se skrze to meze kazila, kolikrát koli by to udělal, tolikrát 5 lb. vosku, pergmistrovi 12 gr. dá, a sousedu aby škodu opravil,

12. O podtahování pod zem obloukův my také oznamujem: kdožby jeden vinný peň anebo více z svého souseda vinohradu pod zemí do svého vinohradu uvedl a jinému pňoví odnímal sousedu ku škodě

a sobě ku polepšení — uznal-li jeden konšel horní neb dva muži obecní, a bude svědky přemožen, ten hrdlo propadl a jest falešný a přísluší na rošt; a pakli uteče, tehdy jeho všecek statek movitý i nemovitý propadl pánu svému a jest nevyctěný a nemůž nikde frejuňku míti.

13. O vytažení obloukův my také oznamujem: kteří by kopáči aneb peň dolovní aneb oblouky vytahovali aneb uřezovali sobě ku požitku a vinohradu ku škodě — on jej prodej aneb saď na jiné místo — bude-li s tím popaden, propadne hrdlo a přísluší na rošt.

14. O krádeži vína my taky oznamujem: kdo by ve vinohradě popaden byl ve dne aneb v noci, když by víno zralé bylo, a bral by víno, ten hrdlo jest propadl, a pokládají jej za zloděje. A kterýžby soused jej popadl, tomu má všecka obec a hora aneb právo pomoci. A když by buď na mistra (rozumněj popravního) aneb k čemu kolivěk a cožkolivěk bylo nákladů, má s ním celá obec trpěti.

15. O krádeži my také oznamujem: kdožby chodil na súmezí aneb na frýdu na hoře neb dole a nekradl by nic, ale má oumysl krásti, bude-li popaden, bude poctěn za zloděje a hrdlo ztratí.

16. O hotařích my taky oznamujeme: když hotař se sadí, ten má věrně hlídati, a to mu jest odpuštěno, když večer domů jde po zvonění klekání, aby sobě vzal 3. hrozny vína a ty má nésti v ruce a ne v koši, a má je ukázati pergmistru aneb jednomu hornému konšeli. Neudělá-li toho, mají v jeho domu hledati a najdou-li u něho znamení buď málo aneb mnoho, ten propadl hrdlo. A taky toto právo k němu jest: dělal-li by v své búdě mest, neb prodával-li by hrozny buďto ve dne aneb v noci, neb prodával-li by ovoce se stromu aneb na stromě — každý takový propadl hrdlo. Takové hotařů právo jest a v sobě zavírá Jestli že by jej kdo nutiti chtěl buď jízdný neb pěší aneb obecní člověk o lidský statek — a bude v tom popaden — hrdlo tratí.

17. Právo pergmistra na hrozny: Také pergmistr má to právo, aby jemu hotař na každou sobotu 3 hrozny dal neb košík vína, ježto by to víno státi mohlo za 2 gr., a má počíti bráti na konci v hoře a má bráti na přič přes všecky vinohrady z jednoho vinohradu do druhého.

18. Soud o vinohrady také tyto hory právo mají: Když se dva sousedi o jeden vinohrad buďto známý aneb neznamý soudí, tehdy pergmistr má jich obou připovědní právo vzíti a má každému práva popříti a obě strany zaručiti ku právu — a potom se o tu věc spolu suďte, a na kterém sejde, ten propadl Pánu svému 10. gr. a perkmistru 3. gr. Pakli se chce zase souditi, má tomu, který jej dostal, hotových peněz položiti tolik, jak ten vinohrad drahý jest, a potom nechť žaluje, co chce.

19. O odvolání k soudu my také oznamujem: jestli žeby se který soused odvolal buďto žalobník aneb odporník k soudu, ten má to učiniti: ze čtyř stolic pergmistrův a s jich raddou a mají k tomu vzíti své, při horách kteří mají vinohrady, aneb jiné dobré lidi moudré, mohouli se smluviti o to; pakli se nemohou smluviti, mají se utécti k našemu Panu Markraběti této země. a J. M. má na to vydati ortel s raddou svých služebníkův a s raddou měšťanův v městě Brně — a což tu nalezeno

bude, to mají zase dáti na město neb dědinu tu, kdež se o to soudí. A při tom zůstati se má, a žadný se dále odvolati nemůže. —

20. Kdo by vinohrad zastavil, my také oznamujem: Jestli že by kdo vinohrad svůj zastavil buďto židům aneb křesťanům pro svou nouzi, tehdy má býti vymíněno před perkmistrem, co podstavuje: požitky-li, kterými by se ten vinohrad vyplatiti mohl a, aby pňoví zůstalo — pak-li zastavuje grunt k tomu, totižto do roka to stojí při židu, chceli se s tím užitkem hojiti; pakli by co na požitku sešlo, tehdy on může pňoví prodati, ale má prve dlužníkovi svému prvnímu dáti věděti, a nevyplatí-li ho po třikrát ve 14 dnech neb v 6. nedělích, tehdy on může vinohrad ten prodati: co nad to zbude, dlužníkovi navrátiti má. Pakli by co sešlo, to má dlužník vyplniti; a jestli že by kdy žid neb jiný člověk půjčil na vinohrad a dal své připovědní před horným, ten má o své peníze na každý rok před právem se ohlásiti — a neučiní-li to, pohorší svému právu. Zdá-li se, že by ten vinohrad za to dosti drahý byl, tehdy má žid vinohrad prodati, aby vinohradu nic nesešlo a, aby dělán byl, aby pánu nic nehynulo na jeho platech; a ten chudý člověk nemá tím nic vinen býti jiným statkem svým.

21. Kdoby víno koupil, taky oznamujem: Kdyby který host víno koupil v horách, tehdy — kdo by víno prodal, má jemu to víno před dvèma sousedy pro svědectví hamovati, tak aby pánu na jeho desátku nic nesešlo, a má to vypraviti bez překážky a má ochrániti za míli od hory — a žádný usedlý člověk nemá zapovídati toho člověka aneb pro peníze obstavovati. Pakli by se dva hostě o jednu koupi svádili, může jeden druhého obstaviti, a má se jim na druhý den pomoci, aby na třetí den mohli býti odpraveni.

22. O hamu my také oznamujem: že mají jeden ham udělati, a ten má hamován býti s raddou pergnosův, aby byl k sobě i do sebe, k brání i dodávání.

23. O vybírání desátkův my také oznamujem: že desátník má svou čtvrť na horním kbelu s vědomím a raddou horních konšelů, kterýmž on svůj desátek bráti má, a pergmistr má s ním jíti, aby se lidem spravedlivě stalo. Pakli-by chudý člověk své víno do beček vlil, tehdy desátník má vzíti míru spravedlivou na jednom drajlinku (= 20 věder.) Pakli by ten člověk neměl vína tolik, tehdy má v druhém neb třetím vinohradě vedle sebe na hoře neb dole koupiti, aby Pánu svému desátek vyplnil.

24. Kdoby víno před desátkem překryl, také toto oznamujem: že desátník má toto právo: kdož by své víno překryl, tajně schovajíc a desátku pravého nedal — a bylo by to na něm shledáno — ten jest desátníku neb panu gruntovnímu to víno, což v tom vinohradu utížil, propadl — a potom jak k jinému zlodějovi trestáním má se k němu přikročiti.

25. Kdo na pňoví vína kupuje, také hora toto za právo má: kdo v nové (= když víno uzrálo.) víno na pňoví kupuje, ten má svou připověď dáti pergmistrovi před jedním konšelem horním; jestli že by se pak víno zkazilo skrze povětří neb krupobití aneb skrze kterékoliv dopuštění Boží, a že by ten člověk chudý neměl jemu co dáti a také že by nenašel

23

koupiti v třetím vinohradě od sebe dole neb na hoře, má jemu zase jeho peníze vrátiti. Pakli by jich jemu nedal, tehdy ten má své peníze na pňoví.

26. O purgrechtu daní také hora za právo má: Jestliže by kdy kterého roku víno se zkazilo neb neurodilo, a žeby kdo neměl z čeho purkrechtu dáti a nenalezl v hoře koupiti — tehdy Pán jeho na jiný rok má jemu beze vší škody čekati.

27. O obstávce vína pod horou také hora za právo má: že žádný člověk nemůže vína pro peněžitý dluh zapovídati, leč by to byl prve zaopatřil před pergmistrem a hornými konšely právem svou přípověd. — tehdy on jest neprvnější a obdrží své právo —

28. O upomínání dluhův také hora za právo má: že každý dlužník pro upomínání dluhův má jíti na míli od hor bez vší překážky.

29. Kdo by vinohrad neřezal, také hora vinohradní za právo má: Kdo by vinohrad měl a nemohl ho dělati a k tomu se nepřičinil, aby řezán byl, když by řezali jiní i kopalí, a že by se víno v pupencích ukazovalo na vinohradech — ten vinohrad jest propaden pánu gruntovnímu beze všeho odporu. Pak-li by ten člověk neb erbovní jeho chtěli zase ten vinohrad míti, od pána gruntovního ho vyplatiti, má jim k výplatě neobtížné dán býti, a má se sousedům svým o škodu umluviti a pánu svému 5. funtův vosku dáti, pergmistrovi 10 gr., aneb ten vinohrad odevzdej sám od sebe i ode všech svých přátel a erbův.

30. O dědictví také hora za právo má: Kdož vinohrad má v své moci rok a den, kterýžby koliv dědic v zemi usedlý byl a po smrtedlné ruce chtěl by toho vinohradu držitelem býti, ten se má každý rok na právě horenském jedním penízem připovídati. Neučiní-li toho a zanedbal by jeden rok, sám svého práva se zbaví —; a nechce-li on aneb erbové jeho k tomu co říci, tehdy má tak mnoho určiti, jak na hoře psáno jest, těch pět funtův vosku.

31. O poručnících dále hora toto za právo má: Když poručníci vinohrad v své moci mají a jej drží, kteréhožto vinohradu nejbližší erbové čekají, když k svým letom přijdou, a ještě jim z toho poručníci odpovídati mají: Opustí-li to den a rok, sám sobě v tom překážku činí, po každý rok nebude-li se připovídati.

32. O sbírání vína také hora toto za právo má: Kdyžby se již víno bráti a sbírati mělo, který by soused šel z svého vinohradu mimo vinohrad sousedův a jemu — stoje na jeho mezi — bráče bral, ten jest pergmistrovi z každého bráče 5. gr. propadl. Pak-li by stál na své mezi a volal na ně, nic nepropadne.

33. O pasení dobytka také toto hora za právo má: Když již víno zberou, tehdy pergmistr s raddou horních konšelů má dáti provolati, aby žádného dobytka, krav, koní, sviní, ovec do vinohradů nepouštěli, a čí by koliv dobytek postižen byl, ten propadl z každé hlavy dobytka 4 gr., a z drobného dobytka 1. gr. — a komu by se škoda stala, opraviti a s ním se umluviti má.

34. O ostrlízu jest také zapověděno: aby žádný neostrlízoval než v svém vinohradu, leč by všude v hoře sebráno bylo. A kdožby v tom popaden byl, ten pergmistru pokuty 5. gr. propadl.

35. O honbě neb myslivosti také toto jest zapovězeno: Všelijaká honba aneb myslivosť přes celý rok nemá ve vinohradech bývati; a kdo by s koněm popaden byl, ztratí kůň a k tomu propadl 5. funtův (vosku.) Pakli by mocí ujel, nebyl-li by jízdnej proti moci, buď nám v tom J. M. pan markrabě ku pomoci, jakož prve psáno jest, a k J. M. o to utéci se mají aneb k pánu gruntovnímu —

36. Réví cizího nebrati, také hora za právo má: Kdožby pňoví neb réví z cizího vinohradu domů bez vůle pána vinohradu nosil, ten propadl 5. gr. pergmistrovi.

37. Vína v hroznech taky neprodávat, hora za právo má: Když víno zralé, a kdo z svého vinohradu před vinobraním pomalu víno v hroznech aneb jinače prodávati chtěl, toho nemá žádný učiniti bez dovolení pána gruntovního — a pakli by to bez vůle pana horného učinil, ten propadne to víno, co v tom vinohradě má a horným 10. gr. pokuty.

38. Stezky nenáležité také hora za právo má: všechny nespravedlivé stezky mezi vinohrady jsou zapověděné, a kdož by v tom popaden byl, pergmistrovi 10. gr. propadl. A chtěl-li by toho pergmistr zanedbati a byl by přemožen neb přesvědčen jedním konšelem horným, ten jest propadl pánu svému tolikrát, kolikrát by se toho dopustil.

39. Vína z cizích hor nešenkovati a nevoziti, psáno jest: aby žádného vína z jiných hor nevozili a nešenkovali, pokavadž z těch hor desáteční mají. Pakli by žádný šenkovati a dávati nechtěl, a obci skrze to ouzkosť na víně byla, mají moc koupiti kdekoliv od starších a šenkovati podle kupu a spravedlivého rozeznání některých obecních lidí, kteřížby k tomu povoláni byli. A jestliže by kdo z cizích hor víno přivezl, dříve nežli by z domácích vyprodáno bylo, ten každý takový víno propadl.

40. O hotařích také oznamujeme: že žádný hotař nemá do vinohradu jen na 3. grefly jíti pod pokutou hrdla ztracení; než uhlídá-li, že by škoda byla buď od ptákův aneb od dobytka neb jiného dělána, má jíti ptáky vyhnati a dobytek na právo přihnati.

41. Psi mají vázáni býti, když hrozny zaměkají, také ohlašujeme: v kterém vinohradě bude postižen a hotař jej postihne, ten, kterého pes jest, má dáti hornému 10. gr. pokuty, a s tím, komu ten pes škodu udělal, má se porovnati. —" — —

Dnes neznají už psaného práva horenského — a vskutku dosud zachovávají k vinohradům jakousi zvláštní úctu. Tak na příklad — mohl by každý započíti s vinobraním, kdy by to za dobré uznal — a přece čeká každý na obec. Žádný nezačne dříve, pokud se veřejně neohlásí vinobraní! Úcta taková jest hluboko zakořeněná a potrvá ještě dlouho ....

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. František Kameníček.

(Pokračování 12.)

Mínění stavů moravských o chabosti Turků bylo správné, neboť k válce nedošlo přes patrný nezdar sjezdu Lineckého. Na obecním sněmu v Brně, zahájeném 23. listop. 1615, poslové Matyášovi oznámili, že mír s Turky jest uzavřen i stvrzen. Sultán prý sám poslal do Vídně posly s mnohými dary. Právě proto vyžadovalo jednání mnoho nákladu, neboť císař byl zase nucen obdařiti nejen sultána, nýbrž i nejvyšší jeho dvorské hodnostáře. Na úhradu žádáno na stavích 60.000 zl. mor. — Čechové prý již příspěvek povolili. Ostatní pravidelné berně požadovány na pět let, totiž posudného ze sudu po 6 groších, na posádky v pomezních hradech buď domovní daň 20. groše anebo 70.000 zl., na Ujvar po 6000 zl. a pravidelnou roční pomoc na uplácení dluhův aneb úplné jich převzetí. Stavové nepovolili nic na dary do Cařihradu pro velikou nouzi obyvatelstva a neúrodu posledních dvou let. I vězením prý musejí poddané nutiti ku placení berní. Kdyby se urodilo, že by snad na JMt. Cís. pamatovali. Posudného slíbili na tři léta ze sudu po 5 groších a místo 6. groše 6000 zl. počínajíc od nového roku 1616. Na vojsko v pomezních hradech povolili do tří let po 50.000 zl. s podmínkou, aby jim císař dal každoročně položiti a rozepsati obecní sněm, na němž by se jednalo o zemských potřebách. Kdyby tak neučinil, že nedají ani posudného ani 50.000 zl.*) — Na Ujvar povolili pouze na rok 6000 zl. a na dluhy nic. (Fol. 63 a násl.) —

Při sbírkách povolených berní nejvíce postiženi byli opět novokřtěnci, jimž bylo platiti z každého domu kuchyňského po tři léta ročně 100 zl. Kdyby to nechtěli platiti, byla dána moc přísežným osobám vzíti z jejich statku buď od dobytka, vína, obilí, neb jiných užitků jejich tolik, kolik jest potřebí na dotčenou berni. (Fol. 69.)

---

*) Zároveň ustanoveno, že výminka tato má sice býti vepsána do knih sněmovních, avšak do tištěného sněmu zatím přijata býti nemá, leč v tom případě, kdyby stavové uznali to za potřebné. Usnesení to mělo býti ústně rozhlášeno po celé zemi. (Fol. 84.)

Karel starší ze Žerotína propuštěn byl na svou žádost („pro sešlost věkem“) ze správy zemských peněz (direktorství), kterýžto úřad zastával zároveň s nejv. velitelstvím nad lidem válečným od r. 1609. A poněvadž za celý ten čas nevzal od země ani platu ani náhrady, stavové darovali mu „na znamení opravdové vděčnosti a na památku“ 10.000 zl. mor., aneb což by za tu summu stálo; to mu bylo dáno na vůli. Místo něho správcem peněz zemských jmenován byl kardinál František z Dietrichštejna, jemuž stavové podřídili i rentmistra i zemské výběrčí a ustanovili: 1. aby výběrčí, nejsou-li úřadem svým pod přísahou, přísahali panu kardinálovi. 2. Že kardinál smí s nejvyššími ouředníky a zemskými soudci nové výběrčí jmenovati a staré propouštěti. Dlužníci berní mají mu býti oznamováni, aby mohli býti trestáni. Kdo by zapřel půjčenou jistinu a úroky, má oboje propadnouti. 3. Dána mu moc vypůjčívati v zemi peníze na obyčejné úroky, mimo zemi na úroky nižší nebo vyšší, v čas potřeby a nouze i na lichvu, ale pokud možno v dorozumění se zemským hejtmanem, nejvyššími úředníky a soudci. 4. K ujišťování dluhů byl mu přidělen písař se služným 100 zl. K rukojemství že má se mu stavěti každý pán neb zeman bez výmluv, jinak že bude pohnán před zemský soud. 5. Špatnou minci že bráti nemusí, naopak že má učiniti se zemským hejtmanem, nejv. úředníky a soudci opatření, aby v zemi vůbec brána nebyla*). (Fol. 72—74.)

Sněm tento přijal také na vědomí zprávu o generálním sněmu v Praze odbývaném po 16. červnu. Umluveno, kdyby Čechové k ochraně JMti. C. povolili 2000 jízdných a dva pluky pěších po 3000 mužích, Moravané že poskytnou polovici. Stavové moravští úmluvu tuto schválili a vyslali ze sněmu nové poselství k císaři a k českým stavům, aby jim oznámilo souhlas a vedle toho pokračovalo v jednání o záležitosti Opavské. V poselství byli: Kardinál biskup, Karel st. ze Žerotína a Jan Jetřich z Kunovic ze stavu panského; Bedřich Jankovský z Vlašimě, Jan Čejka z Olbramovic a Jindřich Zahradecký ze Zahrádek. K nim byli přidáni, aby o zemi Opavskou jednali, Petr st. z Choltic a Adam Lev Trčka z Rysmburka z pánův; Petr

*) Kardinál uvolil se právě jen pod těmi podmínkami převzíti správu zemských peněz.

Rechmberk ze Želetic a Zikmund Wolf Jankovský z rytířů. (Fol. 75.—76.)

Stavové při jednání o artikulích obecních vyslovili radost, že nastaly pokojnější doby, a že následkem toho nebudou tak často svolávány zemské sněmy ani sjezdy. Aby však obnovili staré nároky své na volnost sjížděti se k poradám, usnesli se: „nastala-li by kdy potřeba jaká . . ., aby pan hejtman ráčil moci JJMt. nejvyšší pány ouředníky a soudce zemské ano i podle příčin uznalých přední osoby z obce, kamž by se mu koli nejpříhodněji vidělo, obsílati a s nimi to, což by k dobrému a užitečnému země sloužilo, uvažovati a zavírati. (Fol. 78.)

Roku 1616 nebylo zemského sněmu ani sjezdu se svolením stavů moravských, kteří pro ten rok od podmínky zmíněné upustili. Tím důležitějším za to byl obecní sněm v Brně svolaný ke dni 25. srpna r. 1617, na němž jednalo se o přijetí Ferdinanda Štyrského za markrabí Moravského. — V předloze královské kladl se důraz na volbu příštího nástupce cís. Matyáše, který neměl mužských potomků. Bratří jeho Maximilián a Albrecht vzdali se pro stáří písemně všech nároků na Český trůn, a císař Matyáš adoptoval tedy Ferdinanda Štyrského, který byl již od stavů království Českého za krále přijat, vyhlášen i korunován (29. června 1617), a jehož mor. stavům za markrabí doporučuje, poněvadž má sám nemálo zemí svých dědičných a obdařen jest vzácnými cnostmi. Král Ferdinand II. je prý ochoten učiniti stavům „povinnost“ stran potvrzení privilegií, svobod a obdarování, vykonají-li mu stavové dle obyčeje země svůj slib; do vlády však za života Matyášova vkládati se nebude. Obvyklá berně při vyhlášení panovníka za markrabí Moravského byla ovšem vyžadována i nyní, a mimo ni jiné berně pravidelné na tři léta, totiž posudného 6 grošů s poznámkou, že z menšího kraje Brněnského vychází ročně více než z většího kraje Olomouckého, pak berně domovní, příspěvek na stavbu Ujvaru, na dary Turkům 20.000 zl. a na dluhy 500.000 zl. splatných v pěti letech vždy po 100.000 zl. míš. —

O přijetí Ferdinanda Štyrského za markrabí Moravského sněm rozhodl takto: „Co se přijetí JMti. krále Ferdinanda Českého korunovaného za pána země a markrabí Moravského dotýče, majíce my všickni čtyři stavové dobrou o tom vědomost, že JMt. ráčí býti vnuk a potomek sl. paměti

JMti. císaře Ferdinanda, krále Českého a markr. Moravského, a Jí. Mti. královny Anny, jakožto dědičky pravé a přirozené téhož království a markrabství, a tudy pošlý z krve a z kmene králův Českých a markrabí Moravských, pánův našich, a znajíce při tom, jakými vzáctnými a obzvláštními dary, ctnostmi, a spůsoby JMt. od pána Boha svrchovaného ráčí býti obdařen, poctěn a ozdoben, ohlídajíce se pak předně na milostivou JMti. Cé. žádost, vůli a předložení, kteráž taková jest, aby JMt. do země této za pána uveden a přijat bejti ráčil: na tom sme se společně a jednomyslně z své dobré a svobodné vůle, neohlédajíce se na žádný příklad (zvláště pak na to, že sou páni stavové království Českého JMt. Kou. za krále Českého přijali a korunovali, což že jest se bez vědomí našeho stalo, neméně to nežli jako i prvé v nápodobné příčině předkové naši, obtížně snášíme) snesli a srovnali, abychom JMt. za pána našeho a markrabí Moravského přijali, JMt. do země vedle starobylého obyčeje a pořádku uvedli, a když nám od JMti. tak, jakž v zemi za právo jest, a což od předešlých králů Českých a markrabí Moravských předkům našim a nám jest učiněno, za dosti se stane, abychom i my to, čímž pánům našim povinni jsme, vykonali a k JMti. se ve všem slušně a náležitě zachovali, však pod výminkami nížepsanými:

1. Kdyby JMt. C. měl snad ještě mužského potomka, že Ferdinand Štyrský, přes toto přijetí, nemá míti žádného práva na Moravu.

2. Že se za života JMti. C. nebude ujímati ani správy zemí ani vladaření.

3. Když by se po smrti JMti. C. správy Moravy ujal, že ihned potvrdí landfryd „nic z něho nevypouštějíc ani nevymíňujíc, krom o čež by se s námi ráčil snésti, učiniti a vykonati.“ Dále potvrdí všechna privilegia, obyčeje i zvyklosti zvláštním listem a královským majestátem dříve, než mu stavové slib poddanosti vykonají, „poněvadž země to za právo má“. (Fol. 90.)

Místo obvyklé berně při přijímání pána země stavové nabídli jako za císaře Matyáše 15.000 zl. mor. ihned, ale na revers, aby tu berni podruhé při skutečném nastoupení platiti nemuseli. Posudného ani domovní berně nepovolili vůbec, poněvadž rok 1618, do kterého dávky ony jsou povoleny, „posud nevyšel“. O prostředcích na placení dluhů prý přemýšleli a vyšlou

poselství k JMti. C., aby oznámilo prostředky, které vymyslili. Na základě jich ať JMt. C. podá předlohu ke sněmu a oni pak že „dají místnější a dokonalejší odpověď“. Na dary turecké slíbili „jen k milostivému zalíbení JMti. C.“ 10.000 zl. a na stavbu Ujvaru opět 6000. — Konečně na žádost v předloze obsaženou darovali císaři opět 20.000 zl., které mu zapůjčili ze zemských peněz nejv. úředníci, zvolili osoby k jednání o knížetství Opavské (fol. 91) a Její Mti. císařové učinili dar 10.000 zl. k její žádosti, „když by skrze tuto zemi jeti ráčila“. (Fol. 94.) Ke králi Ferdinandovi II. vysláno bylo ze sněmu do Polné slavné poselství, do něhož zvoleni byli kardinál Frant. z Dietrichštejna, Karel st. ze Žerotína, Adam Lev Liczek z Rysmburka z pánů; Jiří Leodegarius, opat kláštera Hradišťského, Kašpar Ludvík Stodczký, opat kláštera Louckého z praelatů; Jan Čejka z Olbramovic, nejv. písař zemský, Kryštof Karel Podstatský, komorník menšího práva mor. kraje Olom., Vilém Munka z Ejvanovic, prokurator markrabství, Václav Bítovský z rytířstva; Michal Hayncz z Olomouce a Oldřich Liljenplot z Brna, aby mu oznámilo, že přijat jest jako vnuk Ferdinanda I. a Anny za pána země, a umluvilo s ním den, kdy by do Brna přijeti chtěl. Poslové žádali také ubezpečení majestátem o výminkách přijetí a potvrzení zemských privilegií, zvláště však potvrzení svobody náboženské, „aby jedenkaždý ze stavů mohl p. Bohu svobodně a pokojně sloužiti . . .; ani jim ani předkům jejich v svobodu svědomí saháno nebylo, ani k víře, kteráž jest dar Boží, žádný přinucován nebyl, a proto že i Ferdinand je při tom zůstaví.“ (Fol. 110.)

Ferdinand odpověděl poslům 1. září, že ve příčině výminek nemá žádného rozmyšlení opatřiti stavy zvláštním listem, potvrditi jejich privilegia, přiznati se k landfrydu a vůbec vykonati jim obyčejnou povinnost. „Co se pak posledního artikule strany náboženství dotýče . . . na jiném býti neráčí, než jak jsou se předkové JMti. Ké. císaři Ferdinand, Maxmilián, Rudolf a Matyáš . . . k nim stavům v té příčině chovali, tím spůsobem tolikéž se k nim zachovati.“ Den, kdy do Brna přijeti míní, neurčil; byl však přítomen jako volený král Český a markrabí Moravský při obecním sněmu v Brně, zahájeném 16. srpna r. 1618 s plnomocenstvím od císaře Matyáše. Sněm tento jest hlavně tím důležit, že se v předloze královské děje obšírná

zmínka o českém povstání. Stavové čeští prý při defenestraci dne 23. května na vyhozené z oken úředníky stříleli, dali na buben udeřiti a lid vojenský jízdný i pěší najímati a uvedli část vojska na Hrad Pražský. Potom poslali císaři do Vídně apologii, že vše stalo se k dobrému JMti. Cís. a žádali, aby ráčil potrestati s oken svržené úředníky. Zvolili ze sebe 30 direktorův a zmocnili se správy země. Císař psal prý jim tři listy, aby je umírnil, ale oni přes to sebrali zemskou hotovost, uvěznili nejv. purkrabí Pražského, zabránili rozšiřování patentů císařských po zemi, činili pohrůžky, kdyby lid na kláštery udeřil, že by toho zdržeti nemohli a počali umlouvati spolky s jinými zeměmi, ovšem nadarmo. Pak se vypisuje špatné hospodářství českých povstalců v zemi a přetěžování obyvatelstva berněmi; kterak města v jižních Čechách nucena byla k povstání, císařské listy do Němec zachycovány a otvírány, při čemž povstalci pořád tvrdili, že jsou praví vlasti milovníci a tím vším dobrému že slouží; že mají právo oni najímati lid a nikoli panovník, tak že se zdá, „aby oni vedle své vůle a libosti všecko v zemi řídili, ji hubiti a skaziti mohli a JMt. C. aby se na to jako se svázanýma rukama dívati ráčil“. (Fol. 118—119.) Na základě toho žádána pomoc z Moravy proti Čechům s ubezpečením, že se obávati nemusejí žádných vpádů císařského vojska do země ani plenění; z obyčejných berní požadováno na jeden rok posudné a daň domovní. —

Stavové moravští vyslechli se skormoucenou myslí zprávu o nepokojích v Čechách a neschvalovali úmyslu císařova utlumiti povstání násilím. Již ze soudu sv. Janského vyslali prý poselství k císaři s žádostí, aby nepokoje v Čechách urovnati hleděl klidně a mírně, nyní že pošlou druhé poselství s touže žádostí nejen k císaři, nýbrž i k Čechům; k těmto zvláště s přátelským napomenutím k mírnosti. Kdyby však takovým prostřednictvím opovrhli, „nemá JMt. C. vedle milostivé žádosti . . . od nich opuštěn býti, nýbrž toho, čím věrní poddaní vrchnosti své v takových příčinách povinni jsou, od nich očekávati moci ráčí“. Jen žádali, aby ušetřeni byli nepřátelských vpádů. Posudné povolili na rok 1619 v obyčejné výši, ale odepřeli berni domovní, poněvadž si ji míní ponechati pro případ všeobecného zbrojení. Konečně vyslovili přání, aby svolána byla komise dluhová, poněvadž se nechtějí příště u věřitelův zaručovati;

„v těchto nebezpečných dobách má pozor každý na své věci“. (Fol. 120 a násl.)

Císař Matyáš odpověděl stavům v královské předloze ku sněmu Brněnskému, zahájenému 13. prosince t. r., že chtěl utlumiti povstání v Čechách ku přání stavů moravských mírně a že dožádal se za tím účelem prostřednictví kurfirsta Mohučského, falckrabí Rýnského, vévody Saského a Bavorského (7. listopadu), kteří z počátku váhali a na konec slíbili poslati své zástupce. Ale Čechové na vše nic nedali, ani na poselství stavů moravských, obléhali Plzeň dále na vzdor listům prostředníkův a dobyli jí. Matyáš prý přece nedávno pokusil se ještě jednou za pomoci kurfirstův a knížat německých o příměří, a kdyby ani to nepomohlo, očekává od stavů slíbenou pomoc i s domovní berní, které nutně potřebuje. (Fol. 129. a násl.) — Stavové znova horlivě přimlouvali se za rychlé „ukončení rebelije“, poněvadž se situace čím dále tím více horší a stavové čeští hledí Moravany pohnouti k povstání nejen poselstvími a listy, nýbrž vyhrožují také vojskem. Kdyby došlo na poslední, museli by hledati prostředky, jak by od zkázy zachránili vlast, dítky a manželky své. Poslali pak v nově do Vídně kardinála Frant. z Dietrichštejna, aby věc JMti. Cís. přednesl. Berně domovní nepovolili, nýbrž slíbili JMti. C. vymáhati staré nedoplatky ve výši 25.000 zl. (Fol. 132. a násl.)

Sjezd tento byl posledním před připojením se stavů moravských ku povstání českému. Sjezdy následující v letech 1619 a 1620 odbývány byly na Moravě proti vůli panovníkově a bez předloh královských; jednaly pouze o artikulech obecních a ve smyslu nekatolickém. Usnesení jejich po bitvě Bělohorské prohlášena byla za neplatná*). Na obecním sjezdu v Brně (2. květ.) přítomni byli ještě všichni čtyři stavové a nekatolickou, povstání příznivou majoritou bylo usneseno (6. května), že Jesuité mají ve třech dnech z Moravy býti vyhnáni a úřady v městech spravedlivěji rozděleny, poněvadž katolíci utiskovali podobojí i protestanty. Aby ani katolíci ani evangelíci „skrácení netrpěli“, odevzdán byl na věčné časy nekatolíkům v Olomouci farní chrám sv. Mauricia s farou i školou a jesuitská kolej s kostelem; v Brně kostel, fara i škola u sv. Jakuba a jesuitská kolej; jeden

*) Zahrnuty jsou však přece v současném tisku sněmů moravských (1607—1621).

kostel v Uh. Hradišti a v Unčově. Zabrané od katolíků sbory, kostely, fary a domy byly podobojím a nekatolíkům vráceny, a pro ochranu zřízena byla evangelická konsistoř; příště nikdo nesměl býti nucen k odpornému náboženství. Místo zemského hejtmana Ladislava z Lobkovic, kterému většina sněmovní nedůvěřovala, zvoleno bylo 29 direktorů (12 z rodu panského, 12 ze stavu rytířského a 5 z měst) s plnou mocí sbírati vojsko, pokládati stavům sjezdy, uzavírati spolky s cizími státy, dělati dluhy a v čas potřeby se doplňovati. Direktorům vyměřen byl také plat, totiž pánům měsíčně po 160 zl., rytířům po 140 zl. a měšťanům po 55 zl. — Ku pomoci mohli si na útraty země vydržovati tajemníky, českého, německého a latinského. — Do Čech k umluvení foederace vysláni byli tito poslové: Vilém z Roupova a Kryštof z Říčan z pánů; Jan Čejka z Olbramovic, Jan nejstar. Odkolek a Jindřich Vodický z rytířů; Abraham Kolkreyter ze Znojma a Martin Leopold z Jihlavy. Na sněm do Uher měli direktoři vyslati posly dle svého uznání. Albrecht Eusebius z Waldštejna a Lev Liczek z Ryzmburka jeho pomocník*), pak Jiří z Náchoda a Vilém Bravantský byli jako zrádcové, kteří s nepřátely vlasti spojovati se chtěli, na věčnost ze země vypovězeni a statky jejich zabrány. Místo nich za vůdce zvoleni Petr Sedlnický z Choltic (nad 1000 koní), Ladislav Velen ze Žerotína (nad 1000 koní) a Bedřich z Tyffenbachu (nad plukem pěších, podřízených druhdy Waldštýnovi). Za správce zemských peněz místo pana kardinála zvolen byl Ladislav Šleinicz a ku pomoci mu přidělen Zdeněk z Roupova. (Fol. 142 a násl.) Stav praelatský, který s usneseními těmito vůbec nesouhlasil, vzdal se dalšího při sněmích účastenství, tak že na sjezdu v Brně, svolaném od direktorů ke dni 7. srpna, přítomni byli jen tři stavové, což potrvalo až do konce povstání. Sjezd srpnový schválil v zásadě konfoederaci s Čechy, Slezáky a Lužičany umluvenou a nařídil najmouti 1500 pěších pod Rudolfem ze Sleinicz. Kníže Karel z Lichtenštejna, Zdeněk ze Žampachu a Jan st. Kavka z Říčan, kteří nechtěli přestoupiti k usnesením sjezdu Filipo-Jakubského, byli ze země vypovězeni a o statky připraveni. Poněvadž kardinál, duchovenstvo i kláštery stavěli se nepřátelsky proti stavům, byly statky biskupské, kapitulní, klášterní i dědičné kardinálovy vzaty do sekvestru,

*) Viz k tomu Dvorský: Albrecht z Waldštejna až na konec r. 1621.

poddaní jejich z povinnosti propuštěni a v poddanost země uvedeni. Statky ty měly býti prodány a opati, probošti, mniši i panny slušně z výtěžku prodeje odbyti. Kláštery a domy jejich byly prohledány, zbraně i peníze vzaty. Kardinál na věčné časy byl ze země vypovězen a kanovníci zavřeni; kteří zasedali v nových nebo starých radách, byli propuštěni a evangelíci místo nich dosazeni. K vykonání toho všeho zvoleny byly v jednotlivých krajích země komise z pánů, rytířův a měst. — S many biskupovými měl býti umluven spůsob, jak by statky jejich za svobodné prohlášeny býti mohly a kdyby se nechtěli přihlásiti ke konfoederaci, mělo s nimi býti naloženo jako s nepřátely země. Chrám sv. Mikuláše ve Znojmě odevzdán byl evangelíkům, „poněvadž obec většinou jest evangelická, a kostel, kterého evangelíci užívají, nestačí“. — Podobně stalo se v Jihlavě s důchody kostela, školy a špitálu, které dosud náležely klášteru Strahovskému. Konečně rozepsány veliké berně po celé zemi, daleko větší nežli předešlá léta. Z „giltpferdů“ se platilo 100 zl. a novokřtěncům uloženo až 150 zl. (Fol. 151—158.)

Na třetím sjezdu Brněnském, zahájeném 9. prosince 1619, propuštěni byli na opětnou žádost svou direktoři ze služeb země, „poněvadž JMt. Ká. (Bedřich Falcký) v krátkém čase v úmyslu býti ráčí přijeti do země k ujetí správy“, a do té doby zvolen byl opět zemský hejtman, nekatolík Ladislav Velen ze Žerotína, dosud nejvyšší na 1000 najatých jezdců. — Místo direktorů stavové zvolili si dle úmluvy konfoederace a ze skutečné potřeby 20 defensorů, 8 z pánů, 8 z rytířův a 4 z měst. — Dříve než jim dána bude instrukce, měli se postarati, aby v zemi konsistoř v dobrý řád byla uvedena a hlavní škola buď jedna neb více zařízena Zemský hejtman měl se o důležitějších věcech raditi s defensory a nikoli s nejv. úředníky; ovšem k poradám směl vždy přibrati také jiné osoby ze stavů. Pak zvoleny komise k vyšetření škod od nepřátel v kraji Znojemském, Brněnském a Hradišťském a k ocenění statků duchovních, které připadly k zemi. — Zemský hejtman s osobami přidělenými měl učiniti předběžné smlouvy o prodej a předložiti je příštímu sněmu k ratifikaci. Konečně zvoleno poselství do Uher na sněm svolaný od knížete Sedmihradského, a stav praelatský zbaven byl místa na sněmu. Stalo se to tímto usnesením: „Ačkoliv osoby duchovní náboženství římského, kteříž jsou tak zde v markrab-

ství tomto statky pozemské drželi a praelaty jmenováni byli, též za jeden stav počítáni a jmíni byli, majíce pak ku povolání jich vlastně patřící a příslušející, více nežli co jiného říditi, častokrát dále, nežli jim náleželo, do řízení a správy politické se všetečně vtírali a pod tou zástěrou ku potlačení náboženství pravého evangelického všech prostředků jak mezi jinými stavy, tak obzvláštně v stavu městském užívali. Nad to výše jest vůbec vědomé, jaké nespůsobné osoby na takové praelatury brávány a dosazovány byly, tak že mnozí z nich ani k duchovní, ani k té světské (do níž se všetečně vtírali) správě spůsobni nebývali, nýbrž zlý a prostopášný, Bohu i lidem ošklivý život vedouce, k mnohému zlému příčinou bývali: Z těch i jiných mnohých příčin na tom jsme se my tři stavové jednomyslně snesli, aby více takoví a jakoukoli duchovní správu na sobě mající lidé za stav počítáni a jmíni nebyli, nýbrž toliko stav panský, rytířský a městský v zemi této na budoucí věčné časy za stavy markrabství tohoto příkladem království Českého aby jmíni a držáni byli. Však toto naše jednomyslné snešení a nařízení neděje se od nás proto a k tomu cíli, abychom náboženství Římské, totiž pod jednou, potlačovati chtěli, než toliko proto, aby tato vlast naše milá v lepším spůsobu a řádu postavena jsouc, v řádích světských neb politických umenšení nebrala.“ (Fol. 159—167.) — (Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Ku zprávám o vyšívkách českomoravských. Četná illustrovaná díla a pojednání o ornamentech domového umění lidového byla v nedávné době vydána. Z těch ovšem zajímají nás nejvíce zprávy o lidovém umění národů slovanských a národa československého zvláště. Pokud se těchto posledních dotýče, přísluší neunavné činnosti vlasteneckého Musejního spolku v Olomouci největší zásluha.

Jeho přičiněním zachováno jest hojně starých vyšívek, keramik a jiných památek lidu moravského, před tím málo povšimnutých, a pořádána první výstava vyšívek lidu hanáckého a slováckého v zimě roku 1885 v Olomouci a nedlouho potom ve Vídni, kde přední znalci umění lidového vůbec, a to jak

jsme přesvědčeni beze všech pretensí, nazvali práce tyto „klassickými“.

V Čechách také jevil se již záhy patřičný zájem k těmto památkám, kde v Praze, v místnostech soukromého musea Náprstkova, uloženo na sta prací provedených umělou rukou selského lidu českého, moravského a slováckého. Tato pieta k památkám lidu československého přiměla již r. 1880 zasloužilého správce sbírek oněch, nyní ředitele Aloisa Studničku, že pořádal o dnech svatojanských v sálech Žofína výstavu krojův a vyšívek lidu československého, která měla, jak z autopsie víme, skvělý výsledek. Zmiňuji se o tom i z té příčiny, abych dokázal nepravdu těch, kteří tvrdili, že nebylo v Čechách pravého zájmu pro moravské památky.

V širší známost přišel vyšívkový ornament moravský ještě vydáním díla Berty Sojkové a potom druhého svazku publikac vlasteneckého Musejního spolku Olomouckého*), který výběrem vzorků a uměleckým provedením stavíme mezi nejpřednější díla toho spůsobu. Však co jest tento malý obsah sešitu proti bohatství památek, jež spolkové museum chová, jak viděti bylo na četných výstavách v Čechách i na Moravě, kam je správa spolku laskavě zapůjčila, a které v jiných museích a sbírkách soukromých i mezi lidem se spatřují. Hojně rázovitého dalo by se tu jèště vydati, a značný účinek měla by ona díla na potvrzení toho, co pravili o vyšívkách moravských cizí odborníci.

Maďaři, pokud se dotýče snadného vydávání knih odborných, jsou šťastnější. Tam vydává aneb podporuje takové podniky vláda. Však jaký jest rozdíl mezi publikacemi maďarskými a soukromého musea v Olomouci? Povšimněme si nejprve díla o národním ornamentu uherském, kterýž slovem provází Dr. K. z Pulszkých, a nechť tu opět, jako při ornamentu moravském, mluví jiní!

Nezapomenutelný zakladatel moderního směru umělého průmyslu rakouského, dvorní rada rytíř z Eitelbergerů, napsal, že název díla toho byl by takto případnějším: „Die Ornamente der Hausindustrie der Völker in den Ländern der ungarischen Krone“. To charakterisuje zajisté obsah díla. Neméně i další

*) „Moravské ornamenty“, II. Vzory vyšívané, 6 tabul barvotiskových ve velkém formatě foliovém. Text napsala V. Havelková, úvod a doušku V. Houdek. Cena pro členy Mus. spolku Olomouckého 2 zl., pro jiné 5 zl.

slova nepředpojatého kritika, jenž tvrdí, že „národní umění v Uhrách jest hlavně slovanské; neboť Slováci, Rusíni, Srbové a Rumuni v Uhrách žijící mají samostatné domácí umění, s kterým se maďarské sotva měřiti může. Též i domácí umění v Sedmihradsku má částečně rumunský a částečně německo-saský ráz, tak že toliko průmyslové výrobky sedmihradských Szekelů možno nazvati maďarskými“ *). A jiný znatel domového umění v Rakousku, Alois Riegl, přisvědčuje také, že „slovanští kmenové v Uhrách jsou hlavními představiteli domové produkce umělecké: hlavně Srbové v Banatě a Srěmu, Slováci v severních Uhrách, již s moravskými Slováky v té příčině úzce souvisí, poněkud méně Charvaté a ve značné míře romansko-slovanští Rumuni“ **).

Jiné odborné dílo maďarské, nazvané ve francouzském překladě textu „Ornements remarquables de l'exposition hongroise industrielle des ouvrages des femmes en 1881 Budapest 1882“ jest téhož rázu. Vyšívky tu předložené propůjčeny od paní, jejichž majetkem byly, a jsou prý to práce selek, jak podotknuto ve příliš stručném textu před obrazy. K téže kritice, jak byla výše pronesena, přidáváme ještě, že ona skrovná část, v níž práce maďarská průzračněji se jeví, vyniká značnou neobratností a takovými poklesky proti přirozeným zákonům stylisace, že s ornamentem moravským — porovnáváme tu práce vyšívání stehového — ani se měřiti nemůže (list IV. a, VII. a). Ornament slovanský jest tu namnoze zkarrikován (list III. a, XIX. b, XX., XXI. a, b). Onen nedostatek v kresbě nenajdeme nikdy na vyšívce slovácké neb moravské vůbec, jež vynikají v té příčině podivuhodnou dokonalostí práce, nemluvě ani o zvláštnostech, do nedávna neznámých technik, jichž při vyšívkách těchto bylo užito ***). Hojně pěkného viděti také v díle dotčeném, však to není národním ornamentem maďarským, tak jako na příklad vzorek na listu VIII. propůjčeném paní Irenou Kubinyi.

Dále odborné dílo maďarské „Magyar Diszitö styl“ Budapest 1885, psáno toliko maďarsky, obsahuje dekorativní orna-

*) R. von Eitelberger. Gesammelte kunsthistorische Schriften III.

**) Mittheilungen des k. k. oesterreichischen Museums für Kunst und Industrie II. 414.

***) Moravské ornamenty II. 7.

mentiku maďarskou a vývin jednotlivých prvků její, mezi nimiž viděti opět staré známé. Ornamenty úplné podány na listech XL.—XLV. a jsou přece jen výsledky snažení dosud příliš mladých u porovnání se starými tradicemi domového umění slovanského a kromě toho ještě beze vší rázovitosti. Shoda původních vzorů ornamentálních jednoho národa s jiným nedokazovala by přece nedostatek svobodné tvorby onoho národa, kdyžby vedle postupného vývinu odjinud přijatých prvků také dovedl samostatně tvořiti.

Výše jmenovaný kritik Alois Riegl praví *), že vedle Němců Maďaři, Poláci i Čechové jakožto národové, již politicky byli činni a dějiny tvořili, jakož i se západem nejvíce se stýkali, nemohou se vykázati památkami umělé práce domové, jako ti, již byli více isolováni a v životě veřejném méně účastni. S hypothesou touto v plném znění její bychom nesouhlasili; spíše tak, že památky domového umění nacházíme obyčejně u oné části národa, která za příčinou většího isolování neb i z jiných příčin v život veřejný nezasáhla a tím i od vlivů cizích byla ušetřena. To platilo by pak hlavně o obyvatelích horné země moravsko-slovenské, kde zachovalo se také národní knihové malířství, též v části ornamentální pozoruhodné **), a v Haliči o obyvatelích rakouského dílu Podolí a Volyňska, již náleží kmenu Rusínů, pak Huculů v Karpatech. Ukázky prací jejich přináší v deseti svazcích výtečné dílo: „Wzory przemyslu domowego włóscian na Rusi“, které vydalo museum ve Lvově r. 1880. Obrazy lidových prací textilních, keramických, řezbářských a kovoliteckých provedeny umělci odborníky, jakož i znalecký text přiložen ve 4 řečech. Starý průmysl zdejší, přičiněním pozdějším místy oživený, vyniká zvláště keramikou (Kossów, Sokal), tkaním koberců a pokrývek a pracemi řezbářskými na

*) Mittheil. des k. k. oest. Mus. II. 414—415.

**) V příčině uvedené vyniká práce kancionálu Boršického od Martina Pomykala, ve příčině initiálek pak kancionál Turolucký z roku 1684 od evang. rektora Jana Liborčana v Turé Lúce již v Nitranské stolici, kde tvar některých initiálek má ráz velmi starobylý Překvapuje až použití hada neb draka s ptákem (nepochybně pelikánem) ku tvaru písmen, a pelikána, jak krmí svá mláďata, kteréžto známé symboliky použito též hojně ve hlavicích sloupů neb pilířů v architektuře středověku. Kresby ty koncipovány zajisté dle originálů starších. Viz Moravské ornamenty III. 89.

dřevěných předmětech, jež podle Eitelbergera mnohdy vynikají krásou nad indické nádoby ze dřeva santalového.

Veškeré ty práce, třeba by původní vliv východu na nich patrněji se jevil, jsou přece svérázné. Pokud se dotýče porovnání s našimi vyšívkami, sluší podotknouti, že Rusíni dávají, tak jako Slováci a Srbové, přednost stehu křížkovému, kdežto Hanáci, Valaši moravští (i Charvaté) pěstují steh plochý.

V Čechách konečně, na odpor svrchu pronesené hypothesy, máme hojné památky národního umění domového a to ve vyšívkách i keramice. Kdo nepoznal přehojné sbírky Náprstkovy, jubilejní výstavy a mnohých museí na venkově, nechť povšimne si především díla Koulova*), jež přináší výběr českého národního vyšívání toliko z průmyslového musea Náprstkova! Byť i tyto české práce jevily mnohé stopy vlivu západního, přece vynikají „dokonalostí národní ornamentiky a co nejdokonalejším provedením“. Moravské vyšívky jsou ovšem rázovitější; ale pokud se dotýče čistoty a precísnosti v provedení, souhlasí oboje vyšívky vespolek a vynikají tím i bohatostí vzorků nad vyšívky všech ostatních národů sbratřených.

Překvapujícími v té příčině jsou na příklad práce selek z Plzeňska (list III., IV., V.) provedené plným bílým vyšíváním, jež vzbuditi musí obdiv každého i nejkritičtějšího znalce. Vyšívání na listu II. z Jindřichohradecka charakterisuje též bílé národní vyšívání plochým stehem na Telecku, Dačicku i dále do kraje, kdež hojnost dokladů takových máme; i místa a mnohá jména selek, jež plachetky takové vyšívaly, jsou známa. Práce ty, soudíme, dostaly se do Jindřichohradecka vlivem Moravy, tak asi, jako podle listinných dokladů některé „toufary“; neboť v jižních Čechách nenalézáme jich v tom počtu jako na sousední Moravě. Přídatky penízků i cetek též na Hradecku se objevující nemají u nás dokladů a charakterisují opět práce jižních Čech. Jinak ovšem jedno veliké panství bývalých pánů z Hradce přivodilo v jižních Čechách i v přilehlé Moravě onu nápadnou podobnost nejen v pracích lidového umění, ale i ve tvorbě umělecké vůbec.

Vedle Hradecka vyniká starobylostí vyšívek Táborsko (Blaty), na druhé straně v menší míře vysočina Českomoravská, zvláště pak severovýchodní Čechy, a přidáme-li k tomu vedle

*) Výběr národního českého vyšívání atd. Praha 1893.

uvedeného již Plzeňska doklady z Chebska a Domažlicka, jest na bíledni, že oblast prací těchto v Čechách neposkytuje hypothese již uvedené případného dokladu. K vývoji národního umění jest kromě uvedených okolností příznivých, s nimiž v principu souhlasíme, potřebí na prvém místě duševní schopnosti a povahové spůsobilosti, bez nichž nespomohou praničeho jinak příznivé okolnosti. Tam, kde vliv pozdější vzdělanosti dříve vnikl, tam i stará umění národní (domové) dříve ustoupilo, však zanechalo vždy památky své bývalé existence; ale tam, kde ničeho druhdy nebývalo, nebo jen velmi málo, nezachovaly se také buď žádné tradice, neb významu podřízeného, nebo jen stopy po cizopasných snahách. *Jar. Janoušek.*

Křižovníci s červenou hvězdou v Dačicích. V Beckovského Poselkyni starých příběhův českých zaznamenáno při roku 1217: „Albertus a Sternberk factus est rector crucigerorum Hloupětinensium, iisque praefuit ut rector 20 ut magister 10 annis. Nomen magistri obtinuit primum in confirmatione ordinis a papa Gregorio IX. 1238. anno, ante enim scribebatur rectori et fratribus, ut videre est in variis literis ante eaudem confirmationem datis, praesertim in confirmatione villae Dathsitz in Moravia“ *). V poznámce první k tomu se vztahující táže se pan Dr. Ant. Rezek, vydavatel Beckovského, možno-li tu mysleti na Dačice? Odpověď na tuto otázku dává listina Olomúckého biskupa Hynka, jež potvrzuje nadání Viléma z Landštejna ke kostelu v Lideřovicích **). Podle této listiny byl kostel v Lideřovicích dostavěn roku 1332 a filialním kostela Dačického („nobilis vir dominus Wilhelmus de Landstein . . . ecclesiam in Luderzouicz, filialem ecclesiae in Theczicz, per eum nuper constructam, . . . dotauit“ . . .) Měl také svého kněze Pelhřima, po jehož smrti darován panem Vilémem z Landšteina na věčné časy mistru a bratřím řádu Křižovníků s červenou hvězdou špitálu sv. Františka konec mosta v Praze („per ipsum dominum Wilhelmum . . . ad dispositionem summi magistri et fratrum Hospitalis sancti Francisci in Pede Pontis Pragensis ordinis Cruciferorum cum stella pertinere debet perpetuo,“ . . .)

---

*) Beckovský: Poselkyně atd. II. 3, 474.

**) Cod. diplom. Moraviae. VI. 336.

Poněvadž kostel v Lideřovicích přifařen byl do Dačic, jest na jevě, že faru a kostel v Dačicích drželi Pražští Křižovníci s červenou hvězdou a že také, jak účel řádu podmiňoval, špitál v Dačicích založili.

P. Řehoř Volný, odvolávaje se na Bočkův „Reisebericht" *) uvádí ve své církevní topografii jakožto nedoloženou zprávu, že okolo roku 1234 stala se část zboží Dačického i s farou majetkem Křižovníků, kteří prý tu špitál založili a zároveň s farou až do XV. století drželi; dále, že markrabí Přemysl Otakar navrátil r. 1252 špitálu Křižovníků veškeren majetek i s kostelem v Dačicích, kterýž byl jim králem Václavem odňat a že podle znění jedné listiny opatství v Hradisku u Znojma (Pöltenberg) z roku 1259 byl prvním představeným špitálu v Dačicích Konrád, člen řádu Křižovníků.

Jednaje o kostele v Lideřovicích uvádí P. Ř. Volný dle téhož pramenu**): „Nach einer im Archiv zu Pöltenberg angeblich aufbewahrten Urkunde soll die Kirche zu Lidhersch im J. 1333 als eine Filiale von Datschitz dotirt worden sein, aber es wird nicht gesagt von Wem, und man weiss auch nicht, wann sie Pfarre geworden". — Není pochybnosti, že zpráva tato vztahuje se ku zakládací listině pana Viléma z Landštejna a potvrzuje i vysvětluje se úplně listinou nejprv zde uvedenou, čímž i Bočkovy zprávy předchozí stávají se velice pravdě podobnými.

K roku 1360 jmenuje se dále kněz Michal, člen řádu Křižovníků s červ. hvězdou, který byl od roku 1361 farářem v Dačicích***) a před tím farářem při kostele sv. Jindřicha v Praze †).

*) Boček „Reisebericht" 1844 Mspt. und angeblich urkundl. Auszug dt. Znaim 1. Febr 1259 (?) ebenda (P. G. Wolný, Kirchl. Topogr. v. Mähren II. 3. 264.)

**) Tamtéž 272, 273 poznámka 1.

***) F. A. Tingl: Liber prim. Confirm. I., 144. 20. Jan. 1360 „Frater Mathias professus monasterij S. Francisci in pede pontis Pragensis ordinis cruciferorum cum stella, ad ecclesiam S. Henrici noue ciuitates Prag. per assecutionem alterius beneficij in Daczicz fratris Michaelis olim plebani ibidem vacantem, fuit institutus".

†) Při založení Nového města Pražského utrpělo jmění řádu Křižovnického značnou ztrátu, neboť musili postoupiti největší části své půdy. V náhradu za to přivtěleny nově vyzdvižené farní kostely sv. Jindřicha a sv. Štěpána v nové části města k řádu a špitálu sv. Františka. Tomek, Dějepis města Prahy, III., 120.

Konečně nebudiž pominuto tradice místní, že špitál onen v Dačicích stál na místě nynějšího starého zámku. Pověst tuto možno sledovati také v Dačických zprávách písemných počínajíc XVII. stoletím dále až podnes. Shrneme-li veškeré zde uvedené zprávy a doklady, nabudeme zajisté přesvědčení, že řád českých Křižovníků s červenou hvězdou špitálu sv. Františka vedle mostu v Praze kromě jiných známých sídel na Moravě též v Dačicích byl usazen*) *Jar. Janoušek.*

Církevní statistika Moravy z let 1771 a 1772. V arcibiskupské knihovně v Kroměříži chová se rukopis (bez signatury), jehož tištěný titul zní:

Alma dioecesis Olomucensis, seu consignatio omnium decanatuum iisque subordinatarum parochiarum conscripta a Joanne Wenceslao l. b. de Freyenfels, episcopo Marcopolitano in Syria, cathedralis ecclesiae Olomucensis praelato archidiacone . . . . . dum ad mandatum R^{vdissimi} ac C^{ssimi} principis ac d^{ni} d^{ni} Maximiliani, episcopi Olomucensis, ducis, S. R. J. principis, regiae capellae Bohemiae et ab Hamilton comitis per universam hanc almam dioecesim Olomucensem generalem visitationem celebrasset. Anno . . . 1771 et 1772.

Potom jsou tištěné rubriky pro: a) seznam patronů, b) seznam osad farních, c) panství, k nimž osady patří, d) řeč, kterou se v osadě mluví, e) kaple, f) oltáře, g) svaté, jimž kostel posvěcen, h) dies dedicationis, i) vzdálenost osad přifařených, j) součet duší katolických a nekatolických, k) příjmy far, l) fundace.

V těchto rubrikách pěkným písmem vepsána jest úplná církevní statistika tehdejší Moravy, kteráž také pro politickou a národnostní stránku má velikou důležitost. Není třeba mnohých slov, protože již z výčtu rubrik viděti jest, na jak rozsáhlém základě bylo pracováno.

Na konci jsou dva velmi pěkné summáře:

1. a) Summarium juxta singulas parochias.
   b) Summarium summarissimum juxta decanatus.

---

*) Tímto opravuji zároveň v pojednání svém o kostele v Lidheřovicích v Č. M. M. XVI. str. 26. řádek 8. shora, kde na místě špitálu Křižovníků (Joanitů) má státi špitálu Křižovníků s červenou hvězdou.

2. a) Summarium omnium ecclesiarum, capellarum, confraternitatum et coemiteriorum juxta singulas parochias.
   b) Summarium summarissimum omnium ecclesiarum, capellarum, confraternitatum et coemiteriorum juxta singulos decanatus.

Úplné vydání této církevní a zároveň národnostní statistiky z konce předešlého století velmi by se doporučovalo; avšak byl by to spis velmi objemný, a tudíž nákladný. Originál jest totiž foliový a má mnoho set drobně popsaných listů. Aspoň však vřele doporučuji důkladné excerpování tohoto kodexu pro příští topografii Moravy, jsa pevně přesvědčen, že jde tu o pramen vzácné důležitosti místopisné. *A. Rezek.*

Počet míst, obyvatelstva, farních osad a kněží na Moravě a ve Slezsku r. 1772 a r. 1893 *). Na základě této důležité církevní statistiky před rozdělením Olomoucké diecese podávám zprávu, kolik bylo tehdy obcí, osadníků a duchovních správců. Jiné zajímavé zprávy z toho věku podám příště.

I vzdávám povinné díky Jeho kníž. arcib. Milosti nejdůstojnějšímu pánu panu Dru. Theodoru Kohnovi za ochotné dovolení, abych vlastivědné prameny v bohatém arcibiskupském archivu a knihovně v Kroměříži mohl studovati, a správci jejich důstojnému pánu P. Fr. Hrbáčkovi za jeho laskavost.

Pro přirovnání k nynější době uvádím z dekanátů tehdejší rozsáhlé diecese Olomoucké napřed 24, ze kterých utvořena byla r. 1777 nová diecese Brněnská, pak ostatních 29 dekanátů na Moravě, 6 ve Slezsku rakouském a 3 v pruském**).

Dekanáty

1. na Moravě (nynější diec. Brněnská):	Obcí	obyvatelů katolických	farářů	administratorů	kaplanů sídelních
Brněnský	71	34074	11	4	1
Boskovský . . .	146	34557	12	—	5
Bučovský	60	23668	11	—	3
Bystřický u Pern.	112	22861	6	—	5
Dačický	65	14962	10	—	—

*) Církevní mapy těch časů podá „Vlastivěda moravská“.

**) Ze kterých dekanátů starých povstaly nové, obsahuje Ř. Volného „Kirchliche Topographie“ u každého dekanátu, rozdíl počtu far v nich v XVII. století a nyní moje „Morava a její obvody ve Slezsku po 30leté válce“, str. 206—207.

Dekanáty:	Obcí	obyvatelů katolických	farářů	administratorů	kaplanů sídelních
Hostěradský . .	45	13904	11	—	3
Hustopečský . .	21	12565	7	—	2
Ivančický	50	13678	6	2	2
Jaroměřský . .	63	14179	10	1	—
Jevišovský . . .	49	10716	9	—	2
Jihlavský . . .	61	23625	8	—	1
Lomnický . .	134	20119	9	—	6
Měřínský . . .	73	15160	6	—	1
Meziříčský n. O.	114	25368	9	1	1
Mikulovský . . .	31	24122	13	—	7
Modřický	40	12475	5	2	—
Náměšťský . . .	51	9219	4	—	3
Olbramovský . .	41	11222	8	—	1
Podivínský . . .	30	19343	8	—	6
Slavonský . .	41	9470	9	—	—
Telčský	88	19057	9	1	—
Třebíčský . . .	71	15561	6	—	1
Znojemský . . .	62	28865	14	2	2
Židlochovský . .	30	13893	8	—	4
Úhrnem . .	1549	452668	209	13	56
(arcidiec. Olomoucká):					
Brodský	57	26360	8	—	6
Budišovský . .	60	21039	8	—	2
Bystřický u Olom.	61	20851	8	—	2
Bzenecký . . .	31	13779	6	—	3
Dubský	27	11443	5	—	2
Holešovský . . .	93	31906	10	1	6
Hradišťský . .	58	34149	11	1	3
Jičínský . . .	32	17234	7	—	1
Koldštýnský .	39	11477	4	—	3
Kralický . . .	23	8997	7	—	—
Kroměřížský .	71	26177	10	—	4
Lipnický . .	64	22258	8	—	1
Meziříčský n. B. .	99	47832	9	2	4
Milotický	18	10660	4	—	5
Místecký	42	20479	8	—	—
Mohelnický . .	116	27908	12	1	1

Dekanáty:	Obcí	obyvatelů katolických	farářů	administratorů	kaplanů sídelních
Olomoucký . . .	59*)	21608	12	—	5
Prostějovský . .	100	26099	8	2	4
Přerovský . . .	48	13753	6	—	3
Příborský . .	31	17795	5	—	2
Rymařovský . .	36	13516	4	—	—
Strážnický . . .	28	18285	4	—	5
Svitavský	22	12149	5	—	1
Šumberský . . .	58	27657	8	—	3
Švábenický . .	46	15758	8	—	1
Třebovský . .	72	29199	9	1	4
Unčovský	57	25830	10	1	3
Víškovský . .	57	21156	11	—	4
Vyzovský . . .	67	27335	8	—	1
Úhrnem v Olom. části diecese .	1569	622689	193	9	79
Úhrnem v Brněnské části .	1549	452668	209	13	56
Dohrom. na Mor. .	3118	1,075357	402	22	135**)
2. ve Slezsku a) v rakouském:					
Bilovecký	33	13445	6	—	—
Bruntálský . . .	44	23667	10	—	2
Krnovský	40	19891	5	—	5
Oderský . . .	53	18071	5	—	—
Opavský	76	31787	11	—	1
Osoblažský . .	42	17447	8	—	1
Úhrnem . .	288	124308	45	—	9
b) v pruském:					
Hulčínský . . .	56	16708***)	8	1	1
Keteřský	47	19041	9	1	—
Opavický	35†)	9030	6	1	—
Úhrnem . .	138	44779	23	3	1

*) U města Olomouce vynechán jest počet osadníkův u sv. Mořice.

**) Některé fary pohraničné patřily k archipresbyteratu Opavskému.

***) U Bolatic není počet osadníkův napsán.

†) Teď Hlubčický dekanát. Farní osady Hlubčická a Hrobnická s fil. Babicemi a Pěknou Studnicí nejsou též udány. S těmito počítáno bylo v pruské části diecese okolo 46000, v celém Slezsku přes 170000 katolíkův.

Děkanátů bylo tehdy 62, nyní jest jich 86: v arcidiecesi Olomoucké 50, z nich 6 v rakouském a 3 v pruském Slezsku, v diecesi Brněnské 36. Největší byly zvláště v hornatějších krajinách: Boskovský, Bystřický u Pernšteina, Lomnický, oba Meziříčské, Třebovský, Vyzovský; pak Holešovský, Mohelnický, Prostějovský a j.

Na jednoho duchovního správce průměrně připadá na jihozápadní Moravě (v nynější diecesi Brněnské) 1628 osadníků (r. 1893 při větším počtu obyvatelstva již o 140 více, totiž 1768 katolíků), na ostatní Moravě 2572, ve Slezsku 2100 (r. 1893 na Moravě a v rakouském Slezsku 2537, v pruském až 2669 katolíků).

V oněch hornatých krajinách udržovalo se tajně vyznání bratrské a jiné protestantské, a když císař Josef II. udělil svobodu vyznání tolerančním patentem r. 1781, zřídily se luterské a reformované církve nejvíce právě v nich.

R. 1771—72 byli protestanté podle uvedeného popisu jen ve Slezsku, totiž 4650: v dekanátu Opavském 885, v Osoblažském 401 a v Krnovském 3364 v osadách pruských (r. 1893 jest jich 16krát tolik, 75.140: v arcidiecesi Olomoucké na Moravě a v rakouském Slezsku 41687 a v pruském 6753, v diecesi Brněnské 26700).

Katolíků bylo tehdy na Moravě s Olomoucí počítáno přes 1,080.000, t. j. 98% všeho obyvatelstva (v Olomoucké části přes 625.000, v Brněnské 452.668); jiných obyvatelů: židů (dle sčítání r. 1775) přes 23.000 (= 2% všech obyvatelů) dohromady přes 1,103.000.

Srovnáváme-li tato čísla s počtem jich po 30leté válce, nalezáme, že přibylo na Moravě ve 120 letech obyvatelstva o 600.000 neboli 120%, více než jednou tolik jako po 30leté válce; ale židů téměř o 18.000, t. j. o 327%, více než třikrát tolik, než jich po válce bylo. Poměr 2% židů ke všem obyvatelům zůstal od té doby až posud skoro stejný. V obou diecesích jest jich r. 1893: na Moravě a v rakouském Slezsku 48.846, v pruském 823 *).

Obcí bylo podle toho počtu na Moravě přes 3110; tedy přibylo jich od 30leté války ve 120 letech přes 250, t. j. 9%,

*) Catalogus ven. cleri archidioec. Olomucensis 1893, dioec. Brunensis 1893.

od r. 1771 podnes o 360 neboli 11%, zvláště když na konci minulého století bylo mnoho panských dvorů zrušeno, mezi poddané rozděleno a na jich místě nové osady založeny.

Farních osad bylo r. 1771—72 úhrnem 660, o 200 t. j. o 43% více než v polovici XVII. století, a to: na jihozápadní Moravě 278, jež spravovalo 209 farářů, 13 administratorů a 56 sídelních kaplanů (r. 1893: 428 farních osad a 26 jiných beneficií, tedy sice skoro 2krát tolik, ale poměrně více osadníků); na ostatní Moravě a ve Slezsku 382 (v pruském 27), které vedlo 281 farářů, 12 administratorů, 89 sídelních kaplanů (r. 1893: farních osad 534, jiných beneficií 98, z nich v pruském Slezsku 34 a sídelních kaplanství již pouze 13).

Úhrnem bylo, v celé bývalé diecesi Olomoucké počítáno:

	roku		ve 120 letech		
	1772:	1893:	přibylo	ubylo	%
farních osad . . .	660	1086	426	—	+ 64·5
farářů	490	966	476	—	+ 97·1
admin. a síd. kaplanů	170	120	—	50	— 29·5
katolíků	1,248.000	2,589.840	1,341.800	—	+ 107·5
protestantů . . .	4650	75.140	70.490	—	+ 1515·9
židů	23.500	49.669	26.169	—	+ 111·4
všech obyvatelů .	1,276.150	2,714.659	1,438.459	—	+ 112·7

Slavík.

Literatura.

Jan Kollár 1793—1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy Dcery“ na oslavu jeho stoletých narozenin redakcí Františka Pastrnka vydaly český akademický spolek ve Vídni a slovenský akademický spolok „Tatran“ vo Viedni. Cena 2 zl. = 4 koruny. Ve Vídni 1893. Tiskem J. Otty v Praze. Nákladem obou spolků.

K uctění stoleté památky narozenin Kollárových vydán obezřelou redakcí Františka Pastrnka sborník, z něhož dovídáme se mnoho zajímavých dat o životě oslavencově, o snahách jeho vzbuditi zápal pro myšlenku všeslovanskou, o zásluhách o jeho bližší okolí, jeho osadníky v Pešti a o Slovanstvo vůbec. Oceňuje se Kollár jako člověk, kněz, básník, učenec. Všecky úvahy jsou obsažné, věcné a cenné.

K bližšímu poznání Kollárova života a působení přispěli: Pavel Križko líčí „Jána Kollára detinský vek a školárenie v Mošovcach i Kremnici". Vypravuje, že Kollár studoval s výborným prospěchem, ale mnoho zkusil od tvrdého otce — učil se již řezníkem — než se na školy dostal. — Krivdou prebudený uveřejňuje „Z básnických prvotin Jána Kollára v Baňskej Bystrici z r. 1812", báseň Kollárovu z dob studentských „Deploratio praesentis status Hungariae" a podává k ní příslušná data. — Pavel Blaho vypočítává zásluhy Jana Kollára v Pešti o zřízení slovenské školy a slovenského chrámu, oceňuje činnost jeho jako církevního správce a ukazuje na „nepretržitú reťaz utrpenia, žiaľu a bôľu", jež mu bylo proto snášeti. — J. Karásek píše o činnosti J. Kollárově ve Vídni 1849—1852. Kollár povolán jako důvěrník vlády, která zamýšlela vyloučiti Slovensko z Uher, aby vypracoval plán, jak by se bez odkladu měla rovnoprávnost na Slovensku zavésti, potom jmenován mimoř. professorem slov. archaeologie ve Vídni. Karásek dále podává „Autobiografii Jana Kollára" s přehledem jeho spisů; Z. Šemberova „Drobné vzpomínky" o posledních dnech Kollárových, různé zprávy o jeho paní, dceři a zeti.

K jeho spisům, zvláště k Slávy Dceři, přihlížejí: Dr. J. Jakubec ve „Vzpomínce na Kollára v Durinkách" o několika místech, jež ve Sl. Dc. přicházeji; Fr. Bílého pěkná úvaha o osudech Kollárovy velké básně „Jak Slávy Dcera rostla", L. Čecha důkladná studie „Význam Kollárovy Slávy Dcery v naší básnické literatuře". Co vyšlo z básníkovy dílny, kdy srdce jeho tepalo mohutným tlukotem, jest velikolepé. Ale záhy hlava musela nahrazovati srdce, až celé básnění přešlo v naprostou rozumovou práci (4. a 5. zpěv). — J. Voborník ve stati „O postavení J. Kollára v lit. české" líčí pěkně a jasně poměry, které učinily K. básníkem. Popírá, že se v něm teprva v Jeně idea slovanská hnula (srv. čl. Murkův str. 206.) a že byla Mína zdrojem jeho nadšení slovanského. Dále poukazuje ve článku „Dva Kollárovy nápisy" na zvláštní dovednost Kollárovu v epigramu a podává výklad a parafrasi epigramů: „Horlič" a „Dokonalost". — J. Vlček píše „Ako Kollár účinkoval na literatúru slovenskú". Trojím spůsobem: jako pěvec Slávy Dcery a hlasatel myšlenky slovanské, jako vyda-

vatel Písní a jako reformator řeči spisovné. — J. Vrchlický vykládá „Sonet Kollárův po jeho stránce formalní“. Květ sonetů K. leží v prvních 3 zpěvích Sl. Dc. — T. Nováková v příspěvku „Svatopluk Čech o Janu Kollárovi“ dovozuje, že K. Slávy Dcera „odchovala nového bojovníka za velikost, lásku a smír Všeslovanstva — Sv. Čecha“. — Dr. J. V. Novák podávaje „Myšlénky Kollárovy o libozvučnosti češtiny a jich ohlasy na Moravě“, jedná o jeho snaze, aby domnělou tvrdost češtiny zjemnil, přijímaje některé formy nové, hlavně slovenské, o snahách jeho stoupenců (Trnka) a o odporu Jungmannově, Palackého, Čelakovského a j. proti nim.

J. Polívka píše, co Kollár, sběratel a vydavatel písní lidových vykonal pro zachování národních písní na Slovensku. Chtěl „vysokou cenu národního našeho v celé Evropě nejvýtečnějšího básnictví všelijak představiti“ — „ku přesvědčení jinozemcův, že národ náš tak nevzdělaným není, jak některému neznateli a nedoukovi o něm křivě souditi se uzdálo“.

Jur Janošky článek „Kollár, kňaz a kazatel“ vypisuje příkladnou snahu K. o zřízení slov. školy v Pešti a národní probuzení Slováků a jaké útisky mu bylo proto od nepřátel zakoušeti.

Myšlenkou o vzájemnosti slovanské zabývají se články: A. Kočubinského „Romantická myšlenka a skutečnost“ jedná o letech třicátých, kdy jedni (Jungmann) hledali spásu Čechů ve vzájemnosti s Rusy, jiní (Palacký) horovali pro „ideu odstředivou“ a Kollár prohlásil, že „ve jménu obecného blaha zapotřebí jest dohodnouti se o mezích partikularismu uprostřed Slovanů, vytvořiti třebas umělou, avšak přece všeobecnou kombinaci pro činnost, pro úspěchy budoucnosti“. Autor pochybuje, že by býval měl projekt Kollárův „ohromný úspěch ve svou dobu a dlouho“, a pokládá jej za nepraktický v základní myšlence, ano nemožný; avšak přiznává, že vysoký duch básníkův a jeho vřelé srdce zůstanou povždy předmětem nejupřímnějších sympathií a uznalosti ve střídajících se pokoleních Slovanstva. — Frt. Komárek sděluje „Kollárovy liter. styky s Frt. C. Kampelíkem“. Kampelík dal podnět a mnohou myšlenku ke Kollárovu článku „O vzájemnosti slovanské“ r. 1837 v časopise „Hronce“ potom přepracovanému a německy vydanému; r. 1853 přeložil jej J. H. Tomíček dle 2. zlepšeného vydání do češtiny. —

Dr. M. Murko píše o „Kollárově vzájemnosti slovanské“, částečně stejný předmět jako v pojednání Komárkovu. Autor připisuje Vzájemnosti větší význam (str. 201, 216), než Kočubinský (str. 185). Na Kollára velmi účinkovali Herderova universálnost, přední učenci polští, ruští, čeští, nejvíce však jeho slovenští krajané. „V pojednání o vzájemnosti jen soustředil a zpracoval myšlenky, city a potřeby, které byly před ním a za jeho doby pronášeny v literatuře, v listech, v osobních stycích, aneb se mohly abstrahovati z činnosti souvěkých slavistů. Nové byly jenom dvě věci: jméno „literární vzájemnost“ a „zvláštní aestheticko-humanitní motivování vzájemnosti“. „Kollárova brožurka o slovanské vzájemnosti v dějinách znovuzrození všech slovanských národů jest znamenitým a výsledkůplným zjevem“. (Str. 229.) Přání Kollárovo z velké části se vyplnilo, program většinou proveden. „Vzájemnost měla epochalní význam pro jeho dobu a neztratila své důležitosti ani pro budoucnost.“ (Srov. Kočubinský str. 201, 216.)

Fr. Pastrnek „O starožitných spisech Kollárových“ přidržuje se obecného mínění, že nemají velké ceny, hlavně pro jazykové „fantasie“; etymologisování bylo bludičkou, která svedla Kollára na bezcestí. — Fr. Sasinka článek „Pôvod Slovanov z Indie“ souhlasí s K., že Slované pocházejí z Indie, a pokládá je za Thrako-Gety. — Dr. V. Vondrák jedná o Kollárově díle „Die Götter Rhebras“. Zachovaly se jen úryvky, z nichž nemožno poznati, zdali kdy tvořily dílo v podstatě hotové. Stanovisko Kollárovo jest mylné.

Přispěli ještě: Dr. M. Murko (Listy Kollára Kopitarovi a Miklošičovi), J. Cimrák (Dva listy Kollárovy Samoslavu Hroňovi), J. Žarnovický (Kollárov list), St. Stanojević (Vzpomínky několika Novosedských Srbů na Kollára), W. Nehring (Posłanie J. Kollára o wzajemności Slowian w języku polskim), M. Hórnik (Jan Kollár a lužiscy Serbja, vzpomínka na dopisování Kollárovo s Lužičany).

Jak působil J. Kollár osobně na mladé Srby a Charvaty, hlavně v Pešti, a svými spisy na literatury jinoslovanské, a jak v těchto o Kollárovi psáno bylo, píší: Milivoj Šrepel ve stati Jan Kollár i Hrvati, o srbské D. S. Djordjević Kollár a srbská literatura. Ivan Franko pojednává o Literárním znovuzrození jižní Rusi, o probuzení haličských Rusínů

a jak velice působily Kollárovy spisy na ruské Ukrajině. Účinek jejich spatřuje se i v stanovách tajného „bratrstva sv. Cyrilla a Methoda“ a v básních Ševčenkových.

Básně k oslavě Kollárově podali: Proslov náš Sv. Čech, J. Stritar „Janu Kollarju“, Jovan Hranilović „Uspomeni Jana Kollara“, Asnyk „J. Kollarovi wieszczowi odrodzenia Czech składa v hołdzie polski pieśniarz“ a Hviezdoslav Epilog.

Tak pečlivě vydaným sborníkem uctěna jest důstojně památka Kollárova. Zevnější úprava jest k pěknému obsahu přiměřená, velmi úhledná. Podobizna J. Kollára z r. 1838 jest k titulnímu listu připojena a druhá z r. 1850 na str. 173. Zdařilý sborník slouží ke cti redaktoru Fr. Pastrnkovi i vydavatelům akademickému spolku českému a slovenskému ve Vídni.

Jos. Benhart.

O deskách krajských a zemských v zemích českých. Napsal Dr. Jaromír Čelakovský. Zvláštní otisk z Ottova Slovníku Naučného. Nákladem vlastním. Praha 1893. Stran 21. —

Práce tato druží se k publikaci téhož auktora o „Povšechných českých dějinách právních“. Objasňuje se v ní význam krajských desk, které počítaly se kdysi k menším deskám zemským. Zapisována bývala do nich soudní a právní jednání držitelů menších svobodných statků. Od které doby se to dělo, není známo. Jak vzrůstal význam desk Pražských, tak desky krajské pozbývaly důležitosti, až zanikly po válkách husitských mimo registra purkrab. kraje Hradeckého, významu jen procesualního, a desky kraje Trutnovského, Kladského a Loketského. Na Moravě a Opavsku povstaly z desk krajských desky zemské.

Instituci desk zemských, „klenotu země České“, dle nichž zařizovány a opravovány úřední knihy i v zemích okolních, Čelakovský popisuje stručně sice, ale jasně a dosti úplně. Počátek jich klade do pol. 13. století. Ve 14. století objevují se desky půhonné (soudní), trhové (změny majetkové) a ku konci panování Karla IV. desky zápisné. V 15. století vznikly zvláštní desky památné, do nichž zapisovány byly majestátní listiny, sněmovní snesení, obecní ustanovení a paměti úředníků. Zápisy děly se již od konce 15. století výhradně česky. Majestáty a listiny mohly býti vpisovány také latinsky a německy. Zřízením Vladislavovým (1500) veřejnost zemských desk byla obmezena. — Roku 1541 shořely až na jediný kvatern psaný od

r. 1539. Ztráta nahrazena částečně zřízením nových desk, částečně vydáním pozůstatků desk půhonných a dílu trhových do r. 1500*). Do obnovených desk nebyla již vložena všechna stará privilegia ani sněmovní usnesení, tak že nastaly vážné změny v právu i v zemské ústavě, k čemuž přispěl také ovšem značně odpor stavů českých proti králi Ferdinandovi I. r. 1547.

Od 16. století až do panování cís. Josefa II. nebylo při deskách zemských mnoho změněno. Po bitvě Bělohorské zařízeny byly nové kvaterny, jako „pro napravení desk", „pro cizozemce" a řada jiných, v pol. 18. stol. kvatern pro židy.

Za Josefa II. r. 1782 bylo nařízeno, že úřad desk zemských má se obmezovati na vedení deskových knih, na intabulace, extabulace a vydávání výtahů; soudní moc že mu více nepřísluší. Rok na to byl úřad ten jako samostatný soudní dvůr zrušen, a desky zemské podřízeny novému zemskému soudu. V Čechách a na Moravě byly pak zavedeny dlužní knihy dle vzoru Rakouských zemí. Roku 1795 oddělen byl konečně od desk zemský archiv a přenechán stavům.

Stať o českých deskách zemských vhodně zakončuje úplný seznam kvaternů z let 1541—1794, který sestavil Dr. Jos. Teige.

Na Moravě vyvinuly se zemské desky následkem roztříštěnosti zemského soudnictví a jiných ještě zvláštností povlovněji a jináč než v Čechách, totiž z desk jednotlivých cúd, z nichž na konec hlavními zůstaly desky cúdy Olomucké a Brněnské, jež nabyly rázu spojených desk několika cúd; komorníci jejich svědectvím svým rozhodovali pře o statky. Karel IV. v tom učinil značnou nápravu, ale přece zůstala dvoje soudní registra v Olomouci a v Brně; od roku pak 1348 také dvoje desky trhové, jež se zachovaly všechny až na naše časy. Knih půhonných a soudních register bylo zničeno mnoho na počátku tohoto století, když byl ředitelem moravských desk jakýsi Romagni, který neuměl čísti ani latinských památek ani českých. Desky trhové nazývaly se deskami většími, registra soudní deskami menšími, poněvadž ony psal nejv. písař zemský, tyto jen písař menší. Od r. 1493 byl pro desky v Brně i v Olomouci chované pouze jediný komorník a jeden sudí, tak jako býval vždy jeden nejv. písař zemský. Desky bývávaly v čas

*) Pozůstatky ostatních desk jsou k tisku připraveny.

zasedání soudu každému přístupny a byly uloženy v Olomouci v kostele biskupském a v Brně v kostele sv. Petra, odkudž bývaly slavnostně do soudní světnice přenášeny. V 16. století za dob tureckých válek, když nebezpečí pro Moravu bylo zvláště veliké, stavové nejednou schovali je na hrad Karlštejn — se svolením stavů českých. — Bylo ustanoveno, že je tam vždy odváděti má pan komorník a pan sudí, po případě i zemský hejtman. Na truhlách byly cedule, „že se to pánóm úředníkóm Karlštejnským na ten spůsob schovávati dává k věrné ruce. Kdyby toho koli stavové markrab. Moravského požádali, aby jim vydány byly, a též stavové aby desky a jiné svobody zase pánóm městóm na táž místa položili“ *).

Jednání sněmovní na Moravě jsou zachována v tak zvaných Památkách sněmovních, které počínají od r. 1518. Při úřadě hejtmanském vedena byla zvl. registra hejtmanská.

Po roce 1620 staly se s deskami moravskými tytéž změny jako s českými. Roku 1641 desky Olom. přeloženy do Brna. — Desky trhové, které se počaly psáti od r. 1642, slují deskami novými. Památky sněmovní, majestáty a vše, co patřilo k zemskému archivu, odevzdáno bylo r. 1791 stavům moravským. —

Ve Slezsku byly v Opavě zvláštní desky soudní od století 13. a desky trhové od r. 1348; v Krnově od r. 1377 a v Těšíně od 16. století.

V deskách Slezských udržela se čeština déle, než v Čechách a na Moravě. Stalo se tak na zvláštní žádost stavů Slezských. —

Práce Čelakovského jest sdělána netoliko na základě četných prací tištěných, které spisovatel ku konci svědomitě uvádí, nýbrž spočívá hlavně na samostatném, dlouholetém bádání v rukopisných památkách zemí českých, a jest důkazem, že auktor ohromný ten materiál značně ovládá. Názory jeho, pokud se týkají Moravy, jsou v některých částech nové, a když ne jisté, aspoň pravděpodobné. — *Kameníček.*

Doctor Balthasar Hubmaier und die Anfänge der Wiedertaufe in Mähren. Podle souvěkých pramenův a na základě vědecké pozůstalosti dvorního rady Josefa rytíře Becka napsal

*) Obecní sněm v Brně na den sv. Lucie 1529. — Srovn. k tomu také obecní sněm v Brně r. 1531. —

Dr. Jan Loserth, dříve professor dějin na universitě v Černovicích, nyní ve Štyrském Hradci. Nákladem Historicko-statistické sekce c. k. mor. hospodářské společnosti. Brno 1893. Stran VIII a 217. —

Novokřtěnství pro náboženské poměry Moravy v 16. stol. jest vyznáním důležitým a význačným. V žádné zemi mimo Švýcary a Tyroly nerozšířila se nauka ta více než na Moravě, a přední archivy moravské, totiž zemský v Brně, Kroměřížský a Mikulovský, mají velmi mnoho rukopisných zpráv i památek jak o životě novokřtěnců moravských, tak o jejich rozšíření a nauce. Památek oněch užil svědomitě P. Hošek ve známém díle svém: Balthasar Hubmaier a počátkové novokřestěnstva na Moravě (Brno 1867), kde vylíčil jak život Balthasara Hubmaiera, zakladatele anabaptismu na Moravě, tak i jeho nauku a poměr vyznání toho k náboženstvím jiným, hlavně ku katolictví a protestantství. — Práce Loserthova jedná o tomtéž. Poněvadž však užil četných pramenů z archivů německých a pozůstalosti předního znalce otázky anabaptismu v zemích Rakouských, rytíře Becka, práce jeho znamená pokrok a nikterak není zbytečnou. V úvodu podán jest stručně podle Becka vznik anabaptismu v Německu, pak dle souvěkých i pozdějších pramenů jeho vývoj i poměr ku protestantismu, při čemž obírá se také protivníky tohoto učení Schwenkfeldem, Fabrim, Bullingrem, Žwinglim a přívrženci Lutherovými. Poněvadž pak jest si vědom nedostatečnosti dosavadních, po většině rukopisných pramenů, neodvažuje se pojednati obšírněji o dějinách anabaptismu vůbec, nýbrž podává jen životopisný obraz Balthasara Hubmaiera, hlavního sloupu anabaptismu.

Jest skutečně pravda, že nejdůležitější spisy, týkající se novokřtěnců, nejsou posud prozkoumány — neřkuli známy, tak že i v zásadních otázkách jeví se značná různost náhledův. Není dosud jasna jejich náklonnost ke komunismu ani náhledy o válce a povinnostech občanů ke státu. Za anabaptisty považují se osobnosti, které k nim nepatří, a o skutečných anabaptistech rozcházejí se náhledy tak, že jest opravdové odvahy potřebí pustiti se do té matenice. Balthasar Hubmaier patří rovněž k takovým záhadným osobám. Jedni v něm vidí zakladatele anabaptismu a hlavního jeho proroka, jiní původce selské bouře, člověka zásad podvratných a státnímu pořádku nebezpečných.

Loserth ve své práci dokazuje na celém životě jeho, že nebyl výstředním ani v náboženských ani v politických náhledech, nýbrž vynikajícím a vzdělaným, při tom však mírným a rozvážlivým apoštolem svého náboženského přesvědčení, v němž byl vtělen ten pravý anabaptism. Jeho spisům, ať čistě theologickým, ať polemickým nebylo dobře porozuměno, a z toho Loserth vyvozuje, že když nestačily proti němu zbraně duševní, vydán byl světské moci a zahynul za své přesvědčení hrdinnou smrtí ve Vídni dne 10. března r. 1528. — Loserth dále dokazuje, že byl mužem silné vůle, znamenité výmluvnosti, širokého rozhledu a duševní bystrosti.

Vlastní práce rozdělena jest na dva díly: v prvním jedná o činnosti Hubmaierově v Německu, hlavně ve Waldshutu, v Schaffhúsích a v Curichu a o účastenství jeho při selské bouři. (Str. 14—123.) Ve druhém díle promlouvá o činnosti Hubmaierově v Mikulově na Moravě, na statcích pana Linharta z Lichtenštejna, který byl nauky novokřtěnecké zvláštním příznivcem a na konec i vyznavačem. Vysvětluje styky Hubmaierovy s Janem Dubčanským, katolickým odpadlíkem Michalem Göschlem, bývalým světícím biskupem v Olomouci a proboštem ženského kláštera v Dolních Kounicích, jehož se stal hrobařem, a s vynikajícími anabaptisty rakouskými i moravskými. (Str. 124—192.) V prvním díle Loserth podává mnoho nových názorů proti dosavadnímu mínění o anabaptistech, ve druhém opravuje nejvíce náhledy Dudíkovy a někdy také Hoškovy, který vřadil některé události na Moravu, ač sběhly se hned za pobytu Hubmaierova v Německu. V této části podává méně, než v titulu slibuje, neboť nejsou to v pravém významu slova počátky anabaptismu na Moravě, nýbrž zase jen činnost Hubmaierova a výklad čelných jeho literárních prací. Zde bylo by bývalo místné promluviti o povšechné situaci na Moravě po nastoupení na trůn Český krále Ferdinanda I., aby lépe vynikla možnost vzniku nového náboženského vyznání v této zemi. Avšak celku na závadu to není, poněvadž Loserth připravuje úplné dějiny anabaptismu v zemích Rakouských a tam zajisté pojedná obšírněji o Moravě, která súčastnila se vedle Rakous a Tyrol hnutí anabaptismu nejvíce. Co nyní Loserth napsal, jest nejlepší dosud životopis Balthasara Hubmaiera a výklad jeho prací. Pramenů rukopisných i tištěných užito jest svědomitě a kriticky, vypravování

jest pragmatické a jasné. Upozorňuji pouze na jednu věc. Loserth praví na str. 189, že Ferdinandovi I. podařilo se na ob. sněmu ve Znojmě r. 1528 v březnu vybojovati na stavích usnesení sněmovní proti anabaptistům. Já tvrdím, že se mu to nepodařilo, nýbrž na obou Znojemských sněmích (r. 1528 i 1535) Ferdinand jen žádal a poroučel, aby anabaptisté z Moravy byli vypovídáni; stavové však formalních usnesení neučinili. Jedni pravili, že na svých statcích novokřtěnců vůbec nemají, jiní slibovali jen za sebe, bez všeobecného usnesení, že je trpěti nebudou. Když pak Ferdinand stavy r. 1540 upozorňoval na sněmovní usnesení o nich, odpověděli po pravdě, že o žádném usnesení sněmovním vůbec nevědí a že není také nikde zaznamenáno. (Kop. pam. sněm. I. fol. 141 sq.)

Ku konci Loserth uveřejňuje 11 příloh ze švýcarských, německých i rakouských archivův a fotografický snímek Hubmaierova přípisu k městské radě v Schaffhúsích z roku 1524. Práce věnována jest dvornímu radovi Kristiánu ryt. D'Elvertovi.

Kameníček.

Zpráva o činnosti české veřejné knihovny pro lid v Brně.

První českou veřejnou knihovnu pro lid založila v Brně Vesna již r. 1888, ovšem pro čtenářstvo ženské. R. pak 1891, kdy zvolen podepsaný do výboru Národní jednoty pro jihozáp. Moravu, bylo první snahou celého výboru otevříti v Brně bezplatnou českou knihovnu, každému občanu přístupnou. O důležitosti české knihovny v Brně netřeba se zmiňovati; každý jest přesvědčen, že jí k národní naší organisaci nevyhnutelně jest třeba. Podepsaný zvolen byv knihovníkem budoucí knihovny, vyjednával nejprve s Vesnou, aby objemnou svou knihovnu propůjčila „české veřejné knihovně pro lid", k čemuž vlastenecký tento spolek, pochopuje význam knihovny, hned ochotně svolil. Vesna propůjčila dne 2. září 1891 skříň se 1157 svazky českých knih s výhradou, že zůstávají knihy jejím majetkem a že členové Vesny jako dosud bezplatně a bez zálohy knihy budou si moci vypůjčovati. Toho dne měla Národní jednota 659 svazků knih, takže úhrnem bylo 1816 svazků.

Návrh „Řádu české veřejné knihovny pro lid", jakož i navržené lístky výpůjčné (červené) a složné (bílé) od knihovníka

Obsah celého ročníku.

A. Články:

B. Umělecké a vědecké zprávy.

---

*) V obsahu 2. sešitu bylo nedopatřením vynecháno.

C. Literatura.

Fr. Bartoš: Český lid. Redaktoři Dr. Č. Zíbert a Dr. L. Niederle. I., str. 81

Jos. Benhart: Jan Kollár 1793—1852. Sborník statí o životě atd. na oslavu jeho stoletých narozenin, redakcí Fr. Pastrnka vydaly č. akad spolek ve Vídni a slovenský akad. spolok vo Viedni. IV., str. 365—369.

Fr. Kameníček: Fr. Dvorský: Albrecht z Valdštejna až na konec r. 1621. I., str. 71—73. – JUDr. Jarom. Čelakovský: Povšechné české dějiny právní. I., str. 77—78. — Dr. Jindř. Metelka: O Komenského mapě Moravy. I., str. 78—79. — Fr. J. Rypáček: Z archivu města Třebíče. I., str. 80—81. — Dr. Jos. Kalousek: České státní právo. II., str. 164–165. — Dr. Emil Werunsky: Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit. II., str. 176—179. — Dr. Jos. Emler: Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV. III., str. 266—267. Dr. Zikm. Winter: Kulturní obraz českých měst v XV. a XVI. stol. I. a II. díl. III., str. 269—272. — V. Prasek: Prameny dějin Opavských a Těšínských. Čís. I. Sbírka listů posílacích od r. 1464—1709 vůbec a biskupa Vil. Prusinovského psaných l. 1568 zvláště. III., str. 274. — JUDr. Jarom. Čelakovský: O deskách krajských a zemských v zemích českých. IV., str. 369—371. — Dr. Jan Loserth: Dr. Balthasar Hubmaier und die Anfänge der Wiedertaufe in Mähren. IV., str. 371—374.

K. Kořínek: Rukověť správné češtiny. II. vyd. III., str. 267—269.

Fr. J. Rypáček: Fr. A. Slavík: Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce. II., str. 166—168. — Časopis Musea král. Českého. Red. Ant. Truhlář. Roč. LXVI. II., str. 173—176. — Klasobraní z programmů škol středních za rok 1892. III., str. 272—274.

F. A. Slavík: Dr. J. L. Píč, Jan Hellich a Václav Požarecký: Archaeologický výzkum ve středních Čechách. II., str. 161–164. — Ed. Peck: Okr. hejtmanství Holešovské. II., str. 168–171. — Věstník Matice Opavské, věnovaný kulturním a vědeckým potřebám Slezským. Vyd. V. Prasek. II., str. 171—173.

T. Šílený: K. B. Mádl: Dějiny umění výtvarných. I., str. 73—77.

V. Spitzner: Dr. Ed. Formánek: Květena Moravy a rak. Slezska sv. 1., 2. a 3. I., str. 66—71.

Fr. Šujan: Frant. Bauer: Brno. I., str. 79—80.

D. Nová díla redakci zaslaná:

I., str. 81—84; II., str. 179; III., str. 275—276; IV., str. 376.

E. Zpráva o činnosti české veřejné knihovny pro lid v Brně.

(Podal Vinc. Vávra.) IV., str. 374—376.

F. Zpráva o činnosti Matice Moravské za rok 1892. Účty M. M. za rok 1892.

II., str. 179—183.

G. Seznam nových členů Matice Moravské.

I., str. 84; II., str. 184; III., str. 276; IV., str. 376.

H. Opravy.

IV., str. 376.

byly ústředním výborem Nár. jednoty dne 17. října 1891 schváleny a knihovna slavností ve velké dvoraně Besedního domu dne 8. listopadu odpoledne otevřena. Přednášeli pí. Anna Kameníčková a pan prof. Arn. Thoř o významu české knihy.

Knihovna od té doby vždy jest otevřena ve čtvrtek a v sobotu (mimo zasvěcené svátky) od $^1/_2$ 7. do 8. hod. večer, v neděli od $^1/_2$ 11. do 12. hod. v poledne; dámy Vesniny vydávají svým členům knihy vždy ve středu od $^1/_2$ 4. do $^1/_2$ 5. hod. odpol. Knihy půjčovány všem čtenářům (mimo členy Vesniny) na zálohu 1 zl. nejvýše 2 najednou. Dne 16. pros. 1891 schváleno bylo, snížiti zálohu za jednu hnihu na 50 kr. Knihy půjčují se bezplatně, ježto se záloha vrátí, když posledně vypůjčená kniha se odevzdá a jiná nevezme. Obtížnou práci vydávati knihy převzal na sebe zvláštní odbor knihovní, sestavený z dam Vesniných a členů Nár. jednoty. Při každém vydávání účastněni jsou 4 členové, z nichž 2 dámy. V čele knihovního odboru je šk. rada p. Fr. Bartoš a pí. M. Bartelmusová.

V prvním roce půjčeno bylo 5671 svazků 235 osobám, nejvíce v zimě (měsíčně přes 500 svazků, až 587, pak od července stále přes 500), v 2. roce v 8 měsících již 5805 (měsíčně přes 600, v lednu, únoru a březnu přes 800); úhrnem dosud půjčeno ve 20 měsících 11.476 knih 387 osobám.

Z těchto 387 čtenářů jest živnostníků (řemeslníků a obchodníků) 134 (čili asi 34%), žáků škol obec., průmysl., kand. učit. a stud. 79 (čili asi 20%), učitelů a úředníků vůbec 59 (čili asi 16%), služebných 56 (čili asi 15%), dělníků 22 (čili asi 6%), vojáků 16 (čili asi 4%), soukromníků 12 (čili asi 3%), rolníků z okolí 9 (čili asi 2%).

Aby dělnictvo naše více než dosud všímalo si české veřejné knihovny, povoleno bylo dne 12. března 1893 „vzdělavacímu spolku dělnickému“, aby členové jeho bez zálohy na pouhou legitimaci členskou knihy si vypůjčovali. Bez zálohy vypůjčují si na legitimaci knihy také členové spolku „Zory“ a „českého čtenářského spolku“; tito poslední z té příčiny, ježto čes. čten. spolek jako Vesna české veřejné knihovně propůjčil 182 svazků pevně vázaných knih.

Dne 1. ledna 1893 vyvěšena v knihovně pokladnička dobrovolných dárků na převazbu poškozených knih, do níž se sešlo do 15. července t. r. již 20 zl.

Přičiněním Nár. jednoty a Vesny založeny mimo to obecní knihovny v Bohonicích o 117 svazcích dne 19. února 1893 a v Lískovci o 112 svazcích dne 29. června. O založení knihoven v jiných ohrožených obcích s fer. klubem akademiků se pracuje.

Dne 21. července 1893 mělo odd. Vesnino 1217 svazků a odd. Nár. jednoty 1256 svazků; má tedy nyní česká veřejná knihovna pro lid 2473 svazků vesměs českých knih ze všech oborů literatury naší, počet to dosud nevalný na tolik čtenářův. Krásných knih z nejnovější literatury zakoupeno z daru 100 zl. od stolové společnosti „Bezejmenných" v Brně.

Nadějeme se, že zpráva o činnosti knihovny povzbudí i noviny naše i jednotlivce, aby dle možnosti podporovali podnik tak důležitý, jehož jediným účelem jest vzdělávati náš český lid v Brně českou dobrou knihou.

V Brně dne 21. července 1893. *Vinc. Vávra.*

Nová vědecká díla redakci zaslaná:

Rozpravy České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze. Třída II. Ročník II.:

Č. 16. A. P. Pařízek a O. Šulc: Výpočet dráhy komety 1881. II. str. 16. — Č. 17. Aug. Pánek: O některých integrálech Eulerových. Str. 7. — Č. 18. Dr. Fil. Počta: O rudistu z Bělohorských vrstev. Str. 6 a tabulka. — Č. 19. Dr. J. Deyl: O aetiologii chalazia. Str. 56 a 2 tabulky.

Z Král. České Společnosti nauk. Třída filos.-hist.-jazykozpytná:

Č. IV. Ferd. Tadra: Kniha protokolů auditorů papežských z konce 14. století. Str. 41.

Č. VII. Ferd. Tadra: Listář veřejného notáře ve 14. století. Str. 100.

Seznam nových členů Matice Moravské

od 16. června do 16. září 1893.

Činní členové: Sl. zemská vyšší reální škola v Telči; P. Rud. Zháněl, kooperator v Prostoměřicích.

Přispívající členové (seřadění dle míst — roční příspěvek 2 zl.): Brno: Dr. Max Brandl, advokát. — Dačice: Štěpán Václav, pojezdný. — Kojetín: Jan B. Berák, ředitel měšť. škol. — Rožnov: Jan Horák, řídící učitel. — Strážnice: Sl. učitelský spolek okr. Strážnického. — Tavikovice: Sl. správa obecné školy. — Třebíč: Rom. Zrzánek, kandidát notářství; Ant. Jakubec, lékárník.

Posledně vykázáno 1320 členů; přibylo nových členů 10, ubylo úmrtím neb vystoupením 8 členů, jest tedy všech členů Matice **1322.**

Opravy. Na str. 27. ř. 8. a 7. zdola má býti Dštěměchy, Dštěměchům; na str. 59. ř. 16. shora s konickým (kuželovitým) svrškem; na str. 217. ř. 3. shora „Gaudeif"; na str. 224. 6. ř. zdola „pokládanými"; na str. 255. ř. 6. zdola „žebrovou klenbou", a na str. 284. ř. 13. shora přes 2180, ř. 16. přes 3950.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tiskem Mor. akc. knihtiskárny. Nákladem Matice Moravské.

